REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तामणिः

SABDARTHACİNTAMANIH

चतुर्थ खण्ड

भाग - ब

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

039170
Accession No
Shantarakshita Library
Tibetan Institute, Sarnath

Published by
PRINTWELL
S-12 Shopping Complex
Tilak Nagar Jaipur 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT LTD
H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jaipur - 302 004
B O 295-B Bharti Nagar P N Pudur Coimbatore 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTAMANI
First Published 1860
Reprint - 1992

Printed at
Efficient Offset Printers
215, Shahzada Bagh Indl Complex,
Phase-II, Phone 533736, 533762
Delhi 110035

नाबुद्धिरूपिया ।' मीमांसाशास्त्रतयाप्रोक्त मममनीलपटादिकम् । आपत्य श्रुतिवाक्यानादृश्य कर्म शीघ्रगर्हितम ॥ कर्मस्वरूपत्यक्यत्वमचवे प्रतिपद्यते । सर्वंकर्म परिभ्रष्ट कल्म मयुतदुच्यते ॥ गौतमप्रोक्तशास्त्रार्थनिरता . सर्वएवहि । शार्गालीं योनिमापन्ना . सन्दिग्धा ' सर्वकर्मस्विति ॥ शास्त्रविरोधीम्भ । यथि सम् । अनेकसमयीपच्छेदिष शास्त्रार्थ स्यदर्शकम् । सर्वस्यलोचन शास्त्रं यस्यनास्यन्धएवस ॥ श्रुति ॥ शासनम् • शिष्यतेऽनेनवा । शासुअनुशिष्टौ । सर्वधातुभ्यष्ट्रन् ॥ विद्यायशास्त्रजालानियतृस्त्यतदुपाख्याताम् ॥

शास्त्रकृत् । पुं० ऋषौ । मुनौ ॥ त्रि० शास्त्रकारे ॥

शास्त्रगण्ड ' । पुं० प्रघटाविदि । छात्रगण्डे ॥ पदाध्यविदि । स्तोका ध्यवेसरि ॥

शास्त्रचक्षु । न० व्याकरणे ॥

शास्त्रचारण : । पुं० शास्त्रदर्शिनि ॥

शास्त्रज्ञ ' । त्रि० शास्त्रविदि । आगमज्ञे । सत्तुयोग्ये ॥ यथा । अनियुक्तोनियुक्तोवाशास्त्रज्ञोवक्तुमर्हति । दैवीवाच सवदति यः शास्त्रमुपजीवतीति ॥ शास्त्रजानातिमानाद । स्था० । क ' ॥

शास्त्रतत्त्वज्ञ । परमार्थविदि ॥ गणके ॥ शास्त्रतत्त्वजानाति । स्था० । क० ॥

शास्त्रदर्शी । त्रि० शास्त्रज्ञे ॥

शास्त्रदृष्टि । स्त्री० विवेकनसाचक्षुषाम् ॥

शास्त्रयोनि ' । पु० वेदप्रमाणके । परमात्मनि ॥ शास्त्रयोनि कारणप्रमाणमस्य । यतोऽशेषमानिभूता नीलादिशास्त्रादेर्प्रमाणात्जगतो जन्मादिकारण ब्रह्माधिगम्यते ॥ वेदात्मकानिश्वासे ॥

शास्त्रयोनित्वम् । न० शास्त्रस्यवेदस्यापिकारणत्वे ॥ शास्त्रयोनि कारणमप्रमाण यस्य • तस्यभावे ।

शास्त्रवित् • द् • । त्रि० नान्तर्यामी । शास्त्रज्ञे ॥ शास्त्रवेत्ति । विद • । सत्सूद्विषित्यादिनाक्विप् ॥

शास्त्रविधि । पु० शास्त्रसम्बन्धिलिङादिशब्दे । कुर्यान्नकुर्यादित्येवं प्रवर्त्तनानिवर्त्तनशास्त्रकार्त्तव्याक्त व्यज्ञानहेतौविधिविधाख्ये ॥ विधिनिषेधातिरिक्तमपिप्रज्ञाप्रतिपादकं शास्त्रमस्तीतिसूचयितुं विधिशब्द ' ॥

शास्त्रशिल्पिन । पुं० भूम्नि कीरेषु । काश्मीरदेशे ॥

शास्त्रित । वि० विभिते ॥ शास्त्रं सञ्जातमस्य । तारकादित्वादितच्

च ॥

शाक्तो० । त्रि० शास्त्रज्ञानवति ॥ शास्त्रमस्यभ्यास्त्रिन्वा । इनि ॥

शास्त्रीय । त्रि० शास्त्रप्रमीते ॥ छ ॥

शास्य । त्रि० शासनयोग्ये । शासनीये ॥

शिंशपा । स्त्री० पिच्छिलायाम् । अगुरौ । सीसौ इ० प्र० द्रुमे ॥ गु ॥

शिः

[illegible]

शिक्य । त्रि० श्रव्यवसायिनि ॥

शिक्यम् । न० काचे । [illegible]

भातो शिरादिश्रीयते प्रबद्ध शिल तत् [illegible] ॥

शिक्या । स्त्री० शिक्ये । काचे ॥

शिक्यित । त्रि० काचते । [illegible]

शिक्षक त्रि० शिक्षाकारके [illegible]

शिक्षणम् । न० [illegible]

शिक्षा । स्त्री० वेदाङ्गविशेषे । [illegible]

शिक्षाकर । पु० वेदव्यासे । त्रि० शिक्षाकर्त्तरि । शिक्षके ॥

शिक्षाकार । पु० पाणिन्यादिमुनौ ॥

शिक्षागुरु । पु० विद्यादातरि गुरौ ॥

शिक्षित । त्रि० कुशले । [illegible]

शिख० । अश्नमत्त्वात कर्त्तरि क्त ।
शिखिताच्चर । पु० प्रवरमुनि । ऋ र्ष ॥
शिख्य । त्रि० नियम्ये ॥
शिखण्ड । पु० बर्हे । मयूरपिच्छे । मोरपङ्ख० इ० भा० ॥ चूडायाम् ॥ शिखिनाश्यति । अमगत्यादिषु । अमन्तात्ड । शकन्ध्वादि ॥
शिखण्डक । पु० काकपक्षे । पट्टे० इ० भा० । शिखात्रये ॥ यथा । बालानाम्शिर कार्य्य त्रिशिखमुण्ड मेवचेति ॥ पु० न० केकिपुच्छे ॥
शिखण्डिक । पु० कुक्कुटे । शिख ण्डोऽस्यास्ति । ठन् ॥
शिखण्डिका । स्त्री० शिखायाम् ॥
शिखण्डी । पु० कलापि । बर्हे । मोरपङ्ख० इ० भा० ॥ मयूरे । वर्हि णि ॥ गाङ्गेयारौ । भीष्मरिपौ । द्रु पदराजपुत्रे ॥ कुक्कुटे ॥ वाणे ॥ गोपवेशधरेविष्णौ ॥ शिखण्डोबर्ह कलापोलक्षणत्वमस्यास्तीन्वाति अतइनिठनाविनीनि ॥
शिखण्डिनी । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ यू थिकायाम् ॥ द्रुपदराजकन्यायाम् ॥ मयूरपिच्छभूषणायाम् ॥ मयूरका मान्ध्वजी ॥ शिखण्डोऽस्त्यस्याः । ऋन्नत्तोन्ङीप् ॥
शिखण्डी । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ यूथि कायाम् ॥ गौरादित्वात् ङीष् ॥
शिखर । पु० न० द्रुमाग्रे । शिरसि । अग्रे ॥ अद्रिशृङ्गे । कूटे । शृङ्गे ॥ पुलके ॥ कक्षे ॥ पक्वदाडिमबीजा भमाणिक्यशकले ॥ अग्रे ॥ कोटौ ॥ शिखाऽस्यास्ति । शिखायाङ्कल चेतिर ॥ शिखारादित्वा । रा० । क । उ्गापि विरिति कल ॥
शिखरवासिनी । स्त्री० उमायाम् । दु र्गायाम् ॥ सातैभक्तुसुप्रीतादेवीशि खरवासिनी । उर्ध्वातवसालक्ष्यो अथापशुपति ० पति ॥
शिखरी । स्त्री० मूर्वायाम् ॥
शिखरिणी । स्त्री० रसालाप्रभेदे ॥ यथा । गव्यमावर्त्तितदुग्ध निबद्ध दधिमाक्षिकम् । एकीकृत्यपटेघृष्टं शुभ्रशर्करयासमम् । एलालवङ्गक र्पूरमरीचैःसमन्वितम् । नाम्नाशि खरिणीकुर्य्याद्रुचिसवलजनभा ॥ अत्यष्टि १७ प्रभेदे ॥ यथा । रसैरु द्रैश्छिन्नायमनसभलाग शिखरि णी ॥ यथा । कराद्भ्रष्टनुशि खरिणीहस्तिशिशी । विलीना ' का सत्यनियतमवधेयतद्धिशो . । कृतिकस्ताद्धोपानुचितनिभृताला प्रजनित स्मित विभ्रदेवोजगद्वतुगो वर्द्धनधर ॥ इशिखतिशिशी । कृतिच्छे द । नारीरत्ने ॥ मल्लिकायाम् ॥ रो मावल्याम् ॥ नवमालिकायाम् ॥

द्राक्षाविशेषे ॥ मूर्वायाम् ॥

शिखरी । पुं० अपामार्गे । शैले । पर्वते । पादपे । द्रुमे ॥ स्त्री कोयष्टी ॥ वन्दाके ॥ कर्कटशृङ्ग्याम् ॥ कुन्दुरुसज्ञकनिर्यासे । शामनालि । शिखरमस्त्यस्य । अतइनि ॥

शिखशोचिस् । पुं० कुक्कुरमुद्गा० कृ० गो० टे० भा० प्र० व्य ॥

शिखा । स्त्री० शाखायाम् ॥ बर्हिचूडायाम् ॥ लाङ्गलिक्याम् ॥ अग्रमात्रे ॥ शिरोमध्यस्थकेशेषु । चूडायाम् । केशपाश्यायाम् । चोटी० कृ०भा० ॥ अग्निज्वालायाम् । ज्वाले । अर्चिषि । प्रपदे ॥ प्रधाने । शिफायाम् ॥ चूर्णी । कामज्वरे ॥ मात्राछन्दः प्रभेदे । यथा । द्विगुणितवसुलघुरवसितिविरतिः । प्रथमदलनियमितगुणितलघुदलम ... [illegible] ... इति ॥ शिते । शौण्डीकसर्वे तिथ । क्रतविधिसामर्थ्यात् गुण : ॥

शिखाकन्दम् । न० गृञ्जने । सलगम० कृ० भा० प्र० ॥

शिखाजट : । पुं० ब्रह्मचारिविशेषे ॥ शिखैवजटाजातायस्य ॥ अपरि० शिर केशामुण्डितान्ब्रह्मचारि धीब्रह्मचारी० शिखाजटइत्युच्यते ।

शिखागडक । पुं० काञ्चपर्णे ॥

शिखातरु । पुं० दीपवृक्षे ॥ दीवट० कृ० भा० प्र० दीपाधारविशेषे ।

शिखाधर । पुं० मयूरे । मञ्जुघोषे ।

शिखाधार । पुं० मयूरे ॥

शिखामूलम् । न० गृञ्जने ॥

शिखालु । पुं० मयूरशिखायाम् ॥

शिखावान् । पुं० अग्नौ ॥ चित्रके ॥ केतुग्रहे ॥ त्रि० शिखायुक्ते ॥ शिखास्त्यस्यमतुप ॥

शिखावती । स्त्री० मूर्वायाम् ॥

शिखावर । पुं० पनसद्रुमे ॥

शिखावल । पुं० शिखिनि । मयूरे ॥ शिखास्त्यस्य । दन्तशिखात्संज्ञाया मितिवलच् ॥

शिखावला । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥

शिखावृक्षि । स्त्री० कायिकावृक्षी ॥

शिखावृक्ष : । पुं० शिखातरौ ॥

शिखिकण्ठम् । न० तुत्थे । मयूरग्रीवे । तुल्यवर्णे ॥

शिखिग्रीवम् । न० तुत्थे ॥ शिखिनो ग्रीवा । शिखिग्रीवावर्णाकृति । तद्वर्णत्वात ॥ अर्शआद्यच् ॥

शिखिध्वज । पुं० कार्त्तिकेये ॥ शिखी मयूरोध्वजश्चिह्नमस्य । धूमे ॥

शिखिनोध्वज ॥
शिखी । पुं॰ अग्नौ वैश्वानरे ॥ चित्रकवृक्षे ॥ बलीवर्द्दे ॥ शरे ॥ केतुग्रहे ॥ द्रुमे ॥ मयूरे ॥ कुक्कुटे ॥ हये ॥ शिखा सन्त्यस्य । शिखास्त्यस्यास्ति । इत्यत्रोपतापेति॰ इ॰ नि॰ ब्रीह्यादिभ्यश्च ॥ अजमोदनि ॥ सितावरे ॥ मेथिकायाम् ॥ मूकशिम्ब्याम् ॥ त्रि॰ शिखायुक्ते ॥
शिखिनी । स्त्री॰ मयूर॰ शिखायाम् ॥
शिखिपुच्छम् । न॰ मयूरपिच्छे ॥
शिखिप्रिय । पुं॰ लघुबदरे ॥
शिखिमण्डल । पुं॰ वरुणद्रुमे ॥
शिखिमूलम् । न॰ गृञ्जने ॥
शिखिमोदा । स्त्री॰ अजमोदायाम् ॥
शिखियूप । पुं॰ शीकारीमृगे ॥
शिखिवर्द्धक । पुं॰ कूष्माण्डे ॥
शिखिवाहन : । पुं॰ कार्त्तिकेये । महासेने ॥ शिखीमयूरोवाहनमस्य ॥
शिखिव्रतम् । न॰ व्रतविशेषे ॥
शिग्रु : । पुं॰ शाकमात्रे ॥ शोभाञ्जने । अस्यपर्यायायथा । शोभाञ्जने शिग्रुतीक्ष्णगन्धकाक्षीवमोचकाः । रक्तोऽसौमधुशिग्रुः स्यादिति ॥ अस्य गुणायथा । शिग्रुस्तुकटुकः पाके तीक्ष्णोष्णोमधुरोलघुः । दीपनोरोचनोरूक्ष : क्षारस्तिक्तोविदाहकृत् ॥ संग्राही शुक्रलोहृद्य : पित्तरक्तप्रकोपणः । चक्षुष्यः । कफवातघ्नोविद्रधिश्वयथुक्रिमीन ॥ मेदोऽपचीविषप्लीहगुल्मगण्डव्रणान्हरेत । श्वेत प्रोक्तगुणोज्ञेयोविशेषाद्दाहकृद्भवेत् । प्लीहानंविद्रधिंहन्तिव्रणघ्न पित्तरक्तहृत् ॥ मधुशिग्रु प्रोक्तगुणोविशेषाद्दीपन सर । शिग्रुवल्कलपत्राणांस्वरसःपरमार्तिहृत् ॥ अपिच । शोथिष्वराजकविनावनिताशतैःशिग्रोस्सुपुष्पकशिशोस्तिक्तिकमुपयोग । एतञ्च पञ्चवरसात्समधो किमन्यद्दृष्ट्वा । शिमाश्चकरणेमहिलायगच्छे ॥ इति ॥ शिनोति । शिञ्निशाने । अमवृगादयश्चतिनिपातितः ॥ शोभ्यतेवा । शोभृदीप्तौ । बाहुलकाद्रुक्॰ इस्वो॰ गश्च ॥
शिग्रुकम् । न॰ शाकैकेशुप्रसिद्धेशाकविशेषे ॥
शिग्रुजम् । न॰ श्वेतमरिचे । शोभाञ्जनबीजे ॥ अस्यगुणाः । चक्षुष्यंशिग्रुजं शीततीक्ष्णोष्णं विषनाशनम् । अवृष्यंकफवातघ्नं तन्नस्येनशिरोऽर्त्तिनुत् ॥ त्रि॰ शिग्रुभवे ॥ शिग्रोर्जायतेऽस्मा । जनी॰ । ड ॥
शिग्रुपुष्पम् । न॰ शोभाञ्जनकुसुमे । तस्यगुणाः । शिग्रो पुष्पन्तुकटुकंतीक्ष्णोष्णं स्नायुशोथनुत् । क्रिमिहृत्कफवातघ्नं विद्रधिप्लीहगुल्म

जित् ॥ स तु शिग्रोस्त्वग्विद्द्विरक्तपि
त्तप्रसादनम् ।

शिग्रुजम् । न० शोभाञ्जनजटाया
म् ॥ अस्य गुणाः । शीतकुष्ठरदन्त
दोषमदनासिद्ध्यतेलामुशीराभी
मद्रुमततयोस्तरसमुन्नवशिग्रुज
म् । तच्चाविवदनाम्बुजेनिवेशितं
श्रीचन्द्रचण्डप्रियापादाम्भोरुहरेणार
ञ्जितशिरसाय प्राश्चिकासिपुमान् ॥
शिग्रुमूलत्वचालश्चैकमर्दविनाश
नम् । शमनञ्चायुरोगस्य पित्तल्लात्
कफनाशनम् ॥

शिग्रुबीजम् । न० शिग्रुजे ॥

शिङ्घाणम् । न० नासिकामले ॥
शिङ्घ्यते । शिघि घ्राणे । बा
हुलकात् लघुशिङ्घिधाञ्जन । पृषोद
रादित्वात् पक्षे लोपः । पु० अ
पाणि ॥ न० काचपात्रे ॥ लोहम
ले । मण्डूरे ॥

शिङ्घाणक । पुं० श्लेष्मणि ॥ न० ना
सिकामले ॥ शिङ्घ्यते । शिघि०
। आणकोलूधूशिङ्घिधाञ्ज्य : ॥

शिङ्घिणी । स्त्री० नासिकायाम् ॥

शिङ्घित । त्रि० घ्राते ॥

शिञ्ज् । स्त्री० शिञ्जे ॥ शिञ्जा ' सु
शिञ्जविचिमाणरियाव . ॥ शिचि ,
क्विप् ॥

शिञ्जा । स्त्री० भूषणशब्दे , धनुर्गुणे
॥ शिञ्जनम् । शिजि अव्यक्तशब्दे
॥ गुरोश्च व्यप्रत्यय । टाप् ॥

शिञ्जितम । न० भूषणध्वनौ । नूपुर
शब्दे शिञ्जनम् । शिजि० ता
लव्यादि । भावे क्त ॥ त्रि० श
ब्दायमाने । कर्त्तरि क्त ॥

शिञ्जिनी । स्त्री० मौर्व्याम् । धनुर्गु
णे । शिङ्क्त । शिजि० । आवश्य
के णिनि ॥

शिण्डाकी । स्त्री० खाद्यद्रव्यविशेष
राजिका युक्तैः सर्षपस्वरसैर्मूल
कद्रवैर्निष्पन्नयावत्त्वपिष्टकौ ॥ यथा
। शिण्डाकी राजिकायुक्तैः स्वान्मू
लककृतद्रवे । सर्षपस्वरसैर्वापि
शालिपिष्टकसंयुते ॥ रुचितेरितशि
ष । शिण्डाकी रोचनी गुर्वी पित्त
श्लेष्मकरी स्मृता ॥ इति राजनिर्घ
ण्टः ॥

शित । त्रि० दुर्बले । कृशे ॥ तीक्ष्णे
। निशिते । शायलेस्म । शीतनूप
रणे० शोङ्गतौ वा । क्त । शाच्छो
रितिवेत्वम् ॥

शितद्रु । स्त्री० शतद्रुनद्याम् ।
शोरमोरटे ॥

शितशूक : । पु० यवे । गोधूमे ॥ शि
तं शूकं यस्य ॥

शिताय : । पुं० कण्टके ॥

शिति । पुं० भूर्जे ॥ त्रि० सिते ।
धवले ॥ असिते । श्यामले ॥ शो
यते० शिनोतिसाधा । शिञ् निशा

ते । शिन् ० शिञ्ज्वा । शते सौ णात् । क्तमितशिश्यतिस्तथामत कृद्रेति । कृत्सचक्रित् । चतद्रुदा देशोवा ॥

शितिकण्ठ । पु० शम्भौ । दूर्गे । शिवे । शिति काल कण्ठोऽस्य ॥ दात्यूहखगे ॥

शितिचर । पु० सुनिषण्णशाके ॥

शितिवार । पु० शाकविशेषे ॥

शितिच्छद ।)
शितिपक्ष) पु० हंसे ॥

शितिसार । पु० तिन्दुके । स्फूर्जके । तेंदू० हू० भ० हसी ॥ शिति काल सारोमज्जायस्य ॥

शितिसारक । पु० शितिसारे ।

शिथिलम् । त्रि० श्लथे । ढीला हू० भा० । न० मन्दवन्धने ॥ श्लथबन्धे ॥ सर्वोगविशेषे ॥ श्रथमोचने । श्लिरश्रिशिरशिथिलितिकिरच् । उपधायाद्भत्वम् । रेफलोपप्रत्ययरेफयालत्वञ्चनिपात्यते ॥

शिथिलित । त्रि० विश्लथिते ॥

शिनि । पु० सात्यकौ । पितामहे । क्षत्रियविशेषे ॥

शिनिनप्ता । पु० सात्यकौ । शिनेर्नप्ता ॥

शिपिः । पु० रश्मौ ॥ पशौ ॥ पा० ॥ बाहुलकात्किः ॥

शिपिविष्ट ।) पु० खलतौ । खल्वाटे । दुश्चर्मणि । पिनाकिनि । शिवे ॥ विष्णौ । यथा । शैलाच्छयनयोगाच्छ्रीतशरिरमच्छते । तत्पानाद्रस्याच्चै भ्रांश्यपयोरश्मयोमता । तेजुपवेशाद्विश्वेश शिपिविष्टश्वदीच्यते ॥ शिपिषु० रश्मिषु पशुषु वा विष्टप्रतिष्ठितीयस्यरूपेणेतितथा ॥

शिप्र । पु० कालिकापुराणप्रसिद्धे० सरोवरविशेषे ॥

शिप्रा । स्त्री० अवन्तिदेशप्रसिद्धपुण्यसरिद्विशेषे ॥

शिफा । स्त्री० वटादिद्रुमशाखाजटायाम् । मूले ॥ सरिति ॥ मांसकायाम् ॥ मातरि । शतपुष्पायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ शेते । बाहुलकात् ० शीड फक्स्वश्च ॥

शिफाक । पु० पद्ममूले ॥

शिफाकन्द । पु० कशेरुटे । पद्ममूले ॥ शिफामूलतरुप्ररोहः तस्य इव कन्दोमूलम् ॥

शिफाधर । पु०)
शिफाधरा । स्त्री०) शाखायाम् ॥

शिफारुह । पु० वटवृक्षे ॥

शिमृडी । स्त्री० क्षुपविशेषे । मतिदायाम् । द्रवत्पत्याम् । वातग्राम ॥ गुच्छपुष्पायाम् ॥

शिम्ब । पु० रक्ताचक्रमर्दके ॥

शिम्बा । स्त्री० सम्याम् । बीजगुप्त्याम् । सेमफली० हू० भा० ॥

शिञ्जेति । शिञ्ज० । उणादयश्चेतिसाधु ॥

शिम्बाभव । पु० शमीधान्ये ॥

शिम्बि स्त्री० शिम्बायाम् । शिम्बी पुस्तकशिम्बीतिभेदाच्छिम्बिर्द्विधा मता ॥ शिम्बिर्मधुरा रसे पाके हिमगुरु । बल्या दाहकरप्रोक्ता संप्र लवातपित्तजित् ॥ शिम्बीति । शिञ्ज० । इन् ॥

शिम्बिक । पु० कृष्णमुद्गे ॥

शिम्बिका । स्त्री० शिम्बायाम ॥

शिम्बिज । त्रि० शमीधान्ये ॥

शिम्बिपर्णी । स्त्री० मुद्गपर्ण्याम् ॥

शिम्बी । स्त्री० मुद्गपर्ण्याम ॥ शूकशिम्ब्याम् ॥ शिम्बायाम ॥

शिम्बीफलम् । न० चाङ्गुल्ये । पीतपुष्पे । काञ्चनपुष्पके ॥

शिर । पु० पिप्पलीमूले ॥ मस्तके । शिरसि । यथा । शिरोबाधी शिरोऽहस्तोरक्षाबाधोरजस्वथेति कोशान्तरम् ॥ पिचण्डवाङ्गया शिरइति शब्दार्थे ॥ शूलादिष्वर्थेषु ॥

शिरफल । पु० नारिकेले ।

शिर:शूलम् । न० मस्तकवेदनारोगे ॥ तदौषधं यथा । श्वेतापराजिताम्लं पिप्पलीशुण्ठिसंयुतम् । परिपिष्ट शिरोलेपाच्छिरःशूलविनाशनम् ॥

शिरज । पु० केशे । चिकुरे ॥

शिर । न० मस्तके । मूर्ध्नि ॥ तद्रोगनाशकौषधं यथा । शिरोरोगहरं लेपात्गुग्गुलम् लसकाञ्जिकमिति ॥ सङ्गीतदामोदरे चक्रशारदवर्णने शिरश्चतुर्दशभेदा उक्ता । यथा । आकम्पितकम्पितधु० धुतं० विधुतमेव च । परिवाहित० आधूत० अवधूत० तथाञ्चितम् । आकुञ्चितं० पराहृत० मुत्क्षिप्त० चाप्यधोगतम् । लोलितं० प्रकम्पितं० चतुर्दशविधशिरइति ॥ प्रणामे ॥ सेनाग्रे ॥ शिखरे ॥ नगाग्रे ॥ वृक्षाग्रे ॥ शीर्यते० उच्चीबादिना । शिञ्ज सेवायाम् । श्रयते स्वाङ्गे शिर किस्यतसुन्० धातो० शिरादेशश्च ॥

शिरसिज : । पु० कुन्तले ॥ शाके । केशे ॥ शिरसिजात । सप्तम्या मितिड । तत्पुरुषे कृतीति० हलदन्तादितिचाऽलुक् ॥

शिरस्कम् । न० शिरस्त्राणे ।

शिरस्त्रम् । न० शिरोरक्षणसन्नाहे । शीर्षण्ये । शीर्षके । टोप० इ० भा० । शिर. त्रायतेऽनेन । आ तोपसर्गे । आतश्चेतिक ॥

शिरस्त्राणम् । न० शिरस्त्रे ॥

शिरस्थ । पु० शिथिलयुतकचे । कामाग्निना० शिर्णकेशे । शी

र्वाद्ये ॥ शिरसिभव । शिरसिषि तोवा । शरीरावयवावात् ॥
शिरा । स्त्री० धमन्याम् । नाड्या म् ॥ श्रिणोति । श्रिञ् । बहुल मन्यत्रापीतिरक् ॥
शिरापत्र । पु० हिन्तालवृक्षे ॥ क पित्थे ॥
शिरालम् । न० कमरङ्गे ॥ त्रि० शिरासन्तते ॥
शिरालक । पु० चर्म्मिभवृक्षे ॥
शिरावृत्तम् । न० सीसके ॥
शिरि । पु० शलभे ॥ हिंस्रे ॥ हन्तरि ॥ शृणाति । शृ० । क गृहपृक्टीत्यादिनाकृ ॥ खड्गे ॥ शरे ॥
शिरीष । पु० कपीतने । भण्डिले । सिरसइतिप्रसिद्धवृक्षे ॥ शिरीषोमधुरोनुष्णस्तिक्तश्चतुवरोलघु । दोषशोथविसर्पघ्नः कासव्रणवि षापहः ॥ शृणातिशीर्य्यतेवा । शृ० । शृपृभ्यांकिच्चेति० ईष न् ॥
शिरीषपत्रिका । स्त्री० श्वेतकिणि हाम् ॥
शिरोगृहम् । न० चन्द्रशालायाम् ॥ शिरसिगृहम् ॥ ष० त० ह्रद ॥
शिरोधरा । स्त्री० ग्रीवायाम् ॥ शिर सोधरा ॥ ष० त० ह्रदः ॥
शिरोधानम । न० उपधाने । उप धाने । गण्डो । सिराहना० ष० भा० ॥ शिरोधीयतेऽत्र । इधा अ करणाधिकरणयोश्चेत्यधिकर णेल्युट् ॥
शिरोधि । स्त्री० ग्रीवायाम् ॥ शि रोधीयतेऽस्याम् । कर्म्मण्यधिकरणे चेतिकि ॥
शिरोमणि । पु० स्त्री० शिरोधार्य्य रत्ने । चूडामणौ ॥ शिरस मणि ॥
शिरोमर्म्मा । पु० शूकरे ॥
शिरोरत्नम् । न० शिरोमणौ ॥ शिरसोरत्नम् ॥
शिरोरुजा । स्त्री० मस्तकार्त्तौ । शिरोरोगे ॥
शिरोरुह । पु० केशे । मूर्द्धजे । शि रसिरोहति । इगुपधेतिकः क ॥
शिरोरोग । पु० शिरःपीडायां ॥
शिरोवल्ली । स्त्री० मयूरचूडायाम् ॥
शिरोवृत्तम् । न० मरिचे ॥ श्रीदेवी भागवतेद्वादशस्कन्धे श्रीनारायण प्रोक्तेव्रतविधि ॥
शिरोवृत्तफल । पुं० रक्तापामार्गे ॥
शिरोवेष्ट । पुं० उष्णीषे । वेष्टय ति । वृ० त्रि० ष० ॥
शिरोवेष्टनम् । न० शिरोवेष्टे ॥
शिरोऽस्थि । न० मस्तकास्थनि । करो टौ । शिरस्थाणे ॥
शिरोषिका । स्त्री० धात्रिशिरोषिका

याम् ॥ यथा । निद्रेव विरजकुसुमार्थी
हरीवारिशिरीषिका ॥

शिल । पु॰ न॰ कणिशाद्यर्जने । उ
ञ्छेदारोपण न्यं । मञ्जर्यात्मिका
मेकधान्योत्पत्तये ॥ शिलति । शि
ल उञ्छे । के । घञ् वा । संज्ञापूर्व
कत्वान्न गुण ॥

शिलक । पु॰ वेदप्रसिद्धमुनिविशे
षे ॥

शिलगर्भज । पु॰ पाषाणभेदके ॥

शिलपट्ट । पु॰ दृषद्विशेषे ॥ यथा ।
गन्धपुरसमाभ्यमभीष्टव्यन्तगन्धिभि
। शिलपट्टाभिधादेश पर्वतेषित
ति प्रये ॥

शिला स्त्री॰ पाषाणे । प्रस्तरे ॥ म
नःशिलायाम् ॥ द्वाराध शिल
दारुणि ॥ स्तम्भशीर्षे । कर्पूरे ।
टाप् ॥

शिलाकर्णी । स्त्री॰ शल्लकीवृक्षे ॥

शिलाकुट्ट ।) पु॰ पाषाणदारणे
शिलाकुट्टक ।)
। टङ्के । शिलाखट॰ कू॰ भा॰ प्र॰ ॥

शिलाजम् । न॰ शैलेये । लोहे ॥

शिलाजतु । न॰ पर्वतजातोपधातुवि
शेषे । सिलाजीत॰ कू॰ भा॰ प्र॰
। अस्य पर्यायाद्ययोयथा । गैरेयमर्थ्यं
गिरिजमश्मजञ्च शिलाजत्वित्यमर
। शिलाव्ययौ ॥ निदाघघर्मसन्त
प्ताधातुसारं धराधराः । निर्यासव
तृप्रमुञ्चन्ति तच्छिलाजतुकीर्त्तितम्
। सौवर्णं राजतं ताम्रमायसञ्च च
तुर्विधम् ॥ शिलाजत्वद्रिजतुपद्मी
लमियास ह्यपि । गैरेयमश्मजञ्चा
पि गिरिजशैलधातुजम् । शिलाज
कटु तिक्तोष्णं कटुपाकं रसायनम्
। छेदियोगवहं श्लेष्मकफमेदाश्मश
र्करा । मूत्रकृच्छ्रक्षयश्वासवाता
र्शांसि पाण्डुताम् । अपस्मारं तथो
न्मादं शोथकुष्ठोदरकृमीन् ॥ सौव
र्णन्तु जवापुष्पवर्णं भवति तद्रसात् ।
मधुरं कटु तिक्तोष्णं कटुपाकं रसा
यनम् ॥ छेदियोगवहं वश्यं शीतलं
कटुपाकि च । राजतं पाण्डुरं शीतं
कटुकं स्वादुपाकि च ॥ ताम्रं मयू
रकण्ठाभं तीक्ष्णमुष्णञ्च जायते । लौ
हं जटायुपक्षाभं तत् तिक्तं लवणं भवे
त् । विपाके कटु कशीतं सर्वश्रेष्ठमुदा
हृतम् ॥ अस्य शोधनप्रकारो भावप्रका
शादितोऽवधेय ॥ शिलायाजत्वि
व ॥ षष्ठीतत्पुरुष ॥

शिलाघ्नी । स्त्री॰ कालाघ्नीवृ
क्षे ॥

शिलाटक : । पु॰ अट्ट । अट्टालि
॥ विले । गर्त्ते । कू॰ मे॰ नी॰
शिल कुर्वीत्यस्मात् इति क्वचित्पा
ठ ॥

शिलाटिका । स्त्री॰ रक्तपुनर्नवा
याम् ॥

शिलात्मज । पु॰ लौहे ॥
शिलात्मिका । स्त्री॰ मूषायाम् ।
शिलाद्रु, पु॰ शलेये । शिलाजतुनि ॥
शिलाधातु । पु॰ सितोपले । खट्याम् सेलखडी॰ इ॰ भा॰ ॥ स्वर्णगैरिके । सोनागेरू॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥
शिलापट्ट । पु॰ पेषणार्थशिलायाम् । सिलबट॰ भा॰ ॥
शिलापुत्र । पु॰ पर्षणशिलायाम् । सिलब ट्टा॰ लोढ़ा॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥
शिलापुष्पम् । न॰ शैलेये । अश्मपुष्पे । शिलाजतुनि ॥
शिलाभस्म । न॰ शिलापुष्पे ॥
शिलाभेद । पु॰ पाषाणभेदनिका ॥ पाषाणभेदकायाम् ॥
शिलारम्भा । स्त्री॰ काष्ठकदल्याम् ॥
शिलावल्का । स्त्री॰ औषधद्रव्यविशेषे । वल्कलायाम् । शैलगर्भाह्वायाम् । शिलावाक॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥
शिलाव्याधि । पु॰ शिलाजतुनि ॥
शिलासनम् । न॰ शैलेये । पाषाणरचितासने ।
शिलासन्धि । पु॰ पर्वतगह्वरे । गुहायाम् ।
शिलासारम् । न॰ लौहे ।
शिलाह्वम् । न॰ शिलाजतुनि ।
शिलि, पु॰ भूर्जपत्रवृक्षे । स्त्री॰ द्वाराध स्थितकाष्ठे ॥
शिलिन्द । पु॰ मत्स्यविशेषे ॥ यथा । शिलिन्द श्लेष्मलोबल्योविपाकेमधुरोगुरुः । आमवातकरो हृद्योशार्तपित्तहरोमतः । इ॰ रा॰ भ ॥
शिली । स्त्री॰ गण्डूपद्याम् । स्तम्भशीर्षे । द्वारध स्थितदारुणि ॥ शिलति । शिल॰ । इगुपधेति कः । अातिरत्वौति॰ ङीष् ।
शिलीन्ध्र । पु॰ मत्स्यविशेषे । चित्रफले ॥ यथा । शिलीन्ध्र श्लेष्मलोबल्योविपाकेमधुरोगुरुः । वातपित्तहरोहृद्यआमवातकरश्च सः ॥ तरुप्रभेदे । न॰ कदल्याम् । कुसुमे । कदलीपुष्पे ॥ विपुटायाम् ॥
शिलीन्ध्रकम् । न॰ छिलौरे । गोमयच्छत्रिकायाम् ॥
शिलीन्ध्री । स्त्री॰ विहङ्गीविशेषे ॥ गण्डूपद्याम् ॥ मृदि ॥
शिलीपद । पु॰ श्लीपदाभिधपादरोगे । पाश्चात्ययोषिके । गोद॰ इ॰ गो॰ भा॰ प्र । पीलपांव॰ इ॰ भा॰ ॥ अस्यविप्रकृष्टनिदानं॰ सामान्यलक्षणञ्चाह । पुराणोदकभूयिष्ठा . सर्वर्तुषुचशीतला । ये देशास्तेषुजायन्ते श्लीपदानिविशेषतः ॥ य सज्वरोवङ्क्षणजोभृ

सि॰ शिशिरम् गोपादगत अमी बतच्छ्रीपद्याम्करचर्णैषधि ... हनासामृधिकैविदाङ्ग ॥

शिलीमुख । पु॰ अली । भ्रमरे ॥ बाणे । बाणे ॥ शिली॰ मुखस्य मुखिस्य ॥

शिलूष । पु॰ ऋषिविशेषे ॥

शिलीन्ध्रम् । न॰ कदली । शिलीन्ध्र । शिलीन्ध्र ॥

शिलोच्चय । पुं॰ शैले । गिरौ ॥ शिलाभिरुच्चीयते । चिञ् । प र्वत् ॥ शिखरि ॥

शिलोञ्छ । पुं॰ उञ्छवृत्ति ॥

शिलेयम् । न॰ शैलेये ॥

शिलावृषभम् । न॰ शैलेये ॥ चन्द नविशेषे ॥ यथा । सुगन्धं चन्द नं धृतेनापि चर्मम् च्यते । उभयो लक्षणयोर्योगे सिद्धे शिलावृषभ म् ॥

शिलौका । पुं॰ गरुडे ॥

शिल्पम् । न॰ कलौ ॥ क्रियाकौशले । कलादिकर्मणि । हस्तव्यापार रूपे॰ चित्रादिकर्मणि ॥ कला॰ रूपगीतादिकलायाम् अष्टिमिदभि न्नशिल्पिनाम् चर्मकारादिकाकर्म णि यथ । क्रियाकौशल्ये । क्रिया ऽभ्यासपूर्वकज्ञानविशेषे ॥ शौल्य मिः नश्यति । कौशलमाधौ॰ शालमतौ । शिल्पमधम ...

अहूपपर्वतत्वाच्छिल्पसाध ॥

शिल्पकार । पु॰ शिल्पिनि ॥

शिल्पकारी । त्रि॰ शिल्पकर्मकारि । सङ्करजातिविशेषे ॥ तदुत्पत्तिर्य था । विश्वकर्मा च शूद्रायां वीर्याधा नं चकार स । ततो बभूवु पुत्रा श्च नवैते शिल्पकारिण ॥ मालाका र कर्मकार शङ्खकार कुविन्द क । कुम्भकार कांसकार षडेते शिल्पिनां वरा ॥ सूत्रधारश्चित्रक र । स्वर्णकारस्तथैव च । पतितास्ते ब्रह्मशापादयाज्या वर्णसङ्करा ॥ स्वर्णकार स्वर्णचौर्याद्ब्राह्मणानां द्विजोत्तम । बभूव स च पतितो ब्र ह्मशापेन कर्मणा ॥ सूत्रधारो द्विजा तीनां शापेन पतितो भुवि । शीघ्रञ्च यज्ञकाष्ठञ्च नददौ तेन हेतुना ॥ व्य तिक्रमे च चित्राणां सद्यश्चित्रकरस्तथा । पतितो ब्रह्मशापेन ब्राह्मणानाञ्च कोपत : कश्चिद्वणिग्विशेषश्च सस र्गात् स्वर्णकारिण । स्वर्णचौर्यादि दोषेण पतितो ब्रह्मशापत इति ब्र॰ वै॰ पु॰ ब्र॰ खण्डे १०८ अध्याय ॥

शिल्पयोग । पु॰ क्रियाकौशल्ये ॥

शिल्पशाला । स्त्री॰ स्वर्णकारादिका र्य्याकर्मगृहे । आवेशने । कारशा ला॰ इ॰ प्र॰ । शिल्पशाला ॥

शिल्पशालम् । न॰ वास्तुशालादि शिल्पकर्मगृहे ॥

शिल्पिका । स्त्री॰ तृणविशेषे ॥

शिल्पी । त्रि॰ कारौ । शिल्पविद्याव्यवसायिनि कारुकार॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ यथा । तक्षा चतन्तुवायश्च नापितो रजकस्तथा । पञ्चमश्चर्मकारश्च कारवः शिल्पिनो मताः ॥ अपि च । मालाकार कर्मकार शङ्खकार कुविन्दकाः । कुम्भकार कांस्यकार षडेते शिल्पिनां वराः । सूत्रधारश्चित्रकरः स्वर्णकारस्तथैव च । पतितास्ते ब्रह्मशापादयाज्या वर्णसङ्कराः ॥ शिल्प क्रियाकौशलमस्यास्तीति इनि ॥ शिल्पिनो वर्णसङ्कराः ॥

शिल्पिनी । स्त्री॰ कोलदलौषधौ ॥

शिल्पशाला । स्त्री॰ शिल्पशालायाम् । कारशाले । शिल्पिनां शाला ॥

शिवः । पु॰ शम्भौ ईशे । पशुपतौ । शूलिनि । महेश्वरे । महादेवे । हरे । चन्द्रशेखरे । अप्रतिहतनिरतिशयसर्वार्थदृक्क्रियाशक्तौ ॥ नामस्मरणमात्रेण यस्तु पापापहः शिवः । परिशुद्धे परमानन्दबोधरूपे ॥ सर्वद्वैतोपशमत्वात् ॰ तुरीये ॥ मोक्षे ॥ वेदे । कीले । कीलके ॥ वालुके ॥ गुग्गुलौ ॥ पुण्डरीकद्रुमे ॥ कृष्णधुस्तूरे । पारदे । देवे । सुरे ॥ । अब्जकादिपुंलिङ्गश तितमेयोगे ॥ मलजालस्य फलं यथा । महेशभक्तस्तु तपारहस्त्वाजितेन्द्रियश्चावृततनुर्महात्मा । शिवाभिधानं खलु योगराजः प्रसूतिकालेऽपि दिमानवानाम ॥ आर्द्रानिचये । नक्षत्रस्य प्रथमपर्याये । मगणे ॰ ऽऽऽ॰ ॥ शिवेऽस्मिन सर्वम् शिवेऽ मेनवो । शीङ स्वप्ने । सर्वनिघृष्व रिष्वलष्वशिवपट्वप्रह्वेष्वा अतन्त्रे । इति शीङोवन् ॰ इत्युणादिसूत्रनिपातितम् ॥ न॰ कल्याणे । मङ्गले । क्षेमे ॥ जले ॥ सुखे ॥ समुद्रलवणे ॥ सैन्धवे ॥ श्वेतटङ्कणे ॥ शिवसुखं तदस्यास्ति । अर्शआद्यच् ॥ शिवयतीति वा तत्करोतीति ण्यन्तात् ॰ पचाद्यच् ॥

शिवकः । पु॰ कीलके । बन्धनकाष्ठे । खूंटा॰ इ॰ भा॰ । गवां गात्रकण्डूयनार्थं गोष्ठे निखातस्तम्भे ॰ इति सुभूति ॥ ऋतिगाभक्काण्डूम॰ शिवेऽयवा । शान्तकर्मं त्रि॰ शीङ स्वप्ने । सर्वनिघृष्वेतिसाधु । स्वार्थे क ॥

शिवकरः । त्रि॰ मङ्गलकारके ॥ पु॰ अतीतकल्पार्हद्भेदे ॥

शिवकीर्त्तनः । पु॰ भृङ्गरीटिशिवगणे । असुरद्विषि । हरौ ॥ शिवे ॥

शिवक्षेत्रम् । न॰ । काशीप्रभृति

रेत शतहस्तप्रमाणे सिद्धभूमौ ।
तदुक्तं श्रीमद्वामनिर्णये । यथा ।
लिङ्गरूपधरं शम्भुं परितो दिक्षु दिक्षु
च । शतहस्तप्रमाणं शिवक्षेत्रं च
प्रकीर्त्तितम् ॥ अन्यमाहात्म्यम
पि । ईशक्षेत्रं महापुण्यं सर्वतीर्थो
त्तमोत्तमम् । अत्र मरा विराजन्ते
सर्वतीर्थानि सर्वदा ॥ अथ माज
शिवक्षेत्रे योऽवसेत् भावतत्परः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो यात्यन्ते ब्रह्मणः
पदम् ॥ अन्यत् शिवक्षेत्रं स्वल्प
मात्रमुक्तं तथा । प्रभासादपि कोटीना
मतत् ततः कोटिगुणं भवेत् ॥ यत्र
तत्र कृतात् पापात् मुच्यते शिवसन्नि
धौ । शिवक्षेत्रे कृतं पापं वज्रलेप
समं प्रिये ॥ पुरश्चर्याजपं दानं श्राद्ध
तर्पणमेव च । यत् करोति शिवक्षे
त्रे तदनन्ताय कल्पते ॥ पुरश्चर्याम
त कृत्वा यच्छुभं दिने दिने । य
त फलं तदवाप्नोति सकृज्जप्त्वा शि
वान्तिके । गयागङ्गाप्रयागेषु कोटि
पिण्डप्रदो नरः । यत् प्राप्नोति तद
वाप्नोति सकृत् पिण्डप्रदानतः ॥ अति
पातकिनो ये च महापातकिनश्च ये ।
शिवतीर्थे कृतश्राद्धाः पितरो मोक्षभागिनः
स्मृतम् ॥ लिङ्गरूपी जगन्नाथो देवो
श्रीदुर्गासह । यत्रास्ति तत्र तिष्ठ
न्ति भुवनानि चतुर्दश ॥ अपि
गङ्गामाहात्म्ये शिवदेवतप्रकाशि

तम् । अनादिभूतभूतेशमहिमा
भागीरथः ॥ महापीठस्य पार्श्वे
वामस्यासंस्पर्शदूषणम् । विद्यते विद्य
तेन तल्लिङ्गरूपधरेश्वरे ॥ यथा चक्रा
श्मनि देविको पिदेशान विद्यते । शि
वक्षेत्रे महातीर्थे तथा नाना विधानि
च ॥ बहुना किमिहोक्तेन मतं वाप्य
स्य मुच्यते । प्रभावः शिवलिङ्गस्य
महानन्तः प्रपद्यते ॥ अयुक्तवादि
त लिङ्गं युक्तं वेदवादिप्रिये । सा
धक पूजयेद् भक्त्या भोगमोक्ष
सिद्धये इति ॥

शिवगति । पु॰ भूतार्चविशेषः ॥

शिवघर्मज । पु॰ मङ्गलग्रहे ॥

शिवङ्कर । त्रि॰ मङ्गलकारिणि । शु
भङ्करे ॥

शिवचतुर्दशी । स्त्री॰ चतुर्दशीव्रतवि
शेषे शिवव्रतविशेषे ॥ फाल्गुनकृष्ण
चतुर्दश्याम् । शिवरात्रौ ॥

शिवज्ञा । स्त्री॰ शिवोपासिकायाम् ।
शैवमतज्ञायाम् ॥

शिवज्ञानम् । न॰ शुभाशुभकर्मबो
धकशास्त्रे ।

शिवताति । स्त्री॰ कल्याणकारि
ण्याम् । शङ्करीम् ॥

शिवद । त्रि॰ परमसुखदे ॥

शिवदत्तम् । न॰ विष्णुचक्रे । त्रि॰
शिवेन॰ शिवात्प्रदत्ते द्रव्यमात्रे ॥

शिवदारु । न॰ देवदारुवृक्षे ।

शिवदूतिका । स्त्री॰ मातृकाविशेषे ।

शिवदूती । स्त्री॰ भवान्याम् । दुर्गा याम् ॥ यतो नियुक्तो दौत्येन तया देव्या शिवः स्वयं । शिवदूतीति लोके ऽस्मिं स्तत सा ख्यातिमागता ॥ शिवदूतयति सन्देशम् प्रापयतीत्यर्थे ॰ गौरादेराकृतिगणत्वात् ङीष् । बहुव्रीहौ तु टाप् स्यादित्याहुः । वस्तुतस्तु॰ दुर्गातिदुर्गतनिर्भ्यांदोषर्थे तिणिचायां दीर्घे सत्यप्यसन्देशप्रापकत्व विवक्षायां काव्यायामिति॰ बहुव्रीहावपि ङीप् सम्भवति ॥ मातृभेदे ॥ योगिनीविशेषे ॥

शिवद्रुम । पु॰ बिल्वे । वाल, वृक्षे ॥

शिवदिष्टा । स्त्री॰ केतक्याम् ॥

शिवधातु । पु॰ पारदे ॥

शिवनाभि । पु॰ शिवलिङ्गविशेषे ॥

शिवपुराणम् । न॰ उपपुराणविशेषे ॥

शिवपुरी । स्त्री॰ काश्याम् ॥

शिवप्रिय । पुं॰ वकद्रुमे ॥ स्फटिके ॥ धत्तूरे ॥ धत्तूरधूर्त्तकर्व्व न्द्व निवासयोग्यस्यामेपिशाचपति मावि निवेशितासि । किन्नैरवापि विकासन्तितम प्रयाति किंवापि बन्धसति किंदूषद ः स्तवन्ति ॥ न॰ रुद्राक्षे ॥ त्रि॰ शिवेष्टद्रव्ये ॥ शिवस्यप्रिय ॥

शिवप्रिया । स्त्री॰ उमायाम् ॥

शिवभट्टारक । पुं॰ सर्वमाना

मीशिते ॥

शिवमल्लक । पुं॰

शिवमल्लिका । स्त्री॰

शिवमल्ली । स्त्री॰

यामल्ली ॥

शिवरस । पु॰

रावस्यापितान्नाव

शिवराशि । स्त्री॰

म् ॥ यस्यासुपव

यथा । यस्यामिन

मचार्च्चया । तु

र्यथातथोपवासर

प्रकर्त्तव्य शिवप्री

हरेरवान प्राप

वीपावेष्ववीवाणि

क । सर्व्वपूज

शिवविमुख ॥

लशुचिमाक ।

यानुगतावतुह

रामिस स्मिका

यापिवाऽमयायु

पारया ॥ यदा

भविष्यतुहं मीसा

ह्यविषयत्वादुतह

याक्षिलकालवि

तिर्विं दाभरवम

विसकार्य्ये भद्रक

यवास तिथ्यन्ते

। तिथ्यन्तपार

म् । चतुर्दश्यामेवपारणम् । यथोक्तम् । ब्रह्माण्डोदरमध्यतु यानितीर्थानिसन्तिवै । पूजितानिभवन्तीह भूतानिपारणे कृतेकृते ॥

शिवलिङ्गम् । न॰ महादेवस्यशिश्ने ॥

शिवलोकः । पु॰ कैलासे ॥

शिववल्लभः । त्रि॰ शिवप्रिये ॥ शिवस्यवल्लभः । शिवोवल्लभोऽस्यवा ॥

शिववल्लभा । स्त्री॰ शतपत्र्याम् ॥

शिवशिखा । स्त्री॰ लिङ्गिन्याम् ॥

शिववल्ली स्त्री॰ श्रीवल्ल्याम् ॥ लिङ्गिन्याम्

शिववाहनः । पुं॰ वृषभे ॥

शिवबीजम् । न॰ पारदे ॥

शिवशेखरः । पुं॰ वकद्रुमे ॥ धत्तूरे ॥ शिवमस्तके ॥

शिवसायुज्यम् । न॰ शिवेनसहयोगे ॥

शिवसुन्दरी । स्त्री॰ भवगेहिन्याम् । गौर्याम् ॥

शिवा । स्त्री॰ गौर्याम् । भवान्याम् । यथा । शिवामुक्तिः समाख्यातायोगिनांमोक्षगामिनी । शिवायमाजपेद्देवीं शिवालोकेततः स्मृतेतिदेवीपुराणम् ॥ अपिच । शिवाकल्याणरूपाच शिवदाच शिवप्रिया । प्रियेदातरिवाशब्दः शिवातेन प्रकीर्त्तितेतिब्र॰ वै॰ पुराणम् ॥ पुनश्च । शिवकल्याणवचनमुरेवोत्कृष्टवाचकः । समृद्धवाचकश्चैववाकारोदातृवाचकः ॥ श्रेयःसङ्घोत्कृष्टदात्रीशिवातेनकीर्त्तिता । शवराशिमूर्त्तिमतीशिवातेन प्रकीर्त्तितेतिच ब्र॰ वै॰ पु॰ ॥ आत्मानुभूतिनिष्ठातोद्वैतभावविवर्जिता । तेपिप्रेमणाभजन्त्येतामित्यसर्वोत्तमाशिवेत्युमासंहिता ॥ मुक्तौ । फेरौ ॥ सप्तफलायाम् । झाटामलौषधौ ॥ अभयायाम् ॥ आमलक्याम् ॥ शम्याम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ दूर्वायाम् । गोरोचनायाम् ॥ बुद्धिशक्तिविशेषितारायाम् ॥ शिवमस्यत्वा शिवोखिभट्टत्वेनगस्याकृतिरा । अर्शआद्यच् ॥ शिव । शिवाख्यदेवताभक्तिरस्याः अर्शआद्यच् । शकुनादिद्योतकत्वात् ॥ शिवंकरोति । तत्करोतीतिणिच् । पचाद्यच् ॥ शिववल्लिका ॥

शिवाक्षम् । न॰ रुद्राक्षे ॥

शिवाटिका । स्त्री॰ वनपल्याम् ॥

शिवात्मकम् । न॰ सैन्धवे ॥ त्रि॰ शिवमये ॥

शिवानी । स्त्री॰ जयन्तीवृक्षे ॥ दुर्गायाम् ।

शिवापीडः । पुं॰ चन्द्रमसि ॥ वकवृक्षे ॥ शिवस्यापीडः ॥

शिवाप्रियः । पुं॰ छागे ॥

शिवाफला । स्त्री॰ शमीवृक्षे ॥

शिवाराति । पु॰ सारमेये ।

शिवारुतम् । न॰ शृगालध्वनिनादे ॥

शिवालय । पु॰ हरमन्दिरे ॥ रक्ततुलस्याम् ॥ श्मशाने ॥

शिवालु । पु॰ शृगाले ॥

शिवास्मृति । स्त्री॰ जयन्तीवृक्षे ॥

शिवाह्लाद । पु॰ बकवृक्षे ॥ शिवस्यानन्दे ॥

शिवाह्वय । पु॰ पारदे त्रि॰ शिवनामके ॥

शिशाह्वा । स्त्री॰ रुद्रजटायाम् ॥

शिवि । पु॰ उशीनरदेशाधिपतौ भूपतिवरे ॥ औशीनरे ॥ उदारो यं महीपतिर्येन स्वमांसश्येनाय दत्त्वा॰ शरणागतः कपोतो रक्षितः ॥ भूर्जपत्रवृक्षे ॥ व्याघ्रे । हिंस्रपशौ ॥

शिविका । स्त्री॰ याप्ययाने । झंपान॰ डोली॰ चौपाला॰ पालकी॰ इत्यादिभाषाप्रसिद्धे बहुविधे । शिबीरथे ॥ शिवेव । शिवं करोतीति वा । तत्करोतीत्यन्तात्॰ ण्वुल् ॥

शिबिरम् । न॰ युद्धवेश्मनि ॥ निवेशे । आगन्तुकसैन्यवसतौ ॥ सेनायावासस्थाने ॥ राजनिवेशे ॥ अथ शिबिरलक्षणम् । श्रीभगवानुवाच । शिबिरं परिखायुक्तमुच्चैः प्राकारवेष्टितम् । युक्तं द्वादशद्वारैश्च सिद्धद्वारपुरस्कृतम् ॥ युक्तं चित्रैर्विचित्रैश्च कृत्रिमैश्च कपाटकैः । निषिद्धद्वार ष्ठितं सिद्धैश्च पुरस्कृतम् ॥ सुरक्षणाय चन्द्रवेधप्र.ड्.ाक्षतथैव चेति । विशेषो ब्रह्मवैवर्ते द्रष्टव्यः कृष्णजन्मखण्डे १०२ अध्याये ॥ अत्र मूलञ्च । शव गतौ । बाहुलकात् किरच्॰ अतदूत्वञ्च ॥ यद्वा । शेरते राजबलान्यस्मिन् । शीङ् स्वप्ने । बाहुलकात् किरच् । शीङो वुगद्ध्रस्वश्च ॥

शिवी । स्त्री॰ गौर्याम् ॥ पुंयोगे ङीष् ॥

शिवीरथ । पु॰ शिविकायाम् ॥ हु॰ डाली ॥

शिवेष्ट । पु॰ बकवृक्षे ॥ त्रि॰ शिवप्रिये ॥

शिवेष्टा । स्त्री॰ दूर्वायाम् ॥

शिशयिषु । त्रि॰ शयितुमिच्छौ ॥ शीङ्सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥

शिशिर । पु॰ हिमे । तुषारे ॥ द्वीपान्तरप्रसिद्धगिरिविशेषे ॥ पु॰ न॰ ऋतुविशेषे । तपस्तपस्ययोः । माघफाल्गुनयोः । काम्यके । शीते । हिमकूटे ॥ अस्य गुणा यथा । शिशिरः शीतलोऽतीव रूक्षो वाताग्निवर्द्धनः । अपि च । शिशिरे शीतलत्वाच्च शीतवातप्रकोपणमिति ॥ अत्रजातस्य फलम् । मिष्टान्नभोगी मधुरप्रवादी कलत्रपुत्रादियुतः सुधाप्तः । क्रोधी सुधीः स्वात्मकलेवरस्थश्च प्रसू

लि शिशिराभिधानि । इति ॥ त्रि०
शीतगुणयुक्ते ॥ यथा । सुषीम
शिशिरोजड । तुषार शीतल
शीतोहिम समान्यलिङ्गकाः ॥
अमरः० धाराजलनिर्झरनिलकामा
। अपश्रुतगती । अविरशिशिरशि
खिलग्निरस्फुरत्पृथिवविरहिताः : ०
इतिकिरण० शशिरूपधायाहत्वस
निपात्यते ॥

शिशु । पु० पोतः । पाकः । अर्भकः
। डिम्भः । पृथुकः । शावकः । बाल
सन्तानाद्युक्त समानातपिमथा ।
शिशोरष्टमवत्सरोक्तं० बालकाव
मनस्कृतम् । रजस्वलादिसप्तवय
मातव्य तुकुमारकौ ॥ प्राक्पञ्च
वर्षात्कारः० प्रागष्टप्राशनाच्छि
शुः कुमारस्तुसविज्ञेयोयावन्मौ
ञ्जीनिबन्धनम् । इति० मार्कण्डेय
वा । शीतमूर्छये । म० क्रियासव
मश्विन्यु ॥

शिशुक । पुं० संसुकः० गौ० प्र०
यादोविशेषे । शलूपिनि ॥ शिशु०
शिशुमार० ० तस्यप्रकृतिरिव । इ
वेप्रतिकृतावितिकन् ॥ शिशुमारे
। बालके ॥ वृक्षविशेषे ॥ ।

शिशुगन्धा । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥

शिशुचान्द्रायणम् । न० व्रतविशेषे ॥
यथा । चतुरः० प्रातरश्नीयात्पिण्डा
न्विप्रः० समाहितः । चतुरोऽस

मितेसूर्ये शिशुचान्द्रायणं स्मृतम् ।

शिशुता । स्त्री० शिशुत्वे ॥ शिशोर्भा
व । तल् । टाप् ॥

शिशुत्वम् । न० शिशुतायाम् । शैश
वे ॥ शिशोर्भाव ॥ तस्यभावस्त्वत
लौ ॥

शिशुपाल । पुं० दमघोषसुतेनृपतौ
। चैद्ये । चेदिराजि ॥

शिशुपालक । पु० दमघोषसुते ।
सत्कृत्य० । शिशून्पालयति ।
पाल० । कर्मण्यण । सार्थक : ।
णि० बालकपालके ॥

शिशुपालघ्न । पुं० श्रीकृष्णे ॥

शिशुप्रिय : । पु० कृष्णपाकी । गुडे ॥
त्रि० बालकाभीष्टवस्तुनि ॥

शिशुभाव पु० शिशुत्वे । यथा ।
अथ कश्चिदहसिकश्चिदभित के
नापिपूर्णकाल स सार शिशुभा
वयौवनजराभावान्तरादयम् ।
बालस्य बहुमन्यतामसुलभंप्राप यु
वासिव्यतोहयसविषयान्विकृतरूप
व्याहत्यविपश्यति ॥

शिशुमार । पु० यादोविशेषे । सुंस०
इ० भा० प्र० मकोस्थानि । तस्यप
र्यायायथा । जलकूर्मस्तथाश्चीशि
वसाख्य० शिशुकसइति० चिका
द्धशेषास्तु : ॥ शिशून्मारयति ।
मृक्प्राणत्यागे । चिजन्तात्कर्मण्य
ण् ॥ तारात्मकाच्युते । तस्यविव

रं विष्णुपुराणे २ अंशे १२ अध्याये यथा । शिशुमारस्तु यः प्रोक्तः स ध्रुवो यत्र तिष्ठति । सन्निवेशश्च तस्यापि श्रूयतां मुनिसत्तम ॥ यदह्ना कुरुते पापं दृष्ट्वा तं निशि मुच्यते । तावत्सङ्ख्यैव तारास्ताः शिशुमाराश्रिता दिवि ॥ तावन्त्येव तु वर्षाणि जीवत्यभ्यधिकानि तु । उत्तानपादस्तस्याथ विज्ञेयो ह्युत्तरो हनुः ॥ यज्ञोऽधरश्च विज्ञेयो धर्मो मूर्द्धानमाश्रितः । हृदि नारायणश्चास्ते अश्विनौ पूर्वपादयोः ॥ वरुणश्चार्यमा चैव पश्चिमे तस्य सक्थिनी । शिश्ने संवत्सरस्तस्य मित्रोऽपानं समाश्रितः ॥ पुच्छेऽग्निश्च महेन्द्रश्च कश्यपोऽथ ततो ध्रुवः । तारकाः शिशुमारस्य नास्तमेति चतुष्टयम् ॥ इत्येष सन्निवेशोऽयं पृथिव्या ज्योतिषां तथा । द्वीपानामुदधीनाञ्च पर्वतानाञ्च कीर्त्तितः ॥ वर्षाणाञ्च नदीनाञ्च ये च तेषु वसन्ति वै । तेषां स्वरूपमाख्यातं सङ्क्षेपः श्रूयतां पुनः ॥ यदम्बु वैष्णवः कायस्ततो विप्र वसुन्धरा । पद्माकारा समुद्भूता पर्वताब्ध्यादिसंयुता ॥ ज्योतींषि विष्णुर्भुवनानि विष्णुर्वनानि विष्णुर्गिरयो दिशश्च । नद्यः समुद्राश्च स एव सर्वं यदस्ति यन्नास्ति च विप्रवर्य ॥ ज्ञानस्वरूपो भगवान् यतोऽसावशेषमूर्त्तिर्न तु वस्तुभूतः । ततो हि शैलाब्धिधरादिभेदान् जानीहि विज्ञानविजृम्भितानि ॥ यदा हि शुद्धं निजरूपि सर्वं कर्मक्षये ज्ञानमपास्तदोषम् । तदा हि सङ्कल्पतरोः फलानि भवन्ति नो वस्तुषु वस्तुभेदाः ॥ मही घटत्वं घटतः कपालिका कपालिका चूर्णरजस्ततोऽणुः । जनैः स्वकर्मस्तिमितात्मनिश्चयैरालक्ष्यते ब्रूहि किमत्र वस्तु ॥ इति ॥ अपि च । तारामयं भगवतः शिशुमाराकृति प्रभोः । दिवि रूपं हरेर्यत्तु तस्य पुच्छे स्थितो ध्रुवः ॥ सैष भ्रमन् भ्रामयति चन्द्रसूर्यादिकान् ग्रहान् । भ्रमन्तमनु तं यान्ति नक्षत्राणि च चक्रवत् ॥ सूर्याचन्द्रमसौ तारा नक्षत्राणि ग्रहैः सह । वातानीकमयैर्बन्धैर्ध्रुवे बद्धानि तानि वै ॥ शिशुमाराकृति प्रोक्तं यद्रूपं ज्योतिषां दिवि । नारायणोऽयनं धाम्नां तस्याधारः स्वयं हृदि ॥ इति ॥

शिशुमारकः । पुं॰ वनच्छागः । त्रि॰ बालकचौरः ॥

शिशुवाहकः । पुं॰ पड्वी । वनच्छागः ॥

शिश्नः । पुं॰ मेढ्रम् । मेहनम् । शेफसि ॥ शशति । शश॰ । शिश्नोतिवा । शिश निशाने । बाहुलकान्नक । पृषोदरादि ॥

शिश्नकः । पुं॰ मेढ्रे ॥ स्वार्थे कन् ॥

शिश्विदानः । त्रि॰ अकृष्णकर्म्मा ।

। पुण्यकर्माणि ॥ शिष्टिश्चन्द्रे । शिव
द्विवेद्ये । चातुलकाञ्चिट मानच्
। अनित्यत्वान्नुम् ॥ यद्वा । शवे
तितुमिच्छति । शिवतावर्णे । शिव
तेर्दंशचित्यानच् । इ सनोलुक्च
॥ कृष्णकर्णत्यमरपाठान्तरात् । पा
पाचारेपि ।

शिष्ट । त्रि॰ आर्य्ये । साधुव्यवहा
रान्विते ॥ यथा । नपाविपादृथप
सोनजेवपवीर्यति । नववाक्
पलश्चैवमितिशिष्टस्यलक्षणम् ॥
शान्ते । सच्छान्ते । सत्कारपवा
दिनि । धर्मेणाधिगतोयैस्तुवेदः स
परिबृंहण । तेशिष्टाब्राह्मणाज्ञेया
श्रुतिप्रत्यक्षहेतवः ॥ उक्तरीते ॥
शिष्यते । शिष्लृ॰ । क्त॰ ॥

शिष्टसमाचार । पुं॰ आर्यव्यवहारे ।

शिष्टाचार : । पुं॰ सदाचारे । साधु
व्यवहारे ॥ यथा । दानंसत्यंतपोऽ
लोभोविद्येज्यापूजनंदमः । अष्टौ
तानिचरित्राणिशिष्टाचारस्यलक्षण
म् ॥ शिष्टायस्माच्चरन्त्येनमनु
समर्थयन्त्यपि । मन्वन्तरेषुसर्वेषुशि
ष्टाचारस्ततः स्मृतः ॥ श्रुतिस्मृति
भ्यांविहितोधर्मोवर्णाश्रमात्मकः ।
शिष्टाचारविरुद्धस्तुधर्मः सत्साधुस
म्मतः ॥ शिष्टानामाचारः ॥

शिष्टबुद्धि : । त्रि॰ शास्त्राचारानुशि
ष्टमतौ ।

शिष्टापरिग्रह । पुं॰ सत्कारपवादि
भि कैनाप्यशैनागृहीते॰ यथा
द्विवादे ॥ शिष्टानामपरिग्रहोयस्मि
न् ।

शिष्टि । स्त्री॰ आज्ञायाम् । शासने
॥ शासनम् । शासु॰ । स्त्रियांक्ति
न्नावादिश्च । शासइदङ्हलोः ।

शिष्य । पुं॰ छात्रे । अन्तेवासिनि
। शासनयोग्ये । तल्लक्षणं यथा ।
वाङ्मनःकायवसुभिर्गुरुशुश्रूष
णेरतः । एतादृशगुणोपेतः शि
ष्योभवतिनापरः । देवताचार्य्यशुश्रू
षांमनोवाक्कायकर्मभिः । शुद्ध
भावोमहोत्साहोबोधाशिष्यइतिस्मृ
तः ॥ अपिच । शान्तोविनीतः
शुद्धात्माश्रद्धावान्धारणक्षमः
। समर्थश्चकुलीनश्चप्राज्ञः सच्चरितो
यती । एवमादिगुणैर्युक्तः शिष्यो
भवतिनान्यथेति ॥ शिष्यते । शा
सु॰ । एतिस्तुशास्वृदृजुषः क्यप् ।
शासइदङ्हलोः । शासितव्योति
च : ॥ पुत्रशिष्ययोस्तुल्यत्वंयथा ।
यथापुत्रस्तथाशिष्योनभेदः । पुत्रशि
ष्ययोः । सर्वथैपितृवद्दानेनपाल
नेपरिपोषणे ॥ यथाभ्रदातापुत्र
वत्तथाशिष्यमनिश्चितम् । इतीदृशा
प्यवमानायासुवाच्यकर्मशीलत्वं ॥

शी । स्त्री॰ शान्तौ । शयने ॥

शीकर : । पुं॰ वातसृताम्बुनि । वा

तालमूली । अम्बुकर्णेषु ॥ शीकते । शीकसेचने । तालव्यादिः । स्फायितञ्चिवञ्चिशकादरन् ॥ न० सरलद्रवे ॥

शीघ्रम् । न० उशीरे । नलदे । चक्राङ्गे ॥ त्वरिते । लघुनि । क्षिप्रे अरे । द्रुते । सत्वरे । चपले । तूर्णे । अविलम्बिते । आशुनि ॥ नु वर्पर्यायोऽयं क्रियाविशेषणवद्द्रव्येषु समान . क्लीबे । यथा० शीघ्रं कुर्विति । सत्वगामी तुर्णाश्वक्षिप्र । यथा । कशीशीघ्राजरा० शीघ्रो मृत्यु ' शीघ्रश्यश्वेति ॥ शिङ्घति० व्याप्नोति । शिघि आघ्राणे । शीघ्रादयश्चेति रगन्तो निपातित . ॥ त्रि० द्रुतगतौ ॥

शीघ्रग । त्रि० नभस्वति । वायौ ॥ त्रि० त्वरितगामिनि ॥

शीघ्रगामी । त्रि० आशुगमनशीले । द्रुतगतौ ॥

शीघ्रचेतन । पुं० शुनि । त्रि० त्वरितचेतनायुक्ते ॥

शीघ्रजन्मा । पु० पूतिकरञ्जे ॥

शीघ्रपुष्प । पु० वकवृक्षे । अगस्त्यागे ॥

शीघ्रवेधी । पुं० लघुहस्ते । शिक्षितास्त्रे । आशुशरादिना लक्ष्यवेधकर्त्तरि ॥

शीघ्रा । स्त्री० उदुम्बरपर्णीम् । दन्त्या स् ॥

शीत । पुं० वानीरे । वहुले । वेतसवृक्षे । शीतमस्यास्ति । अर्श आद्यच् । शीतवीर्यत्वेपाद्यादृश मनास्य ॥ उद्दाले । वह्वारके ॥ निम्बे ॥ पर्पटे । कर्पूरे ॥ अशनपर्य्याम् ॥ नरकान्तरे ॥ हिमर्त्तौ ॥ न० हिमगुणे । जले ॥ त्वचे । दारचीनी० इ० भा० ॥ शीततुषारवानीरवहुवारद्रुमेषु चेत्यजय ॥ त्रि० शीतले । अलसे शीतस्पर्शे । शीतविद्यतेऽस्य । अर्श आद्यच् ॥ विशेष्यीभूत शीतशब्दोऽनपुंसकम् । अस्मिन् द्रव्ये शीत स्पर्श इत्यादौ विशेषणीभूतस्तु शीतशब्दो विशेष्यनिघ्न ॥ श्यायतेः क्तिशील । श्यैङ गतौ । भावे क्त । द्रवमूर्त्तिस्पर्शयो ' सम्प्रसारणम् । हलः इति दीर्घः । श्ये स्पर्श इति पर्युदासान्न निष्ठानत्वम् ॥

शीतक । पु० शीतकाले ॥ सत्राद्युपयोगी० वु० धावादिषु पाठात्० स्वार्थे कन् ॥ अशनपर्य्याम् ॥ त्रि० सुस्थिते । सुखे ॥ अलसे । दीर्घसूत्रिणि । मन्दे ॥ शीतकरोति । शीतोष्णाभ्यां कारिणीति कन् ॥ वृश्चिके ॥

शीतकर । पु० चन्द्रे ॥ त्रि० शीतलपाणियुक्ते ॥ शीतकारिणि ॥

शीतकषाय । पु॰ हिमकषाये यथा । चुर्णाद्द्रव्यपलं सम्यक्षड्भिर्नीरपलैः सुतम् । शर्वरीमुषितं स्यात् हिमं शीतकषायकमितिवैद्यकम् ॥

शीतकाल । पु॰ हिमर्त्तौ । मार्गशीर्षपौषयोः । हिमन्तो । कूपोदकंवटच्छाया श्यामास्त्रीइष्टकागृहम् । शीतकालेभवेदुष्णमुष्णकालेचशीतलम् ॥ हेमन्तशिशिरर्त्तौ ॥

शीतकिरण । पुं॰ हिमांशौ । चन्द्रमसि ॥ यथा । काश्मीरीयमुदेतिशीतकिरणोनात । कुलीनारिधीकस्ते सुन्दरिसोदर । करमहोद्दर्शलदीये सखे । धन्यास्त्वयुवतीसखीकुवलयश्चेति ...

शीतकुम्भ । पुं॰ करवीरे ॥

शीतकुम्भी । स्त्री॰ जलजतरुविशेषे । शिउली० ... ...

शीतकृच्छ्र । पु॰ व्रतविशेषे । यथा । त्र्यहंशीतंपिबेत्तोयंत्र्यहंशीतंपयःपिबेत् । त्र्यहंशीतघृतंपीत्वावायुभक्षः परंत्र्यहमितिस्मृतिः ॥

शीतच्छारम् । न॰ श्वेतटङ्कणे ॥

शीतगन्ध । पु॰ श्वेतचन्दने ॥

शीतगु । पु॰ चन्द्रे ॥

शीतचम्पक । पु॰ घातपर्णे । तर्पणे ॥ दिने ॥ दीपे ॥ दर्पणे ॥

शीतपर्णी । स्त्री॰ अर्कपुष्पिकायाम् । सूर्यवल्ल्याम् ॥

शीतपाकिनी । स्त्री॰ महासमङ्गायाम् ॥ काकोल्याम् ॥

शीतपाकी । स्त्री॰ वाट्यालके ॥ गुञ्जायाम् ॥ काकोल्याम् ॥

शीतपुष्प । पुं॰ अर्कवृक्षे ॥ शिरीषे ॥ न॰ परिपेले ॥ शैलेये ॥

शीतपुष्पक । पुं॰ अर्कवृक्षे ॥ न॰ शैलेये ॥

शीतपुष्पा । स्त्री॰ अतिबलायाम् ॥

शीतप्रभ । पु॰ कर्पूरे ॥ त्रि॰ शीतलप्रभायुक्ते ॥

शीतप्रिय । पुं॰ पर्पटे ॥ त्रि॰ शीतप्रीतियुक्ते ।

शीतफल । पुं॰ उदुम्बरे ॥ बकुलतरौ । पीलौ ॥ पीलौ ॥ शीतानिफलानियस्य ॥

शीतबला । स्त्री॰ महासमङ्गायाम् ॥

शीतभानु । पु॰ चन्द्रे ॥ शीताभानवःकिरणायस्य ॥

शीतभीत । त्रि॰ शीतार्ते ॥

शीतभीरु । स्त्री॰ मल्लिकायाम् ॥ शीतात्भीरु ॥ त्रि॰ शीतभीते ॥

शीतभीरुक । त्रि० शीतार्त्त
शीतभीरुका । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥
शीतमञ्जरी । स्त्री० शेफाल्याम् ॥
शीतमयूख । पु० चन्द्रे ॥ कर्पूरे ॥
शीतमरीचि । पु० इन्दौ । कर्पूरे ॥
शीतमूलकम् । न० उशीरे ॥
शीतरम्य । पु० प्रदीपे । त्रि० शीतेरमणीये ॥
शीतरश्मि । पु० चन्द्रे ॥ कर्पूरे ॥
शीतरस । पु० शीधुप्रभेदे ॥
शीतल । पु० असनपर्ण्याम् । अर्हद्विशेषे ॥ सुधांशौ । चन्द्रे । व्रतविशेषे ॥ चम्पके । बहुवारके । धूनके । रालि । कर्पूरभेदे ॥ न० पुष्पकासीसे । शैलजे ॥ मलयोद्भवे । चन्दने ॥ पद्मके ॥ मौक्तिके ॥ शैत्ये ॥ वीरणमूले ॥ त्रि० सुधीमे । शिशिरे ॥ शीतगुणोऽस्यास्ति । सिध्मादित्वाल्लच् ॥ शीतलातिथा । लाभाद्रामे । आतङ्कतिथा ॥
शीतलक । पु० मरुवके ॥ न० सितोत्पले ॥
शीतलच्छद । पु० चम्पके ॥ शीतलपर्णे ॥
शीतलजलम् । न० उत्पले ॥ शिशिरोदके । शीताम्बुनि ॥ यथा मूर्च्छापित्तोष्णदाहेषु विषेमद्यमदात्ययेऽ । भ्रमेश्रमे विदग्धेऽन्नेतमकेच प्रशीतया । ऊर्द्ध्वगेरक्तपित्तेचशीतमम्भः प्रशस्यते ॥ पार्श्वशूले प्रतिश्यायेवातरोगेगलग्रहे । आध्माने स्तिमिते कोष्ठे सद्यः शुद्धौ नवज्वरे ॥ चरुचिग्रहणीगुल्मश्वासकासेषु विद्रधौ । हिक्कायां स्नेहपाने च शीताम्बु परिवर्ज्जयेत् ॥
शीतलत्वम् । न० शीतलतायाम् । जडत्वे ॥
शीतलत्वकम् । न० शीतलत्वे ॥
शीतलप्रद । पु० चन्दने । त्रि० हिमदातरि ॥
शीतलमम् । न० तीर्थविशेषे ।
शीतलशातक । पु० असनपर्ण्याम् ॥
शीतला । स्त्री० शीतलीवृक्षे ॥ यथा । शीतलाशीतलीशीतकशीफाऽऽदुरपुष्पकेतिशब्दचन्द्रिका ॥ कुट्टिन्याम् । अलिरुहायाम् ॥ वालुकायाम् । आरामशीतलायाम् ॥ देवताविशेषे । विस्फोटकविशेषाधिष्ठात्र्याम् ॥ यथा । नमामिशीतलादेवीरासभस्थांदिगम्बरीम् । मार्जनीकलशोपेतां सूर्पालङ्कृतमस्तकामितिस्कन्दपुराणम् ॥
शीतली । स्त्री० जलजवृक्षविशेषे । शीतकसुपाम् ॥ कालानुसारि

वायाम् ॥

शीतवल्क । पु० उदुम्बरे ॥

शीतवीर्य्यक । पु० प्लक्षवृक्षे ।

त्रि० शीतलवीर्य्ययुक्ते ॥

शीतशिव । पु० सक्तुफलावृक्षे ॥ मधु

रिकौषधौ ॥ न० सैन्धवलवणे । मा

णिमन्थे । शैलेयनामगन्धद्रव्ये ॥ शी

तमस्यास्ति । अच् । शिवमस्यास्ति ।

अच् । शीतश्चासौ शिवश्च ॥

शीतशिवा । स्त्री० मिश्रेयायाम् ।

शमीवृक्षे ॥

शीतसह । पु० पीलुवृक्षे । नीलसिन्धु

वारके ॥

शीतसहा । स्त्री० नीलसिन्धुवारे ।

वासन्त्याम् ।

शीतहर । पु० कुचेलायां ॥ शी

तङ्गरति । हृञ० । हरतेरनुद्य

मनेऽजिल्यच् ॥ त्रि० शीतापहे ॥

शीता । स्त्री० रामपत्न्याम् । सीता

याम् ॥ यथा । शीतानभ० सरिति

लाङ्गलपद्धतौ च शीता द्यानन्तरिपो

सहधर्म्मिणीच । शीतं स्यात्तदिमग

ऽ च तद्न्वितेच शीतोऽलसे च प्रवा

रतरौ च हृष्ट ॥ इतितालव्यादौ ध

रणिः ॥ दूर्वायाम् ॥ शिल्पिन्यामो

षधौ ॥ अतिवलायाम् । कुटुम्बि

न्याम् । पद्यकायाम् ॥ सीमुद्रा

म् । व्योमायाम् । शितिम । ग

स्वर्णेत्यादिनामोक्त का । टाप् ॥

शीतांशु । पु० शिवौ । चन्द्रे । कर्पूरे

शीतांशुतैलम् । न० कर्पूरतैले ॥

शीताङ्ग । त्रि० शीतलाङ्गे ॥

शीताङ्गी । स्त्री० हंसपद्याम् । गोधा

पद्याम् ॥ शीतलाङ्गगाम् ॥

शीताद । पु० दन्तरोगविशेषे ॥ त

ल्लिङ्गानयथा ॥ शोणितदन्तवेष्टेभ्योऽक

स्मात्कस्मात्प्रवर्त्तते । दुर्गन्धीनिस

तणाचि मृदूनिभवन्ति च ॥ दन्त

मांसानि शीर्य्यन्ते पचन्ति च परस्परम्

। शीतादोनामसव्याधिः कफशोणि

तसम्भवः ॥ तदौषधं यथा । शी

तादे हृतरक्ते तु तोयनागरसर्षपान्

निष्क्वाथ्य त्रिफलाक्वाथं कुर्य्याद्गण्डूष

धारणम् ॥ कासीसं लोध्रकृष्णामन

शिलाप्रियङ्गुतैजोक्ता । एतच्चूर्णं

मधुयुक् शीतादे पूतिमांसहरम् ॥

तैलोक्ता० तैजवती । तैलघृतवाचा

तन्न शीतादे सम्प्रशस्यते ॥ इ० भा०

प्र० ख ॥

शीतार्त्त । त्रि० शीतार्तौ । शीतेन

च्छत ॥

शीतालु । त्रि० शीतार्त्ते । शीतम

सहते । शीतोष्णतृप्रेभ्यस्तदसहनइ

त्यालु ॥ शीतालुरप्रायाश्च ॥

शीतावरा । स्त्री० महासमङ्गायाम ॥

शीताश्म । पु० चन्द्रकान्तमणौ ॥ शी

तलपाषाणे ॥

शीतीभाव: । पुं० मोक्षे ॥ इ० त्रि०

शिव ॥

शीतोत्तमम् । न० जले ॥

शीत्कारः । पु० रतक्रीडारतिकालध्वनौ ॥ यथा । शीत्कारोरतनाराच सुरतैवरशोषितास् ॥

शीत्कृतम् । न० शीत्कारे ॥ कृ० धर्षि

शीधुः । पु० न० इक्षुरसे ॥ मद्ये ॥ पु० स्त्री० आसवे ॥ यथा । शीधुरिक्षुरसैः पक्वैरपक्वैरासवोभवेत् । इतिमाधवः ॥ अपिच । इक्षोः पक्वैरसैः सिद्धः शीधुः पक्वरसश्च सः । आमैस्तैरेव यः सिद्धः स तु शीतरसः स्मृतः ॥ शीधुः पक्वरसः श्रेष्ठः स्वराग्निबलवर्णकृत् । वातपित्तकरोहृद्यः स्नेहनोरोचनोहरेत् ॥ विबन्धमेदःशोफार्शःशोषोदरकफामयान् । तस्मादल्पगुणः शीतरसः संलेखनः स्मृतः ॥ शेरतेऽनेन । शीङ्धुक । शीयतेऽनेनेति शीधुरिति मल्लिनाथः ।

शीधुगन्धः । पु० बकुलवृक्षे ॥ मद्यगन्धे ॥ यथा । वैश्यावेश्मसुशीधुगन्धिललनावक्त्रासवामोदितैर्नीत्वा निर्भरमन्मथोत्सवरसैरुन्निद्रचन्द्राः क्षपाः सर्वस्वाहुतितोषिताहुतिचिरात्प्राप्ताग्निहोत्राहुतितापसाहुतिर्द्विमाधवाञ्जगद्दस्यति ॥ कृत्य चिदाञ्जिकाव्यमहर्षि ॥

शीधुगन्धिः । त्रि० सुरागन्धयुक्ते ॥

शीधुपः । त्रि० मद्यपे । सुरापे ॥ शीधुपिबति । पापाने । गापोष्टगित्यत्र० पिबतेः सुराशीध्वोरिति वार्त्तिक टक् । स्त्रियांटित्वान्ङीपि • शीधुपी ॥

शीधुपुष्पः । पु० कदम्बे बकुले ॥

शीधुपुष्पी । स्त्री० धातक्याम् ॥

शीधुरसः । पु० आम्रे ॥

शीधुसंज्ञः । पु० बकुले ॥

शीनः । पु० अजगरे ॥ त्रि० मूर्खे ॥ द्रवस्याद्या काठिन्यप्रवृत्तौ ॥ श्यैङ्गतौ । क्त । द्रवमूर्तिस्पर्शयोः श्यः इति सम्प्रसारणम् । श्योऽस्पर्शे इति तस्य नः ॥

शीभरः । पु० शीकरे ॥

शीरः । पु० अजगरसर्पे । सूर्ये ॥ शेते । स्फायितञ्चीति शीङो रक् ॥

शीर्षम् । न० स्थौणेये ॥ त्रि० तनौ । कृशे ॥ विशीर्णे ॥ शीर्यते स्म । शॄ० । क्त । ऋतइद्धातोः । रदाभ्यामिति न । णत्वम् ॥

शीर्णपत्रः । पु० पट्टीलोध्रे ॥ कर्णिकारवृक्षे ॥ निम्बे ॥ न० विशीर्णपत्रे ॥

शीर्णपर्णः । पु० निम्बवृक्षे । न० विशीर्णपर्णे ॥

शीर्णपादः । पु० महिषध्वजे ॥ यमे ॥

शीर्षपुष्पिका । स्त्री० अवाक्पुष्प्याम् ॥

शीर्षमाला । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥ विशीर्षायामालायाम् ॥

शीर्षशूलम् । न० शिरोरुजि । तरस्वुणि ॥

शीर्षाङ्घ्रि । पु० यमे । त्रि० शपादे ॥

शीर्ण । त्रि० छिन्ने ॥ शृणोतिस्म । शृ० । जृष्मृजार्भ्य क्तः ॥

शीर्षम् । न० कालागुरुणि ॥ मस्तके । कुमारशीर्षयोरितिज्ञापकात् शिरसः शीर्षादेशः ।

शीर्षकः । पु० विधुन्तुदे । राहुग्रहे ॥ शीर्षं अग्रतिकृति कृदिप्रतिकृतानिर्मितम् न० शिरोऽस्थि ॥ शिरोरक्षकसन्नाहे । शीर्षण्ये । शिरस्त्रे । टोपइतिभाषा ॥ शीर्ष कं सुखमस्मात् ॥ जयपराजयपत्रे ॥

शीर्षच्छेदिकः । त्रि० वध्ये ॥

शीर्षच्छेद्य । त्रि० वध्ये ॥ शिरश्छेदं नित्यमर्हति । शीर्षच्छेदाद्यच्चेतियत् । प्रत्यययोगेनशिरसः शीर्षभावोनिपात्यते ॥

शीर्षण्य । पु० सुकेशे । विमलकचे ॥ शिरस्ये । कामादिनामिधोऽस्तकचे ॥ शिरसिभवः । शरीरावयवाद्यत् । येचतद्धितइत्यादि च० वाकेशेष्विति वचनात् । शिरस शीर्षन्नादेशः ॥ न० शिरस्त्रे । शीर्षके ॥ शिरसिस्थितम् । यत् । येचतद्धितइतिशीर्षन्नादेशः । शेषा भावेतिटिलोपाभावः ।

शीर्षरक्षम । न० शिरस्त्राणे । शिरस्त्रे ॥

शीर्षा । स्त्री० उष्णिक्छन्दः ७ प्रभेदे ॥ यथा । उन्मत्ताश्चापि सप्ताक्षरा० सर्वदीर्घा । कृष्णवर्णाम् । एवाशीर्षानिर्दिष्टाशीर्षाभिज्ञारविदा ॥ यथा । दृष्ट कृष्ण । कालिन्दी । तीरेगोपालानन्दी । वेणुक्वाणैर्रक्तानार्योलोकनाम् ॥

शीर्षोदय । पु० राशिविशेषे ॥ यथा । सिंहकन्यातुलाद्वश्चिकमकराः । कुम्भोमीनएतेषांमध्ये शीर्षोदयाः स्मृताः ॥

शील । पुं० न० स्वभावे । सज्जनधर्मविशेषे ॥ सद्वृत्ते । साधुवृत्ते । सच्चरित्रे । चारीचारी । ब्रह्मण्यतादिरूपे । तदाह० हारीतः । ब्रह्मण्यता० देवपितृभक्तता० सौम्यता० अपरोपतापिता० अनसूयुता० मृदुता० अपारुष्यम्० मैत्रता० प्रियवादित्वम्० कृतज्ञता० शरण्यता० कारुण्यताम्० प्रशान्तिश्चेतित्रयोदशविधं शीलम् ॥ चरित्रमार्गे ॥ व नम्० शीलम्बोऽ

शीनवा । शीलमसाधौ॰ यथन्ता हो॰ यज॰ शीवा ॥ यद्वा । शी ङ्शोधुकलकवलसवालनद्वति॰ ल क । अर्हर्यादि ॥

शीलनम् । न॰ पाठनिश्चये । गुण न्याम् । भविन्याम् ॥

शीलवान् । त्रि॰ सुखभाववति । सु शीलि । सद्वृत्ते ॥

शीलहीन । त्रि॰ अनियतपुरुषे दृश्यादिजने ॥

शीला । स्त्री॰ कौण्डिन्यमुने प त्न्याम् ॥

शीलितम् । न॰ शीर्णे ॥ त्रि॰ अ भ्यस्ते ॥ शील्यतेस्म । शील॰ । क्त ॥

शीली । त्रि॰ शीलवति ॥ शीलम स्यऽस्य । सुखादिभ्यश्चेतीनि ॥

शीवा । पु॰ अजगरे ॥ शेते । शी ङ्स्वप्ने । शीङ्क्रुशिरुद्दिक्षिचिभ्य धृभ्य क्वनिप् ।

शीवलम् । न॰ शैवले ॥ शेवाले ॥ ज लेशितेतिष्ठतिशीङ्शेवलन् । बाहुल काद्गुणाभाव ॥

शु । अ॰ पूजायाम् ॥ आश्चर्ये ॥

शुक । पु॰ व्याससुते । बादराय णौ ॥ कीरे । मेधाविनि । फला शने । तोता॰ इ॰ भा॰ प्र॰ प क्षिणि । अशुभसूचकत्वयथाय सन्तराणि । वामं पठन्राजशुक

प्रयाणे॰ शुभंभवेद्दक्षिणतःप्रवि शे । बनेचरा कादशुका प्रया तु स्युःसिद्दाःसम्मुखमापतन्त । इति ॥ रावणस्यमन्त्रिणि । शिरीषवृक्षे ॥ न॰ ग्रन्थिपर्णे ॥ वस्त्रे ॥ वस्त्राञ्चले ॥ शिरस्त्रे ॥ शोचति॰ अवर्तिशा । शुचशोके॰ शुगतौवा । शुकवल्कोल्काइतिसाधुः ॥ शोभते । शुभदीप्तौ । पूर्ववत्साधुः ॥ यद्वा । शोकति । शुकगतौ ॥ इगुपधेतिक ॥

शुकच्छदम् । न॰ स्थौणेये ॥

शुकजिह्वा । स्त्री॰ शुकनासायाम् । सुवाठोठी॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥

शुकतरु । पु॰ शिरीषवृक्षे ॥

शुकतुण्डः । पु॰ हिङ्गुलप्रभेदे ॥ सपीत शुकतुण्डक ॥

शुकद्रुम । पु॰ शुकतरौ ॥

शुकनासा । स्त्री॰ शुकजिह्वायाम् ॥

शुकनाशन । पु॰ दद्रुघ्ने ॥ त्रि॰ शुकनाशके ॥

शुकनास । पु॰ शोणकद्रुमे ॥ शु कनासेवपुष्पमस्यास्ति । अर्शआद्य च् ॥ त्रि॰ शुकवन्नासायुक्ते ॥

शुकपिण्ड । स्त्री॰ शुकशिम्ब्याम् ॥

शुकपुच्छ । पु॰ गन्धके ॥ शुकपु च्छे ॥

शुकपुच्छकम् । न॰ स्थौणेये ॥

शुकपुष्प । पु॰ शिरीषवृक्षे ॥ न॰ स्थौणेये ॥

शुकप्रिय । पु॰ शिरीषद्रुमे ॥ त्रि॰ शुकवल्लभे ॥

शुकप्रिया । स्त्री॰ जम्ब्वाम् ॥ शिरीषे ॥

शुकफल । पु॰ अर्कवृक्षे ॥

शुकबर्ह । पु॰ न॰ स्थौणेये । ग्रन्थिपर्णे ॥ गन्धद्रव्यविशेषे ॥

शुकबर्हकम् । न॰ ग्रन्थिपर्णे ॥

शुकम । अ॰ शीघ्रे ॥

शुकवल्लभ । पुं॰ दाडिमे । त्रि॰ शुकप्रियवस्तुनि ॥

शुकाख्या । स्त्री॰ शुकशिम्बायाम् ॥

शुकादन । पु॰ दाडिमे ॥

शुकानना । स्त्री॰ शुकशिम्बायाम् ॥

शुकी । स्त्री॰ कश्यपस्य पत्नीभेदे । शुकी शुकानजनयदुलूकीप्रत्युलूकिकाम् इति गारुडम् ॥

शुकोदरम् । न॰ तालीशपत्रे ॥ कौरण्टे ॥

शुक्त । त्रि॰ अम्ले ॥ यथा । यस्त्वाऽऽहितो भाण्डे सगुडक्षौद्रकाञ्जिकम् । धान्यराशौ त्रिरात्रस्थं शुक्तं चुक्रं तदुच्यते ॥ इति ॥ स्वभावतो मधुरादिरसानि कालवशेनोदकवासादिना चाम्लवन्ति तानि शुक्तानीति मन्वर्थमुक्तावल्यां कुल्लूकभट्टः । पूती । कठिने । रूक्षा॰ सू॰ भा॰ शुक्तेन्य शुक्तिरपूतीभावेन ॥ द्रवद्रव्यविशेषे ॥ यथा । कन्दमूलफलादीनि सस्नेहलवणानि च । यद्द्रव्ये अभिषूयन्ते तच्छुक्तमभिधीयते ॥ शुक्तं कफघ्नं तीक्ष्णोष्णं रोचनं पाचनं परम् । पाण्डुक्रमिहरं रूक्षं भेदनं रक्तपित्तकृत् ॥ निष्ठुरे । कर्कशे ॥ काञ्जिके । मांसे ॥

शुक्ता । स्त्री॰ चुक्रिकायाम् ॥

शुक्ति । स्त्री॰ कपालशकले ॥ शङ्खे ॥ शङ्खनखे । नख्याम् ॥ अश्वावर्ते ॥ यथा । अश्वस्य शुक्तयस्त्वङ्गे रोमावर्ता भवन्तीति ॥ दुर्नाम्नि । चर्मरोगे ॥ मुक्तास्फोटे । स्रोतो॰ सू॰ भा॰ प्र॰ । हन्वास्थिविशेषे । कर्णस्थितौ । चतुस्तोलकपरिमाणे । चटकिकायाम् । शुच्यति॰ शोचति॰ शोकतिवा । शुचव्यभिषवे॰ शुचशी॰ शुक्तानीया । क्तिन् ॥

शुक्तिका । स्त्री॰ चुक्रिकायाम् ॥ शुक्तौ । मुक्तास्फोटे ॥

शुक्तिजम् । न॰ मौक्तिके ॥

शुक्तिमान् । पुं॰ कुलपर्वतविशेषे ॥ ऋषिकुल्याकुमाराद्याः शुक्तिमत्पादसंभवाः ॥

शुक्तिबीजम् । न॰ मौक्तिके ॥

शुक्र । पु॰ दैत्यगुरौ । काव्ये । उशनसि । भार्गवे । कवौ । सिते ॥ ज्येष्ठमासि ॥ अग्नौ । चित्रकवृक्षे ॥

न० । मज्जजातधातौ । तत्पर्य्याया
यथा । शुक्रं तेजोरेतसी च बी
जवीर्य्येन्द्रियाणि चेति ॥ नेत्ररोगवि
शेषे । शुक्लवर्णे । शुभ्रे । त्रि० त
द्वर्णविशिष्टे ॥ शोचयति । ऋज्रे
न्द्रेति निपातनात् चस्य कः
रन् प्रत्ययश्च ॥ शोचतीति शुक्रः ।
शुच शोके । पूर्ववत् । शोचत्यने
नवा ॥ विरहिणः शोचन्त्यस्मिन्
० शुक्रोऽन्येष्वमास ॥

शुक्रकर । पुं० मज्जनि ॥ त्रि० वी
र्य्यकारके ॥

शुक्रगृहम् । न० वृषतुलयोः ॥

शुक्रभुक्०ग० । पुं० मयूरे ॥

शुक्रभू । स्त्री० मज्जनि । त्रि० वीर्य्यो
त्पन्ने ॥

शुक्रल । त्रि० बहुवीर्य्यवति ॥ वीर्य्य
दे ॥

शुक्रला । स्त्री० उच्चटायाम् ॥

शुक्रवार । पुं० षड्वारे । शुक्रस्य
भोग्यदिने ॥

शुक्रशिष्य । पुं० दितिसुते । असुरे ॥
शुक्रस्य शिष्यः ॥

शुक्राङ्ग । पुं० मयूरे ॥

शुक्राम्ल । पुं० नष्टभृङ्गो । अन्यया
चादिनिषेधे यथा रुद्रयामले
। याचा विना स्वतनप्रविष्टप्रासाद
चूडाकारण हितैषी ॥ नष्टभृङ्गो
मदिशिरा चाऽदेवप्रतिष्ठामपिकर्णवे

षमिति ।

शुक्रियम । न० शुक्रैर्वने० इविषि
॥ शुक्रो देवताऽस्य । शुक्राद्घन् ॥

शुक्ल । पुं० विष्कम्भादियोगान्तर्ग
तयोगविशेषे ॥ वर्णविशेषे । तत्
पर्य्याया यथा । शुक्लशुभ्रशुचिश्वेत
विशदश्येतपाण्डुराः । अवदात
सितौ गौरोऽवलक्षो धवलोऽर्जुनः इति
॥ वत्सरविशेषे ॥ तत्फलं यथा
। रोगा बहुविधाश्चैव मनुष्या वाजिकु
ञ्जराः । सर्व्वे एव प्रणश्यन्ति शुक्ले व
र्षे वरानने ।। इति ॥ शुक्लैरण्डे ॥
शुक्लरत्ने । न० रजते । रूप्ये ॥
नवनीते ॥ नेत्ररोगविशेषे ॥ यथा
। सुश्वेतं मृदु शुक्लाख्यं शुक्लतहर्ज्जते
चिरात् ॥ चिकित्सा च यथा भुक्त्वा
पाचितसञ्ज्ञानं चक्षुषि यद्दीयते
चिरेण नतदा तिमिरापि व्यपो
हति ॥ स्नानं कृष्णतिलैर्वापि चक्षु
ष्यमनिलापहम् । अञ्जने सतत
तं स्नानं परं दृष्टिबलावहम् ॥ शु
ण्ठीनिम्बदलैः पिण्डो सुखोष्णा
स्वल्पसैन्धवः । धार्य्यो नेत्रेऽनिलश्ले
ष्मशोथकण्डुव्यथाहरः ॥ त्रिफला
पिण्डिका नेत्रे वातपित्तकफापहेति
॥ शुभकर्म्मणि ॥ देवयानमार्गे ॥
त्रि० शुभ्रवर्णयुक्ते ॥ शुक्लो गुणोऽस्या
ऽस्ति० अस्मिन् वा । मतुप् । गुण
वचनेभ्यो मतुपो लुगिष्ट इति लुक् ॥

शीघतिथा। शुच०। ऋज्रेन्द्राग्र्यादिनारन्० निपातनात्साधु चैव साध। पक्षे रैफलात् ॥

शुक्लक। पु० शुक्ले ॥ शुक्लपक्षे ॥

शुक्लकण्ठ। पु० दात्यूहे ॥ त्रि० श्वेतगलयुक्ते ॥

शुक्लकन्द। पु० महिषकन्दे ॥ श्वेतमूषे ॥

शुक्लकन्दा। स्त्री० अतिविषायाम् ॥

शुक्लकर्मा। त्रि० पवित्रकर्मणि ॥

शुक्लकुष्ठम्। न० श्वेतकुष्ठे ॥

शुक्लक्षाम्। न० शुभाशुभे ॥

शुक्लक्षीरा। स्त्री० काकोल्याम् ॥

शुक्लदुग्ध। पु० शृङ्गाटके ॥

शुक्लधातु। पु० कठिन्याम् ॥ शुक्लासीधातुश्च ॥

शुक्लपक्ष। पुं० सितपक्षे। विधुसम्बन्धिशुक्लपक्षवृद्धकलाक्रिया प्रक्षये॥तत्पर्यायाय्था।सितस्त्वा पूर्वपक्षश्चाप्य शुक्लश्चविशदः शुचिः। शुक्लपक्ष कृष्णपक्षोऽवशुचिर्विदिशस्मृतइति शुक्लपक्षाख्या ॥ सतु शुक्लप्रतिपदादिपौर्णमास्यन्तपञ्चदशतिथ्यात्मक । यथा। तत्पक्षावुभौ मासि शुक्ल कृष्णौ क्रमेणचेति। चन्द्रविकारः शुक्ल. कृष्णश्च पञ्चदशात्मक ॥ पक्षस्याद्यास्तुतिथय. क्रमात्पञ्चदशस्मृता:। दर्शाख्या: कृष्णपक्षेतापूर्णिमाख्याश्चशुक्लके ॥

शुक्लपुष्प। पु० कनकवृक्षे। अतिच्छत्रे। कुन्दपुष्पवृक्षे॥ मरुबके ॥ त्रि० श्वेतकुसुमयुक्ते।

शुक्लपुष्पा। स्त्री० नागदन्त्याम् ॥ शीतकुम्भ्याम् ॥

शुक्लपुष्पी। स्त्री० नागदन्त्याम् ॥

शुक्लपृष्ठ)। पु० शिशिरखण्डे।

शुक्लपृष्ठक)। पु० शिम्बुवारे ॥

शुक्लबल। पु० जिनविशेषे ॥

शुक्लमरीचिक। पुं० श्वेतमरीचिवत् वर्षे ॥

शुक्लमाषा। स्त्री० उच्चटायां ॥

शुक्लवर्ण। पु० श्वेतवर्णसजातीयद्रव्ये। शुक्लशुक्तिकापर्प्पटादौ ॥

शुक्लवायस। पु० बके। दीर्घजङ्घे। बकोटे ॥

शुक्लशाल। पु० महिषिकन्दे ॥ कृ० रा० पट०॥

शुक्ला। स्त्री० शारदायाम्। सरस्वत्याम्। वाग्देवतायाम् ॥ शुक्लां ब्रह्मविचारसारपरमामाद्यांजगद्व्यापिनीं वीणापुस्तकधारिणीमभयदां जाड्यान्धकारापहाम्। हस्ते स्फाटिकमालिकां विदधतीं पद्मासनेसंस्थितां वन्देतां परमेश्वरींभगवतींबुद्धिप्रदांशारदाम् ॥ गतिविशेषे। चाम प्रभाश्चमयत्वादर्चिरादिगती। चामानस्त्वे नागमप्रकर्षिदेवयानमार्गे॥ च याम् ॥ काकोल्याम् ॥

विद्यायाम् ॥ शुभवचायाम् ॥ टाप् ॥

शुक्लाङ्गी । स्त्री॰ शेफालिकायाम् ॥

शुक्लापाङ्ग । पु॰ मयूरे ॥ त्रि॰ शुक्लवर्णनेत्रान्ते ॥

शुक्लार्क । पु॰ सितपर्णासे । वर्वराप्रभेदे ॥

शुक्लार्म्मन् । न॰ चक्षूरोगविशेषे ॥ शुक्ले तन्मृदुशुक्लार्म्मशुक्लं तद्वर्द्धतेचिरात् ॥

शुक्लिमा । पु॰ शुक्लत्वे ॥

शुक्लोपल । पु॰ शुक्लसपाषाणे ॥

शुक्लोपला । स्त्री॰ शर्करायाम् ॥

शुङ्ग । पु॰ वायौ ॥ तेजसि । चित्रे ॥ शुष्यति । शुष्यतीत्यर्थे ॥ शुषि कुषिशुषिभ्य किस ॥

शुङ्ग: । पु॰ न॰ वटे । आम्रातके ॥ पर्क्ट्याम् । अङ्कुरे । आर्ये ॥

शुङ्गा । स्त्री॰ अत्यक्ते ॥ नवपल्लवकोश्याम् ॥

शुङ्गाकर्म्म । न॰ पुंसवनसंस्कारविशेषे ॥

शुङ्गी । पु॰ प्लक्षस्य ॥ वटद्रुमे ॥

शुच् । स्त्री॰ शोके ॥ शोचनम् । शुचशोके । सम्पदादित्वात्क्विप् ॥ वयप्राप्तिस्त्रीपितरितनयेवासुहृद्भिषा॰ शुचासव्यव्यक्तेभ्रमुद्गरताडनजधिय । असारेसंसारेविरसपरिणामेतुविदुषांवियोगोवैराग्यद्रढयतिवितन्वन्शमसुखम् ॥

शुचा । स्त्री॰ शोके ॥

शुचि । पु॰ ग्रीष्मे ॥ वह्नौ ॥ सौराग्नौ ॥ यथा । पावक पवमानश्च शुचिरग्निस्त्रयस्त्रय । निर्मथ्य पवमान : स्याद्वैद्युत पावक स्मृत ॥ यश्चासौतपतेसूर्य शुचिरग्निस्त्वसौस्मृत । तेषान्तुसन्तताबन्धचलादिंशन्नपञ्च ॥ पावक पवमानश्चशुचिस्तेषांपितामह : । एतेषकौरणपञ्चाशद्वह्नय परिकीर्त्तिता ॥ कू॰ कौर्म्मे १२ अध्याय ॥ चित्रके ॥ शृङ्गाररसे ॥ उत्तमयुवप्रकृतिकत्वेन॰ जुगुप्सारहितत्वात्॰ शुचि शृङ्गाररस ॥ आषाढेमासि ॥ शुचिपवित्र करोति॰ शुचयति । तत्करोतीतिण्यन्ताद्च्च ॥ यद्वा । शोचति । अन्यभाविनश्यच्चापवे रागुपधात्किदितीन् ॥ शोच तिविरह्णोऽस्मिन्निति वा । शोचत्यनेनवा॥विदुषि ॥ शोचतिजनङ्क्लिश्यमानम् ॥ उपधाशुद्धसचिवे । ज्येष्ठमासे ॥ स्त्री॰ कश्यपपत्न्यास्ताम्राया सुतायाम् ॥ त्रि॰ धवले ॥ शुद्धे ॥ यथा । आसनशयनयानंजयापत्न्यंकमण्डलुम् । आत्मन . शुचिरेतानिपरेषामशुचीनितु ॥ अभावत सस्कारतश्च शुद्धे ॥ बाह्याभ्यन्तरशौचसम्पन्ने ॥ वी

थें शुचिर्हि सशुचिनं महारिशुचि शुचि । मनुपद्रते । शुक्लगुणवि शिष्टे ॥

शुचिता । स्त्री॰ शुचित्वे ॥

शुचिद्रुम । पु॰ पिप्पलवृक्षे ॥

शुचिप्रणी । पु॰ आचमने ॥

शुचिमणि । पु॰ स्फटिके ॥

शुचिमल्लिका । स्त्री॰ नवमालिकायाम् । यथोक्तवायाम् ॥

शुचिरोचि । पु॰ चन्द्रमसि ॥

शुचिव्रत । पु॰ युधिष्ठिरे ॥

शुचिश्रवा । पुं॰ विष्णौ । शुचीनि पावनानि श्रवांसि नामानि श्रवणीयानि यस्य सः ॥

शुचिषद् । पुं॰ परमात्मनि ॥ शुचिषु सीदति । षद्लृ॰ । सत्सूद्विषेति क्विप ॥

शुटीरता । स्त्री॰ वीर्ये । इ॰ नि॰ शि॰ ॥

शुण्ठि । स्त्री॰ शुण्ठ्याम् । शुण्ठति कफम् । शुठि॰ । इन् ॥

शुण्ठी । स्त्री॰ शुष्कार्द्रके । महौषधे । विश्वे । नागरे । विश्वभेषजे । शृङ्गबेरे । कफारौ । सूठ॰ गु॰ भा॰ अस्यागुणायथाभावप्रकाशे । शुण्ठीरुच्यामवातघ्नीपाचनीकटुकालघु । स्निग्धोष्णामधुरापाकेकफवातविबन्धनुत् ॥ हृद्यास्वर्याविमिश्वासशूलकासहृदामयान् । हन्तिश्लीपद

शोथार्शआनाहोदरमारुतान् । आग्नेयत्वाद्भयेवातीयाश्च परिशोषयत् । सङ्ग्रहणातिमलंतत्तुयाहिण्यगुण्ठ्यादयोयथा ॥ विबन्धभेदिनीया तुसाकथयाहिणीभवेत् । बलिविबन्धभेदियायतोनसन्मपातने ॥ शुण्ठतिकफम् । शुठिशोषणे । पचाद्यच । गौरादि ॥ इनितु॰ कृदिकारादितिङीष् ॥

शुण्ठीक्वाथ । पुं॰ विश्वाकषाये ॥ सर्वोक्तोयथा । बातंनिहन्तिकथनक पाकवलयम्लमंनयनृपोनसहंर्ष भिमन्त्यन्प्रभोमनलन्दयनृष्ट्रीगमुत्सारयन । नि शिषजठरामयप्रशमनशुण्ठीपवनपाचकांकासश्वासनिरासमाधनममीविश्वाकषाय क्षलकृति ॥

शुण्ठीपाक । पुं॰ विश्वभेषजप्रधानेपाकविशेषे ॥ यथा । प्रस्थनयमुदुधशुण्ठ्या पचेद्दुग्धे चतुर्गुणे । शुण्ठीसमगवांसर्पि खण्डं चौरसमपचेत् ॥ तामायसिकटाहेच दर्व्यासंघट्टयनपचेत् । जातीफलजीरकेचतलाविफलतथा । एलाद्राक्षोपकुल्याचविदारीलवङ्गकाशुका । बीजखर्जूरकाचाचघनसारकसेवच । पलार्धमाचावैतेषांनासिकोरफलश्च । पश्चात्युष्टीचपाद्दशिलासीदयधुते ॥ चारबीजमि

सिद्धापिगृह्यतेदुग्धपक्वादिकं । चि
हसाया पलचैकसर्वेषामपिशिण्डका
भवेत् ॥ इन्त्यशीतिवातरोगानच
त्वारिंशच्चपित्तजान् । विंशतिश्ले
ष्मजान्तानष्टौचपित्तरोगवान् ॥
दुग्धम्बभवानरोगानन्यानपिनि
वारयेत् । मनौषधप्रसादेनपरम
सुन्दरोभवेत् । इतिपाकावली ॥

शुण्ठाम् ।) न॰
शुण्ठाक ।) पु॰ शुण्ठाम् ॥

शुण्ड । पु॰ मदनिर्झरे ॥

शुण्डक । पु॰ मण्डपारके ॥ युद्ध
वेणौ ॥

शुण्डरोह । पु॰ भल्लर्क ॥

शुण्डा । स्त्री॰ मद्यपानागारे । ज
लहस्तिन्याम् । वेश्यायाम् ॥ ह
स्तिहस्ते ॥ सुरायां । नलिन्या
म् ॥ शुन्यके । शुनगतौ । अम
लाङ्ग ॥

शुण्डापानम् । न॰ मदस्थाने ।

शुण्डार । पु॰ शौण्डिके । स्वल्प
शुण्डायाम् । कलाशुण्डा । कु
टीमरीशुण्डाभ्योर ।

शुण्डाल । पु॰ हस्तिनि ।

शुण्डी । पु॰ शौण्डिके ॥

शुण्डिमषिका ।)
शुण्डिमूषी ।) स्त्री॰ छुच्छुन्द
र्याम ॥ इ॰ रा॰ नि॰ ष्ट॰ ॥

शुण्डौ । स्त्री॰ हस्तिशुण्डावर्षे ॥

शुतुद्रि । स्त्री॰ शतद्रुसरिति ॥ शु
पूजिततुदति । तुद॰ । ड्युपधा
त्किदितौन् । बाहुलकाद्रुक ॥

शुद्दि । प॰ शुक्लपक्षे ॥

शुद्धम् । न॰ मरिचे सैन्धवे ॥

शुद्ध । त्रि॰ पूते । पावने ।
अशुद्धिरहिते । निर्मले । नि
र्लेपे ॥ निर्दोषे ॥ शुक्ले ॥ रा
गाद्यसम्मिश्रितरागे । प्रसन्ने ।
नित्यनिरस्तसमस्तदोषपरमब्रह्मणि
॥ शुद्ध्यतिशुद्ध्यतेऽनेनवा । शु
धशौचे । क्त । प्रशस्ताशुद्धिर
स्यवा । अर्शआद्यच । अहरहित
भवने । रागाद्यशुद्धिरहितेपर
मात्मनि ॥

शुद्धचैतन्यम् । न॰ सर्वधर्मातीते ।

शुद्ध कण्ठ । पु॰ शुक्लकर्णे ।
गर्भे ॥

शुद्धदत् । त्रि॰ शुक्लदन्तयुक्ते । शु
द्धदन्त । शुद्धादन्तायस्य ॥
अयान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहेभ्यश्चेति
पक्षेदन्तस्यदत्वादेश ॥

शुद्धमति । स्त्री॰ पवित्रमतौ । सु
मतौ त्रि॰ सुमतिविशिष्टे ॥ प
वित्रबुद्धियुक्ते ॥ शुद्धासौमतिश्च
॥ शुद्धामतिर्यस्य । पु॰ च
तुर्विंशतिभूतार्हदन्तर्गतजिनविशे
षे ।

शुद्धमांसम । न॰ मासव्यञ्जन

विशेषे । सुश्रुतः । सू० भा० ॥ यथा । पाकपात्रे घृतं दद्यात्तैलं वा तदभावतः । तत्र हिङ्गु हरिद्राञ्च भर्जयेत्तदनन्तरम् ॥ छागादेरस्थिरहितं मांसं तत्खण्डितं शुभम् । धौतं निर्गालितं तस्मिन्घृते तत्सर्वं येष्कने ॥ सिद्धयोग्यजलं दत्त्वा तत्र च पाचयेत्ततः । सिद्धेऽजिनस्मिंश्च वेसवारं परिक्षिपेत् ॥ द्रव्याण्येवेसवारस्य नागराजीरकानि च । तण्डुलाश्च लवङ्गानि मरिचानि समासतः ॥ अनेन विधिना सिद्धं शुद्धमांसमिति स्मृतम् । शुद्धमांसं परं हृद्यं बल्यं रुच्यं स्वर्द्वंहणम् । त्रिदोषशमनं श्रेष्ठं दीपनं धातुवर्द्धनम् ॥ इति भावप्रकाशः ॥

शुद्धवती । स्त्री० वरुणस्य पुर्य्याम् ॥ यथा । शुद्धवत्यम्बुनाथस्य स्फटिकोपलनिर्मिता । पाण्डुराभ्रोपमैर्यात्र सौविताभातिधामभिरिति मृगेन्द्रसंहिता ॥

शुद्धवल्लिका । स्त्री० गुडूच्याम् ॥

शुद्धसत्त्वम् । न० रजस्तमोभ्यामस्पृष्टे त्रिगुणायामायायाश्चमूर्ते० विमलसत्त्वगुणे ॥ त्रि० शुद्धान्तःकरणे ॥ शुद्धरागादिकषायरहितसत्त्वमन्तःकरणं यस्य ।

शुद्धान्तः । पु० भूभुजामागारे । अन्तःपुरे अवरोधने ॥ कक्षान्तरे । राजधानीस्थानविशेषेवासगृहाख्ये । इति स्वामी ॥ राजयोषिति ॥ शुद्धोऽन्तोऽस्य । रक्षकाः शुद्धा अन्ते समीपेऽस्य वा । अमरौकान्ते ॥

शुद्धान्तपालकः । पु० अन्तःपुररक्षके । गृहद्वारिके । कञ्चुकिनि । सौविदल्लके ॥ तत्स्वरूपं यथा । शुद्धः कुलीनः सूक्तः प्रियपरास्तथा च शुचिः । राज्ञामन्तःपुराध्यक्षो विनीतश्च तथेष्यते ॥ इति मत्स्यपु० ॥

शुद्धान्ता । स्त्री० राजयोषिति ॥

शुद्धापह्नुतिः । स्त्री० अलङ्कारविशेषे ॥ यथा ॥ शुद्धापह्नुतिरन्यस्यारोपार्थो धर्मनिह्नवः । नायं सुधांशुः किन्तर्हि व्योमगङ्गासरोरुहम् । इति ॥

शुद्धिः । स्त्री० । मार्जनायाम् ॥ दोषनिरासे ॥ वैदिककर्मार्हत्वप्रयोजकसंस्कारविशेषे ॥ कलिकल्मषदीनानामिहाद्यैनांसुरेश्वरि । मिथ्याऽमिथ्याविचाराणां शुद्धिः श्रौतकर्मणा ॥ न स्मृताद्यैः स्मृतिभिरिष्टसिद्धिर्नृणां भवेत् । विनाह्यागममार्गेण कलौ नास्ति गतिः प्रिये ॥ कलावागममुल्लङ्घ्य योऽन्यमार्गे प्रवर्त्तते । न तस्य गतिरस्तीति सत्यं सत्यं न संशयः ॥ दुर्गायाम् ॥

यथा । स्मरणाच्छिन्नमाशापिशोध्य
तेसच्छिपातकात् । तेनशुद्धिं समा
ख्याता देवीरुद्रतनौ स्थितेति ॥ शुचि
स्त्रियामिति ॥ देवतायै सुराप्रदाने
द्रव्यान्तरसञ्चायाम ॥ यथा । मांस
मीनसमुद्राञ्चफलमूलानिधान्यपि च ।
सुधादाने देवतायै सञ्ज्ञाशुद्धिरी
रितेति ॥

शुद्धिलाभ । पु० प्रायश्चित्ते ॥

शुद्धोदन । पु० नृपविशेषे ॥ शुद्धो
दनोऽस्य । शाक्यादि ॥ शुद्धो
दनीयशोभुक्त्यायवच्छुद्धमोदन
म् ॥

शुद्धोदनसुत । पु० शाक्यमुनौ ॥

शुन । पु० वायौ ॥ कुक्कुरे ॥ य
थाह वाचस्पतिः । कुक्कुरस्तु शु
नि श्वान कपिलोमण्डल शु
नह्विति ॥

शुनःशेप ।) पु०
शुनःशेफ ।) न० मुनिविशेषे । अज
चीकमुनिपुत्रे । आजीगर्त्ते ॥

शुनक । पु० कुक्कुरे । शुनति ।
शुनगती । कुर्त्शिल्पिसञ्चयोरपू
र्वस्यापि ॥

शुनकचञ्चुका । स्त्री० क्षुद्रचञ्चुक्षुपे ॥

शुनकचिल्ली । स्त्री० शाकविशेषे । श्वा
नचिल्लिकायां ॥

शुनाशीर । पुं० इन्द्रे ॥ शुनो वायुः
शीरः सूर्यः ॥ तावस्य ।
अस्ति ताववच् । अन्येषामपीति दी
र्घः ॥ शुनाशीरोऽपि तालव्य सु
नासीरोऽपि दन्त्यकः । तालव्यादि
दन्त्यमध्यः शुनासीरश्च दृश्यते ।
इति भरतः ॥

शुनासीर । पु० इन्द्रे । पुरुहूते ।
पुरन्दरे ॥ शुक्लत्वव्ययस्य पूजार्थक
त्वात् शोभननासीरसेनाविशेषो
यस्य स ॥ यद्वा । शुनो वायुः सी
रश्चादित्यः शुनश्च सीरश्च ती ।
देवताद्वन्द्वे चेत्यानङ् इति हलितका
र । दन्त्यतालव्यपाठो बहुसम्मतः ॥

शुनासीरीयन । न० शुनासीर्य्ये ॥
शुनासीरो देवताऽस्येत्यर्थे ० द्यावा
पृथिवीत्यादिना छ ॥

शुनासीर्य्यम् । न० शुनासीरीये ० इ
ति राढो । शुनासीरो देवतास्येत्य
र्थे ० द्यावापृथिवीशुनासीरमरुत्व
दग्नीषोमवास्तोष्पतिगृहमेधाच्छ चे
ति ० यत् ॥

शुनि । पु० कुक्कुरे । सारमेये ॥

शुनी । स्त्री० कुक्कुर्य्याम् ॥ अश्वालप
च शुनोलिख्यमन ॥ कुम्भाण्डाम्
॥ गौरादित्वान् ङीष् ॥

शुनीर । पु० कुक्कुरीसमूहे ॥ इति
वि० द्वि ॥

शुन्ध्यु । पुं० अग्नौ ॥ शुन्धति । शु
न्ध शुद्धौ । यजिमनिशुन्धिदसिज
निभ्यो युच् ॥

शुन्यम् । न० शुन्ये ॥ शुनेश्चितम् । गवादिषु शुन सम्प्रसारणं वा च दीर्घत्वमितिपत्त् ॥ शुनीमासमूहे ॥

शुभ । पु० विष्कम्भादिषु० सप्तविंशयोगे ॥ तथोत्पन्नस्यफलंयथा । शुभप्रसूतः शुभकृन्नराणां शुभोदयैर्विदुषामभार्जी । करोतिनित्यं शुभकर्मधीमान् शोभाभिरूपः शोभनवेशधारीति ॥ कोष्ठी ॥ शुभर्क्षे सायाम् ग्रहपर्यन्तिके ॥ न० कल्याणे । क्षेमे । भद्रे । मङ्गले । मौक्तिके ॥ पद्मकाष्ठे ॥ स्तरफले ॥ परमानन्दरूपत्वमङ्गलानांमङ्गले मोक्षसुखे ॥ त्रि० सुखरूपे ॥ क्षेमशालिनि ॥ स्वस्त्यादिपुरे ॥ प्रशस्ते ॥ शोभने । शुभशोभायाम् । ग्रहपक्षत्रादीक्षित ॥

शुभयु । त्रि० शुभान्विते । शुभमस्यास्ति । शुभमितिमान्तमव्ययम् । अहंशुभमोर्युस् ॥

शुभकृत् । पु० प्रभवादिषष्ठ्यन्तर्गतसंवत्सरविशेषे । यथा । सुवर्णरूप्यधान्यानि जगत्सर्वं सुशोभनम् । ब्राह्मणाश्चार्चिताश्चतुष्टा शुभकृच्छुभकृतिप्रिये ॥ ३६ ॥ त्रि० शुभकारके ॥

शुभगन्धकम् । न० बोले । त्रि० सुगन्धयुक्ते ॥

शुभयशः । पु० सौम्ययशे ॥ यशोधि-

पः शनीचैवगुरुः शुक्रस्तथैव च । पातालयुगेवृत्त्ये चन्द्रोऽगोष्ठीशुभमहा ॥

शुभङ्कर । त्रि० क्षेमङ्करे । धर्मकारे ॥

शुभङ्करी । स्त्री० पार्वत्याम् ॥

शुभद । पु० अश्वत्थवृक्षे । त्रि० शुभदातरि ॥

शुभदन्ती । स्त्री० सुदन्त्याम् । सुदतृस्त्रियाम् । पुष्पदन्तभार्यायाम् ॥ शुभाशोभनोदन्ताऽस्याः । नासिकोदरौष्ठे त्यङीष ॥

शुभपत्रिका । स्त्री० शालपर्ण्याम् ॥ मङ्गलपत्रिकायाम् ॥

शुभम् । अ० क्षेमे । भद्रे ॥

शुभवासन । पु० सुखवासकारगन्धे । सुखवासने ॥

शुभस्थली । स्त्री० यज्ञभूमौ । भद्रभूमौ ॥

शुभा । स्त्री० गोरोचनायाम् ॥ गोरोचनायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥ शम्याम् ॥ श्वेतदूर्वायाम् । देवसभायाम् ॥ उमासखीविशेषे ॥ मङ्गलान्विकायाम् ॥ छायायाम् ॥ टाप् ॥

शुभाङ्ग । त्रि० मङ्गलावयवयुक्ते । सुन्दरावयविनि । शुभानिकल्याणलक्षितान्यङ्गान्यस्य ॥

शुभाङ्गी । स्त्री० कुबेरपत्न्याम् । कामदेवपत्न्याम् । मङ्गलावयवयुक्ता

याम् ॥

शुभाचार । त्रि० शोभनाचारवति ॥

शुभाचारा । स्त्री० उमासखीभेदे ॥

शुभाञ्जन । पु० शिग्रौ ॥

शुभात्मिका । स्त्री० कल्पायाम । शुभोक्तौ ॥

शुभान्वित । त्रि० मङ्गलयुक्ते । शुभयौ । शुभेनान्वित कर्त्तृकरण इतिसमास ॥

शुभ्र । पु० चन्दने ॥ शुक्लवर्णे ॥ शोभते । शुभ दीप्तौ । स्फायितञ्चीतिरक् ॥ न० अभ्रके ॥ रूप्ये ॥ कासीसे ॥ गडलवणे ॥ शाकम्भरीये ॥ त्रि० उद्दीप्ते । शुक्लगुणयुक्ते ॥

शुभ्रदत् । त्रि० शुभ्रदन्त ॥ शुभ्रा दन्ता यस्य स । अग्रान्तशुद्धशुभ्रेति दन्तस्य दत्रादेश ॥

शुभ्रदन्त त्रि० शुभ्रदति ॥

शुभ्रदन्ती । स्त्री० पुष्पदन्तेभकरिण्याम ॥ शुभ्रौ दन्तौ यस्या सा । नासिकोदरौष्ठजङ्घादन्तकर्णशृङ्गाच्चेति ङीष् ॥

शुभ्ररश्मि । पुं० चन्द्रे ॥

शुभ्रा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ वंशरोचनायाम् ॥ स्फटिके ॥

शुभ्रांशु । पु० सुधांशौ । शीतांशौ । चन्द्रे ॥ शुभ्राश्चांशवो यस्य ॥ कर्पूरे ॥

शुभ्रालु । पुं० महिषकन्दे ॥

शुम्भि । पु० ब्रह्मणि । कामलारोगे ॥ दर्शनीये ॥ शोभने । शुम्भ शोभनार्थे । अच् इगुपधात् कित् ॥

शुम्भ । पु० कश्यपाद् दनुसुतात् निशुम्भनमुचिभ्यां ज्येष्ठे । शिवाद्वरलाभात् प्रबले असुरोत्तमे ॥ यथा । कश्यपस्य दितिर्नाम भार्या सौदर्य्यसत्तम । तया पुत्रत्रयं जज्ञे सहस्राक्षात् गरीयसाम् । ज्येष्ठ शुम्भ इतिख्यातो निशुम्भश्चापरोऽसुर ॥ तृतीयो नमुचिर्नाम महाबलपराक्रम । इतिवामनपुराणम् ॥

शुम्भघातिनी ।
शुम्भनिबर्हिणी ।) स्त्री० महासरस्वत्याम् ॥

शुम्भपुरम् । न० पत्तने । हरिद्वारे । शुम्भजइत्यधुनाप्रसिद्धे पुरस्थे ॥

शुम्भपुरा । स्त्री० शुम्भ सुरनगराम् । शुम्भपुरे ॥

शुम्भमथनी ।
शुम्भमर्दिनी { स्त्री० दुर्गायाम् । महासरस्वत्या ॥

शुम्भा । स्त्री० शोभायाम ॥ शुम्भति । शुभ शुम्भ शोभायाम् । भावे अच् ॥

शुल्क । पु० न० घट्टादिदेये राजनिमित्तरूपेराजभागे । स्वामिनि शीराजभाग शुल्क० इत्युक्ते । स्थलजलपथादिना० वाणिज्याकारि

स्त्री। [illegible] नुसारेण॰ [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] शुल्कप्रती [illegible] ॥ [illegible] स्करवा [illegible] ॥ यथा। यदानीतमर्त्तुः शुल्कं तत्पारकीयं तम्॥ [illegible] ॥ शुल्कयति। शुल्कार्थसमर्जने। च। अ॥

शुल्कशाला। स्त्री॰ [illegible]॥

शुल्वम्। न॰ ताम्रे॥ यज्ञकर्मणि॥ आचारे॥ जलसन्निधौ॥ शलति। शलगतौ। उल्वादयश्चेति साधुः॥ यथा। शुल्वयति। शुल्वयिता। शुल्वमानं॰ वाक्य। एरच्॰ पचाद्यच्। वरटे। रज्जौ॥

शुल्वा। स्त्री॰ रज्जौ॥

शुल्वारिः। पु॰ गन्धके॥

शुश्रुवान्। त्रि॰ श्रुतवति। शृणोतेः क्वसु॥

शुश्रूः। स्त्री॰ मातरि। यथा। शिशुः शुश्रूषणाच्छ्वश्रूरिति मत्वाभारतीं धर्मं॥

शुश्रूषणम्। न॰ सेवायाम्। शुश्रूषायाम्॥

शुश्रूषा। स्त्री॰ उपासने। परिचर्यायाम्। सेवायाम्॥ यथा। भगवान्। नाहमिज्याप्रजातिभ्यां तपसोपशमेन वा। तुष्येयं सर्वभूतात्मा गुरुशुश्रूषया यथा। इति भागवतं॥ श्रोतुमिच्छायाम्॥ शुश्रूषणम्। शुश्रूषा। सन्नन्त। अप्रत्ययात्॥

शुश्रूषुः। पु॰ परिचारके। श्रोतुमिच्छौ॥ यथा। खनन् खनित्रेण नरो वार्य्यधिगच्छति। तथा गुरुगतां विद्यां शुश्रूषुरधिगच्छति॥ शृणोतेः सन्नन्तादुप्रत्ययः॥

शुष। पु॰ गर्त्ते। शोषणे। इत्यजयपालः॥

शुषिः। स्त्री॰ शोषे॥ छिद्रे। शुषिरे। शोषणम्। शुषशोषणे। इगुपधात् कित् इतीन्। शुष्यत्यनेनेति वा॥

शुषिरः। पुं॰ न॰ गर्त्ते॥ वह्नौ॥ मूषिके॥ न॰ वंश्यादिवाद्ये। वायुना वाद्यमाने। यथा। वंशीऽथ पारी मधुरीतित्तरी मक्कशङ्खकाः। तीडकोमुरलीबुक्का सुषिराख्यस्वराभवः॥ सर्वकापालिकावंश

सर्मवमस्तथापर । एतैशुषिरभे
दास्तुकथिता पूर्वसूरिभिरिति ॥
विवरे ॥ त्रि॰ सरन्ध्रे । रन्ध्रान्वि
ते शुषिश्छिद्रमस्यास्तिनवाऽस्ति
। अषशुषौतिर ॥ यद्वा । शुष्य
ति । शुष शुषिमदिमुदौतिकि
रच ॥ शुष्कपौत्यन्य ॥

शुषिरा । स्त्री॰ नलीनामगन्धद्रव्ये ॥
शुषिराविद्रुमलताकपोतांघ्रिर्न
टौनलौत्यमर ॥ शुषिरमस्त्यस्य
अर्शआद्यच् ॥

शुषिन । पु॰ समौरणे । वायौ ।

शुष्क । त्रि॰ नौरसे ॥ शुषितः ।
शुष कइति॰ निष्ठातकारस्य
ककार ॥ यद्वा । शुष्यति । शुष॰
। स्वभूशुषमुषिभ्य कक ॥

शुष्कतर्क । पु॰ दुस्तर्के । अनु
याश्वकमानक्षीनतया॰ निरालम्ब
ने॰ ऽहंबैनाशिकादिकल्पितेऽनु
माने ॥

शुष्कपत्रम् । न॰ नीरसदले ॥ आ
तपादिशोषितपट्टशाके । नालि
ता॰ शुक्ता॰ इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰
प्र॰ ॥ अस्यगुणायथा । शुष्कपत्र
पयोमिश्रं पित्तश्लेष्मज्वरापहम् ।
तच्छुष्कपत्रं जलदोषनाशनं विशेष
त पित्तकफज्वरापहम् । जल
स्थलस्यापिचपित्तहारकासुरोषनव्य
स्तनयोगकारकमितिराजवल्लभ ॥

शुष्कमत्स्य । पु॰ आतपादिनानी
रसीभूते ॥ शुष्कमत्स्यानमत्स्या:
स्यदुर्जराविड्विबन्धना ॥

शुष्कमांसम् । न॰ आतपादिना॰
अनार्द्रपिशिते । उत्तप्ते । वल्लूरे ॥ य
था । वृद्धानादोषलमांस॰ बाला-
बलतनुघ्नु । त्रिदोषकृद्धयालघु
ष्ट शुष्कं मूलकारगुरु ॥

शुष्करेवती । स्त्री॰ मातृकाविशेषे ॥

शुष्कल । त्रि॰ आमिषे ॥ शुष्क
मांसस्यापणिके । पिशिताशिनि
॥ शुष्कलीमत्स्य । शेषवृत्यण् ।
सञ्ज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्ध्यभाव ॥

शुष्कली । स्त्री॰ शुष्कमांसे ॥ मांस
मात्रे ॥

शुष्कवृक्ष । पु॰ पाण्डुतरौ ।
धवे ॥

शुष्कव्रण । पु॰ किणे ॥

शुष्काङ्ग । पु॰ धववृक्षे ॥ त्रि॰ नि
स्तेजोऽवयवे ॥

शुष्काङ्गी । स्त्री॰ गोधायाम ॥

शुष्कार्द्रम न॰ शुण्ठ्याम् ॥

शुष्ण । पु॰ सूर्ये ॥ वह्नौ ॥ शुष्य
त्यनेन । शुष॰ । दृषिशुषिरसि
भ्य कित्न ॥

शुष्म । पु॰ सूर्ये ॥ अग्नौ ॥
अर्चिषि ॥ न॰ तेजसि ॥ ओज
सि । बले ॥ शुष्यतिजलम्॰ शु
षिरन्तर्भावितण्यर्थात्॰ अर्तिसर्ति

सिञ्चिभ्य कित् इति मनप्रत्यय
शुष्यत्यनेनवा । शुष॰ ॥

शुष्म । पु॰ अग्नौ । चित्रकवृक्षे ॥
सूर्य्ये । न॰ तेजसि ॥ शुष्यत्य
नेन । शुष॰ । अर्त्तिभ्योपीति म
निन अत्रापृक्तत्वगुण ॥
शि पयतिवा । वाकुमकारमालुक् ।

शुष्मी । त्रि॰ बलिष्ठे । मत्ते ॥
अस्त्यर्थे इनि ॥

शूक । पु॰ शूङ्गे । अनुकम्पायां
। क्रियारारभ्यस्मिन॰ अनुकम्पा
याम् । समुद्रादिरन्यतशूकाद्यका
दिकबरटकी ॥ श्यति । शीतशूकर
वो । उन्॰ कादयश्चेतिसाधु ॥
दयायाम् । न॰ शूकतृणे ॥

शूकक । पु॰ प्रावृटे । यवे । रसे

शूककीट । पु॰ हस्तिकी ॥ शूकका
नकीट । शूकयुक्त कीट ।
शाकपार्थिवादि ॥ कर्मादिभव
क कीटविशेषाश्चिक शूक
कीटस्य॰ भ्रमरप्रभेदोयम् ॥

शूककीटक । पु॰ शूककीटे ॥

शूकतृणम् । न॰ तृणविशेषे । शूकी ।
शूकाढ्य । कनिष्ठी ॥ शू॰ रा॰
राट ॥

शूकधान्यम् । न॰ यवगोधूमादौ ॥ शू
कस्यधान्यम् ॥

शूकपिण्डिका ।) स्त्री॰ शूकशिम्ब्याम् ॥
शूकपिण्डी ।)

शूकर । पु॰ कृमिवरविशेषे । वराहे
क्रोडे । शूकोस्त्यस्य॰ स्वरोमत्वा
त् । र ॥ यद्वा । शूकरात्ति । रा॰
पातश्चेतिक ॥ यद्वा । शू॰ इति
ध्वनिकरोति । अच्॰ टाबा ॥ शा
लिविशेषे ॥

शूकरकन्द । पु॰ वाराहीकन्दे ॥

शूकरपादिका । स्त्री॰ कोलशिम्ब्याम् ।
सुवरासिमद्धतिभपापमिवायाम ॥

शूकरमुखम् । न॰ नरकविशेषे ॥

शूकराक्रान्ता । स्त्री॰ वराहक्रान्ताया
म् ॥

शूकरी । स्त्री॰ शूकरस्त्रियाम् । ङा
तेरितिङीष् । वृन्दस्यामुपिशूक
पस्यवसुविद खेचनास्यन्तरस्वेच्छा
कामनयोतयोरपिसुधाविष्टाचका
स्यायनम् । रम्भाचातुपिशूकरीवप
रमप्रेमास्यदमतुल सवासीपि
सम । स्वकमंगतिभिशान्याभ्यभा
व सम ॥ वराहक्रान्तायाम् ।

शूकरेष्ट । पु॰ कशेरुणि । त्रि॰ शू
करप्रियवस्तुनि ॥

शूकल । पु॰ दुर्विनीताश्वे ।

शूकवान् त्रि॰ शूकयुक्ते ॥

शूकवती । स्त्री॰ कपिकच्छाम् ॥

शूकशिम्बा ।	स्त्री॰	कपिकच्छाम् ॥
शूकशिम्बि ।	पुं॰	
शूकशिम्बिका ।	स्त्री॰	
शूकशिम्बी ।		

। कौमुद्ः भा० ॥ शूकयुक्ताशिम्बा ० शिम्बि शिम्बिका० शिम्बीश ॥

शूकशिम्बा । } स्त्री०
शूकशिम्बि } पु० कपिकच्छाम् ।
शूकशिम्बी । } स्त्री०

मर्कट्याम् । कौच० भा० प्र० ॥

शूका । स्त्री० शूकशिम्बायाम् ॥

शूकाख्यम् । न० शूकतृणे ॥

शूकापत्ट्र । पु० तृणाख्याहिविषि । तृ णामणौ । कपूरद्ः भा० प्र० ॥ द्ू ० हा० ली ॥

शूतिपर्णं । पु० आरग्वधे ॥

शूद्र । पु० अवरवर्णे । वृषले । जघन्यजे ॥ अस्यान्नादिग्रहणं वैदिक ब्राह्मणेनकर्त्तव्यमित्याह्नाराय ण । शूद्रान्नं शूद्रसम्पर्कं शूद्रेण चसहासनम् । तेयान्तिनरकघोरं यावच्चन्द्रदिवाकराविति ॥ अस्योत्प त्तिरग्निपुराणे जातिमालायामुक्ता । तथाहि । आदौप्रजापतेर्जातामु खाद्विप्रा सदारका । वाह्वोश्च विशाजातास्त्वर्वश्याविजज्ञिरे ॥ पादाच्छूद्रस्ससम्भूतस्त्रिवर्णस्यवसे वक ॥ भीमनामासुतस्तस्यप्रदी पस्तस्यपुत्रक ॥ कायस्थस्तस्य- पुत्रोऽभूद्भूर्लिपिकारक । काय स्थस्यचपुत्रावित्यास्तानगतौतत ॥ चित्रगुप्तश्चित्रसेनोविचित्रस्तथैव च । चित्रगुप्तोगत : स्वर्गेविचित्रौ

नागसन्निधौ ॥ चित्रसेन पृथिव्यां वेइतिशूद्र प्रपद्यतइति ॥ शोच ति । शुचशोके । शुचेर्दश्चेतिरक्० दौर्घश्च ॥ अहहारेत्वाशूद्रेतिश्रुतौ तु० रूढेरभावात्० योगएवपुरस्कृत तथाचोत्तरतन्त्रे भगवान्व्यास । शुगस्यतदनादरश्रवणात्० तदाद्रव णात्सूच्यतेहि ॥ १ । ३ । ३४ । अ स्यार्थं । छान्दोग्येचतुर्थप्रपाठ के० शिष्यम्प्रतिशूद्रेतिसम्बोधना च्छूद्रेधिकारइतिचेन्न । शुगस्येति । जानश्रुते ० तदनादरश्रवणाद्याशु क्० तया० आशीघ्र० रैक्वगुरुं प्रे द्रवणात्सशूद्र । एतच्छिहत्त ० शू द्रेतिसम्बोध्य० सर्वज्ञत्वख्यापनाय रैक्वेणसूच्यते ॥

शूद्रक । पु० अतिकुत्सितेशूद्रे ॥ कुत्सायांकन् ॥

शूद्रकर्म्म । न० द्विजपरिचर्यायाम् ॥ यथाहभगवान् । परिचर्यात्मकं कर्म्म शूद्रस्यापिस्वभावजम् इति । स्वभावज रजउपसर्जनतमोगुणस्व भावाज्जातम् काशिकातोपि । द्विजातिसेवाऽर्च्चनिदेवताश्रयाधर्म्मो विधि शूद्रनिसर्गकर्म्म च । स्व भावकर्म्मप्रविहाययोन्यथास्थयत्नरे त्सोन्त्यजकर्म्मनर्म्मभागिति ॥ शू द्रस्यकर्म्म ॥ अथनिषिद्धानिकर्म्मा

क्रियया । शूद्राणां स्ववहारेऽतः यथे
ष्टधनसञ्चय । शुश्रूषा कृतका
र्य्यस्य कृतसन्तानकर्म्मणः ॥ अभ्य
नुज्ञातराजस्य शूद्रस्य जगतीपते ।
अल्पान्तरगतस्यापि दशधर्म्मगतस्य
च । आश्रमा विहिताः सर्व्वे वर्ज्ज
यित्वा निराशिषमिति पाद्मे स्वर्गख
ण्डे ॥

शूद्रकृत्यम । न॰ शूद्रकर्त्तव्यकर्म्म
णि ॥

शूद्रधर्म्मः । पु॰ शूद्रस्याचरणीय
वृत्ताचारे ॥ सप्तवर्णाश्रमशब्दे द्र
ष्टव्यः ॥

शूद्रप्रिय । पु॰ पलाण्डौ ॥ त्रि॰
तदिष्टद्रव्ये ॥

शूद्रप्रेष्य । पु॰ शूद्रस्य परिचारके
ब्राह्मणादौ ।

शूद्रयाजक । पुं॰ शूद्रसम्बन्धियज्ञा
द्यनुष्ठायिनि ॥ शूद्रस्य याजक ॥

शूद्रासनम् । न॰ पट्टे । मकुली ।
शूद्रस्याधिकारे ॥ स्मृति॰ त्रि॰
शुभ ॥

शूद्रागम्य । त्रि॰ शूद्राचाराकरणा
दध्ययनकर्त्तरि ।

शूद्रा । स्त्री॰ शूद्रजातौ । अन्यभार्य्या
यामपि शूद्रजातीयायाम् ॥ शूद्री शू
द्रस्य भार्य्या स्यात् शूद्रा तज्जातिरे
व चेत् अमर ॥ शूद्राणामसत्पूर्व्वा
जातिरिति टाप् ॥

शूद्रान्नम् । न॰ शूद्रस्याभिमतान्नं ॥
यथा । शूद्रान्नेन तु भुक्तेन उदरस्थे
न योऽमृतः । स वै खरत्वमुष्ट्रत्वं शूद्र
त्वञ्चाधिगच्छति ॥

शूद्राभार्य्य । पुं॰ शूद्रास्वामिनि ।
शूद्रा भार्य्या यस्य स ॥

शूद्राणी । स्त्री॰ प्रियङ्गुवृक्षे ॥

शूद्रावेदी पु॰ सवर्णापरिणीयकृत
शूद्राविवाहे ॥ शूद्राविन्दति॰ प
रिणयति विदधीति ॥ शू
द्रावेदीपतत्यत्रे रुतथ्यतनयस्य च ।
शौनकस्य सुतोत्पत्त्या तदपत्यतया भृ
गोः ॥ अपिच ॥ शूद्रागमनमारो
प्य ब्राह्मणोयान्त्यधोगतिम् । जनयि
त्वा सुतं तस्यां ब्राह्मण्यादेव हीयते ॥

शूद्री । स्त्री॰ शूद्रस्य भार्य्यायाम् ।
भिन्नजातीयायाम् शूद्रभार्य्यायाम् ॥

शूद्रक्षौ । पु॰ यौगादाव्या
यामितिकोष ॥

शून । } त्रि॰ शोथिनि, स्फीते ।
शूनवान् । }
श्वित । उत्स्फीयतेस्म । कर्म्मणि
ष्टयतेः क्तवतू । यजादित्वा
त् सम्प्रसारणे पूर्व्वरूपे ओदितश्चे
ति नत्वे चकारकृतिदीर्घे ॥

शूनाय । त्रि॰ । उच्छूनतायां ॥

शून्यम् । न आकाशे ॥ बिन्दौ ।
त्रि॰ निर्ज्जनदेशादौ । तुच्छे । रि
क्ते । सु॰ मा॰ रीता॰ रू॰ भा॰ ॥

अविद्यजीवनशून्य दिकशून्याचेद्बान्धवा । पुत्रहीनगृहशून्यसर्वशून्यादरिद्रता ॥ खपुष्पादिवदत्यन्ताभावरूपे ॥ यथा । मृगतृष्णाम्भसि स्नातः खपुष्पकृतशेखरः । एष वन्ध्यासुतो याति शशशृङ्गधनुर्द्धरः ॥ शुनेर्हितम् । शुन सम्प्रसारणाच्चदीर्घत्वमितियत् ॥

शून्यकम् । न० शून्यार्थे ॥ त्रि० तुच्छे ॥ शून्यरिक्तइतियावादिषुपाठात्कन् । स्वार्थेकोवा ॥

शून्यता । स्त्री० चित्तस्यदोषे । रागद्वेषादितीव्रवासनयाचित्तस्यस्तब्धीभाविकषाये । शून्यतायाम् ॥ ध्यानचिन्ताहितानांहि शून्यताश्वासतापकृत् ॥ शून्यस्यभाव. तल् ॥

शून्यतिथि । स्त्री० तिथिविशेषे ॥ यथा । अष्टमीनवमीचैव पक्षयोरुभयोरपि । माघवैशाखयोस्याज्यापक्षयोरुभयोस्तथा । ज्यैष्ठेचयोदशीनिन्द्यासिते० कृष्णेचतुर्द्दशी । आषाढेकृष्णपक्षषष्ठी० शुक्ले च सप्तमी । द्वितीयाचतृतीयाचश्रावणेसितकृष्णयोः । प्रथमाचद्वितीयाचनभस्ये मासिनिन्दिता ॥ दशम्येकादशीनिन्द्या० मासीषेशुक्लकृष्णयोः । अन्नचतुर्द्दशीशुक्लाकृष्णपक्षेतुपञ्चमी ॥ सप्तमीचाष्टमीसौम्येपक्षयोरुभयोरपि । पौषेपक्षद्वयेचैवचतुर्थीपञ्चमीतथा ॥ माघेतुपञ्चमीषष्ठीकृष्णेशुक्लेयथाक्रमम् । तृतीयाचचतुर्थीचफाल्गुनेसितकृष्णयोः ॥ तिथयोमासशून्याख्याबित्तवंशविनाशिका । आसु आव प्रकुर्वीतनैवमङ्गलमाचरेदितिवशिष्ठ ॥

शून्यनक्षत्रम् । न० शून्यभे ॥ यथा । अश्विनीरोहिणीचैवशून्यभेपरिकीर्त्तिते । चित्रास्वातीचवैशाखे० ज्यैष्ठेविश्वेज्यतारके ॥ भगवासवमाषाढे० श्रावणेहरिविश्वभे । नभस्येचारुणाख्यञ्चमजपादश्वयुज्यपि ॥ कार्त्तिकेपित्र्यवह्न्योश्चसौम्येचित्रादिदैवते । पौषेहस्तराद्रौ स्युर्माघेमूलश्रविष्ठाभम् ॥ तपस्येश्वभरणीशून्यभान्याहुरग्रजा. । एषुयत्कृतकर्मधनंसद्वविनश्यति ॥

शून्यभम् । न० शून्यनक्षत्रे ॥

शून्यमध्य । पु० नले । पोटगले ॥

शून्यराशि । पु० मासविशेषगतराशिविशेषे ॥ यथा । घटमत्स्यवृषायुग्म मेष कन्या सवृश्चिका. । तुलाचापकुलीराख्यामृगसंज्ञाश्चराशय ॥ चैत्रादौराशिशून्याख्याबित्तवंशविनाशदा. ॥

शून्यलग्नम् । न॰ दग्धलग्ने ॥ यथा । पञ्चादितस्त्वोजतिथौ घटैणौ मृगेन्द्रनक्रौ मिथुनाङ्गने च । चापेन्द्रमेषौ कर्कटझषान्त्यौ गोन्त्यौ च नेष्टे तिथिशून्यलग्ने • तस्यातस्ता तिथौ• दृष्ट् लग्ने नेष्टे• निषिद्धे ॥

शून्यवादी । प॰ माध्यमिके । सौगते ॥ अस्य मतं यथा । विज्ञान घणिकमात्माविद्या द्व्यनिमेयमत् । अनयस्यानुपलब्धत्वाच्छून्यं माध्यमिका जगुरिति । अनयापवादो यथा । अभावोयेनभावेनज्ञायते शून्यवादिनातस्य भावस्य सत्तावीदकेन निवार्यते ॥ अपिच । शून्यस्यापिहि शून्यत्वं तत्साक्षिसत्तोच्यते । असाक्षिक चेतत्त्सिद्ध्यमाक्षिवत्सयात्स्वयमप्रमिति ॥ शून्यवद्स्थवद्यम् । आ वग्यकेणिनि ॥

शून्यवृत्ति । स्त्री॰ अभाववृत्ती ॥

शून्यशून्य । त्रि॰ शून्यप्रकारे । अत्यर्थप्राये ॥ प्रकारेगुणवचनस्येतिद्विभाव ॥

शून्या । स्त्री॰ नलयाम् ॥ तूलिकायाम् ॥ महाकागटकिन्याम् । नागधूसर॰ नागफणाय सर॰ कु॰ भा॰ ॥ वन्ध्यायाम् ॥

शून्यालय । पु॰ निजनमन्दिरे ॥

शूर । पुं॰ भटे । वीरेयुद्धसमर्थ्य, स्याहशक्ति । यादवे । वसुदेवस्यपितरि ॥ सूर्ये ॥ शूरयति । शूरवीरविक्रान्तौ । चुरादाव ॥ यद्वा । शवति । शु सौक्ष्म्यगत्योः । शुसिचिमीनांदीर्घश्चेतिक्रन् । सिंहे । शूकरे ॥ कुक्कुरे ॥ चित्रकव्याघ्रे ॥ चित्रकवृक्षे ॥ साले ॥ लकुचे ॥ मसूरे ॥ रगणे ऽ । ऽ ॥

शूरक । पु॰ कोकिलाख्ये ॥

शूरण । पु॰ अर्शोघ्ने । कन्दे ॥ अस्य गुणा यथा । शूरणोदीपनोरूक्षः कषायः कण्डुकृत्कटुः । विष्टम्भी विशदोरुच्यः कफार्शःकृन्तनोलघुः ॥ विशेषादर्शसेपथ्यः प्लीहगुल्मविनाशनः । सर्वेषांकन्दशाकानां शूरणः श्रेष्ठउच्यते । दद्रूणां रक्तपित्तानां कुष्ठानांनहितोहि सः । सन्धानयोगसम्प्राप्तः । शूरणोगुणकृत्परः । शूयते । शूरीहिंसायाम् । बहुलमन्यत्रापीतियुच् । वर्षारित्युक्ता ॥

शूरणोद्भव । पु॰ हरिद्रपक्षि णि ॥

शूरदेव । पुं॰ आर्य्यगद्भेषि ॥

शूरसेन । पु॰ चन्द्रवंशीयनृपतिविशेषे ॥ शूरा सेनायांयस्य । शूराणां सेनासौयस्यवा ॥ पु॰ भू॰ मि॰ मथुरादेशेषु ॥

शूर्प्प । पु • द्रोणद्वयात्मकपरिमाणे ॥ पुं • न • प्रस्फोटने । सूप • इ • भा • । शूर्पयति । शूर्प्यतेऽनेनवा । शूर्पमाने । पचाद्यच् • पुसीति घोषा ॥ यद्वा । शृणाति । शृ • । सुशृभ्यांनिच्चेतिप । बाहुलकादुत्वम् • रपरत्वम् • हलिचेतिदीर्घ ॥ न • शोधितभाजने ॥

शूर्प्पक । पु • कामदेवारातावसुरविशेषे ॥

शूर्प्पकर्ण । पु • गजे । नागे । गणेशे । विघ्नराजे ॥ शूर्पाविवकर्णौ यस्य ॥

शूर्प्पकाराति ।) पुं • कामदेवे ।
शूर्प्पकारि ।)

शूर्प्पणखा । स्त्री • रावणभगिन्याम् ॥ शूर्प्पेनखानियस्याः । पूर्वपदादितिणत्वम् । नखमुखात्सज्ञायामितिनङीष । केवलयौगिकत्वेतु ङीष् ॥

शूर्प्पणखी । स्त्री • रावणस्वसरि ॥ शूर्पशोधितभाजनम् • नखविदूषयतीतिधातुः । शूर्पेण • शोधितभाजनेनयस्मादिक्रियानखयतिदूषयतीतिशूर्पणखी ॥ यद्वा । शूर्पाकाराणिनखानियस्याः • साङीष् ।

शूर्प्पपर्णी । स्त्री • मुद्गपर्ण्याम् ॥

शूर्प्पवात । पं • सूर्पवायौ । कुत्सफाले ॥

शूर्प्पश्रुति । पु • हस्तिनि ॥ इ • हा • ली ॥

शूर्प्पी । स्त्री • शूर्पणखायाम् ॥ गौरादित्वान ङीष् ॥ क्षुद्रसूर्पे ॥

शूर्म्म । पु •)
शूर्म्मि । स्त्री •)
शूर्म्मिका । स्त्री •) शूर्मिकायाम्
शूर्म्मी ।)

। लौहप्रतिमायाम् ॥

शूल । पुं • न • आयुधविशेषे वर्छा • भाला • इ • भा • प्र • । मृत्यौ ॥ केतने ॥ विष्कम्भादिषुनवमयोगे • तज्जातस्यफल यथा । भीतोदरिद्रोदयिताप्रियश्चशूलोऽङ्गशूलइवस्वबन्धो । विद्यामयाभ्यारहितोथशूलोकरोतिलेकेनहितंकदाचित् ॥ सुतीक्ष्णे ॥ वधहेतावग्र कीलके ॥ व्यथायाम् ॥ विक्रेतव्ये ॥ यथा । अट्टशूलाजनपदा शिवशूलाश्चतुष्पथा । प्रमदाः केशशूलिन्योभविष्यन्तिकलौयुगे ॥ इतिमहाभारतेआदिपर्व ॥ रोगविशेषे ॥ अस्यदानादिकं भावप्रकाशे • शूलाधिकारेद्रष्टव्यम् ॥ राजकोरादिमध्यान्तेपुनश्चान्त्यादिमध्यत । मध्येचान्तेतथादोषदोषैर्नाल्पातिशूलकृत् ॥ भुक्तेजीर्यतिजीर्णेऽन्ने जीर्णेभुक्तेचजीर्यति । जीर्णेजीर्यतिभुक्तेचदोषैर्नाल्प •

तिलकक्रमात् ॥ | दीर्घवातपि त्तकफै शूलकृच्छूलाख्योरोग । रविवायवच्चरात्यन्तोतयोरादि मध्यान्तेपुभागेषु वातेनशूलकृत् नभवतिगमप्राप्नोति । अस्याभवति ईषत्प्रादुर्भवति । अतिभवतिच त्यन्तभवति ॥ रात्र्यन्तोरम्भ्यादिम ध्यत अत्यादिमध्येपुपित्तेनशूलकृत् नभवत्यावल्यन्तात्तुभवति ॥ तयोरवम ध्येत्यन्त्येचादौचकफनशूलरोगोना स्तीतिभवतीत्यर्थः । । भुक्ताद्विति । अन्नेभुक्तेभक्ष्यवकृतेसतिजीर्यतिपा कं गच्छति । जीर्णेपाकं गतेअन्ने च ति सर्वस्यसम्भवति । तेनायमर्थः । भुक्तेअन्नेवातशूलकृत्नभवति ज्यन्तोभवतीत्यर्थः । जीर्यतिच त्याभवति । जीर्णेचातिभवति ॥ पित्तशूलकृत् जीर्णेऽन्ने । भुक्ते ऽल्पा । जीर्यतिचातिभवतिश्लेष्म शूलकृत् जीर्णेऽन्ने । जीर्यति त्वल्पा । भुक्तेऽतिभवति ॥ शूल ति । शूलरुजायाम् । कृत्प्रत्ययेति कः ॥

शूलघ्नी । स्त्री॰ मालादूर्वायाम् ॥

शूलघातनम् । न॰ मण्डूरे ॥

शूलघ्न । पु॰ तुम्बुरुवृक्षे । तीक्ष्ण फले ॥ त्रि॰ शूलघातके ॥

शूलटिट् । पु॰ शिग्रुणि ॥

शूलधन्वा । पु॰ शम्भौ । शिवे ॥

शूलधर । पु॰ शिवे ॥ त्रि॰ शूल धारिणि ॥

शूलधरा । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥

शूलधारी । पु॰ शूलिनि ॥

शूलधारिणी स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥

शूलधृक् । पु॰ शिवे । स्त्री॰ दुर्गा याम् ॥

शूलनाशनम् । न॰ सौवर्चलल वणे ॥

शूलपर्णी । स्त्री॰ गौडदेशप्रसिद्धाया लतायाम् ॥

शूलपाणि । पु॰ ईश्वरे । शिवे । शूलपाणिर्महेश । प्रत्यर्थार्थ्य परेषितासमम्भोभवत ॥

शूलप्रोत । पु॰ नरकविशेषे ॥

शूलभृत् । पु॰ शङ्करे ॥

शूलशत्रु । पु॰ एरण्डवृक्षे ॥

शूलहन्त्री । स्त्री॰ यवान्याम् ॥

शूलहृत् । पु॰ सूपधूपने । हिङ्गु नि ॥

शूला । स्त्री॰ पण्ययोषिति । दुष्ट भार्यावेश्यायाम् ॥

शूलाकृतम् । त्रि॰ शूलविद्धपक्वमांसा दौ । भटित्रे । शूल्ये । शूला॰ कृ॰ भा॰ प्र॰ ॥ शूलिनकृतम् । शूला त्पाकेकृतिडाच् ॥

शूलिक । पु॰ शशके ॥ न॰ शू ल्यं अङ्गारपरिपाचितमांसे ॥

शूली । पु॰ शिवे । महेश्वरे ॥ यथा

। शूलं शूलीचक्रमादाय चक्री पाशं
पाशी वज्रमादाय वज्री धावन्त्येते पृ
ष्ठतः पार्श्वतो वा दुर्गा दुर्गा वादिनो
रक्षणाय ॥ त्रि॰ शूलरोगयुक्ते ॥
यथा । वर्जयेद्विदलं शूली कुष्ठी मांसं
ज्वरी स्त्रियमिति ॥ शूलमस्यास्ति ।
इनि ॥
शूलिक । पु॰ भाण्डीरवृक्षे ॥
शूलिनी । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥
शूली । स्त्री॰ तृणप्रभेदे । शूलपर्ण्याम्
। धूम्रमूलिकायाम्
शूलोत्खा । स्त्री॰ सोमराज्याम् ॥
शूल्यम् । त्रि॰ शूलके । लोहशलाक
यापक्वमांसे । शूलाकृते ॥ शूले संस्कृ
तमांसम् । तत्र संस्कृतमित्यर्थे ॰ शू
लोखाद्यत् ॥ तत्पाकप्रकारो य
था । कोलखण्डानि मांसानि ग्रथि
तानि शलाकया । घृतसैन्धवदध्याक्ता
निर्धूमे दहने पचेत् ॥ तत्तु शूल्यमि
ति प्रोक्तं पाककर्मविचक्षणैः । शू
ल्यं मांसं सुधातुल्यं रुच्यं वह्निकरं लघु
। कफवातहरं बल्यं किञ्चित्पित्तक
रं हितम् ॥ अन्योपि । अङ्गारकर्प
रं भ्राष्ट्रस्थूलयन्त्रपुटितश्च । भर्ज
नविधिना प्रोक्तः सूपकारविशारदैः
॥ जलेन सह दत्वा पूर्वं प्रोतं शूलान्तरा
न्तरम् । दध्यार्द्रं लवणं सिक्तं
मं साङ्गारपाचितम् ॥ तच्छूल्यन्तु
सुधातुल्यं रुच्यं वह्निप्रदं लघु । तद्व

वाङ्गारतप्तन्तुपक्वं बलशातनम् ॥
शूल्यकम् । त्रि॰ शूलविद्धपक्वमांसे ।
भटित्रे । शूल्यमेव । कन् ॥
शृगाल । पु॰ शिवायाम् । भूरिमा
ये । गोमायौ । मृगधूर्त्तके ॥ सि
याल॰ इ॰ भा॰ ॥ सृजतिमायाम्
। सृज॰ आलुकात्कालन् । न्य
ङ्क्वादि । पृषोदरादि ॥ असृ
गालिश । पृषोदरादि ॥ सृगं
भिन्दिपालमलतीति वा । पूर्ववत्
॥ तालव्यादि । तालव्यापि दन्त्या
शशस्वशस्वलशूकरा । रश्मनापि च
जिह्वायां शृगाल कश्यपोपि चेति श
ब्दभेदात् ॥ दैत्यभेदे ॥ वासुदेवे ॥
खले ॥ निष्ठुरे ॥ भीरौ ॥
शृगालकण्टक । पु॰ सियालकांटा इ॰
भा॰ प्र॰ क्षुपे ॥
शृगालकोलि । पुं॰ क्षुद्रबदर्याम् ।
गोपघण्टायाम् । झडबेरी इ॰
भा॰ ॥
शृगालघण्टी । स्त्री॰ कोकिलाक्षे ॥
शृगालजम्बू । स्त्री॰ गोडुम्बे ॥
घोंटाफले ॥
शृगालविन्ना । स्त्री॰ पृश्निपर्ण्याम् ॥
शृगालिका स्त्री॰ शृगालयोषिति ।
शिवायाम् ॥ लोमालिकायाम् ।
दीप्तजिह्वायाम् । लोमडी इ॰
भा॰ प्र॰ ॥ त्रासात्पलायने । विद्रु
तौ । भाजड़॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥

शृगाली । स्त्री० विद्रवे । डमरे । भीत्यापलायने ॥ कोकिलाक्षे ॥ विदार्याम् । सियाला० इ० भा० ॥

शृङ्खल । त्रि० पुंस्कटीवस्त्रबन्धे । कौधनी० इ० भा० प्र० । पुंस्कटीभूषणे । तगडी० इ० भा० प्र० । निगडे । पुरुषप्रचारनिरोधके । लोहरज्जौ । बेडी० इ० भा० प्र० । बन्धने ॥ शृङ्गं खलति । खल सञ्चये । अच् । पृषोदरादिः ॥

शृङ्खलकः । पुं० दारुविकारशृङ्खलाप्रायबन्धनयुक्ते० करभे । करभाः स्युः शृङ्खलका दारवैः पादबन्धनैरित्यमरः । शृङ्खलं बन्धनमस्य । शृङ्खलस्य बन्धनकारकत्वात् कन् उष्ट्रे ॥

शृङ्खला । स्त्री० पुंस्कटीवस्त्रबन्धे ॥ निगडे ॥ कपाटादिबन्धयोग्यवस्तुनि । सङ्कल० सांकर० इ० भा० प्र० ॥ परम्परायाम् । परिपाट्याम् ॥ शृङ्गं प्राधान्यं खलति । खल० । चलनसञ्चयार्थः । अच् । पृषोदरादिः ॥ शृङ्गात् प्राधान्यात् खलत्यनेन । पुंसीति घ । भिदाद्यङ् वा । पृषोदरादिः ॥ कोकिलाक्षे ॥

शृङ्गली ।) स्त्री० कोकिलाक्षे ॥
शृङ्गलीका ।)

शृङ्ग । पुं० कूर्चशीर्षकाख्ये । औषधौ । मुनिविशेषे ॥ न० प्रभुत्वे ॥ शिखरे । कूटे । पर्वतोपरिभागे ॥ चिह्ने । क्रीडाम्बुयन्त्रे ॥ विषाणे ॥ उत्कर्षे ॥ पर्वतसमभूभागे । सानौ ॥ महिषादिशृङ्गनिर्मितवाद्यविशेषे ॥ यथा । अथिवद् नारायणमौद्धनुषात् प्राप्त समुत्थाय धनुषस्तत्पात् । प्रबोधयन् शृङ्गरवेण पाण्डवान् विनिर्गतो वत्सपुरस्थ रघुवीरहरिः ॥ शृणाति । शॄ० । शृणातेर्ह्रस्वश्चेति० गन्नुट् च ॥ कामोद्रेके ॥

शृङ्गकः । पुं० जीवकवृक्षे ॥ विषविशेषे ॥ परीक्षाऽस्य यथा । यस्मिन् गोशृङ्गकोषे दुग्धं भवति लोहितम् । स शृङ्गक इति प्रोक्तो द्रव्यतत्त्वविशारदैरिति ॥

शृङ्गकन्द । पुं० शृङ्गाटके ॥

शृङ्गजः । त्रि० शृङ्गजाते ॥ न० अगुरौ ॥

शृङ्गमूल । पुं० शृङ्गाटके ॥

शृङ्गमोही । पुं० चम्पके ॥

शृङ्गला । स्त्री० वनशृङ्ग्याम् ॥

शृङ्गवान् । पुं० कुलाचलोत्तरवर्षि सहस्रयोजनविस्तीर्णे पूर्वतोदीर्घे कुरुवर्षमर्यादागिरौ ॥

शृङ्गवेरम् । न० आर्द्रके । शुण्ठ्याम् ॥ शृङ्गमिव बेरं शरीरमस्य ॥ राममित्रनिषादाधिपतेर्गुहस्य पुरे ॥

शृङ्गवेरकम् । न० आर्द्रके ॥

शृङ्गवेरपुरम् । न० तीर्थविशेषे । अ स्यामेगङ्गामुत्तीर्णः ॥

शृङ्गवेराभमूलक । पु० गुन्द्रायाम् । गोंदपटेरा० हू० भा० प्र० ॥

शृङ्गाट । पु० अम्बुकण्टके स्वादु कण्टके ॥ कामाख्यादेशस्थपर्वत विशेषे । दीपवत्या पूर्वतस्तुशृङ्गा टोनामपर्वत ॥ न० चतुष्पथे ॥

शृङ्गाटक । पु० वारिकण्टके ॥

शृङ्गाटकम् । न० चतुष्पथे । वारि कण्टके । सिँघाड़ा० हू० प्र० जल जलताफले । गुणायथा । शृङ्गा टकं हिमस्वादुगुरुवृष्य कषायकम् । ग्राहिशुक्रानिलश्लेष्मप्रदंपित्तास्र दाहनुत् । मासशृङ्गाटके ॥ शृ ङ्गप्राधान्यमटति । अट० । कर्म ण्यण् । सञ्ज्ञायांकन् ॥

शृङ्गाटी । स्त्री० जीवन्त्याम् ॥

शृङ्गार । पु० सुरते । गजभूषणे । राजमण्डने । मण्डने । नाट्यर से । तल्लक्षण यथा । पुंसः स्त्रियां स्त्रियाः पुंसि सम्भोग प्रतियास्पृहास । शृङ्गारइतिख्यातोरतिक्रीडादि कारणम् । अपिच । शृङ्गंहिमन्म थोद्भेदस्तदागमनहेतुक । उत्तम प्रकृतिप्रायोरस शृङ्गारइष्यते० इ ति । शृङ्गप्राधान्यमियर्ति । ऋ० । कर्मण्यण् । यद्वा । शृङ्गा रंशृङ्गमालिनि० शृङ्गारिरन् । तुन्० गुरु० इगुप । न० लव ङ्गे ॥ नागसम्भवे । चूर्णे । का लागुरुणि ॥

शृङ्गारक । पु० शृङ्गारे ॥ स्वा र्थेकः । न० सिन्दूरे । त्रि० शृ ङ्गवति ॥ शृङ्गमस्त्यस्य । शृ ङ्गवृन्दाभ्यामारकन् ॥

शृङ्गारभूषणम् । न० सिन्दूरे ॥

शृङ्गारयोनि । पु० कामदेवे ॥

शृङ्गारित । त्रि० मण्डिते । अल ङ्कृते । सिंगारा० हू० भा० । शृ ङ्गारोमण्डनसञ्जातमस्य । तार कादित्वादितच् ॥

शृङ्गारी । पु० गजे । द्विपे । पूगे । क्रमुके । पद्मरागे । माणिक्ये ॥ त्रि० सशृङ्गारे ॥ सुवेषे ॥ शृ ङ्गारोऽस्त्यस्मिन्नृषा । अतइनिठना विति ॥

शृङ्गि । स्त्री० मत्स्यविशेषे । शृङ्ग्या म् ॥

शृङ्गिक । पु० न० विषप्रभेदे ॥

शृङ्गिका । स्त्री० प्रतिविषायाम् ॥

शृङ्गिण । पु० मेषे ॥ शृङ्गमस्त्यस्य । ज्योत्स्नातमिस्राशृङ्गिणोर्ज्स्वि नामृङ्गादिनच् निपात्यते ॥

शृङ्गिणी । स्त्री० माहेय्याम् । सौर भेय्याम् । गवि ॥ शृङ्गमस्त्यस्या । अतइनि: ॥

शृङ्गी । पुं० नगे । ऋषिभिन्ने ऋषौ ॥ पर्वते ॥ वर्षपर्वतविशेषे ॥ ऋ
साकर्षितनये ॥ वटे ॥ प्रलयाब्धि
सिशृङ्गवतिमत्स्यविशेषस्वरूपेश्वरे
॥ अस्त्यर्थे शृङ्गी स्यात् । त्रि
॥ त्रि० शृङ्गयुक्ते ॥

शृङ्गी । स्त्री० विषायाम् । अतिवि
षायाम् ॥ कुण्डलादिभूषणार्थस्व
र्णे ॥ मीनविशेषे । मद्गुरप्रिया
याम् । सींगीमत्स्यो० रू० भा०
प्र० ॥ कर्कटशृङ्ग्याम् । शृङ्गीतु
वातघ्नमीरितश्वासश्लेष्मापहा ।
रसितत्त्वकषायाबलस्वीकव्यास्त्
त बुधैरिति ॥ ऋषभौषधे । वीर
कौषधे । कर्कटशृङ्ग्याम् । यथा
स्यात् । शृङ्गीकषायातिक्तो
ष्णाकफवातक्षयज्वरान् । श्वासोर्ध्व
वाततृट्कासहिक्कारुचिवमीर्हरेत्
॥ शृणाति । शॄ० । शृङ्गादयश्च
इति० गन्० श्रवत्व० नुडागम
श्च । पुंयोगादिति० आदेरित्यत्र
ङीष् । गौरादित्वात् ङीष् ॥

शृङ्गीकनकम् । न० कुण्डलाद्यल
ङ्कारसुवर्णे ॥ शृङ्गियामो० शृ
ङ्गीकनकमिति । कनीदौमी । कुम् ॥

शृणिः । पुं० स्त्री० अङ्कुशे । चाक
स० रू० भा० प्र० ॥ शृणाति ।
शॄ० । सृघृषिभ्यां कित्सिरिति
वाक्यात् ॥ दन्त्यादिरेवसाधुः ॥

शृत । त्रि० क्षीरादिविषये पाके ॥
श्रायतेस्त । श्रापाके । शृत पाके०
इतिसाधु । अनेनश्रातिश्रायत्यो
रद्रादिभ्यः क्षीरहविर्भ्यांचान्यत्रा
शृभावेनिपात्यते० क्षीरहविषि पा
के । यथा० शृतं क्षीरं० स्वयमेव
निष्पन्नं पक्वं चेत्यर्थ । शृत हविः
स्वयमेव ॥ क्षीराज्यपयसां पाके ॥
क्वथिते ॥ इतिरत्नमालाभट्टमल्लि
नाथ ॥ यथा । ....
ईषत्पक्वौ यथाविधि . विधिर्देव
तोभ्यं तं यदिति शृताविधायता: ॥

शृदर । पुं० भुजङ्गमे ॥ शृणाति
। शॄ० । शदरादयश्च शदरप्रत्ययान्ता
निपातिता ॥

शृधु । पुं० गुदे । अपाने । शर्धुगु
दवत्त्यानम् । .... ॥

शेखर । पुं० आपीडे । शिखाशिरः
समानार्थाम् ॥ शिरोभूषणे ॥ अ०
वतंसे ॥ शिखामणौ ॥ शिखरस्य
ति । शिखिनामी । बाहुलकादर ।
। अपाममध्यात्मत्वात्तनुम ॥ प
रमात्मा विज्ञायपक्वमेधमेदे० ॥ ५०।०॥

शेखरित । त्रि० मुकुटवत्त्याम् ॥

शेखरी । स्त्री० वन्दाकाम् ॥

शेप : । पुं० शिश्ने । शेपांसि ॥ शेते
इति । पाति । शीङ्पुछम्पे ॥ काकुश
ब्दादुपसंख्या : ॥

शेप : । न० शिश्ने ॥ शीङ्विता : पाति ।

वङ्शीङ्भ्यांरूपसंगयो फुट
चेत्यसुन् ॥
शेपाल । पुं० न० शैवालि ॥ इ०
श० र० लौ ॥
शेफ । पुं० मेढ्रे । शिश्ने ॥ शेते
रेत पातानन्तरम् । बाहुलकात्
फप्रत्यय ॥
शेफ । पुं० मेढ्रे । शिश्ने ॥ शेतेरे
त : पाते । शीङ्० । वङ्शीङ्-
भ्यांरूपसंगयो फुट्चेत्यसुन् ।
अत्रपक्षगेंद्वितीयेप्यागमे ॥
शेफसी । स्त्री० शिश्ने ॥
शेफालि । स्त्री० शेफालिकायाम् ॥
शेफालिका । स्त्री० सुवहायाम् ।
निर्गुण्ड्याम् ॥ नीलिकायाम् ।
हारशृङ्गार० पारिजात० इ०
भा० प्र० पुष्पवर्गे । शिउली०
गौ० दे० भा० प्र० ॥ चत्वारि
शेफालिकामाने । शियलीतिख्या
तनीलपुष्पायांशेफालिकायामिति
केचित् । शेफालिकाद्वितयशेफा-
लिकामाने० निर्गुण्ड्यादिद्वय
नीलपुष्पशेफालिकायामितिकेचि
त् । न्यवारीतिख्यातपुष्पविशेषे०
इतिचान्ये ॥ श्वेतरत्नावल्युक्ता ।
पर्यायास्तु । शेफाली० मल्लिका०
रजनीहासा० निशिपुष्पिका० सा
शुक्लाचेत्० श्वेतसुरसा० भूतवे
शीति ॥ राजनिर्घण्टोक्तास्तु ।
शुक्लाङ्गीश्वेतमञ्जरी० विजया०
वातारि० भूतकेशीति ॥ शेतेवृ
त्तिवे० शीङ्विच् । शयफालय
ति । शिफलाविसरणे । अच् ।
स्वार्थेकन्कृत्वा ॥ शेफालिकाया
पुष्पम् ॥ शेफालिका । पुष्पमूले
लुवकुलमिति० अनुदात्तादेरञोऽ
वकलुप् । लुपियुक्तवत् ॥ शेर
तेशेफाबलयोऽस्याम् । वा । ङीष्
। सूर्यकन् ॥
शेफाली । स्त्री० निर्गुण्ड्याम् । शे
फालिकायाम् । न्यवारीतिख्याते
पुष्पवर्गे । हारशृङ्गार० इ० च०
भा० प्र० ॥ शेरतेशेफाबलयोऽ
स्याम् । वाङीष ॥ नीलसिन्दुवा
रे । सभालू० इ० भा० ॥
शेमुषी । स्त्री० बुद्धौ । प्रज्ञायाम् ।
मतौ ॥ शेतेवृत्तिवे० शीङ्विच् ।
शे० मोह० तमुष्णातीति० शेमु
षी । मुषस्तेये । मूलविभुजादि
त्वात्क । गौरादित्वात्ङीष ॥
शेयाल । पुं० जलनील्याम् । शैव
ले । जलेशेते० तिष्ठति । शीङो
वालन् ॥ बाहुलकात्तद्वय ॥
शेलु । पुं० श्लेष्मातके । बहुवार
के । लसोड़ा इ० भा० प्र० ॥
शिलति । शिल० । बाहुलकादु ॥
शेव : । पुं० पत्नी ॥ शिश्ने ॥
चि० उन्नते ॥ शेते । इण्शीभ्यां

स्त्विति॰ शीङ्शयन । शेतेऽस्यर्थ म् । शिवयङ्कतिसाधु र्वो ॥ सु ख ॥

शिवधि । पु॰ मामान्यनिधौ शि कल्याणे॰ शोईवा॰ अवधि । तत्पु रुषसमासत् ॥ यथा । शिवे ऽस्मिनशिवसुखम् । दृष्टशोभ्यावन् । शवधीयतेरस्मिन् । कर्मण्यधिक रणे चेतिकि ॥

शिवलम् । न॰ शैवाले ॥

शिवालम् । न॰ शैवले ॥ अशिवतेति बति । शीर्षेध कलाबलजबाल मङ्गतिवालम् ॥

शिवालिनी । स्त्री॰ नद्याम् ॥

शिवाली । स्त्री॰ आकाशमांस्याम् ॥

शिव । पु॰ भगवतीद्वितीयायाम् र्यौ ॥ यथा । एकाभगवतीमूर्त्ति र्ज्ञानरूपाशिवामला । वासुदेवाभि धानासामुणतीतासुनिष्कला ॥ द्वितीयाकालसज्ञाऽन्यातामसीशिव सज्ञिता । निष्कलिसकलाया- स्तेवेद्याशेषरमातनुर्विनिर्मी ४८ ऽध्याय ॥ सङ्कर्षणे । सौ रपायो । बलदेवे ॥ वधे ॥ अनन्ते । नागजातिराजौ । फणास हस्रसयुक्ते ॥ शिष्यती । शिष्कवि शिषणे॰ शिषअसर्वोपयोगेवा । च ञ् ॥ पराथ : शेषकृतिमीमांस का : ॥ अष्टय ॥ पु॰ न॰ उपयु

क्ते तरे ॥ परमात्मिकस्यापसमप्रभेदे ॥ ॥ ऽ॰ ॥ त्रि॰ अन्ते । सूक्ष्मति तरवस्तुनि ॥ अवशेषे । यथा । अ स्यादूरपरोविहितमोदमान स्थिरां श्रियम् । अन्ते शेषमुक्तावित्र क्ते शेषनशेषयेत् ॥ अपिच । रूप शेमसमितिशेषमाप्तप तथैव च । पुन पुन प्रवर्द्धन्ते तस्माच्छेषं नशेषयेदि तिगरुडपु॰ १६६ अ॰ ॥ शिष्यति परिशिष्यते । शिषित्र ञ् ॥

शेषत्वम् । न॰ उपकारित्वे ॥ पारा र्थ्ये । परोद्देश्यप्रवृत्तिकत्वे ॥ यथा । शेषत्वमुपकारित्वं दृश्यादावाक्या दृ । पाराथ्यं शेषतातस्यसर्वं श्च स्तौतिकं मिनिरित्यधिकरणमाला यांमाधवाचार्य्यः ॥

शेषभूत । त्रि॰ अङ्गभूते ॥

शेषरात्रि : । स्त्री॰ रात्रिशेषे । उष सि । अपररात्रे ॥

शेषवत् । न॰ अनीतानुमाने ॥ शेष एवविषयतयाक्षयास्त्यनुमानस्यानु म॰ तच्छेषवत् ।

शेषा । स्त्री॰ प्रसादेनदत्तनिर्माल्यापर्णे । निर्माल्यदाने ॥ अर्चनान्ता दे । यथा । कन्दोनिद्धि : प्रेताश्च हिर्वर्षरेखा । सर्वेष्वाशिषस्त्रीषा साख्याच्छेषा ॥ यथा । शिबाकुर्वी कान्त । ईशाने वाजात : स्त्रीमान्ते, सम्पूर्णयाता प्राणास्तूर्णम् ॥

शैषावस्था । स्त्री० वर्द्धक्ये ॥

शैषित । त्रि० उर्व्वरिते ॥

शैक्ष । पु० प्रथमारब्धवेदे । प्राथमकल्पिके ॥ शिक्षामधीते । तदधी तद्वत्यण ॥ शिक्षायाअयम्० तत्र भवोवा ॥ यद्वा । शिक्षांलभते । शैषद्यत्यण् ॥ यद्वा । शिक्षाशीलमस्य । छत्रादिभ्योण् ॥

शैख । पु० सङ्कीर्णजातिविशेषे । । भूर्जकण्टके ॥

शैखरिक । पु० अपामार्गे ॥ शिखरेप्रायेणभवति । अध्यात्मादित्वाट्ठञ् ॥

शैखरेय । पुं० अपामार्गे ॥

शैत्यम् । न० शीतत्वे ॥ भावेष्यञ् ॥ शैत्य इयत्संप्रकृतिर्जलस्य ॥

शैथिल्यम् । न० शिथिलतायाम् ॥ अनुद्यमे ॥ भावेष्यञ् ॥

शैनेय । पु० शिनेर्नप्तरि । सात्यकौ । श्रीकृष्णसारथौ ॥ शिनेर्गोत्रापत्यम् । इतश्चानिञइतिढक् ॥

शैर्षच्छेदिक । त्रि० शीर्षच्छेद्ये ॥ शिरश्छेदंनित्यमर्हति । शीर्षच्छेदाद्यच्चेतिठञ्० प्रत्यययोगेनशिरसः शीर्षभावश्च ॥

शैल । पुं० महीध्रे । अचले । शिलोच्चये ॥ प्रचुरा शिला संत्यत्र । ज्योत्स्नादित्वादण् ॥ न० शैलेये । तार्क्ष्यशैले । रसाञ्जने ॥ शिलाजतुनि ॥

शैलकम् । न० शैलजे ॥

शैलगन्धम् । न० शावरचन्दने ।

शैलगर्भा । स्त्री० शिलावल्कायाम् ॥

शैलगर्भाह्वा । स्त्री० शिलावल्कायाम् ॥ इ० रा० नि० व० ॥

शैलजम् । न० शैलेये । सुगन्धिद्रव्यविशेषे । शैलेजातम् । जनौ० । सप्तम्याजनेर्डः ॥ त्रि० पर्वतोत्पन्नेवस्तुनि ॥

शैलजा । स्त्री० गिरिजायाम् । पार्वत्याम ॥ शैलाज्जाता । जनौ० । पञ्चम्यामितिड ॥ गजपिप्पल्याम् ॥ सैंहल्याम् ॥

शैलधन्वा । पु० शम्भौ । शिवे ॥ इ० त्रि० शेष ॥

शैलधर । पु० गिरिधरे । श्रीकृष्णे ॥ इतिधनञ्जय ॥

शैलधातुजम् । न० शिलाजतुनि ॥

शैलनिर्यास । पु० अश्मजे । शिलाजतुनि ॥ शैलस्यनिर्यासइव ॥

शैलपत्र । पु० बिल्ववृक्षे ॥

शैलपीलु । पु० अक्षोटे ॥

शैलभित्ति । स्त्री० टङ्के ॥

शैलराज । पु० मेरुपर्वते ॥ हिमालये ॥ शैलानाराजा । टच् ॥

शैलराजतनया । स्त्री० पार्वत्याम् ॥

शैलराजसुता । स्त्री० पार्वत्याम् ।

दुर्गायाम् ॥ यथा । अरूपापर
भावत्वाद्विरूपाक्रियात्मिका । श्या
तास्य शैलेन्द्रगेहे सा शैलराजसुतात
त ॥ इति देवीपुराणे ४५ अ० ॥

शैलवल्कला । स्त्री० शिलावल्कला
याम् ॥

शैलवीज । पुं० भल्लातकवृक्षे ॥

शैलशिखरम् । न० शार्ङ्गे । धर
णीध्रे । सम दृ ॥

शैलसुता । स्त्री० अम्बिकायाम् ।
पार्वत्याम् ॥ ज्योतिष्मत्याम् ॥

शैलाख्यम् । न० शै [illegible] ॥

शैलाग्रम् । न० शिखरे । शैल
शृङ्गे ॥

शैलाजम् । न० शैलेये ॥ इ०
रा० यट ॥

शैलाट । पु० देवले ॥ सिंहे ।
शुक्लकाचे । किराते ॥ इ० मे०
आर ॥

शैलादि । पुं० नन्दिनि । शिवग
णविशेषे ॥

शैलापगा । स्त्री० क्षुद्रनद्याम् ॥

शैलाली । पुं० नटे ॥ शिलालि
नाप्रोक्तं नटसूत्रमधीते । पाराश
र्यशिलालिभ्यां भिक्षुनटसूत्रयोरि
ति णिनि ॥

शैलिक्य । पु० सर्वलिङ्गिनि ॥
शिलिकस्य भाव कर्म वा ष्यञ् ॥

शैली । स्त्री० सरणौ ॥ प्रशस्ति :

परिभाषायां शैलीसङ्केतसमयाचारा-
श्चेति शब्दार्णव ॥ समयपालन
पूर्वकार्यप्रवृत्तौ ॥ यथा ब्राह्मणे
सद्ब्राह्मणामेव्यन्ते ऋषिर्यं सद
ऋषियाइति ॥ शीलभवा । अण्
ङीप् ॥

शैलूष । पु० बिल्वे । मालूरवृ
क्षे ॥ नटे ॥ शिलूषस्यापत्यम् ।
अण् । शैलूषप्रवर्तित० नाटकप
त्वात् ॥

शैलूषिक । पु० नटवृत्त्यन्वेषिणि ॥

शैलूषिकी । स्त्री० शैलूषिकजा
तिस्त्रियाम् ॥

शैलेन्द्र । पु० हिमालये ॥

शैलेन्द्रस्थ । पु० भूर्जवृक्षे ॥

शैलेय । पु० मधुपे । भ्रमरे ॥
सिंहे, न० तालपर्ण्याम् । सैन्धवे
। शैलजे शैलजातगन्धद्रव्ये । छरी
ला० इ० भा० प्र० ॥ तत्पर्यायादि
र्यथा । शैलेयन्तु शिलापुष्पंवृद्ध
कालानुसार्यकम् ॥ शैलेयं शीतलं
हृद्यं कफपित्तहरं लघु । कण्डूकु
ष्ठाश्मरीदाहविषहृद्रक्तहृदिति
॥ त्रि० शिलातुल्ये ॥ शिलाया
मुत्पन्ने ॥ शिलायाम्भवः । न
द्यादिभ्यो ढक् ॥ शिलेव ।
शिलाया इति शाखादिभ्यो ढञ् वा ॥
स्त्रीयां शैलेयी ॥

शैलेयी । स्त्री० पार्वत्याम् ॥

शैलोदा । स्त्री॰ निम्नगान्तरे ॥

शैलोद्भवा । स्त्री॰ क्षुद्रपाषाणभेद्याम् ॥ अम्बिकायाम् ॥

शैव । त्रि॰ शिवोपासके । शौर्द्धस्रोतसिके ॥ न॰ शिवप्रोक्तमार्गे ॥ यथा । नपादुकापरोमन्त्रो न देव श्रीगुरोः परः । नहि शैवात्परोमार्गो नपुण्यं कुलपूजनात् ॥ आचारविशेषे ॥ यथा । अष्टाङ्गयोगसंयुक्तो यत्रैवं शैवविधानत यावद्ध्यानसमाधिस्थतावच्छैव प्रपश्यति ॥ विवाहविशेषे ॥ यथा । शैवोविवाहोद्विविध कुलचक्रे विधीयते । चक्रस्य नियमे नैको द्वितीयोजीवनावधि ॥ अपि च । परिणीतानरमिताज्ञ्याविधवाभवेत् ॥ साप्युद्वाह्या पुन पित्रा शैवधर्मेष्वयं विधि ॥ शिवस्यायम् । तस्येदमित्यण् ॥ शिवे । स्वार्थेऽण् ॥ वसुके । बकपुष्पे ॥ धत्तूरे ॥ देशविशेषे ॥ शिवोनामविषयोदेश । विषयोदेशस्यण् ॥ न॰ शिवपुराणे ॥ शैवालि ॥ त्रि॰ शिवसम्बन्धिनि ॥

शैवल । पु॰ शैवाले ॥ न॰ पद्मकाष्ठे ॥ जलेशीतेतिष्ठति । शीङो वृकलुक्वलच्बालमडुलिवलच् ॥

शैवावधूतः । पुं॰ अवधूतविशेषे ॥ सचेत श्रीमहानिर्वाणे सदाशिवेन । पूर्णाभिषेकविधिना संस्कृतार्थमानवाः । शैवावधूतास्ते ज्ञेया पूजनीया कुलार्चितैरिति ॥

शैवलिनी । स्त्री॰ तरङ्गिण्याम् ॥ तटिन्याम् । नद्याम् ॥ शैवलमस्त्यस्याम् । अतइनिठनाविति नि । वर्णेभ्योङीप् ॥

शैवालम् । न॰ जलनील्याम् । शेवाले ॥ शैवालतुवरतिक्तमधुरशीतललघु । स्निग्धदाहतृषापित्तरक्तज्वरहरपरम् ॥

शैवालिनी । स्त्री॰ नद्याम ॥

शैवी । स्त्री॰ शैवविवाहेनोढाहितायाम ॥

शैव्य । पुं॰ श्रीकृष्णरथस्याश्वविशेषे ॥ यथा । तुरगाः शैव्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः ॥ पाण्डवानांसेनापतिविशेषे ॥

शैशवम् । न॰ शिशुत्वे । बाल्ये ॥ शिशोर्भाव कर्म वा । इगन्ताच्चलघुपूर्वादित्यण् ॥

शैशिर । पुं॰ श्यामचटके ॥ दन्तरोगविशेषे ॥ त्रि॰ शिशिरसम्बन्धिनि ॥

शैशुमारम । न॰ शिशुमाराकारे ज्योतिश्चक्रे ॥

शोकः । पुं॰ मन्यौ । शुचि । व्या

कुलतायाम । दृष्टवियोगानु'च ल्पने । इष्टवियोगर्जनितमनस सन्तापे । इष्टवियोगेनजाभा दु ताज्ञाने ॥ सह्यानुचितदुःखं यत । शोचन्तां नानुकम्पे हायात्मथा सुहृदस्तथा । मातरमिन्द्रगतस्वर्गाद श्रुपतेनराधप ॥ भ्रूविधु सोमगत स्वर्गपुष्पेऽनपतित पुग । शोचि तो वत्स भगवत्सु तेजं इवपरिष्वज ॥ इति रङ्गपुराण रामर्पातवविशो- कि ॥ विवेकिनामिपत तुनाश्चे वशोकानकाश । यत । पान्या नामिवयत्स्य'नि० क्षितिकर्णानया मिव० अ'स्यता० मेवानामिवपु ष्करे० जलमिथोनायाविकाशामि व । संयोग पितृमातृबन्धुतनय भ्रातृप्रियापांथदासदृषी० दूरवि योगदः० विदुषाशोकोदय कस्त श ॥ शोकभस । शुचशोके । घञ ॥ ससारे ॥ खसकष्ट'पु त शयकयतीतिशोकस्तमीमू'ल . स स । र : । ञस्त्रस्त्रोवियारथग्रुत भि । शोकतरतिचात्मविद्दिति ॥

शोकनाशन । पु'० अशोकहृक्षे ॥ शोकनाशयति । धावसदृशने । नन्द्यादित्वात्ल्यु ॥ परमात्मनि ॥ खाभेदसाक्षात्कारेणसंसारिणां ससारशोकं नाशयति ॥

शोकहारी । पु'० वनबर्व'रिकायाम् ॥

शोकातिग । त्रि० मानसदु'खेर्व र्जि'ते ॥ शोकमतीत्यगच्छतीतिग था ॥

शोकापनुद । पु० पुत्रे । शोकमप नुद'ति । नाट्प्रि'रुप । तुन्दशोक योः परिमृजापनुदोरितिसूत्रखा इत्यर्थ क ॥

शोकारि । पु० कदम्बवृक्षे ॥

शोकार्त त्रि० शोकाकुले ॥

शोचनम् । न० शुचि । शोके ॥ त्रि० शोकयोग्ये । शाचति० तच्छील । शुचशोके । शुचकृभ्यदन्दन्यपद्म भिडनख्शुचलयपतपद । इतियु च ॥

शोचना । स्त्री० शोकात्पादनायाम् ॥

शोचनीय । त्रि० शोच्ये । शोचितु योग्ये । यथा । वेवाजभाविनपठन्ति विद्याविप्रोवनस्यापचनाचदाराः । तेशोचनीयाइहचीवलोकेमनुष्य रूपेणमृगाचरन्तिइति ॥

शोचिष्केश । पु० चवकुंबे । चक्रो । शोचिःपिञ्जवाला केशाइवयस्य । नित्यं समासेऽनुत्तरपदस्थस्ये तिषत्व म् । चित्रकहृक्षे ॥

शोचि । न० दीप्तिषि । प्रभायाम् ॥ शुच्यति० पूतीभवत्यनेन । शु शुचपूतीभावे । अर्चिशुचिहुस विशादिभ्यहि'भ्य : इसि : ॥

शोच्य । त्रि० तपस्विनि । सापराधे ॥

अनुकम्पे

शाच्यक । त्रि० वृद्धे ॥

शाठ । त्रि० मूर्खे ॥ अलसे ॥ धूर्त्ते । नीचे ॥ पापरते ॥

शोण । पु० कृशानौ । अग्नौ ॥ श्योनाके ॥ लोहिताश्वे ॥ नदविशेषे । हिरण्यवाहौ ॥ योयममरकण्टकदेशात्पाटलिपुत्रं गङ्गायामिलितः ॥ समुद्रविशेषे ॥ रक्तेक्षौ ॥ लवणाम्बुधेः पारस्थे रक्तजलेऽगाधेशोणगासिमिलश्चतीपार्श्वे जिनदविशेषे ॥ अनुल्लटरक्ते । कोकनदवर्णे ॥ श्योनाकप्रभेदे ॥ न० सिन्दूरे ॥ रुधिरे ॥ त्रि० कोकनदच्छाये । कोकनदवर्णवति ॥ शोणति । शोणवर्णं गच्छति । पचाद्यच् ॥ रक्तवर्णे ॥

शोणक । पु० श्योनाकतरौ । सोनापाठा० इ० भा० प्र० ॥ स्वार्थे कः ॥

शोणज्योतीरथीसङ्गम । पुं० तीर्थविशेषे ॥

शोणझिण्टिका । स्त्री० रक्तसैरेये ॥

शोणझिण्टी । स्त्री० कुरवके ॥ कण्टकिन्याम् ॥

शोणपद्म । पु० रक्तपुनर्नवायाम् ॥

शोणपद्मम् । शोणपद्मकम् । न० रक्तपद्मे ॥

शोणपुष्प । शोणपुष्पक । पु० कुद्दालि । कोविदारे ॥ शोणानि० रक्तवर्णानि पुष्पाण्यस्य ॥

शोणपुष्पी । स्त्री० सिन्दूरपुष्प्याम् ॥

शोणप्रभव । पु० तीर्थविशेषे ॥

शोणरत्नम् । न० पद्मरागमणौ ॥ माणिक्ये ॥ शोणञ्च तद्रत्नञ्च ।

शोणा । स्त्री० शोणवर्णगुलायाम् । शोभ्याम् ॥ शोणात्प्राचामित्यन्येषांमतेटाप् ॥

शोणाक । पु० श्योनाकवृक्षे । शुकनासे ॥

शोणितम् । न० रुधिरे । रक्ते ॥ कुङ्कुमे ॥ शोणितिस्म । शोणृ० । गत्यर्थे क्त ॥

शोणितचन्दनम् । न० रक्तचन्दने ॥

शोणितपुरम् । न० बाणासुरपुरे सराहण० इ० भा० प्र० । शोणितसंज्ञकपुरम् ॥

शोणितह्वम् । न० कुङ्कुमे ॥

शोणितोत्पलम् । न० रक्तोत्पले ॥

शोणी । स्त्री० रक्तायाम् । रक्तवर्णायाम् स्त्रियाम् । शोणात्प्राचामिति वा ङीप् ।

शोणोपल । पु० माणिक्ये ॥

शोथ । पु० शोफे । श्वयथौ । त्वग्विवर्द्धने ॥ श्वयति । अवगतौ । बाहुलकात्० थ । कुटारित्युठ् ।

धातुः । स स्थापूर्वकत्वादित्वे घञ्ठ् टित्तिनन्वात् यथा । भव ति । श्रुगतौ । पूर्ववत्। थ । अह गामीनर्व्रद्यामधीगामीसुखा तृ्खियम उभयेषां सस्थात शोधि इन्तिनस मय ॥

शाथन । पु॰ शोथि ॥

शोथकृत् । त्रि॰ शोफकारिणि ।

शाथघ्न । त्रि॰ शाथनाशके ॥

शाथघ्नी । स्त्री॰ रक्तपुनर्नवायाम ॥ पुनर्नवायाम् ॥ शाथ इन्ति । अ मनुष्यकर्तृकेपुर्षेतिटक् । ङी प् ॥ शालपर्ण्याम् ॥

शाथजित् । पु॰ भल्लातके ॥ पुनर्नवा याम् ॥ त्रि॰ शाफहारके ॥

शाथहृत् । पु॰ भल्लातके ॥

शोध पु॰ शाधने ॥

शोधक । त्रि॰ शुद्धिकारके ॥ न॰ धात्वष्टके ॥

शोधन । पु॰ निम्ब ॥ निम्बुके ॥ न॰ शुद्धौ । शौचे ॥ मलापनयने ॥ विठायाम् ॥ कासीसे ॥ धा तुनिर्दोषीकरणे । प्रणादिपरिष्क रणे ॥ लिखितपत्रादि प्रमार्जी करणे ॥ विरुद्धलिखितअशुद्ध धीकरणे ॥ अवक्षरणे । त्रि॰ शुद्धिसाधने । शुद्धिकारके ॥

शोधनी । स्त्री॰ सम्मार्जन्याम् । ताम्रवल्ली॰ हृ॰ भा॰ ॥ शाध्यतेऽनया । शुध गौचे । करणे ल्युट् । ङीप् ॥ ताम्रवल्ल्याम् ॥ नील्याम् ॥

शोधनीय । त्रि॰ शोधितव्ये । शो ध्ये ॥

शोधनीबीजम् । न॰ जयपाले । भ ल्लातकविषि ॥

शोधित । त्रि॰ सम्मृष्टे । मलिका द्यपनयनेनकृतशोधनेव्यञ्जनादौ ॥ यथा । व्यञ्जन कीटकोटादिदुष्टे स म्मृष्टशोधितेकृतिबद्धरक्षके । अ पनीतमले । निर्णीते । मृष्टे । धौते ॥ शोध्यते स्म । शुध॰ । क्य न्त कर्तरि क ॥

शोफ । पु॰ शोथे ॥ अवति । अव॰ (बाहुलकात् फ । ऊटोरिमूठ् । भावुक । स स्थापूर्वकत्वादित्वे घञ्ठ् क्तितिनन्वाच्' ॥ बराअवति । अु॰ । पूर्ववत् फ ॥

शोफकृत् । त्रि॰ शोथकृति ॥

शोफघ्नी । स्त्री॰ रक्तपुनर्नवायाम् । शालपर्ण्याम् ॥

शोफनाशन । पु॰ नीलवृक्षे ॥ त्रि॰ शोथनाशके ॥

शोफहृत् । पु॰ भल्लातके ॥ त्रि॰ शोथहारके ॥

शोभन । पु॰ ग्रहे ॥ विष्कम्भादि द्विषु पञ्चमेयोगे ॥ तत्रजातफलं यथा । स्यात्शोभनःशोभनयोगजन्मादर्शाभिपक्षप्रतिपक्षभित्तः ।

सद्गुरस्वादयपु सुधीरस सत्ता नयुक्तामनुल . प्रबोध . ॥ शोभ नक्षतिवत्सरे ॥ तत्फलयथा । सु भिक्ष घंमसारोग्य ष्टपागोत्र।स्रया प्रिये । सुस्थिता. शोभनेवर्षेप्रजा सर्वा . सुखिाधने ॥ १० ॥ न. वारिजे । पद्मे ॥ त्रि० सुन्दरे । सुषमे । मनोज्ञे ॥ शोभते । शुभदीप्तौ । अनुदात्त तस्य ति यु च् । शोभयन्ति । नन्द्यादित्वा र्वा ॥

शोभनक । पु० शिग्रौ ॥

शोभकृत् । पु० शोभनेवर्षे ॥ त्रि० शोभनकारके ॥

शोभना । स्त्री० गोरोचनायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ इ० रा० स्ट ॥

शोभनीय । त्रि० शोभितव्ये ॥

शोभमान । त्रि० विराजमाने ॥ यथा । मयि . माधोद्वेग . समरविजयीशैतिदृष्टिशो० मदश्रो थोनाग मरदिसरित . स्यामपु लिना . । कलामेयचन्द्र सुरत न्दिताबालवनितातनिम्नाशोभन्ते नलितविभवासाधियुनः प्रावृति ॥

शोभा । स्त्री० कान्तौ । द्युतौ ॥ अमालक्षण यथा । साशोभारूप भोगाद्यैर्यस्यादङ्गविभूषणम् । शोभैवकान्तिराख्याताअनाथप्या यनेोज्ज्वलेति । इच्छायाम् ॥

गोपीविशेषे ॥ गोरोचनायाम ॥ हरिद्रायाम् ॥ छन्दसि २० प्रभेदे ॥ यथा । रसाश्वाश्वै शो भानयुगलजठरामेघविस्फूर्जिता चेत् ॥ यथा । सपीथूशोभीन तृसरसिजयुगलामध्यनम्राफलाभ्या कृतयोत्कुबराजत्तरलकिसलयाश्वि ष्टसुक्षिग्धशाखा । लसन्मुक्तार क्तोत्पलकुवलयवत्चन्द्रविम्बाङ्कित ामध्यशोभामौलोमिलद्बलिपट- ले कृष्णसाकापिवल्ली ॥ शोभय ति । शुभशुम्भशोभायाम् । पवा द्यच् ॥

शोभाञ्जन । पु० शिग्रौ । तीक्ष्ण गन्धके । अक्षीवे । मोचके । स हिजना० सुभञ्जना० इ० भा० प्र० ॥ शोभाञ्जन . कटुस्तिक्त शो थविद्रधिगुल्मनुत् ॥ शोभामन क्ति । अञ्जू व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगति षु । कर्त्तरिल्युट् । बहुलमन्य त्रापीतियुक्त्वा ॥

शोभित । त्रि० शोभायुक्ते ॥

शोभनी । स्त्री० शोभनीयायाम् ॥

शोणी । स्त्री० वनहरिद्रायाम् ॥

शोष । पु० शोषणे ॥ यत्क्षयि ॥ सशोभयाद्रसादीनांशोषइत्यभि धीयते । अस्मोषधयथा । यथा निकटकस्स्वकरन्ज देवदारुच । अधिकृत्वाचिफलायैताश्चैवीरण-

शौद्धम ॥ प्रियङ्गुनिम्बविकट-
शीमूलैर्यावघर्षितम् । नस्यमा-
लेपनञ्चैवस्नानमुद्वर्त्तनं तथा ॥
अपस्मारविनाशाद्शौषाख्यमौज्ज्व-
रापहम् । भूतेभ्यश्चभयहन्तारञ्च
द्वारेचयास्तरमिति ॥ रवे पा-
रुष्ये ॥ शौचवति । शुचशौचवे
यथायथम् ॥

शौचक । त्रि० शौचककर्त्तरि ॥

शौचव । पु० कामाख्यविशेषे ॥
शौनाकि ॥ न० रसाञ्जने ।
रसाद्राणे । शौषि ॥ त्रि० शौचकि ॥

शौवसम्भवम् । न० पिप्पलीमूले ॥

शौचापचा । स्त्री० क्षौततमे ॥

शौषित । त्रि० कार्त्ते ॥ यथा ।
समुद्र० शौषितायिनतमगस्तिनमास्य-
हम् ॥

शौक्तम् । न० शुक्तगर्ण्णे ॥ शुक्तानां
समूह० । खण्डिकादित्वादञ् ॥
शुक्तस्यावयवो विकारो वा । प्राणिर
जतादिभ्योऽञ् ॥ क्षौवाकरणान्त-
रे ॥

शौकरम् । } न० तीर्थविशेषे ॥
शौकरवम् । }

शौक्तिकम् । }
शौक्तिकेयम् । न० } मुक्तायाम् ।
शौक्तेयम् । }

शौक्तिकी । शुक्तिसम्भावे ॥

शौक्लम । न० शुक्लतायाम् ॥

शौच । पु० भारद्वाजी ॥ शुचस्याऽ-
पत्यम् । विदश्च शुचे स्त्यादिनाऽण् ॥

शौचम् । न० बाह्याभ्यन्तरभेदभिन्न-
पवित्र्यजनककर्म्मणि । शुचिता वा-
म् । तदुक्तं शौचमाविर्भावितञ्च ।
शौचन्तु द्विविधं प्रोक्तं बाह्याभ्यन्तरभेद-
त । अस्याख्यातमापञ्च वतनञ्चो-
पमान्तरिक उच्यतम् ॥ यद्भवभिक्ष
मायापिमशानामपकर्षणम् । देव
शुचिभिर्वैव्यं नचपि । शौच तदुच्य
ते ॥ गङ्गानद्योऽह्रदावाप्यस्तथा कूपा
श्च पुण्यका । सर्वपवित्रजनन स्व-
र्णद्रौञ्जमत प्रियि ॥ अस्यावयाप्नि
च श्रेष्ठमत जातुमलवर्ज्जिता । या
सिऽजिनद्दघाद्रौनिमृद्यागोपि
सुवते ॥ किमचवहूनोक्तं नशौचा
शौचविधौ मिवे । मन पूतभवेद्यो
नगूहस्थस्तत्तदाचरेत ॥ निद्रान्ते
मैथुनक्षान्ते स्नानान्ते मलमूत्रयो
भोजनान्तेमवेस्पृष्टे च कृ । शौच
विधीयते० इति ॥ पवचर्त्तमाने
प्रयत्निकतो ॥ शौचेयम । सदा
कार्यं शौचमृषिभिः स्मृत ।
शौचाचारविहीनस्य समस्ता निष्फ-
ला क्रिया । मृज्जलादिभि ।
कायादिबाह्यमनन्दितमितमेव्यागमा
दि च० बाह्यम । मैत्र्योमुदितादि
भिर्मदमानादिचित्तमलक्षालनमा-
न्तरम ॥ कायमलानांमृज्जलाभ्यां

बाह्यम आन्तरम् । मनोमलानां गन्धादीनां विषयदोषदृशं नरूपप्र तिपक्षभावनयाऽपनयनमाभ्यन्तर मितिविवेकः ॥ अंशुधर्मंतु चर्यं प्रयोगाद्वीमायाऽनृतादिराचिर्ल्ल• नतुसत्यत्वादिजनितं ग्राह्यं ॥ स र्व्वषामेव शौचानामर्थशौचं परं स्मृ तम् । योऽर्थैः शुचिर्हि सशुचिर्न मृ द्वारिशुचि शुचिरितिमनु ॥ आ ह्निकेशौचविधिर्यथा • । गन्धलेप क्षयकरं शौचकुर्यादतन्द्रितः इति । एतत्सर्व्वसाधारणम् । गृहस्थ स्यतु • एकालिङ्गेगुदेतिस्रोदश वामकरेतथा । उभयोः सप्तदातव्या स्तद् शुद्धिमभीप्सता । पादयो षट्प्रकीर्त्तिता इतिच ॥ द्वतीय शौचमित्युक्तयोर्द्विगुणतुर्गुणम् । वद्विवाविहितं शौचंतदर्द्धं निशि की र्त्तितम् ॥ तदर्द्धमातुरेप्रोक्तमातु रस्यार्द्धमध्वनि । स्त्रीशूद्रबालवृद्धा नामर्द्धमेनसिसूत्रवत् ॥ शौचवि हृत्तिपरस्त • नाध . शौचेनिशो जयेत् । तथैवबामहस्तेनतामेवार्द्धं नशोधयेदिति ॥ मूत्रकरणेशौचन्तु एकालिङ्गकरेतिस्रउभयोर्मृद्द्वयं स्मृ तमिति ॥ अशुद्धवतानिरसनेनशु द्धिरापादकत्वमाशुत्वरूपम् । य था । अभक्ष्यपरिहारस्तुसर्गश्चा प्यनिन्दितैः । स्वधर्मेचव्यवस्थान

शौचमेतत्प्रकीर्त्तितमिति ॥ स अशौच मन शौच शौचमिन्द्रिय निग्रह । सर्वभूतदयाशौचजल शौचन्तुपञ्चमम् ॥ यस्यसत्यञ्चशौच श्चतस्यस्वर्गोनदुर्लभ ॥ शुचि क र्म्म भावो वा । इगन्ताश्चलघुपूर्वादि त्यण् । यो कुलीनन्दुशान्ताथार्त्तैल यक्षेषु । यक्षेषी . । अमीमांस्यानि शौचानि स्त्रीणुवालातुरेषुच । अस्य नामलिनादेशोदेशोवालमन्निर्मल । अस्यशौचमितिज्ञान शौचमेतत् प्रचक्षते ॥

शौचपर । त्रि• बाह्याभ्यन्तरशौचयु क्ते ॥

शौचिक . । पुं• वर्णसङ्करविशेषे । यथा । कैवर्त्तश्चबक्रन्यायाशौचिक कादेवशौचकइतिपराशरपद्धति ॥

शौचेय । पु• रजके ॥ इ• श•र• णी ॥

शौटीर । पु• वीरे ॥ त्यागिनि ॥ शौटतिशौटृगर्वे । कृशौपृकीटीपटि शौटिभ्यईरन ॥

शौटीर्य्यम् । न• वीर्यं । गर्वे ॥ तदे तद्दतिशौटीयमौड्डीमेनस्मृष्यती तिकाल्पतरु ॥ शौटीरस्यभाव । वाह्मणादित्वात्ष्यञ् ॥

शौण्ड । त्रि• मत्ते । मदिरामत्ते ॥ प्रगल्भे ॥ विख्याते ॥ शुण्डायाया नागाश्रिव । तत्रभवइत्यण ॥

शौण्डिक । पुं॰ जातिविशेषे । सा
सुतोवणे । मण्डहारके । शुंडी॰ क
लवार॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ अस्योत्प
त्तिर्यथा । तैलिगान्धिककन्यायाङ्के
वर्त्तादेवशौण्डिकः । कैवर्त्तस्य च
कन्यायां शौण्डिकाद्देवसौण्डिकः
॥ ब्र॰ वै॰ पु॰ ॥ शुण्डा सुरा॰ पण्य
मस्य । तदस्य पण्यमित्यष्ठक् । शु
ण्डिकादागतो वा । शुण्डिकादिभ्योऽ
ण् ॥

शौण्डी । पुं॰ शौण्डिके ॥

शौण्डी । स्त्री॰ पिप्पल्याम् ॥ चव्यं
॥ कटभ्याम् । मधुरेणौ ॥ शुण्डा
यां मद्यपानगृहे भवा । तत्र भव इत्य
ण् । ङीप् ॥

शौण्डीरः । त्रि॰ शूरे । अहङ्कारिणि
॥ शौटति । शौट॰ । औणादिक
ईरन् । पृषोदरादित्वात् नुम्॰ टस्य
डश्च ॥

शौण्डीर्य्यम् । न॰ पौरुषे ॥ शौर्य्ये ॥
भावे॰ ष्यञ् ॥

शौद्र । पुं॰ द्वादशविधपुत्रान्तर्गतपु
त्रविशेषे । पारशवे । त्रि॰ शूद्रस
म्बन्धिनि ॥

शौद्धोदनिः । पुं॰ शाक्यवंशीयमुनि
विशेषे । सर्वार्थसिद्धे । गौतमे ।
मायादेवीसुते । शुद्धोदननृपति
विशेषस्यापत्यम् । अतइञ् ।

शौधिका । स्त्री॰ रक्तचन्द्र॰ हे॰
चन्द्र ॥

शौन ः । त्रि॰ पशुघातिनि ॥

शौनक । पुं॰ ऋषिविशेषे । अतिध
न्वनि ॥ शुनकस्यापत्यम् । विदा
द्यञ् । कापेयमुनिविशेषे ॥

शौभ । पुं॰ निलिम्पे । देवे । सुरे
॥ गुवाक । न॰ व्योमपुरे । हरिश्च
न्द्रपुरे । हरचन्द्रावली॰ इ॰ भा॰ प्र॰
॥ त्रि॰ शुभान्विते ॥

शौभाञ्जन । पुं॰ शिग्रौ ॥ शोभाञ्ज
नद्रु । प्रज्ञाद्यण् ॥ अस्य मोचक
कादयः । शिग्रुमूलफलपुष्पपत्र
तैलपक्वमुदकेभ्योऽधिकृतम् । शिग्र
सैन्धवरजोयुतं हि कृष्णोवर्त्तेसमदिग्धी
पनमन्नं ॥ शिग्रुः कटुतीक्ष्णो
ष्णः वायुघ्नोयसमीरजित् । क्रमि
हृत्कासदोषघ्नतयातिशोथघ्नश्च ।

शौभाञ्जनफलम् । न॰ शिग्रुफले ॥
शौभाञ्जनफलस्य तु कषायकफपित्त
नुत् । शूलकुष्ठक्षयश्वासगुल्मघ्नदी
पनं परम् ॥

शौभिक । त्रि॰ इन्द्रजालिके । कुह
कजीविनि ॥ इ॰ शब्दावली ॥

शौरि । पुं॰ वसुदेवे । वासुदेवे ॥ श्री
कृष्णे ॥ शूरस्यापत्यम्॰ अंशत्वात्
। [illegible]भा
ष्यम् । तथापि बाह्वादित्वादिञ् ॥
शनैश्चरे ॥

शौर्य्यम् । न॰ आरभट्याम् ॥ बले ।

शङ्गौ । शूरस्यकर्म भावो वा । ष्य
ञ् । उत्साहे ॥

शौल्क । पु॰ शुल्कसम्बन्धिनि ॥

शौल्कशालिक । पु॰ शुल्कशालाया
मवक्रये ॥ अवक्रयश्चेतिठक् ॥

शौल्किक । त्रि॰ शुल्काध्यक्षे ॥

शौल्किकेय । पु॰ विषप्रभेदे ॥ शु
ल्किकदेशभव । इतिकुक्षीतिशे।
गविभागाट्ढञ् ॥

शौल्बिक । पु॰ कंसकारे । ताम्रकु
ट्टके । कसेरा॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ शु
ल्वाघट्टनं शिल्पमस्य । शिल्पमिति
ठञ् ॥

शौव पु॰ श्वभिर्दृष्टे सामविशेषे ।
दृष्ट सामेत्यण् ॥ न॰ शुनांसमूहे
। खण्डिकादित्वाद्ञ् ॥

शौवस्तिकम् । त्रि॰ आगामिदिनस्थायि
नि द्रव्ये । श्वस्तने ॥ श्वोभवम् ।
श्वसस्तुट्चेति॰ ठक् । ऐजागमः ॥

शौवापदम् । त्रि॰ श्वापदे । श्वापद
सम्बन्धिनि ॥ श्वापदस्येदम् । अण्
। पदान्तस्यान्यतरस्यामितिपर्य॰
ऐच् ॥

शौषिर । पु॰ दन्तरोगविशेषे । य
था । श्वयथुर्दन्तमूलेषुरुजावान्
कफरक्तज । लालास्रावीसविज्ञे
य. शौषिरोनाममनात ॥ ४ ॥

शौष्कल । पु॰ शुष्कमांसस्यापणिके
त्रि॰ पिशिताशिनि । शुष्कलीशु
ष्कमांस॰ मांसमात्र वाऽस्ति । शे
षद्भ्यण ॥

श्च्योत । पु॰ प्राग्भारे । क्षरणे ॥
श्च्योतनम् । श्च्युतिर् क्षरणे ।
घञ् ॥

श्च्योतन् । त्रि॰ क्षरति ॥

श्म । न॰ नाम्ना॰ मुखे ॥

श्मशानम् । न॰ प्रेतदाहभूमौ । श
वस्थाने । पितृवने ॥ शवा शेरते
ऽत्र॰ शवानांशयन वा । पृषोदरा
दित्वात्साधु ॥ श्मशब्देनशव प्रो
क्त शानशयनमुच्यते । निर्वचन्ति
श्मशानार्थं मुनेशब्दार्थकोविदा ॥

श्मशानकाली । स्त्री॰ कालीविशेषे ॥

श्मशानवासी । पु॰ शिवे ॥ त्रि॰ श्म
शानवासकर्त्तरि । श्मशानेवस्तु शी
लयस्य । वस॰ । सुप्यजातौणिनि ॥

श्मशानवासिनी । स्त्री॰ कालिकाया
म् ॥

श्मशानवेश्मा । पु॰ गिरिशे । शम्भौ ।

श्मशानालयवासिनी । स्त्री॰ कालि
कायाम् ॥ श्मशानालयेवस्तु शील
मस्या । णिनि । ङीप् ॥

श्मश्रु । न॰ पुंमुखेलोमवृद्धौ । दाढ़ी
॰ भा॰ केशश्मश्रुधारयतामग्र्याभ
वतिसन्ततिरितिदानधर्म भारतम्
॥ श्म॰ मुखंश्रयति । श्रिञ्॰ । श्म
निश्रयतेर्डुन् ॥ यद्वा । श्मनिमुखे
श्रूयते॰ उपलभ्यते । श्रु॰ । मित

द्वादित्वात् ड़ । क्लिब् वा । आग
मशास्त्रस्यानित्यत्वान्नतुक् ॥

श्मश्रुमुखी । स्त्री॰ श्मश्रुयोषिति । पो
टायाम ॥

श्मश्रुल । त्रि॰ प्रवृद्धश्मश्रुरोमवति ।
सिध्मादित्वाल्लच् ।

श्मशानिक । पु॰ पितृवनेपाठादि
कर्त्तरि । नसाधिकृत्य॰ कृ॰ भा॰
प्र॰ । श्मशानेऽधीते । अध्यायिन्य
देशकालादितिठक् ।

श्याम त्रि॰ शीतात्सङ्कुचिते । स
ङ्कुचितमात्रे ॥ श्यायतेस्म । श्यै
ङ्गतौ । क्त । संयोगादेरातोधा
तोर्यण्वतइतिनिष्ठानत्वम ॥

श्याम । पुं॰ प्रयागस्थवटे । वारिदे ॥
वृद्धदारके । पिके । कोकिले ॥
कृष्णवर्णे ॥ हरिद्वर्णे ॥ श्यामाके
॥ धीसुरके ॥ धत्तूरे ॥ दमनकवृ
क्षे ॥ गन्धतृणे ॥ न॰ मरिचे ॥
सिन्धुलवणे ॥ त्रि॰ कृष्णवर्णविशि
ष्टे ॥ हरिद्वर्णवति ॥ श्यायतेम
नोयस्मात् । श्यैङ्॰ । इषियुधीन्धि
दसिश्याधूसूभ्योमगितिमक् ॥ पु
॰ अक्षयभाद्रिकादि॰ तमालदलनि
भे॰ चन्दनविशेषे ॥ श्रीकृष्णे ॥

श्यामक । पुं॰ श्यामाके । सांवा
इतिभाषाप्रसिद्धान्ने । न॰ रोहिष
तृणे ॥ श्याम वर्णं मन्यकाति । अ
क॰ । कर्मण्यण् । प्रकान्तादिः ॥

श्यामकण्ठ । पुं॰ मयूरे ॥ शिवे ॥
पक्षिविशेषे ॥

श्यामकन्दा । स्त्री॰ अतिविषायाम् ॥

श्यामकाण्डा ।) स्त्री॰ गण्डदूर्वाया
श्यामग्रन्थि ।)
म् ॥ गण्डाल्याम् । मीननेत्राया
म् ॥

श्यामपत्र ।) पु॰ तमालपादपे ।
श्यामपत्रक ।)

श्यामल । पु॰ पिप्पले । कृष्णे ।
श्यामे । भीलमार्के । त्रि॰ कृष्ण
वर्णविशिष्टे । सिध्मादित्वाल्लच् ॥

श्यामलचूडा । स्त्री॰ गुञ्जायाम् ॥

श्यामलता । स्त्री॰ शारिवायामोषधौ
॥ श्यामलिनि ॥

श्यामला । स्त्री॰ पार्वत्याम् । कस्तू
र्याम् ॥ जम्बूतरूयाम ॥ जम्ब्वा
म् ॥ काटम्याम् ॥

श्यामलिका । स्त्री॰ नील्याम् ॥

श्यामलीन् । पु॰ कृष्णे ॥

श्यामवल्ल । पु॰ शिरीषे ।

श्यामसुन्दर । पु॰ श्रीकृष्णे ॥

श्यामशालि । पु॰ कृष्णशालौ ॥

श्यामा । स्त्री॰ कालिकायाम् । दुर्गा
याम । पार्वत्याम् । श्यामायाञ्ज
त्पत्तिर्यथा । तत्र साकालिकादि
भीयोगनिद्राजगन्मयी । पूर्वस्य
जसतीरूपाजन्मार्थेनिकाशयौ ॥
समयश्यामुकमिथमैनकाजठरेणिवा

। सम्भूयचसमुत्पन्नासालक्ष्मीरिव
सागरात् ॥ वसन्तसमयेदेवीनवम्यां
मृगयोगतः । अर्द्धरात्रौसमुत्पन्नाग
ङ्गेयशशिमण्डलात् ॥ ततस्तस्यान्तु
जातायांप्रसन्नाश्चाभवन्दिशः । सा
नुकूलोववौवायुर्गन्धीरोगन्धिल
शुभः ॥ ववृषुःपुष्पवृष्टिश्चतोयवृष्टि
परातथा । जज्वलुश्चाग्नयः शा
न्ताजगर्जुश्चघनाघनाः ॥ तस्यान्तु
जायमानायांसर्वंश्यामपद्यत ।
तान्तुदृष्ट्वायथाजातांनीलोत्पलदला
नुगाम् ॥ श्यामांसामेनकादेवीमु
दमायातिहर्षिता । देवाश्चहर्षम
तुलंप्रापुस्तत्रमुहुर्मुहुः । तुष्टुवु
स्तामन्तरीक्षेगन्धर्वाश्चाप्सरोगणाः ।
। तान्तुनीलोत्पलदलश्यामांहिमव
तः सुताम् ॥ कालीतिनाम्नाहिमवा
नाजुहावकृतेदिने । बान्धवास्तु
सन्तानांनाम्नांतांपार्वतीतिच ॥ का
लीतिचतथानाम्नाकीर्तितागिरिन
न्दिनीतिकालिकापुराणे ४० अ
ध्यायः ॥ शारिवौषधौ ॥ कृष्णश्वे
ताशारिवायासाश्यामेतिनिगद्यते
॥ अप्रसूताङ्गनायाम् ॥ नारीविशे
षे । यौवनमध्यस्थायाम् । तल्ल
क्षणं यथा । स्निग्धनखनयनदशना
निरनुशयामानिनीस्थिरस्नेहा । सु
स्पर्शशिशिरमांसलवराङ्गनासाम
ताश्यामेति ॥ छायायाम् । भावा

नुरूपायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥ वाकुची
। सोमलतायाम् ॥ यमुनायाम् ॥
त्रियामायाम् ॥ कृष्णत्रिवृत्तिकौष
धौ । यथा । श्यामात्रिवृत्ततोहीन
गुणातीव्रविरेचिका । मूर्च्छादा
हमदभ्रान्तिकण्ठोत्कर्षणकारिणी
॥ नीलिकायाम् ॥ गुग्गुलौ ॥ गु
न्द्रायाम् । गुडूच्याम् ॥ कस्तूर्या
म् ॥ वटपत्र्याम् ॥ वन्ध्यायाम् ।
रोचनायाम् ॥ नीलपुनर्नवायाम्
॥ पिप्पल्याम् । कृष्णायाम् ॥ ह
रिद्रायाम् ॥ नीलगव्याम् ॥ नील
दूर्वायाम् ॥ स्त्रियाम् ॥ पद्मवीजे ॥
शिंशपायाम् ॥ पक्षिविशेषे । वा
राह्याम् । पाण्डविकायाम् । श
कुन्याम् । पीतक्याम् । कालिका
याम् । शितिसिम्बिन्याम् ॥ श्या
मोवर्णोऽस्त्यस्याः । अर्शआद्यच्
॥ मगन्ताद्टाप् ।

श्यामाकः । पुं० तृणधान्यभेदे । श्या
मके । श्यामेचिवीजे । ऋषिप्रिये
। राजधान्ये । सावां० सांवक०
इ० भा० प्र० ॥ श्यामाकः शोष
णोरूक्षोवातलः कफपित्तहृत् ॥
श्यायते । श्यैङ् । पिनाकादय
श्चेतिसाधु ॥ यथा । श्यामकर्णा
म० अश्नाति । अश० । कर्मण्य
ण् ॥

श्यामाङ्गः । पुं० बुधग्रहे ॥ त्रि० श्या

मशरीरे ॥

अ्यामाङ्गी । स्त्री॰ मेघाख्यायाम् । कृष्णा कालेवरायाम् ॥

अ्यामादनी । स्त्री॰ लाक्ष्या ॥

अ्यामाङ्गी । स्त्री॰ दीर्घशाखिकायाम् । गौलाख्याम् ॥

अ्यामायमान । त्रि॰ शेषिश्यामरूप भवतितत्र । लोहितादिङाजभ्य क्यष् । माक्यषतूत्यात्मनेपदंशान च् । भानेमुक् ॥

अ्यामित । त्रि॰ अ्यामले ॥

अ्यामैककर्ण । पु॰ शुर्व सख्यविशेषे ।

अ्याल । पुं॰ पत्नीसहोदरे । वा भोरि । साला॰ कू॰ ग॰ प्र॰ ॥ अ्यायते । बाहुलकात॰ अ्याङ का जन् ॥ उच्छिष्टमधुरावैग्यायोभ्यया श्वव्द । अ्यालाति । थातीनुर्पात काद्रुतमुकुट ॥

अ्यालक । पु॰ अ्याले ॥ स्वार्थे क ॥

अ्यालिका । स्त्री॰ भैलिकुण्डिकायाम् । पत्नीभगिन्याम् । साली॰ कू॰ भा॰ प्र॰ ॥

अ्याली । स्त्री॰ अ्यालिकायाम् ॥

अ्याव । पुं॰ कपिशे । कृष्णपीतमिश्रितवर्णे । धूम्रे । शुक्लानुविद्धकृष्णवर्णे ॥ आवावर्ण॰ कृतिभावप्रकाश । ॥ सुखाभवर्णेकृतिभट्टोत्पल: ॥ त्रि॰ तद्वर्णवति । अ्यायती । कुगुण कृष्णीवकृति॰ बाहुलकात्॰

गयेडोष ।

अ्यावदन् । त्रि॰ अ्यावदन्त । कृष्ण पीतमिश्रितवर्णदन्तयुक्ते ॥ अ्यावादन्तायमस । विभाषाअ्यावारोकाभ्यामितिपक्षेदन्तस्यदत्रादेश ॥

अ्यावदन्त । त्रि॰ समाने कृष्णदन्ते ॥ अ्यावादन्तायश्च । विभाषा अ्यावारोकाभ्यामितिपक्षे दतादेशाभाव ॥

अ्यावदन्तक । त्रि॰ अ्यावदन्ते ॥ प्रधानदन्तद्वयमध्यस्थलघुदन्तविशिष्टे ॥ प्रधानदन्तोपरिदन्तान्तरयुक्ते ॥ भवर्णया । पयमरक नुभृतदु खानातथैव समुत्पीयानामानुपूर्व्ये लक्षणानिभवन्ति । कुनख्यतिपातक॰ ब्रह्महाश्यावकी॰ सुराप अ्यावदन्तक॰ सुवर्णहारीकुनखी॰ शुक्लतल्पगीदुश्चर्माख्यादि ॥ दन्त रोगविशेषे ॥ यथा । यै अ्यावत्र्मिश्रे पपित्तेर्दग्धादन्तस्त्वशेषत । अ्यावतानीलतांवापिगत , स अ्यावदन्तक । १८ ॥ स्वार्थे क ॥

अ्यैत : । पु॰ शुक्लवर्णे । अत्र ते । पाण्डुरे ॥ त्रि॰ तद्वर्णयुक्ते ॥ अ्यैते । अ्यायाभ्यामितवति॰ अ्यै उप्रतन् ॥

अ्यैतकीलक : । पुं॰ मत्स्यविशेषे । रापरे । पुंठी॰ कू॰ गी॰ भा॰ प्र॰ ॥

श्येन । पु० पक्षिविशेषे । श्यशाद्ने । पक्षिणि । बाज० इ० प्र० ॥ महाकायेऽमन्दवेगे श्येनश्चातत्याख्यातार ॥ श्यायते । श्यैङ० । मास्याङ्कजविभ्यङ्कनच् । पाण्डुरे । शुक्ले ॥ त्रि० तद्वति ॥

श्येनघण्टा । स्त्री० दन्तीवृक्षे । एरण्डफलायाम् ॥

श्येनचित् । पु० चाश्वनीयधारणार्थ० इष्टकानिर्मितैश्चलविशेषे ॥ श्येनइवचित । चिञ० । कर्मण्यग्न्याख्यायामिति क्विप ॥

श्येनजीवी । पु० क्रयविक्रयादिना श्येनजीविति० तस्मिन् ॥

श्येनी । स्त्री० शुक्लवर्णायाम् । वर्णादनुदात्तात्तोपधात्तोनइति० ङीप्० तकारस्य नकारादेशश्च ॥ त्रिष्टुप्छन्द ११ प्रभेदे ॥ यथा । श्येन्युदीरितारजौरलौगुरु ॥ यक्षकौर्त्तिरिन्दुकुन्दचन्दनश्येनशीकलापावनीसदा । अञ्जनीयविश्वबन्द्यविभ्रमातमञ्जमिभावगम्ममच्युतम् ॥ श्येनयोषिति ॥

श्येनीपुत्र । पु० जटायुषि । सम्पातेरनुजे । दशरथराजसखे ॥

श्येनम्पाता । स्त्री० मृगयायाम् ॥ पतनम्पात । श्येनस्यपात । कर्मषष्ठ्यासमास । श्येनपाताऽस्यांवर्त्तते । घञ साक्रियेति तिञ । श्येनतिलस्यपातेञ० इतिम् मागम ॥

श्योनाक । पु० श्योनाकद्रुमे । शोनागाछ इ० गौ० भा० प्र० ॥ अस्यपर्यायायथा । मण्डूकपर्णपत्रोर्णनटकट्वङ्गटुण्टुका । स्योनाकशुकनासर्क्षदीर्घवृन्तकुटन्नटा ॥ शोणकश्चारलौविति । शोनापाटा० इ० भा० प्र० ॥ अस्यगुणा यथा । श्योनाकोदीपन पाककटुकस्तुवरोहिम । ग्राहीतिक्तोनिलश्लेष्मपित्तकासप्रणाशन ॥ टुण्टुकस्यफलंबालंरूक्षं वातकफापहम् । हृद्यंकषायमधुरंरोचनंलघुदीपनम् । गुल्मार्शकृमिहृत् प्रौढं गुरुवातप्रकोपणम् ॥ श्यायते । श्यैङ्गतौ । पिनाकादौ निपातित ॥

श्रत् । अ० श्रद्धायाम् ॥

श्रथनम् । न० वधे ॥ यत्ने ॥ पुनपुनर्हर्षे ॥ बन्धने ॥ मोचने ॥ शिथिलीकरणे ॥

श्रद्दधान । त्रि० श्रद्धायुक्ते । श्रद्धावति ॥ यथा । श्रद्दधान शुभांविद्यामाददीतावरादपि । अन्त्यादपिपरंधर्मं स्त्रीरत्नंदुष्कुलादपीति ॥ श्रत्० श्रद्धादधातेर्भ्वा ॥

श्रद्धा । स्त्री० सम्प्रत्यये । आदरे । आस्तिक्यबुद्धौ । शास्त्रार्थप्रत्यये ॥

गुरुवेदान्तादिवाक्येषु विश्वासे ।
गुरुवेदान्तादिवाक्येषु । इदमित्थ
मेवेतिप्रमारूपायामास्तिक्यबुद्धौ
। शास्त्राचार्य्योपदिष्टेष्वनुभूते
ष्वेवमेवैतदितिविश्वासे ॥ निग
माचार्य्यवाक्येषुभक्तिः श्रद्धेति
विश्रुतेतिपूज्यपादोक्तिः ॥ प्रत्ययो
धर्म्मकार्य्येषु इह श्रद्धेत्युदाहृता ।
नास्तिह्यश्रद्दधानस्यधर्म्मकृत्यप्रयोज
नमितिस्मृतिः ॥ इयंवैराग्यस्यपञ्चौ
। वैराग्यस्यपञ्चभार्य्याश्रद्धाभक्ति
सैत्युक्तेः ॥ श्रद्धानम् । डुधा
ञ० । श्रदन्तरोरुपसर्गवद्वृत्तिर्वा
च्या । आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टा
प् ॥ इच्छायाम् । काङ्क्षायाम् ।
स्पृहायाम् ॥ चेतसः प्रसादइति
पातञ्जलभाष्यम् ॥ श्रद्धात्रिवि
धा । सात्त्विक्यादिभेदात् । यथा
हि । श्रीभगवानुवाच । त्रिविधा
भवतिश्रद्धादेहिनांसास्वभावजा
सात्त्विकीराजसीचैवतामसीचेति
तांशृणु ॥ सत्त्वानुरूपासर्व्वस्यश्र
द्धाभवतिभारत । श्रद्धामयोयंपु
रुषोयोयच्छ्रद्धः सएवसः । यज
न्तेसात्त्विकादेवान्यक्षरक्षांसिराज
साः । प्रेतान्भूतगणांश्चान्येयज
न्तेतामसाजनाइति ॥

श्रद्धालुः । स्त्री॰ दोहदवत्याम् ॥
श्रद्दधाति । डुधाञ॰ । स्पृहिगृ

हिपतिदयिनिद्रातन्द्राश्रद्धाभ्यआ
लुजित्यालुच । श्रद्धतेतच्छीलावा
॥ त्रि॰ श्रद्धायुक्ते ॥

श्रद्धावान् । त्रि॰ आढ्ये । आस्ति
केनश्रद्दधाने । श्रद्धासमन्विते ॥
श्रद्धास्त्यस्यास्मिन्वा । मतुप् ॥

श्रद्धाविरहित । त्रि॰ ऋत्विगादेषा
दिनाश्रद्धारहिते । अश्रद्दधाने ॥

श्रद्धेयः । त्रि॰ विश्वसनीये । श्रद्धा
तुमर्हे । आगमोपपत्तिभ्यांविनिश्चि
तोर्थः श्रद्धेयोभवत्यव्यभिचारा
दितिपूज्यपादाः ॥

श्रन्थः । पुं॰ ग्रन्थने ॥

श्रन्थनम् । न॰ ग्रन्थने । गुम्फे । य
था । सन्दर्भोरचनागुम्फः श्रन्थन
ग्रन्थन समाइतिहेम ॥

श्रन्थितः । त्रि॰ ग्रन्थिते । गुम्फिते ॥
ज्ञातवधे ॥

श्रपितः । त्रि॰ पक्वे । घृतदुग्धजल
भिन्नपक्वद्रव्ये ॥ यथा । निष्पक्वंक्व
थितपक्वन्त्वाज्यक्षीरपयःशृतम् ।
अन्यत्तुश्रपितम्पाक्यं समुदक्तोदृष्ट
तोसमे॰ इतिजटाधरः ॥ श्रापाकि
तः ॥

श्रपिता । स्त्री॰ काञ्जिके ॥ इतिकेचि
त् ॥

श्रमः । पुं॰ अभ्यासे । अभ्यसने ॥ श
स्त्राभ्यासे । खुरल्याम् । परिश्र
मे ॥ यत्नातिशये ॥ क्लमे । परिश्र

मे । आयासे । व्यायामे ॥ तपसि ॥ खेदे । गमनादिप्रयुक्तखेदादौ । श्रम ' खेदोऽध्वरत्वादेरितिलक्षणम् ॥ श्राम्यत्यनेन । श्रमुतपसिखेदे । घञ् । नोदात्तोपदेशस्येतिवृद्ध्यभाव ॥

श्रमण · । पु॰ तपस्विनि । श्रमण परिव्राडितिपूज्यपादा ॥ बुद्धभिक्षुके । निर्ग्रन्थे । यती । जति॰ · द्र॰ भा॰ प्र॰ । न॰ श्रमे । त्रि॰ निन्द्यजीविनि ॥ तपस्विनि ॥ श्राम्यति । श्रमु॰ । ल्यु ॥

श्रमणा । स्त्री॰ सुदर्शनायाम ॥ मांस्याम् ॥ मुण्डीर्याम् ॥ शबरीभेदे ॥

श्रमणी । स्त्री॰ चतुर्थाश्रमप्राप्तायाम् । तपस्विन्याम् ॥

श्रमवारि । न॰ आयासेनखेदविन्दौ ॥

श्रमी त्रि॰ श्रमयुक्ते ॥

श्रय . । पु॰ श्रयणे । आश्रये ॥ श्रयणम् । श्रिञ्सेवायाम् । एरच् ॥

श्रयणम् । न॰ आश्रये । आश्रये ॥ श्रिञो ल्युट् ॥

श्रव · । पु॰ कर्णे । श्रवणे ॥ श्रूयतेऽनेनश्रवणं वा । श्रुश्रवणे । ऋदोरप् ॥

श्रवण . । पु॰ नक्षत्रविशेषे । श्रवणायाम् । न॰ श्रुती । श्रोत्रकर्मणि । श्रुतिसहितेतिहासपुराणार्थश्रवणदेतात्पर्यावधारणं । तदर्थनिर्धारणात्

कूलन्यायविचारे ॥ षड्विधलिङ्गैरशेषवेदान्तानामद्वितीयेवस्तुनितात्पर्यावधारणं ॥ वेदान्तानामशेषाणामादिमध्यावसानतः । ब्रह्मात्मन्येव तात्पर्यमितिधी श्रवणं भवेदित्युक्तं ॥ आचार्यस्यमुखादेवश्रवणं स फलंभवेत् ॥ कर्णेन्द्रियेणसगुणस्य निर्गुणस्यवाशब्देनज्ञाने । सुनना॰ द्र॰ भा॰ प्र॰ । पु॰ न॰ कर्णे । कान॰ द्र॰ भा॰ प्र॰ ॥ कर्णपुनपुंसकयो । श्रवणावनिलश्चेति दर्शनात् । नक्षियाश्रवण कर्णइतिहैमसाख्यभिधानाच्च ॥ श्रूयतेऽनेन । करणे ल्युट् ॥

श्रवणद्वादशी । स्त्री॰ श्रवणानक्षत्रयुक्ताया भाद्रशुक्लद्वादश्याम् ॥

श्रवणशीर्षिका । स्त्री॰ श्रावणीवृक्षे । मुण्डीर्याम् ॥

श्रवणा । स्त्री॰ द्वाविंशतितमेनक्षत्रे ॥ तत्रजातस्यफलयथा । शास्त्रानुरक्तो बहुपुत्रमित्र सत्पुत्रभक्तिर्विजितारिवर्ग । चेत्जन्मकालेश्रवणाह्वियस्यप्रमोपुरारश्रवणप्रवीण ॥ श्रावणपूर्णिमायाम् । श्रावण्याम् ॥ श्रवणेनयुक्तापौर्णमासी । नक्षत्रेणयोगयः । तस्य॰ लुबविशेषइतिलुप् । टाप् ॥ मुण्डीरीवृक्षे ॥

श्रवणाह्वा । स्त्री॰ मुण्डीरिकायाम् ॥

श्रव . । न॰ यशसि ॥ कर्णे ॥ श्रूयते

ऽनेनवा । उ॰ । सर्व्वधातुभ्योऽसुन् ॥

श्राय्य । पु॰ यज्ञपर्णी ॥ श्रणोति । उ॰ । श्रुदक्षिस्पृहिगृहिभ्य आय्य ॥ श्राय्य॰ श्रवणीयस्तुतिवेदभाष्यम् । अर्थान्तरे॰ वाच्यलिङ्ग ॥

श्रविष्ठा । स्त्री॰ धनिष्ठानक्षत्रे ॥ अतिशय श्रव । श्रुदोरप् । प्रसिद्ध श्रवोऽस्त्यस्याः । मतुप् । अतिशयेन श्रववति । अतिशयमेतमविष्टनाविति इष्ठन् विन्मतुपोर्लुगिति मतुपो लुक् ॥

श्रविष्ठाज । पु॰ बुधग्रहे ॥ त्रि॰ तज्जातमात्रे ॥

श्रव्यम् । न॰ सुन्दरवाक्ये ।

श्राणम् । त्रि॰ । पक्वे ॥ श्रा ति । श्रा पाके । क्त । संयोगादेरातोधातोर्यण्वतः इति॰ तस्य न ॥ अपिते ।

श्राणा । स्त्री॰ । उष्णिकाभागम् । यवागू म ॥ श्रायते स्म । श्रा॰ । कर्म्मणि क्त । संयोगादेरिति निष्ठानत्वम् ॥ पक्वायाम् ॥

श्राद्धम् । न॰ शास्त्रोक्तविधानेन पितृकार्य्ये ॥ तल्लक्षणं यथा । संस्कृतव्यञ्जनाद्यञ्च पयोदधिघृतान्वितम् । श्रद्धया दीयते यस्मात् श्राद्धं तेन निगद्यते॰ इति पुलस्त्यवचनात्॰ अस्य याऽग्न्यादीनि श्राद्धमिति वैदिकप्रयोगाधीनयौगिकमिति श्राद्धतत्त्वम् ॥ वेदबोधितपात्रालम्भनपूर्व्वकप्रमीतदेवताकत्यागविशिष्टि । सम्बोधनपदोपनीतान्॰ पित्रादीन्॰ चतुर्थ्यन्तपदेनोद्दिश्य॰ हविस्त्यागो । तच्च श्राद्धं द्वादशविधं भवतीत्याह भविष्ये । तथाहि । नित्यं नैमित्तिकं काम्यं वृद्धिश्राद्धं सपिण्डनम् । पार्व्वणञ्चेति विज्ञेयं गोष्ठ्यां शुद्ध्यर्थमष्टमम् ॥ कर्म्माङ्गं नवमं प्रोक्तं दैविकं दशमं स्मृतम् ॥ यात्रास्वेकादशं प्रोक्तं पुष्ट्यर्थं द्वादशं स्मृतम् ॥ विस्तरस्तु भविष्यपुराणे यथा । अहन्यहनि यच्छ्राद्धं तन्नित्यमभिधीयते । वैश्वदेवविहीनं तदशक्तावुदकेन तु ॥ एकोद्दिष्टन्तु यच्छ्राद्धं तन्नैमित्तिकमुच्यते । तदप्यदैवं कर्त्तव्यमयुग्मानाशयेद्द्विजान् ॥ कामाय विहितं काम्यमभिप्रेतार्थसिद्धये । पार्व्वणेन विधानेन तदप्युक्तं खगाधिप ॥ वृद्धौ यत् क्रियते श्राद्धं वृद्धिश्राद्धं तदुच्यते । सर्व्वं प्रदक्षिणं कार्य्यं पूर्व्वाह्णे तूपवीतिना ॥ गन्धोदकतिलैर्युक्तं कुर्य्यात् पात्रचतुष्टयम् । अर्घ्यार्थं पितृपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसेचयेत् ये समाना इति द्वाभ्यामेतज्ज्ञेयं सपिण्डनम् । नित्येन तुल्यं शेषं स्यादेकोद्दिष्टं स्त्रिया अपि ॥ अमावास्यायां क्रियते तत् पार्व्वणमुदाहृ

तम् । क्रियते वा पार्वणे यत् तत् पार्वणमिति स्थितिः ॥ गोष्ठ्यां यत् क्रियते श्राद्धं गोष्ठीश्राद्धं तदुच्यते । बहूनां विदुषां सम्यक् सुखार्थं पितृतृप्तये ॥ क्रियते शुद्धये यत्तु ब्राह्मणानान्तु भोजनम् शुद्ध्यर्थमिति तत्प्रोक्तं वैनतेय मनीषिभिः । निषेककाले सोमे च सीमन्तोन्नयने तथा । ज्ञेयं पुंसवने चैव श्राद्धं कर्माङ्गमेव च ॥ देवानुद्दिश्य यच्छ्राद्धं तद्दैविकमिहोच्यते । हविष्येण विशिष्टेन सप्तम्यादिषु यत्नतः ॥ गच्छन् देशान्तरं यत्तु श्राद्धं कुर्यात्तु सर्पिषा । यात्रार्थमिति तत्प्रोक्तं प्रवेशे च न संशयः ॥ शरीरोपचये श्राद्धमर्थोपचय एव च । पुष्ट्यर्थमेतद्विज्ञेयमौपचायिकमुच्यते । इति ॥ पञ्चविधमपि ब्रह्मपुराणवचनात् तद्यथा । नित्यं नैमित्तकं काम्यं वृद्धिश्राद्धं तथैव च । पार्वणञ्चेति मनुना श्राद्धं पञ्चविधं स्मृतमिति ॥ श्राद्धाचारे । प्रशस्ताः श्राद्धकर्त्तारो यथोक्तास्तथा ॥ यद्वा । श्राद्धाप्रयोजनमस्य । चूडादिभ्य उपसंख्यानमित्यण् ॥ कलाववस्थानुष्ठानमागमोक्तविधिनैव कार्यम् । यथाह भगवान् सदाशिवः । आगमोक्तविधिं हित्वा श्राद्धं कुरुते नरः । श्राद्धस्य फलं सोऽपि पितृभिर्नरकं व्रजेत् । तत्तीर्थं श्रा

णतसमपि यो भोमलमयो भवेत् । तस्मान् मर्त्यः प्रयत्नेन शाङ्करमतमाश्रयेत् इति ॥ त्रि॰ श्रद्धान्विते ॥

श्राद्धदेव । पु॰ अन्तके । धर्मराजे । यमे । श्राद्धस्य देवः अधिभावत्वात् । पितृपतित्वद्वा ॥

श्राद्धप्रदेश । पु॰ गयादितीर्थादिषु ॥

श्राद्धशाकम् । न॰ कालशाके ॥

श्राद्धिक । त्रि॰ श्राद्धिनि । अद्य तनैव श्राद्धान्नभोजिनि । श्राद्धशब्दः कर्मनामधेयं तत्साधनद्रव्ये लक्षणया वर्त्तते । श्राद्धमुक्तमनेन । श्राद्धमनेन भुक्तमिति ठनौ विति ठन् ॥ श्राद्धभोज्यद्रव्ये ॥

श्राद्धी । त्रि॰ श्राद्धिके ॥ श्राद्धमनेन भुक्तमिति इनि ॥

श्रान्त । पु॰ यतौ । शान्ते ॥ त्रि॰ क्लान्ते । श्रमयुक्ते ॥ श्राम्यति स्म क्त ॥

श्रान्तक्लथ । त्रि॰ निवृत्तसन्तापे ॥

श्रान्तसंवाहनम् । न॰ श्रमान्वितस्याऽऽसनादिप्रदानद्वारा श्रमोपशमने ॥

श्राम । पु॰ मासे ॥ मण्डपे ॥ काले ॥

श्रामणेर । पु॰ जिनभिक्षोः शिष्ये । चेलुके । महाभासके ॥

श्राय । पु॰ आश्रये । अश्रणे ॥ आश्रयणम् । श्रिञ् सेवायाम् । श्रिणीभुवोऽनुपसर्गे इति घञ् ॥ त्रि॰ श्रीदेवताकेऽविरादौ ॥ श्रीर्देवताऽस्य

। अण् ॥

श्राव । पु॰ श्रवणे ॥

श्रावक । पु॰ शाक्यमुने शिष्ये ॥ काके । वायसे ॥ दूरध्वनौ । त्रि॰ श्रावयितरि ॥ श्रावयति । श्रु॰ । णवुल् ॥

श्रावण पु॰ मासविशेषे । नभसि श्रावणिके ॥ श्रवणापौर्णमास्य स्मिन् । सास्मिन्पौर्णमासीत्यर्थे विभाषाफाल्गुनीतिपाक्षिकोण ॥ शब्दे ॥ श्रवणेनष्टस्याने । शिषइत्यण् ॥ पाषण्डे ॥ हृ॰ मेढ्रमिखर: ॥

श्रावणा । स्त्री॰ दुग्धालोमुषे ॥

श्रावणिक । पु॰ नभोमासि । श्रावणे ॥ श्रवणापौर्णमास्यस्मिन्नस्ति । विभाषाफाल्गुनीश्रवणाकार्त्तिकीचैत्रीभ्यइतिठक् ॥

श्रावणी । स्त्री॰ श्रवणायाम् । श्रावणमासस्यपूर्णिमायाम् ॥ अस्यामृषितर्पणं भवति । तच्चकालादिकमाहकालिदासः । पूर्वाह्णकालेसमयाद्युतमारहान्तायापूर्णिमानभसिसङ्गवगातुतस्य म् । विध्यायुक्तातरक्षितासुनितर्पणं स्यात्तत्सन्मोभवतिवायद्दातदान॥कोचित्ससमिच्छतितद्देवतर्पणं श्रुतीवदसेश्रुतिशाखिनोयदि । स्यात्सङ्क्रमेवासतिसर्वशाखिनातर्पणोश्रावणशुक्लपञ्चमी स्यात्सङ्गवान्तेव सुपाङ्कतौस्यात्पूर्वान्वितावापिचपाकयश्च । तथासितापक्षदशमीसमुता:तथाष्टकोतत्समयाभिरूपे । ज्यो॰ २१ अध्याय । ४६ ४८ । श्रवणेनयुक्तापौर्णमासी । नक्षत्रेण्यण् । ङीप् । मुडोर्यम् ।

श्रावस्ती । स्त्री॰ देशविशेषे । धर्मपत्तने ॥

श्राविष्ठीय । त्रि॰ श्रविष्ठायांजाते छण्प्रत्यय ॥

श्राव्यम् । त्रि॰ श्रुतिपथमधुरे ॥

श्रित: । त्रि॰ आश्रिते ॥ सत्क्ते ॥ श्रयति । श्रिञ् ॰ । गत्यर्थाकर्मकेतिकर्त्तरिक्त ॥

श्रितवान् । त्रि॰ श्रिते ॥ श्रिञ । क्तवतु ॥

श्री । पु॰ सोमेश्वरमतेषड्रागान्तर्गतप्रथमरागे ॥ हनुमद्भरतयोर्मते पञ्चमरागे ॥

श्री । स्त्री॰ वेशरचनायाम ॥ शोभायाम् ॥ भारत्याम । सरस्वत्याम् ॥ लवङ्गे ॥ सरलद्रुमे ॥ लक्ष्म्याम् । पद्मालयायाम् । पद्मायाम् । कमलायाम् । हरिप्रियायाम् ॥ त्रिवर्गसम्पत्तौ ॥ विधायाम् ॥ उपकरणे ॥ विभूतौ ॥ मात्मानममम्यंतपूर्वाभिरसहृदिभि । पापश्री : श्रयमन्वच्छ्रीमामन्यंतदुत्तभाम् ॥ म

ती ॥ बिल्वद्रुमे ॥ सरले ॥ च धिकारे ॥ प्रभायाम् ॥ कीर्त्तौ ॥ वृद्धौ ॥ सिद्धौ ॥ ब्रह्मा मातरि ॥ तारायाम् ॥ बुद्ध देव्याम् ॥ श्रयति हरिम् । श्रय न्त्ये तामिति वा । श्रिञ् । क्वि ब्वचीति । क्विब्दीर्घौ ॥ कर्त्तरि विहितस्य क्विपः कर्मण्यसम्भव क्विदिकारादिति ङीष् तुन् । क्तिन्प्रत्य येऽयं इकार इति व्याख्यानात् । कृ दन्त यदिकारान्तमिति पक्षेऽपि कार ग्रहणात् तत्सामर्थ्यादेव केवलग्रहणा त् । दुर्घटस्तु । ङीषि । श्रीमिताय रचितव्युत्पत्तिमाह ॥ विद्याशक्तौ ॥ श्रयति पारतन्त्र्याच्चिदात्मानमिति श्री ॥ राजलक्ष्म्याम् ॥ शरीर शोभायाम् ॥ सर्वैरतिक्रष्टत्वेना त्तेरवाश्रयतया स्त्रीक्रियते प्रलयसुषुप्त्यादौ सर्वभूतैरित्युक्त्या । जीव स्योपाधिभूतायामविद्यायाम् ॥ देवादिनाम्नां पूर्वं श्रीशब्दप्रयोगः कर्त्तव्य इत्याह । देवगुरुगुरुस्था नक्षेत्रक्षेत्राधिदेवताम् । सिद्धसि द्धाधिकारांश्च श्रीपूर्वं समुदीरयेदि ति प्रयोगसार ॥ स्वर्गगामित्वा दिना सिद्धोऽधिकारी येषां नराणा मितरेण । जीवता श्रीशब्दादित्व नाम्नो नतु मृतानां तथेतराधुनिकशि ष्टानामाचार ॥ पत्रे श्रीशब्दद

नप्रमाणं यथा । षड्गुरौ स्वामि नि पञ्च भृत्ये चतुरो रिपौ । श्री शब्दानां त्रयं मित्रे एकं पुत्रभार्य- योरिति ॥ उकथायां १ वृत्तौ ॥ ग श्री । यथा । श्रीस्ते । सास्ता म ॥

श्रीकण्ठ । पु । नीलकण्ठे । शि वे ॥ कालकूटविषधारणात् श्री शोभा कण्ठे यस्य । धृतकण्ठे विष घोरतर । श्रीकण्ठनामेति नीलकण्ठस्तव ॥ कुरुजाङ्गल देशे ॥

श्रीकण्ठपदलाञ्छन । पुं । माल तीमाधवनाटककर्त्तरि । भवभू तिकवौ ॥

श्रीकण्ठसख । पुं । कुबेरे ॥ कु । दृ । युग ॥

श्रीकन्दा । स्त्री । बन्ध्याकर्कोटक्या म् ॥

श्रीकर । पु । विष्णौ ॥ स्मरतां स्त वतां स्तुवतां कीर्त्तयतामर्चयतां भ क्तानां श्रियमीश्वरस्तास्य लक्ष्मीं क रोति । कृञो हेतुताच्छील्यानुलो म्येष्विति टः ॥ न । रक्तो त्पले ॥ त्रि । श्रीकारके ॥ करो ति । डुकृञ् । अच् ॥ श्रिय कर ॥

श्रीकरण । न । लेखन्याम् ॥

श्रीकरी । स्त्री । शक्तिविशेषे ॥

श्रीकान्त । पुं० विष्णौ ॥

श्रीकारी । पुं० मृगावशेषे । हिरिणे ॥ द्रु० रा० नि० वटः ॥

श्रीकुङ्कुमम् । न० सरस्वत्यास्तीर्थे ॥

श्रीखण्ड । पुं० न० चन्दने । द्रु० लि० शिप । ॥

श्रीगर्भ । पुं० विष्णौ ॥ श्रीर्विभूति । गर्भे ॥ खड्गे ॥

श्रीघ्र । पुं० पश्चिमापाकीय आलायाम् । अश्वनिप्रधानम् ॥

श्रीघन । पुं० बुद्धे । बुद्धे । जिने । मुनीन्द्रे ॥ श्रिया० ज्ञानपुण्यसम्भारेण० बुद्धत्वादौ० घन पूर्ण बुभ्रादित्वाश्रवत्वम् ॥ न० दधि ॥

श्रीज । पुं० कामदेवे ॥

श्रीताल । पुं० तालहृक्षसदृशवृक्षविशेषे । मृदुतालि । हिमालयपर्व । मसीशिल्पादौ ॥

श्रीतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

श्रीद । पुं० पुण्यजनेश्वरे । कुबेरे ॥ श्रियद्यति० ददातिवा । देवोद्दाओश्च० आतइतिक. ॥ चि० श्री ६ । श्रीभाद् तरि ॥

श्रीदेवी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

श्रीधर । पुं० विष्णौ ॥ श्रिया . व क्षसिधरो धारकः ॥ भूताश्वङ्गे ॥ शालग्रामविशेषे । यथा । चतुर्द्रंष्ट्रचक्रमुवनमालाविभूषित म । श्रीधर देविविस्त्रं यश्रीप्रदगृहिणासदा ॥

श्रीनगरम् । न० श्रीविद्यास्थाने ॥

श्रीनन्दन । पुं० कामदेवे ॥

श्रीनिकेतन । पुं० विष्णौ ॥

श्रीनिवास । पुं० विष्णौ । नारायणे ॥ श्रियोनिवास । निजिअयेन० अपायेन० श्रीमतस्य भवायक्षयत्तसिचनपाविनिश्रीव-सति० सत्पुरुष: । यथा । श्रीनिवासोयशोरः पापपापं मुखहृयाम् । वाणीविक्षपात्मनां सारङ्गमापहाम्बुजमिति ॥ यद्वा श्रीयते नश्रीसन्तोऽत्त्यम । श्रीम मतनित्यनिवासोऽस्य । यतोत्र आदौस्त्यतीति वृत्तिरत्युक्त ॥

श्रीपति । पुं० पुरुषोत्तमे । विष्णौ ॥ अमृतमथनेसर्वोत्तस रामसमानृदेवांश्चविहायविष्णुमेवपतित्वेनवरयतीतिविष्णुपुराणप्रसिद्धे ॥ श्रिय ' पति ॥ भूपतौ । पृथिवीनाथे ॥

श्रीपथ: । पुं० राजमार्गे ॥ द्रु० हि० चन्द्र ' ॥

श्रीपर्णम् । न० अग्निमन्थे ॥ पद्मे । पद्मे । श्री पर्णे० पर्णयुक्तास्य । अर्शआद्यच् ॥

श्रीपर्णिका । स्त्री० कटफले । कायफल० द्रु० प्र० ॥ काश्मर्याम् ।

गम्भार्याम् ॥ स्वार्थे कन् । क्रस्व ॥

श्रीपर्णी । स्त्री॰ काश्मर्याम् । ग म्भायाम् ॥ हठे । कुम्भयाम् । बा रिपर्ण्याम् ॥ श्रीयुक्तानिपर्णान्यस्या • श्रीपर्णं पुष्पस्याप्या । पाक्षकर्ण प र्णेत्यादिनाङीष् ॥ कट्फले ॥ शा ल्मलौ ॥

श्रीपर्वत । प॰ श्रीशैले ॥ तीर्थवि शेषे ॥

श्रीपिष्ट । पु॰ सरलद्रुमरसे । सरल द्रवे ॥ श्रिय सरलद्रुमस्यपिष्ट • तच्चूर्णमजनितत्वात् ॥

श्रीपुत्र । पु॰ चन्द्रे ॥ कामदेवे ॥

श्रीपुष्पम् । न॰ लवङ्गे ॥ पद्मकाष्ठे ॥

श्रीप्रसूनम् । न॰ लवङ्गे ॥

श्रीफल । पु॰ बिल्वे । मालूरे ॥ श्रीप्रद • श्रीप्रियवाफलमस्य । शा कपार्थिवादि . । श्रीफलस्तुवरस्ति क्तोग्राहीरूक्षोऽग्निपित्तकृत् । वात श्लेष्महरोबल्योलघुरुष्णश्चपाचन । राजादनवृक्षे ॥

श्रीफला । स्त्री॰ आमलक्याम् ॥ नी ल्याम् ॥ क्षुद्रकारवेल्याम् ॥

श्रीफलिका । स्त्री॰ आमलक्याम् ॥ क्षुद्रकारवेल्याम् ॥ महानीलीवृ क्षे ॥

श्रीफली । स्त्री॰ धात्र्याम् । आमलक्या म् ॥ नीलिकायाम् ॥

श्रीवल्ली । स्त्री॰ कट्फलायाम् ॥

श्रीभद्र । पु॰ चित्रगुप्तसुतेकायस्थ जातिविशेषे ॥

श्रीभद्रा । स्त्री॰ भद्रमुस्तके ॥

श्रीभागवतम् । न॰ पुराणभेदे । महा पुराणान्तर्गतपुराणविशेषे ॥

श्रीभ्राता । पु॰ घोटके ॥ विधौ । च न्द्रे ॥ समुद्रोत्पन्नत्वात् ॥

श्रीमान् । पु॰ तिलकवृक्षे । कुरबे ॥ अश्वत्थवृक्षे ॥ शिवे ॥ विष्णौ ॥ कुबेरे ॥ इन्द्रे ॥ त्रि॰ मनोज्ञे ॥ धनिके । श्रीले ॥ सर्वातिशयितश्रि यि । अखण्डितैश्वर्यसम्पन्ने • म हाराजचक्रवर्त्तिनि ॥ श्री लक्ष्मी सम्पत् • शोभा • कान्तिर्वा • सा स्यास्मिन्वास्ति । तदस्यास्त्यस्मि न्निति मतुप् । शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते । तथा युक्तामहात्मान . श्रीमन्त . शास्त्र सम्मता ॥

श्रीमति . । स्त्री॰ राधायाम् ॥

श्रीमती । स्त्री॰ श्रीयुक्तायाम् ॥ यैषि तामभिधानस्यपूर्वमेतत्प्रयोज्यते ॥

श्रीमद् . । पु॰ धनमदे । सर्वमदाध मे ॥ यथा । नह्यन्योजुषतोजोष्या न्बुद्धिभ्रंशोरजोगुण । श्रीमदादा भिजात्यादिर्यत्रस्त्रीद्यूतमासव ॥ इत्यन्तेपशवोयत्रनिर्दयैरजितात्म भि । मन्यमानैरिमंदेहमजरामृ

स्यु॰ मङ्गलम् ॥

श्रीमलापहा । स्त्री॰ धूम्रपत्रायाम् ॥ गृध्रपत्रायां ॥

श्रीमस्तक । पु॰ रसोने ॥ कृ॰ त्रि॰ शेष ॥

श्रीमुख । पुं॰ सप्तमेवत्सरे ॥ तत्फलं यथा । सुभिक्षं क्षेममारोग्यं वर्षाकाले सुखीजनः । सस्यवृद्धिं विजानीयात् श्रीमुखे सुरवन्दिते ॥ ७ ॥ न॰ शोभितानने ॥

श्रीमूर्त्ति । स्त्री॰ देवताविग्रहे ॥ विष्णुप्रतिमायाम् ॥

श्रीयुक्त । श्रीयुत । त्रि॰ लक्ष्मीविशिष्टे । श्रीमति ॥

श्रीरङ्ग । पुं॰ पुण्यक्षेत्रविशेषे । श्रीरङ्गाख्यं महापुण्यं क्षेत्रं सन्निहितो हरिरिति तन्त्रम् ॥

श्रीरस । पु॰ सरलरसे । श्रीवेष्टे ॥

श्रीराग । पुं॰ षड्रागान्तर्गततृतीयरागे ॥

श्रीराम । पुं॰ दशरथात्मजे ॥

श्रील । त्रि॰ श्रीमति । लक्ष्मीवति । लक्ष्मण्ये । श्रियायुक्ते ॥ श्रीरस्यास्ति । सिध्मादित्वाल्लच् ॥ श्रियलाति वा । आदाने । आतोनुपसर्गे कः ॥

श्रीलता । स्त्री॰ महाज्योतिष्मत्याम् ॥

श्रीवत्स । पुं॰ विष्णोश्चिह्नविशेषे । भृगुवत्सदुर्वासस पदाघातरूपेरेखाविशेषे ॥ महापुरुषलक्षणभूते॰ वक्षःस्थले तदर्थदक्षिणावर्त्तरोमावर्त्तविशेषे ॥ प्रदक्षिणावर्त्तविक्षिपरोमश्रीवत्ससहितस्वविभूषिताङ्गमिति गरुडपुराणात् ॥ वदतिमहत्वम् । वद्व्यक्तायांवाचि । वृतृवदिहनिकमिकषिभ्य सइतिस । श्रीयुक्तोवत्स ॥ विष्णौ । कृष्णे । गृहविशेषे ॥ सुवर्णाप्रभेदे । षट्तीङ्गुली ॥

श्रीवत्सकी । पु॰ बहुतवक्रावर्त्तहये ॥

श्रीवत्सभृत् । पुं॰ हरौ । विष्णौ ॥

श्रीवत्सलाञ्छन । पु॰ विष्णौ । श्रीवत्सोमहापुरुषलक्षणभूतस्तद्रोमावर्त्तविशेषोलाञ्छनं चिह्नमस्येतिविग्रह ॥

श्रीवत्साङ्क । पु॰ विष्णौ ॥

श्रीवराह । पुं॰ आदिवराहे । विष्णौ ॥

श्रीवल्लभ । पुं॰ परमात्मनि ॥ श्रिया विद्याभक्तिवल्लभसहाकारे ॥

श्रीवाटी । स्त्री॰ नागवल्लीभेदे ॥

श्रीवारक । पु॰ शाकविशेषे । सितावरे । सूच्याग्रे । सूचीपत्रके । सिराला॰ सिरयारा॰ सिरियारी॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ तच्छाकप्रकारोयथा । श्रीवारकंदलंशाकमारनालेसुसाधितम् । पीडितालोडितं तैलेनासमर्दं समन्वितम् । वातपित्तह

रावक्याविवन्धाध्मानानाशिनी । क फक्रम्यवक्रक्रमीभेदिनीसारसाय नी । सा॰ श्रीवालीत्यर्थः ॥

श्रीवाली । स्त्री॰ श्रीवारकी॰ शाकवि शेषे ॥

श्रीवास । पु॰ विष्णौ । नारायणे ॥ श्रियोवास । श्रस्यवसति॰ श्रीर नपायिनी॰ वसतीत्यर्थः ॥ शिवे । हरे ॥ पङ्कजे । वृकधूपे । सरलद्र वे । श्रीवेष्टे ॥ श्रस्यगुणाः । श्रीवा सोमधुरस्तिक्तः स्निग्धोष्णस्तुवर सर । पित्तलोवातमूर्द्धाक्षिस्वररो गकफापह । रक्षोघ्नःस्वेददौर्गं ध्ययूकाकण्डूव्रणप्रणुत् ॥

श्रीवास्तव । पु॰ चित्रगुप्तात्मजैकाय स्थजातिविशेषे ॥

श्रीविद्या । स्त्री॰ महाविद्याविशेषे । परदेवतायाम् । त्रिपुरसुन्दर्याम् ॥

श्रीवृक्ष । पु॰ बिल्ववृक्षे ॥ अश्वत्थ वृक्षे ॥ श्रीप्रद॰ श्रीप्रियोवावृक्षो स्य । शाकपार्थिवादि ॥

श्रीवत्सः । पु॰ अश्वस्यवक्षआवर्त्ते ॥

श्रीवत्सकी । पु॰ श्रीवत्सकावर्त्तविशि ष्टेऽश्वे ॥ तल्लक्षणं यथा । वक्षोभवा वर्त्तचतुष्टयस्यकण्ठेभवेद्यस्यचरोच मानः । श्रीवत्सकीनामहय : सभ र्त्तुः श्रीपुत्रपौत्रादिविवर्धयेश्चादि ति ॥ श्रीवत्सकीवत्सविदेद्रोमावर्त्तो मुखेदिवेतितुर्वैजयन्ती ॥

श्रीवेष्ट । पु॰ सरलद्रवसारसे । वृक धूपे । श्रीवासे । तस्यगुणायथा । श्रीवेष्ट कटुकस्तिक्तकषाय श्ले ष्मपित्तजित् । योनिदोषव्रणाजीर्ण व्रणाध्मानदोषनुत् ॥ श्रीसम्पदा॰ श्रियोवावेष्टोनियास ॥

श्रीश । पु॰ विष्णौ ॥ श्रीरामे ॥ श्रि यईश ॥

श्रीशैल । पु॰ भारतवर्षस्थपर्वत विशेषे ॥ स्थितयथाविधमनोविल र्थासमर्थाश्रीश्रीशैलस्पृष्टकृष्टरेणुकदोष लब्धे । गाव यथामरलता परिवे ष्टयन्तिकर्णयथाविरचयन्तिसुगान्ध नीडम् ॥ इतियोगतारावली ॥

श्रीसञ्ज्ञम् । न॰ लवङ्गे ॥ श्रिय सञ्ज्ञा सञ्ज्ञायस्य ॥

श्रीहरि । पु॰ परमात्मनि ॥ श्रिय जीवस्योपाधिभूतामविद्यांहरति॰ आत्मज्ञानप्रदानेननाशयति॰ इति श्रीहरिः ॥ श्रिय दधाने । विष्णौ ॥

श्रीहस्तिनी । स्त्री॰ भूरुण्ड्याम् हाती सुंडा॰ इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ ॥ श्रियाहस्त॰ श्रीहस्त । सविद्य तेयस्याः । अतइनि । यद्वा । ह स्त गृह्णातिहस्तयति । अवश्यंश्रि यहस्तयति । आवश्यकेतिणिनि ॥

श्रुप्रका । श्रुघ्नी । स्त्री॰ सर्जिकाक्षारे ॥

श्रुतम् । न॰ शास्त्रे ॥ शास्त्रविचारे ।

वेदे । श्रवणे । सुघना० द्र० भा० ॥ त्रि० विश्रुते । प्रख्याते । श्रवणगोचरे ॥ श्रुयते० श्रूयते स्म । श्रुश्रुवणे । क्त । ॥ भग्नाविवा । श्रु० । क्त ॥

श्रुतकीर्त्ति: । पु० देवर्षौ ॥ स्त्री० ज नकभ्रातुः कुशध्वजकन्यायाम् ॥ त्रि० कीर्त्तियुक्ते ॥

श्रुतदेवी । स्त्री० सरस्वत्यां ॥

श्रुतर्षि । पु० सुश्रुतादृषिषु ॥ सुश्रु ताद्या , श्रुतर्षयइतिविश्वः शब्दभे षः ॥

श्रुतश्रवाः । त्रि० श्रावणश्रितयश्रसि ॥

श्रुतश्रवा । स्त्री० श्रीकृष्णपितृष्वस रि । शिशुपालमातरि ॥

श्रुतश्रवोनुज । पुं० शनैश्चरग्रहे ॥

श्रुतश्रेणी । स्त्री० द्रवन्त्यां ॥

श्रुताध्ययनम् । न० ब्रह्मवादे ॥ ह०चा० रो० ॥

श्रुताध्ययनसम्पन्न ' । त्रि० धर्मशास्त्र ज्ञे ॥ यथा । श्रुताध्ययनसम्पन्ना ' कुलीना सत्यवादिन । राज्ञःसभास द कार्या शत्रौमित्रे चयेसमा . ॥

श्रुतान्वित ' । त्रि० शास्त्रज्ञे ॥

श्रुतार्थ । पुं० शब्दबोधविषयीभू तार्थे । श्रवणमात्रबोध्यार्थे ॥ यथा । श्रुतार्थस्यपरित्यागादश्रुतार्थस्य कल्पनात् । प्राप्तस्यबाधादित्येव परिसङ्ख्यात्रिदोषिकेति ॥

श्रुतायु । पु० सूर्यवंश्योयनृपतिविशे षे ॥

श्रुति । स्त्री० वेदे । आम्नाये । वेदा ख्यपरदेवतायाम् ॥ विनियोगवि धौ सहकारिभूतेप्रमाणविशेषे ॥ तत्रनिरपेक्षोरव श्रुति । साच त्रिविधा । विधात्री० अभिधात्री० विनियोक्त्रीच । तत्राद्यालिङ्गाद्या त्मिका० द्वितीयाव्रीह्यादिश्रुति • यजमानद्रव्यस्वत्वाद्वैतसम्बन्ध ' प्रतीवतेसाविनियोक्त्री । साऽपि त्रिविधा । विभक्तिरूपा० एकाभि धानरूपा० एकपदरूपाचेति । तत्रवि भक्तिश्रुत्याङ्गत्वम् • यथाव्रीहिभि र्यजेतेति० तृतीयाश्रुत्या० व्रीही णांयागाङ्गत्वम् • तद्धिपुरोडाश प्रकृतितया• अङ्गत्वापन्नत्वायान्या गमात्रम् व्रीहिणांयागसम्बन्धस्य आ ख्यातस्याविवक्षितत्वाश्रुत्याङ्गत्व म • तदपिगौरूपद्रव्यपरिच्छेद्यद्वारा० मतुमादम्र्तत्वात् । व्री हीन् प्रोक्षतीतिप्रोक्षणस्यव्रीह्याङ्गत्व द्वितीयाश्रुत्या० तत्प्रोक्षण • नव्री हिस्वरूपार्थंतत्रतैनविनाप्युपपत्ते ' किन्त्वपूर्वसाधनत्वप्रयुक्तम् • व्री हीन्प्रोक्षयागानुष्ठानेऽपूर्वानुपप त्ते : । एवं सर्वत्रहेतु० अपूर्वप्रयु क्तमङ्गत्व बोध्यम् । एवमिमामग्टभ् णन्रशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमा

दस्र॰ मूलस्य॰ द्वितीयास्तुत्या॰ म
न्त्रस्याङ्गाभिधानाङ्गत्वम् । यदाहव
नीयेजुहोतीत्याहवनीयस्य होमाङ्ग
त्व सप्तमीश्रुत्या । एवमन्योपिविभ
क्तिश्रुत्याविनियोगोज्ञेय । पशुना
यजेतेत्यत्रैकत्वपुंस्त्वयोः सामाना
धिकरण्यश्रुत्याकारकाङ्गत्वम् । य
जेतेत्याख्याताऽभिहितसङ्ख्याया
भावनाङ्गत्वम्समानाभिधानश्रुतेरे
वपदश्रुत्याधयाग ङ्गत्वम्॰ नचामू
र्त्यया‌स्या कथभावनाङ्गत्वम॰
कर्तृपरिच्छेदद्वारातदुपपत्ते । क
र्तावाच्च्यपलभ्य॰ आख्यातेनहि
भावनोच्यते॰ साचकर्त्तारंविनाऽनु
पपन्नेतितमाक्षिपति । सेयश्रुति
र्लिङ्गादिभ्य प्रबला॰ लिङ्गादिषु
नप्रत्यक्षोविनियोजक शब्दोऽस्ति॰
किन्तुकल्प्य । यावच्चतैर्विनियोजक
शब्द कल्प्यते॰ तावत्प्र
त्यक्षयाश्रुत्याविनियोगस्य कृतत्वन
तेषांकल्पकत्वशक्तिव्याहतत्वात् । अ
तएवैन्द्र्यालिङ्गमैन्द्रोपस्थानार्थत्व
म्॰ किन्त्वैन्द्र्यागार्हपत्यमुपतिष्ठत
इत्यत्र॰ गार्हपत्यमितिद्वितीया
श्रुत्या॰ गार्हपत्योपस्थानार्थत्वम् ॥
अन्यदेवीगीतायांदेवीवाक्य यथा ।
सर्वज्ञाया . सर्वशक्तिमतोवेद
समुत्थित । अज्ञानस्यममाभावा
दप्रमाणानचश्रुतिरितिसर्वज्ञात्

सर्वशक्तेश्चमत्पङ्क्तिपाठेतुमत्तोमत्
स्वरूपादित्यर्थः ॥ प्रयोगविध्युप
योगिप्रमाणविशेषे ॥ तत्रक्रमप
रश्चनश्रुति । तच्चद्विविधम् ।
केवलक्रमपरम्॰ तद्विशिष्टपदार्थ
क्रमपरञ्च । तत्रवेदंकृत्वावेदिं क
रोतीतिकेवलक्रमपरम्॰ वेदि
करणादेर्वचनान्तरप्राप्तत्वात् । वष
ट्कर्त्तुः प्रथमभक्षइतितुक्रमवि
शिष्टपदार्थपरम्॰ एकप्रसरताभ
ङ्गभयेनभक्षानुवादेनक्रममात्रस्यवि
धातुमशक्यत्वात् । सेयंश्रुतिरित
रप्रमाणापेक्षयाबलवती॰ तेषाम
चनकल्पनद्वाराक्रमप्रमाणत्वात् ।
अतएवाश्विनग्रहस्यपाठक्रमात्तृ
तीयस्यापिग्रहणप्रसक्तावाश्विनोद
शमोगृह्यतइतिवचनाद्दशमस्थानेग्र
हणमित्युक्तम् ॥ कर्णः । अस्यप
र्याय । कर्णशब्दपर्यायोश्च श्रुति
स्त्रीश्रवणा श्रव॰ ॥ अस्यशुभाशुभ
लक्षण यथा । रक्ताल्पकृष्णस्तुक
र्णा स्युः पापमृत्यव. । निर्मां
सैश्चिपिटैर्भोगा. कृपणाङ्गस्वकर्ण
का ॥ शङ्कुकर्णाश्चराजानोरोम
कर्णाः शतायुष । ह्रस्वकर्णाश्च
राजानोधनिन परिकीर्त्तिता
॥ श्रवणे । वाक्यजनितवाक्या
र्थविज्ञाने । मननिदिध्यासन
सहकृतश्रवणज्ञाने ॥ श्रोत्रकर्मणि॥

मार्त्तायाम् ॥ अभ्यासि ॥ षड्जा दिस्वरारम्भकावयवशब्दविशेष ॥ तदुक्तम् । प्रथमश्रवणाच्छब्द श्रूयते ह्रस्वमात्रक । सा श्रुति सम्परिज्ञेया स्वरावयवलक्षणेति ॥ श्रव णं ॥ श्रूयते । स्वर्गास्निन्निति कर्म्मविशिष्टम् ॥ श्रूयतेधर्म्मोऽनयेति वा । श्रुयजोविस्तुश्च · करणद्युति क्तिन् ॥

श्रुतिकट · । पुं॰ प्रायश्चित्ते ॥ पक्षे ॥ सर्पशीर्षे । प्रायश्चित्ते ॥ इ॰ मेदिनिहेमचन्द्रौ ॥

श्रुतिकट . । पुं॰ कठोरशब्दे ॥

श्रुतिजीविका । स्त्री॰ स्मृतौ ॥

श्रुतितत्पर · । त्रि॰ वेदाभ्यासरते ॥ सकर्णे ॥

श्रुतिधर : त्रि॰ श्रुतमात्रधारके ॥ तद्गौषधमुक्तं गारुडे यथा । हरिद्राच । वचाकर्ष-वेमकृत्

शीत्वाघृतयेव्र । सर्वरोगविनिर्मुक्तश्च पूर्णपलशतमिव ॥ सघोरं भक्षितकुर्यात् समाहिनसप्तजं । न रश्रुतिधरंशूरमृगेन्द्रगतिविक्रमम् पद्मगौरप्रतीकाशयुक्तं द्व्यशतायुषा । वाकणाद्धाक्रान्तिविप्रसततंदुग्ध मौञ्जिनम् । मधुसर्पि . समायुक्तं वचमायुष्करंभवेत् । तत्स्वगघ मधुमासार्द्धंद्व्यषणंसञ्चिवम् । कुर्यान्नरंश्रुतिधरंप्रमदाजनवल्लभ मिति ॥ १६१ अध्याय · ॥

श्रुतिवर्जित । त्रि॰ बधिरे ॥ ना स्तिके ॥ श्रुतिभ्यां॰ श्रुत्यावावर्जि त ॥

श्रुतिवेध · । पुं॰ कर्णवेधे ॥

श्रुतिस्फोटा । स्त्री॰ कर्णस्फोटा याम् । त्रिपुटायांलतायाम् ॥

श्रुतोपनिषत्क : । त्रि॰ ज्ञानिनि ॥

श्रेटी । स्त्री॰ लोलावत्युक्ताङ्कविशेषे ॥

श्रेणि · । पु॰ स्त्री॰ वीथ्याम् । पाल्यौ । पङ्क्तौ ॥ सदृशनिकरसंहतौ । कारुसंहतौ । एकेनशिल्पेनपण्येनवायेजीवन्ति॰ तेषांसमूहे ॥ श्रयति॰ श्रीयतेवा । श्रिञ्॰ । वह्निश्रीतनि ॥ एकमुख्येसजाति समूहे । सैकपार्श्वे ॥

श्रेणिक पु॰ मगधदेशीयनृपति विशेषे ॥ इति हेमचन्द्र ।

श्रेणी । स्त्री॰ श्रेणिशब्दार्थे ॥

श्रेणीधर्म · । पुं॰ वणिगादीनांधर्मे ॥

श्रेय · । न॰ मुक्तौ । निर्वाणे । नि श्रेयसि । वेदबोधितपरमपुरुषार्थे । स्वरूपावस्थानि । अनपायिसुखा बाप्तिलक्षणे । आगमज्ञापितेवृत्ते ॥ यथा । कुर्वेश्वनरकव्याधिश्चिकित्सा मकरोतिय : । गत्वानिरौषधदेशं व्याधितस्य किं करिष्यति ॥ याव त्तिष्ठतिदेहोयतावत्तत्त्वं समभ्यसेत् । सन्दीप्तेभवनेकि कुम्भं खनतिपार्व

ति । व्याघ्रीवास्ते जरायायुर्याति भिन्नघटाम्बुवत् । निघ्नन्तिरिपुवद्रोगास्तस्माच्छ्रेय समाचरेत् ॥ यावन्नाश्रयतेदुःखंयावन्नायान्तिचापदः । यावन्नेन्द्रियवैकल्यं तावच्छ्रेय समाचरेत् ॥ कालोनज्ञायतेनानाकार्यैः संसारसम्भवैः । सुखदुःखंजनोहन्तनवेत्तिहितमात्मनः कुतिकुलाद्यैवप्रथमेोल्लासः ॥ कल्याणे । मङ्गले । शुभे ॥ धर्मे । । वेदविहितप्राणिनामभ्युदयनिःश्रेयससाधने० प्रवृत्तिनिवृत्तिलक्षणे । पुण्ये ॥ त्रि० अतिप्रशस्ते । शस्ते ॥ द्वयमनयोरतिशयेनप्रशस्तम् । द्विवचनेतोयसुन् । प्रशस्यस्यश्र । विद्याद्यधिके ॥ धर्मार्थावुच्यतेश्रेय० कामार्थौ० धर्म एवच । अर्थ एवेहवाश्रेयस्त्रिवर्गइतितुस्थिति ॥ अयमुपदेशोवुभूत्सूनप्रतिबोध्य ॥

श्रेयसी । स्त्री० करिपिप्पल्याम् ॥ अभयायाम् । पाठायाम् । अम्बष्ठायाम् । श्रेष्ठायाम् ॥ डुगित्वान्ङीप् ॥

श्रेयाश । पुं० हतार्हद्विशेषे ॥

श्रेष्ठ । पुं० कुबेरे । धनदे ॥ विप्रे ॥ नृपे ॥ मुख्यप्राणे । न० गोदुग्धे । गव्ये ॥ त्रि० मुख्ये । वरे । पुष्कले । सत्तमे । अतिशोभने ॥ अयमेषामतिशयेनप्रशस्यः । अतिशायनेतमबिष्ठनाविति इष्ठन् । प्रशस्यस्यश्र ॥ प्रधानभूते ॥ ज्येष्ठे ॥ वृद्धे ॥

श्रेष्ठवाक् । पुं० शाकवृक्षे ॥

श्रेष्ठता । स्त्री० श्रेष्ठत्वे ॥

श्रेष्ठा । स्त्री० स्थलपद्मिन्याम् ॥ उत्तमायांनार्याम् ॥ ज्येष्ठानक्षत्रे ॥

श्रेष्ठाम्लम् । न० वृक्षाम्ले ॥

श्रेष्ठी । पुं० कुलोत्तमशिल्पिनि ॥

श्रोण । त्रि० अङ्घ्रावेपङ्गौ ॥ श्रोणति । श्रोणृ सङ्घाते । पचाद्यच् ॥ यद्वा । शृणोति । श्रु० । बाहुलकान्न ॥

श्रोणि । स्त्री० कट्याम् ॥ श्रोणति । श्रोणृ० । इन् ॥ यद्वा । श्रूयतेपुंभि । श्रु० । वह्निश्रिश्रुयुद्रुग्लाहात्वरिभ्योनित्ति नि ॥ पथि ॥

श्रोणीफलम् । न० कटौ ॥

श्रोणीफलकम । न० कटिपार्श्वे । कटौ ॥ श्रोणि फलकमिव० चर्माकारत्वात् ॥

श्रोणिबिम्बम् । न० कटिसूत्रे ॥

श्रोणिसूत्रम् । न० खड्गबन्धनसूत्रे । परतला० इ० भा० प्र० ॥

श्रोणी । स्त्री० कट्याम् ॥ पथि ॥ कृदिकारादक्तिनइतिपक्षेङीष् ॥

श्रोतव्य । त्रि० श्रवणीये । श्रोतुं योग्ये । श्रोतव्य श्रुतिवाक्येभ्योम

न्यधोपपत्तिभिः ।

श्रोत्र । न० कर्णः ॥

श्रोता । त्रि० श्रवणकर्त्तृ । यो ह्यर्थं सम्यगवबुध्यते स एव श्रोता भवति ॥ यथा । वक्ता रसविहीनश्चाडम्बरं श्रोता यन्नानुरज्यते । इति ॥ अपि च । बोधविहीने श्रोतरि वक्तुर्वाक्यं प्रयाति वैफल्यम् । नयनविहीने भर्त्तरि लावण्यमिवाङ्गनानाम् ॥ इति ॥ शृणोति । श्रु० । तृच् ॥

श्रोत्रम् । न० श्रुतिः । कर्णः । शब्दग्राहकमिन्द्रियविशेषः । शब्दाभिव्यञ्जकमिन्द्रियम् ॥ शृणोत्यनेनेति श्रोत्रम् । शब्दश्रवणप्रतिकरणम् । श्रूयतेऽनेन वा । श्रु० । ष्ट्रन् ॥ कर्णशष्कुल्यवच्छिन्ननभ एव श्रोत्रम् ॥

श्रोत्रिय । पु० छान्दसः । अधीतवेदः ॥ विद्याचारवान् ॥ छन्दोऽधीते । श्रोत्रियश्छन्दोऽधीते इति । छन्दस् शब्दस्य श्रोत्रभावो घन्प्रत्ययश्छन्दोऽध्यायिनि निपात्यते ॥ छन्दोऽध्यायिनि ॥ श्रोत्रियलक्षणं यथा । जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयः संस्कारैर्द्विज उच्यते । विद्याभ्यासाद्भवेद्विप्रः श्रोत्रियस्त्रिभिरेव हि ॥ इति पाद्मे उत्तरखण्डे ११६ अध्यायः ॥ अपि च । एकां शाखां सकल्पाम् षड्भिरङ्गैरधीत्य च । षट्कर्मनिरतो विप्रः श्रोत्रियो नाम धर्मवित् ॥ इति दानकमलाकरः ॥

श्रोत्रियता । स्त्री० अवे । श्रोत्रियत्वम् ॥

श्रोत्रियत्वम् । न० श्रोत्र । वेदवेदाङ्गपारगत्वम् । वेदान्तार्थपारगत्वम् । श्रोत्रियस्य भावः । त्व ॥ श्रोत्रिये कामराहित्यात्सर्वानन्दाः सदा स्थिताः । साम्राज्यसकलान्कामान्सर्वतिपात्रिति सारः ॥

श्रौतम् । न० अग्नित्रयी । गार्हपत्याहवनीयदक्षिणाग्नयः । त्रि० वेदसम्बन्धि ॥ श्रुतौ भवम् । श्रुतिरिदमित्यर्थे प्रज्ञाद्यण् । श्रुतिविहितधर्मादौ ॥ यथा । धर्मश्च द्विविधः श्रौतः स्मार्तश्चेति । दाराग्निहोत्रसम्बन्धि इज्या श्रौतस्य लक्षणम् ॥ स्मार्तो वर्णाश्रमाचारो यमैश्च नियमैर्युतः ॥ पूर्वेभ्यो वेदयित्वेदं श्रौतं सप्तर्षयोऽब्रुवन् ॥ ऋचो यजूंषि सामानि ब्रह्मणोऽङ्गानि सा श्रुतिः । मन्वन्तरस्यातीतस्य स्मृत्वा तन्मनुरब्रवीत् ॥ ततः स्मार्तः स्मृतो धर्मो वर्णाश्रमविभागशः । एवं वै द्विविधो धर्मः शिष्टाचारः स उच्यते । शिष्टैः श्रवणाच्छ्रौतः स्मरणात् स्मार्त उच्यते ॥ इत्या वेदात्मक

श्रौत · स्मार्त्तीनवोग्निमात्मकइति
मात्स्ये १२॰ अध्याय ॥
श्रौतयज्ञ । पु॰ अग्निहोत्रदर्शपौ
र्णमासादौ ॥ श्रुत्याप्रोक्त श्रौतः
। अण् । सचासौयज्ञश्च ॥
श्रौतसत्कृति । स्त्री॰ वेदोक्तसत्क्रि
यायाम् । यथा । गृहस्थस्यक्रिया
सर्वाश्चागमोक्ता कलौशिवे । नान्य
मार्गैः क्रियासिद्धि कदापिगृहमेधि
नाम ॥ भैरवकल्प्यामेदेविवेदो
क्त दण्डधारणम् । कलौनास्त्येवत
त्त्वज्ञे यतस्तच्च श्रौतसत्कृतिरिति
म॰ नि॰ तन्त्रम् ॥
श्रौत्रम् । न॰ श्रोत्रियतायाम् । श्रो
त्रियस्यकर्म भावोवा । युवादित्वा
दण् ॰ श्रोत्रियस्ययलोपश्च ॥ श्रोत्रा
णांसमूहे ॥ भिक्षादण् ॥
श्रौषट् । अ॰ देवहविर्दाने ॥ श्रूयते
ऽनेन । श्रु॰ । बाहुलकात् ॰ डौष
ट् ॥
श्लक्ष्ण । त्रि॰ स्तोके । अल्पपर्यायाय
था । स्तोकाल्पक्षुल्लका · सूक्ष्म श्ल
क्ष्णदभ्रकृशंतनु । स्त्रियांमात्राचुटि
॰ पुंसिलवलेशकणाणव ॥ इति
॥ मनोहरे ॥ सुखस्पर्शे । अपरुषे
। स्निग्धे ॥ श्लिष्यते॰ श्लिष्यतिवा ।
श्लिषआलिङ्गने । श्लिषेरच्चोपधाया
इतिक्स ॥
श्लक्ष्णकम् । न॰ पूगफले ॥

श्लक्ष्णतीक्ष्णायम् । न॰ शुक्ते । शूके ॥
श्लक्ष्णकशश्चतत्तीक्ष्णञ्च॰ तच्चतद
यश्च ॥
श्लक्ष्णत्वक् । पुं॰ अश्मन्तकवृक्षे ॥ सु
न्दरवल्कले ॥
श्लक्ष्णभूमि । स्त्री॰ कृष्णमृदि ॥
श्लथ । त्रि॰ शैथिल्ये । शिथिले ॥
श्लाघनम् । न॰ अभिनन्दने ॥
श्लाघा । स्त्री॰ अभिलाषे । इच्छाया
म् ॥ उपास्तौ । परिचर्यायाम् ॥
प्रशंसायाम । अविद्यमानगुणसम्ब
न्धज्ञापने ॥
श्लाघिष्ठ । त्रि॰ श्लाघ्यतमे ॥
श्लाघ्य । त्रि॰ प्रशस्ते । श्लाघनीये ।
स्तुत्ये ॥ आशास्ये ॥
श्लिकु । पु॰ सेवके । भृत्ये ॥ श्लिष्य
ति॰ यावत्कार्यं लगतिव्याप्रियते ।
श्लिषआलिङ्गने । श्लिषि कषेति
कु कसान्तादेश ॥ पिङ्गे ॥ न॰
ज्योतिःशास्त्रे ॥
श्लिषा । स्त्री॰ आलिङ्गने ॥
श्लिष्ट । त्रि॰ सम्पृक्ते । गत्यर्थाऽक
र्मकेति॰ श्लिषि · क्त ॥ श्लेषयुक्त
शब्दादौ । भिन्नार्थैकरूपान्वितवा
क्ये ॥ तल्लक्षणं यथा । श्लिष्टमिष्टम
विस्पष्टमेकरूपान्वितं वचइति ॥
श्लीपदम् । न॰ पादरुग्भिदि । पाद
वल्मीके ॥ अस्यनिदानन्तु । य
सज्वरोवङ्क्षणयोर्भृशार्त्तिः श्री

थोऽन्यथापादगत क्रमेण । तच्छ्री
पदस्यात्कारकार्थं नैव श्लिष्टोऽनास
स्वपिकोपिदाहु ॥ पुराणोदकभू
यिष्ठा सर्वर्त्तुषु च शीतला ये
देशास्ते पुष्पायन्ते श्लीपदानि विशेष
तः ॥ इति ॥ विशेषतस्तद्युक्तेरन्य
त्रापि भवतीति बोध्यम् ॥

श्लीपदप्रभवः । पुं० आम्रवृक्षः ॥

श्लीपदापहः । पुं० पुत्रजीववृक्षः ॥

श्लीपदी । त्रि० व्याधिना स्थूलचरणः ॥

श्लील । त्रि० लक्ष्मीवति । श्रीमति ॥ श्रि
यं लाति । ला० । क । कपिलका
दित्वात् लत्वम् ॥

श्लेषः । पुं० संयोगः । सन्धिः ॥ शब्दा
लङ्कारविशेषः । तस्य लक्षणादि यथा ।
वाच्यभेदेन भिन्ना यद्युगपद्भाष
णस्पृशः । श्लिष्यन्ति शब्दाः श्लेषो
सावक्षरादिभिरष्टधा ॥ अर्थभेदेन
शब्दभेदइति दर्शने० काव्यमार्गे स्व
रोनगण्यतइति च मते० वाच्यभेदेन
भिन्ना अपि शब्दा यद्युगपदुच्चारणेन
श्लिष्यन्ति० भिन्नस्वरूपमपह्नुवते०
सश्लेषः । स च वर्णपदलिङ्गभाषा
प्रकृतिप्रत्ययविभक्तिवचनानां भेदा
दष्टधा । क्रमेणोदाहरणम् । अल
ङ्कारः शङ्काकरनरकपालः परिज
नो विशीर्णाङ्गो भृङ्गी वसु च वृष
एको बहुवयाः । अवस्थेयं स्था
णोरपि भवति सर्वामरगुरोर्वि
धौ वक्रे मूर्ध्नि स्थितवति वयं के पु
नरमी ॥ विधौ चन्द्रे एव० विधौ
दैवे वक्रे कुटिले एव० वक्रे प्रतिकूले
० मूर्ध्नि मस्तके स्थितवति सति सर्वा
मरगुरोर्महादेवस्यापीयमवस्था भव
ति० अमी मानुषा वयं पुनः केषां
गणनायामित्यर्थः । अत्र विधा
वित्युवर्णं० वर्णश्लेषः ॥
पृथुकार्त्तस्वरपात्रं भूषितनि
श्शेषपरिजनं देव । विलसत्करेणु
गहनं सम्प्रति सममावयोः सदन
म् ॥ भक्तिप्रह्वविलोकनप्रणयिनी
नीलोत्पलस्पर्द्धिनी । ध्यानालम्बन
तां समाधिनिरतैर्नीते हित
प्राप्तये । लावण्यैकमहानिधौ रसि
कतां लक्ष्मीदृशोस्तन्वती युष्मा
कं कुरुतां भवार्त्तिशमनं नेत्रे तनुर्वा
हरेः ॥ एवं वचनश्लेषोऽपि ॥ महदे
सुरसन्धम्मे तमव समासङ्गमागमा
हरणे । हरबहुसरणं तं चित्तमो
हमवसरउमे सहसा ॥ अयं सर्वाणि
शास्त्राणि हृदि ज्ञेषु च वक्ष्यति । सा
मर्थ्यकृदमित्राणां मित्राणाञ्च नृपात्म
जः ॥ रक्षितरमणीये पादप
प्रावलोकनसमयपराभ्रापूर्वसम्प
तृसदृशम् । प्रथमनिवासमध्ये जातु
चित्तप्रसादादक्षुभितदृष्टिः कां
न्दितासातथामि ॥ सर्वस्वहरसर्व
स्यभवच्छेदतत्परः । नयोपकार

साम्मुख्यमायासितनुनत्तमम् ॥ भेदाभावात्प्रकृत्यादेर्भेदोपि नवमो भवेत् । नवमोपीत्यपिभिन्नक्रम ॥ उदाहरणम् । योऽसकृत्परगोत्राणांपक्षच्छेदक्षणक्षम । शतकोटिदतांबिभ्रद्विबुधेन्द्र सराजते ॥ अत्र प्रकरणादिनियमाभावात्. द्वावप्यर्थौवाच्यौ ॥ अर्थालङ्कारविशेषे ॥ तल्लक्षणादयोयथा । श्लेष सवाक्यएकस्मिन्यत्रानेकार्थताभवेत् ॥ एकार्थप्रतिपादकानामेवशब्दानांयत्रानेकोर्थ सश्लेष । उदाहरणम् । उदयमयतेदिङ्मालिन्यं निराकुरुतेत-राम्. नयतिनिधनं निद्रामुद्राम्प्रवर्तयतिक्रिया । रचयतितरांस्वैराचारप्रवर्त्तनकर्त्तनम् . बतबतलसत्तेज पुञ्जोविभातिविभाकर ॥ अत्राभिधायानियन्त्रणात्. द्वावप्यर्थौ भूपौवाच्यौ ॥ श्लेषणम् । श्लिष. । घञ् ॥ ऐक्ये ॥ श्लिष्यति । श्यादयोपिलिषा ॥

श्लेषणम् । न. एकीभवने ॥

श्लेष्मक । पु. कफे ॥

श्लेष्मकर । त्रि. कफवर्द्धकद्रव्येषु ॥ तानियथा । भोजनानन्तरस्नानजलपान तृषाविना । तिलतैलस्निग्धतैलंस्निग्धामामलकीद्रवम् ॥ पर्युषितान्नंतक्रसुपक्व रम्भाफल दधि । मायास्वुशर्करालोयसुस्निग्धस्यन्दनम ॥ नारिकेलोदककृष्णस्नानपर्युषितजलम् । तक्रसुस्वापक्वफलसुपक्व कर्कटीफलम् ॥ स्वातस्नानमत्र्येषासु मूलकाथ रोष्मकारणम् । तज्जलवल्लभम्भ्रपक्षह दीयविनाशनमिति. ब्र. वै. १६ अध्याय ॥

श्लेष्मघना । स्त्री. मल्लिकायाम् ॥ केतक्याम् ॥

श्लेष्मघ्न । त्रि. श्लेष्मनाशके । न. मधुनि ॥ श्लेष्माणंहन्ति । हन. । अमनुष्येतिटक् ॥

श्लेष्मघ्ना । स्त्री. मल्लिकायाम् ॥ कम्पिल्लके ॥ इ. हे. न्द्र ॥

श्लेष्मघ्नी । स्त्री. मल्लिकायाम् ॥ ज्योतिष्मत्याम् ॥ टित्वान्ङीप ॥ त्रि कटुनि । त्र्योषे ॥ इ. मे. कर ॥

श्लेष्मण । पु. श्लेष्मले । बहुवारके ॥ सन्धिस्थकफे ॥ त्रि. श्लेष्मवति । श्लेष्माऽस्त्यस्य । पामादित्वान्न ॥

श्लेष्मणा । स्त्री. वृक्षभेदे । तपर्ग्याम् । गुरुस्कन्धे ॥

श्लेष्मा । पुं. कफे ॥ तस्यप्रकोपहेतुर्यथा । गुरुमधुररसातिस्निग्धदुग्धेक्षुभक्ष्यद्रवदधिदिननिद्रापूपसर्पिःप्रपूरैः । तुहिनपतनकाले श्लेष्मण समप्रकोप प्रभवति

दिवसादौ भुक्तमात्रे वसन्ते ॥ तस्य
लक्षणं यथा । स्तैमित्यमधुरत्वस्थता
शिशिरताशीतत्वप्रसेकामलप्राचु
र्य्यस्थिरतारसनत्व कण्डूरति
स्वल्पता । आलस्यचिरकारिताक
ठिनताशायावृत्ति स्निग्धतातन्द्रा
ल्पमल्पदहनाम्लगुरुतापता क
फोन्माद ॥ तत्प्रशमनाकार
णं यथा । गुरुशीतमृदुस्निग्धमधुर
स्थिरपिच्छिला । श्लेष्मणः
प्रशमयान्ति विपरीतगुणैर्गुणाः ॥
रूक्षक्षारकषायतिक्तकटुकव्यायाम
निष्ठीवनधूमसेवाधूमनियुद्धजागर
तिक्तमद्यपद्घाततम । धूमात्यु
पाभिरोविरेचनवमनदीपनाद्दि
कपानाहारविहारभेषजमिदं श्ले
ष्मणामुपशमयेत् ॥ अलिप० । सर्व
धातुभ्यो मलिनम् ॥

श्लेष्मल । पु० शेलौ । श्लेष्मात
कौ ॥ त्रि० श्लेष्मयुक्ते । कफि
नि ॥ श्लेष्मा अस्ति । सिध्मादि
भ्यश्चेति पञ्चम्यां लच् ॥

श्लेष्मवान् । त्रि० श्लेष्मलि ॥ त
जभावे मतुप ॥

श्लेष्मघ्न । पु० कटफलवृक्षे ॥

श्लेष्महर । त्रि० श्लेष्महरद्रव्ये
षु ॥ तानि यथा । वज्रखेदभ्रष्टभ
क्तपक्वतैलविश्राणकाम् । आमम्
शुष्कभक्ष्यशुष्कापक्वहरीतकी ।
पिण्डारकमपक्वस्वरम्भाफलमपक्व
कम् । शशधारसिन्धुवारमनाहा
रमपानकम् ॥ सघृतरीचनाचूर्णं
सघृतशृङ्गवेरम् । मरीचपिप्प
लीशुष्कमार्द्रकक्षीरकमधु ॥ द्र
व्याण्येतानि गन्धर्विसद्यश्लेष्महरा
णि चैतन्त्र० वै० १६ऽध्याय ॥

श्लेष्मात । प० श्लेष्मातकी ।
बहुवारके ॥

श्लेष्मातक । पु० शेलौ । शेलि ।
बहुवारके । लसीडा० कू० भा०
प्र० ॥ श्लेष्माणमन्तति । अत
सातत्यगमने । कर्म्मण्युपपदस्य ख्यी
रपूर्वस्यापि ॥

श्लैष्मिक । त्रि० कफजे ॥ श्ले
ष्मणः शमनः कोपनो वा । तस्यापि
त्वक्प्रभव । शमनकोपनयोरिति ठ
ञ् ॥ कफस्य शमनः ॥

श्लोक । पु० पद्ये । अनुष्टुप्प्र
भेदे ॥ यथा । पञ्चमं लघु सर्वत्र
सममस्तु समेलघु । पादेष्वविष
मेष्वश्लोकोऽनुष्टुप्प्रकीर्त्तित
॥ कश्चित्पादेतु विषमेष्वसमाप्यास
योपिता । तत्रापि सर्वेषां श्लोकि
कान्ति त्वं यशस्वम । यशसि ॥
यथा । पुण्यश्लोको नलो राजा पुण्य
श्लोको युधिष्ठिरः । पुण्यश्लोका
च वैदेही पुण्यश्लोको जनार्द्दनः
॥ वेदमन्त्रे ॥ सङ्घाते ॥ श्लोकय

ते ॥ श्लोकसङ्घाते । घञ् ॥

श्लोककार । पु॰ वाल्मीकिमुनौ ॥ श्लोककृति ॥ श्लोक करोतिकर्मण्यण् ॥

श्लोक्य । त्रि॰ पुण्यकीर्त्यर्हे ॥

श्वःकार्य्यम् । न॰ आगामिन्यहनि कर्त्तव्ये ॥ यथा । श्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चापराह्णिकम् ॥ नहि मृत्युः प्रतीक्षेत कृतं वाप्यथवा कृतम् ॥ इति कुलार्णवतन्त्रम् ॥

श्वःश्रेयसम् । न॰ शिवे । भद्रे । कल्याणे । मङ्गले । शुभे । शस्ते । अर्थ परपदस्थाच्छ्वःशब्द कालवाच्यपि । अभिधत्ते स्वभावेन॰ तेनैषौ मङ्गलार्थकावितिपाणिनीयमतदर्पणः ॥ परमात्मनि । परानन्दे । धर्मे च । शान्ते । सुखे ॥ श्वः आगामी श्रेयोऽस्य । श्वसीवसीय श्रेयसञ्चेत्यच् समासान्तः ॥ श्वः श्रेयश्चेति विग्रहे॰ मयूरव्यंसकादित्वात्समासः ॥

श्वगण । पु॰ कुक्कुरसमूहे ॥

श्वगणी । त्रि॰ शुनांपोषके ॥ श्वगणी । स्त्र्यश्चङ्गिन ॥

श्वग्राही । त्रि॰ शुनांपोषके ॥ शुनाग्राही ॥

श्वचक्रम् । न॰ कुक्कुरचेष्टायाम् ॥ पश्यवारश्याम् ॥

श्वदंष्ट्रक । पुं॰ गोक्षुरे ॥

श्वदंष्ट्रा । स्त्री॰ गोकण्टकी । गोक्षुरके शुनोदंष्ट्रेव ॥

श्वधूर्त्त पु॰ शृगाले ॥

श्वा । पु॰ ग्राममृगे । अस्य पर्याया यथा । कौलेयक सारमेय कुक्कुरोमृगदंशक । शुनकोभषकः श्वा स्यादिति ॥ शुनोलक्षणं यथा । पदा पञ्चनखास्तस्य ऽयचरणः षड्भिर्नखैर्दक्षिणस्तथौष्ठाग्रनखो मृगेश्वरगतिर्जिघ्रन भुवं यातिच । लाङ्गूलसटः॰ हृग्दृसदृशौ कर्णौ च लम्बौ मृदू यस्य स्यात् सकरोतिपीठरं चिरात्पुष्टां श्रियं वै गृहे ॥ इति वाराही ॥ अस्य परीक्षा तु मृगयार्थं शाकुनार्थं कौतुकार्थं मपीक्षिता । श्वान पोष्यास्ततस्तेषां मन्वच्म्यामिलक्षणम् ॥ गुणजातिप्रभेदेन शुनोभेदा ह्यनेकशः । सात्त्विकाराजसाश्चैव तामसास्त्रिधामताः ॥ अन्नाल्पपरिक्षीणाः पवित्राः॰ स्वल्पभोजिनः । श्वानस्ते सात्त्विकाः प्रोक्ता दृश्यन्ते च क्वचित्क्वचित् ॥ १ ॥ कृशा बहुभुजो दीर्घाः गुरुवक्षसनूदराः । लाङ्गुलस्था चाङ्किकाः श्वानस्ते राजसामताः ॥ २ ॥ अल्पश्रमेणयेश्रान्ता लम्बजिह्वा गुरूदराः । श्वानस्ते तामसाज्ञेयाः सन्त्यावनसमाश्रयाः ॥ ३ ॥ ब्रह्मादिजातिभेदेन चतुर्द्धा सर्व एव हि । शुभ्रादौ ॥ घ्राणश्च कर्णा लघुपुच्छास्तनूदरा

सुश्लक्ष्णरद्नाश्च श्वानस्ते व्रजन्ति नाशं ॥ १ ॥ रक्ताक्षाश्च नुलोमानो लम्बकर्णा नखदराः । दीर्घादीर्घनखरदा श्वानस्ते चञ्चलाः ॥ २ ॥ येषां तत्त्वर्णाः स्युः तनुलोमानप्येवं । कृष्णाः कृष्णालश्च श्वानो वैश्यजातय ॥ ३ ॥ कृष्णवर्णास्तनुमुखा दीर्घरोमाण एव च । चक्षुषा श्यामयुक्ताश्च श्वान शूद्रजातय ॥ ४ ॥ लघुप्रमाणास्तु क्रूदराः येये ऽमेध्यभक्षाश्च पुच्छकाश्च । प्रष्ठपुच्छालघसुप्रदन्तास्ते चान्त्यजा कुकुरजातय स्युः ॥ ५ ॥ द्विजातिष्विह ससर्गात् द्विजाति श्वाभया भवेत् । लक्षणत्रयसम्बन्धात् त्रिजातिर्धननाशनः ॥ चतुर्भो ज । द्विजातिर्विजातिर्विजाति श्वानशोभनास । भयधन क्षयशोक विद्धाति यथाक्रमम ॥ कूतिभोजरा जकलीयुक्तिकल्पतरु ॥ शुन्या लक्षणं यथा । पादे पादे पञ्चपञ्चाऽयपादे वामे यक्ष षण्णखा मल्लिकाख्या । वक्त्रं पुच्छं पिङ्गला सम्यक्वर्णा धासारध्र कुक्कुरी पातिपुष्टा ॥ इति वाराही ॥ श्वयति । टौ चोऽश्वगतिवृद्ध्योः । श्वन् धनि तिसाधु । वास्तुग । स्थानभेदे ॥

श्वानिद्रा । स्त्री० श्वानिद्रायाम् ॥ श्वानिद्रायां श्वानवत्पदसन्निः तां कृष्णा तुहिनशीलां तु । तस्यां किलकि चिन्द्रात्वाना उपवसन्न । तथा च ति र्यगधिकरणे ० शावरभाष्यम् । श्वानवत्तुहिन्यां सुपवसत पश्यामहेति । श्वानानिद्रेति विदन्ते । विभाषासि मासु रात्र्या याम्यालां निन्द्यानामिति निन्द्याल्पतत्पुरुषस्य पाणिनिकौमुद्य म् ॥

श्वनिद्रा । स्त्री० श्वनिद्रि ॥ श्वानि द्रा । विभाषासि निद्रति पक्षे कौमुद्यामा च ॥

श्वपक्ष् । पुं० श्वपचे ॥ निपाद श्वपच । श्वपचिति शे पाणिनि ॥

श्वपच । पु० श्वपाकी । चण्डाली । चान्त्यावसायी मस्यस चाण्डालम् ॥ च ण्डाल धर्मा यथा । चण्डाल श्वपचानान्तु वहिर्ग्रामात्प्रतिश्रय । अपपात्राश्च कर्तव्या धनमेषाश्व गर्दभम् ॥ वा सासि मृत चैलानि भिन्नभाण्डे षु भोजनम् । कार्ष्णायसमलङ्कार. परि ब्रज्या च नित्यश ॥ न तै समयम न्विच्छेत् पुरुषो धर्ममाचरन् । व्य वहारो मिथस्तेषां विवाहः सदृशै सह ॥ अन्नमेषां पराधीनं देयं स्याद्भि न्नभाजने । रात्रौ न विचरेयुस्ते ग्रामे षु नगरेषु च ॥ दिवा चरेयु कार्यार्थं चिह्निता राजशासनै । अबान्धवं शवञ्चैव निर्हरेयुरिति स्थिति ॥ वध्यांश्च हन्यु सतत यथाशास्त्रं नृ

पाकया । वध्यवासांसि गृह्णीयुः
शय्याश्चाभरणानि चेति मनुः ॥ च
ण्डाल, श्वपच, क्षत्ता, सूतो वैदेह
कस्तथा । मागधायोगवौ चैव सप्तै
तेऽन्त्यावसायिनः ॥ इत्यङ्गिराः ॥
श्वपच । डोम० डुमडा० इ० भा०
प्र० ॥ श्वानं पचति । डुपचष्० ।
पचाद्यच् ॥

श्वपदम् । न० कुक्कुरपादे ॥

श्वपाक । पुं० निषादे, चण्डाले ॥
तस्योत्पत्तिर्यथा । क्षत्तुर्जातस्तथो
ग्रायां श्वपाक इति कीर्त्त्यते० इति म
नुः । शूद्रेण वैश्यायां जातः क्षत्ता
० क्षत्रियेण शूद्रायां जाता उग्रा० ते
न तस्यां जातः, श्वपाक इत्युच्यत इति
कुल्लूकभट्टः ॥

श्वफल । पुं० बीजपूरे ॥

श्वफल्क । पुं० वृष्णिपुत्रे । अक्रूर
पितरि ॥

श्वफल्कपुत्र । पुं० अक्रूराख्ययादवे ॥

श्वभीरु । पुं० फेरौ । शृगाले ॥

श्वभ्रम् । न० भूछिद्रे । तत्पर्याया
यथा । कुहरशुषिरविवरबिलम् ।
छिद्रनिर्व्यथनरोकरन्ध्रश्वभ्रवपा
शुषिरिति ॥ श्वभ्रयति । श्वभ्रग
तौ । अदन्त । पचाद्यच् ॥ शुषि
अनमभव्योमान्तरा ॥ विदीर्णभू
भागे ॥

श्वयथु । पुं० शोथे । त्वग्विवर्द्धने
श्वयति० श्वयनमनेनवा । टुओ
श्विगतिवृद्ध्योः । ट्वितोऽथुच् ॥

श्वयीचि । पुं० चन्द्रे ॥ व्याधौ ॥
श्वयति । टुओश्वि० । श्वयते
श्विदितिईचि । गुणायादेशौ ॥

श्ववृत्ति । स्त्री० सेवायाम् । चाक
री० इ० भा० प्र० ॥ सेवातुहीन
हृष्टिस दृशं न स्वामितर्जननीचक्रिया
दिधर्मयोगात् श्वनोवृत्तिरिव ।
शुनइववृत्तिर्वा । सेवाश्ववृत्तिरा
ख्याता तस्मात्तां परिवर्ज्जयेदिति
मनुः ॥

श्वव्याघ्र । पुं० श्वापदे । व्याघ्रादि
हिंस्रपशौ ॥

श्वशुर । पुं० पत्न्याः ॥ पतिपत्न्योः
पितरि ॥ पत्युः पितापत्न्याः श्व
शुरः ० पत्न्याः पितापत्युः श्व
शुरः ॥ शुइत्याश्चर्ये० पूजायांवा
। शुपश्च्यते० अश्नुतेवा । अशूव्या
प्तौ० सङ्घातेच । आवश्रेरामावि
त्युरन् ॥

श्वशुरा । स्त्री० श्वश्र्वाम् ॥

श्वशुरौ । पुं० २ सहोक्त्या० श्वश्रू
श्वशुरयोः ॥ श्वश्रूश्चश्वशुरश्च
तौ । श्वशुरः श्वश्र्वेतिपाक्षि
कएकशेषः ॥

श्वशुर्य्य । पुं० देवरे । श्याले ॥
श्वशुरस्यापत्यम् । राजश्वशुरा
द्यत् ॥

श्वश्रूः । स्त्री० साश्रुधिपि । श्वश्रु रभार्यायाम् पतिवत्नी प्रसाम् । पत्युर्मातापत्न्या श्वश्रू ० प त्न्या । मातापत्न्यु श्वश्रू । श्व शुरस्यस्त्री० श्वशुरस्योकारारात्स्त्री पत्नेत्युङ् । पुयोगलक्षणकङीषि प्रवाद ॥

श्वश्रूश्वशुरौ । पु० २ सत्नीश्वश्रूश्वशुरयो। ॥ श्वश्रूश्च श्वशुरश्चतौ । श्वश्रू पूर्वअपत्नीसमासतुल्या प्रकोतिनतिम श्वशुरश्चमपि तत्वा तूपूर्वनिपात ॥

श्व । अ० अनागतदिने ॥ आगामि अह पूर्वादरादि । ऐषमोश्व . श्वसोन्यतरस्यामितितिद्दश्वश्वा नुकूल ॥

श्वसन । पु० स्पर्शने । वायौ ॥ मद नद्रुमे । मयनफलेतिप्रसिद्धे ॥ न० श्वसिते । श्वासे ॥ श्वसित्यनेन । श्व सप्राणने । ल्युट् ॥ निजलेविशु सिति । नन्द्यादित्वाल्युर्वा ।

श्वसना । स्त्री० श्वासोच्छ्वासवत्यायाम न्याम् ॥

श्वसनाशन: । पु० सर्पे ॥ श्वसनोश नं यस्यस: ॥

श्वसनेश्वर: । पु० अर्जुनद्रुमे ॥

श्वसनोत्सुक: । पु० अहो । सर्पे ॥

श्वसितम् । न० श्वासे ॥ उच्छ्वासमारु ते ॥ फूत्कारे ॥ श्वसिति । श्वस०

। क्त ॥

श्वसुन । पु० शतद्रे । कुकरोधा० क्रू० भा० प्र० ढथ ॥

श्वस्तन । वि० श्वोभवे वस्तुनि ॥ ऐष मो श्व श्वसोन्यतरस्यामिति० त्यव भावेच्यत्युली० तुटच ॥ न० भवि ष्यत्काले । क्रुतिराक्लिचिंगट ॥

श्वस्त्य । वि० श्वोभवे । श्वस्तने ॥ ऐषे मोश्व श्वसोन्यतरस्यामितित्यप् ॥

श्वान्त् । न० शुभान्तमृष्टे ॥ श्वश्चिका दित्वादञ् ॥ पु० कुक्कुरे ॥ क्रू० भ० ३० लो ।

श्वानक । पु० शुन ॥

श्वानचिल्लिका । स्त्री० शाकविशेषे । शुनकचिल्लयाम् ॥

श्वानचीमापह । पु० तीर्थविशे षे ॥

श्वानी । स्त्री० शुन्याम् ।

श्वापद । पु० व्याघ्रादिहिंस्रपशौ ॥ व्याघ्रादयोवनचरा पशव . श्वा पदामता . ॥ शुनोदन्तदंष्ट्राकर्णकु न्दवराहपुच्छपदेषुदोर्घांवाच्यइतिदो र्घ : । वि० श्वापदे ॥ श्वापद स्येदम् । श्वापदस्यान्यतरस्यामि तिपाक्षिकऐत्निषेध ॥

श्वाविन्० त् । पु० शल्यपशौ । सा ०० क्रू० प्र० सूक्ष्मोमवति ॥ श्वा नंविध्यति । व्यध० । क्किप् । नहि वृतीतिदीर्घ ॥

श्वाश्व । पु॰ भैरवे ॥

श्वास । पु॰ श्वसिते । प्राणेनवा श्वयायोरन्तः प्रवेशने । समाध्वङ्गेरेचकविरोधिनि । प्राणवायौ । श्वसिति । श्वस॰ । श्वाद्य चेतिघ ॥ रोगविशेषे ॥ पिप्पलीनस्यं शाणे जायतेश्वासकासवान् । घृततैलप्रद्रातव्यसहस्रमसर्क्षितमिश्रितंतातपीयकम्विपाकं ॥ षष्ठौषध यथाबिभीतकस्यवै चूर्णं मधुश्वासनाशनम् ॥ पिप्पलीचित्रकलाचूर्णं मधुसैन्धवसयुतम् । सर्वरोगज्वरश्वासशोषपीनसहृद्गेर्दितिगारुडे १८९ अध्याय ॥ प्राणे ॥ हारीद्रूपाटने ॥

श्वासकास । पु॰ श्वासयुक्तकासरोगे । श्वासजनककासे ॥ यथा । कासवत्प्राभवेच्छ्वास पूर्वैवादोषकोपनैरितिगरुडपुराणम् ॥

श्वासकुठार॰ । पु॰ । श्वासरोगघ्नौषधविशेषे ॥ यथा । रसोगन्धोविषञ्चापिटङ्कणञ्चमनःशिला । एतानिकर्षमात्राणिमरिचस्याष्टकर्षकम् ॥ कटुत्रयं कर्षयुग्मं पृथगत्रविनिक्षिपेत् । रस । श्वासकुठारोयं सर्वश्वासनिवारणं इतिभावप्रकाश ॥

श्वासप्रश्वासधारणम् । न॰ प्राणायामे ॥ श्वासप्रश्वासयोर्धारणं यत्तत्

श्वासहेति । पुं॰ निद्रायाम् । स्वापे ॥

श्वासारि । पु॰ पुष्करमूले ॥

श्वासी । पु॰ वायौ । त्रि॰ श्वासरोगिणि ॥

श्वित्रम् । न॰ श्वेतकुष्ठे । कुष्ठे ॥

श्वेतमी । श्वेतावरके । स्फाटिकसञ्जीतिरुक् ॥ षष्ठौषधन्तु । धात्रीखदिरयोः क्वाथ पीत्वाबकुचसंयुतम् । शङ्खेन्दुधवलंश्वित्रं हन्तिनसंशयः ॥

श्वित्रघ्नी । स्त्री॰ पीतपर्णाम् । विकुटी॰ कुति॰ गो॰ भा॰ प॰ ॥

श्वित्री । त्रि॰ श्वेतकुष्ठवति । श्वित्रमस्यास्तीतिवासि । चतदुनिठनाविनीनि ॥

श्वेत । पुं॰ शुभ्रवर्णे । सपिट॰ कु॰ भा॰ ॥ द्वीपविशेषे । श्वेतद्वीपे ॥ पर्वतविशेषे । कृताव्रतक्षीराब्धेरिसरस्वयोज्ञानविक्षीर्णं प्राग्भायतेश्वितमवर्षमर्यादागिरौ ॥ वानरविशेषे ॥ यथारामायणे । श्वेतोरजतसङ्काशचपलोभीमविक्रमः । बुद्धिमान्वानरवरःस्त्रिपुलोकिषुविश्रुतहति ॥ कपर्दके ॥ शुक्रग्रहे । शङ्खे । केतावे ॥ जिनावतारविशेषे ॥ न॰ रूप्ये । त्रि॰ शुक्लवर्णविशिष्टे ।

श्वेतती । श्विता॰ । पचादच ॥

श्वेतक पुं॰ वराटके ॥ न॰ रूप्ये ॥

श्वेतकण्टकारी । स्त्री॰ नागदन्त्याम् । कटुवार्त्ताक्यां ॥

श्वेतकन्दा । स्त्री॰ अतिविषायाम् ॥

श्वेतकिणिही । स्त्री॰ गिरिकर्णिकायाम् । शिरीषपर्ण्याम् । विषघ्निकायाम् ॥ श्वेतासौ किणिही च ॥

श्वेतकुञ्जर. । पु॰ ऐरावते ॥ शुक्लगजे ॥ श्वेतश्चासौ कुञ्जरश्च ॥

श्वेतकुश । पु॰ तृणविशेषे ॥ सितदर्भे । ह्रस्वकुशे । पूते । यज्ञभूषणे । सूचीमुखे । पुण्यदर्भे । बर्हिषि ॥

श्वेतकुष्ठम् । न॰ शुक्लकुष्ठे ॥ अस्यौषधं यथा । सोमराजस्य बीजानि नवनीतयुतानि च भक्षणात्स्वादितानि च शुक्लकुष्ठहराणि वै ॥

श्वेतकेतु. । पु॰ उद्दालकस्यर्षेस्तनये । श्रुतिप्रसिद्ध आरुणेयमुनौ ॥ केतुग्रहविशेषे ॥ बुधे ॥

श्वेतकेश. । पु॰ रक्तशिग्रौ ॥ शुक्लकचे ॥

श्वेतकोल । पु॰ शफरमत्स्ये ॥

श्वेतखदिर: । पुं॰ शुक्लखदिरे । सोमवल्के । कदरे ।

श्वेतगज: । पुं॰ इन्द्रहस्तिनि । ऐरावते । अभ्रमातङ्गे । चतुर्दन्ते ॥

श्वेतगरुत् । पु॰ हंसे ॥ श्वेता गरुतोऽस्य ॥

श्वेतगुञ्जा । स्त्री॰ चूडालायाम् । श्वेतकाम्बोज्याम् । काकादन्याम् ॥

श्वेतचन्दनम् । न॰ शुक्लचन्दने ॥

श्वेतचिल्ली । स्त्री॰ शाकभेदे । वास्तुक्याम् । सुपथ्यायाम् । श्वेतचिल्लिकायाम् । ज्वरघ्न्याम् । मृद्वास्तुक्याम् । बथुवा॰ हि॰ भा॰ प्र॰ ॥ अस्या गुणा यथा । श्वेतचिल्ली सुमधुरा क्षारा च शिशिरा च सा । त्रिदोषशमनी पथ्या ज्वरदाहविनाशिनी ॥

श्वेतच्छद: । पु॰ हंसे ॥ श्वेताश्छदा यस्य । गन्धपत्रे । बाबुइ॰ तु॰ भा॰ ॥

श्वेतजीरक. । पु॰ शुक्लाजाज्याम् । गौरजीरके ॥

श्वेतटङ्कणम् । न॰ क्षारविशेषे द्रावके । माललोतीरसम्भवे ॥

श्वेतदूर्वा । स्त्री॰ पाण्डुरदूर्वायाम् । अस्याः पर्यायास्तु । गोलोमी शतवीर्या च गण्डाली शकुलाक्षका इति गुणास्तु । श्वेतदूर्वा कषाया स्यात्तिक्ता वर्ण्या च जीवनी । तिक्ता हिमा विसर्पघ्नी तृट्पित्तकफदाहनुत् इति ॥

श्वेतद्युति. । पुं॰ इन्दौ । चन्द्रे ॥

श्वेतद्विप: । पु॰ शक्रहस्तिनि । हस्तिमल्ले । चतुर्दन्ते । ऐरावते ॥

श्वेतद्वीप । पुं॰ विष्णोर्धामविशेषे ॥ यत्रानिरुद्धमूर्त्तिर्भगवानास्ते ॥

श्वेतधातु । पु॰ खटिकायाम ॥ शुक्लवर्णधातुमात्रे ॥

श्वेतधामा । पु॰ इन्दौ । घनसारे अब्धिफेने ॥

श्वेतनील । पु॰ अम्बुदे । मेघे ॥ शुक्लनीलवर्णे ॥

श्वेतपक्ष । पु॰ हंसे ॥ न॰ शुभ्रपक्षे ॥

श्वेतपत्रर‍थ पु॰ स्रष्टरि ब्रह्मणि । विधातरि ॥ श्वेतपत्रोहंसोरथोवाहनयस्य ॥

श्वेतपद्मम् । न॰ पुण्डरीके । सिताम्भोजे । अम्बुवल्लभे ॥

श्वेतपर्णा । स्त्री॰ कुम्भिकायाम् । वारिपर्ण्याम् ॥

श्वेतपर्णास पु॰ श्वेततुलस्याम् अर्ज्जके । गन्धपर्णे ॥

श्वेतपाटला । स्त्री॰ शुक्लपाटलायाम् ॥

श्वेतपिङ्ग । पुं॰ सिंहे । इ॰ द्रै॰ न्द्र ॥

श्वेतपिङ्गल . । पुं॰ सिंहे ॥ त्रि॰ शुक्लपिङ्गलवर्णयुक्ते ॥

श्वेतपिण्डीतक : । पुं॰ महापिण्डीतके ॥

श्वेतपुष्प : । पुं॰ सिन्धुवारवृक्षे ॥

श्वेतार्के । श्वेतकरवीरे ॥ वरुणद्रुमे । न॰ शुक्लवर्णकुसुमे ॥

श्वेतपुष्पक । पु॰ करवीरवृक्ष ॥

श्वेतपुष्पा । स्त्री॰ मृदग्न्याम । श्वेतघोषा॰ इ॰ गो॰ भा॰ प्र॰ ॥ नागदन्त्याम । मृगेर्वारौ ॥ श्वेतानिपुष्पाण्यस्या ॥

श्वेतपुष्पिका । स्त्री॰ महाशणपुष्पिकायाम् ॥ पुत्रदात्र्याम् ॥ इ॰ रा॰ स्ट . ॥

श्वेतप्रसूनक । पु॰ वृक्षविशेषे । वरुणद्रुमे ॥

श्वेतभण्डा । स्त्री॰ श्वेतापराजितायाम ॥

श्वेतमन्दारक । पु॰ पृथ्वीकुरबके । दीर्घायुष्ये । श्वेतचाकद्रू॰ भा॰ प्र॰ ॥

श्वेतमरिचम् । न॰ शिग्रुबीजे ॥ श्वेतमरिचमिव ॥ शुक्लमरिचे ॥

श्वेतरक्त । पुं॰ पाटलवर्णे ॥ श्वेतयुक्तोरक्त : ॥

श्वेतरञ्जनम् । न॰ सीसके ॥

श्वेतरथ । पु॰ दैत्यगुरौ । शुक्रे ॥ श्वेतोरथोऽस्य ॥ शुक्लवर्णस्यन्दने ॥

श्वेतराजी । स्त्री॰ चिचिण्डे । सुदीर्घफले ॥

श्वेतरोचि : । पुं॰ चन्द्रे ॥

श्वेतरोहित । पुं॰ सितपुष्पे । सि

ताब्जे । श्वेतरोहिता॰ इ॰ भा॰ प्र॰ शब्दे ॥

श्वेतलोध्र । पुं॰ पट्टिकालोध्रे ॥

श्वेतवचा । स्त्री॰ अतिविषायाम् ॥ वचाप्रभेदे । मेध्यायाम् । हैमवत्याम् । साध्यावच॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥

श्वेतवल्कल । पुं॰ उदुम्बरवृक्षे ॥ प्लक्षत्वचि ॥

श्वेतवाजी । पुं॰ चन्द्रे । पार्थे । अर्जुने ॥ कर्पूरे । शुक्लाश्वे ॥

श्वेतवासा । पुं॰ शुक्लवस्त्रधारिसंन्यासिनि ॥ इ॰ हलायुध ॥ त्रि॰ परिहितशुक्लवसने ॥

श्वेतवाः । पुं॰ इन्द्रे ॥ श्वेता एनं वहन्ति । असु॰ श्वेतेनेऽवहिता । मन्त्रे श्वेतवइति सिद्धेनिपात्यते॰ श्वेतवहादीनां डस् पदस्य इति॰ सम्पदन्तत्वं तत्र सिद्धेणोपवादेशम् । श्वेतवाः॰ श्वेतवाहौ॰ श्वेतवाहः इत्यादि ॥

श्वेतवाहन । पुं॰ चन्द्रे । अग्निनि ॥ धनञ्जये । अर्जुने ॥ मकरे ॥

श्वेतवाही । पुं॰ अर्जुने । पार्थे ॥

श्वेतशुङ्गा । स्त्री॰ वनतिक्तायाम् । विसर्पिण्याम् । गिरिजायाम् ।

श्वेतबृहती । स्त्री॰ क्षुद्रवार्त्ताक्याम् । श्वेतफलायाम् ॥

श्वेतद्रुम । पुं॰ वरणद्रुमे ॥

श्वेतपुष्पका । स्त्री॰ अपविशिषि ।

सितत्रायमाणायाम् । सितपुष्पायाम् ॥

श्वेतशिग्रु । पुं॰ शुक्लशोभाञ्जने । सुतीक्ष्णे । मधुशिग्रुके ॥

श्वेतशिंशपा । स्त्री॰ शुक्लशिंशपावृक्षे ॥

श्वेतशिम्बिक । पुं॰ निष्पावे । भटवास॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥

श्वेतशुङ्ग । पुं॰ यवे ॥

श्वेतशूरण । पुं॰ वनशूरणे ॥

श्वेतसर्प । पुं॰ शुक्लवर्णभुजगे ॥ वरुणवृक्षे ॥

श्वेतसर्षप । पुं॰ गौरसर्षपे ॥

श्वेतसार । पुं॰ कदरे । खदिरे ॥

श्वेतसुरसा । स्त्री॰ श्वेतपुष्पशेफालिकायाम् । भूतकेश्याम् ॥ शि भणीरसोऽख्या' । श्वेतासुरसा च ॥ श्वेततुलस्याम् ॥

श्वेतस्यन्दा । स्त्री॰ विष्णुक्रान्ताभेदे ॥

श्वेतहय । पुं॰ उच्चैःश्रवसि । इन्द्राश्वे ॥ अर्जुने । पार्थे ॥ चन्द्रे ॥ शुक्लवर्णाश्वे । कर्के ॥

श्वेतहस्ती । पुं॰ ऐरावते । शुक्लगजे ॥

श्वेता । स्त्री॰ वराटिकायाम् ॥ काष्ठपाटलायाम् ॥ शङ्खिन्याम् ॥ अपराजितायाम् ॥ स्फटिक्याम् ॥ अतिविषायाम् ॥ श्वेतदूर्वायाम् ।

श्वेतकण्टकार्य्याम् । पाषाणभेदायाम् । श्वेतदूर्व्वायाम् । शिलाबल्कलायाम् । अपराजितायाम् । शर्करायाम् । लताविशेषे । कृष्णापर्णिकायाम् । पर्वमूलायाम् । अतिप्रियायाम् । गुणास्तु श्वेतातिमधुराशीतास्वादुर्ज्वरकारिका ॥

श्वेताङ्ग्रि । स्त्री० शुक्लचित्रकायाम् । श्रीभाण्डायाम ॥

श्वेताब्जि । स्त्री० लाघवी(?)शेषे । शनिकायामपिष्टिकायाम् ॥

श्वेतार्क । पु० शुक्लार्कवृक्षे । तपने । शर्करापुष्पे । श्वेतमल्लिकायाम् ॥ अस्यगुणा । श्वेतार्क कटुकस्तिक्तउष्णोमलविशोधन । मूत्रकृच्छ्रमशोकाशिंध्न प्रदोषविनाशनकृत ॥

श्वेतावर । पु० सितावरशाके ॥

श्वेताश्व । पु० अर्ज्जुने ॥ सद्देवपाण्डवे ॥

श्वेताह्वा । स्त्री० सितपाटलायाम् ॥

श्वेतेक्षु । पु० सितेक्षौ । वंशपत्रके । पाण्डुरेक्षौ ॥ अस्यगुणा । श्वेतेक्षु कठिनोरुक्षोगुरुश्चकफमूत्रकृत् । दीपन पित्तदाहघ्नो विपाकेऽल्पाक्षलशीत ॥

श्वेतोदर । पुं० कुवेरे ॥ ट्ट० चि

काण्डशेष ॥

श्रीवसीयसम् । न० कल्याणे । मङ्गले ॥ वसुशब्द प्रशसावाची० ईयसुनन्त । श्रसशब्दउत्तरपदार्थ प्रशसामाश्रोविषयमाह । श्रीवसीयमितिविग्रहे० मयूरव्यसकादित्वात्समास । श्रसीवसीय श्रेयस इत्यच्समासान्त अर्थपर पदश्चायश्च शब्द कामकाच्यपि । अभिधत्तेस्वभावेनतेनेमौमङ्गला र्थकाविपिणनिर्णीयमतद्पि । श्रीवसीयसम्भूयात ॥

षकाराद्यप्रारम्भ

ष । पं० षकारे ॥ काचे ॥ चि० विज्ञे । निपुणे ॥ श्रेष्ठे ॥

षट्क । पु० षमासड्घे ॥ षड्ख्याया स ङ्घासङ्घसङ्ख्याध्ययने छ्वितकन् ॥ षष्ठेनरूपेणगृह्णाती त्यर्थेतु० तावतिथेनगृह्णाती तिकन्नूक्तान्त्य पूरणप्रत्ययस्यचनित्यलुक् । षष्ठेनरूपेणगृह्णाति० षट्कोदेवदत्त । ॥

षट्कट् । न० षडूषणे ॥

षटकर्ण । पु० कर्णवेधकोनयोरपत्ययोर्विद्यमानयोस्तृतीयस्यापत्यस्यसम्भावनायाम ॥

षटकर्म्मा । पु० यागादिभिर्युते ब्राह्मणे ॥ षटकर्माण्यध्ययनादीन्यस्य । तानियथा । इज्याध्ययन

दानानि याजनाध्यापने तथा । प्रतिग्रहश्चेत्युक्तः षट्कर्मा विप्र उच्यते इति ॥ बहुपोष्यवर्गं गृहस्थाश्रमे ॥ ऋताम्रिताभ्यां भैक्ष्यविधाविप्यस्य मौद्रानि षट्कर्माण्यपि ॥ न० ब्राह्मणकर्मधर्माचारे । अध्यापनादिषट्सु कर्मसु ॥ यथा । अध्यापनमध्ययनं यजनं याजनं तथा । दानं प्रतिग्रहश्चैव षट्कर्माण्यग्रजन्मन इति ॥ शान्त्यादिषट्सु कर्मसु ॥ तन्त्रे यथा । शान्तिवश्यस्तम्भनानि विद्वेषोच्चाटने तथा । मारणान्तानि शंसन्ति षट्कर्माणि मनीषिण इति ॥ त्रि० षट्कर्मकर्त्तरि ॥

षट्काष्टकम् न० विवाहादिविचारे दोषविशेषे ॥ यथा । यदि कन्याष्टमे भर्त्तुः षष्ठे च कन्यका । षट्काष्टकं विजानीयात् अशुभं तद्द्वयोरपि ॥

षट्कूटा । स्त्री० भैरवीदेवताविशेषः ॥

षट्कोणम् । न० वज्रे ॥ षट्कोणे । लग्नात् षष्ठगृहे ॥

षट्कोष । पुं० न० षड्भ्यः कोषेभ्यः उत्पन्ने वपुषि ॥ यथाह । पितृभ्यामशितादन्नात् षट्कोषं जायते वपुः । स्नायवोऽस्थीनि मज्जा च जायन्ते पितृतस्तथा । त्वङ्मांसशोणितमिति मातृतश्च भवन्ति हि ॥

षट्चक्रम् । न० शरीरस्थपद्माकारष-टप्रकारचक्रे ॥

षट्चरण । पु० भ्रमरे ॥ यूकायाम् ॥

षट्तिली । पु० माघकृष्णैकादश्यामुपवासं कृत्वा द्वादश्यां षट्तिलाचारविशिष्टे ॥ यथा । कृष्णपक्षे माघस्य प्रकारयेत् । एकादश्यां सितपक्षे सोपवासी जितेन्द्रियः ॥ द्वादश्यां षट्तिलाचारं कृत्वा पापात् प्रमुच्यते । तिलस्नायी तिलोद्वर्त्ती तिलहोमी तिलोदकी ॥ तिलप्रदाता भोक्ता च षट्तिलीनावसीदतीति ॥

षट्त्रिंशत् । स्त्री० संख्याविशेषे । छत्तीस० इ० भा० प्र० चि० । तद्युक्ते ॥ यथा षट्त्रिंशदुपचाराः ॥

षट्त्रिंशत्तत्त्वम् । न० शैवशास्त्रप्रसिद्धतत्त्वसमूहे ॥ यथा । प्राणापानसमानाश्चोदानव्यानौ च वायवः । भूतैश्च पञ्चभिः सार्द्धं चतुर्दशभिरिन्द्रियैः । चतुर्विंशतितत्त्वानि सांख्यशास्त्रविदो विदुः । महान् प्रधानञ्च मायाविद्या च पञ्चकृतिपौरुषिका प्राक्शिवतत्त्वानि सह । बिन्दुनादौ शक्तिशिवौ शान्तातीतौ परं ततः ॥ षट्त्रिंशत्तत्त्वमित्युक्तं शैवागमविशारदैरिति महासारः ॥

षट्पद । पुं० भ्रमरे ॥ षट् पदानि यस्य ॥ यूकायाम् ॥ न० माना

वृत्तान्तरे। यथा। षट्कलमादौ तदनु चतुष्कलगण परिमन्तनु ॥ इयेहि कल यगलचतुष्पदमेव स स्तनु॰। छन्द षट्पदनामभवति फणिना यकगोत॰ रुद्रे विरतिमुपैतिन्त्वरतिसुखकरमुपनीतम्। उल्लालयुगलमन्ते भवेद्दष्टाविंशतिकलमिदम्॰ स्पृगुपञ्चदशे विरतिस्थित पठनेप शिखलजनहितम् ॥ तथा। वामकरोदरकलितकमलसोदरकचिवदना॰ गुरुपुरतोपितवेवनामजल्पतिगुरुमदना॰ भवदभिलषणाविशेषरभसपरशीर्षतदिवसा॰ सुप्तचन्द्रभयेनरजनिमधिजीवितमपिसा। निजहृदि विनिहितभवदभिसरणारङ्गतरङ्ग गमनङ्ग गमति॰ भवदीयविलोकनमन्तरानमवीरथसुखमनुभवति।

षट्पद्प्रिय। पु॰ नागकेशरवृक्षे ॥ न॰ रक्तोत्पले ॥

षट्पदा। स्त्री॰ यूकायाम् ॥

षट्पदातिथि। पु॰ आम्रवृक्षे ॥

षट्पदानन्द। पु॰ पुष्पवृक्षविशेषे। किङ्किरातौ। पीतभद्रे ॥

षट्पदानन्दवर्द्धन। पु॰ किङ्किराते। अशोकपादपे।

षटपदी। स्त्री॰ यूकायाम्। कु॰ हे॰ न्द्र॰ ॥

षट्पदेष्ट। पुं॰ नीपे। कदम्बे ॥

षट्प्रज्ञ। पु॰ कामिनो। कामुकि पिङ्ग ॥ धर्मान्यशास्त्रविज्ञे। यथा। धर्मार्थकाममोक्षेषु लोकतत्त्वार्थयोरपि। षट सुप्रज्ञास्ति यस्योच्चै॰ सषट प्रज्ञइतिस्मृत ॥ कृ॰ चि॰ शेष ॥

षड। पु॰ पेयान्तरे। मेदे ॥

षडश। त्रि॰ षष्ठाशे ॥ सङ्ख्याशब्दस्यवृत्तिविषयेपूरणार्थत्वम ॥

षडङ्ग। पु॰ विदे ॥ षट शिक्षादीन्यङ्गान्यस्य। चद्रगोक्षुरके ॥ न॰ शिक्षादिषेदाङ्गेषु ॥ यथा। शिक्षाकल्पोव्याकरण निरुक्त ज्योतिष तथा। छन्दश्चेतिषडङ्गानिवेदानां वैदिकाविदु ॥ छन्द पादौतु वेदस्यहस्तौकल्पस्तु पठ्यते। ज्योतिषामयननेत्र निरुक्त श्रोत्रमुच्यते ॥ शिक्षाघ्राणन्तुवेदस्यमुखव्याकरणंस्मृतम्। तस्मात्साङ्गमधीत्यैवब्रह्मलोकेमहीयते ॥ कृ॰ स्मृति ॥ शरीरस्यषडवयवे। यथा। जङ्घेबाहू शिरोमध्य षडङ्गमिदमुच्यते॰ कृति ॥ हृदादिषु ॥ हृच्छिरश्शिखावर्मकवचनयनचयम्। करतलकरपृष्ठेषषडङ्गन्यासकर्मणि ॥ गव्यविशेषे ॥ यथा ॥ गोमूत्र गोमय क्षीर सर्पिर्दधिचरोचना। षडङ्गमेतन्माङ्गल्यपवित्र सर्वदागवामितिस्मृति ॥

षड्गजित् । पु॰ जनार्दन ॥ त्रि॰ षड्वर्गजेतरि ॥

षड्गवध्रुव । पु॰ । देवदैत्यध्रुवविशेषे ॥ यथा । गुरुत्वगुरुशोणीरमर्कारामधुवन्दने । धूपयेद्गव्यभस्मिश्रेनीचं दैवग्रहेशिक धूत ।

षड्ङ्गवित् । पु॰ शिक्षादिवेदाङ्गज्ञे । पङ्क्तिपावनब्राह्मण । षडङ्गानि शिक्षादीनि वेत्याचष्टे ।

षड्भिज्ञ । पु॰ बुद्धादिमुनि । सर्वज्ञे । बुद्धे ॥ दिव्यचक्षुः श्रोत्र॰ परचित्तज्ञान॰ पूर्वनिवासानुस्मृति॰ आत्मज्ञान॰ वियद्गमन॰ कायव्यूहादिसिद्धिरिति षट् अभिज्ञा यमाजानियत्स । षट्सु॰ दानशीलक्षान्तिवीर्यध्यानप्रज्ञासु॰ अभिज्ञा॰ आद्यज्ञानमस्येति वा ॥

षडशीति । स्त्री॰ अर्कसंक्रान्तिविशेषे ॥ यथा । षडशीतिमर्कधाप्नोत्युक्त कन्याभिधुनि त ॥ षडधिकाऽशीतिसङ्ख्यायाम् ॥

षडशीतिचक्रम् । न॰ मिथुनकन्याधनुर्मीनराशिस्थरवे शुभाऽशुभफलज्ञानार्थं मनुष्याकारनराकारचक्रे ॥ यथा । सुश्वेव का वरेविद्ः पादयुगमेदय इयम् । क्रोडे वाम्नयाविशा. वरिसव्येतरेमिव । इय इय तथानेत्रे मस्तकेऽपितव तथा । इयमे वतथागुह्ये षडशीत्यास्यमेऽस्यति ॥ सुविद्ु खरकरेलाभ पादयोर्भ्रमणङ्करः । कान्ताप्राप्त्यन्न वानेव स्त्रिया तुष्टीयमेनुषाम् सम्मान नैत्रयोश्वैव भपमानश्चमस्तके । गुह्ये चैवभवेन्मृत्यु षडशीतिफलस्मुतिरिति ॥

षडष्टकम् । न॰ षटकाष्टयोगे ॥ सतु वरकन्ययोः स्वस्वराशिप्रेक्षया परस्परषष्ठाष्टमराशिसम्बन्ध । सचमित्रारिभेदेनद्विविध । तत्रमित्रषडष्टक यथा मकारसनेत मिथुन । कन्याकलसौमृगेन्द्रमीनौच । वृषभतुलेचकमेषौकर्कटधनुषौचमित्रविधौ ॥ षडष्टकाविति शेष ॥ अरिषडष्टकमाह । मकर ; करिकुलरिपुप्रास्याञ्चैवसम्मतस्तुलया । शाक्ति घटोद्वचधनुषोश्चिमिथुनैरवे रिविधौ ॥ यदिकन्याष्टमेभर्ता भर्तुं षष्ठकन्यका । षडष्टकविवाहोयात्रवर्ज्यं तत्प्रियद्वेरपि ॥

षडानन । पु॰ कार्त्तिकेये । मत्रा हिनी । स्कन्दे । गुहे ॥ कृत्तिकानामस्निपक्षोनाप्तयानपानाय षट्ङ्काननानियस्य स ॥

षड्पथम् । न॰ । मिश्रितभट्षट्का द्रव्ये । यथा । पञ्चशोल समरिचषड्पथमुदाहृतम् । पञ्चकोलकयुक्तस्तुल्यापञ्चमितिभाव

प्रकाश ॥

षड्गया । स्त्री॰ षड्विधगयायाम् ॥ यथा । गयागजो गयादित्यो गायत्री च गदाधरः । गया गयासुरश्चैव षड्गया मुक्तिदायिकेति वायुपुराणे गयाप्रकृति ॥

षड्गव । न॰ गोषट्कयुक्तहलादौ ॥ यथा । अष्टागवधर्म्यहलं षड्गवं जीवितार्थिनाम् । चतुर्गवं नृशंसानां द्विगवं ब्रह्मघातिनाम् ॥ षण्णां गवां समाहारः । गोरतद्धितलुकीति समासान्तष्टच् ॥

षड्गुणरहित । पु॰ मधुरादिषड्गुणरहिते परमात्मनि ॥

षड्गुणेश । पु॰ षडिन्द्रियनियन्तरि ॥

षड्ग्रन्थ । पु॰ महाकरञ्जपादपे । षट् ग्रन्थयो यस्य । अच्प्रत्यन्ववपूर्वात्सामलोम्न इति योगविभागादच् ॥ षट्ग्रन्थायस्थवा ॥

षड्ग्रन्था । स्त्री॰ वचायाम् ॥ षट् ग्रन्था ग्रन्थयो यस्याः सा ॥ शठ्याम् ॥ शुक्लवचायाम् ॥

षड्ग्रन्थि । पु॰ षट्पर्व्वणि ॥ स्त्री॰ वचायाम् ॥ न॰ पिप्पलीमूले ॥

षड्ग्रन्थिका । स्त्री॰ शठ्याम् । गन्धमूल्याम् ॥ षट् पर्व्वाणि ग्रन्थयो यस्याः ॥ स्वार्थे कन् ॥

षड्ज । पु॰ तन्त्रीसमुत्थिते कण्ठोत्थिते च स्वरविशेषे ॥ षड्भ्यः स्थानेभ्यो जात । पञ्चम्यामिति ड ॥ यथा । नासाकण्ठमुरस्तालुजिह्वादन्तांश्च संस्पृशन् । षड्भ्यः सञ्जायते यस्मात्तस्मात्षड्ज इति स्मृत ॥ मयूरस्वरतुल्यस्वरोऽयम् । यथा । षड्जं रौति मयूरो हि गावो नर्दन्ति चर्षभम् । अजाविरौति गान्धारं क्रौञ्चो नदति मध्यमम् ॥ तानसेनमते सप्तस्वराणामध्ये प्रथमस्वरोऽयम् ॥

षड्धा । अ॰ षट्प्रकारे ॥ सङ्ख्याया विधार्थे धा ॥

षड्विध । त्रि॰ षट्प्रकारे ॥ षट् विधा प्रकारा यस्य ॥

षड्भावविरहित । त्रि॰ अस्तीत्यादिषड्विकाररहिते परमात्मनि ॥ अस्तीत्यादयो यथा । अस्ति जायते वर्द्धते विपरिणमते अपक्षीयते विनश्यतीति ॥

षड्भुज । त्रि॰ षड्हस्तयुक्ते ॥

षड्भुजा । स्त्री॰ चण्डिकायाम् ॥ रुद्रचण्डायाम् ॥ चण्डवत्याम् ॥ न॰ षड्रेखाभिर्येयफललताविशेषे । मधुफलायाम् । इतकर्क्याम् । तिक्तफलायाम् । खरबूजा॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ अस्याः फलगुणा यथा । तिक्तत्वात्तदनुमधुरंकिञ्चि

दशनच्छदा जिह्वा निष्कवेतनद्वत्तरा
तर्पयायुं ष्टदायि । शप्य ह्रदयन
विपमनम् ष्भुद्धि विध्रां पयो
न्धः दापहरकफदषड्भुजकोर्यं मा
रीतिराजनिर्घण्ट ॥

षड्रस । पु॰ मधुरादिषट्प्रकार
रसे । यथा । मधुराम्लवणस्तिक्त
कषाय आम्ल कटुस्तथा । मन्नीतिरस
जीवत्वाद्द्राद्य षड्मोरसा ॥ ए
षानामन्नय यथा । मधुरगीण्य
मित्याकुरित्वादीसवलच्यते । ल
वणस्तुपटु प्रोक्तः सैन्धवादौगह
श्यते ॥ तिक्तस्तुपिचुमर्दादौव्यक्त
मस्त्ययतेरसः । कषायस्तुवरस्
ता सपपूगीफलादिषु ॥ कटु
स्तुवारस स्यान्मरिचादौसवे
ष्यते । इतिराजनिर्घण्ट ॥

षड्राधम् । न॰ षड्वे ॥

षड्रेखा । स्त्री॰ षड्भुजायाम् ।
खर्जूरी ॥

षड्लवणम् । न॰ सपञ्चलवण रू
च्यालवणं । रुच्यापितेपञ्चलव
णं ॥

षड्वाच । पु॰ कार्त्तिकेये ॥

षड्वर्ग । पुं॰ कामक्रोधादिषु ॥ यथा
। निग्रहामात्मनः कामक्रोधादिपडिर्वं
मुच्यते । कामक्रोधोलोभमोह
मदमात्सर्याख्य : ॥ षाद्गुण्यस्वा
द्गुणाश्रितायां षड्वर्गम्त्वा । ष

इन्द्रियाणां कथितानां तेषां सममुदो
रितम् ॥ षड्वर्ग । षड्विन्द्रिय
सुखं

षड्वर्ष । त्रि॰ षड्वर्षोभिभूते॰ बाल
के ॥ तद्धितार्थेतिसमास । चित
वतिनित्यमितिघठओस्वधितयोलु
क ॥

षड्वाद । पु॰ भ्रमर ॥

षड्विन्दु । पु॰ हरौ । विष्णौ ॥ की
टविशेषे ॥ शिरोरोगापद्दे॰ पक्वते
लविशेषे ॥ यथा । एरण्डमूल तग
रयताद्या जीवन्तिका सैन्धवराजिनी
च । भृङ्गविड़ङ्गं मधुयष्टिकाच वि
श्वौषधं कृष्णतिलस्यतैलम् ॥ अजा
पयस्तैलविमिश्रितञ्चतुर्गुणे भृङ्ग
रसेविपक्वम् । षड्विन्दवोनासिक
यो : प्रदेया सर्वान्विहन्यु शिर
सो विकारान् ॥ च्युतांश्चकेशान्पु
लितांश्चदन्तान्निर्बन्धमूलान्सुदृढीक
रोति । सुपर्णगृध्रप्रतिमञ्च चक्षु
कुर्यात्तथाङ्गाराभञ्च वक्त्रम् । जीव
न्तिकाञ्चरीतकीचाकारविशेष ।
इतिभावप्रकाश : ॥

षड्विन्ध्या । स्त्री॰ सैन्धिन्याम् ।

षण्ड । पु॰ गोपतौ । वृषभे ॥ समू
हे ॥ पु॰ न॰ पद्मे । पद्मादिस
मूहे । पद्मकुसुमादिसङ्घाते । स
मीति । षण्डानि । अमन्ताङ्क : ।
वाकुलकात्सत्वाभाव : ॥

षण्डाली । स्त्री॰ सरस्याम् । कामुक स्त्रियाम् । तैलमाने । छटाक॰ इ॰ भा॰ प्र॰ । इति हेमचन्द्रो मेदिनिकरश्च ॥

षण्ढ । पु॰ षण्ढशब्दार्थे । शाखलिङ्गस्याभावात् । शमउपशमे । शमे ढः । बाहुलकात् ष । यद्वा । सनति । षमष्टमवैकल्ये । जनिदंष्ट्रा दिनाषमेर्ढः । बाहुलकात् सत्वाभाव ॥ षस्यदर्शने सूर्यदर्शनम्॰ स्पर्शनम्॰ स्पर्शने तु स्नान सूर्यावलोकनस्त्रप्रायश्चित्तम् ॥

षण्मुख । पु॰ कार्त्तिकेये । स्कन्दे । षट मुखान्यस्य ॥

षण्मुखा । स्त्री॰ षट्भुजायाम् । खरबूजा॰ इ॰ भा॰ ॥

षट् । त्रि॰ सङ्ख्यान्तरे । छ छै॰ इ॰ भा॰ । सङ्ख्येये ॥

षष्टि । स्त्री॰ सङ्ख्यान्तरे साठ॰ इ॰ भा॰ । सङ्ख्येये । षट् दशत परिमाणमस्य । प्रकृते षष्भावश्च प्रत्ययोऽपद्‌त्वञ्च॰ पङ्क्तिविंशतित्रिंशत् चत्वारिंशत् पञ्चाशत् षष्टीति निपातनात् ॥

षष्टिक । पु॰ न॰ शीघ्रजी॰ धान्यविशेषे । साठी॰ इ॰ भा॰ प्र॰ । षष्टिकादिधान्यविशेषा षष्टिका षष्टिरात्रेणपच्यन्त इति तृतीयान्तात् कन्॰ रात्रशब्दलोपश्च निपात्यते । धान्यविशेषाय सा तुन मुनेः पु॰ ते पि षष्टिरात्रेणपच्यन्ते ॥ अस्य लक्षण गुणाश्च यथा । गर्भस्था एव ये पाकं यान्ति ते षष्टिका मता ॥ षष्टिक शतपुष्पश्च प्रमोदक मुकुन्दकौ । महाषष्टिकइत्याद्या षष्टिका समुदाहृता ॥ एतेपि व्रीहय शोकाज्ञी हिलक्षणदर्शनात् ॥ षष्टिका मधुरा शीता लघवी बद्धवर्च्चस । वातपित्तप्रशमना शालीनां सदृशा गुणैः । तत्र॰ साठा गुणा । षष्टिकायाम ॥ अपिच । गौरा नील षष्टिकोऽयहि धान्य इ॰ दोरुच्य शीतलो दोषहारी । बल्य पथ्यो दीपनो बीर्यकृच्च इत्येतस्मात् किञ्चिदूनो द्वितीय ॥

षष्टिका । स्त्री॰ साठोतिप्रसिद्धधान्ये ॥ अस्या गुणा । षष्टिका प्रवरा तेषां लघ्वी स्निग्धा त्रिदोषजित् । स्वाद्वी कृष्णोया स्थिरा चबलदा ज्वरहारिणीति ॥ रक्तशालि गुणैस्तुल्यास्तत स्वल्पगुणा परे ॥ तेषां षष्टिकशतपुष्पादीनाम् । परे॰ षष्टिकशतपुष्पादय ॥ शरदि षष्टिकाभि पार्वणश्चित्यमिति वाचस्पतिमिश्रा ॥

षष्टिक्यम् । न॰ षष्टिकधान्योत्पत्त्युचितभूमौ ॥ षष्टिकानाम्भवनं क्षेत्रम् । यवयवकषष्टिकाद्यदिति यत् ॥

षष्टिज । पु॰ षष्टिकधान्ये

षष्टितम । त्रि॰ षष्टेः पूरणे ॥

षष्टिदुर्गा । स्त्री॰ स्कन्दभार्यायाम् ॥ तिथिभेदे ॥

षष्टिधा । अ॰ षष्टिप्रकारे ॥

षष्टिमत्त । पु॰ गजे ॥ षष्टिवर्षप र्यन्तस्य पुंवाङ्गस्थित्या॰षष्टिमत्तो हस्तीतिसारस्वताभिधानम् ॥

षष्टिलता । स्त्री॰ भ्रमरमार्यामि ॥

षष्टिहायन । पु॰ गजे । हस्तिनि ॥ धान्यविशेषे ॥ त्रि॰ षष्टिसङ्ख्यक वत्सरवयोयुक्ते ॥

षष्ठ । त्रि॰ षण्णांपूरणे ॥ तस्यपूर णे डट् । षट्कतिकतिपयचतुरा थुक् ॥

षष्ठान्नकालिक । त्रि॰ तृतीयदिनभो जिनि ॥ न॰ द्विदिनानन्तरभुक्ते ॥ यथा । द्वान्तरेल्यन्तरेभुक्तमाहु षष्ठान्नकालिकम् ॥

षष्ठिका । स्त्री॰ षष्ठ्याम् ॥

षष्ठी स्त्री॰ कात्यायन्याम् । गौर्या म ॥ मातृकाविशेषे ॥ साचप्रकृतेः षष्ठोकला॰स्कन्दभार्याच ॥ यथा । प्रकृतेरितिसम्बन्धे॰प्रधानांशस्वरूपा यादेवसेनाचनारद । मातृकासुप ज्यतमासाषष्ठीचप्रकीर्त्तिता ॥ पु त्रपौत्रादिदात्रीचधात्रीत्रिजगतांस ती । षष्ठांशरूपाप्रकृतेस्तेनषष्ठीप्र कीर्त्तितेतिश्रीदेवीभागवतम् ॥

तिथिविशेषे । गुरुतिथौ ॥ षण्णांपू रणाम डम॰ थीम॰ थाम॰ दुर्गस्वैरी ॥ अथाथमस्वस्योर्थ सदर अपकर्षोपगमाद्गव्हामाप्रवृ त्तिनिमित्तम गोमान धनवानित्या दौनाचप्रवृत्तिनिमित्तम्॰ चपत्याप त्यवत्सम्बन्धादे शब्दप्रवृत्तिनिमि त्तत्वात ॥ पूरणप्रत्ययान्तत्वाटित्वा त ङीप् ॥षष्ठ्यान्तिथावुत्पन्नस्यफलं यथा । विद्वान्वरिष्ठचतुर सुकी र्त्ति॰ प्रसन्नवाक्शुद्धमतीर्थगात्र॰ । सत्यप्रतिष्ठोधनपुत्रयुक्तः षष्ठीप्र सूतोमनुजश्चिरायुरिति ॥

षष्ठीदण्डकपाठ । पुं॰ । ग्रन्थविशेषे ॥ यत्रैकशत षष्ठ्यर्थविज्ञा ॥

षाट्कौशिक । पु॰ स्थूलदेहे ॥ यथा । मज्जास्थिस्नायव शुक्राद्य स्नात्त्वङ्मांसशोणितम् । इतिषा ट्कौशिकानामदेहोभवतिदेहिना म ॥

षाडव । पु॰ गाने । रागस्यजाति विशेषे । सचषट्स्वरमिलितरा गरागिण्यौ । यथा । औडव पञ्चभि प्रोक्त स्वरै षड्भिस्तु षाडव । सम्पूर्ण॰ सप्तभिर्ज्ञेय एव रागस्त्रिधामत ॥ रसविशेषे ॥ सचरसविशेषज्ञः सूदशास्त्रे । यथा । सितामध्वादिमधुरोद्राक्षाद्रा डिमजोरस ॥ विरसश्चेत्युक्तोरा

गः सान्द्रस्निग्धः षाडवः स्मृतः ॥ इति ॥ अपिच । षाडवामधुराम्ला दिरससंयोगपाचितादिति ॥ गुडा म्बु प्रभृतयः षाडवाद्यस्त्वर्थः ॥

षाड्गुण्यः । पुं॰ इन्द्रियषड्वर्गविषये ॥

षाड्गुण्यम् । न॰ राज्ञां व्यवहारोपायेषु षट्सु ॥ यथा सन्धानासनम् ॰ सन्धिं कृत्वाऽवस्थानम् १ यात्रा सम्यानम् २ । विगृह्यासनम् ॰ वैरं कृत्वावस्थानम् ३ । यात्रां सम्परिगृह्यासनम् ॰ यात्रां प्रद र्शनार्थं यानं प्रदर्श्य स्वस्थाने ऽवस्था नम् ४ द्वैधीभाव ॰ उभयत्र स नीकरणम् ५ । अन्येषां संश्रय ॰ दुर्गादिभिः राजसेवाश्रय ६ इति महाभारतेराजधर्मः ॥ सन्धि र्नाविग्रहोयानमासनं द्वैधमाश्रयः त्वमरः ॥ षड्गुणाएव । चतुर्वर्णा दित्वात्स्वार्थे ष्यञ् ॥

षाण्मातुरः । पुं॰ शशिधरे । कार्त्ति केये ॥ षण्णांमातॄणामपत्यम् । मा तुरुत्सङ्ख्यासम्भद्रपूर्वायाइत्यधि ॰ उत्व रपरत्वञ्च ॥

षाष्ठ । त्रि॰ षष्ठे ॥

षिङ्गः । पुं॰ कामकेली । कामुके । नागरे । विटे । सुश्रो॰ इ॰ भा॰ ॥ सेटति॰ सिध्यतीवा । सिटधनादरे । बाहुलकात्॰ सत्वाभावश्च ॥

षु । पुं॰ गर्भविमोचने ॥

षोडन् । त्रि॰ षड्दन्तयुक्ते ॥ षट्द न्ताअस्य । वयसिदन्तस्य तिदत्रादे श । ततः षषउत्व दतदश्रधासूत्त रपदादेष्टुत्वञ्च॰ धासुवेतिवाच्यम ॥

षोडश । त्रि॰ षोडशानाम्पूरणे । तस्यपूरणे डट ॥

षोडश । पु॰ नित्याबहुवचनान्तः । ए काधिकपञ्चदशसङ्ख्यायाम् ॥ ग र्भाधानादिसंस्कारेषु ॥ तेयथा । गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनंतथा । जातकर्माभिधानञ्च निष्क्रम प्रा शनन्तत ॥ चूडोपनयनं वेदव्रता नाञ्चचतुष्टयम् ॥ गोदानं मेखला मोक्षोविवाहः षोडशक्रमात् ॥ ष ट्चदशचषडधिका दशवा । षषउ त्व दतदशधासूत्तरपदादेष्टुत्वञ्च॰ धासुवेतिवाच्यम् ॥ त्रि॰ सङ् ख्येये ॥

षोडशकः । पु॰ षोडशसङ्ख्यापरि मितगणविशेषे ॥ यथा । षोडशक स्तुविकारइति । पञ्चभूतानि॰ ए कादशेन्द्रियाणिचेत्येतानिविकारप दवाच्यानि ॥

षोडशकला । स्त्री॰ चन्द्रमण्डलस्य षोडशधाविभक्तभागेषु ॥ यथा । अमृ तामानदापूषातुष्टिः पुष्टीरतिधृ ति । शशिनीचन्द्रिकाकान्तिर्ज्यो त्स्नाश्री प्रीतिरङ्गदा ॥ पूर्णापू र्णामृताकामदायिन्य शशिन

कागा ॥

षोडशदानम् । न० आद्यादिषोडशप्रकारदेयद्रव्ये । तत्क्रममाह साम्प्रदायिकाः । भूम्यासनजलवस्त्रप्रदीपान्नततः परम् । ताम्बूलच्छत्रगन्धमाल्यफलमतः परम् ॥ शय्यापादुकागावः काञ्चनं रजतन्तथा । दानमेतत्षोडशकं प्रेतमुद्दिश्य दीयते ॥ ततषोडशषोडशकैर्वदानसागरो भवति ॥

षोडशभुजा । स्त्री० षोडशहस्तयुक्तायां दुर्गायां ॥

षोडशमातृका । स्त्री० गौर्यादिषु ॥ यथा । गौरीपद्माशचीमेधासावित्री विजयाजया । देवसेनास्वधास्वाहा शान्तिपुष्टिर्धृतिः क्षमा ॥ आत्मनोदेवताश्चैवतथैवकुलदेवता ॥

षोडशर्त्विक्क्रतु । पु० षोडशर्त्विक्साध्ये ज्योतिष्टोमयागे द्वादशाहसाध्यसत्रयागेच । तदृत्विग्नामानियथा । ब्रह्मा १ ब्राह्मणाच्छंसी २ आग्नीध्र ३ पोता ४ एतेऽथर्ववेदीया ॥ होता ५ मैत्रावरुण ६ अच्छावाक ७ ग्रावस्तोता ८ एतेऋग्वेदिनः ॥ अध्वर्युः ९ प्रतिप्रस्थाता १० नेष्टा ११ उन्नेता १२ एतेयाजुषाः ॥ उद्गाता १३ प्रस्तोता १४ प्रतिहर्त्ता १५ सुब्रह्मण्य १६ एतेसामगाः ॥

ज्योतिष्टोमेद्वादशशतंदक्षिणाविभाग षोडशर्त्विजाम् । तद्विभक्तौभूतिसत्रादौद्वादशाहसाध्ये० शतेनार्द्धिनोदीयन्तेत्यादिदर्शनेननिर्णीयते । तत्रविभागमनुराह । सर्वेषामर्द्धिनोमुख्यास्तदर्द्धेनार्द्धिनोऽपरे । तृतीयिनस्तृतीयांशाश्चतुर्थांशैकपादिनः ॥ दक्षिणागोशतविभागायथोक्तकात्यायनेनापि । अथद्वादशद्वादशाद्येभ्य षट्षट् द्वितीयेभ्यश्चतस्रश्चतस्रस्तृतीयेभ्यस्तिस्रस्तिस्रइतरेभ्य० । इत्यषोडशर्त्विजाञ्चतुरश्चतुरः कृत्वाप्रत्यारे वर्गार्द्धंतमप्रमाणतत्त्वम् ॥

षोडशांशु । पु० शुक्रग्रहे ॥ षोडशअंशवोऽस्य ॥

षोडशाङ्ग । पु० धूपविशेषे । यथा । गुग्गुलुसरलदारुपद्मकमलयसम्भवम् । क्षीविरमगुरुकुष्ठगुडसर्जरसङ्घनम् ॥ हरीतकीनखीलाक्षाजटामांसीशैलजम् । षोडशाङ्गविदुर्धूपं दैवेपित्र्ये चकर्मणि ॥ त्रि० षोडशावयवयुते ॥

षोडशाङ्घ्रि । पु० कर्कटे ॥

षोडशारम् । न० षोडशदलपद्मे ॥

षोडशार्च्चि । पु० शुक्रग्रहे ॥

षोडशावर्त्त । पु० शङ्खे ॥

षोडशिकाम्रम् । न० पलपरिमाणे ॥

षोडशी । पु० यज्ञपात्रविशेषे ॥ स्त्री०

मकपात्रविशेषे ॥ समयाध्युषिते
सूर्ये षोडशिनं स्तोत्रमुपाकरोति ॥
षोडशी । स्त्री॰ दशमहाविद्यान्तर्गत
महाविद्याविशेषे ॥ यथा । काली
तारामहाविद्याषोडशीभुवनेश्वरी ।
भैरवीछिन्नमस्ताचविद्याधूमावती
तथा ॥ बगलासिद्धविद्याचमातङ्गी
कमलात्मिका । एता दशमहाविद्याः
सिद्धविद्याः प्रकीर्त्तिताः ॥ जनवि
मतिपिण्डदानक्रियायाम ॥ षोड
शानाम्पूरणी । डट् । ङीप् ॥
षोढा । अ॰ षड्धा । षट्प्रकारे ॥
षोढाषट्धावाकुरु । सङ्ख्याया वि
धार्थे धा । षषउत्व दढदशधासूत्त
रपदादेष्टुत्वञ्च॰धासुर्वैतिवाच्यम् ।
ष्ठीवनम् ।) न॰ फूत्कृत्यश्लेष्मण
ष्ठेवनम् ।)
प्रक्षेपे ॥ ष्ठिवुनिरसने । ल्युट् ।
ष्ठिवुसिवोर्ल्युटिदीर्घोवेतिवाच्यम् ।
ष्ठ्यूतम् । त्रि॰ ष्ठीवने ॥ ष्ठिवु॰ । क
र्म्मणि क्त । च्छ्वोरित्यूठ् ॥

सकारादिशब्दप्रारम्भः

स । पु॰ शङ्करे ईश्वरे । सर्पे ॥ प
क्षिणि । विष्णौ ॥ सगणे॰ । ऽपु॰ ॥
सय । पु॰ कङ्काले ॥ इ॰ श॰ च॰
का ॥
संयत् । पु॰ स्त्री॰ युद्धे । आयोधने ।
संमतौ ॥ संयतनम्॰ संयमनवा
। यतीप्रयत्ने॰ यमउपरमेवा । स
म्पदादित्वात् क्विप् । गमादीनामि
तिमलोप । तुक् ॥
संयत । त्रि॰ बद्धे । संयम्यतेस्म
। यम॰ । क्त ॥ कृतसंयमे ॥
संयतेन्द्रिय । त्रि॰ वशीकृतेन्द्रिये ॥
संयतानिविषयेभ्योनिवर्त्तितानि॰
इन्द्रियाणियेनस ॥
संयत्त । त्रि॰ उद्युक्ते ॥
संयद्वर । पु॰ नृपे । संयच्छति ।
यम॰ । क्विप्वरच्छत्वरेतिष्वरच् ।
निपातनान्मस्यद ॥
संयन्ता । त्रि॰ संयमनकर्त्तरि । नि
यन्तरि ॥ संयच्छति । यम॰ । स
म्पू॰ तृच् ॥
संयम । पु॰ व्रताद्यङ्गपूर्वदिनकर्त्त
व्याचारे । नियमे । नियमे । यामे
। यमे । संयामे । संयमने ॥ धार
णाध्यानसमाधिरितित्रयमेवात्रविषय
॰ संयमशब्देनोच्यते । त्रयमेकत्र
संयम इति तत्सूत्रं ॥ सर्ववर्णा
नुष्ठेय सकलपुरुषार्थोपयुक्तोयसं
यम । तथाचमनु । इन्द्रियाणां
विचरतां विषयेष्वपहारिषु । संय
मेयत्नमातिष्ठेद्विद्वान्यन्तेव वाजि
नामिति ॥ विद्वान्॰ विषयेषुवर्त्त
मानानामिन्द्रियाणामथित्वादिदो
षान्जानन्निर्थ्य ॥ धर्माधर्माज्ञा
ददीनानुग्रहेनिग्रहेच ॥ संयमनम्
। यम॰ समुपनिविषुच्चेतिपक्षेऽप

॥ सयते ॥

सयमक । त्रि॰ नियन्तरि ॥ संयमिनि ॥

सयमन । पुं॰ यमलोके ॥ न॰ बन्धने ॥ व्रते ॥

सयमनी । स्त्री॰ यमस्य पुर्य्याम् ॥ यथा श्रीमृगेन्द्रसंहितायाम् ॥ मृत्यो सयमनीतुङ्गशोभ्रप्राकारमण्डला । कालपाशमिलव्याघ्रप्रेतमारीनिषेविता ॥ कालपाशादियुक्ता॰ ऽत्युन्नतायसप्राकारसमूहा॰ सयमनी नामदक्षिणस्यां यम्यपुरीत्यर्थः ॥

सयमित । त्रि॰ जातसंयमे ॥ तारकादित्वादितच् ॥ यमिते ॥

सयमी । पु॰ मुनौ ॥ त्रि॰ संयमवति ॥ स्थितप्रज्ञे ॥ या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्त्ति संयमी ॥ संयमोऽस्यास्ति । इनिः ॥

सयात्रा । स्त्री॰ सम्यग्यात्रायाम् । पोतवणिजां सागरगमने ॥ समुद्रतो नागमने ॥

सयाम । पु॰ संयमे ॥ संयमनम् । यम॰ समुपनिविमुच्चेतिपक्षे घञ् ॥ संयते ॥

सयाव । पुं॰ घृतक्षीरगुडगोधूमचूर्णसिद्धे भोज्यविशेषे ॥ यथा । संयावस्तु घृतक्षीरगुडगोधूमपाककृति ॥ पिष्टकविशेषे । पिराक॰ पिराकी ॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ यथा । पर्व्वमात्स्यसमितानिर्म्मिता घृतभर्ज्जिता । कुट्टिता खोलिता : शुभा शर्कराभिर्विमर्द्दिता ॥ तदा चूर्णे क्षिपेदेलालवङ्गमरिचानि च । नालिकेरसकर्पूरं चारबीजान्यनेकशः ॥ घृताक्तसमिता पुष्टरीटिकारचिता ततः । तस्याः तत् पूरणं न्यस्य कुर्य्यान्मुद्रां दृढां सुधीः ॥ सर्पिषि प्रचुरे तान्तु सुपचेत् क्षिप्रपुत्रोज्ज्वल । प्रकारस्य प्रकारीय संयावकृतिकीर्त्तित ॥ मठीनसमोक्षं च । संयावोऽपि गुणैर्ज्ञेयः ॥ लोके॰ गंभाकृतिप्रसिद्धौ यम् ॥ संयवनेमिश्रीक्रियते गुडादिभि । युः॰ । समियुद्दुद्रुबकृतिघञ् ॥

सयुक्त । त्रि॰ संलग्ने । संयोगाश्रये ॥ सम्यक् युक्त ॥

सयुक्तसमवाय । पुं॰ सन्निकर्षे ॥ यथा॰ घटरूपप्रत्यक्षे संयुक्तसमवाय सन्निकर्षः । चक्षुः संयुक्ते घटे रूपस्य समवायात् ॥

सयुक्तसमवेतसमवाय । पुं॰ सन्निकर्षविशेषे ॥ यथा॰ रूपत्वसामान्यप्रत्यक्षे॰ संयुक्तसमवेतसमवायः सन्निकर्षः । चक्षुः संयुक्ते घटे रूपं समवेतम्॰ तत्र रूपत्वस्य समवायात् ॥

संयुग : । पुं॰ युद्धे । चाथोधने । अन्योरणे ॥ सयोजमम् । युजिर्॰ । घञ् । रथयुगीतिनिर्द्देशात्पा

भाव । प्रतिजन्मादिद्युमयुगमब्द पा०८।६१ ॥

संयुक् । त्रि० गुणवनि । द्रव्यन्वितं ... । संयुज्यते । युज० । क्विप् चेति क्विप ।

संयुत । त्रि० । संयुतौ । ... ॥

संयोग । पु० प्रणिधि । ... नवद्रव्यवर्ति नि ॥ संलग्ने । सम्बन्धे ॥ सन्निकर्ष भेद ॥ ... संयोगसन्निकर्षः ॥ सम्बन्धमात्रे ॥ संयुज्यतेऽनेन । युज० । घञ् ॥ ... संयोगो गुणपदार्थः । संयोगस्तु ... सम्बन्धविशेषः । स त्रिविधः यथा । एककर्मजन्यः । यथा श्येनशैलसंयोगः । १ । उभयकर्मजन्यः । यथा मेषद्वयसंयोगः । २ । संयोगजन्यसंयोगः । यथा कपालतरुसंयोगजन्यतरुकुम्भसंयोगः । ३ । कर्मजन्यसंयोगोऽपि द्विविधः । अभिघातः । तस्माच्छब्दो जायते । १ । नोदनं । तस्माच्छब्दो न जायते । २ ॥ अप्राप्तयोस्तु याप्राप्तिः सैव संयोग ईरितः । कीर्तितस्त्रिविधस्त्वेष आद्योऽन्यतरकर्मजः ॥ तथोभयोः कर्मजन्योऽभवेत्संयोगजोऽपरः । आदिमः श्येनशैलादिसंयोगः परिकीर्तितः । मेषयोः सन्निपातो यः स द्वितीय उदाहृतः । कपालतरुसंयोगात् संयोगस्तरुकुम्भयोः । द्वितीयस्तात्कर्मजोऽपि द्विविधः परिकीर्तितः । अभिघातो नोदनञ्च शब्दहेतुरिहादिमः ॥ शब्दाहेतुर्द्वितीयः स्यादिति भाषापरिच्छेदः ॥ उदयात्पूर्वं दृश्यम् श्लेष ॥ यथा । उदयात्प्राग्दृश्यास्तु ये संयोगदृश्यते । उपरिष्टात्प्रवेशस्तु तस्मात्तापरिवर्जयेत् ॥ सन्निधौ ॥

संयोगपृथक्त्वम् । न० न्यायविशेषः ॥ यथा । एकस्य कर्मणो नित्यत्वकाम्यत्वाभ्यां द्विरूपाङ्गीकारे नित्यसंयोगविरोधः । मैवम् । संयोगपृथक्त्वन्यायात् । स च न्यायः चतुर्थाध्याये उक्तः । यथा । खादिरे पशुं बध्नाति । खादिरं वीर्यकामस्य यूपं कुर्वीतेति श्रूयते । अत्र संशयः । किं काम्यस्य खादिरता नित्ये पि खादिरतेति । तत्र क्रत्वर्थत्वेन नित्यतया नित्यप्रयोगाङ्गतामयुक्ता । यत्तु नित्ये पि खादिरत्वश्रवणं तत्काम्यस्यैवपशुबन्धनार्थ प्रासङ्गिकानुवादमात्रमिति प्राप्ते । राद्धान्तः चतुर्थाध्याये सूत्रम् । एकस्य तूभयत्वे संयोगपृथक्त्वमिति । एकस्य योगः सम्बन्धमा

त्वम् । पृथक्त्वभेदः । एकस्याश्रा
द्रिरस्य क्रत्वर्थत्वपुरुषार्थत्वरूपोभया
त्मकत्वे वाक्यद्वयेन च क्रतुशेषत्वफल
शेषत्वलक्षणसंयोगभेदावगमान्नि
त्यानित्यसंयोगविरोधः । न चा
श्रयस्थानार्थं नित्यवाक्यं सन्निधा
नादेवाश्रयलाभात् । अतउभयार्था
स्वादिरस्तेति । एवं दध्नाजुहोति • इ
न्द्रियकामस्येत्यादावुभयार्थत्वं
। दधित्वस्य द्वेधाश्रवणादितिप्राय
श्चितत्वम् ॥

संयोगित । त्रि॰ जातसंयोगे ॥ तार
संयोगी । त्रि॰ संयोगविशिष्टे ॥
कादित्वादितच् ॥

संयोजनम् । न॰ संयोगे । रतिलक्षे । नि
धुवने । मैथुने ॥ इ॰ हारावली ॥

संयोजित । त्रि॰ पदार्थान्तरेणसंयु
क्तीकृतेपदार्थे । उपाहिते । मेलि
ते ॥ संयोज्यतेस्म युजिर्॰ । ण्य
न्त । क्त ॥

संरब्ध । त्रि॰ संलग्ने । कुपिते ॥

संरम्भः । पु॰ आटोपे ॥ उत्साहे
॥ यथा । कार्यारम्भेषु संरम्भस्थे
यउत्साहउच्यते ॥ कोपे । क्रोधे
॥ यथा । प्रणिपातप्रतीकारः सं
रम्भोहिमहात्मनाम् ॥ संरम्भणम् ।
रभराभस्ये । घञ् । रभेरश्वलुटो
रितिनुम् ॥

संरम्भी । त्रि॰ क्षुभिते । संरम्भयुक्ते ।

संराविः । स्त्री॰ निष्पत्तौ ॥

संराधनम् । न॰ समाध्यादौ । भ
क्तिध्यानप्रणिधानाद्यनुष्ठाने ॥ सं
राध्यतेऽनेन । राध॰ । भावक
रणादौल्युट् ॥

संरावः । पु॰ आरवे । आरावे । शब्दमा
त्रे ॥ संरवणम् । रुशब्दे । उप
सर्गेरुवइतिभावेघञ् ॥

संरावी । त्रि॰ प्रशस्तशब्दविशिष्टे ॥

संरुद्ध । त्रि॰ प्रतिबद्धे ॥ निरा
कृतिव्याप्ते ॥

संरूढ । त्रि॰ प्रौढे ॥ अङ्कुरिते ॥
सम्यग्वृद्धिंगत्यर्थेतिक्त । ढत्वधत्व
ष्टुत्वढलोपदीर्घाः ॥

संरोधः पु॰ क्षेपे । रोधे ॥ सं
रोधनम् । रुधिर् । घञ् ॥

संलग्न । त्रि॰ संयुक्ते ॥ सम्य
क्लग्नः ॥

संलयः । पु॰ निद्रायाम् । शयने ॥
सम्यक्लीयतेऽत्र । लीङ्श्लेषणे ।
एरच् ॥ प्रलये ।

संलापः । पु॰ प्रीत्यामिथोभाषणे
। अन्योन्यप्रीतिभाषणे ॥ संल
पनम् । लप॰ । घञ् ॥ आ
लापएकेनापिक्रियते • संलापस्तुपर
स्परभाषणमेवेतिभेदः ॥ उक्तिप्र
त्युक्तिमद्वाक्यंसंलापइतिकीर्त्यते
॥ कृत्युक्तलक्षणमिथः ॥

संवः । पु॰ शस्त्रे । वर्त्ते । कुक्षि

शि । संवयति । वय० । अच् ॥

संवत् । अ० वर्षे । वत्सरे ॥ संवय ति । वयगतौ । क्विप । यलोप. । तुक ॥

संवत्सर । पुं० वत्सरे । अब्दे । सम्यग्वसन्त्यव्रतवोमासादयस्य । वसनिवासे । सपूर्व्वाच्चिदित्सरप्रत्य य । सस्यार्द्धधातुकाद्रितसङ्कत संवत्सरपरिवत्सरेडावत्सरानुवत्स रोद्वावत्सरेषुप्रथमवत्सरे ॥ ततय दाशुक्लप्रतिपदिसङ्क्रान्तिर्भवति० तदासौरचान्द्रयोर्मासयोर्युगपदुप क्रमोभवति० ससंवत्सर । त त सौरमानेन० वर्षषड्दिना निवर्द्धन्ते० चान्द्रमानेन० क्रम न्तोयिवाद्यदिनव्यवधानादुभयोर पपञ्चाशावेभवति । एवपञ्चवर्षा णिगच्छन्ति । तन्मध्येद्वौमलमासौ भवत : षष्ठ : संवत्सरोभवति । तदेवचान्तरभेदेन० संवत्सरादिप ञ्चकसमामनन्ति ॥ एषामुद्धारस्तु । यथाब्दात्पञ्चभि शेषात्सम्ब त्सरादिषुवत्सरा. । सम्परीदानुपू र्व्वात्तथोद्वापूर्व्वकामता० इति ॥ ज्यौत्स्नाश्रितिविधौ ॥

संवत्सरमुखी । स्त्री० ज्येष्ठशुक्लदश म्याम् । दशहरायाम् ॥ यथा । ज्येष्ठस्यशुक्लदशमीसंवत्सरमुखी स्मृता । तस्यांस्नानप्रकुर्व्वीतदान

ञ्चैवविशेषत । इतिब्रह्मपुराण म् ॥

संवत्सरा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

संवद् । अ० वर्षे ॥ संवदतिभाषा न् । वद० विच ॥

संवदनम् । न० संवादे ॥ समालो चे ॥ वशीकृतौ ॥

संवननम् । न० वशक्रियायाम् । व शीकरणे ॥ सम्पूर्व्ववनुयाचने वशीकरणार्थे । ल्युट ॥

संवर । पु० अनेकात्मवादिनांसम्म पदार्थान्तर्गतपदार्थविशेषे ॥ य था । इन्द्रियसंयमत्वप्रतिष्ठ ध्यान म्० आस्रवनिरोधात्मकत्वात्०स ङ्गोत्थास्रवमितिसंवरस्तुर्य्य० । इङ् इञ् भ्यां० पञ्च० द्रित्यादिना कर्म्मणप ॥

संवरणम् । न० गोपने ॥ सम्यक वरण वेष्टनम ॥ आवरणे ॥

संवर्त्त. । पु० प्राणे ॥ वायौ ॥ संवर्त्तनादर्थात्सङ्ग्रहणात्० स ङ्ग्रसनाद्वाऽग्न्यादीना० वायु. संवर्त्त । संवृङ्क्ते । वृजि० । घञ् । कुत्वम् ॥

संवर्त्तविद्या । स्त्री० वायूपासनवि द्यायाम् ॥ संवर्त्तस्यविद्या ॥

संवर्त्त । पुं० प्रलये ॥ संवर्त्ततेज गत् । वृतु० । हलश्चेतिघञ् ॥ मुनिविशेषे ॥ श्रुत्यादिप्रसिद्धेपर

सर्वेऽपिरवतारे ॥ अपद्रुते । ज
पमाने । योगविशेषे ॥ यथा । स
प्तमीरविवारैश्चप्रतिपद्बुधवासरे ।
सवर्त्तसञ्ज्ञकोयोगोगर्हितः शुभ
कर्मसु । मेघाधिपविशेषे । सवर्त्त
घनवृन्दके ॥
सवर्त्तक । पु॰ कालाग्निरुद्रे ॥ ब
लदेवस्यलाङ्गले ॥ और्व । वाडवा
ग्नौ ॥ त्रि॰ प्रवर्त्तके ॥ संवर्त्तय
ति । इति॰ ण्वुल् ॥
सवर्त्तकी । पुं॰ बलदेवे । भाव्य
ताऽग्नौ ॥ स्त्री॰ त्रि॰ शेष ॥
संवर्त्तवापी । स्त्री॰ तीर्थविशेषे ॥
संवर्त्ति॰ । स्त्री॰ पद्मादिनवपत्रे ।
सवर्त्तिकायाम् । सवर्त्ते । इतु
॰ । यपिपिकृषिवृत्तिविरिच्छिदि
कीर्त्तिभ्यश्चेतीन् ॥
संवर्त्तिका । स्त्री॰ पद्मादीनानवद
ले ॥ पद्मस्यकेसरसमीपस्थदले ॥
सवर्त्तित्वं । स्वार्थेकन् ॥ यथा
स्तु । संवर्त्तिकाभिमातिशालकाया
दालवट्प्रभृत् । मूलक्षृद्रव्या
धिरक्तपित्तविनाशिनी ॥
संवर्द्धकः । पुं॰ सवर्द्धनकारिणि ॥
संवर्द्धनम् । न॰ सम्यग्वृद्धौ । सं
वर्द्धितकोवत । वृधवृद्धौ । अ
नुदात्तेत्वे तियुच् ॥ सन्दीपने ॥
संवर्द्धितः । त्रि॰ पुष्टे । सम्यग्
वृद्धिविशिष्टे ॥

संवलनम् । न॰ मिश्रणे ॥
संवलित । त्रि॰ मिलिते । मिश्रि
ते । पक्षालक्षिते ॥
संवसथ । पु॰ ग्रामे ॥ संवसन्त्यत्र
। वस॰ । उपसर्गेवसश्च्यथच ॥
संवह । पु॰ सप्तवायुमार्गान्तर्गत
स्कन्धायो ॥ मनुष्यपाद्मपरिव
र्त्तिभेदभिन्नाभिरामाया ॥ वा
योश्चतुर्थभेद ॥ यथा । भवनो
नयवायुस्तौम यः पवसाख्य ।
प्रतिपद्यमानाथवायुः संतुर्य सं
वहोगण ॥ ४ ॥
संवाटिका । स्त्री॰ शृङ्गाटके ॥
संवाता । पु॰ संवर्त्तरि ॥ वाते
र्गत्यर्थोच्छत्वप्रत्यय ॥
संवाद । पु॰ परस्परवचनाविरो
धे ॥ चर्चिके । सन्देशवाक्य ।
समाचारे ॥ संवदनम् । वद॰ ।
घञ् ॥
संवादिनी । स्त्री॰ सहयाम ॥ य
था । षड्जसंवादिनीरिव ॥
संवार्य्यः । त्रि॰ संवरणीये ।
संवासः । पुं॰ गृहे ॥ पुरवासि
नांविहारार्थंपुरमध्येबहिर्वाऽसाधा
रणस्थाने । सन्निवेशे । निकर्ष
णे ॥
संवाहकः । पुं॰ अङ्गविमर्द्दके ॥
संवाहनम् । न॰ भारादिवाहने ॥
अङ्गमर्द्दने । पादमर्द्दनादौ ॥ वह

प्रापणे । स्वार्थेऽव्यसमाल्ल्युट् । वाञ्छमाविताद्विति निपातनाद्दीर्घ त्वे वे ॥

संवाचित । त्रि॰ सञ्चारिते ॥

संविग्न । त्रि॰ उद्विग्ने । सम्भ्रान्ते ॥ ओविजी भयचलनयोः . सम्पूर्व. । क्त । ओदितश्चेतिन । श्वीदितइतिनेट् ॥

संवित्ति । स्त्री॰ प्रतिपत्तौ ॥ अनावबोधे ॥ विद्ज्ञाने । स्त्रियांक्तिन् ॥

संवित्॰ द्॰ स्त्री॰ ज्ञाने ॥ सम्भाषायाम् ॥ क्रियाकारे । आजौ । सङ्ग्रामे । नाम्नि ॥ अङ्गीकारे ॥ प्रतिज्ञायाम् ॥ आचारे । तोषणे ॥ सञ्ज्ञे ॥ संकेते ॥ यथा । प्रहर्त्तीपनिहर्त्तीचस विद् ख्यापयेद्गुणे इति । क्रतव्यवस्थायाम ॥ यथा । संविद्व्यतिक्रमइति ॥ मनीषायाम् ॥ संवेदनम्॰ संविदतेऽनयावा । विद्ज्ञाने॰ विद्चेतनादौवा । सम्पदादित्वात्क्विप् ॥

संविदित । त्रि॰ अङ्गीकृते । ज्ञातीकृते । संविद्यतेस्म । विद्ज्ञाने । क्त ॥

संविधा । स्त्री॰ भोग्यवस्तुनि । सामग्र्याम ॥ संविधीयतेऽनया । संविपूर्वात्धाञ्यातश्चोपसर्गइतिक ॥

संविधानम् । न॰ उत्पादने ॥

संविभाग . । पु॰ विभज्यप्रतिपादने ॥

संविद्यतीर्थम । न॰ तीर्थविशेषे ॥

संविषा । स्त्री॰ अतिविषायां ॥

संवीक्षणम । न॰ अन्वेषणे । अपहृतवस्तुनस्तात्पर्येणान्वेषणे । सम्यक्तात्पर्येणविविधप्रकारैरीक्षणम् ॥

संवीत । त्रि॰ रुद्धे । आवृते । वस्त्रादिनावेष्टिते । संवीयतेस्म । व्येञ्संवरणे । क्त ॥

संवीताङ्ग. । त्रि॰ आच्छादितदेहे ॥

संवृत . । त्रि॰ सङ्कुचिते ॥ यथा । नासंवृतमुख . कुर्याद्धास्यञ्जृम्भाम् तथाद्भुतमिति ॥ निगूढे । गुप्ते । संवेष्टिते ॥ सम्पूर्वाद्वृञः क्त . ॥

संवृत्ति । स्त्री॰ वागिन्द्रियप्रयुक्तव्यवहारे ॥ गोपने ॥ संवरणम् । वृञ्॰ क्तिन् ॥

संवृत्त . । त्रि॰ सञ्जाते । सम्यक्प्रवृत्ते ॥ सम्पूर्वाद्वर्तते क्त . ॥ पु॰ वरुणे ॥

संवृत्ति । स्त्री॰ संवरणे ॥ अविद्याविषयेलौकिकेव्यवहारे । स्त्री क्लिवर्णाबुद्धी ॥ अविद्यायाम् ॥ संवियते॰ आच्छाद्यतेतत्त्वमनया । विभ्रमे ॥ संवर्तनम् । वृतु॰

क्तिन् ॥

संवेगः । पुं॰ सम्भ्रमे । हर्षादिना कार्यसत्वरत्वे ॥ अद्भुतदर्शनादि दर्शनात्सत्वरतायाम् ॥ संवेजनम् । चौविको॰ घञ् । सम्यग्वेगे ॥

संवेदः । पुं॰ वेदने । अनुभवे ॥ विद्ज्ञाने । सम्पूर्व॰ । घञ् ॥

संवेदनम् । न॰ संवेदे ॥

संवेद्य । त्रि॰ ज्ञेये ॥

संवेशः । पुं॰ स्वापे । निद्रायाम् ॥ स्त्रीरतिबन्धे ॥ पीठे ॥ संवेशनम् । विश॰ । घञ् ॥

संवेशनम् । न॰ मैथुने ॥ उपभोगस्थाने ॥

संव्यानम् । न॰ उत्तरीयवस्त्रे । अंशुके । वस्त्रे ॥ संवीयतेऽनेन । व्येञ्संवरणे । ल्युट् ॥

संशप्तकः । पुं॰ समयात् सङ्ग्रामादनिवर्त्तिनि ॥ समयात्॰ तुलाचारात्मकपथात्॰ सङ्ग्रामदनिवर्त्तिनोऽपराङ्मुखाः शपथान्कुर्वन्ति॰ ते संशप्तकाः कथ्यते ॥ नारायणबलसेनाविशेषे ॥ शपनम् । शपथाक्रोशे । भावे क्त । संशप्तं शपथं करोति । तत्करोतीति णिच् । ण्वुल्॰ कृन्मा ॥ सम्यक्॰ शप्त सत्यं यस्येति वा ॥

संशमः । पुं॰ विरुद्धज्ञाने ॥ सं

शमनम् । शम॰ भावेघञ् ॥

संशमनम् । न॰ शमने । यथा । न शोधयति यद्दोषान्समान्नोदीरयत्यपि । समीकरोति सद्वृत्तान् तत् संशमनमुच्यते ॥ न शोधयति॰ नो धातुमार्गाभ्यां पातयति । नोदीरयति॰ न वर्द्धयति ॥ इ॰ भा॰ प्र॰ ख ॥

संशयः । पुं॰ सन्देहे । द्वापरे ॥ तस्य लक्षणं यथा । एकस्मिन्धर्मिणि विरुद्धनानाधर्म्मवैशिष्ट्यज्ञानं संशयः इति । यथाऽयं स्थाणुर्वा पुरुषो वेति ॥ विचिकित्सायाम् ॥ योगसाधनीयानित्युभयकोटिस्पृग्विज्ञाने ॥ अतद्रूपप्रतिष्ठत्वेन विपर्ययान्तर्गतोऽपि समुभयकोटिस्पर्शित्वैककोटिस्पर्शित्वरूपावान्तरविशेषविवक्षया विपर्ययात् भेदेन व्यपदेशः ॥ प्रतिबन्धकेः ॥ संशयलक्षणमिति गौतमः । समानानेकधर्मोपपत्तेर्विप्रतिपत्तेरुपलब्ध्यनुपलब्ध्यव्यवस्थातश्च विशेषापेक्षो विमर्शः संशयः । १ । २३ । संशयकृतिलक्ष्यनिर्देशः विमर्शश्चत्यत्र विशब्दो विरोधार्थः । अतिमाना र्थ एकस्मिन्धर्मिणि वोतिपूर्वोयम् । तेन॰ एकधर्मिणि विरोधेन भावाभावप्रकारकं ज्ञानं संशयः । तत्कारणमुक्तिनविशेषलक्षणान्य

ष• समानेत्यादि । उपपत्त्यज्ञान
म । तथाच• समानस्य विरुद्ध
कोटिद्वयसाधारणधर्मस्य ज्ञानादि
त्यर्थः । तथाचसाधारणधर्मवद्ध
र्मिज्ञानजन्योऽसाधारणधर्मवद्ध
र्मिज्ञानजन्यश्चेत्य र्थः । विप्रति
पत्तिविरुद्धकोटिद्वयोपस्थापक
शब्दस्तस्मादित्यर्थः । यद्यपिशब्द
ज्ञानसंशायकत्वम्• तथापिशब्दात्
कोटिद्वयोपस्थितौमानस संशय
इतिवदन्ति उपलब्धे र्ज्ञानस्य•अनु
पलब्धे र्व्यतिरेकज्ञानस्य याऽव्यवस्था
सद्विषयकत्वानिधारणं प्रामाण्यसं
शयइतिफलितोऽर्थः • ॥ अन्येतु
उपलब्ध्यव्यवस्थाप्रामाण्यसंशय ।
अनुपलब्धिरुपलब्ध्यभावत्वम्• तद
व्यवस्थ तत्संशयइत्याहु । वस्तु
तस्तुप्रामाण्यसंशयस्यसंशयहेतुत्व
म्•किन्तु गृहीताप्रामाण्यकज्ञानस्य
विरोधितयासतिप्रामाण्यसंशयेतज्
ज्ञानस्याविरोधितयासाधारणधर्म
दर्शनादितएवसंशयोत्पत्तिरिति ।
उपलब्ध्यादिकं ताद्वयस्यसंशयो
भवतीत्येतावन्मात्रपरम् । चकारो
रोव्याप्यसंशयस्यव्यापकसंशयहेतु
त्व समुच्चिनोतीतिवदन्ति । विशे
षापेक्ष कोटिस्मरणसापेक्ष । वस्तुत
स्तुसंशयधाराबाहिकत्वस्यादृतयाऽव
। विशेषेति । विशेषविशेषस्य ग्रहस्य•
अपेक्षणेनिवर्तकत्वेन• तथाच• वि
शेषदर्शननिवर्त्यत्वकथनम्चेनवि
शेषादर्शनजन्यत्वं संशयस्येत्युक्तम् ॥
१।२३ ॥ संशयनम् । शीङ्ए
रच् ॥

संशयात्मा । त्रि• इदमेवमथवानैवेति
सर्वत्रसंशयाक्रान्तचित्ते ॥ संशये
• आत्मामनोयस्य ॥ संशया
त्माविनश्यति ।

संशयान । त्रि• संशयापन्ने । संश
ययुक्ते ॥

संशयापन्न । त्रि• संशयिनि ॥

संशयापन्नमानस । त्रि• सन्देहकि
। संशयिते । सांशयिके ॥ संशय
मापन्न मानसं यस्य• यस्मिनविष
ये वा ॥

संशयालु । त्रि• संशयितरि ॥

संशयित । त्रि• सन्देहविषये । वि
चिकित्सिते ॥

संशयिता । त्रि• सन्देहाश्रये । संश
यकर्त्तरि ॥ यथाह । अस्तित्वय
मित्यस्मिन्नर्थेकश्चास्तिसंशय पुं
स । अद्यापिसंशयश्चैतत्संशयिता
थ , सएवभवसित्वम् ॥ ४ ॥

संश्रित । त्रि• सम्यक्सम्पादिते ॥
संश्रितव्रतम् । सम्यक्सम्पादित
मित्यर्थः ॥ व्रतविषयकयत्नवति ॥
संश्रितोव्रात्यः । व्रतविषयकय
त्नविशिष्ट • ॥ सम्यक्शायतेस्म

। शीतनकार्ये । क्त । शाश्वीरन्यतरस्यामित्यत्र· श्यतेरित्वम्· । व्रतेनित्यमिति· नित्यमित्वम् व्यवस्थितविभाषात्वात्· व्रतविषयेश्यतेर्नित्यमित्वम । सुनिश्चिते ॥ सम्यक तनूकृते । सूक्ष्मे ॥

संशितव्रत । त्रि· व्रतयुक्ते ॥ सम्यक शितानितीक्ष्णीकृतानि· अतिदृढानिव्रतानियस्यसतथा । श्यतेरित्व व्रतेनित्यम् ॥

संशुद्ध । त्रि· सम्यक् शुद्धिविशिष्टे ॥

संशुद्धि । स्त्री· सम्मार्जने । शरीरादिमार्जने । शौचे ॥

संशुष्क । त्रि· आतपादिना संशोषितवस्तुनि ॥

संशोक: । पु· शौण्डीर्ये ॥

संशोकज । त्रि· स्वेदजे ॥ शौष्मया जन्यमनेयूकादौ । तेषांस्वाङ्गजौष्मजन्यभावं । यद्वा । शौष्मणात्मिकुत्सितजातीमशकादौ । तेषामुत्पत्तिःऽस्त्रभाव । तथाश्च संशोकजौ नाण्डजोद्भिज्जाभ्यामतिरिच्यते ॥

संशोधनम् । न· संशुद्धौ ॥ स्नानादुर्द्दिन यद्वत्मवोत्पादोषसञ्चयम । संशोधन तदेरकाह शदालोकाल यथा ॥

संशोधित: । त्रि· शुद्धीकृतवस्तुनि ॥

संशत् । न· कुशके । हृद्दजाशि । मायायाम् ॥ सश्चिनोति । चिञ् चयने । संशत्वपद्वहद्दित्यादि : । निपातनात्· सुविकारलोपश्च ॥

संश्यान । त्रि· शीतेनसङ्कुचिते ॥

संश्रय । पु· राज्ञामाश्रयाख्ये गुणे । अरिणापीडयमानस्यबलवदाश्रयणे ॥ आश्रयाम् ॥ नवनेनन्दनो हे शिनश्चैवरयस श्रये· कृतिरामाय णे दर्शनात् ॥ आश्रये ॥ वले ॥

संश्रव । पु· अङ्गीकारे । प्रतिज्ञाने ॥ सम्यक् श्रवोति . · अदोरपित्यप् ॥

संश्रित । त्रि· अनुजीविनि . आश्रिते ॥

संश्रुत । त्रि· अङ्गीकृते ॥ संश्रूयते स्म । श्रुश्रवणे । क्त ॥

संश्लिष्ट । त्रि· आश्लिष्टे । मिलिते ॥

संश्लेष । पु· उपगूहने ॥ संश्लेषणम् । श्लिषआलिङ्गने । घञ् ॥

संसत् । न· संसति । मायायाम् ॥ संसत्वपद्वहद्दितयव· सुभूतिचन्द्र सम्पूर्वाच्छुयते । संसदित्याह । संसत्कुशकोप्येय संसत्तदत्र वर्तसमे । कृतयुगादिशोभव ॥

संसक्त : । त्रि· अन्योन्यश्लिष्टे । अव्यवहिते । संलग्ने ॥ संसज्यतेस्म । षञ्जसङ्गे । क्त . ॥ लोहदावमवै: पाशैर्दृढवद्धोविसृज्यते । स्नोधना

द्विषुसंसक्तौमुच्यतेनवद्रावन ॥

ससक्ति । स्त्री॰ सङ्गेषि ॥

ससत्॰द्र । स्त्री॰ परिषदि । सभायाम् ॥ ससीदन्त्यस्याम् । षद्लविश रणादौ । सम्पदादित्वात्क्विप ॥

ससरणम । न॰ असम्बाधचमूगतौ । रथादीनामसम्बाधगमने ॥ घण्टापथे । नगरस्योपनिर्गमे ॥ ससारे ॥ रणारम्भे ॥ समारम्भे ॥ प्राणिजन्मनि ॥ पुनः पुनर्योनिसम्बन्धे ॥ गतौ ॥ सम्यक्सरत्यनेन॰ सम् यसरन्त्यनेनाचवा । सृगतौ । कारणादौल्युट् । बाहुलकाद्वाल्युट । युव नयुत्त । घस्यलुडपवादत्वात ॥

ससर्ग । पु॰ सङ्गे । सङ्गमे ॥ सम्वायादिसम्बन्धे ॥ ससर्जनम्॰ ससृज्यतेवा । सृज॰ । घञ् ॥

ससर्गाभाव । पु॰ सम्बन्धरहितत्वे ॥ न्यायमतेचभावपदार्थविशेष । सतुभेदभिन्नाभाव । सचत्रिविध । प्रागभाव १ ध्वस २ अत्यन्ताभाव ३ इतिभेदात् । यथा । अभावस्तुद्विधासंसर्गान्योन्याभावभेदतः । प्रागभावस्तथाध्वंसोप्यत्यन्ताभावएवच ॥ एव त्रैविध्यमापन्न ससर्गाभावइष्यते । इ॰ भा॰ प॰ ॥ भेदत्व तादात्म्यसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावत्वम् । विनाश्यभावत्व प्रागभावत्वम् १ जन्याभावत्वमृध्वंसत्वम् २ नित्यससर्गाभावत्वमृध्वंसत्वम् २ नित्यससर्गाभावत्वमत्यन्ताभावत्वम् ३ । इतिसिद्धान्तमुक्तावली ॥

ससर्गी । त्रि॰ ससर्गविशिष्टे ॥ मन्वर्थोयइनि ॥ सङ्गिनि ॥ सम्पूर्वात्सृजो ॰सम्पृचानुरुधेतिघिनुण् ॥

ससर्प॰ । पु॰ मासविशेषे ॥ यथा । यद्यावत्समासोभवति॰ तदाचयमासस्यपूर्वोत्तरावधिमासोभवत । तत्पूर्वस्मिन्नधिमासे ॥ सचनमसमास । किन्तुशुद्धवतुल्य । उत्तरएवासन्नान्तोमलमास । तथाचकालाविं । एकस्मिन्नपिवर्षे चेद्द्वौमासावधिमासकौ । पूर्वोमास । प्रशस्त.स्यादपरस्तुमलिम्लुचइति ॥ ससर्पश्च ॥

ससर्पणम । न॰ सम्यक्प्रकारेणगमने ॥

ससर्पी । त्रि॰ ससर्पविशिष्टे । सम्यग्गमनशीले ॥

ससार । पु॰ कृषाख्यानसम्भूतवासनायाम् ॥ यथा । ससारइमिथ्याधीप्रभवावासनेति ॥ भवे । स्थाद्दृष्टोपनिबद्धशरीरपरिग्रहे । जन्ममरणलक्षणे । प्रमातृताप्रमुखिकर्तृत्वाद्यनर्थे । अविद्यायाम् । यथोक्त शङ्कराचार्यै । ससार स्वप्रतुल्योहिरागद्वेषादिसङ्कुल । स

कान्तिसत्यवत्सातिप्रबोधेऽसत्यवत्स्ववेदिति ॥ अपिच । अयमविचारितचारुतया संसारो भाति रमणीय । अत्र पुनः परमार्थदृशा न किमपि सारे रमणीयकृतिरिन्द्रियमिम ॥ दु खे ॥ कृच्छ्रे चासेध्यमध्ये नियमिततनुभि स्थीयते गर्भवासे • कान्ताविश्लेषदु खव्यतिकरविषये यौवने चोपभोग । वामाक्षीणामवज्ञाविहसितवसतिर्वृद्धभावोऽप्यसाधु संसारे रे मनुष्या वदत यदि सुखस्वल्पमप्यस्ति किञ्चित् ॥ संसरति कालान्तरम् । सृ • । घञ • ॥ संसरणम् • वा ॥ दु . खमूलमिमं संसार सर्वथाश्रितमदु खित । यागं . कृतोऽयं न ससुखी नापर प्रिये • ॥ प्रभवसर्वदु . खानामालयं सकलापदाम् । आश्रय सर्वपापानां संसारं वर्जयेत् प्रिये ॥ अचञ्च अनर्थोरमखीकृतमवाविषम् । अ ज्ञानखण्डनदेवि संसार सकचेतसाम् ॥ आदिमध्यावसानेषु दु खसर्वमिदं यत । तस्मात् संत्यज्य संसारतत्त्वनिष्ठ सुखीभवेत् ॥ कुलार्णवे १ उल्लास ॥

संसारगुरु . । पु • प्रद्युम्ने । कामदेवे । मनोजन्मनि । रूपास्त्रे । संसारगुरु ॥

संसारबन्धनिर्मुक्ति । स्त्री • नानायोनिसम्बन्धनिवृत्ती ॥ संसार एव बन्ध • तस्य निर्तरां मुक्ति ॥

संसारमार्ग । पु • मिथ्यामार्गे ॥ भगे । योनी ॥

संसारबीजम् । न • कामकर्मप्रवृत्तिकारणे • अज्ञाने ॥

संसारद्रुम । पु • अव्यक्तादिस्थावरान्ते द्रुमसदृशे ॥ यथा । अव्यक्तमूलप्रभवस्तस्यैवानुग्रहोत्थित । बुद्धिस्कन्धमयश्चैव इन्द्रियान्तरकोटर • महाभूतविशेषश्च विशेषप्रतिशाखवान् • सदापर्णी सदापुष्प शुभाशुभफलोदय • आजीव्य सर्वभूतानां ब्रह्मवृक्ष सनातन • इति ॥ अपिच • कर्मबीजा अविद्याकामकर्माङ्कुरो अज्ञानप्रभवो • ऽपरब्रह्मविज्ञानक्रियाशक्तिद्वयात्मकहिरण्यगर्भाङ्कुर • सर्वप्राणिलिङ्गभेदस्कन्ध • तत्तृष्णाजलावसेकोद्भूतदर्पो • बुद्धीन्द्रियविषयप्रवालाङ्कुर • श्रुतिस्मृतिन्यायविद्योपदेशपलाश • यज्ञदानतपआद्यनेकक्रियासुपुष्प सुखदु खवेदनानेकरस • प्राण्युपजीव्यानन्तफलस्तृष्णासलिलावसेकप्ररूढजटीकृतदृढबद्धमूल सत्यनामादिसप्तलोकब्रह्मादिभूतपक्षिकृतनीड • प्राणिसुखदु . खोद्भूतहर्षशोकजातनृत्यगीतवादित्रक्ष्वेलितास्फोटितहसिताकृष्टरुदितहामुञ्चमुञ्चेत्याद्यनेकशब्दकृततुमुलीभूतमहारवो • वेदान्तविहितब्रह्मात्मदर्शनासङ्गशस्त्रकृतो

च्छेदएवसंसारस्यमोनिरूपितोवेदा
न्तेष्वाचार्यैः ॥ तथोक्तंशौक्तं चाभि
श्रे । अमुष्यसंसारतरोरविद्यामूल
स्यचोन्मूलविनाशनाय । विश्वेश्वरा
राधनबीजजाततत्त्वप्रबोधान्नपरोऽ
भ्युपायइति ॥
संसारहृत् । पुं॰ आत्मबोधे ॥
संसारहेतु . । पु॰ आत्मनोऽविद्याया
म् ॥
संसारी । पु॰ संसारविशिष्टप्राणि
नि । भौतारि । संसारोऽस्यास्ति
। इनि ॥ वर्त्तत्वादिधर्मवति ॥
संसिद्धि । स्त्री॰ सम्यक्सिद्धौ
॥ प्रकृतौ ॥ स्वभावे ॥ मदोद्यायां
स्त्रियाम् ॥ मुक्तौ । मोक्षे ॥ देहे
न्द्रियसङ्घातस्याऽशुद्धिक्षयेण स
म्यग्ज्ञानोत्पत्तियोग्यतायाम् । श्र
वणादिसाध्यायाज्ञाननिष्ठायाम् ॥
फले ॥ साङ्ख्ययोगमनुष्ठायपरिसमा
पन संसिद्धिरितियोगिन ॥ सं
सेधनम् । षिधु संराद्धौ । क्तिन् ॥
संसृति । स्त्री॰ संसारे ॥ प्रवाहे ॥
संसारणं । सृ॰ । क्तिन् ॥
संसृष्टः । त्रि॰ संसर्गे ॥ वमनादि
नासंशुद्धे ॥ विभागानन्तरप्रीत्या
पुनः संमीलितधने ॥ यथा । वि
भक्तोयः पुनः पित्राभ्रात्रा चैकत्र
संस्थित . । पितृव्येणाथवाप्रीत्या
सतुसंसृष्टउच्यते॰ इतिवृहस्पतिः .
॥ संसर्जनम । सृज॰ । क्त ॥
संसृष्टि । स्त्री॰ काव्यालङ्कारविशेषे
॥ यथा । सैषासंसृष्टिरेतेषाभेदेन
यदिहस्थितिः । एतेषाशब्दार्थाल
ङ्कारायथासम्भवमन्योन्यनिरपे
क्षतया॰ यदिह॰ शब्दभागएव॰ अ
र्थविषयएव॰ उभयत्रापिवाऽवस्था
न॰ सैकार्थसमवायस्वभावसंसृष्टि
। तत्रशब्दालङ्कारसंसृष्टिर्यथा । व
दनसौरभलोभपरिभ्रमद्भ्रमरसम्भ्रम
सम्भृतशोभया । चलितयाविदधेक
लमेखलाकलकलोऽलकलोलदृशान्य
या । अर्थालङ्कारसंसृष्टिर्यथा । लि
म्पतीवतमोऽङ्गानिवर्षतीवाञ्जनं न
भः । असत्पुरुषसेवेवदृष्टिर्निष्फ
लतांगता ॥ पूर्वत्रपरस्परनिरपेक्षौ
यमकानुप्रासौसंसृष्टिं प्रयोजयतः
। उत्तरत्रतुतथाविधे॰ उपमोत्प्रे
क्षे । शब्दार्थालङ्कारयोः संसृष्टि
र्यथा । सोऽस्त्येष त्र्य गामे जो
एवं सहमहत्तलाश्वम् । तरुणा
या हिमअलुडिप'रस प'तीथिपारे
इसनास्तित्र्यमेयएतास्मरत्ता
वयाम् । तरुणानाहृदयलुठ
नपरिसङ्कामतिनिवारयतीतिसं -
स्कृतम् ॥ हृदयलुठनमितिरूपक
म्॰ आयुष्टंतमितिवत् । पूर्वार्द्धे
त्वनुप्रासः । एवंशब्दार्थालङ्कार
योः संसृष्टिरियम् ॥ अत्रानुप्रा

सोऽरूपकस्यान्योन्यानपेक्षे । स सर्ग स्वतयोरेकवाक्ये छन्दसि वा समवेतत्वात् ॥

संसृष्टौ । त्रि॰ संसृष्टत्वविशिष्टे ॥

संशोधनम् । न॰ सम्यगग्न्यादीनाऽऽपनो । तत्र निषगट्टादिप्रोक्तव्यतिरिक्तानाद्रव्याणाभक्ष्य निषेधति । अग्न्यातआतिगुणरूपविधानकानामग्न्यादिसौवरसपुष्पफलोपधानाम । स शोधनस्, आतसौत्व्ययशोभिवद्वव्ये त्रि. म ग्रय नरयरोविद्धौतनाच ॥

संस्कारः । पुं॰ अनुभवे । मानसकर्मणि । वासनायाम् ॥ प्रतियत्ने । उत्कृष्टगुणाधाने ॥ संस्क्रियते॰ अनेन ॰श्रौतेनस्मार्तेनवाकर्मणापुरुषस्वेतिसंस्कारः । स्वीयस्वीयजातौ सामान्यविशेषविहितवैदिकस्मार्तकर्मानुष्ठानद्वाराऽदृष्टविशेषाधायकाकृतिधावत । तत्रश्वयातदृष्टौ काश्चिनश्रुद्धयादिदिरविमर्शकारः स्वेभ्यो । स्वोते ॥ अथौतश्रौतस्वानिनिभोगस्वे । संस्कारेणविनादेविदेषश्रुद्धिर्नजायते । नासस्कारोभिक्षारोस्याद्वेदेपित्य चक्रम णि ॥ अतोविप्रादिभिर्यौ स्वस्ववर्णोक्तसंस्क्रिया । कार्यत्या सर्वथायत्नैरिह मुक्तिपृभि ॥ तेचद्वशोडशाष्टचत्वारिंशद्भिन्नाः प्रोक्तायथा । औवसेक पुंसवन सीमन्तोन्नयनतथा । जातनामौनिष्क्रमणमन्नाशनमत परम् ॥ चूडोपनयनोद्वाहा संस्कारा कथितादश । शूद्रान्शूद्रभिन्नानामुपनीतनविनश्यति ॥ तेषामवेदसंस्कारादिकातौनादशस्मृतौ ॥ नित्यानिसर्वकार्माणितथानैमित्तिकानिच । काम्यान्यपिवरारोहेकुर्यात्काभवकर्मना ॥ षोडशयथा । गर्भाधान पुंसवन सीमन्तोन्नयनं तत । जातकर्माभिधानञ्चनिष्क्रम प्राशनतथा ॥ चूडोपनयनवेदव्रतानाश्चचतुष्टयम् । गोदान मेस्वमोक्षोविवाह षोडशक्रमात ॥ अष्टचत्वारिंशयथा । गर्भाधानसथापिपुंसवनक सीमन्तजातक्रियानामानामप्रादनचौलकोपनयनश्रौतव्रतान्यथ । चत्वारिस्नपन विवाहकरणपञ्चाभियज्ञ अपि संस्कारसप्तसप्तकृतितिसंस्कारजातव्यमौ । देवताप्रतिष्ठायांषट्संस्कारायथा । जातनामौनिष्क्रमणमन्नप्राशनमेवच । चूडोपनयनश्चेतिषट्संस्कारा' प्रकीर्तिताकृतिमया निर्वापितव्यम् ॥ संस्क्रियतेऽनेन । करणेघञ् । व्युत्पत्ती ॥ न्यायमतेगुणविशेषे ॥ सत्रिविध : वेगाख्यसंस्कार' १ अथ मूर्तपदार्थाश्रयी॰ क्रियेतजन्य ॰ क्रियाकर्मजन्यश्च । स्थितिस्थापकसंस्कारः२

अथ पृथिवीगुण · केषाञ्चिन्मते पृथिव्यादिचतुष्पदार्थानांगुण :· अयमतीन्द्रिय स्पन्दनकारणञ्च । भावनाख्यसंस्कार २ अयमात्मनोऽतीन्द्रियगुण · उपेक्षानात्मकनिश्चयजन्य · अथ स्मरणप्रत्यभिज्ञयो : कारणञ्च । यथाहविश्वनाथतर्कालङ्कार । संस्कारभेदो वेगोऽथ स्थितिस्थापकभावने । मूर्त्तमात्रेतुवेग स्यात्कर्मजोवेगज क्वचित् ॥ स्थितिस्थापकसंस्कार · क्षितौकेचिच्चतुर्ष्वपि । · अतीन्द्रिय सन्निज्ञेय क्वचित्स्पन्देऽपिकारणम ॥ भावनाख्यस्तुसंस्कारोजीववृत्तिरतीन्द्रिय । उपेक्षाऽनात्मकस्तस्यनिश्चय · कारण भवेत् ॥ स्मरणे प्रत्यभिज्ञायामप्यसौकारण भवेदिति ॥ अथ जातकर्मादिक्रियाकलाप समय उक्तकालक्रमेणशरीरसंस्कारार्थं स्त्रीणामपिभवति । तथाचमनु : । अमन्त्रिकातुकार्येयं स्त्रीणामावृदशेषत : । संस्कारार्थं शरीरस्ययथाकाल यथाक्रमम् ॥ वैवाहिकोविधि · स्त्रीणांसंस्कारो वैदिक : स्मृत । पतिसेवागुरौवासोगृहार्थोऽग्निपरिक्रियेति ॥ अस्त्र तु· जातकर्मादिक्रियाकलाप : । गृह्यसूत्रमेवसाय प्रात : समिद्धोमादिरूपोऽग्निपरिचर्य्यं लक्षं . ॥

संस्कारज . । त्रि· संस्कारात्जाते ॥

संस्कारवर्ज्जित । पु· व्रात्ये ॥ त्रि· गर्भाधानादिसंस्कारविधुरे ॥

संस्कारस्कन्ध · । पु· वासनाप्रपञ्चे । रूपविज्ञानवेदनासंज्ञास्कन्धानांवासनायाम् ॥ रागद्वेषाभिनिवेशेषु । रागादय . क्लेशा · उपक्लेशा श्चमदमानादयो· धर्माधर्मौचेतिवा अस्यतिमिश्रा ॥

संस्कारहीन . पुं· व्रात्ये ॥ त्रि· गर्भाधानादिसंस्कारवर्ज्जिते ॥ संस्कारैरुपनयनादिभिर्गर्भाधानादिभिर्वा· हीन ॥

संस्कार्य्य । पु· कर्मविशेष· ब्रीह्यादौ ॥ त्रि· संस्कारार्हे ॥

संस्कृतम् । न· लक्षणोपेते । पाणिन्यादिव्याकरणबोधिते । गीर्वाणवाण्याम् ॥ संस्कृत नामदैवीवागन्वाख्यातामहर्षिभि . ॥ त्रि· कृत्रिमे ॥ शस्ते ॥ भूषिते · संस्क्रियतेस्म । क्त ॥ व्युत्पन्ने · अपनीतमले । शोधिते । कृतसंस्कारे ॥ पक्वे ॥

संस्कृतात्मा · पु· दीक्षयादीक्षिते ॥

संस्कृति . । स्त्री· संस्क्रियायाम् ॥ संस्करणम् । डुकृञ · । क्तिन् ॥

संस्क्रिया । स्त्री· संस्कृतौ · शवदाहादिक्रियायाम् ॥ मलापनयने ॥ संस्कारायकरणम् । डुकृञ् · । कृञ शचेतिश । रिङ् इयङ् ॥ आप्

योविप्रभिन्नयत्नस्तत्रयोसास स्कृगा
म्। शैवेनयत्नं नाकुर्यादेवधर्मं
कलौयुगे।
संस्तर। पुं॰ प्रस्तरे। पल्लवादिरचि
तशय्यायाम। शायरा॰ कू॰ भो॰
प्र॰॥ अध्वरे। यज्ञे॥ संस्तीर्यते
। स्तृञ् आच्छादने। ऋदोरप्॥
संस्तव। पुं॰ परिचये। सङ्गतिस
बने॥ संस्तवनम्। ष्टुञ् स्तुतौ।
ऋदोरप्॥ सम्यक् स्तुतौ॥
संस्तवान। त्रि॰ वाग्मिनि। संस्तौ
ति। ष्टुञ्॰। सम्यानच् सुवङ्
स्थानच्॥
संस्ताव। पु॰ क्रतुषु छन्दोगानां स्तु
तिभूमौ। यज्ञे छन्दोगैः क्रियमा
णायां स्तुतेर्भूमौ। यज्ञे स्तावक
च्छन्दोगानां स्थानभूमौ। समेत्य स्तुवन्त्य
त्र। ष्टुञ्॰। यज्ञे समि स्तुवः इति
अधिकरणे ल्युटोपवादो घञ्॥ संस्त
वन वा॥
संस्तुत। त्रि॰ सम्यक् स्तुतिविषयी
भूते। संस्तूयते स्म। ष्टुञ्॰।
क्त॥ सहत्वेन निरूपिते॥ प
रिचिते॥
संस्त्यानम्। न॰ म हतौ। उपचये॥
संस्त्यायः। पु॰ सन्निवेशे॥ संस्त्या
ने॥ विस्तृतौ॥ सङ्घाते॥ सं
स्त्यानम्। ष्ट्यै स्त्यै शब्दसङ्घात
योः। घञ्। आतोयुक्॥ गृहे॥

यथा। संस्त्यायान् प्रविशेयुरिति॥
संस्थ। पु॰ चरे॥ निजराष्ट्रवासिचरे
॥ क्रतुभेदे॥ सन्तिष्ठतेऽनेन। ष्ठा॰
। अङ्॥ त्रि॰ अवस्थिते॥
संस्था। स्त्री॰ स्थितौ॥ सादृश्ये॥
नाशे॥ न्याय्यपथस्थितौ। मर्यादा
याम्॥ सन्तिष्ठतेऽनया। सम्यगव
स्थानं वा। ष्ठा॰ आतश्चोपसर्गे इत्य
ङ्॥ अवस्थायाम्। समाप्तौ॥
व्यक्तौ॥ प्रलयचतुष्टये। यथा।
नैमित्तिकः प्राकृतिको नित्य आ-
त्यन्तिकोलयः। संस्थेति कवि
भि प्रोक्तश्चतुर्धास्य स्वभावतः इति
पुराणम्॥
संस्थानम्। न॰ आकृतौ॥ मृतौ॥
सन्निवेशे॥ चतुष्पथे॥ संस्थीयते
ऽनेन वा॰ संस्थितिर्वा। ष्ठा॰।
भावाधिकरणादौ ल्युट्। चिह्ने॥
त्रि॰ घिवादौ॥ समीचीनं स्थानम
स्य॥
संस्थापनम्। न॰ स्थिरीकरणे॥
संस्थित। त्रि॰ मृते॥ व्यवस्थिते।
सम्यक् स्थिते। उत्थिते। सन्तिष्ठ
ते स्म। ष्ठा॰ गत्यर्थाकर्मकेति क्तः॥
संस्थिति। स्त्री॰ तत्त्वे। संस्थाने॥
मृत्यौ॥
संस्पर्श। पुं॰ स्पर्शे। त्वगि
न्द्रियग्राह्यगुणविशेषे। यथा। आ
लापाह्लादसंस्पर्शात्॰ निःश्वा

सात्सङ्गमोजनात् । संहमध्यासना ध्यायात्पापसङ्क्रमतेनृणामिति-च्छागलेय ॥ सम्प्रयोगे । सम्बन्धे ॥ संस्पर्शनम् । स्पृशसंस्पर्शने । यकारविकारकोस्प्राश्रामितिघञ् ॥

संस्पर्शज । त्रि॰ विषयेन्द्रियसंबन्धाज्जातेभोगे । येहिसंस्पर्शजा भोगादुःखयोनयएवते । आद्यन्तवन्तः कौन्तेयनतेषुरमतेबुध ॥

संस्पर्शा । स्त्री॰ जलूकायाम् । जनीनामगन्धद्रव्ये । स्पृशति । संस्पृश्यतेवा । स्पृश॰ । पदरुजेति घञ्॰ पचाद्यच्॰ कर्मणिघञ् वा॰ ॥

संस्फाल । पुं॰ मेषे ॥

संस्फुट । त्रि॰ फुल्ले । विकसिते ॥ स्फटति । स्फुटविकसने । इगुपधेतिकः ॥

संस्फेट । पुं॰ युद्धे । रणे ॥ संस्फेटनम् । स्फिटअनादरे । घञ् ॥

संस्फोट । पु॰ युद्धे ॥ संस्फोटनम् । स्फुटिर्॰ । घञ ॥

संस्मरणम् । न॰ संस्कारजन्यज्ञाने । संस्मृतौ

संस्मृतिः । स्त्री॰ संस्मरणे ॥ क्तिन् ॥

संस्वेदजम् । न॰ स्वेदजेयावन्ति वि ॥ तथाहि । उक्तसंस्वेदजानामार्कभूमिच्छत्रशिलीन्ध्रकाः । चितिगोमयकाष्ठपुष्पादिषुतद्भवे सर्वेसस्वेदजाः शीतदोषला पिच्छिलास्तथा । गुरवःक्कचित्तीसारज्वरश्लेष्मामयप्रदाः ॥ श्वेताःशुचिस्थलीकाष्ठवंशगोव्रजसम्भवाः नातिदोषकरास्तेषुः शेषास्तेभ्योविगर्हिताः ॥ त्रि॰ भुवःशरीरस्यघर्मस्वेदाद्दूषणाज्जातेदंशमशकादिरूपेभूतग्रामे ॥

संहत । त्रि॰ संहते । मिलिते दृढे ॥ दृढसन्धौ ॥ संहन्यतेस्म । क्त ॥

संहतजानु । त्रि॰ सञ्ज्ञौ । संहतजानुके ॥

संहतजानुक । त्रि॰ सञ्ज्ञौ ॥ संहतेमिलितेजानुनीयस्यस ॥

संहतल । पुं॰ मिलितपाणिद्वये । प्रतले । सिंहतले । विस्तृताङ्गुल्योर्मिलितयोर्मिदक्षिणयोः पाण्योः ॥ संहतसङ्घट्टलाति । ला॰ । आतोनुपसर्गेकइतिकः ॥

संहति । स्त्री॰ समूहे । वृन्दे । निकुरम्बे । कदम्बे ॥ अल्पानामपिवस्तूनांसंहतिःकार्यसाधिका । तृणैर्गुणत्वमापन्नैर्बध्यन्तेमत्तदन्तिनः ॥ संहतिः श्रेयसीपुंसां स्वकुलैरल्पकैरपि । तुषेणापिप

रित्युक्ता नप्ररोहन्तितद्गुता ॥
घनतायाम् । संहन्यते । हन्तेः
क्तिन् ॥ घाते ॥

संहननम् । न० कलेवरे । गात्रे ।
शरीरे ॥ संहति० संहन्यतेवा
। हन० । कृत्यल्युटइतिल्युट् ॥
यद्वा । संहन्यन्तेऽस्मिन भूतानि
। करणेतिल्युट ॥ दृढाङ्गत्वे ॥

संहननाङ्ग । त्रि० कठिनावयवे ॥
संहन्यतेनिबिडीभवन्ति० अङ्गानि
यस्य ॥

संहर्षः । पुं० वायौ ॥ मु
दि । सुखे ॥ स्पर्धे । धृष्टौ ॥
प्रभञ्जने । पवने ॥ संहर्षणम्
। हृष्टुष्टौ । घञ् ॥

संहारः । पुं० प्रलये ॥ सङ्क्षेपणे
सङ्क्षेपे ॥ नरकविशेषे ॥ हर
णहारे । हृञोभावेघञ् । सम्य
क्हारोऽत्र ॥ यद्वा । संह्रियते
ऽनेन । अध्यायन्यायेतिघञन्त सा
धु ॥ अष्टिताङ्गादिभैरवान्तर्ग
तभैरवविशेषे ॥

संहारमुद्रा । स्त्री० विसर्जनमुद्रा
याम् ॥

संहित । त्रि० सहिते । योजिते
॥ सन्धीयतेस्म । डुधाञ् । क्तः
। दधातेर्हिः ॥ मिलिते ॥

संहितपुष्पिका । स्त्री० मिश्रेया
याम् ॥

संहिता । स्त्री० मन्वादिप्रणीतध
र्मशास्त्रे ॥ पुराणसंहितासु ॥ प
ञ्चसंहितायथा । ब्रह्मणश्चशिवस्या
पिवृक्षाहस्तथैवच । गौतमस्यकु
मारस्यसंहिताः परिकीर्तिताः
॥ चतस्रोयथा । ब्राह्मीभागवतीश
ैवीवैष्णवीचप्रकीर्तिता । चतस्र
संहिता । पुण्याधर्मकामार्थमोक्ष
दा ॥ षट्संहितायथा । आद्या
सनत्कुमारोक्ताद्वितीयासूतसंहि
ता । तृतीयाशाङ्करीविप्राश्चतुर्थी
वैष्णवीमता । तत्परासंहिताब्रा
ह्मीसौराष्ट्यासंहितामतेति ॥ स
धीवर्णानामतिशयितसन्निधौ । व
र्णसंयोगे ॥ वेदैकदेशे ॥ सम्यग्
धीहधाति कर्मणिक्त । दधाते
र्हिः ॥

संहूतिः । स्त्री० बहुभिर्विहिताह्वा
ने ॥ समाह्वानम् । सम्पूर्वात्०
ह्वेञ । क्तिन् । वचिस्वपीति
सम्प्रसारणम् ॥

संहृत । त्रि० कृतसंहारे सङ्क्षि
प्ते ॥

संहृति । स्त्री० संहारे ॥

संहृष्ट । त्रि० प्रहर्षिते ॥

सकटः । पुं० शाखोटवृक्षे ॥

सकटान्न । पुं० दरान्ने ॥ त्रि०
कटान्नसहिते ॥

सकण्टकः । पुं० शैवाले । पूती

कण्टके ॥ त्रि० कण्टकयुक्ते ॥

सकर । त्रि० सहस्ते ॥ राजस्व विशिष्टे ॥ शुण्डयुक्ते ॥ सकिर णे ॥ करिणसहवर्त्तिनि च ॥

सकरुण । त्रि० सदये । करुणा विशिष्टे ॥

सकर्ण । त्रि० श्रवणशीले । श्रुति तत्परे ॥ सावधाने ॥

सकर्म्मक । पु० कर्मयुक्तपचत्यादि धातुषु ॥

सकल । पुं० सगुणशिवे ॥ यथा शारदातिलके । निर्गुण स गुणश्चेति शिवोज्ञेय सनातन । निर्गुण प्रकृतेरन्य सगुण सकल स्मृतइति ॥ कलाप्रकृतिस्तयासहवर्त्तते ॥ त्रि० सम्पूर्णे । सर्वस्मिन् ॥ कलानियुक्ते । कलाभि परिपूर्णे ॥

सकलप्रिय । पु० चणके ॥ त्रि० सर्वषांप्रीतिविषये

सकलाज्ञानम् । न० समष्ट्यज्ञाने ॥

सकषाय । त्रि० सरागे ॥ कषाये णकामक्रोधादिमलेनसहवर्त्तमाने ॥ कषायविशिष्टे । कसैला० इ० भा० प्र० ॥

सकाम । त्रि० कामनाविशिष्टे । कामिनि ॥ पुंसीयाविषयापिवास कामइतिभण्यते । तेनयुक्तोदीन मना सकाम प्रोच्यतेबुधै ॥ सकामाश्चैवनिष्कामा द्विविधाभुवि मानवा । कामिनांफलमित्युक्तं क्षयिष्णुस्वप्नराज्यवत् । निष्कामा णान्तुनिर्वाणपुनरावृत्तिवर्जितम् ॥ सहकामेनवर्त्तते । सहस्यस ॥

सकाश । पु० समीपे ॥ त्रि० काशयुक्ते ॥

सकुरुण्ड । पु० साकुरुण्डवृक्षे ॥

सकुल । त्रि० कुलान्विते ॥

सकुल्य । त्रि० सगोत्रे । सप्तम पुरुषानन्तरद्वयमपुरुषपर्यन्तस्थे ॥ दशाहेनसपिण्डास्तुशुध्यन्तिप्रेतसूतके ॥ त्रिरात्रेणसकुल्यास्तु स्नात्वाशुध्यन्तिगोत्रजा ॥ दायाधिकारिसकुल्यास्तु० पञ्चमपुरुषावधय । यथाहबौधायन । प्रपितामह० पितामह० पिता० स्वय० सोदर्य्यभ्रातर. सवर्णायापुत्र० पौत्र० प्रपौत्रोवाएतानविभक्तदायादान्सपिण्डानाचक्षते । विभक्तदायादान्सकुल्यानाचक्षते सत्स्वङ्गजेषुतद्गामीह्यर्थोभवतीति ॥

सकृत् । अ० सहार्थे ॥ एकवारे ॥ एकवारम् । एकस्यसकृच्चेतिसुच् । सयोगान्तस्येतिसुचोलोप ॥ सकृदंशोनिपततिसकृत्कन्याप्रदीयते । सकृदाहददानीतित्रीण्येतानिसतांसकृत् ॥

सकृत्प्रज । पुं० काके । वायसे ॥

सकृत्प्रजायस्यस ॥ सिंहे ॥

सकृत्फला । स्त्री॰ कदल्याम् ॥ सकृत्फलान्यस्या ॥

सकृद्गर्भ । पु॰ खेसरे । खच्चर॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥

सकृद्विभात । त्रि॰ एकदैव सकृत्स्था ऽभिव्यक्ते ॥ सदैव विभाति । सदा भारूपे ॥

सकृद्वीर । पु॰ एकवीरवृक्षे ॥

सक्त । त्रि॰ अविरते । सतते ॥ अभिनिवेशिमनस्के । कर्त्तव्येऽभि सन्धि कृत्वा भिसन्धिनापक्वस्य यथ- ऽभिनिविष्टे ॥ सज्यतेस्म । सञ्ज सङ्गे । क्तः ॥

सक्तचेता । त्रि॰ आसक्तचित्ते ॥ यथा । अवध्यवन्धनघोरमस्त्रीकृत महाविषम् । अशक्तखण्डनं देवि स सारं सक्तचेतसाम् ॥

सक्तिः । स्त्री॰ सङ्गे ॥ सञ्जेः क्तिन् ॥

सक्तुः । पुं॰ न॰ भृष्टचूर्णके । भृष्टयवादिचूर्णे । सत्तू॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ सच्यते । षच सेवने । सितनिगमिमसिसच्यविधाञ् क्रुशिभ्यस्तुन् ॥ अस्य गुणा यथा । धान्यानिभ्राष्टभृष्टानि यन्त्र पिष्टानि सक्तवः ॥ तत्र यवसक्तवो यथा । यवजाः सक्तवः शीतादी पन लघवः सराः । कफपित्त हरा रूक्षा लेखनाश्च प्रकीर्तिताः ॥ तैः पीता बलदा वृष्या ह्या भेदनास्त था । तर्पणा मधुरा रुच्याः परि णामे बलावहाः ॥ कफपित्तश्रम क्षुत्तृट्व्रणनेत्रामयापहाः । प्रश स्ता घर्मदाहाढ्य व्यायामार्त्तशरीरि णाम् ॥ चणकयवसक्तवस्तु । मि श्रितचणकभृष्टैस्तुर्यांशैर्यवै कृताः । सक्तवः शर्करासर्पिर्यु क्ताः ग्रीष्मे तिपूजिताः ॥ शालिस क्तवो यथा । सक्तवः शालिसम्भू ताः वह्निदा लघवो हिमाः । मधुरा ग्राहिणो रुच्याः पथ्या बलशुक्रदा ॥ भुक्त्वा न रदैश्छित्त्वा न निशायां न वा बहून् । न जलान्तरितान् नहि सक्तून्प्राश्नीयात् ॥ पृथक् पानं पुनर्दानं सामिषं पयसा निशि । दन्तच्छेदनमुष्णञ्च सप्त सक्तुषु वर्जयेत् ॥ अर्थ्याद्युक्ते ॥

सक्तुक । पुं॰ विषप्रभेदे ॥ यद्ग्र न्थि सक्तुकैर्नैव पूर्णमध्यः सस क्तुकः ॥

सक्तुफला । स्त्री॰ शमीवृक्षे ॥ स क्तुवत् फलमस्याः । अजादित्वा त्टाप् ॥

सक्थि । न॰ जान्वूर्ध्वभागे । ऊरौ । सांथल॰ इ॰ भा॰ ॥ सजति॰ स ज्यतेवा । सञ्ज सङ्गे । असिसञ्जिभ्यां क्थिन् ॥

सक्रियम् । न॰ व्यक्ते । परिस्पन्दवति । तथाहि । बुद्ध्यादयउपात्तमुपा त्तदेहत्वजन्ति॰ देहान्तरस्योपादद तद्गतितेषांपरिस्पन्द । शरीरपृथि व्यादीनाञ्चपरिस्पन्द . प्रसिद्धएव ॥ त्रि॰ क्रियासहिते ॥

सक्षण । त्रि॰ कृतावसरे ॥

सचक्रम् । अ॰ चक्रियायायोग्यत्वेचक्र त्वे ॥ चक्रियायासम्पत्ति अव्यय विभक्तीतिसम्पत्तावव्ययीभाव । सम्पत्तिश्चसमस्यमानोत्तरपदस्ययो ग्यप्रवृत्तिनिमित्तम् ॥

सक्षम । त्रि॰ क्षमतायुक्ते ॥ क्षमा विशिष्टे ॥

सक्षार । त्रि॰ लवणयुक्ते ॥

सखा । पुं॰ मित्रे । सुहृदि । वयस्ये । सवयसि । स्निग्धे । अव्हितेप्रति षिद्धवर्जितेचैवप्रवर्त्तनम् । व्यसने चापरित्यागस्त्रिविधसखिलक्षणम् ॥ अपिच । सन्त्यागासहनोबन्धु सदैवानुगत . सुहृत् । एकक्रियोभ वेन्मित्रसमप्राण सखाभवेदिति ॥ समान । ख्यायतेलोके । ख्या प्रकथने । समानेख्य सचोदात्तइ तोण्॰ सवडित्॰ यलोप ; ॰ स मानस्यतूदात्त . सहख्यादेशश्च ॥ स हाये । अमात्यादौ ॥

सखिता ।) स्त्री॰ सख्ये
सखित्वम ।) न॰

सखी । स्त्री॰ आली । वयस्यायाम् ॥ सख्यशिश्वीतिङीष् ॥

सख्यम् । न॰ मैत्र्ये । मित्रतायाम् । साप्तपदीने । सौहार्द्दे ॥ दशावृत्ता ख्यपौरसख्यपञ्चावृत्तंव्यकलाभना म । त्र्यब्दपूर्वंश्रोत्रियाणांसख्यमे कापिस्वयोनिषु ॥ इतिमनु ॥ स ख्युर्भाव कर्म वा । सख्युर्य ॥ सख्येनिषिध्यायथा । कृतवैरेशठेस ख्येकामुकेचगतघृणे ।निर्लज्जेनैव कर्त्तव्यसख्यमतिमतासदेति ॥ हि तायसने ॥

सगद्गद । पुं॰ भयेनहर्षेणचाश्रुपूर्ण नेत्रत्वे । सति॰ कफरुद्धकण्ठन तयायोऽव्यक्तोमन्दस्त सकम्पादिवि कारस्तस्मिन् ॥ त्रि॰ तद्वति ॥

सगन्ध । पुं॰ अश्वके । ज्ञातौ दा याद्ये ॥ त्रि॰ गन्धयुक्ते ॥

सगर । पु॰ अयोध्याधिपतौ॰ बाहु राजपुत्रे॰ सूर्यवंशीयेनृपतिवरे ॥ नामनिरुक्तिन्तु । सपत्न्यातुगरस्तस्य दत्तोगर्भजिघांसया । गरेणसहतेनै वजातस्तत्सगरोऽभवदिति ॥ अर्हद्भेदे ॥ त्रि॰ गरसहिते । स विषे ॥

सगर्भ । पुं॰ सोदरे ॥ समानोगर्भो यस्य स । सगर्भेतिनिर्देशात्समा नस्य स ॥ अभ्यस्तरितसूत्रपठा दियुक्तकुशादौ ॥

सगर्भा । स्त्री॰ गर्भवत्याम् ॥

सगर्भ्य । पुं॰ सहोदरे ॥ समानेन गर्भेण भव । सगर्भसयूथेतियत् । स गर्भेतिनिर्देशात्म ॥ यद्वा । स म्तुल्ये गर्भे कुक्षौभव ॥

सगुण । पु॰ गन्धादिविशिष्टे । वि द्यादियुक्त ॥ यथा सगुणोनिर्गु णोवापिसत्कायोबलवत्तर । तुषेणा पिपरिभ्रष्टस्तण्डुलोनाङ्कुरायते ॥ मायाश्चवत्सुसगुणं सगुणेषु ब्रह्माणि ॥

सगुणा । स्त्री॰ दुर्गायाम ॥ गुणव त्याम ।

सगोत्रम् । न॰ गोत्रे । कुले ॥ पु॰ समानात्सप्तपुरुषे । त्रि॰ अभिन्नगो त्रे । ज्ञातौ ॥ समानगोत्रकुलमस्य ज्योतिर्जनपदेतिसमानस्यस ॥

सग्धि । स्त्री॰ सहभोजने ॥ अदनम् । अद॰ । स्त्रियाक्तिन् । बहुलं छ न्दसीतिघस । घसिभसोर्हलिच्प घ लोप । झलोझलीतिसलोप भष्भस्योर्ढोध । झलांजश्झशीति घस्यग । समानाग्धि । समान स्यच्छन्दसीतिसभाव ॥ सहग्धि र्वा । सहस्य स । सञ्ज्ञायाम् ॥

सङ्कट । त्रि॰ सम्बाधे । सङ्कीर्णे । अल्पावकाशे । वर्त्मादौ ॥ सम्यक्क टति॰ आवृणोति । कटेवर्षावरण यो । पचाद्यच् ॥ यद्वा सम्बाधा

र्थात्सम्शब्दात्तुभार्थे॰ सम्प्रोदश्चेति मटच् । न॰ दुः खे ।

सङ्कटा । स्त्री॰ देवीविशेषे ॥ योगिनी प्रभेदे ॥

सङ्कटाश्व । पु॰ अवतर्ष ॥

सङ्कथनम् । न॰ सम्यग्भाषणे ।

सङ्कथा । स्त्री॰ परस्परभाषणे । सम्भा षणे । मिथ प्रेमगोष्ठ्याम् ॥

सङ्कर । पु॰ सम्मार्जन्यादिक्षिप्तधूल्या दौ । अवकरे । सङ्कारे ॥ सङ्कीर्य ते । कृञ्विक्षेपे इ सायांवा । अप् दोरप् ॥ व्यामिश्रत्वे । मिश्रित त्वे ॥ परस्परात्यन्ताभावसमाना धिकरणयोरैकाधिकरण्ये ॥ यथा मूर्त्तत्वमनसिवर्त्तते॰ भूतत्व ना स्ति । आकाशेभूतत्व वर्त्ततेमूर्त्त त्वनास्ति । पृथिव्यांभूतत्वनास्ति । पृथिव्यांभूतत्व वर्त्तते॰ मूर्त्तत्व ञ्चास्तीतिजातिसाङ्कर्यमिति ॥ सा मान्यजातौ । वर्णसङ्करजातौ ॥ अ लङ्कारविशेषे ॥ यथा । अविश्रान्ति जुषामात्मन्यङ्गाङ्गित्वन्तुसङ्कर । एतएवालङ्कारायवत्रान्यन्यासादि तस्ततन्मभावा परस्परमनुग्राह्या नुग्राहकतांदधति॰ सएषांसङ्कीर्यमा णस्वरूपत्वात्सङ्कर । उदाहरण म्यथा । आर्त्त सीमन्तविक्षे मर कतनिकषैश्चमताटङ्कपत्रेस्तुप्रायाङ्गिम व्यायांभाटिनिर्मविनुक्षीतटियुग्मेष

हीते । शोण बिम्बौष्ठकान्त्यात्वदरि मृगदृशामित्वरीणामरण्ये राजन् गुञ्जाफलानां स्रजइति शवराने वह " र्रन्ति ॥ अनतद्गुणमपेक्ष्य । न्तिमताप्राटुर्भूत तदाश्रयेणचतद्गुण सचेतसाप्रभूतचमत्कृतिनिमित्तमित्यनयोरङ्गाङ्गिभाव : ॥ अस्या न्येभेदा काव्यप्रकाशादिषुद्रष्टव्या ॥

सङ्करी । स्त्री॰ सङ्कायाम् ॥

सङ्करीकरणम् । न॰ नवविधपापान्तर्गतपापविशेषे ॥ यथाहविष्णु । अथपुरुषस्यकामक्रोधलोभाख्यं रिपुत्रय भवति॰ परिग्रहप्रसक्तं नविशेषाद्गृहाश्रमिणः । तेनायमाक्रान्तो ऽतिपातकमहापातकानुपातकोपपातकेषुवर्त्तते॰ जातिभ्रंशकरेषु॰ सङ्करीकरणेषु॰ अपात्रीकरणेषु॰ मलावहेषु॰ प्रकीर्णकेषु॰ । तद्यथा । खराश्वोष्ट्रमृगेभानामजाविकवधस्तथा । सङ्करीकरणं ज्ञेय मीनाहिमहिषस्यचेतिमनु. ॥ गर्दभतुरगोष्ट्रमृगहस्त्यजागमेषमत्स्यसर्पमहिषाणामन्यतमस्य वध . सङ्करीकरणं ज्ञेयमितिकुल्लूकभट्ट ॥

सङ्कर्षक : । त्रि॰ सङ्कर्षणकर्त्तरि ॥

सङ्कर्षण । पु॰ सीरपाणौ । बलभद्रे ॥ सम्यक् कर्षतिशत्रुशरीरमायुधे . । कृषविलेखने । नन्द्यादित्वाल्ल्यु ॥ सम्यक् कृष्यतेवा । कर्मणिल्युट ॥ गर्भस्यसम्यक् कर्षणाद्वा । यथोक्त हरिवंशे । गर्भसङ्कर्षणात्सोकेसोपिसङ्कर्षणः स्मृत इति ॥ अहङ्काराधिष्ठातरि ॥ द्रष्टृदृश्ययो सम्यक् कर्षणमेकीकरणं येन न॰ अन्यवस्थितस्यान्यत्रनयने ॥ आकर्षणे ॥ सम्यक् प्रकारेणाकर्षणम् ॥

सङ्कलनम् । न॰ क्रमादुत्क्रमतोवाऽङ्कयोगे । जोडदेना॰ इ॰ भा॰ प्र॰ कलशब्दसङ्ख्यानयो । सम्पूर्वं । ल्युट ॥

सङ्कलित । त्रि॰ सङ्गृहे । सङ्गृहीते एकत्रीकृते । अङ्कान्तरैणैकीकृताङ्के । जोडदियाअङ्कइतिभाषा ॥ सङ्कल्यतेस्म । कलसङ्ख्याने क्त ॥ पुञ्जीकृतधान्यादौ ॥

सङ्कल्प । पु॰ मानसकर्म्मणि । इदमहङ्कुर्यामितिमनसोव्यापारे । इदङ्करिष्यामीत्यादिलक्षणेऽन्तःकरणपरिणामे ॥ इदनीलमिदपीतमितिविषयविवेचने ॥ इष्टसाधनताज्ञाने । समीचीनत्वेनभावने ॥ अहङ्करोमीतिकर्तृत्वाभिमाने ॥ दृष्टेष्वपिविषयेषु॰ अशोभनत्वादर्शनेनशोभनाध्यासे ॥ अनेनकर्मणेदमिष्टफलं साध्यते॰ इत्येवं विषयायांबुद्धौ ॥ तिथ्याद्युल्लेखपूर्वकानामग्रोचाद्युच्चारणपूर्वकेषाक्यविशेषे ।

काम्यं कर्मविसर्व्वं तत्तु च सङ्कल्पमाचरेत् । विधिवाक्यानुसारेण सम्यक् संयुक्तमपि विद्यागमोक्तं ॥ यथा । स्मृत्वा विष्णुं ततः सद्दिनमासपक्षतिथीश्वतान् । समुच्चरन्निमित्तानि सङ्कल्पं रचयेत् सुधीः ॥ अथ हारीतः । मनसा सङ्कल्पयति वाचाऽभिलपति कर्म्मणा चोपपादयतीति ॥ सङ्कल्पेन विना राजन् यत् किञ्चित् कुरुते नरः । फलञ्चाप्यल्पकं तस्य धर्म्मस्यार्द्धक्षयो भवेत् ॥ सङ्कल्पनम् । क्लृप् सामर्थ्ये । भावे घञ् ॥ इच्छायाम् । कामवृत्तौ ॥ सङ्कल्पमूलः कामो वै यज्ञाः सङ्कल्पसम्भवाः । व्रतानि यमधर्म्माश्च सर्व्वे सङ्कल्पजाः स्मृताः ॥ काम जानामि ते मूलं सङ्कल्पात् किल जायसे । नत्वां सङ्कल्पयिष्यामि समूलो न भविष्यसि ॥

सङ्कल्पजन्मा । पुं । मदने । कामदेवे ॥

सङ्कल्पसम्भवः ।)
सङ्कल्पभूः ।) पुं । कामदेवे ॥
सङ्कल्पयोनिः)

सङ्कसुक । त्रि । अस्थिरे । अलसभावे । दुर्ज्जने ॥ सङ्कसति । कसगतौ । शासिवसेति उकञ् । इत्यमरटीकायां भरतः ॥

सङ्कार । पुं । अग्निचटत्कारे ॥ सम्मार्ज्जन्यवपुञ्जिते । अवकरे । सङ्कीर्य्यते । कृ विक्षेपे इति सायाना । कर्म्मणि घञ् ॥

सङ्कारी । स्त्री । नवदूषितकन्यायाम् । भुक्तकन्यायाम् । इति मेदिनीहेमचन्द्रौ ॥

सङ्काश । पुं । आन्तिके ॥ त्रि । उत्तरपदस्थस्तुल्यार्थे ॥ यथा । पद्मसङ्काश ॥ यथा वा । सम्यक् स्वप्नसङ्काशं यौवनकुसुमोपमम् । तडिच्चपलमायुष्यं कस्य स्यात् जानतो धृतिरिति ॥ सङ्काशते । काशृ दीप्तौ । पचाद्यच् ॥

सङ्किल । पुं । अग्निकुण्टे । दग्धोल्कायाम् ॥

सङ्कीर्ण । पुं । अम्बष्ठादिचण्डालपर्य्यन्तमिश्रितजातौ । तथाह मनुः । चाण्डालात् सङ्कीर्णाश्च स्वपचकरणादयः । शूद्राविशास्तु करणोऽम्बष्ठो वैश्याद्विजन्मनोः । शूद्राक्षत्रिययोरुग्रो मागधः क्षत्रियाविशोः । माहिष्योर्य्यक्षत्रिययोः क्षत्ता शूद्रयोः सुतः ॥ ब्राह्मण्यां क्षत्रियात्सूतः तस्यां वैदेहको विशः । रथकारस्तु माहिष्यात् करण्यां यस्य सम्भवः ॥ चाण्डालस्तु भिषग्ब्राह्मण्यां वृषलात्मजः । इति ॥ मिश्रितरागे ॥ नानाजातीयवर्णे ॥ त्रि । निचिते ॥ अशुद्धे ॥ जनादिभिर्निरवकाशे । स

कुले । आकीर्णे ॥ सङ्कीर्णस्य । कृविक्षेपे । क्त ऋतद्भ्यामिति मत्वम् ॥ सङ्कटे । परस्परविजातीये ॥

सङ्कीर्त्तनम् । न० सम्यगुक्तौ । सम्यक्प्रकारेण देवतादिनामोच्चारणे ॥ यथा । शमायालं जलं वह्नेस्तमसो भास्करोदयः । शान्तिः कलेरघौघस्य नामसङ्कीर्त्तनं हरेरिति ॥ नामसङ्कीर्त्तनं नित्यं क्षुत्प्रस्खलितादिषु । वियोगं शीघ्रमाप्नोति सर्वानर्थनिसंशय । सम्यक्कीर्त्तनम् ॥

सङ्कीर्त्तित । त्रि० सम्यगुच्चरिते ॥

सङ्कुचित । त्रि० सङ्कोचयुक्ते निद्राणे । मीलिते । मुद्रिते ॥ यथा । नरा सङ्कुचित पन्था येन वाली हतो गतः । समये तिष्ठ सुग्रीव मा वालिपथमन्वगाः ॥ सङ्कुचति । कुचसङ्कोचने । कचिवचिकुचिकुटिभ्य । क्तिन् ॥

सङ्कुलम् । न० परस्परपराहतैकवाक्ये । क्लिष्टे । सा तामेवन्ध्येति विरुद्धार्थवचने । यथा । यावज्जीवमहं मौनी ब्रह्मचारी पितामम । माता च मम वन्ध्यासीत् स्मराभो ऽनुपमो भवान् । इति ॥ सङ्कीर्णे । सङ्कुलस्थाने । युद्धपथत्वात् तृण ॥ युद्धे ॥ त्रि० जनादिभिर्निरवकाशे । व्याप्ते । आकीर्णे । सङ्कीर्णे ॥ न स्मात वाचि ॥

सङ्कृति । स्त्री० चतुर्विंशत्यक्षरःपादवृत्तौ ॥

सङ्केत । पु० स्वाभिप्रायव्यञ्जकचेष्टाविशेषे । प्रज्ञप्तौ । परिभाषायाम् । शैल्याम् । समये । आकारे ॥ न्यायमते सङ्केतार्थो यथा । सङ्केतो लक्षणा चार्थे पदवृत्तिः । अस्मात्पदात्प्रतिपाद्योऽर्थ एष पदार्थ इत्यभिधीयते । इदं पदमिममर्थं बोधयत्विति । अस्मात्पदादयमर्थो बोद्धव्य इतीच्छा सङ्केतरूपा वृत्तिः । तत्राधुनिकसङ्केतः परिभाषा । तयार्थबोधकं पदं पारिभाषिकम् । यथा शास्त्रकारादिसङ्केतितनदीवृद्ध्यादिपदम् । ईश्वरसङ्केतः शक्तिः । तयार्थबोधकपदं वाचकम् । यथा गोत्वादिविशिष्टबोधकगवादिपदम् । तदीयोऽर्थो गवादिर्वाच्य एव मुख्यार्थ इत्युच्यते । इति शक्तिवादे गदाधरटीका । सङ्केतनम् । कित निवासे । घञ् ॥

सङ्केतनिकेतनम् । न० प्रियमेलनार्थकथारितस्थे ।

सङ्कोच । पु० मीनविशेषे । वर्म्म ॥ बहुविजयकशाख्याद्दिरूपाश्रिषय

यस्थापने ॥ यथा । सामान्यप्रवृत्तार्थस्य विशेषनिष्ठत्वं सङ्कोचः ॥ न० कुङ्कुमे ॥ सङ्कोचति० सङ्कुच्यते वा । यथा । सङ्कोचयति सङ्कोच्यते वा कुचस्य स्पर्शनं कौटिल्यप्रतिष्टम्भविलेखनेषु । अच्० घञ् वा । सङ्कुचतीति विग्रहेन सम्यङ् । कुचसङ्कोचनकृत्यस्य कुटादित्वेन गुणाभावप्रसङ्गात् ॥

सङ्कोचनी । स्त्री० लज्जालुलतायाम् ।

सङ्कोचपिशुनम् । न० कुङ्कुमे ॥

सङ्क्रन्दन । पुं० इन्द्रे । इन्द्रे ॥ सम्यक् क्रन्दयति । क्रदि आह्वाने रोदने च । ल्यु ॥ न० रोदने ॥

सङ्क्रम । पुं० क्रमणे । जलोपरिगमनार्थं काष्ठपाषाणादिभिर्निर्मिते० मार्गे ॥ सङ्क्रमस्त्रीलिङ्गयामित्यमरः सङ्क्रम यथा । ददासौ तथा स्वर्गसङ्क्रमे निप्रदीयताम् । भानोराश्यन्तरप्रवेशे । सङ्क्रमणे ॥ वुटे सङ्क्रमाणे । य सङ्क्रामे विसङ्क्रम : पुं० न० दुर्गसञ्चरे । दुर्गद्वारे फलकादिभिर्निर्मितसञ्चारमार्गे । सङ्क्रमयम । क्रम० । घञ् । नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेरिति न वृद्धिः ।

सङ्क्रमणम् । न० सङ्क्रान्तौ । सम्पूर्वात् क्रमेर्ल्युट् ॥ गमने ॥

सङ्क्रान्त । त्रि० सक्ते ॥ सङ्क्रान्तिविशिष्टे ॥ क्रमागतधनादौ ॥ प्राप्ते ॥ गते ॥

संक्रान्ति । स्त्री० राश्यन्तरसंयोगानुकूलव्यापारे । सूर्यादीनां पूर्वराशितोऽपरराशौ सङ्क्रमणे ॥ तत्संख्या विशेषा यथा । अयने द्वे विषुवे द्वे चतस्रः षडशीतयः । चतस्रो विष्णुपद्यश्च सङ्क्रान्त्यो द्वादश स्मृताः ॥ अपि च । वृषालिघटसिंहेषु विष्णुपद्यश्च सङ्क्रमे । षडशीतिमुखे ज्ञेया मिथुने कन्याझषे धनुषे ॥ विषुवत्सु समाख्याता तुलामेषयोस्तथा । याम्यायनं कर्कटे स्यात् मकरे चोत्तरायणम् । सङ्क्रमणम् । क्रमु० । क्तिन् । अनुनासिकस्येति दीर्घः ॥

सङ्क्राम : । पुं० दुर्गसञ्चरे ॥

सङ्क्रीड : । पुं० आर्द्रीभावे ॥

सङ्क्लेश : । पुं० दुःखे ॥ सङ्क्लेशनम । क्लिशू विबाधायाम् । घञ् ॥

सङ्क्षय : । पुं० प्रलये ॥ नाशे ॥

सङ्क्षिप्त : । त्रि० संहृते । कृतसंक्षेपे । संक्षेपयुक्ते ॥

सङ्क्षुब्ध : । त्रि० आकुले ॥ आकुलीभूते ॥

सङ्क्षेप : । पुं० सङ्क्षये ॥ स्वल्पे ॥ समासे । कौशलभूयसोऽभिधा

णे । सङ्क्षिप्यतेसङ्क्षेपणं वा । क्षिप० । घञ ॥

सङ्क्षेपणम । न० विस्तृतानांसङ्क्षेपणे । समसने सम्पूर्णतृक्षिपे ल्युट् ॥

सङ्क्षेपयोग । पुं ध्यानयोगस्यसूक्ष्मानीयेयोगे ॥ यमाहार्जुनायश्री भगवान् । यथा । स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवान्तरेभ्रुवो । प्राणापानौसमौकृत्वानासाभ्यन्तरचारिणौ ॥ यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः । विगतेच्छाभयक्रोधोयःसदामुक्तएवसः ॥

सङ्क्षेप्ता । पुं० हरौ ॥ त्रि० सङ्क्षेपकारके ॥ विस्तृतसूक्ष्मरूपेणसङ्क्षिपति । क्षिपप्रेरणे । तृच ॥

सङ्क्षोभ । पु० सङ्घलने । चाञ्चल्ये ॥

सङ्ख्यम । न० मृधे । आस्कन्दने । युद्धे । सङ्ख्यानम् । चक्षिङ० ख्याप्रकथनेचा । भावेकोवाहुलकात् । त्रि० सङ्ख्येये ॥

सङ्ख्या । स्त्री० विमर्षे । चर्चायाम् । विचारणायाम् । विचारे ॥ सम्यक्विवेकेनात्मकथने । सम्यगात्मबुद्धौ ॥ एकद्व्यादौ ॥ अमरसिंहः । सङ्ख्या सङ्ख्येये ह्यादशस्त्रिषु । विंशत्याद्याःसदैकत्वेसर्वाः सङ्ख्येयसङ्ख्ययोः । सङ्ख्यार्थे द्विबहुत्वेस्तस्तासुचानवतेः स्त्रियः ॥ पङ्क्तेः शतसहस्रादिक्रमाद्दशगुणोत्तरमिति ॥ अस्यार्थः । आदश० दशशब्दमभिव्याप्य । आङ्मर्यादाभिविध्योरित्यव्ययीभावः । नपुंसकादन्यतरस्यामितिपक्षे टच् न । एकादिकानवदशपर्यन्ता० सङ्ख्या सङ्ख्येये० त्रिलिङ्गाः । येनसङ्ख्यासङ्ख्येययोः सामानाधिकरण्यं नश्यति । यथा० एकः पटः० एकाशाटी० एकं वस्त्रम् । द्विशब्दोऽवधारणे० सङ्ख्येयएव० नतुसङ्ख्यायामित्यर्थः । तेन० एकोविप्रइत्यादिभवतिनतुविप्रस्यैकइत्यादि । किन्तु द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचनइतिसूत्रे० द्व्येकयोरितिनिर्देशात्सङ्ख्यामात्रेपिसम्भवः । तेनघटाभावेद्वित्वमित्यादिसिद्धिः । वार्त्तिकोपाध्यायसमयुक्तमिति नैयायिकसम्प्रदायः । विंशतिराद्यायासांताः सङ्ख्याः० सङ्ख्येयसङ्ख्ययोर्वर्त्तते० एकवचनान्ताश्च० यथा विंशतिर्गावः० गवांविंशतिः । विंशत्यादीनांयदासङ्ख्यार्थस्तदाद्विवचनबहुवचनेअपिस्तः । यथाद्वे विंशती० गावः० गवां वा तिस्रोविंशतयइति । तासुविंशत्यानवतिमभिव्याप्यस्त्रीलिङ्गाः ।

भिन्नलिङ्गेनापिसमानाधिकरण्ये ऽपि लिङ्गा । यथापि शब्दापुरुषे हातन् । विंशतिः कुण्डानीति । एकादिगुणोत्तरक्रमात् शतसहस्रादिविन्यासः । यथा । एक दशगुणित दशकमुच्यते । दशदशकं शतम् । दशशतानि सहस्रम् । दशसहस्राण्ययुतमित्यादिविन्यासः ॥ यथा लीलावत्याम् ॥ एकदशशतसहस्रायुतलक्षप्रयुतकोटयः क्रमशः । अर्बुदमब्जं खर्वनिखर्वमहापद्मशङ्कवस्तस्मात् ॥ जलधिश्चान्त्यं मध्यं परार्द्धमितिदशगुणोत्तराः संज्ञाः । सङ्ख्यायाः स्थानानां व्यवहारार्थं कृताः पूर्वैरिति ॥ विष्णुपुराणे श्रीधरस्वामी । स्थानात् स्थानं दशगुणमेकस्माद्गण्यते द्विज । ततोऽष्टादशमे भागे परार्द्धमभिधीयते ॥ परार्द्धद्विगुणं यत्तु प्राकृतः प्रलयः स्मृतः । तदाऽव्यक्ते ऽखिलं व्यक्तं सर्वं लीयते इति ॥ इति ॥ न्यायमते तु । सङ्ख्या गणनाव्यवहारकारणत्वम् । एकत्वमित्यवस्तु नित्यमन्यत्वानित्यम् । द्वित्वादिपरार्द्धपर्यन्तमपेक्षाबुद्धिजन्यम् । एवमपि बुद्धिनाशेनाशा । पर्याप्तसम्बन्धेनानेकाश्रयेति ॥ सङ्ख्याऽऽत्मन् । सङ्ख्याऽयनेऽभ्यासा । चर्चा : खण्डन् । भाषाः ॥

सङ्ख्यात । त्रि । कृतसङ्ख्ये । गणिते । सङ्ख्यायुक्ते । स्त्री । सा । चर्चितदेशीया । ख्याति ॥

सङ्ख्यान । न । सङ्ख्या । यामाः प्रकाशे ॥

सङ्ख्यावान् । पुं । पण्डितः । सुधिः ॥ सङ्ख्याविचारणाऽस्त्यस्य । मतुप् ॥ त्रि । सङ्ख्यायुक्ते ॥

सङ्ख्येय । त्रि । सङ्ख्यातव्ये । गणनीये । गण्ये सङ्ख्यातुं योग्य । ख्या । यत् । ईत् ॥

सङ्ग । पुं । सङ्गमे । मेलने ॥ सङ्गदोषो यथा । मिथ्यादृष्टिसंसर्गो न साधूनां सर्वपि सङ्गता । सङ्गात्पतत्यधोलोकं नाशयत्यखिलं मतिम् ॥ सङ्गः सर्वात्मना त्याज्यः स चेत् त्यक्तुं न शक्यते । स सद्भिः सह कर्तव्यः सतां सङ्गो हि भेषजम् ॥ सत्सङ्गश्च विवेकश्च निर्मलं नयनद्वयम् । यस्य नास्ति नरः सोऽन्धः कथं न स्यादमार्गगः ॥ इति श्रीकुलार्णवतन्त्रम् ॥ संग । सङ्गप्रसूतिसमानः सदा नरः । नासक्तिरिह लोकापरलोकयोरखिलमितिगरुडपुराणम् ॥ विष्णुपुराणमपि यथा । सङ्गः सर्वात्मना त्याज्यः स चेत्त्यक्तुं न शक्यते । स सद्भिः सह कर्तव्यः सतां सङ्गो हि भेषजम् : प्रभवन्तिदोषाः । इति ॥ रागी ॥

फलाभिलाषे । यथा सङ्गे ॥ अत्यन्तसुखहेतुर्वै स्त्रियैव शोभनाध्यासलक्षणे प्रीतिविशेषे ॥ अभिनिवेशे । यथा इदमेव करोमीति कर्त्तृत्वरूपे । कर्त्तृत्वाभिनिवेशे ॥ सञ्जनम् । षञ्ज सङ्गे । घञ् ॥ सङ्गोऽप्रवृत्तिरिति वैद्याः । यथा । वातमूत्रपुरीषाणां सङ्गोध्मानं क्लमो रुजा । जठरे वातजाद्यान्ये रोगाः स्युर्वातनिग्रहात् ॥ रुजा जठरे० इतिमस्यस्य ॥ प्रतिबन्धे ॥

संगणिका । स्त्री० अप्रतिरूपकथायाम् इ० वि० शिवसङ्कीर्णवर्गः ॥

संगतम् । न० सौहृदे ॥ सुखजनकोक्तौ । हृदयङ्गमे युक्तियुक्तवाक्ये । सङ्गतियुक्ते ॥ सम्यग्योगजीफले ॥ त्रि० तद्वति ॥ युक्ते ॥ उपसन्ने ॥ सङ्गच्छतेस्म । गत्यर्थेतिकर्त्तरिक्तः ॥

संगति । स्त्री० सङ्गमे ॥ ज्ञाने ॥ उपोद्घातादिषट्के ॥ यथा । सप्रसङ्ग उपोद्घातो हेतुताऽवसरस्तथा । निर्वाहकैक्यकार्यत्वे षोढासङ्गतिरिष्यते ॥ सम्प्रेषे । सङ्घट्टने ॥ सम्पूर्वाद्गमे क्तिन् ।

संगतिका । स्त्री० वर्णवृत्तान्तरे ॥ यथा । सगणपुर कुरुशोभित जगद्वय गुरुसङ्गतम् । फणिराजवक्त्रनिवेदिताभवतीह सङ्गतिकाहिसा ॥ यथा । अपचेहि किञ्चिदनुत्तरं प्रचरामितिन्नृपसत्वरम् । तनदित्युक्तोसि विलासिनीप्रतिभिन्नगेहनिवासिनी ॥

संगम । पुं० सङ्गे । मेलके ॥ नद्यादिमेलके ॥ स्त्रीपुंसयोर्मैथुनीभावे ॥ यथा । विदग्धस्य विदग्धेन सङ्गमो गुणवान् भवेत् । विदग्धाया इति वा ॥ स च प्रथममध्यमोत्तमभेदात् त्रिविधः । यथा व्यासः । त्रिविध तत्समाख्यातप्रथममध्यमोत्तमम् । अदेशकालभाषाभिर्निर्जनेच परस्त्रियाः ॥ कटाक्षावेक्षण हास्यं प्रथमं साहसं स्मृतम् । १ । प्रेरणं गन्धमाल्यानां धूपभूषणवाससाम् । प्रलोभनञ्चान्नपानैर्मध्यमं साहसं स्मृतम् । २ । सहासनं विविक्तेषु परस्परसमाश्रयः । केशाकेशिग्रहश्चैवमस्यक् सम्यक् स्मृतमिति मितारः ॥ सङ्गमनम् । सम्पूर्वाद्गमेरप् ॥

संगर । पुं० युद्धे । समरे ॥ आपदि ॥ क्रियाकारे ॥ संविदि । विषे ॥ अङ्गीकारे ॥ न० । शम्यांफले । सागर० इ० भा० प्र० ॥ सङ्गरणम् । सङ्गीर्यते वा० अनेन वा । गृ शब्दे । ऋदोरप् । पुंसीतिवोवा । प्रतिज्ञायाम् ॥ यथा । सत्यसङ्गरः ॥

संगरहित । त्रि० निःसङ्गे ॥ अ

इमेवमहायाम्निकाद्भुत्याद्यभिमान रूपोऽहङ्कारापरपर्यायेरावसीगर्व विशेष सग तेनशून्ये । सगेन रहित ॥

सगव । पु॰ पञ्चधाविभक्तदिनस्य द्वितीयांशे । प्रातः कालात परस्मिन् मुहूर्त्तत्रये ॥ यथा । प्रातः कालि मुहूर्त्तांस्त्रीन् सगवस्तावदेवतु । मध्याह्न॰ स्त्रिमुहूर्त्तं स्यादपराह्णस्ततः परम् । सायाह्नस्त्रिमुहूर्त्तं स्यात् श्राद्धं तत्र न कारयेदिति ॥ मत्स्यस्ये ॥

सगर्वचित्त । त्रि॰ गि ' सगे स न्यासिनि ॥ संगेर्वच्छित , । वा च्यवस्तुस्वरूपीने ॥

सगर्वविचित्त । त्रि॰ चेतनाचेतन सर्वविषयभिनाध्यासरहिते ॥

सगी । त्रि॰ सक्ते । सङ्गविशिष्टे ॥ यथा । चाम्त्युतीमे वमगीस्थाना मन्तोक्षितविष्णातमिद मयाद्य । स गोरथासक्तिपरश्चित्त मध्यायतीवे परमार्थसगि ॥

सगीतम् । न॰ तौर्यत्रिकं । प्रेक्षणा र्थं नृत्यगीतवाद्ये । यथा । गीतवा द्यनृत्यत्रयं नाम्न्यं तौर्य्यत्रिकम्‌तत् । सगीत प्रेक्षणार्थेऽस्मिन्‌शास्त्रो क्तोभाव्यधर्मिकीतिहेमचन्द्रः ' ॥ अ पिच । तालवाद्यानुग गीत नटीभि र्यत्प्रगीयते । नृत्यस्यानुगतं च गीत त् सगीतकमुच्यते ॥

संगीतशास्त्रम् न॰ नृत्यगीतवाद्या भिज्ञताग्रन्थे । तत्तु॰ सोमेश्वर भरतहनुमत्कल्लिनाथमतभेदाच्च तुर्विधम् । अधुनातुहनुमन्मत प्र चलितमस्ति । तत्राध्यायाः सप्त । स्वराध्यायोरागाध्यायस्तालाध्या योनृत्याध्यायोभावाध्याय कोका ध्यायोहस्ताध्यायश्चेति ॥ अत्रमुहू र्त्तमात्रकालिदास । हरिर्भवति व्येभगवन् हरिर्भं हरभं भमीभं यम् प्रं हरिर्भं । हरिर्भ्यविस्तारयेन्च सद् क्षिकलारमयेन्नाव्यसङ्गीतशास्त्रम् । इति । वस्तोत्सगवन्य हाचमूर्ति त्यमृत्यातया । पञ्चानां हरिभावा द्विषयविध्यामगोविभि ॥

सगीति ' । स्त्री॰ आलापे ॥ संगी ते ॥

सगीर्ण : । त्रि॰ सविहिते । सश्रुते । अङ्गीकृते । स्वीकृते ॥ सङ्गीर्य ते स्म । गृ निगरणे । क्त ' ॥

सङ्गुम : । पु॰ वृक्षभेदे । त्रि॰ सगो पनाश्रये ॥

संगूढ : । त्रि॰ सङ्कलिते । रेखाद्विना पुञ्जीकृतधान्यादौ । संगुह्यतेस्म । गुह॰ । क्त : ॥

संगृहीत : । त्रि॰ एकत्रीकृते । सङ्क लिते ॥

संगोपनम् । न॰ सम्यग्गोपने ॥

सङ्ग्रहः । पुं॰ समाहृतौ एककर्तृकाणामनेककर्तृकाणां वा एकाभिप्रायाणामाख्यानां सङ्ग्रहणे ॥ इह दुद्रङ्गे ॥ यष्टि ॥ सङ्क्षेपे । विस्तृतार्थानां समासेन निबन्धने ॥ यत्ने । सङ्ग्रहणम् । ग्रहवृदृनिश्चिगमश्चेत्यप् ॥ सङ्क्षेपेण शास्त्रं नानास्थाने विप्रकीर्णार्थमवबुद्ध्यतेऽस्मिन्निति॰ बाहुलकादधिकरणेऽप् वा ॥ परमात्मनि । विष्णौ ॥ सङ्गृह्णाति प्रलये सर्वं जगत् स्वात्मन्युपसंहरतीति सङ्ग्रहः पूर्ववद्भवे पचाद्यच् ॥ यन्त्रविशेषे ॥ इति को य ट । सचराचरलोकसङ्ग्रहो भ्याति कृतौ यन्त्रकृतिप्रसिद्धिरित्यर्थः विवरणम् ॥

सङ्ग्रहणम् । न॰ सङ्ग्रहे तीर्थारण्यादिनिर्जनदेशे परस्त्रियाः सह सम्भाषणादौ ॥ सङ्ग्रहणदण्डे । यथा । परस्त्रियं योऽभिवदेत्तीर्थेऽरण्ये वनेऽपि वा । नदीनां वापि सम्भेदे स सङ्ग्रहणमाप्नुयात् ॥ उपचारक्रिया केलिः स्पर्शो भूषणवाससाम् । सह खट्वासनञ्चैव सर्वं सङ्ग्रहणं स्मृतम् ॥ स्त्रियं स्पृशेददेशे यः स्पृष्टो वा मर्षयेत्तथा । परस्परस्यानुमते सर्वं सङ्ग्रहणं स्मृतम् ॥ सम्यक् गृह्यते ज्ञायते येन परस्त्रीभोगाभिलाषवृत्तिः॰ सम्पूर्वात्॰ ग्रहेर्ल्युट् ॥

सङ्ग्रहणी । स्त्री॰ ग्रहणीरोगभेदे ॥ यथा । अन्त्यधिष्ठानमन्नस्य ग्रहणाद्ग्रहणी मता । अपक्वं धारयत्यन्नं पक्वं सृजति चाप्यधः । तस्याः स्वरूपम् । सुश्रुतेऽपि । षष्ठी पित्तधरा नाम या कला परिकीर्तिता । आमपक्वाशयान्तस्था ग्रहणी साभिधीयते ॥ अस्याः प्रभेदः सङ्ग्रहणी । यथा । द्रवघनसितस्निग्धं सकटीवेदनं शकृत् । आमं बहु सपैच्छिल्यं सशब्दं मन्दवेदनम् ॥ पक्षान्मासाद्दशाहाद्वा नित्यं वाप्यपि मुञ्चति । अन्त्रकूजनमालस्यं दौर्बल्यं सदनं भवेत् ॥ दिवा प्रकोपो भवति रात्रौ शान्तिं च गच्छति । दुर्विज्ञेया दुर्निवारा चिरकालानुबन्धिनी । सा भवेदामवातेन तेन सङ्ग्रहणी मतेति ॥

सङ्ग्रहभोजनम् । न॰ चन्द्रसूर्योपरागकालभोजने ॥

सङ्ग्रामः । पुं॰ युद्धे ॥ सङ्ग्रामयम् । सङ्ग्रामयुद्धे । ग्राम : परच् ॥ सङ्कुसति । ग्रसुघट्ने । ग्रसेराचेतिमनृषा ॥

सङ्ग्रामपटहः । पुं॰ रणतूर्ये ॥ ब्रह्मादिरणवाद्ये ॥

सङ्ग्राहः । पुं॰ फलकमुष्टौ । फलकग्रहणस्थाने ॥ मुष्टिबन्धनक्रियायाम् । मुष्टिबन्धे ॥ यथा । चर्मणश्च सङ्ग्राहः ॥ सङ्ग्रह

...म् । गुल्मभागे । समिम् इतिविगुर्हेघञ् ॥

सङ्घाती । पुं॰ घटजकर्षे ॥

सङ्घ । पुं॰ चये समूहे ॥ सजातीयानां विजातीयानाञ्च जन्तूनां वृन्द । अथ पञ्चादशघोभिक्षुसङ्घो वणिक्सङ्घ ॥ संहन्यते॰ परिच्छिद्यतेऽनेनेति संहननं वा । सङ्घोद्घोगणप्रशंसयोरिति टिलोपोऽप्रत्ययेघत्वञ्च निपात्यते ॥

सङ्घचारी । पुं॰ मत्स्ये ॥ त्रि॰ बहुभि सहगामिनी ॥

सङ्घजीवी । पुं॰ भृतीने ।

सङ्घटनम् । न॰ योजनायाम् ॥

सङ्घट्ट । पुं॰ अन्योन्यविमर्दे । घटने ॥

सङ्घट्टनम् । न॰ सङ्घट्टे ॥ मेलने ॥ घटने ॥

सङ्घट्टना । स्त्री॰ संघट्टने ॥

सङ्घट्टा । स्त्री॰ लतायाम् ॥

सङ्घट्टित । त्रि॰ निर्मिते ॥

सङ्घट्टी । त्रि॰ पक्षभवे । पक्षी॰ ङ॰ पक्षमा॰ ङ॰ भा॰ ॥

सङ्घतिथ : । पुं॰ सङ्घानां पूरणे । बहुपूगगणसङ्घस्येति डटि॰ तिथुगागमविधानात्॰ सङ्ख्या संख्यात्वे पिडट् ॥

संघपुष्पी । स्त्री॰ धातकीपुष्याम् । धातक्याम् ॥

सङ्घर्ष । पुं॰ स्पर्द्धायाम् । पराभिभवेच्छायाम् ॥ सङ्घर्षणे ॥ इतस्ततः सङ्घर्षस्तटस्थपीडाकर । वयावपभक्तलक्षाद्रुमपादभङ्ग॰ । बहुमङ्गष । घञ् ॥ ससर्पे ॥

सङ्घाटिका । स्त्री॰ युग्मे । कुट्टन्याम् ॥ जलकण्टके । घ्राणे ॥

सङ्घात । पुं॰ घाते । संहतौ । सङ्घ । यथा । सङ्घाता स्तम्भसर्वद्भूत्यागमविहाम पद्धे । ॥ अप्रसूतावयवसमूहे ॥ स्थिरावयवत्वे । पञ्चभूतपरिणामे । सेन्द्रियशरीरे । नरकविशेषे ॥ सम्यक्घातोऽत्र॰ सम्यक्घातयन्ते वर्तिता । यद्वा । संहन्यन्तेऽत्र । कर्मणि घञ् । तमस्तोषिचसुखा : । दिवस्त्रीरितिघ : ॥ करणे ॥

संघातपत्रिका । स्त्री॰ शतपुष्पायाम् ॥

संघातवाद । पुं॰ वैशेषिकानां नास्तिकानांवादे ॥ तथथा । परमाणुभिरारभ्य द्व्यणुकादिक्रमेण स्थूलस्थूलतरादिरूपेण जगत्सृष्टिरिति संहतिरूपतया समवायिकारणैः । परमाणूनां सङ्घातेनेदं जगत् उत्पद्यत इति तेषां मतम् । तन्मतेनोपलभ्यते ॥

सङ्कुचित । त्रि॰ सङ्कुचे । सङ्कु

प्यतिस्म । घ्ुषिर्विश्रब्दने । स्त्र कृष्यम्त्वरमङ्गप्राखनामितिपच्चे ष्टट ॥

सङ्घुष्ट । त्रि॰ सङ्घुषिते । सश ब्दिते । सम्यगघोषयाश्रये ॥ स ङ्घुष्यतिस्म । घुषिर्॰ कृष्यमत्वर सङ्घुषास्वनामितिपच्चेष्टडभाव . ॥

सचल । त्रि॰ चचलभिन्ने । चस्थिरे ।

सचि । स्त्री॰ शच्याम् ॥ सर्वेन्द्रि येषुसचति । षचसमवाये । सर्व धातुभ्यइन् ॥

सचिक्कण । त्रि॰ क्लिन्नमेचे ॥

सचिव । पु॰ चमात्ये । मन्त्रिवि शि ॥ कार्यसहाया सचिवाबुद्धि सहायासमन्त्रिण : प्रोक्ताइतिभेद ॥ चथसचिवा : तेचभेदा७८ध्याये ५४८वधिश्लोकेद्रष्टव्या । सहाये । चेटे । सचनम् । सच॰ । सर्वधा भ्यइन् । सचिवाति । वा॰ चा तोनुपसर्गेक ॥

सचिवामय । पु॰ विसर्परोगे ॥

सची । स्त्री॰ इन्द्राण्याम् ॥ कृदिका रादितिङीष ॥

सचीनन्दन । पु॰ जयन्ते ॥ गौडदे शोत्पन्नेकलौवैष्णवविशिष्टधर्मप्रव र्त्तकेचैतन्यदेवे ॥ यथाश्रीमिमुनि व्योमयुगेन्दुगण्ये १४०७ पुण्ये तिथौफाल्गुनपौर्णमास्याम् । श्री शोत्कभाग्योदयपुण्यकीर्त्तिर्देव : सचीनन्दनचाविरासीत्इतिचैत न्यचन्द्रोदयनाटकम् ॥

सचेतन । त्रि॰ सप्राणे ।

सचेता । त्रि॰ चव्याकुलचित्ते ॥ प्र सन्नचित्ते ॥

सचेष्ट त्रि॰ चेष्टयासहवर्त्तमाने ॥

सञ्चारा । स्त्री॰ हरिद्रायाम् ॥

सञ्चित् । न॰ ब्रह्मणि ॥

सञ्चिदानन्दम् । न॰ ब्रह्मणि । नित्यज्ञानसुखस्वरूपे ॥ त्रि॰ सा कारदेवविशेषणे ॥

सञ्चिदानन्दलक्षणम् । त्रि॰ पर मात्मनि ॥ सञ्चिदानन्दे॰ चनृ तजडदुःखप्रतियोगिभिरुच्यते॰ विरुद्धधाशत्यागलक्षणयाभागलक्ष णयाज्ञायते॰ इतिसञ्चिदानन्दल क्षणम् ॥ यद्वा । सन्तीसव्दाख्या यिनीयोचिदानन्दोज्ञानानन्दौतौ लक्षणं स्वरूपमस्य ॥

सच्छाकम् । न॰ चार्द्रके ॥

सजम्बाल । त्रि॰ पङ्किले । पङ्कवि शिष्टे । जम्बालेनपङ्केनसहेति विग्रह ॥

सजाति । पु॰ समानजातिस्त्री पुरुषयो: पुत्रे ॥ यथा । सवर्णेभ्य सवर्णासुजायन्तेहिसजातय । च निन्द्येषुविवाहेषुपुत्रा सन्तान वर्द्धना . ॥ त्रि॰ समानजातौ :

सजातीय : । त्रि॰ समानजातीये ॥

जातीभवोजातीय । समासश्री तियोगविभागात्सादेश. ॥

सज्. । अ॰ सहार्थे ॥

सज् । स्त्री॰ प्रीत्युक्तायाम् सेवायुक्तायाम । जीषणम॰ जुट् । जुषोप्रीतिसेवनयो । भावेक्विप् सहजुषाश्रत्ते॰ यासा॰ सज् । बहुब्रीहौसहस्यसभाव । ससजुषोक । र्वोरितिदीर्घ ॥

सज्ज । वि॰ सन्नद्धं । वर्मिते । बद्धवर्मण्णे ॥ सज्जितश्च । षस्ज गतौ । अच् ॥ सज्जते ॥

सज्जन । प॰ महाकुले । कुलीने । आर्ये ॥ पञ्चाशच्च यथा । मिताचारयाश्चियेकुर्वन्तोविद्वसत्तम । पापाभिलाषरहिता सज्जनास्तेप्रकीर्त्तिताइति । वह्निक्रियायागसारे १६ऽध्याय. ॥ न॰ उपरक्षणे । सैन्यरक्षायनियुक्ताप्रहरिकादौ । गुल्मे । घट्टे । वि॰ कुलीने । सति । सत्त्वा सौजनश्च सज्जनाऽनेन॰ सत्॰ शोभनम् अन्यतेऽनेन । षस्ज गतौ॰ जनोप्रादुर्भावेवा । ल्युट् ॥ महात्मनि ॥

सज्जना । स्त्री॰ घट्टाघाद्यारोपणीभसज्जीकरण । कल्पनायाम् । षस्जगतौ । ण्यन्त । युच् । सज्जनस्य इति युच् । सज्जना॰ तत्त्वण्

त्वेनञ ॥

सज्जा । स्त्री॰ वेशे । सज्जाते । साजना॰ कृ॰ भा॰ प्र॰ ॥

सज्जित । त्रि॰ वर्मीकृते । भूषिते । कृतसज्जे ॥ वर्मिते । सन्नद्धे ॥ षस्ज॰ । क्त. ॥

सञ्च । पु॰ पुस्तकलिखनार्थपत्रचये । सांची॰ कृ॰ भा॰ ॥ यथा । श्रीताडीपत्रजिसञ्चे समेपत्रसुसञ्चिते । विचित्रवर्णविपाङ्गैः पञ्चमैर्वासम्पुटीकृते । रक्तेनापत्रकार्याणि मम धन्यानि लिखितानि च । ब्रह्मसूत्रमुखस्थेनपत्रं विभक्तानि च ॥ यस्तुदानमाप्यसाक्षाञ्चसिंहितासुपसोद्धयेत् । दृढाति च विधियुक्तायस्यारातिपरमाकृतिमिति देवीपुराणे विद्यादानमाहात्म्यनामाऽध्याय ॥

सञ्चत् पु॰ प्रतारके ॥

सञ्चय । पु॰ समूहे । निवहे । सञ्चीयते । चिञ्॰ । एरच् ॥

सञ्चयनम् । न॰ सञ्चये ॥

सञ्चयी । त्रि॰ सञ्चययोगे । सङ्ग्रहपरे ॥ सञ्चयोऽस्यास्ति । इनिः ॥ सञ्चयीभावसीदति ॥

सञ्चरः । पु॰ सेतौ । मार्गे ॥ देहे । सञ्चरत्यनेन । गोचरसञ्चरेति साधुः ।

सञ्चलनम् । न॰ कम्पने ॥

सञ्चाय्य. । पु॰ क्रतौ । यज्ञे ॥ सं

चीयतेऽसौ । सम्प्रवर्त्तिनीति॰ अतीव सुखपाप्यसञ्चाय्यविनियम्यशयेनिधाय्येति ॥

सञ्चार । पु॰ निर्गमे ॥ सञ्चरणम्॰ सञ्चरत्यनेनवा । चरगतौ । घञ् ॥ गमने ॥ यथा । सञ्चारो निगमान्तवीथिषु च्छिन्नः ॥ अन्तरे भवसञ्चारा प्रकाराजनिधार्म्मिकैः इतिच ॥

संचारजीवी । त्रि॰ भ्रमणार्थिनि ॥

संचारिका । स्त्री॰ युगले ॥ कुट्टन्याम् । दूत्याम् ॥ घ्राणे ॥ सञ्चरति॰ सञ्चारयतिवा । चर॰ । ण्वुल् ॥

सञ्चारिणी । स्त्री॰ नेत्रपद्याम् ॥ सञ्चरणशीलायाम ॥

संचारी । पु॰ धूपे ॥ वायौ ॥ भावविशेषे ॥

सञ्चारित । त्रि॰ सञ्चालिते ॥

सञ्चाली । स्त्री॰ गुञ्जायाम ॥ यथा । सञ्चालीप्रोच्यतेगुञ्जासातिशोकपका भवेत् ॥

सञ्चित । त्रि॰ रचिते ॥ सम्भृते । सम्पादिते ॥ भाविदेहारम्भके कर्मविशेषे ॥

सञ्चितकर्म्म । न॰ प्राणीत्पत्तेः प्रागुत्पन्नं॰ अनारब्धफलकं कर्मैव ॥ सञ्चित चतत्कर्मच ॥

सञ्चिता । स्त्री॰ मूषिकपर्ण्याम् । मूषीकपर्ण्याम् ॥

सञ्चिन्तित । त्रि॰ सङ्कल्पितकृते ॥

सञ्चिन्वान । त्रि॰ सञ्चयकारके ॥ सञ्चिन्वानकमेवैनं कामानामवितृप्तकम् । व्याघ्रीवोरणमासाद्यमृत्युरादायगच्छति ॥

सञ्चेय । त्रि॰ सञ्चयनीये । संचितव्ये ॥

सच्छन्न । त्रि॰ आच्छादिते ॥

सञ्ज । पु॰ विधौ । ब्रह्मणि ॥ रुद्रे । शिवे ।

सञ्जनन । त्रि॰ उत्पादके ।

सञ्जय । त्रि॰ राजदेशादिदेशाधीशसम्यक्जेतरि ।

सञ्जवनम् । न॰ अन्योन्याभिमुखशालाचतुष्टयगृहे । चतुःशाले ॥ सञ्जवन्त्यत्र । जुगतौ । अधिकरणे ल्युट ॥

सञ्ज्ञा । स्त्री॰ अर्थायाम् । छायाम् ।

सञ्ज्ञित । त्रि॰ सलग्ने । सञ्ज्ञ्यम्नातृत्ता ॥

सञ्जिहान । त्रि॰ परित्यजति ।

सञ्जीवनम् । न॰ सम्यग्जीवनम्यकारकारिमृतप्राणधारणे ।

सञ्जीवनी । स्त्री॰ मृतजीवपविशेषिधमृतसंजायाम् । हरीतकायाम् यातायोगान्तरे ॥ यथा । उच्चर्यगतमन्त्रौषधीषुमविशुद्ध । सञ्जीवनीसमाख्योयमृतयुरोगाप

हारक ' ।

सज्जम् । न॰ पीतकाष्ठे । त्रि॰ स
न्नाहनुक्ते । सज्जसन्नाहयुक्ते ॥ स
ज्जायति ॥

सज्जनम् । न॰ सारथौ ॥ सारथ
तीयघनियामनेभुज्ञा । सुप्रमिश्रि
तिका । भाविल्यु,ट ॥

सज्जिः । स्त्री॰ सारथौ ॥ विज्ञप्तौ ॥

सज्जा । स्त्री॰ सामनि ॥ ययाप्रत्या
व्यत्तेसाससज्जेतिमङ्ग भव्यम् । प
र्यायमितियावत् । साघसंज्ञिर्न
बोधयति ॥ गायत्र्याम् ॥ चेतना
याम् । बुद्धौ । रश्मिदीधितिः ॥ च
स्तासेरथं स्म ज्ञानायाम् सज्जा
नम । ज्ञापनबोधनी । च तत्रोप
सर्गं वृत्यङ् ॥ सम्यकज्ञायतेइति
कर्मणिघाङ् ॥ सहृते ॥

सज्जास्कन्ध ' । प॰ नामरूपर्ज्ञे । ह
वदृत्तादिनामरूपेश्ये । सविकल्पके
॥ सविकल्पप्रत्यय॰ सज्जास सर्ग
योग्यप्रतिभासः । यथा । डित्थ॰
कुण्डली गौरो॰ ब्राह्मणोगच्छ
तीत्यं ॥ आत्मीयत्वकृतपादस्पर्श
त्वा । सविकल्पत्वाद्भूत्वनेन॰
विज्ञानस्कन्धोनिर्विकल्पकृतिभेद
स्कन्धो ध्यं नितकृतत्वात्पत्तः ।
गौरत्वब्राह्मणत्वादिघञ्चसङ्गप्रत्यय
मुखावलम्बित्य ' । गौरत्वाद्याहि
सम्बादिभिर्घटयस्तु विषयकसविक

ल्पप्रत्ययकृतिहरिकाराः ॥

सञ्ज्ञी । त्रि॰ सज्ञायति ॥ संज्ञया
य प्रतीयतेससञ्ज्ञीतमवामाघ्य-
कृत् । सज्ञाख्याति अर्थाद्
त्वादिभिः ॥

सञ्जु । त्रि॰ सञ्जतजानुके ॥ संग
तेससन्न जानुनीयस्य । प्रसज्ञाग्रौ
जानुनीज्ञु ॥

सञ्ज्वर । प॰ अग्निसन्तापे । सन्तापे
॥ सञ्ज्वरयति । ज्वररोगी । व्यु ता
त्॰ पचाद्यच् ॥

सटम् । न॰ जटिल' मिश्रायाम्-

सटा । स्त्री॰ । जटायाम् ॥
यथा । जटाजूटभ्र टौजूटे कुटज
सुसटसटा । कोटीरजटकस्त श्रि
खायांतितिनामपोतियत्नरत्नावली
॥ सट त । सटघनयमे । पच् ॥
कीमरे ॥

सटाङ्क । पुं॰ सिंहे ॥ अग्नौ ॥ स
टापर्याघट्ट यस्य ' ॥

सटि ।
सटिका । स्त्री॰ } शव्य,मू । गन्धप
सटी ।

लाद्य'म्।वनमाद्या॰ चन्द्रकदिद्य॰
ह्व॰ गौ॰ भा॰ प्र॰ ॥

सठ । पु॰ शठे ॥

सण्डिश ः। पुं॰ सन्दंशे ॥

सण्डीनम् । न॰ खगगतिविशे
षाम् । पक्षिणीइयादीपतनि ॥

सङ्गतं द्वयनम् । डीङ् विहायसा गतौ । नपुंसके भावे क्त । स्वादयश्चोदित इत्यादित्वान्निष्ठानत्वम् ॥ सण्डीनं सम्यक्पतनमिति महाभारतम् ॥

सण्डीनडीनम् । न० खगानांशोभनगमनमार्गे ॥

सण्डीनिडीनम् । न० खगानांशोभने० जङ्गमने ॥

सत् । अ० आदरे ॥ आदरानादरयोः सदसतीति निपातसञ्ज्ञा ॥

सत् । न० सत्ये । सद् स्थायिनि । अनृतशून्यत्वात्तत्र । बाधाभावोपलक्षितस्वरूपसत्तात्मके । सत्स्वभावे वेदान्तसिद्धे परमेश्वरे । कालत्रयाबाध्ये ब्रह्मणि ॥ यद्विषया बुद्धिर्न व्यभिचरति० तत्सदिति भाष्यम् ॥ त्रि० सत्ये । भावत्वाश्रये ॥ साधौ । नित्यानित्यवस्तुविवेकादिसाधनसम्पन्ने मुमुक्षौ । शिष्टे । वेदे स्मृत्यादिविहितशास्त्रानुसारेण वर्त्तमाने । धीरे ॥ मान्ये ॥ प्रशस्ते ॥ धार्मिके ॥ विद्यमाने । अस्तीति विधिमुखेन प्रतीयमाने । यत्सम्बन्धितयाऽयं विद्यते० तत् तत्सदित्युच्यते ॥ व्यक्ते । विधिमुखेन प्रमाणाख्यविषये ॥ कार्मकेणुच्यामनोहरसमर्थे ॥ पृथिव्यां जलम् ॥ सत्कारेसाधुभा

वे च सदित्येतत् प्रयुज्यते । प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते । कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥ अस्ति । असभुवि । लट् शतृप्रत्ययः । स्त्रीलिङ्गे प । सताशार्लिनि । अस्तिता मार्गवस्तु न ॥ शान्तौ ॥ अस्ति ब्रह्मेतिब्रह्मास्तित्वविदि ॥ आविष्कृतास्तु मिष्टोस्ययमानौयविस्मृत । स्वधर्तिस्मृतद्भृतयेवसमन्वहुधेच्यते ॥

सततम् । अ० सर्वदार्थे निरन्तरे

सततम् । न० अनरते । अश्रान्ते । सन्तते । सन्न्यतिस्म । तनुविस्तारे । क्त । अनुदात्तोपदेशेति नलोप । समो वा हितततयोरिति पक्षे समो मलोप ॥ क्रियान्तरैरव्यवधानमस्यार्थे । क्रियाविशेषणस्य क्लीवत्वम् । द्रव्यविशेषणे तु त्रिलिङ्गम ॥ पुं० विषमज्वरविशेषे ॥ तत्पर्याय यथा । अहोरात्रे सततको द्वौकालावनुवर्तते । टीकाकृ० अन्येद्युष्कस्तु वासवैकालवर्त्तनात् । तस्मिन्नेव अहोरात्रे प्रत्येककालीनप्रकोपकालौ ॥

सततगः । पुं० वायौ ॥ त्रि० सर्वदागमनशीले ॥ सततं गच्छति । गम् + ड ॥

सततविमुक्त । त्रि॰ सर्वदैवमुक्ते॰ मक्तदाचिद्‌पिवद्धे ॥

सततयायी त्रि॰ सदाविनश्वरे ॥

सततोत्थित । त्रि॰ निरन्तरमुद्युक्ते । सततमुत्थित ॥

सतत्त्वम् । न॰ स्वभावे । यथार्थत्वे ॥ त्रि॰ तत्त्वेनसहिते ॥ तत्त्वेनयास्तवरूपेणसहवर्त्तते इति ॥

सतर्क । त्रि॰ सभये तर्कयुक्ते वर्त्तमाने ॥

सती । स्त्री॰ दाक्षायण्याम् । उमायाम् ॥ साध्व्याम् । पतिव्रतायाम् ॥ सावित्र्याम् ॥ विश्वामित्रभार्यायाम् ॥ सौराष्ट्रमृदि ॥ प्रमाणान्तरबोधाविषयायाम ॥ यथा सत्यपक्षे । यथा । सत्यपक्षोसतीसुम्भे । पूजिताच गतोप्रिया । यथाविनाभवेद्‌योशाथ धुतारचित सदा ॥ यथसत्यमस्ति नास्ति॰ तथाविश्वासात्॰ मनुष्य स्येव नकरोति॰ इतिवत्‌सारसि तीभवतीतियुक्तमेव ॥ प्रतिष्ठाच्छन्द प्रभेदे ॥ नागसती ॥ यथा । मुरारेपातवपदम् । ममतिमानन्सती ॥ त्रि॰ एकस्मिन्पत्यौ । असं॰ । मद । असतीरवोप : । उगित्वान्ङीप् ॥

सतीन । पु॰ वशि । कलायी । वासी ॥

सतीनक : । पुं॰ वशी । कलाये । खण्डिके । भटरह॰ भा॰ प्र॰ ॥ कलायस्त्रिपुट प्रोक्त . सतीनावर्त्तु लोमत ' इतिव्याडि : । सतनो वेदन प्रभु । सङ्घायोमितिस मास । कन्दन्तादित्यत्वक ॥ सतीन वादुकरोति । पक्षेस्त्रोपीतिस ॥

सतीर्थ्य । पु॰ परस्परमेकगुरोः शिष्ये । सहाध्यायिनि । समाने तीर्थेगुरौवसति । समानतीर्थेवासीतियत् । तीर्थेये॰ इतिसमानस्य स ॥

सतीन : । पु॰ सतीनि ॥ वशि॰ रु॰ मुद्राकिताचारावली ॥

सतीनक : । पुं॰ सतीनके । भटरह॰ भा॰ प्र॰ कलाये ॥ तिनिश॰ तिलवत्‌कृष्णवर्णविन्दुनसवर्त्तते॰ इतिसतील . । निपातनादिकारस्य दीर्घ . । स्वार्थेक ॥

सतीला । स्त्री॰ कलायविशेषे । त्रिपिण्डकायाम् । त्रिपुटे ॥

सतुषम् । न॰ तुषयुक्तसस्ये । धान्ये ॥ यथा । सस्यवर्गमतंप्राह ' सतुष धान्यमुच्यते धान्यवितुषमित्युक्त स्विन्नमन्नमुदाहृतम् ॥

सतूर्य : । त्रि॰ वादित्रसहिते । तूर्य॰ तूर्यघोषै : सहित ॥

सत्वट् । त्रि॰ सत्यायुक्ते । स्थिते ॥

सत्कदम्ब । पुं॰ शशभुवि । कदम्बे ॥

सत्कर्म्म । न॰ वेदविहितक्रियायाम् ॥ सत्कर्म्मयोग्योनजनोऽस्ति पापाचारपरायणः । यस्मिन्ननु द्रुतं तस्मिन्नेव प्रकाशते ॥ इति विष्णुपुराणम् ॥

सत्काण्डनाड । पु॰ रक्तकाञ्चने ॥

सत्काण्ड । पु॰ चिल्ले ॥

सत्कार । पु॰ अतिथ्ये ॥ साधुरयतपस्वीव आगतस्य च क्रियमाणायासुती ॥ कौमुद्यादिषु ॥ यथा । तस्मादतः सदापूज्या भूषणाच्छादनाशनैः । भूतिकामैर्नरैर्नित्यं सत्कारेषूत्सवेषु चेति । एतदनाय ॥ पूजायाम् ॥

सत्कृत । त्रि॰ कृतसत्कारे पूजिते ॥ आदृते ॥

सत्कृति । स्त्री॰ सत्क्रियायाम् । सत्कारे ॥

सत्क्रिया । स्त्री॰ सत्कारे । आदरक्रियायाम् ॥ सदाचारादिक्रियायाम् । सत्क्रियायाम् ॥

सत्तम । त्रि॰ पूज्यतमे । साधीयसि । श्रेष्ठतमे । अतिशोभने । प्रशस्ततमे । अतिशयेन सत् । अतिशयप्रशस्ते । विद्वत्तमे । विदिततमम् ॥

सत्ता । स्त्री॰ सजातीयविजातीयव्यावृत्तगतभेदरहितानुभूतौ ॥ विद्यमानतायाम् ॥ साधुतायाम् ॥ जातिविशेषे । इतिभाषापरिच्छेदः ॥ भावे तल् ॥

सत्तामात्रम् । त्रि॰ केवलपरमार्थस्वरूपे ॥

सत्य । पु॰ श्रीरामे । दशमुखान्तके ॥ विष्णौ ॥ यथा । चैत्रमासिप्यन्तरे च पापासत्ये सहस्रशीर्षणि । सत्यायामभवत्तस्य सत्यरूपीजनार्दनः इतिकौर्म्मे ४८ऽध्यायः ॥ अश्वत्थवृक्षे ॥ नान्दीमुखश्राद्धदेवे ॥ यथा । इष्टिश्राद्धेक्रतुर्दक्षः सत्योनान्दीमुखेवसुः । नैमित्तिकेकालकामौ काम्येचधुरिलोचनाविति ॥ तपोलोकादूर्द्ध्वतनेलोके । सत्यलोके ॥ यथा शब्देन्द्रस्थितायाम् । ततः सर्व्वोपरिस्थानं सत्यलोकः स्वयम्भुवः । कोमातिशयसम्पन्नः कोटयोजनसम्मितः ॥ साविन्नीमूर्त्तिमत्यास्ते यत्रवेदाश्चसानुगाः ॥ ततस्तपोलोकानन्तरम् । सत्यमकालस्थानम् । सत्यमनुविस्वात् । प्रकस्याधिपत्यकृत्स्नशाश्च स्थानम् । इत्यर्थः ॥ न॰ कृतयुगे ॥ शपथे ॥ यथाह श्रीमद्भागवते । सत्ययज्ञोमिसकलप्यस्पृष्ठाश्चीलगुरुद्विजम् । गङ्गातोयदेवमूर्त्तिंकुलशास्त्रकुलांमृतम् । देवीनिर्माल्यमथवाक्रयन्नशपथोभवेत । तथानृतवदन्मर्त्त्य । कल्पान्तनरकव्रजेत् ॥ अपापगमनिकायांश्चापिद्यायाचर्य्यापिवा । तत्कार्य्यसर्व्वांशमनुर्गें स्वीकृत

। तदा नृतप्रवेशश्चोक्तानि तीर्थिश्च समवेत् । इति ॥ अश्वमेधसहस्रस्य सत्यस्य तुला धृतम् । अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेकं विशिष्यते ॥ अमृतभाषणाद्दूरे वागथ्यापारनिः धि अनर्थामनुशास्त्रयथाभूतार्थवचन । प्रियहितयथार्थभाषणा ॥ अबाधिततात्पर्यविषयेतत्त्वावेदकावेदान्ये प्रमाणे ॥ तदुपजीविनिपुराणादौ ॥ प्रमाणमूलऽबाधितार्थवाक्ये ॥ सिद्धान्ते ॥ भूतपञ्चके ॥ सच्छब्देन पृथ्व्यप्तेजांसि त्यच्छब्देनवाय्वाकाशौ । सच्चत्यच्च अनयोः समाहार ॥ मम हर्षे । परमार्थरूपे । अद्वैतवस्तुनि परमब्रह्मणि ॥ द्वैताद्वैतयोः प्रमाणभूतवेदप्रतिपादितत्वात्कथमसत्यत्वं कथा सत्यत्वमित्याकाङ्क्षायामाहाथ अद्वैते वसत्यं तस्मिन् द्वैतं नसत्यमध्यस्तम् । रजतमिव शुक्तिकायाम् मृगतृष्णायामिवोदकस्फुरणम् । आरोपितमद्विद्याद्वैत वस्त्ववस्तुनिद्वैते । युक्तमेव तद्याख्यात सत्ये अध्यासो भवत्यसत्यानाम ॥ अध्यारोपण सुभवो स्वातिरिक्ताप्राणचिद्भाव । आरोपणं नशून्ये तस्मो द्वैतसत्यतायां

ज्ञा ॥ पञ्चभूतेष्वेतस्मिन्निति प्रमाण मित्याह । प्रत्यक्षाद्यनुगत श्रुत्याप्रतिपादनीयमद्वैतम । द्वैतमप्रतिपाद्यम् तद्भावमिथ्याकल्पितत्वात् ॥ ५४ ॥ इति । भूतपञ्चके । सच्छब्देन पृथिव्यप्तेजांसि । त्यच्छब्देन वाय्वाकाशौ । सच्च त्यच्च सत्यमिति व्याख्यानात् ॥ व्यक्ताव्यक्त मूर्त्तामूर्त्तरूपम् । सत्यमनिमायभवसत्यं तद्वस्तु कथ्यते ॥ त्रि॰ तथ्यवति ॥ अबाध्ये ॥ सत्तत्त्वसाधु तत्साधुर्वर्तते ॥ पारमार्थिके यथा । सत्यज्ञानमनन्तं परमेश्वर । सत्यस्वभूतपञ्चकस्वमनन्तं पारमार्थिकं नाम्ना व्यवहारमाग्रूप ॥

सत्यकाम । पु॰ जाबालर्षौ ॥ ईश्वरे ॥ सत्याच बलवान् कामोयस्य ॥

सत्यगिरा । स्त्री॰ कामरूपदेशप्रसिद्धायांनद्यां ॥

सत्यङ्कार । पु॰ अवश्यमेतत्कर्त्तव्यमितिसत्यङ्करणं । सत्यापने । सत्यङ्करणम् । आदिष अ । कारेसत्यागदस्तेतिमुम । समयकरणे ॥

सत्यङ्कारकृत । त्रि॰ अवश्यमेतत्कर्त्तव्यमितिसत्यङ्कारोयेनकृतस्तस्मिन् । बयाना॰ साङ्ग॰ भा॰ प्र॰ ॥

सत्यतपा । पु॰ मुनिविशेषे ॥

सत्यधृत । पु॰ क्षत्रियविशेषे ॥ त्रि॰ धृतसत्यव्रते ॥ सत्यधारयितरि ॥

सत्यनारायण । पु॰ स्कन्दपुराणप्रसिद्धदेवताविशेषे तन्नामके ॥

सत्यपर । पु॰ परमेश्वरे ॥ सत्यपरः श्रेष्ठसाधनं यस्मिन् सः ॥

सत्यफल । पु॰ बिल्ववृक्षे ॥

सत्यभामा । स्त्री॰ श्रीकृष्णस्याष्टमहिष्यन्तर्गतमहिषीविशेषे । दुर्गानाम ॥

सत्यभारत । पु॰ कृष्णद्वैपायने । वेदव्यासे

सत्यम । अ॰ अङ्गीकारे । प्रश्ने ॥ अभ्युपगमे ॥ प्रतिषेधे ॥ सत्ये ॥

सत्यम्भरा । स्त्री॰ प्रवाहोपलक्षणवत्यां नद्याम् ॥

सत्ययश । पु॰ पौलुषिनामकमुनिविशेषे ॥

सत्ययुगम् । न॰ चतुर्युगान्तर्गतप्रथमयुगे । कृते ॥ यथा । कृतसत्ययुगसंज्ञानायो । द्वापरस्त्रियो । कलिभर्भारकः । कलियुगमितिविख्यातमेव ॥

सत्ययोनि । पु॰ परमेश्वरे ॥ सत्यस्वभूतपञ्चकस्य योनि कारणम् ॥

सत्ययौवन । पु॰ विद्याधरे ॥

सत्यरत । पु॰ सत्यव्रतराजपुत्रे ॥ व्यासे ॥ त्रि॰ सत्यवादिनि । सत्यरत ॥

सत्यलोक । पु॰ सप्तलोकान्तर्गतलोकविशेषे ॥ यथा । षड् गुणितपीलोकात् सत्यलोकः विराजते । अपुनर्मारकाय ब्रह्मलोकः विश्रुत ॥ अनलोकापि वर्षे ब्रह्मगुणे न । द्वादश ब्रह्मलोकस्य । अपुनर्मारका । पुनर्मृत्युशून्या ॥

सत्यवर्म । पु॰ ऋषौ ॥ त्रि॰ सत्यवादिनि ॥

सत्यवान् । पु॰ नृपान्तरे ॥ त्रि॰ सत्यवादिनि ॥ सत्यमस्यास्मिन् मतुप् । मादुपधायाश्चेति मस्य वः ॥

सत्यवती । स्त्री॰ व्यासमातरि । काल्याम् ॥ गन्धवत्याम् ॥ ऋचीकमुनेर्भार्यायाम् ॥ सत्याश्विमिष्टायाम ॥ उगित्वान् ङीप ॥

सत्यवतीसुत । पु॰ व्यासे ॥

सत्यवाक । पु॰ ऋषौ ॥ काके ॥ त्रि॰ सत्यवादिनि ॥ सत्यावागस्य ॥

सत्यवाक्य । पु॰ भगवतीपुराणप्रसिद्धे मुनिविशेषे ॥ त्रि॰ सर्वास्ववस्थासु सत्यवचने ॥ सत्यं वाक्यमस्य ।

सत्यवादी । त्रि॰ यथार्थवक्तरि । सत्योद्ये ॥

सत्यवृत्त । त्रि॰ अकपटचरिते ॥

सत्यव्रत । पु॰ ईश्वरे ॥ सत्यं व्रतं सङ्कल्पोऽस्य ॥ सूर्यवंशीयस्य त्रय्यारुणस्यात्मजे राजर्षिविशेषे । योऽसौ त्रिशङ्कुसञ्ज्ञामवाप ॥ त्रि॰ सत्यसङ्कल्पे ॥

सत्यसङ्कल्प । त्रि॰ अमोघवाञ्छिते । ईश्वरे ॥ सत्याः सङ्कल्पा यस्य

सत्यसङ्गर । पु॰ विश्रिवसि । श्रीदे । कुवेरे ॥ कूटाख्यवर्णितेऽसुरायुधे ॥ त्रि॰ सत्यप्रतिज्ञे ॥

सत्यसन्ध । पु॰ कैकयीतनये । भरते । जनमेजये ॥ त्रि॰ सत्यप्रतिज्ञे ॥ सत्या सन्धा प्रतिज्ञा यस्य ॥

सत्यसन्धा । स्त्री॰ द्रौपद्याम् ॥

सत्या । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥ जनकात्मजायाम् । सीतायाम् ॥ व्यासमातरि । सत्यवत्याम् ॥ सत्यभामायाम् ॥ विनापि प्रत्ययं पूर्वोत्तरपदलोप ॥ सत्यभामेत्यत्र । ...र्नाम्न्यां ॥

सत्याकृति । स्त्री॰ सत्यापने । मयैतदवश्यं कर्तव्यमिति तथ्यकरणे । सत्यक्रिया॰ सा॰ भा॰ प्रसिद्धनिश्चये ॥ सत्यस्य करणं । क्रियान्तिन् । सत्यादृद्धशपथे॰ कृतिडाच् ॥

सत्याग्नि । पु॰ अगस्त्यमुनौ ॥ च- डाकमाग्नौ ॥

सत्यानृतम् । न॰ वाणिज्ये ॥ सत्यसहितमनृतम् । शाकपार्थिवादि ॥

सत्यापनम् । न॰ सत्यङ्कारे । सत्याकृतौ ॥ सत्यस्य करणम् । सत्यापपाशेति णिजापुकौ । भावे ल्युट् ॥

सत्योद्यम् । न॰ सत्यवद्ये । सत्यस्य वदने ॥ वद सुपि क्यप् चेति क्यप् ॥

सत्रम् । न॰ छत्रे । यज्ञे ॥ सदादाने ॥ आच्छादने ॥ अरण्ये ॥ केतवे ॥ यज्ञविशेषे । गवायनादिक्रतुविशेषे ॥ यत्र यजमाना एव समाना ऋत्विगादिरूपेण कर्म्म कुर्वन्ति । तस्मिन् यज्ञे सदस्येषु सततान्नदाने ॥ धने ॥ गृहे ॥ कर्म्मणि ॥ सीदन्त्यत्राऽनेनवा । षट्लृविशरणगत्यवसादनेषु । ष्ट्रन् ॥ ष्टधुमीष्ट्रा दिनामोच ॥ सतः साधून् त्रायतेवा । त्रैङ् पालने । आतोऽनुपसर्गे कः इति क । नपुंसकत्वात् ह्रस्व इति ॥

सत्रम् । अ॰ सहार्थे ॥ सत्रायते । त्रैङ् पालने । अम् । यरो ह्रस्वम् ॥

सत्रशाला । स्त्री॰ प्रतिश्रये । अन्नदानार्थ गृहविशेषे ॥

सत्रा । अ॰ सहार्थे ॥ सत्राकस्वैर्गी ...स्याम् ॥ सत्रायते । त्रैङ् । क्विप् ॥

सत्राजित् । पु॰ कृष्णश्वशुरे ॥

सत्तायतम् । न० बहुयजमानके० वै दिकेकर्म्मणि ॥

सत्ति । पु० गजे । हस्तिनि ॥ चन्द्रे । मेघे ॥ त्रि० अपमीले ॥

सत्रिजातकम् । न० व्यञ्जनविशेषे ॥ यथा । मांस बहुघृतैर्भृष्टं सितकाचो ष्माम्बुनामुक् । जीरकाद्यैः समा युक्तं परिशुष्कं तदुच्यते ॥ तदेवघृ ततक्राद्यं प्रदिग्धं सत्रिजातकम् ॥

सत्त्रो । पु० गृहपतौ । सद्द्वादिद्वा दशाहर्यागकर्त्तरि ॥ नायैव सत्रि यासते० नकाद्यर्थामत्रमपि ॥ ऋत्विजि ॥ सत्त्र० यज्ञतन्त्रमस्यो स्ति । अतइनिठनादितोनि ॥

सत्त्व । पु० न० जन्तौ ॥ न० प्रकृ तेर्गुणविशेषे । प्रीत्यात्मकेसत्त्वगुणे ॥ येतुप्रीतिनैर्दु खाभावादर्तिरि च्यते० एव दु खमपिनप्रीत्यभा वादन्यदितिमन्यन्ते० तान्प्रत्या त्मग्रहणम् । नेतरेतराभावाः सु खादय० अपितुभावा.० आ त्मशब्दस्यभाववचनत्वात्० प्रीति रात्माभावोयेषांतेप्रीत्यात्मान । भावरूपताचैषांगुणानामनुभवसि द्धा० परस्पराभावात्मकत्वे तुपरस्प राश्रयापत्तेरेकस्याप्यसिद्धेरुभया सिद्धिरितभाव. । सत्त्व लघुप्र काशकमिष्ट साङ्ख्याचार्य्यैः । य त्सुखहेतुसत्सुखात्मकसत्त्वम् ॥ चेतोधर्मविशेषे ॥ यस्मिन् सतिन कुतश्चिद्भयमुत्पद्यतेनकस्माच्चाय स्यायाम् विषाद सम्मुपजायते त सत्त्वमितिव्याख्यातार । तथा हि । एकाकिनीवनवासिनिश्चराज लक्ष्मणयनौतिर्यातस्त्वं । सत्त्वोच्छ्रि तेमृगपतौ० राजतिगिर पदैव मग्नि ॥ पिशाचादौ ॥ बले । परा क्रमे । द्रव्ये ॥ स्वभावे ॥ आत्मत्वे ॥ व्यवसायै ॥ असुषु । प्राणेषु । चित्ते ॥ रसे ॥ आयुषि ॥ धने । वित्ते ॥ यथा । अत्युच्छ्रितं खल सत्त्वमत्यत्याज्ञानियच्छितम् । सामा नाधिकरण्य विवेकसिन्निरयो कु तवृत्ति ॥ जीवात्मनि । अस्त क रणे ॥ निर्विकारमनसि ॥ यथा । व्यसनेऽप्यविकारित्वं सदा मत । तत सत्त्वमितिप्रोक्तमि ति । उत्साहशक्तौ ॥ चित्तर्ष्यै । सतोभाव । तत्स्वभावस्त्वतो । सौदृश्यमुन्मुखायाः । सत्त्व० । आत्मत्वोदिक्षत्रप्रकृतिसत्वनृषा ॥

सत्त्वतनु । पु० वासुदेवे ॥

सत्त्वरम् । न० शीघ्रे । अविलम्बिते ॥ त्रि० तद्वति ॥ सत्वरयाचनेति । सञ्चास : ॥ अविलम्बितेक्रिया विशेषणत्वाद्द्रव्येवर्त्तमानंक्लीवम् । द्रव्येतुत्रिलिङ्ग ॥

सत्त्वविशाल । पु० भुव : प्रकृतिस

स्थानभेदो । त्रि॰ सत्त्ववृत्ती । जहैसत्वविशाल ॥ सत्वेनविशाल ॥

सत्त्वसंशुद्धि : । स्त्री॰ अन्त:करणस्य निर्मलतायाम् । अयथादिपरपरोक्षान्त : करणस्यासम्भावनाविपरीतभावनादिमलराहित्ये सम्यक्शुद्धि 'संशुद्धि सत्त्वसंशुद्धि' । तथा सम्यक्ताभगवत्तत्त्वस्फूर्तियोग्यता ॥

सत्त्वसंक्षय । पु॰ चित्तभङ्गे ॥ प्रारब्धकार्यासिद्ध्यादिविषाद सत्त्वसंक्षय . ॥

सत्त्वसमाविष्ट । त्रि॰ सत्त्वेनचमना॰ आत्मविवेकज्ञानेहेतुनाचित्तगतेनातिशयेन॰ सम्यगज्ञानप्रतिबन्धकरजस्तमोमलराहित्येन॰ आसमन्तात्फलाव्यभिचारेण॰ आविष्टेव्याप्ते ॥

सत्त्वसम्पन्न । त्रि॰ सद्भावापन्ने ॥

सत्त्वस्थ . । त्रि॰ सत्त्ववृत्तिप्रधाने ॥ पु॰ विष्णौ ॥ सत्त्व सत्त्वगुण प्रकाशात्मकमधितिष्ठतिपालनोपाधितयाविष्णुरूपेणे तिसत्त्वस्थोविष्णु । यद्वासत्त्वेसुसर्वप्राणिषुजीवरूपेणान्तर्यामिरूपेणचतिष्ठतीतिसत्त्वस्थ ' । हा॰ । सुपिस्थइतिक ॥

सत्पथम् । न॰ सद्वर्त्मकायाम् ॥

सत्पथ . । पु॰ पथिवैदेऽध्वनि ' । सासीपन्थाश्च । सन्नसद्दितितत्पुरुष । समासान्तश्च ॥

सत्पुत्र । पु॰ सद्‌पत्ये ॥ सत्पुत्रपातुजातेनवैशोपिविदितिश्रयौ । पुन्नाम्नोनरकात्त्रात सतेनसुमहात्मना ॥

सत्पुरुष : । पु॰ पूज्यमानपुरुषे ॥

सत्प्रतिपक्ष । पु॰ साधुजनद्तद्व्यवहर्त्ते ॥ सद्व्य ' साधुभ्य प्रतिपक्षोदानग्रहणम् । यथा । सप्तवित्तागमाधर्म्यादायोलाभ क्रियोजय । प्रयोग कर्मयोगश्चसत्प्रतिग्रहएवचेतिमनु ' ॥

सत्प्रतिपक्ष । पु॰ तुल्यव्यक्तौ । प्रतियोगिनि ॥ न्यायमते॰ साध्याभावसाधक हेत्वन्तर यस्यतस्मिन् ॥ यथा । शब्दोनित्य : श्रवणत्वात् शब्दवत् । शब्दोऽनित्य कार्यत्वाद् घटवदिति ॥ यद्वा । हृदोवह्निमान्धूमात्॰ हृदोवह्न्यभाववान्जलवत्त्वादिरिति ॥

सत्फल । पु॰ दाडिमवृक्षे ॥ शोभनफलवतिवृक्षे ॥

सत्सङ्ग । पु॰ साधुसङ्गमे । सधर्मवत्भिर्जनसमागमे । यथोक्त कुलार्णवे । सत्सङ्गश्चविवेकश्चनिर्मल नयनद्वयम् । यस्यनास्तिनर सोन्ध . कथनस्यादमार्गगइति ॥

सत्सार . । पु॰ खादिरे । खदिरसा

रे । वृक्षविशेषे ॥

सदुत्कारम् । न॰ अम्लकृतौ ॥ धुत्कारेण सह वर्त्तमाने ॥

सदशक । पु॰ कर्कटे । कुलीरे । त्रि॰ दशयुक्ते ॥

सदंशवदन । पु॰ कङ्कपक्षिणि । रथालङ्करणे । आमिषप्रिये ॥

सदङ्गनम् । न॰ कुसुमाञ्जने ॥

सदनम् । न॰ वस्म । भवने । गृहे ॥ सीदन्त्यत्र । षद्लृ॰ । अधिकरणे ल्युट् ॥ तेथे । जले ॥ ग्लानौ ॥ यथा । दीर्घश्चासदनकार्य्यं शुचिशुक्लसमाकृतिमिति ॥

सदव्यय । त्रि॰ विनाशापचयोपलक्षितसर्वविकारशून्ये । स चासौ अव्ययश्चेति कर्मधारयः ॥

सदश्व । पु॰ दाम्भाश्वे ॥

सदस् । स्त्री॰ न॰ सभायाम् ॥ सीदन्त्यस्याम् । षद्लृ॰ । असुन् ॥

सदसदात्मकम् । न॰ स्वरूपपररूपाभ्यां निरूपणीये सर्वात्मके जगति । जगद्धि व्यवहारदशायां सत् । परमार्थदर्शनेनासत् । तत्स्वरूपम् । सदसती आत्मा स्वरूपं यस्य तत् ॥

सदसद्ग्रामनिर्वचनीयम् । न॰ अज्ञानसत्त्वोत्कर्षापकर्षे । नेदमसदभिव्यज्ञानस्यासत्त्वे विदात्मनस्तदाभासप्रसङ्गात् । असत्त्वे च वन्ध्यासुतादिवदपरोक्षप्रतिभासानुपपत्तेः । बाध्यप्रतीत्योत्पत्ताने प्रसिद्धत्वाच्च तस्यानिर्वचनीयत्वम् ॥

सदसद्योनि । स्त्री॰ धर्माधर्ममिश्रस्य ब्राह्मणादिमनुष्येषु । तेषु हि राजसमिश्रफलभुक्तत्वात् । सदसती योनि ॥

सदसद्वादी । पु॰ अकलङ्कविजयप्रभृतिषु॰ अर्हत्सु ॥

सदसद्विकारम् । न॰ जगति ॥ सत् आकाशवायुरूपममूर्त्तं भूतद्वयम् । असत् तेजोजलभूमिरूपं मूर्त्तं भूतत्रयम् । तयोर्विकारः तत्परिणामरूपं यत् तत् ॥

सदस्पति । पु॰ सभाधिपतौ ॥ सदसः पति ॥

सदस्य । पु॰ विविदर्षिणि । सभायामन्यूनाधिकविचारके॰ स्वर्त्विग्विशेषे ॥ सदसि माधुः । तत्र साधुरिति यत् ॥ सभ्ये ॥ सदसि यज्ञसभायामृत्विग्भ्योऽन्ये मिलिता ये ब्राह्मणास्ते सदस्याः ॥

सदा । अ॰ सर्वकाले । सर्वदार्थे ॥ सर्वस्मिन् काले सर्वशब्दान्निकि च सर्वस्य सः स्यात् सदा । सर्वस्मिन्नन्यतरस्यादि ॥

सदाकार । पु॰ आत्मनि । अस्तीत्याकारकारणभूतधाकारोऽस्यास ॥

सदागति । पु॰ वाते । वायौ ॥

सदागतिरम्य ॥ नाके ॥ निर्वाणे ॥ सदीश्वरे ॥ सूर्य्ये ॥

सदाचार । पुं॰ प्रातःकृत्यादिनियमाचरणेनसाधुव्यवहारे । शिष्टाचारे ॥ यथमनु । तस्मिन्देशेयआचारः पारम्पर्यक्रमागतः वर्णानांसान्तरालानांससदाचारउच्यते ॥ तस्मिन्देशे॰ ब्रह्मावर्तदेशे ॥ सताम्आचारः ॥ सदाचारवतापुंसाजितौलोकावुभावपि । विशेष कालिकावामनपुराणादौ द्रष्टव्यः ॥ त्रि॰ तद्वति ॥

सदाचारवान । त्रि॰ सदाचारविशिष्टे । सदाचारिणि ॥

सदातन । पुं॰ विष्णौ ॥ त्रि॰ नित्ये ॥ सदाभवः । सायंचिरम्प्राह्णेप्रगेऽव्ययेभ्यष्ट्युट्युलौतुट्च ॥

सदातोया । स्त्री॰ एलापर्ण्याम् ॥ सदानीरायांसरिति ॥

सदादान । पुं॰ ऐरावतके । ऐरावते ॥ हेरम्बे । लम्बोदरे ॥ गन्धहस्तिनि । मत्तगजे ॥ न॰ नित्यदाने ॥ त्रि॰ सर्वदादानशीले ॥ सदादानंयस्य ॥

सदान । पुं॰ समदे ॥

सदानन । त्रि॰ शोभनवदने । सत्स्वाननयस्य ॥

सदानन्दः । पुं॰ सदाशिवे ॥ सदाआनन्दः सन्॰ सर्वदास्थायीआनन्दोयस्य । सतःसाधूनानन्दयतीतिवा ॥ त्रि॰ सततानन्दादियुक्ते ॥ यथा । ममानन्दे सदानन्द सदानन्दोभविष्यति । ममानन्देनिरानन्दोनिरानन्दोभविष्यतीतिपुराणेभगवतीवाक्यम् ॥

सदानर्त । पुं॰ खञ्जनखगे ॥

सदानीरवहा । स्त्री॰ करतोयायाम् ॥

सदानीरा । स्त्री॰ करतोयायासरिति ॥ गौरीविवाहसमये॰ शङ्करकरगलितसम्प्रदानतोयप्रभवत्वात्॰ सदानीरंयस्याः सदाजलत्वात् । तथाचाहस्मृतिः । प्रथमेकर्कटेदेवीत्र्यहंगङ्गारजस्वला । सर्वारक्तवहानद्यः करतोयाम्बुवाहिनीति ॥

सदापुष्प । पुं॰ नारिकेलवृक्षे ॥ श्वेतार्के ॥ न॰ कुन्दे । माघ्ये ॥

सदापुष्पी । स्त्री॰ अरुणार्के । आदित्यपुष्पिकायाम् ॥

सदाप्रद । त्रि॰ सततदातरि ॥

सदाप्रसून । पुं॰ अर्कवृक्षे ॥ रोहितके ॥ कुन्दवृक्षे ॥

सदाफल । पुं॰ स्कन्धफले ॥ उदुम्बरे । नारिकेले ॥ बिल्वे ॥ सदाफलानियस्मिन् ॥

सदाफला । स्त्री॰ त्रिसन्धिपुष्पवृक्षे ॥ वार्त्ताकुविशेषे । सदावृन्ता॰ इ॰ भा॰ ॥ सदाफलाचिदोषघ्नी

रक्तपित्तप्रसादनी । काण्डूकच्छूहरी चेयं । वर्त्ताकीगुणवत्तरेति राजवल्लभ ॥

सदाभद्रा । स्त्री० गम्भार्याम् । भद्रपर्ण्याम् ॥

सदामुदितम् । न० दानपदनामख्यायाम्पञ्चम्यासिद्धौ ॥ त्रि० सर्वदा हृष्टे ॥

सदायोग । पु० स्वस्वरूपाविर्भावे ॥

सदायोगी । पु० विष्णौ ॥ शिवे ॥ सदाविर्भूतस्वरूपे । सदायोगी स्वयम् । इति ॥ अन्येपां चित्तवृत्तिनिरोधरूपयोगेनात्मस्वरूपाविर्भाव । ईश्वरस्य तु स्वरूपानावरणात्स्वरूपयाथात्म्याविर्भाव सर्वदास्त्येव ॥

सदाशय । त्रि० साधुभिप्राये ॥ सत्साशयोयस्य ॥

सदाशिव । पु० महादेवे । शम्भौ ॥ सदासर्वदा० शिवकल्याणयस्य० यस्माद्वा ॥

सदृश । त्रि० सदृशे ॥ समानमात्मानापश्यति० समानरूपपश्यतिवा । दृशिग्रे क्षणे । त्यदादिष्विति० कञ्० इति । इवर्णेति समानस्य सादेश । दृड्ढिरियमा त्वनवद्यायाश्च ।

सदृश् । त्रि० सदृशे । समानमात्मानापश्यति० समानरूपपश्यतिवा । दृशिर्० । त्यदादिष्विति० क्विन् । दृग्दृशवतुष्विति सभाव वृद्धिरव्ययमिति नावद्यं न क्रियापेक्षास्ति ॥

सदृश । त्रि० तुल्ये । समे । सदृशि ॥ समानमात्मना० समानरूपंवापश्यति । दृशिर्० । त्यदादिष्विति कञ् । दृग्दृशवतुष्विति सभाव । वृद्धिरियमिति नावद्यं न क्रियापेक्षास्ति ॥ उचिते ॥

सदृशक्षमम् । न० निकटे ॥

सदेश । त्रि० निकटे । देशान्विते ॥ समानोदेशोयस्य ॥

सद्गति । पु० ईश्वरे ॥ सन्ति ब्रह्मवादिनः सन्तः तैर्गम्यते प्राप्यतेइतितथा ॥ स्त्री० शोभनगतौ ॥ त्रि० सद्विशिष्टे । सतीगतिर्बुद्धिरस्य ॥ सतामस्तित्वं तिबुद्धिगतिः प्राप्यं स्थान सद्गति ॥

सद्गुरु । पु० कौशिके ॥ यथोक्तं महाभिवषे । शाक्याशालोकेय । सत्यं पर्वत वीरगुरुः सत इव्वशि धौम्य । सौरिसौरोगुरुः सद्वाचत ॥ गायगेपे गायपङ्क्तिकौशेष सर्वस्य सद्गुरु । अत सर्वात्मनाधीमान् कौशहोयासमाचरेदिति ॥

सद्भाव । पु० अविद्यमानस्यापवार्य विद्यमानत्वे । सत : सम्भावयो

भावोऽधर्मः सत्त्वप्रमेयत्वादिरस्मिन् ॥ अस्तित्वे । देवदत्तस्य पुत्रादिकमस्तीत्यस्मिन्नर्थे ॥

सद्भूत । त्रि० सत्ये ॥

सद्म । न० वेश्मनि । निकेतने । गृहे ॥ तोये । पानीये । नीरे ॥ सौ दृश्यत । यद्रक्षविषयगतप्रथसा दनेषु । मन्दिरम् ॥

सद्यः क्षतम् । न० नामनि ॥ त्रि० तत्क्षालक्षते ॥

सद्यः प्राणकर । त्रि० तत्क्षणात्वलकारकद्रव्यादौ ॥ यथा । सद्योमांस नवान्नञ्च बालास्त्रीक्षीरभोजनम् । घृतमुष्णोदकञ्चैव सद्यः प्राणकराणि षट् ॥

सद्यः प्राणहर । त्रि० तत्क्षणात्प्राणायुषोनाशकद्रव्यादौ ॥ यथा । शुष्कमांसं स्त्रियोवृद्धा बालार्कस्तरुणं दधि । प्रभाते मैथुनं निद्रा सद्यः प्राणहराणि षट् ॥

सद्यः शुद्ध । स्त्री० सद्यः शौचे ॥ यथा । देशान्तरमृतेवापि सद्यः शुद्धिर्यतीमृते ॥ द्र० गारुडे १०७ अध्याय ॥

सद्यः श्रीथा । स्त्री० कपिकच्छ्वाम् ॥

सद्यः शौच । पु० आर्वादिषु ॥ ति यथा । कारव शिल्पिनोवैद्या · दासीदासस्तथैव च । राजानोरा जभृत्याश्च सद्यः शौचाः प्रकीर्त्ति

ता · ॥ विशेषोगरुडकूर्मपुराणशु द्धिविवेकादौद्रष्टव्य ॥

सद्य । अ० तत्क्षणे । सपद्यैत्यर्थे ॥ समानेऽहनि · इत्यस्मिन्नर्थे · सदृश पदस्यपरार्थे अमद्यत्यादिनासमानस्यस भावोऽद्यस्य चाहनि निपात्यते ॥ यथा । सद्योवलहरानारीसद्योवलकरं पयः । स्नेयगच्छेत्पयः पौ स्त्वाना ऽस्त्यन्नापुन पिवेदिति ॥

सद्यस्क । त्रि० नवीने । नूतने ॥

सद्योजातः । पु० शिवे । मत्से ॥ त्रि० तत्क्षणोत्पन्ने ॥

सद्योनि । पु० देवे । सुरे ॥ सा क्षिवीष्फलभुजि । सतोयोनि ॥

सद्योभावी । पु० तर्णके । गोवत्से ॥ त्रि० तत्क्षणभवनयोग्ये ।

सद्रूप । त्रि० अवाध्यस्वरूपे । सर्वदाम्बाधिस्वरूपे ॥ सत्सदास्थायी रूपं यस्य ॥

सद्वत्ता । पु० सत्कथने । सम्यक्सोवताच ॥

सद्वृत्तम् । न० सच्चरित्रे । साधुस्वभावे ॥ त्रि० तद्युक्ते ॥ यथा । नासमञ्जसशीलैस्तु सहासीत कदाचन । सद्वृत्तसन्निकर्षो हि क्षणार्द्धमपि शस्यते ॥

सद्वृत्तिः । स्त्री० शास्त्रविहितजीवने ॥ प्रमाणान्तरबाधायोग्यायां प्रशस्ता चारायाम्वृत्तौ ॥ सतीचासौवृत्तिश्च

सतिसर्वदाश्चाविनितत्त्विर्षा ॥

सङ्क्तिभाक् । त्रि० सङ्क्तिविशिष्टे ॥ यथा । पथ्यामिमांमीलवतांमरा वांसङ्क्तिभाजांविजितेन्द्रियाणाम् । एवविधानामिदमायुरर्थ व्यसद्दाहकृष्णमुनिप्रवाद ॥

सधर्म्मचारिणी । स्त्री० पत्न्याम् ॥

सधर्म्मा । त्रि० तुल्ये ॥ समानोधर्म्मो यस्यस ॥ धर्म्मादनिच केवलात् ॥

सधर्म्मिणी । स्त्री० समानधर्म्मवत्या म् भार्य्यायाम् । पत्न्याम् ॥ सध र्म्मिण्यपा । कर्म्मसुयस्याअ धिकारात् । धर्म्मशीलत्वान्ताव ति० श्रुति । नीपसर्ज्जनस्त्रीतिवा स ॥

सधर्म्मी । त्रि० समानधर्म्मचारिणि ।

सधवा । स्त्री० पतिवत्याम ॥

सधि । पु० वह्नौ ॥ सह धारयति । सह स्थानी ॥ धाञ धि । सह धि सधि ॥

सधि । पु० वृषभे ॥ सहति । षह० । सहेर्धच तौसत् ॥

सध्रीची । स्त्री० सख्याम् ॥

सध्रीचीन । त्रि० समीचीने ॥ विभा षाञ्चेरिति० ख । सहस्यसध्रि ॥

सध्र्यच् । त्रि० सहचरे । सहगच्छति ॥ सहाञ्चति । ऋत्विगादिनाक्वि न् । सहस्यसध्रि । चलदिता मितिनिष्क रणोप ॥

सन । पु० घण्टापाटलिवृक्षे ॥ पुं० स्त्री० हस्तिकर्णास्फाली ॥ दामी । सनीतिप्रसृदानी । प० षण् ॥ त्रि० षण्णविरुते ॥

सनक । पु० विष्णौ पारिषदभेदे । ब्रह्मण सुते । मुनिविशेषे ॥

सनत् । अ० नित्यार्थे ॥

सनत् । पु० ब्रह्मणि । हिरण्ये ॥

सनत्कुमार । पु० वैकुण्ठस्थितब्र ह्मणत्रिब्रह्मण सुते । वेधसि ॥ सनत् नित्यकुमारः ॥ यथा । स नत् ब्रह्मातत्कुमारोऽपत्यम ॥ तम्रा सवाश्वमुत्तंचरितम । कतीव प्रसये काट कुमारइतिविद्यिमा म । तस्मात सनत्कुमारोतिमम नामप्रतिष्ठितम् । इति । जिना नांद्वादशचक्रवर्त्तिनांमध्ये तृतीयचक्रवर्त्ती स्त्री षिप्रिपि ॥ त० जम्बुद्वीपविशेषे ॥

सनन्द । पु० सनन्दने । ब्रह्मणः पुत्रे । यथा । सनकश्चसनन्दश्च सनातनस्तथाप्यहम् । सनत्कुमा रश्चमुनीननिष्क्रियाऋर्द्धरेतस ॥ चत्वारिंशतसम्भव ।

सनन्दन । पु० ब्रह्मणश्चतुर्थपुत्रे ॥ यथा । धर्म्मस्याभावादिष्वत्याल स्तौपुत्रचतुष्टयम् । सम्पूर्णसुनि माद्रेव्रयोगप्राणविचारकम् ॥ ध्यात्वा सनत्कुमारोभूत् । द्वि तीयश्चसनातन । तृतीयः सन

कोनामचतुर्थसनन्दनइति ॥ सनत्कुमारे ॥

सनपर्णी । स्त्री॰ असनपर्ण्याम

सना । अ॰ नित्ये ॥ सनति । अप्यस भक्तौ । आप्रत्यय ॥

सनाखल । पु॰ सनखले ॥ यथा । महेन्द्रभीमविमलकुरुक्षेत्रगया खला । सनापदेनखरा साहशा सा ' सनखला खग ॥

सनात् । अ॰ नित्यार्थे ।

सनातन । पुं॰ अच्युते । विष्णौ ॥ शिवे ॥ अजे । वेधसि ॥ पितृणाम तिथौ ॥ दिव्यमनुष्ये । ब्रह्मण पुत्रे । मुनिविशेषे ॥ परम्पराप्राप्ते॰ उपाधिपरिच्छेदेपिवस्तुत परमात्मस्वरूपत्वान्नित्ये॰ आत्मज्ञानविनाछेत्तुमशक्येससारवृक्षे ॥ वि॰ स्थिरे । मुनिस्त्वसौ । सर्वदैकरूपे । अवि नाशिनि श्रुतौ ॥ सनाभव: । सायस्थिरमितिञ्युच्तौतुट्च् ॥ अनादिपरम्परागते । चिरन्तने ॥

सनातनी । स्त्री॰ लक्ष्म्याम् ॥ सरस्वत्याम् ॥ दुर्गायाम् । भवान्याम् ॥ निवचनन्तु । सर्वकालेसनाप्रोक्त विद्यमानेतनोतिच । सर्वसर्वकालेषुविद्यमानासनातनीति ॥ अपिच । निर्गुणस्यचनित्यस्यवाचकस्सनातन । सदानित्यानिर्गुणा याकीर्त्तितासासनातनीति ॥ टि

त्वानृडीप् ॥

सनोत्कुमार । पु॰ ब्रह्मण पुत्रे॰ सनत्कुमारे ॥ सनात्॰ नित्य कुमार ॥

सनाथ । वि॰ सस्वामिके । नाथव ति ॥

सनाथा । स्त्री॰ पतिवत्याम् । सनाथिका । जीवद्भर्तृकायाम् ॥

सनाभ । पु॰ सोदरेभ्रातरि ॥

सनाभि । पु॰ ज्ञातौ । सपिण्डे ॥ सोदरे । समानोनाभिर्मूलपुरु षोऽस्य । ज्योतिर्जनपदेतिसमानस्य स ॥ वि॰ तुल्ये । सदृशे ॥

सनामक । पुं॰ शोभाञ्जने ॥ वि॰ समाननामवति ॥

सनि । स्त्री॰ भक्तौ । दाने ॥ सनो ति । षणुदाने । खनिकष्यज्यादि ना॰ इन् ॥ सनन वा ॥ अध्येष णायाम । गुर्वादि प्रार्थनयाकश्चिद र्थे नियोजने ॥ यथा । देवामिनृम माभिषिक्तं कुरु । अपिच । वाक्निष्ठकुलाचारनिलनीकुलवल्लभ । त्वत् पादाब्जेरुक्ष्याथांदेहिमेसौ कृपा निधे॰ इति ॥

सनित । वि॰ प्रतिपन्ने ॥

सन्निष्ठीवम् । न॰ सह निष्ठीवसि । स निष्ठीवे । निष्ठीवनम् । निवुनिर सने । घञ् । लघूपधगुण: । छ

षोदराद्त्विाद्दीकार : । सहनिष्ठी
वेन । स्त्रेष्मकगादिनिर्गमनेनवर्त्त
तेद्युतिस्तनिष्ठीवस । त्रि० तद्वति ।
सनिष्ठेवम् । न० सश्लेष्मवचसि । च
ष्व्कृते । निष्ठेवनम् । निष्ठेव :
। ष्ठिवु० । घञ् । लघूपधगुण ।
सहनिष्ठेवेनस्त्रेष्मकगादिनिर्गमने
नवर्त्ततद्युतिसनिष्ठेवम् । चव्यक्त
त सनिष्ठेवमित्यमर । त्रि० त
द्वति ।
सनी । स्त्री० सनिशब्दार्थे ॥
सनीड । त्रि० निकटे । समीपे ।
उपकण्ठे । समान नीड वासस्था
नमस्य । सहनीडेनेतिवा ॥
सनुतर् । च० चन्तर्द्धाने ।
सन्तत : । पुं० स्वरविशेषे । तल्लक्ष
णं यथा । सप्ताङ्ग वाद्याङ्ग वाद्याङ्ग
याङ्गमथापिवा । सन्तत्याथोऽविस
र्पीश्यात्सन्तत : सनिगद्यतइति
॥ विकल्पोवातिवाद्विभेदात् । स
न्तत्यानेरन्तर्येण । चविसर्पीचपरि
त्यागी । न० सतते । त्रि० त
द्वति । व्याप्ते । विस्तीर्णे । सन्त
न्यतेस्म । तनु० । क्त : । चनुदात्ता
पदेशेतिनलोप : । समोवाहिततत
योरितिपक्षे मलोपाभाव : ।
सन्ततम् । च० सातत्ये ।
सन्तताभ्यास : । पुं० स्वाध्याये ॥
सन्ततिः । स्त्री० गोत्रे । चभिजने ।

सन्ताने । पङ्क्तौ । पुत्रपौत्रादौ
पारम्पर्ये । विस्तारे । तनये ।
दुहितरि । सन्तन्यते । तनोतेर्क्ति
क्तिन् पारम्पर्ये ।
सन्तप्त । त्रि० चत्यन्तप्तपे त्रिनाग्निना
। तत्पर्यायोयथा । सन्तापितस्तुस
न्तप्तोध्ूपितध्ूपायितोचद्दूनच्चेति
। सन्तप्यतेस्म । तपसन्तापे । क्त :
चकर्मकत्वात्कर्त्तरिवाक्त । प
रोढ्विग्ने । चन्निसन्तापयुक्ते ।
सन्तमसम् । न० विश्वव्याप्ते । व्याप
कान्धकारे । समन्तात् सर्वत : ।
तम । चवसमन्धेभ्यस्तमसइत्यच
च् ।
सन्तरणम् । न० तरणे । पारगमने ।
प्लवनपूर्वकदेशान्तरगमने ।
सन्तर्द्दनम् । न० दृढसंश्लेषे ।
सन्तर्पणम् । न० प्रीणने । द्राक्षा
द्राक्षादिमधुराम्लरोचकद्रव्यकरा
कालान्नपूर्वमध्याद्यस्थितिविधि ।
त्रि० तृप्तिकारके ।
सन्तर्पित । त्रि० सम्यक्प्रीणिते
सन्तान : पुं० सन्ततौ । विस्तारे ।
गोत्रे । वंशे । चन्ववाये । चप
त्ये । सन्तन्यते । तनुविस्तारे ।
घञ् । सुरद्रुमे । कल्पवृक्षे ।
सन्ततस्तनोतिपुष्पाणिकामितानि ति
स ।पचि० तनोतेरपसङ्ख्यानात् : ॥
सन्ततस्तन्यन्तेपुष्पाण्यत्रेतिवाऽधि

करणे स्वर्गे तिष्ठन्त्वा ॥

सन्तानिका । स्त्री० मर्कटजालके ॥ छुरिकाफले । फेने ॥ क्षीरादिसारे । सन्तानिका । स्त्री० मर्कटजालके ॥ [illegible]

सन्ताप । पु० अग्निजतापे । सज्वरे ॥ सन्तापयति । तपसन्तापे । [illegible] । पचादौ अच् ॥ सम्यक्तापे । शोचार्थे ॥

सन्तापन । पुं० स्मरशरविशेषे ॥ त्रि० सम्यक्तापकारके ॥

सन्तापित । त्रि० अध्यादिनाक्रान्ते । सन्तप्ते ॥ सन्ताप्यते स्म । तपदाहे चुरादि । क्त । अकर्मकत्वात् कर्त्तरि वा क्त ॥

सन्तार । पुं० सन्तरणे ॥

सन्ति । स्त्री० दाने ॥ अवसाने ॥ पुं० भृत्ये ॥

सन्तुष्ट । त्रि० उत्पन्नालम्प्रत्यये । निवृत्तस्पृहे । सन्तोषयुक्ते ॥ यथा । अप्राप्तं परित्यज्य सम्प्राप्ते समतां गत । यदृच्छयागतलाभे सन्तुष्ट इति कथ्यते ॥ असन्तुष्टा द्विजा नष्टा । सन्तुष्टाश्च महीभुज । सलज्जा गणिका नष्टा निर्लज्जाश्च कुलाङ्गना ॥ पुं० आत्मचरणे । सन्तुष्ट० भा० प्रसिद्ध ॥

सन्तृप्त । त्रि० विज्ञे । व्याप्ते ॥

सन्तोष । पु० विद्यमानभोगोपकरणादधिकस्यानुपादित्सारूपायां चित्तवृत्तौ । धानमत्ते । यदृच्छालाभसन्तुष्टौ अलाभेचाविषादे । अलम्बुद्धौ । यथासम्भवम्भूत्यात्मनायथाशक्तिश्वपश्यज्ञाद्यनुष्ठानमात्रौचित्यधनानधिकायामस्पृहायाम् ॥ सन्तोषामृततृप्तानायत सुखं शान्तचेतसाम् । कुतस्तद्धनलुब्धानामितश्चेतश्च धावताम् ॥ धृतौ । स्वास्थ्ये ॥

सन्त्रास । पु० साध्वसे । भये ।

सन्दंश । पु० कङ्कमुखे । सन्दंशीति ख्याते लौहयन्त्रविशेषे । एकाङ्गानुवादेन विधीयमानयोरप्यङ्गयोरन्तरालिविनिहितत्वसन्दंश ॥ नरकविशेषे ॥

सन्दंशिका । स्त्री० सुचुव्याम् ॥ लौहयन्त्रविशेषे । काताषि० कू० गो० दे० भा० प्र० ॥

सन्दर्भ । पुं० प्रबन्धे । रचनायाम् । ग्रन्थने ॥ प्रकरणे ॥

सन्दर्शनम् । न० साक्षात्कारे । सदृश्यते । दृशिर्० । ल्युट् ॥ सम्यक्प्रकारेणदर्शनं वा ॥

सन्दृष्ट । त्रि० सम्यक्प्रकारेणदृष्टे

सन्दानम् । न० दामनि । दे० [illegible] काणीपादबन्धनरज्जौ ॥ सन्दीयते

सम्यग्बाह्याभ्यन्तरकृत्यऽस्मात् । ट् ।
पु॰ गजस्याष्टौवतीरधोभागे ॥

सन्दानिका । स्त्री॰ परिखदिरे । विट्खदिरे ॥

सन्दानित । त्रि॰ बद्धे ॥ सन्दान्यतेस्म ॥ दामसङ्ख्यौ । क्त ॥

सन्दानिनी । स्त्री॰ गोगृहे ॥

सन्दाव । पु॰ पलायने । प्रद्रावे ॥ सन्द्रवणम् । द्रुगतौ । सम् उद्द्रु इति घञ् ॥

सन्दाह । पु॰ मुखताल्वोष्ठदाहे ॥

सन्दिग्ध । त्रि॰ संशयपन्ने । संशययुक्ते ॥ सन्दिह्यतेस्म । दिह॰ । क्त ॥

सन्दिग्धमति: । त्रि॰ सन्देहविषयीभूतबुद्धियुक्ते ॥

सन्दिग्धार्थ । पु॰ सन्देहविषयीभूतार्थे ॥ त्रि॰ तद्विशिष्टे ॥

सन्दित । त्रि॰ बद्धे । अस्यपर्याया । बद्धसन्दानितम् उमुदितं सन्दितं सितमिति ॥ सन्दीयतेस्म । दो अवखण्डने । क्त: ॥ सन्दायतेस्म॰ वा ॥ षयिते ॥

सन्दिष्टम् । न॰ वार्त्तायाम् । सन्देशे । त्रि॰ व्याहृते । उक्ते । कथिते ॥

सन्दिष्टार्थ: । त्रि॰ सन्देशहरे ॥ हे॰ कथित ॥

सन्दिहान । त्रि॰ सांशयिके । यथा । सन्दिहान सांशयिक संशयापन्नमानस ॥

सन्दिह्यमान । त्रि॰ संशयविषयीभूते । सांशयिके ॥

सन्दी । स्त्री॰ खट्वायाम् ॥ निषधा खट्टिकासन्दीतिशब्दचन्द्रिका ॥

सन्दीप्त । त्रि॰ प्रज्वलिते । जगउ ठा॰ कृ॰ भा॰ ॥ यथायावत्तिष्ठति देहे यावत्तत्र समभ्यसेत् । सन्दीप्ते भवने कोनु कूपं खनति पावके ति ॥ सन्दीप्यतेस्म । दीपीदीप्तौ । क्त: । इदित्वान्नेट् ॥

सन्दीप्य । पु॰ मयूरशिखावृक्षे ॥

सन्दृश्य । त्रि॰ सन्दर्शनविषये । सम्दृश्यतेइतिदृशिरूपसम्या ॥

सन्देश: । पु॰ संवादे । संदेसा॰ इ॰ भा॰ ॥ चोटकस्तवयोरपि हृन्तपाख्योमंभ्यमपिंमौहे । हेऽहन्तौ सन्देशात् इति । सन्दिश्यते । दिश॰ । कर्मणि घञ् ॥

सन्देशवाच् । स्त्री॰ वाचिके । परैरोक्तार्थस्य परम्पराप्तौ ॥ सन्दिश्यतेइतिसन्देश: । सन्देशार्थं तस्यवाक् ॥ सन्दिष्टोऽर्थोयस्यां वाचि वा ॥

सन्देशहर: । पु॰ दूते ॥ सन्देशं हरति । हृञ्॰ । हरतेरनुद्यमनेऽच् ॥

सन्देशहारक । पु॰ दूते ॥ सन्देशस्य हारकः ॥

सन्देह । पुं॰ विचिकित्सायाम् । संशये । हृदयशङ्कौ ॥ यथा । व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिर्नहि सन्देहादलक्षणमिति । नहि सन्देहमात्रादलक्षणता भवति । पुनः प्रमाणान्तरेण निश्चयोत्पादादिति । सन्देहनम् । दिह उपचये । भावे घञ् । देहमध्यभागे ॥ सन्दिह्यते॰ उपचीयते इति वा । पृथिव्यादिभूतैरुपचिते शरीरे ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ यथा । विषयो विषयी यत्र सादृश्यात् कविसम्मतात् । सन्देहगोचरौ स्यातां सन्देहालङ्कृतिश्च सेति ॥

सन्दोह । पु॰ विसरे । समूहे ॥ सन्दुह्यते । दुह प्रपूरणे । घञ् ॥

सन्द्राव । पु॰ पलायने । अस्य पर्याया यथा । प्रद्रावोद्रावसन्द्रावसन्दावा विद्रवो द्रवः । अपक्रमोऽपयानञ्चेति ॥ सन्द्रवणम् । द्रु गतौ । समियुद्रुदुव इति घञ् ॥

सन्धा । स्त्री॰ स्थितौ ॥ प्रतिज्ञायाम ॥ सन्धानं ॥ सन्धानम्॰ अथवा । डुधाञ्॰ । आतश्चोपसर्गे इत्यङ् ॥

सन्धाता । पु॰ शीहरौ ॥ कर्मफले पुरुषान सन्दधाति । डुधाञ्॰ । तृच् । सम्यक् संयोजयति कर्मफले पुरुषानथा ॥ त्रि॰ सन्धानकर्त्तरि ॥

सन्धानम् । न॰ अभिषवे । सुराकरणे । सुरोत्पत्तिप्रकारे । मद्यशुद्धावना॰ इ॰ भा॰ ॥ सङ्घट्टने । मिथोऽवयवसंयोजने । जोडजोडना॰ इ॰ भा॰ ॥ सन्धीयते । डुधाञ्॰ । ल्युट् ॥ काञ्जिके ॥ मदिरायाम ॥ अक्षदृशि ॥ सौराष्ट्रे ॥ धनुषि शरयोजने ॥ यथा । तदाशु कृतसन्धानप्रतिसंहर सायकम् । आर्त्तत्राणाय वः शस्त्रं न प्रहर्त्तुमनागसि ॥

सन्धानित । त्रि॰ सन्धानविशिष्टे । सङ्घट्टिते ॥ कृतच ॥

सन्धानी । स्त्री॰ स्वर्णरूप्यान्यसन्धानि । कुप्यशालायाम् ॥ सन्धाने । सन्धिकायाम् ॥

सन्धार्य्य । त्रि॰ अनुष्ठेये ॥

सन्धि । पु॰ राज्ञां षड्गुणान्तर्गतगुणविशेषे । स्वर्णादिदानेन बलवद्भ्यादिभिः प्रीत्युत्पादनात्मकीकरणे । मणवधेनैकार्थ्ये । परिविजिगीषोर्व्यवस्थाकरणरूपे॰ ऐक्यसन्धौ ॥ उभयोर्मिलने ॥ यथा । शत्रोर्द्धिपरिज्ञायस्य यस्य निरीक्ष्य च । स्वामिने कथयेत् सन्धिमन्त्रीहितकरप्रभो ॥ तथा चोक्तं रामा

वर्ष्मान्यमता । यथा । ततस्तु मन्त्र प्राप्तौमात्याचाप्तानरावस । रावणश्च । श्रुत्वामातु . पैता महोऽब्रवीत् ॥ विद्याभिविनी वैश्रोरावाराजन्नयाश्रुण . । स मासिविरमे श्रय मरीचकुटतिथि । सन्धानोच्छिकाविनविग्रहश्च वारिभि : सह । स्वपक्षवर्द्धन कुर्वन् महदैश्वर्यमश्नुते ॥ हीयमानेन कर्त्तव्यो राजाशत्रुणा . सन्धि च । नयन् प्रवसमानत्यानन्य कुर्वीतविग्रहम् ॥ अधिकवलश्चाधनु नाबलभेतनोपि च . विस्तृतेन सहविग्रह कुर्वीत । हीयमान स बलसन्धि कुर्यादित्यर्थ । तत्र स रोच्यतेसन्धि सद्रानेषराचव । अद्य र्मभियुक्ता : स्मसावत्स प्रदीयताम ॥ तत्रदेवर्ष : स वैनष्टार्थकार्यं विच . । विरोध मानमस्त संसन्धिसेनचरोच्यतामि तिसन्धीयतौप्रत्यरूपोऽभिमति सन्धि . स धो : । सु षे । सन्धा मे ॥ सन्धानम् । सधि : ॥ पर्व्वसन्धौ ॥ सन्धीयतेऽनयाहित चक्रिन् । कृताख़् . । उपसर्ग धा : कि : ॥ सुराम्बाम् ॥ स धै ॥ वेलौ । लकृष्टे । एकपर्व्वं खलौभिनोसङ्के । सामकोधि ॥ रूपमान्यासुवाचाङ्के । नान्यार्थे ॥

यथा । सुप्त प्रतिसुप्त गर्भोऽवमर्षेप पस इतिरितसन्धयइति ॥ भिद्दे ॥ व्याकरणे तु . वर्णद्वयमेलने । स हितायाम् । तत्पर्य्याय यथा । परसन्निकर्षसंहितासौ । तत्र वर्णयो : पूर्वपरयो : सन्धिरिति । सन्धिविधायकसूत्रविहितकार्यं वा ॥

सन्धिका । स्त्री० अभिसधै । मद्यस मनृधाने ॥

सन्धिचौर । पु० चौरविशेष । कु सिधि । पारकौ ॥

सन्धिजा । स्त्री० पुष्पविशेषवर्ध ॥ जिसनृधौ ॥

सन्धिजीवक . । त्रि० कुत्सिताविमशा ख्वोपिवि । पाश्वर्के ॥

सन्धित । त्रि० सन्धियुक्ते मिलिते ॥

सन्धित्सु । त्रि० सन्धातुमिच्छौ । इधाते · सन्नन्तादुप्रत्यय · ॥

सन्धिनाल । पुं सुगन्धिद्रव्यविशेष । नखि । नक्के ॥

सन्धिनी । स्त्री० कालमेधुनावाकृषि । इव्यभाक्ताग्नाताम् ॥ पद्मावतु वत्सीवावाम् । इत्यमरोऽप्या . । भोजाहितोहिनि । पर्यायसन्धि पत्ता । माषप्रवीविनि

सन्धिपूजा । स्त्री० मार्दीचमणप् आन्तर्गतहतोयपूजाम् ॥ यथा । अष्टमीनवमीसन्धौतौ या या तु कल्प्य ते । तत्पूज्याताच दुर्गायौनिमौग

वासंयुता ॥ अपिच । अष्टम्यां सन्धिवेलायां सकलपरिजनैः पूजयेत्तस्वभावैरिति ॥

सन्धिबन्ध । पुं० भूमिचम्पके ॥

सन्धिबन्धनम् । न० शिरायाम ॥

सन्धिला । स्त्री० सुरङ्गायाम् । गूढमार्गे । सुरङ्ग० इ० भा० प्र० ॥ नद्याम् ॥ मन्दिरे । शोकसि ॥

सन्धिवल्ली । स्त्री० विसन्धिपुष्पे ॥

सन्धिवेला । स्त्री० कालविशेषे । अहोरात्रादिमेलनकालरूपे ॥

सन्धिहारक । पुं० कुम्भिले । सन्धिचौरे ॥

सन्धुक्षित । त्रि० प्रदीप्ते ॥

सन्ध्यम् । न० स्वप्नस्थाने ॥ सन्ध्यस्वप्नस्थानमितिवेददर्शनात् ॥

सन्ध्या । स्त्री० पितृप्रसूम् ॥ नदीविशेषे ॥ युगसन्धौ ॥ चिन्तायाम् सन्धौ । सीम्नि ॥ सन्धाने ॥ कुसुमान्तरे ॥ दुर्गायाम ॥ अहोरात्रसन्धौ ॥ यथा । अहोरात्रस्यय सन्धि सूर्यनक्षत्रवर्जितः । सा तु सन्ध्या समाख्याता मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिरिति ॥ कालभार्यायाम् । यथाकालस्यतिस्रोभार्याः सन्ध्या रात्रिर्दिनानि च । याभिर्विना विधात्रा च सङ्ख्यां कर्तुं न शक्यतइति ॥ सन्ध्यारात्रिदिनानामपि कालाधीनत्वात् स्त्रीसदृशत्वात् स्त्रीत्वम् ॥ प्रातर्मध्याह्नसायाह्नरूपकालविशेषे ॥ त्रिकालविहितैककर्मविशेषे ॥ अत्रोपासनानिर्णयस्तन्त्रे । संध्यात्रैकालिकोपायावैदिकीतान्त्रिकीक्रमात् । उपासनायाभेदेनपूजाकुर्याद्यथाविधि ॥ ब्रह्ममन्त्रोपासकानांगायत्रीजपनात्प्रिये । स्नानाद्युर्ध्वतितस्तस्याः सन्ध्या भवतिवैदिकी ॥ अन्यं पावैदिकी सन्ध्यासूर्योपस्थानपूर्वकम् । अर्घ्यदानंदिगीशाय गायत्रीजपनंतथा ॥ अष्टोत्तरसहस्रं वा शतं वा दशधापि वा । जपान्नियमोभद्रे सर्वं वाह्निककर्मणि ॥ शूद्रसामान्यजातीनामधिकारोस्तिकेवलम ॥ आगमोक्तविधौदेविसर्वसिद्धिस्ततोभवेत् ॥ प्रातः सूर्योदय कालेमध्याह्नस्तदनन्तरम् । सायंसूर्यास्तसमये त्रिकालानामयं क्रम । इति ॥ तत्काले० उपास्या० अपिदेवता० सन्ध्या । तथाचयाज्ञवल्क्य । सन्धौ सन्ध्यामुपासीत नास्तगेनोद्गतेरवाविति ॥ उपासनोपक्रमस्तुपक्षसमाप्तौ । प्रातः सन्ध्यां सनक्षत्रामुपासीतयथाविधि । सादित्यांपश्चिमांसन्ध्यामर्धास्तमितभास्करामिति ॥ गायत्रीमभ्यसेत्तावद्यावदादित्यदर्शनमेतत्त्वनुदितहोमीतरविषयम् । सन्ध्याकर्मान

सन्ध्या

सा नित्यस्य कर्म्मविधीयत इति दक्षो
क्तेः ॥ सन्ध्याकालस्तु यथा। अष्टम
मुहूर्त्तकालमाह स्मृतिः । पूर्व्वा
परेतयोः सन्धि सन्ध्या च प्रकीर्त्तिते ।
समसूर्य्यपि सन्ध्याद्ध मुहूर्त्तं सम
सोपरीति ॥ त्रिविधसन्ध्यास
गायत्रीनामपूर्ब्बिका च । सावित्री
मध्यन्दिने । सरस्वती च सायाह्ने
सैव सन्ध्या त्रिधा स्मृता प्रतिग्रहान्न
दोषात् पातकादुपपातकात् । गा
यत्री प्रोच्यते तस्मात् गायन्तं त्रायते
यतः ॥ सवितृद्योतनात् सैव सावि
त्री परिकीर्त्तिता ॥ जगतः प्रसवि
त्रीत्वात् वाग्रूपत्वात् सरस्वतीति ॥
एतत् सन्ध्यात्रयं प्रोक्तं ब्राह्मण्यं य
दधिष्ठितम् । यस्य नास्त्यादरस्तत्र
न स ब्राह्मण उच्यत इति । सन्ध्याही
नोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्व्वकर्म्म
स्विति च स्मृतिः । सन्ध्याहीन
शूद्रवद्व्यवहार्य्य । यथाह मनु
। नातिष्ठति तु यः पूर्व्वां नोपास्ते यश्च
पश्चिमाम् । स शूद्रवद्बहिष्कार्य्यः स
र्व्वस्माद्द्विजकर्म्मण इति वचनेनैव प्र
त्यवायेन सन्ध्योपासनस्य नित्यतो
क्ता । नित्यत्वेऽपि सर्व्वदुरितपाप
क्षयफलत्वमपि रुक्तमिति कुल्लूक
भट्टोक्तिः । अत्र शातातपः । अ
न उपास्य षट् प्रोक्त षड्विंशात्तमा
हिता । भास्वरोदयभूतसन्धि

सन्ध्या

तीय क्रयविक्रयौ ॥ तृतीयाम
हुयाह्य स्नानतुर्य्यायामवाचक ।
पञ्चमस्तु भूतानां यायामध्यनगरस्य च
॥ अनादिष्टान्तु यः पूर्व्वां सादित्यां
च पश्चिमाम् । नोपासीत द्विज
सन्ध्यां स यातोऽन्नाद्यञ्च स्मृतं ॥
राजभृतौ राजसेवक । यामार्द्धभू
तौ भरणीय ॥ अनन्तरं चाहौचित
त्रिधा यथा । सन्ध्यापञ्चमयाम
स नैमित्तिक श्रुतिकर्म्म च । तत्र
ध्ये वा पवित्र्य पादप्रक्षालितन क्रि
या ॥ सायं सन्ध्या निषिद्धानी
यथा । सङ्क्रान्त्यौ पक्षयोरन्ते द्वाद
श्यां श्राद्धवासरे । सायं सन्ध्यां न
कुर्व्वीत कृते च पितृहा भवेत् ॥ इ
ति ॥ तत्काले भोजनादि निषिद्धं
यथा । सप्रमध्यमन कालमुहूर्त्तं
भोजनं गतिम् ॥ उभयोः सन्ध्यो
र्निद्रामाध्याक्लैबवर्ज्यमिति ॥
अपराग्नि फलमाह शातातपः । अ
न्नं मद्यगन्धस्त्रिया मैथुनमेव च ।
पुनाति वृषलस्यान्नं सन्ध्या बहि
ष्कृता । वर्णिपुराणोक्तसन्ध्याची
र्णव्रतपाप्मना । नदीपुण्यतमा
स्वर्गीमन्तास्वि सर्व्वी । प्राक्
तीएकाग्रथा ॥ कालपरिमाणमाह
बाध्वयज्ज्य । कालशौचितत
द्विजसामान्य क्रमम् । सन्ध्यासु
हूर्त्तमात्रं स्नानीयदूधी च सासमिति ॥

समाप्तिकाल चाह । अपक्रामीतसा
स्त्रिभीप्रत्यगातारक्षोऽगात् । सन्ध्या
प्राक् प्रातरेव हितिष्ठेदासूर्यदर्श
नात् ॥ प्रत्यक् पश्चिमाभिमुख ।
प्राक् पूर्वाभिमुख । आसीतेति
साय अपेयास ततीयम् । तिष्ठे
दितप्रातर्जपेजईत्वार्थम् । मध्या
ह्नसन्ध्यामपेप्यूर्द्धंतैव ॥ सम्यग् ध्या
यन्त्यस्याम् । ध्यै चिन्तायाम । आ
तश्चोपसर्गेकः ॥ यद्वा । सन्द
धाति । डुधाञ् । आध्यादित्वात्क
क् । आतोलोप । तीर्थविशेषे ।

सन्ध्यांश । पु॰ युगसन्धौ ॥ पश्चाध
विवरण युगे ॥

सन्ध्याकाल । पुं॰ मुहूर्तमात्रे ॥ स
न्ध्याकालेप्रयत्नस्याहुतिरयोपितांसा
स्विर्भ्रीराज्ञादिवर्जयेत् । सन्ध्या
या काल ॥ आहारमैथुन निद्रां
सन्ध्याकालेविवर्जयेत । कर्म चा
ध्ययनञ्चैवतथादानप्रतिग्रहौ ॥

सन्ध्याचल । पु॰ शैलविशेषे । स
न्ध्यांश्चिह्न कृतवान्॰ तदयस्मा
द्विधे मुन । अत सन्ध्याचल
नामतस्वगाय तिष्ठेरत ॥ सवद
विचक्षणंकाष्ठायोयोभवान्स्यशैला
दैश्याञ्चांवलंबी ॥

सन्ध्यानाटी । पु॰ शम्भौ । शिवे ॥

सन्ध्य पुष्पी । स्त्री॰ जात्याम् । माल
त्याम । सुमनायाम् ॥

सन्ध्याबल । पु॰ राक्षसे ॥

सन्ध्याबलि । पु॰ शिवालयेतस्पष्ट
वृषे ॥ येशिवायतनोत्सृष्टास्ते सन्ध्या
बलयोवृषा ॥

सन्ध्याभ्रम् । न॰ स्वर्णगैरके ॥ सान्ध्य
मेघे ॥

सन्ध्याराग । पु॰ सेन्दिरे । न॰ सि
न्दूरे ॥

सन्ध्याराम । पु॰ विधातरि ॥

सन्ध्यालक्षणम । न॰ सन्ध्यास्वरूपे ॥
यथा । अर्द्धास्तमितानुदितात्सूर्या
दस्पष्टभ नभोयावत् । तावत्सन्ध्या
कालश्चिह्नैरेतै फल वाच्यम् ॥
चिह्नानिफलानिच॰ वाराहीसंहि
तायामद्रष्टव्यानि ॥

सन्ध्योपासनम् । न॰ स ध्यायामह्म
णोऽभिन्नायागायत्र्याध्याने ॥ यथा
। अभिन्नांप्रतिपद्येतगायत्रीब्रह्मणा
सह । साहमस्मीत्युपासीतविधि
नायेनकेनचिदितिव्यास ॥ सन्ध्या
या सन्ध्याकालाधिष्ठात्र्यागायत्री
देव्याउपासन ध्यानम् ॥ यथा ।
ब्रह्मणोपासितासन्ध्याविष्णुनाशङ्क
रेणच । अस्मानोपासयेद्यः सोसिद्धि
कामैर्द्विजोत्तमः तियाज्ञवल्क्येन
देवीत्वं नकीर्त्तनात्सन्ध्याकृपाया-
देव्यो प्राणायामादिनोपासनम्
साधनमिच्छथ । यथा । स ध्ये
तिप्राणायामादिकर्मनामउपासन

সিবনমনুষ্ঠানমিতিযাবদিত্যর্থঃ ॥
সন্ন । পু॰ পিয়ালবৃক্ষে ॥ বি॰ অবসাদযুক্তে ॥ ক্ষীণে ॥
সন্নক । পু॰ পিয়ালবৃক্ষে ॥
সন্নকদ্রু । পু॰ পিয়ালবৃক্ষে । খার কু॰ ভা॰ প্র॰ ॥ সন্নোলীন: কদ্রু পিঙ্গলবর্ণোহস্য ॥
সন্নত । বি॰ সম্যক প্রহ্বীভূতাঙ্গে ॥ সন্নমতিস্ম । অম॰ । ক্ত ॥
সন্নতি: । স্ত্রী॰ প্রণামে ॥ প্রণতৌ ॥ নম্রতায়াম্ ॥ যথা । হরিবংশে । যত্ত্বৌ ' ঞৌ । ক্রিয়াসন্ন । যন্মত্ত্বো ... সন্নতি: । সন্নতিঃ ... অনিত্যং ... ॥ সম্যক নতি: ॥ আনুকূল্যে ॥
সন্নদ্ধ । বি॰ যুদ্ধায়সজ্জে । ধৃতসন্নাহে । অস্ত্রপর্যায়যথা । সন্নদ্ধোবর্মিত: সজ্জোদংশিতোব্যূঢ কঙ্কট: । ইতি ॥ ব্যূহরচনযাস্থিতে ॥ সমুন্নতি॰ সন্নদ্ধেকথা । আবদ্ধে ॥ অকর্মকত্বাৎ॰ কর্ত্তরি॰ কর্মণিবাক্ত: । সন্নাদিসযুক্তে ॥ সঙ্গাতে ॥ যথা । স্তবসন্নদ্ধমনোজ্ঞপল্লবেতিরঘু: ॥
সন্নদ্ধ: । পু॰ গিরাশে ॥
সন্নয় ' । পু॰ সমবায়ে । সমূহে ॥ পশ্চাৎস্থিতবলে । অনুসৈন্যে ॥ সন্নয়ভাবসন্নীয়তে বা । সন্নুয়ন্তবা । ... । প্রয় ' প্রাণ্ড ' ... ॥

সন্নহন । ন॰ কবচাদিধারণে ॥
সন্নাহ । পু॰ কবচে । বর্মণি ॥ সং বর্ময়তি॰ সন্নহ্যত্যনেনাত্মানমিত্যতো ক্তবা । সন্দ্ধাতি॰ দংশয়তি॰ সন্নাহোপদৃষ্টপত্রকম্ ॥
সন্নাহ্য । পু॰ সন্নাহযোগ্যে ॥ যুদ্ধাঙ্গগজে ॥
সন্নিকর্ষ । পু॰ সন্নিধানে । সমীপে । নিকটে ॥ অতিপরিচিতসন্নিধৌ ॥ ন্যায়মতে॰ বিষয়েন্দ্রিয়সম্বন্ধে ॥ সন্নাকর্ষণমাকারোম্ ॥ সন্নিকর্ষণম্ । ক্লব॰ । অল্ ॥
সন্নিকর্ষণম্ । ন॰ সন্নিধৌ । সন্নিকর্ষে ॥ ক্লবিধ্যুট্ ॥
সন্নিকৃষ্ট: । বি॰ সমীপে ॥ সন্নিকৃষ্যতে স্ম । ক্ত ॥
সন্নিধম্ । ন॰ সন্নিধানে । সন্নিধৌ ॥
সন্নিধান । ন॰ সন্নিধৌ । নিকটে ॥ আশ্রয়ে ॥ কনাদৌআধারসন্নিধানমিতি ॥ ন॰ সমস্থানে ॥ সম্যক্ নিধীয়তেঽস্মিন্ । ল্যুট্ ॥
সন্নিধি । পু॰ সন্নিধানে । অন্তিকে ॥ ইন্দ্রিয়গোচরে । প্রত্যক্ষে ॥ বাক্যার্থজ্ঞানহেতৌ । পদানামবিলম্বেনোচ্চারণে ॥ প্রহরেপ্রহরেঽসন্নিধানেনোচ্চারিতানি॰ গামানয়েত্যাদিপদানি নপ্রমাণম্॰ সান্নিধ্যাভাবাৎ ।

संनिधानम् । ल्युट् धाञ् । उपसर्गघो . कि :॥

संनिपतनम् । न॰ सम्यङ् निपाते ॥

संनिपात . । पुं॰ सङ्गमे । मेलने ॥ तालविशेषे ॥ यथा । एकएवगुरुर्यत्र संनिपात स उच्यतइति ॥ त्रिदोषजनितव्याधौ ॥ यथा । वृद्धक्षयैकोल्बणैः षट् स्युर्हीनमध्याधिकैश्च षट् । समैश्चैकोविकारास्ते संनिपातास्त्रयोदश॰ इतिचरकोक्तत्रयोदशसंनिपाताउक्ताः । तेयथा वातोल्बण १ । पित्तोल्बण २ । कफोल्बण ३ । वातपित्तोल्बण ४ । वातश्लेष्मोल्बण ५ । पित्तश्लेष्मोल्बण ६ । एवंषट् । अधिकवातोमध्यपित्तोहीनकफः १ । अधिकवातोमध्यकफोहीनपित्त . २ अधिकपित्तोमध्यवातोहीनकफ . ३ । अधिकपित्तोमध्यकफोहीनवातः ४ । अधिककफोमध्यवातोहीनपित्त ५ । अधिककफोमध्यपित्तोहीनवातश्चेतिषट् ६ । समैर्वातपित्तकफैस्तुल्यवृद्धएक १ । एवंत्रयोदशसंनिपाता ॥ संनिपतनम् । पत्ल॰ । घञ् ॥ समूहे ॥

संनिपातज्वरः । पुं॰ त्रिदोषज्वरे ॥ त्रिदोषजनकैर्वातपित्तश्लेष्मगणैर्गाः । बह्निर्निरस्यकोष्ठाग्निरसगाज्वरकारिणः ॥ अत्राह । संनिपातस्यकालस्यकश्चिद्दोनविद्यते । चिकित्सकोजयेद्यस्तु तस्मात्कोऽस्ति प्रतापवान् ॥ त्रिदोषाजगरग्रस्त मोचयेद्यस्तुवैद्यराट् । आत्मापितस्यदातव्य किंपुन कनकादयइतिवोत्विस्मराज ॥

संनिपातनुत् ।
संनिपातरिपु । पु॰ नेपालनिम्बे । लघुनिम्बे । ज्वरान्तके ॥

संनिबद्ध । त्रि॰ संयोजिते । सम्यग्बन्धनयुक्ते ॥ संनिपूर्वबन्धधेक्त . ॥

संनिभ । त्रि॰ सदृशे ॥ संनिभाति । भा॰ । आतश्चोपसर्गइतिक ॥

संनिरोध । पु॰ लये ॥

संनिवाय । पु॰ समुदाये ॥

संनिविष्ट । त्रि॰ स्थिते ॥ उपविष्टे ॥

संनिविष्टोद्गम । पु॰ उपविष्टस्याधिभावे ॥

संनिवृत्त । त्रि॰ प्रत्यागते ॥

संनिवृत्ति : । स्त्री॰ सम्यङ् निवर्त्तने ॥

संनिवेश . । पु॰ पुरादीगृहादिरचनापरिच्छिन्नप्रदेशे । निकर्षणे ॥ पुरादेर्बहिर्विहारभूमौ ॥ नगरादिवहि · स्वैरविहारयोग्यभूमिषु । तत्रदयनिगदितंसंनिवेशोनिकर्षणमितिशब्दरत्नावली । संनिविशन्तेऽत्र । विश॰ । हलश्चेतिघञ्

। तन्यङ्निवेशने । रचनायाम्
सन्निहित । न० कुरुक्षेत्रे० सरोवि
शेषे । त्रि० समीपस्थे । निकटे ॥
सन्निहितातीर्थम् । न० तीर्थविशे
षे ॥
सन्नीति । स्त्री० सम्यङ्न्याये ॥ स
म्प्रापणे ॥
सन्मानम् । न० आदरे ॥ यथा । अ
सन्मानात्तपो वृद्धिः सन्मानात्तु
तत् क्षयः । अर्चितः पूजितो
विप्रो दुग्धा गौरिव गच्छति ॥ अ
पि च । तथा चरेत वै योगी सतां धर्म
मनुस्मरन् । जना यथाऽवमन्येरन्
गच्छेयुर्नैव सङ्गतिमिति ॥ सन्मत
स्मानस्तु ॥ अवतारणे ॥ यथा । सं
सारे दुर्निमग्नानां स्वस्मिन् पृथ्वमा
निनाम् । ईश्वरात्मानुष्ठानात्
सन्मतावन ॥
सन्मार्ग । पु० सदाचारे । श्रुत्यनु
सारिस्मृत्युक्तपथि । वेदमार्गे ॥
सताम्पन्थाः प्रमाणभूतानामाप्ताना
मुक्तः स्वर्गवर्त्मानो वेदानां मार्गः ०
ब्रह्मचर्यम् ॥
सन्न्यस्त । त्रि० सम्यक् त्यागविशिष्टे०
संन्यासिनि ॥ सम्यङ्न्यस्तनि०
क्षिप्तानि त्यक्तानि येन । सम्यक्
न्यस्ते । समर्पिते ।
सन्न्यास । पु० त्यागे । सर्वकर्मत्य
क्तगतस्थिरगते । सर्वकर्मणामर्पण

मतिसमर्पणे । सफलकाम्यकर्म
त्यागे । आत्मनि कर्मार्पणे चतुर्था
श्रमे । यथा । यदा मनसि वैराग्यं
जायते सर्ववस्तुषु । तदैव संन्यसे
द्विद्वानन्यथा पतितो भवेत् ॥ अपि च ।
चित्तशुद्धिकर्महेतुत्वात्तत्त्यागो ज्ञान
साधनम् । एवमाचार्यप्रसिद्धि
रस्य गौणलक्षणं ॥ सांख्यहेतुः ।
संन्यासस्तु चतुर्थो मुख्य इति ॥
सर्वधर्मविधायकः । रुद्रामवमिदविद
मोक्षो विविधविविदिषार्थमिति । त
मेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदि
षन्तीति श्रुतौ० ब्राह्मणा वृत्तय० ब्रा
ह्मणाय प्रवृत्तिरूपत्वादित्यवध०
ब्राह्मणस्यैव वैधिकप र । ति
न० ब्राह्मण क्षत्रियवैश्यानां पथि
वा प्रवृत्तिरूपत्वादित्यसूरवरोध
। सर्वेषां निर्विघ्नाचाराणाम् ।
यस्तु धर्मानुष्ठानसम्बन्धाभावादिविध
धारय तस्य विप्रोचारेव । यश्च सर्व
कर्मत्यागस्य पदसत्फलत्यागरूपः
संन्यासः सतु वैधिकसाधा
रणकर्म । एतदेवस्पष्टमुक्तं श्रीम
द्भगवद्गीतासु । अन्यैः कवि
ताश्चापि अस्माभिरुक्तमिति । आ
श्रमाणामिति यमिनामामात्मापृथक्
पृथक् । कृतादौ कविजागुरुमी
पद्म प्रकीर्तिताः । ब्राह्मणस्य अ
श्वमेधः शूद्रः सामान्य इत्य ।

एतेषां सर्व्ववर्णानामाश्रमौ द्वौ महेश्वरि । तेषामाचारधर्म्मांश्च शृणुष्वावहिताद्य मे ॥ पुरैव कथितं तावत् कालसम्बन्धचेष्टितम् । तप:स्वाध्यायहीनानां नृणामल्पायुषामपि ॥ क्लेशप्रयासाशक्तानां कुतो देहपरिश्रम: । ब्रह्मचर्य्याश्रमो नास्ति वानप्रस्थोऽपि न प्रिये ॥ गार्हस्थ्यो भैक्षुकश्चैव आश्रमौ द्वौ कलौ युगे ॥ गृहस्थस्य क्रिया: सर्व्वा आगमोक्ता: कलौ शिवे । नान्यमार्गै: क्रियासिद्धि: कदापि गृहमेधिनाम् ॥ भैक्षुकेऽप्याश्रमे देवि वेदोक्तं दण्डधारणम् । कलौ नास्त्येव तत्त्वज्ञे यतस्तच्छ्रौतसंस्कृति: ॥ शैवसंस्कारविधिनाऽवधूताश्रमधारणम् । तदेव कथितं भद्रे सन्न्यासग्रहणं कलौ ॥ विप्राणामितरेषाञ्च वर्णानां प्रबले कलौ । उभयत्राश्रमे देवि सर्व्वेषामधिकारिता ॥ सर्व्वेषामेव संस्कारा: कर्म्माणि शैववर्त्मना । विप्राणामितरेषाञ्च कर्म्मलिङ्गं पृथक् पृथक् ॥ जातमात्रो गृहस्थ: स्यात् संस्काराद्याश्रमी भवेत् । गार्हस्थ्यं प्रथमं कुर्य्याद्यथाविधि महेश्वरि ॥ तत्त्वज्ञाने समुत्पन्ने वैराग्यं जायते यदा । तदा सर्व्वं परित्यज्य सन्न्यासाश्रममाश्रयेत् ॥ विद्यामुपार्ज्जयेद्बाल्ये धनं दारांश्च यौवने । प्रौढे धर्म्म्याणि कर्म्माणि चतुर्थे प्रव्रजेत् सुधी: ॥ मातरं पितरं वृद्धं भार्य्याञ्चैव पतिव्रताम् । शिशुञ्च तनयं हित्वा नावधूताश्रमं व्रजेत् ॥ मातृ: पितृन् शिशून् दारान् स्वजनान् बान्धवानपि । य: प्रव्रजति हित्वैतान् स महापातकी भवेत् ॥ मातृहा पितृहा स स्यात् स्त्रीवधी ब्रह्मघातक: । असन्तर्प्य स्वपित्रादीन् यो गच्छेद्भिक्षुकाश्रमे ॥ ब्राह्मणो विप्रभिन्नश्च सकलवर्णाश्च संक्रिया । शैवेन वर्त्मना कुर्य्यादेष धर्म्म: कलौ युगे ॥ इति ॥ अपि च । अवधूताश्रमो देवि कलौ सन्न्यास उच्यते । ब्रह्मज्ञाने समुत्पन्ने विरते सर्व्वकर्म्मणि । अध्यात्मविद्यानिपुण: सन्न्यासाश्रममाश्रयेत् ॥ वृद्धौ च पितरौ शिशुं भार्य्यां पतिव्रताम् । त्यक्त्वाऽसमर्थान्बन्धूंश्च प्रव्रजन्नारकी भवेत् ॥ ब्राह्मण: क्षत्रियो वैश्य: शूद्र: सामान्य एव च । कुलावधूतसंस्कारे पञ्चानामधिकारितेति ॥ सम्यक् न्यास: सन्न्यास: । सम्यग्वान्तविषादिवत् लौकिकभोगस्य न्यास: सम्यक् त्याग: सन्न्यास इत्यर्थ: ॥ यथा मुहूर्त्तमात्रादिदास: सन्न्यास: । स्मृतियुगलोपर्य्येषि अस्य वैरस्य न कश्चिरसीन्द्रपूजितश्च । नीरिक्ते स्थिरसदनेऽपवर्गसिद्ध्यै सौमेन्य

स्वरकरैर्मुक्तोत्तरात् । नीरन्ध्रे स्थिरसदने कुमारादिवर्ज्जिते स्थिरराज्युदये सतीत्यर्थः ॥

सन्न्यासी । पुं॰ चतुर्थाश्रमी । अवधूत । तत्पर्य्याया यथा । भिक्षु परिव्राट् कर्म्मन्दी पाराशर्य्यपि मस्करीति ॥ ज्ञानसन्न्यासिनः केचिद्वेदसन्न्यासिनोऽपरे । कर्म्मसन्न्यासिनस्त्वन्ये त्रिविधाः परिकीर्त्तिताः ॥ यः सर्व्वसङ्गनिर्मुक्तो निर्द्वन्द्वश्चापि निर्भयः । प्रोच्यते ज्ञानसन्न्यासी स्वात्मन्येव व्यवस्थितः ॥ वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं निराशीर्निष्परिग्रहः । प्रोच्यते वेदसन्न्यासी मुमुक्षुर्विजितेन्द्रियः ॥ यस्त्वग्नीनात्मसात् कृत्वा ब्रह्मार्पणपरो द्विजः । ज्ञेयः स कर्म्मसन्न्यासी महायज्ञपरायणः ॥ त्रयाणामपि चैतेषां ज्ञानी त्वभ्यधिको मतः । इत्यादि ... ॥ युगभेदे सन्न्यासिनामाचार्य्या यथा । आदौ वेदान्ताचार्य्यो ब्रह्मा । द्वितीयाचार्य्यो विष्णुः । तृतीयाचार्य्यो रुद्रः । चतुर्थाचार्य्यो वशिष्ठः । पञ्चमाचार्य्यः शक्तिः । षष्ठः पराशरः । सप्तमो व्यासः । अष्टमः शुकः । नवमो गौडः । दशमो गोविन्दः एकादशः श्रीशङ्कराचार्य्यः ॥ सत्ययुगे आचार्य्यश्च ब्रह्मा विष्णुरुद्रौ । त्रेतायामाचार्य्यश्च वशिष्ठशक्तिपराशराः । द्वापराचार्य्यौ च व्यासशुकौ । कलावाचार्य्याश्च गौडगोविन्दशङ्कराचार्य्याः ॥ शङ्कराचार्य्यस्य चत्वारः शिष्याः स्वरूपाचार्य्यः पद्मपादाचार्य्यः त्रोटकाचार्य्यः पृथ्वीधराचार्य्यश्चेति । एतद्दशनामानि । स्वरूपाचार्य्यस्य शिष्यौ तीर्थाश्रमौ । पद्माचार्य्यस्य वनारण्यौ । त्रोटकाचार्य्यस्य शिष्याः गिरिपर्व्वतसागराः । पृथ्वीधराचार्य्यस्य शिष्यत्रयं सरस्वतीभारतीपुर्य्य इति शङ्कराचार्य्यरचितमठाम्नायः ॥ अपि च । तीर्थाश्रमवनारण्यगिरिपर्व्वतसागराः । सरस्वती भारती च पुरीति दश कीर्त्तिताः ॥ तेषां लक्षणानि यथा । त्रिवेणीसङ्गमे तीर्थे तत्त्वमस्यादिलक्षणे । स्नायात्तत्त्वार्थभावेन तीर्थनामा स उच्यते ॥ १ ॥ आश्रमग्रहणे प्रौढ आशापाशविवर्ज्जितः । यातायातविनिर्मुक्त एतदाश्रमलक्षणम् ॥ २ ॥ सुरम्ये निर्झरे देशे वने वासं करोति यः । आशापाशविनिर्मुक्तो वननामा स उच्यते ॥ ३ ॥ अरण्ये संस्थितो नित्यमानन्दे नन्दने वने । त्यक्त्वा सर्व्वमिदं विश्वमारण्यः परिकीर्त्तितः ॥ ४ ॥ वासो गिरिवरे नित्यं गीताभ्यासे हि तत्परः । गम्भीराचलबुद्धिश्च गिरिनामा स उच्यते ॥ ५ ॥

वसेत् पर्वतमूलेषु प्रौढो योऽध्यानधा
रणात् । सारात् सारं विजाना
ति पर्वतः परिकीर्त्तितः ॥ ६ ॥
वसेत् सागरगम्भीरो वनरत्नपरिग्रहः
। मर्यादां न लङ्घयेत् सागरः परि
कीर्त्तितः ॥ ७ ॥ स्वरज्ञानवशो
नित्यं स्वरवादी कवीश्वरः । संसा
रसागरे सारामिज्ञो यो हि सरस्वती
॥ ८ ॥ विद्याभारेण सम्पूर्णः स
र्वभारं परित्यजेत् । दुःखभारं
न जानाति भारती परिकीर्त्तितः
॥ ९ ॥ ज्ञानतत्त्वेन सम्पूर्णः पू
र्णतत्त्वपदे स्थितः । परब्रह्मरतो नि
त्यं पुरीनामा स उच्यते ॥ १० ॥
इति शङ्करविजये श्रीविद्यारण्य
स्वामिनः ॥ वर्णधर्माचरणादि
कमनुष्ठातुं ब्रह्मार्पणं गरुडकूर्म
पुराणादिषु द्रष्टव्यम् । विधानन्तु श्री
महानिर्वाणतन्त्रे श्रीसदाशिवेनोक्त
तत् तत्रोऽवगन्तव्यम् ॥ तस्या
सोऽस्त्यस्ति । अतइनि ॥ अस्या
न्त्यविधिमाहात्म्येनक्त । सर्वसङ्ग
निवृत्तस्य ध्यानयोगरतस्य च । न त
स्य दहनं कार्यं नैव पिण्डोदकक्रिया
॥ निदध्यात् प्रणवेनैव बिलेभिक्षो
कलेवरम् । प्रोक्षणं खननञ्चैव सर्व
तेनैव कारयेत् इति ॥
सन्मुख ·। त्रि॰ अभिमुखे ॥
सपक्ष ·। त्रि॰ निश्चितसाध्यवति ।

साध्यवत्त्वनिश्चयविषये । यथा धूम
वत्त्वे महानसम् ॥ अनुकूले ॥ स
मानः पक्षः इति विग्रहे स
मानस्य तियोगविभागात् सादेशः
॥ यद्वा । समव्द सदृशवचन ।
तेनास्पदविग्रहे बहुव्रीहिः ॥ स
मानः पक्षोऽस्य इति सपक्ष ॥
सपत्न ·। पुं॰ शत्रौ ॥ पर्णनसदृवर्त्त
माने व्यवहारविशेषे ॥ यथा यद्य
हमपराजितो भवामि तदा भवत
दास्यामीति ॥
सपत्नाकरणम् । न॰ अत्यन्तपीडने ।
सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथन इति डाच् ॥
सपत्नाकृत । पुं॰ शतमृगादौ ॥
त्रि॰ अत्यन्तपीडिते ॥
सपत्नाकृति । स्त्री॰ अत्यन्तदुःखे
। निष्पत्राकृतौ ॥
सपत्न । पु॰ अरौ । सपत्नोऽरु ॥ व्य
न् सपत्न इति निर्देशादकार । इ
वार्थे अत् प्रत्ययो वा ।
सपत्नारि ।। पु॰ वेष्टवंशे ॥ अरौ
अरौ ॥ सपत्नस्यारिः ॥
सपत्नी । स्त्री॰ समानपतिकायाम् ॥
समानएकः पतिर्यस्याः इति
विग्रहे सपत्न्यादिषु समानस्य स
भावो निपात्यते । नित्यं सपत्न्या
दिष्विति ङीप् ॥
सपत्नीक ·। पु॰ पत्नीसहिते ॥ सह प
त्न्या वर्त्तते इति तथा नद्युतश्चेति

काप ॥

सपदि अ० तत्क्षणे । शीघ्रे । सम्पद्यतेऽस्मिन् । पद्गतौ । इन् । पृषोदरादित्वात् समोऽन्त्यलोपः ॥

सपर्य्या । स्त्री० पूजायाम् । पर्यायास्तु । पूजानमस्याऽपचितिः सपर्य्यार्च्चा समा इति । सपर्य्य पूजायाम् । कण्ड्वादिभ्यो यक् । अप्रत्ययः ततः ॥

सपाद । त्रि० चरणयुक्ते । चतुर्थभागसहिते ॥

सपादपीठ । त्रि० पादपीठयुक्तसिंहासनादौ ।

सपादमत्स्य । पु० गौडराभिधमत्स्ये । सपादमत्स्योऽभिधाकर्मा द ' अथ कारवस , । वातपित्तकरवाविक विकृत परमौषध ' ॥

सपादकाण्ड । पु० न० सुगन्धि द्रव्य । आद्रो० इ० भा० ॥

सपिण्ड । पु० ज्ञातौ । सप्तपुरुषावधिज्ञातौ ॥ यथा । प्रपितामह० पितामह० पिता० स्वयं सोदर्भ्राता० सवर्णा पुत्र पौत्र प्रपौत्र । एतानविभक्तदायादान् सपिण्डान् प्रचक्षते । विभागस्य पिण्डदातारो विभक्तपिण्डक पदान् समुक्तोऽविभक्तदायादा ' सपिण्डा ' । समान ' पिण्डोऽस्य । म सप्तपुरुषाणिमापितामा । बान्धवि

न सपिण्डइति निर्देशात् समानख स ॥ यथा । सर्वपिण्डवर्णते इति तथा ॥ सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते । समानोदकभावस्तु दाशिविध । तथाशौचसपिण्डत्व लक्षण यथा । सप्तपुरुषा ना० गत त्वे सति गोत्रैक्ये सति द्वादशत्वे ज्ञात्वान्यतरसम्बन्धे सपिण्डत्वम् । दत्तकन्यानान्तु भर्त्तुः सापिण्ड्येन सापिण्ड्यान् पदत्तानामपि च त्रिपुरुषसापिण्ड्यम् ॥ विवाहसपिण्डास्तु । पितृपितृबन्धुपितृपा सप्तमपुरुषावधय . मातामहमातृबन्धुपितृपाश्चमपुरुषावधय । यथा । पञ्चमात् सप्तमादूर्द्ध्वं मातृतः पितृतः क्रमात् । सपिण्डतानिवर्त्तते सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ दायसपिण्डास्तु । त्रिपुरुषाऽवधय . । तेषा पितृपितामहप्रपितामहा तेषां पुत्रपौत्रप्रपौत्रदौहित्रा । मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहा । तत पुत्रपौत्रप्रपौत्रदौहित्रा ॥

सपिण्डता । स्त्री० सापिण्ड्ये यथा । लेपभाजश्चतुर्थाद्या पित्राद्या पिण्डभागिन : । पिण्डद सप्तमस्तेषां सापिण्ड्यं साप्तपौरुषमिति ॥ सगोत्रत्वं चैव सपिण्डता । सपिण्डतानुसर्व्वागोत्रत . साप्तपौरुषी ।

तेनमातामहादीनामेकपिण्डसम्बन्धेऽपिनसपिण्डता ॥ सपिण्डस्यभाव . । तल् । टाप् ॥

सपिण्डीकरणम् । न॰ श्राद्धविशेषे । प्रेतपिण्डस्य पितृपिण्डेनसहमिश्रीकरणं ॥ तच्चपूर्णेसंवत्सरेसपिण्डीकरणमितिमुख्यकल्प • तदशक्तौनवमेमास तदशक्तौषष्ठेमास . तत्राप्यशक्तौत्रिपक्ष तत्राप्यशक्तावशौचापगमेप्रथममासश्चाद्यभिर्दिनैर्द्वादशमासिकानिश्राद्धानिनिर्वर्त्तयेद्दशाह सपिण्डीकरणकाल ॥ सपिण्डीकरणविषयेकूर्मपुराणंयथा । सपिण्डीकरणं प्रोक्तं पूर्णेसम्वत्सरेपुन । कुर्याच्चत्वारिपात्राणिप्रेतादीनांद्विजोत्तम ॥ प्रेतार्थंपितृपात्रेषुपात्रमासेचयेत्तत । येसमानाइतिद्वाभ्यांपिण्डानप्येवमेवहि ॥ सपिण्डीकरणंश्राद्धंदेवपूर्वंविधीयते । पितृनावाहयेदत्रपृथक्पिण्डांश्चनिर्दिशेत् ॥ येसपिण्डीकृता प्रेतानतेषांस्यात्पृथकक्रिया । यस्तुकुर्यात्पृथक्पिण्डं पितृहासोपिजायते• इति ॥

सपीतक । पु॰ राजकोषातक्याम् ॥

सपीति । स्त्री॰ आत्मीयेनजनेनसहमिलित्वैकाकालकृतेपाने । तुल्यपाने । पानम । पापानेस्त्रियांक्तिन् । घुमास्थेतीत्वम् । समानापीति । समानस्यच्छन्दसीतिसभाव । सहपीतिर्वा । सहस्यस सआर्या ॥

सपीतिका । स्त्री॰ हस्तिघोषायाम् ॥

सपुत्र : । त्रि॰ पुत्रेणसहवर्त्तमाने ॥

सप्तक । पुं॰ सप्तसङ्ख्यायाम् ॥ त्रि॰ सप्तसङ्ख्याविशिष्टे ॥ सप्तभि क्रीतेवस्तुनि ॥ सङ्ख्यायाअतिशदन्ताया • कन्नित्याधीयेष्वर्थेषुकन् ॥

सप्तकी । स्त्री॰ मेखलायाम् । काञ्च्याम् । कटिभूषणे ॥ सप्ति । अप समवाये । बाहुलकात्तन् । स्वार्थेकन् ॥ यद्वा । सप्तभिरनेकाभि किङ्किणीभिर्वा॰ सप्तस्वरान्वा॰ कायति । कै शब्दे । आतोनुपसर्गेक : । गौरादित्वान्ङीष् ॥

सप्तगङ्गम् । न॰ तीर्थविशेषे ॥

सप्तगोदावरम् । न॰ सप्तानांगोदावरीणांसमाहारे ॥ तीर्थविशेषे ॥

सप्तच्छद । पु॰ सप्तपर्णवृक्षे ॥ काण्डेकाण्डे सप्तच्छदायस्य । सङ्ख्याशब्दस्यवृत्तिविषयेवीप्सार्थत्वम् । न॰ तत्पुष्पे ॥

सप्तजिह्व । पु॰ अनले । अग्नौ ॥ सप्तकाल्यादयोजिह्वाआहुतिग्रसनार्थं यस्य स । तायथा । कालीकरालीचमनोजवाचसुलोहिताचसुधूम्रवर्णा । स्फुलिङ्गिनीविश्वरुचीचदेवीलेलायमानेतिचसप्तजिह्वा इति

मुण्डकम् ॥ उत्तरार्द्धे उपप्रदीपाश्चक्रपीठयोर्नि सप्तचक्रीला. कथिता चिबुका.• इतिपाठान्तरमन्यत्॥

सप्तज्वाल : । पु• वह्नौ ॥

सप्ततन्तु : । पुं• यज्ञे । सवे । अध्वरे । सप्तभिश्छन्दोभिरग्निजिह्वाभिर्वा• तन्यते । तनु• । सितनिगमीतितुन् ॥ यथा । सप्तजिह्वाश्छन्दांसि वा• तन्यतेऽत्र ॥ सप्ततन्तव . स यावद्यथा ॥

सप्तति.। स्त्री• दशाधिकषष्टिसङ्ख्याधाम ७• । सत्तर• इ• भा• प्र• ॥ सङ्ख्येये ॥ सप्तदशत : परिमाणमस्य । पङ्क्तिविंशतित्रिंशच्चत्वारिंशत्पञ्चाशत्षष्टिसप्तत्यशीतिनवतिशतमितिनिपातनात् प्रकृतिसप्तभावस्तिप्रत्ययश्च ॥

सप्ततितम. । त्रि• । सप्तति. पूरणे ॥ तस्य पूरणे डट् । विंशत्यादिभ्यस्तमडन्यतरस्यामिति डटस्तमडागम. ॥

सप्तदश: । त्रि•सप्तदशानां पूरणे डट्॥

सप्तदश । त्रि• । सङ्ख्याभेदे । सप्ताधिकदशसु १७ ॥ सङ्ख्येये ॥

सप्तदशावयवम् । न • लिङ्गशरीरे ॥ सप्तदशावयवा यस्य : । तद्यथा । ज्ञानेन्द्रियपञ्चकम्• बुद्धिमनसी कर्मेन्द्रियपञ्चकम् प्राणादिपञ्चकाय मद्गति ॥

सप्तदीधिति : । पुं• । सप्तदीधितौ वह्नौ ॥

सप्तद्वीपपति । पु• । सप्तद्वीपानामधिपतौ . द्वीपास्तु• जम्बूप्लक्षकुशक्रौञ्चशाल्मलिशाकपुष्कराख्या: ॥

सप्तद्वीपा स्त्री• । कुसुमनाम् । भूमौ ॥ यथा । मनौ स्वायम्भुवस्यासन् दशपुत्रास्तु तत्समा । यैरिय पृथिवी सर्वा सप्तद्वीपा सपत्तना ॥ ससमुद्राकरवती प्रतिवर्षं निवेशितेति । यथा . परिमाणमुत मे बतन्मे । कोटिद्वय विपञ्चाशल्लक्षाधिकं तन परम् । पञ्चाशत्सहस्राणि सप्तद्वीपा ससागरा ॥ ततोऽपि समयोमध्ये भूमिर्द्विगुणेन वारणे । द्विपार्श्वे लोकमाया विशालीकृतस्त परमिति ॥ सप्तद्वीपा वसुन्धरा ॥

सप्तधा । अ• सप्तप्रकारे ॥

सप्तधातु : । पुं• शरीरे । सप्तधातवस्त्वगादयो यस्मिन् ॥

सप्त । त्रि• सङ्ख्याविशेषे । सात इति भा• प्र• ॥ सङ्ख्येये । यथा सप्तसमुद्रा. ॥ सपति । षप समवाये । सप्यशूभ्यां तुट् चेति कनिन् ॥

सप्तनाडीचक्रम् । न• स्वरोदयोक्तं वृष्टिज्ञानार्थं पवनचक्राख्यितसप्तनाडिकसर्पाकारचक्रं ॥

सप्तनामा । स्त्री• आदित्यभक्ता

याम् ॥

सप्तपत्रः । पु॰ सप्तच्छदे ॥ मुद्गरवृक्षे ॥ सप्तसप्तपत्राण्यस्य ॥

सप्तपदार्थवादः । पुं॰ आर्हतानां वादे ॥ यथा । जीवाजीवात्मकं विश्वं चेतनं स्वशरीरवत् । परिमाणवशाज्जीवं षड्विधं स्मृतम् ॥ महीधरादिकं स्थावरादिकं चाखत्रादिकं । आस्रवं संवरो निर्जरा बन्धो मोक्षएव च ॥ इन्द्रियाख्यविवेकादि कोशोसङ्गादिभिः सप । जन्मान्यूर्ध्वगतिश्चेति पदानामर्थ उच्यते । स्यादस्तीत्यादिना सप्तभङ्गीन्यायेनवादिना । सप्तैवक्रमशोऽपार्थमतथ साधयेत्सुधीरिति ॥

सप्तपदी । स्त्री॰ विवाहाङ्गसप्तपदीगमने । सप्तानां पदानां समाहारः । द्विगोरिति ङीप् ॥

सप्तपर्णः पु॰ छातवनीतिख्याते वृक्षे । पर्यायास्तु । सप्तपर्णो विशालत्वक् शारदो विषमच्छद इति ॥ सप्तपर्णो व्रणश्लेष्मवातकुष्ठास्रजन्तुजित् । दीपनः श्वासगुल्मघ्नः स्निग्धोष्णस्तुवरः सर इति गुणाः ॥ काण्डेकाण्डे सप्तसप्तपर्णान्यस्य । क्वचित्सङ्ख्याशब्दस्य वृत्तिविषये वीप्सार्थत्वमिति कैयटादिव्याख्यानात् ॥ न॰ मिष्टान्नविशेषे ॥ यथा । द्राक्षादाडिमखर्जूररम्भादि सप्तकं रम् । लाजचूर्णसमध्वाज्यसप्तपर्णमुदाहृतम् ॥

सप्तपर्णी । स्त्री॰ लज्जालौ ॥

सप्तपलाशः । पु॰ सप्तपर्णद्रुमे ॥ सप्तसप्तपलाशानि पत्राणि पर्वसु यस्य ॥ न॰ सप्तपर्णपुष्पे ॥

सप्तपातालम् । न॰ सप्तसङ्ख्याकाधोभुवने ॥ यथा । अतलं वितलञ्चैव नितलञ्च गभस्तिमत् । महाख्यं सुतलञ्चाग्र्यं पातालं सप्तमं विदुरिति ॥ नामान्तराण्यपि यथा । आभासं तलाख्यं वितलं च गभस्तिमत् । महातलं रसाकञ्च पातालं सप्तमं मुने ॥ इति ॥ एतेषामधिपा यथा । सप्तस्वेतेषु दैत्येन्द्रभुजङ्गाश्च दानवाः । सप्तसप्तसमाख्यातास्तानप्यथ निबोध मे ॥ दैत्याः शङ्कुश्रुतिः पूर्वं प्रह्लादः शिशुपालकः । कम्बुकौ हिरण्याक्षौ इन्द्रभीरवलिस्तथा ॥ काद्रवेयाः कुटिलको वासुकिः कम्बलस्तथा । कार्कोटकोथ कालाक्षो दुर्दर्शस्तक्षकस्तथा ॥ विकटाक्षो हिताक्षश्च यमाख्यो विकटाननः करालो भीमनिर्ह्रादपिङ्गलश्चेति राक्षसाः इति ॥

सप्तपुत्रसू । स्त्री॰ सप्तवत्सकरायाम् । सप्तपुत्रायाम् ॥

सप्तप्राणाः । पु० ब० सप्तेन्द्रियेषु । यथा । चक्षुः श्रवणं त्वग्नासा रसना पञ्चज्ञानेन्द्रियाणि मनःसहितानि षट् । पञ्चबुद्धीन्द्रियाणि सकलमनःसप्तेन्द्रियाणि । सप्तप्राणपदवाच्यानि भवन्तीति ॥ शीर्षण्येषु सप्तप्राणेषु ॥

सप्तभङ्गी । स्त्री० जैनानामागमविशेषः । इदमवस्यात्पूर्वको न विप्रतिपत्तिमत्तया पर्यनुयुक्तः । तस्मात् जैनानामादावुपगन्तव्यः । तद्यथा । स्यादस्ति स्यान्नास्ति स्यादस्ति च नास्ति च स्यादवक्तव्यः स्यादस्ति चावक्तव्यश्च स्यान्नास्ति चावक्तव्यश्च स्यादस्ति च नास्ति चावक्तव्यश्चेति । अत्र वियदादयः पर्यनुयोज्यास्तु नत्वसदसत्त्वासमावेशम् । तत्र चाव्यवस्थया प्रव्यवस्थया विरोध-प्रसिद्ध्यभावानिरूपणीय । इति सप्तभङ्गीमीमांसासप्तताभङ्गीयनिरूपणम् ॥ यत स्यादस्त्यस्यान्नास्ति स्यादित्यपूर्वगतिभिर्व्याप्तिर्जगत्सर्वमिति ॥

सप्तभद्रः । पुं० शिरीषवृक्षे ॥

सप्तभूराद्यः । पु० ब० प्राचीनानां भावनाकर्मविपाकोपभोगस्थानविशेषेषु । यथा पाठक्रमः सप्त पर्यायाः । भूर्भुवः स्वर्महर्जनस्तपः स-

त्येषु ।

सप्तम । त्रि० सप्तानां पूरणे । डट् । तस्य मडागमः ।

सप्तमी । स्त्री० तिथिविशेषः । सा तु० सू० भा० प्र० ॥ तस्योत्पत्तिस्तन्नक्षत्रफलं यथा । सप्तम्यां प्रभवेदृषि कुशीलः सिद्धिविद्यावान् । प्रायतप्रभावः । देवाद्भुताचारशीलः । अथ । सप्तम्यां तु सप्तमीकः सूर्यविशेषवर्णो । ततोऽदीर्घरोगी युतायुः । विभक्तिविशेषः । सुप० । कृत्तिका । टिव्याङ्कीप् ॥

सप्तरक्तम् । न० शरीरस्य रक्तवर्णविशिष्टेषु सप्तावयवेषु । तच्च समुद्रवाक्ये यथा । पाणिपादतलौ रक्तौ नेत्रान्तरनखानि च । तालुकाधरजिह्वाश्च सप्तरक्ता प्रशस्यते ॥

सप्तर्षि । पु० ब० मरीच्यादिसप्तसु ऋषिषु निशाधिपिष्टेषु । यथोक्तं पाराशरेण । सप्तर्षिमण्डलस्था ह ध्रुवस्य सर्वतोपरि । तत्र सप्तर्षयः सन्ति विनियुक्ता प्रजापतेः ॥ मरीचिरत्रिः पुलहः पुलस्त्यः क्रतुरङ्गिराः । वसिष्ठश्च महाभाग । ब्रह्मणो मानसाः सुताः ॥ सप्तब्रह्माण इत्येते पुराणे निश्चयं गताः ॥ सप्तर्षयस्तु यावन्तः समासीनाः सुरास्त्विति । एतानि स्थानान्येतस्मात्पुनः स्थोभिः समास्तताः । एतासां तपसा

चैतद्धार्यतेभुवनत्रयम्॥सप्ताश्वयमु पासीनागायत्रीजपतत्परा । त स्मिल्लोकेचसन्ध्येतेन्नाह्मणाब्रह्मवा दिनइतिपाद्मे ११८ध्याय ॥

सप्तला । स्त्री॰ नवमालिकायाम ॥ सप्तलाति । ला॰ । आतोनुपेति क ॥ चर्मकषायाम । सातला याम् ॥ गुञ्जायाम् ॥ पाटलायाया म् ॥

सप्तवाहन । पु॰ आदित्ये ॥ सप्ता श्वावाहनान्यस्य । सप्तनामकएको श्वोवाहनमस्यवा ॥ एकोश्वोवह तिसप्तनामेतिश्रुते ॥ वहति॰ आदित्यरथम ॥

सप्तशती । स्त्री॰ सप्तशतिकायाम् ॥ सप्तशतमन्त्रात्मकदेवीमाहात्म्ये॥ गीतायाम् ॥ सप्तानांशतानांसमा हारः । द्विगोरितिङीप् ॥

सप्तशलाक । पु॰ विवाहोपयोगि वेधविशेषे ॥ यथा । ऊर्ध्वगा सप्तरेखास्तुतिर्यक्सप्तविलिख्यच कृत्तिकादिचतु सप्तऋक्षाणिता सुसलिखेत् ॥ चन्द्ररेखास्थनक्ष त्रस्तिष्ठतिचेत्सदा । वेध सप्त शलाकाख्योविवाहेतवर्ज्जयेत् ॥ यद्रेखायांचन्द्रस्तिष्ठतिसाचन्द्ररेखा ॰ तत्स्थितश्चक्षत्तस्मिन्यदिसू र्यादीनामन्यतमोयः कश्चिद्ग्रहस्ति ष्ठति॰ तदासप्तशलाकाख्योवेध ॰ स्यात् ॰ तत्रविवाहवर्ज्जयेदिति ॥ यथा । यस्योसप्तशलाकभिन्न पो पैरुपापैरथ शाविवाहे । रक्ताम्बरेने बतुरोदमानाश्मशानभूमिप्रमदाप्र यातीतिफल ॥

सप्तशिरा । स्त्री॰ नागवल्ल्याम् ॥ ताम्बूल्याम् ॥

सप्तशृङ्ग । पु॰ हिमाचले ॥ सप्त शृङ्गवति ॥ दक्षिणदेशप्रसिद्धेगि रिविशेषे ॥ तत्रप्रसिद्धेम्बिका स्थाने ॥

सप्तसप्ति । पु॰ दिवाकरे । सूर्ये ॥ सप्तगायत्र्यादीनिछन्दांसि॰ सप्त- योऽश्वा ॰ यस्य ॥ यथा । छया श्वसप्तछन्दांसितेषांनामानिमेशृणु गायत्रीचबृहत्युष्णिग्जगतीत्रिष्टुवे वच । अनुष्टुप्पङ्क्तिरेतानिच्छन्दां सिहरयोहरेरितिविष्णुपुराणम् । सप्ताश्वरूपाश्छन्दांसिवहन्तेवातर हसइतिमत्स्यपुराणम ॥

सप्तसन्धि । स्त्री॰ बहुवचनान्त ॰ सप्तप्राणानांसप्तसुविषयेषु ॥ विष येषुसमिध्यन्तेप्राणा ॰ ।

सप्तसागर । पु॰ महादानविशेषे ॥

सप्तसारस्वतम् । न॰ तीर्थविशेषे ॥

सप्तसूः । स्त्री॰ सुतवस्करायाम् । सप्तपुत्रप्रसूतायाम ॥

सप्तस्रोत ॰ । न॰ तीर्थप्रभेदे । इति यो महिमवत्तत्क्षणीयामाश्रमे॥ यथा

स्रोतोभि सप्तभिर्यविस्रंधुनोसप्त धाव्यधात् । सप्तानांप्रीतयेनाब्जास प्तन्नोत प्रचक्षते ॥

सप्ताश्वपुंगव । पु॰ धंवियपें ॥

सप्ताचि॑ । पु॰ ह्नुमचि ॰ शुक्रे । धग्नौ । वैश्वानरे ॥ सप्तचर्चिर्षि यस्य ॥ चित्रकवर्गे ।, शनियपें ॥ चि॰ क्रूरचक्षुषि ॥ सप्तार्चौ षि ॰सप्तप्राश्वानादोप्तप्तव स्वधि यानृषोतनानोत्यर्थं ॥

सप्ताश्व॰ । पु॰ तीर्थविशिष्टे ॥

सप्ताश्व । पुं॰ चरित्रश्वे । उष् धरश्मौ । सूरे । सूर्ये ॥ सप्तश्व श्वा . सन्ध्यश्च ॥ पर्कहर्षे ॥

सप्ताश्ववाहन । पुं॰ सूर्ये ॥

सप्ति॰ । पुं॰ घोटके । पोतौ । तु रगे ॥ सपतिसिमायासमवैति । व पसमवाये । सिप् । बाहुलकात् तिर्य ॥

सप्तेन्द्रियम् । न॰ सप्तप्राणेषु ॥

सप्तोपघातक । पुं॰ व॰ सप्तसंख्यकोपघातुषु ॥ यथा । माक्षिकं तुल्यकाभ्रे पनीलाञ्जनशिलाऽऽल काः । रसकचेतिविज्ञेयाएतेस प्तोपधातवः ॥ शरीरस्यसप्तधातु भवसप्तोपधातुषु ॥ यथा । सप्तर सवनापोर्यावाणिभवतिगच्छति । शुक्रमांसभव : वर्शेय : सासक्षौ च॑तिवसा ॥ स्वेदोदन्तास्तथाकेशा तथैवौजश्चसप्तमम्‌तिधातुमवार्च याएतेसप्तोपधातवइति ॥

सफल । त्रि॰ फलिते । फलवति ॥

सबल । त्रि॰ सैन्ययुक्ते । सामर्थ्य वति ॥ बलेनसहवर्त्त॑तेइति ॥

सबलि । पु॰ दिनावसाने । उत्तर् रे । विकर्णे ॥ त्रि॰ बलिसहिते ॥

सबाध । त्रि॰ पोडायुक्ते । निषेध युक्ते ॥ बाधया॰ बाधेनचसहवर्त्त॑ मान ॥

सब्रह्मचारी । पुं॰ समानवेदव्रताचा रिणि ॥ यथाऽमर । एकब्रह्मव्रता चारामिथसब्रह्मचारिणइ॑त ।ब्रह्म वेदस्तदध्ययनार्थंव्रतमप्युपचाराद्ब्र ह्म॰ एकस्मिन्ब्रह्मणिव्रताचरणं ये षांतेमिथ . परस्परं॰ सब्रह्मचारि णोभवतीत्यर्थं ॥ समानंब्रह्मच रति । ब्रतइतिणिनि॰ । चरणेब्र ह्मचारिणोति॰ समानस्य ॥ स मानेब्रह्मणिचरतिवा ॥

सभर्तृका । स्त्री॰ पतिवत्याम् ॥ सह भर्त्रास्तियस्या । नद्युतश्चेतिकप् ॥

सभा । स्त्री॰ गोष्ठ्याम् । समज्यापरि षद्गोष्ठीसभासमितिसंसदः ॰ । च स्यानोक्तोवमाख्यानं स्त्रीनपुंसकयो॰ सदः : ॰ हृत्यमरः ॥ सहभान्तियै स्यांसा । भादीप्तौ । सुपीतिक ॰ । अन्यत्रापीतिडोवा । भिदादक् वा ॥ समानोभाज्ञ्ञानमितिवा ।

समानस्येतियोगविभागात् । सभा
शब्दस्तिनिर्देशात्समानस्य सादेशः
। अस्यास्तलक्षणं यथा । यस्मिन् देशे
निषीदन्ति विप्रा वेदविदस्त्रयः ।
राज्ञाधिकृतो विद्वान् ब्रह्मणस्तां सभां
विदुरिति मनु ॥ चत्वारो वेदधर्म
ज्ञाः पर्षत् त्रैविद्यमेव वा । सा ब्रूते
यं स धर्मः स्यादेको वाध्यात्मवित्तम
इति याज्ञवल्क्य ॥ विद्वत्समूह
ते । भा प्रकाशस्तया सह वर्त्तते ।
द्यूतम् ॥ ग्रामनगरादौ नियत
जनसमूहस्थाने ॥ सामाजिके । स
भ्ये ॥ द्यूते ॥ मन्दिरे । राज्ञोऽमा
त्यादिदर्शनगृहे ॥ अनुविधेयस्येय
सभ्यपुरुषवती जनता सभा । अनु
विधेयो राजादिः । ऐ यान् मध्य
स्थ ॥

सभाग । त्रि॰ सभाकृते ॥ अन्यैः पू
ज्यमाने ॥ भजनभाग । पूजा॰
सेवा । सहभागेन वर्त्तमान ॥
भागसहिते ॥

सभाजन : । पुं॰ सभ्ये ॥ न॰ गमना
गमनादिसमये सुहृदादेरालिङ्गनादि
रूपस्वागतादिमानन्दोत्पादने ।
आनन्दने । आप्रच्छने ॥ सभाज
प्रीतिसेवनयोः । ल्युट् ॥

सभाजित । त्रि॰ पूजिते ।

सभाज्य : । त्रि॰ पूज्ये । भजनीये ॥

सभापति : । पुं॰ सभाधिपतौ ॥

यथा । श्रीमद्रामपुरे सा चाहरना
मा सभापतिरिति ॥

सभारचना । स्त्री॰ राजमन्दिरनिर्मितौ
॥ यथा । चापाकृतिर्न्यस्तनृपास
नोदरा सती तिरश्चीर्नृपगौरवो
चिता । निशाल वीरे विदधीत म
न्त्रिणा नरैरनूचानरसामरैः
सभा ॥

सभासत्॰द् । पुं॰ सभास्तारे । सभ्ये
। सामाजिके । सभासदानाह । श्रु
ताध्ययनसम्पन्ना कुलीनाः सत्य
वादिनः । राज्ञा सभासदः कार्याः
शत्रौ मित्रे च ये समा इति याज्ञवल्क्य
॥ श्रुताध्ययनसम्पन्ना धर्म
शास्त्रज्ञाः । कुलीनाः साङ्कर्य
दोषशून्यमातापितृवंशपरम्पराकाः
॥ सभायामधिकृतत्वेन लोकानां
धर्माधर्मविवेकनार्थं सीदतीत्युपवि
शति । अद्भुत॰ । सत्सु द्विषेति
क्विप् ॥ समाङ्गिवाक्य सामात्य
सब्राह्मणपुरोहित । ससभ्य प्रे
क्षको राजा स्वर्गे तिष्ठति धर्मतः ॥
तत्र ब्राह्मणाः अनियुक्ताः सभ्यास्तु
नियुक्ता इति भेदः । तत्र नियुक्ता
नां यथावस्थितार्थकथनेऽपि यदि राजा
न्यथा करोति तदाऽसौ निवारणीयो
ऽन्यथा दोषः । यथाह कात्यायनः ।
अन्यायेनापि तं यान्तं येऽनुयान्ति सभा
सदः । तेऽपि तद्भागिनस्तस्माद्बोध

नीय सतैर्नृपइति ।
सभास्तार । पुं॰ सभासदि । सभास्तृणाति । स्तृञ् आच्छादने । कर्मण्यण् ॥
सभिक । पुं॰ द्यूतकारके । प्रतिभुत्वादिनाद्यूतप्रयोजके ॥ सभाधूतसभास्यत्वेनास्यास्ति । व्रीह्यादित्वष्ठन् ॥
सभोचित । पुं॰ पण्डिते । त्रि॰ सभायोग्ये ॥
सभ्य । पुं॰ सभासदि । यथा । सभ्येनावश्यवक्तव्यं धर्मार्थसहितं वचः । शृण्वतितयद्दिनोराजाज्ञात् सभ्यस्तदाऽनुवत् इति । कौताचमनोद्गाकार्यं वाचिके प्रविते ऽग्नि विशेषे । सभायांसाधुः । सभायाः । कुलीने । साधौ । त्रि॰ प्रशस्ति । विश्वासपात्रे ॥ सभासम्बन्धिनि ॥
सम् । अ॰ शोभनार्थे । समार्थे । सङ्गार्थे । प्रकृष्टार्थे । सन्तोभावे । समुच्चये ।
सम । त्रि॰ समाने । तुल्यार्थे । साध्वर्थे । सर्वशब्दार्थे । रागद्वेषादिरहिते । समन्त । य समैश्चर्ये । पचाद्यच् । सर्वार्थे सर्वनामसञ्ज्ञा ॥ चनमाँ । नियतानुपपद्योरतोऽन्यत्र तु । सर्वेशुभं तेष्वसाम्यमेनसर्वमसुखदुःखयं पश्यतितस्मिन् । न॰ सम्पूर्णे । सत्त्वप्रकाशाभ्यामवबिन्दौ॰ नि र्विशेष॰ सर्वविकारशून्ये॰ कूटस्थे॰ नित्ये॰ एकस्मिन्॰ सर्वधेक रूपे॰ प्रतिदेहमेकस्मिन्॰ ब्रह्मणि । समब्रह्मणि । सर्वसमर्थे । अल ङ्कारविशेषे ॥ यथा । मम शोभ्य तयायोगोयदिसमाचित कश्चित् । छद्मनयो भ्रामयितुयोग्यतया सम्यग्यत्निवतविवस्य स्वसागर्व मृतद्वासमम् । ततसयोगोऽमयो गेच । उदाहरणम् । यातु नि ष्पातिमयनिकषस्यानमेवाङ्गनायो रूपेदेवी प्ययमनुपमोद्गतपच कार क । जातंदैवात् सदृशमनयोः सङ्गतं यद्धृतदितश्रृङ्गारस्योपनतम शृङ्गारायमेकान्तपथम् ॥ यथावा । शिव शिवं वनवतमवर्षमेतदि शिवं जातोद्वैवाद्युचितरचनास वि धातातिधात । वह्निर्व्यालपरिचल फवस्फोतिरात्मादनीयावर्ततथा कवचनकाल कोविद । कामशोभ । नयनविशेषार्थासम्प्राधाम् । यथा । समं मदुःखिप्रयसुखयोऽस्मि नयाविपत्तीक्षणमितिपयइनव वेणु । पुं॰ विष्णौ । यथाहि यासदरस्तैरुतितया । सर्वत्रा विशुसर्वविकाररहितत्वात्तदा । राशि विशेषावोसम्पाविशिष्य । यथा ।

क्रूरोथसौम्य ० पुरुषोङ्गनाच० ओजोयुग्म विषम । समश्च । च तुर्ष्वरद्वात्मकनामधेयानिपादयो मोक्रमम प्रदिष्टा ॥ मानस्यप्र कारविशेषे ॥ सतुयदागोतवाद्यो त्तालोगानकर्त्तुश्च पादादिकाल नञ्च० एकदासमभावेनपतितितदा भवतीतिसङ्गीतशास्त्रम् ॥

समकाल । त्रि० तुल्ये । समे ॥

समकन्या । स्त्री० विवाहोपयुक्तायाम् ॥ इतिधनञ्जय ॥

समकोल । पु० अभ्रभर्त्ते । द्विरस ने । सर्पे ॥ ङ० त्रि० शेष ॥

समक्षम् । अ० अक्ष्णो समीपे ॥ अ क्ष्णोसमीप योग्य वा । अव्यय विभ क्तीतिसमीपे० यथार्थे वाऽव्ययीभा व । प्रतिपरेतिटच ॥

समगन्धक : । पुं० हत्कधूपे ॥

समगन्धिकम् । न० उशीरे ॥

समग्र : । त्रि० समस्त । सर्वस्मि न् । विश्वस्मिन् । अशेषे । सम्पू र्णे ॥ सकलमग्रमस्य ॥ सम ग्रसते वा । अन्येष्वपीतिग्रसेर्ड ॥ शो भनाग्रके ॥ स्वयोपपत्तिनभिव्यतेय तृतव ॥

समङ्ग । पुं० मूषके ॥ सम्यक प्रका रेणछिद्रादिकरणेन० अङ्गयति० चिह्नयतिवस्त्रादिकम् । अचि० । अच ॥

समङ्गा । स्त्री० मजीठडू० प्र० ओषधौ । पर्यायास्तु । मञ्जिष्ठाविकसाजि ङ्गीसमङ्गाकालमेषिका । मण्डूकप र्णीभण्डीरीभण्डीयोजनवल्लयपी ति ॥ लज्जालौ । नमस्कार्याम् । गण्डकार्याम् ॥ समम्बहोङ्गति । अगि० । पचाद्यच् ॥

समचित्त । त्रि० हर्षविषादशून्यम नसि । आत्मविदि ॥ सम चित्त य स्य ॥ एकविषयकान्त : करण हत्ती

समज । पुं० पशूनांवृन्दे ॥ स मीय तेऽमना । अज० । समुदोरज प शुष्विन्यप् ॥ मूर्खसहती ॥ न० विपिने ॥

समज्ञा । स्त्री० यशसि । कीर्त्तौ ॥ स म्यक्‌ सर्वज्ञायते । ज्ञा० । घअर्थे क ॥

समज्या । स्त्री० परिषदि । सभायाम् ॥ समजव्रजसास् । अज० । स मज्यांसमजेतिक्यप् । अघो . क्यपिवी भावोन ॥

समञ्जसम् । न० उचिते । न्याये ॥ सम्यगञ्जोऽव । अचप्रत्यन्ववपूर्वा ऽजितियोगविभागादच् ॥ यद्वा । स ङ्गतमञ्जसावत्त्वमत्र । इत्योनप्र स क्तेहृतिङ्कत्वम् । त्रि० समीचीने ॥ अभ्यस्ते ॥ अविकले । युक्ते ॥ न्याय्ये । अज्ञवताषि ॥

समग्ठ । पुं॰ शाकभेदे । गाण्डीरे ।

समता । स्त्री॰ साम्ये । समत्वे । स
मत्वमात्मधनमच्युतश्चेतिपद्मादव
चनम् ॥ समवर्त्तित्वे । मध्यस्थत्वे ।
चित्तस्थरागद्वेषादिरहितावस्थाया
म् । तत्र ॥

समतिसृष्ट । त्रि॰ अनुसृष्टे ॥

समतीत । त्रि॰ चिरविनष्टे ॥

समत्रयम् । न॰ समभागासुगुडशुण्ठी
हरीतकीषु ॥

समदर्शनम् । न॰ समानदृष्टौ ॥

समदर्शी । त्रि॰ सम्यग्दर्शिनि । ज्ञा
निनि । सर्वे ब्रह्मवस्तुदर्शनशीले
। पण्डिते । सम ब्रह्मद्रष्टुं शीलं य
स्य । णिनिः ॥

समदृश् । पुं॰ ज्ञानिनि । सर्वात्मै
क्यध्यानवति । समं ब्रह्मपश्यति ।
दृशिर्॰ । क्विप् ॥ अपीतवासैरेभ्यः
कुसुमगहनैर्वानप्रस्थैर्वानप्रस्थैः
वानप्रस्थैरपीतवासुर्दृशिवा । तथा
बाहुभेर्वामनसमदृशीवानुदिव
सः । कश्चित्पुण्यारण्ये विचरिष्य
तीतिप्रथमत ॥

समदृष्टिः । स्त्री॰ सर्वत्रतुल्यदर्शने ॥
यथा । दुः खिसुखिबन्धुमित्रेषु
दृष्टिर्यस्य सदा । तथापि चाप्यनिवै
रसमदृष्टिरसौसाधुरितिपद्मपुराणे
क्रियायोगसारे १६ अध्यायः ॥

समधिकः । त्रि॰ अधिके । अतिरि
क्ते सम्यगधिक ॥

समधिगत । त्रि॰ प्राप्ते । अधिग
ते ॥ सम्यगधिगत ॥ अधिगतप
रमार्थान् पण्डितान् मावमंस्थास्
तृणमिवलघुलक्ष्मीर्नैवतान् संरुण
द्धि । अभिनवमदलेखाश्यामगण्ड
स्थलानाम्नभवतिबिसतन्तुर्वारणं वा
रणानाम् ॥

समधुर । त्रि॰ मधुरसमयुक्ते ॥ स
मानभारे ॥ मधुरिमसमन्विताली ॥
समाधुर्भारेविकास कलपूरिता: ॥

समन्त । पुं॰ समन्ततीर्थे ॥ सी
मनि ॥

समन्ततः । अ॰ चतुर्दिगभिव्याप्तौ ।
परितः । सर्वतः । विष्वक् ॰ ॥
समन्तात् । आद्यादित्वात् तसि ॥

समन्तदुग्धा । स्त्री॰ स्नुहीवृक्षे । सी
हुण्डे ॥ समन्ताद् दुग्धमस्याः ॥

समन्तपञ्चकम् । न॰ कुरुक्षेत्रे ॥

समन्तभद्र । पुं॰ सुगते । बुद्धे । स
मन्तं भद्रं यस्य सः । समन्तात् सर्व
तः पुण्यसम्भारेऽति॰ ज्ञानसम्भार
त्वभद्र : श्रेष्ठः । पञ्चमीतियोग
विभागात्समास । पृषोदरादि ॥

समन्तभुज् । पुं॰ अग्नौ । वह्नौ ॥

समन्तात् । अ॰ समन्ततोऽर्थे ॥

समन्यु : । त्रि॰ सक्रोधे ॥

समन्वय । पुं॰ मिथो वाचकतात्पर्य
सम्बन्धे । भिन्नानांसरूपतायाम् ।

सम्यगन्वय ॥

समन्वारम्भणम् । न॰ समनुगमने ॥

समन्वित · । त्रि॰ सम्यगन्विते । संयुक्ते ॥

समन्वितलय · । पुं॰ एकताले ॥ सम्यक् अन्वितो लयो नृत्यगीतवाद्यानां साम्यं यत्र स ॥ सम्यगन्वितो यो मध्यमलयो वा यस्मिन् ॥

समपद । पु॰ रतिबन्धविशेषे ॥ यथा । योषित् पादौ हृदिस्थौ प्रियकराभ्यां पीडयेत् स्तनौ । यथेष्टं ताडयेद्योनिं बन्धः समपदः स्मृतः इति ॥ न॰ युद्धकाले धन्विनां पादन्यासविशेषे । धन्विनां पादयोस्तुल्यरूपतया धारणे ॥ धन्विनां स्थाने ॥

समपर्य्यासनम् । न॰ परिवर्त्तने ॥

समपादम् । न॰ धन्विनां पादयोस्तुल्यरूपतया धारणे ॥

समबुद्धि । त्रि॰ सर्वत्र रागद्वेषशून्ये ॥ कः कोष्ठकः कर्मा॰ कृत्यव्यापृतबुद्धौ ॥

समभिव्याहार ः। पु॰ सहिते ।

समभिव्याहृत ः। त्रि॰ सहोच्चरिते ॥ सहिते ॥

समभिहार . । पुं॰ आभीक्ष्ण्ये । पौनःपुन्ये ॥ भृशार्थे ॥ समभिहरणम् । हृञ्॰ । घञ् ॥ सम्यगभिहारो वा ॥ विप्रकीर्णानां द्रव्याणामाराशीभावे । शेषशेषिभावकपदयोः सहोच्चारणे ॥

समभूमि । स्त्री॰ समानस्थाने । आजौ ॥

समम् । अ॰ सहार्थे । सार्द्धम् । सवम् ॥ समति । अम॰ । अम् ॥

समय । पु॰ काले । दिष्टे । अनेहसि ॥ सम्यगेति । इण् गतौ । पचाद्यच् ॥ आर्यकाले ॥ समयेऽपि सर्वमुपकारिकृतम् । सर्वं समयेऽकृतमुपकार्यं भवति ॥ शपथे ॥ आचारे ॥ सिद्धान्ते ॥ विधि । संविदि ॥ क्रियाकारे ॥ निर्देशे ॥ सङ्केते ॥ भाषायाम् ॥ सम्पदि ॥ नियमे ॥ अवसरे ॥ समयनम्॰ संशीयन्तेऽनेनवा॰ समेतिवा । इण्॰ इणतीवा । एरच्॰ पुंसीतिघोवा । पचाद्यच् वा । सङ्गमे ॥

समयकार । पुं॰ सङ्केते ॥

समयज्ञ । त्रि॰ कालज्ञे ॥ समयं जानाति । ज्ञा॰ । क ॥

समयभेदी । त्रि॰ संविद्व्यतिक्रमकारिणि ॥

समया । अ॰ अन्तिके । निकटे । मध्ये ॥ समेति॰ समयनं वा । इण्॰ । आ समिण् निकषिभ्याम् ॥ कालविज्ञापने ॥

समयाचार · । पु॰ समयोचिताचरणे ॥ तन्त्रविशेषे ॥

समयाध्युषित । पु॰ गर्जनसमय
ज्ञितकाले ॥ समय अध्युषितो
यद्मिन ।

समयी । पु॰ भगवत्याद्वरणभक्तिभा
वप्रतिपादकशास्त्रनिष्ठे ॥

समर : । पु॰ न॰ युद्धे । रणे ॥ स
मरणम् । ऋगतौ॰ स्वादि । सदा
रप् ।

समरभ । पु॰ रतिबन्धविशेषे ॥ य
था । भुजङ्घाद्वयम् युग्म कृत्वा यो
निग्रहद्वयम । कामीभुत्वा रमेत्
कामोयम् समरभ मतम् इति ॥

समरविजया । स्त्री॰ यात्राप्रभेदे ॥ स
मरविजयायात्राया योगविधानं चतो
ग्रयोगेषु ॥ चितोश्चयोगेषु॰ राज
योगेषु । सात्रन्यवृत्तत्वमिनवधि
तियात्राप्रदृष्टव्या ॥

समर्थ . । त्रि॰ हिते ॥ शक्ते । शक्ति
सम्पन्ने ॥ संबद्धे । उपायज्ञम
ति । समर्थयति॰ समर्थ्यते वा । च
र्थउपयाञ्चायाम् । पचाद्यच् ॰ च
अवा ॥ सम्बद्धार्थे ॥

समर्थता । स्त्री॰ सामर्थ्ये ॥

समर्थनम् । न॰ अनुचिताचितनिश्च
ये । सम्प्रधारणायाम् ॥ समर्थते :
सम्यगर्थाते॰ ल्युट् ॥ विवादपरि
हारे ॥

समर्थना । स्त्री॰ समर्थने ॥ युच् ॥

समर्थिता । त्रि॰ प्रतिपादयितरि ॥

समर्धित । त्रि॰ कृतसमाधाने ॥

समर्द्धक । त्रि॰ वरदातरि । वरदे ।
इष्टार्थप्रदेवतादौ ॥ समृध्नोति ।
ऋधुवृद्धौ । ण्वुल् ॥

समर्पणम् । न॰ सम्यगर्पणे । पाद
रियार्पणे । सौंपना॰ इ॰ भा॰
प्र॰ ॥

समर्पित . । त्रि॰ कृतसमर्पणे ॥
समर्पितं । समर्पयिते ॥ स्थापिते ॥

समर्याद । पु॰ समीपे ॥ त्रि॰ म
र्यादासहिते ॥ समानामर्यादाया ।
सहमर्यादयेतिवा ॥ तिष्ठत्स्य ।
समर्यादंमर्यादासहितेपिच । मुख्या
नुशासिनिरिषीप्रकृतत्वानुवर्तने
। इतिशब्दादि॰ कल्पद्र ॥

समल . । त्रि॰ मलिने । पापिनि ॥

समवतार . । पु॰ तीर्थे ॥

समवर्ती । पु॰ परेतराजि । धर्मरा
जे । पितृपतौ । यमे ॥ त्रि॰ तुल्य
वर्तनशीले ॥ सम वर्तितुं शीलम
स्य । सुप्यजातौणिनिस्ताच्छील्ये : ॥

समवसर्या । स्त्री॰ रथ्याम् ॥ समवस
प्यते । कर्म॰ । समवपूर्वात्सृतेर्य
त् । पक्षीर्दितिकुलम् ॥

समवस्थित . । त्रि॰ अविनाशिनि
। जन्मादिविनाशान्तभावविकारशू
न्यतया॰ सम्यक्तयाऽवस्थिते ॥

समवाकार : । पु॰ नाटकभेदे ॥

समवाय : । पु॰ समूहे । चयादि

त् क्रियायांमिलने । सम्बन्धविशे
षे । यथा । घटादीनां कपालादौ
द्रव्येषु गुणकर्मणोः । तेषु जातेश्च स
म्बन्धः समवायः प्रकीर्त्तितः ॥
अवयवावयविनोः गुणगुणिनोः
क्रियाक्रियावतोः जातिव्यक्त्योः नि
त्यद्रव्यविशेषयोश्च यः सम्बन्धः स
समवायइत्यर्थः ॥ यथा वा । श्रोत्रे
ण शब्दसाक्षात्कारे समवाय स
न्निकर्षः । कर्णविवरवर्त्याकाश
स्य श्रोत्रत्वात् । शब्दस्याकाशगुण
त्वात् । गुणगुणिनोश्च समवायात् ।
सच नित्यसम्बन्धः । सचएकएव ॥
समवायते । अय० । घञ् ॥
समवायिकारणम् । न० उपादानका
रणे ॥ यत्समवेतं कार्य्यमुत्पद्यते ।
तत्समवायिकारणम् । यथा तन्त
वः पटस्य । पटश्च स्वगतरूपादेः ।
यथा वा । परमाणुद्व्यणुकस्य । कपा
लश्च घटस्य । सर्वत्र समवायिकार
णं द्रव्यमेव । समवायोस्त्यस्य । इ
नि । तच्च तत्कारणञ्च ॥
समवेत । त्रि० मिलिते । सङ्गते
। समवायसम्बन्धेनवर्त्तो । यथा ।
यत्समवेतं कार्य्यं भवति ज्ञेयन्तु सम
वायिजनकं तत् ॥
समवेतसमवाय । पु० सन्निकर्षवि
शेष ॥ यथ । शब्दत्वसाक्षात्का
रे समवेतसमवाय सन्निकर्षः ।
श्रोत्रसमवेतेशब्दे । शब्दत्वस्य सम
वायात् ॥
समश्नुवान । त्रि० सम्यक् प्रकारेण
व्याप्तिविशिष्टे ॥
समष्टि । स्त्री० सामान्ये । समस्त
व्याप्ते । यथा । समस्तत्वेन
स व्याप्तिः समष्टिरितिकीर्त्तितेति ।
अपिच । समष्टिरीशः सर्वेषांस्वा
त्मतादात्म्यवेदनात् । तदभावात्
तदन्ये तु ज्ञायते व्यष्टिसंज्ञयेति ।
सङ्घाते ॥
समष्ठिल । पु० क्षुपविशेषे । भण्डी
रे । मञ्जके । आम्रगन्धके । कोका
ये । कण्टकिफले । उपदंशे ॥
कोकुआ० इ० भा० ॥
समष्ठिला । स्त्री० गण्डीरे । गण्ड
दुर्वी० इ० प्र० भाकि ॥ सम्यग
ष्ठिलाबीजं यस्याः ॥
समष्ट्यज्ञानम् । न० सकलाज्ञाने
समष्ठिल । पु० समष्ठिले ॥
समष्ठिला । स्त्री० समष्ठिलायाम् ॥
समे तिष्ठति । मिथिलादयश्चेति
साधु ॥
समष्ठीला । स्त्री० समष्ठिलायाम् ॥
समसनम् । न० समासेपादानामैक्य
साधने । अनेकस्य पदस्य एकपदीभव
ने ॥ सङ्क्षेपणे ॥ असुक्षेपणे
। सम् पूर्वात् ल्युट् ॥
समसुप्तिः । स्त्री० कल्पान्ते । महा

प्रलयै । तुल्यप्रलये ॥
समस्त । त्रि॰ सम्पूर्णविशिष्टे । सकले ॥ समस्तिन् । पु॰ ।
समस्तरश्मि । अम्॰ । ख । सौ प्रकरणे ॥ सकले पुञ्जीकृते ॥
नि षिद्धे ।
समस्य । त्रि॰ धनधान्यादियुक्ततया सम्यगवस्थिते । समेतिष्ठति । छा॰ । सुपिस्थइतिक ॥ समभाविन स्थिते । समाने ।
समस्थली । स्त्री॰ मध्यस्थलीम् ॥ अन्तर्वेदिसमस्थलीति मेदिनी ।
समस्या । स्त्री॰ श्लोकस्यैकपादेन॰ काव्यादिभिर्वृत्ते । समासार्था याम् ॥ समसनमस्यौ कवयः पूरयन्ति । अस्तु॰ । क्यात्॰ सम्पाद्यं वक्ष्यमाणस्वभावं ॥ मूर्नोक्ति तथा व्याप्तिश्च व्याख्याताः ॥ अर नारायणेन च तार्थं तावण्येन ।
समा । स्त्री॰ वत्सरविशिषे ॥ सास सालङ्कृतिर्योगीश्वस्तुनोरसुरूपयो रितिलक्षणात् ॥
समा । स्त्री॰ वर्षे । संवत्सरे । व त्सरे । हायने ॥ समन्ति॰ विक्ष व कुर्वन्त्यसर्वम् । समष्टमस्याम् । पचाद्यच्॰ टाप् । प्रायेणाय बहु वचनान्त ॥
समांशचारी । त्रि॰ समभागार्हे ॥ य था । समांशचारिणीमातापुत्राणां स्यान्मृतेपतिः सिद्धायतस्वम् ॥ पतायितिप्रयागस्युगमादिकमेव ॥
समांशिका । त्रि॰ समभागार्हे ॥ यथा यदिकमात् समान मातृप तुल्य कार्या समांशिका । तद् सञ्जीवनयासाद्य स्वप्रकौतित मितिदायतत्त्वम् ॥
समांशी । त्रि॰ तुल्यभागिन । य था । ज्येष्ठ प्रत्याग्रहणीनसर्वे भ्रातर् समांशिनस्त्विदायतत्त्वम् ।
समासमीना । स्त्री॰ प्रतिवर्षप्रसूता गवि ॥ समायासमायांविजा यते । समासमाविज्ञायतीरत्ति वा । उत्तरपदेयद्भिक्षयोर्लोप ॰ पूर्व दृशितेपपद ।
समाकर्ण । पु॰ सम्यगाकर्णने ॥
समाकर्णी । पु॰ दुराधिगम्ये । सिद्धिरिति ॥
समाकुल । त्रि॰ सङ्कीर्णे ॥
समाक्रष्ट । त्रि॰ सम्यगाकृष्टे ॥
समाक्रान्त । त्रि॰ सम्यक्क्रान्ताक्र मणे । व्याप्ते ॥ अधिष्ठिते ॥
समाख्या । स्त्री॰ नाम्नि । संज्ञाया म ॥ कीर्तौ । यशसि ॥ योग सम्बन्धे ॥ विनियोगविधि सह कारिभूतप्रमाणविशेषे ॥ समा ख्यायोगजा शब्दः । साचद्विवि धा । वैदिकीलौकिकीच । तत्र॰ हौतृचमसभक्षणाकृत्व॰ होतृचम

सद्भूति॰ वैदिक्यासमाख्यया अ
ध्वर्य्युस्तत्तत्पदार्थाङ्गत्वलौकिक्या
ध्वर्यवमितिसमाख्ययेतिसङ्क्षप
। सञ्ज्ञायां ॥

समागत । त्रि॰ सम्प्राप्ते । आग
मनाश्रये । सम्यगागमनविशिष्टे ॥

समागम । पु॰ संयोगे ॥ सम्यगा
गमने । सम्प्राप्तौ ॥

समाघात । पु॰ वधे ॥ युद्धे ।
समाहननम् । घञ् । हनस्तोपि
घसौ । इतिहन्तेर्घ ॥

समाचयनम् । न॰ राशीकरणे ॥

समाचरणम् । न॰ समाचारे । समा
ङ्पूर्व्वाच्चरेर्ल्युट् ॥

समाचार । पु॰ सम्यगाचरणे । व
र्णाश्रमादिधर्म्माणामाचरणे । समाच
रणम् । समाङ्पूर्व्वाच्चरेर्भावेघञ् ॥
ब्रतयन्थे ।

समाज । पु॰ पशुभिन्नानांसमूहे
॥ यथा॰ समाजोब्राह्मणानां॰ स
मोज क्षत्रियाणाम् ॥ अनेकेषां
प्रामाणिकजनानांवासस्थाने ॥ स
भायाम् । उत्सवेषुसङ्घाते । स
मोयतेऽत्र । अज॰ घञ् । अघञ
पोरित्युक्तेर्वीभावेन । अजिव्रज्यो
श्चेतिकुत्वनिषेधः । हस्तिनि ॥
तुल्यनेकार्थकोष ।

समाम्ना । स्त्री॰ ख्यातौ । समाम्ना
यते । समाङ्पूर्व्वात्म्नाअभ्यासे॰

त्यस्मादातश्चोपसर्गे इत्यङ् ॥

समादर । पु॰ सम्माने ॥

समादानम् । न॰ सङ्ग्रहे । सम्यो
चीनग्रहणे ॥ सौगताह्निके । बौ
द्धानांनित्यकर्म्मणि । सम्प्र दा
यम ॥

समाधानम् । न॰ ब्रह्मणिमन
स्थिरीकरणे । अवधाने । प्रणिधाने
॥ चित्तैकाग्र्यानुसन्धेय समाधान
मितिस्मृतमित्युक्तं ॥ निदृष्टो
तस्मनस अवणादौ॰ तदनुगुणविष
येचसमाधि समाधानमितिलक्ष्य
णज्ञिते ॥ अवणादाविच्छायादिम
क्षोभगतादिसङ्ग्रहार्थं । तदनुगु
णे च॰ गुरुशुश्रूषापुस्तकसम्पादन
तद्रक्षणादि अवणाद्यनुगुणोविषयो
निर्दिश्यते॰ नपुन सुखवासद्रव्या
ग्रादिसङ्ग्रहादेरपिअवणाद्यनुकूल
त्वात्तदर्थसंठारम्भप्रतिपादनात्प
चित्तसमाधि : कर्त्तव्यइत्युपदिश्य
ते । दण्डमाच्छादन कौपीन परिग्र
हेष्वेष । बहुनेदितिसन्न्यासकाण्डेत्या
जितस्यदण्डकौपीनाद्यतिरिक्तस्य॰
विनाप्रतिप्रसवग्रासन्सङ्ग्रहानुप
पत्तेरित्यर्थः । योग्ययोगसामर्थ्यें
। तत्परतायाम् । सम्यगाधानम् ॥

समाधि । पु॰ समर्थने ॥ समर्थन
मशक्ये॰ अध्यवसायोदुर्घटस्य घ
टन वा ॥ नीवाके । नीवाकोवचना

भावङ्गतिस्वामी । धान्यादिपुञ्जस्थी
त्वपर्यं पुंसि भजनादरङ्गतिसुभूति
॥ नियमे । अङ्गीकारे ॥ मौनव्रत
दो । सिद्धान्ते ॥ युग्मद्वयरोधे । ए
कान्तभक्तियोगे ॥ ध्याने ॥ काव्यगु
णविशेषे । अलङ्कारभेदे ॥ यथा ।
समाधि सुकरकार्यं कारणान्तरयोगत
। साधनान्तरोपकृतिमन्वर्थं यद
न्येन कार्यमारब्धमाधीयते स सम
धिर्नाम । उदाहरणम् मानम
स्या निराकर्तुं पादयोर्मे पतिष्यत
। उपकाराय दिष्ट्या इदमुदीर्णं घनग
र्जितम् । समाधीयतेऽस्मिन्
मनोऽनेन । डुधाञ् । उपस
र्गे घोः किरित्यधिकरणे किः ॥
कारणसामग्र्याम् ॥ ध्याने । चित्त
स्यैकतानतानिबन्धनावस्थाने ॥ स
च समाधिर्द्विविधः । सविकल्पको
निर्विकल्पकश्चेति । तत्र सविकल्प
सविकल्पकनिर्विकल्पकभेदेन द्विविध
म् । ध्यानमेवार्थमात्रनिर्भासस्वरू
पशून्यमिव समाधिः । सर्वथा वि
जातीयप्रत्ययानन्तरितः सजातीय
प्रत्ययप्रवाहः । स तु चित्तभूमिभेदे
न द्विविधः । सम्प्रज्ञातोऽसम्प्रज्ञा
तश्चेति । चित्तस्य क्षिप्ताद्याः पञ्च भूमयो भ
वन्ति । क्षिप्तं मूढं विक्षिप्तमेकाग्र
निरुद्धमिति । समाधीयतेऽस्मिन्
सर्वमितिव्युत्पत्त्या समाधिरत्र :

कारणपरमात्मा ॥ सर्वस्मि
न्नवस्थाने समाधिरिति गीयते ॥ द्वि
विधो हि समाधिर्भवति । अयं पुं
सो यथापूर्वं कृत इति । तत्र तदन
न्यत्वमारम्भणशब्दादिभ्य इति सू
त्र कारणव्यतिरेकेण कार्यस्याभावा
त् पञ्चीकृतपञ्चमहाभूतकार्य
व्यष्टिरूप समष्टिरूपविराट्कार्य
त्वात् तद्व्यतिरेकेण नास्ति । त
थापि पृथिवी अब्रूपस्य कार
णस्याप्यपगुणा तथा समष्टिरूप
मपि पञ्चीकृतपञ्चभूतात्मकं कार्य
म् अपञ्चीकृतपञ्चमहाभूतकार्य
त्वात् सा च पृथिवी गन्धेतरच
तुर्गुणाकार्यत्वात् तद्व्यतिरे
केण नास्ति तावत्तुर्गुणा आपो
गन्धरसेतरत्रिगुणात्मकतेजः का
र्यत्वात् तद्व्यतिरेकेण नास्ति
तदपि त्रिगुणात्मक तेजो गन्धरस
रूपेतरद्विगुणवायुकार्यत्वात्तद्व्य
तिरेकेण नास्ति सोऽपि द्विगुणात्म
को वायुः । एकशब्दगुणाकाश
कार्यत्वात् तद्व्यतिरेकेण नास्ति
स च शब्दगुणवाकाशोऽव्याकृतमिति
परमेश्वरशक्त्यात्मकाव्याकृतकार्य
त्वात् तद्व्यतिरेकेण नास्ति त
दपीश्वरशक्तिरूपं मायापरिणा
मत्वात् तद्व्यतिरेकेण नास्ति
तदपि मायाख्यकारणं अनन्तत्वेनैव

न्योऽध्यस्तत्वात्। तद्व्यतिरेकेणानास्तीत्यनुसन्धानेन। विद्यमानेतिकार्यकारणात्मकेप्रपञ्चे। चैतन्यमात्रावशेषः। समाधिः। स द्वयपूर्वकउच्यते। तत्रतत्त्वमस्यादिवेदान्तमहावाक्यार्थज्ञानाभावेनाऽविद्यातत्कार्यस्याक्षीणत्वात्। एवचित्तमेऽपि कारणसत्त्वेन। पुनः क्रान्तप्रपञ्चोत्थानात्। अयं सुषुप्तिवत् सबीजः। समाधिर्मुख्यः। मुख्यस्तु। तत्त्वमस्यादिमहावाक्यार्थसाक्षात्कारेण। अविद्याया निवृत्तौसर्गक्रमेण तत्कार्यनिवृत्तिरनाद्यविद्याया अपुनरुत्थानाभावेन तत्कार्यस्यापि पुनरुत्थानाभावान्निर्बीजोबाधपूर्वकः समाधिः। स एव। सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे। आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते। इत्यनेन श्लोकेन प्रदर्शितः। तथाहि। सर्वाणि निखिलानि सूक्ष्मरूपाणि संस्काररूपाणि च। इन्द्रियकर्माणि। इन्द्रियाणां श्रोत्रत्वक्चक्षूरसनघ्राणाख्यानां पञ्चानां। वाक्पाणिपादपायूपस्थाऽऽख्यानां वाह्यानाम्। आन्तर्योर्मनोबुद्ध्योः कर्माणि। शब्दश्रवणस्पर्शग्रहणरूपदर्शनरसग्रहणगन्धग्रहणानि। वचनादानगमनविहरणोत्सर्गानन्दाख्यानि च। सङ्कल्पाध्यवसायौ च।

एव प्राणकर्माणि च। प्राणानां। प्राणापानव्यानोदानसमानाख्यानां पञ्चानां कर्माणि। बहिर्नयनमधोनयनमाकुञ्चनप्रसारणाद्यशितपीतसमानयनमूर्द्ध्वनयनमित्यादीनि। अनेन पञ्चज्ञानेन्द्रियाणि। पञ्चकर्मेन्द्रियाणि। पञ्चप्राणाः। मनोबुद्धिश्चेति सप्तदशात्मकं लिङ्गसूक्ष्मम्। तच्च सूक्ष्मभूतसमष्टिरूपं। हिरण्यगर्भाख्यमित्यवधिकृतमिति वेदितुं सर्वाणीतिविशेषणम्। आत्मसंयमयोगाग्नौ। आत्मविषयकः संयमो धारणाध्यानसम्प्रज्ञातसमाधिरूपस्तत्परिपाकेसति योगो। निरोधसमाधिः। यं। पतञ्जलिः सूत्रयामास। व्युत्थाननिरोधसंस्कारयोरभिभवप्रादुर्भावौ निरोधक्षणचित्तान्वयो निरोधपरिणाम इति। व्युत्थानं। क्षिप्तमूढविक्षिप्ताख्यभूमित्रयम्। तत्संस्काराः समाधिविरोधिनः योगप्रयत्नेन प्रतिदिनं प्रतिक्षणञ्चाभिभूयन्ते। तद्विरोधिनश्च निरोधसंस्काराः प्रादुर्भवन्ति। ततश्च निरोधमात्रक्षणे चित्तान्वयो निरोधपरिणाम इति। तस्य फलमाह। ततः प्रशान्तवाहिता संस्कारादिति। तमोऽत्रसौ क्षयाद्धर्मविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपं चित्तं प्रशान्तमित्युच्यते। पूर्व

पूर्व्वप्रयत्नसंस्कारपाटवेन तदाधिक्यप्रयत्नशान्तिरिति । तत्कारणस्य सूचयामास । विरामप्रत्ययाभ्यासपूर्व्वः संस्कारशेषोऽन्य इति । विरामोऽत्र वृत्तेरभावः तस्य प्रत्ययः कारणं तस्य परमार्थः पुरुषप्रयत्नस्तस्याभ्यासः पौनःपुन्येन सम्पादनम् । तत्पूर्व्वकस्तज्जन्योऽन्यः सम्प्रज्ञाताद्विलक्षणोऽसम्प्रज्ञातस्यार्थः । एतादृशीयथात्मसंयमयोगस एवाभिलक्षितम् । ध्यानदीपिकायां ध्यानविदा मानाद्यजन्यो ब्रह्मात्मैक्यसाक्षात्कारः । समाधिरात्मकार्येणाप्य दारादौ पितृपत्न्यो... इति बोधपूर्व्वकं समाधौ समञ्चितिः शरीरमपरित्यज्य स्थितिप्रविलापयन्तीत्यर्थः । तदेकतानतामेति स समाधिर्विधीयते ॥ तत् । ध्यानम् । एकतानताम् । ध्येयैकाभिमुखत्वम् । यदाऽध्येति । तदा । समाधिरितिशास्त्रे सम्प्रदिश्यते ॥ अन्यत्तु । निर्व्विकारतया वृत्त्या ब्रह्माकारतया पुनः । वृत्तिविस्मरणं सम्यक् समाधिर्ज्ञानसंज्ञकः ॥ अपि च । ध्यातृध्यानेपरित्यज्य क्रमाद्ध्येयैकगोचरम् । निवातदीपवच्चित्तं समाधिरभिधीयते इति ॥ पुनश्च । निर्व्यापारं बुद्धियुक्तं सच्चमानन्दमव्ययम् । तुरीयमक्षरं ब्रह्म चरमञ्चापरं परम् । अत्यन्तमक्षयम्

ध्यानं समाधिरिति गीयते ॥ कू॰ गा॰ ४४ ॥ अपि च । तद्रूपप्रत्ययैकाग्र्यं... नाशेन स्वरूपग्रहणं हि यत् । मनसा ध्याननिष्पाद्यं समाधिः सोऽभिधीयते ॥ कू॰ वि॰ पु॰ ॥ अपरञ्च । कूर्म्मगुणसमाहारमनात्मत्वं नपश्यतः । अन्तःशीतलतायां समाधिरिति कथ्यते ॥ इति योगवाशिष्ठे उपशमप्रकरणम् ॥ समाधौ अतिमर्द्दं महिम् । समाधानमनेन वा । समाङ्पूर्व्वधाञोऽधिकरणादौ उपसर्गे घोः किः ॥

समाधिविग्न । पु॰ समाधिविघ्नकारकः ... यरसाक्षात्कारे विघ्नः ॥

समाधिस्थः । त्रि॰ व्युत्थितचित्तः ॥ समाधियुक्तः ॥ यथा । मनः संकल्परहितमिन्द्रियाधीनचिन्तनम् । यस्य ब्रह्मणि संलीनं समाधिस्थः स कीर्त्तितः ॥ ध्यायतः परमात्मानमात्मस्थं यस्य योगिनः । मनसश्चञ्चलताभाति समाधिस्थः स कीर्त्तितः ॥ इति गारुडे गीतासारे २४ अध्यायः ॥

समानः । पुं॰ नाभिस्थवायुविशेषः । शरीरमध्यगतोऽशितपीतान्नपानादिसमीकरणकारी । नाभिसंस्थितः ॥ यथा । पीतं भक्षितमाघ्रातं रक्तपित्तकफानिलम् । समं नयति गात्रेषु समानो

नाममात्रत्वमिति ॥ अनुक्तस्तुवर्णे
षु ॥ समानशब्देनपूर्व्वाचार्य्यैर्नि
र्द्दिष्टादयोऽभिधीयन्ते यथ समानाकृ
तिवचनादितिकैयटः । वचना
दिति । यथा॰ इई उऊ ऋऋ
लृलृ इयसमानाकृतिपूर्व्वं व्याकरण
वचनादित्यर्थ इतिविवरणम् । त्रि॰
सतो । साधौ ॥ समे । तुल्ये ।
उनातिरिक्तवर्णे ॥ एकस्मिन् ॥
समन्तादनित्यनेन । अन॰ । इल
र्ष इतिमत ॥ समतिना अन॰ ।
तात्कालिकयोर्वचनशक्तिगुणानाम्
। आगमशासनमनित्यमितिसुमन
॥ सहमानेनवर्त्तत इतिवा । वोप
सर्जनस्येतिसभाव ॥ समान
मानमस्येतिवा । समानच्छन्द
सीतिस॰ ।

समानकालीन : । त्रि॰ समकालो
त्पत्तिके ॥ यथा । गोदुह्यमाना
स्वागत॰ दुग्धास्वागतइत्यादौ
समानकालीनत्व भासते । तेनगो
विषयकवर्त्तमानदोहनकालीनग
मनानुकूलकृतिमान् । एव गोविष
यकातीतदोहनसमानकालीनाती
तगमनानुकूलकृतिमानितिबोध ॥

समानयानकर्म्मा । पुं॰ सन्धेः प्रभेदे
॥ यथा । तात्कालिकफललाभा
र्थं सुदूरकालीनफललाभार्थं वायत्न
रोगान्तरेणसन्धान्यंप्रतियानादिक

र्म क्रियते॰ ससमानयानकर्मासन्धि
रीय ॥

समानाधिकरण । पु॰ समानविष
ये ॥

समानाभिहार । पु॰ समानगुणाना
मिश्रणे ॥ यथा॰ तोयदमुक्तजल
बिन्दूनां॰ जलाशयेसमाभिहार
यथाक्षीमाहिषादिदुग्धपतितानांग
व्यदुग्धानाम् ॥

समानालङ्कृति । स्त्री॰ अलङ्कारवि
शेषे ॥ यथा । समानालङ्कृतिर्यो
गोवस्तुनोरनुरूपयोरिति ॥

समानिका । स्त्री॰ वर्णवृत्ताक्षरे ॥
हारमेरुणायदासङ्कलाभवेत्तदा ।
सप्तवर्णनिर्मितासासमानिकामता
॥ यथा । पद्मचारुचक्षुषानीलनीर
जत्विषा ॥ आलिमन्मनोहृतः
शवादमोहितम् ॥ अनुष्टुब्भेदेपि
। ग्लौरजौसमानिकातु । यथा ।
यस्यकृष्णपादपद्ममस्तिहृत्तडागस
द्म । धी समानिकापरेणनो
चिताअमत्सरेण ॥

समानोदक । पु॰ चतुर्द्दशपुरुषप
र्य्यन्तजन्मनामस्मृतिपर्य्यन्ते च ॥
गोत्रजमात्रे ॥

समानोदर्य्य । पुं॰ सहोदरे । सो
दर्य्ये ॥ समानेउदरेशयित स्थि
त । समानोदरेशयितओचोदा
त्तइतियत् । विभाषोदरइतिपा

षिकत्वात्तादेशोन ॥

समाप । पुं॰ देवयजने ॥ समापा पोयस्मिन् । स्वकापूर्ष्य ॥

समापक॰ । वि॰ समापनकर्त्तरि ॥ समापयति । ण्वुल ॥

समापत्ति । स्त्री॰ यदृच्छयासङ्गतौ ॥

समापनम् । न॰ परिच्छेदे ॥ समाप्तौ ॥ वधे ॥ समाधाने ॥ लब्धे । प्राप्ते ॥

समापन्न । वि॰ समाप्ते ॥ प्राप्ते । क्लिष्टे ॥ वधे ॥

समापय्य । अ॰ समाप्ति प्रापय्येत्यर्थे ॥

समापिका । स्त्री॰ वाक्यसमापकक्रियायाम् ॥ तत्र तिङादयोभवन्ति । यथा । देवदत्तोगच्छति । क्वचित् क्तान्तादिपदेनापिवाक्यसमाप्ति । यथा । नाक्रान्तः शिवोऽजनि । क्वचित्तव्याद्यन्तक्रिययाऽपिवा क्यसमापकत्वम् । यथा । मया क्वाद्यगन्तव्यम् । याक्वादृं ग्नित्रि याऽसमापिका॰ तत्र क्त्वादयोभव न्ति । यथा । गच्छनभुङ्क्ते । भु क्त्वाव्रजति । पीत्वास्वपिति ॥

समापित . । त्रि॰ कृतसमापने ॥ यथा । आरब्धंमासमासात्प्राक् यत्कर्मनसमापितम् । आगतेमल मासेपितत्समाप्यंनसंशयइतिमल मासतत्त्वम् ॥

समाप्त । त्रि॰ समाप्तिगते । स माप्तिविशिष्टे ॥ यथा । समाप्ते यद्विनाशोयात्मयेतदन्यथाकृतम् । यतस्तदन्यथाभूततत एवसमाप येदितितिथ्यादितत्त्व ॥

समाप्ति . । स्त्री॰ अवसाने ॥ सम र्थने ॥ समापनम् । आप्लृ॰ । क्ति न्नादिभ्य ॥ परिप्राप्तौ ॥

समाप्तिका । स्त्री॰ समाप्त्यर्थं ॥

समाप्त्यर्था । स्त्री॰ समकावाम् ॥

समाप्य॰ । त्रि॰ समापनीये ॥

समायोग : । पुं॰ संयोगे ॥ समवा ये ॥ प्रयोजने ॥ समायोजनम् । युजिर॰ । घञ् ॥ युदृघे॰ । र तौ॰ . अन्वये॰ । वशीकरणसा धने ॥

समारत : । वि॰ उपरते ॥

समारम्भ : । पु॰ उपक्रमे । आलार म्भे ॥ यथा । समारम्भाभग्ना॰ ॰ कतिकतिनवाराःसवपुषा पिपा सोस्तुच्छेस्मिन्द्रविणमृगतृष्णाम्ब वजति । तथापिप्रत्याशाविरमतिन तेऽद्यापियतधानजीर्णेवर्षेतानि पतमवनिपाववटितमिति ॥ जी र्णम् . निर्दोषम् ॥ समारभ्यते । रभिष अ् । रभेरमबृत्यु,टोरिति नुम् ॥

समारोपित : । वि॰ विषयंयुक्ते ॥ सम्यक्कृतारोपणे । सम्यक्

श्यिते ॥ सम्यक्आरोपित ॥

समारोह । पु॰ सम्यगारोहणे । नीचादूर्द्धगमने ॥ सोपाने । समारुह्यतेऽनेन॰ समारोहणम् । समारोहतिवा । रुहे कर्मणि॰ भावेवाघञ् । पचाद्यच्वा ॥

समालम्बी । पु॰ भूतृणे ॥

समालम्भ । पु॰ विलेपने । कुङ्कुमादिविलेपे ॥ समालम्भनम । डुलभष्प्राप्तौ । घञ् । उपसर्गात्खलघञोरितिनुम । घातने ॥

समालम्भनम् । न॰ विलेपे । घातने ॥ सम्यक्स्पर्शने ॥

समालिङ्ग । पु॰ समालिङ्गने ॥

समाली । पुं॰ कुसुमाकरे ॥

समावर्त । पु॰ विष्णौ । ससारचक्रस्यसम्यगावर्त्तकत्वात्तथा । जननमरणादिरूपससारचक्रमस्मजीवान प्रतिसम्यगावर्त्तयन्समावर्त्त इत्यर्थः । समाङ्पूर्वात्वृतेर्ण्यन्तात्पचाद्यच् । समावर्त्तनम् । वृतु॰ । भावेघञ् ॥

समावर्त्तनम् । न॰ साङ्गाधीतवेदस्यगुरोरनुज्ञयागृहागमे । वेदाध्ययनानन्तरगार्हस्थ्याधिकारप्रयोजककर्मणि ॥ सम्पूर्वाद्वृत्तेर्ल्युट ॥

समावाय । पु॰ समुदाये । समूहे ।

समावास । पु॰ स्थाने ॥

समाविष्ट । त्रि॰ आक्रान्ते ॥

समावृत्त । पुं॰ लब्धानुज्ञे । साङ्गवेदाध्ययनानन्तरमिदानीगृहस्थोभवेतिगार्हस्थ्यायगुरो प्राप्तानुज्ञे ॥ समावर्त्ततेस्म । वृतु॰ । गत्यर्थेतिक्त ॥

समावेदनम् । न॰ निवेदने ॥

समावेश । पु॰ विन्यासे ॥ एकत्रसहावस्थाने ॥

समावेशित । त्रि॰ सहावस्थिते ॥ प्रविष्टे ॥

समाश । पु॰ सहभोजने ॥

समाश्रय । पु॰ वासस्थाने ॥ सम्यक्॰ आश्रय । सम्यगाधारे । सहाये ॥

समाश्रित । त्रि॰ सम्यक्शरणागते ॥ सम्यक्प्रकारेणाश्रित ॥

समाश्वस्त । त्रि॰ सञ्जातविश्वासे ॥

समाश्वास । पुं॰ सम्यगाश्वासे ॥

समास । पुं॰ सङ्क्षेपे । समर्थने ॥ ऐकपद्ये । पदयो पदानामवाएकीकृतौ । समसने ॥ समसनम॰ पदयो पदानांवा॰ एकपदीकरणम्समास । सङ्क्षेप । भावेघञ् । सचानेकपदैक्यम् । सचतुर्द्धा॰ प्रधानार्थस्यचातुर्विध्यात् । तथाचोक्तं महाभाष्ये । क्वचित्समास : पूर्वपदार्थप्रधान॰ क्वचिदुत्तरपदार्थप्रधान॰ क्वचि

ऽन्यपदार्थप्रधानः । कश्चिदुभय
पदार्थप्रधान इति ॥ पुनश्च द्विविधो
नित्योऽनित्यभेदात् । अविग्रहो नि
त्यसमासः । अस्वपदविग्रहो वा ।
समस्यमानयावत्पदघटितविग्रहर
हितो यावत् ॥ तद्भिन्नोऽनित्यः ॥
अपिच । कृत्तद्धितसमासैकशे
षसनाद्यन्तधातुरूपाः पञ्चवृत्तयः
। परार्थाभिधानं वृत्तिः । परस्य श
ब्दस्यार्थाभिधानमित्यर्थः ।
वृत्त्यर्थबोधकं वाक्यं विग्रहः । स द्वि
धा । लौकिकोऽलौकिकश्च । परि
निष्ठितत्वात्साधुर्लौकिकः । प्र
योगानर्होऽसाधुरलौकिकः । य
थाराज्ञः पुरुषः । राजन्ङस् ।
पुरुषसु । इति । अविग्रहो नित्य
समासोऽस्वपदविग्रहो वा । समा
सश्चतुर्द्धेति प्रायोवादः । अव्ययी
भावतत्पुरुषबहुव्रीहिद्वन्द्वाधिका
रबहिर्भूतानामपि सह सुपेति विधा
नात् । पूर्वपदार्थप्रधानोऽव्ययी
भावः । उत्तरपदार्थप्रधानस्तत्
पुरुषः । अन्यपदार्थप्रधानो बहुव्री
हिः । उभयपदार्थप्रधानो द्वन्द्व
इत्यपि प्राचां प्रवादः प्रायोभिप्रायः
। सूपप्रति । उन्मत्तगङ्गमित्याद्य
व्ययीभावे । अतिमालादौ तत्पुरु
षे । द्वित्राः सुप्रत्यादिबहुव्री
हौ । द्वन्द्वमित्यादिद्वन्द्वे चाभा

वात् । तत्पुरुषविशेषः कर्मधा
रयः । तद्विशेषो द्विगुः । अनेकपद
त्वं द्वन्द्वबहुव्रीह्योरेव । तत्पुरुषस्य
क्वचिदेवेत्युक्तम् । किञ्च । सुपां
सुपा तिङा नाम्ना धातुनाऽथ तिङां ति
ङा । सुबन्तेनेति विज्ञेयः समासः
षड्विधो बुधैः ॥ सुपां । राजपु
रुषः । तिङां । पर्यभूषत् । ना
म्ना । कुम्भकारः । धातुना । क
टप्रूः अजस्रम् । तिङां । तिङा ।
पिबतखादत । तिङां सुपा । कृन्त
विचक्षणेति यस्यां क्रियायां सा कृन्त
विचक्षणा । एहीडादयोऽन्यपदा
र्थे इति । मयूरव्यंसकादौ पाठात्
समासः । समुदाये । समर्थे ॥
समासक्तः । त्रि । सम्यगासक्ते ।
संयुक्ते ॥
समासञ्जनम् । न । समासङ्गे । मेलने
संयोगे ।
समासत्तिः । स्त्री । सन्निकर्षे ॥
समासन्नः । त्रि । प्रत्यासन्ने । निक
टवर्त्तिनि ॥ समासीदतिस्म । ष
दॢ । गत्यर्थे क्तः । समासा
दितोऽप्यत्र ॥
समासवान् । पुं । तुषे । अन्वित
थे ॥ त्रि । समासाश्रये । समा
सविशिष्टे ॥
समासादित । त्रि । आप्ते । प्राप्ते ॥
समासाद्य : । त्रि । प्राप्ये । गम्ये ।

आप्तुं शक्ये । समीसाद्यते । षद् लृ० । अद्दशोऽयंत् ॥

समासार्था । स्त्री० समस्यायाम् । पूरणकृतपदाकाङ्क्षायाम् । कविशक्तिपरीक्षार्थमपूर्णतया पठ्यमानायाम् । यथा । शतचन्द्रं नभस्तलमिति । तत्र० दामोदरकराघातविह्वलीकृतचेतसा । दृष्टं चाणूरमल्लेनेत्यादिना० सा० पूर्यते ॥ समासार्थीयस्या ॥

समासोक्ति । स्त्री० अर्थालङ्कारभेदे ॥ यथा । परोक्तिर्भेदकैः श्लिष्टैः समासोक्तिः । प्रकृतार्थप्रतिपादकवाक्येन० श्लिष्टविशेषणमाहात्म्यान्नतु विशेष्यस्य सामर्थ्यादपि० यदप्रकृतस्यार्थस्याभिधानं सा समासोक्तिः ॥ उदाहरणम् । लहिऊण तुज्झ बाहुफंसं जीए स कोवि उल्लासो । जअलच्छी तुह विरहे णहुज्जला दुब्बला णं सा ॥ अत्र जयलक्ष्मीशब्दस्य केवलकान्तावाचकत्वं नास्ति । प्राकृतस्य संस्कृतन्तु । लब्ध्वा तव बाहुस्पर्शं यस्याः स कोऽप्युल्लासः । जयलक्ष्मीस्तव विरहे न खलूज्ज्वला दुर्बला ननु सेति ॥ अत्र बाहुस्पर्शलाभप्रयुक्तोल्लासादिसाधारणविशेषणबलाज्जयलक्ष्मीवृत्तान्तो नायिकावृत्तान्तरूपतया गम्यत इति समासोक्तिरलङ्कारः ॥

समाहरणम् । न० समाहारे ॥

समाहार । पु० । समुच्चये । ससमुदायकरणे । एकत्रकरणे । बहूनामिन्नानामेकव्यापारेण बुद्ध्या वा पञ्चमूली त्रिभुवनमित्यादौ एकीकरणे ॥ सङ्क्षेपे ॥ समूहे । सङ्गतिप्रधानेषार्थविशेषे ॥ यथा छत्रोपानहमाबाल्यम् । अमोहवदमिति ॥ अत्र स इतरेतरद्वन्द्वादेकवचनं नित्यं क्लीबता च भवतो ॥ समाहरणम् । इ अ० । घञ् । सम्यगाहारे ॥

समाहित । त्रि० यतात्मनि । अनन्यमनसि । समाहितत्वमेकाग्रमनस्त्वं श्रवणादिषु ॥ समाधिस्थे ॥ उक्तसिद्धान्ते ॥ आहिते ॥ निर्विवादीकृते ॥ प्रतिज्ञाते । समुते । अङ्गीकृते ॥ समाधीयते स्म । क्त । दधातेर्हिः ॥ सम्यगाहित । स्थिरीकृत ॥ सावधाने ॥ अलङ्कारान्तरे ॥

समाहृत । त्रि० सङ्कलिते ॥

समाहृति । स्त्री० सङ्ग्रहे ॥ समाहरणम् । भावे क्तिन् ॥ एककर्तृकाणामनेककर्तृकाणां वा एकाभिप्रायाणां वाक्यानां समाहरणे ॥ सङ्क्षिप्यते सङ्क्षेपेण प्रतिपद्यतेऽनया । क्तिन् ॥

समाह्वय । पु० आह्वये । सङ्गरे ॥ आह्वाने ॥ प्राणिद्यूते । पशुभिः

পঙ্ক্তিভিঃসাদয়তি ॥ তস্মাৎ নিধিরিত্যস্য
যথা। দ্যূতসমাহ্বয়স্তৈবরাজারা
দ্রু নিবারয়েৎ। রাজ্যান্তকরণাবেতৌ
দ্বৌ দোষৌ পৃথিবীক্ষিতাম্॥ প্রকাশমেত
তত্তাস্কর্য্যং যদ্দেবনসমাহ্বয়ৌ। ত
য়োর্নিত্যপ্রতীঘাতেনৃপতিঃ স্যাৎ ভ
বেৎ॥ অপ্রাণিভির্যৎক্রিয়তেত
ল্লোকেদ্যূতমুচ্যতে। প্রাণিভিঃ
ক্রিয়তেযস্তুসবিজ্ঞেয়ঃ সমাহ্বয়
॥ দ্যূতসমাহ্বয়ৌ বা কুর্ব্বতঃ
কারয়েতবা। তান্সর্ব্বান্ঘাতয়েদ্রা
জাশূদ্রাংশ্চদ্বিজলিঙ্গিনঃ॥ স
মাহ্বয়স্তেঽধ। হ্বে অভ্যর্থনাম্
। পশৌতিচ। আত্বমণ্যাদ্যা
ত্বম্॥
সমাদ্রা। স্ত্রী॰ গৌরিভার্য্যায়াম্। গী
তিয়াতা॰ স্ত্র॰ ভা॰ প্রসিদ্ধা॥
সমিৎ। অ॰ নিন্দায়াম্॥
সমিৎ। স্ত্রী॰ যুদ্ধে। আয়োধনে।
রণে॥ সময়নম্। দ্রুগতৌ। সম্প
দাদিত্বাৎক্বিপ্। তুক্॥
সমিত। ত্রি॰ সঙ্গতে॥ সম্যক্
ইত॥
সমিতা। স্ত্রী॰ গোধূমচূর্ণবিশেষে।
ময়দা॰ স্ত্র॰ ভা॰ প্র॰॥ যথা।
গোধূমাঃ মধুরাঃশীতা কুট্টিতা। গ্রী
থিতাস্তস্ত। প্রক্ষিতাযন্ত্রনিষ্পি
ষ্টাঃ সালিতাঃ সমিতাস্মৃতেতিরাজনি
র্ঘণ্টঃ॥

সমিতি। স্ত্রী॰ সভায়াম্। সম্পরায়ে
। অভ্যামর্দ্দে। সঙ্গমে। সভায়াম্
॥ সঙ্গমে। সাম্যে॥ সংহতৌ॥
সংবিদ্যমানামিমিতির্যস্মিন্নিতি।
প্রস্যাম্। সময়নম্। সমী
য়তেবাঽস্যাম্। দ্রুগতৌ। ক্তিন্।
সময়স্যস্য॥
সমিতিঞ্জয়। পু॰ যমে॥ সমি
তৌযুদ্ধেজয়তি। জিজয়ে। সংজ্ঞা
য়াংভৃতবৃজিধারিসহিতপিদমঃ খচ্মুমাগ-
ম॥ সমিতিং যুদ্ধংজয়তীতিবা॥
সমিতিনন্দন। ত্রি॰ যুদ্ধেহৃষ্টে॥
নন্দতীতিনন্দন। সমিতৌযুদ্ধে
নন্দন॥
সমিথ। পু॰ অগ্নৌ॥ সমেতি। দ্রু
গ॰ সমীণ্‌দ্ভুতিথক্॥ সঙ্গমে
সম্যগ্‌গতিজয়ার্থমত্র॥
সমিদ্ধ। ত্রি॰ প্রজ্বলিতে। সম্যক্
দীপ্তে। সমিন্ধ্‌দীপ্যাবাঞ্জ্যতীত্যে শক্তো
তিযথা॥
সমিদ্বর। পু॰ কিংশুকবৃক্ষে॥
সমিৎ। স্ত্রী॰ অগ্নিসন্দীপনার্থংহৃত
কাষ্ঠাদৌ। কুশ্মনে। এধসি। সমি
ন্ধনে। ইন্ধন॰ স্ত্র॰ ভা॰ প্র॰॥
সমিধ্যতেঽনয়া। ঞিইন্ধী দীপ্তৌ
। সম্পদাদিত্বাৎকরণে ক্বিপ্। অ
নিদ॥ শমীবত্তাষ্টে॥ তল্লক্ষণং
যথা। প্রাদেশমাত্রাসমিধা। স
বল্কাঃসপলাশিনী॥ সমিধ স

कल्पयेत्प्राज्ञ सर्वकर्मसुसर्वदे तिमत्स्यपुराणम् ॥ छन्दोगपरिशिष्टेपि । नाङ्गुष्ठादधिकान्यूनासमित्स्यूलतयाक्वचित् । ननिर्मुक्तत्वचार्चेवनसकोटानपाटिता ॥ प्रादेशान्नाधिकानोनानतथास्याद्विशाखिका । नसपत्रानिर्वीर्याहोमेषुचविजानतेति ॥ निषिद्धलक्षणयथा । विशीर्णाविदलाह्रस्वावक्रास्थूलाद्विधाकृता । कृमिदष्टाश्चदीर्घाश्चसमिधोनैवकारयेत् ॥ अथदोषायथा । विशीर्णायुक्षयंकुर्याद्विदलापुत्रनाशिनी । ह्रस्वानाशयतेपत्नींवक्रावन्धुविनाशिनी ॥ कृमिदष्टारोगकरीविद्वेषणकरीद्विधा । पशून्मारयतेदीर्घास्थूलाचार्थविनाशिनीतितन्त्रम् ॥ नवग्रहाणांसमिधोयथा । अर्कः पलाशः खदिरस्त्वपामार्गोथपिप्पल. उदुम्बरः शमीदूर्वा कुशाश्चसमिधः क्रमादिति ॥

समिध । पु॰ असिताचिर्षि । अग्नौ ॥

समिन्धनम् । न॰ समिधि ॥

समिर । पु॰ वायौ ॥ इ॰ शि॰ च न्द्र ॥

समी । स्त्री॰ शम्याम् । बीजगुप्त्याम् ॥ समति । सम॰ । अच् । गौरादि ॥

समीकम् । न॰ साम्परायिके । युद्धे ॥ समनम् । सम॰ । अनीकादयश्चेतिकन् ॥ सम्यगयनवा । ईगत्यांवा । बाहुलकात्कः ॥

समीचम् । न॰ आङ्ख्यशास्त्रे ॥

समीचणम् । न॰ सम्यङ्निरूपणे ॥ प्रेक्षणे ॥ सम्यक्प्रकारेणईक्षणं दर्शनम् ॥

समीक्षा । स्त्री॰ तत्त्वे ॥ बुद्धौ ॥ निभालने । समीक्षणे । दर्शने ॥ मीमांसाशास्त्रे ॥ सम्यगीक्षणमनयावा ॥ ईक्ष॰ । गुरोश्चेत्य । टाप् ॥ यत्ने ॥

समीक्ष्य । त्रि॰ समीक्षणीये । दर्शनीये ॥

समीक्ष्यमाण । त्रि॰ प्रेक्ष्यमाणे ॥

समीच । पु॰ समुद्रे । अकूपारे ॥ सम्यग्यस्मिन् ॥ क्वुन् । समीचाकृतिषट्दीर्घत्वश्चधातो ॥

समीची । स्त्री॰ मृग्याम् । एण्याम् ॥ वन्दनायाम् ॥ टित्वान्ङीप् ॥

समीचीनम् । न॰ सत्ये । ऋते । तथ्ये ॥ त्रि॰ तद्वति ॥ सम्यगेव । विभाषाञ्चेरदिक्स्त्रियामितिख । समः समि ॥ शोभने ॥

समीन । त्रि॰ समाम् । अधीष्टः भृतः भूतः भाविनि । समाया. खः ॥ मौनसदृशे ॥

समीप । त्रि॰ अव्यवहिते । निकटे

॥ सङ्गताभ्यामीयश्चिन । स्वक
पूरिख्य समासान्त । दृव्यन्तव
पसर्गश्चोपदूत् ॥
समीपकम । न० निकटे ॥
समीपता । स्त्री० समीपत्वे । सामीप्ये
। नैकट्ये ॥
समीर । पु० मारुते । श्वसने । स्प
र्शने । वायौ ॥ सम्यगीरयतिगच्छ
ति । ईरयतिप्रेरयतिवा । ईरगती
कम्पनेच । अच् । स्वातिनक्षत्रे ॥
समीरणे ॥
समीरण । पु० श्वसने । नभस्वति
। वाते । पवने ॥ सम्यगीरयति०
गच्छति० सम्यगीरयतिप्रेरयतिवा
। ईर० । युच्० ल्युड्वा ॥पथिके ।
पान्थे ॥ फणिज्झके । मरुवके ।
मरुवा० वृ० प्र० पुष्पवृक्षे ॥
समीरसार । पु० बिल्वे ॥
समीरित । त्रि० उद्दीपिते । क्षिप्ते
॥ समीर्यतेस्म । ईर० । क्त ॥
समीक्षण । पु० बिष्णौ ॥ सख्यादर्थी
समीक्षते । ईक्ष० । मन्द्यादित्वा
ल्ल्यु ॥
समीहा । स्त्री० वाञ्छायाम् । सम्यगी
हनमनया । ईह० । गुरोश्च० ॥
समीहित । त्रि० वाञ्छिते ॥ सम्य
गीहित ॥
समुख । त्रि० वाग्मिनि । वावदूके ।
समुचित । त्रि० यथायोग्ये । स
म्यगुचित ॥
समुच्चय । पु० सहावस्थानलक्षणे०
एकाधिकरणे ॥ समाहारे । रा
शीकरणे । यथा । राशीकृतेऽर्थे
नाम्नसमाहार समुच्चय । चा
र्थविशेषे । परस्परनिरपेक्षस्यानेक
स्यैकस्मिन्नन्वये ॥ यथागामश्वंवा
त्वयहरपठतिचस्नेन ॥ सम्
च्चयनम् । चिञ् । एरच् । अ
र्थे ॥ अर्थालङ्कारभेदे । यथा । त
त्सिद्धिहेतावेकस्मिन्यत्रान्यत्तत्
करंभवेत् । समुच्चयोऽसौ ॥ तत्र
प्रस्तुतस्यकार्यस्य० एकस्मिन्साध
केस्थिते० साधकान्तराणियत्रसम्भ
वन्तितत्समुच्चय उदाहरणम् । दु
र्वारा स्मरमार्गणा । प्रियतमोदू
रेमनोत्युत्सुकंगाढंप्रेमनववयोऽ
तिकठिना : प्राणा । कुलंनिर्मल
म् । स्त्रीत्वंधैर्यविरोधिमन्मथसु
हृत्कालः । कृतान्तोऽक्षमोनोसख्य
श्चतुराः कथंनुविरह सोढव्यइत्थं
शठ ; ॥ अत्रविरहासहत्वंस्मरमा
र्गणाएवकुर्वन्ति० तदुप्रियतमदूरस्थि
त्यादयोपाशम् । एवएवसमुच्चय०
सयोगे०ऽसयोगे० सदसद्योगेचप
र्यवस्यतीतिनपृथग्लक्ष्यते । तथा
हि । कुलममलिनंभद्रामूर्तिर्म
ति. श्रुतशालिनीभुजबलमलस्फी
तालक्ष्मी . प्रभुत्वमखण्डितम् । प्र

क्षतिसुभगाङ्गी तेभाभाऽमीभिरयज नोव्रजतिसुतरादर्पराज स्तएवतवा हुधा ॥ अवसतायोग • उक्तोदाहरणे स्वसतायोग • अत्रोदिवसधूसरो• गलितयौवनाकामिनी• सरोविगतवारिज • सुखमनक्षरस्वाकृती । प्रभुर्द्धनपरायणः• सततदुर्गत सज्जनोन् पाङ्गणगत • खलो• मनसिसप्तशल्यानिमे ॥ अत्रशशिनिधूसरेशल्ये शल्यान्तराणीतिशोभनशोभायोग ॥ द्वितीय समुच्चये यथा । सत्वन्यायुगपद्यागुणक्रिया । गुणौचक्रियैगुणक्रिया • । क्रमेणोदाहरणम् ; विदलितसकलारिकुलतवबलमिदमभवदाशुविमलञ्च । प्रबलमुखानिनराधिपमलिनानिचतानिजातानि ॥ अयमेकपदेतयावियोग प्रियया चोपगत सुदु सहोमे । नववारिधरोदयादहोभिभवितव्यञ्च निरातपत्वरम्यै कलुषस्ततवाहितेष्वकस्मात्सितपङ्कजसोदरश्रियश्च । पतितश्चमहीपतेन्द्रतेषा वपुषिप्रस्फुटमापदाङ्कटाक्षै • ॥ बहूनासमाहारे ॥ खलेकपोतन्यायेनबहूनाकार्यसाधने । कारणाना समुद्योग । सद्वितीय समुच्चयः ॥

समुच्छेद । पु• विनाशे ॥

समुच्छ्रय । पुं• विरोधे । वैरे ॥ उत्सेधे । उन्नतौ ॥ सुइ उर्द्ध्वश्रयणम । श्रिञ् • । एरच् ॥

समुच्छ्राय • । पु• समुच्छ्रये ॥ सम्यगुच्छ्राय ॥

समुच्छ्रित । वि• उच्चे ॥

समुज्झित । वि• त्यक्ते ॥ समुज्झ्यतेस्म । उज्झउत्सर्गे । क्त ॥

समुत्कीर्ण । वि• सम्यगुल्लिखिते । विद्धे ॥

समुत्क्रम • । पु• ऊर्द्ध्वगमने ॥ सम्यगुत्क्रमे ॥

समुत्क्रोश । पुं• कुररपक्षिणि ॥ सम्यमुत्क्रोशति । क्रुश• । अच ॥

समुत्त । वि• क्लिन्ने ॥ समुनत्ति । उन्दीक्लेदने । अकर्मकत्वात् कर्त्तरिक्त : । नुदविदेतिपक्षे नत्वाऽभाव • ॥

समुत्थ । वि॰ समुद्भवे ॥ समुत्थिते ॥

समुत्थानम् । न• समुद्योगे ॥ व्याधीनांनिर्णये ॥ ऊर्द्ध्वगमने ॥ सम्यक्प्रकारेणोत्थाने । उठावना• ऊभाकर्ना• इ• भा• ॥ यथा । इन्द्रध्वजसमुत्थान प्रमादान्नकृत यदि । तदाद्वादशमेवर्षं कर्त्तव्यनान्तरापुन • ॥

समुत्थित • । वि• सम्यगुत्थिते ॥

समुत्पतनम् । न• कूर्दने ॥

समुत्पन्न : । वि• समुद्भूते ॥

समुत्पिञ्ज । त्रि० अत्यन्तव्याकुले ॥ समुत्पिञ्जते । पिजि हिंसायाम् । अच् ॥ पु० भृशमाकुलसैन्ये । पिञ्जले ॥

समुत्सुक । त्रि० अनुरक्ते । सम्यगुत्कण्ठिते ॥ सम्यगिष्टार्थोद्युक्ते ॥

समुद् । त्रि० सानन्दे ॥ मुदा सह वर्त्तते० ॥

समुदक्त । त्रि० कूपादेरुद्धृतजलादौ । उद्धृते । समुदच्यते स्म । अञ्चु० । क्त ॥

समुदय । पु० सङ्घे । गणे । समूहे ॥ संयुगे । रणे । युद्धे ॥ समुद्गमे ॥ समुदीयते० समुदयन्ते वा । इण० । अयगतौ वा । एरच्० । पचाद्यच् वा ॥ समेत्योदये ॥ राशीधान्यहिरण्याद्युत्पत्तिस्थाने ॥ समुदयन्ति० उत्पद्यन्ते० अस्मादर्थाः । एरच् ॥ दिने । न० लग्ने ॥

समुदागम । पु० समन्ताज्ज्ञाने ॥

समुदाचार । पु० अभिप्राये । आशये ॥

समुदाय । पु० समूहे ॥ युद्धे ॥ समुदायते । अयगतौ । आङ्पूर्वः । अच् । समुदयनम् । अप्रदानादौ घञ् वा ॥ पृष्ठस्थायिबले ॥ उद्गमे ॥

समुदित । त्रि० समुत्पतिते समुन्नते ॥ सम्यक्प्रकारेणाभ्युदिते ॥

समुद्दीपयम् । न० पश्चिमापरस्य रस्य ईयागमने

समुद्ग । पु० समुद्गके ॥ समुद्गच्छति । गम्लृ० । अन्येष्वपीतिड ॥ यमकभेदे ॥ अर्द्धाभ्यासः समुद्गः स्याद्स्य भेदास्त्रयो मताः ॥ त्रि० मुद्गसहिते ॥

समुद्गक । पु० सम्पुटके । भूषणाद्याधाने ॥ समुद्गच्छति । गम्लृ० । अन्येष्वपीतिड । स्वार्थे कन् ॥

समुद्गत । त्रि० उत्पतिष्णौ ॥

समुद्गम । पु० ऊर्ध्वगतौ ॥ उत्पत्तौ ॥

समुद्गयमकम् । न० चित्रकाव्यप्रभेदे ॥ यथा । नयश्रीभिदुराश्लेषा सोपधामरणाहते ॥ नयश्रीभिदुरा० श्लेषा० सोपधा० मरणाहते ॥ अस्यार्थः । नय शुभावहो विधिः । नयश्रीः० भाग्यवान् । तथासौ दुराश्लेषः० तेजस्वित्वाद् दुर्धर्ष इति विशेषणसमासः० तस्मिन् । सोपधामसोपाश्रयः कुपितत्वात् । अतएव रणाहत० रणार्थी अर्थः । सोपधामभासो० रणाहतयस्मिन्० एवंविधेऽरिलोके । नयश्रीभिदुरा० साम्यमादरमिभिन्ना

यशोकीर्त्तिनिर्दर्शिका॰ उपधा॰ उपा य॰ मरणाहृते॰ प्राणत्यागविशे ष्यर्थ॰। का॰ नश्यापीत्यर्थ ॥
समुद्गीतम्। त्रि॰ उच्चैर्गीते॥
समुद्गीर्ण। त्रि॰ वमिते॥ उत्तो लिते॥ कथिते॥
समुद्धत। त्रि॰ अविनीते॥ स मुद्गीर्णे॥ समुद्धन्तिस्म॰ स मुद्धन्यतेस्मवा। हन्गेत्यर्थत्वा त्कर्त्तरिक्त कर्मणिवा॥
समुद्धरणम्। न॰ उद्धरणे॥ स म्युद्धियते। उद्धरतेर्ल्युट्॰ भावेवा॥ वान्तान्ने॥ उन्नये॥ भुक्तोज्झितोन्मूलितयो। स्यादुद्ध रणमुन्नयैरुतिरभस॥
समुद्धर्त्ता। त्रि॰ उद्धारकर्त्तरि॥ ऋणशोधकर्त्तरि॥ सम्यगनायासेन॰ उत्॰ ऊर्द्ध्वसर्वमाधाबधिभूतैशुद्धिवन्म त्विधर्त्ता॰ धारयिता॥ उन्मूलयि तरि॥ यथा॥ धनदार्णसमुद्ध र्त्तुरितिरघु॥
समुद्धत:। त्रि॰ समुत्क्षिप्ते॥ अपनीते॥ उत्थापिते॥ यथा। अलोघमम्मासवराचराधराविशाष शीव्याखिलावित्रमूर्त्तिना। समु द्धतायेनवराहरूपिणासमेत्वयम्भू- र्भवान्प्रसीदतु॥ सम्यक्प्रका रेणउद्धत॥
समुद्भव। पुं॰ उत्पत्ती॥ कारणे॥ सम्यगुद्भव॥ समुद्भवत्यस्मादा॥ अपादानार्थे॥ भुवोऽच्छदेरप्॥
समुद्भूत। त्रि॰ समुत्पन्ने॥
समुद्र। पुं॰ अम्भोधौ। तत्पर्या या। समुद्रो॰ ऽब्धिरकूपार॰ पा रावार॰ सरित्पति॰ उदन्वानु दधि॰ सिन्धु॰ सरस्वान्॰ साग रो॰ र्णव॰। रत्नाकरो॰ जल निधि॰ यादःपति॰ रपाम्पतिरि ति॥ समुनत्ति॰ उन्दी॰। स्फा यीतिरक्॥ चन्द्रोदयेसम्यक्उन्द न्तिक्लिद्यन्त्यापोयत्रवा। अपा मेवसमुन्दनंसमुद्रइतिसम्यक्॰ वायुपुराणम्॥ समीचीना॰ उ द्रा॰ जलचरविशेषायस्मिन्नितिवा॥ सहसमुद्रयामर्यादयावर्त्तते॰ इ तिवा॥ परमात्मनि॥ समुत्पद्य भूतानिद्रवन्तिलयङ्गच्छन्त्यस्मिन्नि- तिव्याख्यानात्॥ सङ्ख्याविशेषे॥ अन्त्याद्धिमध्यतिमध्यगुण समुद्रइति रामायणटीकायांमाहेश्वरतीर्थव्याख्या नात्॥ ठगणस्यद्वितीयपर्याये। आदिगुरुत्रिकलौ॰ऽ।॥। त्रि॰ मु द्रासहितैपत्रादौ॥
समुद्रकफ:। पुं॰ समुद्रफेने॥ स मुद्रस्यकफइव॥
समुद्रकान्ता। स्त्री॰ नद्याम्॥ समु द्रस्यकान्ता। समुद्र:कान्तोयस्या वा॥ पृक्कायाम्॥

समुद्रगा । स्त्री॰ नद्याम् ॥

समुद्रगृहम् । न॰ जलयन्त्रालये । फाहारिक घर॰ इ॰ भा॰ वि॰ शेष ॥

समुद्रचुलुक । पु॰ अगस्त्यमुनौ ॥ समुद्रश्चुलुकोगण्डूषोस्य ॥

समुद्रदयिता । स्त्री॰ नद्याम् ॥

समुद्रनवनीतम । न॰ पीयूषे । चन्द्रे ॥ समुद्रस्यनवनीतमिव ॥

समुद्रनेमि । स्त्री॰ समुद्रमेखलायाम् । भूमौ ॥ समुद्रोनेमिरिवनेमिरस्याः ॥

समुद्रफलम् । न॰ अब्धिफले । औषधविशेषे ॥ तद्गुणायथा । फल समुद्रस्यकटूष्णकारि॰ वातापह भूतनिरोधकारि । त्रिदोषदावानलदोषहारिकफामयध्वान्तनिरोधकारीतिरा॰ नि॰ घण्ट॰ ॥

समुद्रफेन । पु॰ फेने । अब्धिकफे । डिण्डीरे ॥ समुद्रफेनश्चक्षुष्योलेखन शीतल सर । कषायोविषपित्तघ्न । कर्णरुक्कफहृ लघु ॥

समुद्रमेखला । स्त्री॰ भुवि । पृथिव्याम् । विश्वम्भरायाम् ॥ स्थिरायाम् ॥ समुद्रोमेखलायस्याः ॥

समुद्रयात्रा । स्त्री॰ पोतेनसमुद्रगमने ॥ समुद्रयात्रादय ' कलौ निषिद्धायथा । समुद्रयात्रास्वीकार कमण्डलुविधारणम् । द्विजानामसवर्णासुकन्यासूपयमस्तथा । देवरेणसुतोत्पत्तिर्मधुपर्कपशोर्वध । मांसादन तथाश्राद्धे वानप्रस्थाश्रमस्तथा ॥ दत्तायाश्चैव कन्यायापुनर्दानं वरस्यच । दीर्घकाल ब्रह्मचर्यं नरमेधाश्वमेधकौ ॥ महाप्रस्थानगमन गोमेधश्चतथा मख । इमान्धर्मान्कलियुगेवर्ज्यानाहुर्मनीषिणइतिबृहन्नारदीयम् ॥ अपिच । एतानिलोकगुप्त्यर्थं कलेरादौमहात्मभि । निवर्त्तितानिकर्माणिव्यवस्था॰ पूर्वक बुधैरिति ॥

समुद्रयानम् । न॰ पोते । वहित्रे ॥ यथा । समुद्रयानेरत्नानिमहामूल्यानिसाधुभि । रत्नपरीक्षकै : साईमानयिष्ये बहूनिचेतिवराहपुराणम् ॥

समुद्रयायी । त्रि॰ समुद्रवणिग्वादिनाद्वीपान्तरगामिनिजने ॥ समुद्रयायीवन्दीचतैलिक कूटकारक . इतिमनु ' ॥ समुद्रयायिभि . सार्द्ध स विद सूर्य्यलिंग तद्रूतिवराहपुराणं ॥

समुद्ररसना । स्त्री॰ पृथिव्याम् ॥ समुद्रोरसनाकाञ्चीयस्या : ॥

समुद्रलवणम् न॰ कांकची । सिन्धु

टे । सामुद्रे ॥ समुद्रस्यलवणम् । समुद्रजलभात लवणं वा ॥

समुद्रवह्नि । पु॰ वाडवे । वडवानले ॥

समुद्रविजय । पु॰ कृष्णार्हत्पितरि ॥

समुद्रसिन्धुसङ्गम ः । पु॰ । तीर्थविशेषे ॥

समुद्रसुभगा । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥

समुद्रा । स्त्री॰ शम्यां ॥ शम्या ॥

समुद्रान्तम् । न॰ जातीफले ॥ अध्यावसाने ॥

समुद्रान्ता । स्त्री॰ तुरुष्कविश्यःम् कापास्याम् ॥ समुद्रोन्तोयस्याः ॥ यद्वा । मुद्रयासहवर्त्तमानोन्तः समीपोयस्याः । बाच्छादकत्वात् ॥ दुरालभायाम् । यासे । यवासे ॥ समुद्रोन्तोऽस्त्यस्याः । अर्शआद्यच् ॥ समुद्रान्तोऽस्यावा ॥ मल्लिकायाम् ॥ पृक्कायाम् ॥ समुद्रोतोऽस्याः ॥

समुद्राम्बरा । स्त्री॰ पृथिव्याम् । अचलायाम् ॥ समुद्रोम्बरं वसनं यस्याः ॥

समुद्रायणा । स्त्री॰ नद्याम् । सरिति ॥ समुद्रोऽयनं गतिर्यस्याः ॥

समुद्रार । पु॰ ग्राहविशेषे ॥ सेतुबन्धे ॥ तिमिङ्गिले ॥

समुद्भव । पु॰ प्रादुर्भावे ॥

समुन्दनम् । न॰ आर्द्रीभावे । क्लेदे । क्लेमे । उनदी॰ ल्युट् ॥

समुन्न । त्रि॰ आर्द्रे । समुनत्ति । उन्दी॰ अकर्मकत्वात् कर्त्तरि क्तः । नुदविदेतिपक्षे नत्वम् । सम्यगुन्न क्लिन्न वा ॥

समुन्नत । त्रि॰ समुन्नद्धे ॥ सम्भविशेषे । इ॰ धरणि ॥

समुन्नति । स्त्री॰ समुच्छ्रये । उत्से धे ॥ अतिशयो ॥

समुन्नद्ध । त्रि॰ समुद्धूते ॥ पण्डितम्मन्ये ॥ गर्विते । दृप्ते ॥ ऊर्ध्वबद्धे ॥ प्रभो ॥

समुन्नय । पु॰ समुच्छ्रये

समुन्नाह । पु॰ उच्छ्रये ॥

समुपक्रम । पु॰ आरम्भे ॥ समुपक्रमणम् । क्रमु॰ । घञ् ॥

समुपजोषम । अ॰ आनन्दे । काम्यार्थे ॥ समुपजोषणम् । जुषीप्रीतिसेवनयोः । अमप्रत्यय ॥

समुपस्थित । त्रि॰ प्राप्ते ॥

समुपेत । त्रि॰ समागते ॥

समुपेयिवान । त्रि॰ सम्यगुपगते ॥

समुल्लसत् । त्रि॰ सम्यगुल्लासयुक्ते ॥ यथा । दरस्मितसमुल्लसद्वदनकान्ति पूरामृतै र्भवानलविभञ्जितानमी समुज्जयन्तीश्वरान् । चिदेकमयचन्द्रिकाचयचमत्कृतिं तन्वतीतनोतु ममशन्तनो . सततमन्तिमास्वर्ना ।

समुल्लिखन् । त्रि॰ पाषाणादिनाभूमि

खननकार्त्तरि ॥

समुल्लेख । पु॰ सम्यक्कथने । सम्यगुल्लारणे ॥

समूढ । त्रि॰ पुञ्जिते । भुग्ने ॥ सद्योजाते ॥ अनुपहते । शोधिते ॥ दमिते ॥ ऊढे ॥ विवाहिते ॥

समूर । पुं॰ अजिनयोनौ । हरिणप्रभेदे ॥ शीभनादुरूभस ॥

समूल । त्रि॰ सप्रमाणके ।' मूलसहिते ' । मूलेनसह वर्त्तमानमितितथा ॥

समूह । पुं॰ व्यूहे । सन्दोहे । प्रजी । समुदाये । समूहे ॥ जाह॰ घञ् ॥

समूहवार : । पुं॰ वारविलुरले ॥

समूहगन्धम् । न॰ जवादिनि । गन्धाव्य ।

समूहनी । स्त्री॰ जहन्याम् । सम्मार्ज्यन्याम् ॥

समृच्छित । त्रि॰ एकलीकृते ॥

समृद्ध । पु॰ यज्ञान्ते । परिचाव्ये । उपचाव्ये ॥ समृच्छति॰ समृद्धातेवा । कर्मणपचे॰ जहवितर्वा । अन्तैपरिचाव्योपचाव्यसमृद्धाइतिसाधु । अभिवारयार्थे स्वलविधि ॥

समृद्ध : । त्रि॰ अधिकद्धौ । समृद्धियुक्ते ॥ समृद्धोतिसा । सदधुड्रधौ । अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्त ' ॥

समृद्धि । स्त्री॰ महद्धौ । एधायाम । धनसम्पत्तौ । अविच्छितार्थसम्पत्तौ ॥ समर्द्धनम् । क्तिन् ॥

समेत । त्रि॰ मिलिते । संयुक्ते ॥ यथा । शीनाधेनसमेता स्वच्छन्दकुच लेन्निमिति ॥ अपिच । नामसमेतकृतसङ्केतवादयतेमृदुवेणुमिति ॥

समेत्य । अ॰ मिलित्वेत्यर्थे ॥

समेधित । त्रि॰ सम्यग्वर्धिते ॥

समोदकम् । न॰ मथितार्धाम्बुदधिनि । उद्श्विति ॥ सममुदकमत्र्याम् ॥

समोसा । पुं॰ खनामख्यातिकभाषायाम सूदशास्त्रे अप्रसिद्धखाद्यविशेषे ॥ निर्माणप्रकारोयथा मखडकखण्डतापङ्कीपूर्णं नमपूरिता । विशुभ्यशृङ्गाटकाकार सम्भिन्निर्पढत्वा निजया । घृतेपक्वेत्समोसेतिनाम्ना कथ्योतिसूपकै ' ॥ सुरुच्यं मानसिज्ञ्यश्च पित्तापहगुरु । किञ्चिवातगुणोयेविसांसभेदात्सजायते ॥

सम्पत्ति । स्त्री॰ विभवेत्यर्थे । सम्पाम् । सम्पदि ॥ सामेयामपनी यथा । देवानपत्नीसम्पत्ति पूजितासुरैर्नरै । सर्वेषांकारणंब्रह्मगतम् यथाविनेतिभागवतम् ॥ हृष्टप्रार्थौ ॥ सम्पदनमनयावा । पदगतौ । स्त्रियांक्तिन् ॥ सुखौ । वृद्धिनामौषधौ ॥ गुणोत्कर्षे ॥

सम्पत्•द्•। स्त्री• भूतौ ॥ गुणोत्कर्षे ॥ हारभेदे ॥ सम्पद्गनमनयावा। पद•। सम्पदादित्वात् क्विप्।। अथसम्पद्वच्यन्ते स्वल्पेकर्मणिकर्मणा.। महतस्त्विन्न सम्पत्तया प्राप्यमहाफलम ॥ इतीयतारायाम् ॥ वासनासन्ततौशरीरारम्भकाले पुण्यादिकर्मभिरभिव्यक्तायाम् ॥ साद्विधा। दैवी• आसुरीति भेदात्। अनयोर्विस्तारस्तुभगवद्गीतायाषोडशाध्यायेयथा। श्रीभगवानुवाच। अभयसत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यस्थिति। दानदमश्चयज्ञश्चस्वाध्यायस्तपआर्जवम्। अहिंसासत्यमक्रोधस्त्यागश्शान्तिरपैशुनम। दयाभूतेष्वलोलुपत्वमार्दवंह्रीरचापलम् ॥ तेज क्षमाधृतिशौचमद्रोहोनातिमानिता भवन्तिसम्पद दैवीमभिजातस्यभारत ॥ दम्भोदर्पोभिमानश्चक्रोध.पारुष्यमेवच। अज्ञानञ्चाभिजातस्य पार्थसम्पदमसुरीम् ॥ दैवीसम्पद्विमोक्षायनिबन्धायासुरीमता। माशुच सम्पददैवीमभिजातोसि पाण्डव ॥ द्वौभूतसर्गौलोकेस्मिन् दैवआसुरएवच। दैवोविस्तरश प्रोक्तआसुर पार्थमेशृणु ॥ प्रवृत्तिञ्चनिवृत्तिञ्चजनानविदुरासुरा। नशौचनापिचाचारोनसत्यं तेषुवि

द्यते ॥ असत्यमप्रतिष्ठन्ते जगदाहुरनीश्वरम्। अपरस्परसम्भूत किमन्यत्कामहैतुकम्। एतादृष्टिमवष्टभ्यनष्टात्मानोऽल्पबुद्धय। प्रभवन्त्युग्रकर्माण क्षयायजगतोऽहिता ॥ काममाश्रित्यदुष्पूर दम्भमानमदान्विता। मोहाद्गृहीत्वाऽसद्ग्राहान्प्रवर्त्तन्तेऽशुचिव्रता ॥ १• ॥ चिन्तामपरिमेयाञ्चप्रलयान्तामुपाश्रिता। कामोपभोगपरमएतावदितिनिश्चिता ॥ आशापाशशतैर्बद्धा कामक्रोधपरायणा। ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसञ्चयान् ॥ इदमद्यमयालब्धमिद प्राप्स्येमनोरथम्। इदमस्तीदमपिमेभविष्यतिपुनर्द्धनम् ॥ असौमयाहत शत्रुर्हनिष्येचापरानपि। ईश्वरोहमहभोगीसिद्धोहबलवान्सुखी ॥ आढ्योभिजनवानस्मिकोन्योस्तिसदृशोमया। यक्ष्येदास्यामिमोदिष्यइत्यज्ञानविमोहिता ॥ अनेकचित्तविभ्रान्तामोहजालसमावृता। प्रसक्ताकामभोगेषुपतन्तिनरकेऽशुचौ ॥ आत्मसम्भाविता स्तब्धाधनमानमदान्विता.। यजन्तेनामयज्ञैस्तेदम्भेनाविधिपूर्वकम् ॥ अहङ्कार बल दर्पं कामक्रोधञ्चसंश्रिता.। मामात्मपरदेहेषुप्रद्विषन्तोऽभ्यसूयका ॥

तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान् । क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥ आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि । मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम् ॥ २० ॥ त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः । कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥ एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः । आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥ यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्त्तते कामकारतः । न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥ तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्य्याकार्य्यव्यवस्थितौ । ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म्म कर्त्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥ इति ॥

सम्पद्वम् । न॰ समीपद्युगे ।

सम्पद्यमान । त्रि॰ मिलिते ॥

सम्पदा । स्त्री॰ सम्पत्तौ । [illegible] ॥

सम्पन्न । त्रि॰ सम्पत्तिशालिनि । समृद्धे ॥ साधिते ॥ सङ्गते । एकीभूते ॥ विशिष्टे ॥ सम्पद्यते स्म । पद॰ । क्तः । रदाभ्यामिति नत्वम् ॥

सम्पराय : । पुं॰ समीके । युद्धे ॥ आपदि ॥ उत्तरकाले ॥ सम्यक् परैति क्षीयते इति सम्परायः॰ पर लोकसाधनम्॰ इति आख्याता ॥ सम्परायणम् । कृत्॰ । ८२४ अय॰ इगतौ । घञ् ॥

सम्परायकम् । न॰ युद्धे ॥

सम्परायिकम् । न॰ युद्धे ॥

सम्परेत । त्रि॰ मृते ॥

सम्पर्क । पुं॰ मेलके ॥ रतौ । सुरते ॥ सम्बन्धे । संयोगे ॥

सम्पर्की । त्रि॰ सम्पर्कविशिष्टे ॥

सम्पाक । पुं॰ आरग्वधे ॥ सम्यक्पाकि ॥ त्रि॰ तर्कके । वाचके ॥ धृष्टे ॥ सम्यक्पाकि च ॥ सम्यक्पचनम्॰ सम्यक् पच्यतेऽनेन वा । डुपचष्॰ । इत्यधिकरणे घञ् ॥

सम्पाट । पुं॰ तर्कौ ॥ पू॰ म॰ माला ॥

सम्पात । पुं॰ पक्षिगतिविशेषे । पतने ॥ सहपतने ॥ सञ्चारे ॥ सम्यक्पतनम् । पत्लृ॰ । घञ् ॥ सम्यक् पतन्त्यस्मिन्निति व्युत्पत्त्या॰ कर्म्मणि च ॥

सम्पाति । पुं॰ पक्षिराजे । अरुणात्मजे॰ जटायुषो ज्येष्ठभ्रातरि ॥ सम्यक् पाति । पातेरतिः ॥

सम्पातिक । पुं॰ सम्पातौ ॥

सम्पादक : । त्रि॰ निष्पादके । सम्पत्कर्त्तरि ॥ धनादिसञ्चायके ॥

सम्पादनम् । न॰ निष्पादने । अर्ज्जने ॥

सम्पादित : । त्रि॰ अर्जिते ॥ स

स्थिते ॥
सम्पीड । पुं० मोदने ॥
सम्पीडनम् । न० सम्यक्प्रकारेण व्यथने ॥
सम्पुट । पुं० कुरुवके ॥ समुद्गके ॥ पेटके ॥ एकजातीयेभयमध्यवर्त्तिनि ॥ रतिबन्धविशेषे ॥ यथा । सम्प्रसार्य्योभयोपार्श्वौ मध्यागतकटितक । भगलिङ्गस्य योगाद्भवति सम्पुटोऽस्य ॥
सम्पुटक । पु० समुद्गके । भूषणावापने । ध्व्या० मू० भा० प्र० । सम्पुच्यते । पुटसंश्लेषणे । कुन् ॥
सम्पूर्ण । पु० रागजातिविशेषे ॥ यथा । षोडव पञ्चभि प्रोक्त । स्वरै षड्भिस्तु षाडव । सम्पूर्ण सप्तभि प्रोक्तोरागजातिस्त्रिधामते ति ॥ त्रि० न्यूनत्वदोषरहिते । सम्पूर्णे । परिपूर्णे ॥ साङ्गे ॥ सम्पूर्यते स्म । पूरी० । ध्यान । कर्त्तरि० कर्म्मणिवाक्त ः ॥
सम्पृक्त । त्रि० खचिते । मिश्रिते । आरब्धे । कवरे । मिश्रे ॥ संयुक्ते । संसृष्टे । सम्पृच्यते स्म । पृची० । क्त ॥
सम्प्रज्ञात । पु० तपोविशेषलक्षसमाधानप्रश्नविशेषे ॥
सम्प्रज्ञात । पु० समाधिप्रभेदे ॥ त्रि० सम्यक्प्रकर्षेण ज्ञाते ॥

सम्प्रज्ञातसमाधि । पु० सविकल्पकसमाधौ ॥ ज्ञाताहमस्मीतिचित्तवृत्तौ० यावच्चेतोव्यापृतिस्तावत्सम्प्रज्ञातसमाधि ॥
सम्प्रतापन । पु० कुम्भीपाके ॥
सम्प्रति । अ० अधुनार्थे ॥ सम्० प्रति० एतयो समाहारद्वन्द्व ॥ न्याय्ये ॥
सम्प्रति । पु० पूर्व्वकल्पस्थाऽर्हद्भेदे ॥
सम्प्रतिपत्ति । स्त्री० उत्तरविशेषे । साध्यस्य सत्यवत्तय ॥ शुनाभियोग प्रत्यर्थीयदितप्रतिपद्यते । सातु सम्प्रतिपत्ति स्यात्शास्त्रविद्भिस्तदाहृता ॥ निश्चये ॥ उत्पत्तौ ॥
सम्प्रतिपन्न । त्रि० सम्यग्ज्ञाते ॥
सम्प्रतिष्ठा । स्त्री० स्थितौ ॥
सम्प्रतीति । स्त्री० सम्यक्ख्यातौ ॥ सम्यग्ज्ञाने ॥
सम्प्रत्यय । पु० आदरे । अङ्गीकारे ॥ ज्ञाने । निश्चये ॥ यथासम्प्रत्ययस्तथावस्त्वनिश्चयोऽतित दृश्य ॥
सम्प्रदाता । त्रि० दातरि । सम्प्रदानकर्त्तरि ॥
सम्प्रदानम् । न० दानपात्रे । चतुर्थीकारके । त्यागोद्देश्ये ॥ सम्यक् प्रकर्षेण दीयतेऽस्मै तत् । सम्यक् प्रकृष्टदान वा ॥

सम्प्रदाय । पु॰ गुरुपरम्परागतस
दुपदेशः । इत्यमरः ॥ आगमोक्ता
वैष्णवसम्प्रदाया यथा । श्रीशिव उवा
च । वैखानस सामवेदी श्रीराधा
वल्लभी तथा । गोकुलेशो महेशानि तत
था वृन्दावनी भवेत् ॥ पाञ्चरात्र प
ञ्चम स्यात् षष्ठ श्रीवीरवैष्णव
। रामानन्दी हरिव्यासी निम्बार्कश्च
महेश्वरि ॥ ततो भागवतो देवि दश
भेदाः प्रकीर्त्तिताः । शिखीमु
ण्डी जटी चैव द्विचिह्नदण्डी क्रमेण च ॥
एकदण्डी महेशानि निरंगी चाद्य एव च
। सप्तधा प्रवता । प्रोक्ता दृश्यभावै
ष्णवा मता । एतेषां वासनं देवि
शृणुष्वैकमनाः प्रिये । वेदेषु सर्व स
व्य प्यय स्तवति सर्वे प्राय ॥ वैखा
नसादिविधायी भूषित । आत्मवै
ष्णव ॥ श्रीराधावल्लभ देवि शृणुष्व
एकमनाः प्रिये ॥ वैष्णवाचारनिर
तो विष्णुतन्त्रैकपारग । धनतृषि
ता । शान्तात्मा विष्णुचित्तपरायण
॥ श्रीराधावल्लभी देवि गोकुलेश शृणु
प्रिये । नानाभूषणसम्पन्नो नाना
सुगन्धिभूषित । गलकुण्डलशोभि
तो तिलकाख्यस्वरूपधृक् । शरीर
मर्थं प्राणांश्च तस्मै निवेदनकारक ॥
भक्त । भक्तिपरो देवि विनयश्चैवसद्रू
पधृक् । गन्धर्वाचारनिरतो ध्यानावि
ष्टतत्पर ॥ सम्प्रदायो गोकुले

श सर्वसिद्धिकरो भुवि । वृन्दाव
नाख्य देवेशि शृणुष्वैकमनाः प्रतम्
॥ विगताश प्रसन्नात्मा विष्णुभक्ति
परायण । कामिनीसङ्गचपलो व
नलोलो ल्लिपिधृक् ॥ सौगन्ध्य
भूषिततनु स्त्रीध्यानैकपरायण
। विष्णुसारूप्यतत्त्वज्ञ प्रोक्तो वृन्दा
वनी प्रिये ॥ पाञ्चरात्रो महेशानि तत
थैवमीरवैष्णव । पूर्वमेव महेशा
नि कीर्त्तित । परमेश्वरि ॥ रामस्मा
रितनिष्ठ ताम त्रिश : परिकी
र्त्तित । । रामानन्दो शान्तचित्तो प्र
सन्नात्मा विचारधृक् ॥ सर्वत्र सम
रूपश्च रामानन्दी प्रकीर्त्तित । हरि
व्यास महेशानि नियत ब्रह्मचारय ॥
पापस हरणासक्तो विष्णुभक्तो जिते
न्द्रिय : । यमादिनियमैर्युक्तो भक्त्या
चारपरायण । लोपयोगवनधा
रीररक्षार्थपरायण । । हरिव्यासो
महेशानि शिवभक्तिस्वरूपधृक् ॥ नि
म्बार्काख्य सम्प्रदायं शृणुष्वैकमना
प्रियम् । नित्यार्चनरतो मासता :
स्वतन्त्रैकपरायण ॥ बाह्यपूजा
दिनिरतो नान्यभक्त प्रसन्नधी । ।
आर्यपथान्वित । स्वच्छ । स्वच्छन्दा
च रतत्पर : ॥ सतन्त्रस्मार्त विज्ञ
श्रीनिम्बार्को भगवान् हरि : ॥ अथ
भागवत देवि कथयामि शृणु प्रिये ।
विष्णुभक्त्यैकनिपुणो विजितात्मा

प्रसन्नधी ॥ सान्तमर्शान्विताहेवि तद्न्याचारतत्पर । चार्थपञ्चान्विताहेशितथास्वरूपवेशधृक् ॥ शैवश्च पी तस्यसन्तातपुन . स्नानपरायण . । केवलविष्णुतत्त्वञ्च प्रोक्तोभागवत स्त्रिवे ॥ इतिश्रीभक्तिसङ्गमतन्त्रे १ खण्डे ८ पटल . ॥ चतुर्णावेष्णवसम्प्रदायभेदा यथा । श्रीमन्नारायणोब्रह्मानारदोव्यासएवच । श्रीलमध्वपद्मनाभोनृहरिर्माधवस्तथा ॥ अक्षोभ्यजयतीर्थश्चज्ञानसिन्धुर्महानिधि । विद्यानिधिश्चराजेन्द्रोजयधर्ममुनिस्तथा । पुरुषोत्तमोब्रह्मण्योव्यासतीर्थमुनिस्तथा । श्रीमांल्लक्ष्मीपति श्रीमान्माधवेन्द्रपुरिस्तथा ॥ सम्प्रदायविहीनायेमन्त्रास्तेनिष्फलामता . । अत . कलौभविष्यन्तिचत्वार : सम्प्रदायिन : ॥ श्रीमाध्वरुद्रसनकावैष्णवा . क्षितिपावनाइति ॥ सम्प्रदानम् । दुदाञ् • । घञ • चातइतियुक ॥

सम्प्रधारणम् । न• विचारे॥ सम्प्रश्ने ॥

सम्प्रधारणा । स्त्री• उचितानुचितनिर्णये । समर्थने । इदमुचितमेवेति निर्णये ॥ सम्प्रधारणम् । धृञ्• । ण्यन्त : । ण्यासेतियुच् ॥

सम्प्रमोष . । पु• विस्मरणे ॥

सम्प्रयोग . । पु• रतौ ॥ निधुवने ॥ ॥ वन्धने । सम्बन्धे ॥ कार्मणे । वशीकरणादिकर्मणि ॥ त्रि• प्रार्थिते ॥

सम्प्रयोगी । पु• कामकेली । कामे । कामुके । सम्प्रयोजके ॥

सम्प्रश्न । पु• सम्प्रधारणे ॥

सम्प्रसाद . । पु• सुषुप्त्यवस्थाने ॥ सम्यक्प्रसीदत्यस्मिन । षद्लृ• । घञ ॥ विदुषि ॥ प्राज्ञे ॥

सम्प्रसाधनम् । न• परिष्कीकरणे ॥ शोभाजनके ॥

सम्प्रहार । पु• गतौ ॥ युद्धे । रणे सम्प्रहरणम् । हृञ् • । घञ् ॥ हनने• इतिधरणि ॥

सम्प्रहृष्ट . । त्रि• पुलकिते । पुलकितगात्रे ॥

सम्प्राप्त । त्रि• समागते ॥ सम्यक् प्रकारेणप्राप्त . ॥

सम्प्राप्ति । स्त्री• सम्यक्प्रापणे ॥

सम्प्रैष । पु• नियोगे । विधौ ॥

सम्प्लव । पु • एकीभावेनेतरेतरव्यतीभावे ॥ व्यामिश्रणे ॥ महापूरे ॥ वारिपूरे ॥ प्रलये ॥ सङ्क्षोभे ॥ उन्नतौ ॥ यथा । मेघ सम्प्लवते ॥ सम्प्लवनम् । प्लुङ् • । ऋदोरप् ॥ सम्प्लवतेवा । पचाद्यच् ॥

सम्प्लवोपल : । पु• चन्द्रकान्ते ॥

सम्फाल : । पु• मेषे ॥

सम्फुल्ल : । त्रि• विकचे । विकसिते । प्रफुल्ले ॥ सम्फलति । त्रिफ

वाचिमरवे । ओतः सः, आदि
तद्घितोऽभाव । उत्तफुल्लसम्फु
यीवपसङ्ख्यानमिति तद्धत ।
सम्बद्ध । त्रि० बन्धनविशिष्टे । सम्यक्
प्रकारेण बद्ध । सम्बन्धयुक्ते । स-
म्बध्यते स्म । बध० क्तः ।
सम्बन्धः । पुं० सम्बन्धौ । न्यायः । तुल्य
जय । संयोगादौ । आदिना
समवायस्वात्म्य (बन्धविषयविभा
वत्वेतिगदाधर ॥ सम्पर्के । सच द्वि
विध , विद्यायोनिज : प्रीति
जत्वेतिभेदात् ॥ संसर्ग ॥ यथा ।
एकपदार्थेऽपरपदार्थसम्बन्ध संसर्ग
संसर्गमर्यादया भासते । स च प्रतियो
ग्यनुयोग्याधाराधेयविषयविषयि
भावादिरितिप्रथमव्युत्पत्तिवादीय
गादाधरी ॥ सम्बन्धोबहुविधोऽन्य
जनकत्वजन्यत्वबोध्यबोधकप्रतिपा
द्यप्रतिपादकादिभेदात् ॥ सम्ब
न्धे ॥ संश्लेषे ॥ षष्ठ्यर्थे ॥ स्तोत्रा
नुबन्धे ॥ यथा वेदान्तिनांप्रत्यक्षस्य
घोरैकप्रमेयस्य तत्प्रतिपादकोप
निषत्प्रमाणस्य च बोध्यबोधकभा
वलक्षण : सम्बन्ध ॥ सम्बन्धषष्ठी ॥
यथा । पदयो सामानाधिकरण्यम्
पदार्थयोर्विशेषणविशेष्यभाव : ॥
प्रत्यगात्मपदार्थयोरैक्यलक्षणभाव
वेति । तदुक्तम । सामानाधिक
रण्यञ्चविशेषण विशेष्यता । लक्ष्य

लक्षणसम्बन्ध । पदार्थप्रत्यगात्मना
मिति ॥ दायविभागोपयोगिनि ।
सद्विविध : । यथा , सम्बन्धोद्विवि
धोज्ञेयोविवाहाज्जन्मनस्तथा । त
त्रौद्वाहिकसम्बन्धादुपरोबलवत्तर ॥
इति ॥ बन्धनम् ० बन्ध ० । बध्ने
तानेतिघञ् । सम्यग्बन्ध ॥
यावत कुरुतेजन्तु सम्बन्धान्
मनस प्रियान् । तावतोऽस्यनिख
न्यन्तेहृदयेशोकशङ्कव : ॥ स्नेहम
पिवीर्यमनुष्याणांतिकुर्वन्ति ।
स्त्रीमातृपितृपुत्रादिसम्बन्ध . मित्र
त्वेतुना । त्रि० मत्ते ॥ हिते ॥ स-
म्बध्यते । कर्मणिघञ् ॥
सम्बन्धी । त्रि० सम्बन्धविशिष्टे । तुल्य
वति । सयुजि । मातृपक्षे । श्व
शुरादौ । जामातृश्यालकादौ ।
सम्बन्धोऽस्यास्ति । इनि : ।
सम्बर : । पुं० दैत्यविशेषे । हरिणवि
शेषे । मत्स्यभेदे ॥ शैलप्रभेदे ॥
जिनान्तरे ॥ सेतौ ॥ न० सलि-
ले । जले ॥ बौद्धव्रतविशेषे ॥ स
यमे । संवृणोति । सम्बन्धसम्बन्धिनि ।
बाहुल्यकादरन् ॥
सम्बरारि : । पुं० मन्मथे । कामदे
वे । सम्बरस्यारि : ० विशेषणसमास : ॥
सम्बरी । स्त्री० मतमूल्याम् । सम्बरीयाम्
म् ॥
सम्बराह्वयम् । न० गडलवणे ॥

सम्बल । पु० न० पाथेये ॥ जले ॥

सम्बाकृतम् । त्रि० सम्बाकृते । द्वितीयाकृते ॥ सम्बयति । सम्बसम्बन्धे । व्यक्त । अच । सम्बकृतम् । डाजितिकश्चित् ॥

सम्बाध । पुं० सङ्कटे ॥ भगे । योनौ ॥ भवे ॥ सम्यक्बाधन्तेऽत्र । बाधृलोडने । हलश्चेतिघञ् ॥ अन्योन्यपीडायाम् ॥ सम्बाधनम् । भावेघञ् वा । सम्बाध्यतेवा । घञन्तस्यापिविशेषणनिघ्नत्वम् • सम्बाधमनुवर्त्तन्त्वङ्गतिभाष्यप्रयोगादिष्यते । सम्बाधं वहद्‌पितहभूवतुर्म्मेतिमाघः ॥

सम्बाधनम् । न० द्वा सद्मनि ॥ शूलाग्रे ॥ द्वारपाले ॥ कृतिर्निर्दिनिकार ॥

सम्बुद्ध । त्रि० सम्बुद्ध्यति ॥ सम्यग्ज्ञानवत्त । यथा । ज्ञानेनाकाशकल्पेन धर्मान्योगगनोपमान् । ज्ञेयोऽभिन्नेन सम्बुद्धस्त • वन्देद्विपदांवरम् ॥ सम्बुद्धे । पु० बुद्धे । समन्तभद्रे । सुगतौ ॥

सम्बुद्धि । स्त्री० सम्यग्बुद्धौ ॥ सम्बोधनप्रथमायाएकवचने ॥

सम्बोध । पुं० सम्यग्बोधे ॥ सम्बोधने ॥

सम्बोधनम् । न० आमन्त्रणे । अभिमुखीकरणे । अन्यत्रव्यासक्तस्य • कार्यान्तरेनियोजनार्थंमाभिमुख्यविधाने ॥ यथा • हेदेवदत्त • हेबटोइतिव्याकरणम् ॥ हेहच • हेलते • हे फल • इत्यादावचेतनेतूपचार ॥

सम्भक्ति । स्त्री० सभजने भजकिन ॥

सभक्तौ । स्त्री० कुट्टन्याम् ॥ सम्यक् भार्य्यान्यपतिसङ्गमनते । भजपरिभाषणे । पचाद्यच् । गौरादि ॥

सम्भव । पु० हेतौ । कारणे ॥ सम्भवत्यस्मात् । अन्तर्विवक्षारकाङ्कस्यधिकारादपादानार्थे • कदेरप् ॥ उत्पत्तौ ॥ मेलके । आधेयस्याधारानतिरिक्तत्वे । आधारधेयैकमूत्ये । भूय सत्तरधीनत्वात् ॥ यथ सम्भवतिप्रत्युत्तेविद्यासम्भवत • सम्भवगतम् । यथा खार्यांद्रोणाढकप्रस्थ द्यागम ॥ विषौ । स्वेच्छयासमीचीन आगमभञ्जे । समीचीनोभवोजन्मास्येतिवा । धर्म्मस्थापनोथायसम्भवामीतिवचनात् ॥ उत्पन्ने ॥ सम्भवति । भू० । पचाद्यच ॥ सङ्गती ॥ अपायै । अतत्कल्पार्थं दन्तरे ॥

सम्भार । पुं० सम्भृतौ ॥ सङ्ग्रहे । सम्भ्रियते । भृञ् । अकर्त्तरिचेतिघञ् । साधने । उपकरणे ॥ सम्पूर्णत्वे ॥

सम्भावनम् । न० अप्रत्युत्कर्षप्रख्यापनायाप्युक्ती । यथा अपिस्तुयाद्विष्णुम । अवाङ्मनसगोचरं विष्णुमपिस्तुयादित्यधिकोक्ति । एताहशस्यान्यदीयस्य सामर्थ्यमस्तीत्यत्र किं वक्तव्यमितिभाव ॥

सम्भाव्यते । यद्यत । स्यात्सम्भव्यो गुण । सम्भावन • क्रियासुयोग्यताध्यवसायश्रुतिसुगबोधव्याकरणम् ॥ अलङ्कारविशेषे । यथा । सम्भावन यदीदं स्यादित्यूहोऽन्यसिद्धये । यदि शेषोभवेद्वक्ता कथिताः स्युर्गुणास्तव ॥

सम्भावना । स्त्री० योग्यतायाम् ।

सम्भावनीय । त्रि० सम्भावनायोग्ये । सम्भाव्ये ॥

सम्भावित : । त्रि० मानिते । सन्मानप्राप्त । पूज्यताम्प्राप्ते । बहुमते । यथा । भुत्वाभावेभवतिमरणं किन्तुसम्भावितानामिति ॥ चिन्तिते ॥

सम्भाव्य । त्रि० सम्भावितुं योग्ये । सम्भावनीये ॥

सम्भाषणम् । न० आभाषणे ॥ सम्पूर्वात् भाषिल्युट ॥ नष्टे कश्चिद्यथा मिथो . सहसम्भाषित ॥

सम्भाषा । स्त्री० संभाषणे ॥

सम्भिन्न : । त्रि० संयुक्ते ॥ सम्यक्भिन्ने ॥ सम्यग्भिन्नविशिष्टे ।

सम्भु ' । पुं० जनितरि ॥ जनमानि ॥ सम्भवति । भू० । विप्रसम्भवो ऽस्य स्थायामितिडु ॥

सम्भूत । त्रि० उत्पन्ने । सम्भवति स्म । भू० । क्त ॥

सम्भूतविजय । पु० श्रुतकेवलिजिनस्थविरोद्भवविशेषे ॥

सम्भूति । स्त्री० हिरण्यगर्भाख्यायां देवतायाम् ॥ सम्यग्भूतिरैश्वर्यं यस्या । सम्भवन वा । सम्भूति । सम्भवमात्रे । यथा । नामान्मातापितावेन यदुत्पादयतोमिथ । सम्भूति तस्यतांविद्याद्यद्योनावभिजायतइतिमनु : ॥ यवीनोमात्कुक्षावभिजायते तत्स्वजातिलभते । ततस्तस्य सम्भवमात्रं पश्वादिना धारण । यत ' । आचार्यस्तस्य यां जातिं विधिवद्वेदपारग । उपादयतिनाविद्या सासास्या सा ऽजरा ऽमरेतिमनु ' ॥

सम्भूयसमुत्थानम् । न० मिलित्वा सम्यग्वाणिज्यादीनामारम्भकरणे । वाद्विमानटनर्त्तकप्रभृतयोऽप्युक्ताः । तत्तु विवादपदविशेष ॥

सम्भृत . । त्रि० सम्पादिते । संवृते ॥ पूर्णे । सम्यक्पुष्टे । जनिते । सम्यक्पभारि । भृञ् । क्त ॥

सम्भृति : । स्त्री० सम्भारे । सम्यक्पोषणे ॥ सम्यग्भरणे । सम्यग्धा

रणे ॥

सम्भेद । पु० सिन्धुसङ्गमे । सरितो मिथः सङ्गमे । नद्योर्नद्योर्नद्योः समुद्रयोश्च मेलने ॥ सम्भिद्यन्ते मिलन्त्यत्र । भिदिर् । घञर्थे कः ॥ स्फुटने । भङ्गे । मेलने ॥

सम्भोग । पु० भोगे । रतौ । जिनधर्मे । सुरते ॥ स्त्रीपुंसयोः सम्भोगप्रमथन मन्० तद्भावे सम्भोगप्रमथनस्थाप्यम् भङ्गनस्त्वम् । जिनशासने । भुञ्जायाम् ॥ हर्षे ॥ शृङ्गारविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । दर्शनस्पर्शनादीनि निषेवेते विलासिनौ । यत्रानुरक्तावन्योन्यं सम्भोगः समुदाहृतः ॥ साहित्यदर्पणम् ॥

सम्भोगी । पु० कीलिनागरे ॥ त्रि० सम्भोगवति ॥ सम्भोगोऽस्त्यस्य । इनि ॥

सम्भोजनी । स्त्री० बहुपुरुषभोजनार्थक्रियायाम् ॥ यथाऽमरः । सम्भोजनीसाऽपिशितापिण्डायादश्च याऽशितम्भवम् इति ॥ सम्भुज्यते यया । भुज० । ल्युट् । ङीप् । दधिपायसानक्रियेत्यर्थः ॥

सम्भोज्य । त्रि० सम्भोजयितव्ये ॥

सम्भ्रम । पु० भयादिजनितत्वरायाम् । सवेगे । साध्वसे । भये ॥ आदरे ॥ अप्रागप्राप्तीर्हि सम्भ्रमो यथासम्भ्रमम्‌ ॥ सम्भ्रमणम् । भ्रमु चलने । भावे घञ् । नोदात्तोपदेशस्येति वृद्धिः ॥ सम्भ्रमे । सूत्रे ॥ कृत्यमयपाल ॥

सम्भ्रान्त । त्रि० सविभ्रमे ॥

सम्मत । त्रि० निर्णीते ॥ अनुमते । सम्मानभाजि । सम्मानलाभोक्रते ॥

सम्मति । स्त्री० अभिलाषे ॥ अनुज्ञायाम् ॥ अभिप्रायसम्बोधने ॥ पूजने ॥ यथा० देवदेवस्यनीयोऽसि । अतएवाक्यादैरामन्त्रितसम्मतिः सम्मतोहित्वम् ॥

सम्मद । पु० हर्षे ॥ त्रि० तद्वति ॥ मदोत्कर्षे प्रमदसम्मदौ हर्षे इत्यमरः ॥

सम्मर्द । पु० सम्बाधे । परस्परपीडायाम् । भीड० । मृ० भ स० । प्र० ॥

सम्मर्दन । पु० गन्धर्वभेदे ॥ यथा । सगन्धर्वो विश्वगन्धर्वोविलक्षतथा । प्रभृतीनांरसेर्योऽसौनिष्योद्भरपरिगृह्यते । ससम्मर्दोगतोगन्ध सम्मर्दनइतीष्यत ऽङ्गत ॥

सम्माद । पु० मत्स्यविशेषे ।

सम्मानम् । न० समादरे । गौरवे ॥ यथा । सम्माननाद्ब्राह्मणोनित्यमुद्विजेतविषादिव । अमृतस्येवाकाङ्क्षेदवमानस्य सर्वदा ॥ इति ॥

सम्मानित । त्रि० समादृते । गौरविते ॥

सम्मार्ज्जक । त्रि० सम्यङ्मार्जन

कर्त्तरि ॥

सम्मार्ज्जनम् । न० संशुद्धौ । संशोधने । मलापनयने ॥ सम्यङ्मार्ज्जनम् ॥

सम्मार्ज्जनी । स्त्री० शोधन्याम् । वर्द्धन्याम् । सोहनी० बढनी० इ० भा० ॥ सम्मार्ज्यतेऽनया । मृज् शुद्धौ । करणे ल्युट् । मृजेर्वृद्धि ॥

सम्मार्ज्जित । त्रि० निरस्तके । माजा० इ० भा० ॥ सम्यङ्मार्ज्जित ॥

सम्मित । त्रि० सदृशे । परिच्छिन्ने । मिते । मिता० मित० इ० भा० ॥ सम्यङ्मित ॥

सम्मिश्र: । त्रि० संयुक्ते ॥

सम्मुख: । त्रि० अभिमुखे । अग्र पृष्ठे ॥

सम्मुखीन: । पुं० दर्पणे । समं सर्वं मुखं० सम्मुखम् । समस्य अकारलोपो निपातसिद्धः । सर्वस्य मुखदर्शनं । यथा सुखसम्मुखस्य दर्शनं ख इति ख ॥

सम्मूढ । त्रि० सम्यङ्मोहयुक्ते । मुग्धे ॥

सम्मूर्च्छन: । पुं० लूतादौ ॥

सम्मूर्च्छनम् । न० अभिव्याप्तौ । उच्छ्राये । मोहे ॥ मुर्च्छा मोहसमुच्छ्राययो: । ल्युट् । उपधायाश्चेति दीर्घ: ॥

सम्मूर्च्छनोद्भव: । पुं० मत्स्यादौ ॥

सम्मूर्च्छा । स्त्री० सकलेन्द्रियमनसां स्वविषयग्रहणाशक्तितावस्थाविशेषे ॥

सम्मूर्च्छित । त्रि० सम्यग्मूर्च्छिते ॥ संहतकरणे । विज्ञानशून्ये ॥ प्रतिफलिते ॥

सम्मृष्ट । त्रि० संशोधिते । शुद्धे ॥ सम्मृज्यते स्म । मृज् शुद्धौ । कर्म्मणि क्त ॥ मक्षिकाद्यपनयनेन शोधिते व्यञ्जनादौ ॥

सम्मोद: । पुं० प्रीतौ ॥

सम्मोह: । पुं० विवेकाद्यभावे । कार्य्याकार्य्यविवेकाभावे ॥ विज्ञातमतित्वे ॥ सम्मोह्यतेऽनेन । सम् पूर्वान्मुहेर्घञ् ॥

सम्मोहनम् । न० अस्त्रविशेषे । सम्मोह्यतेऽनेन । मुहेर्णिजन्ताल्ल्युट् ।

सम्मोहा । स्त्री० वर्णवृत्तान्तरे ॥ यथा । दीर्घवर्णाः सम्मोहासाराः । अर्णाः पञ्चैवं नागाधीशाः ॥ यथा । दूरयाताघौघाराश्न्याको । कृष्णो मायावीनिर्व्वेदाभावो ॥

सम्मोहित । त्रि० जातसम्मोहे । सम्यङ्मोहविषयीकृते ॥ स्वरूपावरणेनविक्षिप्ते ॥

सम्यग्ज्ञानम् । न० एकरूपेणावे । औपनिषदेज्ञाने । यथाभिरूपात् तिज्ञानवस्तुतत्त्वादेकरूपम् । एवंनिर्विशेषचैतन्यात्मकोऽहमिति

ज्ञानम सम्यग्ज्ञानम् ॥
सम्यगदर्शनम् । न॰ अययात्मदर्शने । आप्तोपदर्शिभ्यामवधारितेऽयया त्मदर्शने ॥ ज्ञोयान स्यदत्वादात्म्यैकत्वबुद्धिरेवसम्यगदर्शनमिथ्या दुर्भाग्यज्ञानो ॥
सम्यक् । अ॰ इष्ठे ॥ पयाप्तायाम् ॥
सम्यक् । त्रि॰ मनोज्ञे ॥ सङ्गते ॥ सत्यवचने । कृते ॥ समयादिषू न्ये ॥ अर्थेनसङ्गसम्यगश्नाति सङ्ग च्छतयिति सम्यक् । अच्॰ च ट्विगादिना॰ क्विन् । राम समी तिसम्यादेश ॥
सम्यगव्यय । पुं॰ आयतुरीयाश व्यये ॥
सम्राट् । पु॰ राजसूययागकर्त्तरि । राजसूयिनि । चतुरब्धसीमाव च्छिन्नायाभूमेरीश्वरे । चक्रवर्त्ति नि । सार्वभौमेनृपवरे ॥ द्वादश राजमण्डलस्येश्वरे ॥ क्रियतपरि माणायाभूमेराज्ञोनृपान्येभृत्यव दाज्ञयाशास्ति॰ तस्मिनन्पि । राज्ञयाज्ञयाशासके ॥ यथाह येनेष्टराजसूयेन॰ मण्डलस्येश्वर श्च य ! शास्तियश्चाज्ञयाराज्ञ स सम्राडित्यमर ॥ सम्यक्॰ राज ति ॥ राज्॰ । क्विप् । मोराजि सम : क्वौ ।
सयावसानम् । न॰ तीर्थविशेषे ॥

सयोनि । पु॰ इन्द्रे ॥ त्रि॰ समा नयोनौ ॥
सर । पु॰ काटूरे । दध्यग्रे । द ध्युत्तरे । दध्नउपरिस्थमाने ॥ ग तौ ॥ शोधे ॥ लवणे ॥ निर्भरे ॥ नीरे । जले ॥ शरावरे ॥ त्रि॰ सारके । भेदके ॥ सरति । सृ॰ । अच् । दध्नस्तूपरिभागो घनः स्नेहसमन्वित । सनोक्तसरइत्युक्तोदधोमण्डस्तुमस्तुवित ॥ सर स्वादुगुरुर्वृष्योवातवह्निप्रणाशन सोम्ब्लोबस्तिप्रथमन पित्तश्लेष्मवि वर्द्धन ॥
सरकाक । पु॰ हसे ॥
सरकाकी । स्त्री॰ वरटायाम् । हस्याम् ।
सरक । पु॰ न॰ शीधुपाने । शीधु पाने ॥ इक्षुशीधुनि ॥ अच्छिन्ना ध्वगपङ्क्तौ । अच्छिन्नाध्वगाना पङ्क्तिर्यस्मिन । सरक॰ सङ्क॰ इ॰ भा॰ प्र॰ वर्त्मनि ॥ न॰ ग गने । आकाशे ॥ तीर्थविशेषे ॥ सरसि ॥ त्रि॰ गन्तरि । गति शोलि ॥ स्त्रियते । स्वङ्गतौ । क्व आदिभ्य॰ सज्ञायाबुन् ॥ सरति । सृगतौ । प्रसृत्य समभिहारेवु न्॰ वृत्तिबाधुन ॥
सरघा । स्त्री॰ मधुमक्षिकायाम् ॥ रङ्घणम् । रधिगतौ । स्वनोघचे

तिचित्करणादन्येभ्योऽपीति च

वा गमशास्त्रस्यानित्यत्वान्नुम् । सड

रचिणगत्यावर्त्तते ।

सरलम् । न॰ नवनीते ॥

सरजा । स्त्री॰ मलिहायाम् । रज

स्वलायाम् ॥ इ॰ वि॰ शेष ॥

सरट् । पु॰ वायौ ॥ वारिदे ॥ सर

घायाम् ॥ सरति । ह॰ । सर्त्त

रटि ॥

सरट । पु॰ कृकलासे । सरति ।

सृ॰ । शकादिभ्योऽटन् ॥

सरटि । पु॰ वायौ ॥ मेघे ॥

सरटु । पु॰ सरटे ॥

सरणम् । न॰ गमने ॥ लोहमले ॥

सरतेरनेकोल । स॰ । गुपच्

क्ष्म्येच्यादिना युच् ॥ धावने ॥ भा

वे ल्युट् वा ॥

सरणा । स्त्री॰ गन्धालिकायाम् ।

प्रसारण्याम् ॥ विवृतायाम् ॥ स

रति । सृ॰ । बाहुलकात् युच्

। टाप् ॥

सरणि । स्त्री॰ पङ्क्तौ ॥ मार्गे ।

पद्धतौ । पथने ॥ सरन्त्यनया ।

सृगतौ । अर्त्तिसृधृधमीत्यनि ॥

सरणी । स्त्री॰ कटभरायाम् ॥ प

थि । पङ्क्तौ ॥ ङीप् ॥ सर

णाद्व॰ ऋतिहिमगिरिप्रसिद्धेनिष्पद्

यामविशेषे ॥

सरण्ड । पुं॰ धूर्त्ते ॥ सरटे ।

भ पक्षिविशेषे ॥ सरति । सृ॰ ।

पण्डमकृषभृञ्जसृभ्यण्डन ॥ का

मुके ॥ खगे ॥

सरण्यु । पु॰ वारिवाहे ॥ मात

रिश्वनि ॥ सरति । सरन्ति वा ।

सृ॰ । यजुयजिभ्योऽन्युजागमश्च

सृत्यन्युच् ॥ सरण्यु शीघ्रगामी

ति वेदभाष्यम् ॥ यमे ॥

सरत् । पु॰ तन्तौ ॥ सूत्रे ॥

सरथ । वि॰ रथेनसहवर्त्तमाने ॥

सरद्वान् । पुं॰ गौतमसुतौ ॥

सरपत्रिका । स्त्री॰ पद्माकरे ॥

सरभसम् । त्रि॰ ससत्वरे ॥

सरमा । स्त्री॰ कुक्कुर्याम् ॥ देवशुन्या

म् ॥ राक्षसीभेदे । विभीषणस्यप

त्न्याम् ॥ सरति सृ॰ । बाहुल

कादम ॥ कश्यपपत्नीविशेषे ।

अमरादौनामाति'र । वि॰ स्त्री

युते ।

सरयु । पु॰ पवने । वाते ॥

सरयु । स्त्री॰ नदीविशेषे ॥ सरति

। सृ॰ । सर्त्तेरयु ॥

सरयू । स्त्री॰ नदीप्रभेदे । सरति

। सृ॰ । सर्त्तेरयुरित्यके ॥ सरयू

सलिलं लघु स्वादु रुचिप्रदायकम् ॥

सरल । पु॰ पीतद्रौ । पूतिकाष्ठे

॥ अस्यगुणाः । सरलो मधुरस्ति

क्तः कटुपाकरसो लघुः । स्निग्धो

ष्णः कर्णकण्ठाक्षिरोगरक्षोहरः ;

स्मृत ॥ कफानिलखेदघ्नक्षा
सालक्षीतवापह ॥ इति ॥ देव
दारुविशेषे ॥ शुद्धे ॥ अग्नौ ॥ स
रति । सृ० बाहुलकादलच् । तथा
दित्याहकल । बाहुलकाङ्गव ।
॥ त्रि० उदारे ॥ ऋजौ । अवक्रे
॥ यथा । सरलाविरलायन्ते घनाय
कोकिलद्रुमाः ॥ नवमीनवपुष्पा
गामस्मिन् स सारकानने ॥

सरलद्रव । पु० हवधूपे । श्रीवेष्टे ॥
सरलस्य देवदारोः द्रव ॥

सरला । स्त्री० सर्वानुभूतौ । त्रिपुटा
याम । चिरति । श्वेतत्रिवृदिति
ख्यातौषधौ ॥ सरति । सृ० । बा
हुलकात् कलन् । टाप् ॥

सरलाङ्ग । पु० श्रीवेष्टे ॥

सरलाधिका । स्त्री० सौनेय्याम् ॥

सर । न० नीरे ॥ तडागे । स ज्ञा
नजोभयजलाश्रये ॥ अस्य जलगुणा
। सारस लघुरुच्याग्नमल्प स्वादुक
षायवदिति ॥ देवखातजलाश्रये ॥
क्रियते । सृगतौ । कर्मण्यसुन् ॥

सरसम् । न० सरसि ॥ रसवतिभासे
॥ त्रि० रसस युक्ते ॥

सरसम्रतम् । न० सुग्राम् । त्रि
कर्ष्टे ॥

सरसा । स्त्री० द्राक्षायाम् ॥ रसविशि
ष्टायाम् ॥

सरसिजम् । न० पद्मे ॥ सरसिजातं
म् । अलजनने० जनीप्रादुर्भावे ॥
सप्तम्यांजनेर्ड । तत्पुरुष इति०
ङेरलुक् ॥

सरसी । स्त्री० आसारे । सरसि ॥
त्रियते । सृ० । कर्मण्यसुन् ।
गौरादित्वान्ङीष् ॥ प्रकृतिच्छ
न्द० २१ प्रभेदे ॥ तल्लक्षणोदाह
रणं यथा । नजभजजाजरौयदि त
दागदितासरसीकवीश्वरैः ॥ वि
कुरकलापपथे वलकृतप्रमदाशुलसद्र
सोर्मिषु० स्फुटवदनाम्बुजासुविल
सद्भुजवालमृणालवल्लिषु । कुचयुग
चक्रवाकमिथुनानुगतासु कलाकु
तूहली० व्यरचयदच्युतोव्रजमृगीन
यनासरसीषु विभ्रमम् ॥

सरसीक । पु० सारसपक्षिणि ॥

सरसीरुहम् । न० पद्मे । नलिने ।
सारसे ॥ सरस्यां रोहति । रुह० ।
इगुपधेति क । तत्पुरुषे कृतीत्य
लुक् ॥

सरस्वान् । पु० सागरे । अर्णवे ॥
नदे । सरोनीर० गतिर्वास्त्यस्मि
न् । भूम्नि मतुप् । तसौ मत्वर्थ इ
ति भत्वान्न पदकार्यम् ॥ त्रि० रसि
के ॥

सरस्वती । स्त्री० वाण्याम् । वाचि ॥
वाग्देव्याम् । पर्यायास्तु । ब्राह्मी
तु भारती भाषा गीर्वाग्वाणी सरस्वती
ति ॥ अस्याध्यान यथा । वाणीम्

पूर्णनिशाकरोज्ज्वलमुखीं कर्पूरकुन्दप्रभां चन्द्रार्द्धाङ्कितमस्तकां निजकरे संबिभ्रतीमादरात्। वीणामक्षगुणं सुधाढ्यकलशं विद्यां च तुङ्गस्तनीं दिव्यैराभरणैर्विभूषिततनुं हंसाधिरूढां भजे॥ नदीविशेषे। नवसमुद्रगायाम्॥ वाक्प्रदायाम्। ब्रह्मसुतायाम्॥ अस्या जलगुणा यथा। सरस्वत्या जलं स्वादु पूतं सर्वरुजापहम्। रुच्यं च दीपनं पथ्यं देहकान्तिकरं लघु॥ सा तु देशभेदेन सप्तनाम्नी यथा। पुष्करे पितामहयज्ञे समाहूता सुप्रभा १ नैमिषे सत्रयाजिभिर्मुनिभिराहूता काञ्चनाक्षी २ गयदेशे गयराजयज्ञ आहूता विशाला ३ उत्तरकोशलायामौद्दालकमुनियज्ञे समाहूता मनोरमा ४ कुरुक्षेत्रे कुरुराजयज्ञे समाहूता ओघवती ५ गङ्गाद्वारे दक्षप्रजापतियज्ञे समाहूता सुरेणु ६ हिमालये ब्रह्मणः पुनर्यज्ञे समाहूता विमलोदा ७ तत्र सप्तसरस्वत्यः समागताः। अतस्तीर्थं सप्तसारस्वतनाम्ना प्रसिद्धमिति महाभारते शल्यपर्व॥ स्त्रीरत्ने॥ गवि॥ नदीषु॥ मनुपत्न्याम्॥ ज्योतिष्मत्याम्॥ ब्राह्म्याम्॥ ओषधौ॥ सोमवल्ल्याम्॥ दुर्गायाम्॥

कुङ्गिगिरिविशेषे॥ सरोऽस्त्यस्याः। सरांसि सन्त्यस्यामिति वा। मतुप्। ङीप्॥ तीर्थविशेषे॥

सरस्वतीसङ्गम। पुं॰ तीर्थविशेषे॥

सरस्वतीसागरसङ्गम। पुं॰ तीर्थविशेषे॥

सरस्वत्यरुणासङ्गम। पुं॰ तीर्थविशेषे॥

सरहस्य। त्रि॰ मन्त्रदेवताध्यानसहिते॥

सरा। स्त्री॰ विवृतायाम्॥ गन्धालिकायाम्। प्रसारण्याम्॥ भरि॥

सराग। त्रि॰ रागसहिते॥

सराव। पुं॰ शरावार्थे। सि॰ कौ॰ भा॰ प्र॰ कुडवद्वयपरिमाणे। मानिकायाम्॥ नृत्याङ्गविशेषे। वर्द्धमानके॥ यथा। करसरोजस्थसरावनागारवीथिषु। भिक्षार्थमटनप्रायारोप्य नाट्यकौशलैरिषु॥ सरणम्। सृ॰। महोरप्। सरतिवा। अच्। सरसं राशाऽवति। अव। अण्॰ अन्ता॥

सरिः। पुं॰ स्त्री॰ निर्झरे। उत्से॥ सरणम्। सृ॰। इन्॥

सरिका। स्त्री॰ हिङ्गुपत्र्याम्॥

सरित्। स्त्री॰ नद्याम्। तरङ्गिण्याम्॥ सरति। सृ॰। हृसृरुहियुषिभ्य इतिरिति॥ सू॰॥

सरितांनाथ। ⎫
सरिताम्पति। ⎭ पुं॰ समुद्रे॥

सरितांवरा । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥ यथा । त्वं देवसरितानाथ त्वं देवि सरितांवरे । उभयोः सङ्गमेजा त्वाम् स्वामितुरितानिवै ॥ इति गङ्गासागरसङ्गमस्नानमन्त्रः ॥

सरित्पति । पुं॰ समुद्रे । पारावारे । सरितांपति ॥

सरिद्वरा । स्त्री॰ गङ्गायाम् । विष्णुपद्याम् ॥ सरित्सुवरा ॥

सरिन्नाथ । पुं॰ समुद्रे ॥

सरिमा । पुं॰ अनिले । वायौ ॥ सरति । सृ॰ । हृभृधृसृस्तृशृभ्य इमनिच ॥

सरिलम् । न॰ सलिले । जले ॥ रलयोरैक्यम् ॥

सरिषप । पुं॰ सर्षपे । कटुस्नेहे ।

सरी । स्त्री॰ निर्झरे ॥

सरीसृप । पुं॰ सर्पे । पृदाकौ । आशीविषे ॥ कुटिलं सर्पति । सृ॰ । नित्यंकौटिल्ये गताविति यङ् । पचाद्यच् यङोऽचिचेति यङोलुक् ॥ वृश्चिकादौ ॥

सरीसृपन् । त्रि॰ अतिशयेनचलति ॥

सरूप । त्रि॰ सदृशे ॥ समानं रूपमस्य । ज्योतिर्जनपदेतिसमानस्य स ॥

सरोजम् । न॰ अब्जे । पद्मे ॥ सरसिजातम् । जनी॰ सप्तम्यांजनेर्डः । तत्पुरुषेकृतिबहुलमिति लुक् ॥

सरोजखण्ड । पुं॰ पद्मवने ॥ सरोजानांसमूहः । कमलादिभ्यः खण्डः ॥

सरोजन्म । न॰ पद्मे ॥

सरोजी । पुं॰ ब्रह्मणि । सुरज्येष्ठे ॥ लोकनाथे । बुद्धभेदे ॥

सरोजिनी । स्त्री॰ कमलाकरे । पद्मखण्डे ॥ पद्मे ॥ कासारे ॥ सरोजानिसन्त्यस्याम् । पुष्करादिभ्यो देशे इनि ॥

सरोत्सव । पुं॰ सारसखगे ॥

सरोध । त्रि॰ रुद्धे ॥ रोधेनसहवर्त्तमानः ॥

सरोरुट् ।) पुं॰ अम्बुजे ॥
सरोरुहम् ।) न॰

सरोरुहासन । पुं॰ ब्रह्मणि । कमलासने ॥

सरोवर । पुं॰ पद्माकरे । तडागे ॥

सर्ग । पुं॰ स्वभावे ॥ निर्मोचे ॥ निर्मोचस्त्यागः मोक्षाभावोवा । मोक्षाभावेयथा । इहैवतैर्जितः सर्गोयेषांसाम्येस्थितंमनः ॥ निश्चये ॥ यथा । एषचाबकस्य यदिसर्ग एषतेः इति ॥ अध्याये ॥ मोहे ॥ उत्साहे ॥ अनुमतौ ॥ सृज्यते । सृज विसर्गे । कर्मणिघञ् ॥ सृष्टौ ॥ यथा । सर्गश्चप्रतिसर्गश्चेति ॥ सौमारस्यापर्प्रधानप्रवर्त्तमानबहुत्वादिभेदे पुराणेषुविस्तरेणोक्तः ॥ द्वैतप्रपञ्चे । स्थूलदेहोत्पत्तौ । अचे

तनसृष्टौ ॥ सम्यन्ते येषुसृष्ट्या : प्राणिनोऽनेनेति व्युत्पत्त्या० पृथिव्यादि लोका सर्ग पदवाच्याश्च । अथो कृतगुणक्षोभान्महतस्त्रिवृतोऽहम् । भूतसर्ग इन्द्रियार्थानासम्भव सर्ग उच्यते । इतिश्रीविष्णु भागवतम् ॥

सर्गक्रम । पु० प्रकृतेर्महदाद्युत्पत्ति क्रमे ॥ यथा । प्रकृतेर्महतस्ततोऽहङ्कारस्तस्माद्गणस्तु षोडशकः । तस्मादपि षोडशकात्पञ्चभ्य पञ्चभूता नीति ॥ सर्गस्योत्पत्ते क्रम ॥

सर्गबन्ध । पु० महाकाव्ये ॥ सर्गा णांबन्धोयत्र ॥

सर्ज्ज । पु० सालवृक्षे । सर्जश्च० इतिख्याते ॥ सृजति । सृजेरिगुप धेतिकः ॥

सर्ज्जक । पु० पीतसाले । असने । अश्वकर्णे । विजयसार० इ० भा० प्र० वृक्षे ॥ सृजति । सृजवि सर्गे । ण्वुल् । यद्वा । सर्ज्जति । अर्जअर्जने ण्वुल् ॥ वि० सृष्टिक र्त्तरि ॥

सर्ज्जगन्धा । स्त्री० रास्नायाम् ॥

सर्ज्जतैलम् । न० सर्ज्जनिर्य्यासे । रालतेल इ० भा० ॥ तैलसर्ज्जरसोद्भूतं वि स्फोटव्रणनाशनम् । कुष्ठपामाक्रमि हरंवातश्लेष्मामयापहम् ॥

सर्ज्जनम् । न० विसर्ज्जने ॥ सृ ष्टौ ॥

सर्ज्जनिर्यास ।
सर्ज्जमणि । } पु० राले । धूनके

सर्ज्जरस । पु० धूनके । यक्षधूपे । सर्ज्जश्चसालस्तद्रस ॥ बाह्यभाषाइ विशेषे ॥

सर्ज्जि ।
सर्ज्जिका । } स्त्री० } सर्ज्जिकाक्षारे । सर्ज्जी० इ० भा० प्र० सर्ज्जिकाल्पगुणातस्माद्विशेषा द्गुल्मशूलहृत् । तस्मात० यवक्षा रात ॥

सर्ज्जिकाक्षार । पु० कापोते । सुवर्चले । सौवर्चले । रुचके । सज्जी० साजी० इ० भा० प्र० सर्ज्जिकारजस क्षार । शाकपा र्थिवादि । सर्ज्जिकाद्रव्यात्क्रिय माण क्षारइत्यर्थः ॥

सर्ज्जिक्षार । पु० }
सर्ज्जी । स्त्री० } सर्ज्जिकाक्षारे ॥

सर्ज्जू । स्त्री० वणिजि । विद्युति । सर्ज्जति । अर्जअर्जने । कृ पर्वमि तनिधनिसर्ज्जिखर्ज्जिभ्यऊ ॥ अभिसारे ॥ हारे ॥

सर्ज्य : । पु० सर्ज्जरसे ॥

सर्प्प । पु० अहौ । नागेश्चोपकृष्टे । अष्टमप्रकारा यथा । सर्प्प, पृदा कुभुजगोभुजङ्गोहिर्भुजङ्गम । आशीविषोविषधरश्चक्रीव्याल . स रीसृप ॥ कुण्डलीगूढपाच्चक्षु श्रवा काकोदर फणी । दर्वीकरोदीर्घ

र्वपृष्ठोद्दन्दशूकोविलेशय ॥ उरग पन्नगोभोगोजिह्मग पवनाशनकुति ॥ सर्पति । सृपस्तगतौ । पचाद्यच् ॥ नागकेशरे असंयुतरोरिणिक्केच्छ जातिविशेषे ॥ पञ्चमात्रस्य द्वितीय भेदे ऽ । ऽ । ॥ षण्मात्रस्यषष्ठप्रभेदे । ॥ ऽऽ । ॥ सर्पणे । गमने ॥

सर्पकङ्कालिका । स्त्री॰ वृक्षभेदे ॥ सर्पकङ्कालिका॰ तीक्ष्णा॰ विषदंष्ट्रा॰ विषापहेतिपर्याया ॥

सर्पकङ्काली । स्त्री॰ सहायाम । सर्पकङ्कालिकायाम ।

सर्पगन्धा । स्त्री॰ अहिभुजि । रक्तपत्रिकायाम ॥ वृक्षविशेषे । कुलाकी॰ सर्पगन्धाचरसनाचपलङ्कषेति पर्याया ॥

सर्पघ्न । पु॰ समष्टिगन्धनुजौ ॥

सर्पघातिनी । स्त्री॰ सर्पकङ्काल्यी भेदे । सर्पसहायाम् । सर्पाङ्ग्या ॥

सर्पन् । त्रि॰ गच्छति ॥

सर्पहा । पु॰ नकुले ॥ दृ॰ हे॰ न्द्र॰ ॥

सर्पदंष्ट्र । पु॰ दन्तोदर्ये ॥

सर्पदंष्ट्रा । स्त्री॰ वृश्चिकाल्याम् ॥

सर्पदंष्ट्रिका । स्त्री॰ अजशृङ्ग्याम् ॥

सर्पदण्डा । स्त्री॰ सैंहल्याम ॥

सर्पदण्डी । स्त्री॰ गोरक्ष्याम् ॥

सर्पदन्ती । स्त्री॰ नागदन्त्याम् ॥

सर्पदमनी । स्त्री॰ वन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥

सर्पनाशा । स्त्री॰ सर्पघातिन्याम् ॥

सर्पनिर्मोचन । पु॰ धूपविशेषे ॥ यथा॰ कार्पासास्थिभुजङ्गस्तलयानिर्मोचनं भवेत् । सर्पनिर्मोचनोधूप॰ प्रशस्त सततगृहे ॥

सर्पपुष्पी । स्त्री॰ नागदन्त्याम ॥

सर्पफणज । पु॰ सर्पफणजात मणौ ॥

सर्पभुज् । पु॰ मयूरे ॥ सर्पान् भुङ्क्ते । भुज॰ । क्विप् ॥ द्विमुखाहौ ॥ त्रि॰ सर्पभक्षके ॥

सर्पराज । पु॰ अहिराजे । वासुकौ ॥ सर्पाणांराजा । राजाह सखिभ्यष्टच ॥

सर्पलता । स्त्री॰ नागवल्ल्याम् ॥

सर्पविद्या । स्त्री॰ गारुडे ॥ सर्पाणांविद्या ॥

सर्पसत्रम् । न॰ जनमेजयारब्धे सर्पनाशकेयज्ञविशेषे ॥

सर्पसत्री । पु॰ जनमेजये ॥

सर्पसहा । स्त्री॰ सर्पघातिन्याम ॥

सर्पसुगन्धा । स्त्री॰ रास्नायाम् ॥

सर्पहा । पु॰ नकुले ॥ दृ॰ हे॰ न्द्र॰ ॥

सर्पाक्षम । न॰ रुद्राक्षे ॥

सर्पाक्षी । स्त्री॰ कन्दविशेषे । गन्ध

नाकुल्याम् ॥ सर्पविशेषे गण्डा
ल्याम् ॥ अस्या गुणाः । सर्पाक्षी
कटुकातिक्ता सोष्णा क्रिमिनिकृन्त
नी । वृश्चिकोन्दुरुसर्पाणां विषघ्नी
व्रणरोपणीति ॥ सर्पमक्षति । अ
क्षू व्याप्तौ । कर्मण्यण् । ङीप् ॥
सर्पाक्षीनागफणीतिभावमिश्रः ॥

सर्पाख्य । पुं० मञ्जिष्ठकन्दभेदे । ना
गकेसरे । त्रि० सर्पनामके ॥

सर्प्पाङ्गी । स्त्री० सर्प्पघातिन्याम् ॥
सैंहल्याम् । रास्नायाम् ॥

सर्प्पादनी । स्त्री० व्यालगन्धायाम् ॥

सर्प्पाराति । पुं० गरुडे ॥ सर्पाणा
मरातिः ॥

सर्प्पारि । पुं० नकुले ॥

सर्प्पावास । पुं० श्वेतचन्दने ॥ पा
ताले ॥ सर्प्पाणामावासः ॥ वल्मी
किर्वा ॥

सर्प्पाशन । पुं० मयूरे ॥

सर्प्पाश्रय । पुं० नागकेशरे ॥

सर्प्पिणी । स्त्री० सर्पस्त्रियाम् ॥

सर्पिर्दर्वी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

सर्प्पिः । न० आज्ये । घृते ॥ सर्प
ति । सृप् । अर्चिशुचिहुसृपिछा
दिछर्दिभ्य इसिरितीसि ॥

सर्प्पी । स्त्री० सर्पिण्याम् ॥ जातित्वा
न् ङीष् ॥

सर्प्पेष्टम् । न० श्रीखण्डचन्दने ॥

सर्प्पः । पुं० गमने ॥ सरति । सृ०
। अर्त्तिस्तुसुहुसृक्षितिमन् ।

सर्व्व । पुं० ईश्वरे । शिवे । हरे ॥
विष्णौ । हृषीकेशे । हरौ ॥ यथा
। असतश्च सतश्चैव सर्वस्य प्रभवाप्य
यात् । सर्वस्य सर्वदा ज्ञानात् सर्व
मेतं प्रचक्षते ॥ असतः कारणात्म
कस्य सतः कार्यात्मकस्य सर्वस्य
प्रपञ्चस्य प्रभवाप्ययात् उत्पत्तिप्रलय
स्थानत्वात् । तथा अमर्षोपादानत
या सर्वात्मकत्वात् सर्व इत्युच्यते इ
त्यर्थः ॥ सर्वति । सर्व हिंसाया
म् । इत्यत सर्वगताविच्छेत्यन्ये ।
वशयोरभेदात् । पचाद्यच् । सरति
। सृ गतौ । सर्वनिघृष्वेतिसाधुर्वा
सृतमनेन विश्वं वा । पूर्ववत् ॥
न० । नामरूपात्मके जगति । त्रि०
। विश्वस्मिन् । समस्मिन् । अशे
षे । निरविशेषे । । कृत्स्ने । यथा
। सर्वरत्नमयो मेरुः सर्वाश्चर्यमय
नभः । सर्वतीर्थमयी गङ्गा सर्वदे
वमयो हरिरिति वह्निपुराणम् ॥

सर्व्वसहा । स्त्री० वसुमत्याम् । भूमि
। भूमौ ॥ सर्वं सहते । षहमर्षणे
। पूः सर्वयोर्दारिसहोरितिखच् । अरुर्द्वि
षदिति मुम् ॥ सर्वसहा वसुमती स
हते न त्विदं वयम् । अकार्य्यपादपा
तत्वदीपतापत्तये वच ॥ सती भूमौ
निराधारो दीपो नसंस्थाप्य ॥
त्रि० सर्वसहिष्णौ ॥

सर्वकर्त्ता । पुं॰ स्रष्टरि । ब्रह्मणि ॥

सर्वकर्म्मसन्न्यास । पुं॰ देहादिव्यापाराणामविद्ययात्मन्यध्यस्तानां विद्यया बाधे ॥ सर्वकर्म्मणां सम्यङ्न्यासः ॥

सर्वकर्म्मीण । त्रि॰ पुरुषे ॥ सर्वं कर्म्माणि व्याप्नोति । ततसर्वादेरिति ख ॥

सर्वकेशी । पुं॰ नटे ॥ सर्वकेशोऽस्यास्ति । सर्वादेश्चेति॰ इनि ॥

सर्वचार । पुं॰ बहुचारे । महाचारे । सावनङ्॰ भा॰ प्र॰ । मलवस्त्रविशोधने ॥

सर्वग । पुं॰ शङ्करे ॥ ब्रह्मणि । विभौ ॥ आत्मनि ॥ सर्वं गच्छति । गम्लृ॰ । अन्तात्यन्तेति ड ॥ न॰ सलिले ॥ त्रि॰ सर्वगामिनि ॥

सर्वगत । त्रि॰ विभौ ॥ सर्वानुस्यूतसम्भावे ॥ यच्च किञ्चिज्जगत्यस्मिन् दृश्यते श्रूयतेऽपि वा । अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थित ॥ सर्वगतत्व सर्वाव्यवधानमावमिति व्याख्यातारः । व्यापित्वमितियावत् ॥

सर्वगन्धम् । न॰ कुङ्कुमादिगन्धद्रव्यवृन्दे ॥ यथा । कुङ्कुमागुरुकर्पूरकस्तूरीचन्दनेषु ॥ चतुर्जातकादौ । यथा ॥ चतुर्जातककर्पूरकक्कोलागुरुकुङ्कुमम् । लवङ्गसहितश्चैव सर्वगन्धविनिर्द्दिशेदिति ॥

सर्वगा । स्त्री॰ प्रियङ्गौ ॥

सर्वग्रान्थ । पुं॰)
सर्वग्रन्थिकम् । नं॰) पिप्पलीमूले ॥

सर्वङ्कष । त्रि॰ खले ॥ सर्वङ्कषति । कषहिंसायाम् । सर्वकूलाभ्रेतिखच् अरुर्द्विषदिति मुम् ।

सर्वजनीन ।)
सर्वजनीय ।) त्रि॰ सार्वजनिके ॥ सर्वस्यासौ जनश्च । पूर्वकालैकेति तत्पुरुष । सर्वजनाय हित । सर्वजनात् ख ख । षष्ठीतत्पुरुषात् छ ॥

सर्वजित् । पुं॰ वत्सरविशेषे ॥ तत्फलं यथा । उद्धतोऽश्वर्थमेवोऽज्ज नैवोपजायते । महार्घं सर्वजिद्वर्षे सर्वमेव वरानने ॥ त्रि॰ सर्वजयकर्त्तरि ॥

सर्वजीव । पुं॰ ईश्वरे । सर्वान् जीवयति । जीव॰ । अच् ॥

सर्वज्ञ । पुं॰ शिवे । ईश्वरे ॥ सर्वं जानाति । सर्वविषयावच्छिन्नैतन्यलक्षणज्ञानवानिति । ज्ञा॰ । आतोऽनुपसर्गे क ॥ यद्वा । सर्वं ज्ञायतेऽस्मात्मन सर्वस्यापरोक्षत्वात् ॥ यद्वा । सर्वज्ञायस्मात॰ सर्वज्ञायेन वा ॥ सर्वज्ञासौ स्त्रश्चेति वा ॥ आनन्दमये ॥ यथा । अशेषप्राणिबुद्धीनां वासनास्तत्र संस्थिता । ता

भि क्रोडीकृतं सर्व्वं तेन सर्व्वबुद्धि रिति ॥ तत्र । सौषुप्तेऽज्ञानेकार संभूते कार्य्यभूतानां सर्व्वप्राणिबुद्धीनां संस्कारा निवसन्ति । ताभिर्वासनाभिः सर्व्वं जगत् । क्रोडीकृतम् । विषयीकृतम् । तेन सर्व्वबुद्धिवासनाश्रयत्वेनोपाधिकत्वेन सर्व्वज्ञत्वमुच्यतेऽस्येत्यर्थः ॥ परमार्थपण्डिते ॥ जिनेन्द्रे ॥ बुद्धे । सुगते । त्रि । सकलज्ञातरि ।

सर्व्वज्ञत्वम् । न । सर्व्वज्ञतायाम् ॥ परमार्थतोऽसत्त्वेऽपि चैतन्यस्याध्यासिकसत्त्वसाम्येन तदारोपसर्व्वविभासकतायाम् ।

सर्व्वज्ञा । स्त्री । दुर्गायाम् । सर्व्वज्ञासर्व्ववित्त्वात् ज्ञानितयाख्याति कथ्यते । इति देवीपुराणम् ॥

सर्व्वज्ञानविमूढ । त्रि । सर्व्वकर्म्माणि । अकर्म्माणि । सगुणनिर्गुणं च । यज्ज्ञानं त्रिविधम् । प्रमाणतः प्रमेयतश्च । प्रयोजनतश्च तत्र मूढः । सर्व्वप्रकारेणायोग्यः ॥

सर्व्वतःपाणिपादम् । न । ब्रह्मणि ॥

सर्व्वतःशुभा । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ।

सर्व्वतःश्रुतिमत् । न । ब्रह्मणि ॥

सर्व्वतन्त्रम् । न । सकलशास्त्रे ॥

सर्व्वतन्त्रसिद्धान्त । पुं । गौतमोक्तसिद्धान्तविशेषः ॥ तथाहि । सर्व्वतन्त्राविरुद्धस्तन्त्रेऽधिकृतः सर्व्वतन्त्रसिद्धान्त ॥ अस्यार्थः । सर्व्वतन्त्राविरुद्धः । सर्व्वशास्त्राभ्युपगत इति यावत् । वस्तुतो यथाश्रुतपरार्थः । अन्यथा । तन्त्रेऽधिकृतस्येत्यस्य वैयर्थ्यापत्तेः । अतएव घ्राणादेरसद्गुणत्वमपि सर्व्वतन्त्रसिद्धान्त । न च तन्त्रेऽधिकृत इति स्पष्टार्थं लक्षणे तु न देयमेवेति वाच्यम् । मनस इन्द्रियत्वस्यापि सर्व्वतन्त्रसिद्धान्ततापत्तेः । न्यायसूत्र इन्द्रियलक्षणाभावात् । वादिप्रतिवाद्युभयाभ्युपगत कथानुकूलार्थं स इति वदन्तीति । २८ ॥

सर्व्वतः । अ । समन्ततोऽर्थे ॥ सर्व्वस्मात् । पञ्चम्यास्तसिल् ॥

सर्व्वतापन । पु । कामदेवे ॥ त्रि । सर्व्वतापके ।

सर्व्वतिक्ता । स्त्री । काकमाच्याम् ॥

सर्व्वतीर्थवरहृद । पु । तीर्थविशेषः ॥

सर्व्वतोभद्र । पु । चित्रकाव्यविशेषः ॥ तदुदाहरणम् यथा ।

स	का	र	ना	ना	र	का	स
का	य	सा	द	द	सा	य	का
र	सा	ह	वा	वा	ह	सा	र
ना	द	वा	द	द	वा	द	ना

॥ अस्यार्थः ॥

पुनः क्रीडयैव सेना । सकारा स

यन्त्रा सौत्राहा • नाना • नाना
विधाश्च • यैः घोरा घरीयास
मूहा • तेषाकासा • गतिभेदा •
काया • विग्रहाश्च • तेषासाद्
दूर्ति • कृतिसाद्दा • नाशका
रका सायकायस्यासात्रिका ।
रसेन • रागेण • भाववेयस्य •
सा • रसाद्रवा • रथरागिण्यीत्यर्थ ।
वाहसाराणांनाहश्रेष्ठाणा • येनाद्रा
द्रूपादिघोपा तेषाशाद् कालईद्
दूर्ति • कृतिपाद्दानि • तै सहका
लक्षायमानानिसाद्नानि • वद्यानि •
यन्त्रासा • वाहरिनाद्शाद्दशाद्
वा । अतएवतेषातुल्यतोक्तिरतिश
योक्ति । सर्वतोभमणात्सर्वतोभ
द्राख्यश्चित्रवन्ध । अतएवदण्डी ।
तदिद सर्वतोभद्रमभ्रमद्यदि रूर्व
तद्भूत ॥ जिन्वे ॥ विष्णा • यै ॥ व्
हविशेषे । सर्वतोभद्रमच । सर्वतो
भद्र यस्याः । न • देवीद्यानविशे
षे । ऋषीणाम् ब्रतप्रतिष्ठादिपूजा
धारमण्डलविशेषे ॥ तत्त्वसारादि
तन्त्रेषु द्रष्टव्यम् । पु • न • ईश्वर
सद्मविशेषे । चतुर्द्वारालिन्दशोभि
राजगृहान्तरे ॥ चतु ' भालचतु
र्द्वार सर्वतोभद्रमस्तिनद्युक्तं ।
सर्व्वतोभद्रा । स्त्री • गम्भार्याम् ॥ न
टयोषिति ॥ सर्वतोभद्र यस्याः • ॥
सर्वतोमुख ' । पुं • विभौ । ब्रह्मणि ॥
उदके । रुद्रे । शिवे ॥ त्वेदन्ते ।
आत्मनि ॥ अग्नौ ॥ ब्राह्मणे ॥
स्वर्गे न • आप्ये ' न • जले ॥ आ
काशे । खे ॥ सर्वतोमुखोन्यस्य ।
सर्वदिग्गमनात् ॥
सर्व्वत्र । अ • सर्वस्मिन्काले ॥ सर्व
स्मिन्देशे ॥ सर्वस्यान्दिशि ॥ सम
स्त्यात्मन् ॥ सर्वत्रखलुदृश्यन्ते साध
वोधर्मचारिण । शूरा शरण्या
सौमित्रे तिर्यग्योनिगतेष्वपि ॥
सर्व्वग । पु • वायौ ॥ त्रि • सर्व
व्यापिनि ॥ सर्वकारणे ॥ सर्वंगच्
छति । गम्लृ • । डप्रकरणे सर्वत्र
पन्नयोरुपसङ्ख्यानात् ॥
सर्व्वगामी । पु • अनिले ॥ त्रि •
सर्वदिग्देशकालेषुगमनकर्त्तरि ।
सर्व्वसमदर्शन । त्रि • सर्व-
स्मिन्नरिमित्रादौसमदर्शनयस्य त
स्मिन् ॥
सर्व्वथा । अ • हेतौ ॥ वाढे ॥ सर्व्व
प्रकारेणेत्यर्थे ॥ सर्वैः प्रकारैः ।
प्रकारवचनेथाल् ॥ यथा । विद्यते
नखलुकश्चिदुपाय सर्वलोकपरि
तोषकरोय । सर्वथास्वहितमाच
रणीय किङ्करिष्यतिजनोबहुजल्प ।
। प्रतिज्ञायाम् ॥ भृशे ॥
सर्व्वथावर्त्तमान ' । त्रि • सर्वथाप्रा
रब्धकर्म्मवशाद्धिधर्मातिक्रम्यवर्त्त-
माने

सर्व्वदमन । पु॰ शकुन्तलातनय॰ भरते ॥ कार्त्तवीर्य्ये ॥

सर्वदर्शन । पु॰ विष्णौ ॥ सर्वाणिदर्शनात्मकान्यक्षीणियस्यसर्वात्मकत्वात् ॥

सर्व्वदर्शी । पु॰ विष्णौ ॥ सर्वथा प्राणिनांकृताकृतमर्थंपश्यतिस्वाभाविकेनबोधेनेतितथा ॥ बुद्धे ॥ त्रि॰ सर्व्वज्ञे ॥ सर्व्वंद्रष्टुंशीलमस्य सुप्यजातौणिनिस्ताच्छील्ये ॥

सर्व्वदा । अ॰ सर्वस्मिन्काले ॥ सर्वैकान्यकियत्तदः कालेदा ॥

सर्व्वदुःखक्षय । पु॰ मोक्षे ॥ सर्वदुःखानांक्षयोविनाशोऽस्मिन्॰ इतितथा ॥ सर्व्वपीडानाशे ॥

सर्व्वदृक् । त्रि॰ सर्वज्ञे ॥ अखिलपदार्थसाक्षात्कारिणि । सर्वंपश्यति । दृशिर॰ । क्विप् ॥ ईश्वरे ॥ सर्वमतीतानागतादि॰ पश्यतिस्वरूपबोधेनेतितथा । क्विन्प्रत्ययश्चेत्यनयसूत्रेणाश्रयणात् कुत्वम् ॥

सर्व्वदेवमुख । पुं॰ अग्नौ । अग्नौ ।

सर्व्वधन्तम । त्रि॰ सर्व्वस्वधारति हतम ।

सर्व्वधारी । पुं॰ संवत्सरविशेषे ॥ सन् फलं यथा । कीदृशा शालिमुद्गा श्यकाशमाषश्चैव । सुलभं जायतेसर्व्वं जगत्सर्वधारिणि ॥ त्रि॰

सर्व्वधारिणि ॥

सर्व्वधुरावह । पुं॰ सर्व्वधुरीणे ॥ सर्वाचासौधूर्ध॰ सर्वधुरा । पू॰ र्वकालेकसर्वेतिसमास ... पूरियम् । वहतीति॰ ... च् । सर्वधुरायाः वह ...

सर्व्वधुरीण । पु॰ यथवाह ... सर्वभाराणांवाहकेगवादौ । सर्वधुरावहे ॥ सर्वधुरावहति ... सर्व्वधुरादि तद्व

सर्व्वनाम । न॰ सर्वादिपठितेषु शब्देषु ॥ तानियथा । सर्व॰ विश्व॰ उभ॰ उभय॰ डतर॰ डतम॰ अन्य॰ अन्यतर॰ इतर॰ त्वत्॰ त्व॰ नेम॰ सम॰ सिम॰ पूर्व पराऽवरदक्षिणोत्तरापराधराणिव्यवस्थायामसंज्ञायाम् । स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् । अन्तरंबहिर्योगोपसंव्यानयोः । त्यद्॰ तद्॰ यद्॰ एतद्॰ इदम्॰ अदस्॰ एक॰ द्वि॰ युष्मद्॰ अस्मद्॰ भवतु॰ किम्॰ इति ॥

सर्व्वनियन्ता । त्रि॰ परमेश्वरे । चिदात्मनि ॥ परमार्थतोऽसङ्गस्याऽपिचैतन्यस्य॰ आध्यात्मिकसम्बन्धसम्यक्स्वाध्यानद्वारासर्वजीवप्रवर्त्तकत्वेन॰ सर्वनियन्तृत्वमितिज्ञेयम् ॥

सर्व्वन्दम । पु॰ शाकुन्तलेये॰ भ

रते ॥

सर्व्वपथीण । पु॰ सारथौ । सर्व्वपथान्व्याप्नोति । तत्सर्वादेः पथ्यङ्गकर्म्मपत्त्रपात्रं व्याप्नोतीतिख ॥

सर्व्वपथीन । पु॰ रथे ॥ सर्व्वपथान्व्याप्नोति । तत्सर्वादेरितिख ।

सर्व्वपात्रीण । पु॰ ओदने ॥ सर्व्वपात्रं व्याप्नोति । तत्सर्वादेरितिख ॥

सर्व्वपूर्णत्वम् । न॰ सम्भारे ।

सर्व्वभक्ष । त्रि॰ सर्व्वभक्षकर्त्तरि ॥

सर्व्वभक्षा ।) स्त्री॰ गवस्त्र्याम् । छाग्याम् । अजायाम् ॥ इ॰ हे॰ चन्द्रः ॥
सर्व्वभक्ष्या ।)

सर्व्वभूतगुहाशय । पु॰ चिदात्मनि॰ परमेश्वरे ॥ सर्वभूतानांस्थावरजङ्गमानां॰गुहासुबुद्धिषुशेते । शीङो धिकरणेशेतेरित्यच् ॥

सर्व्वभूतप्रणेता । पु॰ लोकात्मनिपरमेश्वरे ॥ यथाह । द्यांमूर्द्धानंयस्य विप्रावदन्ति॰ खन्नेनाभिश्चन्द्रसूर्य्यौ चनेत्रे । दिश ' श्रोत्रे विद्धिपादौ क्षितिञ्चसोऽचिन्त्यात्मासर्वभूतप्रणेता । इति ॥

सर्व्वभूतात्मक । त्रि॰ प्रत्यगभिन्नेपरमात्मनि ॥

सर्व्वभूतात्मभूतात्मा । पु॰ आत्मज्ञानिनि ॥ यथा । अजाजडात्मकं सर्वमात्ममात्रं प्रपश्यति । सएवसर्वभूतात्मभूतात्माप्रोच्यतेबुधैरिति सर्वभूतस्यात्मभूतश्च॰ आत्मास्वरूपमस्यसः ॥

सर्वभूताशयस्थित । त्रि॰ आत्मनि॰ चैतन्यानन्दघनेचिन्मात्रे ॥ सर्वभूतानामाशयेहृदिप्रत्यकरथानिरूपेण॰ प्रत्यगात्मरूपेणावस्थितोय ' सएवस ' ॥

सर्वभृत् । त्रि॰ नामरूपात्मकस्यजगतो धारके॰ पोषके च॰ चिदात्मनि॰ ॥ मायया॰ सदात्मना॰ सर्वङ्कल्पितं॰ धारयति॰ पोषयतिच॰ निरधिष्ठानभ्रमायोगात् । डुभृञ्धारणपोषणयोः । क्विप । तुक् ॥

सर्वमङ्गला । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥ सर्वेभ्य सर्वेषांमङ्गला ॥ सर्वाणिमङ्गलानियस्याइतिवा ॥ सर्वाणिहृद्यस्थानिमङ्गलानिशुभानिच । ददातिचेप्सितांल्लोकेतेनसासर्वमङ्गलेतिदेवीपुराणम् ॥ अपिच । मङ्गलं मोक्षवचनमाशब्दोदातृवाचकः । सर्वान्मोक्षान्याददातितेनसासर्वमङ्गला ॥ हर्षसम्पद्कल्याणेमङ्गलंपरिकीर्त्तितम् । तान्ददातिचयादेवीसाएवसर्वमङ्गला ॥ इ॰ ब्र॰ वै॰ पु॰ ॥ अन्यच्च । सर्वमङ्गलशब्दश्च सम्पूर्णैश्वर्य्यवाचक । आकारोदातृवचनस्तस्मात्सासर्वमङ्गला ॥ ॥ इ॰ ब्र॰ वै॰ पु॰ श्रीकृष्णजन्मखण्डे २७ अध्यायः ॥

सर्व्वमय । त्रि॰ सर्व्वात्मके ॥

सर्व्वमङ्गल्यम् । न॰ कपर्द्दके ॥

सर्व्वमूषक । पु॰ अनेहसि ॥ कालि ।

सर्व्वमेध । पु॰ सर्व्वस्वदक्षिणे॰ विश्वजिदाख्ये । यज्ञे ॥

सर्व्वमारि । पु॰ प्रार्थे ॥ सर्व्वं स्विमर्त्ति । सर्व्वस्वमनुगामनीभृत् कूलिनिर्पातनात् ॥

सर्व्वयोगविनिर्मुक्त । त्रि॰ असक्ते । सर्व्वसम्बन्धविनिर्गते ॥ योगश्चेह सम्बन्धउच्यते । सर्व्वेभ्योयोगाः सम्बन्धास्तेभ्योविनिर्मुक्त. विनिर्गत. ॥

सर्व्वरत्नकम् न॰ कान्तविशेषे ॥

सर्व्वरस । पु॰ सर्ज्जरसे । धूनके ॥ वीणाप्रभेदे । लवणरसे ॥ सर्व्वे रसा । रसपास्वादनं । अद्गणोयस्य । बहु॰ अज्ञा ॥ सर्व्वे रसा यस्मिन्यः परमानन्दे॰ च तस्मिन् ॥ सर्व्वे रसा सुखानि विद्यन्ते यस्मिन्स. ॥ पण्डिते ॥

सर्व्वरसाग्र । पु॰ लवणे ॥ रसस्य सारग्रत्र । रसस्यायङ्गतिश ॥ अ पीरस. रसाग्र । राजदन्तादित्वा । सर्व्वरसाग्र: ॥

सर्व्वरसोत्तम । पुं॰ लवणरसे ॥

सर्व्वर्त्तुपरिवर्त्त. । पुं॰ वत्सरे ॥

सर्व्वलिङ्गी । पु॰ पाषण्डे । वेदवि

रुद्धाचारे॰ सर्व्ववर्णाश्रमचिह्नधारिणि ॥ नाना व्रतधराणानाविधा. पाषण्डिनोमता. सर्व्वचिह्नतानि लिङ्गानि च । सर्व्वाणिलिङ्गानिसन्त्यस्य । अतइनि. ॥

सर्व्वलोह । पु॰ लौहमयबाणे । प्रक्ष्वेडने । समस्तधातौ ॥

सर्व्ववर्णिका । स्त्री॰ गम्भार्याम् ॥

सर्व्ववल्लभ । त्रि॰ सर्व्वप्रिये ॥

सर्व्ववल्लभा । स्त्री॰ असत्यावृनार्याम् ॥

सर्व्ववाच्य त्रि॰ सर्व्वनिन्दावाग्विषये ॥

सर्व्वविक्रयी । पुं॰ प्रतिषिद्धद्रव्याणां विक्रेतरि ॥

सर्व्ववित् । पु॰ परमेश्वरे ॥ त्रि॰ विदितात्मतत्त्वे ॥ सर्व्वं सर्व्वं वेत्ति॰ विन्दति वा । विद्॰ विद्दृत्त वा । सम्पूर्व्वेभ्यादिना क्विप्

सर्व्वविषयातीत । त्रि॰ सर्व्वात्मवर्त्तिनि । सर्व्वमविद्यातत्कार्य्यात्मकविषयमतीत्यावस्थित ॥

सर्व्ववेदा: । पुं॰ विश्वजिदाद्वरि । सर्व्वस्वदक्षिणोपेतयागकर्त्तरि ॥ यथामर । सर्व्ववेदा: सर्व्वमेवो यागे. सर्व्वस्वदक्षिणइति ॥ सर्व्वं विदयति॰ लम्भयति॰ कर्त्तॄणाम् ऋत्विग्भ्य इति सर्व्ववेदा: । विद्लृ लाभे । असुन् ॥

सर्व्ववेशी । पु॰ नर्त्तके । नटे । सर्व्वेषांवेश शीलयस्य । इनि॰ । सकलवेशधारिणि । बहुरूपी॰ इ॰ भा॰ ॥

सर्व्वव्यापी । त्रि॰ आकाशवत्सकलपदार्थव्यापनशीले ॥ यथा । सर्व्वव्यापिनमात्मानं क्षीरेसर्पिरिवार्पितमिति ॥

सर्व्वश । अ॰ सर्व्वप्रकारेणेत्यर्थे ॥

सर्व्वशाखामतम् । न॰ नयविशेषेषु ॥ यथा । भरणीकृत्तिकापित्र्यविशाखाश्लेषभानिच । सर्व्वशाखामतं प्रोक्तं व्रतं तत्रविवर्ज्जयेत् ॥

सर्व्वशास्त्रवित् । त्रि॰ महानिर्वाणागमज्ञे ॥

सर्व्वशान्तिकृत् । पुं॰ द्वौ व्यक्तौ । आकुन्तवेवे ॥ त्रि॰ सर्व्वशांतिविधायिनि ॥

सर्व्वसङ्गपरित्यागम् । न॰ मोक्षे ॥

सर्व्वसङ्गत । पुं॰ षष्टिकाधान्ये ॥ त्रि॰ सर्व्वप्रिये । सकलसङ्गतियुक्ते ।

सर्व्वसत्त्वसमुद्भवा । स्त्री॰ प्रावृषि ॥ सर्व्वेषांप्राणिनांसमुद्भवउत्पत्तिर्यस्यां नतत्त्वयस्याम् ॥

सर्व्वसन्नहनार्थक । पुं॰ सर्व्वसैन्यसन्नहने । सर्व्वाभिसारे ॥ सर्व्वेषांसन्नहनम्॰ सर्व्वसन्नहनम् । स र्व्वसन्नहनमर्थोयस्य॰ ॥

सर्व्वसन्नाह । पु॰ सर्व्वात्मनि ॥

सर्व्वसह । पु॰ गुग्गुलौ ॥ त्रि॰ सकलसहिष्णौ ॥

सर्व्वसाक्षी । पु॰ परमात्मनि ॥ सर्व्वेषांशुभाशुभकर्म्मणां॰साक्षी॰ साक्षाद्द्रष्टा ॥ त्रि॰ सर्व्वविषयद्रष्टरि ॥

सर्व्वसिद्धि । पुं॰ श्रीफलेबिल्वे ॥ त्रि॰ सिद्धियुक्ते ॥

सर्व्वसुखप्रद । पु॰ परमात्मनि ॥ भगवति ॥

सर्व्वस्वम् । न॰ समस्तधने ॥

सर्व्वस्वी । पु॰ गोपकन्याशनापिता स्नातैसङ्करजातौ ॥ त्रि॰ सर्व्वस्वविशिष्टे ॥

सर्व्वहर । त्रि॰ सर्व्वसंहारकारिणि ॥

सर्व्वहितम् । न॰ मरिचे ॥ त्रि॰ सर्व्वेषांहितकारिणि ॥

सर्व्वाकार । त्रि॰ समस्तदेहाद्याकारविशिष्टे॰ भगवति ॥ यथाहुराचार्य्याः । सर्व्वाकारैर्भगवानुपास्यैवैनमेवभावेन । तत्काश्यमभ्यस्तोचिन्तामणिवत्समर्थ्यतीति ॥ सर्व्वोपाद्दानकारणत्वात्सर्व्वाकारत्वम् ॥

सर्व्वाङ्गम् । न॰ सकलावयवे ॥

सर्व्वाङ्गसुन्दर । पु॰ औषधविशेषे ॥ यथा । रसगन्धकतुल्यांशोऽभा

गोटङ्कणवच । मौक्तिकं विद्रुमं शङ्खमयश्चोत्समांशतः । हिमभस्मार्द्धभागञ्च सर्व्वमेकत्र निधापयेत् । निम्बुद्रवस्य वै भागैः पिष्ट्वा कारयेद्गुटिकाम् ॥ पचाद्गजपुटं दत्त्वा शीतलं समुद्धरेत् । हिमभस्मसमं तीक्ष्णं तोप्यार्द्धं दापयेत् ॥ एकीकृत्य समस्तानि मृद्वग्निना कारयेत् । ततः पूर्व्वोक्तमौषधं भक्षयेद्धि वसियुक्तम् ॥ सर्व्वाङ्गसुन्दरो ह्येष रोगान् करि निहन्ति च । वातपित्तज्वरीरैश्चापि तीसुद्रकर्षे ॥ सर्व्वं स्थावरं गौरि भिन्नरुक् भगन्दरे । निहन्ति वातजान् रोगान् शूलं कासं विशेषतः ॥ पिप्पलीक्षुमं युक्तं घृतयुक्तमथापि वा । भक्षयेत् पञ्चखण्डं च सितया वार्द्रकेण वा ॥ गुडूचीसत्त्वसहितं प्रमेहेषु विशेषतः । रसराजवरः प्रोक्तः सिद्धयोगरसोत्तमः । राजिकाविकृतं च वातरक्ताञ्च विनाशयेत । धूर्त्तभेषज्यरत्नाकरोऽयं सर्व्वाङ्गसुन्दरो रसः ॥

सर्व्वाङ्गीणः । पुं॰ नपि । सर्व्वाङ्गानि व्याप्नोति । तत् सर्व्वादेरिति खः ॥ त्रि॰ सर्व्वावयवसम्बन्धयुक्ते ॥

सर्व्वातिथिः । पुं॰ विश्वदेवतादि ॥ सर्व्वातिथिर्भक्ति ॥ सर्व्व॰ अतिथयो यस्य सः ॥

सर्व्वात्मा । पुं॰ सर्व्वस्वरूपे ॥ सर्व्वव्यर्व्वे ।

सर्व्वात्मता । स्त्री॰ सर्व्वस्वरूपात्मत्वे ॥ भावित्वम् ॥

सर्व्वाध्यक्षः । त्रि॰ सर्व्वस्मिन्नध्यक्षे ॥ सर्व्वप्रत्यक्षे । सर्व्वनियन्तरि ॥

सर्व्वानुकारिणी । स्त्री॰ शालपर्ण्याम् ॥

सर्व्वानुकारी । त्रि॰ सर्व्वसमे ॥

सर्व्वानुभूतिः । स्त्री॰ श्वेतत्रिवृतायाम् ॥ सर्व्वानुभूतयोऽस्याम् ॥ सर्व्वरनुभूयते वा । कर्म्मणि क्तिन् ॥ सर्व्वभूतानि । पुं॰ भूताश्रयविशेषे ॥ आश्रयविशेषे ॥

सर्व्वान्नभक्षकः । त्रि॰ सर्व्वरित्यान्नाशी । सर्व्वान्नभोजिनि ।

सर्व्वान्नभोजी । त्रि॰ सर्व्वान्नीने ॥ सर्व्वेषामन्नानि॰ सर्व्वान्नानि । सर्व्वान्नानि भोक्तुं शीलमस्य । सुपीति णिनिः ॥

सर्व्वान्नीनः । त्रि॰ सर्व्वभक्षिणि । सर्व्वान्नभोजिनि ॥ सर्व्वान्नानि भक्षयति । अनुदात्तसर्व्वान्नेति खः ॥ भिक्षौ ॥

सर्व्वाभिसन्धकः । पुं॰ परगुणासहन ब्याससर्व्वाभिवक्ति । वैरूप्यमतिर्दश्री ॥ यथा मनुः । धर्म्मध्वजी सदा लुब्धश्छाद्मिको लोकदम्भकः । वैडालव्रतिको ज्ञेयो हिंस्रः सर्व्वाभिसन्धकः इति ॥

सर्व्वाभिसन्धी । पुं॰ वैडालव्रतिके ।

छद्मतापसी ॥ वि॰ सर्व्वाभिसन्धान विशिष्ट ॥

सर्व्वाभिसार । पुं॰ सर्व्वैवे । सर्व्वम ग्रहणार्थके । *तु कृतं न्यसन्नाहे ॥ सर्व्वेषां॰ अभिसरणम् । ष॰ भा वैषज ॥

सर्व्वार्थसाधिका । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥ वि॰ सकलप्रयोजनसाधके ॥

सर्व्वार्थसिद्ध । पु॰ बुद्धभेदे । शाक्य मुनौ । शौद्धोदनौ । वि॰ सर्व्वा र्थे । समस्तप्रयोजनसिद्धियुक्ते ॥ सर्व्वार्थेषु म ऐनिश्चय । सिद्ध युक्तात्वान्वे॰ कोतिसमास ॥ सर्व्वार्थे सिद्धोयस्येति वा ॥

सर्व्वार्थसिद्धि । स्त्री॰ योगविशेषे । सर्व्वार्थसिद्धिर्यस्मात् इति ॥ सर्व्वार्था नां सिद्धि ॥

सर्व्वार्थसिद्धिसञ्ज्ञित । पुं॰ योगभे दे ॥ यथा मूलौत्तराकरतुरङ्गम पुष्यभानिसूर्ये॰ रोहिन्दुविंधमैत्र गुरु मृगाङ्के । सार्पौकुताग्नभौ पान्त्यभमैत्रभौमै॰ बड्ढ्रीन्द मैत्रकर भानिविधिस्तसौम्ये ॥ मैत्रान्त्यपु ष्यतुरगादितिभानिजीवे॰ हयन्त्य मैत्रतुरगादितयमयुक्ते । ब्राह्मि सम्यक्षभानियनैश्चराके॰ सर्व्वार्थ सिद्धिसञ्ज्ञित कथितोहियोग ॥

सर्व्वार्थानुसाधनी । स्त्री॰ सर्व्वार्थसाधि न्याम् अम्बायाम् । दुर्गायाम् ॥

यथा । धर्म्मादीश्चान्तातान् यस्मात् सर्व्वलोकेषुयच्छति । ततोदत्तौसमा ख्याता सा सर्व्वार्थानुसाधनी तदेतो पुराणे ४५ ऽध्याय ॥

सर्व्वावसर । पु॰ नि म प्राते । च र्द्धरात्रे ॥ सर्व्वेषामवसरे ऽस्मिन् ॥ ष॰ वि॰ शेष ॥

सर्व्वाशी । वि॰ निषिद्धभोजनादि भोजि ॥

सर्व्वास्वव्यतय । वि॰ अनेक कृतप्र चुरे ॥

सर्व्वाश्रमनमस्कृत । पु॰ अन्त्यश्रमे । परमहंसे ॥

सर्व्वासा । स्त्री॰ देशविशेषे ॥

सर्व्वहर । पु॰ समस्तदिने ।

सर्व्वीय । वि॰ सार्वे ॥ सर्व्वस्मैहित म् । सर्व्वाणोवेतिवक्तेति ॥

सर्व्वेन्द्रियगुणाभासम् । वि॰ परोमेश्व रस्य ॥ सर्व्वेषामपि करणानाम्श्रो त्रादौना॰ मन्त करणयोर्बुद्धि मनसोर्गुणै॰ रध्यवसायसङ्कल्पश्रव णवचनादिभिस्तत्तद्विषयतय ऽवभा सतइव॰ सर्व्वेन्द्रियव्यापारैर्व्यापृ तमिवयत् ॥ तत्सर्व्वेन्द्रियाणिगु णाभासन्द्व्रयानाभासयतिवा ॥

सर्व्वेशान । पु॰ परमेश्वरे ॥ सर्व्वे षामीशान ॥

सर्व्वेश्वर । पु॰ परशिवे ॥ परम प तौऽसह्याप्रिचैतन्यस्य॰ स्वाध्यास

कात्स्न्र्यपश्यद्दृग्ज्ञानदार सर्वम
याद्याधारकमल करस्थ नयरमज्वर
त्वम् । सर्वेषाम् ईश्वर । धा
म हृदये ॥ यथा । अयमत्र जगति वि
श्वनद्ध्यर्थयितु पुमान् । नकोऽपि
यत्नात्तेनाय सर्वेश्वरद्रतिश्रुत ।
यथाशा । नारायणमाभान ज्ञात्वा
सर्गस्थितिप्रलयहेतुम् । सर्वज्ञ
सर्वभूत सर्व सर्वेश्वरोऽभव
तीति ।

सर्वौघ । पु० सर्वसन्नाहनार्थकौघ ।
सर्वकपोघ ॥ शुद्धविधिः ॥

सर्वौषध । स्त्री० औषधिवर्गविशे
षे ॥ यथा । कुष्ठमांसी हरिद्रे मु
रामैलेयचन्दनम् । वचाकर्चूरमु
स्ताख्या सर्वौषध्य प्रकीर्त्ति
ता ॥

सर्षप । पु० सरिषवे । तुमे । कट्
स्नेहे ॥ सरतिकलुषं ऽस्मात् । सृ०
। सर्षप गुणविशिष्ट पुंनाम
स ॥ सर्षपस्तु रसे पाके कटुःस्निग्धः
सतिक्तक । तीक्ष्णोष्णः कफवा
तघ्नो रक्तपित्ताग्निवर्द्धनः ॥ रक्षोह
रो जयेत् कण्डूकुष्ठकोष्ठकृमिग्रहा
न् । यथा रक्तस्तथा गौरः किन्तु गौ
रोऽवरो मतः ॥ स्थावरविषप्रभेदे ॥
त्रिमात्रषट्कपरिमाणे ॥ यथा । जा
लान्तरगते भानौ यत्सूक्ष्मं दृश्यते रजः
। तैश्चतुर्भिर्भवेल्लिक्षा लिक्षाभिश्च

सर्षप ॥

सर्षपतैलम् । न० सर्षपाजातं तैलम् ।
अस्य गुणाः । दीपनं सार्षपं तैलं
कटुपाकरसं लघु । लेखनं स्पर्शवी
र्योष्णं तीक्ष्णं पित्तास्रदूषकम् ॥ क
फमेदोऽनिलार्शोघ्नं शिरःकर्णामया
पहम् । कण्डूकोठकृमिश्वित्रकुष्ठ
घ्नं कृमिकृत् ॥ तद्वद्राजिकयोस्तैलं
विशेषान्मूत्रकृच्छ्रकृत् । राजिका
याः कृष्णराजिकाइत्यपराभिधा
नायाः ॥

सर्षपनालम् । न० सार्षपेनालं ॥
तीक्ष्णं सर्षपनालं वातश्लेष्म
व्रणापहम् । कण्डूकृमिहरं हृद्यं
कुष्ठघ्नं रुचिकारकम् ॥ भावप्रका
शे यथा । सार्षपं शाकमत्युष्णं
लिङ्गूत्रं वमीष्टितं । तनकैवि
मलिक्ताश्चभक्षितः सैन्धवा
न्विती । इति ॥

सर्षपशाकम् । न० सार्षपेयाणि ॥
कटु सर्षपशाकं बहुमूत्रमलं गुरु
। अम्लपाकं विदाहि स्यादुष्णं रूक्षं
त्रिदोषकृत् ॥ सक्षारं लवणं तीक्ष्णं
स्वादु शाकेषु निन्दितम् ॥

सर्षपी । स्त्री० खञ्जनिकायाम् ।

सलम् । न० जलं ॥ सलति । सल०
। अच् ॥

सलालितम् । त्रि० सविलासे ।

सलिलम् । न० जलं ॥ सलति । सल० ।

सलिकलीति॰ इलच् । रलयोरैकत्वम् ॥

सलिलम् । न॰ जले । उपादाना ख्यायां द्वितीयायां तुष्टौ ॥ सलति॰ गच्छति निम्नदेशम् । सल गतौ । सलिकल्यनिमहिभण्डिभण्डिशण्डिपिण्डितुण्डिकुकिभूभ्य इलच् । सलिलव्यञ्जकदेशादगोगर्त्तेद्रष्टव्याः । कश्चिद्विशेषो वापिकालिदासीक्तो यथा । अध्वार्जुनोदुम्बरसिन्धुवारापर्णप्रवालातिविशालशाखा । वल्मीकमार्ग्गो श्चुरगादिचलतवास्तु निर्दिश्यमत समाशु ॥ योषातिशीतलवसत्क्षणपुष्पैर्भासास्वादुसान्द्रसलिलाकिलशीघ्रवार्दा । इत्य विलोक्य वसुधामिह कूपवापीकासारकुण्डखननं विदधीत शश्वत् ॥ नीचगतजलदेशमाह । सिन्धुप्रतानमरुकाण्वगीडर्गशीनिम्नधराम्तरगमम्बु निसर्गभावात् । धाराम्बुकुण्ठतरवम्बु विनिस्तृणोव्यांतद्वन विक्षतिमहुघमाहुरार्याः ॥ शुभजलस्थानमाह । यामादुदीरितहरिद्युशनोजभागेर्च्च भमण्डलविभागवतिप्रशस्तम् । वाच्य वनतद्विहगभवीन्दुभागेनिम्नाद्र्भूमितटिनीनगदिक्षिराभिरिति ॥

सलिलकुन्तल । पुं॰ शैवाले ॥ सलिलकुन्तलइव ॥

सलिलकोष्ठ । पु॰ जलगृहे । जलमन्दिरम् ॥ भा॰ प्र॰ ॥

सलिलज । त्रि॰ जलोत्पन्ने ॥ न॰ पद्मे ॥

सलिलनिधि । पु॰ समुद्रे ॥ यथा । पीत्वागस्त्यं स्वयमपि दिशि दिग्विजलदास्त्वं शरण्यो गिरीणां सुतामातासमानामरविटपिनाजन्मभूमिस्त्वमेवागाम्भीर्यं किमुतादृकत्वयि सलिलनिधेकिन्तु विज्ञापयाम सर्व्वाप्यैवं सेवकधिमुनिकृपादृष्टयकाङ्क्षणीयाः । जलानां निधिः ॥

सलिलेन्धन । पु॰ वाडवाग्नौ ॥ सलिलमिन्धनं यस्य ॥

सलील । त्रि॰ लीलयासहवर्त्तमाने ॥

सलोकता । स्त्री॰ समानलोकतायाम् ॥

सल्लकी । स्त्री॰ गजभक्ष्यायाम् । शल्लक्याम् । सत्प्रशस्यलक्यतेस्वाद्यतेगजैः । लक॰ । कुन् । गौरादि ॥

सल्लच्यम् । न॰ प्रत्यगभिन्ने ब्रह्मणि ॥ सच्चतल्लच्यञ्चेतितथा ॥

सव । पु॰ यज्ञे ॥ सोमोयत्राभिषूयते रसार्थं खण्ड्यते यज्ञाध्वरेससव ॥ सम्मते ॥ सूयतेसोमोऽत्र । षुञ॰ । ऋदोरप् ॥ यद्वा । सूयतेऽनेनवा । षूप्रेरणे । अप॰ घेवा । न॰ जले ॥

सवनम् । न॰ यज्ञस्नाने । सूत्यायां

म ॥ अभिषवे ॥ अध्वरे ॥ सोमनिर्दलने ॥ पुञ् अभिषवे । ल्युट् ॥ प्रसवे ॥ पुं॰ काले । समये ॥ चन्द्रमसि ॥ सवति॰ सुनोति॰ सुवति ॥ सुयुरुहोर्युच् ॥

सवया । पुं॰ वयस्ये । स्निग्धे ॥ समानवयोऽस्य । ज्योतिर्जनपदेति समानस्य स ॥

सवर । पुं॰ सलिले ॥ शिवे ॥

सवर्ण । त्रि॰ सदृशे । तुल्यवर्णे । समानजातौ ॥ यथा । पाणिग्रहणसंस्कारः सवर्णासूपदिश्यते॰ इति ॥ समानो वर्णोऽस्य । ज्योतिर्जनपदेति स ॥ तुल्यास्यप्रयत्ने वर्णे ॥

सवर्णा । स्त्री॰ मनुमातरि । छायायाम् ॥

सवर्णाख्यम् । न॰ तीर्थविशेषे ॥

सवहा । स्त्री॰ त्रिवृति ॥

सवासक । पुं॰ वर्णवृत्तान्तरे ॥ द्विजगणमाद्यरभगणसुपाद्य । भगतिसवासकमितिगुणनायक ॥ यथा । गिरिवरनन्दिनिदुरितनिकृन्तनि । विहितमतीमयि कुरु करुणामपि ॥

सविकल्पक । पुं॰ सम्प्रज्ञातसमाधौ ॥ तथाहि । सविकल्पको नाम ज्ञातृज्ञानादिविकल्पभेदलयानपेक्षयाऽद्वितीयवस्तुनि तदाकाराकारितायाश्चित्तवृत्तेरवस्थानम् । तत्रोदाहरणम् तदा मृन्मयगजादिभानेऽपि मृद्भानवत्॰ द्वैतभानेऽप्यद्वैतवस्तुभासते॰ इति । तदुक्तम् । दृशिस्वरूपं गगनोपमं परम् सकृद्विभातन्त्वजमेकमक्षरम् । अलेपकं सर्वगतं यदद्वयं तदेव चाहं सततं विमुक्त इति ॥ त्रि॰ सविकल्पविशिष्टे ॥

सविकार । त्रि॰ विकारसहितैः भूतादिभूतवर्गः ॥ विकारैः सहित ॥ कार्यमात्रोपादानतया सर्वकार्यतादात्म्यापन्नं ब्रह्मापि ॥

सविकाश । त्रि॰ सप्रकाशे ॥

सविकास । त्रि॰ विकसितमहत्त्वसमाने ॥

सविग्रह । त्रि॰ मूर्त्तिमति ॥

सविता । पुं॰ सूर्य्ये । सर्वभावानां प्रसवितरि ॥ यथाच स्मरन्ति । सविता सर्वभूतानां सर्वभावान् प्रसूयते । सवनात् पावनाच्चैव सविता तेन चोच्यते इति ॥ वह्निपुराणमपि॰ यथा । घोषश्चास्यावशाप्रचेतयति सर्वदा । छन्दार्थं भगवान् विष्णुः सविता स तु कीर्त्तितः ॥ सर्वलोकप्रसवनात् सविता स तु कीर्त्तितः । यतस्तद्देवता देवी सावित्रीत्युच्यते ततः इति ॥ विष्णुधर्म्मोत्तरेऽपि । रसानां सततं दानाद्रविरित्यभिधीयते । प्रजानाञ्च प्रसवनात् सवितेत्य-

भिधीयतइति ॥ सवति ॥ सुव
ति॰ कर्म्मणिलोकान्प्रेरयति । षूप्रे
रणे । तृच् । यज्ञकर्त्तृ ॥

सवितृदैवत । पु॰ हस्तनक्षत्रे ॥ स
विता दैवतयस्य ॥

सवित्रम् । न॰ प्रसवसाधने ॥ सूय
तेऽनेन । षू॰ । अर्त्तिलूधूसूख
नेतीत्र : ॥

सविचिय । सूर्य्यसम्बन्धीये ॥

सवित्री । स्त्री॰ जनन्याम् । तृजन्ता
त॰ ङीप् ॥

सविध । त्रि॰ अन्तिके । निकटे ॥
समानाविधाऽस्य॰ सहविधयेतिवा
॥ सप्रकारे ॥

सविस्मय . । त्रि॰ आश्चर्य्ययुक्ते । वी
क्षापन्ने ॥ विस्मयेनसहवर्त्ततइति
तथा ॥

सवेश । त्रि॰ निकटे ॥ वेशान्विते
समानोवेशोऽस्य॰सहदेशेनेतिवा ॥

सव्य । पुं॰ विष्णौ ॥ त्रि॰वामे । प्र
तीपे प्रतिकूले । दक्षिणे ॥ सूयते ।
षू॰ । अचोयत् ॥ यद्वा । सुनो
ति । बाहुलकाद्य . ॥

सव्यभिचार । पु॰ हेत्वाभासान्त
रे ॥ यथा । अनैकान्तिकः स
व्यभिचार . । स त्रिविध . । साधा
रणाऽसाधारणानुपसंहारिभेदात् ॥

सव्यलीक : । त्रि॰ सापराधे ॥

सव्यसाची । पुं॰ अर्ज्जुने । पार्थे ॥
सव्येनवामेनहस्तेनापि॰शरान्॰
सचितुसन्धातुशीलयस्य । णि
नि ॥

सव्येष्ठ . । पु॰ सारथौ ॥ सव्येतिष्ठ
ति । सुपिस्थइतिकः । स्थास्थिन्
स्थृणामितिष . । हलदन्तादित्य
लुक् ॥

सव्येष्ठा । पुं॰ सूते ॥ सारथौ ॥
सव्येवामेतिष्ठति । ष्ठा॰ । सव्ये
स्थश्छन्दसीति॰ षत्व ॰ डिच्च ।
अस्वाख्यत्व॰स्थास्थिन्स्थृणामुपस
ङ्ख्यानात्षत्वम्॰ सुषामादित्वाद्वा
। हलदन्ता दित्यलुक् । सव्येष्ठरौ॰
सव्येष्ठरइत्यादिरूपाणि ॥

सशस्य । त्रि॰ शस्ययुक्तेभूम्यादौ ॥

सशस्या । स्त्री॰ नागदन्त्याम् ॥

सश्मश्रु : । स्त्री॰ श्मश्रुयुक्तस्त्रियाम् ।
नरमानिन्याम् ॥

ससत्व । त्रि॰ प्राणियुक्ते ॥

ससत्वा । स्त्री॰ गर्भिण्याम् ॥

ससन्देह . । पुं॰ अर्थालङ्कारप्रभेदे ॥
यथा । ससन्देहस्तुभेदोक्तौ॰ तदनु
क्तौचसंशय । भेदोक्तौयथा । अ
यं मार्त्तण्ड : किं सखलुतुरगैः स
प्तभिरितः कृशानुः किं सर्वाः प्रसरति
दिशोनैवनियतम् कृतान्तः किं
साक्षान्महिषवहनोऽसाविति चिरं स
मालोक्याजौत्वां विदधति विकल्पा
न्नृपतिभटा ॥ भेदोक्ताविस्मिन्ननकि

चलमयं निश्चयगर्भोयावन्निश्चयान्तो
पिसन्देह: स्मृत: । यथा । इन्दु
किञ्चालङ्कु सरसिजमेतत्किमम्बु
मगतम् । ललितसविलासवचनैर्मु
खमिति हरिणाक्षिनिश्चित परत. ॥
किन्तु निश्चयगर्भ इत्यत्रापि यथ:
प्रतीयमानरूपे निश्चयेऽति इति
तन्नुक्तौयथा । अस्या सर्गविधौ
प्रजापतिरभूच्चन्द्रोनुकान्तिप्रद
शृङ्गारैकरस स्वयं नुमदनोमासो
नुपुष्पाकर । वेदाभ्यासजड : क
थ नुविषयव्यावृत्तकौतूहलोनिर्मा
तु प्रभवेन्मनोहरमिदं रूप पुराणो
मुनि . ॥ त्रि॰ सन्देहसहिते ॥
ससुर : । त्रि॰ सदेवे । सुरासहिते ।
सुरेश॰ सुरयावा॰ सह्वर्त्ततइति ॥
सस्मित । त्रि॰ ईषद्धास्ययुक्ते ॥ य
था । सस्मितानन सरोजमकुटिल
मायमतिविलासकृत्नवम् । रोचना
चलितभालमस्तुमिकेशमंत्रसिद्ध
शवमपुरित्यनुमितौजगदीश ॥
सस्यम् । न॰ शस्ये । वृक्षादिफले ॥
धान्ये । भस्मे ॥ गुणे । खड्गे ।
सस्यसिस्सूप्रे । मोक्षासिस्योय ॥
सस्यक : । पु॰ मणिभेदे । नालिकेरा
न्त . सस्याभमणौ । असौ । खड्गे
॥ भस्मे । साधौ । सस्यं शस्यगुणेन
प्रतिमाति सस्यक : । सज्ञेनपरि
भाषायामप् ॥

सस्यमारी । पु॰ सहाम्, पक्षी ।
सस्यसंवर । पु॰ शालवृक्षे ॥ सस्ये
सञ्चियति । हन् । यह्वादिस्वाप् ॥
सस्यसंवरण । पु॰ शालवृक्षे । स
स्वरा॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥
सस्वेद । त्रि॰ स्वेदसहिते ॥
सस्वेदा । स्त्री॰ दूषितायाङ्कन्यायाम् ।
सह । अ॰ साकल्ये ॥ विद्यमाने ॥
साहश्ये । यौगपद्ये । सार्द्धम्॰
साकम्॰ सत्रम्॰ समभिव्याहारे ।
सहिते ॥ समर्थे । सम्बन्धे ॥
सहते । सहमर्षणे । घञाद्यच् ।
सह . । पु॰ न॰ बले । पु॰ मार्ग
शीर्षे । न॰ पांशवे॰ लवणे ।
त्रि॰ क्षमे ॥ शान्ते ॥ सहते॰
क्षमते । सह॰ । पचाद्यच् ॥
सहकार . । पु॰ अतिसौरभाम्रे ॥
सकार॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ सहका
रयति॰ मेलयतिहृदयम् । अच् ।
तुषाराद्यर्थत्वात्साधु ॥ सा
हाय्ये ।
सहकारी पुं॰ प्रत्यये ॥ त्रि॰ सह
कार्ये कर्त्ता ॥
सहकारित्वम् । न॰ तद्भिन्नत्वे सति
तज्जन्यजनकत्वं॰ इतिनैयायिका: ॥
सहगमनम् । न॰ । अनुगमने ॥ यथा
॥ पत्नीनामपालानाम्बहिरचन्द्राणि
मान्यानामभूमिसहदृयात्स्थिता

स्यर्थाभिमुखमयमहिमरश्मिरस्याध मायूयसाक्षिणोभवत•ज्वलच्चितारोहणेनपतिदेहेनसहगमनमहकरो मौत्यनुगमनेसङ्कल्प'॥

सहचर । पुं• नीलझिण्ट्याम् ॥ पीतझिण्ट्याम् । पीयाबांसा इ• भा• प्र• ॥ त्रि• अनुचरे ॥ सहचरति । चर• । पचाद्यच् ॥ वयस्ये ॥ प्रतिबन्धके ॥

सहचरित । त्रि• सहानुष्ठिते ॥ सहैचारिते ॥

सहचरी । स्त्री• नीलझिण्ट्याम ॥ पीतझिण्ट्याम् । झिण्टीमात्रे ॥ भार्य्यायाम् । पत्न्याम् । वयस्यायाम् ॥ सहचरति । चर• । पचादौ चरडितिटित्वनिपातनात्•ङीप् ।

सहज । पुं• निसर्गे । स्वभावे ॥ तृतीयभवने ॥ त्रि• सहोत्थे । सहस्वभावे । सहोदरे ॥ सहतुल्ये • उदरे• जात• । जनी• । अन्येष्वपीतिड'॥

सहजन्मा । पुं• सोदरे ॥ सहसमाने उदरेजन्मयस्यस : ॥

सहजमित्रम् । न• स्वाभाविकेसुहृदि । यथा । अरिर्मित्रमुदासीनोऽनन्तरस्तत्परं परः । क्रमेणमण्डलं चिन्त्य सामादिभिरुपक्रमैः ॥ अरिः• शत्रु । मित्रम्• सुहृद्• । उभयविलक्षण• • उदासीनः । तेचत्रयस्त्रिविधा : । सहजा '• कृत्रिमा • प्राकृताश्चेति ॥ सहजमित्रम्• भागिनेयपैतृष्वस्त्रीय-मातृष्वस्त्रीयादिरितिमिताक्षरा ॥

सहजा । स्त्री• भगिन्याम् ।सहोदरायाम् ॥ प्रकृतिप्रभेदे । आत्मनासहैवजातायाम् ॥ यथापक्ष्यादीनामाकाशगमनादिलक्षणाप्रकृति सहजा ॥ टाप् ॥

सहजात । त्रि• सहोदरे ॥ यमजे ॥

सहजारि । पुं• स्वाभाविकेशत्रौ ॥ यथा । सहजारि सापत्न्यपितृव्यतत्पुत्रादिरितिमिताक्षरायामाचाराध्याय . ॥

सहञ्जकम् । न• अस्थिसहितेपक्वमांसे । साअस्थिपक्वमांसे । इतिमासकृति प्रसिद्धं ॥ यथा । छागादेर्मांसमस्थ्यादि कुट्टितखण्डितं पुनः । शुद्धमांसविधानेनपक्वेततसहञ्जकम् ॥ सहञ्जकगुणाज्ञेया शुद्धमांसगुणा समृतमितिभावप्रकाश . ॥

सहदेव । पुं• पञ्चमपाण्डवे । माद्रीतनये । नकुलानुजे ॥ जरासंधसुते ॥ त्रि• देवेनसहिते ।

सहदेवा । स्त्री• बलायाम् ॥ दण्डोत्पले । शारिवौषधौ ॥ महदेवायाम् । अर्हन्मातरि ।

सहदेवी । स्त्री• महाबलायाम् । पीतपुष्पायाम ॥ यथा । ज्वरं हन्ति

शिरीषहासहदव्या लटाक्षुद्रम ॥ ज्वरविषमज्वरम् । सपाद्ध म ॥ पीतदण्डोत्पलायाम ॥ सहदेवभ्राभायाम ॥

सहदेवोगण । पुं॰ प्रतिष्ठायाम् देव ब्राह्मणार्थमे यथोसम है ॥ यथा । पञ्चगव्ये जपयित्वा सहदेव्यादिभि स्नात॰ । सहदेवीबलार्थं यमतम् सोमलतामरा ॥ कुमारीभृङ्गराजौच सिंहीव्याघ्रीतथै च । वाचस्पत्यो तिमन्त्रं बलामसे पधमम् ॥

सहधर्मिणी । स्त्री॰ वैदिकविधाने गीढायाम् । पत्न्याम् । द्वितीया याम् । भार्यायाम् ॥ सहधर्मी च्यसा : ॰ पत्न्यासहकर्म खधिका राम् । धर्मशीलवर्णान्तावर्त्तामि । दीपसत्यमधु ॥

सहनम् । न॰ क्षमायाम् । प्रतीक्षा यामिच्छायाम् ॥ यथा । सहन सर्वं तु : क्षान्तितितिक्षाक्षमाम तीति ॥ त्रि॰ क्षमयान्विते । स हिष्णौ । क्षमिणि ॥ सहनीतच्छो या :। प्र॰ चतुराक्तेनतर्वितिपुष् । मन्धादिस्वापगुर्वं ॥

सहनर्त्तनम् । न॰ एकत्रमत्यनाका यमत्करणे ॥

सहनशील : । त्रि॰ सहिष्णौ ॥

सहपांशुक्रीड : । त्रि॰ सवयसि ॥

सहपानम् । न॰ सपीतौ ॥

सहभावी त्रि॰ सहवर्ति ॥

सहभोजनम न॰ एकत्र सम्भ-ल्यैकपात्रे भोजने । सहाशो ॥ सह॰ भोजनम । सुप सुपेतिसमास ॥

सहमरणम । न॰ मृतस्वामिनासह ज्वलत्चितारोहणे सहगमनमरणगि ॥

सहमान । त्रि॰ सहिष्णौ ॥

सहमाना । स्त्री॰ वसुन्धरायाम् वै दभ्रस्य । गाभारी ॥ सहमाना धर्मे पापकर्मणा नियमपूर्वं प्रतिकूल तिनया ॥

सहयज्ञ । न॰ कर्मविकृते ॥ य ज्ञ मधि च्छनकानस्माधिगः॰ कृद्द रणतद्भुत ॥

सहयायी । त्रि॰ मिलितगामिनि । स यो॰ दू॰ भा॰ ॥

सहयुद्धा । त्रि॰ कादितद्वै ॥ सहयो धितवान् । सुप॰सुपेतिसमास ॥

सहरक्षा । स्त्री॰ मुक्तवर्षौ ॥

सहवर्ण । त्रि॰ वर्णयुक्ते ॥

सहवास । पुं॰ सहावस्थाने ॥ यथा । नस वसितुपतति सभा खुर सेनं पुमांसं । तमूर्द्धेना विनिसेच नाध्यनमिलासहवासमिधितिमनु ।

सहवासी । त्रि॰ एकस्थानवासिनि प वीत्यावस्थाननिवसति ॥ यथा । सहवासीविजानातिचरितंसहवा सिनामिति ॥

सहसा । पुं॰ मार्गशीर्षे । मार्गे ॥

हिमन्तर्त्तौ । सहते । षह० । अ
सुन् ॥

सह । न० बले ॥ मानसपाटवे ॥
ज्योतिषि ॥ सहते० सह्यतेऽनेना
नेना । षह० । असुन् ॥

सहस । त्रि० सहासे ॥ हसेनसह
सं तद्धति ।

सहसा । अ० हठादर्थे ॥ अविमर्शे ॥
यथा । सहसाविदधीतनक्रियामवि
वेकः परमापदांपदम् । वृणतेहि
विमृश्यकारिणां गुणलुब्धाः स्वय
मेवसम्पदः ॥ अतर्किते । आक
स्मिके । अकस्मादर्थे । सहसानि
स्मृतोभावोयेऽनित्य हृदिस्थि-
त । नाकारोगूहितुं शक्योवकस्य
तिसमैरपि ॥ तत्क्षणादर्थे ॥ दि
व प्रसूनसहसापपातेतियथा ॥
सहते । षह० । असाप्रत्ययः ॥

सहसान । पुं० मयूरे ॥ यज्ञे ॥
त्रि० क्षमायुक्ते ॥ सहते । षह० ।
ऋञ्जिवृधिमन्दिसहिभ्य कित्
सानच् ॥

सहस्य । पुं० पौषमासे । सहसि
बलेसाधु । तत्रसाधुरितियत् ॥

सहस्रम् । न० दशशते० १००० । अ
नन्ते । विश्व अत सहस्रशब्द म
नन्तवाचकमितिमहाभारतम् ॥

सहस्रकाण्डा । स्त्री० श्वेतदूर्वायाम् ॥

सहस्रकिरण । पुं० सूर्ये ॥ सहस्र

किरणायस्य ।

सहस्रगु । पुं० अ दित्ये । भानौ । स
सहस्रं गवारश्मीनांयस्य सः ॥ अन्य
याह । तासांशतानिचत्वारिरश्मी
नांवृष्टिसर्ज्जने ॥ शतत्रयं हिमो-
त्सर्गेतावद्भर्मस्यसर्ज्जने ॥ आनन्दा
श्चमेध्याश्चनूतनापूतनाश्चुति । च
तु शत वृष्टिवाहस्ता . सर्वामृ
त स्रियश्च्युत ॥

सहस्रजित् । पुं० हरौ ॥ सहस्रा
ण्यसुराणांजयति । जि० । क्विप् ॥

सहस्रणी । पुं० मोक्षे । गङ्गायै ॥
सहस्रार्थिनी नयति० पालयति ।
णीञ्० । सत्सूद्विषेतिक्विप् ॥

सहस्रतम । त्रि सहस्रस्यपूरणे ॥
नित्य शत दौनिडटत्तमडागमः ॥

सहस्रदंष्ट्र । पुं० पाठीनमत्स्ये ॥ स
हस्रंदंष्ट्रयस्य ॥

सहस्रदंष्ट्री । स्त्री० पाठीने । बोद्दा
लमत्स्ये ॥

सहस्रद । त्रि० बहुप्रदे ॥ सहस्र
ददाति । डुदाञ० । कः ॥

सहस्रदोः । पुं० कार्त्तवीर्यार्ज्जुने ॥
॥ सहस्रं दोषाबाहवीयस्य । य
स्यास्सिद्धत्वाद्रुत्वविसर्गौ ॥

सहस्रधार । पुं० विष्णुचक्रे ॥

सहस्रधारा । स्त्री० देवतास्नानार्थं स
हस्रच्छिद्रयुक्तपात्रगलितजलधारा
याम् । यथा । सहस्रधारयादेवी०

स्थापयामि सुरेश्वरीमिति ॥

सहस्रनयनः । पुं० इन्द्रे ॥ सहस्र नयनान्यस्य ॥

सहस्रनेत्रः । पुं० इन्द्रे ॥ विष्णौ ॥ सहस्रनेत्राण्यस्य ॥

सहस्रपत्रम् । न० कमले । पद्मे । नलिने ॥ सहस्रमस्य बहूनि पत्राण्यस्य ॥

सहस्रपात् । पुं० विष्णौ ॥ सहस्र पादा यस्य । संख्यासुपूर्व्वस्येति पादस्यान्त्यलोपः ॥

सहस्रपादः । पुं० कारण्डे ॥ मार्त्तण्डे ॥ यज्ञपुरुषे । विष्णौ ॥

सहस्रभित् । न० कस्तूर्य्याम् ॥ अम्लवेतसे ॥

सहस्रभुजः । पुं० विष्णौ ॥ कार्त्तवीर्य्यार्ज्जुने ॥

सहस्रभुजा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ महालक्ष्म्याम् ॥

सहस्रमरीचिः । पुं० सूर्य्ये ॥

सहस्रमूर्द्धा । पुं० ईश्वरे ॥ विष्णौ ॥ सहस्राण्यपरिमितानि मूर्द्धानोऽस्य ॥

सहस्रमूली । स्त्री० द्रवन्त्यामोषधौ ॥

सहस्रमौलिः । पुं० विष्णौ ॥ अनन्ते ॥

सहस्ररश्मिः । पुं० सूर्य्ये ॥

सहस्रवदनः । पुं० शेषे ॥ विष्णौ ॥

सहस्रबाहुः । पुं० कार्त्तवीर्य्यार्ज्जुने ॥ बाणासुरे ॥

सहस्रवीर्य्या । स्त्री० दूर्व्वायाम् ॥ सहस्रं वीर्य्याण्यस्याः ॥ महाशतावर्य्याम् ॥

सहस्रवेधम् । न० काञ्जिकविशेषे । चुक्रे ॥

सहस्रवेधी । पुं० अम्लवेतसे । चुक्रे ॥ कस्तूर्य्याम् । न० रामठे । हिङ्गुनि । त्रि० सहस्रवेधकर्त्तरि ॥ सहस्रं वेधितुं शीलमस्य । विध विधाने । सुप्यजातौ णिनिः ॥

सहस्रशिखरः । पुं० विन्ध्याचले ॥

सहस्रा । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥

सहस्रांशः । पुं० सहस्रतमे भागे ।

सहस्रांशुः । पुं० भानौ । रवौ । तपने ॥ सहस्रमंशवोऽस्य ॥

सहस्राक्षः । पुं० पाकशत्रौ । इन्द्रे ॥ विष्णौ सर्व्वशोऽक्षसाक्षित्व ॥ सहस्रमक्षीण्यस्य । सहस्राण्यपरिमितान्यक्षीण्यस्य वा । बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोः स्वाङ्गात्षच् ॥

सहस्रारः । पुं० न० शिरोवस्थिताधोमुखसहस्रदलकमले ॥

सहस्रार्च्चिः । पुं० विष्णौ । सूर्य्ये सहस्राण्यर्च्चींषि यस्य : सहस्राण्यनन्तान्यर्च्चींषि भासो यस्य विश्वरूपधरस्य विष्णोरिति ॥

सहस्री पुं० सहस्रसंख्यसैन्ययुक्ते ।

साष्टस्रं ॥ सहस्रं वलमस्यस्य। तप
सहस्राभ्यांविनीनौ० इतीनि ॥
वलिनीयसहस्रं यसाहस्राऽसेसहस्रि
य ॥
सहा। स्त्री० नवमेयजी । दण्डोत्प
लायाम्। सहदेवायाम्॥ सुवर्ण
यर्याम्।। घृतकुमार्याम् ॥ उर्व्या
म्। भूमौ॥ सहते। षह०। अ
च्। टाप् ॥ सेवन्त्याम्॥ शुक्ल
झिण्टयाम ॥ सर्पकङ्काल्याम्॥
राम्नायाम्॥ स्वर्णयूथ्याम्॥ त
रणीपुष्पे ॥ पीतदण्डोत्पलाया
म्॥
सहाचर। पु० पीतझिण्ट्याम्। क
टसारिका० कटसरैय्या० इ०भा०
प्र०। सहचरे॥ सहस्माचरति।
चर०। अच्॥
सहाय। पु० चक्रवाके॥ त्रि० सह
चारिणि। अनुचरे। अभिसरे॥
सहअयते० अयतिवा। अय०। इ
गतौवा। पचाद्यच्॥ राज्ञः सहा
यायथा। सहसायस्तथापुष्टा स्तत
त प्रतिमानिता। राज्ञासहाया
कर्त्तव्याः पृथिवींजेतुमिच्छतेति
मात्स्ये १८८ अध्याय.॥ यथोक्तं
देवीभागवतेव्यासेन। शक्ताऽयेत्थम
तिर्द्दत्ताहरिणाशवचातिनी। प्रविष्टो
यर्थविष्णुः सहाय' प्रत्यपद्यत
॥ यथापद्गिसहायोभूद्वासुदेव क
थञ्चन। समयेसुजन. सर्वः. स्वं
सारेस्मिन्नराधिप.॥ हैवेविमु
खताप्राप्तेनकोप्यस्तिसहायवान्।
पितामातातयाभार्याभ्राताचाथसहो
दर॥ सेवकोवापिमित्र वापुत्रस्त्री
वतथौरस:। प्रतिकूलेगतेदैवेनकोः
प्येतिसहायतामिति॥
सहायता। स्त्री० सहायौघे। सहाया
नासमूह। गजसहायाभ्यामिति
तल्। साहाय्ये॥ सहायस्यकर्म
भावोवा। तल्॥
सहायत्वम्। न० साहाय्ये॥
सहार। पु० आम्रवर्णे। रसाले॥
महाप्रलये॥ इतिवलायुध॥
सहारी। पुं० वर्णवृत्तान्तरे॥ आद्य
न्तकर्णा पञ्चान्तवर्णा। तच्चेक
धारौवाच्य सहारी॥ यथा। क
साद्विकेतुधर्मकेतुम्। वदेन्दुजा
नांभम्० इन्दीवराभम्॥
सहारोग्य।। त्रि० नीरुजि॥
सहित। त्रि० सहिते। सयुक्ते॥
सम्बीयतेस्म। डुधाञ्० क्त.। दधा
तेर्हि०। समीपितततयोर्वाक्षेप
॥ सम्यक्हिते॥ हितेनसहवर्त्त
माने॥
सहिता। त्रि० सोढरि। सहनशीले
॥ सहते। षह०। तृच्। तीषस
हेतिवेट्॥
सहिष्णु.। त्रि० सहने। क्षमरि।

तितिक्षौ क्षमिणि । सहनशी
ल. । यथा । सहते शीतोष्णादी
नि । सह॰ । अलङ्कृञिति॰ इ
ष्णुच् ॥

सहिष्णुता । स्त्री॰ क्षमायाम् ॥

सहुरिः । पु॰ आदित्ये । दिवाक
रे ॥ स्त्री॰ क्षितौ ॥ सहते । स
ह॰ असिसहिभ्यामुरिन् । सहुरि
सहनशीलइतिदिङ्भाष्यम ।

सहृदय । त्रि॰ प्रशस्तचित्ते । हृद्
योक्तौ ॥ सह हृदयेन । तेनसहे
तितुल्ययोगे । प्राशस्त्यमात्रस्तथा
त्वादत्र॰ प्रशस्तपरत्वं हृदयशब्द
स्य ॥

सहृल्लेखम् । न॰ विचिकित्सितान्ने
॥ यथा । विचिकित्सातुहृदये
स्मै यस्मिन्नुपजायते । सहृल्लेखन्तु
विज्ञेयं॰ पुरीषन्तु सभावतइति
प्रायश्चित्तविवेकः ॥

सहोक्तिः । स्त्री॰ अर्थालङ्कारविशेषे
॥ यथा । सासहोक्तिः सहार्थ
स्य बलादेकं द्विवाचकम । एकार्था
भिधायकमपि सहार्थबलादुभय
स्यावगमकं सासहोक्तिः ॥ यथा ।
सह॰ दिअस॰ णिसाहिं॰ दीहरा॰
सासदण्डा॰ सहमणिवलएहिं॰ बा
ष्पधारा॰ गलन्ति । सुहअ॰ तुह॰
विओए॰ वड्ढमाए॰ सीदन्तनु
लदाए॰ दुब्बला॰ जीविदासा ॥
श्वाससङ्घातन्तु । सहदिवसनिशा
भिर्दीर्घा . श्वासदण्डाः॰ सहम
णिवलयैर्बाष्पधारागलन्ति । सुभ
ग॰ तववियोगे॰ तस्याः॰ वर्द्धमान
शोकायाः॰ सह॰ तनुलतायाः॰
दुर्बला॰ जीविताशेति ॥ दीर्घत्वाना
यर्कप्रतीयमानं श्व । श्वासानांघन
प्रचुरतयादण्डत्वेनरूपणम्॰ का
र्श्यान्मणिवलयगलनम् । शोका
यादुर्बलत्वकादाचित्कत्वम् । श्वा
सदण्डादिगतदैर्घ्यस्यादिवसादि
वसनिशादिगतन्तु॰ सहार्थसाम
र्थ्यात्प्रतिपद्यते । अत्रसहोक्तिर
लङ्कारः । अपिच । सहोक्तिः
सहभावश्चेद्भासते जनरञ्जन. ।
दिगन्तमगमत्तस्यकीर्त्तिः प्रत्यर्थि
भि . सहेति ॥ लक्षणान्तरमपि
। सहार्थेनान्वयोयत्रभवेदतिशयो
क्तितः । कल्पितौपम्यपर्यन्तासा
सहोक्तिरिष्यतइति ॥

सहोटजः । पुं॰ मुनीनांपर्णशाला
याम् । पर्णोटजे ॥ यथा । मुनी
नामाश्रितानान्त्र्यापर्णोटजसहोट-
जाविति शब्दरत्नावली ॥

सहोढः । पुं॰ ऊढगर्भाजातपु
त्रविशेषे ॥ यथा । यागर्भिणीसंस्
क्रियते ज्ञाताज्ञातापिवासती । वो
ढुः सगर्भोभवतिसहोढइतिचो
च्यतइतिमनुः ॥ संस्क्रियते॰ प

रिणीयते । अट्टायादेशयम् ॥ स
हिासहेस । सह० । स समप्रसा
रणम् । गुण ॥ त्रि० ऊटेनसह
वर्त्तमाने ॥

सहोत्थ । पु० तृतीयभङ्गी ॥

सहोदर । पु० सहजे । सोदरेभ्रा
तरि ॥ सहउदरेणवर्त्तते । सोप
सर्जनस्य ॥ सह० समानम्० उ
दरयस्येतिवा ॥

सहोर । त्रि० साधुनि ॥ सहते ।
षह० । किशोराद्यश्चेतिओरन् ।

सह्य । पु० मलयाद्रिसमीपवर्त्ति
निशैलविशेषे । न० आरोग्ये ॥
साम्ये । त्रि० सहनीये । सोढ
व्ये । सुमधुरे ॥ सहते० सोढु
मर्होवा । षह० । शकिसहोश्च
तियत् ॥ गोदावरीभीमरथीकृष्णा
वेण्यादिकास्तथा । सह्यपादोद्भवा
नद्यः स्मृता पापभयापहा ॥

सा । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ दुर्गायाम् ॥

सांयात्रिक । पु० पोतवणिजि । व
हित्रगामिनिवणिग्जने ॥ संयात्रा
द्वीपान्तरगमनायसम्भूययात्रा सा प्र
योजनमस्य । तदस्यप्रयोजनमिति
ठञ् ॥

सांयुगीन । त्रि० रणोत्सुके । युद्ध
कुशले ॥ सयुगेरणे साधुः । प्रति
जनादित्वात् खञ् ॥

सांराविणम् । अ० न० समन्तात्शब्दे
। शब्दकृद्ध्वनौ ॥ सहूतौ ॥

सांवत्सर । पु० गणके ॥ अथजात
मात्रमवराहमिहिर । तत्रसांवत्स
रोऽभिजात प्रियदर्शनो० विनी
तवेश० सत्यवागनसूयक० स
म० सुसंहितोपचितगात्रसन्धिरवि
कलश्चारु० चारुकरचरणनखनयनचिबु
कदशनश्रवणललाटभ्रूत्तमाङ्गोवपु
ष्मान्गम्भीरोदात्तघोष०प्रायश्शरी
राकारानुवर्त्तिनोहियस्यगुणादोषा
श्चभवन्ति ॥ १ ॥ तत्रगुणा शुचि
र्दक्ष प्रगल्भोवाग्मीप्रतिभानवा
न्देशकालवित्सात्त्विकोनपरिषद्भी
रु ; सहाध्यायिभिरनभिभवनीय .
कुशलोऽव्यसनीशान्तिकपौष्टिका-
भिचारस्नानविद्याभिज्ञोविबुधार्च
नव्रतोपवासनिरत ; स्वतन्त्राश्चर्य
प्रादितप्रभावपृष्टाऽभिध्याय्यन्यत्र
दैवात्ययाद्ग्रहगणितसंहिताहोरा
ग्रन्थधर्वेत्ता ॥ २ विशेषायाराज्ञां
सांवत्सरसूत्रंद्रष्टव्य ॥ संवत्सर
वेत्ति । तदधीतेतद्वेदेत्यण् ॥ न०
फले । पर्वणि ॥ सन्धिवेलादिषु०
संवत्सरात्फलपर्वणोरितिगणेविकी
र्णण ॥

सांवत्सरिक । त्रि० संवत्सरसम्बन्धि
नि । कालाट्ञितिग्रविकीव्वर्थे
व्वण ॥ संवत्सरव्याप्यभूते । प्रतिव
र्षकर्त्तव्येश्राद्धादिकर्मणि ॥

सांवर्त्तक । पुं॰ प्रलयाग्नौ ॥ प्रलय कर्त्तरि ॥

सांराहिक । पुं॰ नैयायिके ॥ स्त्री॰ अ॰ धर ॥

सांशयिक । त्रि॰ संशययुक्ते । संशयापन्नमानसे । सन्दिहाने ॥ संशयमापन्न । संशयमापन्नइतिठक् ॥

सांसर्गिक । त्रि॰ संसर्गनिमित्ते ॥

सांसारिक । त्रि॰ संसारसम्बन्धिनि ॥ सांसारिकसुखासक्त ब्रह्मज्ञानी तिवादिनम् । कर्मब्रह्मोभयभ्रष्ट तत्यजेदन्त्यज यथा ॥

सांसिद्धिक । पुं॰ अणूनांगुणविशेषे ॥ यथा । विशिष्टधर्मसंस्कारसमुद्दीपितचेतसाम् । गुण । सांसिद्धिको भातिदेवापायेपिपूर्ववत् ॥ विशिष्टै रिष्टापूर्त्तादिधर्मसंस्कारैराखम्यगुद्दीपितप्ररोचितचेतसायेषांतेषामपरदेव स योगि॰ यावद्देवापायेपिप्रागुक्तो गुण प्रकाशतेससांसिद्धिकोनाम-बोद्धव्य ॥ सम्यक्सिद्धि . संसिद्धि : । तत्रभव : । ठञ् ॥

सांसिद्धिकी । स्त्री॰ प्रकृतौ ॥ यथा योगिनांसिद्धानामणिमाद्यैश्वर्य-प्राप्तिप्रकृति : सांसिद्धिकीत्वा भाविकोसहजाप्रकृताचया । प्रकृति . रीतिविशेषास्वभावंमनकाति वा ॥

सांख्यानिक : । त्रि॰ समीचीनख्यानि व्यवहर्त्तरि ॥ संख्यानेव्यवहरति । कण्ठनाम्नेतिठक् ॥

संहितिक त्रि॰ संहिताभिज्ञे ॥ संहितामधीतेवेदवा । क्रतूक्थादीतिठक् ॥

साकम् । अ॰ सहार्थे ॥ सहवचनम् । अनप्रत्यय ॥ सहार्थेतस : । आभीक्ष्ण्येचानुशया ॥

साकमस्थाप्य । पु॰ यागविशेषे ॥ साकमश्वाप्येनयजेतपशुकाम : ॥

साकल्यम् । न॰ अशेषतायाम् ॥ सकलस्यभाव । ष्यञ् ॥

साकार । त्रि॰ आकारविशिष्टे ॥ यथासाकारमनन्तं विद्धीति । साकारापिनिराकारामायथायद्रूपिणी तिच ॥ अपिच । साकारञ्चनिराकार सगुणंनिर्गुणंप्रभुम् । सर्वाधारञ्च सर्वञ्चस्वेच्छारूपनमाम्यहमि'ति ॥

सकुरुण्ड : । पुं॰ वृक्षविशेषे । यन्त्रिमाली । कर्कुरमाली ॥

साकेतम् । न॰ अयोध्यायाम् ॥

साक्तुक : । पुं॰ यवे ॥ सक्तुसाधु : । गुडादिभ्यष्ठञ् ॥ न॰ सक्तूनां समूहे । अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् ॥

साक्षर : । त्रि॰ अक्षरयुक्ते ॥

साक्षात् । अ॰ प्रत्यक्षे ॥ यथासाक्षाद्दृष्टा । सहअक्षैअ॰ सार्थः । तद्भवति । क्विप् ॥ तुल्ये ॥ यथासाक्षा

क्षमौ 'तुल्यार्थैः साक्षाच्छब्दयोगे।
तुल्यार्थैरतुलोपमाभ्यामिति। तृ
तीयाप्रयोगउचित ' । साक्षाल्लक्ष्मी
रित्यादिप्रथमान्तप्रयोगेतु। प्रत्यक्षा
र्थकएवप्रतिभाति । । लक्ष्म्यासा
क्षादिति। लक्ष्म्यातुल्येतिवत्।
लक्ष्मीसाक्षादितिभवतिच

साक्षात्कार । पु। इदानीमित्यमेविध्य
परोक्षज्ञाने ॥ प्रत्यक्षकरणे ॥

साक्षात्करणम् । क्रज्ञोघञ् ।।

साक्षी । त्रि। प्रत्यक्षदर्शी । द्रष्ट
रि । साक्षादिन्द्रियार्थसन्निकर्ष
विनैवेक्षतेपश्यतिप्रकाशयतीति।
निर्विकारि। आत्मनि ।। स्वप्रकाश
ज्ञानमात्रस्वरूपोप्यात्माऽविद्योपहि
त, सन्। साक्षीत्युच्यते । यथा
हुवार्त्तिककारा । नत्तस्याविक्रि
याद्‌' द्योसाक्षिताकारिकारिण
धीविक्रियासहस्राणांसाक्ष्यतोऽहमवि
क्रियइति ।। यथा । नेनस्वरूपबो
धेनपश्यतिसर्वमितिसाक्षी । इति
व्यवधानमन्तरेणस्वाध्यस्तं सर्वं स्वरू
पचैतन्येनपश्यतीत्यर्थः । साक्षाद्
द्रष्टरिसंज्ञायामिति। इनि ॥ शून्य
वादिभिरपिशून्यसिद्धयेसाक्ष्यभ्युपे
यः। किमुवक्तव्यमितरैरित्याह । प्र
त्यक्साक्ष्यतिरेकेणनाभावोपिप्रसि
ध्यति । किमुभावोजगत्यस्मिन्सा
क्षोचानन्यसिद्धिकः। अभावोपि।
शून्यमपीत्यर्थः ॥ पुरेपौरानपश्य
न्नरयुवतिनामाकृतिमयान्सुवेशा
न्स्वर्णालङ्करणकलितांश्चित्रसदृशा
न् । स्वयंसाक्षीद्रष्टेत्यपिचकलयं
स्ते ' सहरमन्मुनिर्व्यामोहं भज
ति गुरुदीक्षाक्षततम ॥ साक्षाद्
द्रष्टरि । सर्वप्राणिनांसाक्षाच्छुभा
शुभद्रष्टरि ॥ चेतनत्वेनाविषय
त्वेनचसाक्षित्वंद्रष्टृत्वञ्च । चेतनो
हिद्रष्टाभवति । यस्मैप्रदर्श्यतेवि
षय, ससाक्षी ॥ तथालोके। अर्थि
प्रत्यर्थिनौ। विवादविषयंसाक्षि
णेदर्शयतः । एवंप्रकृतिरपिस्वच
रितंविषयंपुरुषायदर्शयतीतिपुरु
षः साक्षी । नचाचेतनोवा। वि
षयोवा। शक्योविषयं दर्शयितुमि
ति। चैतन्यादविषयत्वाच्चभवति
साक्षी । अतएवद्रष्टापिभवतीति
सांख्यविद् ॥

साक्ष्यम् । न। साक्षिकर्म्मणि ।। यथा
। समक्षदर्शनात्साक्ष्यंश्रवणाच्चैव
सिध्यतीतिमनु ।।

सांख्यम् । न। सख्ये ।

सागर'। पुं। समुद्रे । अब्धौ । सग
रपुत्रैः खातेजलाश्रये ॥ सगरस्य
रयमं। सगरेणावतारितत्वा
त् । तस्येदमित्यण ॥ चौरादादि
त्वण्, उपमयासागरव्यपदेशइतिवृद्
धा ॥ मृगविशेषे ॥ दशपद्मस

ङ्ख्यायाम् ॥

सागरगा । स्त्री॰ नद्याम् ॥

सागरगामी । त्रि॰ सिन्धुगे । समुद्रयायिनि ॥

सागरगामिनी । स्त्री॰ नद्याम् ॥ सूक्ष्मैलायां ॥

सागरनेमि : ।) पुं॰
सागरमेखला :) स्त्री॰ पृथिव्याम् ॥

सागरोनेमिर्मेखलावायस्या ॥

सागरानूप । पु॰ समुद्रतीरप्रदेशे ॥ सागरस्यानूप : ॥

सागराम्बरा । स्त्री॰ धरायाम् । पृथिव्याम् ॥ सागरोऽम्बरंवसनम् यस्या ॥

सागरालय : पुं॰ अप्पतौ । वरुणे ॥

सागरोत्थम् न॰ समुद्रलवणे । त्रि॰ सिंधुजे ॥

सागुरु : । पुं॰ भिंडपायां ॥

साग्र । त्रि॰ अग्रेणसहिते ॥

साङ्कर्य्यम् । न॰ सङ्करतायाम् ॥ जातिसाङ्कर्यम्॰पङ्क्तिसाङ्कर्यमिति । तत्रपङ्क्तिसाङ्कर्यदोषाय-था । नसंवसेत्पतितैर्नचाण्डालैर्नपुक्कसैः । नमूर्खैर्नावलिप्तैश्चनान्त्यैर्नान्त्यावसायिभिः ॥ एकशय्यासनपङ्क्तिभाण्डपक्वान्नमिश्रणम् । याजनाध्यापनेयोनिस्तथैवसहभो-जनम् ॥ सहाध्यायस्तुदशमः सह-याजनमेवच । एकादशसमुद्दिष्टा-दोषाः साङ्कर्यसंज्ञिताः ॥ समीपेवाप्यवस्थानात्पापंसङ्क्रमतेनृणाम् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसाङ्कर्यंपरिवर्जयेत् ॥ पङ्क्तिसाङ्कर्यदोषवारणोपायायथा । एकपङ्क्त्युपविष्टायेनस्पृशन्तिपरस्परम् । भस्मनाकृतमर्यादानतेषांसङ्करोभवेत् ॥ अग्निनाभस्मनावैवसलिलेनविशेषतः । द्वारेणस्तम्भमार्गेणपङ्क्तिर्भिद्यतइति कूर्मे १५ अध्याय : ॥

साङ्काश्यम् । न॰ नगरविशेषे ॥ सङ्काशेननिर्वृत्तंनगरम् । सङ्काशादिभ्योण्य :

साङ्कृति : । पुं॰ मुनिविशेषे । वैयाघ्रपद्यगोत्रप्रवरे ।

साङ्ख्य । पु॰ कपिलमुनिकृतदर्शनविद्याविशेषे ॥ सङ्ख्यांप्रकुर्वतेचैवप्रकृतिंचप्रचक्षते । तत्त्वानिचतुर्विंशत्तेनसाङ्ख्याः प्रकीर्तिताः ॥ औपनिषदेपुरुषे ॥ सम्यक्ख्यायते॰ सर्वोपाधिशून्यतया प्रतिपाद्यते॰ परमात्मतत्त्वमनयेति॰ सङ्ख्या॰ उपनिषद्॰ तयैवतात्पर्यपरिसमाप्त्याप्रतिपाद्यतेय . साङ्ख्य ः । सचौपनिषदः पुरुषः ॥ सङ्ख्यासे । सङ्ख्यासम्यगात्मबुद्धिः॰ तांवेत्तीति॰ ज्ञानान्तरङ्गसाधनतयाससाङ्ख्यः॰ सन्न्यासः ॥ न॰ वेदान्तशास्त्रे ॥ निरतिशयपुरुषार्थप्राप्त्यर्थंसर्वा

नर्थविवरणं सङ्ख्यातव्या जीवो ब्रह्म तयोरैक्यं तद्बोधोपयोगिनश्चश्रवणादयः पदार्थाः । ते सङ्ख्यायन्ते व्युत्पाद्यन्तेऽस्मिन् ॥ आत्मज्ञाने ॥ शुद्धात्मतत्त्वविज्ञानं साङ्ख्यमित्यभिधीयते इति व्यासस्मृतिः ॥ ज्ञानशास्त्रे षड्दर्शनान्तर्गतदर्शनविशेषे । कापिले ॥ पञ्चमः कपिलो नाम सिद्धेशः कालविप्लुतम् । प्रोवाचासुरये साङ्ख्यं तत्त्वग्रामविनिर्णयम् ॥ इति श्रीभागवतम् ॥ साङ्ख्यं सङ्ख्यात्मकत्वाच्च कपिलादिभिरुच्यते । इति मत्स्यपुराणम् ॥ सम्यक् ख्यायते प्रकाश्यते वस्तुतत्त्वमनयेति सङ्ख्या सम्यग्ज्ञानम् । तस्यां प्रकाशमानमात्मतत्त्वं साङ्ख्यमिति श्रीधरस्वामी ॥ अपि चाहुः । साङ्ख्यं कपिलमुनिना संसारविमुक्तिकारणं प्रोक्तम् । एताः सप्ततिरार्याभाष्यं चात्र गौडपादकृतम् ॥ एतत्पवित्रमग्र्यं मुनिरासुरयेऽनुकम्पया प्रददौ । आसुरिरपि पञ्चशिखाय तेन च बहुधा कृतं तन्त्रम् । शिष्यपरम्परयागतमीश्वरकृष्णेन चैतदार्याभिः । संक्षिप्तमार्यमतिना सम्यग्विज्ञाय सिद्धान्तम् ॥ सप्तत्यां किल येऽर्थास्तेऽर्थाः कृत्स्नस्य षष्टितन्त्रस्य । आख्यायिकाविरहिताः परवाद-

विवर्जिताश्चापि ॥ इति साङ्ख्यप्रवचनभाष्यम् ॥ अस्याध्ययने प्रारम्भशुभमाह काशीदासो यथा । स्निग्धोऽश्वी युग्मभे सद्भयशालां समारभेत साङ्ख्यशास्त्रादिशास्त्रम् । मृदुक्षिप्रध्रुवभे ध्रुवयुक्ते दिने चैवं तद्बोधसिद्धिं तनोतीति ॥

साङ्ख्यमतम् । न । षष्टितन्त्रादौ ॥ साङ्ख्यानां मतम् ॥ यथा । त्रिगुणं यत्प्रधानं तत्पुरुषार्थेन हेतुना । प्रवर्त्तते वासनात्वक्तृ भि । सच्चेतिकापिलाः ॥ नान्यत्कारणमेवात्मा किन्त्वन्यः सर्वगतः स्वप्रकाशः स्वस्वभोगापवर्गानुगुण्येन हेतुना यत्प्रधानमस्ति तदात्मनैव स्थितमन्तःकरणं तत् सधर्मकं प्रवर्त्तते तदेवस्तुत्यावासनात्वेनोच्यत इति वदन्तीत्यर्थः ॥

साङ्ख्ययोगः । पुं । चिन्तनविशेषे । निदिध्यासनपूर्वभाविनाश्रवणमननरूपेण नित्यानित्यविवेकादिपूर्वकेण इमे गुणत्रयपरिणामा अनात्मनः सर्वे मिथ्याभूताः तत्साक्षीभूतो नित्यो विमुक्तश्चिदाकारः सत्यः समस्तजडसम्बन्धशून्य आत्मा त्वहमेव वेदान्तवाक्यविचारजन्ये चिन्तने ॥

साङ्गः । त्रि । अङ्गसहिते ॥ अङ्गेन अङ्गैर्वा सहितः ॥

साङ्कलिक । त्रि॰ सीवोपु,विविधप रिहासकथादिभि सङ्कल्पाद्व्यथि गि । सङ्गतीभवे ॥

साङ्गम । पु॰ सङ्गमे ॥

साङ्गुष्ठा । स्त्री॰ गुञ्जायाम् ॥

साङ्गोपाङ्ग । त्रि॰ सम्पूर्णे ॥ अङ्गोपाङ्गै सहित ॥

साङ्ग्रहसूत्रिक । त्रि॰ सङ्ग्रहसूत्राभिज्ञे ॥ सङ्ग्रहसूत्रमधीते॰ वेद वा । क्रतूक्थादिसूत्रान्ताट्ठक् ॥

साङ्घिक । त्रि॰ सङ्घाभिज्ञे ॥ उक्थादित्वात् ठक् ॥

साङ्ग्रामिक । त्रि॰ सङ्ग्रामोपयोगिरथादौ ॥ सङ्ग्रामे साधु ॥ गुडादिभ्यष्ठञ् ॥

साङ्कुटिक । त्रि॰ सङ्कुटज्ञे ॥ सङ्कुटं वेद । उक्थादित्वठक् ॥

साङ्ग्रामिक । त्रि॰ मारणकर्मे । अस्मभावात् पाञ्चजन्यजले ॥ सङ्ग्रामे साधु । गुडादिभ्यष्ठञ् ॥

साचि । अ॰ वक्रे । तिरोऽर्थे । तिर्यगर्थे । सचनम् । अवसअथार्थे । इञजादिभ्यः ॥

साचिपाटिका । स्त्री॰ श्वेतपुनर्नवायाम् ॥

साचिव्यम् । न॰ साहाय्ये ॥ सचिवस्य कर्म भावो वा । ष्यञ् ॥

साञ्जन । पु॰ कृकलासे ॥

साटोप । त्रि॰ ससम्भ्रमे ॥

साट्ट । त्रि॰ । साम्रे ॥

सातत्यम् । न॰ अविच्छिन्नतयावर्त्तमाने । सततस्यभाव । ष्यञ् ॥

सातवाहन । पुं॰ शालिवाहननृपे ॥

साति । स्त्री॰ दाने ॥ अवसाने । समापने समनम् ॰ सामञ्च । प्रयादाने॰ पीतकर्म्मविचक्तिन् । ऊतियूतीत्यादिना॰ स्यतेरोत्वाभावो निपात्यते । मनोतिर्वा॰ जनसनखनात्म । सनुताद्वा । क्तिच् क्तौ चेति क्तिच् ॥

सातिसार । त्रि॰ अतिसाररोगयुक्ते । अतिसारविशिष्टे ॥ सह अतिसारेण वर्त्तते ॥

सातीनक । पुं॰ कलाये । सतीनकस्यैव । प्रज्ञाद्यण् ॥

सात्त्र । त्रि॰ छिन्ने ॥

सात्य । त्रि॰ सत्ययोग्ये । सत्ये योग्यमस्य । छन्दादिभ्योऽण् । स्त्रियां॰ तत्स्त्रीत्विषियपीति॰ ङीप्॰ तजसद्धितपर्तिपदीपि॰ सातो॰ । सांचो॰ कु॰ भा॰ ॥

सात्यकि । पु॰ पार्थशिष्ये । युयुधाने ॥

सात्यमत: ।) पुं॰ माठरे व्यास
सात्यमतेय: ।)

शायणे । वेदव्यासे ।

सात्वान् । त्रि॰ उपासके । भगवता ॥ सच्छब्देन॰ सत्वमस्ति अंग

वान् । सत्त्वमाश्रयतयाविद्यतेयस्य । मतुप् । खार्थेऽण् । इद्धि । अर्न्त्वाद्दणोऽग्रणम् । यथा । सूतजानासिभद्रन्तेभगवान्सात्त्वतांपतिरिति ॥ सात्त्वत नामतन्त्रम् । तत्करोतितदाचष्टइतिणिचि कृते । क्विप् चेतिक्विप्प्रत्ययेणेरनिटीतिणिलोपेचकृतेपदं सात्वदिति सात्त्वतांपतिरितिभागभाष्यम ॥ तथाच । सात्वतांसात्वततन्त्रमाचक्षाणानांभक्तानांपति पालकइतिव्याख्येयम् ॥

सात्त्वत । पुं । कामपाले । मधुप्रिये । बलदेवे । रामे । हरौ । हेमशङ्के । श्रीकृष्णे ॥ इत्यादि । उपासके ॥ भगवद्भक्ते ॥ यथोक्तपाद्मे । उत्तरखण्डे । सत्त्वंसतत्त्वं श्रयस त्त्वगुणसेवितश्रेयम । येनानन्यत्वेन मनसासात्वत समुदाहृत ॥ विश्वायकाम्यकर्मादीन्भजेदेकाकिनहरिम् । सत्यसतत्त्वगुणोपेतोभक्त्यातसात्वतंविदु ॥ मुकुन्दपादसेवा यांतन्नामश्रवणेपिच । कीर्त्तनेचरतीभक्तोनाम्न स्यात्सुरार्चा हरे । अन्यनाचनयोभक्तिर्न दास्यसख्यादि । रतिरात्मापर्णेयस्य इढा नत्रश्रसात्वत ॥ इति ८८ अध्याय ॥ सततत्वच्छन्दात्खार्थेण । प्र ख्यातय मिजम्मनि । सुवस्त्रावा

यां ॥ योद्वे ॥ सत्त्वतीपत्यस्मुमान् उत्सादिभ्योऽञ् ॥ पु भूम्नि । देशविशेषे ॥ यथा । यदवस्तुदयोहौ । ग्रु । सात्वता कुकुराध्वनी । इतिविकाण्डशेष ॥ न । पञ्चरात्रतन्त्रे ॥

सात्त्वततन्त्रम् । न । वैष्णवतन्त्रे ॥ पञ्चरात्रागमे ॥ सात्त्वतानाम् भगवदुपासकानांतन्त्रम् ॥

सात्त्वतसंहिता । स्त्री । महापुराणेश्रीभागवते ॥ यस्यां वैश्रूयमाणायांकृष्णेपरमपूरुषे । भक्तिरुत्पद्यतेपुंस शोकमोहभयापहा ॥

सात्त्वती स्त्री । शिशुपालमातरि । कृष्णस्यपितृष्वसरि । सात्त्वतोऽपत्यस्त्री । उत्सादिभ्योञ् । ङीप् ॥ न ब्यहयन्तरे ॥

सात्त्वतीसूनु । पुं । चैद्ये । शिशुपाले ॥

सात्त्विक । पुं । ब्रह्मणि । विधातरि ॥ विविधभावान्तर्गतभावविशेषे ॥ तल्लक्षण यथा । सत्त्वोत्कृष्टमनसियेप्रभवन्तिभावास्तेसात्त्विकाइतिविदुर्मनिपुङ्गवास्ते ॥ ते यथा । स्तम्भ : स्वेदोऽथरोमाञ्चः स्वरभङ्गोथवेपथुः । वैवर्ण्यमश्रुप्रलयइत्यष्टौसात्त्विकागुणा । प्रलयोमूर्छा ॥ मतान्तरे ॥ यथा । चपलताकाशिवर्यवोविधिहसोय

Accession No.......
Shantarakshita Library
Tibetan Institute, Sarnath

कृष्यते । यद्यन्मेवेतिमन समा
भावससात्त्विक ॥ भावप्रभेदे ।
यथा । आयुः सत्त्वबलारोग्यसु
खप्रीतिविवर्द्धनाः । रस्याः स्नि
ग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्वि
कप्रियाः ॥ सत्त्वगुणप्राधान्येन
स्थित ॥ भगर्ष० ॥ त्रि० स
त्त्वगुणाढ्ये ॥ सत्त्वेन मानेन वा
निर्वृत्त ॥ तेनानिर्वृत्तमिति ठञ् ॥
सत्त्वभवे । अध्यात्मादित्वा-
ट्ठञ् वा ॥

सात्त्विकधनम् । न० शुद्धधने ॥ य
था । श्रुतशौर्यतपःकन्याशिष्य
याज्यान्वयागतम् । धनं सप्तविधं
शुद्धं मुनिभिः समुदाहृतम् ॥
श्रुतेनाध्ययनेन शौर्येण जयादिना
कन्यागतञ्च कन्यया सह गतं श्वशु
रादिलब्धम् शिष्यगतं गुरुदक्षि
णादिना याज्यागतं आर्त्विज्यलब्ध
म् अन्वयागतं दायादिभ्यो लब्ध
म् शुद्धं सात्त्विकमित्यर्थः ॥

सात्त्विकी । स्त्री० दुर्गायाम् । पूजा
विशेषे ॥ यथा । शारदीया महा
पूजा त्रिविधा परिगीयते । सात्त्वि
की राजसी चैव तामसी चेति तच्छृणु ।
सात्त्विकी जपयज्ञाद्यैर्नैवेद्यैश्च नि
रामिषैः । माहात्म्यं भगवत्याश्च
पुराणादिषु कीर्त्तितम् । पाठस्त
स्य जपः प्रोक्तः पठेद्देवीमनास्तथि

ति ॥ देवीपुराणे ॥

साद । पु० सन्नतायाम् । अवसा
दे ॥ सदनम् । षद्लृ० । घञ् ॥
कार्श्ये । क्षयत्वे ॥ यथा । शरीर
सादादसमग्रभूषणा तिरघु ॥

सादनम् । न० गृहे । सदने । स्वयं
प्रयत्नात् सदिः ल्युट् ॥ मध्यमे ॥

सादनी । स्त्री० कटुकायाम् । रक्ता
ङ्ग्याम् ॥ ङीप् ॥

सादि । पु० सारथौ ॥ शीघ्र । शा
कृषरि । सदति । षद्लृ० । वसि
वपियजिराजिव्रजिसदिहनिवाशि
वादिवारिभ्य इञ् ॥ त्रि० वादि
युते ॥

सादित । त्रि० सन्नते । विध्वस्ती
कृते ॥

सादी । पुं० अश्वारोहे । अश्ववार०
शू० भा० प्र० । मातङ्गारोहे ॥ रथा
रोहे ॥ अवश्य सीदति सादयति
वा । षद्लृ० । आवश्यके णि
नि । यथादिर्वा ॥

सादृश्यम् । न० उपमायाम् । तुल्य
त्वे । सदृशत्वे । तद्भिन्नत्वे स
ति तद्गतभूयोधर्म्मवत्त्वे ॥ यथा
चन्द्रभिन्नत्वे सति चन्द्रगताह्लाद
कत्वादिमत्त्वं मुखे चन्द्रसादृश्यम् । त
स्य त्रिविधाः । तमन्वयानुमा
नतश्चोपनतं निषिध्यते । तथा च
मुकरीतीति यत्काः सादृश्यवाच

श्वा पूतिदमुडी ॥ सहस्रस्वभाव । गुणवचनब्राह्मणादिभ्य ष्यञ् । षित्वान्ङीष् । साहस्री ॥ ष्यञ् । बिल्वकादीकारोपलुक्मि तिथमनसूत्रात् कल्पक ॥

साहान्तः । पु० राद्धान्ते ।

साद्यस्कः । पु० सोमयागविशेषे ॥

साधकः । त्रि० साधनकर्त्तरि । निष्पादके ॥ अपराधानुष्ठातरि ॥ साध्नोति । साधसंसिद्धौ ण्वुल् ॥ पु० पुत्रजीवद्रुमे ॥ वज्रतरोयाम् ॥

साधकतमम् । न० करणे । क्रियासिद्धौ प्रकृष्टोपकारके ॥ कर्त्तरि ॥ त्रि० अतिशयसाधके । अतिशायने तमप् ॥ प्रकृष्टं साधकं साधकतमम् ॥

साधनम् । न० करणकारके ॥ साध्यते कार्यं निष्पाद्यतेऽनेन । साध० ल्युट् ॥ मृतसंस्कारे । सैन्ये ॥ सिद्धौषधौ ॥ गतौ ॥ निर्वर्त्तने । निवृत्तौ ॥ उपाये ॥ साध्यमुद्दिश्य साधनं निरूप्यते ॥ मेढ्रे ॥ दापने ॥ अनुगमे ॥ धने ॥ मारणे । वधे । प्रमाणे ॥ सैन्ये ॥ मोहने ॥ जवे । वेगे ॥ मन्त्रसिद्धिकरणे ॥ सिद्धौ ॥ मोक्षसाधकधर्मविशेषे । साधनचतुष्टये । यथा । नित्यानित्यवस्तुविवेकः १ इहामुत्रार्थफलभोगविरागः २ शमदमादिषट्कसम्पत्तिः ३ मुमुक्षुत्वञ्चेति ४ ॥ साध० । भावकर्मकरणादौ ल्युट् ॥ साधयतिवा । नन्द्यादित्वाल्ल्युः ॥ तत्रसि । यथा । तपोभिः प्राप्यते भोगो नासाध्यं हि तपस्यतः । दुर्गत्वञ्च कीर्त्यते सति साधने अल्पसाधनैरधिकारम्भो न सुकरः ॥

साधननिर्मुक्तः । त्रि० साधनाभ्यासरहिते ॥

साधना । स्त्री० आराधनायाम् ॥

साधनाव्यापकत्वम् । न० साधनवन्निष्ठात्यन्ताभावप्रतियोगितायाम् ॥

साधनीयः । त्रि० साध्ये ॥

साधन्तः । त्रि० भिक्षुके ॥ साध्नोति साध० तृभूवहिवसोभ्यादिना० झच्० षित् ॥

साधयन्ती । स्त्री० मांसिकायाम् ॥

साधर्म्यम् । न० समानधर्मत्वे ॥

साधर्म्यवैधर्म्यसमौ । पुं० न्यायमते जातिविशेषलक्षणे ॥ यथाहगोतमः । साधर्म्यवैधर्म्याभ्यामुपसंहारे तद्धर्मविपर्ययोपपत्तेः साधर्म्यवैधर्म्यसमौ ॥ २ ॥ उपसंहारे साध्यस्योपसंहरणे वादिनाकृते तद्धर्मस्य साध्यरूपधर्मस्य यो विपर्ययो व्यतिरेकस्तस्य साधर्म्यवैधर्म्याभ्यां केवलाभ्यां व्याप्त्यनपेक्षाभ्यामुपपादनं ताभ्यां हेतुभ्यां साधर्म्यवैधर्म्यसमावुच्येते । तदयमर्थः ।

साधारणः

वादिना । अन्वयेन व्यतिरेकेण वा साध्ये साधिते प्रतिवादिना साधर्म्यमात्रप्रवृत्तहेतुना तदभावापादनं साधर्म्यसमा । वैधर्म्यमात्रप्रवृत्तहेतुना तदभावापादनं वैधर्म्यसमा । तत्र साधर्म्यसमा यथा । शब्दोऽनित्यः कृतकत्वात् घटवत् व्यतिरेके व्योमवत् इत्युपसंहृते नैतदेवम् यद्यनित्यघटसाधर्म्यादनित्यः आकाशवैधर्म्याद्वाऽनित्यः स्यात् नित्याकाशसाधर्म्यादमूर्त्तत्वान्नित्यः स्यात् विशेषाभावात् । वैधर्म्यसमा यथा । शब्दोऽनित्यः कृतकत्वात् घटवत् आकाशवदिति स्थापनायाम् अनित्यघटवैधर्म्यादमूर्त्तत्वान्नित्यः स्यात् विशेषाभावात् इति । अत्र साधर्म्यस्य मात्र वैधर्म्यस्य मात्र आगमापायिका मिथ्याऽभिमानात् सत्प्रतिपक्षदेशनाभासो वैचित्र्यं जातित्वादेशनाभासोऽतिप्रसङ्गितौ तु अनैकान्तिकपक्षयोः सत्प्रतिपक्षतरम् । एकान्ते साध्यसाधकत्वाभावात् ॥

साधारणा, स्त्री, वस्त्रविशेषः । स तु पीतवर्णः यथा । तेषां वर्णाभिवेष्टं पीतवर्णं वा चन्द्रनीलिनी । निषेधपट्टवासरारामः सर्वसाधारणी प्रिये ॥ ४४ ॥ इति पाद्मोत्तरखण्डे । यथा । नियम्य कुन्तलाग्रं यदा ...

साधारणं, क्लीं, । तस्मिन्देशे दृष्टं तत्तु साधारणं स्मृतम् ॥ साधारणाम्बु मधुरं दीपनं शीतलं लघु । तर्पणं रोचनं तृष्णादाहत्रिदोषशमनं प्रयुतम् ॥ त्रि, समानम् । अनेकसम्बन्धि कस्मिन् । सामान्यम् ॥ अनेकस्वामिकवस्तुनि । यथा । साधारणं समाश्रित्य यत्किञ्चिद्वाहनायुधम् । शौर्यादिनाप्नोति धनं भ्रातरस्तत्र भागिनः ॥ सर्वे तत्र इतरसम्बन्धिनि ॥ सर्वसाधारणं मन्ते । वापसवर्णं न ये ऽपि सभाव । आन्वीक्षसाधारणान्यपि तिष्ठयोऽन्ये ॥ साधयत्सिद्धि पारणो भवति यथा ॥ स्त्रियां साधारणी ॥ हेत्वाभासविशेषे ॥ यथा । अनैकान्तिको विरुद्धश्चासिद्धः प्रतिपक्षितः । कालात्ययापदिष्टश्च हेत्वाभासास्तु पञ्चधा ॥ आद्यः साधारणस्तु स्यादसाधारणकोऽपरः । तथैवानुपसंहारी त्रिधानैकान्तिको भवेत् ॥ यः सपक्षे विपक्षे च भवेत् साधारणस्तु सः । यस्तूभयस्मादृव्यावृत्तः स त्वसाधारणो मतः ॥ तथैवानुपसंहारी केवलान्वयिपक्षकः ॥

साधारणत्वम्, क्लीं, असाधारणभिन्नत्वम् ॥

साधारणधर्म्मः, पुं, चतुर्वर्ण्य

सर्व्वे । यथा । प्रजनार्थं स्त्रियः सृष्टाः सन्तानार्थंच मानवाः । तस्मात्साधारणोधर्म्मः श्रुतौपत्न्या सहोदितः ॥ अपिच । अहिंसा सत्यमस्तेयं शौचमिन्द्रियसंयमः । एतं सामासिकं धर्म्मं चातुर्व्वर्ण्येऽब्रवीन्मनुः ॥ वामनः ॥ क्षमासत्यदमोदानमसर्व्वेषांधर्मसाधनमिति ॥ आत्मज्ञानतितिक्षाद्यधर्म्मः साधारणोनृपेतिच ॥

साधारणस्त्री० । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

साधारणानैकान्तिक । पुं० हेत्वाभासान्तरे । साध्याभाववद्वृत्तौ ॥ यथा पर्व्वतोऽग्निमान् प्रमेयत्वादिति । प्रमेयत्वस्यवह्न्यभाववतिह्रदे विद्यमानत्वात् ॥ साध्यवदन्यवृत्तौ । यथा । शब्दोनित्यः शब्दत्वात् अयंविरुद्धधर्मदोषः । उपधेयसङ्करेऽप्युपाधेरसङ्करात् ॥

साधारणी । स्त्री० सदृशायाम् । समानायाम् ॥ कुञ्चिकायामितिहेमचन्द्रः ॥

साधारण्यम् । न० साम्ये ॥ कुञ्चिकायाम् । इतिहेमचन्द्र ॥

साधारिका । स्त्री० घटिकायाम् । नाडिकायां ॥

साधिका । स्त्री० साधनकर्त्र्याम् ॥ सुषुप्तौ ॥ सुषुप्तुसाधकेतिहेमः ॥

साधित । त्रि० दापिते । धनादिना यत्नेकृते । धनादिप्रदापिते ॥ प्रदापितधने ॥ साध्यतेस्म । साध० । क्त ॥ सिद्ध ॥

साधिमा । पुं० साधुत्वे ॥ साधोर्भावः । इमनिच् ॥

साधिष्ठ । त्रि० अतिशयेनबाढे अतिदृढे । साध्ये ॥ न्याय्ये । शोभनतमे । अयमेषामतिशयेनबाढः । अतिशायनेतमबिष्ठनाविति ष्ठन् । अन्तिकबाढयोर्नेदसाधौ ॥

साधिष्ठान । त्रि० कोषे । अधिष्ठानेन कूटस्थचैतन्येनसहिते ।

साधीयान् । त्रि० अतिबाढे ॥ अतिशोभने । अतिसाधौ ॥ अयमनयोरतिशयितोबाढ साधुर्वा । द्विवचनेतीयसुन् । अन्तिकबाढयोरिति बाढशब्दस्यसाधादेशः । टेरिति साधीष्टिलोपः ॥

साधु । त्रि० उत्तमकुलोत्पन्ने । अस्य पर्यायायथा । महाकुलकुलीनार्य्य सभ्यसज्जनसाधवइति । वार्द्धुषिके ॥ चारौ । शोभने । मनोज्ञे । स्वभावसुन्दरे ॥ प्रवीणे । शौर्ये ॥ स्वधर्म्मवर्त्तिनि ॥ अपकारिष्वप्युपकारशीले ॥ अद्रोहिणि ॥ पुण्यकारिणि । वेदमार्गस्थे ॥ शास्त्रविहितकारिणि ॥ सर्व्वहिते ॥ नित्यानित्यवस्तुविवेकादिसाधनचतुष्टयसम्पन्ने मुमुक्षौ ॥ कुलधर्माश्रिते ॥

सर्वपूज्ये । यथा । मार्त्तण्डेवैष्ण वे . शैवे : सौरे गाणपते रपि । को सधर्म्माश्रित : साधु : पूजनीयो ऽतिवत्सल ॥ साध्नोतिपरकार्य्यम्० धर्म्मम्-अर्थम्० कामम्० मोक्षं वा । साध० । कृवापिव्युण् । पुं० व्याकरणेऽप्रतिपादितेशब्देऽपभ्रं- शे ॥ यद्यपिसाधुर्न्नभाषितीति- श्रूयतेतथापिफलमिहैवाख्यं त- स्मिन्नादेशेऽइहविधि ' कल्प्यते० साधूनिवभाषितमापश्यन्त्यानिति । मनोहीन : स्वरतोवर्णतोवेतिद- र्शनात् ॥ मुनौ ॥ जिने ॥

साधुज । वि० उत्तमकुलोद्भवे । साधौ ॥

साधुधी . । स्त्री० वरवत्सशायाम् । श्वश्रूम् ॥ सुन्दरबुद्धौ ॥ वि० तद्वति । साध्वीधीर्यस्या : ॥ धर्म्मं धारयेन्नबुद्धीतिवर्गे ॥

साधुनिन्दित : । त्रि० प्रचार्य्ये । सा धुभिर्निन्दिते । साध्वसम्मतइतियाव त् ॥

साधुपुष्पम् । न० प्रपौण्डरीके । स्थ लपद्मे । साधुवतत्पुष्पञ्च । उत्त मप्रसूने ॥

साधुभाव . । पुं० असाधुत्वमन्छायां साधुत्वे ॥

साधुवाद : । पुं० सतामनुमोदने ॥ साधुवादोपलक्षितइतियथा ॥ सा धोरवादे ॥

साधुवाच । पुं० विनीतार्थे ॥ सा धुवासौवाक्च ॥

साधुवाही । पुं० विनीताश्वे । सुवि निवितुरगे । साधुवहनशील : । वह० । सुपीतिणिनि : ॥ वि० शो भनाश्वयुक्ते ॥

साधुवृक्ष । पुं० कदम्बद्रुमे ॥ वरवृ क्षे ॥ साधुश्चासौवृक्षश्च ॥ मनो ज्ञतरौ ॥

साधुवृत्त . । वि० सुचरिते । साधू नामिवसमानसुवृत्त : आचारसुव र्त्तनम् ॥

साधुवृत्ति । स्त्री० उत्तमजीविकाया म् ॥ सद्व्यवहारे ॥ सुन्दरवर्त्तने ॥ साध्वीचासौवृत्तिश्च ॥ साधवोवृत्ति र्यो ॥ वि० तद्वति ॥ साध्वीवृत्ति र्यस्य ॥

साधुसङ्गम : । पुं० मनोनियमक्री यायविशेषे । यस्तुवैधितमपितत्त्व मसम्यग् व्यतेे० यैवापिस्मरति०त यो : साधुसङ्गमएवोपाय : । साध वोविदुष : पुनर्यौनियन्ति० स्मारय न्तिच ॥

साधुसमागम : । पुं० साधुसङ्गे । यथा । त्यजदुर्ज्जनसंसर्गं भजसाधु समागमम् । कुरुपुण्यमहोरात्रंस्मर नित्यमनित्यतामिति ॥

साधूतम् । न० बहिंसक चासौ ॥ य

प्रशीष्याम् ॥ चातपत्रे ॥ दूष्यम घपाल . । पाठान्तरे॰ साधुतम पि ॥

साध्य : । पुं॰ गणदेवताविशेषे ॥ साध्य सिद्धि । साध॰ । कर्तरि यत्॰ इतिभावेप्यत् । साऽस्य स । अर्श आद्यच् । साध्याद्दश विख्याता . पुराणे पुरातनाः . । तेयथा । मनोमन्ता प्राणश्चनरो यानोऽवस्तथा । नारायणो नरश्चैव सप्तिश्चिन्तथा विभुः ॥ प्रभुश्चाद शैवै तेसाध्या . प्रोक्ता पुरातनैरिति ॥ विष्णुभाषामृतं तैयोगविशेषे ॥ तत्रोत्पन्नफल यथा । असाध्यसा ध्य : शिवसाध्यजात : शूरोतिधी रोविजितारिपक्ष ' । बुद्ध्याशुभा र्थं परिसाधितार्थं . परक्षतार्थं सुतरांविनीत . ॥ शरे । कामे ॥ देवे । सुरे ॥ त्रि॰ साधनीये ॥ क्लौपाय : सुखोपायोदिद्विविध . साध्यउच्यते ॥ साधनाभिमते ॥ साध्यतेऽनेन । अनुपद । यथा । प्रतिज्ञादोषनिर्मुक्तं साध्यंसत्कार णान्वितम् । निश्चित लोकसिद्धश्च पक्ष पक्षविदोविदु . ॥ साध्यंसाध नाभिमत पक्ष विदु : । यथाप्यन्य त्साध्य व्याप्यम्॰ तद्विविशिष्टधर्मी पक्षइतिभेद : । तथाप्यनुमानप्रमा णादिधर्मविशेषविशिष्टपक्षत

यावन्निर्णीतेऽथमण पदे ऽत्रसाध्यत्वात् साध्यपक्षयोरभेदाभिधानमितिध्येय क्षारतत्वम् ॥ व्याप्ये ॥ साध्यते ऽनेनेतिव्युत्पत्त्याप्यर्थे ॥ यथा ॰प र्वतोवह्निमानित्यत्रपर्वत ॥ सा धित योग्ये ॥ यथापर्वतोवह्निमा नित्यत्रवह्नि . साध्य ' ॥ साध्यस्य वस्तुनोऽभावेसाधनं त्विप्रयोजनम् ॥ साध्यतावच्छेदकम् । न॰ अनुमिति विधेयांशेभासमानधर्मे ॥

साध्यव्यापकत्वम् । न॰ साध्यसमा नाधिकरणात्यन्ताभावाप्रतियोगि त्वे ॥

साध्यसम ' । पुं॰ हेत्वाभासान्तरे ॥ यथाहगौतम । साध्याविशिष्टस्य साध्यत्वात्साध्यसम . ॥ ४८ ॥ साध्येनवह्न्यादिना॰ अविशिष्ट॰ तुल्यत्वतथाहि॰ साध्यत्वादिति॰ साधनीयत्वादित्यर्थ । यथाहि॰ साध्य साधनीय॰ तथाहेतुरपिचेत् ॰ साध्यसमइत्युच्यते । अतएवचा सिद्धइत्यव्यवह्रियते । अयञ्चाश्र यासिद्धिस्वरूपासिद्धिव्याप्यत्वासिद्ध धिभेदात्॰ त्रिविध । आश्रयासि द्धिश्च॰ पक्षेपक्षतावच्छेदकाभाव . । यथाकाञ्चनमय ' पर्वतोवह्निमा नित्यादौ । स्वरूपासिद्धि ' ॰ प क्षे हेतुताऽवच्छेदकावच्छिन्नस्याभा व । यथाह्रदोद्रव्यधूमादित्यादौ

। व्याप्यत्वासिद्धिश्च । यद्यपि च
र्व्यतिसामानाधिकरण्याभावः ।
नन्वस्वरूपासिद्धिर्विशुद्धाव्याप्यत्वप्र
तीतिर्नाभवीतस्थत्वमितिसाध्यम्
। हेतुरितिपदद्वयप्रयोगम् । हे
तुपदस्वगमकहेतोर्व्याप्तिविशिष्टपक्ष
धर्मस्यवाचकम् । व्याप्तिविशिष्टप
क्षधर्मत्वं च तदाप्यधीतम् । तथा
च । तत्रापि च्छिद्रसाध्यत्वेनैव
साध्यसमत्वम् । अतएवसाध्यसा
मानाधिकरण्याभाव साधनसाध
नतावच्छेदकाभावव्याप्यत्वासि
द्धिः । यथा । पक्षतावच्छेदकाभा
वपक्षतावच्छेदकवद्वादेरन्यतम
त्वेनाश्रयासिद्धित्वम् । यथाच ।
पक्षेहेत्वभावहेतुमद्वादेरन्यतमत्वे
नस्वरूपासिद्धित्वम् । तथासाध्य
तावच्छेदकाभावादेरन्यतमत्वेन
व्याप्यत्वासिद्धित्वं । विशेषान्य
तमत्वासिद्धिसामान्यधर्मवत्तो
साधनत्वादेरपिव्याप्यत्वासिद्धाव
न्तर्भावं वदन्ति । तेषामयमाशयः ।
व्याप्तिर्हि साध्यसम्बन्धितावच्छेदक
रूपा । गुरुधर्मश्चसाध्यसम्बन्धिताव
च्छेदकोऽतोनोधूमत्वादिः सा
ध्यसम्बन्धितावच्छेदकत्वाश्रया-
सिद्धस्वरूपत्वम् । तथाचसाध्यताव
च्छेदकाभावादिरिव । साधनताव
च्छेदकाव्याप्यतावच्छेदकत्वमपि
भवतिव्याप्यत्वासिद्धिरिति ४८।

साध्यसिद्धिपादः । पुं । व्यवहारस्य
चतुर्थपादे । स च निर्णयपादः ।
यथा । प्रत्यर्थिनोऽग्रतोलेख्यमिति ।
भाषापादः प्रथमः । श्रुतार्थस्योत्त
रं लेख्यमित्युत्तरपादोद्वितीयः ।
ततोऽर्थीलेखयेत्सद्यःकृतिक्रियापाद
स्तृतीयः । तत्सिद्धौसिद्धिमा
प्नोतीतिसाध्यसिद्धिपादश्चतुर्थः ।
यथा । भाषोत्तरक्रियासाध्यसिद्धि
भिः क्रमशस्त्विभिः । चाविभूतश्चतु
र्भवस्तुचतुष्पाद्भिधीयते । इतिमि
ताक्षरा ॥

साध्वसम् । क्ली । भये ॥ साधून्स्यत्य
ति । षस । अजितमुकुट
तत्र । अथ ः ससतात् । तस्मात् ।
साधूनामसः ॥ स्वामी ॥

साध्वी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ मेदाया
म् ॥ पतिव्रतायाम् ॥ तत्रच
मानवारीत : । भार्तार्थसुहिताय
हि प्रोषितेमलिनाकृशा । मृतेम्रि
यतयापत्नीसाध्वीज्ञेयापतिव्रतेति
॥ मनुरपि । पतिंयानाभिचरति
मनोवाग्देहसंयता । साभर्त्तृलो
कानाप्नोतिसद्भिः साध्वीतिचोच्य
ते । इति ॥ वीतोसुवर्च्चलाद्धित
न्नौष ॥ शोभनायाम् ॥

सामन्तः । पुं । तुच्छवाच्ये ॥ भूप
कप्रभेदे ॥ यथा । अष्टादशावरे

पुंसोवशीकरणप्रदोमृत । कश्चकसम्बकिताविसानन्दोवीरवीरसे ॥ वि॰ आह्लादयुक्ते ॥

सानन्दूर । पु॰ तीर्थविशेषे ॥

सानसि । पुं॰ काञ्चने ॥ सनोति षणुदाने । सानसिवर्णसीत्यादिनाअसिप्रत्ययउपधादीर्घश्च ॥ वि॰ सम्भजनीये ॥

सानिका । स्त्री॰ वाद्यविशेषे । सना ड्वै॰ वुतिलोकप्रसिद्धे ॥ वंशी वाद्ये ॥

सानु । पुं॰ न॰ स्त्री । प्रस्थे । पर्वतस्यसमभूभागे ॥ वने ॥ वात्याश्याम ॥ मार्गे ॥ अग्रे ॥ कोविदे ॥ सनोति । षणु॰ । दृसनिजनीतिञुण् ॥ अर्के ॥ पल्लवे ॥

सानुक्रोश । वि॰ सदये ॥

सानुज । पुं॰ तुम्बुरुवृक्षे । तीक्ष्णपत्रे ॥ न॰ प्रपौण्डरीके ॥ वि॰ अनुजेनसहवर्त्तमाने ॥ सानुज रामेर्ऽ ॥

सानुबन्ध । वि॰ सपरिवारे ॥ अविच्छिन्ने । सानुवृत्ते ॥

सानुमान् । पुं॰ पर्वते ॥ सानवोविद्यन्तेऽस्य । मतुप् ॥

सानेयिका । स्त्री॰ सानेय्याम् ॥

सानेयी । स्त्री॰ वंश्याम् ॥ इ॰ श॰ र॰ मी॰ ॥

सान्तपनम् । न॰ कृच्छ्रसान्तपनाभिधव्रतविशेषे ॥ यथा । गोमूत्रगोमयक्षीरदधिसर्पिः कुशोदकम् । एकरात्रोपवासश्चकृच्छ्रं सान्तपनंस्मृतम् ॥ गोमूत्रादिषड्द्रव्याण्येकोकृत्यकस्मिन्नहनिभक्षयेत् । नान्यत्किञ्चिद्दद्यात् । अपरदिनेचोपवासइत्येतत्सान्तपनकृच्छ्रं स्मृतमित्यर्थः ॥ सन्तपति । तप॰ । ल्यु । तस्येदम्कर्म । अण् ॥

सान्तर । वि॰ विरले ॥ अन्तरेणसहित ॥

सान्त्व । न॰ अत्यर्थमधुरेवाक्ये । कर्णमनःप्रीतिजनके ॥ सामनि । प्रियशब्दार्थप्रदानसम्बन्धादिभिः क्रोधोपशमने । द्रव्यदानाभितुष्ट्यमाभैरित्यादिसमाधानोक्तौ ॥ सान्त्वयति । सान्त्वसामप्रयोगे । चुरादिरदन्त । एरच् । घञ्वा ॥ दाक्षिण्ये ॥

सान्त्वनम । न॰ प्रणये ॥ सामोवादे । सान्त्व॰ । ल्युट् ॥

सान्त्वना । स्त्री॰ प्रणये ॥ प्रणय सान्त्वनानमेतिशोधान्तरम् ॥ सामनि

सान्त्वनावाद । पुं॰ प्रियवचने ।

सान्दीपनि । पुं॰ मुनिविशेषे ॥ यस्मादिविद्याभिज्ञ॰ अवन्तिपुरवासिनिकाश्येरामकृष्णयोर्गुरौ । सन्दीपनस्यापत्यम् । अतइञ् ॥

सान्दृष्टिकम् । पुं॰ व्यापारानन्तरं

जायमाने॰सद्यः फले। सन्दृष्टौप्रत्यक्षेभवम्। अध्यात्मादित्वाट्ठञ्॥ समानदृष्टिविषये॥

सान्द्रम्। न॰ वने॥ त्रि॰ घने। निविडे॥ मृदौ॥ सद्ग॰ चन्द्रते। च दिक्ष्मने। बाहुलकाद्रक्॥

सान्द्रपुष्पः। पुं॰ बिभीतकवृक्षे।

सान्द्रस्निग्धः। त्रि॰ घनस्निग्धे। मेदुरे॥

सान्धिकः। पुं॰ शौण्डिके। त्रि॰ सन्धिकारिणि॥

सान्धिवेलम्। न॰ संधिवेलायाम्भवे॥ सन्धिवेलाद्यृतुनक्षत्रेभ्योण्॥

सान्ध्यः। पुं॰ स्वप्ने॥ सन्धिभवे॥ सन्ध्यावाश्रयः। सन्धिवेलादित्वादण्॥

सान्ध्यकुसुमा। स्त्री॰ त्रिसन्धिपुष्पवृक्षे॥

सान्नयिकः। त्रि॰ शैथानांरक्षसन्नाहप्रवर्तके॥ सन्नहनंप्रयोजनमस्य। तदस्यप्रयोजनमितिठञ्॥

सान्नाय्यम्। न॰ हुतद्रव्ये। हविर्विशेषे॥ सम्यङ्नीयतेहोमार्थमग्निंप्रति। णीञ्। पाय्यसान्नाय्येतिन्यायादिवत् समेर्दीर्घत्वंनिपात्यते॥

सान्निध्यम्। न॰ नैकट्ये॥ निकटे॥ सन्निधिरेव। चतुर्वर्णादित्वात् स्वार्थेष्यञ्॥

सान्निपातिकः। त्रि॰ सन्निपातजरोगे। सन्निपातप्रभवमनङ्गीपनवा। सन्निपाताद्भवतिठञ्॥

साभ्यासिकः। पुं॰ भिषजि। पाराशरिणि॥

सान्वयः। त्रि॰ सम्बन्धिनि॥ कुलस्थिते॥ पुत्रपौत्रादिस्थिते॥ यथा। येनमयोक्तंहितंवेदमन्यत्कुरुतेत्रमम्। सकोवक्ष्येवशुद्धत्वमाशुगच्छतिसान्वयः॥

सापत्नः। पुं॰ सपत्नीतनये। सपत्न्याअपत्यम्। शिवादिभ्योण्। ततःसपत्नीतिपाठेपिविहितविधिष्टपरिभाषया॰ सपत्नीशब्दादपिसामान्यविधानाठकाविषयेऽपितिबोध्यम्॥ वैरियनये॥ तस्यापत्यमित्यण्॰ शिवादित्वात्॥

सापत्नेयः। त्रि॰ सपत्न्यास्तनये॥ सपत्न्याअपत्यम्॥ स्त्रीभ्योढक्।

सापत्नी। स्त्री॰ सपत्न्याढुहितरि॥

सापत्नपा। स्त्री॰ लज्जायाम्॥

सापराधः। त्रि॰ कृतापराधे॥

सापिण्डः। पुं॰ सपिण्डे॥ प्रज्ञादिभ्यश्चेतिस्वार्थेऽण्॥

सापिण्ड्यम्। न॰ सपिण्डतायाम्॥

साप्तपदीनम्। सख्ये। मित्रत्वे॥ सप्तभिः पदैरवाप्यते। साप्तपदीनंसख्यमितिसाधु॥

साफल्यम्। न॰ सफलतायाम्॥

सामान्यापत्तिः। स्त्री॰ साम्यप्राप्तौ॥

सामक । पु॰ तक्रुशाणे ॥ साम अभिज्ञे ॥ सामअधीते॰ वेदशा। क्रमादिभ्योवुन् । न॰ मूलद्रव्ये ॥

सामग । त्रि॰ ब्राह्मणविशेषे । छान्दोगे ॥ सामगायति । गै शब्दे । गापोष्टगितिटक् । टिड्डाणञ् । तेनस्त्रियांसामगी ॥

सामगर्भ । पु॰ विष्णौ ॥

सामग्री । स्त्री॰ कारणसमूहे । यथा । सामग्रीचेत्फलविरहोव्याप्तिरेवेति तत्त्वमू॰ पदाङ्कदूत ॥ द्रव्ये ॥

सामग्र्यम् । न॰ समुदायत्वे ॥

सामज । पु॰ गजे ॥ कुञ्जरे ॥ त्रि॰ सामोत्थे । सामार्थे ॥

सामञ्जस्यम् । न॰ औचित्ये । युक्तियुक्ते ॥

साम । न॰ सहस्रशाखिपितृदेवताकेवेदविशेषे ॥ गीतिविशिष्टायामृचि ॥ ऋच्यध्यूढ सामोच्यते ॥ वाक्यविशेषस्यार्थागीतौ ॥ सामपदन्तुगीतिमात्रस्यैवाभिधायकमित्यन्यत् । चतुर्णांवेदानांमध्येगानमाधुर्येणातिरमणीयत्वादृग्णांविभूति सामेत्युच्यते । राज्ञांशत्रुवशीकरणायोपायविशेषे । सान्त्वे । प्रियवादार्थप्रदानसम्बन्धादिभिः शत्रोः क्रोधोपशमने ॥ यथा । परस्परोपकाराणादर्शनं गुणकीर्त्तनम् । सम्बन्धसमाख्यानमायत्या . सम्प्रकाशनम् ॥ वाचापेशलयासाधुतवाहमितिचार्पणम् इतिसामविधानज्ञैः सामपञ्चविधं स्मृतम् ॥ स्यतिपाप॰दोषं वाऽनेनवा । षोअन्तकर्म्मणि । सातिभ्यामनिन्मनिणाविति मनिन् ॥ सामनम् । सामसान्त्वप्रयोगे । बाहुलकात् कनिन्वा ॥ त्रि॰ शोभने । धनवति ॥

सामन । पुं॰ सामवति ॥ सामास्यास्ति । पामादित्वन्न ॥

सामनी । स्त्री॰ पशुबन्धनरज्जौ ॥

सामन्त । पु॰ प्रतिवासिनि । सलग्नोन्तएकदेशोऽस्य । प्रादिभ्योधातुजस्येतिसमास॰ । समन्तायाः स्वदेशाव्यवहितभूमेरयम् । तस्येदमित्यण् ॥ माण्डलिके ॥ चतुर्दिक्षु ॥ त्रि॰ सहाये ॥

सामन्य: । पु॰ सामविदि ॥ सामसुसाधु॰ प्रवीणो॰ योग्योवा । तत्रसाधुरितियत् । येचाभावकर्म्मणोरितिप्रकृतिभाव ॥

सामयिक । त्रि॰ समयोचिते । समयेकार्यकर्त्तरि ॥ समय प्राप्तो ऽस्य । समयस्तदस्यप्राप्तमितिठञ् ॥ विनयादित्वात्स्वार्थेठग्वा । समयोत्थे ॥

सामयोनि । पुं॰ ब्रह्मणि । द्रुहिणे । कुञ्जरे । गजे । त्रि॰ सा

गीत्य ॥
सामरस्यम् । न० ऐकरस्ये ॥
सामर्थ्यम् । न० शक्तातायाम् ॥ य
र्थो ॥ विशेष्यविशेषणभावावगाह्य
पस्थितिजनकत्वरूपे एकार्थीभावे
॥ परस्पराकाङ्क्षाकूपायाव्यपेक्षा
याम् ॥
सामर्प । त्रि० सर्पिषि ॥
सामवायिक । पु० अमात्य । म
न्त्रिणि ॥ त्रि० समवायसम्बन्धि
नि ॥ समवायीत्यर्थे । साम्हिके
॥ समवायं समवैति । समवाया
न्समवैतीति ठक् । कृत्समवपूर्वश्च
योर्थे प्रविश्य एकदेशीभवनम् ।
तत्रगुणभूतप्रवेशप्रति० प्रकृत्यर्थ
स्यकर्मताविवक्षा । विशिष्यानुरो
धेनतु० सीक्षिसमसीप्रायेणप्रयुज्य
ते । कुरुषु संसमवेताइतियथा ॥
सामवित् पुं० उद्गातरि । सामा
निवेत्ति । विद० । क्विप् ॥
सामवेद । पु० चतुर्णामिधिवेदविशेषे ॥
सामाजिक । पु० सभासदि । स
भास्तारे ॥ समाजसमवैति । स
मवायान्समवैतीति ठक् ॥ समा
जं रक्षतिवा । रक्षतीति ठक् ॥
सामाधिपति । पु० भीमपत्नी ॥
सामानाधिकरण्यम् । न० पदयो ।
सम्बन्धविशेषे । पदयोरेकार्थनिष्ठ
त्वे । अथसम्बन्धौविभक्तिनि
मित्तानांशब्दानामेकस्मिन्नर्थे तात्प
र्यसम्बन्ध । यथा नीलघटइति
वाक्ये तत्कालविशिष्टघटत्वावच्
छेदकत्व० एततकालविशिष्टे
घटत्वावच्छेदकरूप० एकस्मि
न्विषये तात्पर्यसम्बन्ध ॥ यथा
तमाचार्यं । प्रवृत्तिनिमित्तभेदानां
भिन्नवृत्तिनाम् । सामानाधि
करण्यम्भवतीत्यर्थं घटाभावादि
कानि ॥ एकविभक्तिकानांपदान
विशेषणविशेष्यभावेनैकार्थनिष्ठत्वे ।
तच्चमुख्यगौणभेदेनद्विविध यथा ।
सामानाधिकरण्योक्तिर्द्वैक्ये मुख्य
तांव्रजेत् । क्वचिदमुख्य गौणमि
थ्यादीतद्विवरणात् ॥ अन्यश्चान्य
थसम्पत्त्यानुक्तिप्रकृतिवृत्त्या ।
सामानाधिकरण्यवद्गौण सिद्ध ० पु
रुषमिति ॥ समानमधिकरणमनयो
स्तयोर्भाव ॥ एकाश्रयत्वे ॥ अ
न्यदुच्छूनमत्सरमन्यच्चात्मनियमिन
तम् । सामानाधिकरण्यद्विविकल्पे
सिद्धयो : कुत ॥
सामान्य : पुं० पक्षिभेदे । वर्णे स
ङ्करे । यथोत्तमवाणिनां । च
त्वार कथितावर्णाश्रमावपितु
ष्टी । आचारादिविवर्णानामाश्र
माणांपृथक्पृथक । क्षत्रादीनामि
कानिगुणानां पञ्चप्रकीर्तिता : ।

ब्राह्मण क्षत्रियवैश्य शूद्र सामान्यएवचेति ॥

सामान्यम् । न । जातिः ॥ तद्द्विविधम् । यथा । सामान्यं द्विविधं प्रोक्तम् परञ्चापरमेव च । द्रव्यादित्रिकवृत्तिस्तु सत्ता परतयोच्यते । परभिन्ना च या जातिः सैवापरतयोच्यते । व्यापकत्वात् परापि स्याद्व्याप्यत्वादपरापि च । द्रव्यत्वादिकजातिस्तु परापरतयोच्यते । इति भाषापरिच्छेदः ॥ तल्लक्षणं यथा । नित्यत्वे सत्यनेकसमवेतत्वमिति । अनेकसमवेतत्वं संयोगादीनामप्यस्ति अत उक्तम् नित्यत्वे सतीति । समवेतत्वं गगनपरिमाणादीनामप्यस्ति अत उक्तमनेकेति । नित्यत्वे सत्यनेकवृत्तिः सामान्यमुपेक्ष्य समवेतत्वमुक्तम् । एकव्यक्तिवृत्तिस्तु न जातिः । अत उक्तम् । व्यक्तेरभेदस्तुल्यत्वं सङ्करोऽथानवस्थितिः । रूपहानिरसम्बन्धो जातिबाधकसङ्ग्रहः ॥ एकव्यक्तिमात्रवृत्तित्वादाकाशत्वं न जातिः । तुल्यवृत्तिकत्वाद्घटत्वकलसत्वं न जातिद्वयम् । सङ्कीर्णत्वाद्भूतत्वमूर्त्तत्वं न जातिः । अनवस्थाभयात् सामान्यत्वं न जातिः । विशेषत्वं व्यावृत्तस्वभावस्य रूपहानिः स्यादतो विशेषत्वं न जातिः । समवायसम्बन्धा-

भावात् समवायत्वं न जातिः । द्रव्यादित्रिकवृत्तिरिति । परत्वमधिकदेशवृत्तित्वम् । अपरत्वमल्पदेशवृत्तित्वम् । सकलजात्यपेक्षयाऽधिकदेशवृत्तित्वात् सत्तायाः परत्वम् । एतद्बोधनाय द्रव्यादीति । तदपेक्षया चान्यासां जातीनामपरत्वम् । परभिन्ना सत्ताभिन्ना । व्यापकत्वात् परापि द्रव्यत्वादपरापि च । पृथिवीत्वाद्यपेक्षया व्यापकत्वात् अधिकदेशवृत्तित्वात् द्रव्यत्वं परत्वम् । सत्तापेक्षयाऽल्पदेशवृत्तित्वात् द्रव्यत्वमपरत्वञ्च । तथा च धर्मद्वयसमावेशादुभयमविरुद्धम् । इति मुक्तावली ॥ नित्यमेकमनेकानुगतं सामान्यम् । तच्च द्रव्यगुणकर्मवर्त्ति । इति तर्कसङ्ग्रहः ॥ सामान्यं गुणसाम्येन यत्र वस्त्वन्तरैकता । इति लक्षिते काव्यालङ्कारविशेषे ॥ यथा । प्रस्तुतस्य यदन्येन गुणसाम्यविवक्षया । ऐकात्म्यं बध्यते योगात् तत् सामान्यमिति स्मृतम् । अतादृशमपि तादृशतया विवक्षितुं यदप्रस्तुतार्थेन सम्पृक्तमपरित्यक्तनिजगुणमेव तदेकात्मतया निबध्यते तत् समानगुणनिबन्धनात् सामान्यम् । उदाहरणम् । मलयजरसविलिप्ततनवो नवहारलताविभूषिताः सितत

रद्नतपश्चक्षतरक्तकचीरुचिरामलां
शुका । धनमत्तचिततधान्निधन
त्ययतिधरामविभाव्यतावृता ' प्रि
यवसति प्रयाति सुखमेवनिरस्तभ
यीऽभिसारिका ॥ अत्रप्रस्तुतत्
न्ययोरन्यूनानतिरिक्ततयानिबद्ध
धवलत्वमेकात्मतायैतु । अतएव
पृथग्भावेनानयोरुपलक्षणम् ॥
यथावा । वेषत्वचातुल्यरूपांबध्
नांकर्णावतीगणाङ्गताःगताम्नि । भ
या' सर्वैव यद्विमापतिव्यमकोबिद्
विध्यस्ववमम्यकानि ॥ अत्रनिमित्ता
न्तरजनितापिनामात्वप्रतीतिः प्रथ
मप्रतिपन्न मभेदंमभ्युदसितुमुत्सहते
प्रतीतत्वात्तत्वप्रतीतिबाधायोगात्

सामान्य न । त्रि॰ साधारणे । अवि
शेषे । तुल्यतायाम् ॥ अनेकसम्ब
न्धे वस्तुनि ॥ उत्सर्गे ॥

सामान्यच्छलम् । न॰ छलभेदे ॥
सम्भवतोऽर्थस्यातिसामान्ययोगाद
सम्भूतार्थकल्पनासामान्यच्छलम्
॥ ५३ ॥ सामान्यविशिष्टसम्भवद
र्थाभिप्रायेणोक्तस्य॰अतिसामान्य-
योगादसम्भवदर्थकल्पनया॰दू
षणाभिधान सामान्यच्छलम् । य
थाब्राह्मणोऽयं विद्याचरणसम्पन्न-
स्तु इति॰ब्राह्मणत्वं नविद्याचरणसम्प
द॑साधयतीतिकस्यचित्तया॰पेरा
षद्ति कुतोब्राह्मणात्य॑ न॰विद्या
चरणसम्पत॰व्रात्ये व्यभिचारा-
त् । ५३ ॥

सामान्यतोदृष्टम् । न॰ अदृष्टलक्ष
णसामान्यविषयीतोऽनुमाने ॥

सामान्यलक्षणा । स्त्री॰ अलौकिक॰
सन्निकर्षविशेषे ॥ सतु॰ प॰ग्रह
णापकसामान्यज्ञानम् । यथा
एक घटदर्शनेसकलघटज्ञानभव-
तिकृतघटत्वादिज्ञानम् । तत्
प्रमाणयथा । अलौकिक॰सन्नि
कर्षस्त्रिविध॰ परिकीर्त्तितः । ।
सामान्यलक्षणाज्ञानलक्षणायोगज
सथा ॥ आसत्तिराश्रयाणान्तुसा
मान्यज्ञानमिष्यते । तदिन्द्रियज
तद्धर्मबोधसामग्रापेक्षते ॥ इति
भा॰ ॥

सामान्यविधिः । पुं॰ अनारभ्यवि
धौ । यथा । नहिंस्यात्सर्वाभू
तानीति ॥

सामान्यशासनम् । न॰ सामान्या
धिकारे । राजकीयविशेष ॥

सामान्या । स्त्री॰ नायिकाभेदे वा
रान्तरे ॥ कचितवितिविरावरणे
ष्वभिमतफलदामविककसामान्या ॥

सामान्याभिनयः । पुं॰ वागङ्गसत्त्व
जोऽभिनये ॥ यथा । सामान्या
भिनयोनामज्ञेयोवागङ्गसत्त्वज इ
ति ॥

सामासिकः । पुं॰ साङ्गर्येविधि ॥

समासमम् इ ॥

सामि । अ० अर्द्धे ॥ निन्दायाम ॥ सामयति । आमसान्त्वप्रयोगे । अदन्त ॥

सामिधेनी । स्त्री० धाय्यायाम् । अग्निज्वालनार्थमृचि । ऋक्सामिधेनीधाय्याचयास्यादग्निसमिन्धने ॥ समिधामाधानी । समिधामाधानेषिग्यण । षित्वान्ङीष् । यथाऽऽलङ्गतिलोप ॥ समिन्धि ॥

सामिधेनः । पु० मन्त्रविशेषे ॥ समिधामाधान । समिधामाधानेषिण्यण् ॥

सामीची । स्त्री० वन्दनायाम् ।

सामीप्यम् । न० सान्निध्ये । देशकालाभ्यामासन्नतायाम् प्रत्यासत्तौ । अव्यवहितत्वे ॥ समीपमेव । चतुर्वर्णादित्वात्० ष्यञ् ॥

सामुद्रम् । न० देहलक्षणे ॥ लवणविशेषे । कडके । वशिरे ॥ अस्यगुणा यथा । सामुद्रं मधुरपाकेसतिक्तं मधुरगुरु । नात्युष्णं दीपनभेदिसक्षारमविदाहिच ॥ श्लेष्मलवातनुत्तिक्तमरूक्षं नातिशीतलम् ॥ समुद्रोद्भवे सामुद्रमुदकं क्षारं सर्वदोषप्रकोपणम् ॥ समुद्रफेने ॥ धाराजलप्रभेदे ॥ तत्सञ्चारलक्षणं यथाऽऽहहरिवंशे ... पयम् । विस्रगन्धदोषव्रतीक्ष्णं सर्वकर्मसुगर्हितम् ॥ सामुद्रमक्षाश्विने मासिशुद्धमगाङ्गवद्दाहृदिशेत् । यतोऽगस्त्यस्यदिव्यर्षे रुदय तत्सकलजलम् ॥ निर्मलं निर्विषं स्वादुशुक्लं स्वादुदोषनम ॥ ततसामुद्रजलम । आह च । फूत्कारविषवातेन नागानांव्योमचारिणाम् । वर्षासुसविषं तोयं दिव्यमप्याश्विनं विना ॥ त्रि० समुद्रोत्पन्नवस्तुनि ॥ समुद्रेभवम् । तत्रभवइत्यण् ॥

सामुद्रकम् । न० समुद्रलवणे ॥ समुद्रोत्थलवणे ॥ तीर्थविशेषे ॥ त्रि० । स्त्रीपुंसयोश्चिह्नवेत्तरि ॥

सामुद्रिक । त्रि० स्त्रीपुंसयोश्चिह्नज्ञे ॥ वेत्ताखीपुंसयोश्चिह्नं सामुद्रिकउदाहृतइतिहारावली ॥ समुद्रसम्बन्धिनि ॥ समुद्रचारिणि ॥

सामूहिक । त्रि० सामवायिके ॥ समूहसमवैति । समवायान्समवैतीतिठक् ॥

साम्पराय । पु० परलोके ॥ परलोकसाधने । सम्पराय ' परलोक० तत्प्राप्तिप्रयोजनेशास्त्रीयेसाधनविशेषे ॥

साम्परायिकम् । न० युद्धे । समीके । समरे ॥ त्रि० पारलौकिके ॥ यथा । प्रभुः प्रथमकल्पस्ययोऽनुकल्पेनवर्त्तते । नसाम्परायिकं तस्य दुर्मतेर्विद्यतेफलम् ॥ पारलौकि

कीसाधने । सम्प्रदायनम् । अथवा
तौङ्गतौवा । घञ् । ततोविनया
दित्वात् स्वार्थे ठक् ॥ सम्प्रदायाव
प्रभवति । सन्तापादित्वादञ् ॥
सम्प्रदायार्हे । सम्प्रदायमर्हति ।
तदर्हतीतिठञ् ॥
साम्प्रतम् । अ० अधुनार्थे । इदानी
म् ॥ उचितार्थे ॥ सम्प्रतनम् ।
तनुविस्तारे । डम् । पृषोदरादि
त्वात् समोदीर्घः ॥ यथा । सम्०प्र
ति० एतयोः समाः स्युः ।
तस्मात्० प्रत्याख्य । गर्वपाठा
न्मान्तत्वम् ॥
साम्प्रतिकम् । त्रि० सते ॥ न्याय्ये ॥
सम्प्रतिशब्दाद्विनयादित्वात् स्वार्थे
ठक् ॥
साम्बम् । न० उपपुराणविशेषे ॥
साम्बरम् । न० शङ्खचर्णे ॥
साम्बरी । स्त्री० मायायाम् ॥ शाम्ब
रीत स्वरीमाया० मायाग्निदृगपीन
टे० इ० शब्दरत्नावली ॥
साम्भवी । स्त्री० रक्तलोध्रे ॥
साम्मातुरः । पु० भाद्रमातुरे । स
तीतनये ॥ सम्मातुरपत्यम् । मा
तुरुत्सङ्ख्यासम्भद्रपूर्वायाः ॥
साम्मुख्यम् । न० सायाज्याभिमुख्या
भिधौ । साम्मुख्यमसायाज्ञ
ऽपिमोहयतीयदीतिस्क०न्दोक्तः
॥ सम्मुखत्वे ॥

साम्यम् । न० तुल्यत्वे । समताया
म् । आगाढाज्जाज्ञियोगत्वाभृ
न्नाभ्यप्रतियत्नाथ । परस्परानतो
विप्रोष्यानात् साम्यमुपगच्छति ॥ नि
र्विशेष । सर्वभूतेष विषमसमेष्व
पि सर्वमानश्चायथ समभावे ॥
समाङ्गावेष्ययञ् ॥
साम्राज्यम् । न० सार्वभौमेपदे । इ
मण्डलाधिपत्ये ॥ यथा । इन्द्रा
धिपत्यराज्य ॥ [० साम्राज्यदायक
पश्चि । पलानर्घदण्डी ।निमन्त्रासा
म्राज्यमम्युतसूतिवरदाः स्वे हितो
य : पटल ॥ सम्राजोभाव ।
ष्यञ् ॥
साम्राविकद्र्मम् । न० जलादिनाम
क्रिगन्धद्रव्ये । गन्धाख्य ॥ इ०
रा० नि० स्य: ॥
साम्राणिजम् । न० अश्वपादवर्णे ।
सायसन्ध्या । स्त्री० पित्रप्रसाम् ॥
सायङ्कोपाठदेवतायाम् ॥
सायम् । अ० दिनावसाने । दिनान्ते ॥
सामम् । पा० अन् । युगागम ॥
सायः । पुं० बाणे । शरे । वा
णे ॥ दिनान्ते । दिवावसाने ॥ स्य
ति० समापयति दिनम् । षो०
अन्तकर्मणि : ॥ घञ् वा । आतो
युक् ॥
सायकः । पुं० शरे । खड्गे ॥ स्य
ति । षो० । ण्वुल् । युक् ॥

सायकपुङ्खा । स्त्री० शरपुङ्खायाम् ॥
सायङ्काल । पुं० सायाह्ने ॥
सायम् । अ० निशामुखे । दिनान्ते ॥
सानम् । धा० । षम् । युगा गम ॥
सायम्प्रातिक । त्रि० सायम्प्रातर्भवे ॥ कालाट्ठञ् ॥
सायन्तन । त्रि० सायङ्कालसम्बन्धिनि ॥
सायाह्न । पुं० दिवावसाने । दिनान्ते । पञ्चधाविभक्तस्याह्नः पञ्चमे भागे ॥ यथा । सायाह्नस्त्रिमुहूर्त्तं स्यात् श्राद्धं तत्र न कारयेत । राक्षसी नामसावेलागर्हितासर्वकर्म्मसु ॥ अह्न सायम् । सङ्ख्याविसाये तिज्ञापकात समास । सायशोऽह्न मशावकृतिभाष्याद्वासाधु ॥
सायिका । स्त्री० क्रमस्थितौ ।
सायुज्यम । न० सयुगभावे । एकदेहदेहित्वैक्ये ॥ सयुजोभाव । ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् ॥
सायोक्षर । पुं० विक्राणे ।
सार । पुं० बले ॥ स्थिरांशे ॥ यथा । वेदान्यनेकशास्त्राणि स्वल्पायुर्विघ्नकोटयः । तस्मात् सारं विजानीयात् क्षीरं हंसइवाम्बुमध्यात् ॥ मज्जनि । मज्जायाम् ॥ वज्जारे । दीर्घे । कूलिधरणी ॥ दाडिमे ॥ वायौ ॥ वायके ॥ नवनीते ॥ द्रव्ये । काव्यालङ्कारविशेषे ॥ यथा । उत्तरोत्तरमुत्कर्षोभवेत् सार परावधि ॥ पर पर्य्यन्तभागोऽवधिर्यस्य धाराधिरोहितया तथैवोत्कर्षस्य विश्रान्ते । उदाहरणम् । राज्ये सारं वसुधा० वसुधायाम पुरम् ० पुरे सौधम् । सौधेतल्पं तल्पे वराङ्गनाऽनङ्गसर्वस्वम् । न० जले । धने ॥ न्याय्ये । नवनीते ॥ विपिने । लोहसारे । यथा । व ... नासश्विखराकारास्वङ्गान्यस्त्रे नशे ... थिते । लोहयुग्मं च सूक्ष्माणितत्सारमभिधीयते ॥ लोह सारात्रय ... न्याद्भूयो मतिसारकम । अर्शसर्वाङ्गज वात शूलस्वपरिणामजम् ॥ छर्द्दिं स्वपीनसपित्तश्वासशोषान्यपो हति त्रि० वरे । श्रेष्ठ ॥ यथा । असारेखलुसंसारेसारमेतच्चतुष्टयम् । काश्यावास • सतांसङ्गो गङ्गाम्भ शिवपूजनम ॥ इति ॥ विरम्भितन्सरतिकालान्तरम । स्रु० । स्थिरे ० कृतिघञ् ॥ सार, शबलपीतयोरितिविशु ॥
सारक । पु ० तरलप्रतिविते । जयपाले । त्रि० विरेचके ॥ सरति । स्रु० । ण्वुल् ॥
सारखदिर । पु० दुर्खदिरे । धवलेतरी ॥
सारगन्ध । पुं० चन्दने ॥

सारग्राही । त्रि॰ सारग्रहणकर्त्तरि ॥
सारघम् । न॰ मधुनि ॥ सरघाभि
कृतम् । स च्छायामित्यण् ॥
सारङ्ग । पुं॰ एणे । हरिणे ॥ चा
तके ॥ मतङ्गजे ॥ विहगान्तरे ॥
चञ्चरीके ॥ छत्रे ॥ राजहंसे ॥ चि
त्रमृगे ॥ वाद्यभेदे ॥ चञ्चुके ॥ चि
त्रवर्णे । नानावर्णे । मयूरे ॥ का
मदेवे ॥ धनुषि ॥ केशे ॥ स्वर्णे ॥
आभरणे ॥ पद्मे ॥ शङ्खे ॥ चन्द
ने ॥ कर्पूरे ॥ पुष्पे ॥ कोकिले ॥
मेघे भूमौ ॥ रात्रौ ॥ दीप्तौ ॥
सिंहे ॥ न॰ सारङ्गचर्म्मणि ॥ य
था । सारङ्ग जाङ्गलविगध मधुरम
धुष्यद्धिमितिराजनिघण्टः ॥ वर्ण
वृत्तान्तरे । कर्णध्वज ओष्ठलाम
रदेहिविक्क सताम सदासन्निधीय
हि । सर्पाधिराजाधिराजसदाहस
मूरीश्वरीतीश्वसारङ्गमेतद्धि ॥ यथा
। सत्यापिनैवाक्षमौल क्रतङ्कर्म
यातननु काषिलभ्यनवेयमः ।
किन्दारदेशात्मजस्वर्णहन्देनचेतो
रतिविन्दसिचेत्मुकुन्देन ॥ त्रि॰
चित्रवर्णवति । शबले ॥ भगवद्भक्ते
॥ यथा । श्रियोनिवासोयस्योर॰ ॰
पानपात्र मुखंदृशाम् । बाहवो लो
कपालानां सारङ्गाणांपदाम्बुज
मिति ॥ सरति । सृ॰ । सृङ्गोर्बृ
विलेखष्ठच् ॥ सारं गच्छतिवा ।
गम् सृ॰ । खच् ॥ सारमङ्गंयस्य ।
शकन्ध्वादि ॥ सहारङ्गेणवा । सा
रङ्गायतिवा । गैशब्दे । गापो
ष्टक् ॥
सारङ्गिक । पुं॰ शाकुनिके । सा
रङ्गान् हन्ति । पक्षिमत्स्यमृगान्ह
न्तीतिठक् ॥
सारङ्गिका । स्त्री॰ वर्णवृत्तान्तरे ॥
द्विजवरकार्णौसगण विरचयसाध
रणम् । जगदभिरामं हितयाभव
तिहिसारङ्गिकया ॥ यथा । प्रण
मतराधारमण मगन्नृपबाधाहमनम्
। असुरमहापाहरणं यदुकुलचूडा
भरणम् ॥
सारङ्गी । स्त्री॰ वर्णवृत्तान्तरे । यथा
मादौकृत्वा कर्णौ॰ दत्त्वाहारं तारङ्ग
म॰ विद्युन्मालापादं दत्त्वाद्गन्तेषा
चंवृत्तम् । नागाधीशेनाक्तं तत्सा
रङ्गीख्याख्यातं सहितकुलादीनाम
न्तिप्राय . सर्वेषांगाभाषि ॥ यथा
। वृन्दारण्ये गोधुक्पूर्णे गोपायन्त
गो वृन्द॰ वाले सा कावाकौदा
शीलवन्दे गोविन्दम् । आभीरीणा
मौपन्यस्थ्याकाहास : कर्णेनाङ्क
वीकुञ्जसन्नद्धगिराचाहद्वाद्यन्त
म् ॥ अवतायाम् ॥ अन्यतीक्ते
त्यितिकीप् ॥
सारकम् । न॰ नवनीते ॥
सारण । पुं॰ अतीसाररोगे ॥ रा

षणमन्वि,ष्वि । इयवाम्बरदूते ॥ षामातके । भद्रवलायाम् ॥ न० गन्धभेदे ॥ मलनिर्गमने ॥

सारणि । स्त्री० क्षुद्रनद्याम् ॥ प्रसारण्याम् ॥

सारिणी । स्त्री० प्रसारण्याम् ॥ सूक्ष्मनद्याम् ॥

सारण्ड । पुं० सर्पाण्डे ॥

सारत । पु० मुनौ ॥ त्रि० ऋते नसहवर्त्तमाने ॥

सारतरु । पुं० कदलीवृक्षे ॥ वृ० ध० ध्वज ॥

सारत । अ० बलवदर्थे ॥ पक्ष्म्यास्तसिल ॥

सारथि । पु० सूते । नियन्तरि ॥ तस्य लक्षणं यथा । निमित्तशकुनज्ञानी हयशिक्षाविशारद । हयायुर्वेदतत्त्वज्ञो भूविभागविशेषवित् ॥ स्वामिभक्तो महोत्साहः सर्वेषाञ्च प्रियंवद । शूरश्च कृतविद्यश्च सारथि परिकीर्त्तितश्चिति ॥ सरत्यश्वान् । उ० । पन्तर्भावितण्यर्थः । प्रत्ये र्णित्वाद्यिन् ॥

सारथ्यम् । न० सारथेः कर्म्म ष्य० भावेच । पुरोहितादित्वात्यक् ॥

सारद । त्रि० सारदातरि ॥

सारद्रुम । पुं० खदिरे ॥

सारपाद । पु० धामनिवृक्षे ॥

सारभृत् । त्रि० सारग्राहिणि ॥

सारमिति । स्त्री० वेदे । स्मृतौ । सारस्य यथार्थस्य मिति ॥

सारमूषिका । स्त्री० देवदाल्याम् ॥

सारमेय । पु० कुक्कुरे । सरमाया अपत्यम् । स्त्रीभ्योढक् ॥

सारमेयादन । पुं० नरकविशेषे ॥

सारमेयी । स्त्री० शुन्याम् ॥ ढगन्तात् ङीप ॥

सारलोहम् । न० लोहसारे ॥ कृतिभूरिप्रयोग ॥

सारव । त्रि० सरयूजातवस्तुनि ॥ सरय्वां भव । तत्र भव इत्यण् । दाण्डिनायनेतियलोप ॥ स्त्रियां टिड्ढेति ङीपि० सारवी ॥

सारवान् । त्रि० ससारे ॥

सारवती । स्त्री० छन्दोभेदे ॥ यथा । चेद्गणश्चितयक्रमत० स्याद्गुरुरन्तगतोचमत । नौयशवसन्तपप्रथिता० सारवतीकविभि० कथिता ॥ सारविशिष्टार्या ॥

सारस । पु० स्वनामख्यप्रसिद्धपक्षिविशेषे । पुष्कराख्ये ॥ पक्षश्चकुनयथा । दृष्टार्थसिद्धिं सकलामुद्विग्न स्यात्सारसदर्शनविलोकनेन । शुक्लाश्चपूर्वेणिनदनगर्जत्सिद्ध्यभीष्टंसरसपवयस्मात् । वामेनयोषित्कुललाभकारीशब्दस्तथाग्रेन्प्रतीर्थलब्ध्यै । यसा सारसाभ्यां युगपद्विरावः कृतोपि

रैवतकमतीत्य पिबामि ॥ इत्येवंविधव्य कथितार्थकारी॰ कौटिल्ययस्याप्य यमेवम् ॥ इति रसमञ्जरी ॥ छन्दो ॥ इति । न॰ सरसीरुहे । पद्मे । भीमपानीयविशेषे ॥ यथा नद्याः पौष्करे भ्रमरीयवसन्त्य तिष्ठति । तत्सरोजसम्भूतं तद्भ सारसमृतम् ॥ सारसस्तिलवस्य तथा ममधरलघु । रोप मतु वरकृष्ण वर्ण्यम् समर्पितम् ॥ त्रि॰ सरोजाते ॥ सरसिभवः । यण् ॥

सारसनम् । न॰ तनुत्राणोरस्के । काञ्चीकट्यादौ । यथा । काञ्चीकाञ्चीराचा पोक्षौ॰ यत् कक्ष्येसकञ्चुकाः । अथ सा तत्सारसनमधिकाङ्गेऽधनी पटानिष्पतः ॥ कक्ष्याम् । मेखलायाम् । कटिभूषणे । स्त्री कञ्चावबन्धने । सरसं तनोति स ननष चससमस्ती । सारसनेनाभ्यवयवेनेवा सारस नीतिवा । त्वचा हि कामं च श्री पल्लविरचनामच । यथा । सारसन मगती॰ दीप्यतेऽनेन । चरणतटी पृथ्वादानिषु । चरणे तिष्ठ्य टच । अ सत्यादि ॥

सारसिका । स्त्री॰ सारस्याम् ॥ सूर्या ॥

सारसी । स्त्री॰ सारसयोषायाम् । सारस स्त्रियाम् ॥

सारस्वत । पु॰ देशविशेषे ॥ विल्व दण्डे ॥ कल्पविशेषे ॥ यथा । सारस्वतकल्पप्रमथ्येष्वष्टमं राम-रा । तन्त्राणि चैतेषां गायन्तमुच्यते ॥ इति मात्स्ये ५०६ अध्याय ॥ सरस्वतीनदीपुण्यमुनिविशेषे ॥ इति च कश्चित् । सारस्वतदेशाः प्रसिद्धाः ॥ सर्वपदविधानोक्तेषु प्रसिद्धः । यथा । सारस्वता काव्य कुशलः इति ॥ न॰ मलौषधौ । त्रि॰ सरस्वतीतीरवासिनि । सरस्वती-तीरसम्बन्धिनि । सारस्वतदेशसम् बन्धिनि ॥

सारस्वता । पु॰ भूमि॰देशविशेषे । विकर्षिणीषु । यथा । कश्मीराणा म पुनः सारस्वतास्तु विकर्षि-काकृतिमिवन्द्रः ॥

सारस्वतकल्प । पुं॰ ब्राह्मणनामाद्य कालस्योपेन च चतुर्दशसप्ताह प्रकरणे ॥

सारस्वतव्रत । पुं॰ न॰ मत्स्यपुराणो क्तव्रतविशेषे ॥

सारस्वती । स्त्री॰ वृत्तिविशेषे । वाष्पि का । पठन्ति । वार्तिकारपद वत् प्रयुज्यमानविस्तीर्णसारस्वतीमि ति निवर्तयितुं इतिप्रायविस्तीर्णमाभाष्य व्याकरणमितमताभाष्यम्

सारा । स्त्री॰ स्नुहीप्रभेदे ॥ दूर्वाया म कृष्णत्रिवृतायाम् ॥

सारार्थः । त्रि॰ निष्कृष्टार्थे ॥

सारालः । पु॰ तिले ॥

सारिः । पु॰ स्त्री॰ पाशके ॥

सारिका । स्त्री॰ शारिकाख्यखगे । पीतपादायाम् । गोराटिकायाम् ॥ सरति । सृ॰ । ण्वुल् । प्रत्यय स्थात् इत्वम् ॥ हवान्तरः ।

... स्त्री॰ त्रिपिलाम्ब जपायाम् ॥ ... पीतिकायाम् ॥ ... ताम् ॥ प्रसारण्याम् ॥ रक्तपुनर्नवायाम् ॥ मरुदेव्याम् ॥ इति रा जनिघण्टुः ॥

सारी । त्रि॰ बलयुक्ते । सवले ॥

सारिष्ठः । त्रि॰ अतिशयेनसारे ॥

सारी । स्त्री॰ सप्तलायाम् ॥

सारु । न॰ वर्षवृक्षप्रभेदे ॥ शारदाख्य ... सारु ॥ यथा । नन्दनन्दनम् भजामि ॥

सारुण । त्रि॰ अरुणवर्णयुक्ते ॥

सारुणा । स्त्री॰ जपायाम् ॥

सारूप्यम् । न॰ सरूपतायाम् ॥

सारोष्ट्र । पु॰ देशभेदे ॥ सारचष्टोय स्मिन् ॥

सारोष्ट्रिका । पुं॰ विषविशेषे ॥ सारोष्ट्रे देशेभव । अध्यात्मादित्वाट्ठञ् ॥

सार्ग्गल । त्रि॰ सप्रतिबन्धे ।

सार्थः । पुं॰ जन्तुसङ्घे ॥ वणिक्समूहे ॥ समूहमात्रे ॥ ... त्रिक ... नानासङ्घाते ॥ त्रि॰ ... ॥ सफले । अ॰ ... धियसहिते ॥ सरति • ... ... । सृ॰ । सर्त्त्यर्थि ... तिथन् ॥ अर्थेनसहवर्त्तमानोवा ॥ बाधोष्विवसनमो ... प्रवर्त्तिवा । सार्थी । ... तदीयेषु ... ... दिषु ॥

सार्थकः । त्रि॰ सप्रयोजने ॥ अर्थेनसहवर्त्तमा ... ः । स्वार्थेकः ।

सार्थवाहः । पुं॰ वणिजि ॥ सार्थं वहति । वह॰ । कर्म्मण्यण् ॥

सार्थिम । त्रि॰ सार्थेस्थिते । सार्थो तिष्ठति ॥

सार्द्र । त्रि॰ आर्द्रे ॥ पर्यायास्तु । आर्द्र सार्द्र क्लिन्न तिमित स्तिमित समुन्नसुत्तमेति ॥ सहआर्द्रत्वगुणे नेतितथा ॥

सार्द्ध । त्रि॰ अर्द्धसहिते ॥ अर्द्धेनसहवर्त्तमान ॥

सार्द्धम् । अ॰ साकमर्थे । सहम् । समम् । सहार्थे ॥ अट्यति । अटधु ... । बाहुलकात्कम् । सहस्र वर्त्तते ॥

साप्प । पुं॰ अश्लेषानक्षत्रे ॥ सर्पोदेवताऽस्य । सास्यदेवतेत्यण् ॥

साप्पराज्ञी । स्त्री॰ सर्पराजकवासुकी पत्न्याम् ॥

सार्पिष । त्रि॰ सर्पिः संस्कृ
ते । सर्पिषा संस्कृते । अण् ॥
सार्पिष्क: । त्रि॰ घृतसंस्कृते । स
र्पिषा संस्कृत: । तेन संस्कृतमित्यठक् ॥
सार्पिष्कन्दाधिकसर्पिर्दधिश्यास
स्कृत क्रमादिति हेमचन्द्र: ॥
सार्व॰ । पु॰ अर्हति । जिने ॥ त्रि॰
सर्वहिते । सर्वस्मै हित: । सर्व
पुरुषाभ्यां णढञाविति ण ॥
सार्वजनिक: । त्रि॰ सर्वजनीने ॥
सर्वजन: । पूर्वकालैकेति समा
स: । सर्वजनाय हित: । सर्वजना
ट्ठञ् खञौ तिठञ् ॥
सार्वभौम: । पु॰ सर्वपृथ्वीपतौ ।
चक्रवर्त्तिनि । कान्यकुब्जदेशे ।
उत्तरदिग्गजे ॥ सर्वस्यां भूमौ
विदित: । तत्र विदित इत्यण् । अ
नुशतिकादित्वादुभयपदवृद्धि: ॥
सर्वभूमेरीश्वरो वा । तस्येश्वर इत्य
ण् ॥ सर्वभूमिनिमित्तसंयोगोत्
पातौ वा । सर्वभूमिपृथिवीभ्याम
णञौ इत्यण् ॥
सार्वजनीन: । त्रि॰ सर्वजनसाधौ
॥ खञ् ॥
सार्वलौकिक: । त्रि॰ सर्वलोकवि
दिते ॥ सर्वलोकविदित । लोक
सर्वलोकाट्ठञ् । अनुशतिकादि ॥
सार्षपम् । न॰ सर्षपतैले ॥ गुणा
यथा । कटुकं सार्षपं सार्षपं रक्तम्

रसमलकृद्गुरु । अन्नपानविदाहि
स्याद्रुष्णं कुष्ठ विदोषकृत् ॥ सर्वार
सर्व तीक्ष्णं स्वादुपाकिपुमिन्द्रियम
॥ सर्षपतैले ॥ दीपनं सार्षपं तै
लं कटु पाकरसलघु । लेखनं स्पर्श
वीर्योष्णं तीक्ष्णं पित्तास्रदूषकम् ॥
कफमेदोनिलार्शोघ्नं शिर:कर्णाम
यापहम् । कण्डूकोठकृमिश्वित्रकु
ष्ठदुष्टकृमिघ्नकृत् ॥ तद्वद्राजिकयोस्तै
लं विशेषान्मूत्रकृच्छ्रकृत् ॥ राजि
कयो: । कृष्णराजिकारक्तराजि
कयो: ॥
साह्निता । स्त्री॰ समानहीनत्वे । स
मानतायां ॥
साल: । पु॰ वृक्षमात्रे ॥ प्राकारे ॥
सर्ज्जपादपे । तत्पर्याय: । शू॰ भा॰
प्र॰ ॥ मत्स्यादौ । नगराजौ । कल्क
विशेषे ॥ न॰ भूतले ॥
सालग्राम: । पु॰ शालग्रामे ॥
सालन: ।) पु॰ धूनके । सर्ज्ज
सालनिर्यास: ।) रसे ॥
सालपर्णी । स्त्री॰ शालपर्ण्याम् ।
विदारिगन्धायाम् ॥ शू॰ म॰ र॰
स्त्री ॥ साला: पर्णमस्या: । साल
स्येव पर्णमस्या इति वा । पा
कादित्वान्ङीष् ॥
सालपुष्पम् । न॰ स्थलपद्मे ॥
सालरस: । पु॰ रसे । धूनके ॥

सालवेष्ट । पुं॰ धूनके ॥
सालशृङ्गम् । न॰ प्राचीराग्रे ॥
साल्सार । पुं॰ तरौ । हिङ्गुनि ॥
सालिका स्त्री॰ शारिकायाम् ॥ पल॰ । खुल् । ह्रस्वम् ॥
सालोक्यम् । न॰ एकलोकवासे । सलोकतायाम् ॥
साल्विक । पुं॰ पक्षिविशेषे । गृध्रसौ । खुद्रचूडे ॥
साल्व । पुं॰ देशविशेषे ॥ तद्देशस्थे ॰ पुंभूम्नि॰ कारकुक्षीयेषु ॥ साल्वासुकारकुक्षीयामरवस्तुदश्रीरकाः ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ पुं॰ नृपतिविशेषे ॥ न॰ मूलविशेषे ॥ साल्वमूलम् । पुष्पमूलेषु बहुलमित्यपोलुक् ॥ इतिप्रामाण्यात्साल्वशब्दस्य बहुलेपि विल्वादित्वन्नचादित्वाद्योऽण्यम् ॥ त्रि॰ साल्वदेशजे । साल्वेषुभवः । कच्छादिभ्यश्चण् ॥ यथा॰ साल्व पद तिव्रजति ॥
साल्वक । त्रि॰ साल्वदेशजेब्राह्मणादौ ॥ गवि ॥ यवाग्वाम् ॥ साल्वेषुजात । अपदातौसाल्वादिति॰ गोयवाग्वोरेवेतिवुञ् ॥
साल्वती । स्त्री॰ नाम्नद्याम् ॥
साल्वहा । पुं॰ श्रीकृष्णे ॥
साल्वेय । पुं॰ नृपान्तरे ॥ तस्यापत्ये ॥ साल्वेयस्यापत्य॰ राजा । साल्वेयगान्धारिभ्याञ्चेत्यञ् ॥
सावधान । त्रि॰ समाहितान्तःकरणे ॥ अवधानेनसहवर्त्तमान ॥ सचेतने ॥
सावन । पुं॰ यज्ञकर्मान्ते । यजमाने ॥ प्रचेतसि । वरुणे ॥ दिवसविशेषे । यथा । स्वरमरीच्युदयद्वयअन्तर यद्दिवमावनस वदिनस्फुटम् ॥ अपिच । अहोरात्रेणचैकेन सावनोदिवस.स्मृत । इति । त्रिं॰ अहिनात्मकेमासि ॥ त्रिंशतासौदिवसैः सावनः परिकीर्त्तित ॥ न॰ सवनसम्बन्धिदिने । सोमयागेसवनत्रयस्याहोरात्रसाध्यत्वात् तत्सम्बन्धिदिन सावनमितिमाधवाचार्य्यः ॥
सावयवम् । न॰ व्यक्तौ ॥ अवयवनमवयवोमिथः संश्लेषः मिश्रणं संयोगइतियावत् । अप्राप्तिपूर्विका प्राप्तिः संयोग तेनसहवर्त्ततइतिसावयवम् । तथाहि॰ पृथिव्यादय । परस्परं संयुज्यन्ते॰ एवमन्येपि । नतुप्रधानस्य बुद्ध्यादिभिः संयोगस्तादात्म्यात् । नापिसत्त्वरजस्तमसाम्परस्परं संयोगोऽप्राप्तेरभावात् ॥ त्रि॰ अवयवविशिष्टे ॥
साबर । पुं॰ मृगविशेषे ॥ न॰ तन्मांसे ॥ यथा । मांससावरसम्भूतं पाचितंबहुधाघृते । वेसवारोपवा

क्षीर्यां द्विकुसेक्ष्वसमुद्भूते ॥ बलपुष्टिकारं रुच्यं विष्टम्भि गुरु पाचनम् । सावर्णं लघु शीतं सुस्वादु कफपित्तनुत् ॥ रसे पाके च मधुरं रक्तपित्तनिवारणम् तद्भुक्त्वा शर्करां भूयो भक्षणाय प्रकल्पते ॥ भावप्रकाशेऽपि । सावर्णं लघु स्निग्धं शीतलं गुरु कषायमुक्तम् । रसे पाके च मधुरं कफदं रक्तपित्तहृत् ॥ चि० चन्द्रोदयसाहते ॥

सावर्णः । पुं० अष्टममनौ ॥ यथा देवीभागवते । छायासंज्ञासुतो योऽसौ द्वितीयः कथितो मनुः । पूर्वजस्य सवर्णोऽसौ सावर्णस्तेन कथ्यते ॥

सावर्णिः । पुं० सूर्यतनये । अष्टममनौ ॥ अष्टमेऽन्तरमायाति सावर्णिर्भविता मनुः ॥ सवर्णाया अपत्यम् । अतइञ् । इत्यधिकारे । बाह्वादिभ्यश्चेति । इञ् ॥ यथा । पञ्चमे वैवस्वतमनौ सम नामवति सावर्णिः । यथा विष्णुपुराणे । छायासंज्ञासुतो योऽसौ द्वितीयः कथितो मनुः । पूर्वजस्य सवर्णोऽसौ सावर्णिस्तेन कथ्यते इति ॥ शीरवित्रेषे ॥ यथा । बोध्यसावर्णिर्मेधातिथिर्वसुर्ज्योतिष्मान् भागविः अगस्त्यः प्रवराः इत्युक्तम् ॥

सावर्णिकः । पुं० मन्वन्तरान्तरे ।

सावर्णैः कः प्रकाशीयत्वेन ॥ अष्टममनौ । सावर्णिकोनाममनुर्भवान् भुवि भविष्यतीत्युक्तम् ॥

सावित्रः । पुं० शङ्करे ॥ वसौ ॥ ब्राह्मणे ॥ सूर्ये ॥ गर्भे ॥ न० यज्ञोपवीते ॥ सवितुरयम् । तस्येदमित्यण् ॥

सावित्री । स्त्री० सत्यवतो मद्रराजपत्न्याम् । मद्रदेशीयाश्वपतिराजकन्यायाम् ॥ ब्रह्मपत्न्याम् । सवितुः पुत्र्याम् पत्न्याम् जातायाम् । उमायाम् ॥ तन्नामकारणं यथा । विद्भिरर्चिता देवी वेदयागेषु पूजिता । आमायुखरूपा तु सावित्रीति गता स्मृतेति वैवपुराणे ४४ ऽध्यायः ॥ गायत्र्याम् ॥ सर्वेलोकप्रसवनात् सवितासस्तूयते । यतस्तद्देवता देवी सावित्रीत्युच्यते ततः ॥ वेदप्रसवनाच्चापि सावित्री प्रोच्यते बुधैरिति वह्निपुराणे ब्राह्मणप्रशंसानामाध्यायः ॥ सन्ध्यायामन्यच्चसमर्थश्च वृक्षसावित्रीजपः सायंप्रातर्भिर्दिरूपयाखलोयज्ञियाश्चलता । विश्वतोवनाम. सावित्रीचैव्योपिसत्यमेव गुणिजिन्हां गच्छतितस्मात्त्वचं वै सावित्रीजपस्तस्याः स्वलक्षीतसवितुरियम् । अण् । ङीप् । पुण्यदीपप्रसिद्धायांनद्याम् ॥

सावित्रीव्रतम् । न॰ ज्येष्ठकृष्णचतुर्द्दश्याम् स्त्रीकर्त्तव्ये नियमविशेषे । वटसावित्री॰ इ॰ भाषाप्रसिद्धे ॥

सावित्रीसूत्रम् । न॰ यज्ञोपवीते ॥

साशङ्क । त्रि॰ सभये ॥

साशूक । पु॰ कम्बले । इ॰ हारावली ॥

सास्रधी । स्त्री॰ श्वश्र्वाम् इ॰ त्रि॰ शेष॰ ॥

सास । पुं॰ चापविशेषे ॥ असिना धनुषा सह वर्त्तते । तेन सहेति बहुव्रीहिः ॥

सासि । त्रि॰ सखड्गे ॥ सहासिना वर्त्तते । तेन सहेति तुल्ययोगइति बहुव्रीहिः ॥

सासुसू । पु॰ सवाणे ॥ असुसूभिर्वाणैः सहेति ॥

साश्रुतकर्णन् । न॰ कांस्ये ॥ इ॰ त्रि॰ श ॥

सास्ना । स्त्री॰ गलकम्बले । गवाङ्गलस्थितेकम्बलाकृतिमांसे ॥ सस्ति । षसस्वप्ने । रास्नासास्नेति साधु ॥

साहङ्कार । त्रि॰ गर्वयुक्ते ॥

साहचर्य्यम् । न॰ साहित्ये । एकक्रियान्वयित्वे । सामानाधिकरण्ये एकाधिकरणवर्त्तित्वे ॥ सहचरस्य भाव । ष्यञ् ॥

साहस । पु॰ अग्निविशेषे ॥ यथा । प्रायश्चित्ते विधुश्चैवपाकयज्ञे तु साहसः । लक्षहोमे तु वह्निः स्यात् कोटिहोमे हुताशनः ॥ इति तिथ्यादितत्त्वम् ॥ दमे । दण्डविशेषे ॥ सत्रिविधोयथा । प्रथमः साहसः स्मृतः । मध्यमः पञ्चविज्ञेयः सहस्रन्त्वेव चोत्तमः ॥ लोभात् सहस्रं दण्ड्यस्तु मोहात् पूर्वन्तु साहसम् । भयाद्द्वौ मध्यमौ दण्ड्यौ मैत्र्यात् पूर्वं चतुर्गुणमिति मिताक्षरा साक्षिप्रकरणे ८ ऽध्याय॰ ॥ न॰ बलात्कारकृतकार्य्ये । बलात् समक्षं क्रियमाणे पारुष्यादौ ॥ तथाचनारदः । सहसा क्रियते कर्म यत्किञ्चिद्बलदर्पितैः । तत्साहसमिति प्रोक्तं सहो बलमिहोच्यते ॥ मनुष्यमारणं स्तेयं परदाराभिमर्षणम् । पारुष्यमनृतञ्चेति साहसं पञ्चधा स्मृतमिति ॥ दुष्कृतकर्म्मणि ॥ अविमृष्यकृतौ । पश्चाद्दोषमनालोच्यकरणे ॥ इ॰ मे ॥ औवाकपेलितकर्म्मणि । सहसिबलेभवम् । तत्रभव इत्यण् ॥ धार्ष्ट्ये

साहसाङ्क । पु॰ विक्रमादित्यभूपतौ ॥ साहसिके ॥

साहसिकः । पु॰ चौरे । अविचार्य्यकारिणि ॥ बलेनपरदारधनादिग्रहणकारिणि ॥ अपराधाचमान कार्य्ये । यथाहमनुः । ऐन्द्रस्थान

अभिप्रेप्सुर्यं यथायमव्ययम । मो
पितं तवणमपि राजा साहसिकनर
म् ॥ वाग्दुष्टात्तस्कराच्चैव दण्ड
नैवाच्च हिंसत । साहसस्य नर
कर्त्ता विज्ञेय : पापकृत्तम ॥ सा
हसे वर्त्तमानन्तु यो मर्षयति पार्थिव
। स विनाशं व्रजत्याशु विद्वेषं चाधि
गच्छति ॥ न मित्रकारणाद्राजा विपु
लाद्वा धनागमात् । समुत्सृजेत्सा
हसिकान् सर्वभूतभयावहानिति
॥ सहसावर्त्तिनवर्त्तिनि । कोपवस
हिक्रमसाधनं तद्वर्त्तितक्त् ॥
साहसिक्यम् । न० सहसाप्रवर्त्तने ॥
साहसिकस्य कर्म्म । ब्राह्मणादित्वा
त् ष्यञ् ॥
साहसी । त्रि० साहसान्विते ॥
साहस्र: । पुं० सहस्रस्य व्याकरणा
दिसैन्यपति ॥ सहस्रसंख्यस्य ।
अण् वैत्यण् ॥ न० सहस्रसंख्ये
सहस्रायामम् ॥ । भिक्षादिभ्योऽ
ण् ॥ सहस्रमात्रे ॥ स्वार्थेऽण् ।
यथा । हरिस्साहस्रमसवर्णमा
धावपदयोर्यदेकोमतस्मिन्नसुद
र्शनं वक्ष्मण्मिति ॥ त्रि० सहस्र
गुणाधिके ॥ यथा । विधियज्ञाज्ज
पयज्ञो विशिष्टोदशभिर्गुणै । उपां
शु : स्यात्शतगुण : साहस्रोमान
सस्मृत इति ॥ सहस्रं यजतीति ।
शतमानविंशतिकसहस्रसमाद्-

ण् " सहस्रसम्बन्धिनि ॥
साहस्रकम् । न० तीर्थविशेषे ॥
साहस्रवम् । न० तीर्थविशेषे ॥
साहाय्यकम् न० साहाय्ये ॥ सहा
यस्य कर्म्म भावो वा । सहायाद्वेतिवु
ञ् । योपधाद्गुरूपोत्तमाद्वुञि
ति वा ॥
साहाय्यम् । न० सहायतायाम् ॥
सहायस्य कर्म्मभावो वा । ब्राह्मणा
दित्वात् ष्यञ् ॥ साहाय्य वरयामा
सितियथा ॥
साहित्यम् न० मेलने ॥ सहितस्य
भाव : । ष्यञ् ॥ तल्लक्षणं यथा ।
परस्परसापेक्षाणां तुल्यरूपाणां युग
पदेकक्रियान्वयित्वं साहित्यमिति
श्राद्धविवेक : ॥ एकक्रियान्वयित्व
मा ॥ मनुष्यकृतग्रन्थमिमावादि
पन्थे । काव्ये ॥
साह्वम् । न० साहाय्ये ॥ सहस्व :
सहावनाची । राक्षसानविधेसाह्व
लङ्कायामप्रथमं विद्रुतरामायण-
कमात् ॥ सहितत्वे । मेलने ॥
साह्वय : । पुं० समाह्वये ॥
सिंह । पुं० मृगेन्द्रे । पञ्चास्ये ।
कण्ठीरवे ॥ महासिंहे ॥ हिनस्ति
। हिंसेर्हिंसायाम् । पचाद्यच्
। पृषोदरादि : ॥ सिंह : प्र
सुप्तानां पाणिसृष्टं मेमाह । स्वा
धसीष्यमृगीमनुष्याकपाला मत्क्षिप्त

चलघुभर्गकर्भेन्द्रे । कर्म-
पालनमुखविसर्पैः पुण्डरीकमु-
खैहितिलखानाम् ॥ इति ॥ पं-
चमराशौ ॥ तल्लग्नोत्पन्नफलमाह
सिंहलग्ने समुत्पन्नो भोगी शत्रु-
विमर्द्दनः । स्वल्पोदरोऽल्पपुत्रश्च
शूरः स्यात् गजविक्रमः ॥ उत्तरस्य
मूत श्रेष्ठे । रत्नाभाष्ठे ।
पर्वतात्मजा ॥ सिद्धं ति । विचक्ष
रणे । सिचि . स छायाहनुमीक
स ।

सिंहकेलि । पु० पूर्व्वजिने । मञ्जुघोषे ॥

सिंहकेशर । पु० बकुले ॥ सिंहसटायाम् ॥

सिंहतल । पु० संहतले । सव्यदक्षिणयोः पाण्योर्मिलितयोर्विस्तृताङ्गुल्योः । प्रतले ॥ सिंहस्येव तलमस्य ॥

सिंहतुण्ड । पुं० सीहुण्डे । स्नुहाम् ॥

सिंहद्वार न० प्रवेशद्वारे प्रवेशनी । सिंहपौल० इ०भा०प्र० ॥ द्वाराये स्तम्भापरि चिते । तोरणे ॥

सिंहध्वनि । पु० सिंहशब्दे ॥

सिंहनाद । पु० युद्धे सैन्यानां योऽहङ्कारः स सिंहनादः । चूडायाम् ॥ सिंहवन्नादनम् । पाइ० । घञ् ॥ सिंहनादो भटानां च सिंहवन्नादनं स्मृतम् ॥ गजयूथदर्शनात्० तद्वाय० यथा सिंहस्य नादस्तथा० परबलभङ्गाय० होत्साहविहबयैच्चयोराव ससिंहनाद ॥ कलहंसाख्यछन्दोभेदे गुणगृत्नौ ॥

सिंहनादिका । स्त्री० दुरालभायाम् ॥

सिंहपर्णी । स्त्री० वासके ॥

सिंहपुच्छ । पु० वासके ॥

सिंहपुच्छिका । स्त्री० चित्रपर्णिकायाम् । चाकुलिया० इ० गौ० भा० ॥

सिंहपुच्छी । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥ सिंहपुच्छाकारपुष्पत्वात् । उपमानात्पच्च पुच्छाच्चेति ङीष् ॥ माषपर्ण्याम् ॥ वासके ॥

सिंहपुष्पी । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥

सिंहमुखी । स्त्री० वासके ॥

सिंहयाना स्त्री० दुर्गायाम् ॥

सिंहरथा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

सिंहल । पु० जम्बुद्वीपस्थोपद्वीपस्य प्रभेदे । सिलोन० इ० गौ० दे प्र० । देशविशेषे । यथा । दक्षिणोऽवन्तिमाहेन्द्रमलयाख्यमूकका चित्रकूटमहाराष्ट्राख्यौ सिंहलकोङ्कणा इति ॥ देशान्तरेपि च । मरुदेशात्पूर्वभागे कामाद्रेर्दक्षिणे शिवे । सिंहलाख्यो महादेश . सर्वदेशोत्तमोत्तम इति ॥ न० पित्तले ॥ रङ्गे

रवे ॥ ह्रादयौनौ० कु० भा० ॥

सिंहलस्था । स्त्री० सैंहल्याम् ॥ वि० सिंहलदेशवासिनि ॥

सिंहलास्थान । पु० तालसदृश वृक्षविशेषे । प्रोन्नफले ॥

सिंहलील । पु० रतिबन्धविशेषे ॥ यथा । लिङ्गोपरिस्थितानारीभूमौदत्त्वापदद्वयम् हृदयेदत्तहस्ता च सिंहलील प्रकीर्त्तित ॥ लिङ्गोपरिस्थितानारीकान्तोरस्थपदद्वया । हृदयेदत्तहस्ताच सिंहलीलो व्यसावपि ॥

सिंहवाहिनी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ यथा । सिंहमारुह्यकन्यान्ते निहतीमहिषीयथा । महिषघ्नीततोदेवीकन्यायांसिंहवाहिनी ॥

सिंहविक्रान्त । पु० अश्वे ॥ वि० सिंहतुल्यविक्रमवति ॥

सिंहविन्ना । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥

सिंहविक्रीडितम् । न० मात्रावृत्ताभेदे ॥ शृणु सिंहविक्रीडितमुत्सवकरवरयमकमनोहरचरणधरम् । चरणे यतिमानसमभिकलितविलसदवतु [illegible] नगणललितम् ॥ यथा । दिवसाद्यवसादितितिमिरवनवनजावलिशोभनिसर्गधनम् । धनदेन्द्रकृतान्तपाश्रितमितम्मितभृद्वनतलनमदिवसकृतम् ॥ सिंहावलोकिते ॥

सिंहसंहनन । वि० वराङ्गरूपेपीते ॥ सिंहसंहनन सन्ध्याशौण्डिसर्वाङ्गसुन्दर ॥ सिंहवत्संहननंदेहो ऽस्य ॥ रूढिशब्दोयम् ॥ न० सिंहस्यसम्यग्वधे ॥

सिंहसिन । पु० कृताङ्गतृपितरि ॥

सिंहा । स्त्री० धमन्याम् ॥ नाड्याम् ॥

सिंहाणम् । न० मण्डूरे । लोहमले ॥ सिंहमानयति । अन० । कर्म्मण्यण् । पृषोदरादि० ॥

सिंहाधिप । पु० सूर्य्ये ॥

सिंहानम् । न० मण्डूरे ॥ सिंहवद्दनमिति । अन० अच् ॥

सिंहासनम् । न० हैममयेराजासने ॥ सिंहवदासने ॥ सिंहाकारमासनम् । सिंहरूपासनम्वा ॥ परासनस्थो ये राजाये राजाधिराजन . सपरैर्न्यतैसि हैरिवमत्तौगजाधिप . ॥ पु० रतिबन्धभेदे । यथा । स्वजङ्घाद्वयबाहूचकृत्वावैयोपदद्वयम् । तन्नौधृत्वारमेत्कामीबन्ध सिंहासनोमत ॥

सिंहास्य । पु० वासके ॥ सिंहस्याऽस्यमिव । सिंहास्यसदृशपुष्पत्वात् ॥ वि० सिंहसमानमुखे ॥

सिंहिका । स्त्री० राहुमातरि ॥ कश्यपस्यगृहिण्योतुसिंहिकाराहुमातृ तनयावजीजनत् । पूर्वजोहरिनिकृत्तकन्धरोदैवतैरवजोनिपातित

सिंहिकात्मजः ।) पुं॰ राहौवि
सिंहिकासूनुः ।)

धुन्तुदे ॥ वास्तुपुरुषे ॥

सिंहनी । स्त्री॰ मात्रावृत्तान्तरे ॥ यद्गाथातुर्यपदं विरतिमाचषा थिनीभवति । फणिपतिपिङ्गलभ णितं तद्विपरीतं तु सिंहनीवृत्तम् । यथा । पर्यासा जलधारा विरमति मचपन्तीचनेजलधारा । जगमु प्रसादमाशास्तदपि नमेभवति जीवि ताशा ॥

सिंही । स्त्री॰ कण्टकार्याम् । वा र्त्ताकौ ॥ वासके ॥ राहुमातरि ॥ हिनस्ति । हिंसो॰ पचाद्यच् । पृषोदरादि । गौरादि ॥ सुवर्णवर्णवराटके ॥ मुद्गपर्ण्या म् ॥

सिंहीलता । स्त्री॰ वृहत्याम ॥

सिंहोन्नता । स्त्री॰ शक्वरीछन्दोभे दे १४ । वसन्ततिलके ॥

सिकता । स्त्री॰ सिकतिले॰ देशे ॥ सिकतास्त्यस्य । देशेलुबिलचौचे ति॰ सिकताशर्कराभ्यांचेतिविहि तस्याणोलुप् ॥ वृत्ति ॥

सिकताः । स्त्री॰ भूम्नि ॥ वालुका याम् ॥ सिच्यते । सिच्क्षरणे । बाहुलकादतच् । पृषोदरादि ॥

सिकतामयम् । न॰ वालुकामयदेशे । सैकते ॥ सिकतानांविकारः । मयड्वैतयोर्भाषायामभक्ष्याच्छादन योरितिमयट् ॥

सिकतावान् । त्रि॰ वालुकाबहुलेदेशे सैकते ॥ अल्पप्रायमृदधिकेदेशे ॥ सिकतास्त्यस्य । मतुप् ॥

सिकतिलः । त्रि॰ सिकतावति ॥ सिकताऽस्त्यस्य । देशेलुबिलचौ चेति॰ इलच् ॥

सिक्तः । त्रि॰ अभिषिक्ते ॥ कृतसेच ने । सेकाश्रये ॥ सिचि क्त ॥ एकेमुनिं कुम्भकुशाग्रहस्ताआम्र स्यमूलेसलिलंददान । आम्रश्चसि क्तः पितरश्चतृप्ताएकाक्रियाद्व्य र्थकरीप्रसिद्धा ॥

सिक्थः । पु॰ भक्तपुलाके । ग्रासे ॥ न॰ मधूच्छिष्टे । मेण॰ सिधा॰ हू॰ भा॰ प्र॰ मोम॰ इतिच । नी ल्याम् ॥ सिच्यते । सिच्यतेवा । षिच॰ । पातृतुदिवचिरिचिसिचि भ्यस्थक् ॥

सिक्थकम् । न॰ सिक्थे ॥ स्वार्थेकः ॥

सिक्थवर्त्तिका । स्त्री॰ मधूच्छिष्टव र्त्तिकायाम् । सिक्थदीपे । सिक्थ स्यवर्त्तिका ॥

सिङ्घाणम् । न॰ सिङ्घाणे ॥

सिचा । स्त्री॰ वस्त्रे ॥

सिचयः । पु॰ वस्त्रे ॥ जीर्णवस्त्रे ॥

सिध्मन् । त्रि॰ क्लपयति ॥ षिचेः मदप्रत्यय ॥

सिञ्जिता । स्त्री॰ पिप्पल्याम् ॥

सित । पु॰ शुक्लवर्णे ॥ अवदाते । गौरवर्णे । वाणे । शरे ॥ न॰ चन्दने ॥ रूप्ये ॥ मूलके ॥ त्रि॰ समाप्ते । अवसिते ॥ शुक्लवर्णविशिष्टे । धवले ॥ बद्धे । बधा॰ द्र॰ भा॰ ॥ ज्ञाते । सीयतेस्म । षिञ् बन्धने । क्त । अतिसम । षो॰ क्त । द्यतिस्यतीतीत्त्व वा ॥ सिनोतिस्म । अच्छिद्यते स्म क्त ॥ समाप्तौ ॥

सितकण्टा ।) स्त्री॰ श्वेतकण्टकार्याम् ॥
सितकण्टारिका)

सितकण्ठ । पुं॰ दात्यूहपक्षिणि ॥

सितकरः । पु॰ चन्द्रे । कर्पूरे ॥

सितकर्णी । स्त्री॰ वासके ॥

सितकुञ्जरः । पुं॰ इन्द्रे ॥ इन्द्रगजे ॥

सितगङ्गा । स्त्री॰ कामरूपप्रसिद्धनदीविशेषे । स्वर्णधाम् ॥ द्र॰ कालिकापुराणम् ॥

सितगुञ्जा । स्त्री॰ श्वेतगुञ्जायाम् । काकपीलौ ॥

सितचिह्न । पुं॰ वालुकागण्ड॰मत्स्ये ॥

सितच्छत्रम् । न॰ नृपच्छत्रे ॥

सितच्छत्रा । स्त्री॰ शतपुष्पायाम् ॥ सित वद्धवलशुभ्र वाञ्छमस्या ॥

सितच्छवित । वि॰ श्वेतच्छवयुक्ते ॥

सितच्छद । पु॰ हंसे ॥ श्वेतच्छद विशिष्टे ॥ वि॰सिता : शुभ्रा. छदायस्य ॥

सितच्छदा । स्त्री॰ श्वेतदूर्वायाम् ॥

सिततुरग । पु॰ अर्जुनाख्यपाण्डवे ॥

सितदर्भ । पुं॰ श्वेतकुशे ॥

सितद्वीप्य । पु॰ श्वेतजीरके ॥

सितधातु । पु॰ कठिन्याम् ॥

सितपक्ष । पु॰ हंसे । शुक्लपक्षे ॥ वि॰तद्वति ॥

सितपर्णी । स्त्री॰ अर्कपुष्पिकायाम् ॥

सितपाटलिका । स्त्री॰ काष्ठपाटलायाम् ॥

सितपुङ्खा । स्त्री॰ श्वेतशरपुङ्खायाम् ॥

सितपुष्पः । पु॰ तगरवृक्षे ॥ श्वेतरोहिते ॥ काशे ॥ न॰कैवर्तीमुस्तके ॥

सितपुष्पा । स्त्री॰ मल्लिकायाम् ॥

सितपुष्पी । स्त्री॰ श्वेतापराजितायाम् ॥ नागदन्त्याम् ॥

सितमरिचम् । न॰ शिग्रुबीजे ॥ शुभ्रमरिचे ॥

सितमाष । पुं॰ राजमाषे ॥

सितरञ्जनः । पु॰ पीतवर्णे ॥

सितरश्मिः । पु॰ चन्द्रे ॥

सितवर्णाभू । पुं॰ पुनर्नवायाम् ॥

सितवाजी । पुं॰ अर्जुने ॥
सितशिंशपा । स्त्री॰ श्वेतशिंशपायाम् ॥
सितशिम्बिक : पु॰ गोधूमे ॥
सितशूरण । पु॰ वनशौखे ॥
सितसर्षप । पु॰ रक्षोघ्ने । सिद्धार्थे ॥
सितसायका । स्त्री॰ श्वेतशरपुङ्खायाम् ॥
सितसार । पुं॰ शालिञ्चशाके ॥
सितसारक । पु॰ तिन्दुके ॥ शालिञ्चे ॥
सितसिंही । स्त्री॰ श्वेतकण्टकार्याम् ॥
सितसिन्धु । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥
सिता । स्त्री॰ शर्करायाम् ॥ सिनोति । षिञ बन्धने । अञ्जिष्ठ्विभ्य क्त । टाप् । शुभ्रवर्णत्वाद्वा ॥ खण्डन्तुसिकताकार शुभ्रेत शर्करा सिता । सितासुमधुराकच्यावात पित्तास्रदाहहृत् ॥ मूर्च्छाछर्दिज्वरा नृडन्तिसुशीताशुक्रकारिणी ॥ मल्लाम ॥ बेलज्याम ॥ जपायाम् ॥ गिरिकर्णतापराजितायाम ॥ वाकुच्याम् ॥ त्रायमाणायाम् ॥ मद्ये ॥ पिङ्गायाम् ॥ विदार्याम् ॥ सितकण्टकार्याम् ॥ श्वेतदूर्वायाम ॥ चन्द्रिकायाम् ॥ कुटुम्बिन्याम् ॥ गङ्गायाम् ॥

सितांशु । पु॰ चन्द्रे ॥ कर्पूरे ॥
सितांशुतैलम् । न॰ कर्पूरतैले ॥
सिताखण्ड । पु॰ मधुशर्करायाम् ॥
सिताङ्क । पु॰ वालुकागडमत्स्ये ॥
सिताङ्ग । पुं॰ श्वेतरोहिते ॥
सिताजाजी । स्त्री॰ श्वेतजीरके ।
सिताद्रि । पु॰ गुडे ॥ सितायाआद्रि ॥
सितानन । पुं॰ गरुडे ॥
सितापाङ्ग । पु॰ मयूरे ॥
सिताब्जम् । न॰ श्वेतकमले ॥
सिताभ । पु॰ कर्पूरे ॥
सिताभ पु॰ हिमवालुकायाम् । कर्पूरे ॥ सित श्वेत्य॰ बन्धन वा॰ चन्द्र वा॰ अभ्नति । अभगतौ । कर्मण्यण् ॥ शुक्लत्वात् । सिताभमिवबा ॥
सिताभ्रकम् । न॰ कर्पूरे ॥
सिताम्बर । पु॰ श्वेतवस्त्रपरिहितव्रतिनि ॥ त्रि॰ शुक्लवस्त्रवति ॥
सिताम्भोजम् । न॰ शुक्लपद्मे । पुण्डरीके ॥ सित शुक्लञ्चतदम्भोजञ्च ॥
सितार्जक । पु॰ श्वेततुलस्याम् कुठेरके ॥
सितालता । स्त्री॰ श्वेतदूर्वायाम् ॥
सिताख्र्क । पु॰ श्वेतमन्दारे ॥

सिताभिकण्टभी । स्त्री॰ श्वेतकिणही वृक्षे ॥

सिताम्बर । पुं॰ सुधीपधके । श्रीवारके । सितिचाराङ्कतिख्यातेशाखि । सुनिपर्वे ॥

सितावरी । स्त्री॰ बाकुच्याम् ॥

सितासित । पु॰ बलभद्रे । हलायुधे ॥

सिताह्वय । पुं॰ श्वेतशिग्रौ ॥ श्वेतरोहिते ॥

सितेक्षु । पु॰ श्वेतेक्षौ ॥

सितेतर: । पुं॰ कृष्णशालौ ॥ कुलत्थे ॥ कृष्णे । त्रि॰ कृष्णवर्णवति ॥

सितेतरगति । पु॰ वह्नौ ॥

सितोद । पुं॰ सरोविशेषे ॥ विपुलाख्यस्याद्रेर्मूर्ध्नि वैभ्राजाख्यवनततसितोदकनामसर॰ यदर्कक्रान्तिभिरब्जैर्मण्डितसुरैरासेव्यते । तदुक्तम् । वैभ्राजंवैपुलेमूर्ध्निसितोदश्चकदोत्तम । देवैर्निषेव्यतेऽब्जैः कमलैरमृतप्रभैरिति ॥ सितमुदकमयस्य । उत्तरपदस्येत्युदकस्योदादेश ॥

सितोदक । पु॰ सितोदे ॥ स्वार्थे क ॥

सितोदर: । पु॰ कुबेरे ॥

सितोपल । पु॰ स्फटिके ॥ खटिकाधातौ ॥ सिताश्मनि । स्त्री॰ सीता॰ कु॰ भाषाप्रसिद्धा ॥

सितोपला । स्त्री॰ शर्करायाम् ॥ शर्कराविकारभेदे । मिश्रीतिलोकविश्रुते ॥ सितोपलासरालघ्वी-वातपित्तहरीहिमा । यथायथाऽस्यनैर्मल्यंमधुरत्वंतथातथा ॥ स्नेहलाघवशैत्यानिसरत्वञ्चतथातथा ॥

सिद्ध. । पु॰ व्यासादौ ॥ देवयोनिविशेषे । अणिमादिगुणोपेतेविश्वावसुप्रभृतौ ॥ विष्कम्भादियोगान्तरगतयोगविशेषे ॥ तत्रजातस्फलयथा । जितेन्द्रिय. सर्वकला निधानोगौरोतिशूरोमधुरोविनीत । सत्योपपन्नः क्षतभूरिभोगोयस्यप्रसूतौकिलसिद्धयोग । इति ॥ गुडे असेधीत् । इति सिद्ध. षिधुहिंसासराध्यो. । गत्यर्थाकर्मकेतिकर्तरिक्त. । सिध्यतिस्मेतिवा । अर्शआद्यच् ॥ कृष्णधत्तूरे ॥ व्यवहारे ॥ रे । शब्द शृणोमीत्यादिव्यवहारेषप्रसिद्धे । न॰ सैन्धवलवणे ॥ त्रि॰ योगिनि ॥ जन्मनैवविनाप्रयत्नंधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यातिशयप्राप्ते ॥ पूर्णमनोरथे ॥ अधिगतपरमार्थे । पुत्रभृत्यादिभि सहाये । सम्पन्ने ॥ प्रसिद्धे । नित्ये । यथासिद्धाद्यौ॰ सौद्धापृथिवी॰ सिद्धमाकाशमिति

॥ कार्य्यं च्यवि पपत्ते । तद्यथा सिद्धौदनः सिद्धः सूपः सिद्धा यवागूरिति ॥ मुक्ते ॥ निष्पन्ने । पक्वे ॥ सिध्यति स्म । सिध् संराद्धौ । क्तः । सिद्धिसाधनाप्रयोगः ॥ सर्वभूतादौ निग्राधिष्ठाने परमेश्वरे ॥ उत्पत्त्या लब्धात्मकस्य घटादेः सिद्धमित्युच्यते । परमात्मा तु सर्वदालब्धसत्ताकः सर्वोत्पादकप्रमाणाभावादिति नित्यनिष्पन्नरूपत्वान्नित्यसिद्ध उच्यते ॥ सिद्धिर्मोक्षज्ञानवास्तदुभयमीश्वरस्य तत् सिद्ध इत्यनन्याधीनसिद्धत्वात् सिद्धो वा ॥ सिद्धिविशिष्टे ॥

सिद्धक । पु० शालवृक्षे ॥ सिन्धुवारे ॥

सिद्धकामेश्वरी । स्त्री० कामाख्यायाः पञ्चमूर्त्यन्तर्गतप्रथममूर्त्तौ ॥

सिद्धक्षेत्र । पुं० क्षेत्रदेशान्तर्गतदेशविशेषे ॥

सिद्धगङ्गा । स्त्री० मन्दाकिन्याम् ॥

सिद्धजलम् । न० काञ्जिके । पक्वतोये ॥

सिद्धदेवः । पुं० शिवे ॥

सिद्धधातु । पु० पारदे ॥

सिद्धपीठ । पु० सिद्धस्थाने ॥ यथा । आमोलकवत् निषदेशेन च कोटिसंख्यया । महाविद्याप कोटि सिद्धपीठ प्रकीर्त्तितम् इति ॥

सिद्धपुरम् । न० भूगोलपादौ देशविशेषे । तच्चोत्तरकुरुवर्षे न्निरक्षदेशस्थिते ॥ यथा । लङ्कामध्ये यमकोटिरस्याः प्राक् पश्चिमे रोमकपत्तनञ्च । अधस्तात् सिद्धपुरं सुमेरुः सौम्येऽथ याम्ये वडवानलश्च ॥ कुवृत्तपादान्तरितानि ताभ्यो नानि षट् गोलविदो वदन्ति ॥

सिद्धपुरी । स्त्री० सिद्धपुरे ॥

सिद्धपुष्प । पु० करवीरवृक्षे ॥

सिद्धप्रयोजन । पु० गौरसर्षपे ॥ त्रि० लब्धकार्ये ॥ सिद्धं प्रयोजनं येन । यस्य वा ॥

सिद्धमन्त्र । पु० सिद्धिप्रदमन्त्रे ॥

सिद्धमोदक । पु० तवराजीक्षुखण्डे ॥

सिद्धयोगिनी । स्त्री० योगिनीविशेषे ॥

सिद्धरस । पु० पारदे । रसे । त्रि० व्यालिप्रभृतिषु । सिद्धधातोरस्य । सिद्धौ रसो येषाम् ॥

सिद्धविद्या । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ महाविद्यायां ॥

सिद्धसङ्घ । पु० कपिलादिसिद्धानां समूहे ॥

सिद्धसलिलम् । न० काञ्जिके ॥

सिद्धसाधनः । पु० गौरसर्षपे । न० सिद्धस्य वस्तुनः साधने । सा

सिद्धान्त ।

ध्यवस्थानिश्चयेसर्वेप्यनुमाने ॥

सिद्धसिन्धु । स्त्री॰ स्वर्गङ्गायाम् । गङ्गायाम् । आकाशगङ्गायाम् ॥ सिद्ध नांसिन्धु ॥

सिद्धसेन । पु॰ कार्त्तिकेये ॥

सिद्धसेवित । पु॰ भैरवे ॥ त्रि॰ कपिलादिसिद्धोपासिते ॥

सिद्धा । स्त्री॰ ऋद्ध्याख्यौषधौ ॥ सिद्धिरस्त्यस्याम् । अर्शआद्यच् टाप ॥ योगिनीविशेषे ॥

सिद्धान्तः । पु॰ वक्तृतात्पर्यविषयार्थधारणे ॥ पूर्वपक्ष निरस्यसिद्धपक्षस्थापने । वादिप्रतिवादिभ्यां निर्णीतेऽर्थे ॥ सिद्धान्त लक्षयति गौतमोयथा । तन्त्राधिकरणाभ्युपगमसंस्थितिः सिद्धान्तइति ॥ अस्यार्थः । तन्त्रं शास्त्रं तदेवाधिकरणमापकतयाश्रयः तादृशोयोऽभ्युपगमः तस्यसमीचीनतयाऽसंशयरूपतयास्थितिः तयाचशास्त्रितार्थनिश्चयः सिद्धान्तः । अत्र चाभ्युपगम्यमानोऽर्थः सिद्धान्तइति भाष्यम् । अभ्युपगमः सिद्धान्तइति वार्त्तिकटीका । नचात्रविरोधशङ्कनीयः । आचार्यैः परिहृतत्वात् । तथाचविस्तृतौनिबन्धः । अर्थाभ्युपगमयोर्गुणप्रधानभावस्यविवक्षातन्त्रत्वात् अर्थोभ्युपगमोऽभ्युपगम्यमानोवाऽर्थः सिद्धान्त इति सूत्रभाष्यवार्त्तिकटीकासुनविरोध । अतएवभाष्यानुसारात्सर्वतन्त्रप्रतितन्त्राधिकरणाभ्युपगम सिद्धान्तान्तरम् । सिद्धान्तइति सूत्रार्थइतितुनयुक्तम् अपिमसूत्रानुत्थानापत्तेः । तंचसिद्धान्तत्वेनद्वयमनुगम्यतन्त्राधिकरणाभ्युपगमान्यतमसिद्धान्तइतिकश्चित् ॥ २६ ॥ सिद्धान्तं विभजते । सर्वतन्त्रप्रतितन्त्राधिकरणाभ्युपगमसंस्थितीनामर्थान्तरभावात् ॥ २७ ॥ सचतुर्विधइतिशेष । सर्वतन्त्रादिसंस्थितीनामर्थान्तरभावात् भेदादित्यर्थः ॥ २७ ॥ राद्धान्ते ॥ सिद्धोऽन्तोनिश्चयोयस्मिन् ॥ अस्यविधज्योतिषान्येषु । ब्रह्मसूर्यसोमबृहस्पतिगर्गनारदपराशरपुलस्त्यवशिष्ठसिद्धान्तेषु ॥

सिद्धान्ताचारः । पु॰ वामाचारादुत्तमआचारविशेषे ॥ यथा । आत्मानंदेवतामत्वायजेद्देवींसमाहितः । सदाशुद्धं सदाशान्तं सिद्धान्ताचारउच्यते ॥ इत्याचारभेदतन्त्रम् ॥

सिद्धान्ती । पुं॰ मीमांसके ॥ सिद्धान्तोविद्यतेऽस्य ॥ इनि ॥

सिद्धापगा । स्त्री॰ स्वर्णद्याम् । गङ्गायाम् ॥

सिद्धायिका । स्त्री॰ जिनशासनदेव

तारविशेषे ॥

सिद्धार्थः । पुं० विष्णौ ॥ सिद्धो निर्वृत्तो निष्पन्नः काम्यमानोऽर्थोऽस्य । आप्तकाममत्वादिति ॥ स्कन्दे । सितसर्षपे ॥ शाक्यसिंहे । शौद्धोदनौ ॥ वृत्तार्हत्पितरि ॥ जिनमन्दिरस्थचैत्यवृक्षे ॥ सिद्धार्थोऽस्यादस्य ॥ वत्सरविशेषे । तत्फलं यथा । तोयपूर्णा स्मृता मेघा बहुसस्या च मेदिनी । नितरां पार्थिवा देवि सिद्धार्थे वत्सरानने ॥ ५३ ॥ त्रि० प्रसिद्धार्थे ॥

सिद्धार्था । स्त्री० वृत्तार्हन्मातरि ॥

सिद्धासनम् । न० ब्रह्मणि ॥ सिद्धं यत्सर्वभूतादिविश्वाधिष्ठानमव्ययम् । यस्मिन्सिद्धाः समाविष्टास्तद्वै सिद्धासनं विदुः ॥ सिद्धस्य तदासनञ्च । सिद्धानामासनं वा । कर्मधारयतत्पुरुषाभ्याम् । ब्रह्मवैवर्त्ते ॥ योगिनामासनविशेषे ॥ यथा । योनिस्थानकमङ्घ्रिमूलघटितं कृत्वा दृढं विन्यसेन्मेढ्रे पादमथैकमेव हृदये कृत्वा समं विग्रहम् । स्थाणुः संयमितेन्द्रियोऽचलदृशा पश्यन्भ्रुवोरन्तरे तिष्ठेदेतदतो योगिसुखदं सिद्धासनं प्रोच्यते ॥ इति ॥ योनिस्थानकमिति ॥ एकपादमूलाल्लिङ्गमूले द्वितीयपादमूलस्थापना धृत्यर्थः ॥

सिद्धिः । स्त्री० निष्पत्तौ ॥ पादुकायाम् ॥ अन्तर्धाने ॥ वृद्धौ ॥ ऋद्धिनामौषधौ ॥ दुर्गायाम् ॥ सम्पत्तौ ॥ योगे ॥ साङ्ख्यानामष्टविधसिद्धौ । यथा । ऊहः शब्दोऽध्ययनं दुःखविघातास्त्रयः सुहृत्प्राप्तिः । दानञ्च सिद्धयोऽष्टौ । विहन्यमानस्तु खलु विघ्नात्तद्विघाताश्च यद्गति । इमा मुख्यास्तिस्रः सिद्धयः । तदुपायतया चेतरा गौण्यः । पञ्च सिद्धयः । तास्वपि हेतुहेतुमत्तया व्यवस्थिताः । तत्राध्ययनलक्षणा सिद्धिर्हेतुरेव । मुख्यास्तु हेतुमत्य एव । मध्यमास्तु हेतुहेतुमत्यः ॥ पुष्पगन्धादिविषयानुविधायिनी सिद्धिरस्या । पुं आत्मनि० प्रकृतावव्यक्ते० आदियादात् व्यक्ते चयानुविविज्ञानसामिद्धिरिष्यते ॥ यातायोगान्तरे ॥ यथा वर्गोत्तमगते लग्ने शुभे वाथ बलान्विते । सिद्धिस्त्रीमह्ये योगे या यिनां सिद्धिदायकः । इति ॥ राज्ञां षड्विधसाध्यासु पुरुषार्थलाभादिकासु० प्रभुसिद्धिमन्त्रसिद्ध्युत्साहसिद्धिषु ॥ सहायाः साधनोपाया विभागो देशकालयोः । विनिपातप्रतीकारः सिद्धिः पञ्चाङ्गमिष्यते ॥ तथाच । कर्मणामारम्भोपायः । पुरुषद्रव्यसम्पत् । देशकालविभागः । विनिपातप्र

तीकारः । कार्य्यसिद्धिर्भवतीति मोतिशास्त्रविदः ॥ मोक्षे ॥ सत्त्वशुद्धिद्वारा ब्रह्मात्मत्वे ॥ ब्रह्मभावलक्षणायाम् । पुरुषार्थप्राप्तियोग्यताह्रूपायामन्तःकरणशुद्धौ । ज्ञाननिष्ठालक्षणायाम् ॥ सिद्ध्यति । षिधु संराद्धौ । क्तिच । यद्वा । कारणे क्तिन् ॥

सिद्धिद । पु॰ प्रत्यगभिन्नब्रह्मापरोक्षज्ञानद्वारा स्वरूपावस्थानलक्षणमुक्तिप्रदे श्रीगुरौ ॥ परमेश्वरे ॥ सिद्धिम् फलं कर्तृभ्यः स्वाधिकारानुरूपतो ददातीति । डुदाञ् । आतोऽनुपसर्गे कः ॥ भैरवे ॥ त्रि॰ सिद्धिदातरि ॥

सिद्धियोग । पुं॰ शुभयोगविशेषे ॥ यथा । शुक्रे नन्दा बुधे भद्रा शनौ रिक्ता कुजे जया । गुरौ पूर्णा च संयुक्ता सिद्धियोगः प्रकीर्त्तितः ॥

सिद्धियोगिनी । स्त्री॰ योगिनीविशेषे कल्किपुराणोक्ता सुदर्शनस्य पत्नी ...

सिद्धिस्थानम् । न॰ पुण्यस्थानविशेषे ॥

सिद्धेश । पु॰ कपिलमुनौ । सदाशिवे ॥ सिद्धानामीशः ॥

सिद्धेश्वर । पु॰ शिवे ॥

सिद्धेश्वरी । स्त्री॰ देवीविशेषे

सिद्धौघ । पु॰ गुरुक्रमविशेषे ॥

सिध्मम् । न॰ किलासरोगे । सिध्मा॰ । पु॰ न॰ किलासरोगे ॥ सिध्मा किलासं त्वक्पुष्पं सिध्ममिति हेमचन्द्रः । किलासं सिध्मकुष्ठमरः ॥

सिध्मल । त्रि॰ किलासिनि ॥ सिध्ममस्यास्ति । सिध्मादिभ्यश्चेति लच् ॥

सिध्मला । स्त्री॰ मत्स्यविकृतौ । मत्स्यचूर्णे ॥

सिध्मवान् । त्रि॰ किलासे ॥ सिध्ममस्यास्य । मतुप् ॥

सिध्य । पु॰ पुष्यनक्षत्रे ॥ सिध्यन्त्यस्मिन् कार्य्याणि । षिधु॰ । पुष्यसिध्यौ नक्षत्रे इति क्यपि निपातितः ॥

सिध्र । पु॰ वृक्षे ॥ साधौ ॥ सिध्यति । षिधु॰ । स्फायितञ्चीतिरक् ॥

सिध्रका । स्त्री॰ सौधकृतिभाषाप्रसिद्धवृक्षे । सेधति॰ सिध्यति वा । षिधु॰ । वहुलमन्यत्रापीति॰ स्फायितञ्चीति वा रक् । ततः स्वार्थे कन् । क्षिपकादित्वादित्त्वाभावः ॥

सिध्रकारण्यम् । न॰ देवोद्याने ।

सिध्रकावणम् । न॰ सिध्रकारण्ये ॥ सिध्रकाणां वनम् । वनम् पुरगामिश्रकासिध्रकाशारिकाकोटराग्रेभ्य इति णत्वम् ॥

सिन । पु॰ ग्रासे । पिण्डीकृत्य भोज्यवस्तुनि ... सिनोति बध्नाति ... तथा च सिनोतेर्ग्रासकर्मकर्त्तृकस्य ...

संकाशेतिनिष्ठातश्च ॥ कार्ष्णे ॥ सिनोति । षिञ् । ऊण् षिञि तिनक् ॥ त्रि॰ शुक्लगुणविशिष्टे । सिनी । स्त्री॰ शुक्लगुणवत्याम् । श्वेतासितासिनीश्येनीतिव्याडिः ॥

सिनीवाली । स्त्री॰ दृष्टेन्दुकलामायाम् ॥ चतुर्दशीयोगाद्दृष्टचन्द्रा सती॰ अमा॰ सिनी॰ वालीपदवाच्या भवति । एनविष्णुनासञ्च संबेलालक्ष्मी । तद्योगात्सिनी चन्द्रकला । श्रीह्यादित्वादिनि । सिनीं वलति । वल॰ । कर्मण्यण् । ङीप् ॥ दुर्गायाम् । हृ॰ मे॰ नी॰ ॥

सिन्दुकः । पु॰ । सिन्दुवारे ॥ स्यन्दते । स्यन्दूप्रस्रवणे । स्यन्दे॰ सम्प्रसारणञ्चेत्युः । बाहुलकाद्धो न । स्वार्थसञ्ज्ञायां वा कन् ॥ श्वेतनीलपुष्पभेदात् सिन्धुको द्विविधो मतः ।

सिन्दुवारः । पुं॰ निर्गुण्ड्याम् । सिन्दुके । स्यौंडी॰ सम्हालू॰ वहणा॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ सिसिन्दा॰ इनछर॰ इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ ॥ सिन्दून् वृणोति॰ वारयति वा । वृञ् वरणे वृञ् आदरणे वा । कर्मण्यण् ।

सिन्दूरः । पुं॰ वृक्षविशेषे ॥ न॰ रक्तवर्णचूर्णविशेषे । नागसम्भवे । सीमन्तके ॥ तत्पर्यायाम्यायु धातुविशेषेऽतिशयोक्ताः काशीखण्डे । हरिद्रां कुङ्कुमञ्चैव सिन्दूरं कज्जलं तथा । कार्पासकञ्च ताम्बूलं माङ्गल्याभरणं शुभम् ॥ केशसंस्कारकबरीकरकर्णविभूषणम् । भर्तुरायुष्यमिच्छन्ती दूषयेन्न पतिव्रतेति ॥ अस्य पर्यायाद्येयथा । सिन्दूरं रक्तरेणुश्च नागगर्भञ्च सीसजम् । सीसोपधातुः सिन्दूरगुणास्तत्सीसवन्मतम् ॥ संयोगजप्रभावेण तस्याप्यन्ये गुणाः स्मृताः ॥ सिन्दूरमुष्णं वीसर्पकुष्ठकण्डूविषापहम् ॥ भग्नसन्धानजननं व्रणशोधनरोपणम् ॥ अस्य शोधनं यथा । दुग्धाम्लयोगतस्तस्य विशुद्धिर्गदिता बुधैरिति ॥ स्यन्दते । स्यन्दू॰ । स्यन्देः सम्प्रसारणञ्चेत्यूरन् ॥

सिन्दूरकारणम् । न॰ सीसके ॥

सिन्दूरतिलकः । पु॰ मतङ्गजे । हस्तिनि ॥

सिन्दूरतिलका । स्त्री॰ सधवायां नार्य्याम् ॥

सिन्दूरपुष्पी । स्त्री॰ सिन्दूरीतिख्याते पुष्पवृक्षविशेषे । वृषपुष्प्याम् । वा रक्तच्छदायाम् ॥ अस्या गुणाः । कटुत्वम्॰ तिक्तत्वम्॰ कषायत्वम्॰ श्लेष्मवातशिरोऽर्त्तिभूतनाशित्वम्॰ चाण्डीप्रियत्वञ्चेति ॥ सिन्दूरवत् पुष्पाण्यस्याः । पाककर्णेतिङीष् ।

सिन्दूररस । पुं० रससिन्दूराभिधौषधे ।

सिन्दूरित । त्रि० सिन्दूरयुक्ते ॥ सिन्दूरयच्छब्दात् तत्करोतीतिण्यन्तात्कर्म्मणि क्त । ग्राविष्टवल्लिङ्गता तु० विमलतालु स्त्र्क् ॥

सिन्दूरी । स्त्री० रोचन्याम् ॥ रक्तचेलिकायाम् ॥ धातक्याम् ॥ सिन्दूरी विषपित्तास्रकण्ठावाश्लिष्टरोहिता ॥

सिन्धु । पुं० अब्धौ । समुद्रे ॥ स्यन्दते० आपोऽत्र । स्यन्द् । स्यन्देः सम्प्रसारणं धश्च । ॥ वमथौ ॥ राजेयभरतार्यावर्त्तदेशविशेषे ॥ काश्मीरदेशप्रसिद्धे नदविशेषे ॥ गजमदे ॥ सिन्धुवारवृक्षे ॥ रागविशेषे ॥ श्वेतटङ्कणे ॥

सिन्धु । स्त्री० नद्याम् । सरिति ॥ नदीविशेषे ॥ तज्जलगुणा यथा । अत्र्योर्विपाशायुता सिन्धुनद्या सुशीतं लघु स्वादु सर्वामयघ्नम् । जलं निर्म्मलं दीपनं पाचनञ्च प्रदत्ते बलं बुद्धिमेधायुतञ्च ॥

सिन्धुक । पुं० सिन्दुवारे । निर्गुण्ड्याम् ॥ सिन्धुशब्दात् स्वार्थे संज्ञायां वा कन् । गुणा यथा । सिन्धुक स्मृतिदस्तिक्तः कषायः कटुकोऽलघुः । केश्योऽनेत्रहितो हन्ति शूल शोथाममारुतान् ॥ क्रिमिकुष्ठारु विश्लेष्मश्वासश्लीपदविषान् ॥ सिन्धुवारश्च तद्गुणस्तत्र सुरसपत्रु ॥ त्रि० सिन्धुजाते ॥ सिन्धुपत्रा राम्नायाम् ॥

सिन्धुकफ । पु० समुद्रफेने ॥

सिन्धुप्रभव । पु० तीर्थविशेषे ॥

सिन्धुरस । न० श्वेतटङ्कणे ॥

सिन्धुखिल । पु० सिन्धुदेशे ॥

सिन्धुजम । न० सैन्धवलवणे ॥ सिन्धुजातम् ॥ सप्तम्यां जनेर्डः ॥ त्रि० समुद्रजाते ॥

सिन्धुजन्मा । पुं० चन्द्रे ॥ न० सैन्धवलवणे ॥

सिन्धुजा । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥

सिन्धुडा । स्त्री० मालवरागभार्य्यायाम् ॥

सिन्धुनन्दन । चन्द्रे ॥

सिन्धुपुत्र । पुं० चन्द्रे ॥ मर्कटेन्दौ ॥

सिन्धुपुष्प । पु० शङ्खे ॥

सिन्धुमन्थजम् । न० सैन्धवलवणे ॥

सिन्धुर । पु० हस्तिनि ॥

सिन्धुरद्वेषी । पुं० सिंहे ॥

सिन्धुरवदन । पु० श्रीगणेशे ॥

सिन्धुराज । पुं० समुद्रे ॥

सिन्धुलवणम् । न० सैन्धवे ॥

सिन्धुवार । पु० उत्तमाङ्गे ॥ सिन्धुवारे । निर्गुण्ड्याम् ॥ सिन्धुवारोऽश्मरी शूलक्रमकुष्ठक्षयापहः ॥ सिन्धुवारोऽति० वारयतिवा । इत्

चाण्डालनिशा। कर्मण्यच् ॥

सिन्धुवारक। पु॰ सिन्धुवारे॥

सिन्धुवारित। पुं॰ सिन्धुवारे॥ त्रि॰ समुद्रेणवारिते॥

सिन्धुवेषण। पु॰ गम्भार्याम्॥

सिन्धुसङ्गम। पं॰ समेदे। सिन्ध्वोः सङ्गमोमेल॥

सिन्धूत्तमम्। न॰ तीर्थभेदे॥

सिन्धूद्भवम्। न॰ सैन्धवलवणे॥ सिन्धुरुद्भवोऽस्य॥

सिन्धूपलम्। न॰ सैन्धवलवणे॥

सिप्र। पु॰ चन्द्रे। हिमांशौ॥ निदाघसलिले। स्वेदे॥ न॰ सरोविशेषे॥ यथोक्तं कालिकापुराणे। ततोहिमवतः प्रस्थे प्रतीच्यन्तु पुरस्य च। सिप्रनामसरः पूर्वं ददर्श दृषिर्ध्वजः इति॥

सिप्रा। स्त्री॰ नद्यन्तरे॥ सिप्राख्यात्सरसोयस्मान्निर्गतासामहानदी। अत सिप्रेतितन्नाम पुरैवब्रह्मणोकृतमिति कालिकापुराणम्॥ साचोज्जयिनीदेशेवर्त्तते। तस्या श्चोत्पत्तिः कालिकापुराणे २३ अध्यायेद्रष्टव्या॥

सिम। त्रि॰ समस्मिन्। सर्वशब्दार्थे॥ सिनोति। षिञ्॰। बाहि सिञ्चिभ्य? किदितिमन्॥

सिम्बा। स्त्री॰ शम्बाम्। शिम्बायाम्। वीजगुप्तायाम्। सौर॰ दू॰ भा॰ प्र॰॥ फली॰ षू॰ प्र॰ च॥ समति। षमवैक्लव्ये। उलकादय श्चेतिसाधु॥

सिम्बि। स्त्री॰ शिम्बाम्। सिम्बायाम्। नखनामगन्धद्रव्ये॥

सिम्बी। स्त्री॰ शिम्बायाम्॥

सिर। पुं॰ पिप्पलीमूले॥

सिरा। स्त्री॰ नाड्याम्। अम्बुवाहिन्यांनाड्याम्। सौर॰ दू॰ भा॰ प्र॰ सिनोति। षिञ्॰। बहुलमन्यत्रापीतिरक्॥

सिराल। पु॰ सिरासन्तते॥

सिरिण्टिका। स्त्री॰ चुद्रक्षुद्रविम्बा क्षयक्षपे। दुराधर्षायाम्॥

सिलक। पु॰ मलाद्वीपस्थ॰ ष्ट षिविशेषे॥

सिल्हकी। स्त्री॰ शल्लकीवृक्षे॥

सिषाधयिषा। स्त्री॰ साधनेच्छायाम्॥ यथा। सिषाधयिषयाशून्यासिद्धिर्यत्रनविद्यते। सपक्षस्तत्रहसिद्धत्सनादनुमितिर्भवेत्॥

सिषिचा। स्त्री॰सेक्तुमिच्छायाम्॥

सिसृक्षन्। त्रि॰ स्रष्टुमिच्छति॥

सिहुण्ड। पु॰ स्नुहीवृक्षे॥ सोऽतिहुण्डते। हुडिवरणे। पचाद्यच॥ सिहतुण्डस्याचमपभ्रंश इतिस्वामी॰ पृषोदरादि॥ अस्यगुणायथा। सिहुण्डोरेचनस्तीक्ष्णोदीपनः कटुकोगुरुः। शूलामाष्ठी

लिङ्गाध्मानकफगुल्मोदरानिलान् उन्मादमोहकुष्ठार्शः शोथमेदोश्मपाण्डुताः । व्रणशोथज्वरघ्नोऽथविषदूषीविषं हरेत् ॥ उष्णवीर्यस्तु तीक्ष्णो रस्निग्धश्च कटुकस्तथा । गुल्मनाशकृच्छिनाश्चापि तथैवोदररोगिणाम् । हितमेतद्विरेकार्थे येचान्ये दोषरोगिणः ॥

सिहुण्डदलम् । न० स्नुहीपत्रे ॥ तच्छाकगुणा यथा । सिहुण्डस्य दलं तीक्ष्णं दीपनं रोचनं हरेत् । आध्मानाष्ठीलिकागुल्मशूलशोथोदराणि च ॥

सिह्लः । पुं० तुरुष्के । पिण्डके । यावने । लोबान० इ० भा० प्र० ॥ स्निह्यति । स्निहप्रीतौ । अस्नभिर्वितयर्थं । बाहुलकात् । पृषोदरादि० ॥

सिह्लकः । पुं० सिह्ले । नागौरीगन्द० इ० भा० लोबान० इ० यवनभाषाप्रसिद्धे ॥ सिह्लकः कटुकः स्वादुः स्निग्धोष्णः शुक्रकान्तिकृत् । वृष्यः कण्डूस्वेदकुष्ठज्वरदाहग्रहापहः ॥

सिह्लकी । स्त्री० सल्लक्याम् ॥ सिह्ले ॥

सिह्लभूमिका । स्त्री० शल्लक्याम् ॥

सिह्लसारः । पुं० तुरुष्के । धूम्रवर्णे । पीतसारे ॥

सीकरः । पुं० शीकरे ॥ धनपालादिमतेदन्त्यादिः ॥

सीता । स्त्री० लाङ्गलपद्धतौ । हलरेखायाम् ॥ जनकनन्दिन्याम् । मैथिल्याम् । वैदेह्याम् ॥ सीता लाङ्गलपद्धतिः । तदुत्पन्नत्वात् सीतेति निर्दिश्यते ॥ यथा । अथ मे कृषतः क्षेत्रं लाङ्गलादुत्थिता ततः । क्षेत्रं शोधयता लब्धा नाम्ना सीतेति विश्रुतेति रामायणे ६६ सर्गः ॥ स्वर्गगङ्गायाम् ॥ यथा । पूर्वस्माच्छैलात् सीतातु शैलं यात्यन्तरिक्षगा । ततश्च पूर्ववर्षं यद्भद्राश्वेनैति सार्णवम् ॥ सातु भद्राश्ववर्षगङ्गा । यथोक्तं श्रीभागवते । सीतातु ब्रह्मसदनात् केशवाचलादिगिरिशिखरेभ्योऽधोऽधः प्रस्रवन्ती गन्धमादनमूर्द्धसु पतित्वान्तरेण भद्राश्ववर्षं प्राच्यां दिशि क्षारसमुद्रमभिप्रविशतीति ॥ श्रियि ॥ दुर्गायाम् । सस्याधिदेवतायाम् ॥ मदिरायाम् । गङ्गास्रोतसि । काञ्चनमालायाम् ॥ सीयते । षिञ्० । क्त । पृषोदरादि० ॥

सीताद्रव्यम् । न० काषकुद्दालादौ ॥

सीतापतिः ।)
सीतायाः पतिः ।) पुं० रामचन्द्रे । दाशरथौ ॥

सीत्कारः । पुं० मनुष्याणां सुखानुरागजशब्दे ॥ यथा । शक्तोगन्धानु

रागीत्य' प्रयादः सीत्कृत नृथामितिहेमचन्द्रः ॥ दन्तनिष्पीडनार्थो । सीदितिशब्दे ॥

सीत्कृतम । न० सीत्कारेसुरतध्वनौ ॥

सीत्यम् । न० धान्ये ॥ त्रि० हल्ये । हलेनकृष्टेक्षेत्रे ॥ सीतयासमित० सङ्गत० निर्भोगतादिरक्षितबक्तत० समीकृतमितियावत् । नौयवेऽधर्मेतियत् ॥

सीदमान' । त्रि० अवसीदति ॥

सीद्यम् । न० आलस्ये ॥

सीधु । पु० शीधुशब्दार्थे ॥

सीधुगन्ध । पुं० बकुले ॥

सीधुपुष्प । पुं० कदम्बे ॥ बकुले ॥

सीधुपुष्पी स्त्री० धातक्याम् ॥

सीधुरस । पु० आम्रवृक्षे ॥

सीधुसंज्ञः । पु० बकुलद्रुमे ॥

सीप' । पु० तपं आयश्चं ताम्रादिनिर्मितेजलपात्रे । अर्घा० कोषा० इ० भा० प्र० ॥

सीभ् । अ० सर्वतोभवे ॥

सीमा । स्त्री० आघाटे । मर्यादायाम् । सीमायाम् । ग्रामादीनामवधारितान्तभागे । सीम० इ० भा० प्र० ॥ स्थितौ ॥ क्षेत्रे । अण्डकोषे ॥ सीयते । षिञ० । नामन्सीमन्नित्यादिनानिपातित । मनन्तित्वात् ङीप् । सीमानौ० सीमानः ० इत्यादि ॥

सीमन्त । पु० सीमन्तोन्नयनसंस्कारे ॥ पु० न० केशवेशे । केशरचनाभेदे ॥ केशेषुवर्त्मनि । मूर्द्धजमध्यपद्धतौ ॥ सीमन्तमभिराशीर्वाकेशमध्येतुपद्धतिरितिवैजयन्ती । सीमोऽन्त । शकन्ध्वादि ।

सीमन्तक । पु० नरकावासे । यथा । सप्तपञ्चैवनरकावासा । सीमन्तकादयः० हेमचन्द्रः ॥ न० सिन्दूरे ॥

सीमन्तित । त्रि० सीमन्तितोकृते ॥ सीमन्तशब्दात्मकत्वात् । तत्करोतीतिण्यन्तात् कर्मणिक्तः । आविष्टतयाषे० विभ्रमतोलुक ॥

सीमन्तिनी । स्त्री० नार्याम् ॥ सीमन्तोऽस्त्यस्या । अतइनि । नान्तत्वात् ङीप् ॥

सीमन्तोन्नयनम् । न० गर्भाधानात्० षष्ठेऽष्टमेवामासिकर्तव्ये० संस्कारविशेषे ॥ यथा । मासिषष्ठेऽष्टमेवापिक्त्वेपुंसवनादिके । दिनेशुभेनिमित्तेकुर्यात्सीमन्तोन्नयनक्रियां ॥

सीमा । स्त्री० अघाटे । मर्यादायाम । सीमनि । ग्रामादीनामवधारितभागे । सीम० इ० भा० प्र० ॥ स्थितौ ॥ क्षेत्रे । अण्डकोषे ॥ सिनोति० सीयतेवा । षिञ० । नामन्सीमन्नित्यादिनानिपातित ।

मनङ्गतिनङीप । छाबुभाभ्यामिति पक्षे डाप् । सीमे॰ सीमा॰ ॰ इ त्यादिविध्यम् ॥ वेलायाम् ॥

सीमाविवाद । पु॰ ग्रामादीनांसी माविषय केकलहे ॥ सीमाविषयको विवाद सीमाविवाद । सीमा चतुर्विधा । जनपदसीमा॰ ग्राम सीमा॰ क्षेत्रसीमा॰ गृहसीमेति भेदात् ॥

सीमिक । पु॰ वृक्षविशेषे ॥ वा ल्मीके ॥ सूक्ष्मजन्तुजातौ । इस पक्षविभागकृतिकोटे ॥ स्यमति । स्यमुशब्दे । स्यमे सम्प्रसारणञ्चे तिकिकन् ॥

सीर । पु॰ अर्के । सूर्ये । हले । लाङ्गले ॥ सिनोति॰ सीयतेवा । षिञ् । शुसिचिमीनांदीर्घश्चे ति॰ क्रन्॰ दीर्घत्वञ्च ॥

सीरक । पु॰ शिशुमारे ॥ अर्के ॥ हले ॥

सीरध्वज । पु॰ चन्द्रवंशीयनृपवि शेषे ॥

सीरपाणि । पु॰ बलभद्रे । कालि न्दीभेदने ॥ सीरोलाङ्गलपाणा वस्य ॥

सीराङ्गम् । न॰ फालाधारे ॥

सीरी । पु॰ बलदेवे ॥

सीलभ्य । पु॰ मत्स्यविशेषे । सि लिन्दा॰ इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ ॥ तद्गुणायथा । सीलभ्य श्लेष्म कोष्ण्यो विपाकेमधुरोगुरु । वा तपित्तहरोहृद्यआमवातकरश्च ॥

सीवनम् । न॰ सेवने । स्यूतौ । तु न्नवायकर्मणि । सीवना॰ इ॰ भा॰ ॥ षिवुतन्तुसन्ताने । ल्युट् पृषोदरादित्वाद्दीर्घः ॥ षिवुसि व्योल्युटिवादीर्घइतिवामो ॥

सीवनी । स्त्री॰ लिङ्गमध्यस्थ सूत्रे । लिङ्गाधोदृश्यमानसूत्राकारचर्मणि ॥

सीसम् । न॰ सीसके । धातुविशेषे । ना गे । सीसा॰ इ॰ भा॰ प्र॰ भा तौ ॥ सिनोति । षिञ्॰ । क्विप् । अनित्यत्वात्तुक । इ ष्यति । षिञ्॰ । भातोनुपेतिक । षिञ्॰ तत्॰ ईसस्य॰ सीसम् ॥ अस्यगुणा यथा सीसरङ्गगुणाज्ञेयविशेषान्मो हनाशनम् ॥ नागस्तुनागशततुल्य बलंददातिव्याधिविनाशयतिजीव नमातनोति । वह्निं प्रदीपयतिका मवलंकरोतिमृत्युञ्चनाशयतिसन्त तसेवित स ॥ पाकेनहीनौकि लवगनागौकुष्ठानिगुल्मांश्चतथाति कष्टान् । पाण्डुप्रमेहानिलमन्दशो थभगन्दरादीन्कुरुत: प्रभुक्तौ ॥ अतःशोधनमारणविधिर्यथा । त स्मात्रैकादीरुचगत्रैवनिदर्शि ता । शोधनवापितस्तेय॰ भि षग्भिर्वादितपुरा । तास्मूलरस

म्यिष्टशिलालिप्तोत्पुन पुन । द्यांच शश्च . पुटैर्नागोशिमिस्रत्व भस्मजायते ॥ शिलामन ' शिला । अन्यच्च । चश्वत्थचिञ्चात्वक्चूर्णं चतुर्थांशेनन ' क्षिपेत् । नत्याच शिद्र्बौलागैमौक्ष्टर्थ्याप्रचालित ॥ यामैकैनभवेद्भस्मतत्तुल्याश्चान्म न ' शिला । काञ्जिकेनदृयपिष्ट्वा पचेद्दृढपुटेनच ॥ खाङ्गमौतपुन पिष्ट्वाशिलयाकाञ्जिकेनच । पुन पचेच्छरावाभ्यामेवषष्टिपु- टैस्त्रि ' ॥ अपिच । तैलेतक्रे गवां मूत्रे काञ्जिकेचकुलत्थके । चि धाविधाविशुद्धि ' स्यात्खर्परादीनां समासत ॥ मारणम्पुन । कुडवनागपत्राणाकुनब्या स्यात्प लाईकम । तण्डुलीयरसैर्यामयाम बासारसैस्तथा । सम्मर्द्यचक्रिया ङ्कत्वा वर्मैसशोष्यतम्पुन ' । सरा वसम्पुटेकृत्वापचेद्वन्योपलैर्भिषक ॥ एवसप्तपुटैर्नागोभस्मीभवतिनि श्चितम् । चिशुद्धोयभुवन्याातप्रमे हानखिलानपीतिवैद्यदर्पण ' ॥

सौसकम् । न० सौसे ॥ स्वार्थेक ॥

सौसपत्रकम् । न० सौसके ॥

सौंडुगड ! । पुं० सुप्राम् । सिडुगड़े ॥ सौतिडुगडते । डुडिमर्षे । पचाद्यच् ॥ सिन्दुगडशाप्रभं शो भमितिशामौ । पृषोद्दरादि ॥

सु । अ० पूजायाम् ॥ भृशार्थे ॥ नि भरे । अतिमात्रे ॥ अनुमतौ ॥ कृच्छ्रे ॥ समृद्धौ । अनायासे ॥ सूयते० सवतिवा । सुगतौ । क्वि पि० तुगभाव ० ह्रस्व ॥

सुकण्टका । स्त्री घृतकुमार्य्याम् ॥

सुकाण्ड । पुं० काण्डोरी ॥

सुकथा । स्त्री० नैमिषारण्याधिष्ठात्री देवतायां ॥

सुकन्द । करेरुणि ॥ धरणीकन्दे ॥

सुकन्दक । पु० पलाण्डौ ॥ शोभ नमतीवशा० कन्दयति० भक्षकस्य जातिभ्र शकरत्वात् । कद्दिरोदने । अच । स्वार्थेकन । खलवा ॥ धरणीकन्दे ॥ वाराहीकन्दे ॥

सुकन्दी । पु० सूरणे ॥

सुकम् । अ० अतिशये ॥

सुकर ' । वि० सुखकरे । सुखेनक र्तुं शक्ये । सुसाध्ये ॥ ईषद्‌दु , सु ष्विति० भावे० कर्मणिवा० खल् कृञ्ार्थेखल ॥ अल्पसाधनैरधिका र्थ्योनसुकर ' ॥

सुकरा । स्त्री० सुशीलायाङ्गवि । अच गडाम् ॥ सुसुखङ्करोति । अ च ॥ सुक्रियतेवा । ईषद्दुसुष्वि तिखल ॥

सुकर्ण ! पुं० हस्तिकर्णे ॥ वि० शोभनकर्णवति ॥

सुकर्णक । पुं० हस्तिकन्दे ॥ वि०

सुन्दरकार्य्यंवति ॥

सुकर्णिका । स्त्री॰ मूषीकर्ण्याम् ॥

सुकर्णी । स्त्री॰ इन्द्रवारुण्याम् ॥

सुकर्म्मा । पु॰ विष्कम्भाद्यन्तर्गतयोगविशेषे ॥ तज्जातफलं यथा । परोपकारीकुशलः कलासुवर्णयुक्तो नितरां यशस्वी । प्रसूतिकालेयदिचेत्सुकर्म्मानर सुकर्मभवतिप्रसिद्धः । देशानामिल्पिनि । विश्वकर्म्मणि ॥ त्रि॰ सत्क्रिये । शोभनकर्म्मकारणशीले ॥

सुकल । त्रि॰ दातभोक्तरिमानवे । यएकएव्ददाति॰ भुङ्क्तेचतस्य । दाताभोक्ता॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ सुकल्पते । कलशब्दसङ्ख्यानयोः । ईषद्दुःखुच्वतिखल् ॥ शोभनाकलायस्येतिवा ॥

सुकल्प । त्रि॰ अतिनिपुणे ॥

सुकाण्ड । पुं॰ कारवेल्ले ॥ त्रि॰ शोभनकाण्डवति॰ वृक्षादौ ॥

सुकाण्डी । स्त्री॰ काण्डीरे । काण्डवेल्लइति॰ गौ॰ भा॰ प्र॰ लतायाम् ॥

सुकाण्डी । पु॰ भ्रमरे ॥

सुकामा । स्त्री॰ त्रायमाणायाम । बलेति॰ बहुलेति॰ गौ॰ भा॰ प्र॰ ।

सुकाली । पु॰ वशिष्ठात्मजेषु॰ शूद्रार्च्चपितृषु ॥

सुकालुका । स्त्री॰ डोडीक्षुपे ॥ इ॰ रा॰ ट ॥

सुकाष्ठकम् । न॰ देवकाष्ठे ॥

सुकाष्ठा ।
सुकाष्ठिका । स्त्री॰ कटव्याम् ॥ काष्ठकदल्याम् ॥ इ॰ रा॰ ट ।

सुकुन्दन । पु॰ बर्व्वरे ॥

सुकुमार । पु॰ पुण्ड्रेक्षौ । वनचम्पके ॥ चवे ॥ श्यामाके ॥ त्रि॰ कोमले । मृदौ ॥ सुष्ठुकुमारयति । कुमारक्रीडायाम् । चुराद्यदन्त॰ । पुंसीतिघः । एरज्वो ॥ यद्वा । सुकाम्यते । कमे . णिङ्चोपधाया ह्रस्वारन् ॥

सुकुमारक । पुं॰ शालौ ॥ सुन्दरबालके ॥ न॰ तमालपत्रे ॥

सुकुमारतर . । त्रि॰ अतिपेलवे ॥

सुकुमारतरा । स्त्री॰ अतिपेलवायाम् । प्रकृतौ ॥ यथोक्तं । प्रकृतेः सुकुमारतरं नकिञ्चिदस्तीतिमेमतिर्भवति । यादृष्टास्मीतिपुनर्नदर्शनमुपैतिपुरुषस्येति ॥

सुकुमारा । स्त्री॰ कदल्याम् ॥ मालत्याम् ॥ नवमालिकायाम् ॥ लताम्याम् ॥ पृक्कायाम् ॥ त्रिसन्धिपुष्पे ॥

सुकुमारी । स्त्री॰ नवमालिकायाम् ॥

सुकृत् । त्रि॰ पुण्याढ्ये ॥ धार्म्मिके ॥ सुष्ठुकृतवान् । डुकृञ् । सुकर्म्मपापेतिक्विप् । तुक् ।

सुकृतम् । न० शुभे । स्वर्गादिप्राप्तौ । पुण्ये ॥ त्रि० सुविहिते । सुविधाने ॥ सुष्ठु कृतम् । प्रादिसमासः ॥ सुष्ठु क्रियतस्मेति वा । क्त ॥

सुकृति । स्त्री० सत्कर्मणि ॥ शोभनाकृति ॥

सुकृती । त्रि० पुण्यवति । धन्ये ॥ सुकृतमस्यास्ति । अतइनि ॥

सुकेतुसुता । स्त्री० ताडकायाम् ॥

सुकेशर । पु० बीजपूरे ॥

सुकेशी । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥ त्रि० शोभनकेशयुक्ते ॥

सुकोमल । त्रि० अतिमृदुले ॥ अतिमनोज्ञे ॥

सुकोमला । स्त्री० सिन्दूरीतिप्रसिद्धे पुष्पे ॥

सुकोली । स्त्री० क्षीरकाकोल्याम् ॥

सुकोश) सुकोशक) पु० कोषाम्रे । क्षुद्राम्रे ॥

सुखसुप । पु० खट्वाङ्गे ॥ इति० हे०चन्द्रः ॥

सुखम् । न० आत्मवृत्तिगुणविशेषे ॥ सुदि । प्रीतौ ॥ हर्षे । आह्लादे । आनन्दे । शर्मणि । सर्वेषामनुकूलवेदनीये ॥ स्वर्गे । नाके । त्रि० वृद्धिनामौषधे ॥ जले ॥ न्यायमते० धर्मजन्ये जगत ऽकाम्ये ॥ यथ सुखन्तु जगतामेवकाम्यं धर्मेण जन्यते । अधर्मजन्यं दुःखं स्यात्प्रतिकूलं सचेतसाम् ॥ तत्र मनीषिणामन्यस्य यथा । मनोयात्यसुखं दुःखमिच्छाद्वेषौ मतिः कृतिरिति भा० प० ॥ सुखं चतुर्विंशतिगुणान्तर्गतगुणविशेषः । तत्तु नित्यं जन्यञ्च । नित्यं परमात्मनो विशेषगुणान्तर्वर्त्ति । जन्यसुखं जीवात्मनो विशेषगुणान्तर्वर्त्ति । तच्च शुभादृष्टजन्यम् । धनमित्रलाभारोग्यमिष्टान्नपानपुरीषोत्सर्गपुत्रादिजन्मतत्पाण्डित्यकान्तासम्भोगादिजन्यञ्च । तच्चाहितस्यापि स्वसौतरोत्पन्नानुभवनाश्रयत्वात् । सुखाद्युपरागेणैवात्मनो मानसबोधः । सुखं तदुपायश्चेष्टः । बालस्य स्तन्यपानप्रवृत्तौ सुखसाधनत्वज्ञानं हेतुः तच्च सुखस्यैवेष्टत्वम् । दुःखजनकागमनादिप्रवृत्तौ सुखोपायेऽधन तदेवेष्ट० तत्साधनत्वज्ञानमेव हेतुः । यागादिप्रवृत्तावपि पारलौकिकसुखसाधनत्वज्ञानञ्च कारणम् । सुखोपायस्वर्गादिरूपेष्टसाधनत्वज्ञानमधिकारणम् । सुखस्य कालावच्छेदत्वं शरीरावच्छेदत्वञ्च सुखतोऽव्याप्यवृत्तित्वम् । शरीरैकदेशावच्छेदेन दुःखसम्भवेऽप्यन्यदेशावच्छेदेन सुखसम्भवात् । एकदेशावच्छेदेन जीवस्य दुःखसम्भवेऽपि

त्रणान्तराबच्छेदेनसुखसम्भवाच्च०
तत्तु विस्फोटकवतोमिष्टान्नभोजना
दौद्रष्टव्यमितितात्किंका ॥ * । सुख
रूपेब्रह्मणि ॥ आत्मानन्दलक्षणआन
न्दे ॥ सर्व्वतोनिवृत्तिकेनचित्तेनलय
विक्षेपविलक्षणे । विक्षेपेवृत्तिसत्त्वा
त्‌० लयेचमनसोपिस्वरूपेणाऽसत्त्वा
त्‌ ० सर्व्ववृत्तिशून्येनसूक्ष्मेणमनसो
सुखानुभवेसमाधौ ॥ धर्म्मासाधार
णकारणकेऽनुकूलवेदनीये । निरु
पाधीच्छाविषयीभूतधर्म्मासाधारण
कारणिकायांचित्तवृत्तौ । परमा
त्मसुखव्यञ्जिकायाम् । मोक्षानन्दे ॥
भोजनानन्तराह्लादे ॥ तृप्तौ ॥ त
च्चसात्त्विकादिभेदात्‌त्रिविधम् ।
यथा । अभ्यासाद्रमतेयत्रदुःखा
न्तञ्चनिगच्छति एतद्विवर्णीति ।
यत्तदग्रे विषमिवपरिणामेऽमृतोप
मम् । तत्सुखंसात्त्विकम्प्रोक्त
मात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ विषयेन्द्रि
यसंयोगाद्यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ॥
परिणामेविषमिवतत्सुखंराजस
स्मृतम् ॥ यदग्रेचानुबन्धेचसुख
मोहनमात्मन । निद्रालस्यप्रमा
दोत्थं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ आ
त्मगुणे ॥ आत्मतत्त्वरूपे ॥ शो
भनानिपरिपुष्टानि० खानीन्द्रिया
णियेनतत् ॥ यद्वा । सुखयति ।
सुखदुःखतत्क्रियायाम् । चुरा

दि० । पचाद्यच् ॥ त्रि० अभेदेन०
सुखविशिष्टे ॥ यथा । त्रिषुद्रव्ये
पापपुण्यसुखादिचेत्यमरः । पापपु
ण्यशब्दौसुखादयश्चशब्दान्ताःगुणेय
थोक्तलिङ्गा उपचारात्तद्वतिद्रव्येवि
शेष्यंवर्त्तमानावाच्यलिङ्गा ।यथा।
पापात्कृतुमतीकन्यापापिराजाप्यर
का । पापव्याघ्रकुलेहस्तपापीविप्रस्त्र
सेवकः ॥ पुण्यतीर्थनदीपुण्याश्र
मःपुण्यएवच सुखाभूतिःसुखि
वासः सुखकामोकुलमतम् ॥
सुखसंज्ञे ॥ धर्म्मेशे ॥ सुखवृ
त्तौ ॥ सुखदुःखसाधनानामस्थि
रत्वसुखस्यमनोविलासमात्ररूपत्व
ञ्चोक्तं विष्णुपुराणे । यथा । वस्त्वे
कमेवदुःखायसुखायेर्ष्योद्भवायच ।
कोपायचयतस्तस्माद्वस्तुवस्त्वात्मकङ्
कुतः ॥ तदेवप्रीतयेभूत्वापुनर्दुः
खायजायते । तदेवकोपायततः प्र
सादायचजायते ॥ तस्माद्दुःखात्म
कंनास्तिनचकिञ्चित्सुखात्मकम्
। मनसः परिणामोयंसुखदुः
खोपलक्षणः ॥ इति २ अंशे ६ ऽध्यायः
॥ सर्व्वकामविहीनेऽतः सुखसर्व्वव्य
वस्थितमित्यन्यच ॥ दुःखञ्च
सुखप्राप्त्या नबद्नतिसुखिनोतिदेवी
भागवतम् ॥ सर्व्वंपरवशं दुःखं स
र्व्वमात्मवशंसुखम् । एतद्विद्यात्
समासेनलक्षणंसुखदुःखयोः ॥

सुखकर । त्रि॰ सुकरे ॥

सुखकरी स्त्री॰ लताविशेषे । जीवन्त्याम् ॥ सुखकर्थाम् ।

सुखङ्घुण । पु॰ शिवखट्वाङ्गे ॥ स्त्रि॰ शेष ॥

सुखचर । त्रि॰ सुखगामिनि ॥

सुखचार । पुं॰ उत्कृष्टाश्वे ॥

सुखजात । त्रि॰ जातसुखे ॥

सुखद । पुं॰ परमात्मनि । विष्णौ ॥ सद्वृत्तानां सुखमेव ददाति । डुदाञ्॰ । असद्वृत्तानां सुखं द्यति॰ खण्डयतीति वा । दो॰ । आतूर्तक । त्रि॰ सुखप्रदे । न॰ विष्णोः स्थाने ॥

सुखदा । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥ सद्यः पातकसंहन्त्री सद्यो दुःखविनाशिनी । सुखदा मोक्षदा गङ्गा गङ्गैव परमा गतिः ॥ काशीखण्डे ॥ सुखदत्वात् ॥ स्वर्वेश्यायाम् ॥

सुखदोह्या । स्त्री॰ सुखसन्दोह्यायां गवि ॥ सुखेन दुह्यते । दुह॰ । ऋहलोर्ण्यत् ॥

सुखमोदा । स्त्री॰ शल्लकीवृक्षे ॥

सुखरात्रि । सुखरात्रिका । स्त्री॰ दीपान्वितामावास्यायाम् ॥ यथा । तुलाराशिगते भानावमावास्यां नराधिप । स्नात्वा देवान् पितॄन् भक्त्या सम्पूज्याथ प्रणम्य च ॥ कृत्वा तु पार्वणश्राद्धं दधिक्षीरगुडादिभिः । ततोऽपराह्णसमये घोषयेन्नगरे नृप ॥ लक्ष्मीः सम्पूज्यतां लोका उल्काभिश्चाभिचेष्टताम् ॥ * ॥ दर्शश्चैष प्रदोषव्यापिनी ग्राह्य । तुलास्थे सहस्रांशौ प्रदोषे भूतदर्शयोः । उल्काहस्ता नराः कुर्युः पितॄणां मार्गदर्शनम् ॥ उभयत्र प्रदोषप्राप्तौ परदिनएव । दण्डैकरजनीयोगे दर्शः स्यात्तु परेऽहनि । तदा विहाय पूर्वेद्युः परेऽह्नि सुखरात्रिका । उभयत्र प्रदोषव्याप्त्यभावे प॰ उल्कादान परदिने॰ पूर्वोक्तपार्वणानुरोधात् । भूतदर्शप्रकुर्वन्ति उल्काग्रहमचेतसः । निराशाः पितरो यान्ति शापं दत्त्वा सुदारुणम् ॥ अत्रैव लक्ष्मी पूर्वाह्णेरात्रौ पूज्या । अमावास्या यदा रात्रौ दिवाभागे चतुर्दशी । पूजनीया तदा लक्ष्मीर्विज्ञेया सुखरात्रिका ॥ उल्काग्रहणादिपत्नकृत्यत्वात्प्राचीनावीतिना दक्षिणामुखेन कर्त्तव्यम् ॥ तथा च मनुः । प्राचीनावीतिना सम्यगपसव्यमतन्द्रिणा । पित्र्यमानिधनात्कार्य्यं विधिवद्दर्भपाणिनेति ॥ उल्काग्रहणमन्त्रो यथा । शस्त्राशस्त्रहतानाञ्च भूतानां भूतदर्शयोः । उज्ज्वलज्योतिषा देहं दहेयं व्योमवह्निनेति । दानमन्त्रो यथा । अग्निदग्धाश्च ये जीवा

शैव्यदग्धा कुसिमम । उज्ज्वल ज्योतिषादग्धास्त्रिग्रान्तुरमाकृति मिति । विसर्ज्जनमन्त्रोयथा । यम लोकपरित्यज्यत्रागतायैमद्वालये । उज्ज्वलज्योतिषावर्त्मप्रपश्यन्तोव्र जन्तुते ॥ इति ॥

सुखलुब्ध । पु॰ देहिनि ॥ यथा । मासलुब्धोयथ मत्स्योलोहशङ्कुनप श्यति । सुखलुब्धस्तथादेहीयमबा धानपश्यतीतिकुलार्णवतन्त्रम् ॥

सुखवर्च्चक । पु॰ सर्ज्जिकाक्षारे । सुख वर्चयति । वर्च्चदीप्तौ । क्वुन् ॥

सुखवर्च्चा । पु॰ सर्ज्जिकाक्षारे ॥ सुखेनवर्च्चयेन ॥

सुखवास । पु॰ तरमु॰ इ॰ प्र॰ फ लविशेषे ॥

सुखवासन । पु॰ सुखवासनगन्ध द्रव्ये । यथा । सुखवासकरोगन्ध स्य मेदोमुखवासन । सुखवास नस्त्रोवैशुभशासनइत्यपीतिशब्द रत्नावली ॥

सुखसंवित्ति । स्त्री॰ सुखानुभवे ।

सुखसन्दोह्या स्त्री॰ सन्न्याम् । सु प्रतायाम सुखेनसन्दुह्यते । दु ह॰ । ऋदुपधाच्चेत्यत् ।

सुखा । स्त्री॰ प्रचेतस पुर्याम् ॥ अभेदेनसुखरूपाम् । शोभनेन्द्र याम् ॥

सुखाधार । पु॰ स्वर्गे ॥ त्रि॰ सुख स्याधारे ॥

सुखायत । पु॰ उत्कृष्टाश्वे । सु शिक्षितेश्वे ॥ यथा । सुखयत शुभमुख सुखचार: सुखायनइ तिशब्दमाला ॥

सुखायन । पु॰ उत्कृष्टघोटके ॥ सुखेनअयनगमनयेन ॥

सुखालुका । स्त्री॰ बहुरसलायाम् । जीवन्त्याम् ॥

सुखावती । स्त्री॰ बुद्धभूमौ ॥

सुखावतीश्वर । पुं॰ बुद्धभेदे ॥

सुखावह । पु॰ भर्त्तरि ॥ त्रि॰ सुखदातरि ॥

सुखाश । पु॰ वरुणे । प्रचेतसि ॥ सुखभोजने ॥ तरम्बुजि । अस्य म र्य्यायथा । आश्चैवालखिवफल सुखाशोराजतेमिष । शतापन सनाटामौसेदुरितिचित्राबुडशेष ।

सुखासनम् । न॰ नरवाह्ययानविशे षे । खासा॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ सुखेनआसनयस्मिन् ॥

सुखित । त्रि॰ सुखरूपताइते ॥ सु खसञ्जातमस्य । इतच् ॥

सुखी । त्रि॰ सर्व्वथानीरोगे ॥ निरा यासस्थिते ॥ तृप्ते । जिते ॥ सु खमस्त्यस्य । सुखादिभ्यश्चेति॰ इ नि । ॥ दु. खमूलमिदसार समसासिसदु'खित । तस्मात्या ग कुर्वीतयेनससुखीनापरप्रिये ।

द्भुरिश्चीकुलार्णवतन्त्रम्॥ ब्रह्मादिस्थावरान्तं मायया कल्पितं जगत्। सत्यमेकं परं ब्रह्म विदित्वैवं सुखी भवेदिति महानिर्वाणतन्त्रम्। विदित्वा गुरोर्मुखादध्यात्मविद्यावणादिभि॥

सुखोत्सवः। पुं० भर्त्तरि। पत्यौ॥ सुखस्य उत्सवोऽस्मिन्॥

सुखोदकम्। न० सुखोष्णे। सुखजनकोष्णजले॥

सुखोज्झितः। पुं० सन्न्यासिनि॥

सुखोष्णम्। न० सुखोदके॥

सुगः। पुं० गन्धर्वे॥ सुष्ठु गायति। गै० क॥ न० विष्ठायाम्॥ त्रि० सुगमे॥ सुखेन गच्छत्यत्र। उपपद० रणे० सुदुरोरधिकरणइतिगमेर्डः॥

सुगतः। पुं० सर्व्वज्ञे। क्षणिकज्ञानात्मवादिनि। बुद्धे। शोभनं गतं ज्ञानमस्येति सुगतः। सुष्ठु अपुनरावृत्त्येगतइतिवा॥ सुखेन संसाराद् गतो वा॥

सुगतिः। पुं० अतीतकल्पीयार्हद्भेदे॥ स्त्री० शोभनगतौ॥ पुण्यात्मनां शरीरान्तप्राप्यस्थाने॥ यथा। सुवृत्तशीलसम्पन्नः प्रसन्नात्मात्मविद्बुधः। प्राप्येहलोके सम्मानं सुगतिं प्रेत्य गच्छतीति॥

सुगन्धः। पुं० कर्पूरादिगणे॥ यथा। कर्पूरो मृगनाभिश्च कस्तूरीच तिकास्तथा। गन्धमामरिचीयं च श्रीखण्डं पीतचन्दनम्॥ कालीयकं रक्तकाष्ठं पतङ्गमगुरुद्वयम्। देवदारुश्च सरलस्तगरं पद्मकं पुरः। सर्ज्जनिर्यासकोशालकुन्दुरुश्च शिलारसः। सिह्लकश्च लवङ्गश्च जातीपत्रं फलं तथा॥ एलाद्वयं दारुचीनी त्वक्पत्रं नागकेशरम्। बालुकशीरचामांसीकुङ्कुमं रोचनानखम्॥ सुगन्धीरच बाल जटामांसी मुरा चन्द्रन। शठी कर्च्चूरपत्राङ्गीसुगन्धोऽयं गणो मतः॥ रक्तशिग्रौ॥ चणके॥ गन्धके॥ भूतृणे॥ न० क्षुद्रजीरके। गन्धतृणे॥ श्वेतचन्दने॥ नीलोत्पले॥ ग्रन्थिपर्णे॥ कृष्णजीरके॥ कत्तृणे॥ पुं० तीक्ष्णगन्धे। रक्ततुलस्याम्॥ त्रि० समवायातिरिक्तसम्बन्धेन सद्गन्धविशिष्टे॥

सुगन्धकः। पुं० गन्धके॥ रक्ततुलस्याम्॥ कर्कोटी० इ० भा० प्र० शाके॥ तस्य पर्य्याया यथा। कर्कोटकः किलाद्वेषाश्चित्तपत्रः सुगन्धकः तस्मचन्द्रः। कर्करी इ० गौ० दे० शा०॥ शालीविशेषे।

सुगन्धतैलनिर्यासम्। न० गन्धद्रव्यविशेषे। जवादिनि। मृगदर्पे। कस्तूर्य्याम्॥

सुगन्धपत्रा।)
सुगन्धपत्रिका।) स्त्री० रुद्रजटा

थाम् ॥

सुगन्धमूत्रम् । न० गन्धटर्वे ॥

सुगन्धमूला । स्त्री० रास्नायाम् ॥ स्थलपद्मिन्याम् सुगन्धीमूलेय स्या . ॥

सुगन्धा । स्त्री० रास्नायाम् ॥ शोभनो गन्ध । कुगतीतिमन्मस । सुगन्धोस्यास्या । अश्वगन्धा ॥ शल्याम् ॥ गङ्गोत्थ्याम् , वन्ध्याया कीटध्याम् । नाम ।रामाख्याम तुलस्याम् ॥ मधुकर्कटिकायाम् ॥ मतपुष्पायाम् ॥ स्वर्णयूथ्याम् ॥ रुद्रजटायाम् ॥ चनमल्लि ॥ सलाक्याम् ॥ माधव्याम् ॥ तीर्थ शिशि ॥

सुगन्धमलकम् । न० सर्वौषधिभि शुष्कमलकत्वच्ये गे । यथा । सर्वौषधिसमायुक्ता शुष्कास्त्वामलकत्वच । यद्यात्तदाय थीग 'स्यात् सुगन्धामलकाभिध ॥ इतिराज निघंट ॥

सुगन्धि । पु० शोभनगन्धे । सुरभौ । प्राज्ञतर्पणे । दृष्टगन्धे ॥ तुम्बुरवृक्षे । तीक्ष्णमूर्त्ते । परमात्मनि ॥ इतिमोषमटोकायांनीलक्ष्ठ ॥ सहकारे । न० एलवालुनि । ऐलेये ॥ कुस्तुम्बुरौ । धान्याके ॥ मुस्तके ॥ कशेरुणि ॥ गन्धतृणे ॥ पिप्पलीमूले । त्रि० सुगन्धयुक्ते । शोभनोगन्धोऽस्य । गन्धस्येदुत्पूतिसुसुरभिभ्यइतीत्वम् ॥ गन्धस्येत्वेतदेकान्तग्रहणं नाद्रियन्ते केचन । यथा । कालकूथत कटभुवंड्करिणोमदेनस्थानं । सुगन्धिमनुतोमनतानगश्ये ति माघे० सुगन्धिशोभनगन्धमित्य र्थात् ॥

सुगन्धिका । पुं० सिह्लके । तुरुष्के महाशाली ॥ गन्धके ॥ न० कह्लारे ॥ पुष्करमूले ॥ गौरसुवर्णे । वारुणी । पत्रशाकविशेषे ॥ सुवर्णे ॥ उशीरे ॥

सुगन्धिकुसुम । न० सुगन्धिपुष्पे पु० पीतकरवीरे ॥ शोभनगन्धवन्तिपुष्पाण्यस्य ॥

सुगन्धिकुसुमा । स्त्री० पृक्कायाम ॥

सुगन्धिता । स्त्री० सौरभ्ये ॥ शोभनोगन्धोयस्य० तस्यभाव: । तल् । टाप् ॥

सुगन्धितैलम् । न० । सुगन्धितैले । तैलकार्दिपाणीये ॥

सुगन्धिफला । स्त्री० जातीफले न० पूगफलेनचस युक्ते लवङ्गकलिकाफले ॥

सुगन्धिनी । स्त्री० आरामशीतलायाम् ॥

सुगन्धिमूलम् । न० उशीरे ॥

सुगन्धिमूषिका । स्त्री० छुछुन्दर्याम् ॥

सुगम : । त्रि० सुखेनगमनीयेसुखावाप्तौ ॥ सुखेनगम्यतेप्राप्यते । गमल० । दुःसहदुःख्यैतिखल् । यथासुगम . पन्था : ॥

सुगरम् । न० रक्तमणे । हिङ्गुले ॥

सुगहन : । त्रि० नितिनेडि ॥

सुगहनावृत्ति . । स्त्री० कुम्भायाम् । यज्ञस्थाने० अस्पृश्यादिदृष्टवेनत्रा रणायनितिडिवेष्टने ॥ सुगहनानि वन्यामावृत्ति . ॥

सुगृह । पु० चञ्चुसूचीखगे । शीततुखे । यथा० द्र० भो० प्र० ॥ न० शोभनालये ॥ त्रि० शोभनगृहवति ॥

सुगृहीत . । त्रि० सुन्दररूपेणकृतग्रहणे ॥

सुगृहीतनामा । पुं० शुभकाम्ययाप्रात स्मर्त्तव्ये युधिष्ठिरादौ ॥

सुग्रन्थि । पु० ग्रन्थपर्णप्रभेदे । चोरकौ ॥ शोभना ग्रन्थिर्यस्मिन ॥

सुग्रीव ' । पुं० कपिपुङ्गवे । सूर्यपुत्रे । किष्किन्धाधिपे । श्रीरामभिते ॥ विष्णोरश्वभेदे ॥ देवीरतिशुम्भनिशुम्भाभ्यांप्रेषितेदूतविशेषे ॥ इन्द्रे ॥ शिवे ॥ इन्द्रे ॥ राजहंसे ॥ असुरविशेषे ॥ पर्वतविशेषे ॥ अस्त्रविशेषे ॥ नागप्रभेदे ॥ त्रि० शोभनग्रीवायुक्ते ॥

सुग्रीवी । स्त्री० कश्यपपत्नीविशेषे ॥

सुग्रीवेश : । पुं० श्रीरामचन्द्रे ॥

सुघोष । पुं० विष्णौ । नारायणे ॥ शोभनोघोष ' शब्दोवेदात्मकोयस्य ॥ नकुलाख्यपाण्डवस्यशङ्खे ॥

सुचक्षु । पुं० उदुम्बरे ॥ न० शोभनेनेत्रे ॥ वेदान्तजन्यज्ञाने ॥ यथा । एवंविधत्वासकलात्मनामपिस्वात्मानमात्मात्मतयाविचक्षते । गुर्वर्कलब्धोपनिषत्सुचक्षुषायेतेतरन्तीवभवानृताम्बुधिम् ॥ त्रि० उत्कृष्टाक्षे ॥ आत्मविदि ॥ शोभनेचक्षुषीयस्य . ॥ सुष्ठुशोभनस्तत्त्वचक्षुरस्य ॥

सुचक्षु । पु० महाचक्षुष्मति ॥

सुचतुर . । त्रि० शोभनानिचत्वारि यस्य० तस्मिन् ॥ अचतुरविचतुरेत्यादिनासाधु : ॥

सुचरित्र । त्रि० सुशीले ॥ शोभनचरित्रमस्य ॥

सुचरित्रा । स्त्री० साध्व्याम् ॥ शोभनचरित्रमस्या ॥

सुचर्मा । पुं० भूर्जवृक्षे त्रि० सुचर्मवति ॥ शोभनचर्मास्य ॥

सुचारु । त्रि० मनोहरे ॥

सुचित्रम् । न० शोभनचित्रे ॥

सुचित्रक । पु० मत्स्यरङ्कविहङ्गमे ॥ चित्रसर्पे । मातुलाहौ ॥ त्रि० सुन्दरचित्रयुक्ते ॥

सुचित्रबीजा । स्त्री० विडङ्गे ॥

सुचिका । स्त्री० चिचिंटायाम् ॥

सुचिरायुः । पु० सुरे । देवे ॥ मार्कण्डेयादौ ॥ शोभनचिरायुर्यस्य ॥

सुचुक्रिका । स्त्री० तिन्तिडयाम् ॥

सुचुटी । स्त्री० सन्दंशिकायाम् ॥ शिलासन्दंशिकाख्यार्थेमेदिनिकार ॥

सुचेलम । न० शोभनवस्त्रे ॥ शोभनं चेलम् ॥ त्रि० शोभनवस्त्रवति ॥

सुचेलकः । पु० तद्गर्भे । पटे ॥ सुचेलमेव । स्वार्थेकन् ॥ त्रि०त इति ॥

सुच्छत्री । स्त्री० शतद्रुसरिति ॥ श०र०ली० ॥

सुजनः । पुं० कृपालौ ॥ सदाचारे । साधौ । सज्जने ॥ यथा । दुर्जनस्य हि सङ्गेन सुजनोऽपि विनश्यति । प्रसन्नसलिलमप्याशु कर्दमैः कलुषीकृतम् ॥

सुजनता । स्त्री० सौजन्ये ॥

सुजलम् । न० कमले ॥ शोभनेजलेस्ति । त्रि० शोभनजलयुक्ते ॥

सुजल्पः । पु० वाक्यविशेषे ॥ यथा । यत्रार्जवात् सगाम्भीर्यं सदैन्यसहचापलम् । सोत्कण्ठश्च हरिस्पृष्टः स सुजल्पो निगद्यते ॥ उज्ज्वलनीलमणिः ॥

सुजातः । त्रि० सुन्दरे

सुजाता । स्त्री० सौराष्ट्रमृत्तिकायाम् । तुवर्याम् ॥

सुजिह्वः । पु० हव्यवाहने ॥

सुजीवन्ती । स्त्री० स्वर्णजीवन्त्याम् ॥

सुज्ञः । त्रि० विज्ञे ॥ सुशोभनं जानाति । ज्ञाऽवबोधने । आतश्चोपसर्गे इतिकः ॥

सुज्ञेयः । त्रि० सुखविज्ञेये ॥ सुखेन ज्ञातुं योग्यः । ज्ञा० । अचोयत् । ईद्यति ॥

सुडीनम् । न० पक्षिणां सुकुमारपाते ॥

सुतः । पुं० आत्मजे । तनये । पुत्रे ॥ मातृपितृस्वभावस्तु स्वभावैः सुत कल्पेभवत । यथोक्तं वह्निपुराणे । शीलं सम्यजनैः पुत्रो मातुस्तातस्य गोसुता । यथा शीला भवेन्माता तथा शीलो भवेत्सुत । । यद्वार्जाविभवे भूमिस्तद्वत्सलिलं भवेत् । मातृशीलवशेनैव पितृशीलगुणेन च । विभिन्नास्तु प्रजाः सर्वा भवन्ति भवशीलिनामिति । सूयते स्म । सूतिवा । षुञ् अभिषवे । षुप्रसवैश्वर्ययोः । क्तः । वृत्ते । पार्थिवे ॥

सुतजीवकः । पु० पुत्रजीवे ॥

सुतनुः । स्त्री० नार्याम् । त्रि० सुकृशे ॥ स्वङ्गे ॥

सुतपादिका । स्त्री० हंसपद्याम् । गोधापद्याम् ॥

सुतपाः । पुं० सूर्ये ॥ मुनिविशेषे

॥ सुमौ ॥ नरनारायणऋषिभगवति बदरिकाश्रमेसुशोभनं मनसस्तेन्द्रियाणाञ्चकायारूपंतपोऽस्येतिसुतपाःनरनारायण ॥
सुतराम् । अ० अत्यन्ते । अतिशये ॥ अवधारितार्थप्रतिपादके ॥ यथा । न्यग्रुहिवमरावुशेदृश्येनापि स्नुतैरपि । ददातिमोक्षंसुतराकिम्पुनदर्शनाज्जनाद्दिति ॥ द्विवचनविभज्येत्यादिना० सुशब्दात्तरप् । किमेत्तिङ्व्ययेत्यादिनामुप्रत्यय । तद्धितश्चासर्वविभक्तिरित्यव्ययसंज्ञा ॥
सुतश्रेणी । स्त्री० देवदालीलतायाम् ॥
सुतर्दन । पु० ताम्रचूडे । कोकिले ॥
सुतल । पु० अट्टालिकाबन्धे ॥ नागलोकप्रभेदे ॥
सुतशङ्करा । स्त्री० सप्तपुत्रप्रसवा ॥
सुतश्रेणी । स्त्री० मूषिकपर्ण्याम् ॥ सुतानाश्रेणिरस्या ॥ पुत्रश्रेण्ट ॥
सुता । स्त्री० स्वपत्ये । कन्यायाम् ॥ दुहितभार्या ॥
सुतात्मज । पु० पौत्रे ॥ दौहित्रे ॥ सुतस्यसुतायाश्चात्मज ॥
सुतात्मजा । स्त्री० पौत्र्याम् ॥ दौहित्र्याम् ॥ सुतस्यसुतायाश्चात्मजा ॥
सुतारम् । न० द्वितीयायामृचव्दाख्या याम्सिद्धौ ॥
सुतारका । स्त्री० बुद्धधर्माशासनदेवीविशेषे ॥
सुतिक्त । पु० भूनिम्बे । किराततिक्ते ॥ पर्पटे । पित्तपापडा० इ० भा० प्र० ॥
सुतिक्तक । पु० पारिभद्रे । भूनिम्बे ॥
सुतिक्ता । स्त्री० कोशातक्याम् । भूदुग्धफलिकायाम् ॥
सुतिक्तिका । स्त्री० कोशातक्याम् ।
सुती । त्रि० पुत्रवति ॥
सुतीक्ष्ण । पु० शिग्रौ ॥ श्वेतशोभाञ्जने ॥ रामायणप्रसिद्धेमुनिविशेषे ॥ नाम्नासुतीक्ष्णश्चरितेनदान्त ॥ त्रि० अतिशयेनखरे ॥
सुतीर्थकम् । न० । तीर्थविशेषे ॥
सुतुङ्ग । पु० नारिकेलवृक्षे ॥ ग्रहाणामुच्चांशविशेषे । अत्युन्नतुङ्गे ॥ त्रि० अतिशयोच्चे ॥
सुतुण्ड । पु० कुन्दरे । उखरवेले । मृगवल्लभेतृणविशेषे ॥
सुतेजन । पु० धन्वने । धन्वनवृक्षे ॥
सुतेजा । पु० सुतेजस्त्वगुणविशिष्टदशुतौसे ॥ स्वर्गे ॥ प्राकल्पार्विशेषे स्त्री० आदित्यभक्तायाम् ॥ त्रि० तेजसान्विते ॥
सुवेला । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम् ।

सुत्या । स्त्री० अभिषवे । सोमलताकण्डने ॥ अभिषवदिने ॥ सवनम्० सूयतेसोमोऽस्मिन्०अस्यां वा । षुञ् अभिषवे । संज्ञायां समजेति क्यप् ॥

सुत्रामा । पु० गोत्रभिदि । इन्द्रे ॥ सुष्ठु त्रायते० पालयति । त्रैङ् पालने । आतोमनिन्० सर्वधातुभ्योमनिन् वा ॥

सुत्वा । पु० अभिषवस्नाने । यज्ञाङ्गस्नानकर्त्तरि ॥ सुतवान् । षुञ्० । सुयजोर्ङ्वनिप् । तुक् ॥

सुत्वरी । स्त्री० मातरि ॥ ङ्वनिबन्तात्० वनोरचेति ङीब्रौ ॥

सुदग्धा । स्त्री० दग्धाख्यतृणे । सुदग्धिकायाम् ॥ मेरुजम्बुद्रुमे ॥

सुदग्धिका । स्त्री० कुरुह० कु० गो० दे० भा० प्र० ख्याते । दग्धरुहायाम् । भस्मरोहायाम् ॥

सुदण्ड । पु० वेत्रे ॥

सुदण्डिका । स्त्री० गोरच्याम् ॥

सुदन् । त्रि० शोभनदन्तविशिष्टे ॥ शोभनादन्तायस्य । वयसिदन्तस्य दतृ । नुम् ॥

सुदर्भा । स्त्री० तृणविशेषे । इक्षुदर्भायाम् ॥

सुदर्शन । पुं० । हरेश्चक्रे ॥ तल्लक्षणं यथा । द्वादशारन्तुषट्कोणं वलयत्रयसंयुतम् । चक्रस्या त्दृच्चिधावर्त्तं च खञ्जरीटे स्यात् तद्भुति । जिनानां बलदेवे ॥ इक्ष्वाकुनृपतरि ॥ शोभनदर्शनमस्य । भक्तौ : सुखिनइष्यतेवा । भाषायां शासियुधिदृशिधृषिमृषिभ्यो युच् ॥ गन्धर्वे ॥ जम्बूद्वीपे ॥ सुदर्शनाकारत्वात् ॥ मेरौ ॥ ध शि ॥ राजभेदे ॥ न० शक्रनगरे ॥ मधुगमने ॥ त्रि० सुदृश्ये ॥

सुदर्शनचूर्णम् । न० भावप्रकाशोक्तज्वररोगस्यौषधविशेषे ॥

सुदर्शनद्वीप । पुं० न० जम्बुद्वीपे ॥

सुदर्शना । स्त्री० आज्ञायाम् ॥ ओषधिप्रभेदे । सोमवल्लयाम् । इ षपर्ण्याम् । सुदर्शनगुलञ्चक्र० प्रगुलञ्च० कु० गौ० दे० भा० प्र० ॥ सुदर्शनास्वादुरुष्णाकफशोफाष्मवातजित् ॥ मेरुजम्बाम् ॥ सुरोविशेषे ॥

सुदर्शनी । स्त्री० अमरावत्याम् ॥

सुदल । पुं० चीरमोरटे ॥

सुदला । स्त्री० तरुण्याम् । गम्भार्याम् । सेवन्त्याम् । शालपर्ण्याम् ॥

सुदान्त । पुं० शाक्यमुनिशिष्यविशेषे, त्रि० तपःसहे ॥

सुदामा । पुं० वारिधरे । मेघे ॥ पर्वतविशेषे ॥ गोपविशेषे समुद्रे ॥ श्वेतद्वीपे । ऐरावते ॥ श्रीकृष्ण

मिर्ब्राह्मणविशेषे । वि० सुदात रि ॥ सुष्ठुददाति । ड्दाञ्० । आतोमनिन् ॥

सुदामा । स्त्री० नदीविशेषे । टाप् ॥

सुदाय । पु० हरणे । अत्यादान काले० व्रतभिक्षादौवदीयमानद्र व्ये। सुष्ठुदीयते । डुदाञ० । घ ञ् । युगागम ॥

सुदारु । पु० पारिपात्रकेपर्व्वते ॥ सुदारुःपारिपात्रकइतिहेमचन्द्रः ॥ न० शोभनदारुणि ॥

सुदि । अ० शुक्लपक्षे ॥

सुदिनम । न० शुभदिवसे ॥ वि० प्रशस्ते ॥ यथा । सुदिनासुसभा सुकार्य्यमेतत्प्रविचिन्त्योतविशेषत. स्वयमितिप्रयोग ॥

सुदीर्घ । वि० अतिविस्तारे ॥

सुदीर्घघर्म्मा । स्त्री० चसनपर्य्यांम् ॥

सुदीर्घफलिका । स्त्री० वार्त्ताकुविशे षे । सिङ्गावैंगन० इतिगौ० दे० भा० प्र० ॥

सुदीर्घा । स्त्री० चीनाकर्क्कट्याम् ।

सुदुर्दर्श । वि० अत्यन्त द्रष्टुमशक्ये ॥ सर्व्वथादर्शनायोग्ये परमात्मनि ॥ तस्यादृष्टरूपत्वात् ॥

सुदुर्लभ । वि० अतिदुष्प्राप्ये । दु खिनापिलब्धुमशक्ये ॥ यथा । बहूनांजन्मनामन्ते ज्ञानवान्माप्र पद्यते । वासुदेव . सर्व्वमितिसम हात्मासुदुर्लभइति ॥ सुष्ठुतिमा त्र दुर्लभः ॥

सुदुश्चर । वि० अतिशयदु खिना चरणीये ॥

सुदुष्कर । वि० सर्व्वथाकर्त्तुमशक्ये ॥ अत्यन्तकष्टकरे ॥

सुदुस्तर । वि० अतिदु खिनतर णीये ॥

सुदूर । वि० दवीयसि । दविष्ठे । अतिदूरे ॥ यथा । सुदूरमपिगन्त व्यं यत्रमहेश्वरोजन ॥

सुदूरपराहत । वि० अतिदूरनिरा कृते ॥

सुदृढम् । न० अतिदृढे । गाढे ॥ वि० तद्वति ॥

सुदृढत्वक् । स्त्री० काश्मर्य्याम् ॥

सुदृक् । वि० शोभननेत्रयुक्ते ॥

सुदृश्य । वि० सुन्दराकृतौ ॥

सुदेवी । स्त्री० नाभेर्भार्य्यायाम् । मेरु जय्याम् ॥

सुदेश । पु० मत्स्यदेशे । उत्तमदेशे ।

सुद्युम्न । पुं० वैवस्वतमनो पुत्रे ॥ त्रि० बहुधने । अतिबलशालिनि ॥

सुधन्वा । पु० विश्वकर्म्मणि । त्वष्ट रि । नृपविशेषे ॥ त्रि० धन्व नि । प्रौढधानुष्के ॥ शोभन ध नुर्यस्य । धनुषश्छन्दसि ॥

सुधन्वाचार्य्य । पु० व्रात्याद्वैश्या त्सवर्णायांजाते० जातिविशेषे ।

कारके । यथा। इमनु । वैद्यानु जायते ब्राह्मणात्सुधन्वाचार्य एव च । कारुषश्च विजन्मा च मैत्रः सात्वत एव च इति ॥

सुधर्म । पुं० जिनगणाधिपविशेषे ॥

सुधर्म्मा । त्रि० धर्मशालिनि ॥ कुटुम्बिनि ॥

सुधर्म्मा । स्त्री० देवसभायाम् । शोभनो धर्म्मो यस्याम् । धर्मादनिच् केवलात् । डाबुभाभ्यामिति पक्षे टाप् । अनो बहुब्रीहेरिति ङीप् न । सुधर्म• सुधर्म्माणावित्यादि । डाप पक्षे । सुधर्म्मा• सुधर्म्मे इत्यादि ॥

सुधा । स्त्री० पीयूषे । अमृते । मद्ये । सुरायाम् ॥ सुक्तिनद्यौ यते । घेटपाने । आतश्चोपसर्गे इति कर्म्मण्यङ् । लेपने । सुरायाम् । मूर्व्वाम् ॥ सुधाम् ॥ गङ्गेष्टकायाम् ॥ गङ्गायाम् ॥ आसनपर्ण्याम् ॥ विद्युति ॥ गुडूच्याम ॥ जले ॥ तोये ॥ रसे ॥ धात्र्याम् ॥ आमलक्याम् ॥ पुष्परसे । मधुनि ॥ हरीतक्याम् ॥ सुष्ठु दधाति पुष्णाति । डुधाञ् । क्विप् ॥

सुधांशु । पुं० कुन्दे । चन्द्रे ॥

सुधांशुताक्षमवीयबस . ॥

सुधांशुतैलम् । न० कर्पूरतैले । सुधांशुरत्नम् । न० मौक्तिके ॥ इन्द्रज्ञानि ॥

सुधाकर । पु० चन्द्रे ।

सुधाधार । पु० सौधमूर्ध्नि । चूना० इ० भा० प्र० ॥ सुधाचारी ऽस्मत्सङ्घाग्र शालीक्तौ विहार च ॥

सुधाङ्ग । पु० चन्द्रमसि ॥

सुधाजीवी । पु० पलगण्डे । लेपके । राज० इ० भा० ॥ सुधया लेपनेन जीवति• तच्छील णिनि. ॥

सुधाधार । पुं० चन्द्र । इन्दौ । अमृतपात्रे ॥ सुधायाः आधार ॥

सुधानिधि । पु० चन्द्रे ।

सुधाभुक । पु० गीर्वाणे । देवे ॥ सुधांभुङ्क्ते । भुज० । क्विप ॥

सुधामय । पु० सौधे । राजसदने । त्रि० अमृतात्मके ॥

सुधामोदक . । पु० यवासशर्करायाम् ॥

सुधामोदकज । पु० तवराजोखण्डे ॥

सुधावर्षी । पु० विधातरि । विश्वसृजि । बुद्धभेदे ।

सुधावास । पु० चन्द्रे ॥ न० त्रपुषि ॥

सुधास्रवा । स्त्री० त्रपुष्याम् ॥

सुधासंयोग. । पुं० अमृतसिद्धियोगे । यथा । इरावध्यांज्ये•

जवं निजवं निजवं ऽक्रमाद॰ दा
समारे । सुमेरुम् । भवेदस्यधि
पृष्ठसुधियं॰ कश्चित्तु मनीषेत
देव सुधासम्भयोग ॥
सुधासिन्धु । पु॰ अमृतार्णवे ॥
सुधासूति । पुं॰ चन्द्रे ॥ यथा ।
प्रदीपज्वालाभिर्दिवसकरनीराजन
विधि . • सुधासूतेश्चन्द्रोपलजल
लवैरर्घ्यघटना । स्वकीयैरम्भोभि
सलिलनिधिसौहित्यकरणं॰ त्वदी
याभिर्वाग्भिस्तवजननिवाचांस्तुति
रियमिति ॥ मखे । यज्ञे ॥ पद्मे ॥
सुधास्रवा । स्त्री॰ अधोजिह्विकाया
म् । गलशुण्डिकायाम् । घण्टि
कायाम् ॥ रुदन्त्याम् ॥ रुद
न्तीवृक्षे ॥
सुधाहर ।) पु॰ गरुडे ॥ देवे ।
सुधाहृत् ।)
सुधिति । पुं॰ स्त्री॰ स्वधितौ । प
रशौ ॥
सुधी । पु॰ विदुषि । सति । कोा
विदे । पण्डिते । न्यायगृहीतयो
स्तार्थवाक्ये ॥ सुष्ठु ध्यायति । ध्यै
॰ । ध्यायते , क्विपिसम्प्रसारणम
॥ स्त्री॰ सुन्दरबुद्धौ ॥ सुष्ठुधी
त्रि॰ शोभनबुद्धियुक्ते ॥
सुधूप , । पु॰ सरलद्रवे ॥
सुधूम्य । पु॰ स्वादुनामगन्धद्रव्ये ॥
सुधोद्भव . । पु॰ धन्वन्तरौ । दिवो

द्भवे ॥
सुधोद्भवा । स्त्री॰ हरीतक्याम् ॥
सुनन्द । पु॰ श्रीकृष्णस्यपार्षदविशेषे ॥
द्वादशविधराजगृहान्तर्गतगृहवि
शेषे ॥ सचदैर्घ्येराज्ञ स्सहस्तमाने
नैकपञ्चाशद्धस्त परिणाहश्चत्वारि
शद्धस्तश ॥ यथा । यद्दैर्घ्योच्यते
मान तस्मतेनैवकल्पना । राज्ञ
स्सहस्तमेकन्तु दीर्घं सर्वत्र निर्मिते
त् ॥ आयामेन सुनन्द . स्याद्राज
हस्तैश्चपञ्चभि . । परिणाहेश्चतुर्भि
श्चराजहस्तै प्रतिष्ठित . ॥ यस्या
धिदेवताभौमीरक्तलोमावसुन्धराम्
द्वारादिर्विप्रतिष्ठाकरत्नचित्राङ्गता
मिच ॥ रत्नपट्टाङ्कलोगेन्द्र सकला
र्थप्रसाधक . । अवश्यस्त्वामणीपा
ल सुचिरपातिमेदिनीमितियु
क्तिकल्पतरु ॥ दैर्घ्यं ५१ प्रस्थे
४० ॥ न॰ कलभन्मुसवि ॥
सुनन्दा । स्त्री॰ रोचनायाम् ॥ उ
मायाम् ॥ पद्मनायाम् ॥ जनन्या
म् ॥ उमासखीभेदे ॥ चक्रपर्वतीय
नदे । हृषीरमूल॰ कृ॰ गो॰ दे॰
भा॰ प्र॰ ॥
सुनन्दिनी । स्त्री॰ मञ्जुभाषिणीछ
न्दसि ॥
सुनयन पु॰ मृगे॥ त्रि॰शोभननेत्र
युक्ते ॥ शोभनेनयनेयस्य . ॥
सुनयना । स्त्री॰ नार्याम् ॥

सुरेन्द्राधिप : । पुं॰ शगर्व । ऽऽ ॥

सुनाहत । पुं॰ कर्पूरके ॥ द्र॰ म॰ पञ्जिका ॥

सुनाम . । पुं॰ मैनाकाचले ॥

सुनामद्वादशी । स्त्री॰ द्वादशमासी यद्वादशीकर्त्तव्यव्रतविशेषे ॥

सुनार : । पुं॰ शुनीस्तन्ये ॥ सर्पाण्डे ॥ चटके । कलविङ्के ॥

सुनाल । पुं॰ उशीरे ॥ लामज्जके ॥

सुनालक । पुं॰ वकद्रुमे ॥ त्रि॰ सुन्दरनालयुक्ते ॥

सुनासिका । स्त्री॰ काकनासायाम् ॥ शोभननासायाम् ॥ त्रि॰ तद्युक्ते ॥

सुनासीर । पुं॰ इन्द्रे ॥ नासते । वासयत्ये । बाहुलकादीरन् । सुष्ठुनासीरसेनामुखम्॰ नासीरायसेनयावायस्य स : ॥

सुनिर्यासा । स्त्री॰ जिङ्गिन्याम् ॥

सुनिश्चित । पुं॰ बुद्धविशेषे ॥

सुनिषण्णम् । न॰ सुनिषण्णकशाके । अस्यश्रीवारकसदृशेः चौपतियाः॰ द्र॰ प्र॰ जलप्रभवशाके । चतुष्पत्याम् । यस्यगुणायथा । वाकुद्दीसदृश पत्रैश्चतुर्दलजातीरित । शाकोजलान्वितदेशेचतुष्पत्रीति चोच्यते ॥ सुनिषण्णोहिमोयाही मोहदोषचयापह । अविदाहील घु . स्वादु कषायोरुक्षदीपन ॥ वृष्योरुच्योज्वरश्वासमेहकुष्ठभ्रम प्रणुत् ॥ सितावरशाके । श्रीवारके ॥ त्रि॰ सूपविष्टे ॥

सुनिषण्णकम् । न॰ शाकविशेषे । वितुन्ने । सुनिषण्णे ॥

सुनीति । स्त्री॰ ध्रुवमातरि । शोभननये ॥ त्रि॰ शोभननीतियुक्ते ॥

सुनीथ । त्रि॰ धर्मशीलके ॥ नीतिमति ॥ पुं॰ वटौ ॥ ब्राह्मणे । सुष्ठुनयति । णीञ्॰ । हनिकुषिनीरमिकाशिभ्यःक्थन् ॥

सुनीथा । स्त्री॰ मृत्योः कन्यायाम् । वेणस्यमातरि ।

सुनील । पुं॰ नीलरत्ने । दाडिमे ॥ सुन्दरनीलवर्णे ॥ न॰ लामज्जके ॥

सुनीलक । पुं॰ नीलरत्ने ॥ नीलासने ॥ दाडिमे । नीलभृङ्गराजे ॥ न॰ चीरवाङ्गे ॥

सुनीला । स्त्री॰ तृणविशेषे । अतसिकायाम् । गोदुग्धायाम् । अतस्याम् । विष्णुक्रान्तायाम् । अरलीतृणे ॥

सुनीलिका । स्त्री॰ सुनीलायाम् ॥

सुनेपाली । स्त्री॰ विलङ्कर्ज्जूरिकाभेदे । तद्गुणायथा । सुनेपाली सुस्वदुलावणिकोनफलाचसा । सुनेपालीभवाभान्तिदाहमूर्च्छापित्तहृत् । सुनेमालीतिकेचित् ॥

सुन्द । पु॰ रामायणप्रसिद्धवानरविशेषे । राक्षसविशेषे ॥ असुराकृतिपरमेश्वरे । सुष्ठु उनत्ति । आर्द्रीकरोति । उन्दी॰ । पचाद्यच् । शकन्ध्वादि ॥

सुन्दर । पु॰ कामदेवे । सुन्दरी॰ इति॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ वृक्षे ॥ त्रि॰ रुचिरे । चारुणि । शोभने । मञ्जुले ॥ सद्रूपवति । इत्यादरैः । अमरद्विरूपप । पृषोदरादि ॥ यथा । सुष्ठु नन्ति॰ चित्तं द्रवीकरोति । उन्दी क्लेदने । बाहुलकात् र । शकन्ध्वादि ॥

सुन्दरिका । स्त्री॰ तीर्थविशेषे ॥

सुन्दरी । स्त्री॰ रूपलावण्यसम्पन्नायां नार्याम् ॥ द्रुमान्तरे । त्रिपुरसुन्दर्यां देव्याम् । योगिनीविशेषे ॥ हरिद्रायाम् ॥ काञ्जिकायां स ॥ छन्दोविशेषे । चयुगौ च दृढोऽजगौ युगौ सभराल्गौ यदि सुन्दरी तदा । यथा । यदवीचदवैच्यमाभिनीप रित कश्चमयेन चक्षुषा । अपि वागधिपस्य दुर्वचं वचनं तद्विदधीत विस्मयम् । पर्श्वसान्तरेपि । कुसुमगन्धरसैरभिभूषिता चरणसङ्गम पुरमण्डिता । करमुखाञ्चलसदृलयान्विताकुर्णितकाञ्चनचेतसि सुन्दरि । यथा । नसुलभा शरदिन्दुमुखी प्रिया मनसि कामदिचेष्टि

तस्मोहनम । मालाश्मा ह्वचारिणि मालती रविमल प्रसरैश्च तत्र सर ॥ सुन्दरशब्दः गौरादित्वान्ङीष् । पार्वत्याम् ॥

सुन्वन । त्रि॰ ऐ मधाभिज्ञनि । सोमाभिषवकर्तरि ॥ सुनोतेरौट मतादेश ।

सुपक्ष । पु॰ सुगन्धद्रव्ये ॥ त्रि॰ शोभनपरिपक्वे । परिपक्वे ॥

सुपकाक । पु॰ सहकारात्रे ॥

सुपत्र । पु॰ पक्षिराजसुतौ ॥ आदित्यपत्रे । न॰ तेजपत्रे । पत्रके ।

सुपत्रक । पु॰ शिग्रौ ॥

सुपत्रा । स्त्री॰ पालङ्क्याम् ॥ शतावर्याम् । शम्याम् ॥ रुद्रजटायाम् । शालपर्ण्याम् ॥

सुपत्रिका । स्त्री॰ जतुकायाम् ॥

सुपथ । पु॰ । शोभनमार्गे । सत्पथे ॥ यथा । सत्पथस्तु निन्द्या असुपन्था सुपथो पचि तमन्दराक्षौ ॥

सुपन्था । पु॰ अर्चितेऽध्वनि । सत्पथे । अतिपथि ॥ सु पूजायाम् । कुगतादितत्पुरुषः । नपूजनादिति समासान्तनिषेध । शोभनसमासान्त निर्देशात् । पथः संज्ञा व्ययादेरिति नक्लीबत्वम् ॥

सुपथ्य । त्रि॰ अपीडाकारिभोजनादौ ॥

सुपथ्या । स्त्री० श्वेतचिल्ल्याम् ॥

सुपद्म । पुं० व्याकरणविशेषे ॥ पुं० न० शोभनारविन्दे ॥

सुपद्मा । स्त्री० वचायाम् ॥

सुपर्ण । पुं० पन्नगाशने । गरुडे ॥ सुपर्णमयत्वात् शोभनेपर्णे यस्य स । स्वर्णचूडे । चाषे ॥ कृतमालके । राजवृक्षे ॥ सुष्ठु पर्णान्यस्य ॥ भगवति वासुदेवे ॥ शोभनानि पर्णानि छन्दांसि संसारतरुच्छिन्नोऽस्य मन्त्रोपस्थेऽद्रिविशेषे ॥ श्येनप्रभेदे । वेगवानस्य निग्रह सुपर्णइतिव्याख्यातारः ॥ सप्तपर्णे ॥

सुपर्णक । पुं० आरग्वधे सप्तच्छन्दवृक्षे ॥ गरुडे ॥

सुपर्णकेतु । पुं० विष्णौ ॥

सुपर्णा । स्त्री० कमलिन्याम् ॥ विनतायाम् ॥

सुपर्णाख्य । पुं० नागकेशरे । तीर्थविशेषे । यथा । उत्पलावतीसुपर्णाख्ये । इति ॥

सुपर्णिका । स्त्री० स्वर्णजीवन्त्याम् ॥ पलाश्याम् ॥ वाकुच्याम् ॥ रेणुकायाम् ॥ शालपर्ण्याम् ॥

सुपर्णी । स्त्री० कमलिन्याम् ॥ विनतायाम् ॥

सुपर्णीतनय । पुं० गरुडे । तार्क्ष्ये ।

सुपर्व्वा । पुं० सुमनसि । देवे । सुरे ॥ सुष्ठु पर्व्व अमावास्यादिचरितम् अङ्गुल्यादिग्रन्थि उत्सवो वा यस्य ॥ शरे ॥ वंशे ॥ पर्व्वणि ॥ धूमे ॥

सुपर्व्वा । स्त्री० श्वेतदूर्व्वायाम् ॥

सुपर्व्वाङ्गना । स्त्री० देवललनायाम् । यथा । सुपर्व्वाङ्गनागानगम्भीरतानलग्नत्स्वक्कावीयाविपक्षौरवेण । क्वणत्किङ्किणीनादपूर्णं नतूर्णं सुविनाव्यसम्पूर्णघूर्णाकुलोऽहि ॥

सुपाकिनी । स्त्री० गन्धपत्रायाम् ॥

सुपाक्यम् । न० विड्लवणे ॥

सुपात्रम् । न० दानयोग्यव्यक्तौ शोभनभाजने ॥ त्रि० उत्तमपात्रयुक्ते ।

सुपान । त्रि० पानयोग्ये ॥ सुखेन पीयते । पा० । कर्म्मणि ल्युट ॥

सुपार्श्व । पुं० प्लक्षवृक्षे ॥ वृत्तार्हद्भेदे । सम्प्रति पुं० पर्व्वतविशेषे । पञ्चाशत्सहस्रयोजनोच्छ्राये० मेरुपश्चिमे सौम्यदिशि० तस्य दक्ष्यार्थस्थितः विष्कम्भशैले ॥ तच्च सहस्रयोजनोन्नतिमान् यत्रोपपादपोऽस्ति ॥

सुपार्श्वक । पुं० गर्दभाण्डे । कन्दराले । कपीतने । प्लक्षे । पीलवः० पीलखय० निर्गुण्डी० गौण्डी० इ० प्र० प्लक्षे । शोभनम् पार्श्वमस्य ॥ भाण्डविशेषे ।

सुपिङ्गला । स्त्री॰ जीवन्त्याम ॥ ज्योतिष्मत्या ॥

सुपीतम । न॰ गर्ज्जरे ॥

सुपुट । पु॰ कोलकन्दे ॥ विष्णुकन्दे ॥

सुपुत्रिका । स्त्री॰ जताविशेषे । जतुकायाम् । जतुकायाम् । तिर्यक्फलायाम् ॥

सुपुष्करा । स्त्री॰ स्थलपद्मिन्याम् ।

सुपुष्प । पु॰ राजतरुण्याम् ॥ हरिद्रौ । शिरीषे ॥ रक्तपुष्पके । पारिजातमन्दारे॰ हृ॰ गौ॰ दे॰भा॰ प्र॰ ॥ न॰ लवङ्गे ॥ प्रपौण्डरीके ॥ तूले । तूदे । पोश्चंदिप्पलाभिधे ॥ क्षीराराजसि ॥ आदुल्ये ॥

सुपुष्पिका । स्त्री॰ पाटलायाम् ॥ जीर्णदारुणि ॥

सुपुष्पी । स्त्री॰ श्वेतापराजितायाम ॥ कदल्याम्॰ ॥ जीर्णफलञ्याम् । जीर्णदारुणि ॥ द्रोणपुष्प्याम् ॥ मिश्रेयायाम् ॥ शतपुष्प्याम ॥

सुपूर । पु॰ बीजपूरे ॥

सुपूरक । पु॰ बकपुष्पवृक्षे ॥

सुपूर्व्वप्रवेश: । पु॰ यात्रानिवृत्त्यनन्तरङ्गृहप्रवेशे ॥ यात्रावसानेतु सपूर्व्वसञ्ज्ञ ॥

सुपेशल । वि॰ अतिरम्ये । सुन्दरे ॥

सुपेशा । वि॰ सुकुमारे । कोमले ॥ सुरूपे ॥

सुप्तम् । न॰ साधिकायाम् । सुप्तौ ॥ वि॰ निद्रिते । निद्राण । शयितेसुप्ता॰ द्र॰ भा॰ ॥ चक्रवेष्टनेविधिनिषेधौयथा । क्षुधितस्तुषित कामोविद्यार्थीकृषिकारकः । भाण्डारीचप्रवासीचसप्तसुप्तान् प्रबोधयेत् ॥ अहिकाश्ममरौसर्पौ राजाबैबालकस्तथा । परश्वापिच मूर्खश्चसप्तसुप्तान्नबोधयेत्इति ॥ स्वापितेश्च । निष्पन्दे । ञ । सम्प्रसारणम ॥

सुप्तघातक । वि॰ हिंस्रे । हिंस्रे ॥ हृ॰ वि॰ ष॰ ॥

सुप्तजन । पु॰ अर्द्धरात्रे ॥ निद्रितेजने ॥

सुप्तज्ञानम् । न॰ सुप्तविज्ञाने । स्वप्ने ॥

सुप्ति । स्त्री॰ स्पर्शाज्ञतारुजि ॥ विश्रम्भे ॥ शयने । निद्रायाम । स्वापे विज्ञानविरतौ ॥ अवस्थेविष्यसुप्तयथा । आहारादिविभेदेन॰ सात्त्विकीराजसीतथा । तामसीतिविधासुप्ति . सापराम्यते विधा ॥ सुखमस्वापसमवाचहु ' खमस्वापसमयतु । याटमूढोहम

स्वापसमित्युक्तिः सार्वलौकिकोक्ति
भिन्नप्रायो । किञ्च सुप्तसुप्ति
नजागरितानाम् सुप्ते स्वप्नजागरौ ॥
सुप्तोत्थित । त्रि॰ सुप्तोत्थितादुत्थि
ते । आदौ सुप्त पश्चादुत्थित ॥
सुप्रज्ञ । पु॰ सत्यज्ञानवति ॥ त्रि
स्वमस्तिचप्रज्ञामेधयो ॥
सुप्रतिभा । स्त्री॰ मदिरायाम् ॥ प्र
शस्तमतायाम । ज्ञानोत्कर्षे ॥
सुप्रतिष्ठा । स्त्री॰ शोभनप्रतिष्ठाया
म् ॥ पञ्चाक्षरायाम्जातौ ॥ सा च
था । पङ्क्तिप्रियायाश्च ॥
सुप्रतिष्ठित । पु॰ उदुम्बरे ॥ त्रि॰
शोभनप्रतिष्ठायुक्ते ॥ सुस्थिरे ॥
यथास्थिते ॥
सुप्रतीक । पु॰ ईशानदिग्गजे ॥
शिवे ॥ कामदेवे ॥ शोभनाङ्गे ॥
त्रि॰ साधौ ॥ शोभनाङ्गविशिष्टे
शोभना प्रतीका अवयवा यस्य
॥ यथा । सुप्रपञ्चादिष्वोऽस्मीका
दित्व तकीकत् । कुपस्तुटच ॥
सुप्रभ । पु॰ जिनविशेषे । शु
क्रश्वे ॥ त्रि॰ सुन्दरप्रभायुक्ते ॥
सुप्रभा । स्त्री॰ वाकुच्याम् ॥ अग्नि
जिह्वाविशेषे ॥ सुप्रभापद्मरागा
भा वा कृष्णादिशिसस्थितेति तन्त्रसा
र ॥ शोभनदीप्तौ ॥
सुप्रभातम् । न॰ शुभसूचकप्रात
काले ॥

सुप्रभाता । स्त्री॰ शोभनप्रभातयुक्त
रात्रौ ॥ नदीविशेषे इति ॥
सुप्रयुक्त । त्रि॰ शोभनप्रयोगविशि
ष्टे ॥
सुप्रयुक्तशर । पु॰ अलक्ष्ये ॥
सुप्रयोगविशिख । पु॰ नलक्षणे ।
सुशिक्षितबाणमोक्षे । कव्यकसु
तथराभ्यासे ॥ शोभनप्रयोगेऽस्य
सुप्रयोग । सुप्रयोगो विशिखोऽस्य ।
सुप्रलम्भ । त्रि॰ सुखलभ्ये ॥
सुप्रलाप । पु॰ सुवचने । सुष्ठुक्तौ ॥
सुष्ठु प्रकृष्टः लपनम् । घञ् ॥
सुप्रसन्न । पु॰ कुबेरे ॥ कृष्णार्जके
॥ त्रि॰ सुप्रसादयुक्ते ॥
सुप्रसन्नक । पु॰ कृष्णार्जके ॥
सुप्रसरा । स्त्री॰ प्रसारण्याम् । गन्धा
लिकायाम् लतायाम् ॥
सुप्रसाद । पु॰ शिवे ॥ विष्णौ ॥
शोभनप्रसादोऽस्य ॥ अनुचरवर्ता
शिशुपालादीनामपि मोक्षप्रदात्
त्वात ॥ सुप्रसन्नतायाम् ॥ त्रि॰
प्रसन्नमुखे ॥
सुप्रात । पु॰ सुप्रभाते । शोभ
नप्रातरस्य । सुप्रातसुश्वेत्यादि
ना॰ बहुव्रीहावच् प्रत्ययान्तो निपा
तितः ॥
सुप्रिया । स्त्री॰ सुभगायाम् । भ
र्त्तुः प्रियायाम् । सुन्दरायाम् ॥
मघाकृत्तम् परिच्यज्य यदा लिखितु

भवेत् । तथाऽर्द्धवान्यका चेौढा सुभगा सुप्रिया भवेत् इति भागवत ॥
सुफल । पु॰ दाडिमे । वदरे । मुद्गे । कर्णिकारे । राजतरौ । आरग्वध विशेषे । छोटसोनालु॰ इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ ॥ कपित्थे ॥ सत्फले ॥ चि॰ शोभनफलवति । सुष्टु शोभनानि फलान्यस्य ॥
सुफला । स्त्री॰ कूष्माण्डामोषधौ ॥ इन्द्रवारुण्याम् ॥ कश्मर्याम । कदल्याम ॥ कपिलद्राक्षायाम् ॥
सुफेनम । न॰ समुद्रफेने ॥
सुबन्ध । पुं॰ तिले ॥
सुबलपुत्री । स्त्री॰ गान्धार्याम् ॥
सुबहुली । स्त्री॰ पुत्रदात्र्याम् ॥
सुबल्ली । स्त्री॰ वाकुच्याम । सोमराज्याम् ॥ शोभनावल्लिरस्याः ॥ कटुव्याम् ॥
सुब्रह्मण्य । पु॰ ऋत्विग्विशेषे ॥ गुहे ॥ किरातादिदेशप्रसिद्धे सर्पाधिष्ठितविशेषे॰ तदर्थ्ये सर्पराजे च ॥
सुब्रह्मण्या । स्त्री॰ निगदविशेषे ॥
सुब्रह्मवासुदेव । पु॰ ब्रह्मरूपवसुदेवसुते ।
सुभग । पुं॰ चम्पके ॥ अशोके ॥ रक्ताम्लाने । टङ्कणे ॥ चि॰ हृष्टे ॥ सुन्दरे॰ चतुर्थे ॥ शोभनम्॰ भगं शौर्यं च ॥
सुभगा । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥ पतिप्रियायाम् । सुप्रियायाम ॥ शालिपर्ण्याम ॥ कस्तूरिकायाम् ॥ हरिद्रायाम ॥ सुवर्णकदल्याम । कम्बुकाकादल्याम् । चम्पाकिला॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ नीलदूर्वायाम ॥ प्रियङ्गौ । कन्यायाम् ॥ तुलस्याम ॥ कैवर्त्तिकायाम ॥ शोभनम् ॰ भगं शौर्यं यस्याः ॥
सुभगासुत । पु॰ सौभागिनेये ॥ सुभगाया सुत ॥
सुभङ्ग । पु॰ नारिकेलवृक्षे ॥
सुभद्र । पु॰ विष्णौ । रागमेदे ॥ चि॰ सुमङ्गलयुक्ते ॥
सुभद्रक । पु॰ देवरथे । विल्ववृक्षे ॥
सुभद्रा । स्त्री॰ श्रीकृष्णभगिन्याम् ॥ घृतमण्डयाम् ॥ श्यामालतायाम् ॥ काश्मर्याम् । गम्भारीयाम् ॥
सुभद्राणी । स्त्री॰ त्रायमाणायाम । वड़ुला इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ ॥
सुभद्रिका । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥
सुभद्रेश । पु॰ अर्जुने ॥
सुभानु । पु॰ वत्सरविशेषे ॥ तत्फलं यथा । सुभिक्षं क्षेममारोग्यं विग्रहश्च निरुपद्रवम् । व्यवहारी भवेद्दृष्ट सुभानौ देवपूजिते ॥ १७॥
सुभाषित । पु॰ बुधे ॥ न॰ सुवचने ॥ हितोपदेशवचने ॥ यथा स्वर्गापवर्गसिद्ध्यर्थं भाषितं यत् सु

शोभनम् । वाक्यमुनिवरै र्मतै
स्वहस्तेय सुभाषितमिति
सुभिच्च । चि० सुलभभैचद्रव्ये ॥
सुलभभैचयुक्तकालादौ ॥
सुभिचा । स्त्री० धातकुप्याम् ॥ शो
भनायाम् ॥ भिचायाम् ॥ चि०
लब्धान्ने ॥ सुष्ठु भिच्यते० । भिच
याच्चादौ । घञ् ॥
सुभीरव । पु० पलाशवृचे ॥
सुभू । चि० सुजन्मनि ॥
सुभूता स्त्री० चैलोक्यात्मन. कौ
शन्योद्दगभागे ॥ भूतिमद्भिरोश्च
रकुवेरादिभिरधिष्ठितत्वात् ॥
सुभूतिक । पु० बिल्ववृचे ॥
सुभूम । पु० कार्त्तवीर्ये ॥
सुभृशम् । च० वाढमित्यर्थे ॥
सुभ्राता । चि० स्निग्धे भ्रातरि । शो
भन स्निग्धो भ्राता यस्य । नद्य
तश्चेति कप नुनभवन्ति । वन्दिते
भ्रातुरितिनिषेधात् ॥
सुभ्रू । स्त्री० योषिति ॥ चि० शो
भनभ्रूविशिष्टे ॥
सुमम् । न० पुष्पे ॥
सुमङ्गलम् । न० पुष्पादिद्रव्ये ॥ चि०
सदाचारे ॥ अतिशयचेमवति ॥
सुमङ्गला । स्त्री० वायसोल्याम् । च
न्द्रमातरि ॥
सुमत : । चि० अनुमते । सुन्दरज्ञा
नविषये ॥

सुमति । पु० भरतात्मजे ॥ कुत्राइ
शिशिवे । भूताद्दशिशिवे ॥ स्त्री० शो
भनमतौ विष्णुयशस पत्न्या
म् । कल्किमातरि ॥ चि० सुबुद्धौ ।
निपुणे ।
सुमदन । पुं० च म्नवृचे ॥
सुमदात्मजा । स्त्री० स्वर्गनिन्दाया
म् । अप्सरसि ॥
सुमधुर : । पु० जीवशाके ॥ न०
अत्यर्थमधुरवाक्ये । सान्त्वे ॥
वि० अतिशयमधुररसयुक्ते ॥
सुमन. । पुं० गोधूमे ॥ सुष्ठु मन्य
ते । मनज्ञाने , अच् । धत्तूरे ।
वि० मनोहरे
सुमन पत्रिका । स्त्री० जातीपत्न्याम्
जाविवो० कृ० भा० प्र० ।
सुमन . फलम् । न० जातीफले ।
पु० कपित्थवृचे
सुमना । पु० देवे । सुरे । धी
रे । पण्डिते ॥ शोभन मनोय
स्य । पूतीकरञ्जे । महा
करञ्जे ॥ निम्बे ॥ गोधूमे ॥
देवेप्रावेषाबभूमि ॥ वि० प्रस
न्नमनसि ॥
सुमना । स्त्री० सुमनस स्त्री० भूमि०
पुष्पे । सुमना पुष्पमालत्यो ।
स्त्रियांमितिमेदिन्यादेरेकत्वम् । वै
ज्य.न्तमायांसुमनाइत्यकारान्तौयेस्थि
यो च ॥ स्त्रिय । सुमनस :

पुष्पम् प्रसूनं कुसुमं सुमनसित्यमरो क्तेः । भूम्नि स्त्रियां सुमनसः इति वलेशो यास्त्वबहुत्वमपि ॥ सुष्ठु मन्यते आभि । मन० । असुन् ॥ यद्वा । शोभनं मनोऽस्याम् ॥ मतप व्याम ॥

सुमन । न० पुष्पे ॥ पुष्पं सुमनं कुसुममिति नाममाला । अप्रत्यय्ये येष्वर्थे सुमनसोति प्रयोगश्चाक्लीवत्वेऽनुकूल । क्लीवत्वं छान्दसमित्युक्ते ॥

सुमना । स्त्री० मालत्याम् । जातीपुष्पवृक्षे । चर्म्मलोतिभाषाप्रसिद्धे सुमनायावपचाणीति सुश्रुतेदर्शनाद्बावत्वापि ॥

सुमनोरज । न० परागे ॥ सुमनसां रज ॥

सुमन्तु । पु० मुनिविशेषे । अथर्वाङ्गिरसां धारके व्यासशिष्ये ॥

सुमन्त । पु० कल्किदेवस्य ज्येष्ठभ्रातरि ॥ यथा कल्के र्ज्येष्ठास्त्रय शूरा कविप्राज्ञसुमन्तका । तातमातृप्रियकरा गुरुविप्रप्रतिष्ठिता इति कल्किपु० २८०अ ॥ दशरथभूपते सारथौ ॥

सुमन्त्रा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

सुमर्षण । त्रि० सुसहे ॥ सुखेन मृष्यते । मृष० । भाषायाम्शासियुधीत्यादिना खलर्थे युच ॥

सुमालतिका । स्त्री० वर्णवृत्तविशेषे ॥ यदाजगणाद्विभवेद्मलघु । मणीविततोतिसुमालतिकेति ॥ यथा । मनोजशरेणविषज्ञतरेण । अवादिनतेनभवद्दयितेन ॥

सुमित्र । पु० ईश्वरे ॥ सुष्ठुमित्र जीवपक्षिण सखा ॥ दशार्हनृपितरि । दुश्चाकुवंशीयवृहद्लान्वयेसुरथराजपुत्रे ॥ न० हिते ॥

सुमित्रभू । पु० जिनचक्रवर्त्तिविशेषे । सगरे ॥

सुमित्रा । स्त्री० लक्ष्मणशत्रुघ्नयोर्जनन्याम । दशरथराजपत्न्याम् । लक्ष्मणप्रसाम ॥

सुमित्रानन्दवर्द्धन । पु० लक्ष्मणे ॥ सुमित्राया आनन्द वर्द्धयति । नन्द्यादित्वाल्ल्यु ॥

सुमुख । पु० गरुडात्मजे ॥ नागविशेषे ॥ शाकभेदे ॥ पण्डिते ॥ हेरम्बे ॥ वनवर्व्वरिकायाम् ॥ वर्व्वरे सितार्जके ॥ प्राग्दक्षिणपश्चिमद्वारगृहे ॥ भगवति वासुदेवे ॥ शोभनमुखमस्य ॥ न० नखक्षतविशेषे ॥ उत्तमास्ये ॥ त्रि० पण्डिते । मनोज्ञे । सुन्दरे ॥ सुन्दराननविशिष्टे । सुन्दरवदने ॥

सुमुखा । स्त्री० तार्क्ष्यवध्वाम् ॥

सुमुखी । स्त्री० देव्यन्तरे ॥ तार्क्ष्यवध्वाम् । त्रिष्टुपछन्दो ११ भेदे ॥

नजजलगैर्गदितासुमुखो । यथा
। तरणिसुतातटकुञ्जगृहेश्दनविधु
स्मितदीधितिभि । तिमिरसुदस्य
मुखंसुमुखीहरिमश्लिक्यचुचुम्बचि
रम् ॥ सुन्दरवदनायाम् ॥ स्वाङ्गा
च्चोपसर्जनाद्सयोगोपधादितिङी
ष ।

सुमुष्टि । पु॰ विषमुष्टिचुपे । डी
ण्डिकायाम् ॥

सुमूल । पु॰ श्वेतशोभाञ्जने ॥

सुमूलकम् । न॰ गर्जरे ॥

सुमूला । स्त्री॰ शालपर्ण्याम् ॥ पृ
श्निपर्ण्यां ॥

सुमेखल । पु॰ मुञ्जे ॥ त्रि॰ शो
भनमेखलायुक्ते ॥

सुमेधा । स्त्री॰ ज्योतिष्मत्याम् ।
त्रि॰ सुबुद्धौ । विदुषि । शोभना
मेधाप्रज्ञायस्यस । नित्यमसिच्
प्रजामेधयोरित्यसिचसमासान्त ॥

सुमेरु । पु॰ पर्वतविशेषे । मेरौ ।
हेमाद्रौ । रत्नसानौ । सुरालये ।
मिनोतिक्षिपति॰ उच्चत्वाज्ज्यो-
तींषि । डुमिञ्प्रक्षेपणे । मि
पीभ्यांरु । सुमेरुरित्युपसर्गान्त
रनिवृत्त्यर्थम् ॥

सुम्नम् । न॰ सुखे ।

सुम्पसुराठ । पु॰ कर्पूरके ॥

सुम्भ । पु॰ देशविशेषे ॥ असुरभेदे ।

सुम्यम । न॰ रक्तौ । सुपूजितमौ
थते । मीङ गच्छाम । एरच् । बा
हुलकादात्व ॥ सुमेपुष्पेसाधुर्वा ।
ततसाधुरितियत् ॥

सुयन्त्रित । त्रि॰ शास्त्रीयनियमिते
विप्रादौ ॥

सुयामुन । पु॰ वत्सराजे । प्रासादे ॥
अद्रिविशेषे ॥ अच्युते । श्रीकृष्णे
॥ शोभनायमुनासम्बन्धिन परि
वेष्टारोऽस्य ॥ यामुना परिवेष्टा
र पञ्चासनादय शोभनायस्ये
तिवा ॥

सुयोजित । त्रि॰ नियुक्त ॥

सुयोधन । पु॰ दुर्योधने ॥ सुखेन
युध्यतेससुयोधन । भाषायांशा
सियुधिदृशिधृषिम्यीयुच् ॥

सुर । पु॰ अमरे । निर्जरे । देवे
। सुरति । षुरप्रसवैश्वर्ययो । तु
दादि । इगुपधेतिक ॥ यद्वा ।
क्षीरसमुद्रोत्थासुरा॰ साप्रस्ति॰
अर्शआद्यर्थे॰ अर्शआद्यच् ॥ सुरा
परिग्रहात्सुर । तथाचार्षरामा
यणे । वरुणस्यनतः कन्यावारुणी
रघुनन्दन । उत्पपातरसात्त
स्मान्मार्गमाणापरिग्रहम् ॥ २६ ॥
दिते पुत्रानतारामजगृहुर्वरुणा
त्मजाम् । अदितेस्तुसुताप्रीतास्ता
मगृह्णन्तवैसुरा ॥ २७ ॥ सुरा
परिग्रहाद्देवा । सुराइत्यभिविश्रु
ता । अपरिग्रहणात्तस्यादैतेया

स्यासुरास्तथैव्याघ्रेरामायणेचादि
काण्डेऽमृतेत्यस्मिनाम्नित्रट्च
त्वारिंशद्ध्यायेप्रोक्ता ॥ शोभन
राजते। राजृ दीप्तौ। अन्येभ्योपी
तिड । यद्वा। सुनोति। षुञ्०
। सुष्ठधाञ्खश्च कन ॥
सुरक । पु० ऋषिविशेषे ॥ सुराचार्यो
ऽपि । सुराणाञ्चायतिकन ।
सुरकौन्द्रदर्पापहा। स्त्री० गङ्गाया
म् ॥ यथा। भगीरथप्रथासुरासुरक
ौन्द्रदर्पापहामहेशमुकुटप्रभागिरि
शिर पताकासिता । सुरासुरनरो
रगैरजभवाच्युतै सस्तुताविमु
क्तिफलदायिनीभगवतिस्वयराजते
॥ इतिकल्किपुराणे ३४ ऽध्या
य ॥
सुरकारु । पु० विश्वकर्मणि ॥
सुरकृता । स्त्री० गुडूच्याम् ॥
सुरक्त । पु० रक्तचन्दने । त्रि० मधु
रकण्ठे ॥ अत्यन्तानुरक्ते । शोभ
नरागयुक्ते ।
सुरक्तक । पु० कोशाम्रे ॥ स्वर्णगै
रिके ।
सुरगण । पु० इन्द्रादिदेवगणे ॥
सुरगण्ड । पु० रोगविशेषे । वर
गण्डे ॥
सुरगुरु । पु० बृहस्पतौ ॥
सुरग्रामणी । पु० इन्द्रे ॥
सुरङ्ग । पु० नागरङ्गे ॥ भूमौगुप्त
मार्गात्मकेगर्तविशेषे ॥ न० पत्त
ङ्गे । वकम्० इ० भाषा० प्र० ।
छिङ्गुलि ॥
सुरङ्गकृत । पु० खनकाइतिख्याता
सप्रथितेभूमौगुप्तमार्गकर्त्तरि ॥
सुरङ्गदम् । न० पतङ्गे ॥
सुरङ्गधातु । पु० गैरिके ॥
सुरङ्गयुक् । पु० सुरङ्गयापहर्त्तरि ।
कुलभित्ति ॥
सुरङ्गा । स्त्री० लताविशेषे । कैवर्त्ति
कायाम् । दृशारुहायाम् ॥ तिर्य्य
गभूखाते । सन्धौ । सीध० इ०
सुरङ्ग० इतिचभाषाप्रसिद्धे ॥ सुवङ्गुर
ज्यतेऽत्राम्रजसा। रञ्जरागे । इल
र्थेतिघञ् । चङ्गिरितिकुत्स्न ॥
सुरङ्गिका । स्त्री० मूर्वायां ॥
सुरङ्गी । स्त्री० काकनासायाम् ॥ र
क्तशोभाञ्जने० इतिरत्नमाला ॥
सुरज फल । पु० पनसवृक्षे ॥
सुरजनी । स्त्री० रात्रौ ॥
सुरज्येष्ठ । पु० ब्रह्मणि ॥ सुरा
णाम्सुरेषुवाज्येष्ठ ॥
सुरञ्जन । पु० गोपद्रुले । गुवाक
वृक्षे ॥
सुरतम । न० निधुवने । मैथुने ॥
सुरत द्विविधम० बाह्यमाभ्यन्तर
ञ्च । तत्रबाह्यप्रेक्षणभाषणाश्लेष
णचुम्बनाद्यनेकविधम् । आभ्यन्त
रञ्चासनादिभेदेनापि ॥ त्रि० दया

युक्तौ । धर्मिरतौ ॥
सुरतकल्पक पु॰ रतक्रीडे ॥ ॥
सुरतताली । स्त्री॰ दूत्याम् ॥ शिर, स्त्रजि ॥
सुरतरङ्गिणी । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥ यथा । भागताबतजरैर्दम्भिमानीसि व्यमासुरतरङ्गिण्यौसदा । क्षमा वर्ता निगुणान् कलयन्तीजौवनेषुस घवन्मनुरागम ॥
सुरतरु । पु॰ देवतरौ । अश्वत्थ द्रुमे ॥
सुरता । स्त्री॰ देवत्वे ॥ देवतायाम ॥ पूर्वंभावितत्त् । श्रपरञ्चदेवा तिलिरि॰ देवमन्दीर्थंपर ॥ यथा । सुराणामम् । गजसहाया भ्यासे तिवापि॰ चकाराद्न्यथा पितत् ॥
सुरतोलक । पु॰ कौस्तुभमणौ ॥ त्रि॰ देवप्रीतिकारके ॥
सुरथ । खारोचिषिऽमरे चैत्र वसमु त्रविन्दर्पतिवरे ॥ सचचन्द्रवंशीय । यथोक्तब्रह्मवैवर्ते । श्रीनारायण उवाच । चविवब्रह्मणा पुत्रस्य पुत्रोनिशाकर । सचकृत्वाराजसू य विजराजोबभूवच । गुरुपत्न्या स्तारायातश्भूबुध सुत । बुध पुत्रश्चैत्र चात्मुद्रःसुरथसङ्गति ॥
सुरदारु । न॰ देवदारुणि ।
सुरदीर्घिका । स्त्री॰ मन्दाकिन्याम् विश्वङ्गायाम । सुराणांदीर्घिका ० वापीव ॥
सुरदुन्दुभि । स्त्री॰ तुलस्याम् ॥ पु॰ रा॰ बट ॥
सुरद्रुम । पु॰ मन्दारादिदेवतरौ ॥ सुराणाद्रुम ॥ देवनलै ॥
सुरद्विट । पु॰ असुरे । पूर्वदेवे ॥ सुरान्द्वेष्टि । द्विषअप्रीतौ । स त्सूद्विषद्रुहदुहेत्यादिना क्विप् ॥
सुरधनु । न॰ इन्द्रायुधे । शक्रधनु षि ।
सुरधूप । पु॰ धूनके ॥
सुरनदी । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥
सुरनन्दा ।) सुरनन्दिका ।) स्त्री॰ नदीविशेषे ॥
सुरनायक । पु॰ इन्द्रे ॥
सुरनाल । पु॰ देवनाले । नलि तृणे ।
सुरनिम्नगा । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥ सुराणांनिम्नगा । सुभ्रादि ॥
सुरनिर्गन्धम् । न॰ पत्रके ॥
सुरपति । पु॰ इन्द्रे । बलारातौ सुराणापति ॥ आदिगुरुविकवि • ऽ । • ॥ प्रथम वस्त्वचतुर्थप्रभे दे॰ ऽ । ऽ • ॥
सुरपत्तनम् । न॰ स्वर्गे ॥
सुरपथम् । न॰ व्योम्नि ॥
सुरपर्णम् । न॰ देवपर्णे ॥
सुरपर्णिक । पु॰ सुरपुन्नागे ॥

सुरपर्णिका । स्त्री॰ पुन्नागे ॥

सुरपर्णी । स्त्री॰ पलाश्याम् ।

सुरपादप । पु॰ कल्पवृक्षे ॥

सुरपुन्नाग । पु॰ पुन्नागभेदे । न॰ मेरौ ।

सुरपुरी । स्त्री॰ अमरावत्याम् ॥

सुरप्रिय । पु॰ अगस्त्यवृक्षे ॥

सुरप्रिया । स्त्री॰ जात्याम् ॥ स्वर्णरम्भायाम् ॥

सुरभि । पु॰ चम्पके ॥ वसन्ते ॥ जातीफले ॥ सुगन्धौ ॥ चैत्रमासे ॥ कणगुग्गुलौ ॥ धूनके ॥ कदम्बवृक्षे ॥ बकुलद्रुमे ॥ गन्धतृणे ॥ शमीवृक्षे ॥ न॰ स्वर्णे ॥ गन्धोपले । गन्धपाषाणे ॥ साधुगन्धे ॥ सुन्दरे ॥ स्त्री॰ शल्लक्यामोषधौ । गजभक्षायाम् ॥ मातृभिदि ॥ सुरायाम् ॥ गवि । रुद्रजटायाम् ॥ नवमालिकायाम् । मल्ल्याम् ॥ जात्याम् । अपितराचश्याम् । तुलस्याम् ॥ बर्बरीतुलस्याम् ॥ छायायाम् । मेदिन्याम् ॥ सुरायाम् । गवांमातरि ॥ यथा । गवामधिष्ठातृदेवीगवामाद्यागवांप्रसूः । गवां प्रधाना सुरभि गोलोकेसा समुद्भवा ॥ त्रि॰ सुगन्धौ ॥ कान्ते । शोभने ॥ विख्याते ॥ सचिवे ॥ धीरे ॥ सुष्ठु रभते॰ रभ्यतेवा॰ सुष्ठु रभस्य रभसयुक्ताभवन्त्यनया । रभ राभस्ये । सर्वधातुभ्य इन् । आगमानित्यत्वान्नुम् ॥

सुरभिका । स्त्री॰ स्वर्णकदल्याम् ॥

सुरभिगन्धा । स्त्री॰ मालत्याम् । चवेली॰ इ॰ भा॰ प्र॰

सुरभिगन्धि । त्रि॰ शोभनगन्धविशिष्टे । सुरभिर्गन्धोयस्य । गन्धस्येदुत पूतिसुसुरभिभ्य ॥

सुरभित । त्रि॰ वासिते ॥

सुरभित्रिफला । स्त्री॰ सुगन्धित्रिफलायाम् ॥

सुरभित्वक् । स्त्री॰ वृहदेलायाम् ॥

सुरभिदारु । पु॰ सरलवृक्षे ।

सुरभिपत्रा । स्त्री॰ जम्ब्याम् ॥ राजजम्बूवृक्षे ॥

सुरभिवल्कलम् । न॰ गुडत्वचि ॥

सुरभिस्रवा । स्त्री॰ शल्लक्याम् ॥

सुरभी । स्त्री॰ आमोदमाने ॥ सुरभौ । गवाप्रसवा ॥

सुरभीरसा । स्त्री॰ शल्लकीवृक्षे ॥

सुरभूरुह । पु॰ देवदारुणि ॥ कल्पवृक्षादौ ॥

सुरमृत्तिका । स्त्री॰ तुवर्याम् । काक्ष्याम् । सौराष्ट्रमृत्तिकायाम् । फटकरी॰ इ॰ भा॰ ॥

सुरमेदा । स्त्री॰ महामेदायाम् ॥

सुरराज । पु॰ इन्द्रे ॥ सुराणांराजा । टच् ॥

सुरर्षि । पु॰ नारदादौ ॥ नारदा

श्वा सुरर्षयस्तत्वत ' । सुरायतेन्न आदिपुनत्वाह्निलयस्य ॥ अष्टौसमासीया ॥ ब्रह्मर्षिदेवर्षिराजर्षिमहर्षिपरमर्षिकाण्डर्षिश्रुतर्षिभेदात् सप्तप्रकाराश्चषय । तथनारदादा ' सुरर्षय ॥

सुरलता । स्त्री॰ महाज्योतिष्मत्याम्

सुरला । स्त्री॰ पुरन्दरायाम् । गङ्गायाम् ॥

सुरलोक । पु॰ द्यवि । दिवि । स्वर्गे ॥ सुराणालोक ॥

सुरवर्त्म । न॰ खे । आकाशे ॥ सुरावर्त्म । सुरानभूमिस्पृशोऽम्बरी वगास्तेन ॥

सुरवल्लभा । स्त्री॰ श्वेतदूर्वायाम् ।

सुरवल्ली । स्त्री॰ तुलस्याम् ॥

सुरवैरी ।) पु॰ असुरे । दानवे ॥
सुरशत्रु ।)

सुरशाखी । पु॰ कल्पवृक्षे ॥

सुरश्रेष्ठ । पु॰ ब्रह्मर्षि ॥

सुरश्रेष्ठा । स्त्री॰ ब्राह्म्याम् ॥

सुरस । पु॰ मोचरसे ॥ सिन्धुवारे ॥ न॰ पर्णासे ॥ बोले ॥ त्वचे ॥ दालचीनीतिभा॰ प्र॰ वल्कले ॥ गन्धतृणे ॥ त्रि॰ स्वादौ ॥ शोभनोरसोऽस्य ॥

सुरसख । पु॰ इन्द्रसचिवे ॥ गन्धर्वे ॥

सुरसद्म । न॰ स्वर्गे ॥

सुरसम्भवा । स्त्री॰ आदित्यभक्तायाम् ॥

सुरसरित् । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥

सुरसर्षप । पु॰ देवसर्षपे ॥

सुरसा । स्त्री॰ रास्नायाम् ॥ नागमातरि ॥ तुलसीद्वैधायाम् । वर्वरीतुलस्याम् ॥ तुलस्याम् । पर्णासे ॥ सुरसाबोतुपर्णासि । इति शब्दरत्नावली ॥ पर्णासितुनपुंसकमितिमुद्राङ्कितामेदिनी । पर्णासिपुनपुंसकमितिहस्तायरामेदिनी । सुरसस्तुत्रिषु स्वादौपर्णासिननपुंसकमितिचकश्चाञ्चिन्मेदिन्यांपाठ : पर्णासिसुरसास्त्रियामितितुवहव ॥ ब्राह्म्याम ॥ महाशतावर्याम् ॥ कपित्थपर्ण्याम् ॥ मिश्रेयायाम् ॥ काश्मीरप्रसिद्धायांगन्धफलायामितिभावप्रकाश ॥ भारतवर्षस्थनदीप्रभेदे ॥ धृतिछन्द १९ प्रभेदे ॥ भौमीयोगौरुरश्चेत् खरमुनिकरणैराइसुरसाम् । यथा । कामक्रीडासतृष्णोमधुसमयसमारम्भसात्कालिन्दीकूलकुञ्जे विहरणकुतुकाकृष्टहृदय ' । गोविन्दोवल्लवीनामधररसमुधाम प्राप्य सुरसांशङ्के पीयूषपानप्रचयकृतसुख व्यस्मरद्‌सौ ॥ शोभनोरसोयस्या ॥

सुरसाष्ट : । पु॰ इष्टगणविशेषे ॥

यथा । निर्गुण्डीतुलसीब्राह्मीब्रह्मलोकटकारिका । पुनर्नवेतिमुनिभिः सुरसाष्ट प्रकीर्त्तिताः ॥

सुरसिन्धुः । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥

सुरसुन्दरी । स्त्री॰ देवाङ्गनायाम् । दुर्गायाम् । योगिनीविशेषे ॥

सुरा । स्त्री॰ चषके । सुरापानपात्रे मदके । अनुतर्षे ॥ अवभोज । यत्पानपात्रं भूपानां तज्ज्ञेयं चषकं बुधैः । काञ्चनं राजतं वास्फाटिकं वाथ मैवच ॥ इत मूरादिकोण चतुर्णां पृथ्वीशभुजाम् । इत्यन्यसम्मतं तेषां निर्णयं पाठ सम्मत ॥ सुसुष्ठितस्मितरत्नैश्चतुर्वर्णसमन्वितम् । मौक्तिकाद्यपात्रं वा सर्वेषाम् प्रयुज्यते ॥ काष्ठजधातुज शैलजाङ्गालादिभिः शोभुजाम् । यदन्यत्तीयपानादिपात्रं पृथ्वीभुजां भवेत् ॥ एवं तथापि नियमः इति भोजस्य निश्चय इति ॥ मद्ये ॥ तत्पर्य्यायः यथा । सुराहलिप्रिया हाला परिस्रुत्वरुणात्मजा । गन्धोत्तमा प्रसन्नेरा कादम्बर्य्यः परिस्रुता । मदिरा च मद्यमद्य इति ॥ सुष्ठु राति याम् । रा दाने । सु॰ अतोऽवरायन्त्यनयावा । रै शब्दे । आतश्चोपसर्गे इत्यङ् ॥ शोभनरागमनया वा । राजृ दीप्तौ । अन्येभ्योऽपीति ड ॥ गौडी पैष्टी तथा माध्वी त्रिविधा चोत्तमा सुरा । सैव नानाविधा प्रोक्ता तालखर्ज्जूरसम्भवा ॥ तथा देशविभेदेन नानाद्रव्यविभेदतः । बहुधेय समाख्याता प्रशस्ता देवतार्च्चने ॥ येन केन समुत्पन्ना येन केनाहृतापि वा । नाव जातिविभेदोऽस्ति शोधिता सर्वसिद्धिदा इति मत्स्यनिर्वाणतन्त्रम् ॥ अन्यथापि परिपक्कान्नसन्धानसमुत्पन्ना सुरामतेति ॥ अपिच । गौडी पैष्टी तथा माध्वी फलोत्था च सुरा स्मृतेति ॥ शालिषष्टिकपिष्टादिकृतमद्य सुरा स्मृता । सुरा गुर्व्वी बलस्तन्यपुष्टिमेद कफप्रदा ॥ ग्राहिणी शोथगुल्मार्शो ग्रहणीमूत्रकृच्छ्रनुत् ॥ सुराशब्दः पैष्टीमात्रे मुख्यो गौड्यादिमदिरासु गौण्या अपि सुराशब्दप्रयोगोपपत्तेः । अतएव भविष्यपुराणे सुरा च पैष्टी मुख्योक्ता न तस्यास्त्वितरे समे इति ॥ सा च दिव्या प्रसन्ना कृतसुरादिभेदात् बहुविधा भवति । समुद्रमथनोत्पन्ना दिव्येति परिकीर्त्तिता । कतक्षरामायणे । मर्क्करासवमाध्वीका पुष्पासवफलासवा । आसवर्णै विविधैर्हृष्टास्ते पृथक्पृथगिति ॥ तस्याः पाने प्रायश्चित्तं यथा । ब्रह्मघ्नसुरापस्तेयी गुरुतल्पग ॥ ते तु दृष्ट्वा विशुद्ध्यन्ते तत्संयोगीच

पञ्चम ॥ ततो धेनुशतं दद्याद्ब्राह्म
णानाञ्च भोजनम् । इति गारुडे
२२६ अध्याय ॥ तत्प्रायश्चित्ता
पि यथा । सुरापानं द्विजो नाम प्राप
यित्वा सप्तमासाय श्चैव मद्यातिघोर-
म् । इष्टकाचन्द्रापि तथा विरूपं पीत
तथा सुरया मोहितेन ॥ समन्युरुत्थाय
महानुभावस्तदोशना विप्रहितं चिकी
र्षुः । काव्यः स्वयमेवाक्यमिदं जगाद सु
रापानं प्रति वै जातशङ्कः ॥ यो ब्रा
ह्मणोऽद्यप्रभृतीह कश्चिन्मोहात् सुरां
पास्यति मन्दबुद्धिः । अपेतधर्मा ब्रह्म
हा चैव स स्यादस्मिंल्लोके गर्हितः
स्यात् परे च ॥ मया चेमां विप्रधर्मोक्ति
सीमां मर्यादां वै स्थापितां सर्वलोके
सन्तो विप्राः शुश्रुवांसो गुरूणां देवा
दैत्याश्चोपशृण्वन्तु सर्वे ॥ इति मा
त्स्ये २५ अध्याय ॥ ब्राह्मणक्षत्रिय
विशां त्रिविधसुरापानप्रायश्चित्तादि
यथा । सुरां पीत्वा द्विजो मोहादग्नि
वर्णां सुरां पिबेत् । तया स काये नि
र्दग्धे मुच्यते किल्विषात्ततः ॥ गो
मूत्रमग्निवर्णं वा पिबेदुदकमेव वा ।
पयो घृतं वा मरणाद्गोशकृद्रसमेव वा
॥ कणान्वा भक्षयेदब्दं पिण्याकं वा
सकृन्निशि । सुरापानापनुत्त्यर्थं वा
लवासा जटी ध्वजी ॥ सुरा वै मलम
न्नानां पाप्मा च मलमुच्यते । त
स्माद्ब्राह्मणराजन्यौ वैश्यश्च न सुरां पि

बेत् ॥ गौडी पैष्टी च माध्वी च विज्ञे
या त्रिविधा सुरा । यथैवैका तथा स
र्वा न पातव्या द्विजोत्तमैः ॥ यक्ष
रक्षःपिशाचान्नं मद्यं मांसं सुरास
वम् । तद्ब्राह्मणेन नात्तव्यं देवानाम
श्नता हविः ॥ अमेध्ये वा पतेन्मत्तो
वैदिकं वाप्युदाहरेत् । अकार्यम
न्यत् कुर्याद्वा ब्राह्मणो मदमोहितः
॥ यस्य कायगतं ब्रह्म मद्येनाप्लाव्य
ते सकृत् । तस्य व्यपैति ब्राह्मण्यं
शूद्रत्वञ्च स गच्छति ॥ एषा विचित्रा
भिहिता सुरापानस्य निष्कृतिः इति
मानवे ११ अध्याय ॥ अथ ईश्वर
कुलार्णवे । पीयमद्यं पलं खाद्यं
समालोक्य प्रियामुखम् । इत्थं वा
चरणं जप्य परप्राप्यं परम्पदम् ॥
गुरुकारुण्यसुलभं मोहखण्डकुलदर्शन
म् । त्वमता एव जानान्तनेतरे भुक्ति
मुक्तिदम् ॥ गुरूपदेशरहिता मद्या
न्तु बलेन च । मोहयन्ति जनान्
कांश्चित् स्वयम्पूर्वं विमोहिताः ॥
दुराचाररताः केचिद्वञ्चयन्ति हि
पामराः । यथाभूतो भवेत् स्वामी से
वकाः स्युस्तथाविधाः ॥ बहवः
कौलिकं धर्मं मिथ्याज्ञानविडम्बकाः
। स्वबुद्ध्या कल्पयन्तीत्थं पारम्पर्य
विवर्जिताः ॥ मद्यपानेन मनुजा
यदि सिद्धिं लभन्ति चेत् । मद्यपान
रताः सर्वे सिद्धिं यान्तु इमौ हिताम् ॥

मांसभक्षणमात्रेण यदि पुण्या गतिर्भवेत् । लोके मांसाशिनः सर्वे पुण्यभाजो भवन्ति च ॥ स्त्रीसम्भोगेन देवेशि यदि मोक्षं व्रजन्ति चेत् । सर्वेऽपि जन्तवो लोके मुक्ताः स्युः स्त्रीनिषेवणात् ॥ कुलमार्गो महादेवि न मया निन्दितः क्वचित् । आचाररहिता येऽत्र निन्दितास्ते न चेतरे ॥ अन्यथा कौलिको धर्म्मो ह्याचारः कथितो मया । विचरन्त्यन्यथा देवि मूढाः पण्डितमानिनः ॥ कृपाणधारागमनाद्व्याघ्रकण्ठावलम्बनात् । भुजङ्गधारणान्नूनमशक्यं कुलवर्त्तनम् ॥ यथापानन्तु देवेशि सुरापानं तदुच्यते । तन्महापातकं ज्ञेयं वेदादिषु निरूपितम् ॥ अनाघ्रेयमनालोक्यमस्पृश्यञ्चाप्यपेयकम् । मद्यं मांसं पशूनान्तु कौलिकानां महत्फलम् ॥ अमेध्यानि द्विजातीनां मद्यान्येकादशैव तु । द्वादशं तु सुरामद्यं सर्वेषामधमं स्मृतम् ॥ सुरा वै मलमन्नानां पाप्मा च मलमुच्यते । तस्माद्ब्राह्मणराजन्यौ वैश्यश्च न सुरां पिबेत् ॥ सुरादर्शनमात्रेण कुर्यात् सूर्यावलोकनम् । तत्समाघ्राय मात्रेण प्राणायामत्रयं चरेत् ॥ आजानुज्ञां भवित्वा न मौन्यश्चुपवसेदह । ऊर्द्ध्वं नाभेस्त्रिरात्रन्तु मद्यस्पर्शने विधिः ॥ सुरापाणे कामकृते ज्वलन्तीं तां विनिक्षिपेत् । मुखे तया विनिर्दग्धो मृतः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ मद्यस्पर्शादिदोषस्य प्रायश्चित्तमितीरितम् । अविधानेन यो हन्यादात्मार्थं प्राणिनं प्रिये ॥ निवसेन्नरके घोरे दिनानि पशुरोमभिः सम्मितानि दुराचारस्तिर्य्यग्योनिषु जायते ॥ अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी । संस्कर्त्ता चोपहर्त्ता च खादिता चाष्टघातकाः ॥ धनेन क्रयिको हन्ति खादिता चोपभोगतः । घातको वधबन्धाभ्यामित्येष त्रिविधो वधः ॥ मांसस्य दर्शनं कृत्वा सुरादर्शनवच्चरेत् । तस्मादविधिना मद्यं मांसं सेवेत न क्वचित् ॥ विधिवत्सेवितं देवि तत्सर्वं सम्प्रसीदति । नाशयत्यविधानेन सर्वमेतद्वरानने ॥ इदं श्राव्यविधानेन गच्छेदये क्षकादाघम । विधिमार्गविजृम्भित्वा पापैर्लिप्यते ॥ बहुनाऽत्र किमुक्तेन सारमेकं शृणु प्रिये । जीवन्मुक्तिसुखोपायः कुलशास्त्रेषु गोपितः ॥ जन्मतुष्टो फल देवि जनकामैवसौरभम् । कुलज्ञोऽप्युद्भवितृणाञ्च जनस्तस्मादनुत्तम ॥ कुलशास्त्राणि सर्वाणि मयैवोक्तानि पार्वति । प्रमाणानि न सन्देहो न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥ देवताभ्यः पितृभ्यश्च मधु मांसं निवेदयेत्ताय ते । खा

द्दिद्ययामद्दिद्वया । क्षीरं सर्पिर्मधू दकम् ॥ हिरण्यपात्रं सा हीति । वप्र क्तं पुरुषं पशुम् । सद्योदीक्षयती त्याद्या प्रमाणस्तुतय प्रिये ॥ इति श्रीकुलार्णवे द्वितीयोल्लासः ॥ श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे पिशीसदाशिव वाक्यथा । सुराद्रवमयी तारा जीव निस्तारकारिणी । जननी भोगमो क्षाणां नाशिनी विपदारुजाम् ॥ दा हिनी पापसङ्घानां पावनी जगतां प्रिये । सर्वसिद्धिप्रदा ज्ञानबुद्धिवि द्याविवर्द्धिनी ॥ मुक्तैर्मुमुक्षुभिः सिद्धैः साधकैः क्षितिपालकैः । सेव्यते सर्वदा देवैरात्माभीष्टसि द्धये ॥ सम्यग्विधिविधानेन सुस माहितचेतसा । पिबन्ति मदिरां मर्त्या अमर्त्या एव ते क्षितौ ॥ प्रत्येक तत्त्वस्वीकारादिधिना शास्त्रवर्त्मन ः । मज्ञानेप स्तत्त्वनांसेवनात् किंफलम्भवेत् ॥ ध्रुयस्त्वेतरुणी देवी निपीता विधिवर्ज्जिता । नृणां विना शयेत् सर्वं बुद्धिमायुर्यशोधनम् । अ त्यन्तपानान्मद्यस्य चतुर्वर्गप्रसाधिनी । बुद्धिर्विनश्यति प्रायो । लोकानाम सचेतसाम् ॥ विभ्रान्तबुद्धेर्मनुजा न्कार्याकार्यमजानतः । स्वाऽनि ष्टपरानिष्ट जायतेऽस्मात् पदे पदे ॥ अतो नृपो वा चक्रेशो मद्यं मादक वस्तु । अत्यासक्तजनान् बाध्यन

दण्डेन शोधयेत् ॥ सुराभेदा ह्यसि भेदान् न्यूनेनाप्यधिकेन वा । देश कालविभेदेन बुद्धिभ्रंशो भवेन्नृणाम् ॥ अतएव सुरापाणादतिपानं न स च्यते । स्वल्पपानाच्च पाणिपदुद्गमृभि रतिपानं विवारयेत् ॥ नेन्द्रियाणि वशे यस्य मदविह्वलचेतसः । देवता गुरुमर्यादालङ्घिनो भयरूपिण. ॥ निखिलानर्थयोग्यस्य पापिनः शि वघातिनः । दद्यात् जिह्वारदर्थ्या स्ताडयेत्तस्य पार्थिवः ॥ विचलत् पादवाक्पाणि भ्रान्तमुन्मत्तमुद्धत म् । तमुप यातयेद्राजा द्रविणस्या हरेत्ततः । अपवाग वादिनक्रम त्त लज्जाभयविवर्ज्जितम् । धना दानेमतः शाखा असाप्रीतिकरो नृप ॥ मताभिषिक्त कौलश्चेद तिपानात् कुलेश्वरि । पशुरेव सम न्तव्य कुलधर्मबहिष्कृत ॥ पिबन्नतिशयं मद्यं शोधितं वाप्यशो धितम् । त्याज्यो भवति कौलानां दण्डनीयो पि भूभृतः ॥ ब्राह्मीभा र्यां सुरां मत्ता पाययन्तो द्विजातय । शूद्रं शुभार्यं मासाद्धेन पञ्चा ह्वाणभोजनात् ॥ असंस्कृतसुरा पानाच्छुद्ध्ये दुपवसत्र्यहम् । भु क्त्वाप्यशोधितं मांसमुपवासद्वयं चरे त् ॥ असंस्कृतं मीनमुद्रे खादयन्नुपव सेदह । अवैधपशुमक्षणं नृराज्ञो

दण्डेन शुद्ध्यति ॥ अपिच । वीरघाती ब्रह्मघाती चौरांशी गभस्तथा । स्तेयी महापातकिनस्तत्संसर्गी च पञ्चम ॥ कुलवर्त्म कुलद्रव्य कुलसाधकमेवच । ये निन्दन्ति दुरात्मानस्ते गच्छन्त्यधमागतिम् ॥ नृत्यन्ति रुद्रडाकिन्यो नृत्यन्ति रुद्रभैरवा । मांसास्थिचर्वणानन्दाः सुराकौलद्विषां नृणाम् ॥ इत्यादि । सत्यशीला सदापरहितैषिणी, तान् गर्हयन् नरको न च्छिन्नति या न्तिनकाचित्क्वचित् ॥ सुरामांसादिभिर्देवी गङ्गापि सुप्रसीदति । अत्र प्रमाणं सीताया वाक्यं सुस्पष्टमुच्यते । तथाहि । मध्यन्तु समनुप्राप्य भागीरथ्यास्त्वनिन्दिता । वैदेही प्राञ्जलिर्भूत्वा तां नदीमिदमब्रवीत् ॥ पुत्रो दशरथस्यायं महाराजस्य धीमत । निदेशं पालयत्वेनं गङ्गे त्वदभिरक्षित ॥ चतुर्दश हि वर्षाणि समग्राण्युष्य कानने । भ्रात्रा सह मया चैव पुनः प्रत्यागमिष्यति ॥ ततस्त्वां देवि सुभगे क्षेमेण पुनरागता । यक्ष्ये प्रमुदिता गङ्गे सर्वकामप्रदायिनि ॥ त्वं हि त्रिपथगे देवि ब्रह्मलोकं समीक्ष्यसे । भार्या चोदधिराजस्य लोकेऽस्मिन् सम्प्रदृश्यसे ॥ सा त्वां देवि नमस्यामि प्रशंसामि च शोभने । प्राप्तराज्ये नरव्याघ्रे शिवेन पुनरागते ॥ गवां शतसहस्रञ्च वस्त्राण्यन्नञ्च शोभने । ब्राह्मणेभ्यः प्रदास्यामि तव प्रियचिकीर्षया ॥ सुराघटसहस्रेण मांसभूतौदनेन च । यक्ष्ये त्वां प्रयता देवि पुरीं पुनरुपागता ॥ यानि त्वत्तीरवासीनि दैवतानि च सन्ति हि । तानि सर्वाणि यक्ष्यामि तीर्थान्यायतनानि च ॥ पुनरेव महाबाहुर्मया भ्रात्रा च सङ्गत । अयोध्यां वनवासात्तु प्रविशत्वनघोऽनघे ॥ तथा सम्भाषमाणा सा सीता गङ्गामनिन्दिता । दक्षिणा दक्षिणं तीरं क्षिप्रमेवाभ्युपागमत् ॥ इत्यार्षे रामायणे अयोध्याकाण्डे द्विपञ्चाशत्सर्गः ॥ पुनश्च । कालिन्दीमध्यमायाता सीता त्वेनामवन्दत । स्वस्ति देवि तरामि त्वां पारयेन्मे पतिर्व्रतम् ॥ यक्ष्ये त्वां गोसहस्रेण सुराघटशतेन च । स्वस्ति प्रत्यागते रामे पुरीमिक्ष्वाकुपालिताम् ॥ कालिन्दीमथ सीता तु याचमाना कृताञ्जलिः । तीरमेवाभिसम्प्राप्ता दक्षिणा वरवर्णिनी ॥ इत्यार्षे रामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चपञ्चाशत्सर्गः ॥

सुराकर । पुं० नारिकेलद्रुमे ॥ मद्योत्पत्तिस्थाने ॥ यथा । आकराः सर्वथा सर्वं वर्जयित्वा सुराकरम् ॥

सुराग्र्यम् । न० अमृते सुराणामग्र्य

श्रेष्ठम् ॥

सुराङ्गना । स्त्री॰ देवपत्न्याम् ॥ अप्सरःसु ॥

सुराचार्य्य । पुं॰ बृहस्पतौ ॥ सुराणामाचार्य्यः ॥

सुराजक । पुं॰ भृङ्गराजे ॥

सुराजा । पुं॰ शोभननृपे ॥

सुराजीवी । पुं॰ शौण्डिके ॥

सुरानन्द । पुं॰ हरौ ॥ सुरान् आनन्दयत्यमृतप्रदानेनेति तथा । क्लीं सुरया॰ सुराया वानन्दो यस्य ॥

सुराप । त्रि॰ मद्यपे । सुरापानकर्त्तरि ॥ सुरां पिबति । पा॰ । गापोष्टगिष्यच॰ पिबतेः सुराशीध्वोरिति वार्त्तिकाट्टक् । टित्वात् स्त्रियां ङीप् । सुरापी ॥ ब्रह्महा क्षयरोगी स्यात् सुरापः श्यावदन्तकः । सुवर्णहारी कुनखी दुश्चर्म्मा गुरुतल्पग ॥

सुरापगा । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥

सुरापाणम् । न॰ मद्यपाने ॥ सुराया पानम् अशुद्धौ ॥ वाभावकरणयोरिति पक्षे णत्वम् ॥

सुरापाणा । पुं॰ भूम्नि॰ प्राच्येषु । पूर्व्वदेशस्थेषु ॥ पीयतेऽस्मिन्निति पानम् । कर्म्मणि ल्युट् । सुरापानं येषाम् । पानन्देशे॰ इ॰ णत्वम् ॥

सुरापानम् । न॰ सुरापाणे । मद्यपाने ॥ सुरायाः पानम् । वाभावकरणयोरिति पक्षे णत्वाभाव ब्राह्मोज्झितावेदनिन्दाकौटसाक्ष्यसुहृद्वध । गर्हितानाद्ययोर्जग्धिः सुरापानसमानि षट् ॥

सुराभाग । पुं॰ सुराग्रे । सुराया अग्रभागे ॥

सुरामण्ड । पुं॰ सुराया अग्रभागे । कारोत्तरे ॥ सुराया मण्डः ॥

सुरारि । पुं॰ दैत्ये ॥ सुराणाम् अरिः ॥

सुरारिहा ।) सुरारिहन्ता ।) पुं॰ विष्णौ । श्रीहरौ ॥ सुरारीन् हन्ति ॥ सुरारीणां हन्ता ॥

सुरार्हम् । न॰ हरिचन्दने ॥

सुरालय । पुं॰ सुमेरुशैले ॥ स्वर्गे । सुराणामालय ॥ सुराया निलये ॥

सुराश्रय । पुं॰ इन्द्रे ॥

सुराष्ट्रः । पुं॰ देशविशेषे । सूरत॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ शोभनोपवर्त्तने ॥

सुराष्ट्रज । पुं॰ कृष्णमुद्गे ॥ विषविशेषे ॥ न॰ तुवरिकायाम् । सौराष्ट्रमृदि ॥ सुराष्ट्रे जातम् जनी॰ । सप्तम्यां जनेर्डः ॥ त्रि॰ तद्देशजाते ॥

सुराष्ट्रजा । स्त्री॰ तुवरिकायाम् । सौराष्ट्र्याम् ॥ टाप् ॥

सुराह्व । पुं॰ देवदारुणि ॥ मरुवके ॥ हरिद्रुवर्षे ॥

सुरी । स्त्री० देवाङ्गनायाम पुर सुरीणामभवन्मानवी ॥

सुरुङ्ग । पु० शोभाञ्जने ॥

सुरुङ्गा । स्त्री० सुरङ्गायाम् । सन्धिलायाम् । सन्धौ । सौध० कू० प्र० खातविशेषे ॥

सुरुङ्गाहि । पु० सन्धिचौरे । कुञ्जभिले ॥

सुरुच् । त्रि० अतिकमनीये ॥

सुरूप । त्रि० शोभनरूपयुक्ते । सुन्दरे । रुचिरे । मनोज्ञे । मनोरमे । शोभनं रूपं यस्य ॥ विदुषि । विपश्चिति । न० तूले ॥

सुरूपा । स्त्री० भार्ग्याम् । शालपर्ण्याम ॥ सुन्दर्याम । रुचिरायाम् । मनोरमायाम । शोभनरूपयस्या ॥

सुरूहक । पु० गर्द्दभाश्वे । कू० ई० चन्द्र ॥

सुरेज्य । पु० बृहस्पतौ ॥

सुरेज्या । स्त्री० तुलस्याम् ॥

सुरेन्द्र । पु० इन्द्रे ॥

सुरेन्द्रजित् । पु० गरुडे ॥ सुरेन्द्रं जयति । जि० । क्विप् । तुक् ॥ इन्द्रजिति ॥

सुरेभ । पु० देवहस्तिनि ॥ शोभनह स्वर्णे । न० रङ्गे । मृदङ्गे ॥

सुरेवट । पु० रामपूगे सुनिपूगे ॥

सुरेश । पु० भगवति । विष्णौ ॥ शिवे ॥ सुराणामीश स्वामी ।

सुरेशलोक । पु० ब्रह्मलोके ॥ यथा । नयत्रवै कुरुठकथा सुधापगा नसा धवोभागवतास्तदाश्रया । नयत्र यज्ञेशमखा महोत्सवा सुरेशलोकोपि नवैसवीव्यतामिति देवीभागवत ॥

सुरेश्वर । पु० इन्द्रे ॥ शिवे । म रुद्गणार्थशिष्यविशेषे । वार्त्तिककारे ॥

सुरेश्वरी । स्त्री० दुर्गायाम् । मन्दाकिन्याम् ॥ सुराणामीश्वरी ॥

सुरेष्ट । पु० वकवृक्षे । शिवमल्ला म् ॥ शाले ॥ सुरपुन्नागे ॥

सुरेष्टा । स्त्री० ब्राह्म्याम् ॥

सुरोत्तम । पु० सूर्य्ये ॥ त्रि० देवश्रेष्ठे ॥

सुरोत्तर । पु० चन्दने ॥

सुरोद । पु० सुरासिन्धौ । सुरासमुद्रे ॥ सुरा० उदकं यस्य । उत्तरपदस्थ उदकस्योदादेश ॥

सुलक्षण । त्रि० शोभनलक्षणविशिष्टे ॥

सुलक्षणा । स्त्री० उमाया सखीविशेषे ॥

सुलभ । पु० विष्णौ ॥ यथा । पत्रे पुष्पे सुफले सुतोये क्रीतलभ्ये सुसदैवसत्सु । भक्त्यैकलभ्ये पुरुषे पुराणे मुक्त्यै कथं न क्रियते प्रयत्न इति महाभारतम् ॥ त्रि० अनायासप्राप्ये । सुखेन लभ्यते० इति । ईष

दु सुश्चितिलभे : खल ॥

सुलभा । स्त्री० तुलस्याम् ॥ धूम्रपत्रायाम् ॥ माषपर्ण्याम् ॥

सुललाट । त्रि० शोभनभालविशिष्टे । ललाटेयस्यह्यन्तंचतुरङ्गुलं द्व्यंगुलकेरिवकाल्वथ्रुक्तावतुलंरेखासौभाग्यविशिष्टे ॥

सुललितम् । न० माधाह्यक्तविशेषे ॥ हिजवरयुगमिह्रचयविलघुकगणमथकलय । सुललितललितरसपदिसरसिजमुखिभवतियदि । अगतिविदितसुललितमितिवरफणिपतिरिति वदति ॥ यथा । प्रविचल कुवलयनयनजलनिधिकुलतवरयमन । दितितनयनिवहदमनशमनविविधभयशमन । मयिवरसुपनयसुचिरमभिनवजलधररुचिर ॥ त्रि० अतिसुभगे ॥ सुशोभिते ॥

सुलेखा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

सुलोचन । पुं० श्रीकृष्णे ॥ शोभन लोचन नयन • स्थान वाम ॥ मृगे । हरिणे ॥ त्रि० शोभननेत्रविशिष्टे ॥ शोभनेलोचनेयस्यस ॥

सुलोचना । स्त्री० सुनेत्रायाम् ॥ माधवराजपत्न्याम् ॥

सुलोमशा । स्त्री० काकजङ्घायाम् ॥ त्रि० शोभनलोमयुते ॥

सुलोमा । स्त्री० मांसच्छदायाम् ॥ ताम्रवल्याम् ॥

सुलोहकम् । न० पित्तले ॥

सुलोहित । पुं० सुन्दररक्तवर्णे ॥ त्रि० तद्वति ॥

सुलोहिता । स्त्री० अग्निजिह्वाविशेषे ॥

सुवक्त्र । पुं० वनवर्वर्याम् ॥ न० सुन्दराननने । त्रि० तद्वति ॥

सुवचनम् । न० सुप्रलापे । शोभनोक्तौ ॥ शोभन वचनम ॥

सुवचा । त्रि० वाग्मिनि ॥ सुष्ठुवक्ति । वच० । सर्वधातुभ्योऽसुन् ॥ यद्वा । मिथुनेऽसि । उपसर्गविशिष्टोधातुर्मिथुनम् । तवासुलोपवादेऽसि । स्वरैभेद ॥

सुवदन । पुं० श्रीगणेशे । शोभन वदनमस्य ॥ त्रि० सुन्दराननवति ॥ न० शोभनानने ॥

सुवदना । स्त्री० सुन्दराननविशिष्टायानार्याम् ॥ कृतिच्छन्दः २० प्रभेदे ॥ म्रौयासमाभ्रवण्डभिर्मरभनयुताभ्लौगः सुवदना ॥ यथा । प्रत्याहृत्येन्द्रियाणित्वदितरविषयाज्ञासायनयना • त्वांध्यायन्तीनिकुञ्जे परतरपुरुष हर्षोत्थपुलका । आनन्दाश्रुप्लुताक्षीवसतिसुवदना योगैकरसिका • कामारिर्न्य-स्तकामानलुनरकरिपोराधाममसखी ॥ सुष्ठुशोभन वदनयस्या . सा ॥

सुवन । पु॰ दिवानाथे । सूर्य्ये ॥ वह्नौ ॥ सूते॰ सूयतेवा । षूङ्प्राणिगर्भविमोचने । भूसूधूभ्रस्जिभ्य श्छन्दसीति क्युन् ॥

सुवया । स्त्री॰ प्रौढायाम् ॥

सुवर्च्चक । पु॰ सर्ज्जिकाक्षारे ॥

सुवर्च्चला । स्त्री॰ सूर्य्यपत्नीविशेषे । मस्त्वायाम् । अतस्याम् ॥ ब्राह्म्याम् । आदित्यभक्तायाम् । हुलहुल॰ इ॰ प्र॰ शाके ॥ अस्या गुणा यथा । सुवर्च्चला हिमा रूक्षा स्वादुपाका सरा गुरुः । अपित्तला कटुः क्षारा विष्टम्भकफवातजित् ॥ अन्यापि तिक्ता कषाया पाक्या सरा रूक्षा लघुः कटुः । निहन्ति कफपित्तास्र श्वासकासारुचिज्वरान् ॥ विस्फोटकुष्ठमेहास्रयोनिरुक्कृमिपाण्डुता ॥

सुवर्च्चस् । त्रि॰ शोभनमति ॥ अतितेजस्विनि । शोभनवर्च्चोयस्य सः ॥

सुवर्च्चिक । पु॰ सर्ज्जिकाक्षारे ॥

सुवर्च्चिका । स्त्री॰ जतुकायाम् । तद्वल्ल्याम् । जतुकायाम् । निशान्धायाम् ॥ सर्ज्जिकाप्रभेदे । सोरा॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ सुवर्च्चिका सर्ज्जिकावद्बोद्धव्या गुणतो जनैः ॥

सुवर्च्ची । स्त्री॰ सर्ज्जिकाक्षारे ॥

सुवर्ण । पु॰ स्वर्णकर्षे । विस्तौ । हेमोर्च्चे । ... षोडशमाषेषु ॥ षोडशभिर्माषैः परिमितपरिमाणविशेषे ॥ सुवर्णालौ ॥ सुवर्णनामनिर्य्यासे ॥ धत्तूरे ॥ लङ्कादिद्वीपवत् समुद्रान्तर्वर्त्तिनिद्वीपविशेषे ॥ कर्णगुग्गुलौ ॥ न॰ सोना॰ इ॰ भा॰ प्र॰ धातुश्रेष्ठे । तत्पर्य्याया यथा । स्वर्णं सुवर्णं कनकं हिरण्यं हेमहाटकम् । तपनीयं शातकुम्भं गाङ्गेयं भर्म्मकर्व्वुरम् ॥ चामीकरं जातरूपं महारजतकाञ्चने । रुक्मं कार्त्तस्वरं जाम्बूनदमष्टापदोऽस्त्रियामिति ॥ तस्य यथार्थत्वसर्व्वदेवतात्मकत्वञ्चोक्तं रामायणे॰ महाभारते च परशुरामप्रतिवशिष्ठवाक्यम् । सर्व्वरत्नानि निर्म्मथ्य तेजोराशिसमुत्थितम् । सुवर्णमेभ्यो विप्रेन्द्र रत्नं परममुत्तमम् ॥ एतस्मात्कारणाद्देवगन्धर्व्वोरगराक्षसाः । मनुष्याश्च पिशाचाश्च प्रयता धारयन्ति तत् ॥ तथा । तस्मात्सर्व्वपवित्रेभ्यः पवित्रं परमं स्मृतम् ॥ तथा । अग्निर्व्वै सकला देवाः सुवर्णञ्च तदात्मकम् । तस्मात्सुवर्णं ददता दत्ताः स्युः सर्व्वदेवताः ॥ तस्मात्पापविनाशनम् ॥ अस्योत्पत्तिर्व्वह्नि॰ गुणाश्च स्वर्णे द्रष्टव्याः ॥ कृष्णागुरुणि ॥ हरिचन्दने ॥ स्वर्णगैरिके । त्रि॰ धने ॥ नागकेशरे ॥ पु॰ न॰ हेमोर्च्चे । अशीतिरक्तिकापरिमिते स्वर्णे ॥ त्रि॰

उत्कृष्टवर्णे ॥ शोभनो वर्णः स्तुतिर्वा सुष्ठु वर्ण्यते वा । वर्ण वर्णने । कर्म्मणि । एरच् ॥

सुवर्णक । पु० आरग्वधवृक्षे ॥ पुष्पे शोभनो वर्णोऽस्य ॥ न० पित्तले ॥

सुवर्णकदली । स्त्री० कनकमोचायाम् । चम्पकरम्भायाम् । चम्पाकेला० इ० भा० प्र० ॥

सुवर्णकार । पु० स्वर्णकारे ॥

सुवर्णकेतकी । स्त्री० हेमकेतक्याम् ॥

सुवर्णगैरिकम् । न० गैरिकप्रभेदे । स्वर्णधातौ । सुरक्तके । सन्ध्याभ्रे । वानीमाटी० पीलागेरु० इ० भा० प्र० ॥ सुवर्णगैरिकन्त्वन्यत्ततोऽरक्ततरं हितम् । तथा गैरिकात् ॥ अस्य गुणाः । गैरिकं मधुरं शीतं कषायं व्रणरोपणम् । विस्फोटाशोऽग्निदाहघ्नवरं स्वर्णादिकं शुभम् ॥

सुवर्णनकुली । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम् ॥

सुवर्णपुष्प । पु० राजतरुण्याम् ॥

सुवर्णप्रसरम् । न० एलवालुके ॥

सुवर्णमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिके ॥

सुवर्णयूथी । स्त्री० सुगन्धायाम् । हेमपुष्पिकायाम् । सोनजुही० इ० भा० प्र० ॥

सुवर्णवणिक् । पु० अम्बष्ठाद्वैश्यकन्यायां जाते वर्णसङ्करजातिविशेषे । कश्चिद्वणिग्विशेषस्तु संसर्गात्स्वर्णकारिण । स्वर्णचौर्य्यादिदोषपतितो ब्रह्मशापतः ॥

सुवर्णवर्ण । पु० विष्णौ । त्रि० रुक्मवर्णे ॥ सुवर्णस्येव वर्णोऽस्य ॥

सुवर्णवर्णा । स्त्री० काञ्चन्याम् । हरिद्रायाम् ॥

सुवर्णविन्दु । पु० विष्णौ हरौ ॥ विन्दवोऽथवा सुवर्णसदृशा अस्य ॥ शोभनवर्णमक्षरम्० विन्दुश्च यस्मिन्मन्त्रे तदात्मकोवा ॥

सुवर्णा । स्त्री० स्वर्णक्षीर्य्याम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ वाट्यालके ॥

सुवर्णाह्व । पु० नागकेशरे । धुस्तूरे ॥

सुवर्णी । स्त्री० आखुपर्ण्याम् ॥

सुवर्त्तुलम । न० कालिङ्गे ॥

सुवल्लि । स्त्री० सोमराज्याम् ॥ शोभना वल्लिरस्याः ॥

सुवल्ली । स्त्री० सोमराज्याम ॥ कट्व्याम् ॥

सुवसन्त । पु० मधूत्सवे चैत्राद्याम ॥

सुवसन्तक । पु० वासन्त्याम् । मदनोत्सवे ॥

सुवह । त्रि० सुखवाह्ये ॥ सुखेन वहति । वह० । पचाद्यच् ॥ पु०

वायौ प्रभेदे ॥

सुवहा । स्त्री॰ गोधापद्याम् ॥ सुष्ठु वहत्यामोदम । वह॰ । अच् । टाप् ॥ शल्लकीद्रुमे ॥ एलापर्ण्याम् । तुलस्याम् ॥ वीणायाम् ॥ रास्नायाम ॥ शेफालिकायाम् ॥ त्रिवृतायाम् ॥ नीलसिन्धुवारके ॥ रुद्रजटायाम् । हंसपद्याम् ॥ मुसल्याम् ॥

सुवास । पुं॰ शोभनगन्धे ॥ उत्तमनिवासे ॥

सुवासा । त्रि॰ । निर्मलवाससि ॥

सुवासिनी । स्त्री॰ जठाल्पवय स्त्रियाम् । चिरण्टाम् ॥ सुचतीव वसतिपितृगेहे॰ तच्छीला । सुख्यातार्वातर्विनि । अवीरा स्त्रा नार्थंवे । विवाहिताद्देवैश्चिबाला एककुमारिका । सुवासिन्योम हाप्रौढा । संशयोनास्तिसुव्रते । इति ॥

सुविक्रम । पु॰ सुष्ठुपादविन्यासे ॥ विक्रमस्यसौष्ठवनामगजसिंहादिगतिसदृशत्वम् । त्रि॰ तद्वति ॥

सुविज्ञ । त्रि॰ अतिनिपुणे ॥

सुविज्ञेय । त्रि॰ सम्यग्ज्ञातुंशक्ये ॥

सुविदत्रम् । न॰ कुटुम्बे ॥ सुष्ठुवेत्ति । विदज्ञाने । सुविदे कत्र ॥

सुविदित । त्रि॰ प्रख्याते ॥

सुविधि । पु॰ उत्तमविधाने ॥ अर्हद्विशेषे ॥

सुविनीत । त्रि॰ अतिविनयविशिष्टे

सुविनीता । स्त्री॰ सुकरायाम् ॥

सुवीजम् । न॰ खसखसे । त्रि॰ साधुवीजे ॥

सुवीर । पु॰ देवविशेषे । त्रि॰ सुष्ठुवीरे । शोभनाविविधाशूरागतयोऽस्य ॥ शोभनवीर्यमिति ॥

सुवीरकम् । न॰ सौवीराञ्जने । पु॰ एकवीरवृक्षे ॥

सुवीरजम् । न॰ सौवीराञ्जने । सुवीरेजातम । जनी॰ । ड ॥

सुवीराम्लम् । न॰ काञ्जिके । सुवीरेषु॰ अभिषुतमम्लम । शाकपार्थिवादि ॥

सुवीर्यम् । न॰ बदरे ॥ उत्तमवीर्ये । त्रि॰ तद्वति ॥

सुवीर्य्या स्त्री॰ नाडीहिङ्गुनि ॥ वनकार्पास्याम ॥ महाशतावर्य्याम ॥

सुवृत्त । पु॰ शूरणे ॥ त्रि॰ सदाचारनिष्ठे । सुष्ठुवर्तुले । परिवर्तुले ॥

सुवृत्ता । स्त्री॰ काकलीद्राक्षायाम् । शतपत्र्याम ॥

सुवृष्टि । स्त्री॰ सम्यग्वृष्टिशोभनवर्षे ॥

सुवेगा । स्त्री॰ महाज्योतिष्मत्याम् ॥

सुवेल । पुं॰ त्रिकूटाचले ॥ त्रि॰

प्रणते ॥ शान्ते ॥

सुवेश । पु॰ श्वेतैक्षौ ॥ वि॰ उचितसृङ्गारसम्पन्ने ॥

सुव्रत : । पु॰ श्रीहरौ । शोभनव्रतमस्य । यथा । सकृदेवप्रपन्नायतवास्मीतिचयाचते । अभयसर्वथातस्मै ददाम्येतद्व्रतममेति ॥ यद्वा । शोभनव्रतयतिभुङ्क्ते सुदामादत्तपृथुकादीनीति॰ सुष्टुव्रतयतिभोजनान्निवर्त्तेतिनरनारायणरूपेणतपश्चरन्निति वा । व्रताज्ञीजनैनिवर्त्तौचितिपिजन्तात्पचाद्यच् ॥ शिवमल्ल्याम् ॥ भाविकल्पीयार्ह द्विशेषे ॥ वर्त्तमानकल्पीयार्ह द्विशेषे वि॰ शोभनव्रतयुक्ते । सद्व्रते ॥

सुव्रता । स्त्री॰ सुखसदोह्यायाङ्गवि ॥ शोभनव्रतमस्या ॥ सद्व्रतायाम् ॥ शच्याम् ॥ वर्त्तमानकल्पीयार्हन्मातरि ॥

सुशर्म्मा । पु॰ भारतादिप्रसिद्धे नृपविशेषे ॥ शोभनस्तृणाति । शृ॰ । अन्येभ्योपिदृश्यतइतिमनिन् ॥ मिथुनेमनिरितिमनिर्वी ॥

सुशल्य । पु॰ खदिरे ॥

सुशाक : । पु॰ तण्डुलीये ॥ पिण्डायाम् ॥ चञ्चौ । पत्रशाकविशेषे । चिञ्चायाम । चञ्चुपर्णे ॥ न॰ आर्द्रके ॥

सुषाम्ना । स्त्री॰ कालिकापुराणप्रसि-

द्धायाम् शशिध्वजराजपत्न्यां ॥

सुशिख । पु॰ वह्नौ ॥ वि॰ उत्तमशिखादति ॥

सुशिखा । स्त्री॰ मयूरशिखायाम ॥

सुशीत : । पु॰ प्लक्षवृक्षे ॥ न॰ पीतचन्दने ॥

सुशीतलम् । न॰ गन्धतृणे ॥ त्वपुषि । खीरा॰ काकडी॰ इ॰ प्र॰ ॥ कत्तृणे ॥ वि॰ । अतिशीतगुणविशिष्टे ॥

सुशीता । स्त्री॰ शतपत्र्याम् ॥

सुशील : पु॰ विष्णोर्दूतविशेषे ॥ वि॰ सद्वृत्ते । शोभनशीलयुक्ते ॥ शोभनशील यस्य ॥

सुशीला । स्त्री॰ श्रीकृष्णस्याष्टमहिष्यन्तर्गतमहिषीविशेषे ॥ इतिपद्मपुराणम् ॥

सुश्राव्यम् । न॰ नगरामयुधिष्ठिरादीनांयशसि ॥ शोभनवाक्ये ॥

सुश्री : । वि॰ सुन्दरे ॥ शोभनाश्रीर्यस्य ॥

सुश्रीक : । वि॰ शोभनश्रीविशिष्टे ॥

सुश्रीका । स्त्री॰ शल्लक्यां ॥

सुश्रुत : । पु॰ विश्वामित्रमुनिपुत्रे॰ चिकित्साशास्त्रकर्त्तरि ॥ चिकित्साग्रन्थविशेषे । सुश्रुतेनकृतंतन्त्रसुश्रुतं बहुभिर्यत॰ । तस्मात्तत्सुश्रुतं नामविख्यातञ्चितिमनुते ॥

सुशुश्रुवान् । वि॰ सुश्रुतवति ॥ श्रृणो

ति: क्षमु: ॥

सुषम । त्रि० चारौ । रुचिरे । शोभने । सुन्दरे ॥ समे ॥ सुशोभनसम सर्व्वमस्य । सुविनिर्दुर्भ्य इति षः ॥

सुषमा । स्त्री० परमायांशोभायाम् । अनन्तशोभायाम् ॥ जिनानाङ्कालभेदे ॥ वर्णवृत्तविशेषे ॥ कर्णोद्धृ षघु : कर्णौभगण । शिशिरुचापर्य्यरण । यस्यांभविताबीपरमासेषासुषमाद्योव्यत सुषमा ॥ यथा । रात्रीनयनेविलोकनदीप्रयान् मद्विछिन्नीकुरुते । धन्यारमवीस वर्षसहतेतु खसुखवत खान्तमनुते ॥ शोभन सम सर्व्वमनया । सुविनिर्दुर्भ्यः सुपिसूतिसमाद्भुति षत्वम् ॥

सुषवी । स्त्री० कारव्याम् । कृष्णजीरके ॥ जीरके ॥ कारवेल्ले ॥ सुखं सुवति । षू प्रेरणे । पच । गौरादि । उपसर्गात्सुनोतीति षत्वम् । सुषवणा वा । ऋदोरप । सोस्यत्र । पिप्पल्यादि ॥ चन्द्रकारवेल्ले । इति राजनिर्घण्ट ॥

सुषि: । स्त्री० छिद्रे ॥ सुष्यति । शो० । उपसर्गे घो: किरिति बाहुलकात्कि: ॥

सुषिरम् । न० विवरे । बिले । छिद्रे सुषिरे ॥ सुषिरस्यास्य । जससुषि

सुष्कमधीर: ।

सुषीम । पुं० सर्पविशेषे ॥ चन्द्रकान्तमणौ ॥ त्रि० शिशिरे । शीतगुणयुक्ते ॥ चारौ । रम्ये । मनोज्ञे । सुष्ठु सीमामर्य्यादायस्य । सुषामादिषु चेति षत्वम् ॥

सुषुप्त: । पु० न० स्वप्नान्ते ॥ सुषुप्तावस्थतमोऽज्ञानंबीज स्वप्नप्रबोधयो: ॥ सुषुप्त्यवस्थायाम् ॥ यथा । योजागरेबहिरनुक्षणधर्मिणोर्थान् भुङ्क्ते समस्तकरणैर्हृदितत्सदृक्षान् । स्वप्ने सुषुप्तउपसंहरते स एक: स्मृत्यन्वयात्त्रिगुणवृत्तिदृगिन्द्रियेश: । इ० श्रीभा० ११ स्क० ११ अध्याय: ॥ त्रि० सुषुप्तियुक्ते ॥

सुषुप्तस्थान: । पु० प्राज्ञे ॥ सुषुप्तस्थानमस्य ॥

सुषुप्ति: । स्त्री० सर्व्वोपरमावस्थायाम् । अहं किमपि न जानामि सुखेन मया निद्राऽनुभूतेत्येवं प्रकारे सत्त्वप्रधानेऽज्ञाने ॥ तज्ज्ञानामान्तरं कारणशरीरम् आनन्दमयकोष इति ॥ सर्व्वस्य स्थूलसूक्ष्मोपाधि कारणोपाधीनां सुषुप्तिस्थानमिति तत्त्वम् ॥ शोभना सुप्ति: सुषुप्ति: ॥

सुषुप्सु । त्रि० स्वप्नमिच्छु: ॥ स्वपे: सन्नन्तादुप्रत्यय । ददविदेष्या

दिनासन्निस्वादविस्वपीष्यादिनासम्प्रसारणम् ॥

सुषुम्णा । स्त्री॰ नाडीविशेषे ॥ सा च । इडापिङ्गलयोर्मध्ये वर्त्तमाना॰ पृष्ठवंशान्तर्गतनाडी॰ सुषुम्णेत्युच्यते ॥ शोभनं सुम्नं सुखं यस्याम् ॥ पृ॰ ॥

सुषेण । पु॰ करमर्द्दे ॥ विष्णौ ॥ सुग्रीववैद्ये ॥ ताराया वालिभार्य्यायाः पितरि ॥ वेतसे ॥ शोभना सेना यस्य । एति संज्ञायामगादिति षत्वम् । रषाभ्यामिति णत्वम् ॥

सुषेणिका । स्त्री॰ कर्णस्फोटलतायाम् ॥ सुष्ठु सेनयति । सेनाशब्दात्॰ तत्करोतीति णिच । पचाद्यच् । एति संज्ञायामगादिति षत्वम् । णत्वम् । स्वार्थे कन् ॥

सुषवी । स्त्री॰ त्रिवृति ॥

सुषोमा । स्त्री॰ नदीभेदे ॥

सुष्ठु । अ॰ प्रशंसने ॥ अत्यर्थे ॥ सुतिष्ठति॰ सुस्थानं वा ॥ ष्ठा॰ । अपदुस्सुषुस्थ इति कु । सुषामादित्वात् षत्वम् ॥

सुसंयत । त्रि॰ कृतसंयमे । यथाविधिसंयमविशिष्टे ॥

सुसंवृत । त्रि॰ सिद्धे ॥ अतिनिगूढे । आकारनिर्विकारयोगा सुसंवृताधर्म्मविद्भातुकार्य्या ॥

सुसंस्कृत । त्रि॰ घृतादिनानाद्रव्येणप्रयत्नेन सुपक्वे व्यञ्जनादौ । प्रयत्ने ॥ सुष्ठु संस्क्रियते स्म । कर्म्मणि क्त । सम्परिभ्यामिति सुट् ॥

सुसंस्थान । त्रि॰ शोभनाकृतौ ॥

सुसन्ध्या । स्त्री॰ जनकभार्य्यायाम् ॥

सुसम्पत्॰द् । स्त्री॰ परभागे ॥

सुसम्भृत । त्रि॰ अलङ्कृते ॥

सुसह । त्रि॰ दुःसहभिन्ने ॥

सुसाध्य । त्रि॰ सुकरे ॥

सुसार । पु॰ रक्तखदिरे ॥ मणिविशेषे ॥ त्रि॰ अतिशयसारवति ॥ शोभनसारोऽस्य ॥

सुसारवत् । न॰ स्फाटिके ॥

सुसिकता । स्त्री॰ शर्करायाम् ॥ शोभनवालुकायाम् ॥

सुसीमा । स्त्री॰ साधुसीम्नि ॥ हंम्मातरि ॥

सुसेव । त्रि॰ सुष्ठुसेवितुं योग्ये ॥

सुस्थ । त्रि॰ नीरोगे । स्वस्थे ॥

सुस्थता । स्त्री॰ आरोग्ये ॥

सुस्थिर । त्रि॰ चाञ्चल्यरहिते । स्थिरतरे ।

सुस्ना । स्त्री॰ खल्वकारी । खिसारी॰ इ॰ प्र॰ शमीधान्ये ॥ सुस्नोदुर्वालताकषायाविषदागुरुरिति राजनिघंण्ट ॥

सुस्नात । पु॰ यज्ञान्तस्नानकृति । त्रि॰ सुन्दररूपेणकृतस्नाने ॥

सुस्नातक: । पुं॰ शोभनस्नातके ।

सुस्मित । त्रि॰ सुन्दरेषद्धासयुक्ते ॥

सुस्वादु । त्रि॰ सुमधुरे ॥

सुहस्ति । पुं॰ बौद्धभेदे ॥

सुहित । त्रि॰ विहिते ॥ तृप्ते ॥

सुहिता । स्त्री॰ अग्नेर्जिह्वाविशेषे ॥

सुहृत्तम । त्रि॰ उपकारानपेक्ष्योपकारके ॥

सुहृत्प्राप्ति । स्त्री॰ चम्पकाख्यायां सिद्धौ । सुहृद्गुरुशिष्यसब्रह्मचारिणां संवादेनाप्राप्तिः । न्यायेन स्वयं परीक्षितमप्यर्थं तावन्न श्रद्दधते । यावद्गुरुशिष्यसब्रह्मचारिभिः सह न संवाद्यते ।

सुहृत् । पुं॰ मित्रे । सदैवानुगतेश्चकार स्वपरभूरिकथानाप्रायशो हि सुहृदो सहवास ॥ अस्तत्त्वे । प्रत्युपकारनिरपेक्षतयोपकारिणि । प्रत्युपकारमनपेक्ष्य पूर्वं स्नेहसम्बन्धसुविमैत्रीपकर्त्तरि । कृतोपकारे । सम्बन्धिनि । शोभनं हृदयमस्य । सुहृद्दुर्हृदाविति साधु ॥ सखायौ ॥ यथाह स्तुतिचारः । चन्द्रश्चन्दनमिन्दुधामधवलाराल्योऽतिरेफवधौ झङ्कारेन्मुखरा विलासविपिनीपान्ताः समक्तोदया । मन्दध्वानघनोद्धासदिवसा मन्दाः कदम्बानिलाः शृङ्गारप्रसुखा सखा मम सुहृदो नार्यो जिता योजिता ॥ कामस्य सुहृद सखायः नार्यो जिता योजिता । सर्वेषान्तदुपरञ्जकत्वात् ॥ सर्वान्तर्यामिणि ॥

सुहृदय । त्रि॰ सुचेतसि । सहृदये । हृदयालौ ॥ शोभनं हृदयमस्य । मित्रत्वाविवक्षणान्न हृदयस्य हृद्भाव ॥

सुहृद्गुण । पुं॰ शुचितादौ॰ मित्रगुणे । यथा । शुचिता त्यागिता शौर्यं समानसुखदुःखिता । अनुरागश्च दाक्षिण्यं सत्यता च सुहृद्गुणाः ॥

सुहोत्र । पुं॰ वानरविशेषे ॥ चन्द्रवंशीयबृहद्राजपुत्रे ॥

सुह्म । पुं॰ जातिविशेषे ॥ पुं॰ भूम्नि॰ नीवृद्विशेषे । सुह्मानां निवासो जनपदः सुह्माः । अपोलुप् । लुपियुक्तवद्भाव ॥

सू । पुं॰ प्रसवे सवनम् । षूङ् प्राणिप्रसवे । क्विप् ॥

सूक । पुं॰ वायौ ॥ वाते ॥ उत्पले ॥

सूकर । पुं॰ वराहे । शूकरे । कुम्भकारे । मृगविशेषे ॥ सवनम् । षूङ् प्राणिगर्भविमोचने । सम्पदादि । सुवं प्रसवं करोतीति । कञो हेत्विति टः ॥

सूकरी । स्त्री॰ क्षुपविशेषे ॥ वराहक्रान्तायाम् ॥ शूकरस्त्रियाम् ॥

सूक्ष्म । न॰ प्रवचने ॥ त्रि॰ अणौ

रार्थे ॥ शोभनोक्तिविशिष्टे ॥ वे
दोक्तस्तोत्रमन्त्रादौ ॥
सूक्तवाक । पुं॰ इदं द्यावापृथिवी भ
द्रमभूदित्यादिकेमन्त्रे ॥ सत्यभाषिते
। सुभाषिते ॥ सूक्तवक्ति । वच॰
। घञ ॥
सूक्ता । स्त्री॰ चित्राव्याम् । शारिका
याम् ॥
सूक्ति । स्त्री॰ शोभनोक्तौ ॥
सूक्ष्म । पुं॰ अणौ ॥ कतके सू
त्नात्मनि ॥ जातिक्रियादिप्रवृत्तिनि
मित्तशून्यत्वान्मनोवागादीन्द्रिया
णामगोचरे परमात्मनि ॥ आत्मा
सूक्ष्मोऽणुपरिमाणकृतिकश्चित् । त
त्र । युगपद्विशेषशरीरव्यापिवेदना
नुसन्धानासिद्धेः ॥ न॰ कैतवे ।
शाठ्ये अध्यात्मे । सूक्ष्मशरीरे
॥ अलङ्कारविशेषे । यथा । कुतो
पिलक्षितः सूक्ष्मोऽप्यर्थोऽन्यस्मै प्रका
श्यते । धर्मेण केनचिद्यत्रतत्सूक्ष्मं
परिचक्षते ॥ कुतोऽप्याकारादेरिङ्गि
ताद्वा सूक्ष्म॰ स्तोऽस्मिन्मतिसवेद्य .
। उदाहरणम् । वक्त्रस्यन्दिस्वेदबि
न्दुप्रबन्धैर्दृष्ट्वा भिन्नं कुङ्कुमं कापि
कण्ठे । पुंस्त्वं तन्व्या व्यञ्जयन्ती व
यस्या स्मित्वा पाणौ खड्गलेखां लिलेख
॥ अत्राकर्णमात्रेणाव्यक्तयापि चित
र्कितपुरुषायितमसिलतालेखनेन
वैदग्ध्यादभिव्यक्तिमुपनीतं पुंसा

मेवक्तृपाणिपाणितायोग्यत्वात् । य
था वा । सङ्केतकालमनसं विटं ज्ञा
त्वा विदग्धया । ईषन्नेत्रार्पिताकू
तलीलापद्मं निमीलितम् ॥ अत्र
जिज्ञासितसङ्केतकालः कया
चिदिङ्गितमात्रेण विदितो निशा
समयश्च सितकमलनिमीलनेन लो
लयाप्रतिपादितः ॥ त्रि॰ अल्पे
। स्तोके ॥ इन्द्रियागोचरे ॥ सूच्य
ते । सूच पैशुन्ये । सूचि स्मन् ॥
सूक्ष्मकृष्णफला । स्त्री॰ मध्यमजम्बू
वृक्षे ॥
सूक्ष्मतण्डुल । पुं॰ खसखसे ॥
सूक्ष्मतण्डुला । स्त्री॰ पिप्पल्याम् ॥
सूक्ष्मदर्शी । त्रि॰ पण्डिते ॥ कुशाग्री
यमतौ । प्रत्युत्पन्नमतौ ॥ विशेष
ज्ञे । इन्द्रियेभ्यः परा ह्यर्था इत्यादि
प्रकारेण सर्वविशेषसूक्ष्मतापारम्प
र्यदर्शनेन परसूक्ष्मद्रष्टृशीलस्य
स्यतस्मिन् ॥
सूक्ष्मदल । पुं॰ देवसर्षपे ॥
सूक्ष्मदला । स्त्री॰ दुरालभायाम् ॥
सूक्ष्मदारु । न॰ फलिङ्गे ॥ तनुका
ष्ठे ॥
सूक्ष्मपत्र । पुं॰ धान्यके ॥ वनजीर
के ॥ देवसर्षपे ॥ लघुबदरे ॥ सुर
पर्णे ॥ वनबर्बरायाम् ॥ शोणितेक्षौ
॥ ताम्रचूडे । कुक्कुरद्रौ । कुकुरौ
भा॰ द्रु॰ मा॰ ट॰ ॥ बावल्गले

। स्वर्णपुष्पे । न॰ चितुन्नके ॥ सूक्ष्मपर्णे ।

सूक्ष्मपत्रक । पुं॰ सूक्ष्मपर्णे ॥ स्वार्थे कः ।

सूक्ष्मपत्रा । स्त्री॰ क्षुद्रजम्बुम् ॥ जीवन्त्याम् । दीर्घपत्रायाम् । डोडाम् ॥

सूक्ष्मपत्रिका । स्त्री॰ शतपुष्पायाम् ॥ शतावर्याम् । क्षुद्रोपोदिकायाम् दुरालभायाम् । आकाशमांस्याम् ॥ लघुब्राह्म्याम् ॥

सूक्ष्मपत्री॰ स्त्री॰ आकाशमांस्याम् ॥

सूक्ष्मपर्णा । स्त्री॰ जीर्णदारुणि । जीर्णफञ्ज्याम् ॥ डोडाम् ॥

सूक्ष्मपर्णी । स्त्री॰ रामदूत्याम् । नागदन्तिकायां ॥

सूक्ष्मपिप्पली । स्त्री॰ वनपिप्पल्याम ॥

सूक्ष्मपुष्पी । स्त्री॰ यवतिक्तायाम् ॥ गर्भे ॥

सूक्ष्मप्रपञ्च । पुं॰ हिरण्यगर्भे ॥

सूक्ष्मफल । पु॰ भूकर्बुदारे ॥

सूक्ष्मफला । स्त्री॰ तामलक्यां ॥

सूक्ष्मबदरी । स्त्री॰ भूबदर्यां ॥

सूक्ष्मभुवनाष्टकम् । न॰ अमरपुरविशेषु ॥ यथा । सूक्ष्मामरपुराण्यष्टौ तुषीपैशाचमादितः । राक्षसं याक्षगान्धर्वमैन्द्रमार्षिमत् ॥ सौम्यं प्राजापत्यं ब्राह्मं दौमपरमयाश्रिरीति । वह्निरुक्ते॰ सूक्ष्मभुवनाष्टकम् । तेषु पैशाचमादितस्त्वाद्यौ पैशाचम् । ततो राक्षसादि । ब्राह्म॰ दौमपरमयाश्रयेति । महर्षिमतो माहेन्द्रादप्यतिशयाय । अधिकत्वात् ॥ कू॰ म॰ स॰ ता ॥

सूक्ष्मभूतम् । न॰ अपञ्चीकृताकाशादिभूते ॥

सूक्ष्ममर्चिक । पु॰ मशके ॥

सूक्ष्ममूला । स्त्री॰ जयायाम । वैजयन्तिकायाम् । जाति॰ कू॰ प्र॰ पुष्पवृक्षे ॥ सूक्ष्ममूलमध्या ॥

सूक्ष्मबदरी । स्त्री॰ भूबदर्याम् ॥

सूक्ष्मवल्ली । स्त्री॰ जतुकायाम् ॥ ताम्रवल्ल्याम् ॥

सूक्ष्मवल्कम् । न॰ सूक्ष्मवसने ॥

सूक्ष्मबीज । पु॰ खसखसे ॥

सूक्ष्मव्रण । पु॰ क्रिमौ ॥

सूक्ष्मशरीरम् । न॰ सप्तदशावयवे लिङ्गशरीरे ॥ विज्ञानमयमनोमयप्राणमयकोशाः ज्ञानेच्छाक्रियाशक्तिप्रधानाः एतत्कोशत्रय मिलितसत्॰ सूक्ष्मशरीरमित्युच्यते । यथाह भगवतीहिमाद्रि प्रतिदेवीगीतायाम् । ज्ञानेन्द्रियाणि पञ्चैव पञ्चकर्मेन्द्रियाणि च । प्राणादि पञ्चकञ्चैव धिया च सहितं मनः ॥ एतत्सूक्ष्मशरीरं स्यान्मम लिङ्गं यदुच्यते । इति । सूक्ष्मवतत॰ शरीरम् ॥

सूक्ष्मशर्करा । स्त्री० वालुकायाम् ॥
सूक्ष्मशाख । पु० आसवबुरे ।
सूक्ष्मशालि । पु० धान्यविशेषे । सूचिशालौ ॥
सूक्ष्मषट्चरण । पुं० पक्ष्मयूके ॥
सूक्ष्मा । स्त्री० यूथिकायाम् ॥ वालुकायाम् ॥ क्षुद्रैलायाम ॥ करुणायाम । सूचे अनिकृतिटाप ॥ चाश्नाप्तक्षेश्वराधिवासिन्याम स्त्रायाम् ॥
सूक्ष्मैलपत्र । न० शिल्पविद्याप्रसिद्धे पत्रविशेषे ॥
सूक्ष्मैला । स्त्री० उपकुञ्चिकायाम् । त्रिपुट्याम । त्रुटी । छोटीइला यची० इ० भा० ॥ अस्यागुणायथा । एलासूक्ष्माकफश्वासकासार्शो मूत्रकृच्छ्रहृत् । रसेतुकटुकाशीता लघ्वीवातहरीमता ॥
सूच । पु० दर्भाङ्कुरे ॥ सौत्यति । विवुत्मुत्कानि । सिविद्धे त्वेति षट् ॥
सूचक । पुं० सौवनद्रव्ये । बौध के ॥ शुनि । चोरो । बिडाले ॥ काके । श्वसि । बुद्धे । सिद्धे ॥ पिशाचे ॥ कथके ॥ सूक्ष्मशालौ ॥ सूत्रधारे ॥ त्रि० पिशुने । दुर्जने । कर्णेजपे । परदोषोद्भावके । परस्यसतामसतांवादोषाणांख्यापके ॥ सूचयति । सूचपैशुन्ये० द्वयादिरद्रन । खुल ॥
सूचन । न० गन्धने ॥ व्यापने ॥ सूच० । ल्युट ।
सूचना । स्त्री० व्यधने । वेधनेदृष्टि । दृष्टौ ॥ गन्धने ॥ अभिनये ॥ टाप्
सूचि । स्त्री० व्यधिन्याम् । सूच्याम । सुश्रु० इ० भा० प्र० ॥ नृत्यप्रभेदे ॥ शिखायाम् । सूच्यतेऽनया । सूच० । अचइ. ॥ अल्पार्थे ॥
सूचिक । पु० सौचिके । तुन्नवाये ॥
सूचिका । स्त्री० सूच्याम् । सौवनद्रव्ये ॥
सूचिकाधर । पु० गजे । हस्तिनि ॥
सूचिकापुष्प । पु० केतक्याम् ॥
सूचिकाभरणम् । न० औषधविशेषे ॥
सूचिकामुखम् । न० जलचरशङ्खे । जलेशङ्खे । त्रि० सूच्यास्ये ।
सूचित: । त्रि० ज्ञापिते ॥ सङ्क्षेपतोदर्शिते । सूच० । क्त ।
सूचिपत्र । पुं० शितावरशाके ॥
सूचिपुष्प । पु० केतकवृक्षे ॥
सूचिरोमा । पुं० शूकरे ॥
सूचिशान । पु० गरुडे ॥ इ० भा० प्र० लो ॥
सूचिवदन: । पुं० नकुले । मशके ॥ सूचितुल्यंवदनंयस्य ॥
सूचिशालि: । पुं० सूक्ष्मशालौ ।

सूची । स्त्री • सीवनसाधने ॥ नाट्ये काऽभिनयान्तरे । अङ्गहारचेष्टायाम् ॥ स्वया कारणं ॥ सीव्यतेऽनया । षिव् तन्तुसन्ताने सिवेष्टुचेलिचट् । टित्वान्ङीप् ॥ षि • पिशुनइति • श्रीधरस्वामिन ॥

सूचीदल । पुं • सितावरे ॥

सूचीपत्रा । स्त्री • गण्डदूर्वायाम् ॥ जलस्थ याम् ॥

सूचीपाश । पु • सूचीबन्धनहेतुभूते छिद्रे ।

सूचीपुष्प । पु • केतक्यां ॥

सूचीमुख । पु • शुक्लदर्भे ॥ व्यूहविशेषे । न • हीरके ॥ नरकान्तरे ॥ त्रि • सूच्यास्ये ॥

सूचीरोमा । पु • सूकरे । त्रि • सूचीतुल्यरोमविशिष्टे ॥ सूचीसदृशानि रोमाणि यस्य स ॥

सूचीव्यूह । पु • सूच्याकारव्यूहविशेषे ॥ पिपीलिकापङ्क्तिरिवाग्रपश्चाद्विन्यस्ततया • अग्रपश्च • सेनिकावस्थान • समीप्रपरीरपुरुषमुख : सूचीव्यूह । सेनायतीभयेसन्निधायात् ॥

सूच्यग्र : । पु • खरच्छदे । उलूख • शू • गौ • दे • भा • प्र • तृणविशेषे ॥ न • दर्भे ॥ सूच्यग्रमात्रे ॥

सूच्यग्रस्थूलक । पुं • तृणविशेषे ॥ यथा । सूच्यग्रस्थूलकोदर्भोनर्मी व्यवखरच्छदइतिरत्नमाला ॥

सूच्यास्य । पु • मूषिके ॥ महानरकप्रभेदे ॥ त्रि • सूचीतुल्यमुखे ॥

सूच्याह्व । पु • सितावरे ॥

सूत • । पु • सारथौ ॥ सुवतिगमयतिअश्वान् । सू • । गत्यर्थत्वात् क्त ॥ त्वष्टरि । तक्षणि ॥ ब्राह्मण्यांक्षत्रियाज्जाते ॥ यथा । क्षत्रियाद्विप्रकन्यायांसूतोभवतिजातितइति । अर्थविवाहासम्भवात् कन्याग्रहण स्त्रीमात्रप्रदर्शनार्थम् । ब्राह्मण्यांक्षत्रियाज्जाग्यासूतनामासजायते ॥ पितामहेवक्ष्येपृथोर्वैण्यस्यवज्ञेसूत्यासोमाभिषवभूमौसौत्येऽहनिसमुत्पन्नेनारायणांशे • पुराणानांवक्तरि । पौराणिके ॥ यथोक्तं विष्णुपुराणे । ततस्तदयिचक्र इष्टौतस्यपितामह • । विपौ रथपृथुजन्मस्योपरितोषपरवर्ती । तत्रैवोत्सवमाचरणस्य पैतामहे ॥ सूतसूत्यासुत्यन्न • सौत्येऽहनिमहामति • ॥ तस्मिन्नेवमहायज्ञे जज्ञे प्राज्ञोऽथमागध । प्रोक्तौ तदामुनिवरैस्तावुभौसूतमागधौ ॥ स्तूयतामेषनृपति : पृथुर्वैण्य : प्रतापवान् । इति १ अंशे १३ ऽध्याय : ॥ बन्दिनि ॥ सूर्ये ॥

पुं॰ न॰ पारदे ॥ त्रि॰ प्रसूते ॥ प्रेरिते ॥ सुवति॰ सुयतिस्म वाभिषेव न । षूप्रेरणे । क्त : ॥

सूतक । पुं॰ न॰ पारदे । रसे ॥ न॰ जनौ । जन्मनि ॥ जननाशौचे ॥ यथा । यावन्नच्छिद्यतेनाला तावन्नाप्नोतिसूतकम् । छिन्नेनालेततः पश्चात्सूतकन्तुविधीयते ॥ अपिच । मृतेनसूतकगच्छे न्नेतरत्सूतकेनतु । इवमनुरपि । यावच्चोपरिभावेतुसूतकोपरिसूतके । शेषाहोभिर्विंशुद्धिः स्यादुदक्यां सूतकवितेति ॥ मरणाशौचे ॥ यथा । सर्वेगोत्रमसंस्पृश्य तत्रस्थात्सूतकेसति । दध्येपिसूतकेदद्यात् पिण्डान्प्रेतकृतेसदयद्भूति ॥ प्रतिबन्धे ॥ यथा । व्रतयज्ञविवाहेषु श्राद्धेहोमेऽर्चनेजपे । आरब्धे सूतकंनस्यादनारब्धेतुसूतकमि- ति ॥

सूतका । स्त्री॰ सूतिकायाम् । सूता शब्दात्स्वार्थेकन् । सूतकापुत्रिका वृन्दारकाणांवितिसाधु : ॥

सूतकागृहम् । न॰ सूतिकागृहे ॥ सूतकायागृहम् ॥

सूततनय : ।
सूतनन्दन: ।
सूतपुत्र : ।
सूतपुत्रक: ।
} पु॰ कर्णे । कुन्त्या कर्णोऽप्यथ ॥

सूतराट् । पु॰ पारदे । रसे ॥

सूति । स्त्री॰ प्रसवे ॥ सोमाभिषवभूमौ ॥

सूतिका । स्त्री॰ सूतकायाम् । नवप्रसूतायाम् ॥ तद्गर्भोत्पन्नप्रायश्चित्त यथा । चाण्डालान्न भुक्त्वा पायस्तमजगोरिवजीविनाम् । शौण्डिकान्न सूतिकान्नंभुक्त्वामासव्रतीभवेदितिमत्स्य . ॥

सूतिकागारम् ।
सूतिकागृहम् ।
सूतिकागेहम् ।
सूतिकाभवनम् ।
सूतिकावास: ।
} न॰ प्रसवालये । अरिष्टे ॥ तस्यालक्षणं यथा । पुं॰ अष्टहस्तायतं चाष्टचतुर्हस्तविशालकम् । प्राचीद्वारमुदग्द्वारं विदध्यात्सूतिकागृहम् । तत्रापि माघमासे तु वासयेत् । सर्वत्रगानप्रतिष्ठानसूतिकागृहसेवितम् । पूर्वत : पश्चिमाद्वा अपूर्वयोनामुरहस: । एवंविधानृपिमाचाव दृष्ट्वा नुक्रमपरा । अन्तर्हानवरप्रादात्कामपापिस्वमेवपीतिवह्निपुराणम् ॥ अपिच । सूतिकावासनिलयाजन्मदानामदेवता : । तासांयागनिमित्तन्तुशुद्धिर्जन्मनिकीर्त्तिता । षष्ठेह्निरात्रियागन्तुजन्मदानान्तुकारयेत् । इति सूतेवस्वार्थेकन् । सूतिकापुत्रिकेतिपर्श्वऽसद्भृत्त्वम् । सूतिकाया ॰

• गृहम्• गेहम्• भवन
ावासीवा ॥
ोग । पु• नवप्रसूतायाव्या
॥
ष्ठी । स्त्री• सूतिकागारेजा
कायषष्ठदिनेपूज्यदेवीविशेषे॥
म् । न• सूतिकागारे ॥
त । पु• जन्ममासि । वैज
सूते प्रसवस्यमास ॥ सू
सौवैजननोनवमोदशमोपि
टाधर ॥
। न• गुडत्वचि । त्वक्पत्रे
े ॥
। त्रि• दक्षे । चतुरे ॥ सु
त्थानमुद्योगोत्थ ॥ न• श्री
श्राणे ॥
स्त्री• यज्ञशाले । अभिषवे
े ॥ युवत्याम् । सूतयुवत्या
व्यव्यादेश ॥ सोमलतारस
कृतिकास्वतुभरत ॥
न• सूतद्रु• भा• प्र• वस्त्रा
। तन्तौ ॥ व्यवस्थायाम् ॥
दिसूचनायन्ये । पदसाधक
॥ सूत्रलक्षणन्तु । यथा । स
ारिभाषाचविधिर्नियमएवच
तथैवाधिकारश्चषड्विधंसूत्र
। अपिच । अल्पाक्षरमस
सारवद्विश्वतोमुखम् । अस्तो
ावद्यञ्च सूत्रविदोविदुः

ति ॥ सूचनात्सूत्रमुच्यतइतिच ॥
सूत्र्यते । सूत्रवेष्टने• अदन्त । एर
च् । सौत्र्यतेनेनवा । स्त्रिव्• । टि
विसुच्योष्टकूचेतिचकारात्• कि
तृष्टन्तृचप्रत्ययः ॥ भूतकारणे ॥
यथा । अगडारम्भकभूतानामपञ्ची
कृतभूतजम् । एतच्च कारणमित्यर्थ
तद्वागमेनैवगम्यते ॥ अगडारम्भक
पञ्चभूतकारणस्यापञ्चीकृतपञ्चभूत
तत्कार्यात्मकस्वस्यागमैकगम्यत्वा
त्तत्कागम्यत्वम् । तथस्मृतिमप्रमा
णयति । अचिन्त्या । खलुयेभावा
नतांस्तर्केणयोजयेत् । सूत्रान्त-
र्थस्यपराचितांकिंचानानुमन्यते
॥ तर्काभासोभवेत्तु हेतुदृष्टान्तव
र्ज्जनात्रिति ॥ पञ्चपाश्चपविलसत्र
च्छना पुंसिचेतिपुंस्त्वमपि ॥
सूत्रकण्ठ । पु• विप्रे । द्विजन्मनि
॥ खञ्जरीटखगे ॥ कपोते ॥
सूत्रकोण । पु• डमरौ ॥
सूत्रगण्डिका । स्त्री• एषण्याम् ॥
सूत्रतन्तु । पु• सूत्रे ॥
सूत्रतर्कुटी । स्त्री• तर्कुवाम् । तर्कु
वा• दू• भा• ॥
सूत्रधार । पु• इन्द्रे ॥ शचीपतौ
॥ नान्द्यन्तरसञ्चारिणि• नटवि
शेषे । सतुरङ्गभूमिपरिक्रम्य
नाट्यीयकथासूत्रसूचक । त
ल्लक्षणंयथा । चतरोवाद्यनिपुण ॥

तेऽस्मिन्धूत्रसमाहार । न. नाट्यप्रधानत्वक्षीणनाट्य धौतत्वक्षित् ॥ नानागतिप्रचारश्चौरसभाव विशारद । वैशिपचारचतुरो नाना शिल्पकलान्वित । छन्दोऽभिधानतत्वज्ञ सर्वशास्त्रविचक्षण । तत्सङ्गीतानुगमक ' कलातालावधारण ॥ अवधार्यप्रयोगाचयोक्तृणामुपदेशक । एवं गुणगणोपेत सूत्रधार सउच्यते ॥ शिल्पकारिप्रभेदे । स्थपे । रथकारे । वर्ढकू० दू० दे० भा० । कुतार० बू० गौ दे० भा० प्र० ॥ सूत्र धरति । धञ० । कर्म्मण्यण् ॥

सूत्रपुष्प । पु० कार्पासे ॥

सूत्रभित् । पु० सौवनकर्त्त । सौचिके । तुन्नवाये ॥

सूत्रमध्यभू । पु० धूनकी । यवधूपे ॥

सूत्रयन्त्रम् । न० वापदण्डाख्यकाष्ठे । सूत्रवेष्टनकाष्ठे । तांत० बू० गौ० भा० प्र० ॥ यथा । आवायन यन्त्रयन्त्र यत्सूत्रै रभिवेष्ट्यते ॥ इतिशब्दमाला ।

सूत्रला । स्त्री० तर्कुट्याम् ॥ बू० भा० गौ० ॥

सूत्रवीणा । स्त्री० वीणाप्रभेदे । ला वुव्याम् ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

सूत्रवेष्टनम् । न० तन्तुवायोपकरणे । तसरे । तासनी० बू० गौ० भा० प्र० ॥ सूत्रवेष्टनम् ॥ सूत्र वेष्टते नेन वेष्टनम् इतिस्वामी ॥

सूत्रात्मा । पु० समष्टिलिङ्गशरीराभिमानिनिचैतन्ये । हिरण्यगर्भे । सर्वानुस्यूतत्वात् सूत्रात्मा ॥ वायौ ॥ यथा । योऽयंवाहि' श्रितोवायु सूत्रात्मेतिश्रुतौरित ॥

सूत्रामा । पु० गोत्रभिदि । इन्द्रे सुष्ठु० त्रै० अत्यर्थं प्रजा पालयति । त्रैङ्पालने । आतोमनिन्निन्त्यादिनामनिन् ॥

सूत्राली । स्त्री० गलधृते । गलमेखलायाम् ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

सूत्री । पु० काके । अस्यपर्यायाय था । ककैतुकरटारिष्ट बलिपुष्टसकृत्प्रजा : । ध्वांक्षात्मघोषपरभृद्बलिभुग्वायसाअपीत्यमर । काकेऽरक्जर: सूत्रीग्रामिकीमूढमैथुन । काख . परमृत्युश्चलुघाकोमौद्गलिङ्गिक ॥ अस्यच . सत्यवाक शाखोऽप्रकष्टेनगरीवक ' ऐन्द्रिःसनाडीजडूवनिकावडेकाक्षपाचका . ॥ लि० सूत्रविशिष्टे ॥

सूत्रोद्दंश । पु० भूमिकायां ॥

सूद । पु० सूपकारे बल्लवे । आरालिके ॥ व्यञ्जने ॥ सारथ्ये ॥ क्षौर्य ॥ अपराधे ॥ पापे ।

सूयते• सूदयति वा । षूद क्षरणे पचाद्यच् ॥

सूदनम् । न• हनने ॥

सूदशाला । स्त्री• रसवत्याम् । पाकस्थाने । महानसे । रसोइ• इ• भा• ॥ सूदानां सूपकाराणां शाला ॥

सूदाध्यक्ष । पु• पाकशालाध्यक्षे । पौरोगवे ॥ तल्लक्षणं यथा । अथा हार्यं शुचिर्दक्षशिक्षितविधा रद । सूदशास्त्रविशेषज्ञ सूदाध्यक्ष प्रशस्यते ॥ इति मात्स्ये १८९ऽध्याय ॥

सूनम् । न• प्रसवे । पुष्पे ॥ पु• किरणे । सूर्ये ॥ त्रि• पुष्पिते ॥ जाते ॥ सवनम्• सूयते स्म । षूङ् प्राणिप्रसवे । आदिकर्मणि क्तः । स्वादयोदित इति निष्ठानत्वम् ॥

सूना । स्त्री• पुत्र्याम् ॥ वधस्थि याम् । गलशुण्डिकायाम् । घण्टिकायाम् ॥ जन्तुवधस्थाने । यथा । पञ्चसूना गृहस्थस्य चुल्लीपेषण्युपस्कर । कण्डनी चोदकुम्भश्च बध्यते यास्तु वाहयन ॥ सूनेः• सूना• हिंसास्थानमुच्यते योगात् ॥ शुण्डायाम् वेश्यायाम् ॥ सूनोऽस्त्याम । षुञ् अभिषवे । सुजो दीर्घश्चेति नः ॥ यद्वा । सवनम्• सूयते वा । षूङ् प्राणिगर्भविमोचने आदिकर्मणि क्तः । स्वादयोदित इति निष्ठानत्वम् ॥

सूनुः । पु• पुत्रे ॥ अनुजे ॥ अर्के । रवौ ॥ सूयते । षूङ् प्राणिप्रसवे । सुवः किदिति नुः ॥ स्त्री• कन्यायाम् ॥

सूनू । स्त्री• कन्यायाम् ॥

सूनृतम् । न• प्रियसत्योक्तौ । सत्यप्रियवाक्ये ॥ छन्दोभवानीति प्रियम्• नसत्यम् । वाचोभवानीति सत्यम्• नप्रियम् ॥ मङ्गले ॥ सुष्ठु नृत्यन्त्यनेन । नृती• । बाहुलकात् । अन्येषामपीति दीर्घः ॥ त्रि• तद्वति ॥

सूनृता । स्त्री• प्रियसत्यवचसि । श्रुतौ । ऋतस्य सूनृतावाचोऽत्युक्ते ॥

सून्मद । त्रि• उन्मत्ते ॥

सून्माद । त्रि• उन्मन्दिष्णौ । उन्मत्ते । उन्मादरोगविशिष्टे ॥ सु• अतिशयितउन्मादोऽस्य । सोपसर्गत्वान्मदेर्घञ् ॥

सूप । पु• सूदे ॥ भाण्डे ॥ व्यञ्जने । दाल्याम् ॥ यथा । दलितस्य शमीधान्य दालिर्दालीश्च योःस्मृते । दालौ तु सलिलसिद्धावशाद्वसितः कृभि । सयुक्तः सूपनामावगात् बाध्यते तद्वा षष्ठ ॥ सूपो विदलशाकश्च शीतस्तु सविशेषतः । निस्तुषोऽभ्रष्टसिद्ध सखा घृतराजित् ॥ शोभनावापोऽस्मिन् । वप

सूरित्य ॥ सुसुयुभ्यश्चेत्यपपतत
न् ॥ जहनीरित्यत्रदीर्घनिर्देशा
दन्यत्राप्यूदितिवा ॥ यथा । सप
तिरसम् । सुपसवाही । सुगूभ्या
मित्येतिपीर्दीर्घश्च ॥

सूपकार । पु॰ पाककर्त्तरि । अ
मरे । भारातिकी ॥ औदनिकौ ॥
तल्लक्षणं यथा । कुलीनोकारतत्त्व
ज्ञोबलवान्मिष्टपाचकः । शूरश्च
कठिनश्चैवसूपकारः सउच्यते ।
अपिच । पितृपैतामहोदत्त . भा
ष्यज्ञोमिष्टपाचकः । शौचयुक्तो
ऽप्रमत्तश्चसूपकारः सउच्यते ॥ अपि
सुशीर्मिका स्निग्धा सूपकारा.
प्रमागता. । धृतोष्णीषाश्चशुच
यस्तथावै स्वनुशिक्षिता ॥ अन्येपित
थयेकेचित्रर्त्विकपरिचारका. । तेपि
चैवविधाएवतद्भक्तोपिताहृशङ्क-
ति ॥ सूपकारीति । ङी॰ । पा
मंययाण् । गृहपाकोपजीविनि ॥

सूपकारपति । पु॰ पाचकाध्यक्षे
तल्लक्षणं यथा । सूपकारपतिस्तत्र
प्राप्तोवैवगुणान्वितः । तत्तद्य
ञ्जनतत्त्वज्ञस्तत्तत्प्राशनतत्परः । भो
जनभोजनाभ्यन्तसूक्ता विधिपाचि
तम् । तदेवाविधिनाभुक्तं परिणा
मेविषोपमम् ॥ सूपकाराणांप
तिः ॥

सूपधूपनम् । न॰ हिङ्गुनि ॥

सूपपर्णी । स्त्री॰ मुद्गपर्ण्याम् ॥

सूपश्रेष्ठ । पुं॰ मुद्गे ॥

सूपाङ्गम् । न॰ हिङ्गुनि ॥

सूप्य । पु॰ वैदले । शमीधान्ये ॥

सूमम् । न॰ पु॰ क्षीरे ॥ नभसि
॥ सूते । षूङ् प्राणिगर्भविमोच
ने । सूयतेवा । षूङ् प्राणिप्रसवे
। षुधियुधीधिदसिध्य । धूसूभ्योम
क् ॥ पु॰ चन्द्रे ॥

सूर । पु॰ सूर्ये । रवौ ॥ सुवति
प्रेरयतिकर्मणिलोकम् । सू प्रेर
णे । सुसूधागृधिभ्यः क्रन् ॥
याद्दवि । वसुदेवजनके । दलाई
तृपिदक्षिणि ॥

सूरण । पु॰ अर्शोघ्ने । शूरणे ।
कन्दे । सूर्ये । सूरौरिति साकाम
। बहुलमन्यत्रापीतियुच् । कर्त्त
रिल्युड्वा ॥ बाहुलीसूरणमा
भ्यात् ।

सूरत । त्रि॰ कृपालौ ॥ सुष्ठुरम
ते । रम॰ । क्त । बाहुलकात्
पूर्वपदस्यदीर्घ ॥ सूरोकर्कवत
पतिवा । ड ॥ उपमाले ॥ सौ
रते । सौरते । पूर्वपदस्यदीर्घ
। विन्यादनुनासिकलोप ॥

सूरसूत । पु॰ अरुणे । गरुडा
ग्रजे ॥ सूरस्यरवे सूत सारथि ॥

सूरि । पुं॰ धीरे ॥ पण्डिते । सङ्
ख्यावति ॥ सूते॰ सूयतेवा । षू

ङ्प्राणिगर्भविमोचने । प्राणिप्रसवे वा । सूङ् क्ति । आदवे ॥ सूर्य ॥

सूरी । पु॰ पण्डिते । विदुषि ॥ सूर, सूर्योऽस्य पाञ्चल्याऽस्य । च तद्धितठन्नावितोनि ॥ न॰ धूमे ॥

सूरी । स्त्री॰ कुन्त्याम् । पृथायाम् ॥ सूर्यस्त्री । पुंयोगादितिङीष् । सूर्यतिष्यागस्त्येतियलोप ॥ राजसर्षपे । राजिकायाम् ॥

सूर्चम् । न॰ आदरे ॥ सूर्चादरे । ल्युट् ॥

सूर्म्य । पु॰ माषे ॥

सूर्प । पुं॰ प्रस्फोटने ॥ शोधितभाजने ॥ कुम्भपरिमाणे । द्रोणद्वयपरिमाणे । इति वैद्यकपरिभाषा ॥ सर्त्ति । व्गतौ । ख्युभ्याम् ङ्चेतिदवापादीर्घपाठात्प ॥

सूर्पणखी । स्त्री॰ रावणस्य भगिन्याम् ॥ सूर्पं शोधितभाजनम् । नखविदूषणे । सूर्पं शोधितभाजने नखाद्रिसत्क्रियानखयतिदूषयतीतिसूर्पणखी ॥

सूर्पपर्णी । स्त्री॰ मुद्गपर्ण्याम् ॥ पूर्वपदादितिणत्वम् ।

सूर्परकम् । न॰ तीर्थविशेषे । रामतीर्थे ॥

सूर्मी । स्त्री॰ अयः प्रतिमायाम् ॥ शोभमानार्मि । बहुव्रीहिर्वा । सर्वतोऽक्तिन्नर्थादिति॰गौरादित्वाद्वा ङीष् ॥ सूर्मी ज्वलन्तीप्रादिक्षु न्यूष्यवेगुरुतल्पग ॥

सूर्य्य । पु॰ अर्कपर्णे ॥ सूरे । अर्यमणि । आदित्ये । तपने । सवितरि । रवौ ॥ अस्य ध्यानादिभि पूजोक्तावराहपुराणे । यथा । उदयाद्रि ' स्त उद्यं यस्तुभक्त्यानरो दिन । इयत्ताञ्जलिभिस्तु तद्दभि पूजयेच्छुचि, । तस्यभाव प्रपन्नस्याशुभ यत्समुपार्ज्जितम । तत्क्षणादेवनिर्दग्ध भस्मीभवतितस्यतदिति ॥ रस्मीनाप्राणानारसानास्वीकरणात्सूर्य ॥ यद्वा । सरत्याकाशे । सृ॰ । कर्त्तरिक्यप । निपातनादुत्वम् । तस्मरपरत्वोबलिचेतिदीर्घ ॥ यद्वा । सुवति॰ कर्मणिलोकप्रेरयति । षूप्रेरणे । कर्त्तरिक्यप् । निपातनात्क्यपोरुडागमः । उभयत्राजसूयसूर्यष्यादिनानिपातनम् ॥ सुतेजयंतिसर्वजगदितिवा । षूङ्प्राणिगर्भविमोचने । पूर्वेवन्निपातनम् सर्वाविभासके ॥ पौर्णमासोचन्द्र ॥ यथा । परीतन्तुदिवाप्रोक्त विपरीतन्तुशर्वरी । पौर्णमासीगतश्चन्द्र सूर्य इत्यभिधीयत इति ॥

सूर्य्यकान्त । पु॰ अग्निमणौ । अग्निगर्भे । सूर्यमणौ । सूर्याश्मनि । पुष्पवृक्षविशेषे । सूर्यमणौ

। पुष्परागे । पद्मरागे ॥ स्फटिके । सूर्य्यकान्तोऽस्य ॥

सूर्य्यकान्ति । स्त्री० पुष्पविशेषे ॥ यथा । सूर्य्यकान्तिस्तामलवर्णाशोकु पर्य्यायरूपपीतिशब्दचन्द्रिका ॥ सूर्य्यद्युतौ ॥

सूर्य्यकाल । पु० दिने ॥

सूर्य्यकालानलचक्रम् । न० स्वरोदयप्रसिद्धे मानवानां शुभाशुभज्ञानार्थं स्वनक्षत्रघटितचक्रविशेषे ॥ विवादे समरे युद्धे रोगार्त्ते गमने तथा ॥ सूर्य्यकालानलं चक्रं ज्ञातव्यन्तु प्रयत्नतः ॥

सूर्य्यगृहम् । न० सिंहराशौ ॥ अथ चाष्टकालिङ्गाम । पञ्चाननाख्यो ऽथ हरिर्भचक्रे पञ्चाननाख्यो स्ततथा भचक्रे । एतत्र पार्श्वतु चमे अक्कततद्दिश्य तद्गारमाद्येरि-ति ॥ सूर्य्यगृहम् ॥

सूर्य्यग्रह । पु० सूर्य्योपरागे । सूर्य्यग्रहणे ॥ यथा । सूर्य्यग्रह, सूर्य्यवारे सोमे सोमग्रहो भवेत् । चूडामणिरिति ख्यातस्तत्रानन्तफलं स्मृतम् ॥

सूर्य्यग्रहणम् । न० सूर्य्योपरागे ॥ तत्कारणमुक्तं सूर्य्यपुराणे । सूर्य्येन्दोरुपरागस्तु भौमच्छायया भवेत् । चन्द्रोऽप्यथोस्तयोरैक्यात् राहुकारणात् । यासमीमोतुनायेते

तथात् पूर्व्वपश्चिमौ । तत्र पूर्व्व फलाफलागतौ रात्रौ स्तुतिश्चतुर्नेति ॥

सूर्य्यज । पु० यमे । पितृपतौ ॥ शनैश्चरे ॥ सुग्रीववानरे ॥ कर्णे । कुन्त्यात्मजे ॥ सूर्य्यजात । जनौ० । उ ॥

सूर्य्यजा । स्त्री० कालिन्द्याम् । यमुनायाम् ॥

सूर्य्यतनय । पुं० यमे ॥ शनिग्रहे ॥ कर्णे ॥ सुग्रीववानरे ॥

सूर्य्यतनया । स्त्री० कालिन्द्याम् । यमुनायाम् ॥ यमस्वसृतनया

सूर्य्यतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

सूर्य्यपर्व्व । पु० अर्कपर्व्वणि । आदित्यपर्व्वणि ॥ सूर्य्यभानितीर्थयात्रानिपर्व्वणिपर्व्वाचार्य्यस्य ।

सूर्य्यपुत्र । पु० सूर्य्यजे सूर्य्यतनये ॥

सूर्य्यपुत्री । स्त्री० यमुनायाम् । यथा । यमस्वसर्नमस्तेऽस्तु यमुने लोकपूजिते । वरदा भव मे नित्यं सूर्य्यपुत्रि नमोऽस्तु ते ।

सूर्य्यफलितचक्रम् । न० स्वरोदयोक्तमनुष्याणां सर्व्वकार्य्यशुभज्ञापकचक्रविशेषे ।

सूर्य्यवल्ली । स्त्री० अर्कपुष्पिकायाम् ॥

सूर्य्यभक्त । पु० बन्धूके ॥ त्रि० सूर्य्यपूजके ॥

सूर्य्यभक्ता । स्त्री॰ सुवर्चलायाम् । आदित्यभक्तायाम् । हुलहुल॰ इ॰ भा॰ ॥

सूर्य्यमणि । पु॰ सूर्य्यकान्तमणौ ॥ पुष्पवृक्षविशेषे । पचतपुटे । पुष्परक्ते ॥

सूर्य्यमण्डलम् । न॰ अर्कबिम्बे ॥ सूर्य्यस्य मण्डलम् ॥

सूर्य्यमण्डलभेदी । पुं॰ परिव्राजि ॥ योगिनि युद्धरणेऽभिमुखेऽभिमुखाहतस्तस्मिन् ॥

सूर्य्यमता । स्त्री॰ आदित्यभक्तायाम् ॥

सूर्य्यमुखी । स्त्री॰ सूर्य्यमुखीतिख्यातपुष्पवृक्षे ॥ सूर्य्यमुख्या हरेत्स्फोटयोनिरक्तक्रिमिपाण्डुताम् । अर्क इति शेषः ॥

सूर्य्यलोक । पु॰ सौरभुवने ॥

सूर्य्यवंश । पु॰ सूर्य्यसन्ताने ।

सूर्य्यसञ्ज्ञम् । न॰ कुङ्कुमे ॥

सूर्य्यसारथि । पु॰ अरुणे ।

सूर्य्यहृदयम् । न॰ सूर्य्यस्तवविशेषे ॥

सूर्य्या । स्त्री॰ सूर्य्यदेवतायाम् योषिति सूर्य्योऽस्या देवता । सूर्य्याद्देवतायां चाप् । इन्द्रवारुण्याम् ओषधौ । विशालायाम् ॥ नवोढायाम् ॥

सूर्य्यार्घ्यम् । न॰ सूर्य्यसम्प्रदानकार्घ्ये ॥

सूर्य्यालोक । पु॰ आतपे ॥

सूर्य्यावर्त्त । पु॰ हुलहुल॰ इति प्रसिद्धक्षुपविशेषे । सुवर्चलायाम् ॥ सूर्य्यावर्त्तो विषघ्नश्च ॥ सुवर्चि था॰ इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ शाकविशेषे अस्य पर्य्यायः ॥ यथा । पार्वतीयश्चकरभोऽभिरकपिपिप्पलो । आमाताःसौकन्दितप्रोक्ताः सूर्य्यावर्त्तशिरोऽपरहृतिरत्नमाला ॥ अथ उच्चालोकयत सूर्य्यावर्त्तस्तु शाखिको रितिह राजलोके शिरोरोगविशेषे ॥ यथा । सूर्य्योदयं या प्रतिमन्दमन्दम् अक्षिभ्रुवं रुक् समुपैति गाढम् । विवर्द्धते चांशुमता सहैव सूर्य्यनिवृत्तौ विनिवर्त्तते च ॥ शीतेन शान्तिं लभते कदाचिदुष्णेन जन्तुः सुखमाप्नुयाद्वा । सर्व्वात्मकं कष्टतमं विकारं सूर्य्यावर्त्तं तमुदाहरन्ति ॥ सूर्य्योदयमिति श्लोकद्वयमारभ्येति यावत् । सूर्य्यावर्त्तौ॰ सूर्य्यस्याधोगतौ ॥ इति ॥

सूर्य्यावर्त्ता । स्त्री॰ आदित्यभक्तायाम् ॥

सूर्य्याश्मा । पुं॰ सूर्य्यकान्तमणौ ।

सूर्य्याश्व । सूर्य्यघोटके ॥ सूर्य्याश्वाः ताटङ्कहरितः समा इति त्रिकाण्डशेषः ॥

सूर्य्याह्वम् । न॰ ताम्रे ॥ पु॰ अर्कवृक्षे ॥ त्रि॰ सूर्य्यनामके ॥

सूर्य्येन्दुसङ्गमः । पु॰ दर्शे । अमा

मध्यायाम ॥ सूर्य्येन्दुसङ्गच्छेतोय
स्मिन । घ ॥

सूर्य्योढ । पु० सूर्यास्तकालप्राप्तेऽति
थौ ॥ यथा। सूर्य्योढस्तु सम्प्राप्तो
य सूर्येऽस्तङ्गतेऽतिथिरितिहेमच
न्द्र । अप्रणोद्योऽतिथि : सायंसू
र्य्योढोगृहमेधिनेतिमनु ॥ सूर्येण
ऊढ प्रापित. ॥ अस्तंगतसूर्ये ॥
यथा । दिवातिथौतुविमुखेगतेयत्
पातकं भवेत् । तदेवाष्टगुण विद्या
त्सूर्य्योढेविमुखेगते इतिविष्णुपुरा
णम ॥

सूर्य्योदय । पु० भानोः प्रकाशे। सय
थादेवीभागवते । पञ्चपञ्च५५उष'
काल सप्तपञ्चा५७ रुणोदय ।
अष्टपञ्च५८भवेत्प्रातः शेषं सू
र्योदय ' स्मृतइति । तत्रप्रयनि
षिद्ध यथा। सूर्योदयेचास्तमितेच
शायिनं विमुञ्चतिश्रीरपिचक्रपाणि
नमिति ॥

सृक । पु० वायौ ॥ कुमुदे । कौ
रवे । उत्पले । पद्मे वाते । वा
णे ॥ सरति० समति'वा । सृग
तौ । सृवृभूशुषिमुषिभ्य कक् ।
सृकसरणशीलमितिवेदभाष्यम् ॥

सृकण्डु : । पुं० कण्डुरोगे ॥

सृका । स्त्री० यद्ववयारनमध्यामा
कायाम् ॥ अकुस्तितायांश्चमध्य
मायांगतौ ॥ टाप् ।

सृकाल : । पुं० शृगाले ॥

सृक्कम् । न० सृक्कणि ॥

सृक्कणी । न० २ ओष्ठयोः प्रान्तभा
गे । सृजतिलालादि । सृजविस
र्गे । बाहुलकात्कनिन् । अत्व
म् ॥ प्रान्तावोष्ठस्य सृक्कणीइत्यम
र । ओष्ठप्रान्तिकाञ्चातकम्बन ॥

सृक्क ।)
सृक्का ।) न० सृक्कणि ॥

सृक्वि । न० सृक्कणि ॥ सूक्ष्मकणोभ
रतश्च ॥

सृग । पु० भिन्दिपाले ॥ सरति
। सृ० बाहुलकात्० गक् ॥

सृगाल । पु० शिवायाम् । जम्बुकेऽ
सियाल० हू० भा० प्र० मृगधू
र्त्तके ॥ सृजतिमायाम । सृज०
। बाहुलकात्कालन् । न्यङ्क्वा
दि । असृगालातिवा । क । पृ
षोदरादि । सृगंनलातिवा । प
र्व्वतर ॥ दैत्यविशेषे ॥

सृज्ञा । स्त्री० सृकायाम ॥ सती ॥

सृड् । पु० सृष्टिकर्त्तरि ॥ सृजी
क्विप ॥ सृजौसृज० कृत्वादिष्व
पाणि ॥

सृजकाक्षर । पुं० सर्जिकाक्षारे ॥

सृज्यमान । वि० सकलभूतसङ्गे ॥

सृञ्जय । पुं० पाण्डवानांसेनापतौ ॥

सृखि । पुं० चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ वा
यौ ॥ सरति । सृ० अनिदेश्या

दिमासर्त्ति क्विन् ॥ अग्नौ । पुं॰ स्त्री॰ वज्रे ॥ सृणिः स्त्रियामि त्यमरः । सृणि । स्यादङ्कुशोऽस्त्रमा निति शब्दान्तरम् । तेनैभयलि ङ्गोयमङ्कुशे ॥ सरतिमन्तरगच्छति ॥ अनयाथा । सृ॰ । सृवृषिभ्यां किदितिनिः ॥

सृणिका । स्त्री॰ लालायाम् ॥ संज्ञा यां कन् ॥

सृणीका । स्त्री॰ लालायाम् । सर ति । सृ॰ । सर्त्तेर्णुक्चेति ईक न् ॥

सृत । त्रि॰ गते ॥ सृधातोः क्त प्रत्ययेननिष्पन्नं ॥

सृतिः । स्त्री॰ गमने ॥ मार्गे ॥ सरन्त्यनया । सगतौ । क्तिन् ॥ सृकायाम् । कुत्सितायाम् ढजनप्र स्तायांगतौ ॥

सृत्वा । पुं॰ विसर्पे ॥ पश्चिम्बि ह्वै ॥ प्रजापतौ । सरति । सृ॰ । शीङ्शीत्यादिनाक्वनिप् । तुक ॥

सृत्वर । त्रि॰ गमनशीले ॥ सरति तच्छील । सृ॰ इणनशजिस र्त्तिभ्य॰ क्वरप् ॥

सृत्वरी । स्त्री॰ गमनकर्त्र्याम् ॥ टिड्ढेतिङीप् ॥

सृदर । पुं॰ । सर्पे ॥

सृदाकु । पुं॰ वायौ ॥ वह्नौ ॥ ज्वलने ॥ अग्नौ ॥ प्रतिसूर्य्ये ॥ दाबाग्नाविति हैम ॥ सरत्यत्य र्थम् । सृ॰ । सर्त्तेर्दृक्चेति काकुप्रत्ययः ॥

सृदाकु । स्त्री॰ नद्याम् ॥

सृपाट । पुं॰ सृपाट्याम् ॥

सृपाटिका । स्त्री॰ चञ्च्वाम् ॥

सृपाटी । स्त्री॰ माने । गौरादित्वा न्ङीष् ॥ रक्तधाराद्याम् ।

सृप्तः । त्रि॰ गते । प्रविष्टे ॥

सृप्यमाण । त्रि॰ पच्यमाने ॥ सृ प्यमाण पर्य्यायश्चिन्पत्नयुपरिगा खगा ॥

सृप्र । पुं॰ चन्द्रे । निशाकरे ॥ सर्पति । सृप्लृगतौ । स्फायि तञ्चिवञ्चिशकीत्यादिनारक् ।

सृमर । पुं॰ मृगविशेषे ॥ यस्य नीलवालो कान्तात्वचसाहाय्य क्रियते । सघनच्छिपाक्कतिर्भवति । सरणशील । सृगतौ । सृघस्यद क्मरच् ।

सृष्ट । त्रि॰ निर्म्मिते । रचिते । युक्ते ॥ निश्चिते ॥ प्रचुरे । प्राज्ये । भूषिते ॥ मुक्ते । त्यक्ते । सर्जनम् । सृज॰ । भावेक्त ॥

सृष्टि । स्त्री॰ सर्गे । निर्माणे । नि र्मितौ । स्वभावे । त्यागे ॥ सर्जनम् । सृज॰ क्तिन् । सृ ष्टिसृष्टिकर्म्मणिवाक्तिन् ।

सृष्टिप्रदा । स्त्री॰ गर्भदायौषधे ,

से । स्त्री० प्रद्युम्नभार्यायाम् । द्व नाकामेनसह्वर्त्तमाना । वेपस जर्नरुतिस ॥

सेक । पु० सेचने । धारे ॥ सेच नम् । षिच० । घञ् अभिषेके ॥

सेकद्रोणी । स्त्री० सेकपात्रे ॥ सेक स्य० सेकायवाद्रोणी ॥

सेकपात्रम् । न० सेकद्रोण्याम् । सेच ने । नौस्थजलनिःसारणपात्रे ॥ येननावोजलमुद्ध्रियते । सेउ नी० ख्या० गौ० भा० ॥ सेकस्यपा त्रम् ॥

सेकभाजनम् । न० सेकपात्रे ॥ सेक स्यभाजनम् ॥

सेक्किमम् । न० मूलके ।

सेक्ता । पु० भर्त्तरि । त्रि० सेचन कर्त्तरि ॥ सिञ्चति । षिच० । तृच् ॥

सेक्त्रम् । न० सेकपात्रे ॥ सिच्यतेऽ नेन । षिचक्षरणे । दाम्नीशसयुयु जेतिकरणे ष्ट्रन् ॥

सेचक । पु० मेघे ॥ त्रि० सेक्तरि ॥ सिञ्चति । षिच० । ण्वुल् ॥

सेचनम् । न० सेकपात्रे ॥ क्षरणे ॥ सेके । सिच्यतेऽनेन । षिच० । क रणे ल्युट् ॥ रक्षणे ॥

सेट् । पु० चैताले । ललाटके ॥ गोडुम्बायाम् ॥

सेतिका । स्त्री० अयोध्यायाम् ॥

सेतु । पु० आलौ । व्यवस्थापके । अश्वदृष्टस्वमस्य दृष्टस्वमिति व्यवस्थाहेतौ मृदादिमये । डौलौ० मेड० भि डलौ० खू० भा० प्र० । पिण्डले । सस्यार्थं जलधारणे । उदकसन्तानस्य विधातरि । जलब न्धे । सम्बरे । बन्ध० खू० भा० प्र० पुल० खू० भा० प्र० नदीसङ्क्रमे । सांकौ० खू० गौ० भा० ॥ सेतो र्विध्यमुक्तमारदेन । सेतुश्चद्विवि धो ज्ञेयः खेयो बन्ध्यस्तथैव च । तो यप्रवर्त्तनात् खेयो बन्ध्यः स्यात्तत् न्निवर्त्तनादिति ॥ धर्ममर्यादाया म् । शास्त्रीयनियमे ॥ मर्यादाया म् ॥ कुमार्यां । वरुणवृक्षे ॥ मन्त्र विशेषे । सिनोति० सीयतेवा । षिञ् बन्धने सितनीगमि० तुन् । ति तुत्रेतिनेट् ॥

सेतुक । पु० वरुणद्रुमे ॥

सेतुबन्ध । पु० लङ्कागमनार्थं श्रीरा मकृतसमुद्रबन्धनसेतौ । समुद्रारो पणिबन्धे । सेतुबन्धनेशुद्धिमा ह कालिदास । सवारिधारौ धतमी मत रक्षालघुभ्रबाधाजभावबास रान् । यमाय मार्थस्फुजिता निराकुलानुबन्ध्य विधानबसेतुबन्ध ने । पादैशुभातपश्चतुपश्चपांशिस मोद्दरैभव्वपरांशकेशु । पादेस दापश्चमिता : परस्मिंस्तारावरा ·

सेतुस मूर्द्धसच्चा ॥ लङ्काप्रभिमा च । सेयेतिमीतावुरिमेमियेऽस्मिपि हिप सिलम्मे समदम्बरायने । चतुष्टये विक्रमवैरिला भगीरसाभुमि । सेतुनिबन्धनमर्थे ॥ इति १९ चध्याय ॥

सेतुभेदी । पु० दन्तीवृक्षे ॥

सेतुवृक्ष । पु० वरुणद्रुमे ॥

सेवम् । न० बन्धनद्रव्ये । निगडे । इति शब्द० भा० प्र० ॥ सीयतेऽनेन । षिञ् बन्धने । दाम्नीशसेतिकरणे ष्ट्रन् ॥

सेदिवान् । त्रि० निषसे । षद्लृ० । भाषायां सदवसश्रुवः इति० लिट् क्वसुः । आदेश लिटिधातोरिति द्वित्वे ० अतएकहल्मध्य इति० एत्वाभ्यासलोपौ । इट् ॥ स्त्रियां सुगित स्त्रिङीपि० वसोरितिसम्प्रसार णे वलादित्वाऽभावान्नेट् । सेदुषी ॥

सेदु । पुं० नाटाङ्गे । रावतेर्मिथे । तरम्भुजि ।

सेना । स्त्री० ध्वजिन्याम् । वाहिन्याम् । पृतनायाम् । सैन्ये ह्स्तारूढमातरि ॥ सिनोति । षिञ्० । कृवृजृसिद्रुपन्यनिस्वपिभ्यो नित् इति नन् । टाप् ॥ सहइनेन स्वामिनावा ॥

सेनाग्रग । पुं० सेनापतौ ॥ सेनाया अग्रे गच्छतिगम्० । ड ॥

सेनाग्रणी । पु० सेनाग्रेसरे ॥

सेनाङ्गम् । न० हस्त्यादिचतुष्के ॥ तद्यथा । हस्त्यश्वरथपादात सेनाङ्गं स्याच्चतुष्टयमिति ॥ अम० नाविका टविकादीनां पदातावन्तर्भावः । नौकानां रथेष्वन्तर्भावः । महिषादीनां गजाश्वेष्वन्तर्भावः । सेनाया अङ्गम् ॥

सेनानायक । पु० बलाध्यक्षे । सेनापतिदण्डकस्य कश्चिन पत्यौ ॥

सेनानिवेश । पु० शिबिरे ॥

सेनानी । पु० षण्मुखे । गुहे । कार्त्तिकेये ; सेनापतौ ॥ पृतनाधिपे ॥ सेनांनयति । णीञ० । सत्सूद्विषेतिक्विप ॥

सेनानुचारी । पु० सेनाचरे ॥ सेनामनुपश्चाद्गतिकरोति । णिनि ॥

सेनापति । पु० सैन्यपे । वाहिनीपतौ ॥ पत्तिदण्डकस्येक पति । सेनापतिरुच्यते । तल्लक्षण यथा । कुलीन शीलसम्पन्नोधनुर्वेदविशारद । हस्तिशिक्षाश्वशिक्षासु कुशल श्लक्ष्णभाषक ॥ निमित्त शकुनज्ञाने वेत्ता चैव चिकित्सिते । कृतज्ञ कर्मणां शूरस्तथाक्लेशसहो ऋजु । व्यूहतत्त्वविधानज्ञ फल्गुसारविशेषवित् । राज्ञा सेनापति कार्यो ब्राह्मण क्षत्रियोथवेति मात्स्ये राजधर्म । कार्त्तिकेये ।

महासेने । षडानने । गुहे । स्कन्दे ॥ सेनाया वाहिन्या । पति ॥

सेनामुखम् । न० तिसृषुपत्तिषु ॥ यथा । एकेभैकरथात्र्यश्वापत्ति । पञ्चपदातिका । पत्त्यङ्गैस्त्रिगुणैः सर्वैः क्रमादाख्यायथोत्तरम् ॥ सेनामुखगुल्मगणौवाहिनीपृतनाचमू । अनीकिनीदशानीकिन्यक्षौहिणीति । तेनसेनामुखे० हू भा० गि २ । रथा ३ । अश्वा ९ । पदातय पञ्चदश समस्तसङ्ख्या २७ भवन्ति । एतत्परिमाणपरिमितासेनासेनामुखमुच्यते । सेनायामुखमुपक्रम ॥

सेनारक्ष । पुं० सैनिके । प्रहरिकादौ । पहरिया० हू० भा० प्र० ॥ सेनांरक्षति । रक्षपालने । कर्म्मण्यण् ॥

सेनिका स्त्री० वर्णवृत्तविशेषे ॥ हारमङ्खकुण्डलेनमण्डितायापयोधरेणवीणयाङ्किता । रूपनूपुरेणचापिट्टशंभासेनिकाभुजङ्गराजवल्लभा ॥ यथा । सायुधाष्टबाहुराजिमण्डितारत्नौघरत्नपानपण्डिता । चण्डमुण्डशुम्भदम्भखण्डिकामन्दलानिनोद्दातुचण्डिका ॥

सेपुरम् । न० वाह्लीकग्रामविशेषे ॥

सेर । पुं० तुरुष्कपरिकल्पितमानविशेषे ॥ यथा । पादोनगद्यानकतुल्यटङ्कैर्द्विसप्ततुल्यैः कथितोत्र सेरः ॥ लीलावती ॥

सेराह । पुं० पीयूषवर्णाश्वे ॥ सतु दुग्धवच्छ्वेतवर्णः । इ० हेमचन्द्र ॥

सेव । पुं० सेवने । सेवते । सेव० पचाद्यच् ॥ न० सेविफले ॥ यथा । मुष्टिप्रमाणं बदरं सेवमाहुर्मनीषिणः । सेवंसमीरपित्तघ्नं वृष्यं कफकृद्गुरु । रसेपाकेचमधुरं शिशिरंरुचिशुक्रकृत् ॥

सेवक । पुं० प्रसेवे ॥ त्रि० अनुजीविनिपरिचारके । प्रतिकरे । भृत्ये । सेवाकर्त्तरि ॥ किम्प्रस्थिरचञ्चलभावसेवायांसेवकोमत ॥ चञ्चप्रभुसन्निधौप्रश्नकरणचमत्कं यथा ॥ किङ्कर. किङ्करोपापिसर्वथाप्रष्टुमोक्षरम् । शेषतसेवानिरतसर्वपृच्छन्तत विना ॥ सेवते । सेवसेवने ण्वुल् ॥

सेवकालु । पु० दुग्धपुष्प्याम् । निशाभङ्गायाम् । दुग्धपेया० हू० गौ० भा० प्र० ह्म्यो ॥

सेवती । स्त्री० कुमार्य्याम् । भट्टार्व्यां । तरुण्याम् ॥

सेवनम् । न० उपास्तौ । चित्तानुवृत्तौ । सेवनायाम ॥ सन्थ्यादि

नावस्थादिसेवने । कृतौ । षिवु तन्तुसन्ताने ल्युट् । सेवसेवनेवा ॥

सेवना । स्त्री० परिचर्य्यायाम् । सेवायाम् ॥

सेवनी । स्त्री० सूच्याम ॥ शरीरावयवसंयोगविशेषे ॥ यथा । सेवन्यस्तत्र सप्तैव मूर्ध्नि प्रविभक्ताः पञ्च । एकाशिफा सजिह्वायामेका मेढ्रे तथा क्वचिदिति भावप्रकाश ॥

सेवन्ती । स्त्री० शतपत्र्याम् ॥

सेवा । स्त्री० । सेवने । भक्तौ ॥ सेव्यचित्तानुवृत्तौ । सर्वभावेन सेव्यानुकूलकारितायाम् । श्ववृत्तौ । वेतनग्रहणेनाज्ञाकरणसेवेतिव्याख्यातार । सेवातु दीनहर्षसन्दर्शनस्वामितर्पणनीचक्रियादिधर्म्मयोगात् शुनकवृत्तिर्भवति । ब्राह्मणेनसा न कार्य्या । सेवाश्ववृत्तिराख्यातातस्मात्तां परिवर्ज्जयेदिति मनुवचनात् ॥ सेवनम् । सेव० । गुरोश्च हलः । टाप ॥ सेवनमाराधनमुपभोग आश्रयश्चेति । यथा विष्णुं सेवते० सुखं सेवते० तीर्थं सेवते साधुरिति ॥ परस्मैपदपक्षतु । नीचस्सङ्गमपि सेवति नीच एव । स्वाधीनेविभवेप्यहो नरपतिं सेवतिकिं मानिन० । इत्याद्युदाहरन्ति ॥

सेवि । न० सेवे । सेविते । मुष्टिप्रमाणबदरे ॥

सेविका । स्त्री० दुग्धपक्वाल्पपिष्टके । सिमुई० सेवी० इ० भाषा० प्र० ॥ यथा । समितावर्त्तिका सूक्ष्मा सूक्ष्मा यवसन्निभा । शुष्का क्षीरेण संसाध्या भोज्या घृतसितान्विता ॥ सेविकातर्पणी बल्या गुर्वी पित्तानिलापहा । याहिणी सन्धिकृद्रुच्या तावद्देशा तिमात्रया ॥

सेविकामोदक । पु० लड्डुकविशेषे । सेवकालड्डू० इ० भा० प्र० ॥ तत्प्रक्रिया यथा । घृताढ्यया समितया कृत्वा सूत्राणि तानि तु । निपुणो भर्ज्जयेदाज्ये खण्डपाकेन योजयेत् । युक्तेन मोदकान् कुर्य्यात्तेगुणे मण्डका यथा ॥

सेवितम् । न० सेविबदरे । सैन्धवे ॥ त्रि० समुपासिते गुर्वादौ । परिवसिते । अनुष्ठिते ॥ उपभुक्ते ॥ आश्रिते ॥

सेव्य । पु० अश्वत्थवृक्षे ॥ हिज्जलद्रुमे । न० उशीरे । वीरणमूले ॥ त्रि० सेवार्हे । सेवितुमर्हे । विसेवने । ण्यत् ॥

सेव्या । स्त्री० वन्दाकवे ॥

सैंह । त्रि० सिंहसम्बन्धिनि । सिंहस्याऽयम् । अण् ॥

सैंहली । स्त्री० सिंहपिप्पल्याम् ।

सर्पदंष्ट्रायाम् । कुमार्याम् ॥ त्रि० सिंहलद्वीपजे ॥

सैंहिक । पु० राहौ ॥ द्रू० श्र० र० बली ॥

सैंहिकेय । पु० विधुंतुदे । राहौ । स्वर्भानौ । सिंहिकाया अपत्यम् । ढक् ॥

सैकतम् । न० वालुकामयतटे । सिकतामये ॥ त्रि० सिकतामये । सिकतावति । सिकतिले । सिकताः सन्त्यस्मिन् । सिकताशर्कराभ्यां चेति मत्वर्थेऽण् ॥ सिकतेव वा । शर्करादण् ॥

सैकतिक । पु० सन्न्यस्ते ॥ क्षपणकी ॥ न० मङ्गलसूत्रे ॥ त्रि० भ्रान्तिजीविनि । सन्देहजीविनि ॥

सैकतेष्ट । न० आर्द्रके ॥ त्रि० सैकतिलप्रिये ॥

सैतवाहिनी । स्त्री० नदीविशेषे । बाहुदायाम् ॥ सितानि शुभ्राणि यशांस्यर्जुनस्य तत्सम्बन्धि ॥ तस्येदमित्यणि टिड्ढेति ङीप् ॥ यद्वा सितस्य अर्जुनस्य यशः सैतं तद्वाहिनी । सैतवाहिनी नदीच ॥

सैद्धान्तिक । त्रि० सिद्धान्तज्ञे ॥

सैनापत्यम् । न० सेनापतेः कर्मणि ॥ पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो यक् ॥ यद्वा । दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्य ॥ सेनापतिः स्वामिनि ॥ सेनापतेः कर्म सेनापतेरिदं वा ॥

सैनिक । पु० सेनारक्षे । प्रहरकादौ ॥ सेनां रक्षति । रक्षतीति ठक् ॥ सैन्ये । सेनायां समवेते ॥ सेनां समवैति । सेनायावेतिष्योऽ भावे० ठक् ॥

सैन्धव । पु० जयद्रथनृपे ॥ सिन्धुदेशाश्वे ॥ सिन्धुरभिजनोऽस्य । सिन्ध्वादित्वादण् ॥ पु० न० लवणोत्तमे । माणिमन्थे । सिन्धुजे ॥ अस्य गुणा यथा । सैन्धवलवणं स्वादु दीपनं पाचनं लघु । स्निग्धं रुच्यं हिमं वृष्यं सूक्ष्मं नेत्र्यं त्रिदोषहृत् । सैन्धवं द्विविधं ज्ञेयं सितं रक्तमिति क्रमात् । रसवीर्यविपाकेषु गुणाढ्यं कथितं सितम् ॥ अपिच । पूर्वाह्णकाले खानां प्रायशो लवणं हितम् । मूलानां हि विशेषेण लवणं सैन्धवं परम् ॥ त्रि० सिन्धुदेशभवे । सिन्धुजे ॥ सिन्धुजातो भवेत् ॥ कच्छादिभ्यश्च । अणञौ चेति तथा ॥ पु० सिन्धुदेशे ॥ स्वार्थेऽण् । लङ्काप्रदेशमारभ्य मक्कान्तं परमेश्वरि, सैन्धवाख्यो महादेशः पर्वतेतिष्ठति प्रिये ॥

सैन्धी । स्त्री० तालादिमद्ये । हालायाम् ॥ सैन्धीशीताकषायाम्लापि

सद्वाङ्गिनार्पिनी । व्रतद्वाराजगि
घंण्टैर्नरसिंहैरवर्षिता ॥

सैन्यम् । न० बलं । सेनायाम् । सैनेयं । चतुर्वर्णादित्वात् ष्यञ् । त्रि० सेनासमवेते । सैनिके ॥ सेनांसमवेति । सेनायावेतिण्य । सेनायांसमवेतायैसैन्याःसैनिकाश्चते इत्यमरः । क्षितितन्त्रबलदयया द्रासेना०तवयेसमवेताएकदेशीभूतास्सैन्या, सैनिकाश्च ॥

सैन्यनियामिका । स्त्री० चक्रयष्ट्याम् । मैरव्याकृतियज्ञायवनभाषा ।

सैन्यपृष्ठम् । न० प्रतिग्रहे ॥ यचक्षितीराणांसैन्यप्रतिग्रहेवति ॥

सैरन्ध्री । स्त्री० सैरिन्ध्र्याम् । सीरं धरति । धृञ० । मूलविभुजादित्वात्क । बाहुलकाद्गुक । सीरन्ध्रस्त्रैणम् । तस्येदमित्यण् । शिल्पकारत्वात्तस्यैकाक्षीवत् ॥ यथा । सैरन्ध्रीव्याप्तरतिं । प्राग्वत्क । पृषोदरादि । गौरादि चतु षष्टिकलाभिज्ञा शीलरूपादि सेवनी । प्रसाधनोपचारज्ञा सैरन्ध्रीपरिकीर्तितादृतिचाख्य ॥ द्रौपद्याम् ॥

सैरिकः । पुं० हालिके० हलि । आगलिके ॥ त्रि० सीरसम्बन्धिनि । सीरंवहति । सीरवहन्तिइमम्शीति ठञ् सीरवोढा । बलसीराइञ् ।

सैरिन्ध्रः । पुं० वागुरावृत्ती० सङ्कीर्णाख्यजातौ ॥ यथाहमनुः । प्रसाधनोपचारज्ञमदासं दासजीवनम् । सैरिन्ध्रं वागुरावृत्तिं सूते दस्युरयोगवे० इति ॥

सैरिन्ध्री । स्त्री० सैरन्ध्र्याम् । परवेश्मस्थशिल्पकारस्वयस्त्रियाम् ॥ सैरन्ध्रीपरवेश्मस्थास्ववशाशिल्पकारिकेत्यमरः । चतुःषष्टिकलाभिज्ञा शीलरूपादिसेविनी । प्रसाधनोपचारज्ञा सैरन्ध्रीपरिकीर्तितेतिचाख्य ॥ वर्णसङ्करसम्भूतस्त्रियाम् ॥ महल्लिकायाम् ॥ द्रौपद्याम् । शिल्पयोषितायाम् । याज्ञसेन्याम् ॥ सीरं धरति । धृञ० । मूलविभुजादित्वात्क । बाहुलकाद्गुक । सीरन्ध्रस्त्रैणम् । तस्येदमित्यण् । शिल्पकारत्वात्तस्यैकाक्षीव । पृषोदरादि ॥ यथा । सैरन्ध्रीव्याप्तरतिं । प्राग्वत्क । पृषोदरादि । गौरादिश्च ॥

सैरिभः । पुं० तुलाये । महिषे । कासरे ॥ सीरोऽस्त्येषाम् । चतुर्थि । सीरिणांकर्षकाणामिभइव । मकम्बादि । प्रज्ञाद्यण् ॥ यथा । सारससूर्यसुमभव०पुनवाहनत्वात् । पूर्ववत् । प्रज्ञभवे । स्वर्गे ॥

सैरीभः । पुं० महिष्याम् ॥ सीरेभ

नः । तच्चभवडूल्यम् । कर्ण° । सैरेभव । इवाच्छ ॥ सैरीय . कफवातहृत् ॥

सैरीयक° । पुं॰ झिण्ट्याम् ॥ स एव यौवनम् ॥

सैरेय . । पुं॰ झिण्ट्याम ॥ सैरेभव . । नद्यादिभ्योढक ॥

सैरेयक । पु॰ झिण्ट्याम् ॥ सैरेय मुद्वोत्स स्वार्थकन् ॥ अस्यगुणाय था । सैरेय कुष्ठवातास्रकफकण्डु विषापह । तिक्तोष्णोमधुरोदन्त्य सुस्निग्ध केशरञ्जन° ॥ इति ॥

सैवालम । न॰ शैवाले ॥

सोढ । त्रि॰ क्षान्ते । सहिष्णौ । सह्यतेस्म । सहमर्षणे । क्त° । सहिवहोरोदवर्णस्य ॥

सोढा । त्रि॰ तितिक्षासयुक्ते । सहित रि ॥ सहते ॥ सहते । सहमर्षणे । ण्वुल्तृचाविति तृच् ॥

सोत्कण्ठ° । त्रि॰ उत्कण्ठायुक्ते । उत्के । उन्मनसि ॥

सोत्प्रास । पु॰ समव्द्धासे ॥ चा टुकृते ॥ क्वचिदत्र चाटुरितहा सः° सोत्प्रासइत्यमर ॥ उत्प्रासनम् । असूयापर्ये । असूगति दीर्घादानेषु वा । घञ् । उत्सहित ° सोत्प्रासः । उत्प्रासिनाधिक्ये नर्वापर्णनयासहित सोत्प्रास°॥ न॰ सोल्लुण्ठने । प्रियवाक्ये ॥

सोदक° । पुं॰ पिण्डप्रदातारं पुरुष मारभ्य दशमपुरुषान्तेषु ॥ यथा । पिण्डदात्सप्तपुरुषा सपिण्डा प्र थिता . प्रिये । सोदकाद्दशमान्ता . श्रुताः° श्रीमद्गोत्रजादृति ॥

सोदय । त्रि॰ उदयेनसहवर्त्तमाने । वृद्धियुक्ते । लाभसमेत इ॰ भाषा ॥

सोदर । पु॰ सहोदरे ॥ सहउ दरेयवर्त्तते । वोपसर्जनस्येतिस । सहसमानमुदरमस्येतिवा ॥ स ज्ञा स तीयस्यामि ॥

सोदरा । स्त्री॰ सहोदरायांभगिन्यां ॥ टाप् ॥

सोदर्य्य . । पु॰ समानोदर्य्ये । सग र्भ्ये । सहजे । समानेउदरेशयि त स्थित . । सोदराद्य . । वि भाषोदरे॰ इतिसमानस्यस . ॥

सोनह । पु॰ लशुने ॥ इ॰ श॰ र॰ स्मो ॥

सोन्माद । त्रि॰ उन्मादिन्ये । सोन्मादे । सहोन्मादेनवर्त्तते । वोपसर्ज नस्य ॥

सोपकरण . । त्रि॰ उपकरणेनसह वर्त्तमाने । उपकरणविशिष्टे ॥

सोपकार । त्रि॰ उपकारविशिष्टे ॥

सोपधम् । त्रि॰ सच्छद्मादानादौ ॥

सोपपदा । स्त्री॰ चन्द्रायविशेषे । यथा । सिताभ्यो द्वितीयावचा क्षिनेदशमीतथा । चतुर्थीदादशी

माधिपता सोपप्लवाः स्मृताः ॥ इति ॥

सोपप्लव । पु॰ राहुग्रस्ते॰ इन्दौ । राहुग्रस्ते पूषणि । राहुग्रस्तेन्दौ च॰ पूष्णि च । सोपप्लवोपरक्तौ द्वावित्यमरः । राहुकवलीभूतचन्द्रे पूषणि च । उपरक्ते ॥ सह उपप्लवेन राहुणा॰ इति सोपप्लव । तेन सहेतितुल्ययोगे समासः । वोपसर्जनस्येति सहस्य स ॥ त्रि॰ आपद्गते ॥

सोपमर्द । त्रि॰ तिरस्कारसहिते ॥

सोपवास । त्रि॰ उपवासविशिष्टे ॥

सोपाक । पु॰ चण्डालेन पुक्कस्यां जनितेऽन्त्यजविशेषे । भङ्गीतिप्रसिद्धे ॥ मारयोषितापराधि॰ राजादेशेन मारणम्॰ तेनास्य वृत्तिः । यथा । चण्डालेन तु सोपाको मूलव्यसनवृत्तिमान् । पुक्कस्यां जायते पापः सदा सज्जनगर्हितः ॥ इति मनुः ॥

सोपाधि । त्रि॰ उपाधियुक्ते ॥ प्रतिज्ञाभेदादिना दानादौ ॥

सोपानम् । न॰ प्रासादादिरचिते॰ सौधाद्यारोहणे । आरोहणे । पैडी॰ इ॰ भा॰ प्र॰ । सह उपानमानउपरिस्थानेगमनमनेन ॥ आरोहणस्य सोपान पैडी इतिसमाह्वये । सोपानिकाछटिरिनि श्रेणि

स्त्वधिरोहिणीतिशब्दरत्नावली ॥

सोभाञ्जन । पु॰ शोभाञ्जने ॥

सोम । पु॰ शिवे ॥ उमयासहित । हिमदीधितौ । चन्द्रे ॥ सोमेऽमावास्यायामरुणोदयमारभ्य स्नानकालपर्यन्तं मौनीभूत्वा स्नात्वा गोसहस्रदानफलम्भवतीत्याह व्यास । सिनीवालीकुहूर्वापि यदि सोमदिने भवेत् । गोसहस्रफलं दद्यात्स्नानं यन्मौनिना कृतमिति ॥ अमृतसूति॰ सोम । षु प्रसवैश्वर्ये । अर्तिस्तुसुहुसृधृक्षिक्षुभायावापदियक्षिनीभ्यो मन्निति मन् ॥ वानरे ॥ कुबेरे ॥ पितृदेवे । यमे ॥ समीरणे ॥ वसुप्रभेदे । नीलपत्तौ ॥ कर्पूरे ॥ सोमलतौषधौ ॥ सोमलतारसे ॥ सोमलतासाधनकेयागे ॥ दिव्यौषध्याम् ॥ अमृते ॥ पर्वतविशेषे ॥ न॰ नीरे । जले ॥ काञ्जिके ॥ स्वर्गे ॥

सोमगर्भ । पु॰ विष्णौ ॥ सोमो गर्भोऽस्य ॥

सोमज । पु॰ बुधे ॥ न॰ दुग्धे ॥ त्रि॰ चन्द्रजे । सोमाज्जात । जनी॰ । ड ॥

सोमतीर्थम । न॰ प्रभासतीर्थे ॥

सोमधारा । स्त्री॰ देवपथे । नभसरिति ॥

सोमः । पु॰ चन्द्रे । कर्पूरे । यम
लसौति । षु प्रसवने । नामन्सोम
न् सोमग्निष्टोमेन्द्रमपाद्यानिपाति-
त सोमानाम्न ।

सोमप । पु॰ सोमपौतिनियामेपी
तसोमलतारसे । सोमपिबति ।
पापाने । घातोनुपेतिक ।

सोमपत्र । पु॰ उलपे । सोमवल्कले ।

सोमपा । पु॰ सोमपे । यज्ञे सो
मलतारसपानकर्त्तरि । सोमपि
बति । पा॰ क्विप ॥ भूगोः पु
त्रेषु॰ प्राह्मणानांपितृषु ।

सोमपीती । पु॰ यागेपीतसोमरसे
। सोमपि । सोमश्चपीतम् । सो
मपीतमस्यास्ति । इनि ।

सोमपीथ । पु॰ सोमपाने ।

सोमबन्धु । पु॰ कुमुदे ॥ सोमो
बन्धुरस्य । सूर्य्यबुधयोः । यथा
। मित्राणिसूर्य्यस्यशिभौमजीवा ॰
सूर्य्येन्दुजौ॰ सुतंमयाश्चजौवा
। चादित्यशुक्रौ॰ रविचन्द्रभौमा॰
बुधार्कजौचन्द्रजमार्गवौचेति॰ज्यो
तिस्तत्त्वम् ॥

सोमभृत् । पु॰ कुधपक्षे ॥ जिनरा
जभेदे ॥ त्रि॰ सोमवंशोद्भवे ॥
सोमाद्भवति । भू॰ क्विप् ॥

सोमयाग । पु॰ सोमलतारसपा
नाङ्गकेयागेक्रतुविशेषे ॥

सोमयाजी । पु॰ सोमयागकर्त्तरि ।

सोमयोनि । न॰ चन्दनविशेषे । यथा
। सुपीतलंचन्दनंयत्तेलपर्णिक
मुच्यते । उभौतुकक्षपर्य्यायौसोमयो
नि॰ पितोद्भवमितिशब्दचन्द्रिका॰

सोमराज । पु॰ चन्द्रे । द्विजराजे
। सोमश्चासौराजाच । टच् ॥

सोमराजिका । स्त्री॰ सोमराजिनि ।
बाकुच्याम् ॥

सोमराजी । पु॰ औषधिविशेषे ।
तत्पर्य्याया यथा । चवल्गुज सोम
राजीसुवल्लीसोमवल्लिका । कालमे
षीकृष्णफलावाकुचीपूतिफल्यपौति
॥ सोमराज॰ कृ॰ इ कुप॰ कृ॰
च॰ गौ॰ दे॰ भा॰ ॥ सोमइव ।
सोभिना॰ राजति । राज्॰ । उप
मानइतिवासुप्यजातावितिवाणि
नि ॥

सोमराजी । स्त्री॰ सोमलतायाम ।
बाकुच्याम् । सोमराजिनि । मा
त्रावृत्तच्छन्दोभेदे ॥ यथा । रुद्रयेनप्र
हत्याद्विर्यन्ति । भवेत्सोमराजीत
थाषङ्खनारीद्विधासोमराजीष
पिबच्चलत्रयम् । यथा । हरेसो
मराजीसमालेपश्री । अगम्यप्र
ख्यविलघ्वाघ्वकारम् । कोच् ।

सोमलता । स्त्री॰ स्वनामख्यातप्रसिद्धायां
लतायाम् ॥ तस्याः पर्य्यायाश्च
चा यथा । सोमवल्लीसोमलतासो
माक्षीरोद्विजप्रिया । सोमवल्लि

ईषत्कटुः तिक्ता रसायनीति ॥ अपिच । सोमवल्लीमहागुल्मा यज्ञश्रेष्ठा धनुर्लता । सोमक्षीरा गुल्मवल्ली यज्ञाङ्गी द्विजप्रिया । सोमक्षीरा अपि सोमा यज्ञाङ्गा रुद्रसङ्ख्यया । सोमवल्ली कटुः शीता मधुरा पित्तदाहहृत् । तृष्णाविशोषशमनी पावनी यज्ञसाधनीति राज० नि० वट ॥ ब्राह्मी ओषधी ॥

सोमलतिका । स्त्री० गुडूच्यां । सोमवल्ल्याम् ॥

सोमवंश । पुं० युधिष्ठिरे अजातशत्रौ चन्द्रवंशे । सोमस्य वंश ॥

सोमवल्क । पुं० धवलकटफले । खदिरे । रोठाकाष्ठे ॥ काष्ठे ॥ सोमवृक्षवल्कोवल्कलमस्य ॥

सोमवल्कल । पुं० कद्रे । श्वेतखदिरे ॥ सोमस्यवल्कलमस्य ॥

सोमवल्लरी । स्त्री० ब्राह्म्यां ओषधौ ॥ सोमवल्लरी ॥ सोमलतायाम् ॥

सोमवल्लिका । स्त्री० सोमराजिनि ॥ सोमवल्ली । स्वार्थे कन् ॥

सोमवल्ली । स्त्री० वत्सादन्याम । छिन्नरुहायाम् । गुडूच्याम् ॥ सोमवल्ली ॥ वाकुच्याम् । सोमलतायाम् ॥ सोमवल्ली त्रिदोषघ्नी कटुः तिक्ता रसायनी ॥ पातालगरुड्याम् । ब्राह्म्याम् ॥ सुदर्शनायाम् ॥

सोमवार । पु० सोमस्याधिष्ठितदिने ॥

सोमविक्रयी पु० सोमलतारसविक्रयकर्त्तरि ॥

सोमवृक्ष । पु० कटफलवृक्षे ॥ श्वेतखदिरे ॥

सोमशकला । स्त्री० शशाङ्कल्याम् ॥ चन्द्रखण्डविशिष्टायाम् ॥

सोमसञ्ज्ञम् । न० कर्पूरे ॥

सोमसद । भ० स्त्रि० पितृगणान्तरे ॥ विराटसुता सोमसद साध्यानां पितरः स्मृता ॥

सोमसवन । पु० ब्रह्मलोकस्थाश्वत्थवृक्षे ॥ सोमोऽमृतसवतीति । युच ॥

सोमसार । पु० खदिरे ॥

सोमसिद्धान्त । पु० बौद्धविशेषे ॥

सोमसिद्धान्ती । पु० सोमसिद्धान्तवेत्तरि । कापालिके ॥ तल्लक्षण प्रबोधचन्द्रोदये यथा । नरास्थिमालाकृतचारुभूषण श्मशानवासी नृकपालभोजन । पश्यामि योगाञ्जनशुद्धचक्षुषा जगन्मिथो भिन्नमभिन्नमीश्वरात् ॥ अपिच । मस्तिष्कान्त्रवसाभिधारितमहामांसाहुतीर्जुह्वता वह्नौ ब्रह्मकपालकल्पितसुरापानेन नः पारणा । सद्यः कृत्तकठोरकण्ठविगलत्कीलालधारोज्ज्वलैरर्च्यो नः पुरुषोपहारबलिभिर्देवो महाभैरव इति ॥

सोमसिन्धुः । पुं० राहुमूर्द्धभिदि । विष्णौ ॥

सोमसुता । स्त्री० नर्मदायाम् ॥

सोमसूत्रम् । न० देवालयाज्जलनिर्गमस्थाने ॥ यथा । शिवप्रदक्षिणे सव्येनार्द्धचन्द्रक्रमेण तु । सव्यासव्यक्रमेणैव सोमसूत्रं न लङ्घयेत् ॥

सोमाख्यम् । न० रक्तोत्पले ॥

सोमाल । त्रि० कोमले ॥

सोमाश्रम । पुं० तीर्थविशेषे ॥

सोमेश्वर । पुं० काश्यां सोमकर्तृक प्रतिष्ठिते शिवे ॥

सोमोद्भवा । स्त्री० रेवायाम् । नर्मदायाम् ॥ सोमात् सोमवंशजात् पुरूरवसः उद्भवति तीरात्वा निर्गत्वात् ॥ यद्वा । सोमोऽमृतमुद्भवत्यस्याः । स्वर्गप्रदत्वात् । अप ॥ सोमाद्रुद्रादुद्भवति वा । पचाद्यच् । सोमो रुद्र विशेष उद्भवो यस्याः ॥

सौम्य । पुं० उपद्वीपभेदे ॥ त्रि० प्रियदर्शने ॥ सोमदेव । स्वार्थादि ष्योयं ॥

सौरङ्गा । स्त्री० रागाङ्गनान्तरे । सत्सौरङ्गं धनमञ्जरसुरगपतिरिति वर्दिते । यदीह विपरीतमिश्रजनन्तु हिमुदस्तुपनकृति ॥ यथा । यस्मिन् धनस्तनिधिनीलमनसकामनन्दरतो मनम् । सखिपद्मा मिकदापिमधुरधन भवनोषनम् ॥

सोल्लुण्ठ । पुं० सोल्लुण्ठने ॥

सोल्लुण्ठनम् । न० सोपहासं दुरुक्तौ । स्तुतिपूर्वकोपवादे । समुपहसा दिवाक्यवाक्ये ॥ लुण्ठति । लुठ आलस्ये प्रतिघाते च । ल्युट् । लुण्ठनेन सहितम् ॥

सोल्लुण्ठोक्ति । स्त्री० सव्यङ्ग्योक्तौ ॥

सौकर्य्यम् । न० अनायासे ॥ सुकरस्य क्रियायाम् ॥

सौकुमार्य्यम् । न० मार्दवे ॥

सौक्ष्म्यम् । न० सूक्ष्मतायाम् । सूक्ष्मस्य भावः । ष्यञ् । अन्नरस भावे । गुणविशेषे ॥ यथा सर्वरूपस्य सूक्ष्मत्वात् सौक्ष्म्यमुच्यते

सौखरात्रिक । त्रि० सुखरात्रिप्रश्नकर्त्तरि ॥ सुखरात्रिं पृच्छति । पृच्छतौ सुस्नातादिभ्यः इति ठक् ॥

सौखशायनिक । त्रि० सुखशयनप्रश्नकर्त्तरि ॥ सुखशयनं पृच्छति । पृच्छतौ सुस्नातादिभ्य इति ठक् । अनुशतिकादि ॥

सौखसुप्तिक । त्रि० वैतालिके । वैतालिका बोधकराश्चाक्रिका सौखसुप्तिकाः इति अमरः ॥

सौखिक । त्रि० सुखार्थिनि । सौखीन इति भाषाप्रसिद्धे । म० भा० राजधर्मे ॥

सौख्यम् । न० सुखे । सुखमेव । स्वार्थे ष्यञ् । यत्किञ्चिदपि कुर्वाण

सौखैर्दुं खान्यपोहति ॥

सौगन्धिकलम् । न० वीर्यविशेषः ॥

सौगत । पु० बौद्धविशेषः । शून्यवादिनि । माध्यमिके । सुगतो बुद्धो देवता भक्तिरस्य सुगतस्य भक्तिर्वा । भक्तिरित्यण् ॥

सौगन्ध्यम् । न० कत्तृणे । सौगन्धिके ॥

सौगन्धिक । पु० गन्धपाषाणे । गन्धके । सुगन्धव्यवहारिणि । गन्धवणिजि । सुगन्धिभिः प्रसिद्धे । तृणविशेषे । नासायोनौ । यस्य पूतियोनौ जातस्य सौगन्धिको भवेत् । न० कह्लारे । श्वेतोत्पले । सौगन्धिकं भा० प्र० । पद्मरागमणौ । कत्तृणे । नीलोत्पले । कुन्दराजनिर्घण्टः । सुगन्धि । स्वार्थे । विनयादित्वाट्ठक् । भागवते । गन्धोत्थ० श्रीमन्महौषधा । सुगन्धि पुष्पाणाम् । समूहः । तस्मिन्निति ठन् ॥

सौगन्धिका । स्त्री० पद्मभेदे । हे० न० भा० वनपर्व ।

सौचक्कम् । न० सूचकस्य कर्म भावो वा पुरोहितादित्वात् यक् ।

सौचि । पु० सौचिकी ।

सौचिक । पु० सूचिकौ शिल्पितुन्नवाये । यथा सर्वप्रमोदाय मे । शैवस्य सूचकन्यायां मणिबन्धाद्वैश्यात् सौचिकस्तन्तुवायपट्टवस्त्रयुग्मजातम् । सूची शिल्पमस्य । शिल्पमिति ठक् ॥

सौचिक्यम् । न० सौचिकस्य कर्म भावो वा । ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् ॥

सौजन्यम् । न० सौहार्दे । सुजनता । यथा । सौजन्यं वयसं जन्म विभवो लौकिकश्रीरौ । यतो निर्गुणस्य विनयित्वं ज्ञातृत्वं धनं सत्पात्रदानेऽपि । सत्कान्तौ सप्तसु प्रियाप्रियतया धर्मस्य नारायणे सत्पुत्रेण विना भयं धनं तथा यह माध्याम् कुर्मः ।

सौत्रम् । न० सूत्रम् । सूत्रस्य सम्बन्धी । इदम् ॥

सौत्र । पु० सूत्रमात्रे नियतप्रयोगा धातुविशेषाः । त्रि० सूत्रस्यायमिति ॥

सौत्रामणी । स्त्री० सुरादिद्रव्यप्रधानी देवकीयागविशेषः । सौत्रामण्यां सुरा ग्रहाणां ग्रहणीयात् इति श्रुतिविहिता । सौत्रामण्यां ब्राह्मणः । त्रयाणां प्रविष्टेन सुराम । अन्यथा व्यपदीत्यापतितस्त्रि भवेत् ॥

सौदामनी । स्त्री० तडिति । विद्युति । सुदामा गिरावभवत् । सुदाम्नः उत्तरदिक् । तेन एकदिक् अण् । सु

क्षितिप्रकर्षेणभावाद्धिरिपाञ्चौपीन भवत । यथा । सुदामापर्वत सुदामाचन्द्रिकाएवाह्निका । पूर्व वदच प्रकृतिभावो । स्फटिकादिमयपर्वतप्रान्तभवाद्दिविद्युदतिस्फुटाभवतीत्यर्थात ॥ सुदामामाला । तत्रभवाधा । सौदामनी । मात्वा कारेच्छ्य । तडिद्विशेषे ॥ अप्सर प्रभेदे । देवविशेष॰ इत्यमरः ॥

सौदायिकम् । न॰ स्त्रीधनविशेषे ॥ अथाद्वयस्यायन । ऊढयाकन्यया वापि पत्युः पितृगृहेथवा । भर्तुः सकाशात् पित्रोर्वालब्धसौदायिकं स्मृतम् ॥ सौदायिकधनप्राप्यस्त्रीणांस्वातन्त्र्यमिष्यते । यस्मात्तदानृशंस्यार्थं तैर्दत्तं तत्प्रजीवनम् ॥ सौदायिकेसदास्त्रीणांस्वाम्यंपरिकीर्तितम् । विक्रयेचैव दानेचयथेष्टस्थावरेष्वपीति ॥ सुदायेभ्य पितृमातृभर्तृकुलस्थ स्निग्धेभ्यो लब्धं सौदायिकम् । अन्यच्च स्त्रीधन॰ अनैचयम् । इतिदायतत्त्वम् ॥

सौदास । पुं॰ इक्ष्वाकुवंशीयनृपे ॥ कल्माषपादे । मित्रसहे ॥

सौध । पु॰ न॰ राजसदने । सुधालेपोऽस्यास्ति । ज्योत्स्नादित्वाद् ण ॥ सुधयाऽवलिप्तं वा । सौधे ॥ त्रि॰ सुधासम्बन्धिनि ॥ पु॰ दुग्धपाषाणे ॥

सौधभूषणम् । न॰ कटकपाटावाम् । अ॰ना॰ इ॰ क॰ ॥

सौन । त्रि॰ सूनायांभवे ॥

सौनन्दम् । न॰ बलभद्रमुसले ॥

सौनन्दी । पुं॰ बलदेवे ॥ सौनन्दमस्यास्ति । इनि ॥

सौनिक । पु॰ वधस्थानाधिकारिणि ॥ वैतंसिके । मांसिके । मांसिके । आकुनिके ॥ सूनयाचरति । ठक् ।

सौनिकी । स्त्री॰ दीनवोयेध्याम् ॥

सौन्दर्यम् । न॰ सुन्दरताया॰म् ॥ तल्लक्षणं यथा । अङ्गप्रत्यङ्गकानांयः सन्निवेशोयथोचितम् सुश्लिष्टसन्धिबन्धः स्यात्तत्सौन्दर्यमुदाहृतमित्युज्ज्वलनीलमणि ॥ सुन्दरस्यभावः । ष्यञ् ॥

सौपर्णम् । न॰ मरकते ॥ शुण्ठ्याम ॥ गारुत्मतास्त्रे ॥ त्रि॰ सुपर्णसम्बन्धिनि ॥

सौपर्णी । स्त्री॰ पातालगरुडीलतायाम ॥

सौपर्णेय । पुं॰ गरुत्मति । गरुडे ॥ सुपर्ण्याअपत्यम् । स्त्रीभ्योढक् ॥

सौपर्णेयी । स्त्री॰ सुपर्ण्याःपुत्र्याम् ॥ सुपर्ण्याअपत्यं स्त्री । स्त्रीभ्योढ

कः । टिड्ढाणञिति ङीप् ॥

सौप्तिकम् । न० रात्रिमारणे । रात्रियुद्धे ॥ महाभारतस्य पर्व्वविशेषे ॥ त्रि० सुप्तसम्बन्धिनि ॥

सौभम् । न० खचरपुरे ॥ हरिश्चन्द्रपुरे ॥

सौभगम् । न० सुभगत्वे ॥

सौभद्र । पु० सुभद्रातनयेऽभिमन्यौ ॥ सुभद्राया अपत्यम् । अह्वाभ्यो नदीमानुषीभ्यइत्यण् ॥ सङ्ग्रामविशेषे ॥ सुभद्राप्रयोजनमस्य । सङ्ग्रामेप्रयोजनयोद्धृभ्यइत्यण् । ग्रन्थविशेषे ॥ सुभद्रामधिकृत्यकृतो ग्रन्थः । अधिकृत्यकृतेग्रन्थे० इत्यण् ॥ त्रि० सुभद्रासम्बन्धिनि ॥

सौभद्रेय । पु० अभिमन्यौ ॥ सुभद्राया अपत्यम् । स्त्रीभ्योढक् ॥ विभीतकवृक्षे ॥

सौभरम् । न० सामविशेषे ॥

सौभरि । पु० पुराणप्रसिद्धेपरमर्षौ । मुनिविशेषे । *

सौभागिनेय । पु० सुभगासुते ॥ सुभगाया अपत्यम् । कल्याण्यादीनामिनङितिढक्० इनङादेशश्च । हृद्भगेत्युभयपदवृद्धि ॥

सौभागिनेयी । स्त्री० सुभगात्मजायाम् ॥

सौभाग्यम् । न० विष्कम्भाद्यन्तर्गतयोगविशेषे ॥ तज्जातफलं यथा । सौभाग्यजन्मासुभगो मनुष्यः स्त्रीणां जनानां धनवान् गुणज्ञः । उदारचित्तो बलवान् विवेकी महाभिमानी प्रियभाषणश्चेति ॥ सिन्दूरे ॥ टङ्कणे ॥ सुभगत्वे । तल्लक्षणं यथा । अल्पनिद्रोऽल्पभुक् वाग्मी मितभाष्यनसूयकः इति ॥ सुभगस्य कर्म्मभावो वा । ष्यञ् । हृद्भगसिन्ध्वन्ते पूर्व्वपदस्य चेत्युभयपदवृद्धिः ॥ व्रतविशेषे ॥

सौभाग्यकरणम् । न० वाक्यप्रीतौ ॥ य सार्वजन्यं सुभगत्वमिच्छेद्गुणान् सदा स्ववदेत् परेषाम् । प्राप्नोति दोषानसतोऽप्यनेकान् परस्य यो दोषकथां करोति ॥

सौभाग्यचिन्तामणि । पुं० सारकौमुद्युक्तौषधविशेषे ॥

सौभाग्यशुण्ठी । स्त्री० पाकविशेषे । यथा । नागरस्य पलान्यष्टौ घृतदेयं तत्समम् । क्षीरं द्विप्रस्थसंयुक्तं खण्डस्यार्द्धशतं पलम् । पचेन्मृद्वग्निना सम्यक् यथा पाको भवेत्तदा । चूर्णं दद्यात्त्रिजातस्य त्र्योषस्यपलोन्मितम् ॥ भक्षयेत्प्रातरुत्थाय शुचिरश्शूलमारुतम् । सूर्य्यावर्त्तहनुस्तम्भमन्यास्तम्भगलग्रहम् ॥ वर्णकारं ह्यवर्णं वलीपलितनाशनम् । अम्लपित्तप्रशमनं सौभाग्यकरमुत्तममिति पाकावली ॥

सौभ्रात्रम् । न० सुभ्रातुर्भावे ॥ यु

बाहित्वादण् ॥

सौमदत्तिः । पुं॰ क्षत्रियविशेषे । भूरिश्रवसि ॥ सोमदत्तस्याऽपत्यम् । अतइञ् ॥

सौमनसा । स्त्री॰ जातिपत्त्याम् ॥

सौमनसायनी । स्त्री॰ जातिपत्त्याम् । मालतीपत्रिकायाम् । जावित्री॰ कृ॰ भा॰ प्र॰ ॥

सौमनस्यम् । न॰ शोभनमनोभवे ॥ कुसुमसमूहे ॥ श्राद्धेपिण्डदाना नन्तर ब्राह्मणहस्ते पुष्पदानमन्त्रे

सौमनस्यवान् । त्रि॰ प्रीतिमति ॥

सौमनस्यायनी । स्त्री॰ मालतीकलिकायाम् ॥ यथा । मालतीपुष्पकलिकांसौमनस्यायनींविदुरितित्रिकाण्डशेषः ॥

सौमिकः । पुं॰ सोमरससाध्येऽग्निष्टोमादियागे ॥

सौमिकी । स्त्री॰ दीक्षणीयेष्टौ ॥ कृ॰ हे॰ चन्द्र ॥

सौमित्रः । पुं॰ लक्ष्मणे ॥

सौमित्रिः । पुं॰ रामानुजे । लक्ष्मणे ॥ सुमित्रायाअपत्यम् । बाह्वादित्वादिञ् ॥

सौमी । स्त्री॰ ऋग्विशेषे ॥ सोमोदेवताऽस्याः । सोमाट्ट्यण् । ङीप् । यलोपः ॥

सौमेधिकः । पुं॰ सिद्धे ॥

सौमेरव । त्रि॰ सुमेरुसम्बन्धिनि ॥

सौमेरुकम् । न॰ सुवर्णे ॥

सौम्य । पुं॰ सोमात्मजे । बुधे ॥ वत्सरविशेषे ॥ तत्फलयथा । सुभिक्षक्षेममारोग्यसुखञ्चनिरुपद्रवम् । सौम्यहृष्टिभवेद्राजासौम्ये सौख्यंप्रकीर्त्तितमिति ॥ ४२ ॥ भास्करे ॥ द्युतिधरणीविप्रे ॥ उदुम्बरवृक्षे ॥ भूखण्डविशेषे ॥ कृच्छ्रव्रतविशेषे ॥ न॰ मृगशिरोनक्षत्रे ॥ तीर्थविशेषे ॥ करमध्ये सौम्यतीर्थम् ॥ त्रि॰ अनुग्रे ॥ साधौ ॥ मनोज्ञे ॥ सोमदैवते ॥ सोमइवसौम्य । शाखादिभ्योयः । ततःप्रज्ञाद्यण् ॥ सोमोदेवताऽस्य वा । सोमाट्ट्यण् ॥ यद्वा । सोमइवसोम । ततश्चतुर्वर्णादित्वात्ष्यञ् ॥

सौम्यकृच्छ्र । पुं॰ व्रतविशेषे ॥ यथा । पिण्याकाचामतक्राम्बुसक्तूनांप्रतिवासरम् । एकैकमुपवासश्चकृच्छ्रः सौम्योयमुच्यते ॥

सौम्यगन्धी । स्त्री॰ शतपत्त्याम् ॥

सौम्यग्रह । पुं॰ शुभग्रहे ॥ यथा । चन्द्रोऽर्केन्दुज्ञसौरारा पापाः सौम्यास्तथापरे । पापयुक्तोबुधः पापोराहुकेतूचपापदौ ॥

सौम्यता । स्त्री॰ प्रियदर्शनतायाम् ॥

सौम्यत्वम् । न॰ सौमनस्ये ॥ स

वंशीकृतत्वे ॥ प्रतिषिद्धधा षिन्नि ॥

सौम्यधातु । पुं॰ कफे । श्लेष्मणि ॥

सौम्यवपुः । न॰ मनुष्यशरीरे ॥

सौम्या । स्त्री॰ मनुष्यायाम् ॥ मनोज्ञायाम् । दुर्गायाम् । गौर्य्याम् ॥ मालपर्ण्याम् ॥ महाज्योतिष्मत्याम् ॥ गुञ्जायाम् ॥ उत्तरदिशि ॥ ब्राह्म्याम् ॥ मल्लिकायाम् ॥ रुद्रजटायाम् ॥ शम्याम् ॥ महेन्द्रवारुण्याम् ॥ मल्लिकवल्ल्याम् ॥

सौम्याः । स्त्री॰ बहुत्वे॰ मृगशिरशिरस्थासु पञ्चतारकासु । इल्वलासु ॥

सौम्यायनम् । न॰ उत्तरायणे ॥

सौर । पुं॰ शनैश्चरे । मासविशेषे । सूर्य्यैकराशिभोगावच्छिन्नमासे ॥ यथा । आदित्यराशिभोगेन सौरो मास प्रकीर्त्तितइति । एकस्मात्सङ्क्रमाद्वासङ्क्रान्ति सौरोऽभिधीयतइति च ॥ दिनविशेषे ॥ वर्षविशेषे । तुम्बुरुवृक्षे ॥ त्रि॰ सूर्य्यसम्बन्धिनि ॥ न॰ उपपुराणविशेषे । त्रि॰ सूर्य्योपासके ॥ सूर्य्यस्यापत्यम् । तस्येदमित्यण् ॥

सौरज । पुं॰ तुम्बुरुवृक्षे ॥ फलविशेषे । त्रि॰ सौरजाते ॥

सौरदिनम् । न॰ सौरदिवसे ॥

सौरनक्तम् । न॰ व्रतविशेषे ॥ यथा । हस्तयुक्तार्कदिने सौरनक्तं समाचरेत् । स्नात्वार्कं समभ्यर्च्य नीरोगो बहुजीवति ॥ आत्मनो द्विगुणच्छाया यदा सन्तिष्ठते रवेः । सौरनक्तं विजानीयान्न नक्तं निशि भोजनमिति नारसिंहे ६४ अध्याय ॥

सौरभम् । न॰ कुङ्कुमे । वा॰ । सुगन्धितायाम् । विषमवृत्तान्तरे ॥ अयमुद्गतासदृशमेव पदं निहद्गतीयमन्यथा । जायते रनभगैर्ग्रथितं कथयन्ति सौरभमिदं तदीदृशम् ॥ यथा । परिभूतकुसुमतपवनविस्ततगधविभ्रमा । कस्य न हरतीह हरेर्मुखपद्मसौरभकणातवाद्भुता ॥

सौरभेयः । पुं॰ वृषे ॥ सुरभ्या अपत्यम् । स्त्र्यौ ढक् ॥

सौरभेयी । स्त्री॰ माहेय्याम् । गवि । उस्रायाम् ॥ सुरभ्याः स्त्र्यपत्यम् । ढक् । ङीप् ॥

सौरभ्यम् । न॰ मनोज्ञत्वे । सौगन्ध्ये । सुगन्धितायाम् ॥ गुणगौरवे । पुं॰ कुवेरे ॥

सौरमास । पुं॰ सूर्य्यैकराशिभोगावच्छिन्नकाले । यथा । एकराशौ रविर्यावत्कालं मास सभास्कर । अथ षड्भिः सौरमासैरयनं परिकीर्त्तितम् ॥

सौरसम्वत्सर । पु॰ सूर्य्यस्य द्वादशराशिभोगावच्छिन्नकाले । यथा । सौरसम्वत्सरस्यान्ते मानेनानेन तु पश्चात् । अतिरिच्यन्ते दिनानि भृगुनन्दन ॥

सौरसेन । पु॰ देशविशेषे । यथा । मागधाद्दक्षिणे तु दिश्यात्पश्चिमतः स्थिते । सौरसेनाभिधो देशः सूर्य्यवंशप्रकाशकः ॥

सौरसेय । पु॰ कार्त्तिकेये । स्कन्दे ॥ सुरसायाअपत्ये ॥

सौरसैन्धव । त्रि॰ गङ्गासम्बन्धिनि ॥ सुरसिन्धोरयम । अण् । हृद्भगसिन्ध्वन्ते पूर्व्वपदस्य च इत्युभयपदवृद्धि ॥

सौराष्ट्र । पु॰ देशविशेषे ॥ कोङ्कणात्पश्चिमतीर्थं समुद्रप्रान्तगोचरम् । हिङ्गुलाजान्तको देवि दशयोजनदेशकः । सौराष्ट्रदेशो देवेशि सस्यात्तुर्ज्जराभिधः ॥ कुन्दुरुके ॥ न॰ कांस्ये ॥

सौराष्ट्रक । न॰ पञ्चलौहे ॥

सौराष्ट्रमृत्तिका । स्त्री॰ काक्षाम् । तुवर्याम् । फट्करी॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥

सौराष्ट्रा । स्त्री॰ तुवर्याम् ॥

सौराष्ट्रिकः । पु॰ विषप्रभेदे । सौमल्खार॰ सङ्क्रिया॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ सुराष्ट्रविषयेषु जातत्वात्सौराष्ट्रिक उच्यते ॥ त्रि॰ सुराष्ट्रजे सुराष्ट्रदेशविशेषभवे । अध्यात्मादित्वाट्ठञ् ॥

सौराष्ट्री । स्त्री॰ सौराष्ट्रमृत्तिकायाम ॥ स्फटिकायां गुणाः सर्व्वे सौराष्ट्र्यामपि कीर्त्तिताः ॥ सुराष्ट्रे भवा । अण् । ङीप ॥ सौराष्ट्रीकफपित्तघ्नी विसर्पव्रणनाशिनी ॥

सौरि । पु॰ शनैश्चरे । शनिवृक्षे ॥ सूरस्यार्कस्यापत्यम् । अतइञ् । श्रीकृष्णे ॥ सूरीयादववंशस्य शालपौतिमधुमाधवौ । तस्य वसुदेवस्यापिता । तस्य अपत्यम्॰ सौरि कृष्णः । ऋष्यन्धकवृष्णिकुरुभ्यश्च इत्यत्र कुरुशब्दस्य शूरपर्य्यायत्वात् अपवादः ॥ अतएवोक्तं बाह्वादित्वादिञ् असमाप्तम् ॥ आदित्यभक्तायाम् ॥

सौरिकः । पुं॰ स्वर्गे ॥ न॰ सुरानिमित्तधने ॥

सौरिरत्नम् । न॰ नीलमणौ ॥

सौरी । स्त्री॰ रश्मौ । सूर्य्यकिरणे ॥ सूर्य्यस्येयम् । अण । ङीप् । सूर्य्यतिष्येतियलोप ॥

सौव । त्रि॰ स्वकीये ॥ स्वस्येदम । अण्॥

सौवर्च्चलम । न॰ सर्ज्जिकाक्षारे ॥ सुवर्च्चलायाइदम् । तस्येदमित्यण ॥ सच्चर॰ इ॰ प्र॰ लवणे । कृष्णलवणे । अर्ब्बे । रुचके । सुवर्च्चले । वर्च्चे । इत्यादित्वात्सौवर्च्चल ।

प्रत्ययः ॥

सौवर्ण्यं । त्रि० सुवर्णस्य विकारे । कटकादौ । तस्य विकार इत्यर्थे । जातरूपेभ्यः परिमाणइत्यण् ॥

सौवर्णभेदिनी । स्त्री० प्रियङ्गौ ।

सौवर्णी । स्त्री० गान्धार्य्याम् । सुवर्णस्यापत्यम् ॥

सौवस्तिक । पु० पुरोहिते ॥ त्रि० स्वस्तिकृति ॥

सौविद । पुं० राज्ञामागारे रक्षाधिकृते । सौविदल्ल । कञ्चुकिनि । स्वार्थे । वचि समासस्तेनामण पुरस्त्रीणां प्रेक्षकपुरुषान्तर वारणायराज्ञामागारे ये वा धराश्चि युक्तास्ते वर्षवराः सौविदाद्दि शब्दवाच्याः । सुष्ठु वेत्ति । विदज्ञाने । इगुपधेति कः । सुविदएव । प्रज्ञादित्वात् स्वार्थेऽण् । यद्वा । सुविदस्तु राः स्त्रियस्तासामयं रक्षकः । तस्येदमित्यण् ॥

सौविदल्ल । पु० सौविदे ॥ सुष्ठु विदन्ति विदांसमपि० लान्ति वञ्चयन्ति न कुर्वन्ति सुविदल्ला । तासामयं रक्षकः । तस्येदमित्यण् ॥

सौवीर । पु० कोलदन्तरे । कुमालके । शूरसेनात् पूर्वभागे गङ्गया पश्चिमेश्वरे । सौवीरदेशोदेवेविसर्वदिशाधर्म्माश्रमः । न० काञ्जिके । यथा । सौवीरमुद्धवैरामे पत्रेषान्निस्तुषे कृतम् । गोधूमैरपि सौवीरमाचार्य्याः केचिदूचिरे । सौवीरस्तु यवैरामैः पक्वैर्वा निस्तुषैः कृतम् । उदावर्त्तानाहमृद्विग्रहणीरोगगुदाङ्कुरे ॥ सौवीराञ्जने । सौवीराञ्जने । बदरीफले । मरुद्धूरे । यथाह । पच्यमानसुमधुरं सौवीरवदरमत्यन्तम् । सौवीरवदरशीतमेत्रगुरुमुत्रलम् । हृत्पित्तदाहवमथुतृष्णानिवारणमिति ॥ सुवीरदेशभवम् । तत्रभवइत्यण् ॥

सौवीरक । न० सुवीराञ्जने । काञ्जिके । पु० बदरवृक्षे ॥

सौवीरसारम् । न० स्रोतोञ्जने ॥

सौवीराञ्जनम् । न० स्रोतोञ्जने । सुरमाञ्जन० भा० प्र० । सौवीरम् तदञ्जनञ्च ॥ यथा । सौवीराञ्जनमिदं मन्मथसुहृदास्ते विन्यस्य नयनयुगा कथाचयत् । तव नयनमपि च दयितकराग्रे स्थाप्यमितमपीयता मिवाधिति वाङ्कुरो मानसौप्ता ॥

सौशब्द । पुं० गुणविशेषे ॥ तस्य च यथा सुप्तिङ्न्तापरं शब्दमिति सौशब्दमिति ॥

सौष्ठवम् । न० सुष्ठुताथाम ॥ सुष्ठु भावः । उद्गात्रादित्वादञ् ॥

सौस्नातिक । त्रि० सुस्नातप्रष्टरि ॥ सुस्नातं पृच्छति । पृच्छ सौस्नातादिभ्यष्ठञ् ॥

सौहार्द्द । पुं० मित्रतनये ॥ सुहृ

दीपस्य तस्मापत्यमित्यण् । हृद्भगसिन्ध्वन्ते पूर्वपदस्य चेत्युभयपदवृद्धिः ॥ न० सौजन्ये । शोभनहृदयत्वे ॥ सख्ये । मैत्राम् ॥ सुहृदःस्वभाव कर्म वा । मित्रे सुहृदादेः ॥

सौहार्दम् । न० सौहृदे । सख्ये ॥ सुहृदयस्वभाव । ष्यञ् । बाहीकाद्यञ्श्रेणि त्वित्युदादेश ॥

सौहित्यम् । न० तृप्तौ ॥ सुहितस्वभाव ० कर्म वा । पुरोहितादित्वाद्यक् ॥ पर्याप्ते ॥

सौहृदम् । न० सौहार्दे । सख्ये ॥ सुहृदः कर्म भावो वा । युवादित्वादण् ॥ प्रेमणि ॥

सौहृद्यम् । न० सौहार्दे ॥ सुहृदयस्वभाव । ष्यञ् । बाहीकाद्यञ्श्रेणित्वितिपक्षे हृदादेशाभाव ॥

स्कन्द । पुं० कार्त्तिकेये । महासेने । पार्वतीनन्दने ॥ सेनापतीनामहं स्कन्द इत्युक्तेः देवसेनापतिः कार्त्तिकेयो भगवद्विभूति ॥ स्कन्दतिगच्छति० शोषयति वा रेत्याण् । स्कन्दिर् गतिशोषणयोः । पचाद्यच् । तथा च ब्रह्मपुराणम् । स्कन्दितं द्वादशवगणा तेन स्कन्द प्रतापवानिति ॥ द्व्याहारपालविशेषे ॥ नृपतौ ॥ पुराणविशेषे ॥ शरीरे ॥ पारदे ॥ बालग्रहविशेषे ॥

स्कन्दनम् । न० रेचने ॥ क्षरणे ॥ गमने । शोषणे ॥

स्कन्दपुराणम् । न० स्कान्दे महापुराणविशेषे ॥ तच्छोकसंख्याश्लोकाशीति सहस्रैः भागवतेयथा । एकाशीतिसहस्राणि स्कान्दाख्यं परमाद्भुतमिति ॥

स्कन्दांशक । पुं० पारदे ॥

स्कन्ध । पुं० देहावयवविशेषे । भुजशिरसि । अंसे ॥ अमरकोषः यथा । कदलीस्तम्भसङ्काशा भुजस्कन्धाश्चैव नरा । राजानस्ते च विज्ञेया मधवाश्च महाबला : ॥ निर्मांसरोमबहुताविर्गन्नसमप्रकीर्तिता । ख्रतिसमुद्र । स्कन्दते । स्कन्दिर् ० । कर्मणिघञ् । स्कन्देश्चस्वा दृश्यति० बाहुलकाद्नसुन्यपिच पृषोदरादित्वा ॥ नृपतौ ॥ सम्पराये ॥ व्यूहे । समूहे ॥ काये ॥ प्रकाण्डे ॥ यथा । पक्षीप्रकाण्ड . स्कन्ध० आमूलाच्छाखावधिस्तरौरिति । आचार्ये ॥ छन्दोभेदे ॥ विज्ञानादिपञ्चसु ॥ तच० विज्ञानवेदनासंज्ञासंस्कारसंज्ञका पञ्च वे नाभिकोनांनयोप्रसिद्धा ॥ ग्रन्थपरिच्छेदे ॥ पथि ॥ भाशिरादिभाति । रूधाञ्० । चातेनुपेतिच ० । पारस्करादित्वात् सुट् ॥ वास्कन्धते० धाकञते । स्कन्दिर्० । कर्मणिघञ् ॥ पृषो

इरादिः ॥

स्कन्धकम् । न॰ मोघाहशाल्मरी ॥ स्कन्धकमिलितल क्षिप्त यच्चतु-च्छलगणाष्टकेनार्ध्वकात् । तत्तुल्यमपि मदल भर्नासि चतु षष्टिमात्रिकशरीरमिदम् ॥ यथा । अथमितविमलविद्युत्करालकरवालकलितजलधरकाल । उच्चसृष्ट नगस्त्रिं तलजितपथिकाङ्गनानिवहहृदयतट ॥

स्कन्धचाप । पुं॰ वंशादिनिर्मिते शिक्याधारे । विहङ्गिकायाम् ॥

स्कन्धज । पु॰ वटे ॥ शल्लक्यादौ ॥ पवर्गीनयशूरलाद्या स्कन्धजा स शल्लकीमुखा॰ इति हेमचन्द्रः ॥

स्कन्धतरु । पु॰ स्कन्धफले ॥

स्कन्धदेश । पु॰ आसने । द्विरदस्कन्धे ॥ स्कन्धप्रदेशः ॥ स्कन्धमात्रे ॥

स्कन्धफल । पुं॰ नारिकेले ॥ स्कन्धफलान्यत्र ॥ उदुम्बरवृक्षे ॥

स्कन्धफला । स्त्री॰ खर्जूर्याम् ॥

स्कन्धबन्धना । स्त्री॰ मधुरिकायाम् ॥

स्कन्धमल्लक । पु॰ कङ्कखगे ॥

स्कन्धरुह । पु॰ वटवृक्षे ॥

स्कन्धवाह । पु॰ शकटादिवाहक वृषे । शङ्के । अवधूर्त्ते ॥

स्कन्धवाहक । पु॰ वृषे ॥

स्कन्धशाखा । स्त्री॰ वृक्षमुख्यशाखायाम् । शाखायाम् ॥ स्कन्धजा शाखा ॥

स्कन्धशृङ्गः । पुं॰ महिषे । इति कश्चित् ॥

स्कन्ध । न॰ वृक्षमूलाच्छाखावधिक भागे । प्रकाण्डे ॥ अंसे ॥ स्कन्द्यते । स्कन्दिर॰ । स्कन्देस्सलोपश्च असुन्धश्चान्तादेश ॥

स्कन्धाग्नि । पु॰ वडवाग्नौ । समिन्धने क्षतयज्ञाग्निभेदे ॥

स्कन्धानल । पु॰ बृहत्काष्ठाग्नौ ॥

स्कन्धावार । पु॰ कटके ॥ सैन्यस्थितौ ॥ राजधान्याम् ॥

स्कन्धिक । पु॰ स्कन्धवाहकवृषे ॥

स्कन्धी । पु॰ द्रुमे ॥

स्कन्न । त्रि॰ हस्तादितः पतिते अस्य पर्याया यथा । स्रस्त ध्वस्त भ्रष्ट॰ स्कन्न॰ पन्न च्युत गलितमिति ॥ स्कन्द्यते स्म । स्कन्दिर॰ । कर्मणि क्त॰ यथायोग्यं कर्मकर्त्तरि वा ॥ कठिनीभूते ॥

स्कोटिका । स्त्री॰ हापुत्रिकाखगे ॥

स्कोनगरम् । न॰ वाहीकग्रामविशेषे ॥

स्खदनम् । न॰ विदारणे । स्खद स्खदने । ल्युट् ॥

स्खलत् । त्रि॰ चलति ॥

स्खलनम् । न॰ रिङ्गणे ॥ बालाभ्यां हस्तपादाभ्यां चलने ॥ निर्नि मि

स्फुलादिस्त पतने ॥ पिच्छिला दीपतने । धर्मादिस्खलने ॥ स्खल सञ्चलने । भ्वादि० ट ॥

स्खलितम् । न० वृद्ध्युत्पादिनायुद्धमर्यादाच्युतने । छले । छलिते ॥ त्रि० । स्खलनम् । स्खल० । क्त ॥

स्खालित्यम् । न० व्यभिचारे ॥

स्तन । पु० वक्षस्थपाङ्गे । कुचे । पयोधरे । वक्षोजे ॥ स्तनौ पुंसस्यानार्यां विभिन्नभयोर्द्वयम् । यौवनागमनेनार्यां पीवरौभवतः स्तनौ ॥ गर्भवत्याः प्रसूतायाः स्तनौ क्षीरपूरितौ ॥ अरोमशौ स्तनौ पीनौ घनावविषमौ शुभौ ॥ स्तनयोः स्तनत्वकारणौषधं यथा । कुष्ठं नागबलाचूर्णं नवनीतसमन्वितम् लेपयेद्युवतीनां च स्तनयोर्वर्धनं परं स्तनम् ॥ स्तनयोर्लिङ्गयर्त्तयोर्वर्णेद्वयम्० स्तनतिमव्युतिनाकाम् मे : । स्तनमन्वे । पच० कुसी तिघोवा ॥

स्तनम् । त्रि० शब्दायमाने ॥ स्तन० । शट प्रत्यये ॥

स्तननम् । न० ध्वनिमात्रे ॥ मेघगर्जे ॥ कुन्थिते ॥

स्तनधय । न० पतिमासके । स्तना न्धये ॥ स्तनंधयति । धेट् पाने । नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोरिति खश् । अरुर्द्विषदिति मुम् ।

स्तनधयी । स्त्री० स्तनपायाम । अ तिबालिकायाम् । स्तनन्धयायाम् ॥ धेट इत्वान्ङीप् ॥

स्तनप । पु० अतिशिशौ । अर्भके ॥ स्तनौ पिबति । पा० आतोनुपे तिक ॥

स्तनपा । स्त्री० शिशायाम । स्तन धय्याम् ॥ टाप् ॥

स्तनभर । पु० स्तनाभोगे ॥

स्तनभव । पु० रतिबन्धविशेषे ॥ यथा । स्कन्धाश्रयमध्युतु कृत्वा यो षित्पदद्वयम् । स्तनोधृत्वारमेत् कामीबन्ध स्तनभव स्मृतः ॥

स्तनमुखम् । न० चूचुके ॥

स्तनयित्नु । पु० वारिधरे, मेघे । मुस्तके । स्तनिते । मृतौ । रोगे ॥ अशनौ । विद्युति ॥ स्तनय ति । स्तनगर्जौदेवशब्दे० चुरादावदन्त : । स्तनिहृषिपुषिगदिभ्यो णेरित्नुच् । अयामन्तेत्यणेरया देश : ॥

स्तनवृन्तम् ।) न०
स्तनाग्रिका ।) स्त्री० स्तनमुखे ॥
स्तनाग्रम् ।) न०

स्तनान्तरम् । न० हृदये ॥

स्तनाभोग । पु० कुचमरे । स्तन भरे ॥ कुचपरिपूर्णतायाम ॥

स्तनालिङ्गनम् । न० बन्धभेदे ॥ तल्लक्षणं यथा । उरसिहृदयेसमुखे

रादिमन्तिवराङ्गीस्तनयुगमुपधत्तेय
त्स्तनालिङ्गनतदति ॥

स्तनितम् । न॰ गर्जिते । मेघनिर्घो
षे ॥ स्तनगदौ देवशब्दे । भावे क्त
॥ त्रि॰ शब्दिते ॥

स्तनितफल॰ । पु॰ विकङ्कटवृक्षे ॥

स्तन्यम् । न॰ दुग्धे ॥ स्तनेभवम् ।
शरीरावयवाद्यत् ।

स्तब्ध । त्रि॰ साभिमाने । अविनी
ते । अप्रगतस्वभावे । अनम्रे । गु
रुदेवतादिष्वप्यनम्रे ॥ स्तम्भिते ।
जडीकृते ॥ स्तम्भ॰ । क्त ॥

स्तब्धरोमा । पुं॰ वराहे । सूकरे ।
रोमाञ्चिनि ॥ स्तब्धानि॰ अनम्राणि
रोमाणियस्य ॥

स्तम्ब । पुं॰ गुल्मे । स्कन्धरहित॰
अप्रकाण्डद्रुमे ॥ तृणयवादिगुच्छे
॥ व्रीह्यादीनामप्रकाण्डे ॥ आला
ने ॥ तिष्ठति॰ अचला । ष्ठा॰ ।
स्थस्तोम्बजवकाविष्टम्भश्च॰ तिष्ठ
ते स्तादेशश्च ॥ तृणादौ ॥

स्तम्बक॰ । पु॰ स्तम्बे ॥ स्वार्थे॰ या
वादिभ्य॰ कन् ॥

स्तम्बकरि: । पुं॰ धान्ये ॥ स्तम्बम्
करोति । स्तम्बशकृतोरिन् । व्री
हिवत्सयोरितिवक्तव्यम् ॥ त्रि॰ स्त
म्बकर्त्तरि ॥

स्तम्बकार । पु॰ गुच्छकारके ॥

स्तम्बघा । पु॰ स्तम्बघ्ने ॥

स्तम्बघन॰ । पुं॰ स्तम्बघ्ने । तृणादि
गुच्छोन्मूलनसाधने ॥ स्तम्बघ्नस्तम्ब
घन॰ स्तम्बोयेननिहन्यते॰ भूध्य
मर॰ । स्तम्बस्य घातक । स्तम्ब
हेयेन । स्तम्बेकर्त्तयप प्रत्यये घञ्
भावेश॰ ॥ नीवारादिग्रहणार्थं ला
ङ्गलमपार्श्वे ॥

स्तम्बघ्न । पुं॰ तृणादुन्मूलकखनि
त्रादौ । स्तम्बघने ॥ स्तम्बोहन्यते॰
येन । स्तम्बेकर्त्तरिक॰ ॥ नीवारा
दिग्रहणार्थं लाङ्गलमपार्श्वे ॥

स्तम्बपू । स्त्री॰ पुरीभेदे । तामलि
प्ते । दिग्विजयटीके । तमोलुप्त॰ शू॰
भा॰ प्र॰ दे़शि ॥

स्तम्बहननम् । } न॰ स्तम्बघ्ने ॥
स्तम्बहननी । } स्त्री॰

स्तम्बेरम । पु॰ दन्तिनि । दन्ताव
ले । कुभे । स्तम्बेरमते । रमु॰ । स्त
म्बकर्णयोरमिजपोरित्यच् । हस्ति
सूचकयोरितिवक्तव्यम् । अन्यत्र
स्तम्बेरन्ता । ततपुरुषेकृतीति॰
हलदन्तादितिमलुक् ॥

स्तम्भ: । पु॰ स्थूणायाम् । थम्भ॰
भा॰ ॥ जडत्वे । अङ्गजाड्ये ॥ स्त
म्भाति । स्तम्भुस्तुम्भुस्कम्भ । घञाद्यच्
भाविघञ्ज ॥ गतिनिरोधे । नि
ष्पृतिभत्तायाम् ॥ गर्वे ।

स्तम्भकार॰ । पु॰ वेष्टने । त्रि॰ स्थूणा
कारके ॥ जाड्यकारके ॥

स्तम्भन । पुं॰ कामबाणविशेषे । यथा । उन्मादनः शोषणश्च तापनः स्तम्भनस्तथा । सम्मोहनश्च पञ्चैते विख्याताः कामसायकाः ॥ न॰ मरणमोहनादिरोधने । अभिचारकर्म्मविशेषे । प्रवृत्तिरोधे । यथा । प्रवृत्तिरोधः सर्व्वेषां स्तम्भनं समुदाहृतमिति ॥

स्तम्भित : । त्रि॰ स्पन्दरहिते । जडीभूते ॥ स्तम्भ॰ स्तम्भोऽस्य । इतच् ॥ जडीकृते ॥

स्तरिमा । पु॰ तल्पे । शय्यायाम् ॥ स्तृणोति । स्तृ आच्छादने । स्तृ भृमृस्तृ॰ इमनिच् ॥

स्तरी । स्त्री॰ धूमे । स्तृणाति । स्तृञ् आच्छादने । अवितृस्तृतन्त्रिभ्य ईः ॥

स्तव । पुं॰ स्तोत्रे । नुतौ । स्तुतौ ॥ स्तूयतेऽनेन॰ स्तवनं वा । ष्टुञ् स्तुतौ । ऋदोरप् ॥

स्तवक । पुं॰ गुच्छे । पुष्पकलिकादिवृन्दे । पुष्पादिसमूहे ॥ स्तोमे । ग्रन्थपरिच्छेदे ॥ समूहे ॥ स्तूयते । ष्टुञ॰ । कृञादिभ्यो वुन् ॥ यथा । तिष्ठति । द्वा॰ स्तोमकनकाभिरामक॰ तिष्ठतिः स्तादेवक ॥

स्तावक : । पुं॰ स्तवकार्थे ॥

स्तवकपाल । पुं॰ तैल॰पर्णी । वै जयन्॰ वृ॰ भा॰ प्र॰ इ॰ ॥

स्तवेय्य । पुं॰ इन्द्रे ॥ इत्युणादिकोषः ॥

स्तव्य । त्रि॰ स्तुत्ये ॥ सर्व्वैः स्तूयते॰ नस्तोताकश्चित् । स्तोतुमर्हः । अर्हे कृत्यतृचश्चेति यत् ॥

स्ताव । पु॰ स्तवने ॥ प्रस्तावे ॥

स्तावक । त्रि॰ स्तवकर्त्तरि । स्तुतिकारके ॥ स्तौति । ष्टुञ् । ण्वुल् ॥

स्तिभि । पुं॰ समुद्रे ॥ स्तभ्नाति । स्तम्भु॰ । क्रमितमोर्व्यादिनिन् । धातुरूत् । अनुनासिकलोपः ॥

स्तिमित । त्रि॰ अचञ्चले । निश्चले ॥ आर्द्रे । क्लिन्ने ॥ तिम्यति स्म । ष्टिम आर्द्रीभावे । अकर्म्मकत्वात्कर्त्तरि क्तः ॥ स्तिमित॰ आर्द्रंच सौवर्णिकमिति भिषक् । अपक्वे ॥ यथा । यौवनः स्तिमिते दीर्घे यौवने कालमातुरः । तावत्काल सलघुत्वमश्नीयात्सुविरलं तत् ॥

स्तिम्भि । पुं॰ समुद्रे ॥ स्तभ्नाति स्तम्भुरोधने । क्रमितमिमस्तम्भामत इच्चेति॰ इन् ॥ बाधायाम् ॥

स्तीर्व्वि । पुं॰ अध्वर्य्यौ ॥ स्तृणाति । स्तृञ् आच्छादने क्विन् ॥ रुधिरे ॥

स्तुत : । त्रि॰ ईडिते । प्रशं ।

पन्नायिते । वर्धिते । अभिष्टुते ॥ स्तूयतेस्म । इञ् । क्त ॥

स्तुतिः । स्त्री० स्तवे । गुणानां कथने । गुणोत्कर्षप्रतिपादिकायां वाचि ॥ साध्वादिष्वर्थं प्रशस्तार्थे वा वाक्ये । स्तूयतेऽनया । इञ० । स्त्रियां क्तिन् ॥ आदरेण यथा स्तौति धनवन्तं यथेच्छया । तथा चेद्विश्वकर्तारं को न मुच्येत बन्धनात् ॥

स्तुतिपाठकः । पुं० भाट० वू० प्र० सहचरजातौ । बन्दिनि । प्रातर्गेये । राजादेर्यशादौ वीर्यादिना स्तुतिकर्त्तरि ॥ स्तुतेः पाठकः ॥

स्तुतिगन्थः । पुं० भोगावल्याम् । बन्दिपाठे ॥

स्तुतिव्रतः । पुं० स्तुतिपाठके ॥

स्तुत्यः । त्रि० स्तव्ये । स्तवनीये ॥ यथा । प्रत्यर्थिगुरवः स्तुत्याः परोक्षे मित्रबान्धवाः । कर्मान्ते दासभृत्याश्च पुत्रा नैव मृताः स्त्रियः ॥ स्तोतुं योग्यः । इञ० । एति स्तुशास्वृदृजुषः क्यप् इति क्यप् । तुक् ॥

स्तुत्या । स्त्री० विद्रुमलतिकायाम् । सौराष्ट्रमृत्तिकायाम् । तुवर्याम् ॥ टाप् ॥

स्तुनकः । पुं० छागे ॥ स्तु० म० चं० पा ॥

स्तुभः । पुं० छागे ॥ स्तुभ्नोति । स्तुन्

भुरोधने । मूलविभुजादित्वात् क अभितुमशोपीनद्यात ॥

स्तुषेय्य । त्रि० स्तोतव्ये । स्तूयते । इञ० । स्तुवः क्सेय्यश्छन्दसि ॥ छान्दसोऽयम् ॥

स्तूपः । पुं० मृदादिकूटे । राशीकृतमृत्तिकादौ । समुच्छ्राये ॥ स्तौति । इञ० । स्तुवो दीर्घश्चेति पः ॥

स्तेनः । पुं० चौरे । तस्करे । प्रच्छन्नचौरे । प्रच्छन्नवञ्चकास्त्वेते ये स्तेनाटविकादयः इति मनुः । यः परद्रव्यमिति विभिन्नेयानाम परस्वं स्वत्वहेतुमन्तरेणैव स्वत्वमारोपयति स स्तेन इति लोकप्रसिद्धम् ॥ स्तेनयति । स्तेन चौर्ये । पचाद्यच् ॥ परमेयजमातिष्ठतस्तेनानानियपैनृप । स्तेनानां नियपादुग्रवधिराष्ट्रवर्द्धते ॥ न० स्तेये । चौरस्य कर्मभावयोः ॥

स्तेमः । पुं० आर्द्रीभावे । क्लेदने । समुन्दने ॥ स्तिमनम् । स्तिम आर्द्रीभावे । घञ् ॥

स्तेयम् । न० चौरस्य भावः कर्म वा चौर्य्ये । यथा मार्गेण परद्रव्यस्य हरणं ॥ स्तेयलक्षणन्तु । प्रच्छन्नं वा प्रकाशं वा निशायामथवा दिवा । यत्परद्रव्यहरणं स्तेयं तत्परि

स्तौलितम् ॥ अपिच । अन्यायेनप
रस्वग्रहणस्तेयमुच्यते॰ इति ॥
स्तेनस्यभाव कर्म वा । स्तेनाद्यन्न
लोपश्च ॥ महापातकेषु ब्राह्मणस्
वर्णहरणं ॥ निः स्वेपस्त्रापहर
णं नराश्वरजतञ्च । भूमिवज्रमणी
नाञ्चरुक्मस्तेयसमंस्मृतम् ॥

स्तेयफल । पुं॰ कण्टकवृक्षे । तेज
फले ॥

स्तेयी । पुं॰ चौरे ॥ स्वर्णकारे ॥ स्ते
यमस्त्यस्य । अतइनि ॥

स्तैनम् । न॰ स्तेये ॥

स्तैन्य । पुं॰ चौरे ॥ न॰ स्तेनस्यभा
वे॰ कर्मणि च । चौर्य्ये ॥ स्तेनस्य
भाव कर्म वा । स्तेनाद्यन्नलोपश्चेत्य
च॰ स्तेनादिति योगविभागात् ष्यञ् ॥

स्तैमित्यम् । न॰ जडतायाम् ॥ श
रीरस्यार्द्रचर्मावगुण्ठितत्वमितिवै
द्या ॥

स्तोक । पुं॰ चातके ॥ त्रि॰ अल्पे ॥
स्तुच्यते । ष्टुचप्रसादे । घञ् । न्यङ्
क्वादित्वात् कुत्वम् ॥ स्तूयतेवा ।
बाहुलकात्तन् क ॥

स्तोकक । पुं॰ चातके । स्तोकक
जलमस्य ॥ स्तोकमायतिवा । कै
शब्दे । आतोऽनुपसर्गे क ॥

स्तोतव्य । त्रि॰ स्तवनीये । स्तुत्ये ॥

स्तोता । त्रि॰ स्तवकर्त्तरि ॥ स्तौति
ष्टुञ् । तृच् ॥

स्तोत्रम् । न॰ स्तवे ॥ स्तूयतेऽनेन
ष्टुञ् । दाम्नीतिकरणे ष्ट्रन् । ति
तुचेतिनेट् ॥ प्रगीतमन्त्रसाध्यायां
स्तुतौ । उद्गात्रादिनागीयमाने ऋ
ग्जाले । प्रगीतमन्त्रसाध्यगुणिनि
ष्ठगुणाभिधानंस्तोत्रमितियाज्ञिकानां
व्यवहार ॥

स्तोभ । पुं॰ न॰ अर्थशून्यवर्णे ॥
स्तोभ । आत्मानंविच्छेदेहेलनेस्त
मनेऽपिचेति हेमचन्द्रः । साङ्ग्य
पारिप्लव्य वा स्तोभं हेलनमेव वा । वे
कुण्ठनामग्रहणमशेषाघहरं विदुरि
त्यत्र॰ स्तोभं गीतालापपूरणार्थं क्ष
तमिति श्रीधर स्वामिन ॥

स्तोभित । त्रि॰ प्रोत्साहिते ॥

स्तोम । पुं॰ समूहे । यज्ञे । की
र्त्ते ॥ स्तूयतेऽनेन । ष्टुञ् । अ
र्त्तिस्तुसुतिमन् ॥ सोमयागेष्ठ दे
गे क्रियमाणायां पृष्ठादिसम्बन्धा
या स्तुतौ ॥ मन्त्रसमूहे ॥

स्तोमहारः । पुं॰ सर्पहारे ॥

स्तौमवल्ली । स्त्री॰ काण्डीरे । ना
सासवेदने । काण्डवेल॰ इ॰
गौ॰ भा॰ प्र॰ लताप्रभेदे ॥

स्तौपिकम् । न॰ बुद्धद्रव्ये । चोचा॰
इ॰ भा॰ प्र॰ ॥

स्त्यानम् । न॰ स्निग्धे ॥ प्रतिध्वनौ
॥ घनत्वे ॥ आलस्ये ॥ स्त्यैष्ठ्यै
शब्दसङ्घातयोः । क्तः ॥ अकर्म

च्युतायाम् । गुरुणाभिद्यमाणस्त्र्यासनादिकर्मनिवृत्तायामितिभावत ॥ निश्चये ॥

स्त्येन । पु० चौरे ॥ अमृते । सुधायाम् । स्त्यायति । स्त्यै० । श्या । स्त्याहनश्यिभ्यश्च ॥

स्त्री० । स्त्री० स्तनकेशवत्याम् । अस्या पर्यायायथा । स्त्रीयोषिदबलायोषानारीसीमन्तिनी-वधू । प्रतीपदर्शिनीवामावनितामहिलातथेति ॥ स्त्यायतिगर्भोऽस्याम् । स्त्यै० । स्त्यायतेर्ड्रट् । टिलोप । यलोप । टिड्ढेतिङीप ॥ वृषककर्कन्याद्विस्मकरमीनराशिषु ॥ अस्थूकाय भेदे ॥ गौस्त्री । यथा । शोपस्त्रीभि । कृष्णोरेमे ॥ देवतिर्यङ्मनुष्येषुपुन्नामाभगवान्हरि० । स्त्रीनाम्नीलक्ष्मीमैत्रेयनानयोर्विद्यतेपरमितिविष्णुपुराणम् ॥ प्रसनार्थमहाभागा पूजार्हाश्चदीप्तय । स्त्रिय श्रियश्चगेहेषु नविशेषोऽस्तिकश्चन ॥

स्त्रीकरणम । न० रतबन्धे ॥

स्त्रीगवी । स्त्री० धेनौ ॥

स्त्रीचित्तहारी । पु० शिवी ॥ त्रि० नारीमनोहारिणि ॥

स्त्रीचिह्नम् । न० भगे । योनौ ॥ स्त्रीणामवाच्यदेशस्तनिम्ननाभीवलक्ष्य । अभेदेपिमनोभेदात्मन : प्राये

णवजस्यते । असम्पूर्णखण्डद्विधाभिन्नमपाङ्गाद्धारधूपितम् । येरमन्तेनमस्तेभ्य साहसकिमतःपरम् ॥ नारीलक्षणे ॥ स्त्रियाश्चिह्नम्

स्त्रीचेष्टितम् । द० स्त्रीणाव्यवहारे ॥ नासाध्यातिविषमचेष्टितत्वसुमा यथा । अरण्येणवेणीविनिगूहितेनविदूरथमहिषीजघान । विषप्रदिग्धेनचनपुरेणदेवीविरक्ताकिलकाशिराजमिति । तस्याश्चरित्रन्तुब्रह्मवैवर्तप्रकृतिखण्डे १४ ऽध्याये द्रष्टव्यम् ॥

स्त्रीचौर । पु० कामुके । लम्पटे ॥ त्रि० योषिद्धर्षरि ॥ स्त्रिया चौर ॥

स्त्रीजित । पु० स्त्रैणे । स्त्रीवशीभूते ॥ वस्तुगत्यास्त्रीजितोयोनिन्दित सर्वथैवहि । यथा । सनिन्दितश्चाप्यशुचि पुमांश्चस्त्रियाजित । निन्दन्तिपितरोदेवाबान्धवा । स्त्रीजितनरम ॥ स्त्रीजितमनसामातापितमाताचनिन्दतीति ॥ अपिच । अशुध्येद्विप्रोदशाहेनजातकेमृतकेयथा । भूमिपोद्वादशाहेनवैश्य पञ्चदशाहत । शूद्रोमासेनवेदेषुमातृवद्धीनसङ्कर । अशुचि स्त्रीजित अशुध्येद्विताहनकालत ॥ नगृह्णन्तीच्छयातस्य पितर पिण्डतर्पणम् । नगृह्ण

न्तिचटैवास्वतश्च पुष्पजलादिकम् ॥ स्नानेनैव किं तपसा जपहोमप्रपूजनैः । विधवा चैवधर्म्मशास्त्रोभिर्यस्य मनो हृतमिति श्रीदेवीभागवते तुलस्युपाख्यानम् ॥ तत्रस्वर्ग्गोपि निषिद्धः । यथा । स्त्रीजितस्य च मात्र पालसर्वं पुण्यं प्रणश्यति । नमूनीपातकी पापात् पापिनां स्त्रीजितात परः ॥ इति । स्त्रियाजित ॥

स्त्रीधनम् । न । स्त्रीस्वास्यदीमूलधने । यस्मिन् धने पतिनिरपेक्षतया स्त्रिया अधिकारस्तत्तम् ॥ तद्विधा । पितृमातृसुतभ्रातृदत्तमध्यग्न्युपागतम् । आधिवेदनिकं बन्धुदत्तं शुल्कान्वाधेयकमिति ॥ मनुश्च । अध्यग्न्यध्यावाहनिकं दत्तञ्च प्रीतिकर्म्मणि । भ्रातृमातृपितृप्राप्तं षड्विधं स्त्रीधनं स्मृतम् ॥ नारदोपि । अध्यग्न्यध्यावाहनिकं भर्त्तृदायस्तथैव च । भ्रातृदत्तं पितृभ्याञ्च षड्विधं स्त्रीधनं स्मृतम् ॥ याज्ञवल्क्य । पितृमातृपतिभ्रातृदत्तमध्यग्न्युपागतम् । आधिवेदनिकाद्यञ्च स्त्रीधनं परिकीर्त्तितम् ॥ तदेव मन्वादिसम्मतषट्कस्त्रीधनकीर्त्तनात् षट्त्वसङ्ख्याविवक्षिता । किन्तु स्त्रीधनकीर्त्तनमात्रपराणि मुनिवचनानि । तदेव स्त्रीधनं यत्र दत्तं स्वातन्त्र्येण दान विक्रय भोगान् कर्त्तुमधिकरोति । तदिदं किञ्चित् षड्विधाद्यन्यदाय-न । प्राप्तं शिल्पैस्तु यद्वित्तं प्रीत्या चैव यदन्यतः । भर्त्तुः स्वाम्यमेवैतच्छेषं तु स्त्रीधनं स्मृतम् । अन्यतश्चेति । पितृमातृभर्त्तृकुलव्यतिरिक्तात् । यल्लब्धम् । शिल्पेन वा यदर्जितम् । तद्भर्त्तुः स्वाम्यम् । स्वातन्त्र्यम् । अनापद्यपि भर्त्ता ग्रहीतुमर्हति । तेन । स्त्रिया अपि धनमस्त्रीधनमस्वातन्त्र्यात् । एतद्व्यतिरिक्तधनन्तु । स्त्रिया एव । दानाद्यधिकारात् ॥ कुलार्णवस्थे तौ श्रीमहानिर्वाणे श्रीसदाशिव । पितृभिः । श्वशुरैर्वापि दत्तं यद्धर्म्मसम्मतम् । स्वशक्त्योपार्ज्जितं यच्च स्त्रीधनं तत् प्रकीर्त्तितमिति ॥ स्त्रियाः । धनम् ॥ न भर्त्ता नैव च सुतो न पिता भ्रातरो न च । आदाने वा विसर्गे वा स्त्रीधने प्रभविष्णव इति दायभाग । प्रभविष्णवः । प्रभवः ॥

स्त्रीधर्म्म । पुं । ऋतौ । पुष्पे । आर्त्तवे । रजसि ॥ स्त्रीणामनुष्ठेये ॥ तत्र मनुः । बालया वा युवत्या वा वृद्धया वापि योषिता । न स्वातन्त्र्येण कर्त्तव्यं किञ्चित् कार्य्यं गृहेष्वपि ॥ बाल्ये पितुर्वशे तिष्ठेत् पाणिग्राहस्य यौवने । पुत्राणां भर्त्तरि प्रेते न भजेत्

स्त्रीस्वतन्त्रताम् ॥ पित्रा भर्त्रा सुतैर्वापि नेच्छेद्विरहमात्मनः । एषां हि विरहेण स्त्री गर्ह्ये कुर्यादुभे कुले ॥ सदा प्रहृष्टया भाव्यं गृहकार्य्येषु दक्षया । सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चामुक्तहस्तया ॥ यस्मै दद्यात् पिता त्वेनां भ्राता वानुमते पितुः । तं शुश्रूषेत जीवन्तं संस्थितञ्च न लङ्घयेत् ॥ मङ्गलार्थं स्वस्त्ययनं यज्ञश्चासां प्रजापतेः । प्रयुज्यते विवाहेषु प्रदानं स्वाम्यकारणम् ॥ अनृतावृतुकाले च मन्त्रसंस्कारकृत् पतिः । सुखस्य नित्यं दातेह परलोके च योषितः ॥ विशीलः कामवृत्तो वा गुणैर्वा परिवर्ज्जितः । उपचर्य्यः स्त्रिया साध्व्या सततं देववत् पतिः ॥ नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषितम् । पतिं शुश्रूषते येन तेन स्वर्गे महीयते ॥ पाणिग्राहस्य साध्वी स्त्री जीवतो वा मृतस्य वा । पतिलोकमभीप्सन्ती नाचरेत् किञ्चिदप्रियम् ॥ कामन्तु क्षपयेद्देहं पुष्पमूलफलैः शुभैः । न तु नामापि गृह्णीयात् पत्यौ प्रेते परस्य तु ॥ आसीतामरणात् क्षान्ता नियता ब्रह्मचारिणी । यो धर्म्म एकपत्नीनां काङ्क्षन्ती तमनुत्तमम् ॥ अनेकानि सहस्राणि कुमारब्रह्मचारिणाम् । दिवङ्गतानि विप्राणामकृत्वा कुलसन्ततिम् ॥ मृते भर्त्तरि साध्वी स्त्री ब्रह्मचर्य्ये व्यवस्थिता । स्वर्गं गच्छत्यपुत्रापि यथा ते ब्रह्मचारिणः ॥ अपत्यलोभाद्या तु स्त्री भर्त्तारमतिवर्त्तते । सेह निन्दामवाप्नोति पतिलोकाच्च हीयते ॥ नान्योत्पन्ना प्रजास्तीह न चाप्यन्यपरिग्रहे । न द्वितीयश्च साध्वीनां क्वचिद्भर्त्तोपदिश्यते ॥ पतिं हित्वापकृष्टं स्वमुत्कृष्टं या निषेवते । निन्द्यैव सा भवेल्लोके परपूर्व्वेति चोच्यते ॥ व्यभिचारात्तु भर्त्तुः स्त्री लोके प्राप्नोति निन्द्यताम् । शृगालयोनिं प्राप्नोति पापरोगैश्च पीड्यते ॥ पतिं या नाभिचरति मनोवाग्देहसंयता । सा भर्त्तृलोकमाप्नोति सद्भिः साध्वीति चोच्यते ॥ अनेन नारीवृत्तेन मनोवाग्देहसंयता । इहाग्र्यां कीर्त्तिमाप्नोति पतिलोकं परत्र च ॥ इति मानवे धर्म्मशास्त्रे ऽध्यायः ॥

स्त्रीधर्म्मिणी । स्त्री॰ ऋतुमत्याम् ॥ स्त्रीधर्म्मो रजोऽस्त्यस्याः । अत इनिठनाविति । ङीप् ॥

स्त्रीधवः । पुं॰ पुरुषे ॥

स्त्रीपरः । पुं॰ कामुके । षिड्गे ॥

स्त्रीपण्योपजीवी । पुं॰ सम्भोगार्थमन्यस्मै स्त्रियं दत्त्वा तद्वेतनोपजीविनि ॥

स्त्रीपुंसौ । पुं॰ मिथुने । द्वन्द्वे ॥ स्त्री च पुमांश्च । अचतुरेत्यच् ॥

स्त्रीपुंसलक्षणा । स्त्री॰ पेटायाम् ॥

स्त्रीय सर्वाणि चाप चिह्नलनश्चग्ना लिकयश्यामसा ॥

स्त्रीपुंधर्म्मः । पुं० स्त्रीपुंसयोर्द्धर्म्मः । स च मानवे नवमाध्याये द्रष्टव्यः ॥

स्त्रीपूर्व्वः । पुं० स्त्रीजितः ॥

स्त्रीप्रमाणः । पुं० कुटुम्बिनि ॥ स्त्रीप्रमाणोऽस्य । अप्पूरणीप्रमाण्योरित्यप् ॥

स्त्रीप्रशंसा । स्त्री० नारीश्लाघायाम् । सा यथा । जयेधरित्र्याः पुरमेव सारं पुरे गृहं सद्मनि चैकदेशः तत्रापि शय्या शयने वरस्त्री रत्नोज्ज्वला राज्यसुखस्य सारम् ॥ रत्नं निविभूषयति योषा भूष्यन्ते वनिता न रत्नकान्त्या । योषा तेऽवनिता हरत्यरत्ना नो रत्नानि विनाङ्गनाङ्गसङ्गम् ॥ आकारं विनिगृह्णतारिपुबलजेतुः समुत्सिष्टतां तन्त्रचिन्तयतां कृतप्रतव्यापारशाखाकुलम् । मन्त्रिप्रोक्तनिषेविणां च्छिन्नभुजामाश्रङ्किनां सर्व्वतो दुःखान्नो निधियति नामसुखलवः कान्ता समालिङ्गनम् ॥ श्रुतदृष्टस्पृष्टस्मृतमपि नृणां ह्लादजननम् न रत्नं स्त्रीभ्योऽन्यत् क्वचिदपि कृतं लोकपतिना । तदर्थं धर्म्मार्थौ सुतविषयसौख्यानि च ततो गृहे लक्ष्म्यो मान्याः सततममवलामानविभवैः ॥ येऽप्यङ्गना

नां प्रवदन्ति दोषान् वैराग्यमार्गेण गुणान् विहाय । ते दुर्ज्जना मे मनसो वितर्कः सद्भाववाक्यानि न तानि तेषाम् ॥ प्रब्रूत सत्यं कतरोऽङ्गनानां दोषोऽस्ति यो नाचरितो मनुष्यैः । धार्ष्ट्येन पुम्भिः प्रमदा निरस्ता गुणाधिकास्ता मनुनात्र प्रोक्तम् ॥ सोमस्तासामदाच्छौचं गन्धर्व्वः शिक्षितां गिरम् । अग्निश्च सर्व्वभक्षत्वं तस्मान्निष्कसमाः स्त्रियः ॥ ब्रह्मणा पादतो मेध्या गावो मेध्याश्च पृष्ठतः अजाश्वा मुखतो मेध्याः स्त्रियो मेध्यास्तु सर्व्वतः ॥ स्त्रियः पवित्रमतुलं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित् मासि मासि रजो ह्यासां दुष्कृतान्यपकर्षति ॥ जामयो यानि गेहानि शपन्त्यप्रतिपूजिताः । तानि कृत्याहतानीव विनश्यन्ति समन्ततः ॥ जायायां जनितो वा सम्भवः स्त्रीकृतो नृणाम् । हे कृतघ्नाः स्त्रियो निन्दां कुर्व्वतो वः कुतः शुभम् ॥ दम्पत्योर्व्युत्क्रमे दोषः समः शास्त्रे प्रतिष्ठितः । नरा न तमवेक्षन्ते तेनात्र वरमङ्गनाः ॥ बहिर्लोमा तु षण्मासान् वेष्टितः खरचर्म्मणा । दारातिक्रमणे भिक्षां देहीत्युक्त्वा विशुध्यति ॥ न शतेनापि वर्षाणामपैति मदनाशयः । तदाभावाद्या निवृत्तं नराधैर्य्यैर्योषित ॥

अद्याधाष्टिमसाधूनांनिन्दतामनघ।
शिव । मुख्यत्वमिदमीरितानि
त्वयोरितिजप्यताम ॥ पुरुवट्
लानिक्तामिनीनांकुरुतेयानिरद्दीन
तानिपश्चात् । सुक्तनव्रतयाङ्गना
गतासू नवगुणप्रविमन्तिसमजिह्व
म ॥ स्त्रीरत्नमेगीतिमरव यद्यनि
स्त्रीपसमप्रध्यनीश्वरोसी। राज्य
स्सारोऽयमनङ्गनाखदद्यानलो
द्दीपनवानवृत्तिम ॥ कामिनीप्रय
मयौवनान्वितामन्दवल्गुमृदुपोक्ति
तखनाम् । उत्सवीसमवलम्ब्य
यारति सानधाहभुवनेऽस्तिमेम
ति । तवदेवमुनिषिद्धचारचै
र्मान्यमाद्यपिवसेव्यसेवनात् । व्र
तथातृभवमेस्तिकिसुत्तयद्दव , स
मवलम्व्यनखिवम् ॥ चात्रमको
टान्तसिद्धिनिवद्धपुस्त्रीप्रयोगेवज
गत्समस्तम् । क्रीडानकायमवतुर्मुख
त्वमीश्वापलोभाङ्गमिवोयुवत्या ॥
बृहन्नारायणीसंहितायाम् ७१ अध्या
ये ॥

स्त्रीप्रिय । पु॰ घटपदातिथौ ॥ चा
मकरे ॥

स्त्रीमुखप । पु॰ दोहदे ॥

स्त्रीयाचा । स्त्री॰ योषित्प्रयाचे ॥
यथा । कुलीरकन्याघटसंस्थितेरवौ
सितप्रवारेप्रथमाभयोत्तराम् । वि
चायचाचानितासुयच्छतेविप्रिषु वि
शेषोऽन्यदपिसमुक्तम् ॥ प्रथमाप्र
तिपत् । उत्तरा॰ उत्तरायनम् ॥

स्त्रीरोग पु॰ नारीणामामये ॥

स्त्रीसंज्ञा । स्त्री॰ पिपीलिकायाम् ॥

स्त्रीसभम् । न॰ योषितासमूहे ॥
स्त्रीणांसभास्त्रीसभामितिनपुंसकत्व
म् ॥

स्त्रीस्वभाव । पु॰ मण्डके । सौ
विदल्ले ॥ योषितांगीत्ये ॥ यथा ।
एषाहिप्रकृतिस्त्रीणामाहृष्टेरघुन
न्दन । समस्थमनुरज्यन्तिविषमस्थ
त्यजन्तिच ॥ शतह्रदानांलोलत्वं
शस्त्राणांतीक्ष्णतांतथा । गरुडानि
लयोः शैघ्र्यमनुगच्छन्तियोषित ॥
ब्रह्मवैवर्त्ते ब्रह्मखण्डे यथा । हृ
दयंक्षुरधाराभंशरत्पद्मोत्समंमुख
म् । सुधासमसुमधुरवचन
स्वार्थसिद्धये ॥ प्रकोपेविषतु
ल्यंतदनुनयोगकुत्सितम । दु
र्ज्ञेयंतद्भिप्रायंनिगूढकर्मवेशल
म् ॥ तदातासांमविनयप्रवलसोष
सवरम् । इदोकार्यव्यथालृका
र्यंशुश्रूषायादुरत्यया ॥ पुंसश्चाष्ट
गुणंकाम शस्त्रकोमोऽगद्गु
रो । आहारोद्विगुणोनित्यंनैष्ठुर्यं
चचतुर्गुणम् ॥ कोप पुंस . ष
ड्गुणंव्यवसायंनिश्चितम् ।
सर्वमेदोषनिवहा व्याख्यातमपि

तामव ॥ काक्रीडार्किंमुखपुंसी विधम् नाश्रयवेश्मनि । वेज. प्रष्ट सम्योगेदिशालापेवष : खय ॥ भनषयस्त्वतिप्रीतोस्या सक्तीचप् खय । साहित्येपीतस्य नष्ट ब्बसे मानवाचनम् ॥ सर्वनामस्व विस्ता सैवस्नानूनारीशुर्किंमुखम् ॥ यावज नीचतिजलोसमीकोयेग्यतापर । पुमान्नारीभागोत्सर्ग समर्थस्तावदे वहि ॥ रेतिगिष निर्गुण स्तद्वयो विलापितीप्रियम् । सो आाच.रत यातस्मैदृहत्याचारमस्पकमिति ॥

स्वेण : । त्रि० स्त्रीसम्बन्धिनि ॥ स्त्रि याश्रयम्० स्त्रोप्रभव० स्त्रोभिवर ति० स्त्रोभ्योहितोवा । स्त्रोपुंसा भ्यांनञ् सञाविति नञ् ॥ स्त्रिया म्० स्त्रेणी ॥

स्त्यागारम् । न० स्त्रोघारहे ॥

स्थ. । पु० स्थसि ॥ तिष्ठत्यस्मिन् । ष्ठा० । घञर्थेक ॥

स्थग' । त्रि० धूर्त ॥

स्थगनम् । न० अपिधाने । चन्तर्धौ ।

स्थगित । त्रि० आच्छादिते । स वी ते । कदुवे । स्तब्धे ॥

स्थगितगी । त्रि० लव्धवाचि ॥

स्थगी । स्त्री० ताम्बूलपात्रविशेषे । ताम्बूलकरङ्क । पानवट्टा० दू० भाषा० प्रसिद्ध ॥

स्थगितम् । न० स्थलसोमनि । च स्वरे ॥

स्थगिलशायी त्रि० चत्वरशायिनि ॥

स्थगी ० शिते । शीङ् शयने । ब्र ते० इति णि नि

स्थगु । न० । ठो ॥

स्थण्डिलम् । न० चत्वरे । यज्ञे । अजिरे । अग्निस्योन्नतायांपरिष्कृतायांभूमौ ॥ यज्ञार्थं परिष्कृतायांभुवि ॥ यज्ञे परिष्कृतस्यांनिघ्नतांस्थ ण्डिलचत्वरे । इतिशब्दरत्नावली ॥ होमनिमित्ताऽग्निस्थापनार्थं परिमितभूमौ । यथा । रम्ये परिष्कृते देशेतुषाङ्गारादिवर्जिते । इस्तमा त्रप्रमाणेनस्थण्डिलं रचयेत्सुधीरि तिमत्स्यनिर्वाणतन्त्रम् ॥ वभित्स्तत्रस्थितायामपि । तस्मात्सम्यक्परीक्ष्ये वक्तव्यं शुभवेदिकम् । इस्तमात्रं स्थण्डिलं वालुकाभिर्मिश्रितमकर्मकोत्ति ॥ क्रियायोगसारेपि । कुण्डमे वविधं तस्मात्स्थण्डिलं वासमाश्रये दिति । शारदातिलकेपि । नित्य नैमित्तिकंकाम्यंस्थण्डिलेवासमाच रेत् । इस्तमात्रन्तुतत्कुर्याच्चतुरस्रं समन्ततइति ॥ कीर्त्तावाघ्रभूमौ ॥ स्थलन्त्यस्मिन् । स्थलस्थाने । ति ष्ठन्त्यस्मिन्निति वा । ष्ठा० । मिथि लाद्यस्वेतिसाधु ॥

स्थण्डिलशायी । पु० स्थाण्डिले ॥ य स्थण्डिलेवतवशाच्छेतेस्थण्डिल

शाय्यसौ । स्थण्डिले कुशाद्यास्तीर्य
शेते । ब्रते० णिनि ॥
स्थण्डिलसितकम् । न० वेद्याम् ॥
इ० हा० ली ॥
स्थण्डिलेशय । पुं० स्थाण्डिले ।
ब्रतेन स्थण्डिले शेते । शीङ्० अधि
करणे शेतेरित्यच् । अलुक् ॥
स्थपति । पु० बृहस्पतौ । बृहस्पति
सवकर्त्तरि । जीवेष्टियाजके । ग
ीष्पतीष्ट्या स्थपतिरित्यमर । स
यज्येतिसम्बन्ध ॥ कुबेरे । कञ्चु
किनि । सौविदे । यज्वनि ॥ का
रुभेदे । शिल्पिविशेषे । राज० था
बौ० बू० भा० प्र० ॥ तल्लक्षणं य
था । वास्तुविद्याविधानज्ञो लघुह
स्तोजितश्रम । दीर्घदर्शी च शूरश्च
स्थपति परिकीर्त्तित इति ।
स्थानस्थ । सुपिस्थ इत्यत्र० स्थ
इतियोगविभागात्क । स्थप
ति । यहा । तिष्ठन्त्यस्मिन् ।
ष्ठा० । घञर्थे क । स्थासौपति
स ॥ त्रि० अससमे ।
स्थपुट । त्रि० विषमोन्नते ॥ विष
मसञ्चारजीविनि ॥
स्थलम् । न० जलशून्याकृत्रिमभूभा
गे । स्थल्याम् ॥ स्थलति । स्थल०
। पचाद्यच ॥ वस्त्रगृहे ।
स्थलकन्द । पु० वन्यास्यकन्द । बन
ओलइतिभाषाप्र० ॥

स्थलकमलम् । न० स्थलपद्मे ॥
स्थलकुमुद । पु० करवीरे ॥ शु०
रा० वट ॥
स्थलपद्म । पुं० मानके । मान
कच्० श० भा० । न० पुष्प
प्रभेदे । छत्रपत्रे । तमालके ॥ प्र
पौण्डरीके ॥ स्थलपद्मं साधुपुष्प
इष्टिकन्तु पुण्डरीयकमितिरभस ॥
स्थलपद्मिनी । स्त्री० स्थलपद्मे ॥
स्थलपाकजम् । न० पक्वमांसविशेषे
॥ यथा स्थलेन पक्वायन्मांसतज
र्त्तं य स्थलपाकजम् ॥
स्थलमञ्जरी । स्त्री० अपामार्गे ॥
स्थलविहङ्गम । पु० मयूरादौ ॥
स्थलश्च विहङ्गम ॥
स्थलशृङ्गाट ।) पु० गोक्षुरे ।
स्थलशृङ्गाटक ।)
स्थलसीमा । पु० स्थण्डिले ॥
स्थला । स्त्री० पुरुषेणासंस्कृतायां
भूमौ । स्थलति । स्थल० । प
चाद्यच् । टाप ॥
स्थली । स्त्री० अकृत्रिमायाम्भूमौ
॥ जानपदेत्यादिनीष् ॥
स्थलेरुहा । स्त्री० घृतकुमार्याम् ।
दग्धायाञ्च । त्रि० स्थलजाते ।
स्थले रोहति । रुह० । इगुपधेति
क । तत्पुरुषेकृतीत्यलुक् ॥
स्थलेशय । पु० मृगादौ ॥ स्थ
लेशेते । अधिकरणे शेतेरित्यचो

ऽस्य । अथवासीत्यलुक् । त्रि० स्थमाश्रयिनि ॥

स्थवि । पुं० स्थावरे । तन्तुवाये । तिष्ठति । ष्ठा० । कृविघृष्विच्छविस्थविकीकिदिविभ्यः किन् । निपातनात्सत्वम् । नाके । स्वर्गे ॥

स्थविर । पुं० । ब्रह्मणि । वृद्धे ॥ न० शैलेये । अश्मपुष्पे ॥ त्रि० वृद्धे । यथा । नतेन वृद्धो भवति येनास्य पलितं शिरः । यो वै युवाप्यधीयानस्तं देवाः स्थविरं विदुरिति मनुः । अचली । तिष्ठति । ष्ठा० । अजिरशिशिरेति किरच् । तिष्ठतेर्वुक् । ह्रस्वश्च ।

स्थविरा । स्त्री० वृद्धायाम् । महाश्रावण्याम् ॥

स्थविष्ठ । त्रि० अतिस्थूले । स्थूलतमे । अयमेषामतिशयेन स्थूलः । स्थूलदूरेतीष्ठन् साधुः ॥ वैराजरूपे स्थविष्ठे भगवद्रूपे ॥

स्थवीयान् । त्रि० स्थूलतरे । अयमनयोरतिशयेन स्थूलः । ईयसुन् । स्थूलदूरेत्यादिना यणादिलोपो गुणश्च ॥

स्थाणु । पुं० शम्भौ । शिवे । प्रलयेऽपि तिष्ठति एकरूपेण । ष्ठा० । स्थो णुरिति णुप्रत्ययः । स्थितौ सानि पृथिव्यादीनि तिष्ठन्त्यस्मिन्निति वा । कीले । गन्धद्रव्यविशेषे । जीवके । पुं० न० शाखापत्रादिरहिततरौ । ध्रुवे । शङ्कौ । त्रि० स्थैर्यान्विते । स्थिरे । अविचारिणि । सदैकरूपे ॥

स्थाणुप्रिया । स्त्री० कुरबकवर्णिन्यामम्लायाम् ॥

स्थाणुवटतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

स्थाणुतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे । स्थाणोः शिवस्य लिङ्गेनोपलक्षितं तीर्थम् । स्थाणुतीर्थम् ॥ स्थाणोः स्थाणुरूपस्य ॥

स्थण्डिल । पुं० स्थण्डिलशायिनि । स्थण्डिले चत्वरे शयितुं नियमोऽस्य । स्थण्डिलाच्छयितरि व्रते इत्यण् ।

स्थानकम् । न० अलङ्कारादिषु चकितमाकोटादौ यथा स्थानक विश्रमणात कथयामि ते । माकोटमध्ये विनिवेश्य नगरे कठ । सकल विश्वरीमुकुट का वरापीति । इदमलङ्कारे तस्मात् विद्यते तस्या न्तरे० माकोटादिका बूहकल्पितमित्यर्थः ॥

स्थानीया । स्त्री० स्थानीयाभिधा त्यादिश्याम् ॥

स्थानेश्वर । पुं० कुरुक्षेत्रस्थित लिङ्गविशेषे ।

स्थानव्यः । पुं० धान्ये ।

स्थानम् । न० सादृश्ये । अवकाशे ॥

स्थितौ। वसतौ। ग्रन्थसन्धौ। भाज
ने। राज्ञोऽष्टवर्गस्यापचयोपचयाभा
वेन स्थितौ॥ अष्टवर्गस्यापचय
क्षयः। तस्यैवोपचयो वृद्धिः। त
स्यैवोपचयेनाप्यपचयः स्थानम्।
तदुक्तम्। क्षयः स्थानञ्च वृद्धिश्च
त्रिवर्गो नीतिवेदिनाम्। क्षयवृद्धो
रभावेन स्थानमुक्तं मनीषिभिरिति
॥ राज्ञां चिन्तनीयेषु दण्डकोषपुररा
ष्ट्रेषु चतुर्षु॥ तिष्ठत्यनेनेति। स्था +
करणे ल्युट्। तच्च दण्डादेरनेने
ति। दण्डो हस्त्यश्वरथपदातयः।
तेषां पोषणरक्षणादि राज्ञा चिन्तनी
यम्। कोषोऽर्थनिचयः। तस्याय
व्ययादि। पुरस्य रक्षणादि। राष्ट्रं
देशः। तद्वासिमनुष्यपश्वादिरक्षा
रक्षणमन्यादि च राजा चिन्तयेत्॥
मोक्षे॥ तिष्ठत्यस्मिन् न तु कदा
चिच्च्यवते। स्था + अधि ल्यु
ट्॥ च धार्थे॥ गृहे॥ ॥सामा
न्यस्य स्थानमिति मीमांसकाः। त
द्विविधम् पाठसादेश्यमनुष्ठान
सादेश्यञ्च। स्थानक्रमयोरन्यत
रम्। पाठसादेश्यं पुनर्द्वि
विधम्। यथासङ्ख्यपाठः सन्नि
धिपाठश्चेति। तत्रैन्द्राग्नमेकादश
कपालं निर्वपेत्। वैश्वानरं द्वाद
शकपालं निर्वपेदित्येवं क्रमविहि
तेषु। इन्द्राग्नी रोचना दिवेत्यादौ

नां याज्यानुवाक्यामन्त्राणां यथासङ्
ख्यं प्रथमस्य प्रथमं द्वितीयस्य द्वितीय
मित्येवं रूपो विनियोगो यथासङ्
ख्यपाठात्। प्रथमपठितमन्त्रस्यैकं
मध्याकाङ्क्षायां प्रथमतो विहित
कर्म्मैव प्रथममुपतिष्ठते समानदेशत्वा
त्। एवं द्वितीयमन्त्रस्यापि वैकृता
ङ्गानां प्राकृताङ्गानुवादेन विहितानां
सहमपठितानां विकृत्यर्थत्वं सन्नि
धिपाठात्। यथा। आमनहोमाना
म्। तेषां हि मध्याकाङ्क्षायां
सन्निकृष्टविकृत्यपूर्व्वसम्बन्धित्वेन सम्ब
ध्यते। उपस्थितत्वात्। अतस्तेषा
मपि विकृतिसन्निधिपाठादर्थक्यापत्ते
। पशुधर्म्माणामग्नीषोमीयार्थत्वम
नुष्ठानसादेश्यात्। औपवसथ्येऽह्नि।
अग्नीषोमीयः पशुरनुष्ठीयते। तस्मि
न्नेव दिने। तेषां धर्म्माः पठ्यन्ते। अतस्ते
षां धर्म्माणां मध्याकाङ्क्षायामनुष्ठेयत्वे
नोपस्थितपशुपूर्व्वशेषभाव्यत्वेन
सम्बध्यते। तच्च स्थानं समाख्यात
प्रबलम्। अत एव शुन्धध्वमन्त्रः सा
न्नाय्यपात्रम्। पाठसादेश्यात्।
न तु पौरोडाशिकमिति समाख्यया पु
रोडाशपात्रमिति॥ सम्बन्धविशि
ष्टे पदमिति मीमांसकप्रसिद्धे। यथा
यथा। पितृस्थानीयः। पितुः स्था
नमस्येति बहुव्रीहिः॥ स्थीयतेऽ
त्र। स्था + अधिकरणभावेष्वाल्युट्

। तिष्ठन्त्यस्मिन्नन्व्वाङ्कृतिव्युत्पत्त्या क्वचित्स्थानशब्दोऽर्थवाची । नि कटे । स्वधर्मानुष्ठायिनामसङ्गम्य वर्त्तिनाञ्च स्थानविशेषप्राप्तिर्यथा । वर्णानामाश्रमाणाञ्चसम्यग धर्मानु पालिनाम् । असम्यग् वर्त्तिनालो कान् ब्रह्माचक्रे यथाचयत् ॥ प्राजा पत्य ब्राह्मणानास्मृत स्थान क्रिया-वताम् । क्षत्रियाणातथाचैन्द्रं सङ् ग्रामेष्वनुवर्त्तिनाम् । वैश्यानांमा रुत स्थान स्वधर्ममनुवर्त्तिनाम् । गान्धर्वंशूद्रजातीनांपरिचर्यानुका रिणाम ॥ अष्टाशीतिसहस्राणांय तीनामूर्ध्वरेतसाम । स्मृत तेषान्तु यत्स्थान तदेवगुरुवासिनाम् । स प्तर्षीणाञ्चयत्स्थान स्मृत तद्वनौक साम् । प्राजापत्य गृहस्थान गृहध र्मानुवर्त्तिनाम् ॥ न्यासिनान्तुपर स्मृतयोगिनाममृतंस्मृतम् । ए कान्तवासिनांब्रह्मध्यायिनांपरम प दम ॥ तामिस्रमन्धतामिस्रमहा रौरवरौरवम् । असिपत्रवन घोर कालसूत्रमवीचिमत् ॥ वेदनिन्द कानान्तुयज्ञव्याघातकारिणाम् । स्थानमेतत्समाख्यात स्वधर्म्मविनि वर्त्तिनाम् ॥ इतिवह्निपुराणे सर्ग कथननामाध्याय ॥

स्थानचम् । न॰ चालयाणि ॥ नगरे ॥

स्थानचञ्चला । स्त्री॰ वर्वरावर्त्ते ॥

स्थानच्युत । त्रि॰ स्थानभ्रष्ट । यथा । स्थानस्थितस्यपद्मस्यमित्रेवरुण भास्करौ स्थानच्युतस्यताबेवक्षौ दशोषणकारकौ ॥ इतिग॰ पु॰ ॥

स्थानपाल । पु॰ स्थानरक्षके ॥

स्थानभ्रष्ट । त्रि॰ पदच्युते ॥ यथा । स्थानस्थितानि॰ पूज्यन्तेपूज्य न्तेचपदंस्थिता । स्थानभ्रष्टानपू ज्यन्तेकेशादन्तानखानरा ॥ इति गारुडेऽध्याय ११५ ॥

स्थानाध्यक्ष ।) त्रि॰ स्थानरक्षके ॥
स्थानिक ।)

स्थाना । त्रि॰ स्थानविशिष्टे । स्थानी भति ॥

स्थानीयम् । न॰ पुर्याम् । पत्तने । निगमे । नगरे ॥ प्राकारादिनादु र्गीजनविस्तीर्णनगर स्थानीयम । स्थानायहितम् । तस्मैहितमि ति॰ छ ॥ त्रि॰ । तभवे ॥ स्था नसम्बन्धिनि ॥

स्थाने । अ॰ कारणार्थे । हेतौ । यु क्ते ॥ साहश्ये । सास्येस्थानस्यक रणम । स्थानशब्दात्॰ तत्करोती तिणिजन्तादेप्रत्यय ॥

स्थापक । त्रि॰ स्थापनकर्त्तरि ॥ स्था पयति । स्था॰ । णिजन्तात्ण्वुल् ॥

स्थापत्य । पुं॰ राज्ञोऽन्तःपुरगारक्षकौर स्थाधिकृते । सौविदल्ले । कञ्चुकि नि ॥ तिष्ठन्त्युपुरक्षा । घञर्थे

क। ग्रामाद्राणाधिपतिः पालकः। अधिपतिरिति। चतुरर्थादिस्वात् स्वार्थे ष्यञ्॥ न० अधीभावे॥

स्थापनम्। न० रोपणे। निवेशने॥ प्रसवने॥ समाधौ॥ स्थितिहेतुप्रयत्ने॥ स्थापयति। ष्ठा०। ल्युट्॥

स्थापना। स्त्री० स्थापने। निवेशने॥ मनुष्याद्याप्रयत्ने॥

स्थापनी। स्त्री० पाठायामोषधौ॥

स्थापित। त्रि० निक्षिप्ते। न्यस्ते।

स्थाप्य। त्रि० रक्षितधने। न्यस्तधने॥

स्थाम। न० सामर्थ्ये॥ शिष्टधर्मेन। ष्ठा०। सर्वधातुभ्यो मनिन्॥

स्थायी। पु० भावभेदे। रत्यादिभावेषु यथा। रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा। जुगुप्सा विस्मयश्चाष्टौ स्थायिभावाः प्रकीर्त्तिताः॥ समवेत्य समुद्भूत स्थातुं यश्च तिष्ठते। भाव स्थायीस विज्ञेयोऽभिचारीतरोऽन्यथेति॥ त्रि० स्थिरे। स्थितिमति॥ येऽपि राजा स्वदेशे दुर्गं कृत्वा तिष्ठति स स्थायीत्युच्यते॥ तिष्ठति। ष्ठा०। आच्छादित्वात् णिनिः। चातोयुक् चिण्कृतोरितियुक्॥

स्थायुक। पु० एकग्रामाध्यक्षे॥ स्थानशीलमस्य। ष्ठा०। लषपतपद्स भूवृषेत्युकञ्॥ त्रि० स्थिरे॥

स्थालम्। न० स्वर्णादिनिर्मितभोजनपात्रे। थाल इ० भा० प्र॥ तिष्ठत्यत्र। ष्ठा०। स्थाचतीत्यालच्॥

स्थाली। स्त्री० ओदनादिपचनपात्रे। पिठरे। उखायाम्। कुण्डे। हाण्डी इ० भा० प्र॥ तिष्ठति ष्ठा०। स्थाचतिमृजिरालजालचालञ्। जातेरितिङीष्॥ पाटलावृक्षे॥

स्थालीपाक। पु० भोजनपक्वान्नादौ॥ मासाष्टकाश्राद्धे स्थालीपाकश्च मांसप्रतिनिधित्वे यथा गोभिलः। अपि वा स्थालीपाकं कुर्वीतेति। तद्विधानन्तु। स्थालीपाकं पशुस्थाने कुर्याद्यद्यनुकल्पकम्। श्रपयेत् सवत्सायास्तरुण्या गोः पयस्यनु। इति छन्दोगपरिशिष्टोक्तं ग्राह्यम्। अन्विति• ओदनचरौ पचत्॥

स्थालीपुरीषम्। न० स्थालीमले दग्धान्ने॥

स्थालीपुलाक। पु० न्यायविशेषे॥ यथा। स्थालीस्थतण्डुलाएतेषु कविक्लिन्नभागिन। समकालाग्निसंयोगभागित्वात् प्रतिपन्नवत्। इति स्थालीपुलाकन्यायेन वैदिकलिङ्गत्वाच्च देवतापूर्वमर्थत्वकल्पनात्। प्रतिपन्नत्वस्तमर्दनादिनास्फु

टितत्वेन स्थालीमितमलमासत्वम्॥

स्थालीबिलम् । न० पाकपात्रस्याभ्यन्तरे । तथाख्या शून्यभागे ॥

स्थालीबिलीय ।) स्थालीबिल्य ।) त्रि० पाकयोग्य तण्डुलादौ ॥ स्थालीबिलमर्हति इत्यर्थे स्थालीबिलादित्वात् क्रमेण छयतौ ॥

स्थालीवृक्ष । पु० नन्दीवृक्षे । अश्वत्थभेदे । बेलियापीपर० हू० भा० प्र० ॥

स्थावर । पु० पर्व्वते ॥ न० धनुषि । शीदण्डे ॥ त्रि० जङ्गमेतरे । अचलवस्तुनि ॥ स्थितिशीले ॥ स्थानशील अर्थे भासि लिवरच् ॥

स्थावरगुल्म । पु० एकस्थानस्थितैपहातसमूहे । था० हू० भा० प्र० । स्थावरस्यौगुल्मस ॥

स्थावरादि । न० वत्सनाभविषे ॥

स्थाविरम् । न० वार्द्धक्ये ॥ तत्तु सप्ततिवर्षात्परं भवति । यथा । अष्टौ षड्गाङ्कविद्वालस्तनयस्ततश्च्यते । कत्रात् सप्ततेरूर्द्धं वर्षीयान्नवतेः परमिति स्मृतिः ॥ स्थविरस्य भावः कर्म्म वा । युवादित्वादण् ॥

स्थासक । पु० चार्च्चिक्ये ॥ जलादिवुद्वुदे ॥ वुद्वुदाकारमण्डले ॥ हस्तबिम्ब तत्रनिर्माणम् द्वाया

म् । सौवा० हू० भा० प्र० ॥ तिष्ठति । स्था० । बाहुलकात् उस । स्वार्थे कन् ॥

स्थास्नु । त्रि० स्थिरतरे ॥ स्थानशील । ग्लाजिस्थश्च ग्स्नु ॥ आयिनि ॥ भावले स्नुः ॥

स्थिक । पु० कटिप्रोथे । हू० म० र० सी ॥

स्थित । त्रि० प्रतिज्ञातवति । सप्रतिज्ञे । ऊर्द्ध्वे । निश्चले । स्थिरे । वर्त्तमाने । समुत्थिते ॥ स्था० । क्त । द्यतिस्यतिमास्थामित्तिकारान्तादेश । मर्यादयान्विते । निवृत्तिगतिकोर्योरिप स्थित । प्रोच्यते जन ॥

स्थितधी । त्रि० स्थितप्रज्ञे । स्थिता निश्चला धीर्यस्य ॥

स्थितप्रज्ञ । त्रि० असम्मूढ । परमात्मयाथात्म्यविदुषि ॥ स्थिता प्रतिष्ठिता आत्मानात्मविवेकजा प्रज्ञा यस्य ॥ स्थिता निश्चला० परब्रह्माहमस्मीति प्रज्ञा यस्य वा । अस्य लक्षणं यथा । प्रजहाति यदा कामान् सर्वान् पार्थ मनोगतान् । आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः । वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते इति ॥

स्थिति । स्त्री० अवस्थाने । ऊर्द्धाव स्थाने । मर्य्यादायाम् । न्यायपथ स्थितौ । सस्थायाम । ईश्वरेच्छा निरुद्धस्य सर्व्वलोकस्य सर्गावरेनि योगस्थापने । विद्यमानतायाम् सृष्टिप्रलययोर्मध्ये । सीमनि । स्थानम् । इा० । स्थागापापचोभा वे० क्तिनि । तिष्ठत्यनया । बाहुलकादधिकरणे क्तिन ॥

स्थितिस्थापक । पु० सस्कारविशेषे । अन्यथाकृतस्य पुनस्तदवस्थापादके घटादिपृथिवीवृत्ती ।

स्थिर: । पु० शनैश्चरे । मोक्षे । दे वे । नगे । पर्व्वते । वृक्षे । का र्त्तिकेये । वृषभे । वृषे । वृष सि ह्लचिक्कुम्भराशिषु । न० न त्त्वविशेषेषु । यथा । उत्तरात्रय रोहिण्योभास्करस्तु व स्थिरम् । तत्र स्थिर बीजगेह शान्त्यारामादिसि ध्यतीति ॥ त्रि० कठिने । अच ले । दृढप्रयत्ने । रसाद्यैनचिर कालस्थायिनि शरीरे । तिष्ठति । इा० । अजिरशिशिरशिथिलस्थिर स्फिरस्थविरखदिरा । इति किर च्० टिलोप । षड्भावविकार रहितेसद्वस्तुनि ॥

स्थिरकर्म्मा । त्रि० आफलोदयका रिणि ॥

स्थिरगन्ध: । पु० चम्पके ॥ त्रि० स्थि रस्थायिसौरभयुक्ते । स्थिरोगन्धो यस्मिन् ॥ *

स्थिरगन्धा । स्त्री० पाटलायाम् ॥ के तक्याम ॥

स्थिरचक्र । पु० मञ्जुघोषाभिधेजि नविशेषे । त्रि० सुस्थसैन्ये ॥

स्थिरच्छद । पु० भूर्जपत्रे । स्थि रा छदायस्य ॥

स्थिरच्छाय । पु० देवद्रुमे । स्थिराच ञ्चलाछायायस्य स. । वृक्षमात्रे । छायावृक्षे ॥

स्थिरजिह्व । पु० मत्स्ये ॥

स्थिरजीविका । स्त्री० स्थिरवर्त्ती । शाल्मली । त्रि० स्थिरवृत्तिमति ॥

स्थिरजीविता । स्त्री० शाल्मलिवृक्षे ॥

स्थिरतर । त्रि० स्थाणौ । स्थेयसि । अतिस्थिरे । अतिशयेनस्थिर । द्विवचनविभज्येतितरप् ॥ एकरू पतयातिस्थिरे ।

स्थिरदंष्ट्र पु० भुजङ्गमे । वराहा कृतिविष्णौ । ध्वनाविघ्नजय: ॥

स्थिरदारु । पु० शाकवृक्षे ॥

स्थिरपत्र । पु० हिन्तालै ।

स्थिरपुष्प । पु० चम्पके । बकुले ॥

स्थिरपुष्पी । स्त्री० तिलकद्रुमे ॥

स्थिरफला । स्त्री० कूष्माण्डाम ।

स्थिरबुद्धि । त्रि० स्थिरप्रज्ञे । लब्ध श्रवणमननफले । स्थिरानिश्चला सन्न्यासपूर्व्वकवेदान्तवाक्यविचार

परिपाकेषसत्त्वं सम्यग्ज्ञानस्थैर्यमनि विविचित्तानिश्चितात्मत्वादिबुद्धिर्यस्य ॥

स्थिरमति । स्त्री॰ निश्चलायांबुद्धौ ॥ परमार्थवस्तुविषयायामतौ ॥ त्रि॰ तद्वति ॥ स्थिरापरमार्थवस्तुविषयामतिर्यस्य ॥

स्थिरयोनि । पु॰ द्रुमे ॥

स्थिरयौवन । पु॰ विद्याधरे ॥ त्रि॰ चिरस्थायितरुणावस्थे ॥ स्थिरयौवनमस्य ॥

स्थिररङ्गा । स्त्री॰ नील्याम् ॥

स्थिररागा । स्त्री॰ दारुहरिद्रायाम् ॥

स्थिरश्री । पु॰ विष्णौ ॥ त्रि॰ निश्चलश्रीविशिष्टे ॥ स्थिराश्रीर्यस्मि न्॰ यथवा ॥ स्थिरोपायोधिकृत्य . स्थिरश्रीरेवजायते । यत्तु नैवश्रीतिचपलाचपलाश्रियमिति मत्स्यपुराणम् ॥

स्थिरसाधनक । पु॰ सिन्धुवारवृक्षे ॥

स्थिरसार । पु॰ शाकवृक्षे ॥

स्थिरा । स्त्री॰ भुवि । धरित्र्याम् । विश्वम्भरायाम् ॥ शालपर्ण्याम् ॥ शाल्मलिवृक्षे ॥ तिष्ठति । छा॰ । अजिरशिशिरेत्यादिनाकिरच्॰ टिलोप । टाप् । काकोल्याम ॥

स्थिराङ्घ्रिप । पुं॰ नारिकेलवृक्षे ॥

स्थिरायु । स्त्री॰ शाल्मलिद्रुमे ॥ त्रि रमायुर्यस्याः ॥ चिरस्थायिसदृशा

शिवमैत्रीवतिशाल्मलिरितिवचना त् ॥

स्थूणा । स्त्री॰ गृहस्याधारभूतेस्तम्भे काष्ठमयीलिङ्गर्विकाष्ठूणाभवति । स्थूणौ॰ कृ॰ भा॰ प्र॰ गृहपूर्व . स्थूणामन्दशाले । यथागृहक्षूणमिति ॥ सूर्म्याम् ॥ तिष्ठति । छा॰ । राखासाक्षेतिसाधु ॥ कुणपरे ॥ इतिहेमचन्द्र ॥

स्थूर । पुं॰ मनुष्ये ॥ तिष्ठति । छा॰ । स्थ किच्च स्थूरम् ॥ स्थूलस्थायवृतिमर्जतुयेगपुरस्कारात् स्थिरश्चेत्यर्थ ॥

स्थूरी । पु॰ खरवृषभवत्पृष्ठेभारवाहकोऽश्वे ॥

स्थूल । पु॰ पिराजि । पनसे ॥ न॰ कूटे । समूहे । त्रि॰ निष्प्रभे ॥ जडे ॥ उपचिताववये । पौनी । पीवि । पोवरे । मोटा॰ कृ॰ भा॰ ॥ स्थूलशरीरे । चात्मनउपाधिविशेषे ॥ स्थूलोदेहोऽहमप्रत्ययादात्मेतिलोकायतभेद । तन्न । मृतस्थूलयोरपिसङ्घातविशेषात्मत्वप्रसङ्गात् । एकस्यस्वभूतस्यचेतन्याद्यर्थनात् । सङ्घातस्यावस्तुत्वात् ॥ स्थूलयति । स्थूलपरिवृद्धौ । चुरादर न्त । पचाद्यच् ।

स्थूलक । पुं॰ तृणविशेषे । स्थूल्य

षे । खरच्छदे । उलुखड॰ ष्ट॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ ॥ त्रि॰ स्थूले ॥

स्थूलकङ्गु । पु॰ वरकधान्ये ॥

स्थूलकणा । स्त्री॰ स्थूलजीरके ॥

स्थूलकण्टक । पु॰ जालवर्बूरे ॥

स्थूलकण्टकिका । स्त्री॰ शाल्मलिवृक्षे ॥

स्थूलकण्टा ।)
स्थूलकण्टिका ।) स्त्री॰ वृहत्याम् ॥

स्थूलकन्द । पु॰ हस्तिकन्दे ॥ शूरणे ॥ मानकन्दे ॥ रक्तलशुने । रक्तशुने ॥

स्थूलकाय । पु॰ स्थूलशरीरे ॥

स्थूलकाष्ठधृक । पु॰ वृहत्काष्ठाग्नौ । स्कन्धानले ॥

स्थूलकाष्ठाग्नि । पु॰ स्कन्धाग्नौ ॥

स्थूलकुण्ड । पु॰ शाणे ॥

स्थूलकेशर । पु॰ सिद्धस्थानविशेषे ॥ स्थूलाख्यात्स्थूलकेशरे॰ ष्ट॰ तिरेवीगोता ॥

स्थूलग्रन्थि । स्त्री॰ वचाप्रभेदे । महाभरा॰ ष्ट॰ भा॰ ॥

स्थूलचञ्चु । पु॰ महाचञ्चुशाके ।

स्थूलचाप । पु॰ तूलपरिष्कारार्थं धनुषि । तूलचापे ॥ ष्ट॰श॰ र॰मा ॥

स्थूलजीरक । पु॰ कृष्णजीरके । उपकुञ्चिकायाम् । कलौञ्जी॰ म॰ गरैला॰ ष्ट॰ भा॰ प्र॰ ॥

स्थूलताल । पु॰ हिन्तालि ॥

स्थूलत्वचा । स्त्री॰ काश्मर्याम् । गम्भार्याम् ।

स्थूलदण्ड । पु॰ देवनले ॥

स्थूलदर्भ । पु॰ मुञ्जे ॥

स्थूलदला । स्त्री॰ घृतकुमार्याम् ॥

स्थूलनाल । पु॰ देवनले ॥

स्थूलनास ।)
स्थूलनासिक ।) पु॰ सूकरे ॥ त्रि॰ पीनमासायुक्ते ॥

स्थूलपट । पु॰ स्थूलशाटके । पटलि । पटगतौ॰ पटविस्तारेवा । पचाद्यच । स्थूलश्चासौपटश्च ॥ त्रि॰ स्थूलवस्त्रवति । यथा । क्षत्रगृहा स्थूलपटायवगौधूमगोभिम । प्रतर्येपिनसौदन्तिवद्दि कन्यानजायते ॥

स्थूलपट्ट । पु॰ कर्पासे ॥

स्थूलपट्टाक । पु॰ स्थूलवस्त्रे ॥

स्थूलपाद । पु॰ हस्तिनि । व्याधिनास्थूलचरणे ॥

स्थूलपुष्प । पु॰ वकवृक्षे ॥

स्थूलपुष्पिका । स्त्री॰ गिरिकापराजितायाम ॥

स्थूलप्रपञ्च । पु॰ विराजि ।

स्थूलफल । पु॰ शाल्मलिवृक्षे ॥

स्थूलफला । स्त्री॰ शणपुष्प्याम् ॥

स्थूलभद्र । पु॰ श्रुतकेवलिनामनि

ऽभेदे ॥

स्थूलभुक् । न० अष्टयुक्तचैतन्ये० विश्वशब्दाभिधेये ॥ स्थूलान्विषयान् भुङ्क्ते । भुज० । क्विप् ॥

स्थूलभूतम् । न० पञ्चीकृताकाशादिभूते अपञ्चीकृतानामेवभूतानांपरस्परव्यवहारप्रोक्तिनिकायव्यवहारनिर्वाहकतदीयधर्माधर्मापेक्षपरमेश्वरसाक्षिद्रष्ट्यादिनिमित्तापेक्षयाविभागेन मिलितानांस्थूलतापत्तौ । पञ्चीकृतभूते ॥

स्थूलमरिचम् । न० कक्कोले ॥

स्थूलमूलम् । न० चोरकमूलके ॥

स्थूललक्ष' । त्रि० बहुदाने ॥ स्थूलैर्महद्भिर्लक्ष्यते । लक्ष० । कर्मणिघञ् ॥

स्थूललक्ष्य । त्रि० दानशौण्डे । बहुप्रदे । बहुदाने ॥ स्थूलकूटबहुधनम् ॥ स्थूलैर्महद्भिर्लक्ष्यतेवा । लक्ष० । कर्मणियत् ॥

स्थूलवर्मकृत् । पु० ब्रह्मयष्ट्याम् ॥

स्थूलवल्कल । पु० रक्तलोध्रे ॥

स्थूलवृत्तफल । पु० मदनवृक्षविशेषे । स्निग्धपिण्डीतके ॥

स्थूलवैदेही । स्त्री० गजपिप्पल्याम ॥

स्थूलशर । पु० मद्दाशरे । सुरपर्णे ॥

स्थूलशरीरम् । न० आत्मनउपाधिविशेषे । अन्नमयकोषे ॥ यथा । स्व

स्वादिपञ्चीकृतभूतसम्भव भोगालयसुखादिकम्मणाम् । शरीरमाद्यन्तवदादिकर्मजं मायामयं स्थूलमुपाधिरात्मन ॥

स्थूलशाटक । पु० स्थूलवस्त्रे । वराशौ ॥ शटति । शटरुजादौ वलच् । स्थूलश्चासौशाटकश्च ॥

स्थूलशाटका ।)
स्थूलशाटिका)　स्त्री० स्थूलवस्त्रे
स्थूलशाटि ।)

। वराशौ ॥

स्थूलशालि । पुं० महाशालौ । स्थूलतण्डुले ॥

स्थूलशिरा । पु० ऋषिविशेषे ॥ न० बृहन्मस्तके ॥ त्रि० तद्युक्ते ॥ स्थूल शिरोयस्य ' ॥

स्थूलशीर्षिका । स्त्री० क्षुद्रपिप्पलिकायाम् ॥

स्थूलषट्पद । पुं० वरोलि । वोलता० हू० गौ० भा० प्र० ॥

स्थूलस्कन्ध । पुं० लकुचे ॥

स्थूलहस्त । पु० करिशुण्डायाम । हस्तिहस्ते ॥ त्रि० पीनभुजे ।

स्थूला । स्त्री० स्थूलैलायाम् । कृष्णपिपीलिकायाम् । गन्धपत्रायाम । एर्वारौ ॥ गजपिप्पल्याम् ॥ स्थूलमीश्वरप्रायादिकायाम् ॥

स्थूलाशा । स्त्री० गन्धपत्रायाम ॥

स्थूलाम्रः । पु॰ महाराजाम्रे ॥

स्थूलास्य । पु॰ सर्पे ॥ त्रि॰ वृहन्मुखे

स्थूलैरण्ड । पु॰ महैरण्डे ॥ स्थूलैरण्डोगुणाढ्यः स्यात्सवीर्यं विपक्तिषु ॥

स्थूलैला । स्त्री॰ बृहदेलायाम् ॥ अस्यागुणायथा । स्थूलैलाकटुका पाकेरसेचानलकृल्लघु । रूक्षोष्णा श्लेष्मपित्तास्रकण्डूश्वासतृषापहा ॥ हृल्लासविषवस्त्यास्यशिरोरुग्वमिकासनुत् ॥

स्थूलोच्चय । पु॰ गण्डोपले । गण्डाश्मनि । स्थूलोपले ॥ असाकल्ये । अकात्स्न्र्ये । वैरण्डे ॥ गजानांमध्यमगतौ ॥ नौचैर्गतम्॰ स्थूलोच्चय॰ बौधिमार्गकृतिति कोहस्तिगतय ॥ उच्चयनम् । विअ॰ । एरच । स्थूलस्योच्चय । गजानांदन्तरन्ध्रे ॥

स्थेमः पु॰ स्थैर्ये । स्थिरस्यभाव पृथ्वादित्वादिमनिच् । प्रियस्थिरेतिस्थादेश ॥

स्थेय । पु॰ विवादपदस्यनिर्णेतरि । अध्यक्षे । प्राड्विवाके ॥ तिष्ठत्यस्मिन्विवादपदनिर्णयार्थम् । स्था॰ । बाहुलकादधिकरणे॰ अचोयत् । ईद्यति ॥ पुरोधसि । त्रि॰ अतिस्थिरे ॥

स्थेयान् । त्रि॰ स्थास्नौ । स्थिरतरे ॥ अयमनयोरतिशयेनस्थिरः । द्विवचनविभज्योपपदेतरबीयसुनाविती यसुनि॰ प्रियस्थिरेतिस्थादेश ॥ स्त्री॰ स्थेयसी ॥

स्थेष्ठ त्रि॰ स्थिरतमे ॥ अयमेषामतिशयेनस्थिरः । अतिशायनेतमबिष्ठनाविती ष्ठनि॰प्रियस्थिरेतिस्थादेश ॥ सुस्थिरे ॥

स्थैर्यम् । न॰ स्थिरत्वे । अचञ्चलत्वे । मोक्षसाधनेप्रवृत्तस्याऽनेकविधविघ्नप्राप्ताबपितदपरित्यागेनपुनः पुनर्यत्नाधिक्ये ॥ स्थिरस्यभावः । ष्यञ् । स्तब्धत्वे ॥

स्थोरी । पुं॰ भारवाहितुरगे ॥

स्थौणेयम् । न॰ ग्रन्थिपर्णप्रभेदे । कुकुरौंधास्थौणधौ । गांठयाला॰ कु॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ ॥ अस्यप्रभेदागुणाश्चयथा । ईश्वरसुगन्धिस्थौणेयपुनेर॰ कृतिलेके । स्थौणेयकं वर्हिवर्हं शुकवर्हं च कुक्कुरम् । ग्रौणेरोम शुकस्तापिशुकपुष्पं शुकच्छदम् ॥ स्थौणेयकं कटु स्वादु तिक्तं स्निग्धं त्रिदोषनुत । मेधाशुक्रकरं त्वच्यंरक्षोऽग्नोज्वरजन्तुजित् ॥ हन्तिकुष्ठास्रदटदाहदौर्गन्ध्यतिलकालकान्॰ कृतिभा॰ प्रकाश ॥

स्थौणेयकम् । न॰ सुगन्धद्रव्यभेदे ।

बर्हिशिखे । स्थौणेये ॥
स्थौरी । पु० स्वरक्षणभवत्पृष्ठेनभार
वाहकोऽश्वे । पृष्ठ्ये । स्थ सम्बेद
म् । तस्येदमित्यण् । स्थूरीरिक
स्वम् । स्थौरबलमस्यास्ति । इनि ॥
स्थौलत्व्यम् । न० बहुप्रदत्वे ॥ *
स्थौल्यम् । न० स्थूलत्वे ॥ स्थूलस्य
भावः । ष्यञ् ॥
स्नपनम् । न० अभिषेचने ॥ स्नाने
॥ यथा । धूजनात् स्नपनं श्रेष्ठं स्न
पनात्पर्णामृतम् । तर्पणान्मा
सदानन्तु महिषाजनिपातनमिति
दुर्गोत्सवप्रकरणे तिथ्यादितत्त्वम् ॥
स्नपितः । त्रि० स्नापिते ॥ सिक्ते ॥
स्नातेर्ण्यन्तात् क्तः । अर्त्तिह्रीत्या
दिना पुक् । मिताह्रस्वः ॥ आ
प्लुते ॥
स्नवः । पुं० स्रवे । स्रवणे । क्षरणे
॥ स्नवनम् । आप्रस्रवणे । स्नुदो
रप् ॥
स्नसा । स्त्री० स्नायौ ॥
स्नातः । त्रि० आप्लुते । कृतस्नाने ॥
यथा । स्नातोऽधिकारी भवति दैवे
पैत्रे च कर्म्मणि । अस्नातस्य क्रियाः
सर्व्वा भवन्ति हि यतोऽफलाः ॥
प्रातः समाचरेत् स्नानमतो नित्य
मतन्द्रितः ॥ इति प्रायश्चित्ततत्त्वम्
। स्नात्वा कर्म्माणि कुर्वीत । शिरः
स्नातश्च कुर्वीत दैवं पित्र्यमथापि वेति

स्मृतिः ॥ आप्लौचे । भावे क्तः ॥
स्नातकः । पु० आप्लुतव्रतिनि । स
माप्तवेदपाठे० अगृहस्थे । आश्र
मान्तरगतिसमाप्तवेदव्रते । कृत
स्नाने ॥ यथाह हारीतः । त्रयः
स्नातका भवन्ति । विद्यास्नातको०
व्रतस्नातको विद्याव्रतस्नातकश्चेति
। तत्र य. समाप्य वेदमसमाप्य व्रता
नि समावर्त्तते० स विद्यास्नातकः
। यः समाप्य व्रतानि० असमाप्य
वेदं समावर्त्तते स व्रतस्नातकः । य
उभयं समाप्य समावर्त्तते स विद्याव्र
तस्नातको भवति ॥ अत्र भवन्ति च
य पक्षाः । यथा । मन्त्रब्राह्मणा
त्मकं वेदमधीत्याननुदृष्य च स्नाया
दित्येकः पक्षः । साङ्गवेदमधी
त्याननुदृष्य च स्नायादित्यपरः । य
न्त्रमाचमप्यधीत्य यद्यविद्यायाम्यस्य
स्नायादिति तृतीयः पक्षः । यत्र
विद्याविरहेऽपि यत्र माचेऽधीतेन स्ना
यादिति निषेधः । यतो वेदाध्ययन
वेदविहिताग्निहोत्रादिकर्म्मानुष्ठा
नप्रयोजनमिति ॥ स्नातिस्म । आ
० । गत्यर्थाकर्मकेति क्तः । स स्ना
र्थाकन् ॥ यावादिषु० स्नातवेदस
माप्ताविति पाठाद्वा कन् ॥ गृहस्थ
ब्राह्मणे ॥
स्नानम् । न० मज्जने । आप्लावे । आ
प्लवे ॥ स्नानं षड्विधं भवति । यथा

ष्टषड्‌ख । नित्यं नैमित्तिकं काम्य क्रियाङ्गमलकर्षणम् । क्रियास्नान तथाषष्ठ मीठास्नान प्रकीर्त्तितमिति ॥ त्रिविधस्नानानांतत्पर्यावगम्यताम् । तथाषड्‌वस्मृति ॥ आग्नेयादिप्रभेदेनतत्तप्रोक्तं चतुर्विधम् । यथा । आग्नेय भस्मना स्नानमवगाह्यन्तुवारुणम् । आपोहिष्ठेतिचब्राह्म वायव्य गोरजःस्मृतमिति ॥ आप्लुत्यौ । भावेल्युट् ॥ स्नानं तर्पणपर्य्यन्तमाप्लाव्य देव पूजनम् । आह्निकस्त्वितसन्ध्यान्त विप्राणाम्स्तुतोऽस्तुतम ॥ तत्रप्रात स्नान प्रथ सन्तिदृष्टादृष्टकरं हितम् । सर्वमर्हतिपूतात्माप्रात स्नायीजपादिकमितिदक्ष । दृष्टञ्च कर्माधिकार । अदृष्टजपादिद्वारा परलोकसिद्धि . ॥

स्नानतृणम् । न० कुशे ॥

स्नानीयम् । न० स्नानसाधनेचूर्णादौ ॥ स्नान्त्यनेन । ष्णा० । कृत्यल्युटोबहुलमित्यनीयर् ॥

स्नान्ती । स्त्री० जलमवगाहमाना- याम ॥

स्नायी । त्रि० स्नानकर्त्तरि ॥

स्नायु । स्त्री० वायुवाहिन्यानाड्याम ॥ वसायाम् ॥ स्नाति । ष्णा० । बाहुलकादुण् । आतोयुक्चिण्कृतो ॥

स्नाय्वर्म्म । न० नेत्ररोगप्रभेदे । तल्लक्षणं यथा । स्थिर प्रस्तारिमांसाढ्य शुष्कस्नाय्वर्मपञ्चममितिमाधवकर ॥

स्नावा । पु० रसिके ॥ स्नाति । ष्णा० । स्नामदिपद्यर्त्तिपृशकिभ्योवनिप् । धीवावत् ॥

स्नावरी । स्त्री० नद्याम् ॥ स्नान्त्यस्याम । ष्णा० । वनिप । वनोर चेतिङीप् ॥

स्नावा । स्त्री० शिरायाम् ॥ स्नुप्रस्रवणे । स्नावयतिशरीरमितिस्नावा ॥

स्निग्ध । पु० बहुवारे । रक्तैरण्डे ॥ सरलद्रवे । मयके ॥ न० समूहगन्धे । जवादिके ॥ सिक्थके ॥ त्रि० स्नेहयुक्ते । अरूक्षे । चिक्कणे । मसृणे ॥ सहजेनगतुकेनवास्नेहेनयुक्ते । प्रिये । वत्सले । स्निह्यतिस्म । ष्णिहप्रीतौ । अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्त । वादुहेतिच ॥ मतिवुद्धिपूजार्थेभ्यश्चेतिचादवर्त्तमाने वाक्त . ॥

स्निग्धकन्दा । स्त्री० द्रोणपर्ण्याम् । भूमिकदल्या ॥

स्निग्धतण्डुल । पुं० षष्टिशाली ॥

स्निग्धता । स्त्री० स्नेहे ॥ प्रियत्वे ॥

स्निग्धदारु । न० देवदारुणि ॥ देवदारुप्रभेदेपूतिकाष्ठे ॥ सरलद्रवे ॥

स्निग्धपत्र । पु० गर्जरतृणे ॥ घृत

करञ्जे । गुच्छकरञ्जे ।

स्निग्धपत्रा । स्त्री॰ बदर्य्याम् ॥ पालङ्क्याम् ॥ काश्मर्य्याम् ॥

स्निग्धपर्णी । स्त्री॰ गम्भार्य्याम् ॥

स्निग्धपिण्डीतक । पु॰ मदनवृक्षविशेषे । स्थूलवृक्षफले ॥

स्निग्धफला । स्त्री॰ कर्कटीप्रभेदे । बालुङ्क्याम् । मूत्रलायाम् ॥

स्निग्धा । स्त्री॰ मेदायाम् ॥

स्नु । पु॰ प्रस्थे । सानौ । पर्व्वतसमभूभागे । कौटिल्यम॰ । स्नुता । आप्रस्रवे॰ आशौचेषा । मितद्र्वादित्वात्॰ डु ॥ स्त्री॰ स्नयौ ॥

स्नुक्छद । पुं॰ चौर । स्नुक्क्षीवृक्षे ।

स्नुत । त्रि॰ स्यन्न । स्नुतजलादौ । स्नूयतिस्म॰ । प्त॰ क्त ॥

स्नुषा । स्त्री॰ सुतस्त्रियाम् । पुत्रवध्वाम् ॥ स्नौति । प्नु॰ । स्नुतक्षिक्षायुषिभ्य क्विदितिस॰ ॥ स्नुषाम् ॥

स्नुक् स्त्री॰ स्नुह्याम् ॥ स्नुह्यति । ष्णुह उद्गिरणे । क्विप् । बाहुलेति कुत्वम । तदभावे हो ढः इति ढत्वे स्नुट स्नुड ॥

स्नुहा । स्त्री॰ स्नुहीवृक्षे ॥ भागुरिमते॰ स्नुहटाप् ॥

स्नुहि । स्त्री॰ स्नुह्याम् । स्नुह्यति । ष्णुह॰ । सर्व्वधातुभ्य इन् ॥

स्नुही । स्त्री॰ सिहुण्डे ॥ इगन्तात् स्नुहि कृदिकारादक्तिन इति पक्षे ङीष् ॥

स्नेह । पु॰ सौहृदे । प्रेम्णि । प्रियतायाम् ॥ तामसीय चित्तवृत्तिविशेष॰ यस्मिन् सत्यन्यदीये हानिवृद्धी स्वस्मिन्नारोप्येते । अन्यविषय प्रेमापरपर्य्याय स्नेह ॥ यथा । स्मृत्वा वियोगजदुःखं त्यज स्नेह प्रियेजने । अतिस्नेहपरिष्वङ्गाद्वर्त्तिरार्द्रापि दह्यतीति । स्नेहयति प्रीणयति पुरुषम् । ष्णिह॰ । पचाद्यच् । स्निह्यन्ति पुरुषा यस्मिन् । अधिकरणार्थे॰ घञ ॥ घृतादिरसविशेषे ॥ यथा स्नेहश्चतुर्विध प्रोक्तो घृत तैल वसा तथा । मज्जा च॰ त पिबेन्मर्त्य किञ्चिदभ्युदिते रवौ ॥ स्थावरो जङ्गमश्चैव द्वियोनि स्नेह उच्यते । तिलतैलं स्थावरेषु जङ्गमेषु घृतं वरमिति ॥ द्वाभ्यामभिस्तु भवा॰ यमकस्त्रिवृतो महान् ॥ न्यायमते॰ चूर्णादिपिण्डीभावहेतौ॰ गुणविशेषे॰ जलमात्रवृत्तौ ॥ जलीयपरिमाणावद्य नित्योऽन्यत्त्वनित्य । तैलादावस्य प्रकर्षोऽस्यत स्नेहादहो भवति । यथोक्त भाषापरिच्छेदे । स्नेहो जलेऽसौ नित्यो यमनित्योऽवयविन्यसौ । तैलान्त

इतत्प्रकर्षाद्दहनस्यानुकूलतेति ॥

स्नेहनम् । ष्णिह॰ । भावे घञ् ॥ स्निह्यतेयेनवा ॥ स्नेहस्य तु खमूलत्वमुक्तं गारुडे ११४ऽध्याये । यथा स्नेहोभयतश्च स्नेहो दुःखभाजनम् । स्नेहमूलानि दुःखानि तस्मिंस्त्यक्ते महत्सुखमिति ॥ स्निग्धतायाम ॥ यथा । स्नेह प्रसुलच्यो वाग् जिह्वादन्तमेव नखस्य । सुतधनसौभाग्ययुता स्निग्धैस्तैर्निर्धनारूक्षैरिति ॥

स्नेहा । पु॰ व्याधिप्रभेदे ॥ सहृदि ॥ चन्द्रे ॥ स्निह्यति । ष्णिह॰ । स्नुस्नुघनपूषक्रिस्य्यादिना॰ कनिन॰ निपातनात् साधु ॥

स्नेहनम् । न॰ तैलमर्दने । स्नघणे । अभ्यङ्गे ॥ स्निह्यतेयेन । ष्णिह॰ । ल्युट ॥

स्नेहपानम् न॰ कुल्याम् । चर्ममयैतैलादिभाण्डे ॥ स्नेहस्य तैलघृतादे पात्रम् ॥

स्नेहप्रिय । पु॰ प्रदीपे ॥ त्रि॰ तैलादिप्रिये ॥

स्नेहफल । पु॰ तिले । पादपे ॥

स्नेहभू । पु॰ श्लेष्मणि ॥ त्रि॰ स्निग्धभूमौ ॥

स्नेहरङ्ग । पु॰ तिले ॥

स्नेहवती । स्त्री॰ मेदायाम ॥ स्नेहोऽस्त्यस्याम् । रसादिभ्यश्चेति मतुप् । ङीप् ॥

स्नेहपक्ष । पु॰ प्रिये । प्रदीपे ॥

स्नेहवस्ति । स्त्री॰ अनुवासनवस्तौ । तैलपिचकारी॰ इ॰ भा॰ ॥ यथा । वस्तिर्द्विधाऽनुवासाख्यो निरूहश्चतत परः । यः स्नेहैर्दीयते सस्यादनुवासननामकः ॥

स्नेहबीज । पु॰ पियालवृक्षे ॥ त्रि॰ स्नेहकारणे ॥

स्नेहाश । पु॰ प्रदीपे । दीपे ॥

स्नेही । पु॰ वयस्ये ॥ त्रि॰ स्नेहयुक्ते ॥

स्नेहु । पु॰ व्याधिभेदे ॥ चन्द्रे ॥ स्निह्यति । ष्णिह॰ । भृमृशीङ्स्नि हीत्यादिनाउ ॥

स्पन्द । पु॰ स्पन्दने । प्रस्फुरणे ॥ स्पन्दते । स्पदि किञ्चिच्चलने । पचाद्यच ॥

स्पन्दनम् । न॰ स्पन्दे । किञ्चिच्चलने ॥

स्पर्द्धक । त्रि॰ स्पर्द्धाकारे ॥

स्पर्द्धा । स्त्री॰ सङ्घर्षे । पराभिभवेच्छायाम् ॥ स्पर्द्धतेऽनयेति ॥ साम्ये ॥ क्रमसमुन्नतौ ॥ स्पर्द्ध सङ्घर्षे । भिदाद्यङ् ॥

स्पर्द्धालु । त्रि॰ स्पर्द्धायुक्ते ॥ स्पर्द्धालाति । ला॰ । मितद्वादित्वात्॰ डु ॥

स्पर्श° । पु॰ रुजायाम ॥ सन्तापे ॥

स्वापि ॥ स्पृशति । स्पृशता धनस्पर्शनयोः । पद्मजे च च॰ सम् स्पृशत्पताप्रवृत्तिकर्त्तरि घञ् ॥ यथा, स्पर्शेन स्पर्शं भावेघञ् ॥ इति ॥ स्पर्शके । कादिमावसानवर्गा चरे । उपतापे । रोगविशेषे । स्पर्शके ॥ मणिविशेषे । पारस॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ त्वगिन्द्रियविषये । स्पर्शने । त्वगिन्द्रियमात्रग्राह्यगु णविशेषे ॥ सत्रिविध । शीतो ष्णानुष्णाशीतभेदात् । पृथिव्यपते जोमारुद्वृत्ति । तत्र शीतस्पर्श । उष्णस्तेजसि । अनुष्णाशीत पृथि वीवाय्वोः । रूपरसगन्धस्पर्शाः पृथिव्यां पाकजाः । अनित्याश्च । जलादावपाकजाः । नित्या अनित्याश्च । नित्यगता नित्याः । अनित्यगता अनित्याः अथाहुः । कठिन पार्थिव स्पर्श शीतो बालवह्निजो । मृदुर्वायोरिति स्पर्शविशेषाकृत्कीर्तिताः ॥ स्प र्शसामान्ये स्पर्शविशेषाणामवृत्ति ॥ इन्द्रिये स्पृश्यन्ते॰ वृत्तिव्युत्प त्त्या॰ शब्दादिविषयेषु ॥ मात्रा मात्रे॰ । ॰ ॥ स्पर्शनम् । स्पृश स्पर्शे । अकर्त्तरिचकारकेसंज्ञा यामितिघ ॥ पुराणे॰ एका दशविध स्पर्शउक्तोयथा । उष्णा शीत सुखेदु ख' स्निग्धोविश

दएवच । खरोमृदुश्लक्ष्णश्चलघु गुरुरितिक्रमात् ॥ कामिनस्तु । शब्दादीनाम्पञ्चानामध्यस्पर्श सुख वरम् । आनन्दरसमूलं नान्य दस्तिसुखमितीत्याहु ॥

स्पर्शक । पु॰ स्पर्श ॥ त्रि॰ स्पर्शनकारि ॥

स्पर्शज्ञानम् । न॰ त्वाचप्रत्यक्ष ॥

स्पर्शन । पु॰ श्वसने । वायौ ॥ स्पृशति । स्पृश॰ । नन्द्यादित्वाल्ल्युः ॥ न॰ दाने । स्पर्शे ॥ स्पृशभावेल्युट् ॥

स्पर्शमणि । पु॰ स्पर्श । पारस॰ इ॰ प्र॰ मणौ ।

स्पर्शमणिप्रभवम्॰ । न॰ काञ्चने । स्वर्णे ॥

स्पर्शलज्जा । स्त्री॰ लज्जालुवृक्षे ॥

स्पर्शशुद्धा । स्त्री॰ शतमूल्याम् ॥

स्पर्शस्पन्द । पु॰ भेके ॥

स्पर्शा । स्त्री॰ कुटलायां ॥

स्पर्शानन्दा । स्त्री॰ रतिमदायाम् ॥ अप्सर सु ॥ स्पर्शेन॰ स्पर्शेनानन्दोऽस्या ॥

स्पर्शित । त्रि॰ प्रतिपादिते ॥

स्पश । पु॰ सम्पराये । युद्धे ॥ प्रणिधौ । चरे । हेरिके । अस्याप योयथा । यथार्हवर्णं प्रणि धिरपसर्पश्चर स्पश । चारश्च गूढपुरुषश्चेति ॥ स्पशति । स्प

ऽसंस्पर्शनवस्तनयोः । पक्षाद्यच् ॥

स्पष्ट । त्रि० स्फुटे । प्रव्यक्ते । उल्बणे । प्रकटे ॥ स्पशयतेस्म । स्पश० । ण्यन्तात् क्त । बाढ़ान्तेति साधु ॥

स्पष्टीकृत । त्रि० व्यक्तीकृते ।

स्पार्शन । पु० स्पर्शे । स्पर्शेनगच्छति शीघ्रत्वात् ॥

स्पाशित । त्रि० स्पष्टे । स्पश० । क्त । बाढ़ान्तेति साधु ॥

स्पृक्का । स्त्री० सुगन्धिद्रव्यविशेषे । शाकभेदे पृक्कायाम् ॥ गुणास्तु । स्पृक्का स्वादी हिमा वृष्या तिक्ता निखिलदोषनुत् । कुष्ठकण्डूविषस्वेददाहाश्रज्वररक्तहृत् ॥ स्पृशति । स्पृश स्पर्शने । बाहुलकात् कक् ॥

स्पृणा । स्त्री० भुजङ्गवालिनीवृक्षे । कङ्कालिका० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥

स्पृशी । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥ स्पृशति । स्पृश० । इगुपधेति क । गौरादि ॥ *

स्पृश्य । त्रि० स्पर्शनीये ।

स्पृष्ट । त्रि० कृतस्पर्शे ॥

स्पृष्टास्पृष्टम् । न० परस्परस्पर्शने ॥

स्पृष्टस्पृष्टि । अ० परस्परस्पर्शने । इ० च भटी० इ वाकृत० इ० भा० ॥ यथा । तीर्थे विवाहे यात्रायां संग्रामे देशविप्लवे । नगरग्रामदाहे च स्पृष्टास्पृष्टिर्न दुष्यति ॥ आपद्यपि च कष्टायां भये सौहित्ये तथा । मातापित्रोर्गुरोश्चैव निर्देशे वर्त्तनात्तथा ॥ स्पृष्टास्पृष्टि० इत्यव्ययं क्रियाव्यतीहारे । तत्रैतन्न दुष्यतीत्यर्थः ॥

स्पृष्टि । स्त्री० स्पर्शे । पृक्तौ ॥ स्पर्शनम् । स्पृश क्तिन् ॥

स्पृहणीय । त्रि० श्लाघ्ये ॥ कमनीये । मनोहरे ॥

स्पृहयालु । त्रि० सस्पृहे । स्पृहाशीले । लोभिनि ॥ स्पृहयति० तच्छील । स्पृहेच्छायाम् । स्पृहिगृहीत्यालुच् ॥

स्पृहा । स्त्री० दोहदे । इच्छायाम् । काङ्क्षायाम् । भिदादेराकृतिगणत्वात्स्पृहेरङ् ॥ धर्माविरोधेन प्राप्तीच्छायाम् ॥ उक्तञ्च वेतुपरधनेषुदृष्टमात्रेषु० येनकेनाप्युपायेनादित्सायाम् ॥ तृष्णात्मिकायां चित्तवृत्तौ ॥ सुखानुभवकाले० तज्जातीयसुखस्यकारणं धर्ममननुष्ठाय यद्वै तदाकाङ्क्षारूपायांतामसचित्तवृत्तौ ॥ भ्रान्तिरेषा ॥ तन्मानिन्द्यात्प्रशंसेयथा । गणे ब्रतश्रद्धायामातप कल्पतरुस्तथा । तपस्याकामधेनुश्च तस्मात तपसि स्पृहा ॥ ऐश्वर्य्यं ब्राह्मणानाञ्च क्षत्रियाणां चतथाविशाम् । शूद्राणाञ्चसेवा

यास्पृहावेदेष्वनिन्दिता ॥ क्षत्रिया
णांस्वतपःक्लेशस्पृहातीवप्रशंसिता ।
ब्राह्मणानांविवादेषुस्पृहातीवविनि
न्दिता ॥ क्षत्रियाणांरणेधर्मेरणे
मृत्युर्नगर्हितः । रणेस्पृहाब्राह्म
णानांलोकेवेदेविडम्बना ॥ तपोध
नानांविप्राणांवनानांयुगेयुगे ।
शान्तिस्वस्त्ययनंकर्मविप्रधर्मोनस-
ङ्कर ॥ इतिब्रह्मवैवर्ते गणपतिख
ण्डे ३५ ऽध्याय ॥

स्पृक्का पु॰ फलपूरे । मातुलुङ्ग
के । त्रि॰ स्पृहार्हे । वाञ्छनीये ॥

सप्रष्टा । त्रि॰ उपतापके । उपतप्त
रि । स्पृशति । स्पृश सम्पर्शने ।
तृच् । अनुदात्तस्येत्यमागमः ॥

स्पर्शनम् । कात्यायनीदेवीबलमि-
तिभाषितज्ञो । सम्प्ते ॥ स
न्तापे ।

स्फट । पु॰ स्फटायाम् ॥ स्फुटन्ति ॥
स्फुटविकसने॰चुरादि । विभज
भावि॰पचाद्यच् । पृषोदरादि॰ ॥

स्फटा । स्त्री॰ फणायाम । स्फट ॥
टाप ॥

स्फटिक । पं॰ स्वनामख्यातिप्रसिद्धे
मणौ । सूर्यकान्ते । भासुरे । शा
लिपिष्टे । शीतशिवे ॥ अस्यगुणा
दयोयथा । स्फटिकः समवीर्यश्च
पित्तदाहार्त्तिदोषनुत् । तस्याक्ष
मालाजपतांदत्तेकोटिगुणंफलम् ॥

परीक्षाऽस्ययथा । यद्गङ्गातोयबिन्दु
च्छविविमलतमंनिस्तुषंनैवरुक्ष्यं
स्निग्धंशुद्धान्तरालंमधुरमतिहिमं ।
पित्तदाहापहारि । पाषाणेयन्निघृष्टं
स्फुटितमपिनिजांस्वच्छतांनैवजह्या
त्तत्प्राहुर्जातुलभ्यंशुभमुपचि
तिदंवरत्नंस्फटिकरत्नम् ॥ इतिराजनि
र्घण्ट ॥ अपिच । मुक्ताविद्रुम
वज्रेन्द्रवैदूर्यस्फटिकादिकम् ।
चिरत्नसरःशीतंकषायंस्वादुलेख
नम् । चक्षुष्यंधारणात्सर्वपापाल
क्ष्मीविनाशनमितिराजवल्लभः ॥
तस्योत्पत्तिपरीक्षेयथा । कावेरी
विन्ध्ययवनचीननेपालभूमिषु । ला
ङ्गलीव्यकिरन्मेदोदानवस्यप्रयत्नतः
आकाशशुद्धं तैलाढ्यमुत्पन्नंस्फटि
कंततः । मृणालशङ्खधवल
किञ्चिद्वर्णान्तरान्वितम् ॥ नतत्तुल्यं
हिरत्नानामथपापवनाशनम् ।
संस्कृतंशिल्पिनासद्योमूल्यंकिञ्चि
ल्लभेतत ॥ इतिगारुडे ७९ अध्या
य ॥ तथा । हिमालयेसिंहले
विन्ध्याटवीतटेतथा । स्फटिक
मुत्पद्यतेनानारूपसमप्रभम ॥ हि
माद्रौचन्द्रसङ्काशंस्फटिकंतद्द्वि
भवेत । सूर्यकान्तंतथैवान्यच्
कान्तंतथापरम् । सूर्यांशुस्पर्शम
न्त्रवह्निंवमतियत्क्षणात । सूर्यका
न्तंतदाख्यातंस्फटिकरत्नवेदिभिः

पूर्णेन्दुकरसंस्पर्शादमृतं स्रवति क्षणात् । चन्द्रकान्तं तदाख्यातं दुर्लभं तत्कलौ युगे ॥ अशोकपल्लवच्छायं दाडिमीबीजसन्निभम् । विन्ध्याटवितटे देशे जायते मन्दकान्तिकम् ॥ सिंहले जायते कृष्णमाकरे श्यामनीलकम् । पद्मरागभवेऽप्येवं त्रिविधः स्फटिको भवेत् ॥ स्वच्छं निर्मलं स्रवतीव जलं शुचि । ज्योतिर्ज्वलनमाश्लिष्टं सूताज्योतीरसहिज ॥ तदेवलोहिताकाररागावर्तं सुदृढतम् । आनीलतत्पाषाणा प्रोक्ता राजमयशुभम् । ब्रह्मसूत्रमययत्तः प्रोक्ता ब्रह्ममयं द्विजैः स्फटिकपरीक्षा । इति भोजराजकृतयुक्तिकल्पतरुः ॥

स्फटिका । स्त्री॰ स्फट्याम् । रङ्गदायाम् । स्फटिकायाम् । फटकरी॰ इ॰ भा॰ प्र॰ पाषाणः ॥

स्फटिकाचल । पु॰ स्फटिकोऽद्भिति । कैलासे ॥

स्फटिकात्मा । पु॰ स्फटिके ॥

स्फटिकाभ । पु॰ कर्पूरे ॥

स्फटिकारि । स्त्री॰ स्फटिकायाम् ॥

स्फटिकारिका ।) स्त्री॰ स्फटिकायाम् ॥
स्फटिकारी ।)

स्फटी । स्त्री॰ स्फटिकायाम् ॥

स्फुरणम् । न॰ स्फुरणे ॥ स्फरस्फुरण कुत्सकारी पञ्च केचित्पठन्ति॰ स्वार्थे यत्नादन्यायुच् ॥

स्फटिकम् न॰ स्फाटिकोपले ॥

स्फाटिका । स्त्री॰ स्फटिकोपले । फटकरीति भाषा ॥ अस्या गुणाः यथा । स्फाटिका तु कषायोष्णा वातपित्तकफव्रणान् । निहन्ति श्वित्रवीसर्पान् योनिसङ्कोचकारिणीति ॥

स्फाटिकोपल । पु॰ स्फटिकायाम् ॥ स्फटिके ॥

स्फाटिकोद्भित । पु॰ कैलासे ॥

स्फाति । स्त्री॰ वृद्धौ । स्फायनम् । स्फायी वृद्धौ । क्तिन् ॥ * ॥

स्फायित । त्रि॰ वृद्धिङ्गते ॥

स्फार । पु॰ विकटे ॥ करकादेर्बुद्बुदे ॥ त्रि॰ विपुले । विशाले ॥ यथा । तस्मिन्निहपर्णास्फारसमस्ताः वस्तुदृष्टय । इमास्ता प्रतिबिम्बन्ति सरसीव तटद्रुमाः ॥ स्फायते । स्फायी॰ । स्फायितस्त्रीति रकः ॥ यद्वा । स्फुरणम् । स्फुरस्फुरणे । घञ् । स्फुरति स्फुलत्योर्घञीत्यत्वम् ॥

स्फिगघातनक पु॰ कटफले ॥

स्फगदेश । पु॰ बालधिमूलप्रदेशे ॥

स्फिक् । स्त्री॰ कटिप्रोथे । कटिदेशस्थमांसपिण्डे । स्फायते । स्फायी॰ । बाहुलकाद्विच्प्रत्ययः ॥

स्फेटति । स्फिट हिंसायाम् । क्विप । स्फिगप्पूतेतिनिपातनात् । टस्य चकृतिमुकुट ॥

स्फिर । त्रि॰ प्रचुरे ॥ स्फायते । स्फायी॰ । अजिरशिशिरेतिकिरच्टिलोपश्च ॥

स्फीत । त्रि॰ समृद्धे ॥ विकसिते ॥ स्फायतेस्म । स्फायी॰ । क्त । स्फायः स्फीनिष्ठायाम् ॥ अथ स्फोतिकामचूतिस्फीतमाच- ष्टे॰ चूतिश्च तादृचकृ । अल्लोपश्चिलोपौ ॥

स्फुट । स्त्री॰ दूर्वायां ॥ पादस्फोटे । स्फुटति । स्फुट॰ । क्विप ॥

स्फुट । त्रि॰ व्यक्ते । स्पष्टे । सच घटादीनांविषयेन्द्रियसन्निकर्षज न्यसविल्पकाप्रमाणमिदाहृतमिति प्रसिद्धमेव । प्रफुल्ले ॥ व्याप्ते ॥ सिते । शुक्ले । स्फुटति । स्फुटवि कसने । इगुपधेतिक ॥ स्फुटते । भिन्ने ॥

स्फुटता । स्त्री॰ विशदार्थतायाम् ॥

स्फुटनम् । न॰ विदरे । विदरणे ॥ स्फुट॰ । कुटादि॰ । ल्युट् । विकसने ॥

स्फुटबन्धनी । स्त्री॰ ज्योतिष्मत्याम् । पारावताङ्घ्र्याम् ॥

स्फुटल । पु॰ तुम्बुरुवर्णे । शू लघ्ने ॥

स्फुटा । स्त्री॰ फणायाम् ॥ स्फुट॰ क । टाप ॥

स्फुटि । स्त्री॰ पादस्फोटामये । विपादिकायाम ॥ निर्भिन्नकर्कटीफले । दूर्वाकृतिकायाम् । स्फुट॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥

स्फुटित । त्रि॰ विकचे । विकसिते ॥ दीर्णे । भिन्ने ॥ अस्फुटत् । स्फुट॰ । क्त ॥

स्फुर । पु॰ फलके ॥ स्फुरणे ॥

स्फुरणम् । न॰ स्फरणे । स्फरणमा • इतिभाषा ॥ यथा॰ चक्षुःस्फुरणमेवस्फुरणम ॥ किञ्चिच्चलने ॥ भाने ॥ कम्पने ॥ स्फुरस्फुरणे सञ्चलनेच । कुटादि । ल्युट ॥

स्फुरत् । त्रि॰ कम्पनयुक्ते ॥ दीप्यमाने ॥

स्फुरितम् । न॰ स्फुरणे ॥ त्रि॰ मनस काल्पनायाम ॥ उल्लसिते ॥ उज्ज्वले ॥ प्रतिफलिते ॥

स्फुर्क । पु॰ कालस्कन्धे । तिन्दुके ॥

स्फुर्थु । पु॰ वज्रपतनजनितध्वनौ ॥ स्फूर्थौ ॥

स्फुलम् । न॰ तम्बू॰ इ॰ प्र॰ वस्त्रवेश्मनि ॥

स्फुलिङ्ग । त्रि॰ अग्निकणे । चिनगारी॰ इ॰ भा॰ ॥ स्फु॰ इत्यनुकरणशब्द । स्फुना॰ फूत्कारेण॰

लिङ्गति० गच्छति । लिङ्गगतौ । पचाद्यच् ॥

स्फुलिङ्गा । स्त्री० अग्निकणजातौ ॥ जातावपिनङीष् । अजादिषुपाठात् । टाप् ॥

स्फुलिङ्गिनी । स्त्री० अग्नेर्जिह्वाविशेषे ॥

स्फूत्कार । पु० फूत्कारे ॥

स्फूर्जक । पु० तिन्दुकवृक्षे । तेंदू० बृ० भा० प्र० ॥ स्फूर्जति । ट्वोस्फूर्जावज्रनिर्घोषे ॥ ण्वुल् ॥

स्फूर्जथु । पु० वज्रनिर्घोषे । वज्रपातध्वनौ ॥ स्फूर्जनम् । ट्वोस्फूर्जा० । ट्वितोऽथुच् । मेघनादे । तड़ुत्कोये ॥

स्फूर्जन । पु० तिन्दुके ॥

स्फूर्ति । स्त्री० स्फुरणे ॥

स्फूर्तिमान् । त्रि० पशुपतौ ॥ यथा । पाशुपतिक पाशुपतविद्य स्फूर्तिमान्मतः । इतित्रिकाण्डशेष । स्फूर्तिविशिष्टे ।

स्फेमा । पु० स्फिरत्वे । प्रचुरतायाम् ॥ स्फिरस्यभाव । पृथ्वादिभ्यइमनिच् । प्रियस्थिरेत्यादिनास्फादेश ॥

स्फेय । त्रि० प्रचुरतरे । स्फिरतरे ॥ द्वयोरनयोरतिशयेनस्फिरम् । ईयसुन् । प्रियस्थिरेतिस्फादेश ॥

स्फेरम । त्रि० भूयिष्ठे ॥

स्फेष्ठ० । त्रि० अतिशये । भूयिष्ठे । अयमेषामतिशयेनस्फिर । इष्ठन् । प्रियस्थिरेतिसाधु ॥

स्फैयकृत । पु० स्फ्याकृतेपक्षे । अण् ॥

स्फोट । पु० स्फोटके । विस्फोटे । पिडके । शब्दव्यापारे । स्फुटति० व्यज्यतेऽर्थः० स्फुटत्यर्थोयस्मादितिवा । स्फुटविकसने । घञ० अच्वा ॥

स्फोटक । पु० फोड़ाइतिख्याते० रोगे । पिडके ॥ स्फोटति स्फुटिर् विशरणे । ण्वुल् ॥

स्फोटनम् । न० विदारणे ॥

स्फोटनी । स्त्री० मणिशङ्खादिवेधोपकरणे । आस्फोटयत्याम् । स्फोटयत्यनया । स्फुटभेदने चुरादि । करणेल्युट् ॥

स्फोटबीज ।)
स्फोटबीजक ।) पु० बातारीभल्लातके ॥

स्फोटायन । पु० मुनिविशेषे । काशीवति । स्फोटप्रतिपादनपरे० वैयाकरणे । स्फोटोऽयनपरायणं यस्य ॥

स्फोटिका । स्त्री० खञ्जनिकायाम् । हापुचिकाया ॥

स्फ्य । पु० यज्ञाङ्गभूते० खड्गा

कारकादि

स्म । अ॰ अतीते ॥ पादपूरणे ॥ प्रसिद्धे ॥ स्मयते ॥ स्मिङ् ईषद्धसने । अन्येभ्योऽपीति ड ॥ स्मि । पा॰ ङस्तस्ययोगा ॥

स्मय । पु॰ अद्भुते ॥ गर्वे ॥ स्मयनम् । स्मिङ्॰ । एरच् ॥

स्मर । पु॰ कामे । पञ्चशरे ॥ स्मरयति॰ उत्कण्ठयति । स्मृ आध्याने । पचाद्यच् । स्मर्यतेऽनेनवा । पुंसि संज्ञायाम् घ ॥ अन्तःकरणधर्मे स्मरणाख्ये ॥ स्मरणम् । भावे घञ् ॥

स्मरकूपक । पु॰ भगे । स्मरागारे । योनौ ॥

स्मरगृहम् । न॰ भगे । स्त्रीचिह्ने ॥

स्मरचक्र । पु॰ रतिबन्धविशेषे ॥ यथा । धृत्वाथामकरेणाङ्घ्रिपद्मद्वयोपरिस्थितम् । हठस्मरतेक्का मे स्मरचक्रं प्रकीर्त्तितम् ।

स्मरच्छत्रम् न॰ योनौ ।

स्मरणम् । न॰ चिन्तायाम् । स्मृतौ ॥ आध्याने ॥ स्मृ चिन्तायाम् । ल्युट ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ यथा । यथानुभवमर्थस्य दृष्टे तत्सदृशे स्मृतिः । स्मरणम् ० य पदार्थः केनचिदाकारेण नियतो यदा कदाचिदनुभूतोऽभूत् । स कालान्तरे स्मृतिप्रबोधाधायिनि॰ तत्समानेष्व वस्तुनि दृष्टे सति यत् तस्य अर्थस्य वैतद्वेत् स्मरणम् । उदाहरणम् । निमग्नाभिकुहरेषु यदम्भसा प्लावितं चलदृशां लहरीभिः । तद्व्यकुहरैः सुरताय स्मारिता सुरतकण्ठरुतानाम् ॥ यथा वा । करतुङ्गाहितजलोदा॰ यथामुखीविसिन्धाधरपुटस्य । सम्भरिस्मपद्मजस्य स्मरणमहकृष्णसरोरुहस्य । अपरस्तत यथा । करयुगपरीतयशोदास्तनमुखविनिवेशिताधरपुटस्य । स्मृतपाद्मजन्म जनमत्वकृष्णस्य रोमाञ्चमिति ॥

स्मरणापत्यतर्पक । पुं॰ कच्छपे ॥

स्मरदशा । स्त्री॰ कामावस्थायाम् ॥ सादृश्यविधा यथा । नयनप्रीतिः प्रथमं चित्तासङ्गस्ततोऽथ सङ्कल्पः । निद्राच्छेदस्तनुता विषयनिवृत्तिस्त्रपानाशः ॥ उन्मादो मूर्च्छा मृतिरित्येता स्मरदशा दशैव स्युरिति ॥

स्मरदायी । त्रि॰ कामे ह्लादकी ॥

स्मरध्वज । पु॰ वाद्य । शिश्ने ॥ न॰ योनौ ।

स्मरभूजा । स्त्री॰ ज्योत्स्नायाराणौ ॥

स्मरप्रिया । स्त्री॰ कामपत्न्याम् । रतौ ॥

स्मरमन्दिरम् । न॰ भगे । योनौ ॥

स्मरलेखनी । स्त्री॰ शारिकापक्षिणि ॥

स्मरवल्लभ । पु॰ अनिरुद्धे ॥

स्मरवीथिका । स्त्री॰ वेश्यायाम् ॥

स्मरवृद्धि । स्त्री॰ कामवृद्ध्याख्यौषधौ । मदनायुधे ॥ स्मरवृद्धिवर्या ॥

स्मरसख । पु॰ वसन्ते ॥ कामोद्दीपकत्वात् ॥ स्मरसखा । टच ॥

स्मरसह । त्रि॰ कामोद्दीपके ॥ सहते । सह॰ । पचाद्यच् । स्मरस्य सहः ॥

स्मरस्तम्भ । पु॰ उपस्थे । मेढ्रे ॥ स्मरस्य स्तम्भ इव स्तम्भः ॥

स्मरस्मर्य्य । पु॰ गर्दभे ॥

स्मरहर । पु॰ शिवे । स्मरं हरति । हरतेरनुद्यमनेऽच ॥

स्मरागारम् । न॰ भगे ॥

स्मराङ्कुश । पुं॰ कररुहे । नखे ॥

स्मराम्र । पु॰ राजाम्रे ॥

स्मरासव । पु॰ लालायाम् । मुखसुरे । मद्यप्रभेदे ॥

स्मरेष्ट । पुं॰ आम्रे ॥

स्मर्त्तव्य । त्रि॰ स्मरणीये । यथा । स्मर्त्तव्यः सततं विष्णुर्विस्मर्त्तव्यो न जातु चित् । सर्वे विधिनिषेधाः स्युरेतयोरेव किङ्कराः ॥

स्माय । पु॰ गूढहसिते ॥

स्मारक । त्रि॰ स्मरणकारके ॥

स्मार्त्त । त्रि॰ स्मृतिशास्त्रविदि । स्मृतिविहिते । स्मृतिसम्बन्धिनि ॥ न॰ स्मृतिशास्त्रोक्तकर्म्मणि । यथा । श्रौतं कर्म्म स्वयं कुर्य्यादन्योऽपि स्मार्त्तमाचरेत् । अशक्तौ श्रौतमप्यन्यः कुर्य्यादाचारमन्ततः ॥

स्मार्त्तयज्ञ । पु॰ यज्ञविशेषे ॥ स च तुर्विधो यथा । देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञस्तथैव च । मनुष्ययज्ञस्त्वेव स्मार्त्तयज्ञश्चतुर्विधः ॥

स्मितम् । न॰ ईषद्धास्ये ॥ तल्लक्षणं यथा । ईषद्विकसितैर्दन्तैः कटाक्षैः सौष्ठवान्वितम् । अलक्षितद्विजद्वारमुत्तमानां स्मितं भवेदिति ॥ ष्मिङ् ईषद्धसने । भावे क्तः ॥ त्रि॰ विकसिते ॥

स्मितदृक् । त्रि॰ स्मेराक्षे ॥

स्मृत । त्रि॰ स्मृतिविषये । कृतस्मरणे ॥ यथा । आब्दिके पितृकार्य्ये च मासश्चान्द्रमसः स्मृतः । विवाहादौ स्मृतः सौरो यज्ञादौ सावनो मतः ॥

स्मृति । स्त्री॰ धर्म्मसंहितायाम् । मन्वादिप्रणीतधर्म्मशास्त्रे ॥ स्मर्य्यते धर्म्मानुष्ठानप्रकारोऽनया । स्मृ चिन्तायाम् । स्त्रियाम् क्तिन् । वेदार्थं स्मृत्वा पूर्व्वं रचितत्वाद्वा ॥ शास्त्रमार्गे । स्मर्य्यते वेदमनयेति स्मृतिः ॥ महर्षिभिर्वेदार्थस्मरणात् स्मृतिः । तद्योगादन्योऽपि स्मृतिः ॥ स्मरणे । कर्त्तव्यानुसन्धा

मे ॥ धिर्यि । इच्छायाम ॥ अनुभूतविषयज्ञाने । ज्ञान्याश्रितक्रियाजन्यसंस्कारजन्यज्ञानं स्मृतिरिति रसमञ्जरी । ज्ञाताचार्योपदिष्टार्थानुसन्धाने । अनुभवान्यसंस्कारजन्यज्ञाने । यथा । विभुर्दृष्ट्वा द्विगुणयानं बुद्धिस्तु द्विविधा मता । अनुभूति स्मृतिश्चाद्यानुभूतिश्चतुर्विधेतिभाषापरिच्छेद ॥ सा स्मृतिर्द्विधा । यथार्था च अयथार्था च । तत्र प्रमाजन्या यथार्था अप्रमाजन्याऽयथार्था ॥ अनुभूतविषयाऽसम्प्रमोषप्रत्यये ॥ पूर्वानुभवसंस्कारजज्ञाने । चिरानुभूतार्थस्मरणशक्तौ । एतज्जन्मनि पूर्वानुभूतार्थविषयायावृत्तौ ॥ योगिनां तु जन्मान्तरानुभूतार्थविषयापि स्मृतिर्भवति ॥ अनुभूतप्रियादीनामर्थानां चिन्तनं स्मृतिः । तत्र आस्य कार्श्यं श्वासाश्रुनिःश्वसिता इव । तत्पर्याया । चिन्ता । आध्यानम् । चिन्तिया । ध्यानम् । स्मरणम् । अर्त्ति । स्मरणम् स्मृ ध्याने । क्तिन् ॥

स्मृतिमान् । त्रि॰ पूर्वानुभूतार्थविस्मरणशीले । स्मृतिविशिष्टे । स्मृतिरस्यास्तीति वा । मतुप् ॥

स्मृतिविभ्रम । पुं॰ स्मृतेर्विभ्रमे ॥

स्मृतिविरुद्ध । त्रि॰ धर्मशास्त्रविपरीते ॥ यथा कूर्मपुराणे हिमालयप्रतिदेशवाक्यम् । यानि शास्त्राणि दृश्यन्ते लोकेऽस्मिन् विविधानि च । श्रुतिस्मृतिविरुद्धानि निष्ठा तेषां तु तामसी ॥ कापालं भैरवं चैव यामलं वाममार्हतम् । एवमादीनि चान्यानि मोहनार्थानि तानि वै ॥ मया सृष्टानि चान्यानि मोहायैषां भवार्णवे॰ कूर्मे । लोकप्रवृत्तिकारोपि कानिचित्कथितानि वेदमार्गनिवर्त्तनम् ॥

स्मृतिशास्त्रम् । न॰ धर्मसंहितायाम् ॥

स्मृतिहेतु । पुं॰ स्मरणबीजे । वासनायाम् । संस्कारे । भावनायाम् ॥

स्मेर । पुं॰ प्रकाशे । त्रि॰ प्रकाशयुक्ते ॥ ईषद्धसनशीले ॥ स्मयते स्मिङ् ईषद्धसने । नमिकम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपो रः

स्मेरास्य । त्रि॰ स्मितमुखे ॥

स्यद । पुं॰ जवे । वेगे ॥ सवेगगतिवचनेऽसत्यप्रयोग स्यन्दतेऽनेन । स्यन्दू प्रस्रवणे । स्यदो जवे इति घञन्तो निपातित ॥ वेगाख्यगुणे ॥

स्यन्द । पुं॰ स्यन्दने ॥

स्यन्दन । पुं॰ तिनिशवृक्षे । नेमि

नि । रथद्रौ । पतिसुतकी ॥ पतौ तक्षण्याऽश्व्र्हदे ॥ न॰ स्तुतौ । व र्षा ॥ नीरे । सलिले ॥ पु॰ न॰ रथे ॥ त्रि॰ स्रवणे ॥ स्यन्दते स्य न्द॰ । बहुलमन्यत्रापीतियुच् । स्यन्दनशब्दार्थद्रव्यमकाद्युच॰ ॥ तिवायुच् ॥ यद्वा । स्यन्दते॰ प्रवर्तते । स यन्द॰ । नन्द्यादि ल्याल्युः ॥

स्यन्दनद्रुम । पु॰ तिनिशवृक्षे ॥

स्यन्दनारोह । पु॰ रथिनि । रथा रूढेयोद्धरि ॥ स्यन्दनमारोहय ति । रुह॰ । कर्मण्यण् ॥

स्यन्दनाह्वय । पु॰ तिनिशे । ति न्दके ॥ स्यन्दनमाह्वयोयस्यस

स्यन्दिनि । पु॰ तिनिशद्रुमे ॥

स्यन्दनिका । स्त्री॰ क्षुद्रनद्याम् ॥

स्यन्दनी । स्त्री॰ लालायाम् । मूत्र नाड्याम् ॥

स्यन्दी । त्रि॰ स्रवणशीले ॥

स्यन्दनी । स्त्री॰ लालायाम् ॥ प्र श्र स्यन्दते । स्यन्द॰ । पावश्यके तिणिनि ॥

स्यन्न । त्रि॰ स्रवितजलादौ ॥ स्यन्दते स्र । स्यन्द॰ । क्त । रदाभ्यामि तिनत्वम् ॥

स्यम् । त्रि॰ स्तुते । रौणे ॥

स्यमन्तक । पु॰ श्रीकृष्णाकण्ठस्थमणौ । मणि स्यमन्तकोहस्तेभ्रुजमथ्य

तुकौस्तुभद्युतिहिमचन्द्र॰ ॥ सौरभा द्रुपदीयवतुर्थ्यांचन्द्रदर्शनैस्यमन्त कोपाख्यानश्रुत्वावक्ष्यमाणमन्त्रेणा भिमन्त्रितजलंपिबेत् । मन्त्रस्तु । सिंहः प्रसेनमवधीत्सिंहोजाम्व वताहत । सुकुमारकमारोदी स्तवह्येषस्यमन्तकइति ॥

स्यमीक । पु॰ मुनिविशेषे ॥ पा दपे । वर्षे ॥ नाकौ । वल्मीके ॥ स्यमति । स्यम् शब्दे । स्यमी रीटचेतिकन् ॥

स्यमीका । स्त्री॰ नीलिकायाम् ॥

स्याद्वादी । पु॰ जिने ॥

स्याल । पु॰ पत्नीभ्रातरि । श्याले ॥ स्यामयति । स्यमवितर्के पृषो दि । पञ्चपृषोदरादि ॥

स्यूत । पु॰ प्रसेवे । वस्त्रग्रथनादि निर्मितेर्थलादृतिख्याते ॥ त्रि॰ ग्र थिते । प्रोते । ग्रुना॰ द्र॰ भा॰ ॥ क्तसीवने । सीव्यतिस्म । षिवु तन्तुसन्ताने । क्त । च्छ्वोःशूडूठ । य णादेश ॥

स्यूति । स्त्री॰ स्च्यादिनावस्त्रा दिसीवने । सेवने । सीवना॰ द्र॰ भा॰ प्र॰ ॥ षिवे क्तिन् । ऊठ । सन्ततौ ॥

स्यून । पु॰ किरणे ॥ सूर्य्ये ॥ प्रौतकटे ॥ सीव्यतेऽनेनवा । षि वु॰ । सिविद्र्यूचेतिन । दीर्घो

स्वारणसामध्यास्तुण ॥

स्यूम । पुं॰ किरणे ॥ सूत्रतन्तौ । सौव्यतिषिव् ॥ । अविसिविसिस्युषिभ्य किदितिमन् । ज्वरत्वरेत्यूठ् ॥

स्यूगभा । स्त्री॰ सागमापत्येषु ॥ यथा । अर्जुनस्य हनेमायामिषेशाया भिखरिडन । सौदृक्तिमम गाभामिमागमा स्योगभाब्रवीति ॥ सागमाकर्णं टोपोऽमात दपत्यामि- स्योगभा ॥

स्योगवि : । पु॰ कर्माटपूर्वे ॥ कुबीरात्स्योग विरितिथिमायडशी घ ॥

स्योत । वि॰ स्यूते ॥

स्योन । पुं॰ किरणे ॥ सूर्ये ॥ सौनकटि । सौव्यति । षिव् । बाहुलकान्न । वस्वठ् । अन्तरङ्गत्वाद्यण् । गुणश्च ॥ न॰ आनन्दे । वि॰ समीचीने । सुखकारिणि ॥

स्योनाक । पुं॰ श्योनाके । पर्याये ॥ स्योनेनातति॰ अतसत वा॰ । अक॰ । प्रवादम्॰ घञ्वा ॥

स्रंसनम् । न॰ अर्द्धगतदोषस्याधोनयने । अधः पतने ॥ स्रंसि

स्रंसी । पु॰ पीलुवृक्षे ॥ स्रंसयतिमलम । अधःपतने । आवश्यकेणिनि

स्रंसनीफल । पु॰ भण्डीरे । शिरीषवृक्षे ॥

स्रक् । स्त्री॰ मालायां ॥

स्रक्सुगन्ध । पु॰ भूमिचम्पकाम् ॥

स्रग्धरा । स्त्री॰ प्रकृतिच्छन्द २१ प्रभेदे ॥ तल्लक्षण यथा । म्रभ्नै र्यानांत्रयेणत्रिमुनियतियुतास्रग्धरा कीर्त्तितेयम ॥ यथावा । कर्णं ताटङ्कयुक्त वलयमपिसुवर्णं स्वमञ्जीरयुग्म पुष्प गन्ध वस्त्रौ हिजवरकथितान पुरस्त्रयुक्तान्भक्त्याद दधाना सुललितरसनारूपवत्कुण्डलाभ्यां मुग्धाश्रीयानचित तरलयति वलान् स्रग्धराकामिनीव ॥ यथा । भ स्मप्रोताक्षिमालावलयितविलसत्बाहुदण्डप्रचण्डाधिगत्याशिलास्मुण्डावलिश्वलितरणत्कारकण्ठोपकण्ठ । कुर्वन्योगं मत्युद्गतगहनचलद्धर्घरध्वानसुचक्रे त्वत्पुत्रे समाधैर्विदधतिगुणिनः । कान्दु कन्नोडितानि ॥

स्रग्विणी । स्त्री॰ जगतीच्छन्द १२ प्रभेदे ॥ तल्लक्षण यथा । कीर्त्तितैषाचतूरेफिकास्रग्विणी । यथा वृन्दतोशी प्रवीनयानि मिंताश्चात कुन्दशीवल्लताशोभती । मध्यमेघ

ऽपि पीतवासाहरेर्मूर्त्तिराव सांवय्यौरसिस्रग्विणी ॥ माला व्याम् ॥

स्रग्वी । पु॰ भूतवन्याच्छन्दपादे ज यन्ययायासज विश्राम छन्दौ ॥ त्रि॰ कुसुममालाधारिणि ॥ स्रगस्य सैऽस्य । अस्मायामेधास्रजोविनि रिति विनि ॥

स्रज्स्‌ । स्त्री॰ मूर्द्धन्यस्तपुष्प दामनि ॥ माल्ये ॥ सृज्यते॰ सृज्यतेवा । सृजविसर्गे । ऋत्वि गिष्यादिना॰ कर्म्मणि॰ कर्त्तरि वाक्विन्॰ अमागमश्च । कुत्वम् ॥ अतिशक्वरीछन्द १५ प्रभेदे । तल्लक्षणं यथा । स्रगियमभिधर सनवरचितयति । यथा । ध यिसहचरि॰ रुचिरतरगुणमयीस्र ग्दिमवपतिरनपगतपरिमला । स गिवनिहसविलसनुपमरसासुमुखि मुदितदनुजदलनहृदये ॥

सृज्वा पु॰ प्रजापतौ ॥ पटसक्तवे ॥ रज्जौ ॥

स्रव । पु॰ स्रवे ॥ स्रवणम् । सुगतौ । ऋदोरप् ॥ वारिप्रवाहे । यथा हरिमचन्द्र । निर्झरस्रुमार . स रि । तत्र . सव प्रस्रवण मिति ॥

स्रवण्यम् । न॰ सच्छिद्रद्रुते . अग्नै ' अनेकत्तनिर्गमे । वरणे ॥ स्रु॰ । स्फुट् ॥ मूत्रे ॥

स्रवत्तोया । स्त्री॰ रुदन्त्यां ॥

स्रवद्गर्भा । स्त्री॰ पतितगर्भायाङ्गवि । अवतोकायाम ॥ पतितगर्भाया म् ॥ स्रवन् गर्भोयस्याः ॥

स्रवद्रङ्ग । पु॰ पण्यवन्ध्यौ । हाट॰ ब जार॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥

स्रवन्ती । स्त्री॰ नद्याम् ॥ सिरिति । नि म्नगायाम् ॥ स्रवति । स्रु॰ । श ट मद । उगितश्चेतिङीप् । श प श्यनेरितिनुम् ॥ शुल्मस्थाने ॥ औषधिभेदे ॥ अरन्याम् ॥

स्रवा । स्त्री॰ मूर्वायाम् । मुरहरा॰ इ॰ भा॰ प्र ॥ स्रवति । स्रु॰ । अच् । सुगत्यादेशो । टाप । जौ वन्त्याभोषधौ ॥ जीवन्याम् ॥

स्रष्टा । पु॰ प्रजापतौ । निर्म्मातरि । वेधसि । ब्रह्मौ । शिवे ॥ विष्णौ ॥ सृजति । सृजविसर्गे । तृच् । सृजिदृशोरित्यम ।

स्रस्त । त्रि॰ च्युते ॥ स्रस्तेस्म । स्रु सुध्वंसु सने । गत्यर्थाकर्म्मकेति कर्त्तरिक्त . ।

स्रस्तम् । न॰ च्युते ॥

स्रस्तर पु॰ न॰ वीरवाक टे । पल्ल वादिशय्ये ॥ पुं॰ कुशमुष्टौ ॥

स्राक् । अ॰ द्रुते । झटित्यर्थे ॥ स्र पाके । सम्पदादित्वात्क्विप् । स्रा मकति । वक्रकुटिलायाम्गतौ ।

क्विप् ॥

स्राम । वि॰ एकनेत्रे । यस्यसद्याच्च नासिकायास्रवतितस्मिन ॥

स्राव । पु॰ क्षरणे । आगर्भाधाना चतुर्थमासपर्यन्त गर्भस्यक्षरणे ॥

स्रावकम् । न॰ मरीचे ।

स्रावणी । स्त्री॰ ऋद्धिवृद्धे ॥

स्रावित । त्रि॰ गालिते ॥

स्रुग्दारु । न॰ व्याघ्रपादवृक्षे । विक ङ्कते ॥

स्रुघ्न । पु॰ नागराख्ये॰ नगरे । तदुपान्तदेशे । मथुरायामिव॰ मथुरावत्स्रुघ्ने प्राकाराकृतिकौमुदी ॥

स्रुघ्नी । स्त्री॰ सर्जिकाक्षारे ॥

स्रुक्॰ग् । स्त्री॰ खादिरेयज्ञपात्र विशेषे । तद्भेदायथा । पूर्वाप्रभृत्यु र्व्वीतुस्रुवौभेदा स्रुव विवस्त्यमर. । तत्पट्टपत्राकृतिर्ध्रुवा । उपभृच्चन्द्राकारा । जुहूरर्द्धचन्द्रा कृति । वैकङ्कतीध्रुवाप्रोक्ता आश्वत्थीचोपभृन्मता । जुहू. प लाशकाष्ठस्तुखादिरस्स्रुवोमत. ॥ स्रुवादिकन्तुयज्ञादौपात्रमित्यभि- धीयते । स्रुव॰ पुमानेकहस्तोवा हुमात्रात्स्रुगीरिता । तद्विशेषा यथायथा स्त्रीत्वक्रूपभद्भुवे तिमध्द्रत्नावली । स्रवतिघृतादि कम् । स्रुस्रवणेस्रुव॰ क्विप्वचि॰ इतिक्विप्प्रत्यय . ऊकारश्चारया

र्थः । कहूत् । कुत्वम् ॥

स्रुतः । त्रि॰ क्षरितजलादौ । स्रे । गतौ । च्युते । स्रुयतेस्म । स्रुगतौ । क्त

स्रुता । स्त्री॰ हिङ्गुपत्र्याम् ॥

स्रुव । पु॰ यज्ञपात्रविशेषे । स्रु चि ॥ स्रवति । स्रु॰ । अच । संज्ञापूर्वकत्वान्नगुण । उव ङ् ॥ यद्वा । स्रवतिघृतादिकम । स्रुवस्रुवर्णे । स्रुव क. ।

स्रुवा । स्त्री॰ होमपात्रान्तरे । स्रुचि ॥ मूर्वायाम् ॥ शल्लक्याम् ॥ टाप् ॥

स्रुवावृक्ष । पु॰ विकङ्कते । स्वा दुकण्टके ॥ स्रुवायावृक्ष ॥

स्रू । स्त्री॰ होमपात्रविशेषे । यज्ञोपकरणे ॥ स्रवे । निर्झरे । स्रवन्तीघृतादिकम् । स्रुस्रवसे । क्विप्वचिप्रच्छिश्रिस्रुद्रुकटप्रज्वादी र्घोऽसम्प्रसारणञ्चेतिक्विप्दीर्घौ ।

स्रोतम् । न॰ स्रोतसि ॥

स्रोतईश । पु॰ समुद्रे । स्रोत सामीश ॥

स्रोत । न॰ जलनिःसरणे । प्र वाहे । वेगेनचलज्जले ॥ इन्द्रि ये ॥ शरीरस्थनवच्छिद्रेषु ॥ स्र वति । स्रुगतौ । स्रुरीभ्यांतु ट्चेत्यसुन्॰ तुडागमश्च ॥

स्रोतस्वती । स्त्री॰ नदीमार्गसरि

ति । ङीपवत्याम् । स्रोतांसि सन्त्य
स्याः । तदस्यास्तीति मतुप् । मा
दुपधायाश्चेति वत्वम् । उगितश्चे
ति ङीप् ॥

स्रोतस्विनी । स्त्री० सरिति । स्रो
तांसि सन्त्यस्याः । अस्मायामेधा
स्रजो विनिः । मान्तत्वान्न लोपः ॥

स्रोतोऽञ्जनम् । न० सौवीरे । कापो
ताञ्जने । यामुने । अथ लक्ष
णादयो यथा । तत्र स्रोतोऽञ्जनं ल
क्ष्म सौवीरञ्च तमीरितम् । वल्मी
कशिखराकारं भिन्नमञ्जनसन्निभम्
। घृष्टन्तु गैरिकाकारमेतत् स्रोतो
ञ्जनमुत्तमम् । स्रोतोञ्जनसमं ज्ञेय
सौवीरं तत्तु पाण्डुरम् । स्रोतो
ञ्जनं स्मृतं स्वादु चक्षुष्यं कफपित्तनुत्
। कषायं लेखनं स्निग्धं ग्राहि छर्दि
विषापहम् । हिध्माक्षयास्रहृच्छी
तसेवनीयं सदा बुधैः । स्रोतोञ्ज
नगुणाः सर्वे सौवीरेऽपि मता बुधैः
॥ किन्त्वेतयोरञ्जनयोर्मध्ये ह स्रोतोञ्ज
नमुत्तमम् ॥ इति भावप्रकाशः
स्रोतोऽञ्जनन्तु तद्विद्यादञ्जना-
भ पदञ्जनमिति मदनपालः ॥ अपि
च । स्रोतोञ्जनमतश्रेष्ठं विशुद्धं सि
न्धुसम्भवम् । इष्टेः काण्डमलं
रक्तं हृक्केदृग्जोपहम् ॥ यथाऽक्ष
पापक्षयहतेमाक्लान्तपो । नैव
रोगानजायन्ते तस्मादञ्जनमाचरेत्

स्रोतोञ्जनं तथा सुरमेति प्रसिद्धम् ॥
अञ्ज्यते नयनमनेन चक्षुष्यत्वात् ।
अञ्जू व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु । क
रणे ल्युट् । स्रोतसोऽञ्जनं स्रोतो
ञ्जनम् ॥

स्रोतोभेदक । पु० प्रवहज्जलानां सि
तुभेदादिनाद्विधान्तरमिति ॥

स्रोतोवहा । स्त्री० नद्याम् ॥

स्र . सिन्धु । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

स्व । पु० आत्मनि ॥ ज्ञातौ । पुं०
न० धने ॥ न० द्वितीयभवने ।
त्रि० आत्मीये ॥ स्वनति । स्वनश
ब्दे अन्येभ्योपीति ड ॥

स्वक । त्रि० स्वीये । आत्मीये ॥

स्वकम्पन । पु० वायौ ॥

स्वकर्मकृत् । त्रि० निजकार्यक
र्त्तरि ॥

स्वकीय । त्रि० आत्मसम्बन्धिनि ।
स्वीये । निजे । आत्मीये ॥ स्वस्ये
दम् गहादित्वाच्छ इति छ कु
गागमश्च ॥

स्वकुलक्षय । पु० मत्स्ये ॥ निजव
शनाशे ॥ त्रि० तत्कर्त्तरि० तद्विशि
ष्टे च ॥

स्वगतम् । न० मनोगते ॥ त्रि० आ
त्मप्राप्ते ॥ आत्मनोगते ॥

स्वगुप्ता । स्त्री० आत्मगुप्तायाम् । शू
कशिम्ब्याम् ॥ लज्जालौ ॥

स्वगृह । पु० कलिङ्कारपक्षिणि ॥

। पु॰ न॰ निजात्मवे

स्वङ्ग । वि॰ सुरूपे । सुन्दराङ्गवि शिष्टे । सिंहसहनने श्रीमभा जि आक्तौ शात्वधमश्वलक्षितान्यङ्गान्य स्य ॥ न॰ शोभनावयवे ॥

स्वच्छ । पु॰ स्फटिके ॥ न॰ मौ क्तिके ॥ वि॰ प्रकाश्यगुणदोषस स्वस्वशुभ्रेपरमात्मनि ॥ निर्मले ॥ यथा । आसनबसनपात्रशय्या या ननिकेतनम् । गृहस्थानस्तुमातस्य स्वच्छ तृस्वच्छत्र यत्नतीङ्कतिक्रमेमिश न्ये ॥

स्वच्छटी । स्त्री॰ अङ्गुलिमोटने । अ ङ्गुलिसन्देशे ॥

स्वच्छन्द । वि॰ स्वतन्त्र । स्वतन्त्रो भावत स्वैरीस्वच्छन्दोनिरवग्रह्ह स्थमर ॥ स्व आत्मा छन्दोऽभि प्रायोऽस्य ॥

स्वच्छन्दचारी । वि॰ स्वच्छन्द वि हरणशीले ॥

स्वच्छपत्रम् । न॰ अभ्रके ॥ स्वच्छस्य तत्पत्रश्च ॥

स्वच्छमणि । पु॰ स्फटिके ॥

स्वच्छवालुकम् । न॰ विमलोपरसे । निर्मले ॥

स्वच्छा । स्त्री॰ श्वेतदूर्वायां

स्वज । पु॰ सर्प्पे ॥ पुत्रे ॥ न॰ रक्ते ॥ वि॰ आत्मजाते ॥

स्वजन । पु॰ ज्ञातौ । सगोत्रे ॥ सुखात्मीयसासौजनश्च । आत्मी येबन्धुवर्गे ॥ आश्रितश्चाश्रवाहौ ॥

स्वजा । स्त्री॰ कन्यायाम् ॥

स्वतन्त्र । वि॰ स्वच्छन्दे । निरव ग्रहे ॥ यथा । सभयादभय प्राप्तस्त दर्थं यततेऽथ । सपुन सभयं गन्तु स्वतन्त्रश्च प्रशोच्यमीति ॥ न॰ अन्यतन्त्रानपेक्षे । तन्त्रविशेषे । स्वकोपभावे ॥

स्वतन्त्रपक्ष । पु॰ व्यासादिमुःस्मृ त्यविरुद्ध तदेकपोधपर्यालोचनया श्रुतितग्रादिश्रुत्यर्थप्रतिपक्षसम र्थ स्विकल्प ॥

स्वत । अ॰ आत्मनश्चत्यर्थे ॥

स्वत्वम् । न॰ शास्त्रसम्मतयथेष्टविनि योगार्हत्वे । स्वसम्पदार्थविशेषप्रदा र्थे ॥

स्वदनम् । न॰ अशने ॥ आस्वादे ॥ लेहे ॥

स्वदृष्टान्त । पु॰ स्वरघें । स्व स्त्री य दृष्टान्तोयस्य ॥

स्वधर्म । पु॰ स्ववर्णाश्रमोक्ताचा रे ॥ यं वर्णमाश्रम वाप्नतियोविहि त स्वधर्म ॥ स्व स्वकीयो धर्म्म ॥

स्वधा । अ॰ पितृभ्योदीयमानेऽन्ने । पितृणामन्ने ॥ पितृदाने । यथा । पितृणांसुरपतीयम् निभिर्मनु भिर्मरे । पूजितापितृदानेषुनिनि

यथाक्रमयथाविभीतिभागवतम् ॥ पिव्यदानमन्ने । देवहविर्दाने । यथा स्वाहादेवहविर्दानेश्रौषट्वौषट्वषट्स्वधेत्यमरः । अथपितरोदेवता हूतिमत्तैस्तंपिदेवा ॥ स्वमात्मा नश्रीरंपोषयतीतिस्वधा ॥ स्वधा पितृणामन्नमितिश्रुति ॥ देवपितृहविर्दाने । स्वधतेऽनेन । स्वद आस्वादने । आप्रत्यय । पृषोदरादित्वाद्धस्य ॥

स्वधा । स्त्री पितृदाने ॥ स्वधाऽस्त्यस्याम् । अच् । टाप । पितृपत्न्याम् ॥ स्वाभूधरीभूतिव्युत्पत्ते । नमः स्वधायैस्वाहायै० भूतिप्रयोगश्च ॥

स्वधाप्रिय । पु० कृष्णतिले ॥

स्वधाभुक् । पु० पितृगणे । द्विम पितरि ॥ देवे ॥

स्वधाम । न० स्वरूपविस्फुरणे ॥

स्वधायी पु० पितृषु ॥ स्वधागमनशीलः । सुप्यजातौणिनिस्ताच्छील्ये ॥

स्वधावाचनम् । न० श्राद्धेऽग्रयेकाल विशेषे ॥ यथा । अवनेमुक्त्वांत् कुतपाद्यानमुक्तंचतुष्टयम् । मुक्तंपञ्चकन्त्वेवस्वधावाचनमिष्यते ॥ कुतपादूर्ध्वंमुहूर्तंचतुष्टयं० मुहूर्तपञ्चकस्वकुतपात्पूर्वम्० अर्धादिनमुहूर्तंकुतपः ।

स्वधावोच्यतेऽस्य । अच० । अधिकरणेल्युट् ॥

स्वधिति । पु० स्त्री० कुठारे । यथा । द्वयोः कुठारः स्वधितिः परशुश्चपरश्वधः इत्यमर ॥ स्वं धिवति । धिधारणे । क्तिच् ॥ छेदनीयमात्मन्यधारयति ॥

स्वन । पु० शब्दे । निनादे । निनदे । ध्वनौ ॥ स्वननम् । स्वनशब्दे । स्वनत्सोमैतिपाणेऽप् ॥

स्वनक्र । पु० रतिबन्धविशेषे ॥ यथा । भुक्ताबाहुतथाकण्ठपादौ तोपरिचिर स्थित । गूढस्वकाम वेतुकामीस्वनचक्र प्रकीर्तितःइति रतिमञ्जरी ॥

स्वनित । वि० ध्वनिते ॥ न० गर्जिते । मेघशब्दे ॥ स्वन्यते स्म । स्वन० । क्त ॥

स्वनिताह्वय । पु० तण्डुलीयशाके । अल्पमारिषे ॥

स्वनुष्ठित । वि० सर्वाङ्गोपसंहारेण सम्पादिते ॥

स्वनोत्साह । पु० गण्डके ॥

स्वप । वि० स्वपनशीलत्वादे । सुभो इत्यें ॥

स्वपन । वि० निद्रामनुभवति ॥ स्वपिति । सिञ्चप० । नट यथा देश ॥

स्वपति । पुं० आत्मे ॥ निजभर्तरि ॥

स्वपनम् । न० निद्रायाम् । ञिष्वप् शये । ल्युट् ॥

स्वपिण्डा । स्त्री० पिण्डखर्ज्जूर्य्याम् ॥

स्वप्न । पु० निद्रायाम् । शयने । स्वपे ॥ प्रसुप्तस्य विज्ञाने । जाग्र द्वासनामये । जागरितसंस्कारज प्रत्यय सविषय स्वप्नदृश्यतानत्व यं जन्म कारणस्यार्द्धविकाशे यथा- । जाग्रदवस्थायां यद्दृष्टं यच्छ्रुत तज्ज नितवासनया निद्रासमये य प्रपञ्चो यत्प्रतीयते सा स्वप्नावस्थेति वासु देवसरस्वती ॥ तथाच । वार्त्ति ककारेणाप्युक्तं जागरितवासना नुसारेण मनसस्तद्याभासाकाराव भासन स्वप्नशब्दितम् ॥ यथाह । इन्द्रियाणामुपरमे मनोऽनुपरतं य दि । सेवते विषयानेव तद्विद्यात् स्व प्नदर्शनमिति । सच सप्तविधो यथा । दृष्ट. श्रुतोऽनुभूतश्च प्रार्थितः कल्पितस्तथा । भाविको दोषजश्चे ति स्वप्न सप्तविध. स्मृतश्चेति ॥ स्वप्नजाग्रदादिकल्पनया तस्य त्रैवि ध्यमाह । स्पष्टस्मृतिरथास्पष्टस्मृ तिरस्मृतिरित्यमी । स्वप्नभेदा. । स्वप्नमध्ये जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तयइति ॥ तस्य तृतीयं स्वप्नस्थानमिति श्रुतिः ॥ स्वपितव्येन । ञिष्वप् शये । वृहक्ष्विद्रुपन्य निस्वपिभ्यो निदिति नङ् ॥ स्वप्नोऽन्यथाग्रहणं सर्पादेर रज्ज्वामिति भाष्यम् । यथा रज्ज्वां सर्पोऽग्रहमाणोऽन्यथाग्रहणं । तथा त्मनि देहादिग्रहणमन्यथाग्रहणम् । आत्मनो देहादिवैलक्षण्यस्य श्रुति युक्तिसिद्धत्वात् ॥ अन्यथाग्रहणत स्वप्नो निद्रातत्त्वमजानत । विपर्या सेतयोः क्षीणे तुरीय पदमश्नुते ॥

स्वप्नकृत् । पु० सुनिषण्णके ॥ जीवे ।

स्वप्नक् । त्रि० शयालौ । निद्रा शीले । स्वप्नशील । ञिष्वप् । स्वपितृषोर्नजिङ् ॥

स्वप्नदृक् । पुं० जीवे । स्वप्नं पश्यति । दृशिर० । क्विप् ॥

स्वप्नस्थान । पु० तैजसे । स्थूल प्रपञ्चलयस्थानस्वप्नव्यष्ट्युपहितचैत न्ये । स्वप्न स्थानमस्य ॥

स्वप्नान्त । पु० स्वप्नमध्ये । स्व प्नविक्षेपे ॥ सुषुप्तिस्थाने । स्व प्नस्यान्तोऽवसानं यस्मिन् ॥

स्वप्रकाश । पुं० अन्यानपेक्षप्रका शे । चन्द्रसूर्य्यादिप्रकाशनिरपेक्षे । स्वयमेव भासमाने ब्रह्मणि । दृश्यानां जडानां बुद्ध्यादीनां दर्शनं स्वप्रका शद्रष्टारं विना न घटते । यथोक्तं च श्रीधरस्वामिभिः । न प्रकाशैरमिथ्यु स्थितं त्प्रकाशैकसंबंधना । स्वप्रका शं तमात्मानमप्रकाशः कथं स्पृशे दिति । स्वेनात्मनैव प्रकाशते । काशृ दीप्तौ । पचाद्यच् ॥

स्वप्रमाणकः । वि० स्वतःसिद्धे ॥

स्वभाव । पु० सहजधर्मविशेषे । संसिद्धौ । प्रकृतौ । स्वरूपे । निसर्गे । स्वभावश्चान्तरः कश्चिद्येन सदाऽसदासदसद्वा कर्म निष्पद्यते । जन्मान्तरकृतधर्माधर्मादिशुभाशुभसंस्कारे । इदानीन्तनजन्मारम्भे प्राक्तनसंस्कारे ॥ स च सात्त्विकादिभेदात्त्रिविध अनाद्यविद्यायाम् ॥ अतएवाविर्भावे ॥ यथा । वह्निर्दहत्यनपेक्षौ तु स्वभावोऽयं प्रकीर्तितः । निसर्गः स्वस्वरूपत्वं लोकेऽपि भवति द्विधा । निसर्गः सुदृढाभ्यासजन्यः संस्कार उच्यते । अन्यस्तु तत्सिद्धः स्वरूपभावः धूम्यतद्रूपसुज्ज्वलनोऽनमणि । स्वो भावः सत्ता यस्य सः स्वभावः अन्याधीनसत्ताकः ॥

स्वभावोक्ति । स्त्री० अर्थालङ्कारविशेषे । यथा । स्वभावोक्तिस्तु डिम्भादेः स्वक्रियारूपवर्णनम् । अयोस्तदेकाश्रययोः रूपवर्णं सस्य नष्ट । उदाहरणम् । पश्चादङ्घ्रीप्रसार्य्य त्रिकनतिविततं द्राघयित्वाङ्गमुच्चैरासज्याभुग्नकण्ठो मुखमुरसि सटां धूलिधूम्रां विधूय । घासग्रासाभिलाषादनवरतचलत्प्रोथतुण्डस्तुरङ्गो मन्दं शब्दायमानो विलिखति शयनादुत्थितः क्ष्मां खुरेणेति ॥ स्वभावो

क्तिरलङ्कारो यथावस्तुवर्णनमिति तद्व्याख्यानम् ।

स्वभू । पुं० विष्णौ । हरौ ॥ ब्रह्मणि । प्रजापतौ । परमेष्ठिनि । स्वतोभवति । भू क्विप् ॥

स्वमेक । पु० संवत्सरे ॥ यथा । स्वमेकमेकं वरदाहताभवतिस्म श्रिया । रुधिरेणोरगाश्च तर्पिता विधिवत् पैतिपुराणम ॥ स्वमेक संवत्सरीयव्योमाद्भूतिस्मृति ॥

स्वयंहारिका । स्त्री० स्त्रीविशेषे ॥

स्वयङ्कृत । त्रि० आत्मनाकृते ॥ स्वयङ्कृतेनेति तत्पुरुषः ॥

स्वयङ्गुप्ता । स्त्री० शूकशिम्ब्याम् ।

स्वयङ्ग्रह । पु० प्रार्थनाविनाग्रहणे ॥

स्वयन्दत्त । पु० द्वादशविधपुत्रान्तर्गतपुत्रविशेषे ॥ यथाहमनुः । मातापितृविहीनो यस्त्यक्तो वा स्यादकारणात् । आत्मानं स्पर्शयेद्यस्मै स्वयन्दत्तस्तु स स्मृत इति । आत्मानं स्वयं दत्ते० तवाहं पुत्रो भवामीति ० स्वयन्दत्त उपनत स्वयमागत इति यावत् ।

स्वयम् । अ० आत्मनेत्यर्थे । आप्० कू० भा० प्र० ॥ सुष्ठु अयते । अय गतौ । अम् ॥

स्वयमुपस्थित । त्रि० स्वयमागते ॥

स्वयम्प्रकाश । त्रि० स्वतः साधना

न्मिन्दिष्टतयाऽथ समाने ।

स्वयम्प्रा । त्रि॰ स्वयम्प्रकाशे स्व प्रभाप्रकाशिनि । पु॰ चतुर्थ मन्वन्तरे इन्द्रगणे चतुर्थाश्रति

स्वयम्भु । पु॰ विरिञ्चौ ॥ इतिशब्द पक्षे च ॥

स्वयम्भुवा । स्त्री॰ स्वपर्विणि । धूम्र पत्रायाम् ॥

स्वयम्भू । पु॰ चतुराननी । ब्रह्मणि । काले ॥ परमात्मनि । परमेश्वरे । परमात्मा हि स्वयं भवति स्वेच्छया शरीरपरिग्रहं करोति॰ नत्वितरजीववत्कर्माधीनदेह यद्वा । स्वयमेव स्वतन्त्रो भवतिसर्व्वदाऽपरत न्त्रोजनकरहितत्वात् । स्वयमेवभव ति । भुवक्विप् ॥ अनेकार्थे । जिने ॥ जिनचक्रवर्त्तिविशेषे । रुद्रतनये । माषपर्ण्याम् ॥

स्वयम्भू । स्त्री॰ माषपर्ण्याम् । लि ङ्ग्याम् । शृ॰ रा॰ नि॰ मट॰ ॥

स्वयम्वर पु॰ विवाहविशेषे । स्वय म्वरे । यत्र कन्यापरीक्षाकालस्वय मेतिकामिनीवरं तत्र । अभिधि धा॰ । स्वयम्वरस्तुविधिविधैविधिः परिकीर्त्तित । राज्ञां विवाहयोग्यो चैवनान्येषां कथितं किल ॥ शु ल्का स्वयम्वरश्चैकोद्वितीयश्चपणाभि ध । यथा राम सीताभङ्गैश्च्यम्बकस्य धराऽऽसनम् ८ तृतीय शौर्य्यशुल्कश

शूराणां परिकीर्त्तितम्बुधैः ॥ शौर्य्य शुल्कं शौर्य्यमेवशुल्कार्थचिह्नम् । यस्मिन्वीर्य्यवती॰ तेनसर्व्वान्राज्ञो जित्वा कन्या हरणीयेतिदेवीभाग वतेतृतीयस्कन्धे १८ऽध्याय ॥

स्वयम्वरा । स्त्री॰ स्वयं वरायाम् । स्वे च्छया कृतपतिवरणायाम् । पतिंवरायाम् । वर्य्यायाम् ॥ स्वयं वृणोतिपतिम् । वृञ् सम्भक्तौ । स त्राणांभक्तिविधाविसर्व्वतप्रि इमश्चुतिवप् ॥

स्व: । अ॰ प्रेत्य । परलोके ॥ स्वर्गे । नाके । त्रिदिवे । सुरलोके ॥ यथा । यन्नदुःखेनसम्भिन्नं नचग्रस्तमन न्तरम् । अभिलाषोपनीत यत्सुखन्तत् पदंस्व: ॥ आकाशे । नभसि । व्योम्नि । शोभने । सू ष्ट्यक्ष्योपतापयो: । सूयतेप्रेरयति॰ कृतिषु । अन्तर्भावितण्यर्थात्सूत न्धातोरेतत्प्रेरणार्थकात्। कर्म्मणि क्विप् ॥ य द्वा । सूयते॰ अपापनो॰ उपरता पयते॰ कृतिकर्त्तव्यत्वमितिक्विप् सं ज्ञायाम् ॥

सूर । पु॰ सूर्य्येऽर्के ॥ सूदासा सुदाससुरेशु । सूरति । सवत ष्टोपतापयो: । पचाद्यच् । सुरा अन्य दाढ्यस्त्वात् । उदासाद यो पि सुराउच्यन्ते । उभक्ष । उदा साद्यादुदासस्य सुरितसूराव्य ।

चतुर्थः प्रचयो नामोष्यतौसौछान्द
स स्मृत इति । उदात्तादिभिः स्व
यं राजन्त इति नागोज्युक्तेश्च । स्व
र इति कण्ठगतमाधुर्यमिति भगव
त्पूज्यपादाः ॥ श्रुत्यारम्भेऽनुरण
नः । तदुक्तम् । श्रुत्यनन्तरभावी
यः स्निग्धोऽनुरणनात्मकः । स्व
तो रञ्जयति श्रोतृचित्तं स स्वर उच्यत
इति ॥ शब्दे ध्वनौ ॥ यथा । करि
हयरथौघभेरीमृदङ्गसिंहाब्दनिस्व
नाभ्रूपा । गर्दभजर्जररूक्षस्वरा
श्च न सौख्यसत्त्वा इति ॥ नासा
समीरणे ॥ निषादादिसप्तसु ॥ ते
यथा । निषादर्षभगान्धारषड्जम
ध्यमधैवताः । पञ्चमश्चेत्यमी सप्त
तन्त्रीकण्ठोत्थिताः स्वराः ॥ च
षाड्गारद । षड्जं रौति मयूर
स्तु गावो नर्दन्ति चर्षभम् । अजा
विकौ च गान्धारं क्रौञ्चो नदति मध्य
मम् । पुष्पसाधारणे काले कोकि
लो रौति पञ्चमम् । अश्वस्तु धैवतं रौ
ति निषादं रौति कुञ्जर इति ॥ स्व
रोऽयं श्रुतिस्थानेषु स्वनन् हृदयरञ्जन
कृत्यन्ये च ॥

स्वरत । अ॰ स्वरितेत्यर्थे ॥ आद्या
दित्वात्तसिः ॥ यथा । दुष्टः श
ब्दः स्वरतो वर्णतो वेति ॥

स्वरपत्तनम् । न॰ सामवेदे ॥ इ॰
ति॰ शेष ॥

स्वरभङ्ग । पुं॰ गलरोगविशेषे ॥

स्वरभङ्गी । पु॰ पक्षिविशेषे ॥

स्वरभेद । पुं॰ स्वरभङ्गरोगे ॥

स्वरमण्डलिका । स्त्री॰ वीणाविशेषे ॥

स्वरलासिका । स्त्री॰ वंशाम ॥

स्वरस । पु॰ वस्त्रनिष्पीडितरसे ॥
यथा । अहतात्तत्क्षणाकृष्टाद्द्रव्या
त्क्षुण्णात्समुद्भवेत् । वस्त्रनिष्पीडि
तो यः स स्वरसो रस उच्यते ॥ अहतः
कीटाग्निशीतादिभिरनुपहत ॥
शिलापिष्टकल्के ॥ यथा । स्वेर
स स्वरस प्रोक्तः कल्कोऽयमपि
पिष्टितइति ॥ कषायविशेषे ॥ य
था । सद्यः समुद्धृताद् द्रव्याद्वस्त्र
न्नादिपीडनात् । यो रसस्त्वभिनि
र्यातिस्वरसः सम्प्रकीर्त्तितइति ॥
अपिच । पिष्टः कल्कोविनीयस्त्व
रस पीडितो रस । क्वाथ का
षायो निर्यूहो निर्यासो वैष्णवस्तथेति
रत्नमाला ॥

स्वरा । स्त्री॰ ब्रह्मणोज्येष्ठपत्न्याम् ।
गायत्रीसपत्न्याम् ॥

स्वरांश । पुं॰ सङ्गीतेस्वरस्यार्द्धपा
देवा ॥

स्वराट् । पुं॰ स्वतो भासमानेसवित
रि ॥ इन्द्रियानपेक्षतः सिसृक्षा
मेपरमेश्वरे ॥ स्वेन राजते । रा
जृदीप्तौ ॥ सत्सूद्विषेत्यादिना क्वि
प् ॥

स्वरापगा । स्त्री० मन्दाकिन्याम् ॥

स्वरालु । पुं० वचायाम् ॥

स्वरित : । पुं० मध्यस्वरे । उदात्तानुदात्तत्वे वर्णधर्मौ समाक्रियेते यस्मिन् तस्मिन्नपि ॥ शब्दनिष्ठधर्मविशेषे । स्वर . सन्तापे । क्तच् ॥

स्वरु . । पुं० शस्त्रे । शादिन्याम् । वज्रे ॥ यूपखण्डे । यूपितव्यमार्गे प्रथमपतितशकले ॥ यूपैकदेशप्रादेशमात्रकाष्ठे ॥ अध्वरे ॥ शरे । वाणे ॥ स्वरति० अर्यतेवा । स्वृ शब्दोपतापयोः । शृस्वृस्निहित्रप्यसिवसिहनिक्लिदिबन्धिमनिभ्यश्च- उः ॥

स्वरुचि : । त्रि० स्वच्छन्दे । स्वतन्त्रे ॥ स्त्रीस्वेच्छायाम् ॥

स्वरु : । पु० स्वरौ । वज्रे ॥ शोभनानि अरूंषि धारा यस्यासौ ॥

स्वरूपम् । न० स्वभावे । निसर्गे ॥ स्वस्वरूपम् । स्वमेव रूपं यस्य वा । परमानन्दप्रकाशात्मात्मन स्वरूपम् । येनधर्मेण यद्रूप्यते तेन तत्तस्य स्वरूपम् ॥ त्रि० प्राज्ञे । विदुषि ॥ मनोज्ञे ॥ प्राज्ञरूपस्वरूपाभिरूपाबुधमनोज्ञयोरित्यमर ॥

स्वरूपलक्षणम् । न० अध्यासाधिष्ठानत्वेन लक्ष्ये० सर्वज्ञे ॥

स्वरूपस्थिति । स्त्री० समाधिविशेषे ॥ यथा । समाप्तसर्वसङ्कल्पायाश्चित्तायद्रूपस्थिति । जाग्रन्निद्राविनिर्मुक्तासा स्वरूपस्थिति परेति ॥

स्वरूपासिद्ध : । पुं० हेत्वाभासविशेषे ॥ यथा । शब्दोगुणश्चाक्षुषत्वादिति । चक्षुषत्वं शब्दे नास्ति । शब्दस्य श्रावणत्वात् ॥ स्वरूपेण असिद्ध : ॥

स्वरूपासिद्धि : । स्त्री० साध्यसमाख्य हेत्वाभासभेदे । पक्षे हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नस्याभावे । यथा । ह्रदो द्रव्य धूमादित्यादौ ॥ स्वरूपस्य असिद्धि ॥

स्वरेणु । स्त्री० सूर्यपत्नीविशेषे । संज्ञायाम् । यममातरि ॥

स्वरोदय . । पुं० स्वरज्ञापकग्रन्थविशेषे ॥

स्वरोदयवित् । त्रि० दिक्परमार्थवादिनि ॥ स्वरोदय . परमार्थवित्याय । भ्रान्तिमात्रमेवतत् । तद्विदामपिपराजयदर्शनात् ॥

स्वर्ग : । पुं० नाके । त्रिदिवे । त्रिविष्टपे । देवलोके । सुखाधारे ॥ सुष्ठु अर्ज्यते । अर्ज अर्जने । कर्मणि घञ् । न्यङ्क्वादित्वात् कुत्वम् ॥ सामवेदे । द्रु . स्वविरोधिनि सुखविशेषे । उत्कृष्टसुखे ॥ स्वर्ग : अस्तसथासमूलघातमपहन्ति दुःखम् । नचैषस्थौ । तथाविश्वस्यते । अपामसोममस्ताअभूमेति

। अक्षय्ये कुतोऽमृतत्वसम्भव । यद्वदु । क्लिन्नसंभिन्नवर्णपक्षमनन्तरम् । अभिलाषोपनीतस्य सुखस्य स्वर्गपदाश्रदम् ॥ स्वर्ग्यते ऽस्मिन्निति वा । स्वर्गतिस्थानादौ ॥ स्वर्गंलिघञ् ॥ मन. प्रीतिकर । स्वर्गो नरकस्तद्विपर्यय । नरकस्वर्गसंज्ञे वैपापपुण्ये द्विजोत्तमा ॥ पारिभाषिकस्वर्गो यथा । मनोनुकूल प्रमदारूपवत्य स्वलंकृता: । वास प्रासादपृष्ठेषु स्वर्ग: स्याच्छुभकर्मजः ॥ इति गारुडे १०९ऽध्याय ॥

स्वर्गगामी । त्रि० स्वर्गगमनकर्त्तरि ॥ यथा । सर्वहिंसानिवृत्ताये सर्वदु खसहाश्च ये । सर्वस्याश्रयभूताश्च ते नरा स्वर्गगामिन: ॥

स्वर्गङ्गा । स्त्री० मन्दाकिन्याम् ॥

स्वर्गद्वारम । न० तीर्थविशेषे ॥

स्वर्गपति । पु० इन्द्रे । पुरन्दरे

स्वर्गपर: । पु० स्वर्गप्रधाने ॥ स्वर्ग एव परं श्रेयो यस्य पितर्य्यनपरं तत्कृष्टीयस्य ॥

स्वर्गलोक: । पु० वैकुण्ठे ॥ स्वर्गीयत इति स्वर्ग: । स्वर्गश्चासौ लोकश्च ॥ यथमाणि । स्वर्गलोकोधर्स्मा: ॥

स्वर्गलोकेश: । पुं० इन्द्रे ॥ शरीरे ॥

स्वर्गवधू: । स्त्री० सुरस्त्रियाम् ॥

स्वर्गसरित् । स्त्री० मन्दाकिन्याम्

स्वर्गसरिद्वरा ।) स्वर्गापगा ।) स्त्री० भागीरथ्याम् ॥

स्वर्गीय । पु० हरौ ॥ स्वर्गीयतइति स्वर्गीय ॥

स्वर्गिगिरि: । पु० सुमेरौ ॥

स्वर्गी । पु० देवे । सुरे ॥ त्रि० स्वर्गगामिनि ॥ तल्लक्षणन्तु । दयाभूतेषु सन्वाद परलोकप्रतिक्रिया । सत्य परहिताचोक्तिर्वेदप्रामाण्यदर्शनम ॥ गुरुदेवर्षिपूजा च केवलं साधुसङ्गम । सत्क्रियाभ्यसनमैत्री स्वर्गिणां लक्षणं विदुरिति ॥

स्वर्गिवधू । स्त्री० अपसरसु ॥

स्वर्गिगिरि । पुं० मेरौ । सुरालये ॥

स्वर्गौका । पु० अमरे । सुरे ॥

स्वर्ग्य । त्रि० स्वर्गलोकस्यप्राप्तिसाधनभूते ॥ स्वर्गस्यनिमित्तं । स्वर्गायहिते ॥ स्वर्गस्य निमित्त संयोगउत्पातेवा । गोद्व्यचोऽसङ्ख्यापरिमाणाश्वादेर्यत ॥

स्वर्णम् । न० लोहवरे । भृङ्गारे । अस्य पर्य्याया यथा । स्वर्णं सुवर्णं कनकं हिरण्यं हेमहाटकम । तपनीयं शातकुम्भं गाङ्गेयं भर्म्म कर्बुरम् । चामीकरं जातरूपं महारजतकाञ्चने । रुक्मं कार्त्तस्वरं जाम्बूनदमष्टापदोस्त्रियामिति ॥ अस्य परीक्षादि यथा । दाहेऽतिरक्तमथ यच्छ्वेत

तत्क्षिद्राथाक्षश्मीरवासिनश्च विभाति निकाषणे । स्निग्धं गौरवमुपैति वर्णं तु तायाम् आनीतदेवतनक्रं मृदु रक्तपीतम् ॥ तथैव रसवेधजं तदपरं जातं स्वयंभूमिजं • किञ्चान्यत्कृत्रिमं हसद्रमभवम् इति विधा काञ्चनम् । तत्राद्यं किञ्चित्पीतरक्तमपरं रक्तं तदीन्यच्च गौराभं सर्वं दितिक्रमेणाग्निना व्यातं पूर्वं पर्योनिम्नम् ॥ अथोत्पत्तिपरीक्षे तु द्रष्टव्ये हेम निस्फुटे । गुणानुभावप्रक्रिया शास्त्रं पठामि सारतादिदम् । यथा । सुवर्णं शीतलं वृष्यं बल्यं गुरु रसायनम् । स्वादुतिक्तं तुवरपाकेषु स्वादु पिच्छिलम् । पवित्रं बृंहणं नेत्र्यं मेधास्मृतिमतिप्रदम् । हृद्यमायुष्करं कान्तिवाग्विशुद्धिस्थिरत्वकृत् । विषद्वयक्षयोन्मादत्रिदोषज्वरशोषजित ॥ बलसवीर्यं हरते नराणां रोगव्रजं पोषयतीह काये । असौख्यकार्यं च सदा सुवर्णमशुद्धमेतन्मरणं च कुर्यात् ॥ असम्यङ्मारितं स्वर्णं बलवीर्यं सुखानां नाशयेत् । करोति रोगान्मृत्युं च तन्न्याद्यत्नतस्तत् ॥ अथ मारणं सुवर्णस्य । हरितालं सितकेदनिकपिष्टं समभ म ॥ मारयुग्मं षामिभे लग्न कोम लगुरुर्भवेत् ॥ छलमम् । तत्

सुवर्णम्

तत्कठिनं च विवर्णं समलं दलम् । दाहच्छेदे सितं श्वेतं कषे स्फुटनं तथा त्यजेत् ॥ अथ शोधनम् । पत्रीकृत्य पत्राणि हेम्नो वह्नौ प्रतापयेत् । निषिञ्चेत्तप्ततप्तानि तैले तक्रे च काञ्जिके ॥ गोमूत्रे च कुलत्थानां कषाये तु त्रिधा त्रिधा । एवं हेम्नः परीक्षा स्वधातूनां शोधनं भवेत् ॥ अथ मारणम् । सुवर्णाच्च द्विगुणं सूतमम्लेन सह मर्दयेत् । तद्गोलकसमं गन्धं निदध्यादधरोत्तरम् ॥ सुवर्णञ्च पतितं कृत्वा पञ्च । गन्धं • गन्धकचूर्णं ॥ गोलकं च ततो दद्याच्छरावसम्पुटे । त्रिंशद्वनोपलैर्दद्यात् पुटान्येवं चतुर्दश ॥ निरुत्थं जायते भस्म गन्धो देयः पुनः पुनः । द्रव वा॰ सरसं कुट्टित विकारकलिकया । वनोपल • गोइठा॰ इति भी॰ की । निरुत्थं यत्पुनर्न जीवति ॥ अथान्यप्रकारेण हेम्नो मारणमुच्यते । कं स्वर्णगलितं नागं षोडशांशेन निक्षिपेत् । चूर्णयित्वा तथाम्लेन घृष्ट्वा कृत्वा तुल्यगन्धकम् । गोलकेन समं गन्धं दत्त्वा चैवाधरोत्तरम् । शरावसम्पुटे कृत्वा पुटेद्विंशद्वनोपलैः । एवं सप्तपुटैर्हेम निरुत्थं भस्म जायते । अथापि पूर्वबद्धस्य . प्रदातव्यं पुनः पुनः ॥ कञ्चनाररसैर्घृष्ट्वा समसूतक

गन्धयोः । कज्जलीहिमवच्चापि लेपये
त्समयातया ॥ काञ्चनारत्वचं चा
श्लीं मूषायुगमप्रकल्पयेत् । धृत्वा
तत्सम्पुटे गोलन्मूषासम्पुटे च त
त् । निधाय सन्धिरोधञ्च कृत्वा स
ञ्चयगोलकम् । वह्नि खरतरं कुर्या
द्देवदत्ताम्पुटत्रयम् ॥ निहत्य जा
यते भस्म सर्वकर्मसु योजयेत् । का
ञ्चनारप्रकारेण लाङ्गलीहिङ्गुकान्वित
म् ॥ लाङ्गलीकलिहारी ॥ ज्वाला
मुखीतथा स्यात् तथा वल्मिमन
थिका । शिलासिन्दूरयोर्चूर्णं
समयोरर्कदुग्धकैः ॥ समधाभा
वनाद्याशोषयेत्पुनः पुनः
। ततस्तु गलितैर्हिमकल्कीय दीय
तेसम ॥ पुनर्द्रमेदतितरांयथा
कल्कीविलीयते । एवं वेलात्रय
दद्यात कल्का हेमम्निभं वेत् ॥ सु
वर्णकरणीति । जटायुपती । पचाद्य
च् ॥ यद्वा । वर्णनम् । घञ् ।
श्रीभमोऽर्णीय ॥ धत्तूरे ॥ गन्धशा
कि । गौरसुवर्णशाकि ॥ नागके
शरे ॥

स्वर्णकर्ष । पु॰ कर्णगुग्गुली ॥

स्वर्णकाय । पु॰ गरुडे ॥ त्रि॰ सु
वर्णमयशरीरे ॥

स्वर्णकार । पु॰ वर्णाश्रमवर्णसङ्कर
जातिविशेषः । नाडिन्धमे । स्वला
दे । तदुत्पत्तिस्तु । विश्वकर्मा च शू
द्रायां वीर्याधानं चकार सः । ततो
बभूवुः पुत्राश्च नवैते शिल्पकारि
णः । मालाकार कर्मकार श
ङ्खकार कुविन्दकाः । कुम्भकार
कंसकार षडेते शिल्पिनां वराः ॥
सूत्रधारश्चित्रकरः स्वर्णकारस्तथैव च ।
पतितास्ते ब्रह्मशापादयाज्या वर्णसङ्क
राः ॥ स्वर्णकारः स्वर्णचौर्याद्ब्राह्मणा
नांहिजोत्तम । बभूव सद्यः पति
तो ब्रह्मशापेन कर्मणा इति ब्रह्मवैवर्ते
ब्रह्मखण्डे १० ऽध्याय ॥ स्वर्णं
करोति । कृ । अण् । कर्मण्यण् ॥

स्वर्णकृत् । पु॰ स्वर्णकारे ॥

स्वर्णकेतकी । स्त्री॰ हेमकेतक्याम् ।
कनकप्रसवायाम् । हैम्याम् ॥
अस्या लक्षणगुणा यथा । सुवर्णकेत
की स्वल्पा लघुपुष्पा सुगन्धिनी । के
तकीकुसुमवर्ण्यं केशदौर्गन्ध्यनाश
नम् । हैमाभ मदनोन्मादवा कुष्ठ
चौष्ठ्यकारि च ॥ तस्यास्तनोतिशि
शिरं कटु पित्तकफापहः ।
रसायनकरोवर्ण्यो देहदार्ढ्यकरः
परः ॥

स्वर्णक्षीरी । स्त्री॰ क्षीरधिविशेषः ।
पटुपर्णीम् । हैमवत्याम् । हि
मावत्याम् । चोकतिलीकेति
भाषाप्रकाश ॥ अस्याः पर्यायास्तु
यथा । स्वर्णक्षीरी स्वर्णदुग्धा
स्वर्णाङ्का कच्छपी तथा । सुवर्णहैम

दुग्धीवहेमक्षीरीचक्राङ्गनी ॥ स्वर्णक्षीरीहिमातिक्ताकृमिपित्तकफापहा । मूत्रकृच्छ्राश्मरीशोफदाहज्वरहरापरैति ॥ स्वर्णमिवपीतत्वात्क्षीरमस्याः । गौरादि ॥

स्वर्णगैरिकम् । न० सुवर्णगैरिके । सिनागेह्न० इ० भा० प्र० ॥

स्वर्णद्वीपा । स्त्री० कामरूपदेशप्रसिद्धनद्याम् ॥ यथा । यामिगं तापूर्वभागात्तस्याद्विदिवराद्रवी । स्वर्णद्वीपेतिविख्यातासागङ्गासदृशा फले ॥ तस्यास्तु नाटकं यत्तात् ॥

स्वर्णचूडः । पु० चाषे । स्त्रियां ङीष् ॥

स्वर्णजम् । न० त्रपुणि । रङ्गे ॥ वङ्गे ॥

स्वर्णजाति० । स्त्री० पीतमालत्याम् ॥

स्वर्णजीवन्ती । स्त्री० जीवन्तीभेदे । हेमाह्वायाम् । हेमजीवन्त्याम् । हिमोत्तमायाम् ॥

स्वर्णतुला । स्त्री० नाराच्याम् ॥

स्वर्णधातु० । पु० स्वर्णगैरिके ॥

स्वर्णद्री । स्त्री० मन्दाकिन्याम् ॥ स्वः स्वर्गस्य नदी । पूर्वपदात्संज्ञायामगइति णत्वम् ॥ कामरूपप्रसिद्धायां सितगङ्गायाम् ॥ यथा । मध्ये स्वर्णश्रिया पूर्वं नद्यौ कामाख्ययातथा । कामाख्याया पूर्वभागे नद्यौ सौमासनाख्या ॥ सौमासनाया पूर्वं स्वर्णनद्योनाम्नादृषिद्वका । तत पूर्वे कामरूपपीठे जगतां प्रसूः ॥ जगन्मायामहामायादेवीदिक्करवासिनी । एतासां कथितानद्य शक्ताद्विवसथा ॥ तासु का स्वापपीत्वाप स्वर्गलोकमवाप्नुयात् ॥ मालेदिक्करवासिन्या . स द्रावहतिस्वर्णद्री ॥ सितगङ्गाख्यया शैक्षिसाख्याद्रवाफलप्रदा । साभूमिपीठस्यातुदेवीदिक्करवासिनी ॥ चरणं सा प्रावयन्तीयाति प्रस्रवतां सुरै । सितगङ्गाजलैस्नात्वा स्नात्वा शम्भु हरि विधिम् ॥ दृष्ट्वा शक्तिस्कान्ताख्यां पुनर्योनौ न जायत इति कालिकापुराणे ८२अध्यायः ॥ हरिकाख्याम् ॥

स्वर्णदीधितिः । पु० वह्नौ ॥

सुवर्णदुग्धा । स्त्री० सुवर्णक्षीर्याम् ॥

सुवर्णद्रु० । पु० आरग्वधे ॥

सुवर्णपक्षः । पु० गरुडे ॥

सुवर्णपद्मा । स्त्री० मन्दाकिन्याम ॥

सुवर्णपाचक । पु० टङ्कणे । क्षारद्रावविधि ॥

सुवर्णपारेवतम । न० महापारेवते ॥

सुवर्णपुङ्ख । पुं० शरविशेषे ॥

सुवर्णपुष्प० । पु० आरग्वधे । चम्पके ॥

सुवर्णपुष्पा। स्त्री॰ कलिकायाम् ॥ सातलायाम् ।

सुवर्णपुष्पी। स्त्री॰ राजरम्भे ॥ पीतिकायाम् ॥ सुवर्णदाम ॥ सातलायाम् ॥ कलिकायाम् ॥ स्वर्णयूथिकायाम् ॥ स्वर्णकेतक्याम् ॥

स्वर्णप्रस्थ। पुं॰ जम्बुद्वीपोपद्वीपभेदे ॥

स्वर्णफला। स्त्री॰ पीतरम्भायाम् ॥ त्रि॰ पीतफलके ॥

स्वर्णवणिक्। पुं॰ वर्णसङ्करजातिभेदे। सुवर्णवणिजि ॥ यथा। स्वर्णकार स्वर्णवणिक्कायस्थ चमर्कार। नरेषु मध्ये धूर्ता कृपाहीना महीतले ॥ हृदयं क्षुरधाराभं तेषां वाग्मिनाप्तितरम्। स्वर्णकारस्य पापिष्ठस्य चिन्तयन् ... वस्तुपुरःसरम् ॥

स्वर्णभूषण। पुं॰ आरग्वधे ॥ त्रि॰ हेमाभरणविशिष्टे ॥

स्वर्णभृङ्गार। पुं॰ स्वर्णभृङ्गराजे ॥ हेमकलसे ॥

स्वर्णरेखा। स्त्री॰ नदीविशेषे ॥

स्वर्णमाक्षिकम्। न॰ उपधातुविशेषे ॥ तन्नामानि गुणाश्च यथा। स्वर्णमाक्षिकमाख्यातं तापीजं मधुमाक्षिकम्। तीक्ष्णं माक्षिकधातुश्च मधुधातुश्च सम्भृतम् ॥ किञ्चित्सुवर्णसाहित्यात् स्वर्णमाक्षिकमीरितम्। उपधातुः सुवर्णस्य किञ्चित्स्वर्णगुणान्वितम् ॥ तथाप्यन्यद्रव्ययोगात् सर्वेऽस्य गुणा न ते। किन्तु तस्यानुकल्पत्वात् किञ्चिदूना गुणाः स्मृताः ॥ न केवलं स्वर्णगुणा वर्तन्ते स्वर्णमाक्षिके। द्रव्यान्तरस्य संसर्गात् सन्त्यन्येऽपि गुणा यतः ॥ सुवर्णमाक्षिकं स्वादु तिक्तं वृष्यं रसायनम्। चक्षुष्यं बस्तिरुक्कण्डुपाण्डुमेहविषोदरम्। अर्शःशोथविषकण्डूत्रिदोषमपि नाशयेत्। अश्वत्थादिस्तथा स्यात् ॥ मन्दानलत्वं बलहानिमुग्रां विष्टम्भतां नेत्रगदान् सकुष्ठान्। तथैव मालां व्रणपूर्विकां च करोति तापीजमशुद्धमेतत् ॥ शोधनम्। माक्षिकस्य त्रयो भागा भागैकं सैन्धवस्य च। मातुलुङ्गद्रवैर्वाथ जम्बीरस्य द्रवैः पचेत् ॥ चालयेल्लोहपात्रे च यावत्पात्रं सुलोहितम् ॥ भवेत्ततस्तु संशुद्धिं स्वर्णमाक्षिकमृच्छति ॥ मारणम्। कुलत्थस्य कषायेण घृष्ट्वा तैलेन वा पुटेत्। तक्रेण वाजमूत्रेण म्रियते स्वर्णमाक्षिकमित्यभिप्रायः ॥

स्वर्णयूथी। स्त्री॰ पीतयूथिकायाम्। पीतिकायाम्। हेमपुष्पिकायाम् ॥

सुवर्णरेता। पुं॰ शम्भौ ॥

सुवर्णलता। स्त्री॰ ज्योतिष्मत्याम् ॥

सुवर्णवर्णा। स्त्री॰ हरिद्रायाम् ॥

त्रि॰ सुवर्णसदृशवर्णयुक्ते ॥

स्वर्णक्षाल्कान पुं॰ श्योनाके ॥

स्वर्णवल्ली । स्त्री॰ लताविशेषे । रक्तफलायाम् । काकवल्याम् ॥ स्वर्णवल्ली शिरःपीडादिदोषान् हन्ति दुग्धदा ॥

स्वर्णबिन्दु । पुं॰ विष्णौ । हरौ ॥ बिन्दवोऽस्य अथवा स्वर्णसदृशास्य ॥ शोभनमर्णमक्षरं बिन्दुश्च यस्मिन्मन्त्रे तदात्मको वा ॥

स्वर्णशेफालिका ।)
स्वर्णशेफाली ।) स्त्री॰ राजवृक्षे ॥

स्वर्णाङ्ग । पुं॰ कृतमाले । आरग्वधे ॥

स्वर्णार । न॰ गन्धके ॥

स्वर्णाह्वय । पुं॰ नागकेशरे ॥

स्वर्णाह्वा । स्त्री॰ स्वर्णक्षीर्याम् ॥

स्वर्णुली । स्त्री॰ क्षुपान्तरे । हेमपुष्पाम् ।

स्वर्भानव । पुं॰ गोमेदमणौ । पिङ्गस्फटिके ॥

स्वर्भानु । पुं॰ राहौ । स्वर चाकाशे विपरीतलक्षणया भाति । भा॰ । द॰ भाध्यानु । जुम्नादि ॥

स्वर्भानुसूदन । पुं॰ सूर्ये ॥

स्वर्यात । त्रि॰ मृते ॥

स्वर्लोक । पुं॰ स्वर्गे । तदुक्तं कोटि स्वर्लोकः स्वर्गवर्गसमाप्य ॥ पञ्चाशीतिसहस्रोच्छ्राय स्वर्गवर्याणां स्वर्वासिसिद्धानामास्पदं स्वर्लोकसंस्थं ॥

स्वर्वधू । स्त्री॰ स्वर्वेश्यायाम् ॥

स्वर्वापी । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥

स्वर्वेश्या । स्त्री॰ उर्वशीप्रधानाप्सरसु ॥ तथाथा । घृताचीमेनकारम्भा उर्वशी च तिलोत्तमा । सुकेशी मञ्जुघोषाद्याः कथ्यन्तेऽप्सरसो बुधैरिति ॥ स्व॰ स्वर्गस्य वेश्या ॥

स्वर्वैद्यौ । पुं॰ २ अश्विनीसुतयोः । नासत्ययोः ॥ स्व स्वर्गस्य वैद्यौ । एतयोः सर्वपर्यायाणि द्विवचनान्तानि । एकत्वविवक्षायामेकवचनान्तानि च । तथा च मार्कण्डेयपुराणे । नासत्यश्चैव दस्रश्च स्मृतौ द्वौनामतोश्विनाविति ॥

स्वर्णीन । पुं॰ दानवविशेषे ॥

स्वलोला । स्त्री॰ खाचारे ॥

स्वल्प । त्रि॰ अत्यल्पे ॥

स्वल्पकेशरी । पुं॰ कोविदारे ॥

स्वल्पकेशी । पुं॰ भूतकेशे ॥

स्वल्पतपा । पुं॰ तीर्थस्नानादिमात्रे तपोयुक्ते ॥

स्वल्पपत्र ।)
स्वल्पपत्रक ।) पुं॰ गौरसाके । मधूलि । गिरिजे ॥

स्वल्पपर्णिका । स्त्री॰ मेदायाम् ॥

स्वल्पफला । स्त्री॰ क्षुपप्रभेदे । कच्छूघ्न्याम् । मोहघ्नी ॥

स्ववान् । त्रि० धनिनि । स्वमस्यास्तीति मतुप् ॥

स्ववश । त्रि० अपराधीने । तन्त्रे ॥ स्वस्मिन् वश आयत्त ॥

स्ववासिनी । स्त्री० सुवासिन्याम् । चिरण्ट्याम् । स्वं पित्रादिगृहवस्तु शीलमस्याः । सुप्यजातादिति णिनि ॥

स्ववीज । पु० आत्मनि । न० निजकारणे ॥ स्वीयवीर्ये ॥

स्वसंवित् । स्त्री० स्वरूपसम्यग्ज्ञाने ॥

स्वसा । स्त्री० भगिन्याम् । सुष्ठु अस्यति० अस्यतेर्वा । असुक्षेपणे । सावसेर्ऋन् ॥

स्वसुखम् । न० स्वरूपभूतेपरमानन्दे ॥

स्वस्तन वि स्वर्गभावे ॥

स्वस्ति अ० मङ्गलसमीहितसाधने । समीहितप्रापके । पुण्ये ॥ आशंसायाम् ॥ आशीर्वादे ॥ दानस्वीकारमन्त्रे । यथा । स्वस्तिदेवीवायुपत्नी प्रतिविश्वे सुपूजिता । आदानञ्च प्रदानञ्च निष्फलञ्च यया विना इतिदेवीभागवतम् ॥ अस्यति० असतिवा । असदीप्तौ० असुक्षेपणे वा । सुपूर्वकात् । क्विप् । बाहुलकात्तिर्वा ॥ यद्वा । अस्ति । असभुवि । सावसेरिति । बहुलवचनान्नभूभाव ॥

स्वस्तिक । पु० मङ्गलद्रव्ये । तण्डुलचूर्णनिर्मितचिक्कणाकाराविधासद्रव्ये ॥ चतुष्के ॥ दिष्टकप्रकारे ॥ रततालिके । जिनानाञ्चतुर्विंशतिचिह्नान्तर्गतचिह्नविशेषे । रसोने ॥ राजादीश्वरसद्मविशेषे ॥ चतुष्पथे ॥ सर्वतोफणाश्रेणीलरेखाविशेषे ॥ पु० न० राजादीश्वराणांसद्मविशेषे ।, तल्लक्षणं यथा । प्रागुत्तरद्वाररहितं स्वस्तिकाख्यंधनप्रदमिति ॥ अपिच । स्वस्तिकं प्राङ्मुखं यत्स्याद्दक्षिणानुगतं भवेत् । तत्पार्श्वानुगतो वान्योन्त पर्यन्तगतोऽपर ॥ इति । सितावरणाके ॥ अभिप्रेतार्थस्याविनाशे । अष्टाङ्गयोगस्य तृतीयाङ्गविशेषे । तद्यथा । जानूर्वोरन्तरे सम्यक् कृत्वापादतले उभे । ऋजुकायो विशेन्मन्त्री स्वस्तिकं तत्प्रचक्षते इति ॥ स्वस्ति कं मङ्गलं यति । कै शब्दे । आतोऽनुपेति कः । मूलविभुजादिर्वा ॥

स्वस्तिमुख । पु० ब्राह्मणे ॥ लेखे । पत्रे ॥ त्रि० बन्दिनि ॥ स्वस्तिमुखेयस्य ॥

स्वस्तिवाचनम् । न० विहितमङ्गलकर्मारम्भे मन्त्रविशेषाणांपाठे । मन्त्रोच्चारणपूर्वकतण्डुलविकिरणे ।

यथाइत्यास । सम्यक्त्यागमपुष्पा
यैर्वाक्ष्यान्स्वस्तिवाचयेत् । धर्मे
कर्मणि माङ्गल्ये सङ्ग्रामाद्भुतदर्श
नइति ॥ स्वस्त्यर्थं वाचनम् ॥
स्वस्त्ययनम् । न० अभिप्रेतार्थस्य प्रा
प्ति ॥ स्वस्तिप्रयोगेमन्त्रविशेषे ॥
स्वस्तिपदवाच्यस्ययनम् ॥ स्वस्ति
अयनम्० इँक्षतेप्राप्यतेऽनेन । इण ०
। ल्युट् ॥
स्वस्थ । त्रि० सुस्थे । प्रकृतिस्थे ॥
यथा । समदोषः समाग्निश्च सम
धातुमलक्रियः । प्रसन्नात्मेन्द्रिय
मनाः स्वस्थइत्यभिधीयते ॥ क्रि
याऽक्षमं । दैनसमक्रिय ० अ
रोगानुकूलकर्मा ॥ आत्मनिस्थिते
। उपरतदेहकर्मेन्द्र्यापारे । सुख
स्थश्च ॥ वरदे ॥
स्वस्रीय । पु० भगिनीपुत्रे । भागि
नेये ॥ स्वसुरपत्यम् । स्वसुश्छः । ॥
स्वस्रीया । स्त्री० भागिनेय्याम् ॥
स्वा । स्त्री० आत्मीयायाम् ॥
स्वाचरम् । न० स्वैयाचरे । स्वीकृ०
स्वाहाया० ड्० अभावाप्र० ॥
स्वागतम् । न० स्वागतप्रश्ने ॥ शुभाग
मने ॥ सुखेनागतम ॥ स्वागत
तवा ॥ त्रि० सुखागते ॥
स्वागता । स्त्री० त्रिष्टुप् ११ प्रभेदे
रनभसमगुरु । स्वागतेतिरनभाद्गुरुयु
ग्ममिति ॥ यथा । चारिशीकान

काकुत्स्थसद्गुरुयुग्मपुष्पयुक्तरयुगावलय
श्री । मार्गताचिरगतिवकचसम
स्वं स्वागताइतिखलुचेत ॥ य
था । पद्मरागरुचिरपदसिनम चन्द्र
मा । स्वचरनात्क्षितिरभूत् । तस्मु
खेन्दुसुखयापितिमीद्यमतनैवस
वैकरेखा ॥ स्वयमागतायाम् ॥
स्वागतिक । त्रि० स्वागतवादिनि ॥
स्वागतमित्याह । ठक् । स्वागता
दीनाञ्चेत्यैरागमाभाव ॥
स्वाङ्ग । पु० विष्णौ ॥ स्वात्मैवाङ्ग
म सङ्कार्थं स्वजगत्सृष्ट्यादाविति
स्वाङ्ग ॥
स्वाजि । पु० राजकान्तजि ॥ सव
कल्याणम् । सवमुख । स्वाश्र
तादित्वाञ्जागम ।
स्वाध्यि । पु० माद्रीवि ॥
स्वाच्छन्द्यम् । न० स्वच्छन्दताया
म् ॥
स्वातन्त्र्यम् । न० अपराधीनताया
म ॥ परस्यरानुमतिनैरपेक्ष्ये ॥
यथा ॥ प्रभु स्वातन्त्र्यमापन्नोयदा
ऽस्तिकरोतितत् । पाणिनेर्दोग
द्यायमनापन्नोनदो ॥ इति ॥
स्वतन्त्रस्यभाव ॥ ष्यञ् ॥ त्रि०
स्वाधीनताविशिष्टे ॥
स्वाति । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् ॥
खड्गे ॥ पु० स्त्री० पञ्चदशेनक्ष
त्रे ॥ तवाजातसफलयथा । स

न्दर्पं रूपप्रभयासमेत कान्त्याजन प्रीतिरतिप्रसन्न । स्वाति प्रसूतौयद्दिमानवचनमहामति प्राप्त विभूतियोग ॥ त्रि॰ स्वात्माजाते ॥ अविद्याफलान्नीव्ययोलुक ॥

स्वाती । स्त्री॰ पञ्चदशर्क्षे ॥

स्वातीपथ । पु॰ छायापथे । स्वातीवीथ्याम् ॥

स्वातीवीथी । स्त्री॰ सूर्यादीनां मध्यमार्गे मध्यमवीथ्याम् ॥ यथा । सूर्यादीनां वीथीमार्गादक्षिणोत्तरमध्यमाद्भूयुपलक्ष्य॰ तथार्क्षाणि पिपत्न्यो मघाश्च वर्षिभिर्मताः स्व विचातथास्वातिमध्यवीथ्यभिविश्रुतास्वस्थ्येष्ठाविशाखानुराधाश्च विराजगतीमता । एताश्चतीय स्तिस्रो मध्यमोमार्गं उच्यतखलिख युपयुगात् ॥

स्वात्मा । पु॰ स्वकीयात्मनि ॥

स्वात्मामृतरसास्वाद । पु॰ स्वात्मैवामृतरस अमृतद्रवस्तस्यास्वाद ॥

स्वाद । पुं॰ । रसग्रहणे । स्वादनम् । स्वाद॰ । घञ् ॥

स्वादनम् । न॰ चर्वणे ॥ स्वादनमश्न भक्षणमाहारो भोजन स्वदनमिति च सायुध । प्रीतिकरणे ॥

स्वादित । त्रि॰ आस्वादिते ॥

स्वादिमा । पु॰ स्वादुतायाम् । स्वादोर्भावः । इमनिच् ॥

स्वादु । पु॰ मधुररसे ॥ यथा । मधुरस्तुरसश्चैव गौल्यश्च । द्रुमेषु लकुचस्तिवमन्द ॥ गडौले । गुडे ॥ जीवकौषधौ ॥ सुगन्धिद्रव्यभेदे । अगुरुसारे ॥ स्त्री॰ द्राक्षायाम ॥ त्रि॰ मिष्टे । रसनाकर्षिणि ॥ मधुरे । मनोज्ञे । सुन्दरे ॥ स्वदते । च्वरुषास्वादने । क्वापि स्युण् ॥

स्वादुकण्टक पु॰ विकङ्कते । गोक्षुरके ॥ कण्टकोऽस्यास्ति । अर्श आद्यच् । स्वादुः सौकण्टकश्च । स्वादु कण्टकोऽस्य वा ॥

स्वादुखण्ड । स्त्री॰ विदार्याम ॥

स्वादुका । स्त्री॰ नागदन्त्याम् ॥

स्वादुखण्ड । पु॰ गुडे ॥ मधुरभागे ।

स्वादुगन्धा । स्त्री॰ विदार्याम् ॥

स्वादुङ्कारम् । अ॰ स्वादूकृत्येत्यर्थे ॥ स्वादुमिणमुल् ॥

स्वादुपर्णी । स्त्री॰ दुग्धिकायाम् ॥

स्वादुपाका । स्त्री॰ काकमाच्याम ॥ स्वादु पाकोऽस्या ॥

स्वादुपिण्डा । स्त्री॰ पिण्डखर्जूर्याम् ॥

स्वादुपुष्प । पुं॰ कटभ्याम ।

स्वादुफलम् । न॰ बदरीफले ॥

स्वादुफला । स्त्री॰ द्राक्षायाम । कोल्यां ॥

स्वादुमज्जा । पु॰ शैलपीलौ । अक्षोटे ॥

स्वादुमस्तका । स्त्री॰ खर्ज्जूर्य्या ॥

स्वादुमांसी । स्त्री॰ काकोल्याम ॥

स्वादुमूलम । न॰ गर्ज्जरे ॥

स्वादुरसा । स्त्री॰ काकोल्याम् । आम्रफले ॥ द्राक्षायाम । शतावर्याम ॥

स्वादुलता । स्त्री॰ विदार्याम ॥

स्वादूद । पु॰ समुद्रवारिधौ ॥ स्वादु उदकं यस्य स । उत्तरपदस्य चैत्युदकस्योदादेश ॥

स्वाद्वम्ल । पु॰ दाडिमे । मधुराम्ले ॥

स्वाद्वी । स्त्री॰ द्राक्षायाम् । स्वदते । ष्वद आस्वादने कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूभ्य उण् । वोतो गुणवचनादिति ङीष ॥ खर्ज्जूर्य्याम् ॥

स्वाधिष्ठानम । न॰ षट्चक्रान्तर्गतद्वितीयचक्रे ॥ स्वशब्देनपरं लिङ्गं स्वाधिष्ठानं ततो विदुः । परलिङ्गमधिष्ठानं यतस्तस्मात्स्वाधिष्ठानमुच्यते इत्यर्थ ॥

स्वाधीन । त्रि॰ स्वतन्त्रे । अपराधीने । स्ववशे ॥ यथा । वासोवल्कलमास्तरः किशलयान्योकस्तरूणांतलं मूलानिक्षतयेक्षुधां गिरिनदीतोयं तृषाशान्तये । क्रीडा मुग्धमृगैर्वयांसि सुहृदोनक्तंप्रदीपः शशी स्वाधीनेविभवेतथापिकृपणा याचन्तइत्यद्भुतम् ॥ इतिशान्तिशतके भिल्लणमिश्राः । अपि च । स्वाधीनवृत्तेः साफल्यं नपराधीनवर्त्तिता । येपराधीनकर्म्माणो जीवन्तोऽपिचतेमृताः ॥ इतिगारुडे ११५ अध्याय ॥ स्वस्मिन्नधि । सप्तमीशौण्डैरितिसमास । तत स्वार्थे॰ अषडक्षेतिख ॥

स्वाधीनपतिका । स्त्री॰ स्वाधीनभर्तृकायाम ॥ स्वाधीनपतिका सातुयानमुञ्चतिवल्लभम । स्वाधीन पतिर्यस्या । कप् ॥

स्वाध्याय । पु॰ वेदे । जपे । स्वाभिमतप्रणवादिमन्त्रजपे । ब्रह्मयज्ञे ॥ वेदाध्ययने । फलवदर्थावबोधपर्य्यन्ताध्ययने । अदृष्टार्थं स्वयं द्वाराध्ययनरूपे ब्रह्मयज्ञे ॥ उपनिषद्ग्रन्थादौ ॥ मोक्षशास्त्राणामध्ययने । सुष्ठु आ अध्ययनम् । इङ् अध्ययने । इङश्चेतिघञ् ॥ स्वार्थमध्ययनं वा ॥

स्वाध्याययज्ञ । पु॰ यथाविधिवेदाभ्यासपरे ॥ स्वाध्यायएवयज्ञोयस्य ।

स्वाध्यायवान् । पु॰ स्वाध्यायविशिष्टे ॥

स्वाध्यायव्यसनम । न॰ यथाविधि

वेदाभ्यासे ॥ स्वाध्यायश्चाभ्यसन ॥

स्वाध्यायी । पु० पत्रनयविज्ञ ॥ स्वाध्याययुक्ते ॥ स्वाध्यायि स्वस्य । ध्वनि ॥

स्वाध्वरिक । त्रि० सुध्वरयादित्वात् ॥ शोभनोऽध्वरः स्वध्वरः । स्वध्वरमित्याह० तिमचर्रतिया । ठक् । स्वागतादीनाञ्चेत्यैकागमेन ॥

स्वान । पु० निर्घोषे । निक्कदे । शब्दे ॥ स्वननम् । स्वनशब्दे । स्वनहसेर्वेतिपक्षे घञ ॥

स्वानुभव । पु० आत्माकाराज्ञकरणसाक्षात्कारे ॥

स्वान्त । न० हृदि । मानसे । मनसि । चित्ते ॥ गह्वरे ॥ स्वन्यतेस्म । स्वन० सुब्बान्तध्वान्ततिमनक्षऽनिट्कमेतन्निपातितम् ॥ स्वशान्तोऽन्तश्छेदोभवतिवेनतदितिवा ॥

स्वाप । पु० निद्रायाम् । कारणभावेनावस्थाने । शयने । अध्यायाम् अज्ञाने । तत्त्वाप्रतिबोधे दर्पनह्नरेश्वदृदय नष्टसत्ते इति विप्र।रनिरूपिणोवायवस्थाभेदे । स्वप्नभेदे । स्पर्शाज्ञतायाम् ॥ स्वपनम् । भिव्यवधये । घञ ॥ धात्वंशोगुरुवस्वाद्यसम्प्रसारणसविशेषद्वारदिनाप्यनुवर्तनम् । मोसरापरवि- रामत्वनामोनैवपाङ्कसत्तया भियमिच्छन् ॥

स्वापतेयम् ।) न० धने । वित्ते
स्वापतेयकम् ।)
॥ स्वस्वपति० स्वपति० । स्वपतौ धनस्वामिनोसाधु । पथ्यतिथिवसतिस्वपतेढ्रञ । स्वागतादित्वान्नैकागम ॥

स्वायन । पु० न० अश्वविशेषे । पु० शीघ्रगे । विष्णौ ॥ स्वाययतिसवप्रायथा आत्मत्वाविधुरान्करोति । णिच्चपधये । अस्मात्मान्तात्ल्युट् । भौवादिकोयुज्वा ॥

स्वाश्रय । पु० सुष्टी । स्वर्वसिमाश्रयः ॥

स्वाभाविक । त्रि० स्वभावसिद्धे । स्वभावतस्त्वयुरुो ॥ स्वभावोऽनादिरविद्या० तत्कार्ये । सहजे । अकृतके ॥ स्वभावेभव । स्वभावादागतोवा । ठक् ॥

स्वाभाविकी । स्त्री० प्रकृतौ । द्रव्यस्वभावतएवासद्दृशाया प्रकृतौ ॥ यथाऽल्पादीनाम् अप्रकाशादिलक्षणा स्वाभाविकीप्रकृतिः ॥

स्वाभास । त्रि० रमणीये ॥ सुष्ठु आभासते । भास० । पचाद्यच् ॥ पु० कुवेरे ॥ स्वेनधनेनआभासते ॥

स्वाभाव्य । पु० हरौ । स्वभा

येनैव स्वभाव्योऽसाध्यो नित्यनिष्पन्नरूपत्वात् ॥

स्वामिजङ्घी । पुं॰ परशुरामे ॥

स्वामिता । स्त्री॰ स्वामित्वे ॥ स्वामिनो भाव । तस्यभावस्त्वतलौ ॥

स्वामी पुं॰ कार्त्तिकेये । विशाखे । शिखिवाहने ॥ पत्यौ । भर्त्तरि । गुरौ । श्रीनाथे ॥ यथा । गुरुमाम्नानभाषितजपकालादृसेशिवे । श्रीनाथदेवस्वामीति विवादेवीधर्मिवदेत् ॥ कर्णे ॥ करौ ॥ परमहंसे ॥ वात्स्यायनमुनौ ॥ प्राक्स्वीयाहंकृदे ॥ नृपे । भूपे ॥ त्रि॰ अधिपतौ । अस्यपर्यायास्तु । स्वामीत्वीश्वर पतिरीशिता । अधिभूर्नायको नेता प्रभु परिवृढोऽधिपइति ॥ स्वमैश्वर्यमस्यास्ति स्वामिन्नैश्वर्ये इत्यामिनच्॰ निपात्यते ॥

स्वाम्यम् । न॰ आधिपत्ये ॥

स्वायम्भुवः । पुं॰ प्रथममनौ । ब्रह्मणः पौत्रे ॥ स्वयम्भुवोऽपत्यम् । अण् । सञ्ज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वान्न गुणः ॥

स्वायम्भुवी । स्त्री॰ ब्राह्म्यामोषधौ ॥

स्वार । पुं॰ उपतापे ॥ स्वरति । स्वृशब्दोपतापयोः । भ्वा । परस्मै । प्रज्ञाद्यण् ॥ भावे वा घञ् ॥

स्वाराज्यम् । न॰ स्वर्भावे ॥ स्वर स्यभाव । ष्यञ् ॥

स्वाराट् । पुं॰ इन्द्रे । नमुचिसूदने ॥ स्वः स्वर्गे राजते । सर्वेषु देवेषु॰ स्वेन धनेन वा॰ आराजते । सत्सूद्विषेतिक्विप । रीतिलोपे॰ ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घ । जान्त ॥

स्वाराज्यम् । न॰ स्वर्गतन्त्रे । स्वराड्भावे ॥ ष्यञ् ॥

स्वारामगुच्छकम् । न॰ ग्रन्थिपर्णे ॥ ऐन्द्रपदे ॥

स्वारोचिष । पुं॰ द्वितीयमनौ । स्वरोचिषोऽपत्यम् । अण् ॥

स्वार्थ । पुं॰ स्वप्रयोजने ॥ स्वीयाभिधेये ॥ स्वकीयधने । स्वीयवस्तुनि ॥

स्वार्थदर्शन । त्रि॰ निजार्थावलोकने ॥ स्वस्यात्मनोऽर्थं पश्यतीति तथा ॥

स्वार्थानुमानम् । न॰ स्वानुमितिहेतौ ॥ तथाहि । स्वयमेव भूयोदर्शनेन यत्र धूमस्तत्राग्निरिति महानसादौ व्याप्तिं गृहीत्वा॰ पर्वतसमीपं गत॰ तद्गते चाग्नौ सन्दिहान, पर्वते धूमं पश्यन् व्याप्तिं स्मरति यत्र धूमस्तत्राग्निरिति । तदनन्तरं वह्निव्याप्यधूमवानयं पर्वत इति ज्ञानमुत्पद्यते । अयमेव लिङ्गपरामर्श इत्युच्यते । तस्मात्प

वंतोवह्निमान् • इतिस्वानमनुमि
तिव त्यवते । तदेतत्स्वार्थानुमा
नम ॥

स्वाश्रय । त्रि॰ अनन्याश्रये ॥

स्वास्थ्यम् । न॰ आरोग्ये ॥ स्व
स्थेऽवस्थाने ॥ सन्तोषे ॥ स्व
स्थस्वभाव । ष्यञ् ॥

स्वाहा । अ॰ देवहविर्दानमन्त्रे ॥ स्वा
हते । स्वादध्वाह्वादने । आप्रत्यय
। पृषोदरादित्वाद्दस्यष ॥ सुष्ठु
आहूयतेऽनेनवा । डाप्रत्यय ॥

स्वाहा । स्त्री॰ अग्ने पत्न्याम् । अ
ग्नाय्याम् ॥ यथा । स्वाहादेवीवह्नि
पत्नीप्रतिविश्वंसुपूजिता । ययाविना
हविर्दानं नग्रहीतुंसुरा क्षमाः
तिदेवीभागवतम् ॥ सुष्ठुआहूय
न्तेदेवाअनया । अन्येभ्योपीतिड
। टाप् ॥ स्वाहाऽस्यस्वाधा । अर्श
आद्यच् ॥ स्वान्आजिहीतेवा ॥
वृत्तिविशेषे । तारिख्याम् ॥

स्वाहापति । पु॰ अग्नौ ॥ इ॰ ष
ष्ठी ॥ *

स्वाहाप्रिय । पुं॰ वैश्वानरे । वह्नौ
॥ स्वाहाप्रियायस्य । अपूर्णीप्रिया
दिष्विति निषेधान्नपुंवद्भाव ॥

स्वाहाभुक् । पु॰ विदग्धे । देवता-
याम् ॥

स्वित् । अ॰ प्रश्ने ॥ वितर्के । नानाप
क्षावमर्शे ॥ पादपूरणे ॥ सुष्ठुएति

• अयतिवा । इण्गतौ • इगतौ
वा । क्विप • तुक ॥

स्विदित । त्रि॰ स्वेदिते ॥

स्विन्न । त्रि॰ प्रस्विन्ने । स्वेदान्विते ।
घर्मयुक्ते ॥ स्विन्नोघर्मोपेतोजनद्रू
तिहलायुध ॥ पक्वे ॥ यथा । अ
ग्न्यगारप्राङ्गु सतुष धान्यमु
च्यते । आमवितुषमिच्छुक्त स्विन्न
सन्नमुदाहृतमितिवश्विष्ठ ॥

स्विष्टम् । न॰ सम्यग्यजने ॥ त्रि॰ स
म्यक्पूजिते ॥

स्विष्टकृत । पुं॰ पूर्णाहुत्यन्तेक्रियमा
णेहोमविशेषे ॥ सु॰ सुष्ठुशोभन
इष्टं सर्वमपिकरोति । इकृञ •
क्विप्तुक् ॥

स्विष्टकृत् । पुं॰ होमविशेषे ॥ शोभ
नाइष्टि स्विष्ट । तांकरोति ।
कृञ् क्विपतुक् ॥

स्वीकार । पु॰ अङ्गीकारे । स्वीकर
णम । च्व्यन्तस्वशब्दपूर्वात्कृञो
भावेघञ् ॥ यावत्तात्मानस्वनिर्वा
ह स्वीकुर्यात्तावदर्थवित् । आ
धिक्येन्यूनतायाश्चव्यत्ययेपरमार्थ
त ॥

स्वीकृत । त्रि॰ अङ्गीकृते ।

स्वीय । त्रि॰ आत्मीये ॥ प्राकृती
तोच्छ ॥

स्वीया । स्त्री॰ स्वामिन्येवानुरक्ता
यांनायिकायाम् ॥

स्वस्थ । त्रि० सुसमृद्धे ॥

स्वेच्छा । स्त्री० आत्मेच्छायाम् । यदृच्छायाम् । स्वैरितायाम् ॥ स्वच्छन्दता ।

स्वेच्छाचारी । त्रि० स्वैरिणि ॥ स्वेच्छाचारोऽस्यस्य । इनि ॥

स्वेच्छामृत्यु । पु० भीष्मे ॥ स्वेच्छया मृत्युर्यस्य ॥ स्वेच्छया मरणे ॥ त्रि० तद्वति ॥

स्वेच्छाविहारी । त्रि० स्वेच्छाचारिणि ॥ यथा । न शक्नोमि सुतं कर्त्तुं तत्प्रवाहनिवारितुम । स्वेच्छाविहारिणं सन्तं वारयितुं क्षम ॥ सन्तकीयम ॥

स्वेद । पु० घर्मे । घर्माम्बुनि । श्रमादिना देहान्निस्सृते जले । अस्य गुणाः । भा० । स्वेदार्थं यद्द्रव्यं गात्रे निःसृतम् ॥ स्वेदने । भावप्र० इ० गी० टी० भा० प्र० । प्रस्वेदितैतानि ॥ स चतुर्विधो यथा । स्वेदश्चतुर्विधः प्रोक्तः तापोष्मस्वेदसंज्ञितः उपनाहो द्रवस्वेदः सर्वे वातार्त्तिहारिणः । तापस्वेद० ऊष्मस्वेदश्च० तथ्योस्त्र ज्ञात । उपनाह० उपनाहस्वेद । स्वेदीतापोष्मजोप्राय श्लेष्मसमुदीरितौ उपनाहस्तु वातघ्न पित्तरोगद्वयोर्हित । द्रवोद्रवस्वेद ॥ स्वि

यच्छीतरागम । स्विद्यतीत्यप्रकरणे । घञ् ॥

स्वेदज । पु० मशकान्तप्रभेदे ॥ त्रि० स्वेदजाति ॥

स्वेदज । त्रि० कृमिदंशादिजन्तुषु ते यथा । स्वेदजं दंशमशकयूकामक्षिकामत्कुणम् । ऊष्मणश्चोपजायन्ते यच्चान्यत्किञ्चिदीदृशम् ॥ स्वेदजमशकादूष्मा स्वेद । तस्माज्जात । पञ्चम्यामिति ड ॥ स्वेदमूष्माणं जायमानं दंशमशकादि० तदुक्तं जोऽस्मभवति । यथा स्वेदजयूकादि० तथाण्डजोऽस्मभवतीतिनाण्डजोद्भिज्जाभ्यां स्वेदजोऽतिरिच्यते ॥

स्वेदनम् । न० स्वेदे ॥ दोलायन्त्रे ॥ यथा निक्षिप्यौषधं सूतं भूर्जे तत्त्रिगुणाम्बरे रसपोट्टलिकां बद्ध्वा दृढं गुणेन हि । सधानपूर्णकुम्भान्तः स्थालम्बनसंस्थितम् । अधस्ताज्ज्वालयेद्वह्निं तदुक्तं मेधाविभिः ॥ दोलायन्त्रमिदं प्रोक्तं स्वेदनाख्यं तदेव हि । स्वानवालिकाद ॥ अपि च । साम्लद्रवौषधैर्वस्त्रे सूतं निधाय च । विधाय पच्यते यत्तत्स्वेदनं स्मृतम् ॥ शब्द० भा० प्र ॥ *

स्वेदनिका । स्त्री० कान्दी ॥ भर्जनपात्रे ॥ भर्जनशालायाम् ॥

स्वेदनी । स्त्री॰ कन्दुः ॥ कन्दु याला ख्याम् । स्विद्यतेऽस्यामधिकरणे ल्युट् । ङीप् ॥

स्वेदमलोज्झितदेह । पु॰ सर्वज्ञ स्यार्थजिनोत्तमे ॥ स्वेदमलरहितशरीरे ॥ त्रि॰ तद्वति ॥

स्वेदावरोध । पु॰ प्रस्वेदानिर्गमे ॥ दोषैर्जठराग्नेराच्छन्नतायाम् ॥ स्विद्यतेऽनेनेति स्वेदोऽग्निः । तस्यावरोधः ॥

स्वैर । त्रि॰ स्वच्छन्दे । स्वतन्त्रे ॥ मन्दे ॥ स्वेनात्मना ईर्यते ईरतिवा । ईरगतौ कम्पने च॰ ईर णिच्‌ वा । पचाद्यच् । स्वादीरे रिणोरितिवृद्धिः ॥

स्वैरिणी । स्त्री॰ स्वतन्त्रतायाम् । व्यभिचारिण्याम् । तस्याः पर्यायास्तु । पुंश्चली धर्षिणी बन्धकी असती कुलटा इत्वरी । स्वैरिणी पांशुला च ॥ तद्विशेषस्तु । स्वैरिणी पति त्यक्त्वा सवर्णे कामतः श्रयेत् । चतुर्विधासा सम्प्रोक्ता नारदेन सुरर्षिणा ॥ यथा । कौमारं पतिमुत्सृज्य यात्वन्यपुरुषं श्रिता । पुनः पत्युर्गृहं यायात् सा द्वितीया प्रकीर्त्तिता ॥ मृते भर्त्तरि तु प्राप्तान् देवरादीनपास्य या । उपगच्छेत् परं कामात् सा तृतीया प्रकीर्त्तिता ॥ प्राप्ता देशाद्धनक्रीता क्षुत्पिपासातुरा च या । तवाहमित्युपगता सा चतुर्थी प्रकीर्त्तितेति ॥

स्वयाकृच्छ्रया॰ स्वेन स्वातन्त्र्येण वा स्वेनात्मना वा ईरितु शीलमस्याः । ईरगतौ । सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये । नान्तलक्षणो ङीप् । स्वादीरेरिणोरितिवृद्धिः । महाभारते चादिपर्वणि॰ अतः पुरुषगामिनी स्वैरिणी ज्ञा ॥

स्वैरिता । स्त्री॰ अन्यानपेक्षणे । यहच्छायाम । स्वच्छन्दतायाम स्वैरिणोभावः । तल् ॥

स्वैरी । त्रि॰ स्वतन्त्रे । स्वेनैरितु शीलमस्य । ईरगतौ । सुप्यजाताविति णिनिः । स्वादीरेरिणोरितिवृद्धिः ॥ परदारगमनशीले ॥

स्वैरिन्ध्री । स्त्री॰ सैरिन्ध्र्याम ॥ स्वैरं स्वाच्छन्द्यं धरतीति तथा ॥ पृ॰ रभस ॥

स्वोपार्जितम् । न॰ स्वयमर्जितधने ॥ तदुक्तमश्वमहाभिनववितन्त्रे । पुण्य विन्तस्य विभाजन अर्थे दरोरेण म् । अरोश्लुधितुर्थत्मात्त्विन स्मात्पैटक वसु ॥ पूयगर्भे पृथग्वित्तं भर्तुर्गृ दुपार्जितम सर्वैस्तपिदसङ्क्रान्तं तदा स्वोपार्जितं कृत ॥ चतीमन्दषिस्वायासैर्येन

हस.

यद्धनमर्जितम् । स्त्रीपार्जितं तदेवस्यात्सततस्वामीनचापर. इति ॥ चि॰ स्वार्जितधनादौ ॥ अ व्रविभ्युसूचम । पितावैत्पुत्राम् विभजेत्तस्मसूं स्वास्थयमुपार्जये॰ पैतामहेतुपितापुत्रयोस्तुल्यस्वामित्वमिति ॥

(**—*‡*‡*—**)

हकारस्यप्रारम्भ.

ह । अ॰ सम्बोधने ॥ पादपूरणे ॥ विनियोगे ॥ नियोगे ॥ चिपायाम् चेपणे ॥ कुत्सायाम ॥ ऐति ह्यार्थे ॥ प्रसिद्धौ ॥ हन्ति । हन्ति सागस्मौ • । अन्योऽन्योपीतिह ॥ हत्यादौत्रसौ निपातस्तुतिवैदिका ।

ह । पुं॰ शिवे ॥ सलिले ॥ शून्ये ॥ धारणे ॥ मङ्गले ॥ गगने ॥ नकुलीशे ॥ रक्ते ॥ नाके ॥ स्वर्गे ॥ पापहरणे ॥ चन्द्रे ॥ हरौ ॥ दवे ॥ रणे ॥ वैरमारों ॥ वाजिनि ॥ हर्षे ॥ अहङ्कारे ॥ सत्रोपधारणे ॥ शुक्ले ॥

हंस । पुं॰ मानसौकसि । शुक्लतम इति । चक्राङ्के ॥ चयस्यमांसगुणा यथा । स्निग्ध शिमगुरुवृष्य मांस म

सर्पघणावुरातपम् । शैष्यविचह समांसवृंष्यतम तिमिरहरणं वेति रा॰ निघण्ट ॥ अश्वकुलम्सु । आहासुसर्वास वपिदृशनेनचसम्य शब्देनतुसर्वसिद्धि । नामानिहसस्य सूयौतियस्तुप्रयाग्निनाश दुरितानितस्य ॥ चोरे समदृश्यमायशब्दे निधिर्हितौयेऽथभय ठतौये । युग चतुर्थे॰ नृपतिप्रसाद ख्यातृपञ्चमेद सर्वेनराणामितिवसन्तराज: ॥ निर्लोभनृपे ॥ विष्णौ ॥ अर्के ॥ परमात्मनि ॥ मत्सरे ॥ योगिभेदे ॥ अश्वभेदे ॥ शरीरस्थमरुद्विशेषे । प्राणवायौ ॥ ब्राह्मणे ॥ अश्वमेधीयाश्वे ॥ यथा । स्निमय दीयतेहंस सतिसन्त्येचतुर्विधे॰ कृत्यादिपुराणम् । अग्रत स्थित श्रेष्ठे । गुरौ ॥ शिवे ॥ विशुद्धे ॥ पर्वते ॥ गन्धर्वविशेषे ॥ जीवे ॥ चतुर्विधाश्च धृताश्रणताश्चधृतविशेषे । यथा । श्रीदेव्युवाच । हि विधाश्रमसौश्रोक्तौ ?हंस्थोभक्षु सत्तया । किंवाद्य नैष्यचमथ धृताचतुर्विधा ॥ एतहूदितुमिच्छामितत्वत कथयप्रभो । चतुर्विधाऽश्वधृताभत्वाथ सविशेषत ॥ श्रीसदाशिवउवाच । अश्वमेधौ पासकायेब्राह्मणा चमियादय । गृहाश्रमिवद्यश्चोपयङ्गस्वत्र यतश्च स्थिरे पृथ्वीभिपिनः विधिनास सा

तायेचमानया । अवधूतास्तं चैषा पूजनीया कुलार्थिनी ॥ ब्रह्मावधूता अवधूताश्रमाचारवर्तिन ॥ विद्ध्यु सर्वकर्माणिमदुद्दीरितवर्त्मना ॥ विनान्याःपिंस चैतथाचक्राःपिंत विना । निषिद्धमन्त्रतोयश्च नग्रहणीयु कदाचन ॥ ब्रह्मावधूतकौलानां कौलानामभिषिक्तानाम् । प्रागेवकथित धर्मश्चाचाराश्चवरानने । स्नान सन्ध्याशन पान दानश्राद्धादरत्नपश्च । सर्वमागममार्गेण ब्रह्मावधूतयो ॥ ब्रह्मावधूतोहिविध पूर्णापूर्णविभेदत । पूर्ण परमहंसाख्य परिव्राडपर प्रिये ॥ ब्रह्मावधूतस्संस्कारोयदिस्यादृह्मान्दृश्वर । तदालोकालयोतिष्ठन्नात्मान सतुशोधयेत् ॥ रचन मुद्रातिचिह्नश्चकुर्वन्कर्माणिकौलवत् सदाब्रह्मपरोभूत्वासाधयेत्स्वात्मसुत्तमम् । ओतत सम्यक्सुरातो ध्ये सोऽहमस्मीतिचिन्तयन । कुर्यादात्मोचितं कर्म सदावैराग्यमाश्रित ॥ कुर्वन्कर्माण्यनासक्तोनलिनीदलनीरवत् । यतेतात्मानमुद्धर्तुं तत्त्वज्ञानविवेकत ॥ हसस्युपक्ष्योक्तम । चतुर्णामवधूतानां तुरीयोहंस उच्यते । त्रयोऽन्ये योगभोगाढ्यामुक्ता सर्वेशिवोपमा ॥

हसोनन्दगोनस्नोमहनवाधातुपरिपठम । प्रारम्भमम्हन्‌विदहेन्निषेधविधिवर्जित ॥ हसेत् सवजातिचिह्नानिकर्माणिगृहमेधिनाम् । तुरीयोविचरेत्क्षोणीनि सङ्कल्पोनिरुद्यम ॥ सदात्मभावसन्तुष्ट शोकमोहविवर्जित । निर्निकेतस्तितिक्षु स्यान्नि शङ्को निरुपद्रव ॥ नापर्यभक्षपेयानांनतस्यध्यानधारणा । मुक्तोविरक्तोनिर्द्वन्द्वोहसाचारपरोयति ॥ इतितेकथित देविचतुर्णांकुलयोगिनाम । लक्षणं सविशेषंचसाधूनां सत्स्वरूपिणाम ॥ एतेषांदर्शनस्पर्शादालापात परितोषणात । सर्वतीर्थफलावाप्तिर्जायतेमनुजन्मनाम ॥ पृथिव्यांयानितीर्थानिपुण्यक्षेत्राणियानिच । कुलसन्न्यासिनांदेहे सन्तितानिसदाप्रिये । इतिमहानिर्वाणतन्त्रे १४ उल्लास ॥ हन्तिगच्छति० सु पाक्षेशवा । हन० । पचाद्यच् । भवेहर्षागमादृच सडुभिसक ॥ हन्ति । वृतृवदिहनीतिसोऽवा ॥ इतिविशि । पिङ्गलदृष्टोभादिविशिष्ट कर्णयुतोसौभामिनिहस ॥ यथा । एतिवसन्तो यातिदिगन्तो । किसखिवकान्त कोपिततान्त ॥

हसक । पु० पादकटके । पादवलये । हसहुवकायतिपधुरध्वनिस्वा ।

त । कौशल्ये । अश्वेष्वपीतिच । हंसकस्य हंसाङ्गस्य लाभात् । दुर्लक्षिततालिनिकम् । स्वार्थे वा अन् । राजहंसे । तालप्रभेदे । यथा लघु गुरुलघु वसतालो हंसकः स्मृतः ॥

हंसकः । पु॰ दनिवस्यविशेषे ॥ यथा । नारीपादद्वय कृत्वाक्रान्तखो पयुगोपरि । कटिमान्दोलयेद्वाह स्योयं हंसकोत्तमः ॥

हंसकीलक । पु॰ रतिबन्धविशेषे ।

हंसग । पु॰ सुरज्येष्ठे । परमेष्ठिनि ।

हंसगद्गदा । स्त्री॰ मधुरभाषिण्याम् । मधुरनिस्वनायाम् ॥

हंसगामिनी । स्त्री॰ ब्रह्माण्याम् । तास्त्रीस्थैर्ययिनि । नारीविशेषे । हंसकगच्छति । गम् । कर्तर्युपमानसूतिणिनि ।

हंसडिम्ब । पु॰ हंसबीजे ॥

हंसदग्धजम् । न॰ अगुरुणि ।

हंसनादिनी । स्त्री॰ नारीविशेषे ॥ यथा । गजेन्द्रगमनातन्वी कोकिलालापसुस्वरा । नितम्बगुर्विणी या सा प्रख्याता हंसनादिनी ॥

हंसपदी । स्त्री॰ हंसपदीविशेषे । मधुस्रवायाम् । हंसपाद्याम् । विपद्याम् । गोधापद्याम् ॥ यथा । हंसपदी गुरुः शीताश्मिरक्तविषप्रणाश । विसर्पदाहातिसारलूताभूताग्निरोगिणी ॥

हंसपाद ॰ । पु॰ हिङ्गुलि ॥ यथा । जपाकुसुमसङ्काशो हंसपादो मनोरमः ॥ पु॰ हंसचरणे ॥

हंसपादिका । स्त्री॰ हंसपद्याम् । गोधापद्याम् ॥

हंसपादी । स्त्री॰ गोधापद्याम् ॥

हंसमाला । स्त्री॰ कलहंसे । हंससमूहे ॥

हंसमाषा । स्त्री॰ माषपर्ण्याम् ।

हंसरथ । पु॰ ब्रह्मणि । द्रुहिणे । हंसोरथोऽस्य ॥

हंसलोमश । पु॰ न॰ कासीसे ।

हंसलोहकम् । न॰ पित्तले ॥

हंसवती । स्त्री॰ हंसपादीलतायाम् ॥ त्रि॰ हंसयुक्ते ।

हंसवाहन । पु॰ ब्रह्मणि । सुरज्येष्ठे । हंसोवाहनमस्य ।

हंसबीजम । न॰ हंसडिम्बे । यथा । हंसबीजं परं बल्यं हंसवत् बालनाशनम । पाकेलघुतरं प्रोक्तं सर्वामयविनाशनं शिशिराग्निवर्द्धनम् ॥

हंसाङ्घ्रि । पु॰ गोधापद्याम् ॥ हिङ्गुलि ।

हंसाधिरूढा । स्त्री॰ सरस्वत्याम् ।

हंसाभिख्यम् । न॰ रूप्ये ॥

हंसारूढ । पु॰ कमलासने । ब्रह्मणि ॥

हंसारूढा । स्त्री० ब्रह्माण्याम् ॥

हंसिका । स्त्री० हंस्याम् । हंसि ।
हस० । हंसमधिष्ठ्यास्तिक्षन् ॥

हंसिनी । स्त्री० शिखरिण्या प्रभेदे ।
यथा । निर्नीरसुरभिक्षीरसयुक्त गा
लित दधि । शर्करैलालसाङ्गारस
युक्त हंसिनी भवेत् ॥ हंसीशिखरि
णीरुच्याशुक्रावर्द्धिविकाशिनी । सु
शीतलननी चैव कफपित्तविनाशि
नी ॥

हंसी । स्त्री० हंसयोषिति । वरटा
याम् ॥ हंसिन्याम् । आकृति २२
प्रभेदे ॥ तल्लक्षणन्तु । मौ गौ नाश्च
त्वारो गो गो वसुभुवनयतिरितिभव
ति हंसी । यथा । सार्वकान्ते
कान्ते सौ विकचकमलमधुसुरभि प
वनो कामक्रीडाकूतस्फीतप्रमदस्मर
सभरमलघुरसन्तो । कालिन्दीद्वीप
स्थारण्ये पवनपतनपरितरलपरागे
कं सारातीपथ्यस्वच्छसरभसगतिरि
हविलसतिहंसो ॥ छन्दान्तरेपि ।
यथा । आस्ते हंसी भ्रमगणद प
क्षाहो द्विविपुलफणत । हंसोच्या
ताश्रुतिरसयतिस्तक्षोकेषामजयति
मति ॥

हंसोदकम् । न० अमृदके । यथा
। नादेव नवमृद्घटेषु निहित सन्त
प्तमकांशुभियामिन्याश्चनिविष्टम
न्दुकिरणैर्मन्दानिलान्दोलितम्
। एलाद्यै परिवासित श्रमहर
पित्तोपशान्तिविमूर्च्छितामदात्य
येषु चामृतममलं हंसोदकमिति
राजनिघण्ट ॥

हहा । अ० प्रश्ने ॥ दम्भे ॥ दर्पे ॥
सम्बोधने ॥

हक्क । पु० गजसमाह्वाने ॥

हक्कार । पु० आह्वाने ॥

हञ्जा । अ० नाट्योक्तिचेटीसम्बो
धने ॥

हञ्जि । पु० क्षुति । क्षवे ॥

हञ्जिका । स्त्री० भार्ग्याम् ॥ भनक्ति
रोगान् । भञ्जो भामर्द्दने । ण्वुल्
त । पृषोदरादि ॥

हञ्जी । स्त्री० काञ्जिकायाम् । भार्ग्या
म् ॥ हन्ति रोगान् । पचाद्यच् ।
पृषोदरादि । गौरादि ॥

हञ्जे । अ० नाट्योक्त्या चेटीसम्बुद्धौ
॥ हिण्डते । हिडि गत्यनादरयो
। बाहुलकादे प्रत्यय । हतोऽका
रो डश्चोपि ॥

हटपर्णिका । स्त्री० शैवाले ॥

हट्ट । पु० क्रयविक्रययो प्रसिद्ध
स्थाने । आपणे । हाटइतिभाषा
प्रसिद्धे ॥

हट्टचौर । पु० प्रसह्यचौरे । बन्दी
कारे । विज्ञाने ॥

हट्टवणिक । पु० हट्टवाणिजाकृति
ख्यातेगणविशेषे ॥

हट्टविलासिनी । स्त्री॰ गन्धद्रव्यविशेषे । नख्याम् । अश्वगन्धायाम् । हरिद्रायाम् । हट्टे विलसति॰ तच्छीला । कुलटायाम् । इति मेदिनी ॥

हट्टाध्यक्ष । पु॰ अधिकर्मिके ॥

हट्टी । स्त्री॰ क्षुद्रहट्टे । पुरतट्याम् ॥

हठ । पु॰ प्रसभे । बलात्कारे ॥ अम्बुपर्ण्याम् । प्रश्नव्याम् ॥ हठ्यते । हठ प्लुतिशठत्वयोः । पुंसि॰ घञ्॰ इति वाच ॥

हठनिग्रह । पु॰ मूढानुरक्तानिग्रहविशेषे ॥ तथाहि । चक्षुःश्रोत्रादीनि ज्ञानेन्द्रियाणि॰ वाक्पाण्यादीनि कर्मेन्द्रियाणि च॰ तत्तद्विषयेभ्यो बलान्निवर्त्य हठान्निग्रहणम् । तद्दृष्टान्तेन मनोऽपि हठेन निग्रहीष्यामीति मूढ अभ्यासिर्भवति । नच तथा निग्रहीतुं शक्यते॰ तत्रोक्तं चञ्चलमनसा निरोद्धुमशक्यत्वात् । अतः क्रमनिग्रह एव युक्तः ॥

हठपर्णी । स्त्री॰ अम्बुताली । शैवाले ॥

हठयोग । पु॰ योगशास्त्रप्रसिद्धे योगभेदे ॥ योगस्वरोदये योगी । यथा । द्विधा हठयोगस्य कथ्यते हठसिद्धिदः । तत्रासनप्राणायामैः शरीरे रोगहरणम् । पूरककुम्भकरेचकैः वायुनाभजित् । कृत्य कर्मात्मन स्वाध्यायेन साधयेत्सदा । धौत्यादिकर्मषट्कस्य स्नुर्यात्तु हठसाधकः । एतद्योगाङ्गभूतैः पूर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ ततोऽसनैर्निश्चल स्वासनात्मन्दते हि । हठयोगाभ्यासात् स्वात्मन शून्ये भवेदपि । द्वितीयो हठयोगस्य द्वितीयं भेदमब्रुवन् । नासाग्रे नासिकाग्रे तु सूर्ये दृष्टिं समावेत् । अतः तथा पीत शाम्भव्यादिरूप । एवं भ्रात्वा स्थिरायुः । श्वाश्वासमनपक्षितः ॥ निश्चलं चित्तं हठयोगप्रसादतः । हठान् ज्योतिर्मयो भूत्वा शान्तरविवद्धिभवेत् ॥ अतोऽयं हठयोग आत्मसिद्धिदः सिद्धसेवितः इति ॥

हठालु ।)
हठालुका ।) स्त्री॰ कुम्भिकायाम् ॥

हठी । त्रि॰ हठविशिष्टे ॥

हठी । स्त्री॰ वारिपर्ण्याम् ॥

हडि । पु॰ बन्धनसाधनकाष्ठयन्त्रविशेषे ॥ यथा । निगडो लोहबन्धोऽस्त्री हडि काष्ठबन्धनं॰ इति शब्दमाला ॥

हडिक । पु॰ मलाकर्षि॰ नीचजातिविशेषे । हाडि॰ इ॰ गौ॰ भा॰ ॥

हड्डम् । न॰ अस्थनि ॥

हड्डक । पु॰ हडिके ॥

हड्डजम् । न॰ मज्जनि ॥

हड्डि ।
हड्डिक । पु० हड्डिसंकरजातौ ॥
हड्डिप ।

हण्डा । अ० कुत्सितनाम्नि । नीचस्त्रीसंबोधने ॥ यथा हण्डे हञ्जे हलाह्वाना नमस्य हा । नयौसिच । हण्डे तिक्त शिता । हा । नमा । यौना । विभवद्यस्तदिति भागुरि ॥ हण्डा हञ्जा हलाह्वाना सख्य च सखीं मयाचका ॥ पाश्चिनिः ॥

हण्डिका । स्त्री० शा०को० हलिग्र० गत्यार्थे । उखायाम् ॥

हण्डिकासुत । पु० कुवाणे । कोटी शा०को० मू० भा० ॥ इति विकाण्डशेष ॥

हण्डी । स्त्री० हण्डिकायाम् ॥

हण्डे । अ० नाञ्चीसम्बोधनप्रख्यापने ॥ हिण्डती । हिण्डिरम्यना दरयो । बाहुलकादिप्रत्यय कुतोऽकारश्च ॥

हत । त्रि० हननक्रियाकर्मभूते । नष्टे प्रमापिते ॥ आघातिते । भग्नमनसि । मारिते । प्रतिहते । प्रतिबद्धे ॥ आहते । गुणिते । ताडिते ॥ हन्यतेस्म । हन० । क्त ।

हतक । पु० नीचशीले ॥

हताश । त्रि० निर्दये ॥ आशाहते ॥ पिशुने ॥ हता आशा यस्मात्

क्रयादिविशेष ॥ यत्र ॥

हति । स्त्री० वधार्थे ॥

हतौजा । त्रि० निस्तेजस्के ॥

हद्ग । पु० व्याधौ ॥ यक्ष्मे ॥ हद्गि० याघारम्भार्था । हन० क्त निर्यातमनु । अनुनासिकोपदेशिना दिनाऽनुनासिकलोप ॥ हन्तरि ॥

हत्या । स्त्री० हनने । वधे ॥

हथ । त्रि० विसर्गे । हन्ति । हन० । हनिकुषिनीरमिकाशिभ्य क्थन् ॥ * ॥

हन्द । त्रि० हननकर्तरि ।

हननम् । न० प्राणवियोगफलकव्यापारे । वधे ॥ पूरणे ॥

हनु । स्त्री० अष्टविलासिन्याम् ॥ मृत्यौ ॥ अस्त्रे । गदे ॥ अङ्गगदे । रक्तरोगे ॥ हरिद्रायाम् ॥ महौषधौ । नृत्यारम्भे ॥ आयुधे ॥ पु० स्त्री० कपोलावयवे । कपोलाधोभागे ॥ हन्ति । हन० शृस्वृस्निहीत्य ।

हनुग्रह । पु० हनुस्तम्भाख्ये वातव्याधौ ॥

हनुमान् । पु० वायुजे । हनुमति । आञ्जनेये । योगवरे । रामदूते । महावीरे । अतिशयिताहनुर्विद्यतेऽस्य । अतिशायनेमतुप ॥

हनुस्तम्भ । पु० अनुग्रहे ॥

हनू । स्त्री० हनुशब्दार्थे ॥ कृत्वम

ष्टीकायां भरतः ॥

हनूमान् । पु० । वातात्मजे । मरु तौरे ॥ यथा । जयत्यतिबलोरामो लक्ष्मणश्च महाबलः । राजाजयति सुग्रीवोराघवेणाभिपालितः ॥ दासोऽहंकोशलेन्द्रस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः । हनूमाञ्छत्रुसैन्यानांनिहन्ता मारुतात्मजः ॥ नरावणसहस्रमेयुद्धे प्रतिबलोभवेत् । शिलाभिस्तुप्रहरत पादपैश्चसहस्रशः ॥ अर्द्दयित्वापुरीलङ्कामभिवाद्यचमैथिलीम । समृद्धार्थोगमिष्यामिमिषतांसर्वरक्षसामिति ॥ अतिशयितो- हनुरस्यच । अतिशायनेमतुप । अन्येषामपिदृश्यतइतिपाणिनीयदीर्घः ॥ शरादीनाञ्चेतिदीर्घइति रघुव्याख्यानेमल्लिनाथः ॥

हनूष । पु० राक्षसे । इति० । हन० ४ ऊषन्निभ्यामूषन् ॥

हन्त । अ० वाक्यारम्भे ॥ खेदे । शोके । यथा । कालिनगमायतेनाना कार्यं ससारसम्भवे । सुखदुः खैर्जनोहन्तनवेत्तिहितमात्मनइति । विषादे । अवसादे ॥ हर्षे ॥ सम्भ्रमे ॥ यथार्थे ॥ दाने ॥ अनुकम्पायाम ॥ निश्चये ॥ प्रमादे ॥ अनुमतौ । इदानीमर्थे ॥ हन्त । हन० । वा हललकान्त ॥ आर्त्तौ । वादे । अन्तकल्पने ।

हन्तकार । पु० अतिथयेदानार्थभीक्षमग्रासेषु ॥ यथा । भिक्षाञ्चया अतिदद्यात्परिव्राड्ब्रह्मचारिणाम् । ग्रासप्रमाणभिक्षास्यादग्रग्रासचतुष्टयम् । अग्र चतुर्गुणप्राहुर्हन्तकारं द्विजोत्तमा भोजनहन्तकारंवा अग्र भिक्षामथापिवा । अदत्वातुन भोक्तव्य यथाविभवमात्मन इति ॥ हन्तशब्दे ॥ इतिमार्कण्डेयेमदालसोपाख्यानम् ॥

हन्ता । त्रि० हननक्रियाकर्त्तरि । जघ्नौ । घातके हन्ति । हन्० । तृच् ॥

हन्न । त्रि० कृतपुरीषोत्सर्गे । गूते ॥ हदतेस्म । हदपुरीषोत्सर्गे । क्त० ॥

हन्यमान । त्रि० ताड्यमाने ॥

हपुषा । स्त्री० हबुषायाम् ॥

हबुषा । स्त्री० हपुषायाम । हौबेर० कू० हाउवेर० कू० अप्रसिद्धपिफलविशेषे ॥ तच्चफल द्विविधम् । मत्स्यसदृश विस्रगन्ध प्रथमम् । अश्वत्थफलसदृश मत्स्यगन्धमपरम् । गुणायथा । हबुषादीपिनीतिक्ताकटूष्णातुवरागुरु । पित्तोदरसमीरार्शोग्रहणीगुल्मशूलहृत् । एतान्येतद्गुणाप्रोक्तारूपभेदोद्वयोरपि ॥

हम् । अ० रुषोक्तौ । रोषभाषणे ॥ अनुनये ॥ अनुशये । प्रश्ने । असूयायाम् ॥ स्मृतौ । अपाकृतौ ॥

हम्वा । स्त्री॰ हम्भायाम् ॥

हम्भा । स्त्री॰ गोध्वनौ । रम्भायाम् ॥

हय । पु॰ घोटके । तुरगे । अश्वे । वाजिनि ॥ तद्वर्णन्तु रजोमधुयतकम्—सहीनस्य चन्द्रमस्य ॥ ? हयति । हयगतौ । अच् ॥ छन्दोविशेषे । सप्तसंख्यायाम् । शरीररथस्याकर्षणादिन्द्रियेषु ॥ धनूराशौ ॥

हयकातरा ।) स्त्री॰ अश्वकातराहयकातरिका ।) याम् ॥ यथा । कातराहयपर्याये कातरान्ते प्रकीर्त्तिता । अश्वकातरिकातिक्ता वातघ्नी दीपनी परा ॥ इ रा॰ नि॰ वर्ग ॥

हयगन्धम । न॰ काचलवणे ॥

हयगन्धा । स्त्री॰ अश्वगन्धायाम् ॥ अजमोदायाम् ॥

हयग्रीव । पु॰ वेदोद्धारार्थं विष्णोरवतारविशेषे । असुरप्रभेदे ॥

हयग्रीवहा । पु॰ विष्णौ ॥

हयच्छन्द । पु॰ मालतौ ॥

हयद्वीप । पु॰ लङ्कादिद्वीपवत्समुद्रान्तर्वर्त्ति निद्वीपविशेषे ॥

हयनम् । न॰ पुरुषस्कन्धवाह्यकौशीलाख्ययानविशेषे । कर्णीरथे ॥ हयगतौ । ल्युट् ॥

हयपुच्छी । स्त्री॰ माषपर्ण्योषधौ ॥ हयपुच्छमिव पर्णान्यस्याः । गौरादि ॥

हयप्रिय । पु॰ यवे ॥ हृतिष्टमचन्द्र ॥

हयप्रिया । स्त्री॰ अश्वगन्धायाम् ॥ खर्ज्जूर्याम् ॥ इति राजनिर्घण्ट ॥

हयमार । पु॰ करवीरे ॥

हयमारक । पु॰ करवीरे ॥ हयानां मारकः ॥

हयमारण । पु॰ अश्वत्थवृक्षे ॥

हयवाहन । पु॰ सूर्यपुत्रे । रेवन्ते ॥ त्रि॰ हयारोहि ॥ हयो वाहनमस्य ॥

हयवानशङ्कर । पुं॰ रत्नाकाश्मनि ॥

हयशाला । स्त्री॰ मन्दुरायाम् । अश्वालये ॥

हयशीर्ष । पु॰ विष्णौ ॥

हया । स्त्री॰ अश्वगन्धायाम् ।

हयाध्यक्ष । पु॰ अश्वाध्यक्षे ॥ सतु । हयशिक्षाविधानज्ञः कश्चिच्छिल्पितपारगः । अश्वाध्यक्षो भवेद्भर्त्तुः स्वासनश्च प्रशस्यते ॥ इति ॥

हयानन्द । पु॰ मुद्गे ॥

हयायुर्वेद । पु॰ अश्वचिकित्साशास्त्रे ॥

हयारि । पु॰ करवीरे ॥ महिषे ॥

हयाशना । स्त्री॰ शल्लकीवृक्षे ॥

हयाह्वया । स्त्री॰ अश्वगन्धायाम् ॥

हयी । स्त्री॰ वाज्याम् । अश्वायाम् । वडवायाम् । घोटी॰ इ॰भा॰प्र॰ ॥

स्त्रीविषयादिस्तेय॰ यापदप्रतिषे
धेगवयहयमुकमनुष्यमत्स्यानाम
प्रतिषिधक्रुतिर्ङीष ॥

हर्येष्ट । पु॰ यवे ॥

हर्यात्मज॰ । पुं॰ कुलीनाश्वे । आजानेये । वाताश्वे ॥

हर । पुं॰ स्मरहरे । शम्भौ । शङ्करे । हरतिसहेतुकसर्वाद्दुखम् । हृञ्हरणे । पचाद्यच् । वैश्वानरे ॥ वानरयूथपतिविशेषे ॥ त्रि॰ नाशके ॥

हरगौरी । स्त्री॰ अर्द्धनारीश्वरमूर्त्तौ ॥

हरचूडामणि । पु॰ चन्द्रे ॥ शिवशिरोरत्ने ॥

हरणम् । न॰ सुदाये । यौतकादीनां द्रव्ये । यौतकादिधने ॥ दोष्णि । भुजे । हर्त्तौ ॥ भाज्याङ्काद्भाजकाङ्कद्वाराभागहरणे ॥ क्रियते । हृञ्हरणे । कर्मणिल्युट् ॥ हरणम्॰ प्रापणम्स्वीकार : स्तेयनाशनञ्चेतिवैयाकरणा । उदाहरन्तियथा । भारंहरति॰ प्रापयति । अशंहरति॰ स्वीकरोति । स्वर्णंहरति॰ चोरयति । पापंहरति॰ नाशयतीति ।

हरतेज । न॰ पारदे ॥

हरवल्लभा । स्त्री॰ पार्वत्याम ॥

हररूप । पुं॰ महेश्वरे । शिवे ॥

जातेद्रू॰ अ॰ र॰ जी॰ ॥

हरबीजम् । न॰ पारदे ॥

हरशेखरा । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥

हराक्षम् । न॰ रुद्राक्षे ॥

हराद्रि । पु॰ कैलासे ॥

हरि । पु॰ ब्रह्मणि भूम्न । अश्वे ॥ ब्रह्माद्यात्तरिश्रीगुरौ ॥ हरत्यविद्यामात्मज्ञानप्रदानेनेतिनिरुक्ते । विष्णौ, नारायणे ॥ यथा । हराव्ययमहिमानुभावविभागकतुष्टकम् । यज्ञमेहरिर्मेष्ट स्तस्मादृषिरहम्तः । हरति । हृञ॰ । अचङ् । हपिपोस्थादिनेत्वा । चन्द्रे ॥ अर्के । भानौ । यमे ॥ अनिले । वाते ॥ इन्द्रे ॥ सिंहे । अंशौ । अश्वे । वाजिनि । शुके । अहौ । सर्पे ॥ कपौ । वानरे । भेके । हरे । शिवे । अजे । परमेष्ठिनि । लोकान्तरे । वर्षविशेषे । मयूरे ॥ कोकिले । हंसे ॥ अग्नौ । भर्तृहरौ । त्रि॰ कपिलवर्णे । पिङ्गे ॥ हरिद्वर्णे ॥ पीतवर्णे ॥ श्रीकृष्णरूपगुणवर्णनप्रस्तवगैर्वा- धाधिकारदृढचिद्घनमन्यमात्रे । तत्प्रेमभाववलभक्तिविलासनाम हासेशुचेदिदिरति किमुकामिनीभि । तच्चेतसाविभजतांब्रज बालकेन्द्र वृन्दावनञ्चिततलयमुना

अलञ्च । तन्नीलनाथपदपङ्कजधूलि भिर्षेचित मधु • किलहथाऽगुरुच न्दनाद्यै ॥ इतिपाद्मेपातालख ण्डे १२ ऽध्याय • ॥

हरिक । पु • पीतहरितवर्णाश्वे । । हालके ॥

हरिकेलीया । पु • भ • वङ्गदेशेषु । चि • तद्देशस्थे ॥

हरिकेश । पु • शिवे ॥ शिवभक्तेच यविशेषे ॥

हरिक्रान्त । पुं • श्रश्वे ॥ कू • का ण्डविशेष ॥

हरिक्रान्ता । स्त्री • विष्णुक्रान्तायाम् ॥

हरिखवम् । न • हरिहरवर्षे । पुल हाश्रमे । इदहरिवर्ष • कू • भा • प्र • ॥

हरिगन्धनम् । न • हरिचन्दने ॥ ॥

हरिगीतम । न • मात्रावृत्तभेदे ॥ तल्लक्षणन्तु । इन्द्रासन प्रथम मिस र्ज्यतदनुसन्तनुषट्कलम् • इहत दनुपञ्चकलचय किलकुरुविरामेकु ण्डलम् । अष्टाधिकामिहवि शति चकला • कलावतिसुन्दर • हरि गीतमितिहरिगीतकावरवृत्तमतिर समन्दिरम ॥ यथा । सखिमन्मथो मियतोभूय जगदेवशून्यमवेक्ष्यते परिभिद्यतेममहृदयमम्नशम्समप्र तिबोध्यते । परिहीयतेवपुराभ् श मलिनीवहिमकरसङ्गता • कद तोपर वदतीतिमासुदतीरतीशवश ङ्गता ॥

हरिग्रह । न • एकचक्रे । शुभपुर्य्याम् । हरिमहिरे

हरिचक्रम । न • सुदर्शने ॥ सिद्धौघे ॥

हरिचन्दनम । न • गोशीर्षे । तैलप र्णिके ॥ अस्यगुणायथा । हरिचन्द नन्तुदिव्य हिम तदिहदुर्लभ मनुजे । पित्ताटोपविलोपिचमथुश्रममशो थमान्द्यमेदोहादि ॥ पारिभाषि कहरिचन्दनन्तु । घृष्टतुलसीका ष्ठ कर्पूरागुरुयोगत : । अथवाकेश रैर्योज्य हरिचन्दनमुच्यते ॥ ज्योत् स्नायाम् ॥ कुङ्कुमे ॥ अतिशीतेपी तचन्दने ॥ कान्ताङ्गे ॥ पद्मकेशरे ॥ पु • न • सुरतरुविशेषे ॥ चन्द यति • आह्लादयति । चदिआह्लाद ने । ल्युट । नन्द्यादित्वात्ल्यु । हरेश्चन्दनोहरिश्चन्दन ॥ हरेरि न्द्रस्यचन्दनम । हरि कपिलवर्णं चन्दन वा ॥

हरिण । प • सारङ्गे ॥ अस्यपर्याया । मृगेकुरङ्गवातायुहरिणाजिनयोन यइति । तारवर्णोयम ॥ अस्यमांस गुणायथा । हरिण शीतलोबद्ध विग्मूत्रोदीपनोलघु । रसेपाकेच मधुर • सुगन्धि सन्निपातहृत ॥ चि • विशदे । पाण्डुवर्णवति । ध वले ॥ हरतिमन • क्षियतेगीतेनवा । हृञ् • श्यास्त्याहृञविभ्यइनच् ।

हरिणनर्त्तक । पु॰ किन्नरे । मृग नर्त्तके ॥

हरिणप्लुता । स्त्री॰ अर्द्धसमवृत्तप्रभेदे ॥ विषमेसगणत्रितय लगाद्यसमेन गणौभगणौ‍चर । यथा‍भ्रमतो भदोदितावधिकुर्वरमला हरिणप्लुता ॥

हरिणहृदय । त्रि॰ भीरौ ॥

हरिणाक्षी । स्त्री॰ रमण्याम् । मृगशिरा नक्षत्रे । इन्दुविलासिनीनाम गन्धद्रव्ये ॥

हरिणाङ्क . । पुं॰ चन्द्रे । शशिनि ॥

हरिणी । स्त्री॰ मृग्याम । एण्याम ॥ हरिणाक्षी । पुंयोगादितिङीष् । हरितायाम ॥ वर्णादनुदात्तादितिङीप्नौ ॥ नारीभेदे । चा क्षुषीमिति ॥ सुवर्णप्रतिमायाम् स्वर्णयूथ्याम् ॥ मञ्जिष्ठायाम ॥ सुवर्णयाम् ॥ अत्यष्टिच्छन्द १७ प्रभेदे । तल्लक्षणयथा । नसमरस लागः षड्वेदैर्हयैर्हरिणीमता । अपिच । भवतिहरिणीन्सौम्रौ सलौगोरसाम्बुधिविष्टपैरिति ॥ यथा । व्यथितसविधिर्निबध्नौम्बु धहरिणीगणात्॰ ब्रजमृगदृशास स्तोकक्षोभसम्भ्रमयनश्रियाम् । यदय मनिशन्दूर्वाश्यामैमुरारिकलेवरैश्य क्षिरदधिकोवल्लाकाङ्क्षौकिशोल विलोचनम ॥

हरित् । पु॰ अश्वविशेषे । नीलपीतमिश्रितवर्णे । पालाशे । हरिते । हराङ्कितिभाषाप्रसिद्धे । मुद्गे । स्त्री॰ दिशि । हरिद्रायाम ॥ पु॰ न॰ तृणे ॥ त्रि॰ हरिद्वर्णविशिष्टे ॥ हरति॰ हरन्तिविनयन्त्यन याशा । हृञ्॰ । दृशृरुहियुषि भ्यइतिरितीति ॥

हरित । पु॰ हरिद्वर्णे । पालाशे । हरा॰ कृ॰ भा॰ प्र॰ ॥ मन्यानके तृणे ॥ न॰ स्थौणेयके । त्रि॰ हरिद्वर्णयुक्ते ॥ हरति । श्याम्यामितन्नितीतन् ॥

हरितकम् । न॰ शाके ॥ शिग्रौ ॥ हरितोवर्णोऽस्यास्ति । अर्शआद्यच् । स्वार्थेकन ॥ हरति । ह्रियतेवा । हृञ्॰ । हृश्याभ्यामितन् । कन ॥

हरितपत्रिका । स्त्री॰ पाठ्याम् ॥

हरितशाक । पु॰ शिग्रौ ॥

हरिता । स्त्री॰ दूर्वायाम् । जयन्त्याम । आश्वी॰ कृ॰ प्र॰ पुष्पष्टच् ॥ हरिद्रायाम् ॥ पाठ्याम् ॥ कपिलद्राक्षायाम् ॥ नीलदूर्वायाम ॥ वर्णादनुदात्तात्तोपधात्तोनइतिपक्षे ङीपनकारादेशयोरभाव ॥

हरितालम् । न॰ धातुविशेषे । पिञ्जरे । पीतके । ताले । आले । हरितालके ॥ तत्तु हरेर्वीर्यम् ।

यथोक्तम् । हरतालं हरेर्वीर्य्यं लक्ष्मीवीर्य्यं मनःशिला । पारदं शिववीर्य्यं स्यादभ्रकं पार्वतीरजः ॥ इति ॥ तन्निरूपणं यथा । हरितालं द्विधा प्रोक्तं पत्राख्यं पिण्डसंज्ञकम् । तयोराद्यं गुणैः श्रेष्ठं ततो हीनगुणं परम् । स्वर्णवर्णं गुरु स्निग्धं सपत्रं चाभ्रपत्रवत् । पत्राख्यं तालकं विद्याद्गुणाढ्यं तद्रसायनम् । निष्पत्रं पिण्डसदृशं स्वल्पसत्त्वं तथा गुरु । स्त्रीपुष्पहारकं स्वल्पगुणं तत् पिण्डतालकम् ॥ हरितालं कटु स्निग्धं कषायोष्णं हरेद्विषम् । कण्डूकुष्ठास्यरोगास्रकफपित्तकचव्रणान् ॥ हरति च हरितालं चारुतां देहजातां सृजति च बहुतापानङ्गसङ्कोचपीडाम् । वितरति कफवातौ कुष्ठरोगं विदध्यादिदमशितमशुद्धं मारितं चाप्यसम्यक् ॥ अशुद्धस्य दोषमाह । अशुद्धं तालमायुर्हृत् कफमारुतमेहकृत् । तापस्फोटाङ्गसङ्कोचान् कुरुते तेन शोधयेत् ॥ अथास्य शोधनविधिः ॥ तालकं कणशः कृत्वा तच्चूर्णं काञ्जिके क्षिपेत् । दोलायन्त्रेण यामैकं ततः कूष्माण्डजे रसे ॥ तिलतैले पचेद्यामं यामञ्च त्रिफलारसे । दोलायन्त्रे चतुर्यामं पक्वं शुद्ध्यति तालकम् ॥ अथ मारणम् । सद-

लतालकं शुद्धं पौनर्नवरसेन तु । खल्ले विमर्द्दयेदेकं दिनं पश्चाद्विशोषयेत् ॥ ततोऽस्य गोलकं कृत्वा तच्छायायां विशोषयेत् । ततः पुनर्नवाक्षारैः स्थाल्यामर्द्धं प्रपूरयेत् ॥ तत्र तद्गोलकं धृत्वा पुनस्तेनैव पूरयेत् । आकण्ठं पिठरं तस्य पिधानं धारयेन्मुखे ॥ स्थालीं चुल्ल्यां समारोप्य क्रमाद्वह्निं विवर्द्धयेत् । दिनान्यन्तः शून्यानि पञ्च वाङ्क प्रदीपयेत् ॥ एवतन् म्रियते तालमाचास्येवरसि- क्ता । अनुपानान्यनेकानि यथायोग्यं प्रयोजयेत् ॥ इति । तालकं हरते रोगान् कुष्ठमृत्युज्वरापहम् । शोधितं कुरुते कान्तिं वीर्य्यवृद्धिं तथायुषः ॥ हरितं वर्णं चालाति । लाचादाने । मातोनुपेतिक ॥

हरितालः । पु॰ पीतवर्णपक्षिविशेषः हरियाल॰ इ॰ गौ॰ भा॰ प्र॰ ॥ तन्मांसगुणा यथा । हरितालो लघुर्विटकः स्यात् कषायो मधुरो लघुः । रक्तपित्तप्रशमनस्तृषाघ्नो वातकोपनः ॥

हरितालकम् । न॰ हरिताल॰ स्वार्थे क ॥

हरितालिका । स्त्री॰ हरितालयाम् । भाद्रशुक्लचतुर्थ्याम् । दूर्व्वायाम् ॥

हरिताली । स्त्री॰ दूर्व्वायाम् ॥ आकाशरेखायाम् ॥ खड्गलतायाम् ।

सर्वेश्यायाम ॥ भाद्रशुक्लचतुर्थ्याम् ॥ यथा । भाद्रे मासि सिते पक्षे वसुदैवतसंयुता । हरितालीचतुर्थी सा स्त्रीणां सौभाग्यदा सदा ॥ भाद्रे मासि सिते पक्षे चतुर्थ्यामभियोगतः । दद्याति स्त्रियश्चैरहरहश्च मौनसंयम ॥ काश्चित् आमन्त्र्य हरी सूर्य चतुर्थिका । हरितालीसमाख्याता रुद्राणी प्रीतिदा सदा ॥

हरिताश्मम । न० तुत्थे । नीलाश्मनि ॥

हरिताश्म । न० तुत्थे ॥ पुष्परागे ॥

हरितोषणम् । न० भगवत्प्रीतिकरे सर्वभूतदयालक्षणे कर्म्मविशेषे ॥ हरेराराधने ॥ हरेस्तोषणं येन ॥

हरित्पर्णम । न० मूलके ॥

हरिदभ । पु० हरित्कुशे ॥ मरुवके ॥

हरिदश्व । पु० रवौ । सूर्ये ॥ हरित्शीघ्रगन्तव्यदेशं प्रापयन्तीति हरितो हरिन्नामका अश्वा यस्य सः ॥ अर्कवृक्षे ॥

हरिदास । त्रि० भगवद्भक्ते ॥

हरिदेश । पुं० ग्रहवर्षे ॥ हरिर्देवोऽयस्य सः ॥

हरिद्रव । पु० नागकेशरचूर्णे ॥

हरिद्रा । स्त्री० निशाख्यायाम् । काञ्चन्याम् । पीतायाम् । वरवर्णिन्याम् । हलदी० इति भा०

प्र० ॥ अस्या गुणाः । हरिद्रा कटुका तिक्ता रूक्षोष्णा कफपित्तनुत् । वर्ण्या त्वग्दोषमेहास्रशोथपाण्डुव्रणापहा ॥ वनहरिद्रान्या सा प्रोक्ता वातलामता । पित्तघ्नमधुरा तिक्ता सर्वकण्डूविनाशिनीति ॥ हरिद्रवर्णविशिष्टा इति । द्राकृत्ता यागतौ । कर्त्तीतुपेतिक । हरिद्रवर्णविशिष्टा । हरितद्रवतिका । द्रुगतौ । अन्येभ्योऽपीति ॥ हरितराति वा ॥ टाप् ॥

हरिद्राक्ष । पुं० हरितालपक्षिणि ॥ हरिद्रागात्रस्य ॥

हरिद्राभ । पु० पीतवर्णे । गौरे ॥ असनवृक्षे ॥ कपूरे ॥ त्रि० पीतवर्णवति ॥ हरिद्राया आभा दीप्तिरस्य ॥

हरिद्राराग । त्रि० अस्थिरस्नेहे । अल्पसौहृदे ॥ हरिद्रारागवद्रागोऽस्य । हरिद्रारागश्चास्थिरत्वात् तथैतिव्यावत् । यथा । अथ मोचामुररागो भवहरिद्रारागउच्यते इति हलायुध ॥

हरिद्रु । पु० द्रुमे । वृक्षे ॥ दारुहरिद्रायाम ॥ वृक्षविशेषे । पीतदारुणि । पीतकाष्ठे । हलदुवा० इति भा० प्र० ॥ हरितपिङ्ग० पीतोऽङ्कुरश्च ॥ यद्वा हरिभिद्रवति । द्रुगतौ । हरिमितये द्रुव

हृतिम् ।

हरिद्वारम् । न० तीर्थविशेषे । गङ्गा-
द्वारे । मायापुर्याम् ॥

हरिधामा । पु० मुञ्जे ॥

हरिनाम । न० श्रीहरेराख्याने ॥

हरिनेत्रम् । न० श्रीहरेश्चक्षुषि । श्वे-
तपद्मे ॥

हरिनेत्र । पु० पेचके । घूके ॥

हरिन्मणि । पु० गारुत्मते । मरक-
तमणौ ॥ हरिद्वर्णोमणिः । आदा
पार्थिवादि ॥

हरिन्मुद्ग । पु० आरण्यमुद्गे ॥

हरिपदम् । न० विष्णुचरणे ॥ रवेः
सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ यथा । वृष
सिंहक्रमतोऽश्वमेधवैदूर्यपद
मिति । २ । ५ । ८ ११ ॥

हरिपर्णम् । न० मूलके ॥

हरिप्रस्थ । पु० इन्द्रप्रस्थे ॥

हरिप्रिय । पु० कदम्बवृक्षे ॥ विष्णु
क्रान्ते ॥ पीतभृङ्गराजे ॥ बन्धूके ॥
शङ्खे ॥ करवीरे ॥ न० उशीरे ॥
कृष्णचन्दने । कालीयके ॥

हरिप्रिया । स्त्री० लक्ष्म्याम् । पद्मा
लयायाम् ॥ हरेः प्रिया ॥ तुलस्या
म् ॥ वनखर्जूरे ॥ गङ्गादिषु तत्सु
॥ यथा । गङ्गासरस्वतीलक्ष्मीर्वा ता
स्तिस्रः प्रियाहरेः । तुलसीसहि
तास्तास्तु चतस्रः कीर्तिताः शुभाः
इति देवीभागवतम् ॥

हरिवालुकम् । न० एलवालुके । ऐले
ये ॥ हरिवर्णवालुकम् ॥ पु० हा
रीतपक्षिणि ॥

हरिभक्त । पु० हरिसेवके ॥ तल्लक्ष
णं यथा । सर्वजीवेषु यो विष्णुभावयी
तु समताधिया । हरौ करोति भक्तिं
स हरिभक्तः सचस्मृतः ॥

हरिभद्रम् । न० हरिवालुके ॥

हरिभुक् । पु० मयूरे ॥ सर्पे ॥

हरिमा । पु० काले ॥ हरति । हृञ्
• । हृभृधृसृस्तृशृभ्य इमनिच् ॥

हरिमन्थ । पु० अग्निमन्थे । गणि
कारिकायाम् ॥ चणके ॥ हरिभि
र्मथ्यते । मन्थविलोडने ॥ कर्मणि
घञ् ॥

हरिमन्थक । पु० चणके ॥ स्वार्थे
क ॥

हरिमन्थज । पु० चणके ॥ हरी
न्मन्थ जनयति । जनी० अन्येष्व
पीति ड ॥

हरिमन्दिरम् । न० विष्णोर्यतने ॥
तिलकविशेषे ॥ यथा । तिलकान्
ऊर्ध्वपुण्ड्राख्य मध्यच्छिद्र विनारद । य
दिक्षु नित्यं तस्माद् बिम्बं वा हरिमन्दि
रम् ॥ हरिः सर्वान्तरात्मान्ते ब्रह्माद्यै
र्नाविशेत । तस्मात्तिलक मध्य
स्थ हरिमन्दिरमिति पद्मपुराणम् ॥
अपिच । नासिकायास्त्रिभागेषु
भागे मूलेनवमावयेत् । मध्ये

दध स्थानं मृगमा हृमनौषिधः इति ॥

हरिद्र । पु० पीतवर्णद्रुमे ॥

हरिलोचन । पु० तिर्यग्यने । कुलीरे ॥

हरिवंश । पु० महाभारतपर्वविशेषे ॥ श्रीकृष्णान्वये ॥

हरिवान् । पु० इन्द्रे । त्रि० हरिविशिष्टे ।

हरिवर्षम् । न० निषधहेमकूटयोर्मध्यस्थवर्षविशेषे ॥ यथा । निषधाद्धरिवर्षं यथास्यती हेमकूटत इति ॥ अपिच । इलावृतं मेलावृत्त निषधो हेमकूटो हिमालय इति प्रागायता यथा नीलादयो ऽयुतयोजनोत्से आहरिवर्षं किम्पुरुषभारतानां यथासंख्यमिति श्रीभागवतम् ॥

हरिवल्लभा । स्त्री० लक्ष्म्याम् । तुलस्याम् । जयायाम् ॥

हरिवासर । पु० न० द्वादश्याः प्रथमे पादे ॥ यथा । द्वादश्याः प्रथमः पादो हरिवासरसंज्ञकः । तमतिक्रम्य कुर्वीत पारणं विष्णुतत्परः इति ॥ इतिविष्णुधर्मोत्तरसंहिता ॥

हरिवाहन । पु० गरुडे ॥

हरिविक्रम । पु० हरेः पराक्रमे ॥ योविदेवावरयोः समुच्छितौजायतेहि हरिविक्रमास्य यदितिलज्जितीक्रियाविशेषे ।

हरिवीजम् । न० हरिताले ॥

हरिश्वम् । न० हरिवर्षे ॥

हरिशयनम् । न० हरेर्निद्रायाम् । तस्याषाढशुक्लैकादश्यामिति प्रसिद्धम् ॥

हरिश्चन्द्र । पु० नृपतिविशेषे । यताल्लीभस्ते । शिवकृती । खटिविशेषे ॥ प्रस्कराल्लहरिश्चन्द्राद्धत्तौ इति साधु ॥ चन्द्रस्य दैवौद्यानेतीर्थविशेषे ॥ इतिदेवीगीता । शुभेश्च गौहरिश्चन्द्रवृत्यागमः ॥

हरिश्चन्द्रपुरम् । न० सौभे । खपुरे । जङ्गीपुरे । हरचन्द्रावली० मू० भा० प्र० ॥

हरिषेण । पु० जिनचक्रवर्तिविशेषे । हरिसुते । यथा । हरिषेणोहरिसुतो जयो विजयनन्दनः । ब्रह्मसूनुश्च दत्तः सर्वेप्येवानुक्रमतः ; ॥ हरि सिनायक । पतिसन्नोथा मगाद्विनिष ॥

हरिसुत । पु० स्मरे । कामे । मीनकेतने । हरिषेणे ॥

हरिहय । पु० इन्द्रे । मणिपतौ । हरिर्हयो यस्य । अश्वविशेषे । यथा । श्वकाचिद्वागरोमाभिसुवर्णाभानि यस्यतु । हरिः सवर्णतोऽश्वस्तु पीतकौशेयसप्रभ इति शालिहोत्र ॥ सूर्ये ॥

हरिहर । पु० संयुक्तहरिहरमूर्तौ ॥

यथा हरिहरमनुहरसाधीपारप यातुमिच्छसिचेत्तनुलघे रूपत भयउवहृसिचस्तुतएव नजानासि । हरिहरस्वेपम् । न० हरिद्वेषे ॥ हरिहरात्मक । पु० शिवस्तुषभे ॥ गरुडे ॥

हरीतकी । स्त्री० स्वनामख्यातप्रसिद्धपथ्यावृक्षे । तत फले ॥ तत्पर्यायायथा अभयाचव्यथापथ्याचयस्थापूतनाऽमृता । हरीतकीहैमवतीचेतकीश्रेयसीशिवेति ॥ अस्याः प्रभेदागुणाश्चयथा । हरीतक्यमृतोत्पन्नासप्तभेदेरुदीरिता । तस्यानमानिवर्णाश्चवक्ष्याम्यथयथाक्रमात् ॥ विजयारोहिणीचैवपूतनाचामृताऽभया । जीवन्तीचेतकीचेतिनाम्नासप्तविधास्मृता ॥ अलाबुवृत्ताविजयावृत्तारोहिणीमता । स्वल्पत्वक्पूतनास्थिमांसाऽमृतास्मृता पञ्चास्राचाभयाप्रोक्ता जीवन्तीस्वर्णवर्णभाक् त्र्यस्राप्रोक्ताचेतकीविज्ञातिहाभासाकृतमलक्षणम् ॥ विन्ध्याद्रौविजया हिमाचलभवाचाङ्गनतकीपूतनासिन्धौस्याद्धरोहिणीतुविजयाजातापतिष्ठानके । चम्पायाममृताऽभयाचजनितादेशेसुराष्ट्राह्वयेजीवन्तीतिहरीतकीनिगदितासासप्तभेदाबुधै ॥ सर्वप्रयोगेविजयाचरोहिणीक्षतेषुलेपेषुचपूतनोदिता

। विरेचनेस्यादमृताप्रशस्ताजीवन्तिकाचादिगुणाचिरोगजित् ॥ चूर्णार्थंतकीसर्वव्याधिहराचजातिभेदादिषु ॥ चेतकीसर्वरूपाचापरिकीर्तितामयघ्नीभयावहन्तिताम् । सूत्रय थारोगमियप्रयोगैरनलाक्षयागुणाख्यानकदाचिदन्यथा ॥ चेतकीचद्विधाप्रोक्ताश्वेताकृष्णाचवर्णतः । षडङ्गुलायताशुक्लाकृष्णात्वेकाङ्गुलास्मृता ॥ काचिदास्वादमात्रेणकाचिद्गन्धेनभेदयेत् । काचित्स्पर्शेनदृष्ट्यान्याचतुर्धाभेदयेत्शिवा ॥ चेतकीपादपच्छायामुपसर्पन्तियेनराः । भिद्यन्तेतत्क्षणादेवपशुपक्षिमृगादयः ॥ चेतकीतुधृताहस्तेयावत्तिष्ठतिदेहिनः । तावद्भिद्येततैवेगैःप्रभावान्नात्रसंशयः ॥ नृपाणांसुकुमाराणांकृशानांभेषजद्विषाम् । चेतकीपरमाशस्ताहितासुखविरेचनी ॥ सप्तानामपिजातीनांप्रधानविजयास्मृता । सुखप्रयोगसुलभासर्वव्याधिषुशस्यते ॥ विन्ध्यपञ्चनिमज्जतियासाश्रेष्ठागुणवतीभिषक्प्रवरै । यस्यायस्याभूयोनिमज्जनसागुणाढ्यामता ॥ हरतेप्रसभंव्याधीन्भूयस्तत्कतियद्गुणम् । हरीतकीतुसाप्रोक्तातस्यानिरुक्तिपर्यायाः ॥ हरीतकीतुवणायाच्छनुसार्या गच्छ हे । शिविनच्छयरस्रीवंगुवंलानेवप्रयाति ॥ इतिराजनिघण्टः ॥ अपिचभावप्रकाशे । मधुस्निग्धच मारुतासुर्वीसम्पचयाद्भसि । निमज्जेत्सासुप्रशस्ताकथितातिगुणाप्रदा ॥ नवादिगुणयुक्तत्वं तथैकत्रचिकर्मता । हरीतक्याःफलेयच्छयद्यत्कर्त्रुमुच्यते ॥ चर्विताबर्द्धयत्यग्निंपेषितामलशोधिनी । स्विन्नासङ्ग्राहिणीपथ्याभृष्टाप्रोक्तात्रिदोषनुत् ॥ उन्मीलिनीबुद्धिबलेन्द्रियाणांनिर्मूलिनीपित्तकफानिलानाम् ।

विषसिद्धीमूत्रग्रहण्मतानां हरीतकीयात् सहभोजनेन ॥ अन्नपानकृतान् दोषान् वातपित्तकफोद्भवान् । हरीतकी हरत्याशु भुक्तस्योपरियोजिता ॥ लवणेन कफं हन्ति पित्तं हन्ति सशर्करा । घृतेन वातजान् रोगान् सर्वरोगान् गुडान्विता ॥ सिन्धूत्थशर्कराशुण्ठीकणामधुगुडैः क्रमात् । वर्षादिष्वभया प्राश्या रसायनगुणैषिणा ॥ अध्वातिखिन्नो बलवर्जितश्च रूक्षः कृशो लङ्घनकर्षितश्च । पित्ताधिको गर्भवती च नारी विमुक्तरक्तस्त्वभयां न खादेत् । इति ॥ अस्याः सैवमिदि नयुद्धिमाह्वालिन्दास । क्षषाभयानागरपूर्वं सैन्धवारखोविधेया लघुभेन्द्यभेद्गे । अथ क्षयेर्योन्द्सि हैक्ष्यवासरे पथ्याजयानन्दपलोधु धीमतीति ॥ हरीतक्या फलं हरीतकी । विकारोवयवयोरत्यग्रत्यप्रत्ययस्य हरीतक्यादिभ्यश्च इति लुप् । लुपियुक्तवद्व्यक्तिवचने । हरीतक्यादिषु व्यक्तिरिति लिङ्गमेवप्रकृतिवत् न सङ्ख्या ॥ पथ्याभयाशुषशुष्की वातपित्तहरोगुरु ॥ अस्यापाकं पाकाद्ध्यादिशभोय ॥

हरीश्वर । पु॰ हनूमति ॥ वालिवानरे ॥ सुग्रीवे ॥

हरीषा । स्त्री॰ पक्वमांसप्रभेदे ॥ यथा । पाकपात्रे तु हस्तिमांसखण्डानि निःक्षिपेत् । पानीयं प्रचुरं सर्पिः प्रभूतं हिङ्गु जीरकम् ॥ हरिद्रामार्द्रकं शुण्ठीलवणं मरिचानि च । तण्डुलांश्चापि गोधूमान् जम्बीराम्लरसान् क्षिपेत् ॥ यथा सर्वाणि वस्तूनि सुपक्वानि भवन्ति हि । तथा पचेत् निपुणो हि मण्डस्थितिर्यथा ॥ एषा हरीषा बलकृद्वातपित्तापहा गुरुः । शीतोष्णा शुक्रदा स्निग्धा सरा सन्धानकारिणी ॥ इ॰ भा॰ अ॰ ॥

हरेणु । पु॰ सतीने । कलाये । ऋ सायस्त्रिपुटः प्रोक्तः सतीनो वर्तुलो मतः । हरेणुस्त्रिपुटो ज्ञेयो विशिष्टाय सुदाहृतः ॥ हरति । हृञ्॰ । कृहृभ्यामेणुः ॥ स्त्री॰ रेणुकायाम् । भक्षगन्धिन्याम् ॥ कुलयोषिति ॥

हरेणुक । पुं॰ कलाये ॥

हर्त्ता । त्रि॰ हरणकर्त्तरि ॥ हरति । हृञ्॰ । तृच् ॥

हर्त्म । न॰ जृम्भणे ॥ इ॰ म॰ र॰ को ॥

हर्म्मित । त्रि॰ क्षिप्ते । दग्धे ॥

हर्म्यम् । न॰ धनिनां वासः । अट्टालिकादिना शोभितधवलगृहम् ॥ यथा । रम्यं हर्म्यतलं नवाः सुनयनाः गुञ्जद्विरेफा लताः प्रोन्मीलन्नवमालती सुरभयो वाताः सशीतांशवः । किन्तु

प्रान्तपतत्पतङ्गपवनव्यालोलदीपाङ्कुरच्छायाचञ्चलमाकलय्य सकलं सन्तोषमालम्बताम् ॥ हर्षयति मनः हृष्० । नन्द्यादित्वात् ल्युट् ॥

हर्यक्ष । पु० सिंहे ॥ हरिणी पिङ्गले अक्षिणी यस्य । बहुव्रीहौ षच् ॥ कुबेरे ॥

हर्यश्वः । पु० वायौ ॥ इन्द्रे ॥ हर्यति । हर्य गतिकान्त्योः । भृमृदृशियजिपर्विपच्यमितमिनमिहर्षिभ्योऽतच् ॥ हर्यत सर्वे स्पृहणीयत्वादिति उणादिभाष्यम् ॥

हर्यश्व . । पु० इन्द्रे । हरिहये ॥ द्व० शब्दः ॥

हर्ष । पु० मुदि । प्रीतौ । धर्मे । सुखे ॥ स्वप्रियलाभेष्टागमाप्तिपातादिहेतुरानन्दोऽभिव्यक्तचिह्न स्वभावविशेषो हर्षः स्मृतः ॥ हृषतुष्टौ ॥ घञ् ॥

हर्षक । पु० पर्वतविशेषे ॥ त्रि० हर्षकारके ॥

हर्षक्षय . । पुं० धातुक्षये ॥

हर्षण । पु० चक्षुरोगभेदे ॥ श्राद्धदेवे ॥ योगविशेषे ॥ तथ्यालस्यमाशु सुखारुणास्फुटपद्मने च आश्लप्रथनं विनयोपपन्नः । प्रसूतिकालेयदि हर्षणं च स्याद्धर्मशीलो यजनं कदाचित ॥ न० हर्षे ॥ त्रि० हर्षके । हर्षकारके ॥

हर्षमाण । त्रि० विकुर्वाणे । प्रमनसि । हृष्टमानसे । हर्षति । हृषु अलीके । ताच्छील्ये चानश् ॥

हर्षयित्नु । पु० पुत्रे । सुते ॥ न० काञ्चने । स्वर्णे ॥ हर्षयति । हृषतुष्टौ । तनित्नुर्णिलुक् च । त्रि० हर्षकारके ॥

हर्षल । पु० विलक्षितायाम् ॥ द्व० त्रि० शेष० ॥

हर्षणी । स्त्री० विजयायाम् ॥

हर्षित . । त्रि० हृष्टे । सञ्जातहर्षे ॥ हृषु० । क्त । हर्षः सञ्जातोऽस्य वा । इतच् ॥

हर्षुल । पुं० मृगे ॥ कामिनि । कामुके ॥ हृष्यति । हृषतुष्टौ । हृषेरुलच् ॥

हलम् । न० लाङ्गले । गोदारणे । सीरे ॥ हलति । हलविलेखने । पच् ॥ अघ्नोऽश्वमेधस्यादेशोऽयथा । अष्टागवधर्म्यं हलं षड्गवं जीवितार्थिनाम् । चतुर्गवं नृशंसानां द्विगवं ब्रह्मघातिनामिति हारीतः ॥

हलदण्ड । पु० ईषायाम् । हलयुगयोर्मध्यकाष्ठे ॥

हलदी । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ द्व० र० घट ॥

हलधर ।) पु० बलदेवे ॥ श्रालिके ॥
हलभृत् ।)

हलपद्धति । स्त्री० लाङ्गलपद्धतौ । सीतायाम् । हलरेखायाम् । हलस्यपद्धतिः ॥

हलप्रवाह । पु० सौरकर्षणे ॥

हलभूति । स्त्री० कृषिकर्मणि ॥

हलभृति । पु० मुनिविशेषे । उपवर्षे । कृषिकर्मणि ॥

हलराध्यम् । न० चातुर्ल्ये । नागपुष्पकी । तरवट० द्रू० नाम्नी रभाष प्र० ॥

हलरेखा । स्त्री० सीतायाम् ॥ हलस्यरेखा ॥

हला । अ० नाट्योक्त्या सख्याने ॥ समानाभिस्तथा सख्यो हलाभाष्याः परस्परमिति भरत ॥ हल० । बाहुलकाद् डाप्रत्ययः ॥

हला । स्त्री० सख्याम् ॥ वारुण्याम् ॥ मद्ये । क्षितौ ॥ भूमौ ॥

हलायुध । पु० बलदेवे ॥ हलमायुधं यस्य ॥ हलस्य बलभद्रस्यागमनादागत ज्वलद्दितिवरासन्ध युद्धे इति विष्णुपुराणम् ॥

हलाह । पु० चित्रिताश्वे ॥

हलाहल । पु० ब्रह्मसर्पे ॥ हयभाली ॥ हली । बुद्धभेदे ॥ पु० न० विषप्रभेदे ॥ हलति जठरम् । हल० । अच् । नञ्मति० चा हलति वा । अच् । अहलम् । चा हल वा ।

लत कर्मधारय ॥ स्त्री० पद्मनायाम ॥ हल्याम् ॥

हलि । पु० महाहलि । लग्नायाम् । कृष्टसमीकरणार्थस्थूलकाष्ठे ॥

हली । पु० बलभद्रे ॥ हलोऽस्यास्य । सुखादिभ्यश्चेतीनि ॥ कर्षके ॥

हलिनी । स्त्री० लाङ्गलिकायाम् ॥ हलसमूहे ॥

हलिप्रिय । पु० कदम्बवृक्षे । हलिनो बलदेवस्य प्रिय० सुराया अधिवासनत्वात् ॥

हलिप्रिया । स्त्री० सुरायाम् । मदिरायाम् ॥ हलिन० सङ्कर्षणस्य प्रिया ॥

हली । स्त्री० कलिकायाम् ॥

हलीनः । पुं० कितव्याम् । शाकवृक्षे ॥

हलीमक । पु० पाण्डुरोगप्रभेदे ॥ यदा तु पाण्डोर्वर्णः स्याद्धरितश्यावपीतकः । बलोत्साहक्षयस्तन्द्रा मन्दाग्नित्वं मृदुज्वरः ॥ स्त्रीष्वहर्षोऽङ्गमर्दश्च श्वासतृष्णारुचिर्भ्रमा । हलीमकं तदा तस्य विद्यादनिलपित्ततः इति माधवमिश्र ॥ पाण्डौ पाण्डुरोगिणि ॥

हलीषा । स्त्री० लाङ्गलदण्डे ॥

हल्यम् । त्रि० हलकृष्टक्षेत्रे । कृष्टे ॥ हलेन कृष्टम्० हलस्य कर्ष० । मतजनहलादितियत् ॥

हल्या । स्त्री॰ हलसमूहे ॥ हलानां समूहः । पाशादिभ्यो यः ॥

हल्लकम् । न॰ रक्तसन्ध्यके । रक्तसौधीतिख्याते । हेला॰ इ॰ गो॰ भा॰ प्र॰ पुष्पे ॥ रक्तवर्णविकालविकाशिपुष्पविशेषे॰ इत्यन्ये ॥ हलति । हलविकसने । ण्वुल् ॥ यद्वा । हलनम् । सम्पदादित्वात् क्विप् । हलं लाति । लादाने । आतोऽनुपसर्गे कः । स ह्रायाकन् ॥

हल्लनम् । त्रि॰ प्रचलायिते । इ॰ ज॰ धर ॥

हल्लीषम् । न॰ योषितामण्डलीनृत्ये ॥ स्त्रीणां हल्लीषसहनर्त्तनमिति त्रिकाण्डशेषः ॥

हल्लीषकम् । न॰ स्त्रीणां मण्डलिकानृत्ये ॥ मण्डलेन तु यन्नृत्यं स्त्रीणां हल्लीषकन्तु तदिति हेमचन्द्रः ॥ एकस्य पुंसो बह्वीभिः स्त्रीभिः सह क्रीडने ॥ तत्तु रासक्रीडा । यथा । गोपीनां मण्डलीनृत्यबन्धे हल्लीषकं विदुरिति कोषात् । तत्तच्च रासशब्दाद्द्रष्टव्यम् ॥

हव । पु॰ आह्वाने । निदेशे ॥ आह्वाने । हूतौ ॥ अध्वरे । सप्ततन्तौ ॥ ह्वानम् । ह्वेञ् स्पर्द्धायाम् शब्दे च । भावेऽनुपसर्गस्य ह्वः सम्प्रसारणञ्च ॥ हूयतेऽनेनेति वा ॥ आहवे॰ इ॰ तवैदविद । आहूयन्ते

परस्पर युद्धार्थं योद्धारोऽत्र ॥

हवङ्ग । पु॰ कांस्यपात्रे दधिमिश्रितान्नभक्षणे । इतिकश्चित् ॥

हवनम् । न॰ होमे ॥

हवनायु । पु॰ अग्नौ ॥

हवनी । स्त्री॰ हवनकुण्डे ॥

हवनीयम् । त्रि॰ हविषि । होमीयद्रव्ये ॥ हूयते हु॰ अनीयर् ॥

हविषी । स्त्री॰ होमकुण्डे ॥

हविरशन । पु॰ अग्नौ ।

हविर्गन्धा । स्त्री॰ शम्या ॥

हविर्गृहम् ।
हविर्गेहम् । } न॰ हवनगृहे । होत्रीये ॥

हविर्भुक् । पु॰ अङ्गिरसः पुत्रे पितरि ॥ अग्नौ ॥ हवींषि । भुङ्क्ते । भुज॰ । क्विप् ।

हविर्भूः । स्त्री॰ पुलस्त्यस्य पत्न्याम् ॥

हविर्मन्थ । पु॰ अग्निमन्थे । श्रीपर्णे ॥

हविष्कृत् । स्त्री॰ देवानामर्थे या हविः सम्पादयति तस्याम् ॥

हविष्मत् । पु॰ हविर्भुजि । त्रि॰ आज्यादिमति ॥ ध्यानभावनावति ॥

हविष्यम् । न॰ हवनीये ॥ भोज्यभेदे ॥ मुन्यन्नादिषु ॥ घृते ॥ हविषि हितम् । उगवादिभ्यो यत् ॥

हविष्यान्नम् । न॰ हविष्ये । व्रतादा

यज्ञीयद्रव्यविशेषे ॥ हविष्यघृत दुग्धञ्च ॥

हवि । न॰ होतव्यद्रव्ये । साम्नाय्ये । देवतोद्देशेनाग्नौ क्षिप्यमाणद्रव्ये । त्यागप्रकृतिक्रियाया साक्षात् कर्मकारके ॥ तद्द्विविधम् । पुरोडाशरूपमाज्यरूपञ्च ॥ घृते । सर्पिषि ॥ हविषा परिणामीय यदेतद् खिलं जगत् ॥ हूयते । हुदानाद नयो अर्चिशुचिहुसृपीच्छादिछर्दि सि ॥ मुन्यन्नानिपय सोमामां संयस्वानुपस्कृतम् । अक्षारलवण श्चैवप्रकृत्याहविरुच्यतइतिमनु ॥

हवुषा । स्त्री॰ हपुषायाम ॥

हवै । अ॰ कृतार्थस्मरणार्थौनिपा- तौ ॥ प्रसिद्धार्थद्योतकौवैदेनि पातौ ॥

हव्यम् । न॰ दैवेऽन्ने । हवनीये । हूयन्ते प्रीयन्ते देवा येन॰ हूयते॰ प्रक्षिप्यते वा । हु॰ । अचोयत् । गुणावादेशौ ॥

हव्यपाक । पु॰ चरौ ॥ पच्यते । पचे कर्मणि घञ् । हव्यस्य तत्॰ पाकश्च यत्र । भावे घञ् । पच नम्॰ पाक । हव्यस्य पाक॰ पाकोऽधिकरणम् ॥

हव्यवाह: । पु॰ अग्नौ ॥

हव्यवाहन । पुं॰ अग्नौ ॥ हव्य वा हयति । वहणाद्दृहेल्युः ॥

हव्याश ।)
हव्याशन ।) पु॰ अग्नौ ॥
हव्येश ।)

हस । पु॰ हास्ये ॥ हसनम् । ह सेर्हसने । स्वनहसोर्वेत्यप् ॥

हसन् । त्रि॰ हास्यकुर्वति ॥ हसेर्लट शतृ ॥

हसनम् । न॰ हास्ये ॥ हसि॰ । ल्युट् ॥

हसनी । स्त्री॰ अङ्गारधान्याम् ॥ ह सति । हसि॰ । करणल्युट्इतिल्यु ट् । टिड्ढेतिङीप् ॥

हसनीमणि । पु॰ पर्णीके । अ ग्नौ ॥

हसन्तिका । स्त्री॰ हसन्त्याम् । अङ्गा रधान्याम् ॥

हसन्ती । स्त्री॰ अङ्गारधान्याम् ॥ मल्लि काप्रभेदे ॥ शाकिनीविशेषे ॥ हस ति । हसि॰ । लट शतृ । उगितश्चे ति ङीप् । शप्श्यनोर्नित्यम् ॥

हसितम् । न॰ अट्टहास्ये ॥ हास्ये ॥ त्रि॰ विकसिते । फुल्ले ॥ हसि॰ । नपुंसकेभावेक्त ॥

हस्त । पु॰ करे । पञ्चशाखे । शये । पाणौ । शब्द॰ च॰ भा॰ प्र॰ ॥ करिकरे शुण्डायाम् । स्तु॰ च॰ भा॰ प्र॰ ॥ मानभेदे । चतुर्विंशत्यङ्गुलमितेसप्रकोष्ठकरे ॥ यथा । यथानातवङ्गलैरेकमङ्गुलं चाष्ट भिर्भवेत । अदीर्घयोजितैर्हस्त

चतुर्विंशत्यङ्गुलैरिति । शिखो पुरागम । द्रुमेदे । चयोदशर्क्षे । हस्तायाम् ॥ यथा । पुष्योहस्तोमैत्रमथाश्विनस्वस्वार्थाद्रे, सर्वद्विगद्दारक्ताचोति ॥ वैद्यायराभ्राते ॥ यथावैद्यहस्त • काचसम् हस्त्यर्थे । हसति • हसतेवा । हसे • । हसिस्मृग्रिण्यितितन् ॥ चि • हस्ता यांजाते ॥ ग्रविष्टाफलानुतोष्यचोलुक । न • चर्मप्रसेविकायां ॥

हस्तधारणम् । न • परित्राणे ॥ प्राहर्तुमुद्यतस्य हस्तस्य धारण रोध । रथवाश्वपृष्ठे हस्तस्थापनं वा ॥ भुक्यहर्षे ॥

हस्तपुच्छम् । न • कन्युषि । कलमणि । हार्षीका • हु • भा • प्र • ॥

हस्तवारणम् । न • परित्राणे । मारणोद्यतस्य निवारणे ॥ हस्तेन • • हस्तस्य वा • वारणम् ॥ कारेणनिषेधे ॥

हस्तविम्बम । न • चन्दनादिनादेहविलेपनविशेषे । स्थासके ॥

हस्तसिद्धि । स्त्री • भृतौ । वेतने ॥ हस्ताभ्यांसाध्यासिद्धि ॥

हस्तसूत्रम् । न • करसूत्रे । कङ्गणा • इतिविवाहप्रसिद्धे ॥

हस्ता । स्त्री • अश्विन्यादौत्रयोदशर्क्षे ॥ तत्रजातफलंयथा । दाताथशस्वोसुतरामनस्वोभूदेवदेवार्चनतत्

न नयज्ञ । प्रसूतिकालेकिलयस्य हस्ताहस्तस्थितातस्य समस्तसम्पत् ॥

हस्ताङ्गुलि । स्त्री • करशाखायां ॥

हस्तामलकम । न • करस्थितामलकीफले ॥ करस्थितसच्छफले । वेदान्तग्रन्थविशेषे । पु • शङ्कराचार्यशिष्यविशेषे ॥

हस्तावसेचनम् । न • उत्तरापोशाने ॥

हस्तास्त्रम् । न • प्रहरणे । हथियार हु • भा • प्र • ॥

हस्तकन्द । पु • वृहत्कन्दविशेषे । कुष्ठहन्तरि • गजकन्दे ॥

हस्तिकन्दक । पु • हस्तिकन्दे । स्वार्थेक ॥

हस्तिकरञ्ज । पु • महाकरञ्जे ॥

हस्तिकर्ण • । पु • उरवूके । एरण्डे । रक्तैरण्डे । स्वनामख्यातेपलाशप्रभेदे ॥ हस्तिकर्णं परङ्घ्रो मेधायुर्वलवर्द्धन ॥ हस्तिकन्दे ॥ गणदेवताप्रभेदे ॥

हस्तिकर्णक ।) पु • हस्तिकर्णी
हस्तिकर्णदल ।)

भिधेपलाशे । किंशुके ॥

हस्तिकारवी । स्त्री • अजमोदायां ।

हस्तिशौलि । गोपघोंटायाम् ॥

हस्तिगिरि । पु • काञ्चीदेशे ॥

हस्तिघोषा । स्त्री • कोशातकीप्रभेदे । महाकोशातक्याम् । तुंनिया • घोयातोरई • हु • भा • ॥

हस्तिचेष्टितम्

हस्तिपालिणी । स्त्री० महाकरञ्जे ॥

हस्तिचेष्टितम् । न० गजेङ्गिते ॥ तद्यथा । तत्रादौ दन्तकल्पनविधानम् । दन्तस्य मूलपरिधिं द्विरायतं प्रोज्झ्य कल्पयेच्छेषम् । अधिकमनूपचराणां न्यूनं गिरिचारिणां किञ्चित् ॥ कल्पितदन्तच्छेदलक्षणानि । श्रीवत्सवर्द्धमानच्छत्रध्वजचामरानुरूपेषु । छेदे दृष्टेष्वारोग्यविजयधनवृद्धिसौख्यानि ॥ प्रहरणसदृशेषु जयो नन्द्यावर्ते प्रनष्टदेशाप्तिः । लोष्टे तु लब्धपूर्वस्य भवति देशस्य सम्प्राप्तिः ॥ स्त्रीरूपेऽस्वविनाशो भृङ्गारेऽभ्युत्थिते सुतोत्पत्तिः । कुम्भेन निधिप्राप्तिर्यात्राविघ्नश्च दण्डेन ॥ ४ ॥ कृकलासकपिभुजङ्गेष्वसुभिक्षव्याधयो रिपुवशित्वम् । गृध्रोलूकध्वाङ्क्षश्येनाकारेषु जनमरकः ॥ ५ ॥ पाशेऽथवा कबन्धे नृपमृत्युर्जनविपत् स्रुते रक्ते । कृष्णश्यावे रूक्षे दुर्गन्धे चाशुभं भवति ॥ शुभच्छेदलक्षणानि । शुक्लः समः सुगन्धिः स्निग्धश्च शुभावहो भवेच्छेदः । गमनस्खलनफलानि च दन्तस्य समानि भङ्गेन । अथ शुभाशुभमाह । मूलमध्यदशनाग्रसंस्थिता देवदैत्यमनुजाः क्रमात्ततः । स्फीतमध्यपरिपेलवं फलं शीघ्रमध्यचिरकालसम्भवम् ॥ अथ विशेषफलमाह । दन्तभङ्गफलमत्र दक्षिणे भूपदेशबलविद्रवप्रदम् । वामतः सुतपुरोहितेभयान् हन्ति साटविकदारनायकान् ॥ पुनरपि । आदिशेदुभयभङ्गदर्शनात् पार्थिवस्य सकलं कुलक्षयम् । सौम्यलग्नतिथिभादिभिः शुभं वर्द्धते शुभमथोऽन्यथा भवेत् ॥ दन्तभङ्गस्य विशेषफलमाह । क्षीरमिष्टफलपुष्पपादपेष्वापगातटविघट्टनेन वा । वाममध्यरदभङ्गखण्डनेऽसन्नाशकृद्दतोऽन्यथापरम् ॥ ११ ॥ अथ गजेङ्गितमाह । स्खलितगतिरकस्मात्त्रस्तकर्णोऽतिदीनः श्वसिति मृदु सुदीर्घं न्यस्तहस्तः पृथिव्याम् । द्रुतमुकुलितदृष्टिः स्वप्नशीलो विलोमो भयकृदहितभक्षी नैकशोऽसृक्शकृत्कृत् ॥ १२ ॥ शुभचेष्टितमाह । वल्मीकस्थाणुगुल्मक्षुपतरुमथनः स्वेच्छया हृष्टदृष्टिर्यायाद्यात्रानुलोमं त्वरितपदगतिर्वक्त्रमुन्नम्य चोच्चैः । कक्ष्यासन्नाहकाले जनयति च मुहुः शीकरं बृंहितं वा तत्काले वा मदाप्तिर्जयकृदथ रदं वेष्टयेद्दक्षिणं च ॥ प्रवेशनं वारिणि वारणस्य ग्राहेण नाशाय भवेन्नृपस्य । ग्राहं गृहीत्वोत्तरणं द्विपस्य तोयात्स्थलं वृद्धिकरं नृपस्य ॥ १४ ॥ इति वाराही ९२ अध्यायः ॥

हस्तिच्छाया

हस्तिच्छाया । स्त्री० गजच्छायायाम् ॥ कुञ्जरच्छायायाम् ॥

हस्तिजिह्वा । स्त्री॰ नाडीविशेषे यथा । हस्तिजिह्वोत्पलप्रख्या नाडी तस्याः पुरः स्थिता । तस्याद्दक्षा या । सव्यभागस्थमूर्द्ध्वादिपादाङ्गुष्ठान्तमाश्रिता । हस्तिजिह्वाख्या नाडी दक्षिणे चक्षुषि स्थितेति ॥

हस्तिदन्त । पु॰ मूलके । मूली॰ इ॰ प्र॰ मूले ॥ नागदन्ते । खूंटी इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ हस्तिनो रदे ॥

हस्तिदन्तकम् न॰ मूलके ॥

हस्तिदन्तफला स्त्री॰ एर्वारौ । काकडी॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ हस्तिदन्तवत् फलान्यस्याः ॥

हस्ती । पु॰ मतङ्गजे । पीलौ । अस्य पर्यायास्तु दन्ती दन्तावलो हस्ती॰ द्विरदोऽनेकपो द्विपः । मतङ्गजो गजो नागः कुञ्जरो वारणः करी । इभः स्तम्बेरमः पद्मीति ॥ हस्तः शुण्डोऽस्यास्ति । हस्त इनिः ॥ हस्तिनापुरस्य निर्माणकर्त्तरि सुहोत्रराजपुत्रे ॥ यथा । बृहत्क्षत्रस्य सुहोत्रः पुत्रः सुहोत्राद्धस्तीति विष्णुपुराणम् ॥ नारीहित् कामुकोन्मत्तगजराजाद्दावनथा तद्वाचामुक तन्तुपरले हविषोद्दतीति कालिकापुराणम् ॥

हस्तिनख । पु॰ नगरीपाणौ । पूर्द्वारि मृत्कूटे । पुरद्वाराऽऽवरणार्थं कृते मृत्कूटे । दुर्गपुरद्वारसमीपे युद्धार्थं यद्रक्तटमल्कं सोपानयुक्तमृत्कूटं यवक्षिस्था॰ विपक्षे शुण्डादिकं क्षिप्यतीति तत्र हस्तिनखश्चन्ये ॥ कूटं पूर्द्वारि यद्धस्तिनखस्तस्मिन्नथामर । हस्तिनो नख इव । हस्तिनो नखस्य तद्धितिवा । खनुपबद्धारणे । अन्ये त्वपौति ॥

हस्तिनपुरम् ।)
हस्तिनापुरम् ।) न॰ गजाह्वयेहास्तिनपुरे ॥ हस्ती नामराजा॰ तेन निर्मितत्वात् ॥

हस्तिनी । स्त्री॰ गजयोषायाम् । करिण्याम् ॥ धेनुकायाम् । वशायाम् ॥ आद्यपदार्थे हस्तिनीप्रसूतीत ह्यममास्कालिदास । आवीतदापिक्करभेकलभ करिण्याश्चेय प्रसूयतद्वृतिश्चविभीनभक्षौ । चत्राख्ये यो नरपतेर्यदिभूमिदेवैतद्दानमस्ति तदुपक्रमणान्तयेत॰ इति ॥ नारीजातिविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । स्थूलाधरा स्थूलनितम्बभागा स्थूलाङ्गुली स्थूलकुचा सुशीला । कामोत्सुका गाढरतिप्रिया च नितम्बखर्वा खलु हस्तिनीयमिति ॥ हट्टविलासिन्याम् ॥ हस्तिशुण्डयाम् ॥

हस्तिनीदुग्धम् । न॰ हस्तिन्याः क्षीरे ॥ तद्गुणा यथा । वृष्यं हस्तिनीदुग्धं मधुरं तुवरं गुरु । स्निग्धं बल्यं हिमं स्निग्धं चक्षुष्यं स्थिरताकरमिति ॥

हस्तिनीपुरम् । न० हस्तिनापुरे ॥
हस्तिप । पु० हस्तिपके ॥ ह
स्तिनं पाति । पा० । आतोनुपे
सिक ॥
हस्तिपक । पु० हस्त्यारोहे । आधो
रणे । निषादिनि ॥ स्वार्थे कन् ॥
हस्तिपद । पु० हस्तिकन्दे ॥
हस्तिपर्णिका । स्त्री० राजकोषात-
क्याम् ॥
हस्तिपर्णी । स्त्री० राजकोषातक्याम्
। मेनुका० इ० भा० प्र० ॥ एर्वारौ
। कर्कट्याम् ॥ मोरटायाम् ॥
हस्तिमद । पु० गजमदे । दाने ॥
हस्तिमल्ल । पु० सुरद्विपे । ऐरावते
। अभ्रमातङ्गे ॥ विनायके । विघ्न
राजे ॥ शङ्खनागे ॥
हस्तिमुख । पु० गणेशे ॥ हस्तिन
मुखं यस्य ॥
हस्तिरोहणक । पुं० मवावरण्डे ॥
हस्तिलक्षण । न० गजस्वरूपे ॥ तन्नि
रूपणं यथा । भद्रो मन्दो मृगो मिश्र
इत्येते गजजातयः ॥ तत्रादौ भद्र
लक्षणम् । मध्वाभदन्ताः सुविभ
क्तदेहा न चोपदिग्धा न कृशाः क्षमा
श्च । गात्रैः समैश्चापधनुर्विशा
लवराहतुल्यैर्जघनैश्च भद्राः ॥ मन्द
लक्षणं यथा । वक्षोऽथ कक्ष्यावलय
श्लथाश्च लम्बोदरस्त्वग्बृहती गलश्च
। स्थूलाच कुक्षिः सह मेचकेन सैंही

च दृङ्मन्दमतङ्गजस्य ॥ २ ॥ मृग
सङ्कीर्णलक्षणन्तु । मृगास्तु ह्र
स्वाधरवालमेढ्रास्तन्वङ्घ्रिकण्ठद्वि
जहस्तकर्णाः । स्थूलेक्षणाश्चेति य
थोक्तचिह्नैः सङ्कीर्णनागा व्यतिमि
श्रचिह्नाः ॥ ३ ॥ अथैतेषामुन्नति
दैर्घ्यपरिणाहानां प्रमाणमाह । प
ञ्चोन्नतिः सप्त मृगस्य दैर्घ्यमष्टौ
च हस्ताः परिणाहमानम् । एकद्वि
वृद्धावथ मन्दभद्रौ सङ्कीर्णनागोऽनि
यतप्रमाणः ॥ अथैतेषां वर्णमदल
क्षणमाह । भद्रस्य वर्णो हरितो मद
श्च मन्दस्य हारिद्रकसन्निकाशः ।
कृष्णो मदश्चाभिहितो मृगस्य सङ्कीर्ण
नागस्य मदो विमिश्रः ॥ ५ ॥ गजा
नां शुभलक्षणान्याह । ताम्रोष्ठता
लुवदनाः कलविङ्कनेत्राः स्निग्धो
न्नताग्रदशनाः पृथुलायतास्याः ।
चापोन्नतायतनिगूढनिमग्नवंशा
स्तन्वेकरोमचितकूर्मसमानकुम्भाः ।
॥ ६ ॥ विस्तीर्णकर्णहनुनाभिल
लाटगुह्याः कूर्मोन्नतैर्द्विनवविंश
तिभिर्नखैश्च । रेखात्रयोपचितवृ
त्तकराः सुवालाधन्याः सुगन्धिम
दपुष्करमारुताश्च ॥ दीर्घाङ्गुलिरक्त
पुष्कराः सजलाम्बोदनिनादबृंहि
ताः । बृहदायतवृत्तकन्धरा धन्या भू
मिपतेर्मतङ्गजाः ॥ ८ ॥ अथाशुभल
क्षणान् गजानाह । निर्मदाभ्यधि

काष्ठीनमखाङ्गान् कुञ्जवामनकानिव विषाणान् । इत्यकीशफलपुष्कर हीनान् श्यावनीलयवलासिततालून ॥ खल्पवक्‍त्रकहमत्कुणषण्ढान् हस्तिनीस्त्वगजलक्षयुक्ताम् । गर्भिणीस्वन्तरित परदेशप्रापयेद्बुध विद्धफलास्तो ॥ १० ॥ अयकुञ्जा टीनालक्षणानितु । सर्वविषयको जघन पृष्ठसध्यसह्यन्नत । प्रमा णाठोमरक्राभि सकुवणीडारखा धस ॥ आनाहायामसंयुक्तोगो तिक्षणोभवेद्गज । वामन सम संख्यातोभस्तुर्नायं यत्र प्रद । सर्वलक्षणसम्पूर्णोदृश्यो सुपरिवर्जित । सतृक्षुण ससमाख्यात सर्वयानेप्रायणालक ॥ पाटवे । स न्निकर्ष । आयत्यमागभ्रगच्छत । सम टे ऽभ्यनियुक्तं गजलक्षणेन पूजित ॥ अलन्नाभ्यधिकं यत्रजि सारेभस्तनान्तरम् । विशाट सवि निर्दिष्टोदुर्गतिनिन्दितोगज । इतिवाराहा ६२ अध्याय ॥

हस्तिलीध्र ।) पु॰ लोध्रे ॥ इति
हस्तिलोध्रक ।) राजनिर्घण्ट ॥

हस्तिवाह । पु॰ अङ्कुशे ॥

हस्तिविषाणी । स्त्री॰ कदल्याम् ॥

हस्तिशाला । स्त्री॰ चतुरे । गजगृहे पीलुस्थाने ॥

हस्तिशुण्डा ।) स्त्री॰ क्षुपविशेषे । ह
हस्तिशुण्डी ।) स्तिन्याम् । भूरुण्ड्याम् । हातीशूंड़ा॰ इ॰ गौ॰ भा॰ प्र॰ । अस्थिसंहारे ॥ यथा । इन्द्रवल्ल्यस्थिसंहारीहस्तिशुण्डीनगाविशेषितिहारावली ॥

हस्तिश्यामाक । पुं॰ हस्तिश्यामाको हस्तिगोधूमविशेषशस्य ॥

हस्त । अ॰ पाणौ ॥

हस्तेकरणम । न॰ पाणिग्रहणे । विवाहे ॥

हस्त्यध्यक्ष । पु॰ गजाध्यक्षे ॥ तल्लक्षण यथा । हस्तिशिक्षाविधानज्ञो वन्यजातिविशारद । क्लेशक्षमस्तथाराज्ञोहस्त्यध्यक्ष प्रशस्यते ॥ इतिमात्स्ये १८९ अध्याय ॥

हस्त्यायुर्वेद । पु॰ हस्तिचिकित्साशास्त्रे । गजायुर्वेदे ॥

हस्त्यारोह । पु॰ हस्तिपके । निषादिनि ॥ तल्लक्षणन्तु । एतैरेवगुणैर्युक्त स्थानासनविशेषवित । हस्त्यारोहोनरेन्द्रस्यसर्वकर्मस्विशस्यते इतिमात्स्ये १८९ अध्याय । एतेईस्त्यध्यक्षगुणै ॥ हस्तिपमा रोहति । कर्त्तृ सञ्ज्ञायण् ॥

हस्त्यलुकम । न॰ कापूरालुके । दीर्घतायुक्ते॰महाशरीरकन्दविशेषे ।

हस्त । त्रि॰ मूर्खे । हसति । हसि॰

। स्फायितश्चोतिरक ॥

हट्टम । न॰ हालाहले । इ॰ श॰ च॰ ध्वा ।

हड्ड । पु॰ हाहानाम्निगन्धर्वे ॥

हा । अ॰ विषादे । शुचि । शोके ॥ अर्त्तौ पीडायाम् । दुःखे । कुत्सायाम् । विस्मये । आर्त्तौ ॥ अहङ्गति । शोकाख्याने । क्रि प ॥ यथा । प्रारब्धे निरुद्योगी गाम्भीर्ये प्रसूनक । विश्वस्तव्यो भवस्यामीहानर कीनहन्यते ।

हाकलि । स्त्री॰ मात्रावृत्तभेदे ॥ लक्षणन्तु । द्विजगणसगणभगणक लिताभवतिचतुर्दशकलकलित । अन्तेगुरुमुपधाययदाहाकलिरेषाभवतितदा ॥ यथा । कौमुदकुमुदवन्धुवदनाश्मितपीयूषजनितमदना । चपलविलोचनजितहरिणीहरतिमनाप्रमनस्तरुणी ।

हाङ्गर । पु॰ मत्स्याख्ययादसि ॥

हाटक । पु॰ न॰ स्वर्णे । हेमनि । कनके । हटति । हटदीप्तौ । वल ल् । हाटयतिवा । क्वुन् । धत्तूरे । त्रि॰ स्वर्णनिर्मिते ॥

हाटकेश । पु॰ पातालाधिपतीश्वरे ॥ हाटकाख्यरसविशेषश्चेश्वर ॥

हाटकेश्वर । पु॰ गोदावरीतीरस्थे शिवविशेषे ॥

हातव्य : । त्रि॰ त्यक्तव्ये ॥ यथा । बीभत्साविषयाज्जुगुप्सिततमः कायोवयोगत्वरप्रायोबन्धुभिरध्वनीव पथिकैर्योगोवियोगावहः । हातव्योयमसारएषविरस सप्तापरूद्याद्दिकसर्वस्येवहितावचेतसिपुन कस्यापिपुण्यात्मन ॥

हाडम् । न॰ हृतौ । वेतने ॥ प्रथने ॥ पु॰ राक्षसे ।

हानम् । न॰ त्यागे । उत्सर्गे ॥ आच्छिन्नेकोपरमे ॥

हानि । स्त्री॰ अल्पत्वे ॥ अपचये । क्षतौ ॥ आयुष क्षणएकोपिनलभ्यः स्वर्णकोटिभि । सचेन्निष्फलतायातिकाहानिस्ततोधिका । विनाशे । हानम् । ओहाकत्यागे । म्लस्याह्वाभ्योनि ॥ यहा । हीयते । ओहाक् । वहिश्रिश्रुयुद्रुग्लाहात्वरिभ्यो नित्विति नि ॥

हानु । पु॰ दन्ते ॥ इति त्रिकाण्डशेष ॥

हान्तम् । न॰ हृतौ । मरणे ॥ इन्ति । हन॰ । भसञिगमिनमिहमिवश्यर्थातृहिभ्यस्तिष्टन् ।

हापनीय । । ॰ वर्जनयोग्ये ।

हापित । त्रि॰ त्याजिते । हामिङ्गमिते ॥

हापुत्रिका ।) स्त्री॰ पक्षिविशेषे ॥
हापुत्री ।)

तत्पर्य्यायो यथा । अथ सर्पौ० खञ्जनिकातुलिका० स्फोटिकेति चिक्काण्डशेष । गोभण्डीर वङ्ककोरो हारपुत्रोरञ्जभङ्गिकेति हारावली ॥

हारिका । स्त्री० जृम्भणे । जृम्भायाम् । उपपुष्पिकायाम् । जम्भाई० इ० भा० ॥

हायन । पु० अर्चिषि । ज्वाले । अग्ने शिखायाम् ॥ व्रीहिप्रभेदे । नीवारादिरितिमुकुट । षष्टिकादिरित्यन्ये । शालिजातिविशेषे० इति भरत ॥ पु० न० संवत्सरे । शरदि । वर्षे ॥ जहाति त्यजत्युदकम् । ओहाक् त्यागे । आधान् जिहीते व्याप्नोति वा । ओहाङ् गतौ । हस्रोश्चालयोरिति ल्यु भयलघाट ।

हार । पु० मुक्तावली । मुक्तादाम्नि । युधि । सङ्ग्रामे । सयुगे । गुरुवर्णे० ऽ० ॥ सुग्रीववानरस्य श्वशुरे । न० हरिश्चरिते ॥ त्रि० मनोहरे । मनोह्रियतेऽनेन । हृञ० । घञ् ॥ यद्वा । हारपतिमन० स्वार्थे अण्प्रत्ययः ॥ हरणम् । भावे घञ् ।

हारक । पु० कितवे । चौरे ॥ गद्यभेदे ॥ विज्ञानविशेषे । शाखोटवृक्षे ॥ भाजकाङ्के ॥ त्रि० हरणके

र्त्तरि ॥ हरति हृञ० । ण्वुल् । इ क्रियते । बाहुलकात् कर्मणि वा ण्वुल् ॥

हारहारा । स्त्री० कपिलद्राक्षायाम् ॥

हारहूरम् । न० मद्ये ॥ पु० हैमवन्द्र ॥

हारहूरा । स्त्री० द्राक्षायाम् ॥

हारहूरका । स्त्री० गोस्तन्याम् ॥

हारावली । स्त्री० पुरुषोत्तमकृतकोषविशेषे ॥ हारपङ्क्तौ ॥

हारि । स्त्री० पथिकसन्ततौ । पथिकपङ्क्तौ ॥ द्यूते पराजये ॥ त्रि० मनोज्ञे । रुचिरे । शुभे ॥ हरति । हृञ० । बाहुलकादिञ् ॥

हारिकण्ठ । पु० कोकिले ॥ त्रि० हाराऽन्वितगले ॥

हारिणिक । पु० मृगयौ ॥ हरिणान् हन्ति । मांसमत्स्यमृगान् हन्तीति ठक् ॥

हारिणी । स्त्री० अत्यष्टिछन्द १७ प्रभेदे । तल्लक्षणन्तु । वेदत्वश्वैर्म्भनमयलागसैतृलद हारिणी । यथा । यथानित्यं सुतिकबलयश्री मालिनो लोचनेराग लौघोऽधरकिसलयेलाक्षारसारञ्जनम् । गौरीकान्ति प्रकृतिरुचिरारम्याङ्गराग च्छटासाकसारञ्जनिनकथराधाम नो हारिणी ॥ हारवत्याम् ॥

हारित । पु० पक्षिविशेषे । हारी

ते ॥ हारमित ॥

हारितकम् । न॰ शाके ॥

हारिद्र । पु॰ कदम्बवृक्षे । नीपे ॥ विषविशेषे ॥ यथा । हरिद्रातुल्य मूलोयोहारिद्र । समुदाहृत ॥ हरिद्रावर्णे ॥ त्रि॰ हरिद्रारञ्जिते ॥ हरिद्रयारक्तम् । हरिद्रामहारजना भ्यामञ् ॥

हारिद्रव । पु॰ मैत्रायणीयानांशाखा प्रभेदे ॥

हारिद्रुमत पुं॰ गौतमगोत्रेमुनिवि शेषे ॥ हरिद्रुमतोऽपत्यम् । अण् ॥

हारी । त्रि॰ हारविशिष्टे ॥ हारोस्त्य स्य । इनि ॥ हर्त्तरि ॥ अवश्य ह रति । हञ्॰ । णिनि ॥

हारी । स्त्री॰ मौक्तिके । यथा । मुक्ता मुक्ताफलशुक्तिबीज हारीचमौक्तिक मितिशब्दरत्नावली ॥

हारीत : । पुं॰ धर्मशास्त्रप्रवर्त्तकेमु निविशेषे ॥ कैतवे । धूर्त्ते ॥ पक्षि विशेषे । हरिताहारीतलङ्गतिलो कप्रसिद्धे ॥ अस्यमांसगुणायथा । हारीतोरूक्षउष्ण ' स्याद्रक्तपित्तक फापह ।स्वेदस्वरकर प्रोक्तईष द्वातकरश्च : ॥ हारीतोरक्तपीत' स्यादृष्यादिवीऽपिसकथ्यते " हारी मोत ॥ हारोस्त्यस्मिन वा । इ नि । हारिमनोहरमितंगमनम स्य ॥ यद्वा । हारयति । क्षिप । ए

तिस्म । ईङ्गतौ । गत्यर्थेतिक्त ' । हारयासावीतश्च ॥

हारीतक । पु॰ हारीतखगे ॥ स्वा र्थेक ॥

हार्द्दम् । न॰ प्रेमणि । स्नेहे ॥ अ भिप्राये ॥ हृदयस्यकर्म । युवादि त्वात्॰ हायनान्तयुवादिभ्योणित्य ण् । हृदयस्यहृल्लेखितिहृदादेश ' ॥ हृद्मर्थेष्यञ्वा ॥

हार्द्दी । त्रि॰ स्नेहवति ॥

हार्य्य ' । पु॰ कलिद्रुमे । विभीतकि हरणीयाङ्के । भाव्ये ॥ अर्थे ॥ त्रि॰ हर्त्तव्ये ॥ हर्त्तुंयोग्य ' । ह ञ्॰ । ऋहलोर्ण्यत् ॥

हाल ' । पु॰ बलदेवे ॥ शालिवाह नभूपतौ ॥ हलि ॥ हलति । ह लविलेखने । ज्वलतिकसन्तेभ्यो ण ॥

हालक :। पुं॰ पीतहरितवर्णाश्वे ॥

हालहलम् । न॰ पुं॰ हालाहलेविषे ॥ हालिवहलति॰ जठरम् । हल॰ । पचाद्यच । हलमिवहलतिवा । अच् । प्रज्ञाद्यण् ॥ मथ्यमाने ब्धौ हालहलमभवत् । क्षीरोदौमथिते तृष्णान्ते पुष्पादजायत्

हालाहल । पु॰ न॰ हालाहले ॥

हाला । स्त्री॰ सुरायाम् । बलदेवप्र यायाम् । वरुणात्मजायाम ॥ ह

लक्षणम् । हल० । ज्वलतीतिण
हल्यतेऽनयासा । हलस्येतिच
ञ ॥ हालाहलंहस्तिपैक हालातु
साम्परीरूपम् । तालमद्यं ॥

हालाक्षस्थानम । न० चित्रस्वराभि
धेदेश्या स्थाने ॥

हालाहल । पुं० न० विषप्रभेदे ॥
तत्स्वरूपन्तु । गौस्तनाभफलोगुच्छ
स्तालपत्रच्छदस्तथा । तेजसायस्य
द्यन्ते समीपस्थाद्रुमादय क्लिष्ठा
न्यायाहिमालये । दक्षिणाब्धितटे
देशेकोङ्कणे पिचजायते ॥ हालेव
चाहलति । हल० पचाद्यच् ॥
हालाहलोनैवविष विषं रमादर ज
नाव्ययमेवमन्वते । येगेनजाग
र्त्तिनिपीयतच्चिव स्मरनृरमांसुप्त
तिनिद्रयाहरिः ॥

हालाहल । पु० कीटविशेषे । च
च्छुनिकायाम् । कुटिलकीटके ॥

हालाहलधर । पुं० सर्पे । हाला
हलस्यधरोधारकः ॥

हालाहला । स्त्री० मञ्जनिकायाम् ।
गिरिकायाम् । बालमूषिका
याम् ॥

हालाहली । स्त्री० मदिरायाम् ॥

हालिक । पु० कर्षकवृषे । सैरि
कि । हलेनखनति । तेनदीव्यतिच
रतीतिठक् । हल वहति० हल
स्यायशा । हलसीराट्ठक् ॥

हालिनी । स्त्री० स्थूलपलस्याम् ॥

हाली । स्त्री० कनिष्ठश्यालिकायाम् ।
यथा । कनिष्ठाश्यालिकाहालीयन्ति
काकेलिकुञ्चिकेतिहेमचन्द्र ॥ म
दिरायाम् ॥

हालु । पुं० दन्ते ॥

हावः । पु० आह्वाने । स्त्रीणांविला
सादौ । नारीणांशृङ्गारभावसूक्ति
यासु ॥ यथा । स्त्रीणांविलासोवि
व्वोकोविभ्रमोललितं तथा । हेला
लीलेत्यमोहावा क्रियाशृङ्गारभा
वजा ॥ शृङ्गारात्० इत्यादे०
भावान्मनोविकाराद्वजाता । क्रि
याश्चेष्टाश्च शृङ्गाराद्याविलासादि
काहावशब्दवाच्याइत्यर्थः ॥ हवन
म् । हुङ्कारादनयो । क्वचित्पवा
दविषयेप्युत्सर्गोऽभिनिविशते० कृत्य
व् विषयेघञ् । इतिघञ् प्रक्रिया
। तेनाप्यपिबोध्य लीलाविला
सौविच्छित्तिविभ्रम किलकिञ्चि
तम् । मोट्टायितकुट्टमितविब्बोको
ललिततथा । विहृतञ्चेतिमन्तव्या
दशस्त्रीणांस्वभावजाइति ॥ हूय-
न्ते रागिणोऽनेनेतिहावः । यद्वाहूय
न्ते रागिणः कामातुरानेनेतिहा
वः । अविकारे कारणे घञ् ॥
यथोक्तम् । युवानोऽनेनहूयन्तेना
रीभिर्मदमानसैः । अतोनिरुच्यतेहा
वस्तेविलासादयोमताइति ॥ हाव

ष्टवायतिशोषयति वैशोषर्थे ।
ङ ॥

हास । पु० हास्ये ॥ हसनम् । हसे हसने । स्वनहसोर्वेतिपक्षे घञ् ॥ प्रकाशे ॥

हासिका । स्त्री० हासे । हासो० कृ० भा० ॥ हसे० । धात्वर्थनिर्देशेण्वुल् । प्रकाशे ॥

हास्तिकम् । न० गजतायाम् । करिसमूहे ॥ हस्तिनांसमूह । अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् ॥ हस्तिनीनांसमूहो वा ॥ भस्य ढेतद्धितेपुंवद्भाव ॥ वि० हस्त्यारोहे ॥ हस्तिनाचरति० गच्छति । चरतीतिठक् ॥

हास्तिनम । न० हस्तिनापुरे ॥ हस्तिदघ्न । गजपरिमाणे ॥ हस्तिप्रमाणमस्य । पुरुषहस्तिभ्यामण्चेत्यण् । इनण्यनपत्येऽन्तप्रकृतिभाव ॥

हास्तिनपुरम । न० हस्तिनापुरे ॥

हास्तिनायन । पु० हस्तिनोगोत्राऽपत्ये ॥ नडादित्वात्फक् । हास्तिनायनेतिटिलोपाभाव ॥

हास्यम । न० रसविशेषे । हसे हासे । यथा । विकृताकारवाग्वेशचेष्टादेः कुहकाद्भवेत । हास्योहासस्थायिभाव श्वेत प्रथमदैवत ॥ विकृताकारवाक्चेष्ट यदालोक्यहसेज्जन । तदत्रालम्बनप्राहुस्तच्चेष्टोद्दीपनमतम् ॥ अनुभावो क्षिसङ्कोचवदनस्मेरतादिक निद्रालस्यावहित्याद्या अत्रस्युर्व्यभिचारिण ज्येष्ठानांस्मितहसितेमध्यानांविहसितावहासितेच । नीचानामपहसितं तथातिहसितंषड्भेदा ॥ ईषद्विकासिनयनं स्मितं स्यात्स्पन्दिताधरम् । किञ्चिल्लक्ष्यद्विजंतत्रहसितं कथितं बुधै । मधुरस्वरविहसितंसांसशिर कम्पमवहसितम । अपहसितंसास्राक्षं विक्षिप्ताङ्गभवत्यतिहसितम । हसि० । कर्तरिण्यंत ॥ वि० परिहसनीये ॥

हाहलम् । न० हालाहले ॥

हाहा । अ० विस्मये । शोके ॥

हाहा । पु० गन्धर्वविशेषे ॥ हहाहूहूश्चैवमाद्यागन्धर्वास्त्रिदिवौकस इत्यमर ॥ हा इतिशब्दं जहाति । आ हाकत्यागे । विच् । शसिङसाडस् । अव्युत्पत्तिपक्षे० शसि० हाहान् । आतोधातोरित्यस्याप्रवृत्ते ॥

हाहाकार । पु० शोकध्वनौ ॥ हाहाशब्दे । हाहाकरणम् । भावेघञ् ॥

हाहालम् । न० हालाहले ॥

हूहू । पु० देवगन्धर्वे ॥ सान्तोयम । गन्धर्वैहाहाहूहूप्रभृतीगन्धर्वोगायनेषुचेतिसाहसाङ्क । गन्धर्वप्रभेदहाहाहूहूरितिवाचस्पति ॥

हाहाहूहू । पु० गन्धर्वे ।

हि च पादपूरणे ॥ हेतौ । विशेषे । अवधारणे । प्रश्ने । हेत्वपदेशे । सम्भ्रमे ॥ असूयायाम् ॥ अव्ययं ॥ विद्वदनुभवप्रसिद्धौ । हिनोति । हि गतौ । क्विप् । सम्पापूर्वकत्वाद्गुणाभाव । क्विपि तुगभावो वा । भाविवाप्रत्ययौ ॥

हिंसक पु० व्याघ्र । हिंस्रपशौ । अथर्ववेदज्ञब्राह्मणे ॥ शत्रौ । त्रि० हिंसाकर्त्तरि । नृशंसे । घातुकी ॥ हिनस्तीत्यर्थे । हिसि हिंसायाम् । निन्दहिंसक्लिशेति वुञ् । शरणागतबालस्त्रीहिंसकान्संवसेन्नतु चीर्णव्रतानपि सदा कृतघ्नसहितानिमान् ॥

हिंसा । स्त्री० चौर्यादिकर्मणि ॥ आदिनाव धनत्यागसताडनादयोऽपि ग्राह्याः । घाते । वधे । प्राणिवधे ॥ स्वायत्तकारितानुमोदितभेदेन त्रिविधा । कायवाङ्मनोभिः प्राणिनां पीडने ॥ प्राणव्यवच्छेदे । स्वाभिप्रायप्रकटने परव्यवच्छेदने ॥ कायक्लेश मनोदुःख वधवाप्राणिनांतु । य प्रवर्त्तयति हिंसा हिंसेति समासतः इति देवल ॥ हिंसनम् । हिसि० । गुरोश्च हलः ० टाप् ॥ अहिंसावश्यं वानिवसन्ना तमवानुहिंस । नाऽवेदविहितां हिंसामापद्यपि समाचरेत् ॥ अथ तद्धेतुर्यो हिंसाश्वमेधादिकोदीषादित्यशुद्धिः साधमायेत्यतआह । या वेदविहिता हिंसा नियतास्मिंश्चराचरे । अहिंसामेव तां विद्याद्वेदाद्धर्मो हि निर्बभौ । इति मनुः । या श्रुतिविहिता कर्मविशेषदेशकालादिनियता । अस्मिन् जगति स्थावरजङ्गमात्मनि० अहिंसामेवतां जानीयात्० हिंसाजन्याधर्मविरहात् । ईश्वरपशुहननम्० अधर्म० प्राणिहननत्वात्० ब्राह्मणहननवदित्याद्यनुमानम० उपजीव्यशास्त्रबाधोद्देवनप्रवर्त्तते । इष्टान्तीक्तब्राह्मणहननस्याप्यधर्मत्वे । शास्त्रमेवोपजीव्यम् । वेदाद्धर्मो हि निर्बभौ । यस्मादनन्यप्रमाणको धर्मो वेदादेव निःशेषप्रकाशत० इति कुल्लूकभट्ट ॥ यज्ञार्थं ब्राह्मणैर्वध्याः प्रशस्ता मृगपक्षिणः । भृत्यानाञ्चैव वृत्त्यर्थं मगस्त्यो ह्याचरत्पुरा ॥ बभूवुर्हि पुरोडाशा भक्ष्याणां मृगपक्षिणाम । पुराणेष्वपि यज्ञेषु ब्रह्मक्षत्रसवेषु च इति मनु ॥ पुरातनेष्वपि ऋषिभिः कृतयज्ञेषु भक्ष्याणां मृगपक्षिणां मांसैः पुरोडाशा अभवन् । तस्मात्० यज्ञार्थमद्यतनैरपि मृगपक्षिणो वध्या इति कुल्लूकभट्ट ॥

हिंसाकर्म । न० अथर्ववेदोक्तमन्त्र न्यासादिनिष्पादितमारणोच्चाटनादि क्रियायाम् । अभिचारे ॥ हिंसा फलकर्म । मारणपापादिवादि ॥
हिंसात्मक । त्रि० हिंसास्वभावे ॥
हिंसारु । पु० व्याघ्रे ॥
हिंसालुक । पु० खादुकेशुनि । वा टलमा० खावया० कुत्तारू०भा० ॥
हिंसित : । त्रि० प्राप्तहिंसे । हिंसां प्राप्ते ॥ यथा । यस्तु कन्यां पिताद त्त्वा न प्रयच्छति तां पुनः । सोऽपि दण्ड्यस्तेन हिंसितानृतस्य च । ॥ द्र० मारादयु० ॥
हिंस्रीर । पु० व्याघ्रे ॥ त्रि० खले । दुष्टे ॥ हिनस्ति हिंसि० । हि सीरच्चीरकी । खरेभेदे ॥
हिंस्र । पु० घोरे ॥ भीमसेने ॥ हरे ॥ त्रि० हिंसाशीले । घातके । घातुके ॥ हिंसायां हि सनेदोषः भावेनिवृत्ता । कृपाकार्यसताम्प्रवद हिंस्रेषुचजन्तुषु । हिंसायामहि दोषश्चहि कावाजनीश्वर ॥ द्र० ब्र० वै० कृ० जन्मखण्डे ८५ अध्याय : ॥ हिनस्ति । हिंसि० । नमिकम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपो र ॥
हिंस्रक । पु० हिंस्रपशौ । व्याघ्रे ॥ स्वार्थे क ॥
हिंस्रपशु । पुं० हिंसकजन्तौ । व्या घ्रे । हिंसके ॥
हिंस्रा । स्त्री० चीस० डु० भा० प्र० ष्ठे । काकोदुम्बर्याम् ॥ जटामांस्या म ॥ वसायाम् ॥ हिनस्ति । हि सि० । र । टाप् ॥ गवेधुकायाया म ॥ नाड्याम ॥
हिक्का । स्त्री० ऊर्द्ध्ववातप्रवृत्तौ शब्दवि शेषे ॥ रोगोपसर्गविशेषे ॥ रोगवि शेषे ॥ यथाविप्रक्रष्टनिदानमाह । विदाहिगुरुविष्टम्भिरुक्षाभिष्यन्दिभो जनैः । शीतपानाशनस्थानरजो धूमैस्तथानिलैः ॥ व्यायामकर्म भाराध्ववेगाघातापतर्पणैः । हि क्काश्वासश्चकासश्चतृष्णासमुपजायते ॥ अपतर्पणम् । अनशनादि ॥ सम्प्राप्तिमाह । मारुत कफेनानु गत पञ्चहिक्काकरोतिहि । अन्नजां यमलांक्षुद्रांगम्भीरांमहतींतथा ॥ सामान्यलक्षणम् । मुहुर्मुहुर्वायुरु देतिसस्वनोयकृत्प्लिहान्त्राणिमुखा दिवक्षिपन् । सघोषआशुहिन स्त्यसून्यतस्ततस्तुहिक्काभिधीय तेबुधैरिति ॥ हिनस्तिइतिहिक्का । पृषोदरादित्वाद्रूपसिद्धिः । हि गितिकायति० शब्दंकरोतीतिवा ॥ हिक्कनम् । हिक्कअव्यक्तेशब्दे । गु रोश्च टाप् ॥ यथा । हिक्कय ते । हिक्कहिसाम् । पचाद्यच् ॥
हिक्कार । पु० सामभक्त्यन्तरे । प्रस्ता

भक्तिकस्थसाम्न प्रथमायामभक्तौ ॥

हिङ्गु । न॰ मूलविशेषस्य निर्यासेऽपधूप नि ॥ अस्य पर्यायो गुणाश्च यथा । सहस्रवेधि जतुकं बाल्हीकं हिङ्गु रामठम ॥ हिङ्गूष्णं पाचनं रुच्यं तीक्ष्णं वातबलासहृत् । रसे पाके च कटुकं स्निग्धं सद्वर्ह्निदीपनम् ॥ शूलगुल्मोदरानाहकृमिघ्नपित्तवर्द्धनमिति ॥ हिनोति, हिगतौ हृद्वीव । हिमगच्छति वा । मृगय्वादि, ॥ वंशपत्न्याम् ।

हिङ्गुनाडिका । स्त्री॰ नाडीहिङ्गुनि । रामठ्याम ॥

हिङ्गुनिर्य्यास पु॰ निम्बवृक्षे ॥ हिङ्ग्वाकारो॰ हिङ्गुगन्धो वा निर्य्यासो यस्य ॥ हिङ्गुरसे ॥

हिङ्गुपत्र । पु॰ इङ्गुदीवृक्षे । हिंगोटाख्य॰ भा॰ प्र॰ ॥ हिङ्गुन, पत्रमिवपत्रं यस्य ॥

हिङ्गुपत्री । स्त्री॰ कारव्याम् । पृथ्वीकायाम् । वंशपत्न्याम् ॥ अस्या गुणा यथा । हिङ्गुपत्री भवेद्रुच्या तीक्ष्णोष्णा पाचनी कटु । हृद्वस्तिरुग्विबन्धार्शः श्लेष्मगुल्मानिलापहा ॥ हिङ्गुपत्रमिवपत्रमस्या ॥ हिङ्गुन पत्रे ॥

हिङ्गुपर्णी । स्त्री । वंशपत्न्याम् ॥

हिङ्गुल । पु॰ न॰ कुरुविन्दे, हंसपादे ॥ अस्य नाम । नि॰ लक्षणा नि॰ गुणाश्च यथा । हिङ्गुलं दरदं म्लेच्छं चित्रासञ्चूर्णपारदम् ॥ दरदस्त्रिविध प्रोक्तश्चर्मारः शुकतुण्डकः । हंसपादस्तृतीयः स्याद्गुणवानुत्तरोत्तरः ॥ चर्मारः शुक्लवर्णः स्यात्सपीतः शुकतुण्डकः । जपाकुसुमसङ्काशो हंसपादो महोत्तमः ॥ तिक्तं कषायं कटु हिङ्गुलं स्यान्नेत्रामयघ्नं कफपित्तहारि । हृल्लासकुष्ठज्वरकामलाश्च प्लीहामवातौ च गरं निहन्ति ॥ ऊर्द्ध्वपातनयुक्त्या तु डमरुयन्त्रपाचितम् । हिङ्गुलं तत्समुत्थं तु शुद्धमेव न शोधयेत् ॥ शोधनं विधिस्तु । मेषीक्षीरेण दरदमम्लवर्गैश्च भावितम् । सप्तवारान् प्रयत्नेन शुद्धिमायाति निश्चितम् ॥ शोधितस्य गुणाः सूक्ष्मास्तिक्तकषाय मिश्राद्रना ॥ हिङ्गुलाद्रसाकर्षण विधिर्यथा । निम्बूरसैर्निम्बपत्ररसैर्वा याममात्रकम् । घृष्ट्वा दरदमूर्ध्वन्तु पातयेत्सूतयुक्तिवत् । ततः ऊर्ध्वपठरीलग्नं ग्रहणीयाद्रसमुत्तमम् । शुद्धमेव हि तत्सूतं सर्वकर्मसु योजयेत् ॥ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ सिन्दूरे ॥

हिगुला । स्त्री॰ देशविशेषे । यथा । ब्रह्मरन्ध्रे हिंगुलायां भैरवो भीमलोचन । कोट्टवी सा महामाया त्रिगुणा या दिगम्बरी ॥ इति मन्त्रचूडा

महीपीठमाला ॥ वामनपुराण मपि यथा । अन्याश्चोत्तरे दिक्संस्था तासां स्वर्लिङ्गलिङ्गिता । ततस्ता माहेश्वरावर्णप्रभाभैरवमूर्त्तिमान शङ्करो वरदो वीरो यत्र देवाः समर्चयन् । तत्र सर्वाः पूजयिष्यन्ति सुराश्चैव पितरस्तथा ॥ यक्षविद्याधरा देवा मानवाश्च शुभङ्करि । त्वां तोष्यन्ति सदा देवि वरलिप्सोत्कवारे च स्वर्कीर्त्तिशुभ नामयस्मा दुधिरञ्चिर्चिता । त्वं वै वसुधाधरेदेनचर्चि ता भूतानुयाता हरिचर्माम्बरा महीसमन्तादिवचारसुन्दरी त्वत् गता हैङ्गुलमाद्यसुरमर्मिति ॥

हिंगुल । पु॰ हिंगुले ॥

हिंगुलिका । स्त्री॰ कण्टकार्याम् । भण्टाक्याम् ॥

हिंगुली । स्त्री॰ वार्त्ताक्याम् । सिंह्याम् । भण्टाक्याम् ॥ हिंगुला ति । ला॰ । आतोनुपेतिक । गौरादित्वान् ङीष ॥ वृहत्याम् । कण्टकार्याम् ॥

हिंगुलु पु॰ न॰ रञ्जनद्रव्यविशेषे ॥ यथा । दारदन्तु हिंगुलु स्यात् हिंगुलं रसपारदमिति विकाण्डशेष ॥

हिंगुशाटिका । स्त्री॰ वनाल्याम् ॥

हिंगूलम् । न॰ चालुविशेषे । मधुमूलै । मौचालु॰ द्रू॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ ॥

हिज्ज । पु॰ हिज्जले ॥

हिज्जल । पु॰ वृक्षले । निचुले । जलवेतसविशेषे ॥ यथा । वृक्षलो हिज्जलश्चापि निचुलश्चाम्बुजस्तथा । जलवेतसवद्वेद्यो हिज्जलोऽय विषापहः । इति भावप्रकाशः ॥ हिनोति । हिगतौ वृद्धौ च । क्विप् । हित् जलमस्य ॥ समुद्रवेतसवृक्षेऽन्ये ॥ समुद्रफलेतिख्यातवृक्षपरे ॥

हिन्ताल । पु॰ हस्तिपादवृक्षे । निगडे । चन्दुकौ । इति हेमचन्द्र ॥

हिडम्ब ।) पु॰ असुरविशेषे ॥
हिडिम्ब ।)

हिडिम्बजित् ।)
हिडिम्बनिसूदन ।) पु॰ भीमसेने ॥
हिडिम्बभित् ।)

हिडिम्बा । स्त्री॰ हिडिम्बासुरभगिन्याम ॥

हिडिम्बापति ।)
हिडिम्बारमण ।) पु॰ हनूमति । रामदूते । अर्जुनध्वजे ॥

हिण्डनम् । न॰ भ्रमणे । रते ॥ यामे ॥ क्रीडायाम ॥ हिडिगत्यनादरयो । ल्युट् ॥

हिण्डक । पु॰ लग्नाचार्ये ॥

हिण्डिर । पुं॰ फेनडीरे ॥

हिण्डी । स्त्री॰ शिखरवासिन्याम् । दुर्गायाम ॥ द्रू॰ शिo शेष ॥

हिरण्डीप्रियतम । पु॰ शिवे ॥

हिरण्डीर । पु॰ समुद्रफेने । अब्धि कफे । फेने । हिरण्डीतिशब्दमीरयति । ईरगतौ कम्पने च । पचाद्यच । अण् वा ॥ यद्वा । हिरण्डते • कृतस्ततो गच्छति । हिण्डि॰ । बाहुलकादीरन् ॥ बार्ताकी ॥ पुरुषे ॥ रूपके । ० वलुण्ड गवि ॥

हितम् । न॰ आप्तवाक्ये । परिणामे सुखकरवाक्ये । त्रि॰ पथ्ये । उत्तरकालेष्टफलवति । अनुकूले ॥ गते ॥ धृते ॥ आप्ते । उपकारिणि ॥ भुव अ मा । दधातेः ॥ अङ्गणे ॥

हितक । पु॰ शिशौ ।

हितकारी । त्रि॰ मङ्गलकारके ॥

हितप्रणी । पु॰ चारे ॥ हिते ॥

हितावली । स्त्री॰ औषधविशेषे । अङ्गारकुष्ठके ।

हितैषी । त्रि॰ हितार्थिनि । हितेच्छाकारिणि ॥ हितमिच्छतीति णिनि ॥ विमलकलुषीभवच्चेतः कथयत्येव हितैषिणं रिपुञ्च ॥

हितोक्ति । स्त्री॰ पथ्यवचने ॥

हितोपदेश । पु॰ सत्परामर्शदाने ॥ विष्णुशर्म्मकृते नीतिग्रन्थविशेषे

हिन्ताल । पु॰ वृक्षविशेषे । अस्य पर्यायगुणाश्चयथा । हिन्ताल स्थूलतालश्च मध्यपत्रोऽश्वहृत् । स्थिरपत्रो द्विधा शेय स्थिरपत्रो स्थिरच्छदः । गर्भस्रावी नीलतालो भीमपत्रो वृक्षराटक । अम्लसारो हृद्याल स्याच्चतुर्दशधाभिधः ॥ हिन्तालो मधुराम्लश्च कफकृत्पित्तदाहनुत् । श्रमतृष्णापहो रोचिरिति शिरोऽतिदोषकृत् ॥ तृणराजविशेषम् । यथ हर्षिष्ठ । गुवाताल हिन्तालास्तथा तालो बकुलको । खर्जूरनारिकेलो वसमेतिदरागका वृति ॥ पूगवैटस्तुहिन्ताल श्रीव किरिटितत्फलमितिचिकाण्डशेष ॥ हीनोऽल्पश्चालः । पृषोदरादि ॥

हिन्दु । पु॰ कालौ । साम्प्रदायिनां चतुर्वर्णानासम्यक्ष्यम् ॥ यथोक्त मेरुतन्त्रे २३ प्रकाशे । पश्चिमाम्नाय मन्त्रास्तुप्रोक्ताः पारस्यभाषया । अष्टोत्तरशताशीतिर्येषां संसाधनात् कलौ ॥ पञ्चखाना सप्तमीरा नव साहा महाबला । हिन्दुधर्मप्रलोप्तारो जायन्ते चक्रवर्तिनः ॥ हीनञ्च दूषयत्येव हिन्दुरित्युच्यते प्रिये । पूर्वाऽम्नाये नवशतं षडशीति प्रकीर्त्तिता । फिरङ्गभाषया मन्त्रास्तेषां संसाधनात् कलौ अधिपा मण्डलानाञ्च संग्रामेष्वपराजिता । इंरेजा नवषट् पञ्चलण्डजाश्चापि भाविनः ॥

हिन्दोल । पुं॰ श्रावणशुक्लपक्षविहितभगवद्यात्राविशेषे । दोलयात्रेति प्रसिद्धे षड्रागान्तर्गतरागविशेषे ॥ यथा । भैरवः कौशिकश्चैव हिन्दोलो दीपकस्तथा । श्रीरागो मेघरागश्च षडेते पुरुषाह्वयाः इति ॥

हिन्दोलक । पुं॰ यानविशेषे । दोलायाम् । प्रेङ्खायाम् ॥

हिन्दोलनम् । न॰ दोलने ॥

हिन्दोला । स्त्री॰ दोलिकायाम् ॥

हिबुकम् । न॰ लग्नाच्चतुर्थभवने ॥

हिम । पुं॰ चन्दनवृक्षे ॥ कर्पूरे ॥ चन्द्रे । हेमन्तर्त्तौ ॥ हिमालयपर्वते ॥ न॰ तुषारे । रजनीजले ॥ तत्पर्यायो यथा । अवश्यायस्तु नीहारस्तुषारस्तुहिनं हिमम् । प्रालेयं मिहिकेति ॥ चन्दने ॥ नवनीते ॥ मौक्तिके ॥ पद्मकाष्ठे ॥ रङ्गे ॥ शीते ॥ त्रि॰ शीतले ॥ हन्ति । हन॰ । हन्तेर्हिचेति मक् ।

हिमक । पुं॰ विकङ्कतवृक्षे ॥

हिमकर ।) हिमकिरण ।) पुं॰ चन्द्रे । कर्पूरे । हिमाः कराः किरणा यस्य सः ॥

हिमकूट । पुं॰ शिशिरर्त्तौ ॥ हिमकदम्बे ॥

हिमगिरि । पुं॰ हिमालयपर्वते ॥

हिमज । पुं॰ मैनाकाचले । मेनकापुत्रे । हिमात् जात । जनी॰ । पञ्चम्यामिति ड॰ ॥ न॰ हिमोद्भवे ॥

हिमजा । स्त्री॰ गौर्याम् । पार्वत्याम् ॥ हिमात् हिमालयात् जाता । जनी॰ । ड॰ । टाप् ॥ शठ्याम् । क्षुद्रायाम् । क्षीरिण्याम् ॥

हिमझटि । पुं॰ भूमिकायाम् । कुहेलिकायाम् ॥

हिमतैलम् । न॰ कर्पूरतैले ॥

हिमदुग्धा ।) हिमदुग्धिका ।) स्त्री॰ क्षीरिण्याम् ॥

हिमदुर्दिनम् । न॰ पक्षिहिमे । हिमनिपातितेन दुःखदायकदिने ॥

हिमद्युति । पुं॰ इन्दौ । चन्द्रे ॥ हिमा द्युतिर्यस्य सः ॥

हिमद्रुमः । पुं॰ महानिम्बे ॥

हिमनामा । पुं॰ कर्पूरे ॥ हिमस्य नामान्येव नामान्यस्य ॥

हिमप्रस्थ । पुं॰ हिमगिरौ ॥

हिमवान् । पुं॰ उमागुरौ । नगाधिराजे । हिमालये ॥ शतद्रुचन्द्रभागाद्या हिमवत्पादनिःसृता । सतांनिधिर्यो हिमवान् भोगिनामालयोऽचलः ॥ हिममस्त्यस्मिन् । मतुप् । वत्वम् ॥

हिमवत्सुत । पुं॰ हिरण्यनाभे । मैनाकाचले ॥

हिमवत्सुता । स्त्री॰ उमायाम् ।

गौर्याम् ॥ हिमवत्सुता ॥ ग
ङ्गायाम् ॥ इ० ध० य ॥
हिमवत्सुतारुध । पु० । भौमि
तीर्थविशेषे ॥
हिमवालुक । पु० कर्पूरे ॥ इ०
राजनिघण्टः ॥
हिमवालुका । स्त्री० कर्पूरे ॥ हि
मावासौवालुकाच ॥
हिमशर्करा । स्त्री० यावनाल्याम् ॥
हिमशैल । पु० हिमवति । मे
नाधवे ॥ हिमप्रधान शैल ॥
हिमशैलजा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥
हिमसंहति । स्त्री० महाहिमे ।
हिमान्याम् ॥ हिमानांसंहति ॥
हिमह । पु० आदित्ये ॥ वह्नौ ॥
हिम जाड्यं हन्तीति हिमह । ड
हिमहासक । पु० हिन्तालवृक्षे ॥
हिमा । स्त्री० नागरमुस्तके ॥ सू
क्ष्मैलायाम् ॥ रेणुकायाम् ॥ पृ
क्कायाम् । भद्रमुस्तायाम् ॥ च
विकायां ॥
हिमांशु । पु० चन्द्रमसि । हि
मांशवोयस्य ॥ कर्पूरे ॥
हिमांशुभिख्यः । पु० कर्पूरे ।
न० रौप्ये ॥
हिमाग । पु० हिमालये ॥ हि
मप्रधानोगः ॥
हिमागम । पु० हेमन्ते ॥ हि
मस्यागमोयस्मिन् ।

हिमाचल । पु० हिमालये ॥
हिमात्यय । पु० वसन्तर्तौ ॥ हि
मस्यात्ययोयस्मिन् ॥
हिमाद्रि । पु० हिमशैले ॥
हिमाद्रिजा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥
हिमाद्रेर्जाता । जनी० । ड ।
टाप् ॥ क्षीरिण्याम् ॥
हिमाद्रितनया । स्त्री० पार्वत्याम् ॥
हिमाद्रितनयापति । पु० शिवे ॥
हिमानी । स्त्री० हिमसंहतौ ॥ मह
द्धिमम् । हिमारण्ययोर्महत्त्वइति
ङीषानुकौ ॥ यथा । आगतावत
चरैवहिमानीसेव्यताम सुरतरङ्गि
णीसदा । कृष्णवर्त्मनिगुणानुकूल
यन्तीकौवनैपुलवधन्यनुरागम् ॥
यावनालशर्करायाम् ॥
हिमाराति । पु० वीतिहोत्रे । ध
नञ्जये ॥ किरणमालिनि । सूर्ये ॥
हिमस्यआराति ॥
हिमाल । पु० हिमशैले ॥ हिमेन
आलाति । आतभूषणादौ ॥ कः ॥
हिमालय । पु० भारतवर्षस्यो
त्तरवर्त्ते । उदगद्रौ । नगपतौ ।
मेनाधवे । उमागुरौ ॥ स्थावराणां
मध्ये भगवतोविभूतिरयम् ॥ हि
मस्यालय ॥ शुक्लखदिरे ॥
हिमालयसुता । स्त्री० पार्वत्याम् ॥
हिमालया । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
हिमाब्जम् । न० उत्पले ॥

हिमावती । स्त्री० स्वर्णक्षीरीयाम् ॥ हिममस्त्यस्याः । मतुप् । शरादीनाञ्चेति दीर्घः ॥

हिमाश्रया । स्त्री० स्वर्णजीवन्त्याम् ॥

हिमाह्वय । पु० कर्पूरे ॥

हिमिका । स्त्री० तृणोपरिपतितहिमे । इति कश्चित् ॥

हिमेलु । त्रि० हिमार्त्ते । हिमकम्पिते ॥ हिमं न सहते । हिमाच्चेलुः ॥

हिमोत्तर । त्रि० शीतर्त्ते ।

हिमोत्तरा । स्त्री० कपिलद्राक्षायाम् ॥

हिमोत्पन्ना । स्त्री० यावनाल्याम् ॥

हिमोद्भवा । स्त्री० शट्याम् ॥ क्षीरिण्याम् ॥

हिम्य । पु० भूमि हिमवति पर्वते ॥ प्रशस्तं हिममस्मिन्नस्ति । अन्येष्वपि दृश्यत इति यप् ॥

हिरणम् । न० रेतसि । स्वर्णे । वराटे ॥ हिरण्यमिव वराटः पृ० हेमचन्द्रः ॥

हिरण्मय । पु० सुरज्येष्ठे । ब्रह्मणि । विश्वसृजि ॥ न० भारतवर्षादिनवखण्डान्तर्गतवर्षविशेषे । त्रि० तेजोमये ॥ सुवर्णमये ॥ हिरण्यस्य विकारः । मयट् । दाण्डिनायनेति टिलोपो निपात्यते । हिरण्मयी० छन्दसि मलोपो निपात्यते । हिरण्ययेन सवितेति दर्शनात् ॥

हिरण्यम् । न० रेतसि । द्रव्ये ॥ शातकुम्भे । स्वर्णे ॥ वराटे ॥ अक्षये ॥ मानभेदे । अकुप्ये ॥ रूप्ये ॥ श्वेतपर्वतादुदीच्यां स्थितवर्त्तमानवर्षविशेषे ॥ हर्यति । हर्यं गतिकान्त्योः । हर्यतेः कन्यन्हिरच्च ।

हिरण्यक । पु० देवदत्तादेर्हिरण्याध्यक्षायाम् ॥ हिरण्ये कामः । धनहिरण्यात् कामे इति कन् ॥

हिरण्यकशिपु । पु० कश्यपाद्दित्यां जातदैत्यविशेषे ॥ हिरण्यकशिपुरस्य ।

हिरण्यकशिपुः । पु० निधौ ॥

हिरण्यकामधेनु । स्त्री० षोडशमहादानान्तर्गतमहादानविशेषे ॥

हिरण्यकोष । पु० घटिताघटितहेमरूप्ययोः ॥ यथा । हिरण्यकोशाकुप्यानि हेम्नि रूप्ये कृताकृते । इति हेमचन्द्रः ॥ अमरस्तु । स्यात्कोशश्च हिरण्यञ्च हेमरूप्ये कृताकृते । ताभ्यां यदन्यत्तत्कुप्यमित्याह ॥

हिरण्यगर्भ । पु० ब्रह्मणि । लोकेशे । चतुरानने ॥ हिरण्यं हिरण्मयमण्डम् । तद्गर्भ इव तदन्तर्वर्त्तित्वात् । यथाह मनुः । तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम् । तस्मिन्जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामह इति ॥ यद्वा हिरण्यं हिरण्मयमण्डं गर्भोऽस्य ॥ अथवा । हिरण्यं हिरण्मयं सुवर्णं प्रचुरम् । तद्वत्प्रकाशमण्डं ब्रह्मा

ण्डगर्भे उदरे यस्य स हिरण्यगर्भः । विराडदेहान्तर्गतवैराजपुरुषस्तदन्तर्यामिणश्चाभेदेनोपासनात् हिरण्यगर्भोपासकैः कर्तव्ये लिविषयेय निरुक्तिः सङ्गच्छते । द्युपतयएव तेनयद्युरन्तमनन्ततयोत्वमपि यदन्तराण्डं निश्चयानुसारेण । खल्वरजांसि वान्ति यस्यासाविह यच्छुतयस्त्वयि विफलत्वं तन्निरसनेन भवन्निधनादृतिवेदस्तुत्यन्तत्वात् ॥ यद्वा । विराडपरनाम्नो हि हिरण्मयब्रह्माण्डस्य गर्भीभूतत्वात् वर्तित्वात् वैराजपुरुष एव हिरण्यगर्भ इत्युच्यते इति ॥ अथवा हिरण्यवेदस्तद्वामस्य यद्वा व्यगर्भे उदरे यस्य स । हिरण्मयद्रव्यं वराटिकार्णं रेतसोऽपि त्यभिधानादिति ॥ समष्टिलिङ्गशरीराभिमानिनि चैतन्ये • ज्ञानक्रियाशक्तिमदन्तःकरणोपहितस्यात्मज्ञानक्रियाशक्तिप्रधाने ॥ सूक्ष्मरूपे । प्राणे । सूत्रात्मनि । ईशे । ईश्वरे ॥ हिरण्यगर्भो नाम सूक्ष्मप्रपञ्चाभिमानी • सूर्यमण्डलान्तर्गतः सूक्ष्मसमष्टिदेहोपलिक्षात्मा चक्षुर्गोलकानुगतेन्द्रियानुयायश्च स सारिणोऽर्थान्तरमिति व्याख्यातारः । मायोपाधिकः परमात्मा लिङ्गशरीरसमष्ट्यभिमानेन हिरण्यगर्भ इत्युच्यते । यथादिपुरुषपादिर्जीव ईश्वर इत्युच्यते । यथा । स वै शरीरी प्रथमः स वै पुरुष उच्यते । आदिकर्ता स भूतानां ब्रह्माग्रे समवर्त्तत इति स्मृतेः । विष्णौ ॥ शालग्रामविशेषे ॥ महादानविशेषे ॥

हिरण्यदंष्ट्र । पुं० असुरविशेषे । भग्नदंष्ट्रे ॥

हिरण्यद । पुं० समुद्रे ॥ त्रि० स्वर्णदातरि ॥

हिरण्यदा । स्त्री० भूमौ ॥

हिरण्यनाभ । पुं० मैनाकाचले ॥ हिरण्मयमिव नाभिरस्य । अच् प्रत्यन्वेत्यचाजितियोगविभागाद्व ॥

हिरण्यबाहु । पुं० शोणनदे । हिरण्यवाहावस्य ॥

हिरण्यरेता । पुं० हुतभुजि अग्नौ ॥ हिरण्यरेतोऽस्य ॥ सूर्ये ॥ चित्रकवृक्षे ॥ शिवे ॥

हिरण्यवत् । पुं० वैश्रवणे । न० निधिविशेषे ॥ त्रि० सहिरण्ये ॥ हिरण्यमस्त्यस्य । अन्येभ्योऽपीति मत्प्रत्ययः ॥

हिरण्यवर्ण । त्रि० शुद्धस्वर्णे ॥

हिरण्यवर्णा । स्त्री० नद्याम् ॥ इ० हे० न्द्र

हिरण्यवाह । पुं० शोणनदे । हिरण्यं वहति । कर्मण्यण् ॥

हिरण्यग्रीव । पुं० ब्रह्मोपद्माद्रिविशेषे ।

हिरण्यस्तूप । पु॰ ऋषिविशेषे । अ ङ्गिरस पुत्रे ॥

हिरण्याक्ष । पु॰ काश्यपाद्दित्यांसमुत्पन्ने॰ आद्यदैत्यविशेषे ॥

हिरण्याश्व । पु॰ तुलापुरुषादिषोडशमहादानान्तर्गतमहादानविशेषे ॥

हिरण्याश्वरथ । पु॰ षोडशमहादानान्तर्गतमहादानविशेषे ॥

हिरुक् । अ॰ विनार्थे ॥ हिरुक्चार्थाश्रिताः ॥ मध्यार्थे ॥ हिनोति । हिगतौ । रुक् प्रत्यय । सामीप्ये ॥ अधमार्थे ॥

हिलमोचि । स्त्री॰ हिलमोचिकायाम् ॥

हिलमोचिका । स्त्री॰ ब्राह्म्याम् । आचार्याम् । चक्राङ्ग्याम् । हिल ञ्चा॰ ञ्चू॰ गौ॰ भा॰ प्र॰ हिलसा ख्यशाके । यथा । शोथ कुष्ठ वाक पित्त हरतेहिलमोचिका । हिलति । हिलभावकरणे । इगुपधेतिक । मोचयति । मुचेण्वुल् । हिलाचासौमोचिका । छायोपोरितिह्रस्व ॥ युक्ते ॥

हिलमोची । स्त्री॰ हिलमोचिकायाम् ॥

हिस्र । पु॰ शरारिपक्षिणि ॥

हिल्लोल । पु॰ तरङ्गे । नद्यादिजलस्य वायुनातिर्यग्गमने । रतिबन्धविशेषे ॥ यथा । हृदिकृत्वाङ्घ्रि पादौकराभ्यांधरयेत्कुचौ । यथेष्टताडयेद्योनिं बन्धोहिल्लोलसञ्ज्ञक ॥

हिल्वला । स्त्री॰ मृगशिरःशिरस्थतारायाम् ॥

हिबुक्तम । न॰ लग्नाच्चतुर्थभवने ॥

ही । अ॰ दु खहेतौ ॥ विषादे ॥ विस्मये ॥ यथा । हन्तविधिलुलिताभ्हीविचित्रोविपाक ॥ हिनोति । हि॰ विच । सम्पापूर्वकत्वान्नगुण । क्विपितुगभावोवा । भावेवाप्रत्ययौ । पृषोदरादित्वात्दीर्घ ॥ हन्तहन्ताहृतकाङ्क्षोर्वी ॥ शोके ॥

हीन । त्रि॰ गर्ह्ये ॥ ऊने ॥ प्रतिवाद्विशेषे ॥ यथाहनारद । अन्यवादीक्रियाद्वेषीनोपस्थायीनिरुत्तर । आहूतप्रपलायीचहीन पञ्चविध स्मृतइति ॥ ओहाति॰ हीयतेस्मवाओहाक्त्यागे । आदिकर्मणिक्त॰ कर्मणिवा । ओदितश्चेतिनत्वम् । घुमास्थेतीत्वम् ॥

हीनक्रिय । त्रि॰ जातकर्मादिक्रियावर्जिते ॥

हीनवर्ण । त्रि॰ नीचजातौ ॥ यथा । हीनवर्णोपभुक्तायात्याज्यावध्यापिवाभवेदिति ॥

हीनवादी । त्रि॰ विरुद्धार्थवादिनि ॥ यथाहनारद । पूर्ववादपरित्यज्ययोन्यमालम्बतेपुन । वादसङ्क्रमणाज्ञ्ज्ञेयोहीनवादीसवैनरइति ॥ वाक्यवर्जिते ॥ अधरे ॥

हीनाङ्ग । त्रि॰ स्वभावतोन्यूनाधि

हीनाङ्गे । विकलाङ्गे । अपोगण्डे ॥ तेनसहपरिहासनिषेधोयथा । जातिहीनंविस्तहीनं रूपहीनमहस्रथम् । हीनाङ्गमतिरिक्ताङ्गं तेनदोषित्वनाक्षिपे । इतिब्रह्मपुराणाह वेदीचार्थविनिश्चयनि..कालिकापुराणे ४४ऽध्याय ॥

हीनाङ्गी । स्त्री॰ क्षुद्रपिपीलिकायाम् ॥

हीर । पु॰ शङ्करे । शिवे । हरे ॥ प्रलयेजगतञ्च हरति । हृञ॰ । पचाद्यच् । पृषोदरादित्वाद्दीत्वम् । वज्रे ॥ सर्पे ॥ श्रीहर्षकवे पितरि ॥ हारे । लगणे॰ ऽऽ।॰ ॥

हीरक । पु॰ रत्नमुख्ये । सूचीमुखे । दधीच्यस्थ्नि । हीरे । वज्रे हीरा॰ इ॰ भा॰ प्र॰ रत्ने ॥ अत्र यस्त्वितु योग्य तद्वज्रे लिखितमया । तत्रैवतस्माद्द्रष्टव्य गुणनामादिवर्णनम् । भाषान्तान्तरे ॥ यथा । वङ्किटगणमन्यरगणमेवचरणाशोभितम्॰पश्यसुदतिनागन्तपतिरत्नवद्दतिशोभितम् । राजभवनकालपठनपञ्चरटनरञ्जनकोरकाइतिनामभवतिकाममर्वातसज्जनम् ॥ यथा । ध्यानमटतसाम्पठतनामरटतकैश्चवधमंमयतममं भजतकामं त्यजतमंशवम । द्वाराभवनद्वाररमणसारचयनवासनातामद्दयति मावतरति॰ कान्तपति शासनास्वार्थक ॥

हीरा । स्त्री॰ लक्ष्म्याम् । श्रियि ॥ तैलपायिकायाम् ॥ पिपीलिकायायाम् ॥ काश्मर्याम ॥

हीराङ्ग । पु॰ इन्द्रस्याम । वज्रे कुलिशे ॥

हीलम् । न॰ रेतसि । इतिकश्चित ॥

हीलुकम् । न॰ मद्यविशेषे । गौडाम ॥

हीही । अ॰ विस्मये ॥ हास्ये ॥ यथा । कास्त्वलोहितलोचनास्यचरणोहस कुलोमामसात्कितकास्तिसुवर्णपङ्कजरन नीरसहाविर्मलम् । रत्नानिचय प्रवालललिकाने दूर्वरोह क्वचिन्मगण्डकाक्रिलसश्वसन्तिनवकैरारकस्य हीहीकृतम् ॥

हुक्कृतम् । न॰ हुङ्कारे ॥ वन्यवराहशब्दे ॥

हुङ्कृति । स्त्री॰ वर्णवीरध्वनौ ॥

हुड । पु॰ । मेषे ॥ पाजिकाकाटा इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ । चौरादिनिवारणार्थं भूमिनिहितलौहमयतीक्ष्णाग्रकुविशेषे ॥ लगुडे ॥ इ॰ महाभारतम् । भाषयाबुरजइतिख्यातेयोधगणाश्रयस्थाने ॥ विशमूत्रोत्सर्जनस्थाने ॥

हुडक्क । पु॰ हुडुक्के ॥
हुडु । पु॰ मेषे
हुडवा । पु॰ दात्यूहे ॥
हुडुक्क । पु॰ वाद्यभेदे मदमत्ते
॥ दात्यूहपक्षिणि ॥ हुडुकी ।
हुडुका स्त्री॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰
वाद्यविशेषे ॥
हुडम् । न॰ हुषण्डके ॥
हुडुक्क । पु॰ ... । हुडु
म॰ स्त्री॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ ॥
हुण्ड । पु॰ व्याघ्र ग्रामशूकरे ॥
मूर्खे ॥ राक्षसे ॥
हुत । पु॰ देवस्याग्निहोमे ॥ त्रि॰
वषट्कृते । मन्त्रेणाग्नौप्रक्षिप्तघृ
तादौ । हुविः प्रक्षेपे । हूयते ।
हुदानादनयोः । क्त ॥ न॰
हवने । ईशे । अग्नौहवि प्र
क्षेपक्रियायाम् ॥ नपुंसकेभावे
क्त ॥
हुतभुक्प्रिया । स्त्री॰ अग्निपत्न्या
म ॥ स्वाहायाम् ॥ हुतभुजः
प्रिया ॥
हुतभुक् । पु॰ वैश्वानरे । अग्नौ
॥ हुतभुक्क । भुज॰ । क्विप् ॥
चित्रकौ ॥ हुतं हविः भुनक्तिपाल
यति त्रिगुणमपि सगुणं करोति तस्मा
मौ चापादिति हुतभुक् ॥
हुतवह । पु॰ अग्नौ ॥ हुतस्य
वह ॥
हुताश । पु॰ अग्नौ ॥ हुतम
श्नाति । अश॰ । कर्मण्यण् ॥
हुताशन । पु॰ अग्नौ ॥ हुत
अशनमस्य ॥ यथा । लक्षहोमे
तु कर्त्तव्य शतकोटिहोमे हुताशन
। पुत्राहुत्यामुडोनाम शान्तिकेवर
द स्मृतः ॥ शिवे ॥
हुताशनी । स्त्री॰ होलिकायाम ॥
हुति । स्त्री॰ हवने हु॰ क्तिन् ॥
हुम् । अ॰ स्मृतौ ॥ अपाकृतौ ॥
अयप्रश्ने ॥ अभ्यनुज्ञायाम् ॥
वितर्के ॥ भये । भर्त्सने ।
कोपे । हूयते । हु॰ । बाहुल
कान्मुन् ॥
हुलहुली । स्त्री॰ मुखवाद्यायाम् ।
स्त्रीणामङ्गलजनकमुखध्वनिविशेषे
। हुलहुलु स्त्री॰ गौ॰ दे॰ भा॰
प्र॰ ॥
हुहु । }
हुहू । } पु॰ गन्धर्वविशेषे ॥ य
था । हूहूर्हुहुश्चविधौ हूहूर्हुहुश्च
कुत्रचिदितिशब्दरत्नावली ॥
हू अ॰ अहाने । अवज्ञायाम् ।
अहङ्कारे ॥ शोके ॥
हूङ्कार । पु॰ हूमितिभयजनकध्व
निकरणे ॥
हूड । पु॰ मेषे ॥
हूण । पु॰ । म्लेच्छजातिविशेषे
॥ यथा । श्वपाकस॰ पुक्कसा

कुहूग्रीवबनहूर्यपि । तेऽकवाद्यास्तु
ग्रैवाःशिरःस्याधारशब्दितः ॥
व्यंच किरातशबरपुलिन्दाद्यास्तु
तद्विदेतिजटाधर ॥ देशविशेषे ॥
यथा । कोमगिरेदक्षभागेमरुदेशा
त्पश्चिमे । हूणदेश समाख्यात
शूरास्तत्रवसन्तिच ॥

हृतम् । न॰ पाखाने ॥ नाशि ॥ वि॰
शोकते ॥

हृति । स्त्री॰ आकारआयाम । पा
खाने ॥ ह्वानम् । ह्वेञ् क्तिन् ।
वचिस्वपीतिसम्प्रसारणम ॥

हूम । अ॰ प्रश्ने ॥ वितर्के ॥ कुपी
तौ ॥ अनुनये।स्मृतौ सम्भाव्ये ॥
अभ्युपगमे। कुत्सने ॥ प्राकाश्ये ।
हूयते । हु॰ । बाहुलकात् ।
पृषोदरादि ॥ यद्वा । ह्वनम् ।
॰ डूम प्रत्यय ॥

हूरव । पु॰ शृगाले ॥

हूर्च्छनम् । न॰ कौटिल्ये ।

हूहू । पु॰ गन्धर्वविशेषे ॥

हूहू । पु॰ देवगन्धर्वे ॥ हूहूतिस्प
र्धामाह्वयति । ह्वेञ् स्पर्धायांशब्देच
। क्विप् । वचिस्वपीतिसम्प्रसारणम्
। हलइतिदीर्घं । अजादौ॰ हूहु
वौ॰ हूहुबहूल्यादिरूपाणि । अन्यत्व
त्विपवेनयण् हूह्वौ॰हूह्वत्यादि ॥

हृच्छय । पु॰ मदने । मन्मथे । का
मदेवे । हृदिचस्त्वविवेकिनांचितसि

शेते । शीङ् स्वप्ने । अधिकरणेशी
तेरित्यच् ॥

हृच्छयालु । पु॰ कामदेवे ॥

हृच्छूलम् । न॰ हृदयशूले ॥ यथा ।
कफपित्तावरुद्धस्तुमारुतोरसमूर्छि
त । हृदिस्थ कुरुतेशूलमुच्छ्वा
सरोधकम । सहृच्छूलइति
ख्यातोरसमारुतकोपज ॥

हृणिया । स्त्री॰ जुगुप्सने ॥

हृणीया । स्त्री॰ घृणने । जुगुप्सने ॥
हृणीङ् कण्ड्वादि । यक् । अप्रत्य
यात् ।

हृत । वि॰ मुषिते । आकृष्टे ॥ प्र
हारि । हृञ् ॰ । क्त । उपात्ते ॥

हृति । स्त्री॰ हरणे । देशाद्देशान्त
रप्रापणाथा

हृत्कम्प । पु॰ हृदयकम्पने ॥

हृत्पति । पु॰ अन्तर्यामिणि ॥

हृत्स्थ । वि॰ बुद्धिस्थे ॥

हृत् । न॰ बुक्के ॥ चित्ते । बुक्के । मा
नसे । अन्त करणे । हृदयकम
ले ॥ नवमभवने ॥ हृदयस्य॰पद्दन्न
हृतिहृदादेश ॰ ।अत्रतिग्रहणात्प्र
कारार्थत्वात क्वचित ख्वादावपि ।
यथा । हरति॰ ह्रियतेवा हृञ् ॰
। हृञो पुक् दुकौचेति॰ बाहुल
कात् वैबलाद्द्विदुक् । यथा । अ
धर पृथु तुङ्गस्तनपार्श्वाहृदय स्मृत
म् विपरीत सिरालस्तरोमश दु

स्वभागिनामिति ॥

हृदयम् । न॰ उरसि । वक्षसि ॥ बुक्कायाम् । हृदयान्तर्गतमांसविशेषे । अग्रमांसे । मानसे । स्वान्तं स्थितिप्रत्ययास्पदेस्थाने ॥ हरति॰ आहरतिविषयान्॰ क्रियतेविषये र्वा । हृजो सुखदुःखेचेतिकयन्, दुगागमश्च ॥ परमात्मनि ॥ हृदिस्थम ॥ हृदयकमले ॥ यथा 'पद्मकोशप्रतीकाशं सुषिरं चाप्यधोमुखम् । हृदयं तद्विजानीयाद्विश्वस्यायतनं महत् ॥ अपिच । हृदयं पुण्डरीकाक्षसदृशं स्यादधोमुखम् । जाग्रतस्तद्विकसति स्वपतस्तु निमीलति । आशयस्तत्तु जीवस्य चेतनस्थानमुत्तमम् । अतस्तस्मिं स्तमोव्याप्ते प्राणिनः स्वपयन्तिहि ॥

हृदयग्रन्थि । पु॰ अहङ्कारे । चिज्जडयं ग्रन्थरूपेऽहङ्कारेचिदचिद्ग्रन्थितां तद्व्यरूपे ॥ चिज्जडात्मकत्वात्॰ ग्रन्थिरिवग्रन्थि ' ॥ हृदयमेवग्रन्थिर्वा ॥ हृद्व्ये ॥

हृदयङ्गम । त्रि॰ सुखजनकोक्तौ । युक्तियुक्तवाक्ये । सङ्गते ॥ हृदयं गच्छति । गमश्चेतिखच् ॥

हृदयज ' । पुं॰ पुत्रे ॥ त्रि॰ हृदयउत्पन्ने ॥

हृदयज्ञ ' । त्रि॰ हृदयविदि ॥ हृदयाभिज्ञे ॥

हृदयदौर्बल्यम् । न॰ मनसोऽक्षमत्वादिरूपेऽधैर्ये ॥ हृदयस्य दौर्बल्यम् ॥

हृदयवान् । त्रि॰ हृदयालौ । मतुप् ॥

हृदयशल्य । पु॰ । सन्देहे ॥

हृदयशुद्धि । स्त्री॰ अन्तःशुद्धौ । हृदयस्यशुद्धि ।

हृदयस्थ । त्रि॰ सर्वान्तर्यामिणि ॥

हृदयस्थानम् । न॰ भुजान्तरे । क्रोडे । उरसि ॥

हृदयस्पृक् । त्रि॰ मनोज्ञे । हृदयंस्पृशति । स्पृश॰ । स्पृशोऽनुदकेक्विन् ॥

हृदयात्मक ।) पु॰ कङ्कपक्षि ॥
हृदयात्मा ।)

हृदयालु । पु॰ प्रसन्नचेतसि । सुहृदये ॥ प्रशस्तहृदयमस्यास्ति । हृदयाच्चालुरन्यतरस्यामित्यालु ॥

हृदयाविध् । त्रि॰ पिशुने ॥ हृदयमाविध्यति । क्विप् ॥

हृदयिक । त्रि॰ प्रसन्नचेतसि । हृदयिनि ॥ हृदयं प्रशस्तमस्यास्ति । ठन् ।

हृदयी । त्रि॰ प्रशस्तचेतसि । हृदयालौ ॥ हृदयप्रशस्तमस्य । इनि ॥

हृदयेश । पु॰ पत्यौ । भर्त्तरि । पत्यौ ॥

हृदयेशा । स्त्री॰ प्रेयस्याम् । भार्यायाम् । कान्तायाम् ॥

हृदामय । पु० हृद्रोगे ॥

हृदावर्त्त । पु० अश्वहृदयावर्त्ते । श्रीवत्सके ॥ इ० शि० शेष ।

हृदिस्पृक् । त्रि० मनोज्ञे । हृद्ये ॥ हृदिस्पृशति । क्विप् ॥

हृदीकृत । त्रि० हृदयप्रवेशिते ॥

हृद्गत । त्रि० । वागद्वयाद्विरप्रकाशिते । अन्तर्गते ॥

हृद्गोल । पु० पर्वतविशेषे ॥

हृद्गोलीय । पु० आयुधजीविविशेषे । हृद्गोलोऽभिजनोऽस्य । आयुधजीविभ्यश्छ । पर्वते ॥

हृद्ग्रन्थि । पु० हृद्व्रणे ॥

हृद्य । पुं० वशकृद्वेदमन्त्रे । हृदयस्य बन्धन । बन्धनेवर्षाविति यत् ॥ न० धवलजीरके ॥ गुडत्वचि ॥

हृद्य । त्रि० हृज्जे । हृदिते । हृत्प्रिये ॥ हृदयङ्गमे । मनोज्ञे ॥ मनोहरे ॥ दुर्गन्धाशुचित्वादिदृष्टादृष्टदोषशून्ये ॥ हृदयस्य प्रियम् । हृदयस्य प्रियमिति यत् । हृदयस्य हृल्लेखेतिहृदादेशः ॥

हृद्यगन्ध । पु० बिल्वे ॥ न० सौवर्चले ॥ स्थूलजीरके । त्री० सुगन्धे । सुरभौ ॥ हृद्यो मनोहरो गन्धोऽस्य ॥ हृद्यश्चासौ गन्धश्च ॥

हृद्यगन्धा । स्त्री० मालत्याम् । जात्याम् ॥

हृद्यगन्धि । न० स्थूलजीरके । हृद्योगन्धोऽस्य ॥

हृद्या । स्त्री० वृद्धिनाम्नौषधौ ॥

हृद्रोग । पु० व्याधिप्रभेदे । हृदयपीडायाम । हृदयरोगे । अस्य विप्रकृष्टनिदानन्तु । अत्युष्णगुर्वम्लकषायतिक्तश्रमाभिघाताध्यशनप्रसङ्गैः । सचिन्तनैर्वेगविधारणैश्च हृदामयः पञ्चविधः प्रदिष्टः ॥ सम्प्राप्तिपूर्वकलक्षणन्तु । दूषयित्वा रसं दोषा विगुणा हृदयं गताः । हृदि बाधां प्रकुर्वन्ति हृद्रोगं तं प्रचक्षते ॥ इति । शुण्ठीसौवर्चलहिङ्गुपीतं हृद्रोगनुत् ॥ कासे । यथा ॥ हृद्रोगमास्रं पहिमां च विरेचयीत्सति ॥ हृदयस्य रोग । वाशीकाश्यजरोगेष्वितिहृदादेशः । कुमारसम्भवे ॥

हृद्रोगवैरी ।) पु० अर्जुनवृक्षे ॥
हृद्रोगारि ।)

हृल्लटक । पु० जठरे । इ० श० च० का ॥

हृल्लटुक । पु० कोष्ठरोगे ॥

हृल्लास । पु० हिक्कायाम् ॥ हिक्का हिक्का च हृल्लास इति हेमचन्द्रः । हिक्काभिधरोगे ॥ हृदयाल्लासनिर्गमे ॥ हृदयाद्दोषद्रव्यमासहितालसत्वपाशीघ्रं हृल्लास इति तद्विद ॥ हृदयस्य हृल्लेखयदण्लासेष्विति०

१२ अ

हृल्लेख । पु० तर्के ॥ ज्ञाने ॥ हृदयलिखत । लिख० । कर्म्मण्यण् । हृदयस्य हृल्लेखयाऽदिनाहृदादेश ॥

हृल्लेखा । स्त्री० मायाबीजे ॥ औत्सुक्ये ॥ भुवनेश्वर्याम् । ज्ञानिनां हृदयाम्भोजे हृल्लेखा परमेश्वरीति देवीगीता । हृदि लेखा अग्रे प्राणशक्तिरियं परा । हृल्लेखाख्यातेतस्मादिति भुवनेश्वरीरहस्यम् ॥

हृषित । त्रि० विस्मिते ॥ प्रीते ॥ प्रहते ॥ हृष्टरोमणि ॥ प्रणते ॥ वर्मिते ॥ हर्षितस्म० हृष्यतिस्म वा ॥ हृषु अलीके० हर्षतुष्टौ वा क्त । हृषेर्लोमस्विति विकल्पेनेट ॥

षी । पु० अग्नेर्षिमयो ।

हृषीकम । न० श्रोत्रादीन्द्रिये ॥ हृष्यत्यनेन । हृष० । अनिहृषिभ्यां किदिति ईकन् ॥

हृषीकेश । पु० विष्णौ ॥ सर्वेन्द्रियप्रवर्त्तकत्वेन सर्वान्तर्यामित्वे । सर्वात्म करणवृत्तिज्ञे । सर्वनिगूढाभिप्रायज्ञे ॥ हृषीकाणामिन्द्रियाणामीशोऽधिष्ठाता ॥ हृषीकाणि नियम्याहं यत प्रत्यक्षतांगत । हृषीकेशस्ततोनाम्नातत्रैव संस्थित ।

हृषु । पुं० हर्षे ॥ सूर्ये ॥ अग्नौ० मनौ । राहौ । हृष्यति । हृष तुष्टौ । हर्षे तथा हृषु अलीके । पृभिदिव्यधिगृधिधृषहृषिभ्यः-तिप ठत्वा० एष्वर्थं षु कु प्रत्यय कृतिके चादिति मनोरमा ॥

हृष्ट । त्रि० जातहर्षे । अस्य पर्याया यथा । हृष्टमत्तस्तृप्त प्रह्लन्न प्रमुदित प्रीत इति ॥ रोमाञ्चिते । अप्रतिहते । विस्मिते ॥ हर्षितस्म० हृष्यतिस्म वा । हृषु० वा । क्त । हृषेर्लोमस्विति विकल्पितेट् कत्वात्० यस्य विभाषेति नेट् ॥

हृष्टमानस । त्रि० सहर्षमानसे । हर्षमाणे । विकुर्वाणे । प्रमनसि ॥ हृष्ट मानस यस्य स ॥

हृष्टरोमा । त्रि० रोमाञ्चिते ॥ हृष्टानि रोमाणि यस्य स ॥

हृष्टि । स्त्री० आनन्दे । माने ॥

हृष्यत् । त्रि० रोमाञ्चिते ॥

हे । अ० सम्बोधने । आह्वाने असूयायाम् ॥ हिनोति । हिगतौ । विच् ॥ पादपूरणे ॥

हेका । स्त्री० हिक्कायाम् ॥ हृ० त्रि० शेष ॥

हेठ । पु० बाधायाम् । विहेठे ॥

हेडावुक्क । पु० अश्वविक्रयिणि । घोटकविक्रयकारिणि ॥

हेति । स्त्री० रवेरर्चिषि ॥ अस्त्रे ॥ वह्निज्वालायाम ॥ हिनोति

द्रुतस्तेगच्छति हि० । जतियू
तिजूतिसातिहेतिकीर्त्तयश्चेति
क्तिन्नन्तानिपातिता । हन्ति० ह
न्यतेऽनया वा । क्तिन् । जतियूती
तिसाधु ॥

हेतु । पु० कारणे । बीजे । निमि
त्ते । नियतपूर्वभाविनि । येन
विना यन्न भवति तस्मिन् ॥ हिनो
ति व्याप्नोति कार्यम् । हिगतौ
कमिमनिजनिगाभायाहिभ्यश्चेति
तु ॥ फलसाधनयोग्ये पदार्थे ॥
हेतुलक्षणं तिगोतम उदाहरणसा
धर्म्यात्साध्यसाधनं हेतुस्तथा वैधर्म्या
त् ॥ ३४ ॥ अत्र साध्यसाधनं हेतुरि
ति सामान्यलक्षणम् । साध्यसाध
नं साध्यसिद्ध्यनुकूलज्ञापकत्वबो
धकं द्रष्टव्यं तथा च साध्यतावच्छे
दकावच्छिन्नसाध्यान्वितज्ञापकत्वबो
धकं साध्यान्वितत्वार्थबोधकोऽव
यवश्चेति फलितार्थं । तद्द्वैविध्य
माह उदाहरणसाधर्म्यात् तथा
वैधर्म्यादिति । साधर्म्यमन्वय
वैधर्म्यं व्यतिरेकः । तादृशव्या
प्तिरिति फलितार्थं । उदाहरण
साधर्म्यम् उदाहरणबोध्यान्वय
व्याप्तिस्ततेऽन्वयी हेतुरितिव्य उ
दाहरणेतिदृष्टार्थम् । तथा च
ज्ञातान्वयव्याप्तिकहेतुबोधको हेत्व
वयवः । ज्ञातव्यतिरेकव्याप्तिक
हेतुबोधको हेत्ववयव इति फलि
तार्थं । एवमप्रतीतान्वयव्याप्ति
कहेतुबोधको हेत्ववयवो व्यतिरेकी
हेतुः इत्थमेव प्रतीतान्वयव्यतिरेक
व्याप्तिकहेतुबोधको हेत्ववयवोऽन्व-
यव्यतिरेक्यपि सूचितमिति वद-
न्ति । साधने ॥

हेतुक । पु० कारणे । स्वार्थे क ॥
त्रि० तत्सम्बन्धिनि ।

हेतुता । स्त्री० कारणतायाम् । हेतु
त्वे ॥ सङ्गतिविशेषे । प्रत्यक्षप्रमा
णं हेतुतासङ्गात । हेतोर्भाव ।
तस्य भावस्त्वतलावितितल् ॥

हेतुमान् । त्रि० व्यक्ते । कारणवति
युक्तियुक्ते । हेतुरस्यास्मिन्नस्तीति मतु
प फले ॥

हेतुशास्त्रम् । न० तर्कशास्त्रे ।

हेतौ । अ० निमित्तार्थे ।

हेत्वाभास । पु० हेतुदोषे । पञ्च
विध । सव्यभिचारविरुद्धसत्प्रति
पक्षासिद्धबाधितभेदात् । यथो
क्तं भाषापरिच्छेदे । अनैकान्तो वि
रुद्धश्चाप्यसिद्धः प्रतिपक्षितः ।
कालात्ययापदिष्टश्च हेत्वाभासास्तु प
ञ्चधा । आद्यः साधारणस्तु स्यात्
असाधारणकोऽपरः । तथैवानु
पसंहारी त्रिधानैकान्तिको भवेत् ।
यः सपक्षे विपक्षे च भवेत्साधारणस्तु
सः । यस्तूभयस्माद्व्यावृत्तः स चा

साधारणोमत । तथैवानुपसंहारी केवलान्वयिपक्षक । य साध्यव तिनैवास्तिसविरुद्धभउदाहृत ॥ आश्रयासिद्धिराद्यास्यात्स्वरूपासिद्धिरप्यथ । व्याप्यत्वासिद्धिरपराशादसिद्धिरतस्त्रिधा । पक्षाऽसिद्धिर्यत्रपक्षोभवेन्मणिमयोगिरि रूदेद्रव्य धूमत्वादयासिद्धिरथापरा ॥ व्याप्यत्वासिद्धिरपरानीलधूमादिकेभवेत् । विरुद्धयो परामर्शहेत्वो सत्प्रतिपक्षता । साध्यशून्योयत्रपक्षस्त्वसौबाधउदाहृत । उत्पत्तिकालोनघटेगन्धादिर्यत्रसाध्यते । इति । सव्यभिचारविरुद्धप्रकरणसमसाध्यसमातीतकालाइत्याभासहेतिगौतमसूत्रम ॥ हेतुवदाभासतइतिहेत्वाभासमानोहेत्वाभास ॥

हेम । पु॰ माषकपरिमाणे । वैद्यकपरिभाषा ।

हेमकन्दल । पु॰ प्रवाले ॥

हेमकान्ति । स्त्री॰ दारुहरिद्रायाम् । त्रि॰ सुवर्णद्युतिमति ॥

हेमकार । पु॰ स्वर्णकारे । हेमकर्त्तरि ॥

हेमकिञ्जल्क । पु॰ नागकेसरे ॥

हेमकूट । पु॰ हिमालयादुत्तरे॰ कुलाचलभेदे । ... किम्पुरुषवर्षसीमा ... पर्वते ... द्रागिरौ ॥ हेमकूटोराशि ॥

हेमकेतकी । स्त्री॰ सुवर्णकेतक्याम् ॥ उष्णातिक्तरसाकुंषा ... हेमकेतकी ॥

हेमकेलि । पु॰ वह्नौ ॥ इ॰ र॰ माला ॥

हेमकेश । पु॰ शिवे ।

हेमक्षीरी । स्त्री॰ स्वर्णक्षीर्याम् ॥ मद्वक्षीरमणा । गौरादि ॥

हेमगन्धिनी । स्त्री॰ रेणुकाख्यगन्धद्रव्ये । इतिरत्नमाला ॥

हेमगौर । पु॰ । अशोकवृक्षे । किङ्किराते । त्रि॰ स्वर्णवद्गौरवर्णयुक्ते ॥

हेमज्वाल पु॰ वह्नौ । अनले ।

हेमतारम् । न॰ उपधातुविशेषे । नीलतुत्थे । मूषातुत्थे ।

हेमदुग्ध । पु॰ उदुम्बरवृक्षे ।

हेमदुग्धक । पु॰ उदुम्बरवृक्षे । यज्ञाङ्गे । हेमवर्णदुग्धमस्य । क ॥

हेमदुग्धा । स्त्री॰ स्वर्णक्षीर्याम् ।

हेमदुग्धी । पु॰ यज्ञाङ्गे । उदुम्बरे ।

हेमदुग्धी । स्त्री॰ स्वर्णक्षीर्याम् ।

हेमा । पु॰ बुधग्रहे ॥

हेम । न॰ काञ्चने । स्वर्णे । धत्तूरपुष्पादिके यथा । पुराजिताश्रमस्थानामसर्गोपाजितात्मनाम् । पत्नीविशीर्णवलयावयवलक्ष्मीसम्पन्नहेमना । कन्दर्पदर्पविध्वस्तचेतसा

जातवेदसः । पतितं यत्तदा पृष्ठे रेतस्तद्धेमतामगात् । क्वचिच्चापि भस्मितं तद्रसेन्द्रत्वमधिगतं । स्वर्णं सुवर्णं कनकं हिरण्यं हेमहाटकम् ॥ तपनीयं कलधौतं गाङ्गेयं गर्भकाञ्चनम् । चामीकरं शातकुम्भं तथा कार्त्तस्वरं स्मृतम् ॥ जाम्बूनदं जातरूपं महारजतमप्यपि । दाहे रक्तं सितं छेदे निकषे कुङ्कुमप्रभम् ॥ तारशुल्बोज्झितं स्निग्धं कोमलं गुरु हेम सत् । तच्छ्वेतं कठिनं रूक्षं विवर्णं समलं दलम् ॥ दाहे छेदे सितं श्वेतं कषे त्याज्यं लघु स्फुटम् । दल॰ देशतङ्गतिले वे । स्फटयद्घनावृत ॥ स्फुटतीति हीतिशीर्यतेवा । हिनोतीति वा । मन्ति ॥ धत्तूरे ॥ नागकेसरे ॥

मन्त । पु॰ ऋतुविशेषे । सहस सहस्यौ । अग्रहायणपौषयोः । हन्तिशीतकालमेनेन । हन्तेर्मुट्‌ चेति झच् प्रत्ययः । हन्तेर्हिं चेति हि राद्रिशुड़ागमो गुणश्च ॥

हेमन्तनाथ । पु॰ कपित्थे ॥

हेमपर्वत पु॰ सुमेरुगिरौ ॥

हेमपुष्पम् । न॰ अशोके ॥ जपापुष्पे ॥ पु॰ चम्पकवृक्ष ॥ हेमवर्णपुष्पयुक्त ॥ राजवृक्षे ॥

हेमपुष्पक । पु॰ चम्पकवृक्षे । हेमवर्णपुष्पसत्त्व ॥ लोध्रे ॥ अशोके ॥

हेमपुष्पिका । स्त्री॰ स्वर्णयूथिकायाम् । पीतयूथिकायाम् । गणिकायूथिकाम्बष्ठा सा पीता हेमपुष्पिका ॥ हेमवर्णपुष्पमस्याः । पाककर्णेति ङीष् । स्वार्थे कन् । ह्रस्व ॥

हेमपुष्पी । स्त्री॰ स्वर्णयूथ्याम् । मुसल्याम् ॥ स्वर्णुल्याम् ॥ कण्टकार्याम् ॥ इन्द्रवारुण्याम् ॥ स्वर्णजीवन्त्याम् ॥ माञ्जिष्ठायाम् ॥ हेमवर्णपुष्पमस्याः । पाककर्णेति ङीष् ॥

हेमफला । स्त्री॰ स्वर्णकदल्याम् ॥

हेममाला । स्त्री॰ यमपत्न्याम् । स्वर्णस्रजि ॥

हेममाली । पु॰ सूर्ये ॥ कार्त्तवीर्ये ॥ त्रि॰ हेममालायुक्ते ॥

हेमयूथिका | स्त्री॰ स्वर्णयूथिकायाम् ॥
हेमयूथी |

हेमरागिणी । स्त्री॰ घर्षयाम । हरिद्रायाम् ॥

हेमल । पु॰ कलादे, स्वर्णकारे ॥ कृकलासे । सरटे ॥ भिल्लान्तरे । कषपाषाणे । कसौटी॰ दू॰ भा॰ प्र॰ ॥

हेमलता । स्त्री॰ स्वर्णजीवन्त्याम ॥

हेमलम्ब । पु॰ वत्सरविशेषे ॥ तत्फलं यथा । पीड्यन्ते सर्वशस्यानि दैशिदेशिर्भुविस्मृते । हेमलम्बे प्रजाः सर्वा चौयनीत्याससमय ॥ २१ ।

हेमवलस । न॰ मौक्तिके ॥

हेमशङ्ख । पु॰ विष्णौ ॥

हेमशिखा । स्त्री० स्वर्णक्षीर्य्याम् ॥

हेमसारम । न० तुत्थे । द्रु० रसच न्द्रिका ॥

हेमसूत्रकम् । न० हारविशेषे ॥

हेमहस्तिरथ । पु० महादानविशेषे ॥

हेमा । स्त्री० अप्सरसांभेदे ॥ सुन्दर्य्यां नार्य्याम् ॥

हेमाङ्ग । पु० गरुडे ॥ परमेष्ठिनि ॥ सुमेरौ ॥ सिंहे ॥ चम्पके विष्णौ ॥ न० हेमवर्णशरीरे ॥ त्रि० तद्वति ॥ हेमेवाङ्गंयस्य ॥

हेमाद्रि । पु० सुरपर्वते । मेरौ ॥ हेम्नोऽद्रि ॥ चिन्तामणिचिन्तामधेनुकल्पद्रुमनामकसमृतिसङ्ग्रहकारकेच स्पिदेराजविशेषे ॥

हेमाद्रिशरण । पु० स्वर्णक्षीर्याम ॥

हेमाह्न ।) पु० वनचम्पके ॥ चम्पके ॥ धत्तूरे ॥
हेमाह्वय ।)

हेमाह्वया । स्त्री० स्वर्णजीवन्त्याम् ॥ हेमचाह्वयोयस्या ॥

हेमाह्वा । स्त्री० हेमक्षीर्याम् । चोके ॥ शृणायथा । हेमाह्व रोचनोतिक्ता मादिन्यु(त्क्ले)दकारिणी । क्रमिकण्डूविषानाहकफपित्तास्रकुष्ठनुदिति ॥ स्वर्णजीवन्त्याम ॥

हेय । त्रि० त्याज्ये । हातव्ये ॥ पुरुषश्चोईश्यस्तद्वधैर्यदुपयुक्तमभिरोधितदुपादेय विपरीतन्तुहेयम् । हातुमोग्य । ओहाक् ० । अचोयत् ईद्यति । गुण ॥

हेर त्रि० मुकुटप्रभेदे ॥ हरिद्रायाम् ॥ आसुर्य्यांमायायाम ॥ द्रु० कश्चित् ॥

हेरम्ब । पु० विनायके एकदन्ते । लम्बोदरे । विघ्नराजे । गणेशे ॥ हे म्बरे० रवं वाशिवसमीपेरमतेरम्बति । रबिशब्दे । चोऽशोपध । पचाद्यच । तत्पुरुषेक्तृतीयलुक । हेउ पसिरम्बते० हूतिखामो ॥ महिषे ॥ शौर्यगर्विते० बुद्धविशेषे । हेवके । वज्रटीके ।

हेरम्बजननी । स्त्री० दुर्गायाम् ।

हेरम्बहट्ट । पु०देशविशेषे ॥

हेरिक । पु० चरे ॥

हेरुक । पु० कामाख्यायांप्रसिद्धेशिवलिङ्गविशेषे ॥ महाकालगणे ॥ बुद्धभेदे । वज्रटीके ।

हेलञ्ची । स्त्री० हिलमोचिकायाम् ॥

हेलनम । न० अवज्ञायाम । अवहेलने ॥ हेडृअनादरे । ल्युट् । डलयो रैक्यम ।

हेला । स्त्री० अवज्ञायाम ॥ वरयोषितांविलासे । स्त्रीणांशृङ्गारभावजक्रियाविशेषे ॥ यथाहोज्वलनीलमणी । हेला ऽत्यन्तसमालक्ष्य विकारःस्याद्स एव तु ॥ उज्वलनीलमणौ । यथा । प्राक्वशत्वं । सिद्धावस्थ्यसनैकुलाः ।। हाव एवभवेद्धेला व्यक्त शृङ्गारसूचका कृति ॥ सुरतेप्रौढेच्छायाम् ॥ यद्रा

ह। प्रौढेच्छायामितरूढानां नारीणां सुरतोत्सवे। शृङ्गारशास्त्रतत्त्वज्ञैर्लीलापरिकीर्त्तितेति। हिलभावकारणे। हेड् अनादरे घ। डलयोरभेद। भावे घञ्॥

हेलावुक। पु॰ अश्वविक्रयिणि॥ इ॰ हारावली।

हेलि। पु॰ रवौ। सूर्य्ये॥ हिलति। हिल॰ इन्॥

हेलिः। स्त्री॰ हेलायाम्॥

हेषा। स्त्री॰ हयशब्दे। ह्रेषायाम्॥ हेषणम्। हेषशब्दे। गुरोश्च हल॥

हेषी। पु॰ अश्वे॥ हेषा॰ अस्त्यस्य। व्रीह्यादित्वादिन्॥

हेहे। अ॰ सम्बोधने। हूतौ। दूरात् सम्बोधने। हेहैच।

है। अ॰ सम्बोधने। आह्वाने। हिनोति। हिगतौ डैप्रत्ययः॥

हैतुक। त्रि॰ सद्युक्तिव्यवहारिणि॥ यथाह मनुः। त्रैविद्यो हैतुकस्तर्की निरुक्तो धर्म्मपाठकः। त्रयश्चाश्रमिणः पूर्व्वे परिषत् स्याद्दशावरेति॥ हैतुकः। हेतुवादाश्रितत्वात् कर्म्मसु सन्देहकर्त्तरि। शुष्कतार्किके। यथा। पाषण्डिनो विकर्म्मस्थान् वैडालव्रतिकान् शठान्। हैतुकान् वकवृत्तींश्च वाङ्मात्रेणापि नार्च्चयेदिति विष्णुपुराणे ३ अंशे १८ अध्यायः। पाषण्डादीनां लक्षणन्तु। भ्रष्टः स्वधर्म्मात् पाषण्डो विकर्म्मस्थो निषिद्धकृत्। यश्च धर्म्मध्वजी नित्यं सुरध्वज इवोच्छ्रितः॥ प्रच्छन्नानि च पापानि वैडालं नाम तद्व्रतम्। वैडालव्रतमस्थाप्य वैडालव्रतकास्तु ते॥ प्रियवक्ता पुरोऽन्यत्र विप्रियं कुरुते भृशम्। व्यक्तापराधचेष्टश्च शठोऽयं कथितो बुधैः। सन्देहकृद्धेतुभिर्यः सत्कर्म्मसु स हैतुकः। अर्वाग्दृष्टिर्नैष्कृतिकः स्वार्थसाधनतत्परः॥ शठो मिथ्याविनीतश्च वकव्रतचरो द्विजः। हेतुना चरति। ठक्। फलाभिसन्धियुक्ते॥ स्त्री॰ हैतुकी॥

हैम। पु॰ भूनिम्बे॥ न॰ प्रातर्हिमे। हिमजले॥ दृश्यपानीयप्रभेदे॥ यथा। हिमवच्छिखरादिभ्यो द्रवीभूय यन्निःसरति। तत्तदेव हिमं हैमं जलमाहुर्मनीषिणः। हैमाम्बु शीतं पित्तघ्नं गुरु वातविवर्द्धनमिति भावप्रकाशः॥ अन्ये तु। यो निशि धूमैरितमम्बु समुद्रस्य यद् घनीभूतम्। पतनान्नीतमुदीच्यां तद्धिममिति कथ्यते मुनिभिः॥ हिमन्तु शीतलं रूक्षं दारुणं सूक्ष्ममल्पमपि। न तु दूषयति वातं न च पित्तं न कफमित्याहुः॥ त्रि॰ हिमभवे॥ हिमजाते। हिमो विकारे॥

हैमन। पु॰ न॰ हेमन्तर्तौ॥ पु॰ मार्गशीर्षे॥ हिमकालो भवः। ष्टक। धान्ये। यथा। हैमनास्तु हिमाद्य

स्य मधुरावद्धवर्चसइति ॥ त्रि० हेमन्तसम्बन्धिनि । हेमन्ते त्ये । हेमन्ते जात • भव • साधुर्वा । सर्वत्राण्चतलोपश्चेत्यण् ॥

हैमन्तम् । न० । पु० हेमन्तर्त्तौ ॥ त्रि० हेमन्तसम्बन्धिनि ॥ हेमन्तभवे ॥ सन्धिवेलेति० ऋतण् ॥

हैमन्तिकम । न० शालिधान्ये । आमनधान० इ० गौ० भा० प्र० ।

हैमवत । पु० विषप्रभेदे ॥ न० भारतवर्षे ॥ यथा । नाम्न इभारतवर्षोत्र्हमाद्रेस्तद्दक्षिणे । तेन हैमवतनामपरिच्छिन्नं वसुमयेत् ॥ इलावृतसीमेरवसुमेरौ परितोस्थितम्ति ॥ त्रि० हिमवतिजाते ॥

हैमवतवर्षम् । न० हैमवते । भारतवर्षे । यथा । एतद्धैमवतवर्षभारतीयत्र सन्तति : । हेमकूटपरयत्र नाम्नाकिम्पुरुषाभतइति ॥

हैमवती । स्त्री० उमायाम् । काल्याम् । पार्वत्याम् । हिमवतोपत्य स्त्री । हिमवतोभवावा । अण् । ङीप् ॥ गङ्गायाम् ॥ हिमवत प्रभवतिप्रकाशते • तत्रप्रथम दृश्यतइतियावत् । प्रभवतीत्यण् ॥ स्वर्णक्षीर्याम् । पटुपर्ण्याम् । हिमावत्याम ॥ इयं पीतक्षीरानागजिह्विकाकाराभवति । यथा । हैमवतीपयस्तस्याहिमवद्भूमिसम्भवा । सानागजिह्विकाकारात

न्मूलेवाथिजीषधमिति ॥ हरीतक्याम् । श्वेतवचायाम् । हिमवतिजाता • भवावा । तत्रजातइति• तत्रभवइति वा अण् । चौरिण्याम् । रेणुकायाम् ॥ अतस्याम् ॥ कपिलद्राक्षायाम् ॥

हैमा । स्त्री० पीतयूथिकायाम् ॥

हैमी । स्त्री० पीतयूथिकायाम ॥ हैमवत्याम् ॥ स्वर्णकेतक्याम् । चौरिण्याम् । काञ्चनक्षीर्याम् । हिमाद्रिजायाम् ॥

हैयङ्गवीनम । न० एकरात्रिपर्युषिताद्दुग्धोत्पन्ने • ह्योगोदोहोद्भवेघृते । तत्तु हैयङ्गवीनयत्• ह्योगोदोहोद्भवघृतमित्यमर ॥ यथा । हविर्भुस्तमदुग्धोत्य ततस्याद्धैयङ्गवीनकम । हैयङ्गवीन चक्षुष्यदीपनरुचिकृत्परम् । बलकारवृष्याच्च विशेषात्क्वरनाशनम् ॥ ह्योगोदोहस्यविकार । हैयङ्गवीनसंज्ञायामितिह्योगोदोहस्य हियङ्गुरादेशोविकारार्थेखञ्निपात्यते ॥ नवनीते ॥

हैरण्यगर्भ । पु० स्वायम्भुवमनौ ॥ हिरण्यगर्भस्यापत्यम । अण् हिरण्यगर्भोपासके ॥

हैरिक । पु० चौरे ॥

हैहय । पु० कार्त्तवीर्ये एकवीरनृपे । हय्यापत्यम । स्त्रीभ्योढक् । पृषोदरादि । यथा । हैमर्दनहेवा• नामैकदेशेनमामग्रहणात् । हैमामर्द्दकुर्वनहयतिगच्छतीतिहेहयोऽ

श्चस्तस्यापत्यं हैहय । यद्वा । हेमन्त॰ हेमन्तइतिवदनहयतिगच्छतीतिहेहयो।विष्णुस्तस्यायम्हैहय । देशविशेषे ॥ यथा । पश्चिमेहैहयास्ताद्रिम्लेच्छवासमध्यादयइतिकूर्म्मचक्रम् ॥

हैहय । पु॰ कार्त्तवीर्य्ये । भू॰ भ॰ र॰ लौ ।।

हो अ॰ विस्मये । सम्बोधने ।। आह्वाने॥ हानम् । आह्वाङ्गतौ ।। डोप्रत्यय ।।

होड । पु॰ तरान्तौवहनी । अ॰ हुडी॰ भू॰गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ नौकाविशेषे ।। न॰ लोपत्रे । चौरधने ।

होडा । स्त्री॰ बालिकायाम् । वयसि प्रथमइतिरूपमाधित्वाअजादित्वाट्टाप ।

होडा । पु॰ चौरे । ऋकारान्त ।। इतिकश्चित् ।।

होढम् । न॰ चौरकर्त्तृकाहृतधने ।

होता । पुं॰ । ऋग्वेदविदि । देवानामाह्वानकर्त्तरि॰ ऋग्वेदऋत्विजि ॥ अर्गन्देवानाह्वातीतिश्रुतिरग्नौ॥ होमकर्त्तरि । जुहोति । हुदानादनयो । नप्तृनेष्टृत्वष्टृचहोतृपोतृभ्रातृजामातृनासाध ॥ तृन्विधानस्विच्‌चानुपसर्गस्येतितृन्वा ।।

होत्रम् । न॰ हविषि ॥ हूयते । हु॰ । हुयामाश्रुभसिभ्यस्त्रन् ॥

होत्रा । स्त्री॰ ऋत्विजि ।। टाप् ॥

स्तुतौ ॥

होत्री । स्त्री॰ यजमानस्याष्टाश्रिमूर्तौ ।

होत्रीयम् । न॰ होमालये ॥ त्रि॰ होत्रसम्बन्धिनि ॥

होम । पु॰ । पञ्चमहायज्ञेषुदेवयज्ञ ॥ सायम्प्रातर्गनिये ॥ सावित्रचरुहोमादौ ॥ हवने । देवतोद्देशेनाग्नौ हवि प्रक्षेपे ॥ यागएवत्यज्यमानद्रव्यस्याग्नौप्रक्षेपादधिकउच्यते ।। यतानुकल्पस्तोक्तम् । ऋत्विक्पुत्रोगुरुर्भ्राताभागिनेयोऽथविट्पति । एतैरेवहुत यत्तुतद्धुत स्वयमेवहीति । हवनम् हु॰ । अर्त्तिस्तुसुहुसृधृक्षिक्षुभायावापदियक्षिनीभ्योमन् ॥

होमक । पु॰ होतरि ।

होमकुण्डम् । न॰ हवव्याम् ।

होमधान्यम् । न॰ तिले ॥

होमधूम । पु॰ निगमे । धूमइवहेमन्त ॥

होमभस्म । न॰ वैष्टुते ॥

होमाग्नि । पु॰ यज्ञाग्नौ । महाज्वाले । महावीरे ॥

होमि । पु॰ पावके । अग्नौ । घृते ॥

होमी । पु॰ होमकर्त्तरि । जुहोति । हु॰ । उल्मुकादिभ्योमिनइतिऌहोतेर्म्मिन् ॥

होमीय । त्रि॰ होतव्यद्रव्ये ।

होम्यम् न० घृते ॥ त्रि० होमीयद्रव्यमात्रे ॥

होम्यधान्यम् न० तिल । पितृतर्पणे ॥

होरा । स्त्री० लग्नभेदे । शास्त्रविशेषे ज्योतिषम् । राश्यर्द्धे ॥ तथाहि । विषमर्क्षे प्रथमा होरा सूर्यस्य द्वितीया शशिनो युग्मर्क्षे यथाक्रमं विपरीतं सदा । मेषमिथुनसिंहतुलाधनुःकुम्भेषु प्रथमार्द्धं सूर्यस्य० द्वितीयार्द्धं चन्द्रमसो होरा वृषकर्कटकन्यावृश्चिकमकरमीनेषु प्रथमा होरा चन्द्रस्य० द्वितीया सूर्यस्येत्यर्थं मार्त्तण्डेन्द्वोर्युजि समभे चन्द्रभान्वोस्तु होरेइति वृहज्जातकम् ॥ सार्द्धदण्डद्वयात्मककाले । चीभर० लोग० हुण्डय जभाषाप्रसिद्धे ॥ यथा । चतुर्थं अतिहोराभ रहोरञ्च प्रचक्षते पश्चिमार्द्धहोरा ज्ञाद्विहोराख्या विख्यातिकालकूलिनकिपुराणम् ॥ होलति० कुल्यते वा । कुल हि सास वरणयो । पचाद्यच० घञ्वा रलयोरेकत्वम् ॥

होलक । पु० तृणाग्निना भृष्टार्द्धपक्वशमीधान्ये । होरहा० होला० इति चलिताख्याप्रसिद्धे । यथा । अर्द्धपक्वै शमीधान्यैस्तृणभृष्टैश्च होलक ॥ होलकोऽल्पानिलो मेदः कफदोषश्रमापहः । भवेद्यो यो होलको यस्स तत्तद्गुणो भवेत् ॥

होलाक । पु० स्वेदविशेषे यथा । धौतीकान्तु करीषाणां यथोक्तानां प्रदीपयेत् । शयनान्त प्रमाणेन शय्याम् परितस्तथा ॥ सुदग्धाया विधूमायाम् यथोक्तामुपकल्पयेत् । स्वच्छन्न सुखं स्वप्याच्छया स्विद्यतिनासुखम् ॥ होलाकस्वेदइत्येष सुख प्रोक्तो महर्षिणा ॥ धौताका० शुष्कगोमयस्ततो गिविशेष । इति चरकसूत्रस्थानम् ॥

होलाका । स्त्री० वसन्तोत्सवे होलिकायाम् । इतिहेम० भा०

होलिका । स्त्री० हुताशन्याम् । भविष्यपुराणोक्तेवसन्तोत्सवे । अस्या निर्णयमोक्षकालिदास । हुताशनीकाव्यन्नपूर्णिमा । निशीथपूर्वं क्षनयेच्छुभार्थी । पश्चात्तमीतत्त्वसमेदिवावान्पश्चिमपश्यपिदधातिवर्णी । सूर्यास्तकाला धिरेवपूर्णिमाऽधिकेोनगावाकलयातदाकृते । प्रावचतदज्वलिता हुताशनी नन्दातिथौ सादुरसोत्सव' प्रिये ॥ द्विमान्वताश्वयुतीतपूर्णिमाशेषास्तमीतद्व्यक्षरवाविह । विष्टिस्तु तत्रैव्यतयाऽनदोषक्षतयेपरगपरिपूर्णिमारज ॥ ४५ ॥ अर्थस्तु । निशीथपूर्वमिध्यरात्रतपादिमाहुताशनीनयेत्कुर्यात् । द्विकर्मशानी ।

अपुन पश्चात् तमोतज्ज्वलनेऽमध्य रात्रं पश्चात् तस्यामि प्राप्तं तत् ज्वलनं यत्तस्मिन् । अथवा दिवा दिने हुताग्नौ ज्वलने सति दर्शान्त प्रतिपत् सान्द्रपिश्रय राज्यलक्ष्मीर्हन्ति ॥ सूर्यास्तेति । यदा सूर्यास्तकालाव धि सूर्यास्तसमययास्तपर्णिमाएव निर्धारणे वा अथवा कालयाप्रीन ॰ अ धिकाश्राजनाहीन । हुताग्नौ छात तदाज्ञतेश्च हेसतितज्ज्वलिता हुता ग्नौ शालिकाख्यात् । अपुन रञ सारेण माउत्सव श्रियेस्यात् । का स्मिन् मन्दातिथौ प्रतिपत्तिथौ ॥ रि क्तेति । ज्वलने शालिका ज्वलने रि क्तान्विता चतुर्दशी युता ॰ उतच यद्युता प्रतिपदायुक्ता पूर्णिमा तेषा । रवौ सूर्येऽस्तगे सति ॰ हूहशालिका याम् तुरवधारणे शिष्टैर्भद्रादि पक्षम स्यात् । कथातन्न स्यतया शालिका या निस्यभावात् । तथा उपरागयक्षण दोषक्षयतया परिपूर्णिमा रजोदोष क्षयस्यादिति ॥ ४५ ॥ इतिज्यो तिर्विदाभरणे २१ ऽध्याय ।

होडी । अ ॰ सम्बोधने । हूती । आ कारणायाम् । अ ह्वाने ॥

हो । अ ॰ सम्बोधने । आह्वाने ॥

हौत्रम् । न ॰ ऋग्वेदविहिते ॥ उद्गा त्रादिभ्योञ् ॥ होतु कर्मभावयो ॥ युवादित्वादण् ॥

हौम्यम् । न ॰ घृते । त्रि ॰ होमार्हे द्रव्ये ॥

हौम्यधान्यम् । न ॰ तिले ॥ हौम्यस्य तद्धान्यञ्च ॥

ह्य । अ ॰ गतेऽह्नि । यातमह । पृ षोदरादि । ऐषमोह्यः श्वसोऽन्य तरस्यामिति तन्निर्देशाद्वा अनुकूल

ह्यस्तनम् । त्रि ॰ ह्योभूते अतीतेऽह्नि जाते ॥ ह्योभवम् । ऐषमोह्यः श्व सोऽन्यतरस्यामिति पक्षे त्यप् ट्युलौ ॥

ह्यस्त्य त्रि ॰ ह्यस्तने ॥ ह्योभवम् । ऐ षमोह्यः श्वसोऽन्यतरस्यामिति त्यप् ॥

ह्योगोदोहीनम् न ॰ हैयङ्गवीने । ह्यस्तनदिने दोह । गोदो ह । ष्यत ॰ सुप् सुपेति समास । ह्योगोदोहाद्भवति । भू ॰ । अच् ॥

ह्रद । पु ॰ अगाधजले । यत्पाता लादुदकमागच्छति स्वयमेव स ह्रद । तज्जलगुणास्तु । ह्रदवारि बलिष्ठञ्च न मधुरं कफवातहारि पथ्यञ्चेति ॥ ह्रादते । ह्राद अव्यक्तशब्दे । पचाद्य च् । पृषोदरादित्वात् ह्रस्व ॥ धीरे ॥

ह्रदग्रह । पु ॰ जलशूकरे । कुम्भीरे ॥

ह्रदालयेश । पु ॰ हरे । विशेषे । देवा लसर ॰ हू ॰ भा ॰ प्र ॰ । छोपद्मा ॰ हू ॰ महाचीनभा ॰ प्र ॰ । यथा । ह्रदालया सुरा सर्वे तेषामीशो जगद्गुरु । ह्रदालयेश्वराख्यस्तु तेर्बपरिसिवितद्धतिस्कन्दपुराणम् ॥

ह्रदालयेश्वर । पुं॰ ह्रदालयेशस्थशिवे ॥

ह्रदिनी । स्त्री॰ नद्याम् । सरिति ॥ ह्रदाः सन्त्यस्याम् । अतइनि । ङीप् ॥

ह्रसिमा । पुं॰ ह्रस्वत्वे ॥ ह्रस्वभावे । पृथ्वादित्वादिमनिच । स्थूलदूरेतिसाधु ॥

ह्रसिष्ठ । त्रि॰ अतिह्रस्वे । ह्रस्वतमे ॥ अयमेषामतिशयेनह्रस्वः । इष्ठनि स्थूलदूरेतिसाधु ॥

ह्रसीयान् । त्रि॰ ह्रस्वतरे ॥ अयमनयोरतिशयेनह्रस्वः । ईयसुनि स्थूलदूरेतिसाधु ॥

ह्रस्व । पुं॰ ह्रस्वाणुके ॥ एकमात्रवर्णे ॥ न॰ परिमाणविशेषे ॥ यथा । अणुदीर्घंमहद्ध्रस्वमितितन्त्रैर्द्दृष्टमिति ॥ गौरसुवर्णशाके । पुष्पकासीसे ॥ त्रि॰ प्रकृतपुरुषपरिमाणात्॰ न्यूनमनुष्ये । खर्वे । वामने । वीना॰ ह्र॰ भा॰ प्र॰ ॥ क्षुद्रवस्तुमात्रे । वामने । न्यचि । नीचे । खर्वे ॥ ह्रसति॰ ह्रस्वतेवा । ह्रसशब्दे । बाहुलकात् । उल्वादिवं ।

ह्रस्वकुश । पुं॰ श्वेतकुशे ॥

ह्रस्वगर्भ । पुं॰ कुशे ॥

ह्रस्वगवेधुका । स्त्री॰ नागबलायाम् । काँगहीतिख्यातायाम ॥ गविभू

मौएधते । एध॰ । बाहुलकात् । सञ्ज्ञायांकन् । ह्रस्वाचासौगवेधुकाच ॥

ह्रस्वजम्बु । स्त्री॰ क्षुद्रजम्ब्वाम् ॥

ह्रस्वतण्डुल । पुं॰ राजान्ने ॥

ह्रस्वदर्भ । पुं॰ श्वेतकुशे ॥

ह्रस्वदा । स्त्री॰ शल्लक्याम् ॥ कृतिराजनिघण्टौ ॥

ह्रस्वपत्र । पुं॰ गिरिजमधूकागमे ॥

ह्रस्वपत्रिका । स्त्री॰ अश्वत्थ्याम ॥

ह्रस्वमल । पुं॰ क्षुद्रमलकर्णे । मुगडु । ह्रस्वपर्णे । पीपरी ॥ गुणास्तु । मधु । कटु कषायशिशिरोरक्तदोषजित् । मूर्च्छाभ्रमप्रलापघ्नोह्रस्वमलोविशेषतइति ॥

ह्रस्वफल । पुं॰ मधुनालिकेरे ॥

ह्रस्वफला । स्त्री॰ भूमिजम्ब्वाम् ॥

ह्रस्वमूल । पुं॰ रक्तेक्षौ ॥

ह्रस्वशाखाशिफ । पुं॰ ह्रस्वशाखामूले । क्षुपे ॥ शाखाच॰ शिफामूलञ्चतेशाखाशिफे । ह्रस्वेशाखाशिफेयस्य ॥

ह्रस्वा । स्त्री॰ खर्वायाम । वामन्याम् ॥ नागबलायाम । सुद्रपर्ण्याम् ॥ भूमिजम्ब्वाम् ॥

ह्रस्वाग्नि । पुं॰ चित्रके । हयाम्नौ ॥

ह्रस्वाङ्ग । पुं॰ अष्टवर्गगतजीवकौषधौ । कूर्चशीर्षे । ह्रस्वान्यङ्गान्यस्य ॥

ह्रस्वैरण्ड । पुं॰ रक्तैरण्डे ॥

ह्राद । पुं॰ स्तनिते । ध्वनौ ॥ श

ब्दे । हिरण्यकशिपौ अमीर्यसि पुर्णे ॥

ह्रादनि । पु० गर्जितशब्दे ॥

ह्रादी । त्रि० सशब्दे ॥

ह्रादिनी । स्त्री० वज्रे ॥ ह्रादश्यवश्य म् । ह्रादप्रव्यक्ते शब्दे । आवश्यके णिनि । ह्राद स्फूर्जथुरस्यस्या ह्रतिवा । ह्रनि । तडिति । विद्यु ति । ह्रादोऽव्यक्तशब्दोऽस्त्यस्या । ह्रनि । अव्यवहितोत्तरेत्यत्तिकाल यस्या ह्रतिषष्ठ्यर्थे ॥ शल्लक्याम् । गजभक्ष्यायाम् । सुवहायाम । न द्याम् ॥ ह्रादयत्यवश्यम् । ह्रादी सुखिव । आवश्यकेणिनि । रत्न योरैक्यम ॥

ह्रास । पु० शब्दे । अभिलापे । ध्वनौ ॥ यथा । शब्दाभिलापौत्वभिधाऽभिधानवाचकौध्वनि । ह्रास ऋ ह्रितस्वेतिमुद्रा ह्नितश्चिकाण्डशेष ॥ आरवे ॥ अर्थे । यथा । ह्रासव शौचसततद्दिनराव्योर्यथाक्रमम् । स न्ध्यामुहूर्त्तमाख्यात ह्रासिवशौचसा समेति ॥

ह्रिबेरम् । न० ह्रिवेरे । ह्रीवेरे ॥ इ० छि० च ॥

ह्री । स्त्री० लज्जायाम् । अकार्य्यप्रवृत्या रम्भेतत्प्रतिबन्धिकायांशालाकलज्जाया म् ॥ ह्रीलज्जायाम् । सम्पदादित्वा त्क्विप ॥ पार्वत्याम् ॥

ह्रीक । पुं० काके ॥ नकुले ॥ सद्ददे वे ॥ त्रि० लज्जिते ॥ जिह्रेति । ह्री० । ह्रियोरश्वलेवेतिकन् ॥

ह्रीका । स्त्री० त्रपायाम् । लज्जायाम् ॥ टाप ॥ त्रासे ॥

ह्रीकु । पु० जतुके ॥ त्रपुणि ॥ वा ले ॥ मार्जारे ॥ त्रि० अप्रशस्ते ॥ अप्रगल्भे ॥ सलज्जे । लज्जिते ॥ जि ह्रेति । ह्री० । ह्रिय कुकारश्वलो वा । क्षित्वान्नगुण ॥

ह्रीकू । स्त्री० भुमि ।

ह्रीजित । त्रि० सलज्जे । लज्जाशी ले । लज्जिते ॥ ह्रियाजित ॥

क्रीण ।) त्रि० लज्जिते । सपत्रे ॥
क्रीत ।)

अक्रैषीत् । ह्री० । क्त ॥ नुदविदो न्दत्राघ्राह्रीभ्योन्यतरस्यामितिनिष्ठा तस्यनेवा ॥

ह्रीता । स्त्री० लज्जितायाम् । ह्रिय. क्तर्त्तरि ॥

ह्रीवेरम् । न० सुगन्धिबाला० इ० भा० प्र० गन्धवस्तुनि । तत्पर्यायथा । बा लंह्रीवेरबर्हिष्ठोदीच्य केशाम्बुनामचे ति ॥ गुणास्तु । ह्रीवेरं छर्दिह्रल्लास तृष्णातीसारनाशनमितिराजवल्लभ ॥ ह्रीयुक्तवेरमस्य ॥

ह्रेपित । त्रि० ह्रियलज्जाप्रापिते ॥ जि ह्रीतेश्यंन्तात्कर्म्मणिक्त । अर्त्तिह्री व्यादिनापुगागम ॥ *

ह्रेषा स्त्री॰ अश्वशब्दे। ह्रेषायाम्। ह्रेषणम्। ह्रेषृ शब्दे। गुरोश्च हलः। टाप्।

ह्लाद। पु॰ आह्लादे। प्रमोदे॥

ह्लादक। त्रि॰ ह्लादकारी॥ आख्यादिभ्य कन्॥

ह्लादि। त्रि॰। आह्लादी॥

ह्लादी। त्रि॰। ह्लादविशिष्टे।

ह्लादिनी। स्त्री॰ शक्रवज्रायाम। गजभव्यायाम। ह्लादयत्यवश्यम्। ह्लादिसुणिच। आवश्यकेतिणिनि। शक्तिविशेषे। यथा। ह्लादिन्या संविदाश्लिष्टः सच्चिदानन्द ईश्वरः स्वाविद्यासंवृतो जीवः संक्लेशनिकराकरः॥

ह्लीक। पु॰ नकुले॥ सहदेवे॥ त्रि॰ लज्जिते। सत्रपे। ह्रीकेति। ह्री॰। ह्रियोरक्लौवेतिकन्॥

ह्लीका। स्त्री॰ त्रपायाम। लज्जायाम्॥ ह्रीकेति। ह्रीलज्जायाम्। ह्रियोरक्लौवेतिकन्। टाप्॥

ह्लीकु। पु॰ जतुनि॥ त्रपुणि॥ नाले॥ मार्जारे। त्रि॰ लज्जिते॥ अप्रशस्ते॥ अप्रगल्भे॥ ह्रीकु इति। ह्री॰। ह्रिय कुकरक्लौवेति कुक्॥

ह्लीमू। स्त्री॰ धरित्र्याम्। भूमौ॥

ह्लेषा। स्त्री॰ ह्रेषायाम्।

ह्वरणम्। न॰ कौटिल्ये॥ शास्त्रीरूप्य

मिदं स्रष्टृत्वभुवनो विश्वं यदज्ञानतः प्रोन्मीलत्यथ तन्निमीलिततरां यज्ज्ञानतः सर्वतः॥ शान्तं निष्कलमद्वितीयममलं संविद्घनं व्यापकं स्वात्मानं सकलाश्रयं श्रुतिशिरःसारं सदोपास्महे॥ १ श्रीमच्चिद्घनहरिहरानन्दादिनाथं निजं स्वात्मारामजस्रमेकमतुलं सारं परिच्छेदम्॥ नत्वा तच्चरणाम्बुजन्मसुखपूर्वानन्दनाथो मुदे। साधूनां सुधियां चकार सुखदं शब्दार्थचिन्तामणिम्॥ २॥ अथच्छन्दधरामितवर्षे चैत्राङ्गिरोनाम्नि माघासितसप्तम्यां शनौ समाप्तिं गतो ग्रन्थः॥ श्रीसुखानन्दनाथस्य कृतिरेषा जगद्धिता प्रीत्यै भूयाद्भगवतो भवानीविश्वनाथयोः॥ इति श्रीहरिहरानन्दनाथभारतीशिष्यश्रीमदवधूतश्रीसुखानन्दनाथसङ्कलित शब्दार्थचिन्तामणि॰ समाप्त।

श्रावण कृष्णसप्तम्यां द्विवेदाङ्कशशाङ्कमिति वैक्रमेऽब्दे शब्दार्थचिन्तामणिकोश पण्डितवंशीधरवाजपेयिनोधिकारेणोदयपुरे मुद्रित

भो

संवत्

१८१७ ग्रन्थपूर्तौ

(❀—✱‡✱‡✱—❀)

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	[illegible]	पङ्क्ति
ऽ ऽ त्तुक्	०० ००	१	प्र०	१६
त	यच्चप्रियकर्दम	१	द्वि०	१६
च्च	वटहर्षे	१	०	१७
य	हृष्यते	२	०	१४
च	चा।कृत्या०	३	प्र०	१४
र्ष	विशेषे	३	०	१५
ह	चतिपूर्वपि०	३	०	२२
सु	मखे	३	०	२६
ष्टा	ज्योतिष्टोमा०	३	द्वि०	१९
व्ह	जुह्वति	३	०	२८
ऽ विचच	परिचक्षते	४	प्र०	१२
द्रौ	शूद्रासु	४	०	२४
० ष्टा	यश्चश्रेष्ठा। स्त्री०	४	द्वि०	२५
यहो	अग्निजिह्वोद्भवे रामा	५	प्र०	१८
घा	नखोघोर	५	०	२४
ष्ठा	शुष्ठाप०	५	द्वि०	५
हि	ब्रोहीन्	५	०	१५
स्फय	स्फ्यकपालादि०	५		२६
स्फय	स्फ्यचकपालानि	५	०	२७
ह्नौ त्यु	तत्कर्माह्नोत्युपक्रम	६	प्र	९
ऊर्व	सुयकोर्ध्वनिप	६	द्वि०	१४
न् - न्	महदेवान्नमामि०	७	प्र०	१
ष्य	हविष्याशौ०	७	द्वि०	१८
स्व	स्वच्छनदी	८	प्र०	३
य। था	तथाशब्दस्तथशब्दो	८	द्वि०	२२
० मा	यथार्थानुभव। पु०	९	प्र०	२५
थ	अर्थगतं	१०	द्वि०	२४
न	असाधून्	११	प्र०	२३
ऽ ऽ असाधून्	० ० ० ०	११	०	२४
च। य	माधुर्येदवे तियमा	१२	द्वि०	१८
पि पि ऽ	प्रहरमयिनचिर मयि	१३	प्र०	१४
मिश्रौ	अजियमिश्रोऽब्ध	१४	द्वि०	१०
ते	नृपतौ	१४	०	२२
यो	यापो	१४	०	२९
स्य	स्वस्यकीर्त्तित	१५	प्र	१०
र्या	स्वर्धौ।सकरोगुरु	१५	०	१४
रो	स्थैर्यकारोच	१५	०	१६
थो	यौति	१५	०	२९
न्हि	वह्निदीपन	१५	द्वि०	२१
प्र ष्या	चौराद्द०भो०प्र० ९ ष्यारि	१५	०	२५
प	यशान्याम्	१५	०	२९
वह	जूर्णाह्वये	१६	०	५
ष्यि	पुष्यिकायाम्	१६	०	६
स्य	यवनस्य	१६	०	११
ष्या	फलान्यस्य०	१६	०	१८
ड	ढक्कायाम्	१८	प्र०	९
ष्टे	विशिष्टे	१८	द्वि०	१५

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख ।	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ ।	पङ्क्ति
२ १ पलङ्ग	पिङ्गला०	१८	०	२०
०ष्ठि	यष्टि मधु ।	१९	०	२
स्म	स्मार्ताग्नि	२०	प्र०	१७
ज्ञ	अभिजित्	२०	द्वि०	२
न्हा	चिह्नानि	२०	०	२५
णि	अस्माच्छिवमस्तात्	२२	०	७
स	सायाना	२३	०	२३
स्य	तस्य दृमित्यण	२४	प्र०	२२
दा	स्वि ग्रच्छतामिव	२६	०	८
म तो	यामवतो । स्तौ	२६	०	२१
ज	ज्ञानादिर्थ्य वुन	२७	द्वि०	१०
य	पय स्तो	२७	०	१५
त्या	वच्चियुभ्याणिदिव श्रव्	२८	प्र०	२५
च	श्राध्यमुनिपुङ्ग	२८	०	२७
स ना	साङ्क्षदेवानां	३०	०	१०
- य	युग्म युग्मस्य	३१	०	३३
तो	वीच्यितवा	३२	द्वि०	५
यु स	युधसम्प्रहारे	३२	०	१५
- ध	युधे	३३	प्र०	११
व	लव स्यात्	३३	द्वि०	१९
त्वमाश्रि शब्द यत्राव्ययमवमुद्रितानपङ्क्तिश्च पूर्ववर्णवर्दयित्वाशब्दलेखनतृमेयमशुद्धि ।		३४	प्र०	८
- श्व	शुस्रों	३४	द्वि०	४
ऽ १ -पियुक्षायु	सुपियुक्षावत्	३४	०	१७

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
सं त	[illegible]०	[illegible]	०	२५
त्व	तत्त्वम्	३५	प्र०	४
भा	षष्ठाले	३५	०	८
यु	वपु	३५	द्वि०	१३
र्मा घृ	सुकर्माचघृति	३५	०	१९
गडये	गरुडाशुद्धिर्भुवर्यैव	३५	०	२०
य	सम्यग्दर्शनोपाये	३५	०	२१
त भा	चित्तेकाभतयाभाज	३६	प्र०	२
त्व । भ	तत्त्वस्यस्यशुभवा०	३६	०	३
र्वृ	निर्वृत्ति०	३६	०	६
द्ध्यो	सिद्ध्यसिद्ध्यो	३६	०	७
त्व	तत्त्वमस्यादि	३६	०	१२
ह्व	ईश्वरसङ्कल्पे	३६	०	२१
ध्ये	भाक्तोपयाने म०	३८	०	२०
सु	देवतासु	३८	०	२०
- ह	हृष्टयोमिनो	३८	द्वि०	३
ऽ द्यायिपि	प्रदायिनो	३९	प्र०	५
म	हविनामोषधी	३९	द्वि०	७
यु ०	युज०	४०	प्र०	६
ष	क्षोभयतुष्टये	४०	०	८
ऽ ने	नभधानस्थाने	४१	०	७
- श	प्रदर्शनोया०	४१	द्वि०	२८
ऽ ऽ द्राकार वि	सुद्राविशेषे	४२	प्र०	१
मा	क्षामसु	४२	०	२४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
जा। न्ति। ता	विजानन्तिमनसा तानपण्डिता	४२	द्वि०	१
व	सर्वभूतानां	४२	०	३
ष्टि। त	मर्हति	४२	०	१२
ऽ न्धि मि	संबन्धिनि	४३	प्र०	२२
वि	निधिविधाम्	४३	द्वि	८
च	कुचे	४३	०	१७
श्च	सर्वतयोवनाश्रस्य	४३	०	२३
श्र	चतुर्थत्व०	४४	प्र०	१५
त	नेत्रान्तानि	४४	द्वि	३
ष्टा	धराष्ठीव	४४	०	४
त	पित्तल	४४	०	१४
स्ता	स्तावर्णोप०	४४	०	२५
धे	पार्श्वे	४५	प्र०	२
त ङ्ग	पत्तङ्गे	४५	द्वि०	१
ढ्यो	द्वये	४५	०	१६
० ० ।	रक्तपुष्प । पु०	४७	प्र०	२
कु	कन्दूरी०	४७	०	२२
ब	कुङ्कुमे	४८	द्वि०	१९
खाद्	रक्तखदिरे	४९	प्र०	२
च	रञ्जिका	५०	द्वि०	२
व्यो	भविष्यान्तरे	५१	प्र०	१०
ग्ध	दुग्धे	५२	द्वि	२८
ज	रञ्जकपर्णम	५३	प्र	३
धि	०निर्यान्या०	५४	द्वि०	१०
त	धातुक	५४	०	१७
गौरादित्वान्ङीष्	कद्रिकारादित्वान्ङीष्	५५	प्र०	२२
रज	रञ्जनम्	५५	द्वि०	२५
न्हि	चतुर्थङ्क्ति,	५६	प्र०	१५
ता	बहुत्वाच्च	५६	द्वि	२०
त्या	रागीत्यादुनयोर्य्य	५७	प्र०	२०
ग	जनपद	५९	०	५
पो च्च	रक्तपीतश्च	६१	०	६
स्य	श्लेष्मस्य०	६२	द्वि	४
ष्य	पुष्पसयुता	६२	०	१२
ष्टो	पीतके	६२	०	२५
ध्य	त्याढ्यम्	६३	०	६
प	नित्यचुत्य ि	६४	प्र०	१६
२ १ स्यक्त	दन्तकस्य	६४	द्वि	३
व	कषैश्च	६४	०	२०
न्दू स	सिन्दूरसरणी	६७	०	१४
न्या	ग्रहनन्यपोग०	६९	प्र०	३
च	सचान्ये०	७०	०	८
स्रो	सरसीतोभवद्	७५	द्वि०	२५
का	मधुरकोमल	७६	प्र०	६
० व्य	द्राक्षयेन्द्र पु०	७७	द्वि०	१
त्य	व्युत्पत्त्या	७७	०	२७
ग	वैरागीइति	७८	०	३
धो	विगती	७८	०	२९

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
म	मा।न्नमाचव	७९	प्र०	१०
ङ्क	मध्याङ्कका	७९	द्वि०	५
क्षा	अक्षोत्थान	७९	०	१९
री	मन्दिरे	८०	प्र०	२२
वि	।न्वयया०	८०	द्वि०	८
न्नि	षड्गागांस्तोषु	८३	०	१२
ष्ये	शिविकापुष्पे	८४	०	२
शि	राशि	८४	०	२५
से	भविरोधिन	८६	प्र०	१४
व	स्वचक्रस्य	८६	०	१९
ता। मृ	विचताम्	८६	द्वि०	२४
था	वैक्षयम्	८८	प्र	२६
न्था	राजन्यद्वेशि	८८	द्वि	८
विराजन	विराटजि	८८	०	२१
थ्य	चरतेस्म धी	८९	०	२९
क्षा	नैन क्षिभिका०	९०	०	६
० था	राजभोगीनम्	९१	०	१२
ग	ततोमत	९२	प्र०	१९
थ	वासव नि	९२	द्वि०	८
ऽ ष्युट	कतरि०ष्यु	९५	प्र०	२२
ध्य	प्रदर्श०	९५	द्वि०	२०
चऽपप	चापलचपरित्यज्य	९६	प्र०	१९
ङ्क	पुरराङ्क	९८	द्वि०	१४
पु	राधेय पु०	१०२	प्र०	१९
खऽनूस्त	लोकेस्मिँस्तान्मध्य	१०२	द्वि०	२६

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
मू	मूकातो	१०५	प्र०	११
श्री	श्रीक्षणाय०	१०७	द्वि०	१
० र	विरसु ।श्चि०	१०९	प्र०	१८
ऽ ० म् ।	०मफम्। न०	१०९	द्वि०	६
ये	स्वाद्यर्थ दित	१०९	०	१४
य	सन्ताप	११०	०	१६
० रि	रोतिकम्। न०	११०	०	२५
श्री	श्रीभायाम्	१११	०	२०
० चि	वर्णो। स्तो	११२	०	२६
र्थे	कान्विद्विव्यास्मिद्वि स्थश	११३	प्र०	२४
दो	नदीप्रकारा०	११३	द्वि०	७
स्य	वनस्य छाविकय	११५	प्र०	६
स्नु	शुकरक्ता०	११५	द्वि०	५
प्र	वडविसायाम्	११६	प्र०	२४
२ १ चवोगक	कचवोगजन्म न०	११६	द्वि०	११
क्षु	क्षारायाम्	११६	०	२८
तत्र	प्रतारयाथ०	११७	प्र०	१
त्या	पश्चात्त्यादीनां	११७	०	२४
र्घ	दीर्घा	११८	०	२
ङ्का	भङ्गान्य	११८	०	१४
२ १ ।	०नीलमणि ।	११८	०	१०
वन्ते	कुर्वन्ते०	११९	०	२५
त्या	त्यक्तो	११९	०	१२
ष्याश्या	कर्ण्यमीतकथायाञ्च	११९	द्वि०	१८
ट	पाट्पाट	१२०	०	१९

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्टाङ्क	कुष्ठि	पङ्क्ति
न्य	न्य क्षादित्वात्कुलम्	१२३	०	२२
वे	दीनाचाराणां	१२४	प्र०	६
रे	नारीरचना०	१२५	०	१२
क	कपविमोहने	१२६	द्वि०	१३
कप	कप्यते	१२६	०	१५
म	रोमं । म०	१२७	०	१०
ज्ञि	ज्ञिज्ञिरिष्टा०	१२८	०	८
श्चे	रोमाञ्चे	१२८	०	११
० ट	रोट् । चि०	१२८	०	२७
ष	षेमघृर्षणे	१२९	प्र०	६
मा म	समायमकाश	१२९	द्वि	८
ष्टो	श्रेष्ठोषो	१३०	०	५
० त्वा	वीत्पातादित्ना०	१३१	प्र०	४
० क्षा	दक्षा । पृ०	१३१	द्वि०	२
क्षा	दक्षा । भोजने	१३१	०	३
बिभृषे	बिभ्रेषे	१३१	द्वि०	२६
न	दीक्षिषा०	१३२	०	१०
ल	तत्त्वम्	१३२		१३
र	रकार०	१३२	०	२९
न्ह	वह्निकर०	१३३	प्र०	१५
भ०	भां०	१३३	०	१९
० पु०	सम्पणा । क्ली०	१३४	०	१५
त्या	तथ्य०	१३४	द्वि	१७
- स्य	वैकल्य०	१३४	०	२१

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्टाङ्क	कुष्ठि	पङ्क्ति
त्या	तथ्या०	१३५	प्र०	१
त्या	तथ्या०	१३५	०	७
त्या	गुणतथ्या०	१३५	०	८
सु	दुश्चोविना०	१३५	द्वि०	२०
ष्टे	विष्टे	१३६	प्र०	१२
च	चेति०	१३६	०	१४
श	श्रीयुक्ते	१३६	०	१५
या	पामादित्वात्	१३६	०	१६
च	वत्सायनप्रहृ । क्ली०	१३६	०	१९
नर	मानपत्तम्	१३६	०	२५
- न्य	दुर्योधनकन्यायाम्	१३६	द्वि०	३
त्व	वत्सगुणे	१३६	०	४
थ	तथामिथ्यीतत्वात्	१४०	०	७
स	मतोरभाव	१४१	प्र०	७
छे	पुच्छे	१४१	०	१७
य	दधिमार्थ०	१४१	द्वि०	८
ड़	सड़का	१४१	०	१२
श	पयोष्णीपक्षे	१४३	प्र०	४
त्या	तथ्या०	१४३	०	११
मी	सुप्रीता०	१४३	०	१४
- स्ता	मस्ता०	१४४	०	१०
भि	उचताभि०	१४५	द्वि०	१८
श	शक्रोटि०	१४६	प्र०	१५
स	माक्षधारो०	१४६	द्वि	१३

अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
क्षि	मेघादिक्रिया०	१४६	०	१९
म्य	शिम्मन्तौ०	१४६	०	२१
ईप्सि ते	ईप्सि ते	१४७	प्र०	१२
मे	देवकुसुमे	१४७	द्वि०	१२
मा०	भा०	१४७	०	१५
ष ।	सातुकारस्वसारकस्य।	१४८	प्र०	७
म	विषये	१५०	द्वि०	१९
त्व	सत्त्वगुणे	१५०	०	२५
त्या	कृत्यावस्था	१५१	०	२४
ऽ कोपस	पौषादिकोपस्य	१५२	०	२८
न्द	नैकट्याम्	१५३	प्र०	२४
न्म	जन्मोऽकेन्दु०	१५३	द्वि०	२२
ष्ट	तिष्ठत	१५४	प्र०	६
वा च्चे	सलामच्चे तिठक	१५४	०	१२
नवस्तानि तच्चे ति	पृषोदरादित्वात्	१५४	द्वि०	२२
सु	मधुरेखवा०	२५५	प्र०	८
०वू	वाद् । चौ०	१५५	०	२०
न	सपण्यौवे	१५५	०	२१
न्द	न्दवकोव्यं त्	१५५	०	१६
हि	लिखाप्रदेश०	१५६	०	६
खि तं	प्रमाणखिखित	१५६	०	२०
ह्नि	प्रह्लुति०	१५६	०	२७
खि	खिकादि नियोगी०	१५७	०	५
ल	निमित्तन्तु०	१५७	द्वि०	२४

अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
द	आदिकारादितिको द्	१५८	०	२२
गिध्रे	दिग्धे	१५८	०	२५
वति	वोढव्योषधि	१५८	०	२८
त्वा	प्रत्यवस्पृट्	१५९	प्र०	१
द्धा	न्यवकादित्वाद्वा	१६०	द्वि०	१६
स्वर्ये	सुषमार्थ्ये	१६१	०	७
य	सुवाचाचापश	१६१	०	१२
य	सुवापकन्द । पु०	१६१	०	१७
य	सुवापकान्त। चौ०	१६१	०	१८
त्ये	वोक्ते	१६१	०	२८
या न्तु	सूतायास्तन्तु	१६१	प्र०	१५
न्ये	चान्येन	१६२	द्वि०	२०
न्ये	चितान्येषो	१६३	प्र०	५
न्न	नहंने	१६३	०	११
र्घ	चेष०	१६३	द्वि०	१
ठ	कुर्वान्यत ।	१६३	०	१७
त्ये	ताक्षोक्ते	१६४	०	१७
क्ष	चालमक्षोर्क०	१६५	०	१४
०। - क	लोकधातु । पु० जम्बु	१६६	प्र०	१०
० प०	लोकलोचन । पु	१६६	०	१९
क्ष	यक्षेतिवा	१६७	०	२
त्मि	चमिस्पित्वादिना०	१६८	द्वि०	२२
०प्र ह	लोमहर्षण । पु०	१६९	प्र०	९
० वा	लोपः । पु०	१६९	०	७

अशुद्धिरियम्	शुद्धिरियम्	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
पृष्ट	पुष्ट॰	१६८	०	२४
मी।	सामगीये	१७	०	२०
त्या	स्योत्पत्त्या द्यो	१७२	०	१२
त्वा	दृत्वा	१७२	द्वि०	२३
त्वा	दृत्वोपरि०	१७२	०	२८
ष्टा	प्रतिष्ठा या	१७५	प्र०	४
त्व	तत्त्वमिति॰	१७५	द्वि०	६
टू	टुवमवछिरपि	१७६	०	१७
को	संज्ञको	१७८	प्र०	१६
- ति	अगतीप्रभेदे	१७८	०	२१
त्ये	कुत्ये	१७८	द्वि०	१३
क	वालुका	१७८	०	२८
कु	कूप्या॰	१७९	प्र०	१
अ	कूअपादेशीवा	१७९	द्वि०	१०
- णा	महाराणी॰	१७९	०	२९
व	कुटिलावयवे	१८०	द्वि०	९
॰वोक्त	वक्तो । पु॰	१८०	०	१०
व	नैवाऽ॰वसामा	१८२	०	२०
- व	भवान् अणीकेने॰	१८०	०	२४
ष्कु	कुरिकायाम	१८२	०	२
प	विप्रिणेण	१८३	०	१६
म	धामरा म्	१८४	प्र०	०
तो	स्वेतसीवित	१८४	द्वि०	१७
- सु	शोभसुन्दर॰	१८४	०	२५
त्व	सत्त्व वर्जिता	१८५	प्र०	२९
क्रोवा	क्रोवाम्	१८५	द्वि०	१७
ष्य	चक्षुष्या॰	१८६	प्र०	२
द्दी	प्रत्यद्विपक्षा	१८६	०	२१
॰ म	वन्यासनम् न॰	१८८	प्र	४
ष	वष्टु	१८८	द्वि	८
षे	विषै षे	१८८	०	२८
ता	पूजिता	१८९	प्र०	१०
ल्प	वस्य शाखा	१९०	द्वि०	५
२ १ राधा	आधारा	१९	०	२६
क्रा	अनुक्रोशे	१९१	०	२२
प	तपयति	१९१	०	२९
- भ	मातरम	१९२	प्र	९
म्या	अनुकम्पाया	१९२	द्वि०	१६
गा	बन्धादूनो स्त्रो॰	१९३	०	२६
प्रा॰	प्र०	१९४	प्र०	१६
य	नवोढायाम्	१९४	०	२१
श्र	मिश्रेयायाम्	२००	०	१५
टु	दुवप	२००	०	२२
टु	दुवप	२००	द्वि	१
॰ पु॰	वपुन् । पु॰	२००	०	११
टु	दुवप	२०१	प्र०	१४
- दूँ	अद्दै	२०१	०	२२
॰ पुं	वय । न	२०१	द्वि०	१२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
द्दा ऽ तियोगवि	वयोवाधिव्यञ्जयसि	२०२	प०	२
ऽ भागात्म	स्वपौतिक	२०२	०	२८
णी	हणी	२ २	द्वि०	२२
ष्णा	मतिसौख्यम्सर्वाङ्गी	२०५	प्र	१८
वराटका				
वजा ।	पु० मागश्च मरक्ष	२०६	द्वि	१८
वि०	वि०	२०८	द्वि०	१
व	वरधा०	२०८	प्र	१६
च्छो	चर्हिवितन्न०	२०८	०	२१
भ्यां	जुहुअभ्यांनूचन्	२०८	द्वि	१५
नि०	हू'त	२११	प्र०	५
च	वर्णसङ्कर,	२१४	०	२१
म	समय	२१५	०	११
ष्ठ	कष्ठ०	२१६	०	२८
त्ता	अप्रमत्ता	२१६	०	२८
स्य	मायास्यमीन्	२१७	०	२८
ष्ट	श्रेष्ठ	२२५	द्वि०	२८
व	सन पूत	२१८	प्र०	३
ऽ संध्यान्	सध्या	२१८	०	१८
न०	प्रात सूर्योदय	२१८	०	१९
वा	कमलाक्षा च	२१८	द्वि०	७
र्वं	प्रभिद्दाव	२१	०	१०
+ न०	प्रथ्योवान	२०	०	१८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
त	मृगता	२१८	प्र०	१२
ना	दृश्यान	२१८	०	२०
कु	सकुयामो	२१९	द्वि०	१३
ऽ ययाया	देवयाचा प्रसिद्धये	२१९	०	१९
व्य	नयोर्व्यं	२२०	प्र०	८
य	स्वय	२२०	द्वि०	३
ऽ त्वद्दर	तत्त्वदृ'शिना	२२०	०	७
व्य	व ।पिव्या	२२०	०	१४
स	वसन्नार्था	२२१	प्र०	२०
न	स्त्रात्वं	२२२	द्वि०	७
जा	आगजन	२२३	प्र०	१
०म	वर्षि । पु०	२२३	०	१०
त्य स्य	प्रत्ययस्या दितीत्व।	२२	०	१८
नि ति	त चतौ तिवमृपाख्य	२२५	०	२०
टा	कौष्टा	२२५	द्वि०	५
- ति	हले	२२५	०	७
च्छे	मिमच्छदे	२२५	०	१३
२ १ वकु () व	ववकु०	२२७	०	११
यू	पू पविप्रिषि	२२७	०	१२
यू	धारापू मच्छत्	२२७	०	१४
।	। क्षतौ ऽ	२२८	०	९
ऽ विक्षतौ।	वविभ्राजमगिरी	२२८	०	१०
आम	प्रथम	२२८	०	२१
सा	- प्रमाणमणोवति०	२२९	०	२०

अशुद्धिः	शुद्धिः	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पंक्ति
ख्या	षोडशादि	२१०	प्र०	२५
।ऽऽ०	ऽ०	२१०	द्वि०	२०
वा-या	यथाकायाम	२१०	०	२८
।त्व	। म० स्वे।	२११	प्र०	२२
वौ	स्वायं०तु०	२११	द्वि०	८
-च	दर्वे	२१२	प्र०	१०
-चौ	दर्वेचौ	२१२	०	२१
-ष्याम्	वश्यगदि	२१२	द्वि	१८
-धु	अमन्धौ	२१४		१०
म	मजपिप्पल्याम्	२१४	०	११
-व	वश्याम।वेपि०	२१४	०	२४
ऽ निवव।	वर्णनिवाचे	२१५	०	२
-स	केशाकायाम	२१६	०	१२
।म	।पु०कपिपिप्पल्याम्	२१७	प्र०	२
तू	वास्तु वि	२१७	द्वि०	१
स्व	स्वेतपिङ्गोमापि	२१८	०	१२
स्य	विहङ्ग	२१८	०	२२
०ज	वज्ररश्मिनौ। चौ०	२४०	०	१
ष	धापूर्वस्वल्यतिश्योन:	२४०	०	१०
०म।म	वचनम्। म०	२४०	०	१२
-ष	धापूर्वस्वल्यतिश्योन	२४०	०	१५
ख्या। प्र	स्वर्णपञ्चितचैतन्यो	२४१	०	७
०।	पश्लोक।पु	२४१	प्र०	१७
०।	वा। प	२४२	०प्र	१८
र्द	कृपमर्दिता२	२४२	द्वि०	२६
भि	इति,	२४५	०	१८
क्य	वाक्याभि	२४५	०	२०
वा क	वादुक	२४६	०	८
र्मी	परोधर्मी	२४६	०	१५
न्त	कर्मशान्त	२४७	०	१८
य	पूपविशेषे	२४८	प्र०	२७
वि	प्रकापक।	२४९	०	७
र्ध	वीर्यश्च कद्रूर्ध्य	२५०	द्वि०	७
ष दु	मल्पदुष्ट	२५०	०	१२
त्रि	लम्बि कायाम्	२५१	प्र०	१०
त्ति	स्तुति स्थाने	२५१	०	१२
त्ती	स्तुती	२५१	०	१३
व	वाटधान / पु०	२५१	०	१६
थ	पथिरोधक०	२५१	०	२०
ष्ट	स्फाट स्पर्शे	२५१	द्वि०	३
वा	वकवाक्यो	२५१	द्वि०	२२
ष्ट	वाक्प्रयत्ने	२५२	प्र०	१०
प्रा	प्रसादेन प्रया	२५२	द्वि०	२६
यासु	स्निग्धाङ्ग्या सु पूजिता	२५३	०	२२
वा	संपराजिता या मृ	२५४	प्र०	३
ण।	श्मगोपा	२५४	द्वि०	१०
-व ष्ट	तथासाद्यमष्टमन्त्र	२५५	प्र०	८
वे	वृहस्पत्य	२५५	०	१८
क	मरुत्कृति	२५६	०	१५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
० त	वाताङ्ग । पु०	२५६	द्वि०	२२
त	वाताङ्ग	२५६	०	२३
व	हस्वधाद्राव०	२५७	०	३
तथा	राजयक्ष्मायक्ष्मोदरम्	२५७	०	६
म	आयक्षाक्याम्	२५८	प्र०	२
बह	मोहताङ्गते	२५८	०	१५
॥	पक्षाश्वयोपपक्ष पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहावद् ॥	२५९	द्वि०	१४
- म	भावनम्	२५९	द्वि०	१७
- ध्य	मध्यक्ष	२६	प्र०	१०
- क	दुर्दुरूटवादिनि	२६०	०	१३
ध्या	ग्रोध्याथाभाव	२६२	द्वि०	७
ष्य	भद्गाख्ये	२६२	०	१६
चा	क्षणाखावोर्णं	२६४	प्र०	६
था	चक्षेवाम्	२६४	०	२७
० ह	वाहामम् । न०	२६४	०	४
ब	भूवादिभ्यो विभक्त्	२६४	द्वि०	१७
० गी	वक्षायगो	२६५	प्र०	१५
स्थ	संयोग्यात्मवाचको	२६५	द्वि०	१२
द्रे	तारिमन्द्रे यथोचित	२६५	०	१५
- न्य ,	तमन्तान्तु शिरोदिग्धा	२६६	प्र०	१६
चो	समुदर्शि ०	२६७	प्र०	१६
- प	वारजव	२६७	०	१८
- श्रे	यवक्षेद्वादूर्यवथा	२६८	०	९
था था	गजरम्याणाम्	२६८	०	१३

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
कि धि	तकिधिकर्तकिधिक०	२६८	०	१४
क्ष	तक्ष ०	२६८	०	१५
० १ नक्ष	हेमन	२६८	०	२३
क्	भक्ष भातावक्ष	२६९	०	१५
घो मा	ययोरद्माक	२६९	०	१८
२१ यवे	वावधे	२७१	०	४
ऽ या वि ॥	द्रोर्धिकाथाम ॥	२७१	द्वि०	२९
ऽ पप	परिमाधि	२७२	प्र०	३
याबाय	शुचवाधि	२७२	०	८
रा ति	क्षद्विकाराहृति०	२७२	०	२३
मो	वक्षगो	२७२	द्वि०	१३
॥ वा	॥ न० वायसवम्	२७४	०	१९
मा	चराति	२७४	०	२६
स्व	मध्यक्ष मंशुचि	२७५	प्र०	१४
मँ	तद्वक्षमी०	२७५	०	२०
- स्र्	मगादि	२७५	द्वि०	१४
थे च	स्थायैवच०	२७६	०	३
च	स्थे	२७७	प्र०	१०
० यू	वायू० स्वदन । न०	२७७	द्वि०	६
० व	वारटा । स्त्री०	२७८	प्र०	९
र	वाराणसाम्	२७८	०	२३
- र्श	वराशार्थे	२८०	द्वि०	१०
० वाचि । स्त्री० अक्षोर्मध्याक्षमात्रमुद्रितम्		२६९	प्र०	५
दो	वादो	२८१	प्र०	३

शुद्धाशुद्धपत्रम्

अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	पृष्ठि	पङ्क्ति	अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	पृष्ठि	पङ्क्ति
-था	कुश्चिकायाम	२८१	०	२१	ऽ यादम	वायमाणायामोष धौ	२८७	०	१
भ्या	पर्याश्विया	२८१	०	२५	द	वावदूक०	२८८		२५
प्य	कप्यतो	२८२		१६	ण	वाहण । वि०	२८८	०	२
व	सुखावाम्	२८२	०	२२	श्य	वावश्यतेश्य	२८८	द्वि०	४
व	भैवे	२८२	०	२४	२ १ टाप/क	क टाप	२८८	०	१२
-भो	तोभ	२८२	०	६	०ष्टी	वाश्विष्टो । स्त्री०	२८८	०	१२
०म	वाहर्षक । पु०	२८२	द्वि०	१२	ष्णा	०ष्णाद्विश्यवत्व्	२८८	०	२७
म । ङ	व्यास०कुशल्यादिनेष	२८२	०	१३	स को	वास कोष पु०	२८९	०	१
० व	वाक्यकर्म०भ	२८२	०	१८	शि	चिकित्सकोके	२९०	०	११
	समायुक्ता	२८२	०	२९	भ	वाभ्यमार०	२९	०	२४
-ष	सामवावाक्यो०	२८३	प्र	६	द	वहन्तोवा	२९१	प्र	१
वा	सम्यावनक्ष०	२८३		१९	पा	पङ्कापादिष्वोरे	२९२	द्वि०	११
व्या	।क्या।दितोद्धकार्य०	२८३	०	१४	ऽ अर्द्धेण	सत्यवश्वधया	२९४	०	५
० षु	सुदम्	२८३	द्वि	६	क्ष ध	०लक्ष्मधस्तात्यश	२९४	०	६
नि स	नि मृक्तो०	२८३	०	१८	ष्य	ग्रसमाष्यदे	२९४	०	२०
वे	ध्यावने	२८३	०	२६	स्ता	वास्तोयतोवे	२९५	०	२४
ष	समूहे	२८४	प्र	६	थ	कुक्षव ०	२९६	प्र	५
०गी	वाक्यं दुर्गम् । न०	२८		९	ऽ गावव	रागाहक	२९६	द्वि	११
०व	वातीक । पु०	२८४	द्वि०	१२	प	क्षयघा ०	२९८	प्र०	२५
क्ष	भयटाक्षाम्	२८४	०	१९	र्ती	तर्पोर्हरेलर्ता	२९८	द्वि	१५
-भ	शुक्लमदा०	२८४	०	२५	० व	वाक्षि । पु०	२९९	प्र०	२
ल	लकुशादिस्याङ्कम्	२८५	प्र०	२२	-म	वक्षिकदेशिभव	२९९	०	७
ला	कार्येति	२८५	०	२८	-म्य	मारम्य०	२९९	०	१२
ऽ हड	वृजयव	२८६	द्वि०	२२	-म्र	कथवच्मने	३००	०	१४

अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	प्रश्नः	पङ्क्ति	अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	प्रश्न	पङ्क्ति
स्य	भावेस्फुट	२००	द्वि०	१२	०न०	दिग्विजयम् । चि०	२१८	०	९
स्य	करशून्यो	२०	०	२७	भा	कटाभाग्याम्	२१८	०	१८
[illegible]	म()विशेषपि	२०२	०	८	स्व	तत्त्व	२१९	द्वि	२
ज्ञान	ज्ञानानि	२०४	प्र	२	स्वक्ष	स्वयञ्चाणकत्वत	२१९	०	१०
ऽ ल्लसप	[illegible]	२०४	द्वि०	८	दा	दीहा	२१९	०	१९
ज्ञि	विन्दुपाता	२०६	द्वि	१०	त	तिर्यञ्च	२२०	०	६
० न	विज्ञ यत्र । चि०	२०६	०	२४	च	भाद्दृक	२२१	प्र०	१६
स्य	[illegible]	२०७	प्र०	७	ण्यो	तीक्ष्णोक्ष	२२१	द्वि०	१८
ऽ विवि	० [illegible]	२०७	०	२४	णू प्र	स्थि ॥ प्रतापस्थि ॥	२२१	०	२१
स्वा	[illegible]	२०७	द्वि	२३	० ग्नि	विजृम्भित । चि०	२२१	०	२७
ऽ योवाञ्ज	मयोञ्जाव	२०८	प्र०	१५	स्यो	परपक्षो०	२२२	०	२९
भ्या	[illegible]	२०८	द्वि०	५	स्य	कुण्डला०	२२२	०	११
म	कर्मण्यस्य	२१२	प्र०	२८	भा	भटामबौषधी	२२४	प्र०	६
स	विचारीत्यत्र	२१२	०	२	या	वीसर्प	२२४	०	११
स्य	भभ्यन्तरे	२१२	०	२४	दू	[illegible]	२२४	०	२५
स	भूर्जस्य	२१२	द्वि०	१६	त	दितिकाद्य	२२४	द्वि०	२
ञ्ज	तरङ्ग	२१४	प्र०	१	तीर्य	सदाचरितं०	२२६	०	१८
० ञ	विचेष्टनम् । म०	२१४	०	११	। वा	विद्यानिवासायां वा०	२२७	०	१७
० ह्य	[illegible] । शौ०	२१४	द्वि०	१	टुटुउप तापि	। दूङ्परितापे ।	२२७	०	२६
० चिह्न	[illegible] । शौ०	२१४	०	१८	स्वादिभ्य सेति	[illegible]	२२७	०	२६
स्य	[illegible]	२१५	प्र०	१८	भौ	[illegible]	२२८	०	२५
द्दि गु	[illegible]	२१५	द्वि०	२	ऽ [illegible]	[illegible]	२२९	०	२५
घो	[illegible]	२१६	प्र०	२८	मी स	[illegible]	२२९	०	२९
- घ	[illegible]	२१८	०	४	[illegible]	[illegible]	२३०	प्र०	१६

अशुद्धिरेषा	शुद्धिरेषा	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पंक्ति
वा	वादिनीवीद्यदेहि	२२१	द्वि०	२५
स्वा। स्वा।	शस्वायतस्वातूर्थे०	२२२	०	
पू ऽ तावावा	देवतावाचात्कार०	२२३	प्र	७
श्रो	श्रावचाप ।	२२६	०	१२
र्श	यथाशुद्धामकर्मंच।	२३१	०	२८
ह	हृ वि	२३६	०	२
वो	विपूर्वादृवार्ज्यसु	२३६	प्र	५
- प	नियम	२३७	प्र०	
निःत	निधिःतयो	२३८	प्र	८
यम०	यम०	२३८		१४
त दि	विनीतयाश्चि	२३८	द्वि	१४
दि	निबद्धिबलिश	२४		१६
से	स्वाद नख्यविधम्त	२४१	०	२
ध	यथाद्ग्रे	२४१	०	६
कर्त्वे	दधिकरणकर्त्वे	२४१	०	८
ना। त्वा	जि०निहन्तिविधि ष्टे। निरस्तो	२४२	प्र०	१२
च	तर्वत्	२४२	द्वि०	१०
ऋा औ	मिवस्यापिऔव०	२४२	०	१८
रि	वेदितव्ये	२४२	प्र	१४
जा	ज्ञाते	२४४	द्वि०	५
प	विपश्यति	२४५	प्र०	१
र्क	यथा	२४५	०	२८
ऽ के	विशिष्टे	२४५	द्वि०	१८
त-वि	विकल्पितवविश्वा गमे	२४७	०	२५

अशुद्धिरेषा	शुद्धिरेषा	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पंक्ति
क य	तस्यक०यथा	२४८	०	७
त्य	कस्या०	२४८	प्र०	६
ऽ ध	सू तधूतिक्ष्वे०	२४८	०	१६
ऽ ऽ विप्रकेर्षा।	० ० ० ०	२५	०	८
मु	मुरे	२५१	द्वि०	६
म	विशेषेण	२५१	०	८
ऽ श्र। य	विनिश्चिते	२५३	०	८
नि०	विभीत पु०	२५३	०	२०
ऽ	लक्ष्यीर्वेदिमक्षा	२५५	०	१७
ष	प्रसिद्धि	२५६	प्र०	८
श्री	श्रामलायाम्	२५६	द्वि०	१४
तु	हेतुहितुरेव०	२६२	प्र०	१४
व	पत्रस्यकस्यशक्ति०	२६२	०	१६
प	शिथिलामपल्वे	२६२	०	१७
ष्ट	विशिष्टे	२६२	०	२३
० ि	विरूपम् स०	२६२	०	२४
ऽ र्तिनि	तदातिविनियतम्	२६३	द्वि०	२०
ते	स्पर्श	२६४	प्र०	१
२ १ कुसु	सुकुरा०	२६४	०	३
नि	मनोभिर्जीवनिधि	२६४	०	१६
० चि	शिक्षचित।चि०चि०	२६५	०	१६
श्री	मिश्चकषो०	२६७	०	१७
त	वाव.श्ववदरा	२६८	०	१६
त	वातवन्धायवम्	२६८	०	२०

अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठा	पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठा	पृष्ठ	पंक्ति
त	युक्तं ०	२६८	द्वि०	२०	त्ता	युवन्त	२७८	०	६
त्रि ॥	पित्रिका॥	२६८	०	२८	ष्या	षाष्योष्म	२७८	०	१८
य य	यस्ययस्यात्ता	२६८	०	१४	-थ	तविकर्थं	२७८	०	२१
त्ती	अपावृतौ	२६८	०	१८	पाद्यं	विपेषा।दित्यर्थं	२७८	०	२५
-न्द	मामन्द	२७०	प्र०	२	० ग्रा	ग्रो।विनो । श्लो०	२७८	द्वि०	२६
म	वंचन	२८०	द्वि०	८	थ	विथा।मि	२७८	प्र०	१२
व	विवव	२७०	०	१०	त्ता	त्ता।स्पद ०	२७८	प्र०	२८
वे	विथाचयोष्य	२७१	०	६	क्त	क्तो।क्त	२७८	द्वि०	५
क्ते	क्ताद्विकारणे	२७१	०	१२	व	क्तोव -	२७८	०	६
- व	येनाव	२७२	प्र०	११	प	प्रा।पिनीयम्	२७८	०	८
पा	मारथा।दिक्पा	२७२	प्र	२	- वि ऽ	वीत्रुश्रप्रतिवज	२७८	द्वि०	२८
- व	व सान्नम	२७२	०	२१	सथ	सत्योन।श्लो०	२८०	०	२२
य	षायैवं इधा०	२७२	०	२२	त्य	कृत्वा।त्यूवैं ०	२८५	०	१८
म	समं दृष्टमेषां	२७२	द्वि०	६	ठ	चे तटक	२८६	०	४
प	मारथे	२७४	प्र	१६	चैं	विष प्ये चैमित	२८७	०	२
येत्य	मत्यै नरहितायाम्	२७४	०	२६	व	वनतुष्क	२८०	प्र	१६
तचो ऽ	यस्यमसतोषभवे०	२७५	०	४	० कानि	निषपेषु न का।नि	२८८	प्र	२०
मायय	वित्रायव०	२७५	०	८	घम्	कथमम्	२८८	द्वि०	५
। व ऽ	विश्वे	२७	०	१८	क्ष	क्षयशकमा।म्नरम	२८०	द्वि	१२
तभिम ऽ	तमिविधि०	२७५	द्वि०	२६	न्दे ऽ	दृष्ट।कर्म	८	प्र	१८
तुमम	विद्याक तुमदाफला	२७५	०	१३	र्गनि ऽ	नजिनारय सैर्गानि म्रिये	२०	द्वि०	१०
- त्रा	सर्वत्रत्वा	२७६	प्र०	२१	ततसी ऽ	जिवा।दूव ततोभङ्ग	२८१	०	११
सि त	मिलितयो०	२७१	०	२७	-नमसों	खभा।त्वेनाम०	२८१	०	१८
त त्र,स	रित्र प्रकृति कित्र अय०	२७५	०	२८	यो	व्या।मयो वितम्	२८२	०	१८

अशुद्धिरेव	शुद्धिरेव	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
वा	प्राप्तोवदोयम् ।	२९४	०	१८
ह	यस्यादियं मद	२९५	प०	१
प	स्वरूप	२९६	द्वि०	२९
त्	० कामू ममाप्ता ०	२९७	प०	१४
स्या	विश्वानिवर्गोर्ि स्या०	२९८	द्वि०	२२
आ सो	समायोयमिद	२९९	प	२
स्य	मनि न। स्राणी	४००	०	२७
ञ्यातेनानाविनश्यन्त, कलुष नेति नियोग		४०२	०	[illegible]
म [illegible]	[illegible]	४०२		५
०	त्रिह स्वरूपम्०	४०३	द्वि०	१६
ह	विहृत	४०४	प्र०	९
पु	यथा युधुनीश्य ०	४०४	०	२९
०	कौशलमा म०	४०५	द	२२
स्य	स्युवनपाति	४०६	प्र	१८
वृति	वाहृयति	४०७	०	१५
वा य	कथयथा०	४०८	०	८
०।	गौतमा च । वि	४०८	द	१०
सव	सचो	४१०	प	१५
मृ	न० मृकथ्याम्	४१०	०	१७
पुंगो	बोरवति	४१०	०	२४
वे	तद्भव	४१	द्वि	२
वा सेर	दयावोरावामश्ये	४१०	०	८
म	कुमन्धने	४११	०	५
वा	बोदाम	४११	०	२१

अशुद्धिरेव	शुद्धिरेव	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
वि	दुर्निकामान् वा काद्दम्बरिकोयाम	४११	द्वि	२८
वा ग्र	गौराभाम स्वन्ते	४१	प्र	११
०स्य	बोदिस्य प्र०	४१२	द०	१२
०	हस प० कोपे।	४१३		६
ययति	दृशति	४१३	०	१३
मो	गोमयेन	४१५	प्र	२२
स्य	वमयति	४१६		७
म	वृथाद्दामं	४२१	०	२५
ह	महा सं०	४२४	०	३
वां	कृत्वाम	४२४	०	९२
०रम	वृन्दावनेश्वर प्र०	४२४	द्वि	१५
र	तस्माद्धाक्पि०	४२८	०	७
प	दृष पञ्चनिमित्त	४२९	०	१५
म	विधिमन्त्रमाम०	४३३	०	१५
स्य	बाधयति	४३५	प्र०	७
द	दृश्योतां०	४३५	०	२७
सुक	सकुरती०	४३६	०	१२
स्तांभ	वेदान्त सु प्रतिष्ठित०	४३७	०	६
०प	वेदश्लोकार्य	४३७	द्वि	४
स्य	शिष्य	४३७	प्र	५
प	वेदार्थ प्र०	४३७	०	९
द	पूर्ववद्दिरिन	४३७	०	२१
वेदितव्य । प्र०विवो । ख्यातश्चे त्रिषष्टि । एतच्चतुष्टम्		४३८	प्र०	३
० वेदिता। प्र० विदुरोख्यातवि ० द्वित्र०चतुः एतच्च०		४३८	द	४

अशुद्धलिपि	शुद्धिलिपि	पृष्ठ	स्तम्भ	पंक्ति
-वे	वैभवशालि	४८१	प्र०	२७
स्य	कास्यामि	४३८	द्वि०	१०
० ।	वेधित । प्र०	४३८	०	२
ष्ठो	तन्तुमायहुक्छ ।	४३९	प्र	१६
ण	यत्न ।म्	४३९	द्वि	१८
व	येनान ०	४३		२३
त	तथा	४३		२७
भ	[illegible]	४४	प	११
०म	प्र अटिया । स्ता	४४	द्वि	७
स्या । स्त	[illegible]	४४	०	८
दी	आ... पादद्वय	४४१	०	११
स	येनाथारस्य	४४२	प्र	२
० स्प	यजाव्यम् । प्र०	४४२	द्वि०	१७
ष्य	ष्य	४४४	०	१
ष्य	मध्यमा०	४४५		१५
स्व ष्य	रूपयोति०	४४५	०	२
स	स्त्र्यस्त्वे	४४५	०	९
स्य	वीजरास्वाहे	४४६	०	२७
पाकनि०	पाकिम	४४८	०	[illegible]
ते	[illegible]	४४९	०	३
न्य स्रा	[illegible]	४५	०	२७
व	अन्वितकथा	४५१	प्र०	२१
यै	[illegible]	४५१	प्र०	२७
स्ता	[illegible]	४५२	द्वि०	२०
स्र	विपर्यये	४५४	०	२७

अशुद्धलिपि	शुद्धिलिपि	पृष्ठ	स्तम्भ	पंक्ति
-ग्र	विशालद्रव्यभाव	४५६	प्र०	२७
-म	सूर्मित्ति	४५७	द्वि०	१८
-उ	उत्तरायणाकिनवर्गी	४५८	प्र०	१२
०ह	वैदृष्टी प्र०	४६०	प्र०	७
ता । म्	पुणताअतानाम्	४६१	द्वि०	८
व्य	मूर्ति व्य शि०	४६१	०	१२
स्वा	सैवशैवाह	४६१	०	२२
। वि	। विद्वन्मतमिता	४६२	प्र०	२
० स्व	व्यापक । पु०	४६२	द्वि०	१
व्य	व्यापती	४६३	प्र०	२१
० व्य	अतिरिक्तव्याप्ति । प्लो०	४६३	द्वि०	१६
गा	उपधर्मोत्पत्ति०	४६४	प्र०	१५
०प	व्यपित । प्र०	४६५	०	२९
११ए	निज्ञापकाद्यव	४६६	०	२
य	रूप्राप्यभाव	४६६	०	१५
स्वा	[illegible] पारे	४६६	द्वि०	१७
स्या	[illegible]	४६६	०	२८
सा	सोधमि	४६७	०	२
० सा	व्यसंनास्ति । प्र०	४७०	प्र०	१४
नि	महातनवि ष्यो०	४७०	द्वि०	१२
अ	[illegible]	४७२	प्र०	४
ए	पारद्दूव०	४७२	०	१८
स्ता । व	[illegible]	४७२	द्वि०	२४
पि	[illegible]	४७५	प्र०	२२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति	अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- भ	उपाधिर्भवेत्	४७५	द्वि०	१	मा	साक्षाद्वे	४४८	०	२८
धि	मनधिकादेम	४७६	प्र०	२७	क्य	सद्वाक्य	४८८	प्र०	१०
स	समययुक्त	४७६	द्वि०	७	मि	नरोभिरूप	४८८	०	१८
- प्रा	प्रतिद्योगित्व	४७६	०	१९	- ब	ष्टतालपत्र	४८८	०	२९
० ष	व्यावृष्ट त्रि०	४७७	प्र०	१०	- स्त	मादायविज्ञ	४८८	द्वि०	७
- व्या मे।	व्याया मे।०	४७७	०	२०	- क	क्रिकर	४८८	०	१९
- वि	ोच्यर्ह	४७७	द्वि०	२६	- सो	श्रीकण्ठभासो	४८८	०	२९
० ष	व्यासमात्र । पु	४७८	प्र०	१४	क्य	पत्न्याम् ।	४९०	०	५
ऽ व्यवस्	व्यस्यति	४७९	०	२४	• क्षो	मक्षोऽदर्शमादित्व च	४९०	०	२५
स	संस्कृति	४८०	द्वि०	१३	- र वो	रत्नवो	४९१	प्र०	१३
। र्थे	कर्थे	४८१	०	२२	ऽ तुं वानि	निस्तर्तु निस्तारयितु	४९७	०	१७
पू व	विपूर्वोद्वर्ति०	४८२	प्र०	५	य	तद्दमय	४९२	द्वि०	५
- च	सवर्ण०	४८२	०	६	र्द	वर्द्धत्येव	४९२	०	२१
त्रुः	गोजोपस्थम्	४८३	०	४	- चै	स्म्रतोचुर्मे	४९३	प्र०	४
म	सुमित्रावे०	४८३	द्वि०	१०	क्	कव्यग	४९३	०	१२
- म्र ।	मांसान्	४८४	द्वि०	१२	या	सोपास्येति	४९३	०	२९
द्रु	मापरिद्रुःक्ष	४८४	०	१३	हीनोप्य	हीनोप्यकर्मत्वात्	४९३	द्वि०	७
० श	व्रात्यस्तोम । पु०	४८४	०	१६	क	स्वारकारव	४९३	०	९
	यवर्गं समाप्तिरूत				२ १ देग	जगदेतच्चराचरम्	४९३	०	१७
०। अ	अघट । अ० अन्त क	४८९	प्र०	१५	भ	कोणान०	४९५	प्र०	१०
ऽ स्वरवि	रवी कर्जस्वविषे	४८८	०	८	- र	परंज्योतिरोमिति	४९५	०	१९
म्	क्रमान्	४८८	०	११	ति	शिवात्मगामिनो	४९५	०	२४
न	वाहन	४८८	०	१६	ज्ञो च	अज्ञोऽप्यनमयाशेष	४९६	०	१
च	सद्गुरु	४८८	द्वि०	२५	प्र	अर्जुनपादपे	४९६	०	११

अशुद्धिस्थ	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
ये	मक्ष पर्यायोक्ता	४८६	द्वि०	३
ग	चाप मयोग	४८७	०	८
२ १ हरि	मारखापचरहिततरो	४८८	प्र०	१
च	मङ्गमस्येतिवा	४८८	द्वि०	२७
९ बधति	मारहाञ्जोवतिमेषण्य	५००	प्र०	८
ष्य	सुष्य	५००	०	२८
पुष्पा	पुष्पामाम०	५००	द्वि०	२४
गो	चिच्चिपारेमती ०	५०१	०	७
३ ॥ मम	॥ मङ्गा	५०१	०	१३
० षो	मचि । षो०	५०१	०	१८
- पे	मध्यस्यपुरुषे	५०२	प्र०	२१
म	मापके ॥	५०२	द्वि०	२३
थ॰	प्राकाररचार्थे	५०३	०	३
म	गलरोगविशेषे	५०३	०	२८
०च्द	मतच्छद । पु०	५०४	प्र०	१
च्छ	निर्मल दीपन	५०४	०	१२
०)	मतधा]प0	५०४		१६
- ख्यो	पद्मस्य	५०४	द्वि०	४
भुण	लशुनोषधा	५०६	०	६
जि त्वा	र जितत्वात्	५०७	प्र०	१८
दे च्छ	देवच्छन्दे	५०७	द्वि०	४
०क्ता	मतुन्योक्ते नि	५०७	०	१३
द्रु	द्रुम्द्र	५०८	०	२
ख	निम्नं खं मे	५१०		५

अशुद्धिस्थ	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
या य	नित्यत्वादुत्पत्ति	५११	०	१४
प	चासवाख्ये	५१२	प्र०	२
ति क्य	श्रुतिवाक्यजनित	५१२	०	७
क्ता	तस्याहपर्या	५१४	०	१४
य	मष्ठरादिषु	५१४	द्वि०	३
ष्टो	यष्ठोगुणक्रिया	५१४	द्वि०	४
च्द	मच्छादुमासन०	५१४	०	१४
मो	गोत्रि	५४१	०	२४
ष्टा	निष्ठायाम्	५१५	०	४
थ्य	माथ्यति	५१६	०	१२
० क्ष	मक्ष क । पु०	५१७	०	३
या	कदर्थ्युष्ठा	५१८	०	२५
त्त	स्वेषातके	५१८	०	२७
+ म	छगम्	५१८	द्वि०	१३
प	युक्तादेश	५१८	०	१७
क्ष	प्रातिकूल्यस्य	५२०	प्र०	२३
दि	सम्भवादिविभ्योक्ष	५२१	०	१३
स्पो	चप्यादविष०	५२२	द्वि०	१५
य	मव्याख्येष्टा०	५२२	प्र०	२४
त्त	भेदादारषि श्वत०	५२३	द्वि०	२३
। १ ॥	॥ ११ ॥	५२३	०	२४
२ १ रस	सरसत०	५२५	प्र०	५
२ १ रपू॰	कपूरंमविषे ख	५२५	०	७
ऽ लिखि ऽ द्र आचा	० ० ० ०	५२६	०	२६ २

अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	कुक्षि	पङ्क्ति
२ १ चक्र	चक्रवर्तिन	५२६	द्वि॰	४
॥ अ	॥ अवति । अवगतो	५२७	॰	१६
॰ व पा	अवरपादप । पु	५२७	॰	२९
× सु	स्यसुम्	५२८	प्र॰	१९
- क्षौ	वनाक्षौ	५२८	॰	२७
रैं	नरेन्द्रोयदिस्यात्	५२९	द्वि॰	२६
। त	अवति	५३०	॰	२९
० स्वा	अस्ताङ्ग । भि०	५३१	प्र	१
स्त	अप्सास्ते॰ष्टुधा	५३१	॰	५
ऽ भिदेदा	भेदात्	५३१	॰	२६
भा	आकमामे	५३२	॰	२७
ल	मूल मूलकादि	५३२	द्वि॰	४
र्चो	वर्चांसि	५३२		२१
२ १ रक	वर्णस्मरणे॰	५३३	प्र॰	२७
क	आक्रमरोव	५३३	द्वि॰	२७
- चय	नोचण	५३४	प्र॰	१
२ १ ब॰न्ध	गन्धवन्तम्	५३५	द्वि॰	१
दु ख	दु खदालव	५३५	॰	१
आ	स्वयाच्छायय॰	५३६	प्र	१३
श्लो	श्लोक	५३६	॰	१९
स	स्वरच्छद	५३७	॰	१०
स्त	वस्ते	५३९	॰	३
०ताम	मातमानम् ।भि०	५३९	॰	१७
ष्या	ख्याभाष्यात्	५४१	द्वि॰	२०
ऽ हिविधा	साहिधा॰	५४२	प्र॰	६
मा	काशयायामिति	५४२	द्वि॰	१
र्षा	आरदीरोग॰	५४३	॰	२१
॰ अ	अकंर । प॰	५४५	प्र॰	२०
+ का	कालाट०	५४६	॰	२३
म	श्यति	५४६	द्वि॰	४
च नु	पदाचूतनु	५४६	॰	१९
ऽ ससर्व	ऽ स्वार्थं सर्वमात्मा। र्थंकौविदा	५४६	॰	२०
स्ना	आसयाम॰	५४६	॰	२४
दरा	दारवती	५४६	॰	२९
॰श्चि	आकाश्चि क्षौ	५४८	प्र	६
॰। वि	आकाशो (क्षौ) विदा थिम् ॥	५४८	॰	११
मृ	आकाशग ।पु मृगाक्षि॥	५४८	॰	१२
क्षा	प्रोक्षास्वपापित्रा	५४९	॰	७
य	यथा	५४९	॰	२९
च	चरोचन्ति	५४९	द्वि॰	४
ति	स्तुवंस्तुति	५५०	॰	१७
ऽ करमि	मूकमिम्बा म् ॥	५५१	प्र	२५
०क्षि	आम्नाक्ष भि॰	५५१	द्वि॰	२१
च	बाहुलकात्	५५२	प्र॰	२६
को	आशकें	५५२	द्वि॰	१
र्मी	वर्षा	५५२	॰	१२
रेख	बोरजन्नमाना०	५५३	प्र॰	१०
ध्य	तस्मै व०	५५३	प्र॰	१४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति	अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
न	कथ्यतिजनै	५५२	द्वि०	१५	० म	शिवभट्टारक । पु०	५६९	०	२९
त्रि	वुवकुपिथा	५५५	प्र०	१	प्र	ऽमयाशुताच ०	५६९	द्वि०	२१
सान्द	सन्दिग्धा०	५५५	०	८	। च	। मनचतुर्दशामिव०	५७०	प्र०	१
० । ‑म	मात्सतत्त्वश । चि० वर० ऽ	५५५	द्वि०	१	ऽ ०शिववा	शिवाटिका स्तौ	५७	द्वि०	२१
सस्त	स्त सतेष्वात्	५५६	प्र०	२८	य	याम्य याति	५७१	प्र०	१७
। च	कार्चिति	५५६	द्वि०	४	। शिव	।सश्मामाकम।शिव०	५७१	०	२०
॥ ट	इहशिमतिशियो	५५७	०	२७	प्र क्त०	तस्यप्रतिक्षितिरिव	२५७	०	२२
९	रामावज्ञ याम् ।	५५७	०	२८	ष्या।	लत्तामपाकृस्तस्य ।०	५७२	०	८
ऽ य्या।याम	वेमपाथ्याम	५५८	प्र०	१२	ऽ कारवि	पश्यकबीतु	५७५	०	१
का	कालिङ्ये	५५९	०	१९	द्य	विशिषणत्वाद्०	५७५	०	९
० शा	शिवचाचम् । म०	५६०	०	१४	च	शिखिचाशापि	५७५	०	१४
श	माशिविष्टक ०	५६०	द्वि०	१२	प	कपूरे	५७५	द्वि०	६
च्च	सत्त्वच लिपात्यति	५६१	प्र०	२१	‑ चाच	चशंचाच्च	५७५	०	१२
व	प्रयोगतम्	५६२	द्वि	११	व	वायुभव्य	५७६	प्र०	२७
ता	नाश्याम	५६३	प्र०	३	० शो	शोतवन्यक । पु०	५७६	द्वि०	३
श्च	शिश्नाछनासो ०	५६६	०	२	त	शोतातैं ।	५७७	प्र०	१
० ले	शिलोश्वय । प०	५६६	०	१०	न्द	द्वन्द्वौ	५७७	०	५
ये।	पर्यायौ ०	५६६	०	१८	ष्ट	विष्टेभ्यो	५७८	द्वि०	७
त्र । न	त्राश्यथानाच	५६६	द्वि०	१९	व	द्रवावयवौ	५७९	०	१२
ष्ठ	गौष्ठे	५६७	०	१९	० च	शोर्षम् । न ०	५७९	०	१९
ऽ नवक	गावकपक्षम्	५६८	०	२०	ऽ व्यतोम्	काकक्षम्	५८०	०	२७
त्व	मद्दापोटेम्०	५६८	०	२	। क	। शौनकम	५८०	०	२९
तं	पशुसंविदिक्त शिक्षु	५६८	०	१०	क्त	वक्ते	५८१	०	६
स्त	स्त वन्ति	५६९	प्र०	२५	प्य	कप्यै	५८३	०	११

अशुद्धिशेषः	शुद्धिशेषः	पृष्ठाङ्क	स्तम्भः	पङ्क्ति	अशुद्धिशेषः	[illegible]	पृष्ठाङ्क	स्तम्भः	पङ्क्ति
शु	शुद्धोप०	५८३	०	२२	स्व	संज्ञापूर्वकत्वाच्छु [illegible]	५९४	प्र०	६
०म	[illegible]	५८४	प्र०	१०	०पुं० शु०	[illegible]	५९४	०	१०
त्ता	[illegible]	५८४	०	२१	पत्र	शुकरस्य च	५९४	द्वि०	१५
क	[illegible]	५८४	०	२४	य०	[illegible]	५९५	प्र	२७
ब	[illegible]	५८४	द्वि०	३	स्व	[illegible]	५९६	द्वि	१५
-व	सजातौ द्रव्ये	५८४	द्वि	१४	[illegible]	[illegible]	५९६	०	१५
र	[illegible]	५८५	०	१९	मा	शूद्रस्यभार्यायाम्	५९६	०	१५
ग	[illegible]	५८५	०	२६	म शु	[illegible]	५९६	०	१०
म	सपत्ने	५८५	०	२९	ज्ञा	ज्ञौ	५९७	प्र०	२७
त्व	[illegible]	५८६	प्र०	४	टै	तिथौघटे	५९८	०	२
च।क्षय	[illegible]	५८७	प्र०	२	क्ते ०	[illegible]	५९८	०	५
-श	शुध्यति	५८७	०	१८	ण्ड	[illegible]	५९८	द्वि	५
-त्त	[illegible]	५८७	०	१९	य	शुध्यति	५९८	०	२०
०म	[illegible]	५८७	०	२६	द्र	[illegible]	५९८	०	२१
शु	[illegible]	५८८	द्वि०	९	-ख दा	[illegible]	५९९	०	२१
स	[illegible]	५८८	०	१७	य	[illegible]	५९९	०	२७
वे	भवेत्	५८८	०	२५	०म	[illegible]	६००	द्वि०	६
भा लि	[illegible]	५९०	प्र०	२०	[illegible]	[illegible]	६०१	प्र०	४
च	[illegible]	५९०	द्वि	४	र्य	दुर्गायाम्	६०१	०	९
त्या	[illegible]	५९१	प्र०	५	०स	[illegible]	६०१	०	१२
भि	[illegible]	५९२	द्वि०	१४	०पु	पु०	६०२	०	११
न्द्र	[illegible]	५९३	०	५	त्र	[illegible]	६०२	द्वि०	१०
[illegible]	[illegible]	५९३	०	१७	रा	[illegible]	६०३	प्र०	२१
०म्ना	[illegible]	५९३	०	१९	[illegible]	[illegible]	६०३	द्वि०	१८

अशुद्धि	शुद्धिरेषा	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति	अशुद्धि	शुद्धिरेषा	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
तो	कतरित्ते	१०४	द्वि०	४	ऽ आलोक त्व	तव्याभ्यायमोत्व खेति	११२	०	२८
तं	तमुष्यातोति	१०५	०	१८	स्रे	रसाभ्यासे	११३	द्वि०	३
स	स्रिवर्तस्रिता	१०६	प्र	२०	से	निफलास्रता	११३	०	२८
-६	१७६	१०६	द्वि०	८	स मि	मानमिति	११४	प्र०	६
न	मानोकपत्वात्	१०८	०	८	त	स्रोतनवे	११४	०	१४
ऽ ।मम । स्य	। मथादिभ्यवतिरक	१०८	०	२५	० स्रो	स्रोकम् । म०	११४	०	१८
मि	स्रेगविभागेन०	१०८	०	२७	स्र	शुक्ततायाम्	११४	०	२८
० म०	पृ०	१०८	प्र०	५	वि	वासोऽस्रिम०	११४	द्वि०	१५
-यु	स्रोक्तोयुक०	१०८	०	२८	स्य	स्वणसाभ्या	११४	०	२८
प	तम्भुपातेनराव्य	११	०	७	ऽ ययक	ययकारं	११५	प्र०	११
ऽ ह स्रिवाच	पुरुषस्रिवयतीति	११०	०	२० २१	तो	कस्रोपृकटोपटि०	११५	द्वि०	२१
। मि	शुभमि	११०	०	२२	त	जायते	११६	०	१४
स्य	अनुकम्प्यं	१११	०	१	०लिा	स्रोलिक । पुं०	११७	प्र०	१०
स्र	सोहिता स्रे	१११	०	६	स्व	शुक्लवहनं	११७	०	१२
या	स्रिपूर्वगस्रो	१११	०	१६	मा त	स्रोविरोनाममानत	११७	०	२७
०त	स्रेपितास्रम् म०	१११	द्वि०	१२	॥ वि	॥ध्यामतममस्याद्वि । मिधा०	११८	द्वि०	१२
वि	सानोकम्नि०	११२	प्र०	६	क	नालिकायाम्	११८	०	२४
स्रि	स्रिति०	११२	०	७	ध	धनार्थनम्	११९	प्र०	८
२१ मंन	रसपुनर्मवायाम्	११२	०	१०	वं	सङ्क्षयामनपयात	११९	०	१०
ऽ अदमस्राक भुवे	यममुदकानां ऽवेति ८क	११२	०	११	व्या	लघ्या स्रे	११९	०	२२
-स्रा	स्रिफलारवे	११२	०	१५	तो	वाक्ये	१२०	०	१४
तंदि	कानं विस्र	११२	द्वि०	१२	ऽ सवर्ण	तदवयुक्ते	१२०	द्वि०	२५
ऽ आदिदि	विष्कम्भादिषु०	११२	द्वि०	२६	रा	करे	१२०	०	२७
ऽ -दम०	सुधोर०	११३	प्र०	१	मा	स्मात्वात्रम	१२१	प्र०	५

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	कुक्षि	पङ्क्ति
स्या	सन्यातिरशुभे	६६१	०	२५
ण	सप्ङ्कपपपमोर्मो	६२१	द्वि०	५
ति	पश्चिमा	६२२	०	१०
त्व	प्रख्तास्पर्या०	६२२	प्र०	२८
ता	यत्नहृदया	६२३	द्वि०	१६
म । ष्ट वि	पतिप्रायनेतमविष्ठ नाथि	६२४	प्र०	१०
० अ म्	अव्यम् । म०	६२४	०	१५
ध	शक्तिमाब	६२५	द्वि०	८
द	माहूर्ध	६२५	प्र०	२८
ऽ तृषस	केचित्सभिच्छन्ति	६२६	०	२५
य	श्रियमम्य०	६२६	द्वि०	२८
ऽ भू यामा	भूतायामविद्यायाम	६२७	प्र०	२०
म ष्ट	चन्द्रमे	६२८		५
द	बुद्धाया	६२८	०	१३
नि	चनपायिनी	६२८	द्वि०	९
ऽ वि	पूर्वबीनाधि	६२८	०	२१
ण	कृद्फले	६२९	०	२८
ष्ट	गुष्मायमि	६२९	प्र०	२
र्मो	समर्थां	६३१	द्वि०	११
न्	प्रोक्तोनप्रोक्त०	६३२	०	१६
- ग	गाङ्गत्वम्	६३३	प्र०	१०
ज्ञ	विज्ञानेद्रो०	६३३	०	२२
पु	अ यतिपुषि ,	६३५	द्वि०	१६
म ॥	०ज्ञचितिपनृपा॥	६३६	प्र०	१६
ख	मन्वन्तरस्य ।	६३६	द्वि	२४
द्वि	सर्मो मूरधिं०	६३८	०	१
- द्वि	भूर्द्धि मस्तके	६३८	०	४
चि	नौसीत्यवलक्षविं नो	६३८	०	१३
न	अमन	६३८	०	१७
ट	प्रतिपादका	६३९	प्र	१२
स्था	निख्यमा०	६३९	प्र०	२८
या	मायाम्बु०	६३९	द्वि०	१
तो	खिरातो०	६४०	प्र०	४
ध्य	स्निग्धमधुर०	६४०	०	९
ध्ये	खे दीपना०	६४०	०	१५
ङ	सङ्गाते	६४	द्वि	२९
खो	सा।क्षोरपयनपि।०	६१४	द्वि	८
श्च	अ्रद्गगातथ	६४२	प्र	९
स्य	कस्यतच	६४२	०	२०
ष्य	वाभियक्षा	६४२	०	२२
म	सम्यकर्षी	६४२	०	२३
ष्या तु	कष्यमतुद्दे यो०	६४२	द्वि०	१
त्यति	तस्यात्पत्तिर्यथा	६४२	प्र०	११
वे	भक्तमते ति०	६४२	द्वि०	२५
न	मितिनिर्द्देशपा०	६४४	प्र०	१५
त	भूततेन०	६४५	०	८
र्थम	०र्थसमझुखाम०	६४५	०	११
र	मोसकुठार,पि०	६४५	०	२०

अशुद्ध	शुद्धिरेषा	पृष्ठा	स्तम्भ	पङ्क्ति	अशुद्धिरेषा	शुद्धिरेषा	पृष्ठा	स्तम्भ	पङ्क्ति
श्रा	श्र तथा सो०	६४६	०	८	सन्धा।म	[illegible]	६५६	०	८
० श्र	[illegible]	६४	द्वि	[illegible]	चि	[illegible]	[illegible]	०	२०
०५१	श्रे । द्विप	६४६	०	१७	मा स्म	दिवीमा।स्म स्माद्या	६५		१५
०वि पुरुष्प	स्रोतपुष्पक । पु०	६४४		३	स्थि	[illegible]	६५८	०	१८
- का	सादृश्य	६४	प्र	६	[illegible]	[illegible]	६५८	द्वि०	२१
चय	[illegible]	६४८		१५	॥ऽ प	॥ ऽ	६५९	प्र०	२४
द्	[illegible]	६४८	०	२६	स्यो व	[illegible]	६६०	द्वि०	२८
० प०	[illegible]	६४८	द्वि०	१३	[illegible]	[illegible]	६६०	०	२९
यो	[illegible]	६४९	प्र	२	त	कोतित	६६१	०	३
भा	[illegible]	६४९	०	१०	[illegible]	[illegible]	६६१	०	१०
[illegible]	[illegible]	६५०	द्वि०	१५	+९	[illegible]	६६२	प्र०	१२
वि	[illegible]	६५०	०	२	[illegible]	[illegible]	६६२	०	१४
ट	[illegible]	६०५	०	२५	[illegible]	[illegible]	६६२	०	२०
वा	[illegible]	६६०	०	२८	[illegible]	[illegible]	६६३	०	१६
व	गद्दाधर	६५३	प्र०	४	वा	[illegible]	६६३	०	२५
कोकोत	०खकोत -	६५३	०	१२	।	[illegible]	६६३	द्वि०	१५
[illegible]	[illegible]	६५३		१५	त्व	[illegible]	६६३	०	२६
स्मा	[illegible]	६५४	०	१४	वी	[illegible]	६६४		१
[illegible]	० ० ० ०	६५५	प्र०	१०	यि	[illegible]	६६४	प्र	१३
०द्वि	[illegible]	६५५	०	१८	[illegible]	[illegible]	६६४	द्वि०	६
[illegible]	[illegible]	६५५	द्वि०	२३	०वि	[illegible]	६६५	०	१०
द्वि	[illegible]	६५५	०	२४	[illegible]	[illegible]	६६६	प्र०	२१
यो	[illegible]	६५६	०	४	ति	[illegible]	६६७	०	१
० स्तु	[illegible]	६५७	प्र०	६	वि	[illegible]	६६७	०	७

अशुद्धिरेषा	शुद्धिरेषा	पृष्ठाङ्क	[illegible]	पङ्क्ति
ऽ रटथ	निर्धारण	६६७	ग०	१२
स०	समयो०	६६७	०	२२
ष्ठ	विशेषाधि	६६७		२७
स र्था	आयमाने तथा च०	६६८	०	१९
-स	संसृष्यतेषा	६६९	०	१७
म	सद्धि	६६९	द्व	६
ऽ षिसस	दु ःखमूलविसकार	६७	प	१४
। स्थ	। तस्यत्याग	६६०	०	१६
स्त्री	मस्त्रीजातमदारिषम्	६७०	०	२०
स्य	सङ्घातस्या०	६७१	०	१६
सा	ससंरक्षम्	६७१	०	२२
स	सम्बोधितधनै	६७१	०	२६
व	भावासंदृष्ट	६७१	द्वि०	८
स्थ	एस्थग।मि	६७१	०	२०
र्ति तो	सप्तमीर्चिषारी	६७१	ऽ०	२२
ष्या।	शब्दगुणाश्रमि	६७२	प्र०	१४
(ऽ आत्मा।	०आत्मा०	६७२	०	१८
तै धा।	शुद्धादि०	६७२	०	२०
श	दिशा०	६७२	०	२७
श्च	पश्चाभिवश्चा	६७२	द्वि०	१८
स्य	व्युत्पत्ती	६७२	०	२५
स्य	कश्चिद्गजश्च	६७२	०	२८
प्य	स्मावशिति	६७३	प्र०	९
स्त	संस्थार	६७३	०	११

अशुद्धिरेषा	शुद्धिरेषा	पृष्ठाङ्क	[illegible]	पङ्क्ति
स्य	कदितृत्स्नो०	६७३	०	१२
ऽ तेऽने न।	सन्तिष्ठसि ।	६७३	द्वि०	२
षष्ठ	भातश्चेतिक	६७४	०	४
ष षि	दूषमथा०	६७५	०	१०
स्य	सर्वांयाम	६७६	प्र०	१२
० दू	सदृति । स्रो०	६७६	द्व	१८
ष्य	भवस्य०	६७८	प्र०	१६
ऽ ०पु०म०	सतव पु ०	६७८		२१
व	भवभवते	६७८	प्र०	१२
भ था	नैष्टामयापहा	६७८	द्वि	५
श्य	सम्यक्तिव०	६७९	प्र०	११
० पु०	सगुण । चि०	६८		६
न्य	सख्या।ज्ञैन्या	६८	द्वि	९
श्वा ०	परिश्रान्ति	६८०	०	२१
स्य	परस्परमनु०	६८०	०	२४
ष	श्वारं	६८१	प्र०	३
म	कर्मणि	६८२	०	१
ष्णु	भूत्वा।विष्णु	६८२	०	४
त	सङ्कीर्तितं	६८२	०	१४
ह्रि	ऽकृष्ण कौरवे	६८३	०	२०
स्य	सम्यक् ०	६८४	०	५
स्य	समानिजता०	६८५	०	८
यु	चतुर्दमन	६८६	०	११
त्त ।म	स्यन्तु नमश्यति	६८६	द्वि०	१७

अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति	अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
आ	पदक्षिम्	६८७	प्र०	६	सन	सर्व नमोति	७०१	द्वि०	२०
इ।	इति	६८७	०द्वि	७	-नो	यथाविधि	७०२	०	५
न्दा	दृष्पाचन्द्रा ०	६८८	०	११	प	निर्विकारे	७०२	०	१६
०स प	सत्त्वमयश्रीजनमान०	६८८	०	१८	म	श्रावणात्	७०३	०	१७
०स या	संज्ञया।स।पु०	६८८	०	२०	।स्म	सर्वस्मिन	७०४	प्र०	२१
म	भविष्यामाम्	६९०	द्वि०	२	श्वा	प्रतीत्योय।श्वामि	७०४	द्वि०	१५
०न्दवस	नविद्यानन्दवचनम्	६९१	०	१२	दे	कुन्दे	७०५	०	१७
सयो पु	पुसापुर्षि	६९१	०	२५	+ त्व	त्व दादिविधितिकस्य	७०६	०	७
। स	समाभोजातीय स मा०	६२९	प्र०	१	नी।स	तत्त्वमपि।संस्थानो०	७०७	०	१४
आ	कथ्य।था ०	६९२	०	२६	नि	नकारलोप	७०८	प्र०	२९
चा	अभिचरति	६१५	०	१७	०त्व	सनत्कुमार।पु०	७०८	द्वि०	९
ट	लट इत्यादेश	६९५	द्वि०	६	म	माध्यते	९७०	प्र०	१९
-स्तितस्य	०स्तित्वविधि	६९५	०	९	× ष	पृषोदरादित्वा०	७०९	द्वि०	२९
०चा	चविद्यातो	६९६	०	४	ज	सहजोक्तेमेति	७१०	प्र०	१४
व	वधी	६९६	प्र०	२७	य	पारम्पर्ये	७१०	द्वि०	२
स्त	समस्ताद्	६९९	०	४	तसुस	सन्तापितसन्तासौ	७१	०	६
त	भूत अवयवी	६९९	प्र०	६	× व	इत्यवेतिवज्ञा	७११	प्र०	१
त।तृय	सत्त यत्वकस्यासत्य०	६९९	०	१८	स।	चौरादिसरे	७११	०	२
प्य	अप्य कल्पकम।	६९९	द्वि०	९	ध	प्रसिद्धे	७११	०	२९
ि	अधि व्यत्यगीत०	७००	प्र०	१२	घ सु	सुतसाद्धनसुन्या।	७११	द्वि०	१०
मो	चतुर्युगाणां०	७००	०	२३	व्यु	व्युष्ट	७११	०	१५
० चँ	सत्यवच।पु०	७०	द्वि०	१३	०न्द	सन्दानिनो।नो०	७१२	प्र०	७
म	सत्यानवमी	७००	०	२९	ह	वाधिकवदति	७१२	द्वि०	२८
कर्ता	कर्तव्यमिति०	७०१	प्र०	२५	था	मा।आयाना।मदाथस	७१४	प्र०	२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति	अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-स्तु	मस्तु ति	७१४	०	९	ति	समानापोति	७२५	प्र०	२९
ऽ यसव	मध्यवनृधानि	७१४	द्वि०	८	छिग	फुलिङ्गिनी०	७२५	द्वि	१८
-वे	देवव्रासेदुग्धायाज्ञ	७१४	०	२२	ना।त	मातृप्रज्ञान	७२६	प्र	१६
-।	वि॥ ऽ ।सन्ध्यामस्यस्या	७१४	०	२३	॥ छत्	॥तत्पूर्वपेष्ट ॥	७२६	०	२१
०क	स्वभ्यित थि०	७१५	प्र०	१५	०यम	समदृशावयवमक०	७२६	प्र०	२४
स्त्र	सङ्गो०	७१५	०	२८	० स्व	क्षो।स्वा।द्ये।०	७२६	द्वि	४
दृषि	समुद्र दृष्टिव्यार्थं	७१६	०	२२	स्वस्थो	चिपव्यासस्थाचिव	७२६	०	१२
क	ततकाले०	७१६	द्वि०	१६	ऽ स्य मतर्थ	०पास्वस्वमतसाधयेत्	७२७	प्र	१६
०म्य	सव्यापुष्पो । स्तो	७१७	प्र०	१८	सो खि	स्निग्धोष्ण०	७२७	०	२५
।	॥ व्यर्के ।	७१८	०	१९	सा । क	रसाढ्य०	७२७	द्वि०	१५
कमचिरा	भाविनाश	७१८	०	२२	य	घटनीया	७२८	प्र	२०
स धु	इयुक्त वच०	७१९	०	७	षि	समावर्षि	७३०	प्र०	९
ऽ ०मा।मा	०मात्मण	७२	द्वि०	१२	नृ	स्वविषयार्था	७२	०	१०
वीं	नाम्यमार्गी	७२१	प्र०	११	त	स्वयेबीजय	७२०	द्वि	१
स्वे	कसीमास्वेव	७२१	०	१४	स	घा।माखिके	७२१	प्र०	१२
ऽ द्वि सर्स	भद्रे कन्यासमपर्य	७२१	०	१७	ऽ येक्सु	समयेसूक्ष्मद्रादे०	७२१	०	२३
न	सनन्याय ,	७२१	द्वि	२२	मा	समाद्विवाक	७२१	द्वि०	२०
ऽ यमव	स्वान्यवस्थित	७२२	प्र	१२	स	सार्थमयें	७२२	०	६
चा	तोटकाचार्ये	७२२	द्वि०	५	से	वसावचेत्	७३२	०	१०
ऽ यदद	यवदृशनामानि	७२२	०	६	त	विधाता	७३२	०	२
त	धारणात्	७२३	प्र०	२	द्द	जटव्यवधाने	७३३	०	२६
सु द्र	पुराणादिषु सद्दृष्ट्वा	७२३	०	१८	त्व	समवर्तित्वं	७३४	प्र०	४
ऽ ऽ भव	ततोऽपवमन्तभ्रम	७२३	०	२०	गं	रागद्वेषादि	७३४	०	५
-वा	पिपक्ष्याम्	७२४	द्वि०	१०	गोसु	समागेषु	७३४	०	८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति	अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
प्र	समन्तात्	७३४	द्वि	१६	× ति	मनोकान्द्य सौकम	७४९	०	३
य	समति	७३५		५	न.भा या	मामना।भोमियाग	७५१	प्र०	११
त्वा	दीपात्प दे	७३६		१५	ये गु	क्रयेगुणक्रिया	७५१		११
शु	सुमन्नुवाम । भि	७३७	०	३	ह्वे	सभोमि	७५१	०	१९
वे	श्रोमद्वैकेन	७३८	प्र०	११	० त्य	समुत्थानम। न	७५१	द्वि०	२०
द्व	सासमालङ्कृति	७३८		२१	द्व	उद्धृते	७५२	प्र०	११
मा	कृत्वात्	७३८	०	२२	वे	मच	७५२	[illegible]	२७
प	समायित	७३८	०	१९	ध	उद्धृत	७५३	०	२८
न	नपुन	७३९	०	१७	नि ऽ	विराधकारोति	७५४	०	१८
मु	पहाभपपत्ते	७३९	०	२४	क क	कलासाम	७५४	०	२४
२१ विपा	काव्यसुधाबन्धे	७४	प्र	६	सं	सार्वविद०	७५४	द्वि०	२५
र	मल्लावत	७४	०	२३	म	समुद्रसिन्धु सङ्गम। पु०	७५५	प्र०	६
व	एवमित्तनैपि	७४१	प्र०	७	द्रो	समुद्रान्ता	७५५	०	१७
त्ति	मित्रतेरनाथ	७४१	०	१३	म्	समुद्रबन्ध । भि०	७५५	०	१०
नि	परैनापि	७४४	०	१७	म्प्र	सम्मा।सं	७५५	०	११
का।शा। ऽ	कालिदासमन्यानि	७४०	०	२१	क्ष ऽ	गन्धाक्षे	७५६	प्र०	१७
व्यम प	मियत	७४४	द्व	२४	कवच	पावचमेवच	७५७	०	२१
० म	समासद्विन त्रि	७४६		२८	स्य	।ना।ऽस्य०	७५७	द्वि०	४
भ्र	सविज्ञयतुभ्र०	७४७	प्र	१७	म	भा।भा।आपद०	७५७	०	२८
२१ कर्णच	विरहैनकृत	७४८	०	२४	० गी	गोकुले	७६	प्र०	२२
ऽ ।सस	। समुद्राश्रकारी	७४७	द्वि०	२	श	सखी	७६०	द्वि०	१६
ऽ नमव	विभुवमवद्भु।०	७४७	०	५	ष्टे	विशिष्टे	७६२	प्र०	४
व क्रि	समाक्रियते	७४७	०	२५	व	विषम०	७६२	प्र०	९
० क	समिति । व	७	०	१	ध	सध्यकवाध्यन्ते	७६३	०	७

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठा	स्तम्भ	पङ्क्ति	अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठा	स्तम्भ	पङ्क्ति
ख	भावायस्त्वस्यर्या	७६४	द्वि०	१८	क्ष	सवस्यच्याक्षामिदे	७८२	द्वि०	२
स	सालोकि	७६५	प्र	२२	का	यथाकर्पूर०	७८३	प्र०	१५
ऽ पूजज	पूजनि	७६५	द्वि	१	द्वे	कोद्वेऽस्मात्	७८४	०	१९
क्ष	भन्नवाक्यादि०	७६५	०	११	क्यौ क्यै	ह्विडक्यौर्क्यै	७८४	द्वि०	१८
क्ये	मैकक्ष्यवृद्धि०	७६७	प्र०	५	।	।पुर्णोदारवादि।	७८५	०	२०
ति	रा नि	७६७	०	२७	वा	यतस्तदेवतादेवो	७८६	द्वि०	२६
ट	कट्वरे	७६७	द्वि	३	०।	स्विप्रिय । प्रि०	७८७	प्र०	९
• गू	परयू । स्त्री०	७६८	०	२३	ष्य	ष्यणामिति	७८७	द्वि	६
स	साङ्गानतो०	७६९	प्र०	१८	ष्य	ष्यणासुप०	७८७	०	११
त	सरसिजातम्	७६९	०	२९	पृ	पुण्याकार	७८८	प्र०	११
ऽ ततुपुक	ऽ विज्ञातो ऽ त्यलुक	७६९	द्वि०	१९	प षा	ईषदुष्णास्ययुक्तो	७८८		१७
डा	ष्कडाभजि	७७	प्र०	६	चाष्प	स्ताकस्ये	७८८	द्वि	९
व	सम्भव	७७२	०	५	ति	क्षान्ति	७८८	०	२४
२१ जस	कारसज	७७२	द्वि	१४	धा	वेदविधिने	७९०	प्र	१२
• ञो	सर्ज्जी । स्त्री०	७७३	०	१८	तति	पतिते०	७९०	द्वि०	२२
त्यच्युत	इत्यच्युतइत्यर्थं०	७७४	०	१०	त ि	नर्सवषेश्चपतिते०	७९१	प्र०	२४
० स	सर्व्वगत । त्रि०	७७५	प्र०	१८	ष्म	निष्मृताभावो	७९१	०	१४
क्ष	विश्वदुघस्तस्ये	७७६	०	२९	क्यौ	मक्यो	७९१	०	१५
व	विवष	७७६	द्वि	२	क्षर्वी	ष्येतदूर्वायाम	७९१	०	१८
षा	वाक्षर्षाणां	७७७	प्र०	९	पास	प्रापयति	७९२	द्वि०	१२
वा	वाद्ना	७७७	०	१४	पा	पणास्स्य	७९२	प्र०	७
- ङि	ङिप्	७७८	०	१८	ति	मिच्छतीति	७९२	०	२४
दे	ततसर्वादि	७७९	०	१	ति	चातनि	७९२	०	१७
१ स	।त्रि०सकाक०	७८१	०	२	त्थ	प्रलये	७९२	द्वि०	१४

अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	शाखा	पङ्क्ति
- र्वा	र्वत्रतान्तरे	७८३	०	१५
गिध	सम्यग्धृतिं	७८३	०	२४
द	विकालस्थाद०	७८५		७
- य	गाय प्रदीरा०	७८५	०	८
स	स सा।रसन्नध्विनि	७८६	प्र०	१०
ष्ठ	भयभ्रष्ट	७८	०	१२
का	स स्का।र	७८६	०	१५
सा म	सान्मसाम्येन	७८६	द्वि	११
स	साकुस्थक्ष । पुट	७८६	०	२०
ऽ क	गुहादिभ्यष्ठन	७८६	०	२८
ऽ लचम्या। साचा ऽ दिति	० ० ० ०	७८७	प्र	५
व	यथापूर्वांर्त्तिकाकादा	७८७	०	१७
।।वधानि	।सान्वाद्व्यवधानेन	७८७	०	२०
य द	साम्यपेय वित्याद	७८७	०	२६
ष्टु	स्ट्टुत्वम	७८७	द्वि०	८
। य	।नाचेनन साचोदृष्मि तन्निमयोभवति यस्मै	७८७	द्वि०	१०
०सां	साम्यम् । न०	७८७	०	२०
प्य	अप्यतौ।	७८८	प्र	१३
न	सर्वप्रयत्ने	७८८	द्वि०	५ २
ऽ कपपद्ध त्व	एकपद्म त्वप	७८८	०	५
विं	निवृत्यर्थं ।	७८८	प्र०	१
म्राम	तथ्यग्राम	७८८	०	११
ऽ क्यमिमि	साङ्क्यमिति	७८८	०	१७
प	कद्याकार्या	७८८	द्वि०	४

अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	शाखा	पङ्क्ति
० मा	साक्रम प ०	८००	प्र	४
०	सातवाक्षिन	८०	द्वि०	४
×तोऽदि त्या	जस्रति तस्य दृना	८००	१	८
				१७
त्व	मत्व ।नयत्व श्र	८ ?	प्र०	१४
र	ऽनय गतम्	८ २	०	१६
० क	०तपसा/जपश्चोमदेवा वर्नादि ना०का०	८०२	०	
ष्य	षे धृस्यभ्या	८०२	द्वि०	२६
ष्ये	माघ्य	८ ४	प्र०	२
त्र	षषसा धम्य स्तमात्र	८(४	०	१७
२ १ या	चतुर्वर्णेश तेष्वे	८०४	द्वि०	२८
०। ७	षामपदेमम् न०स०	८१०	०	२५
न	पद्मानां	८१२	०	११
थ	यथोक्त	८१२	०	२५
नि सा	र्ष्त्तत्वमत्यन्ताभावस्या प्वस्तिमतोहस्तिमाम०	८१३	प्र०	१७
ष	सामग्र्यपेक्षाते	८१४	द्वि०	१५
म	सन्निधानाधानि०	८१५	प्र०	८
व	विनेति	८१५	द्वि०	७
सायम । प० निशामुखे । दिनान्त । सानम् । वा० यामयुगागम ।		८१६	०	२२
ष	॥ पक्षतरौ	८१७	०	२७
ऽ ।।मयूरि। ।	मयूराक्षि क्रमयेन्तो ऽधिकायपाठ	८१८	प्र०	१० १३
य	विशारद	८१८	०	१७
वि षय	वितत्र्यर्थं	८१८	०	२२
इ	धारपादपा । पु	८१८	०	२८

अशुद्धिरियं	शुद्धिरियं	पृष्ठाङ्क	कुं	पंक्ति	अशुद्धिरियं	शुद्धिरियं	पृष्ठाङ्क	कुं	पंक्ति
तना।मी	तनुन्निया।मुरक्ते	८२०	प्र०	१२	० स	मिश्रसङ्गन चि०	८२८	०	२८
ङ्क	अधि‑‑ाङ्गाऽय०	८२०	०	१७	०	सिद्धि मौ।ल्लो०	८२८	०	४
म	यथासभ्य मौ	८२०	०	२१	तिऽ।न	सिम्भतम।चि	८२९	द्वि	६
‑ त	असगति ०	८२	०	२५	गो	मोम०	८२९	०	१७
म	साथिक चि०	८२१	द्वि	१४	न	तेजभ्याम	८३१	प्र०	२३
प्र	आद्रौ	८२१	०	१६	मु	मुनिवसे	८३२		५
दु म	कुष्टदुष्टवण०	८२२	०	९	म्य	ज्ञायधनूरै	८३२	द्वि	२०
न	मन्नद्दिन	८२२	०	८	ऽ ऽ ।रै	० ० ० ०	८३२		२०
स	सावर्णि	८२४	प्र	२१	। त	सिध्यतिस्म	८३३	प्र०	४
थ । ता	कथितो मनु	८२४		२२	य मौ	तदुभयमपो०	८३३		१२
ङ्गो	भविष्यतीत्युक्ते	८२४	द्वि	३	ग स	भ्य पगमसंख्यतौ	८३४	द्व	१०
आ।प	स्वकालेवाविज्ञौमप	८२४	०	७	द्द	सिद्धाथ । पु०	८३५	प्र	२
ते	सहित	८२५	प्र०	१७	ध	अन्तर्धौ	८३५	द्व	२
ऽ सेश्रेतु	कोटिहोमेतुताश्चन	८२५	द्वि०	३	ऽ ततश	शतगम्यासु	८३६	प्र	२
। प्र	पणान्तहैशनैसार्द्धप्र थम	८२५	०	५	ला	सभालू	८३७	०	२२
स्न	भोजसहस्रो	८२६	प्र	११	द्द	आ।वरथिशा	८३७		२६
य	सटायाम	८२७	०	१५	व	दूरयेन	८३७	द्व	६
० सि	सिवतल।प०	८२७	०	१६	प	सिप्रा।ख्यात	८३९	प्र	१८
च	पञ्चाच०	८२७	द्वि०	१५	सि श्च	अयिमिविशुसिभ्य	८३९	०	२७
० सि	सिहरथा।स्नो०	८२७	०	३०	ना	पाखण्डता	८४०		३
० श्य	सिहला।श्याम।प्र०	८२८	प्र०	४	स	प्रश्न वक्तौ	८४	द्वि०	१७
था	मदिषोयया।	८२८	०	१५	य/य	देवताया।मन्दिरायाम	८४८	०	२१
द्वि	पक्षे।द्वये	८२८	०	१७	ङ्क	गङ्गा।स्नोतवि०	८४०	०	२१
न्दु	घनदेन्दु०	८२८	०	२६	क	शौक्तत	८४१	प्र०	१

अशुद्धिलिख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
पं।भ	सर्वतोभावे	८४१	०	२२
वा	वल्मोके	८४२	०	१०
म	क्रम	८४२	०	१८
त्य	ध्योर्म्यृ (ि	८४२	द्वि	८
स्थे	वगस्थे ब०	८४२	०	२७
स म्मि	रसर्वम्मिष्ट०	८४२		२९
मि	यासमीन	८४३	प्र	७
ना	रमासत	८४३	०	१५
० क	सुकन्द। प० कमी०	८४३	द्वि०	१०
सु	मुच्विति०	८४३	०	१९
ट	कटव्य म्	८४४	०	४
का	धर्म	८४४	०	१२
न	सुकुमारतर	८४४	०	१९
त	जगताज्ञाम्ये	८४५	प्र	२८
थ	यथा	८४५	०	२९
विं	चतुर्विंशति	८४५	द्वि	५
श्व	०पायर्वेष्ट	८४५	०	१६
तु श्च	दु खसश्चवेपि	८४५	०	२९
र क	रत्नक	८४६	०	७
स वे	स्वर्गवेश्यायाम	८४७	प्र०	१९
यु	कुर्यु०	८४७	०	७
थ	यथा	८४८	०	८
म्	कुन्	८४	०	१२
० स	तरसुज्ञ०	८४८	०	१५
ख।भा	सुखाशुभवे	८४८	०	२२
म	सुव्रतायाम्	८४८	०	२४
ऽ धारि	सुखस्याधारि	८४८	द्वि०	१
०।घ्रि	घाटत्र	८४८	०	६
घ	भिक्षाच्छीघ	८४८	०	१८
ऽ जायस स्य	जातमस्य	८४८	द्वि०	२१
मि	रीगी	८४८	०	२४
ये	लव्यायोज्झते	८४८	०	२५
। य	सुखाद्भ्यिर्येति	८४८	०	२६
सु	विदित्वाशुरी०	८४९	प्र०	५
ज्ञि	सञ्ज्ञिकाचारि	८४९	०	११
द्वीत	द्वतीत्वम	८५०	द्वि०	२
पर्यौ	सुपर्णौ	८५०	०	१२
त्य	सुशल्य।प०	८५२	प्र०	२१
वे	सोलपक्षच०	८५३	०	२५
ते	सुतेनाक्षो०	८५३	द्वि	१९
॥ जि०	॥मिकणम्वद्धमे॥जि मामा	८५४	०	२
द्दो	क्षेत्रदीपि	८५४	०	२९
ष्ट	दृष्टकपत्वात्	८५५	प्र०	२५
जव्याम्	मिकटेव्याम्	८५५	द्वि०	२०
य	विज्ञाच०	८५६	प्र०	३
० टा	छाफ	८५६	०	११
ध	सुद्धदधाति	८५६	०	२५
र्थो	धिर्यौक०	८५७	०	३

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	कुक्षि	पङ्क्ति
मा	रथतोमा०	८५७	द्वि०	११
० र	सुन्दरो । को०	८५८	प्र०	१५
स्यु	स्फुरति	८५८	०	२७
- थ्य	सत्यये	८५८	द्वि०	२२
० स	सुपर्णकेतु । प०	८६०	प्र०	११
द	तयादा कार्यं	८६०	द्वि०	२२
को	वाहुल्ये	८६१	प्र०	१७
न व्या	यतपुष्पायाम	८६१	०	२४
वि	थिधासुमि	८६१	द्वि	२७
पा	ईशानदिग्भागे	८६२	प्र०	१६
यू	शूलपते	८६२	०	२२
भ्यो	सुखलभ्ये	८६२	द्वि०	१०
चा	अपकारवता	८६२	०	१८
फ	समुद्रफेने	८६३	प्र०	१२
द्र	कट्वाम	८६३	०	१८
री च	सुन्दरे । चतुर्थ्यो	८६३	०	२७
० स	सुभद्रक पु०	८६३	०	१४
तरा	वायव्या०	८६३	०	१८
क्र	पक्कममतदि	८६४	प्र०	२७
थ	पुष्पे	८६४	द्वि०	२६
ब	यथा	८६५	प्र०	२१
१	२६	८६६	द्वि०	२४
१ न	०दतिकन्	८६७	प्र०	८
० त	पतङ्गे	८६७	द्वि०	६

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	कुक्षि	पङ्क्ति
० । खा	सुरथा पु० आरो	८६८	प्र०	२०
न्दा दि	मन्दारादिदेवतरौ	८६८	द्वि०	५
द्दि	शुभ्रादि	८६८	०	२०
क्स	मक्सामस्य	८६८	०	२४
षि	महर्षि	८७०	प्र०	४
र्पे	चतुर्तपर्वे	८७१	०	८
ना	भूपानां	८७१	०	९
र्वां	चतुर्वर्गैं	८७१	०	१५
ङ्गा	आङ्गलादि०	८७१	०	१७
यु	पिकौघु	८७२	०	७
ये	पयोघृत	८७२	०	२४
र्व	पूर्वविमोहिता	८७२	द्वि	२१
स्य	मस्य स्पाप्य	८७३	प्र०	१७
म्य	सुराम्यवेत्	८७३	०	२४
नं	धनम्	८७४	०	२२
पा	सुरामापा	८७४	द्वि	४
द्दयस्तु	०स्य द्रष्टु	८७४	०	२८
षा	दृषिष	८७५	द्वि०	२२
० पु०	क्षो०	८७६	प्र०	८
आ ख्ये	गर्दभासाख्ये	८७७		१७
०	वसिष्ठे	८७८	०	५
- क	पुलका	८७८	द्वि०	२४
ने द्दनम	श्रीभर्नवदन	८७८	०	२८
- सु	सुगन्धानाम्	८८०	प्र०	२७

अशुद्धिलिख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति	अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
॰ स्य	सुयश्च । पु०	८८२	॰	२४	॰ चि	सुचिर्याश्च पु॰	८८८	॰	२८
- पि	भिक्षायाम्	८८२	॰	२५	र्वा	करर्षि	८८८	प्र०	३
२ १ मी स	कोमस्वम्	८३	द्वि॰	२५	म	सहमरूपतया ॰	८८८	॰	२२
स	स्तम् भिक्षौ।	८८३	॰	२८	ध्य	सुध्यायभागी	८८८	०	२८
पु०	पू ॰	८८४	प्र॰	७	क्षि	मरक्षस्यप्रभिदे	८८८	द्वि०	५
त	सुसंयत । चि०	८८४	॰	२४	श्रे	यश्रे	८८८	॰	२२
ष्टे	विशिष्टे	८८४	॰	२५	पि	प्रेरिते॰	८८	प्र०	२
गा	कूपेषु	८८४	द्वि॰	२८	- क्षी	स्वादुदक्षी	८९॰	०	१२
क्षो	योभमोक्षो	८८६	प्र॰	८	- क्षा	सूतकोविनीति	८९॰	०	१३
षा	विदग्धया	८८६	द्वि॰	३	मा	प्रसूतायाम्	८९॰	द्वि॰	५
प्र	पश्यति	८८६	द्वि॰	१५	षा	तपपिपासाया	८९॰	०	१७
भ्य	इन्द्रियेभ्य	८८६	॰	१७	व	सूपवेष्टने	८९१	॰	२
म्वा	बुद्धजम्वाम्	८८७	प्र॰	५	क्षा	योतृषा ॰	८९१	प्र०	८
था	पोदिकायाम्	८८७	॰	८	ष्ट	वेष्यते	८९२	द्वि	३
ण	फण व्याम	८८७	॰	१४	ष्टा	मिष्टाभलम्	८९३	प्र०	१७
ष	रामदूत्याम	८८७	॰	१५	षा	मिष्टपायक	८९४	०	१२
२१ ॰य।	सूक्ष्मप्रपञ्च । पु	८८७	॰	२०	र	सूर	८९४	द्वि०	१३
क्षी।	तामसक्षाम् ॥	८८७	॰	२२	मा	दृशपादौ०	८९५	प्र॰	१७
स	द्वौस	८८७	॰	२८	र्ण	सुपर्णेषु	८९५	०	२०
म	सूक्ष्मसूक्ष्मस्य।	८८७	द्वि॰	११	(	सुग्रीववानरे	८९६	द्वि०	११
त	मनोमय	८८७	०	१९	ऽ ॥ यस्यय सत	स्वयं स्वतनया	८९६	॰	१३
त	मिश्रित	८८७	॰	२२	शुभ भा।	शुभ्र।शुभ्रभापक्षे	८९६	॰	२५
स्य	सत्यार्गवे	८८८	॰	८	। मि	योगिनि ॥	८९७	प्र०	१०
० चि	सुचिवदन ।पु॰	८८८	०	२७	॰थ्यै। सू	सूर्याक्ष । पु०सूर्यं	८९७	द्वि॰	४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
च्छे	सङ्गच्छता०	८६८	प्र०	१
स्त	अस्तंगतसूर्ये	८६८	०	८
× व्य	। सुविध्य काक	८६८	०	२४
० प०	स्वकपङ् पु०	८६८	०	२६
० क ।	स्वकन् । पु ०	८६८	द्वि०	८
० क ।	स्वकान । पु	८६८	०	६
० च	स्व जकाचार । पु०	८६८	०	२५
० स	स्वच्छय । पं०	८६८	०	२७
ता	व्यचिन्त्तात्तुष्तौ	६०२	प्र०	१०
चा	चाश्रयचच्चेति	६०२	०	२५
च	पश्चेतु	६ २	०	२२
ब व्या	कुवमूध्या म	६०४	०	१
० मे	। चि०वेनापति	६०४	द्वि०	१
र	प्रहरिकादौ	६०४	०	४
बे	सोमाप०	६०८	प्र०	१
क्ष्ण	पामाक्ष्णे०	६ ८	प्र०	२८
ते	यतते	६०८	द्वि	१
य	उभौतृतस्य	६०८	०	३
स क ऽ ऽ	रवसखद्दिरेखटकते	६०६	प्र०	१४
खद्दिरे	० ० ० ०	६०६	०	१५
। भू	सोमसद पु०भूक्ति०	६०६	द्वि०	८
० चि व	सौगन्धिकवनमाम०	६११	प्र०	२
तो	भवतो	६१२	०	६
व्यां	स तन्व्यं	६१२	०	११
भा	स्तूणायामिवे	६१२	द्वि	६
ि	जातोपलग्राम	६१४	प्र	२४
र	सुराङ्गणी	६१६	द्वि०	१
० र	सौरि । पु०	६१६	०	६
सो	सौरि कृष्ण	६१६	०	१२
० सो	सौविद पु०	६१७	प्र०	१०
त्ता	उदावर्त्त क्षि	६१७	द्वि	३
त	प्रोत	६१७	०	८
भि	वष्टिमाचक्र०	६१८	प्र	६
ह	बाह्वाभ्यो	६१८	द्वि०	११
भ्यां	बाहाभ्यां०	६१८	०	२८
दा श	मर्यादायामवनी	६२०	प्र०	५
ढ	धेट छित्वान्	६२०	द्वि	१२
० य	स्तनप । पु०	६२०	०	४
× द्वि श्यो ऽ	०गद्रिमनिम्न्यो०	६२	०	१६
+ तिष । ज	वृक्षाद्दितिकेरलुक	६२१		२२
स्ता	तापन	६२२	प्र०	२
स्र	भूते	६२२	०	१
पु	ह्नु अ	६२	०	२३
म्य	तिम्य तिम्य	६२२	द्वि०	२०
+ ब ख	मूलविभुजादित्वात्	६२३	०	१
न	स्तन । पु०	६२३	०	१०
कांश	प्रकाश	६२३	०	२८
च	चेष्यम	६२४	प्र०	१६

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
श्च	सा।श्चित्य	९२४	द्वि०	१०
० स्तो	स्तो पिबाम्। म०	९२४	०	२५
थ	अत्यु क्त्वामिदे	९२५	प्र	१५
ध	निमित्त	९२६	०	६
श्चि का।	किञ्चित्कार्थं	९२६	द्वि०	२७
हि	शद्धि स।ध्योति०	९२७	०	१५
ङ्क	पिङ्क्ते०	९२७	०	२४
० पु०सो	स्तोपुसो ।पु०	९२८	०	१७
०	स्तोप्रयता।स्तो०	९२८	प्र०	११
था	तथापि	९२८	०	१२
ष्ट	विनिगङ्कतोरिपु०	९२८	०	१८
त	सर्वतो	९२८	०	२२
ते	त्तोकपतिना	९२८	०	२६
सा।ख्या	शत्रा।त्व मुखतोमिथ्य	९२८	द्वि	१२
ष्ट	दुष्कृता।न्यपि०	९२८	०	१५
प	पूजिता।	९२८	०	१७
न्त	वेद्यन्ते	९२८	०	२४
ङ्क	त्तोभाङ्गमितो	९२९	प्र०	२०
ऽ अविशो	विशेषशेषा०	९२९	०	२९
श्वै	यच्च मैद्वीप०	९२९	द्वि०	२९
० सु	स्रगु ।म०	९३०	०	५
वि	जितश्रम	९३१	प्र०	१६
षु	तिष्ठतेर्धुक्	९३२	०	१५
मी	अयमेषामति०	९३२	०	१९

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
च्छ	इच्छती	९३३	०	११
भो	मोच	९३३	०	१८
द	सन्ध शपतिमा०	९३३	द्वि०	९
त्य	व्युत्पत्या	९३४	प्र०	१
य	सचयामि	९३४	०	१०
जि	भ्रष्टा।शोति	९३४	०	१३
मारस्को	भास्करो	९३४	द्वि०	३
० ना	श्याम।वि०	९३४	०	१३
।	श्या।नभवे	९३४	०	१९
तो	यतो	९३४	०	२२
सु	मनुष्या	९३५	प्र०	९
ध्ये	सा।मर्थ्यं	९३५	०	१४
धो	क्रा।धोत्साहो	९३	०	१८
मा	स्था।यिभाव३	९३५	प्र०	१९
थ	यथाव०	९३५	०	२१
या	पश्चा।दिस्त्रा०	९३५	०	२६
स्य	स्या।कोपाकस्य०	९३५	द्वि०	१३
श्च	पश्चात्	९३५	०	२०
ति	मितौका।रान्ता०	९३६	०	१३
श्चि	चिरस्था।यि	९३७	प्र०	२९
० श्चौ	श्चिरप्रश्योपु०	९३७	द्वि०	२५
० ष्ट	स्य कृष्णा।ष्टमका।दु०	९३९	प्र०	१५
स्य	स्य कृतेश्वर।पु०	९३९	०	१९
का	कोपीसे	९३९	तृ०	१९

अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति	अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
०	स्फुरतस्थ पि ०	९४०	प्र०	१४	स फो	स्फोतिकाम	९५०	प्र०	१०
च	रूच्या च्चा	९४१	०	८	स्फु	स्फुरस्फुरथे	९५०	द्वि०	१४
। चि०	। पुरा लिति । चि०	९४१	०	२८	०सु	स विद्भिभी	९५१	प्र०	६
म	मीर्षराम	९४१	द्वि०	२२	ऽ वींवय	स्फुटस्वींयस्था०	९५१	द्वि०	९
- र म	०मात्सषमणति	९४२	०	४	-सा	ह्मप्रमवोचा	९५२	प्र०	५
ऽ आवसा ।	विवस्वर्णात्सानामां	९४३	प्र०	४	-चा	मचरेचो	९५२	०	१८
- म	कृष्णीमार्गतु०	९४३	द्वि०	१७	सा	-सा। चारपुटसा	९५२	द्वि०	८
। काम	सा । लि	९४४	प्र०	११	-स	सामरु	९५२	०	९
वा	वस्तुभिर्वा	९४४	द्वि०	२२	च	टच	९५३	प्र०	७
०स्रो०	स्रो चवचित्त । स्रो । पु०	९४५	०	१	च	चाचे	९५३	०	२१
ति ति	तितृप्ति	९४५	०	१४	त	वस्तुभूत	९५४	०	१९
वाचन	सूत्रसमभ्यासे	९४६	प्र०	२	स	तत्रकर्या ०	९५४	०	२०
सांश्रमयोच	सर्विविध०	९४६	०	१०	स्तु	स्तुती	९५५	०	२
त्व	व्युत्पन्ना०	९४६	०	२३	- थ	रद्दा।न्या।सितिनत्वम्	९५५	०	१६
- चथु	सा। स्रतीच	९४७	०	४	।। सो	।।सोव्यतिसोव्यति०	९५५	द्वि०	२४
०स	सष्टीकरा । नि०	९४७	०	७	ऽ समय	स समय त	९५६	०	१
चा	सचि या चा च	९४८	०	२	स	स सुगध पतमे	९५६	०	३
वे	वनञ्चात्र	९४९	०	३	- भै	समुभैर्यानां	९५६	०	९
स्फ	स्फाटिकानाम्	९४९	०	१८	। वे	स्थवे	९५८	०	३
स्फ	स्फाटिको ०	९४९	०	२०	ऽ स्तुवस	स्तुसवि	९५८	०	१०
स्फ	स्फाटिकायाम्	९४९	०	२५	वि	स्तुसवि	९५९	०	१८
स्फु	स्फुरणम् । न०	९४९	०	२९	घे	घोमनायवधि	९६०	प्र०	५
० स्फटि	स्फाटिकम् । न०	९४९	द्वि०	३	को	कोचसोमि]	९६०	द्वि०	७
च्या	कमा। चोच्या	९४९	द्वि०	६	०स्थ	सत्वम् । न०	९६०	०	१५
०स्फ	स्थितमृदेश । पु०	९४९	०	२५					

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति	अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
र	शरीरं	९११	प्र०	६	ऽ ताम्बस्य	विस्मृताभ्यो हा०	९७५		१५
प्र	स्वपनपात्र	९१२	द्वि०	१०	व्याव	विमाथाशुराधावौद्धि	९७५	०	१५
रि।र	सप्ताक्षरस्तुरिभि	९१२	०	२५	ऽ ।स्वादऽ मम्	००0०	९७५	०	२२
र	भागार	९१३	प्र०	४	छो ष्य	ष्य छोगुष्य स्वादंमध	९७५	द्वि०	२
ष्ठ	निलग य०	९१३	०	१२	०स्वा प	स्वादुवपर्णी ष्ठो०	९७५	०	२१
त	यितत	९१३	०	१४	० ष्य	स्वादुपष्य पु०	९७५	०	२६
थै म	चतुथ वे प्रति	९१३	०	३	० दु	स्वादुमस्तका ष्ठो	९७६	प्र०	१
ष्ट	चतुर्णाहिति	९१४	प्र०	४	०दु	स्वादुमूलम्। म०	९७६	०	५
— स	|यथा| स्वयम्बर०	९१४	०	२४	० दु	स्वादुरसा।शो०	९७६	०	६
ये	सोभायाम्	९१४	द्वि०	७	ऽ ।मम	|मधुराक्षं	९७६	०	१३
द	पद्मासदम्	९१४	०	१६	थ्य	क्षम्भूसाम्	९७६	०	१८
र	यूपखण्डे	९१६	प्र०	८	पि को	निष्पित्त कोषा०	९७७	०	२५
ऽ तेमत	यक्ष्यनितस्य०	९१६	०	२२	भ्रा वि	भ्राजभ्राजविभु०	९७७	द्वि०	११
र्गी	०गोय	९१७	द्वि०	४	च	पक्षाक्षलाक्ष्यु	९७७	०	१२
०मा	स्वर्गी|पु-	९१७	०	६	० बे	० ककोमधनी	९७८	०	१५
पे	सुपैति	९१८	प्र०	३	मौ	मोक्षदा०	९८०	प्र०	२१
ष्प	वस्य गुरु०	९१८	०	१४	त।	तापसवेद	९८०	०	२४
ष्ठ	०ायती	९१८	द्वि०	१६	०ज	स्वेदज।चि०	९८०	द्वि०	५
थ	तथाक्षेम	९१८	०	२३	द	दृ मममक०	९८०	०	६
म	०।घनारप्रकारेण	९१९	प्र०	९	२ १ तिरि	०रितिष्यते	९८०	०	१४
० व	स्वर्यो।पु०	९७२	द्वि०	१०	वाध्य	हठ व।गुवि०	९८०	०	१९
भा	स्वगर्भवे	९७३	प्र०	१८	घे	द्वैरपे रधिना	९८१	प्र०	१३
ऽ राजाद्दो	ऽ। ऽ स्वरसम्बिधिषि।००००	९७३	द्वि०	७।८	मा स	कामात्मभाग्मौ	९८१	०	२१
ग	भागिनेयाम्	९७४	प्र०	२०	भ	कौविद्योभाव	९८१	द्वि०	१५

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
हृ रो	हृमरोरियम्	९८१	०	२४
र्थं	सुपार्श्वं र्थति ।	९८२	प्र०	५
प म्न भि	मम्न प्रभेदे	९८२	द्वि०	१२
- त	कुर्यात्	९८३	०	१
ष्य	हृर्ष नस्पर्शी	९८३	०	१४
क्ष	उल्लास	९८३	०	२
० ले	० हन्तिलेषा०	९८३	०	२१
प	मधरधु०	९८३		२९
० क	हंसकोशक । पु	९८४	प्र	७
मा	मधुरभाषयाम्	९८४		१५
ऽ ताषाया।	सन्तायाम	९८४	द्वि	१७
ज	हंसयोज	९८४	०	२२
। व	विकाशिनो	९८५	प्र	८
वु	प्रतिवद्धे	९८७	०	२४
पिो	विन्तादरसम्बाधी	९८८	द्वि	२४
॥ र	॥जातिरत्नोविषय।०	९९	प्र	१
णानि०	० ० ० ०	९९	द्वि०	१
०स	हराद्रि । पु०	९९०	०	५
क्न	भूक्नि	९९	०	६
× पो	हृपयोध्यादिनैनश।	९९	०	१३
काऽ	०विकाशप	९९१	प्र०	[illegible]
विशि र	नकार।०	९९२	द्वि०	२६
ष्य	लक्ष्मीबोध्ये ०	९९२	प्र०	१
अ	अिवबोध्ये	९९२	०	२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
पा	पणाख्य	९९२	०	५
ष्यो	कषायाप्य०	९९२	प्र०	१३
घू	मधुरालघु	९३९	द्वि	२२
दू	दूर्वायाम्	९९३	०	२८
पाका ति	उपासकामातिलक	९९४	०	२६
	संहिता	९९६	प्र	२४
० व	हरिविक्रम ।पु०	९९६	०	२७
स्व	स्वपुरे	९९६	द्वि	१२
स	सप्रभ०	९९६	०	२७
प	मार प्रया०	९९७	प्र	१
त भयऽ	रूपतउभयन्दृष्टि	९९७	०	३
उ० जा	जीवन्तो	९९७		२०
ऽ थेरजि	प्रयोजिता	९९७	द्वि०	५
श्री	श्रीपिन	९९७		१८
म	गुर्वीष्मा०	९९७	०	१
श्री	गुप्तेभिषा	९९८	प्र०	१०
न्द	केन्दुरिति	९९८	०	१७
क	स्थापाक	९९८	०	२५
मिस्या।	हयि स्योऽतव	९९९	०	१०
य	वजन	९९९	०	२८
० ति	हवभूति । स्लो०	१०००	०	५
ले	बाहुल्ये	१०००	०	८
ष्य	सर्वायाम्	१००१	०	२६
बो	द्योबोये	१००१	द्वि०	१४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	कॉ	पङ्क्ति
[illegible]	[illegible]	१०१२	०	१६
[illegible]	[illegible]	१०१२		[illegible]
थ	[illegible]	१००३		[illegible]
०।	स्त्रिशील प०	१००३	श०	२५
छ	सुतपुराङ्कित	१००४	०	
वे	[illegible]	१००५		७
म	छामात्	१००५	०	१९
०स म	हस्तिलक्षणम। म०	१००६	प्र	२
स्य	सम्पूर्णी०	१००७	प्र०	१४
श	शाटकोश ।पु०	१००७	०	२५
मि	निविशमा०	१००८	द्वि०	२४
०स्थ	शापनीय । द्वि०	१००८	०	२५
व	स्वस्तियोग्य पट्टकोश०	१००९	प्र०	१
पि	विलसकूट	१००९	०	११
ता	सुता दामनि	१००९	०	१९
प	[illegible]	१००९	०	२४
० र	[illegible] । श्लो	१००९	द्वि०	८
र	[illegible]	१०१०	प्र०	१
+ स्म	[illegible]	१०१०	०	८
र	[illegible]	१०१०	द्वि०	२
त्त	[illegible]	१०१०	०	२१
ट	तिष्ठन्ति	१०१०	०	२२
+ ठ	[illegible]	१०११	प्र०	२८
ष ष	[illegible]	१०११	द्वि०	[illegible]
थो	रागिणी	१०११	०	२
ति वे	योगयतिकैवैयोगवो	१०१२	प्र०	१
स्व	भव्या ददति०	१०१२	०	१२
०ष	शास्तिगम् । म०	१०१२	०	१५
प्र	हस्तिदर्भ	१०१२	०	१६
्का २१	चेष्टाटि कृतु०	१०१२	०	२५
घम	प्रथमदैवत	१०१	०	२६
[illegible]	अनुभावि०	१०१	०	२८
स्य	कम्पनवशाङ्कितम्	१०१२	द्वि	९
स	स्त्रियोकशा	१०१	०	१७
श्च	व्यक्त का०	१०१२	०	१८
र	[illegible] । पु०	१०१२	०	२३
भ्	शास्त्रीयम	१०१२	०	२७
स प	नियोविसूचभूषणी	१०१४	प्र०	२
ष	[illegible]	१०१४	०	१४
स्रू मति	औमयेनि	१०१६	द्वि०	२१
का	[illegible]	१०१६	०	२४
० ज	मातलुङ्गे	१०१७	प्र०	८
० श	विगम । म०	१०१७	प्र०	९
ग्नि	[illegible]	१०१८	०	२०
शा प	[illegible]	१०१८	०	२४
[illegible]	वि०	१०१८	द्वि०	१
व	विमात्०	१०१९	०	[illegible]
व	[illegible] । श्लो०	१०१९	[illegible]	२९

अशुद्धिस्थ	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	कृ छि	पङ्क्ति
० ध	ह्मिमधक्ष्ु तावुंद् । पु०	१०१८	प्र०	३
घष्टं	राजनिर्घष्ट	१०१८	प्र	६
थ	० वतजरै	१०१८	द्वि०	१३
- घो	क्षत ताभ्यां	१८२	०	१८
वि	यिह्नितफलन्य	१०२१	प्र०	८
थ्य	हिरण्य ०	१०२१	द्वि०	१५
ण्य	हिरण्य ०	१०२१	०	१७
च	दर्शिणम्	१०२२	प्र०	३
ऽ वेतृषावे	द्वेवेषमार्षिपेत्०	१०२२	०	५
ऽ जिकाका	पाजिकाटा	१०२३	द्वि०	२३
ऽ ङ्कुतस्य	ङ्कुलुङ्कु०	१०२४	०	१७
ा शु	तुकष्क०	१०२४	०	२८
स	स्ले क्ष ०	१०२५	प्र०	३
० ति	ङ्कृति । क्षौ०	१०२५	०	१
तु	पृथुतूक्ष्च	१०२५	द्वि०	२८
ऽ अपक्षंऽपृथु तूक्ष्चन्द्रपाचीक्ष दृयक्ष तमक्ष धिकीयपाठ ।		१०२५	०	३३-३४
। वक्ष०। यथा । अचलपृथुतृ क्षक्षनृ१ चाह्नदयक्ष तम् । अधिकीयपाठ ।		१०२६	प्र०	२
० क	कृ्दिस्य क मि०	१०२७	०	४
घो०	मि०	१०२७	०	२५
ऽ जाक्षय।	जाख्याम्	१०२७	०	२८
- ष्ट	विप्रकृष्ट ०	१०२७	द्वि०	६
दृ।	सकव्यश०	१०२७	०	२७
वा तु	वा क्षतुंपकोवे	१०२८	प्र०	१४
० घो	क्षघो । पु०	१०२८	०	१६

अशुद्धिस्थ	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	कृ छि	पङ्क्ति
० ष्ठि	क्ष्टि । क्षौ०	१०२८	द्वि०	१८
म	०जालायाम्	१०२८	०	२८
ता क्ता	ताबक्तानिपाति ता।	१०२९	प्र०	३
+ क्य तु	०ह्मिभ्यमेतितु	१०२९	प्र०	१०
वे । के	सार्थबोधको०	१०२९	०	१८
क त	फलित।श	१०२९	०	२०
ते	सृतोन्वघो०	१०२९	०	२६
य	ह्रिलवयवे	१०२९	द्वि०	१
क्त	व्याहृत्त	१०२९	०	२८
सुश्च	स्वर्णकतव्याम्	१०३०	०	२
ऽ ङ्के । म	हेमहृत०	१०३०	०	८
र	किञ्चिराति	१०३०	०	१३
क	०हाटकम	१०३१	प्र०	४
२ १ धौ ममे	०कलधौतगाङ्गेयंभ र्मकाम्बनम्	१०३१	०	५
त	त।रघृक्षोज्झितं	१०३१	०	१०
स्फ	स्फुट	१०३१	०	१४
० म	हेमक्त । प	१०३१	०	१७
पा क	पाकर्कंतिङ्कोम	१०३१	द्वि०	८
०थ	हेम चह्निरवे । पु०	१०३२	प्र०	५
च	चाक्षयेयक्षा	१०३२	०	२१
ऽ पाहेसु	नारोचांसुवतोक्षवे	१०३३	०	१
त्य	गुरोर्येष्य	१०३३	०	१२
को	क्षकोनित्यं	१०३३	द्वि०	२
०ह	हेहेय । शु०	१०३५	प्र०	६

अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति	अशुद्धिविशेष	शुद्धिविशेष.	पृष्ठाङ्क		
-कपि	कोपंवाधित्वा०	१०३५	०	१५	क	सूर्यास्तकाला	१०३७	०	६
मा	महाराजा :	१०३५	०	१७	। ज्य	। तज्जसमे०	१०३७	०	१४
। म	देवानामावाहन०	१०३५	प्र०	२१	-वष्ट	राजनिर्घष्ट	१०३८	द्वि०	८
०-मौ	कामोय । नि०	१०३५	द्वि०	२९	० क	श्लोक पु०	१०४०	प्र०	१६
द्द	प्रादिमा०	१०३६	०	२८	म	श्रीमचिव चद्रामक	१०४०	द्वि०	६
मि प्रा	मितंप्रास	१०३७	प्र०	२	+	॥ इतिसमाप्तम् ॥	×	+	+

॥ द्वि चतुर्नव चन्द्रमिते वैक्रमवर्षे नभस्य सितपक्षराम् ॥

॥ सोमे श्रीमन् मितल्पूर्वं श्री बहुरी . कथया ॥१ ॥

॥श्रीहरि . ॥

039170
Accession No.
Shantarakshita Library
Tibetan Institute, Sarnath